Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXXV

1
ianuarie-februarie
1984

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa Consiliului de conducere : Adresse du Comité de rédaction :
Bucureşti 1, 79638 Spiru Haret 12, tel. 14 26 80 şi 15 74 30, int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

La revue « Studii şi cercetări lingvistice » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 58.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentele dv.
În ţară, revistele se pot procura prin poştă, pe bază de abonamente.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 1

SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

1–XXXV–1984
ianuarie-februarie

S U M A R

MISCELLANEA

R E C E N Z I I

NOTE BIBLIOGRAFICE

REVISTA REVISTELOR

CRONICĂ

ANGELA BIDU-VRĂNCEANU
NARCISA FORĂSCU

OBSERVAŢII PRIVIND MODALITATEA CONTEXTUALĂ DE ANALIZĂ LA NIVELUL LEXICULUI

Pornind de la statutul neclar al analizei contextuale în semantică, lucrarea demonstrează că acesta este urmarea posibilităţii de a întreprinde un studiu contextual din perspective şi cu scopuri diferite. Astfel, în unele situaţii analiza contextuală reprezintă o etapă preliminară descrierii, iar alteori constituie o modalitate de rafinare a analizei semantice cu consecinţe importante în descrierea polisemiei, sinonimiei şi antonimiei.

1. În etapa actuală de evoluţie a semanticii [1], integrarea într-un anumit tip [2] obligă la adoptarea, cel puţin ca preferinţă într-o anumită etapă, a unei modalităţi determinate de cercetare. Este unul dintre motivele care impun precizarea poziţiei faţă de importanţa acordată contextului [3], faţă de gradul de complexitate [4] în care este conceput şi faţă de maniera de a-l analiza [5]. Un alt motiv, nu lipsit de importanţă, este că statutul analizei contextuale în semantică nu apare clar din motive obiective [6] sau subiective.

Neclaritatea statutului analizei contextuale în semantică este, de fapt, urmarea posibilităţii de a o aplica din perspective şi cu scopuri diferite [7]. În primul rînd, analizele semantice moderne procedează la

[1] Remarcabilă sub aspectul numărului mare de studii care, chiar înrudite metodologic, se diferenţiază într-un fel sau altul (v., de pildă, *Logos Semantikos*, vol. III, *Semantica)*.

[2] Distincţia dintre cele două tipuri de semantică este făcută de majoritatea lingviştilor. Aprecierile privind interdependenţa acestor două tipuri sînt, deocamdată, deziderate (v. în acest sens şi Vasiliu 1977 : 535, Geckeler 1981 : 56). În *semantica lexicală* (numită şi *paradigmatică* sau a *monemului* sau *lexematică)*, contextul este considerat implicit (v. Coseriu 1964, 1967, 1975 ş.a., G. Mounin 1972, H. Geckeler 1978 ş.a.). În *semantica sintactică* se acordă atenţie explicită contextului analizat cu diferite mijloace (v. J. Lyons 1970, 1978, M. Alinei 1974, 1980, M. Thelen 1980, G. Wotjak 1983 ş.a.).

[3] Cum s-a văzut la nota 2, delimitarea *semanticii lexicale* de cea *sintactică* se face tocmai în funcţie de importanţa implicită sau explicită acordată contextului în analiză.

[4] Gradul de complexitate a contextului este diferit, după cum se au în vedere numai compatibilităţile sau incompatibilităţile contextuale (v. Bidu-Vrănceanu 1975, Forăscu 1978); pot fi însă analizate enunţuri mult mai complexe (v. Lyons, Alinei lucrările citate). Pentru unii lingvişti (Vasiliu 1977 : 535) dezideratul unei descrieri semantice constă în combinarea rezultatelor obţinute în analiza contextuală mai puţin complexă cu cele ale analizei enunţurilor.

[5] Modalităţile de analiză contextuală diferă în măsură mai mică sau mai mare chiar la autori care se integrează în ,,semantica sintactică" (v. diferenţele dintre Lyons, Alinei, Wotjak sau Thelen,lucrările citate).

[6] Dintre acestea, dificultatea unui studiu exhaustiv privind contextele este cea mai importantă (v. în acest sens Coteanu 1977 : 18). În privinţa altor aspecte privind statutul neclar al analizei contextuale în semantică, v. şi Vasiliu 1977 : 537.

[7] Faptul este remarcat şi în ceea ce priveşte studiul lingvistic în general (deci nu numai semantic) şi de Pană-Dindelegan 1976 : 123.

dezambiguizarea prin context a sensurilor cuvintelor polisemantice ca etapă preliminară obligatorie (I). În al doilea rînd, studiul contextelor servește la verificarea identității sau non-identității de sens a două unități diferite (II). În sfîrșit, se pot studia (cu scopuri teoretice sau aplicative) posibilitățile combinatorii ale unei unități date (urmărite semantic, nu sintactic), stabilite în raport cu clase de cuvinte (mai mult sau mai puțin generale) sau cu membri determinați ai acestor clase[8] (III).

Rezultă că analiza contextuală se pretează la **mai multe modalități de aplicare** în semantică[9], unul dintre motive fiind încercarea de a surprinde astfel complexitatea faptelor de vocabular. Primele două modalități de analiză contextuală (I și II) delimitate de noi mai sus reprezintă o aplicare preliminară, cînd contextului i se acordă o importanță implicită (v. **2.**). Cea de a treia modalitate (III) acordă contextului o importanță explicită, constituind o posibilitate de rafinare a analizei semantice (v. **3.**). În cele ce urmează vom face cîteva precizări privind unele probleme pe care le pune fiecare dintre modalitățile contextuale de analiză distinse anterior.

2. Dezambiguizarea prin context a sensurilor cuvintelor polisemantice (I) are implicații asupra importanței analizei contextuale sub aspectul obținerii unui inventar de invariante semantice. Analiza contextuală în semantică dă impresia că are un statut neclar, pentru că, la prima vedere, nu pare să fie utilizată pentru reducerea variantelor la invariante. În realitate însă operația stabilirii inventarului de invariante este făcută de lexicograf și înregistrată ca atare de dicționarele cu care lucrează semanticianul[10]. Faptul că dicționarele (pornind de la practica social-lingvistică) stabilesc și impun un anumit sens, care se generalizează și devine într-o măsură mai mare sau mai mică independent față de context, face posibilă practicarea manierei de analiză caracteristică semanticii lexicale paradigmatice[11].

În ce privește importanța contextului pentru **dezambiguizarea semantică**, aceasta se diferențiază în funcție de mai mulți factori. Dintre aceștia menționăm determinarea contextuală mai strictă în cazul adjectivelor și verbelor[12] față de substantive sau în cazul sensurilor secundare. Dar, ca o dovadă a complexității analizei contextuale în semantică, trebuie arătat că asemenea afirmații nu sînt general valabile. Mai exact, există substantive care, chiar la sensurile principale, sînt la fel de dependente de context ca un adjectiv sau un verb. Astfel sensul de bază al substantivului FACULTATE are un caracter general „capacitate, posibilitate morală sau intelectuală a cuiva", spre deosebire de cel de al doilea sens care are un caracter concret, plasînd termenul printre denumirile **instituțiilor**. Chiar pentru înțelegerea primului sens avem nevoie de contexte care să îi restrîngă sfera semantică:

[8] Modalităților diferite de analiză contextuală desprinse de noi li se pot adăuga altele. Ne referim în speță la studiul relațiilor din enunțuri cu mijloace transformaționale, logice sau de alt tip (v. Lyons, Alinei, Thelen, Wotjak ș.a.)

[9] V. și Pană-Dindelegan 1976 : 125.

[10] Așa se explică, probabil, de ce Pană-Dindelegan 1976 : 126 propune o aplicare oarecum circulară a analizei semantice, admițînd că, uneori, analiza contextuală „se dovedește insuficientă" și este necesar să fie completată cu o analiză semantică.

[11] Constituind, în același timp, o dovadă a interdependenței dintre analiza semică și cea contextuală.

[12] Afirmație susținută și de Pană-Dindelegan 1976 : 126.

(s.1) FACULTATEA { *de a vorbi* / *de a face opere de artă* / . . . . . . 2. . . . . } *este proprie oamenilor*

Contextele care actualizează sensul al doilea pot realiza și ele distincții semantice: FACULTATEA *a organizat un simpozion* (s. 2) față de *Merg la* FACULTATE (unde interesează mai ales sensul de „local").

Din exemplul de mai sus rezultă că nu întotdeauna sensurile de bază sînt independente față de context, deși, în general, se caracterizează printr-un grad mai mare de libertate. În același timp, rezultă că pentru dezambiguizarea sensurilor cuvintelor polisemantice este importantă o r i c e d i f e r e n ț ă (între oricare dintre sensuri) atît semantică, cît și contextuală.

Celălalt aspect preliminar al modalității de analiză contextuală în semantică, prin care se verifică identitatea sau non-identitatea de sens a două (sau mai multe) unități lexicale diferite (II) presupune gruparea unităților respective în clase paradigmatice. Operația este mai complicată pentru că dicționarele obișnuite sînt un auxiliar în această privință, dar nu pot rezolva toate aspectele problemei. În schimb, studiile de semantică modernă își propun acest obiectiv, cu beneficii atît pentru cercetarea relațiilor semantice la nivelul **limbii**, cît și la nivelul vorbirii [13]. De exemplu, ÎNALT se grupează în aceeași clasă cu SCUND, MIC, PITIC și alți termeni pe baza trăsăturii /e x t e n s i u n e v e r t i c a l ă/ rezultată din contexte ca *om* ÎNALT, *copac* ÎNALT, *munte* ÎNALT etc. Contexte de tipul *sunet* ÎNALT, *voce* ÎNALTĂ dictează încadrarea adjectivului în discuție în aceeași clasă semantică cu ASCUȚIT, JOS și GRAV.

3. Mai multe probleme pune studiul contextului ca **modalitate de rafinare a analizei semantice** (III). În acest caz, analiza contextuală constituie un obiectiv explicit. Investigarea posibilităților combinatorii ale unei unități (în raport cu clase de contexte sau cu reprezentanți ai acestora) vizează, în ultimă instanță, relevarea **restricțiilor contextuale,** foarte importante fie pentru descrierea la nivelul **limbii** fie, mai ales, pentru consecințele lor în selectarea termenilor respectivi în **vorbire** [14]. Modalitatea contextuală de analiză interesează deci atît aspectele teoretice, cît și pe cele practice ale semanticii.

În cele ce urmează ne vom opri asupra cîtorva probleme pe care le pune descrierea contextuală a unor categorii semantice cum sînt **polisemia, sinonimia, antonimia.** Deși în toate aceste cazuri analiza contextuală este efectuată în aceleași condiții și cu aceleași obiective, rezultatele obținute prin modalitatea de analiză contextuală diferă, ceea ce este relevant pentru descrierea categoriilor amintite. Aprecierea rezultatelor va fi făcută din două perspective: a) diferențierea relațiilor unui sens dat (respectiv lexem) față de context și stabilirea unei tipologii a sensurilor din acest punct de vedere; b) consecințele teoretice (sau sub aspectul

[13] Intuitiv, respectînd reguli prelocuționare, selecția unui termen dintr-o clasă semantică paradigmatică dată este făcută și de un vorbitor obișnuit. Cu cît motivarea semantică sau contextuală este mai precisă, cu atît selecția este mai bine făcută sub aspectul eficienței comunicării.

[14] Poate de aceea, Pană-Dindelegan 1976: 131—132 consideră că analiza contextuală este utilizabilă „numai pentru o limbă cunoscută, *rolul ei fiind explicativ, nu și descriptiv* (subl. ns.)".

descrierii la nivelul **limbii**) şi practice (în **vorbire**) care rezultă dintr-o asemenea modalitate contextuală de analiză şi, implicit, ale unei asemenea tipologii.

4. Aşa cum am arătat la **2.**, aprecierea independenţei unui sens faţă de context [15] este relativă. Totuşi lingviştii [16] fac din aceasta un criteriu de tipologie a sensurilor, distingîndu-le pe cele **relativ libere** de cele **relativ determinate (dependente)** de context. O analiză de detaliu a **polisemiei (4.1.)**, **sinonimiei (4.2.)** şi **antonimiei (4.3.)** din punctul de vedere al modalităţii contextuale de analiză arată că, deşi se poate păstra această tipologie, problemele descrierii în general sau în particular sînt mult mai complexe

4.1. În cazul **polisemiei** (v. precizările de la **2.**) este **relativ liber** de context primul sens (de bază sau denotativ) şi sînt **relativ determinate contextual** (în diferite grade) celelalte sensuri. De exemplu, enunţarea izolată a unor adjective ca GALBEN, ROŞU ne face să ne gîndim, în primul rînd la „aprecieri cromatice"; la ACRU se actualizează mai întîi sensul de „apreciere gustativă", iar la CALD cel de „apreciere privitoare la temperatură".

Din punctul de vedere al **sensurilor secundare** ale cuvintelor poli semantice, contextul este întotdeauna necesar, dar în grade diferite Pentru actualizarea unor sensuri secundare sînt necesare contexte (combinaţii) relativ libere, dar importante sub aspectul informaţiei semantice (în aşa măsură, încît fără ele înţelegerea sensului respectiv ar fi dificilă). De exemplu, sensul al treilea al lui CASĂ „familie de oameni dintr-o casă" nu se poate înţelege decît în contexte ca : *toată* CASA *a ieşit la curăţatul zăpezii*, *a ţipat de a trezit toată* CASA ş.a. În fine, unele sensuri secundare (sau valori speciale ale lor) sînt **strict dependente contextual** [17] sau realizate numai în construcţii (sintagme) fixe. De pildă : CASĂ *de copii* faţă de CASĂ *de comenzi* sau CASĂ *de sănătate* [18].

4.2. Investigarea contextuală a **sinonimiei** cu scopul de a rafina analiza ei semantică pune alt fel de probleme. Distincţia dintre sensurile relativ libere şi cele relativ determinate contextual se poate face de asemenea, dar contextul capătă o importanţă fundamentală ca probă efectivă a sinonimelor, deci pentru verificarea statutului paradigmatic al termenilor echivalenţi dintr-o clasă.

Sînt **relativ libere faţă de context** sinonimele cu sens univoc, precis, care exclud orice posibilitate de confuzie, deoarece substituţia lor priveşte

[15] O definiţie a sensului din punct de vedere contextual este dată de Coteanu 1977 : 19: „sensul apare ca legătură semantică obligatorie pentru toate contextele care conţin elementul cercetat".

[16] O tipologie a sensurilor în funcţie de relaţiile lor cu contextul a mai fost făcută şi de alţi lingvişti, de exemplu Coteanu 1975 : 62, Bucă — Evseev 1976 : 63—65, Schogt 1976 : 54, 55, 60, 63, Mounin 1979 : 238, Chiţoran 1981 : 148—149, Bucă — Moldovan 1981 : 108—110 ş.a. Ne interesează în ce măsură, pe baza analizelor practice efectuate de noi, putem obţine date suplimentare privind această tipologie.

[17] În sensul afirmaţiei făcute de Coteanu 1973 : 36 privind tendinţa contextului spre monosemantism.

[18] Dacă în aceste exemple, caracterul figurat al sensurilor nu este evident, în altele, aparţinînd limbajului poetic, determinarea contextuală strictă serveşte tocmai la realizarea caracterului figurat. Astfel, în limbajul poetic popular (v. Coteanu 1973 : 156—157), sensul conotativ al lui ROŞU „prospeţime, sănătate" se actualizează numai în contextul *obraji ;* în acelaşi limbaj, NEGRU capătă sensul de „strălucire" numai în contextele *păr, mustăcioară ;* tot NEGRU, în contexte ca *tină, pămînt* semnifică „impuritatea".

un număr restrîns de contexte. În această situaţie sînt: LIZIBIL şi CITEŢ, COCLIT şi OXIDAT, AGASANT şi ENERVANT, DETALIAT şi AMĂNUNŢIT etc. Numărul exemplelor în care sinonimia este liberă de context nu este mare, pentru că în această situaţie se află fie unităţi monosemantice cu un sens clar (ca cele de mai sus), fie, eventual, o unitate monosemantică al cărei sens coincide cu sensul de bază al unui termen polisemantic (ex. A MURI – A DECEDA).

Dependenţa sinonimelor faţă de context (unanim admisă) interesează sub aspecte şi în grade diferite. Unul dintre aceste aspecte, foarte important pentru demersul cercetării, priveşte însă alcătuirea clasei sinonimice, mai ales atunci cînd ea conţine (total sau parţial) termeni polisemantici cu sensuri secundare. De exemplu, GRAS (despre *oameni*) „care au un strat de grăsime sub piele" şi GRAS (despre *păr*, *piele*) „care conţine grăsime", deşi semic se definesc la fel prin /(c a r a c t e r i s t i c ă) a d j e c t i v a l ă/, /(p r i v i t o a r e l a) g r ă s i m e/, /a p r e c i e r e î n p l u s/, /g r a d n e d e t e r m i n a t/, dezvoltă, în funcţie de context, serii sinonimice diferite. Pentru primul caz obţinem seria GRAS, DURDULIU, DOLOFAN, iar pentru contextele *păr*, *piele* seria GRAS, UNSUROS, GRĂSOS. Dependenţa contextuală a sinonimiei apare evident, iar organizarea seriei sinonimice trebuie să ţină obligatoriu seama de aceste restricţii.

Importanţa contextului sub aspectul dependenţei sinonimelor faţă de el apare mai evident cînd membrii unei clase sinonimice sînt compatibili, la modul general, cu o clasă dată de contexte, dar se diferenţiază prin restricţii faţă de unii termeni concreţi ai acestei clase. Astfel, termenii SLAB, DILUAT, SUBŢIRE, LUNG, CHIOR sînt grupaţi împreună într-o clasă sinonimică pe baza sensului comun „care are o concentraţie mică". Deşi toţi se pot combina în principiu cu substantive care denumesc *lichide*, se constată că, din punctul de vedere al contextelor concrete pe care le selectează, între sinonime apar diferenţe. Astfel, SLAB şi DILUAT admit contexte care denumesc soluţii chimice ca *acid*, *alcool*, lichide buvabile ca *băutură*, *cafea*, *ţuică*, *ceai* sau alimente buvabile ca *zeamă*, *supă* etc. În schimb, SUBŢIRE şi CHIOR se combină numai cu substantive ce denumesc lichide buvabile (*vin*, *cafea*), iar LUNG admite numai contexte ca *ciorbă*, *zeamă*, *supă*. Aceasta înseamnă că substituţia lui DILUAT cu LUNG sau CHIOR nu este posibilă într-un context ca *acid*, de exemplu. Se demonstrează astfel că, din punct de vedere contextual, termenii clasei sinonimice se diferenţiază între ei sub aspectul posibilităţilor concrete de combinare, chiar dacă, în principiu, toţi admit clasa substantivelor care denumesc *lichide*.

De aceea, mai ales în cazul sinonimelor mai strict determinate de context, modalitatea contextuală de analiză devine fundamentală pentru însăşi **definirea categoriei semantice respective** [19], căci pune în evidenţă noi restricţii, delimitînd subserii în interiorul unei clase verificate semantic.

4.3. Înainte de a arăta caracteristicile **antonimiei** sub aspectul rezultatelor analizei contextuale, sînt necesare două precizări. În primul rînd, **antonimia** se remarcă printr-o definiţie strictă, riguroasă din punct

[19] Ceea ce justifică importanţa pe care toţi cercetătorii o acordă unui asemenea studiu.

de vedere paradigmatic [20]. În al doilea rînd, se impune să distingem antonimia stabilită între doi termeni (de tipul ADEVĂR – MINCIUNĂ, HIDRATAT – DESHIDRATAT ș.a.) de cea dintre două clase sinonimice [21]. Din precizările anterioare rezultă că definirea paradigmatică mai strictă face ca antonimia să fie, în principiu, mai liberă față de context, în special relația antonimică dintre doi termeni [22]. În schimb, în cazul antonimiei dintre două clase sinonimice, dependența contextuală este mai mare, deși și aici se pot stabili grade. Unele cupluri antonimice (rezultate din selectarea a doi termeni din două serii sinonimice în opoziție) sînt **relativ stabile** [23] în limbă; acestea sînt mai puțin dependente de context. Pe de altă parte, în vorbire se pot alcătui și alte perechi de antonime (selectate din cele două serii sinonimice opuse) mai puțin obișnuite, mai puțin fixate prin uz. În acest caz, **determinarea contextuală** (înțeleasă nu numai în sens lingvistic restrîns, ci și în sens mai larg, cuprinzînd și factori stilistici) este fundamentală. De aceea, această ultimă situație impune distincția între cercetarea antonimiei în exprimare (în vorbire) și cea din afara exprimării (din limbă) [24]. De exemplu, SLAB are ca antonim, în principiu, în primul rînd pe GRAS, întrucît cele două sensuri se evocă cel mai des în mintea vorbitorilor, antonimia stabilindu-se între sensurile principale. Actualizarea relației SLAB – FERTIL se face numai în contexte ca *pămînt*, *teren*, *sol*.

Condiționarea contextuală a antonimiei (ca și la sinonimie) are importanță chiar pentru repartizarea unui termen într-o clasă paradigmatică. Un exemplu care dovedește că restricțiile contextuale stau la baza diferențierii sensurilor și, implicit, a organizării paradigmei antonimice este adjectivul TARE, care se poate repartiza astfel:

TARE – MOALE (în contexte ca *aluat*, *lemn*, *esență*, *carne*)

TARE – SLAB (în contexte ca *vin*, *țigară*, *miros*)

TARE – SLAB, NEREZISTENT (în contexte ca *om*, *caracter*)

TARE – SLAB, MOALE, NEFLEXIBIL (în contexte ca *arc*, *lamă*, *elastic*)

TARE – SLAB, UȘOR (în contexte ca *vînt*, *ploaie*, *voce*, *sunet*)

TARE – SLAB, STINS, PAL (în contexte ca *lumină*, *culoare*)

[20] Antonimia este un tip special de opoziție semantică reprezentat, de obicei, prin relația „A/ non-A", v. Coteanu 1975 : 97. Alți lingviști (Șerban – Evseev 1978 : 205) redau această relație prin aprecierea că antonimele sînt „*diametral* (subl. n.) opuse ca sens". De aceea, pentru stabilirea relației de antonimie au importanță fundamentală atît semele comune, cît și cele incompatibile contrarii, v. Sîrbu 1977 : 94.

[21] V. Coteanu 1975 : 96, relația de antonimie dintre clasa sinonimelor lui HARNIC față de cea a sinonimelor lui LENEȘ. V. și Sîrbu 1977 : 189–202 care analizează comportamentul mai multor clase sinonimice în relație de antonimie, denumind sentimente.

[22] Libertatea totală sau parțială față de context este condiționată de caracterul mono- sau polisemantic al termenilor antrenați în relația de antonimie. V în acest sens Sîrbu 1977 : 62–63, care arată că opoziția antonimică „nu se creează de fiecare dată în actul vorbirii", fiind reprodusă, de fiecare dată, „ca ceva existent și fixat în limbă".

[23] Caracterul stabil, fixat al unor cupluri antonimice este consecința paralelismului semantic a doi termeni, antonimi pentru toate sensurile lor. Stabilitatea poate fi condiționată, totodată, de relația de antonimie la nivelul sensurilor principale, ca și de frecvența cu care doi termeni sînt utilizați în contexte în opoziție nemijlocită. Consacrarea unei perechi antonimice este explicabilă, uneori, prin monosemantismul termenilor care intră într-o asemenea relație.

[24] V. în această privință și Coteanu 1975 : 97 și Sîrbu 1977 : 219.

Importanţa restricţiilor contextuale poate fi urmărită mai departe dacă avem în vedere clasa antonimică TARE — SLAB, NEREZISTENT care se pot combina, toate, cu substantive ca *om, fire, caracter*. În contextul substantivului *voinţă* însă, TARE nu poate fi substituit cu NEREZISTENT. Imposibilitatea acestor înlocuiri şi, implicit, dependenţa contextuală a sensurilor este explicabilă prin preferinţele combinatorii diferite ale antonimelor. Un exemplu particular al importanţei modalităţii contextuale de analiză a antonimiei este situaţia în care lexeme identice din punct de vedere semic sînt selectate de contexte diferite în care se realizează diverse nuanţe semantice, chiar dacă, în mare, sensul rămîne acelaşi. De exemplu, USCAT, definit prin trăsăturile de sens /(c a r a c t e r i s t i c ă) a d j e c t i v a l ă/, /u m i d i t a t e/, /a b s e n t/ stabileşte relaţii de antonimie în funcţie de context astfel: USCAT — UD (în contexte ca *obiect, stradă, rufă* etc.), USCAT — UMED (în contexte ca *vreme, aer, atmosferă)*, USCAT — REAVĂN (în contexte ca *pămînt, sol)*, USCAT — GRAS (în contexte ca *ten, piele, păr)*, USCAT — UMED, IGRASIOS (în contexte ca *pereţi, încăpere)*. De remarcat că asimetria relaţiei USCAT — UMED (în contexte ca *aer, vreme)*, determinată de marcarea graduală diferită a termenilor (/g r a d m a r e/ pentru USCAT şi /g r a d m i c/ pentru UMED) se estompează în contextele amintite. Neglijarea acestor diferenţe nu reprezintă aici o încălcare a restricţiei, ci o consecinţă a preferinţelor combinatorii ale termenilor. Aceasta înseamnă că, uneori, contextul poate actualiza sau şterge unele diferenţe dintre termenii perechii antonimice.

Aşadar, deşi relaţia de antonimie ca tip special de opoziţie este preexistentă actului vorbirii, actualizarea sa este îngrădită de anumite limite reprezentate de diferite posibilităţi de valorificare prin context. Date fiind aspectele la care ne-am oprit mai sus, trebuie să apreciem că, deşi **antonimia** este mai liberă de context în raport cu **polisemia** şi **sinonimia**, restricţiile contextuale stau la baza diferenţelor dintre sensuri şi, implicit, a organizării ei paradigmatice.

5. Analiza comportamentului contextual al categoriilor semantice reprezentate de **polisemie, sinonimie** şi **antonimie** demonstrează nu numai importanţa acestei modalităţi de investigare chiar din perspectiva problemelor urmărite de semantica lexicală, ci şi, mai ales, **complexitatea şi varietatea rezultatelor concrete** obţinute. Afirmaţia este valabilă chiar pentru unele categorii despre care s-a spus că nu sînt ilustrative pentru o asemenea modalitate de analiză cum este antonimia [25]. În condiţiile acestei diversităţi, tipologia generală a sensurilor din punct de vedere contextual (relativ libere / relativ determinate) nu este în mod special interesantă.

În concluzie, dacă **dezambiguizarea semantică** prin context precede orice analiză semantică modernă [26], avînd prin caracterul ei preliminar obligatoriu un statut foarte clar, aprecierea modalităţii contextuale ca **rafinare a analizei semantice** prin complexitatea şi diversitatea ei (acoperind mai multe situaţii) are, în mod obiectiv, un statut mai puţin clar.

[25] V. Sîrbu 1977 : 204.

[26] În orice clasă lexicală paradigmatică (sinonimică, antonimică sau cîmp lexico-semantic) termenii intră cu unul dintre sensurile cuvîntului polisemantic, considerate, fiecare, omonime artificiale, v. Coteanu 1975 : 106.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Alinei, M. (1974) — *La struttura del lessico*, Bologna, Società Editrice Il Mulino.

— (1980) — *Lexical Grammar and Sentence Grammar: A Two-Cycle Model*, în „Quaderni di semantica" I, nr. 1, vol. 1, p. 33–95.

Bidu-Vrănceanu, A. (1975) — v. Coteanu, I. — Bidu Vrănceanu, A. (1975).

Bucă, M. — Evseev, I. (1976) — *Probleme de semasiologie*, Timișoara, Editura Facla.

Bucă, M.—Moldovan, V. (1981) — *Limitele semantice ale cuvîntului*, în *Semantică și semiotică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Chițoran, D. (1981) — *Sensul în teoria traducerii*, în *Semantică și semiotică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Coseriu, E. (1964) — *Pour une sémantique diachronique structurale*, în « Travaux de linguistique et de littérature » I, 1, p. 139–186.

Coseriu, E. (1967) — *Zur Vorgeschichte der Strukturellen Semantik. Heyses Analyse des Wortfelds „Schall"*, în *To honore Roman Jakobson*, Paris, Mouton.

Coseriu, E. (1975) — *Vers une typologie des champs lexicaux*, în « Cahiers de lexicologie » XXVII, II, p. 31–51.

Coteanu, I. (1973) *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei R. S. România.

Coteanu, I. (1975) — v. Coteanu, I. — Bidu-Vrănceanu, A. (1975).

Coteanu, I. (1977) — *Semantica și funcția reflexivă a limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. VII, București, Editura Academiei R. S. România.

Coteanu, I. — Bidu-Vrănceanu, A. (1975) — *Limba română contemporană*, vol. II, *Vocabularul*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

Forăscu, N. (1978) — *Analiza structurală a vocabularului limbii române. Sinonimia adjectivală*, București, TUB.

Geckeler, H. (1978) — *Observations sur la structure sémantique des adjectifs*, în *Proceedings of the Twelfth Congress of Linguists*, Innsbruck, Ed. Wolfgang U. Dressler & Wolfgang Meid, p. 182–184.

Geckeler, H. (1981) — *Progres et stagnation en sémantique structurale*, în *Logos Semantikos*, vol. III, Madrid, Editorial Gredos.

Logos Semantikos — *Logos Semantikos*, Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu, vol. III, *Semantica*, sub redacția lui Wolf Dietrich și Horst Geckeler, Madrid, Editorial Gredos.

Lyons, J. (1970) — *Linguistique générale. Introduction à la linguistique théorique*, Paris, Larousse.

Lyons, J. (1978) — *Éléments de sémantique*, Paris, Larousse.

Mounin, G. (1972) *Clefs pour la sémantique*, Paris, Editions Seghers.

Mounin, G. (1979) — *Éléments d'une sémantique structurale et fonctionnelle: l'axiologie d'André Martinet*, în *Linguistique fonctionnelle, débats et perspectives* presentés par M. Mahmoudian, Paris, PUF.

Pană-Dindelegan, G. (1976) — *Reflecții asupra modalității contextuale de analiză a sensului (cu referire specială la verb)*, în LR XXV, nr. 2, p. 119–135.

Schogt, H. G. (1976) — *Sémantique synchronique: synonymie, homonymie, polysémie*, Toronto and Buffalo, University of Toronto Press.

Sîrbu, R. (1977) *Antonimia lexicală în limba română*, Timișoara, Editura Facla.

Șerban, V. — Evseev, I. (1978) — *Vocabularul românesc contemporan*, Timișoara, Editura Facla.

Thelen, M. (1980) — *Some remarks on Alinei's Syntactic Model for the Generation of Lexicon: the Lexical System of „eating"*, în „Quaderni di Semantica" I, nr. 2, p. 245–285.

Vasiliu, Em. (1977) — recenzie la A. Bidu-Vrănceanu, *Systématique des noms de couleurs. Recherche de méthode en sémantique structurale*, în LL II p. 534–540.

Wotjak, G. (1983) — *À propos de la structure lexicale*, în „Quaderni di semantica" IV, nr. 1, p. 171–177.

Observations sur la modalité d'analyse contextuelle au niveau du lexique

(Résumé)

Le présent travail se propose de poursuivre d'une part, les différentes perspectives desquelles l'analyse contextuelle est appliquée dans la sémantique et, d'autre part, l'utilité de celle-ci sous l'aspect théorique et pratique.

Il en résulte que l'analyse contextuelle peut être appliquée de diverses manières en sémantique. Elle représente une étape préliminaire, le contexte ayant une importance implicite, quand on poursuit la désambiguïsation des sens des mots polysémiques ou quand on vérifie l'identité ou la non-identité du sens de deux unités différentes.

Une autre modalité d'application de l'analyse contextuelle accorde au contexte une importance explicite, constituant une possibilité de raffinement de l'analyse sémantique. Quant à cette modalité d'application on signale quelques aspects intéressants qui mettent en évidence les différences entre polysémie, synonymie et antonymie du point de vue de l'importance du contexte. On suggère aussi les conséquences que la poursuite en détail des restrictions contextuelles peut avoir.

En conclusion, si la désambiguïsation sémantique par le contexte précède toute analyse sémantique moderne, ayant par son caractère préliminaire obligatoire un statut très clair, l'appréciation de la modalité contextuelle comme moyen de raffinement de l'analyse sémantique a objectivement un statut moins clair par sa complexité et diversité.

Martie 1983

Facultatea de Limba și Literatura Română
București, Edgar Quinet 5 — 7

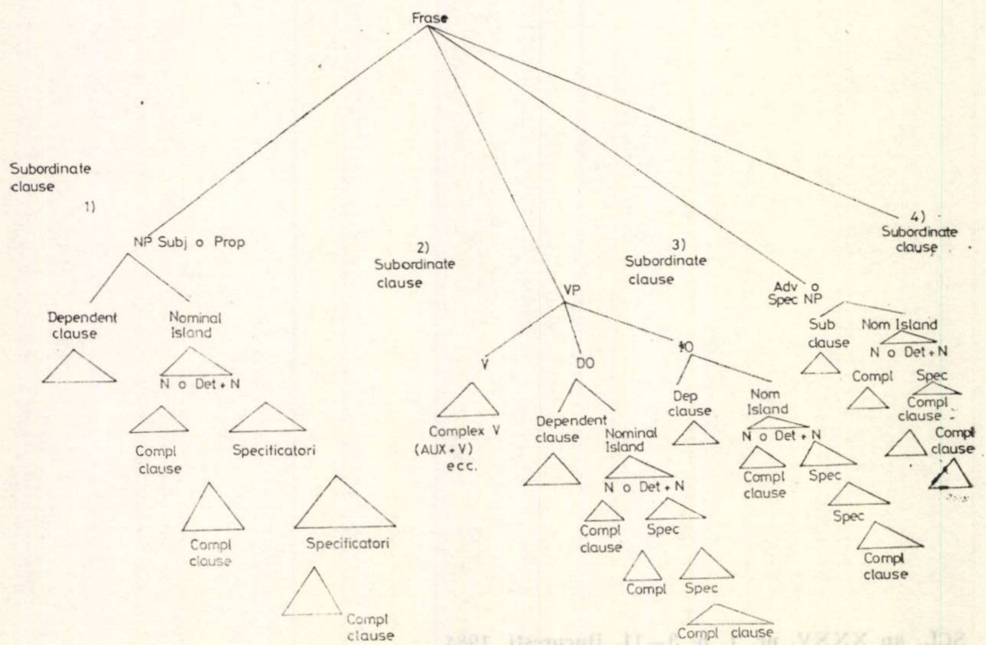
GRAZIELLA TONFONI

LA FRASE SEMPLICE E COMPLESSA NELL'ITALIANO

Intento specifico di questo lavoro, riguardante i problemi relativi alla struttura frasale semplice e complessa dell'Italiano, consiste proprio nel fornire una rassegna generale sistematizzata degli aspetti sintattici in esso coinvolti. L'analisi si articola, pertanto secondo il seguente schema :

1) Struttura della frase semplice e complessa nell'Italiano
2) Dislocazioni nella frase semplice
3) Distribuzione e dislocazione degli elementi all'interno dell'isola nominale
4) Posizionalità nell'inserzione di una frase proposizionale in un'isola nominale
5) Incassamento all'interno di un'isola nominale
6) Posizione dello specificatore
7) Posizione del determinatore
8) „Subordinate, dependent, complement clauses"
9) Cancellazioni
10) Conclusioni

Si consideri ora il seguente schema :

Spiegazione dello schema

F = frase semplice o complessa a seconda del numero di elementi (nodi) di cui è costituita

Subordinate Clause — frase dipendente da nodo F e non da un singolo elemento NP; la sua posizione può essere variamente dislocata nel contesto frasale senza provocare mutamenti di rilievo. In figura appare nelle sue possibili posizioni A), B), C), D).

Dependent Clause — frase dipendente da un nodo NP (Subj-DO-(IO+ +Dat) — (IO—Dat); si diversifica dalla precedente perchè non dislocabile all'esterno del costrutto NP stesso.

Nominal Island — Complesso nominale costituito dal N e dai suoi determinanto (Articolo-Aggettivo-Numerale), specificatori e complementi. Per specificatore si intende qui la determinazione del solo possesso o appartenenza (genitivo) che risulta distinta dagli altri complementi in quanto più dislocabile rispetto questi ultimi.

La dislocabilità dello specificatore è sempre molto limitata, ma comunque sempre maggiore rispetto a quella degli altri complementi.

Complex V — Si indica una forma verbale complessa come la Passiva o comunque qualsiasi forma presentante V + Aux

Complement Clause — frase dipendente come 1) e 2); si differenzia da queste due (incassate di 1° e 2° grado rispettivamente) in quanto presenta un grado 3 di incassamento; dipende infatti da un complemento o da uno Specificatore.

Adv o Compl — Avverbio o modificatore frasale del V o di un clause particolare; sarà la sua posizione che evidenzierà l'elemento maggiormente interessato. Lo stesso dicasi per il COMP (modale, temporale, spaziale).

Nello schema presentato non appaiono cenni alla negazione in quanto questa si colloca normalmente vicino al V o all'elemento focalizzato o in entrambi (Negazione enfatica)

Specificatori: si designano, con questo termine, tutti i complementi diversi da DO e IO che occorrono in posizione dipendente da un nodo NP.

Ci si riferisce, con questi, a specificatori di qualità, di possesso, compagnia ecc. La dipendenza dello specificatore può essere di grado diverso a seconda del livello di „incassatura" in cui si trova presente nella frase in dipendenza del nodo (NP) che lo domina.

Es: L'amico del fratello (1) di Giuseppe (2) ha regalato alla professoressa (1) di Italiano (1) una agenda (2) di pelle con borchie (3) d'argento.

Lo schema presentato costituisce l'albero e la possibile strutturazione di una frase semplice e complessa o di un intero periodo.
Se ne analizzano ora, in dettaglio, le varie parti :
La struttura portante, e pertanto costitutiva, risulta formata dalla serie di nodi :

NP
VP [V — DO — IO]
Adv o Compl.

La presenza di tali nodi costituisce la struttura base di una frase semplice del tipo :

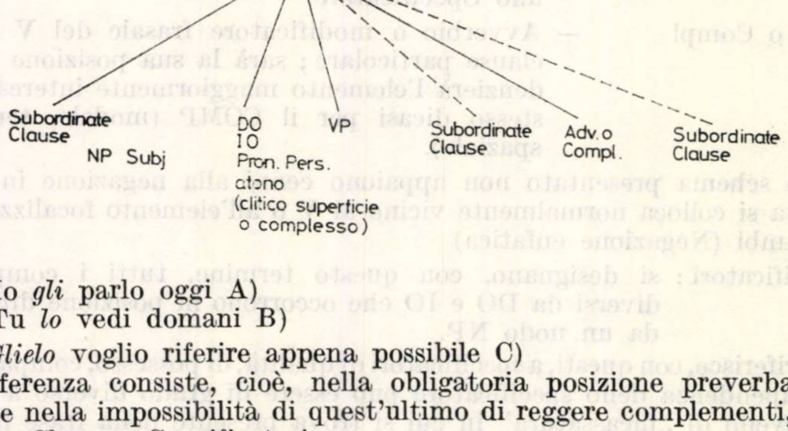
Es : Carlo spiega l'accaduto a Valeria con delicatezza.

E' peró chiaro che tale struttura è ulteriormente complicabile su due piani diversi rispettivamente :

1) complicazione sul piano della frase semplice, mediante variazione posizionale, ovvero dislocazioni e movimenti tesi a focalizzare alcuni elementi della frase rispetto ad altri.
Es : A Valeria, l'accaduto glielo spiega Carlo con delicatezza.
2) complicazione sul piano della complessità frasale per cui, attraverso l'aggiunta di Compl., Spec., Dipendenti incassate, si ottiene una struttura sempre più complessa sul piano sintattico.

Es : Carlo, che ha assistito a tutto quello che è successo, spiega a Carla, che è tanto impressionabile, l'accaduto di quella terribile giornata con tutta quella delicatezza di cui è capace solo lui.

Va qui precisato, a modo di corollario, che la presenza di pronomi personali atoni (= clitici), nella frase, determina un ordine posizionale differente del tipo :

Es : Io *gli* parlo oggi A)
Tu *lo* vedi domani B)
Glielo voglio riferire appena possibile C)

La differenza consiste, cioè, nella obligatoria posizione preverbale del clitico e nella impossibilità di quest'ultimo di reggere complementi, Complement Clauses, Specificatori.
Le dislocazioni nella frase semplice.
Dato lo schema di base :

Subj V $\begin{Bmatrix} DO \\ IO \end{Bmatrix} \begin{Bmatrix} IO \\ DO \end{Bmatrix}$ Maria dà la mela a Paolo / Maria dà a Paolo la mela

Si possono avere i seguenti costrutti:

Subj IO V DO	Maria, a Paolo, dà la mela
Subj DO$^{(PP)}$ V IO	Maria, la mela, la dà a Paolo
IO Subj V DO	A Paolo, Maria dà la mela
DO Subj$^{(PP)}$ V IO	La mela, Maria, (la) dà a Paolo
IO DO$^{(PP)}$ V Subj	A Paolo, la mela la dà Maria
DO IO$^{(PP)}$ V Subj	La mela, a Paolo, la dà Maria
V Subj IO DO	Dà Maria, a Paolo, la mela
V Subj DO IO	Dà Maria, la mela, a Paolo
V DO Subj IO	Dà la mela, Maria, a Paolo
V IO Subj DO	Dà a Paolo, Maria, la mela
IO Subj V DO	A Paolo, Maria dà la mela
DO IO Subj$^{(PP)}$ V	La mela, a Paolo, Maria lo dà
Subj DO IO$^{(PP)}$ V	Maria, la mela, a Paolo, la dà
Subj IO DO V	Maria, a Paolo, la mela dà
DO Subj V IO	La mela, Maria, la dà a Paolo
Subj DO V IO	Maria, la mela, la dà a Paolo
V DO Subj IO	Dà la mela, Maria a Paolo
(PP)V IO Subj DO	(La)Dà a Paolo, Maria, la mela

NB: PP = pronome personale

Dato lo schema di base:

Subj V $\begin{Bmatrix} IO^{+Dat} \\ IO^{-Dat} \end{Bmatrix} \begin{Bmatrix} IO^{-Dat} \\ IO^{+Dat} \end{Bmatrix}$	Teo parla a Carla del film Teo parla del film a Carla

Si possono derivare i seguenti costrutti:

Subj IO^{+Dat}V IO^{-Dat}	Teo, *a Carla* parla del film
Subj IO^{-Dat}V IO^{+Dat}	Teo, *del film*, parla a Carla
Subj IO^{-Data}IO^{+Dat}V	Teo, *del film*, *a Carla* (ne) parla
Subj IO^{+Data}IO^{-Dat}V	Teo, *a Carla*, *del film*, parla
V IO^{-Dat}IO^{+Dat}Subj	Parla del film a Carla, *Teo*
V IO^{+Dat}IO^{-Dat}Subj	Parla a Carla del film, *Teo*
V IO^{-Dat}Subj IO^{+Dat}	Parla del film, Teo, a Carla
V IO^{+Dat}Subj IO^{-Dat}	Parla a Carla, Teo del film

Da una analisi dei precedenti schemi risulta che gli elementi sottolineati sono quelli più enfatizzati nell'ambito della frase; essi coincidono sempre, inoltre, con gli elementi dislocati.

Ad ogni elementi spostato dalla sua primitiva posizione corrisponde, quindi, la relativa enfati zzazione. Tale elemento è soggetto quindi a TOPICALLIZZAZIONE.

Tale topicalizzazione si manifesta attraverso:

— intonazione più marcata rispetto agli altri elementi dell'enunciato;

— dislocazione avvertita pausazionalmente (graficamente indicata da una virgola);

la dislocazione che può avvenire con gli elementi Sogg, DO, IO.

— il DO dislocato a sinistra che richiede il Pron Pers atono di ripresa al fine di una disambiguazione dell'elemento stesso enfatizzato.

Es : *La mela, a Páolo* Maria dà (non ad Antonio)

La mela, a Paolo, Maria la dà

A Paolo, la mela dà Maria (non a Franco)

A Paolo, la mela la dà Maria

— Il Subj dislocato a sinistra talvolta non sembra essere efettivamente tale, in quanto si presenta nella normale posizione; si deve invece considerare dislocato in quanto soggetto ad un movimento generale all'interno della frase e mosso quindi di un posto a sinistra. Si consideri, a tale proposito, il seguente esempio :

Maria, la mela la dà a Paolo

da una struttura-base del tipo :

$\overline{\text{Subj}}$ $\overline{\text{V}}$ $\overline{\text{DO}}$ $\overline{\text{IO}}$

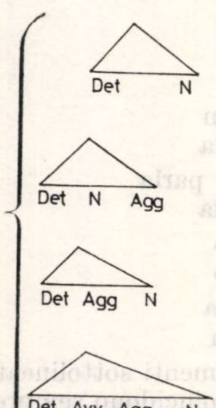
si è passati infatti alla seguente :

$\overline{\text{Subj}}$, $\otimes$ DO $\overline{\text{PP}}$ $\overline{\text{V}}$ $\overline{\text{IO}}$

di ripresa

Distribuzione e dislocazione degli elementi all'interno dell'isola nominale (Nominal Island).

Consideriamo la composizione di una isola nominale da un minimo ad un massimo di complessità :

{il bambino / un ,, / questo ,,}

{il bambino buono / un ,, ,, / questo ,, ,,}

{il buon bambino / un ,, ,, / questo ,, ,,}

* {il molto simpatico bambino / un ,, ,, ,, / questo ,, ,, ,,}

* {il più simpatico bambino / il meno ,, ,, / un ,, ,, / questo ,, ,,}

Per quanto riguarda i quantificatori (molto, tanto, poco, troppo ec..) essi si inseriscono bene in posizione preaggettivale quando l'aggetivo segue il nome cui si riferisce immediatamente.

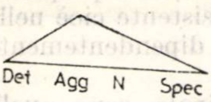
la persona molto simpatica di cui ti parlo

la simpatica signora . . . . ,, ,,

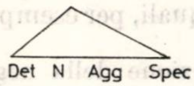
la signora molto simpatica ,, ,,

la molto simpatica signora (meno accettabile)

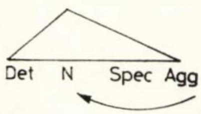
Consideriamo ora le ulteriori seguenti costruzioni:

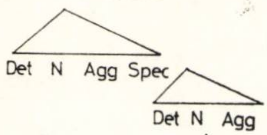
{lo spazioso appartamento di città
uno ,, ,, ,,
questo ,, ,, ,,}

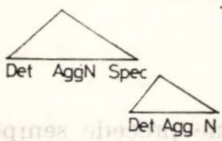
{l'appartamento spazioso di città
un ,, ,, ,,
questo ,, ,, ,,}

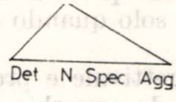
{l'appartamento di città spazioso
un ,, ,, ,,
questo ,, ,, ,,}

{la giornata usuale dell'operaio {comune
una ,, un ,, torinese}
questa ,, questo ,,}

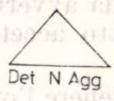

{la usuale giornata del comune operaio
una ,, ,, un ,, ,,
questa ,, ,, questa ,, ,,}
{* torinese}

⊛ {la
una giornata dell'operaio comune usuale
questa}

è inaccettabile anche:

⊛ {la
una giornata del comune operaio usuale
questa}

In contrasto con il costrutto [l'appartamento di città spazioso]
[questo
ove il riferimento dell'Aggettivo al N risulta estremamente chiaro in quanto soggiacente allo stesso nodo, il costrutto [la giornata del comune
una
questa
operaio usuale] non è accettabile in quanto l'aggettivo „usuale", riferentesi al N del primo livello dell'isola nominale (giorno), risulta ambiguo se inserito in posizione finale dopo l'avvenuto sollevamento del secondo livello dell'isola nominale costituito dallo Specificatore. Si riscontra quindi l'incompatibilità di un costrutto del tipo seguente:

Agg = Agg

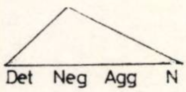
Ciò significa che lo Specificatore non può essere incassato al centro del primo livello dell'isola nominale, ma può stare solo alla fine di questa. Le possibili distribuzioni risultano pertanto le seguenti:

{la
una
questa} {giornata usuale
usuale giornata} {dell'operaio comune
del comune operaio}

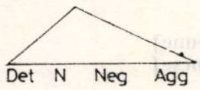
Ove cioè i due aggettivi risultino fra loro separati secondo un ordine di livelli di appartenenza.

Agg_1 ———— Agg_2

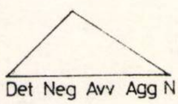
E' da notare inoltre che non tutti gli Aggettivi godono di quella proprietà che viene da me definita di „dislocabilità minima", consistente cioè nella possibilità di precedere o seguire il N cui si riferiscono, dipendentemente dall'enfatizzazione dell'uno o dell'altro elemento.
Tali aggettivi, non spostabili dalla posizione postnominale, sono quelli più propriamente presentanti una natura di Specificatori quali, per esempio, „torinese", ecc...
Consideriamo ora i seguenti esempi riguardanti la insezione della negazione nell'isola nominale.

il non buon bambino
un „ „
questo „ „
} poco accettabile

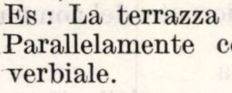

il bambino non buono
un „ „
questo „ „

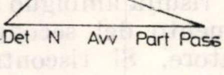

il non troppo simpatico ragazzo
un „ „ „
questo „ „ „

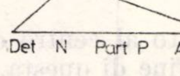
Dagli schemi presentati risulta chiaro che la negazione precede sempre l'aggettivo ed è corretta e completamente accettabile solo quando questo (Agg) segue il N cui si riferisce. (esempio 2)
L'unica possibilità di avere negazione corretta preaggettivale e prenominale ad un tempo è quando l'aggettivo sia preceduto da avverbio, anche se tale costruzione risulta macchinosa e non del tutto accettabile nel parlato quotidiano. (esempio 3)
Per quanto riguarda lo Specifier clause, essa può mantenere l'ordine fisso già spiegato presentando gli elementi Neg-Avv-Agg come instati fra Det e N, può anche mutare tale ordine, come nel livello superiore di incassatura, fornendo così una struttura omologa.
Es: La terrazza non troppo soleggiata della casa non più curata.
Parallelamente consideriamo la struttura frasale con inserimento avverbiale.

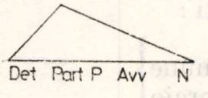
il giorno lungamente atteso
un „ „ „
questo „ „

Il giorno atteso lungamente
un „ „ „
questo „

* { L'atteso lungamente giorno
un „ „ „
questo „ „ }

Il lungamente atteso giorno
un „ „
questo „ „

Delle quattro costruzioni possibili presentate, tre risultano accettabili, una no.
La costruzione non accettabile debe la sua non correttezza alla concorrenza dei seguenti fattori :
a) allontanamento Det-N ;
b) Aggettivo preposto a N con Avverbio postaggettivale e prenominale ad un tempo ;
I processi a) e b), singolarmente operanti, risultano generare sequenze corrette.

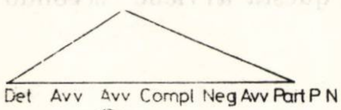
a $\Longrightarrow$ 4

b) $\Longrightarrow$ 2

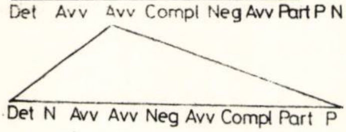
coagenti, invece, nello stesso costrutto, rendono quest'ultimo inaccettabile.

* a) + b) $\Longrightarrow$ 3

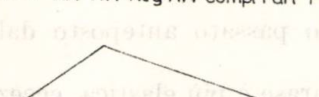
Consideriamo ora casi più complessi di effettiva inserzione di frase proposizionale in isola nominale.

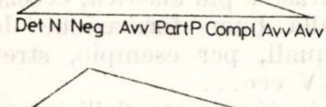
La ormai da lungo tempo da me non più apprezzata
una barzelletta
questa

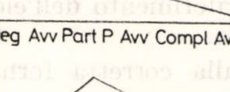
La barzelletta ormai da lungo tempo non
una più da me apprezzata
questa

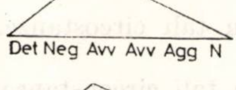
la barzelletta non più apprezzata da me
una ormai da lungo tempo
questa

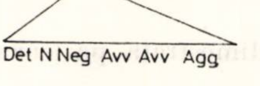
la non più apprezzata ormai da me da lungo
una tempo barzelletta
questa

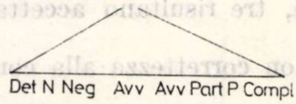
la non più troppo simpatica situazione
una
questa

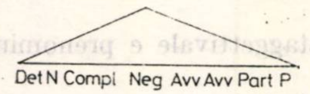
la situazione non più troppo simpatica
una
questa

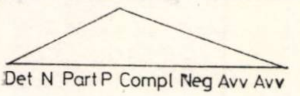
la non più troppo curata da me situazione
una
questa

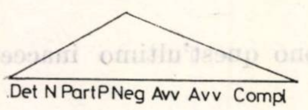
la situazione non più troppo curata da m''
una
questa

la situazione da me non più troppo curata
una ,, ,, ,,
questa ,, ,, ,,

la situazione curata da me non più troppo
una ,, ,, ,,
questa ,, ,, ,,

la situazione curata non più troppo da me
una ,, ,, ,,
questa ,, ,, ,,

Dai casi presentati risulta che :

1) la costruzione preferenziale, se NP è complesso, è quella di fare seguire ad NP, Aggettivi e Specificatori in genere, eccezion fatta, ovviamente, per il Determinatore che è sempre precedente.

2) In caso di inserzione nell'isola nominale, questa avviene secondo lo schema seguente :

Det . . . . .Part P N
Compl o Avv . . . . . (Verbo)

e non secondo il seguente :

* Det Part P . . . . .N
(Verbo) Compl. Avv..

Non è, cioè, possibile distaccare il Participio passato anteposto dal N corrispettivo.

La posizione degli altri elementi della Prop Phrase è più elastica, eccezion fatta per le regole proprie che presiedono alla buon formazione dell' enunciato e che devono essere rispettate, quali, per esempio, stretto legame posizionale Compl di Agente/V, Avv/V ecc. . .

In caso di non inserzione, tutti gli elementi di riferimento dell'elemento NP seguono in ordine semplice l'elemento stesso.

Esistono, però, in ogni caso, oggettivi limiti alla corretta formazione del NP complesso ; dati gli esempi :

1) La pazienza più volte dimostrata da me in tali circostanze, aiutò tutti.

*2) La da me dimostrata pazienza più volte in tali circonstanze, aiutò tutti.

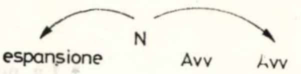
3) La più volte da me in tali circostanze dimostrata pazienza, aiutò tutti.

4) La pazienza più volte in tali circostanze da me dimostrata aiutò tutti.

Si nota che tutti risultano poco accettabili per la loro complessità eccessiva e per la giustapposizione di Avverbi e Complementi.

Tuttavia l'esempio 2) risulta completamente inaccettabile proprio per la separazione di Part P e N di riferimento nell'ambito della frase. Risulta, quindi, secondo una considerazione di carattere più generale, che il N deve comunque avere immediatamente accanto a sé, in posizione antecedente o seguente, tutte le sue espansioni (cioè i compl. Avv, neg ecc...) e non può invece averli presenti in maniera lineare, ma discontinua.

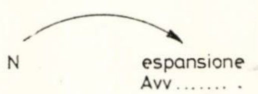
In 2) abbiamo infatti:

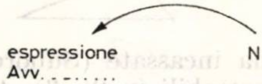
quindi inaccettabile

Compl. di Agente

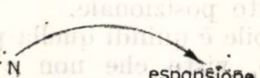
In 1) abbiamo invece:

In 3):

In 4):

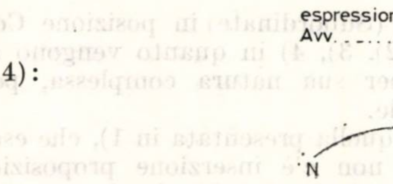
Questi tre casi presentano la medesima direzionalità per le successive espansioni e risultano, quindi, parzialmente accettabili.

La non totale accettabilità è data dalla eccessive complessità e giustapposizione di elementi; tale fenomeno compromette, infatti, la veicolazione dell'informazione, causa la complessa sequenza di elementi; si rischia, in conclusione, il blocco comunicativo dell'informazione veicolata.

Incassamento all'interno di una isola nominale.

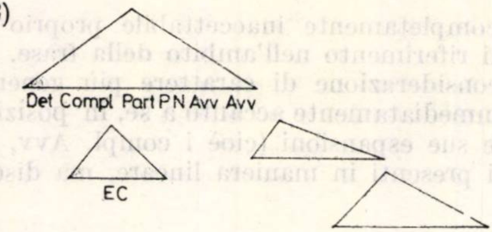
Consideriamo le strutture frasi 1), 2), 3), 4) prima presentate e valutiamo la possibilità di un incassamento (embedding) in posizione complemento.

(1)

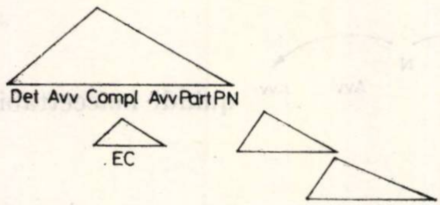
La pazienza dimostrata più volte da me, che ero tornato, in tali circonstanze....

(2)

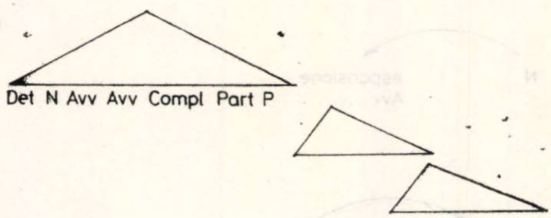
* La da me, che ero tornato, dimostrata pazienza più volte in tali circostanze, aiutò tutti

(3)

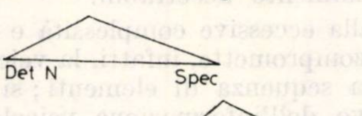
* La più volte da me che ero tornato dimostrata pazienza, aiutò....

(4)

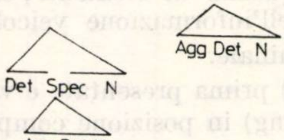

* La pazienza più volte in tali circonstanze da me che ero tornato dimostrata ....

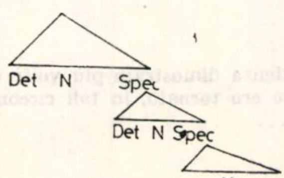
Le strutture complicate da incassate (Subordinate) in posizione Compl. risultano totalmente inaccettabili in 2), 3), 4) in quanto vengono a sovraccaricare la struttura-base, già per sua natura complessa, perchè prodotta da un movimento posizionale.
L'unica struttura accettabile è quindi quella presentata in 1), che esclude comunque l'incassamento, visto che non c'è inserzione proposizionale nell'isola nominale, ma lo permette al di fuori dell'isola, in successione lineare.
Posizione dello Specificatore.
Consideriamo ora le seguenti strutture :

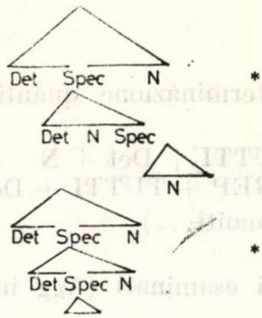
Il responsabile di tutti gli incidenti

* Il di tutti gli incidenti responsabile

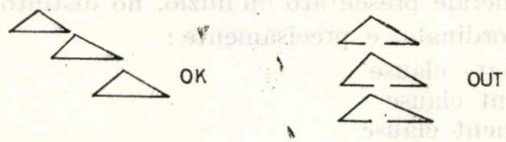
Il proprietario della casa di Mario

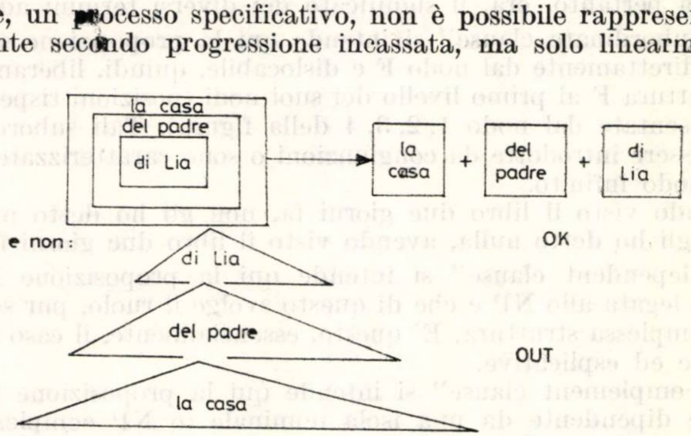
* Il della casa di Mario proprietario

* Il della di Mario casa proprietario

Appare evidente che, in Italiano, gli specificatori ad incassamento non funzionano e la loro corretta costruzione è solo quella lineare :

Dato, cioè, un processo specificativo, non è possibile rappresentarlo sintatticamente secondo progressione incassata, ma solo linearmente :

In altre parole, per semplificare, in Italiano, non sono possibili casi di genitivo sassone.

Concludendo :

Lo specificatore deve sempre accompagnare l'elemento cui si riferisce, seguendolo e rispettando l'ordine lineare degli elementi della frase.

Posizione del determinatore

Si sono designati qui col comune termine di „determinatori" l'articolo determinativo, quello indeterminativo e l'aggettivo determinativo; quegli elementi, cioè, che precedono il N e costituiscono insieme ad esso lo NP. La posizione dei determinatori è sempre iniziale.

il }
un } bambino Det + N
questo }

del
di un bambino } PREP + Det + N
di questo

con l'unica eccezione dei casi della determinazione quantificativa di „tutti",

Es : tutti i giorni — TUTTI + Det + N
in tutte le occasioni — PREP + TUTTI + Det + N

e dei correlativi (tanto/ quanto, tanti/ quanti...)
quanti i soldi, tandi i problemi

Altri determinatori aboliscono i Det qui esaminati (Agg indefiniti).

Es : ogni parola
in ogni città

I determinatori non sono comunque mai spostabili o cancellabili.

Le Subordinate, dependent and complement clauses.

Nello schema generale presentato all'inizio, ho distinto tre tipi di PROPOSIZIONI subordinate, e precisamente :

1) subordinate clause
2) dependent clause
3) complement clause

Si chiarirà pertanto, ora, il significato dei diversi termini adottati.

1) Per „subordinate clause" si intende qui la proposizione subordinata retta direttamente dal nodo F e dislocabile, quindi, liberamente entro la struttura F al primo livello dei suoi nodi (posizioni rispettivamente rappresentate dal nodo 1, 2, 3, 4 della figura). Tali subordinate possono essere introdotte da congiunzioni o sono caratterizzate dal verbo con modo infinito.

Es : Avendo visto il libro due giorni fa, non gli ho detto nulla.
Non gli ho detto nulla, avendo visto il libro due giorni fa.

2) Per „dependent clause" si intende qui la proposizione immediatamente legata allo NP e che di questo svolge il ruolo, pur secondo una più complessa struttura. E' questo, essenzialmente, il caso delle dichiarative ed esplicative.

3) Per „complement clause" si intende qui la proposizione immediatamente dipendente da una isola nominale (o NP complesso) che ne completa il significato.

Tali subordinate completive sono costituite dalle relative che sono strettamente dipendenti e non spostabili dall'elemento da cui dipendono direttamente.

Tale ripartizione operata risulta quindi fondamentale anche ai fini della considerazione di una più o meno possibile dislocabilità all'interno della struttura principale delle incassate.

Il maggior grado di dislocabilità posizionale è raggiunto, come già osservato, dalle „subordinate clauses" ; limitato è invece quello delle „dependent clauses", nullo infine quello delle „complement clauses".

Es : Se vai piano, arriveremo tardi alla stazione
Arriveremo tardi alla stazione, se vai piano
Arriveremo tardi, se vai piano, alla stazione

Il fatto che non hai mantenuto la promessa, ci ha deluso tutti.

Ci ha deluso tutti il fatto che non hai mantenuto la promessa.
Con la bicicletta che ti ho regalato, si va veloci.
* Con la bicicletta si va veloci, che ti ho regalato.
Dalle osservazioni fatte si ricava, come conclusione, che la dislocabilità posizionale degli elementi è maggiore per quanto riguarda gli elementi occupanti i nodi di primo livello (Subj, VP, Obj, IO, Spec, Adv ecc) e decresce fino a divenire minima o nulla con l'aumentare della complessità di incassamento, (rispettivamente nodi di 2°, 3° livello).
Esempi : nodi di 1° livello.
Mario compra a sua madre un accendino in una tabaccheria.
Mario a sua madre compra in una tabaccheria un accendino.
A sua madre Mario compra in una tabaccheria un accendino.
In una tabaccheria Mario compra un accendino a sua madre.
In una tabaccheria Mario compra a sua madre un accendino.
Esempi : nodi di 2° livello.
Mario comprò la bicicletta con il manubrio di metallo.
* Di metallo, comprò la bicicletta Mario con il manubrio.
In tale caso lo specificatore si può muovere solo con l'elemento (nodo) da cui dipende.
La bicicletta con il manubrio di metallo comprò Mario
enfatizzazione.
A questo proposito, si può ricavare una più generale considerazione tesa a distinguere due possibili livelli di mutamento posizionale, che risultano essere rispettivamente i seguenti :
— macrodislocazioni —
— microdislocazioni —
La macrodislocazione o posizionalità libera concerne le unità del 1° livello con mobilità libera.
La microdislocazione o posizionalità bloccata concerne le unità di 2°, 3° livello ecc.. con mobilità condizionata ed implica lo spostamento anche delle unità di riferimento del nodo superiore.
Per concludere, le considerazioni fin qui operate e lo schema di partenza presentato, hanno carattere generale e sono valide e ripetibili all'interno di ogni singola clause.

Cancellazioni

Le cancellazioni di uno o più elementi sono possibili sia nella frase principale che nelle subordinate, dipendenti o completive.
L'elemento che appare superficialmente vuoto non viene infatti a compromettere la struttura sintattica base ipotizzata. Condizione indispensabile per la corretta formazione di tali frasi consiste nella recuperabilità degli elementi cancellati e nella relativa non ambiguità.
Struttura base :
Ø visto che non veniva nessuno, Ø se ne andò.
Lui, avendo visto che non veniva nessuno, lui se ne andò.
(Sogg) (Sogg)
Le cancellazioni possono interessare più elementi insieme e dare quindi luogo a strutture superficiali altamente ellittiche ; tali costruzioni devono però essere ricondotte necessariamente a strutture di base complete secondo la legge della recuperabilità di tutti gli elementi cancellati.

Conclusione

Per ricapitolare, è evidente che lo schema di partenza presentato ($p°$) risulta altamente complesso in quanto costituito da tutte le potenziali realizzazioni di una struttura di base ; è quindi la rappresentazione idealizzata del grado di complessità massimo che una struttura frasale può raggiungere, rispettando pur sempre i criteri della buona formazione. In corrispondenza di tale complessità potenziale, stanno considerazioni riguardanti la quantità di informazione che una frase può veicolare ; la complessità potenziale presentata non si realizza infatti mai per intero, ma solo parzialmente.
La tendenza generale risulta infatti quella di operare numerose segmentazioni onde evitare enunciati di eccessiva articolazione con conseguente relativa dispersione degli elementi di informazione ; tale dispersione è provocata infatti proprio dall'eccessivo aggregarsi ed accumularsi di questi ultimi.
Proprio a tal fine, per chiarire cioè e disambiguare il messaggio, si registra la tendenza alla semplificazione. Sempre per lo stesso motivo, le cancellazioni avvengono solo in base ad una effettiva ed evidente recuperabilità dell'elemento assente in struttura superficiale.
Sempre nel quadro di una maggiore informatività si inserisce anche la tematica della dislocazione e della posizionalità diversa dei vari elementi enfatizzati rispetto a quelli non enfatizzati.

ABBREVIAZIONI

Adv (Avv)	Adverb — Avverbio
Agg (Adj)	Aggettivo (Adjective)
(AUX + V)	Ausiliare + Verbo
Compl	Complement — Complemento
Compl Clause	Complement Clause
Complex V	Verbo Complesso
Dat	Dativo
Dep Clause	Dependent Clause
Det	Determinative — Determinativo
DO	Direct Object — Aggets Diretto
EC	Embedded Clause
IO	Indirect Object — Aggetto Indiretto
Neg	Negation — Negazione
Nom Island	Nominal Island
N	Noun Nome
NP	Noun Phrase
Part Pass (Part P)	Participio Passato
PP	Prepositional Phrase
Prep	Preposition — Preposizione
Prop	Proposition — Proposizione
Spec	Specifier — Specificativo
Subj (Sogg)	Subject — Soggetto
V	Verbo
VP	Verbal Phrase

Università di Bologna
Universität Konstanz

SCL, an XXXV, nr. 1, p. 12—26, București, 1984

ECATERINA MIHĂILĂ

GRUPUL NOMINAL ÎN PARADIGMĂ SEMANTICĂ INTRA- ȘI INTERTEXTUALĂ*

Se pornește de la cîteva considerații de ordin general privind matricea semantică generativă a textului poetic și caracterului paradigmatic al semnificației unităților de înțeles subtextuale. Pe baza acestora se analizează modul de constituire a semnificațiilor grupului nominal, centru de iradiere semantică a textului.

0. Vom analiza modul de constituire a semnificațiilor pe care le concentrează grupul nominal în poezie, cu exemplificări din opera lui Nichita Stănescu. Pentru aceasta, propunem un decupaj al textelor, inspirat din teoriile semantice care au introdus perspectiva paradigmatică și intertextuală a semnificației [1] și din acele contribuții care vizează modificarea statutului teoretic al textului (de la text ca realizare concretă la textualitate ca nivel de limbaj), cu intenția de a construi gramatici generative pentru diferitele tipuri de texte [2].

1. Pornim de la următoarele considerații de ordin general:

1.1. În textul poetic semnificațiile unităților subtextuale (cuvinte, sintagme, propoziții, fraze) se organizează în **paradigme semantice** cu relații, între elementele paradigmei și între paradigme, de tipul: **echivalență, analogie, incluziune, contiguitate, opoziție** etc.

* Prezentele observații sînt rezultatul cercetării grupului nominal în poezia română actuală, cercetare întreprinsă la Institutul de Lingvistică din București și subordonată temei *Evoluția limbajului poetic românesc*, condusă de acad. I. Coteanu. În acest sens, v. I. Coteanu, *Grupul nominal (GN) în poezie* (I–III), în SCL XXXIII (1982), nr. 1, p. 3–19; nr. 2, p. 115–133; nr. 3, p. 203–211.

[1] V. A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966; A. J. Greimas, *Du sens*, Paris, 1970; A. J. Greimas (ed), *Essais de sémiotique poétique*, Paris, 1972; J. Lotman, *Lecții de poetică structurală* (trad.), București, 1970; J. Lotman, *Studii de tipologie a culturii* (trad.), București, 1974; J. Lotman, *The Sign Mechanism of Culture*, în „Semiotica" (1974), nr. 4, p. 301–307; U. Eco, *Tratat de semiotică generală* (trad), București, 1982; J. Kristeva, *Narration et transformation*, în „Semiotica", (1969), nr. 4, p. 422–449.

[2] J. S. Petöfi, *Semantics-Pragmatics-Text Theory*, în „Working Papers" (1974), nr. 36, p. 1–30; J. S. Petöfi, *Vers une théorie partielle du text*, Hamburg, 1975; J. S. Petöfi (ed), *Text vs Sentence. Basic Questions of Text Linguistics*, Hamburg, 1979; T. A. van Dijk, *Aspects d'une théorie générative du texte poétique*, în A. J. Greimas (ed), *Essais de sémiotique poétique*, Paris, 1972, p. 180–205; T. A. van Dijk, *Some Apects of Text Grammars*, Haga – Paris, 1975; T. A. van Dijk, *New Developments and Problems in Textlinguistics*, în J. S. Petöfi (ed), *op. cit.*, p. 509–523; J. M. Lotman, A. M. Pjatigorskij, *Le texte et sa fonction*, în „Semiotica" (1969), nr. 2, p. 205–217.

Dintre cercetările românești pe această temă, cităm: I. Coteanu, *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, în SCL XXIX (1978), nr. 2, p. 115–124; S. Marcus, *Textual cohesion and textual coherence*, în RRL XXV (1980), nr. 2, p. 101–112; Idem, *De la propoziție la text*, în I. Coteanu și L. Wald (red.), *Semantică și semiotică*, București, 1981, p. 30–41. E. Vasiliu, *On some meaning of „coherence"*, în J. S. Petöfi (ed), *op. cit.* p. 450–466; Carmen Vlad, *Premise ale elaborării unei tipologii textuale*, în CL XXII (1977), nr. 1, p. 49–53.

1.2. Configurația abstrasă din organizarea paradigmatică a semnificațiilor este **matricea semantică textuală** (matrice cu sensul de structură formativă). Matricea este nucleul semantic generativ al textului.

1.3. Paradigmele semantice ale unui text poetic se pot integra în paradigme mai vaste, aparținînd operei poetului în ansamblu, sau în paradigme și mai vaste, poetice și culturale.

1.4. Semnificația generală (globală) a textului este rezultatul relațiilor dintre paradigmele semantice.

1.5. Semnificația unei unități subtextuale (în particular, a grupului nominal) este rezultatul relațiilor ei cu unitățile paradigmei semantice din care face parte și cu unitățile celorlalte paradigme, cu care aceasta intră în relație.

2. Ținînd seama de considerațiile de mai sus, vom urmări semnificațiile poetice ale grupului nominal *pasăre măiastră* din poezia *Măiastră* de N. Stănescu (1970/1975, 299)[3] :

Am născut o pasăre azi-noapte
pe cînd întindeam privirea
de la unu pin' la șapte
contemplînd nemărginirea.

Din privirea mea gravidă
ea și-a scos clonțul lividă
și-a zburat fîlf-fîlf departe
pînă dincolo de moarte.

Mi-am lungit privirea lungă,
foarte ruptă, sîngerîndă,
foarte neagră, pururi blîndă,
colindă și plăpîndă

Dreaptă, totuși tremurîndă...

Se impune ca primă observație forma contrasă a grupului nominal din titlu. Chiar înainte de a citi primul vers, dintre toate asociațiile posibile sintagma *pasăre măiastră* este cea mai probabilă, deoarece a fost mult vehiculată în poezia română și mai ales în creația populară. Prin elipsa substantivului, sensul adjectivului vizează substanțializarea, dar rămîne ca incert între calitate și substanță.

[3] Volumele de poezie ale lui N. Stănescu din care s-au reprodus citatele sînt indicate prin anul apariției, după care urmează pagina :

1975 = N. Stănescu, *Starea poeziei*, Ed. Minerva, București. (Deoarece acest volum este o selecție, făcută de autor, din volumele precedente, anul apariției volumului este precedat de anul apariției volumelor incluse.)

1967 = N. Stănescu, *Oul și sfera*, Ed. pt. Lit., București (inclus și în vol. din 1975, dar pe care l-am parcurs și separat).

1978 = N. Stănescu, *Epica magna*, Junimea, Iași.

1982 = N.Stănescu, *Noduri și semne*, Ed. Cartea Românească, București.

Poemul dezvoltă două paradigme semantice, una pornind de la *(pasăre) măiastră* și alta de la *privire*. Prima paradigmă are doar două elemente forte[4]: *(pasăre) măiastră* și *zborul pînă dincolo de moarte*. Vom numi această paradigmă **ZBOR**.

A doua paradigmă este mai amplă și are chiar forma unui grup nominal dezvoltat: *privirea; întinderea privirii de la unu pîn'la șapte; contemplarea nemărginirii; privirea gravidă; privirea lungă, foarte ruptă, sîngerîndă, foarte neagră, pururi blîndă, ocolindă și plăpîndă, dreaptă, totuși tremurîndă*.

La rîndul ei, a doua paradigmă are trei componente semantice: *privirea; privirea ca instrument al contemplării* și *privirea ca durere (sacrificiu)*. Simpla enumerare a componentelor paradigmei marchează o devenire și o gradație a sensului pe care îl concentrează: *privirea ca facultate perceptivă → facultatea perceptivă ca instrument al contemplării → contemplarea și creația ca sacrificiu*. Vom numi această paradigmă **CONTEMPLAȚIE**.

Cele două paradigme semantice sînt în raport de contiguitate.

Semnificația poetică a grupului nominal în discuție este un proces, rezultat al relațiilor dintre elementele celor două paradigme pe care **textul** le instituie.

Mai mult, elementele acestor paradigme semantice pot fi regăsite în întreaga operă a poetului, fiecare în relații textuale specifice, formînd **paradigme intertextuale.**

Semnificația grupului nominal *(pasăre) măiastră* se amplifică dacă luăm în considerare și paradigmele intertextuale **ZBOR** și **CONTEMPLAȚIE**, ceea ce vom face în continuare.

Principalele componente ale paradigmei intertextuale **ZBOR** sînt: **PASĂREA, ARIPA, SPAȚIUL DE ZBOR** și **FORMA ZBORULUI.** Le vom enumera din două perspective: **a determinărilor** și **a echivalărilor** (elementul vizat poate fi primul sau al doilea termen în ecuația determinării / echivalării, sau poate fi presupus).

PASĂRE. Determinări: *o pasăre mare, albă, care ouă pe cer luna* (1965/1975, 61); *o pasăre mai mare decît toate, cu ciocul ca o osie albastră, în jurul căreia se-nvîrte, cu patru anotimpuri, sfera* (1966/1975, 86); *pui de pasăre respins de zbor, stăbătînd ou după ou, din miezul pămîntului pîn'la Alcor, într-un ritmic, dilatat ecou* (1966/1975, 88); *vultur smuls impar, decăzut prin lumea cea concretă, roaba legilor cu har* (1969/1975, 280); *pescărușul cel alb* (1972/1975, 387); *pasăre care zbura înlăuntrul oului* (1972/1975, 393); *pasărea, marea care e-n zbor* (1978, 24); *lăuntru meu plin de zburătoarele cerului* (1978, 25); *păsările [care] cad sub strigăt* (1978, 74); *linia păsării cînd mi se face A* (1978, 136); *o pată de umbră [...] de la un vultur în zbor ce-ntrerupea minunat locul în care m-am născut, de cel în care o să mor* (1978, 140); *pasăre neagră pe un ou alb; pasăre albă pe un ou negru; pasăre spartă și ou zburător* (1982, 104).

[4] Un element al paradigmei este o unitate de înțeles subtextuală. De obicei, acestea sînt reproduse în forma exactă din text. Uneori sînt, însă, ușor modificate, pentru uniformizare, în sensul următor: de la cazurile oblice la nominativ, de la formele verbale flexionare la infinitiv, de la forma scurtă la forma lungă a infinitivului, de la articulat la nearticulat și invers etc. Cînd pentru coerență se adaugă un cuvînt, acesta este marcat prin paranteze drepte.

Echivalări : *aer plin de păsări* = *soarele ; păsări nemaiîntîlnite cu aripile crescute înlăuntru* = *oamenii* (1964/1975, 17) ; *sala tronului unde stă regele păsărilor* = *[locul] unde nu există trecut, unde viitorul nu poate fi imaginat* (1967/1975, 154) ; *culoar de păsări înghesuite* = *brațele [poetului]* (1966/1975, 401).

ARIPA. Determinări : *aripi ascuțite* (1964/1975, 40) ; *nezburată aripă* (1966/1975, 88) ; *printre ochii tăi curgea un mănunchi de aripi albe ; aripi mînjite și cu pene și cu fulgi ; aripe melodioase, retezate din spinarea lui Isus* (1967, 91—92) ; *transparentele aripi* (1967/1975, 153) ; *aripa zburînd* (1972/1975, 397) ; *aripile ei mari și moi și mov ca de mîl transparent[...] sprijinindu-se pe stîlpii aerului* (1978, 37) ; *aripă de umbră* (1982, 62).

Echivalări : *aripi* = *umeri ascuțiți* (1960/1975, 6—7) ; *aripile* = *lepădare de aer* (1970/1975, 319) ; *aripile păsării* = *ferestre* (1978, 38).

SPAȚIUL DE ZBOR. Determinări : *un aer mai curat — care e gîndul* (1964/1975, 17) ; *globuri albe ; norii în fîșii verzui* (1966/1975, 85) ; *interiorul păsărilor care este în același timp interiorul timpului* (1967/1975, 153) ; *pe deasupra mea* (1972/1975, 363) ; *gușa aerului* (1972/1975, 387) ; *înlăuntrul oului* (1972/1975, 393) ; *norul albastru* (1972/1975, 397) ; *ceea ce nu este* (1978, 109) ; *aer liber* (1978, 114) ; *somnul* (1978, 141).

Echivalări : *pasăre care zboară în urma căreia aerul se pietrifică* = *eu [poetul]* (1978, 111) ; *cerul [în care] zboară vulturii* = *trupul de carne [al poetului]* (1978, 158).

Forma ZBORULUI. Determinări : *[în] volute* (1960/1975, 9) ; *plutire ; planare* (1964/1975, 17) ; *izbucnire în mănunchi ; rotire ; luarea văzduhului în tăișe* (1964/1975, 17) ; *răsucire* (1972/1975, 403).

Echivalări : *surparea chiar între aripi în două a păsărilor în zbor* = *tristețea* (1967, 85) ; *răsucirea unui stol de păsări* = *vorbire* (1972/1975, 403) ; *tăcerea păsării* = *liniștea și tăcerea în care se aud cifrele ; mișcarea aripilor* = *deschidere de ferestre* (1978, 37—38) ; *moartea păsării în zbor* = *căderea spre secret din interiorul cel mare spre interior* (1978, 47).

Pentru **ZBOR** vom mai constitui o serie cu **echivalări de gradul al doilea.** Le numim de gradul al doilea deoarece nu sînt exprimate ca atare în text, dar se obțin ușor prin inferență [5] :

[*aripi* = „*genealogie artistică*"], *Elegia întîia*, 1966/1975, 65—67 ;
[*zbor* = „*creație*"], *A șaptea elegie*, 1966/1975, 81—82 ;
[*împlinirea idealului de zbor* = „*nașterea universului*"], *Elegia a opta, hiperboreeana*, 1966/1975, 83—86 ;
[*închiderea zborului în ou* = „*închiderea sinelui în sine*"], *Elegia a noua*, 1966/1975, 87—88.
[*eliberarea zborului din ou* = „*ieșirea sinelui din sine*"], *Elegia a noua*, 1966/1975, 87—88
[*zbor închis, zbor nenăscut* = „*substanțialitate*"], *Transparentele aripi* 1967/1975, 153—155 ;
[*zbor eliberat* = „*evanescență*"], *Transparentele aripi*, 1967/1975, 153—155 ;

[5] Semnificația pe care noi o atribuim unui element subtextual în cadrul echivalărilor de gradul al doilea va fi marcată prin ghilimele.

[*zborul* = *„deschidere în afară”*], *Anatomia, fiziologia și spiritul*, 1978, 33–38;

[*zborul* = *„starea de înălțare”*], *A muri în zbor*, 1978, 47;

[*căderea din zbor* = *„alunecarea în teluric”*], *A muri în zbor*, 1978, 47.

Cealaltă paradigmă textuală, **CONTEMPLAȚIE** poate fi, de asemenea, inclusă într-o paradigmă intertextuală, din care vom analiza doar componentele **OCHIUL** și **PRIVIREA**, în relație directă cu elementele paradigmei textuale.

OCHIUL. Determinări: *marele ochi al iernii; irisul în contemplare* (1965/1975, 56); *ochiul gol pe dinlăuntru ca un tunel* (1966/1975, 70); *retina omului-fantă lipită de retina lucrurilor* (1966/1975, 91); *ochiul [în care] pasărea este moartă* (1970/1975, 317); *ochi curați și neplînși; ochii din nări și din degete; ochii groși din călcîie; ochi care cresc anapoda pe tot cuprinsul ființei noastre; ochii eliminați din noi sub ciudata înfățișare a cuvintelor și a strigătelor* (1978, 121–122); *ochiul [care] plînge soarele, lacrimă arzătoare* (1978, 140).

Echivalări: *ochi* = *vanitate* (1965/1975, 51); *ochi* = *gură care se hrănește cu priviri; nările* = *ochi pentru o lume mai apropiată; timpanul* = *ochiul orbului; ochi gustînd* = *limba tăcută* (1969/1975, 230); *poezia* = *ochiul care plînge, ochiul umărului care plînge, ochiul mîinii care plînge, ochiul călcîiului care plînge* (1969/1975, 240); *ochiul* = *acest punct de culoare albastră care-și zice sieși pămînt; ochiul* = *patul de odihnă al vederii în genere* (1978, 125); *lumina aceea de sus a ochilor mei* = *pămîntul* (1978, 158).

PRIVIREA. Determinări: *privirea [care] se face una cu tine* (1966/1975, 70); *privirea trecînd prin somn ca printr-un inel de fier* (1969/1975, 243); *animalul rănit cu vederea de mine, culcat în fundul ochiului albastru* (1972/1975, 397); *a da liber vederii și razei ei* (1978, 25); *a atîrna de capătul unei priviri ca un spînzurat de frînghie* (1978, 37); *limba vederii; vedere greacă; vedere latină* (1978, 90); *a gîndi cu vederea* (1982, 39).

Echivalări: *privirea care se trezește* = *țeavă de plumb prin care numai albastrul călătorește* (1966/1975, 70); *prelungirea privirii* = *coagularea tristeții* (1967, 85); *vederea* = *pricina ochiului* (1978, 142); *gîndul schimbat în vedere* = *un fel de creștere de picior pentru salt pe secundă* (1978, 146); *mărirea vederii* = *ducerea gîndului (cu sensul „a-l duce gîndul la ceva”)* (1978, 198).

Echivalări de gradul al II-lea:

[*privirea* = *atingerea zonelor de gîndire pură*], *A treia elegie*, 1966/1975, 70–75;

[*privirea* = *„capacitatea de ființare*], *A treia elegie*, 1966/1975, 70–75;

[*ochiul* = *„instrument de interferență și corespondență între diferitele componente ale universului”*], *Orologiu cu statui*, 1967/1975, 146; [*privirea* = *„concentrare a simțurilor”*], *Lupta ochiului cu privirea*, 1969/1975, 230–231.

La rîndul lor, cele două paradigme intertextuale **ZBOR** și **PRIVIRE** pot fi considerate, alături de alte paradigme intertextuale, precum: **ALERGARE, ÎNOT, SOMN** etc., componente ale unei paradigme inter-

textuale mai vaste: **STAREA DE GRAȚIE; REVELAȚIA POETICĂ.** Sensul unui element, în cazul de față al grupului nominal *pasăre măiastră* la Nichita Stănescu este tot acest traseu paradigmatic, care configurează în final **STAREA DE GRAȚIE; REVELAȚIA POETICĂ**, traseu extras din desfășurarea textuală sintagmatică.

Cazul pe care l-am prezentat este relativ simplu. Primul motiv este preexistența unei întregi paradigme **PASĂRE MĂIASTRĂ** în folclorul românesc ca și în creația cultă, paradigmă în vîrful căreia tronează *Pasărea măiastră* a lui Brâncuși. Paradigma deja constituită luminează semnificația grupului nominal din poezia lui N. Stănescu. Al doilea motiv constă în construirea poemului *Măiastră* ca text cu două paradigme în raport de contiguitate, ceea ce favorizează transferul semantic de la o paradigmă la alta și deschiderea spre celelalte paradigme intertextuale.

3. Există și cazuri în care interpretarea grupului nominal, centru de iradiere semantică a poemului, este mult mai dificilă, ca de exemplu aceea a grupului nominal *roșu vertical* din poemul *Cîntec* de același autor (1967/1975, 161):

Roșu, roșu vertical,
cascadă, pantă de deal,
săltînd din oul secundei
ovalul de ou
și înfățișat nouă
ca un ecou
pe care sfera-l întinde
Oricînd și oriunde
naștere, zestre
a lui **A FI** schimbîndu-se în **ESTE.**

Grupul nominal care ne interesează, judecat independent de context, atestă o obscuritate provocată de incompatibilitatea semantică dintre determinat și determinant. Desfășurarea poemului, care poate fi considerat, de asemenea, un grup nominal complex, cu un cumul de determinări pentru nucleul *roșu vertical*, accentuează parcă și mai mult obscuritatea.

Sensul este cu atît mai încifrat, cu cît poemul dezvoltă o singură paradigmă, închisă ermetic. Închiderea ermetică a textului deschide, însă, nenumărate posibilități de interpretare. Unele dintre ele sînt date de luarea în considerare a paradigmelor intertextuale **OU** și **SFERĂ.**

Iată principalele elemente ale acestor paradigme în opera lui Nichita Stănescu:

OU. Determinări: *ou mult mai mare, clocit de-o idee mai mare, gălbenuș jumătate, pasăre jumătate, într-un joc cu pași pe furate; ouă concentrice, negre, sparte fiecare pe rînd și în parte; pui de pasăre respins de zbor, străbătînd ou după ou, din miezul pămîntului pîn'la Alcor, într-un ritmic, dilatat ecou; dintr-un ou în altul mai mare la nesfîrșit te naști, nezburată aripă* (1966/1975, 88); *oul, frumos ca iarna ce se lasă,* [*în care*] *se stîrnește cu plumbi, în aripi o mireasă* (1967, 54) *o pasăre care zbura înlăuntrul oului* (1972/1975, 393); *ou speriind vulturoaica de pe mine și zburînd-o* (1978, 32); *ce greu se ouă un ou! ce muncă pentru oval* (1978,

136); *un ou în vulturare* (1982, 69); *pasăre neagră pe un ou alb; pasăre albă pe un ou negru; pasăre spartă şi ou zburător* (1982, 104).

Echivalări: *ou = aşteptarea zborului locuind în mine; ou = [locul unde] stă unul lîngă altul, nedezlipit, sinele lîngă sine; ou mare = silabă răcnită într-o perpetuă creştere smulsă fără tavan stalactită* (1966/1975, 87–88).

Nu putem să nu amintim şi aici că în vîrful paradigmei intertextuale **OU**, la nivelul literaturii române, este *Oul dogmatic*, de I. Barbu, cu nenumăratele sensuri pe care le iradiază, dominant fiind cel de „increat".

SFERA. Determinări: *golurile sferice în alte goluri aidoma lor, şi fără de margini* (1967/1975, 139); *sfera fiu; sfera părinte; sfera nu-i frumoasă* (1968/1975, 213–214).

Echivalări: *orele = sfere-albastre, şi-ntre ele e Saturn* (1964/1975, 36); *sfera = cel mai mult trup învelit cu cea mai strîmtă piele cu putinţă* (1966/1975, 65); *sferă = pămîntul; sferă = luna; sferă = soarele; sfere = stelele, sublime; sfera = A şi apoi complimentarul lui A şi apoi anti A* (1968/1975, 209, 212).

Pe baza acestor paradigme intertextuale, propunem următoarele echivalări de gradul al II-lea pentru unităţile subtextuale din poemul citat:

[*cascadă, pantă de deal, săltînd = „verticalitate, înălţare"*];

[*oul secundei = „timpul concret"*];

[*ovalul de ou = „forma pură"*];

[*ecou, forma de înfăţişare = „expresia artistică"*];

[*sfera-l întinde oricînd şi oriunde = „expansiune"*];

[*naştere, zestre a lui A FI schimbîndu-se în ESTE = „transformarea virtualităţii în existenţă"*].

Dacă între termenii din poziţia a doua introducem cîte un conector, în funcţie de tipul de relaţie dintre ei, obţinem: **înălţarea** *din* **timpul concret** *a* **formei pure** *prin* **expresie artistică** *în* **expansiune,** *ca* **transformare a virtualităţii în existenţă,** o posibilă interpretare a grupului nominal *roşu vertical*, ce poate fi, la rîndu-i, echivalat cu *cîntec*, titlul poemului.

Se observă uşor că paradigmele intertextuale **OU** şi **SFERĂ** inferă mai multe posibile interpretări pentru grupul nominal *roşu vertical.* El devine, ca orice unitate poetică, o virtualitate semantică, cu realizări concrete prin interpretare, dintre care una poate fi şi cea propusă mai sus. Interpretarea devine cu atît mai pertinentă cu cît grupul nominal este raportat la mai multe paradigme poetice intertextuale. (Nu ne referim la cele culturale, care măresc şi mai mult aceste posibilităţi.) Astfel, *roşu vertical* poate fi raportat şi la paradigma **STAREA DE GRAŢIE; REVELAŢIA POETICĂ,** cu care concură în mod organic şi care configurează o dominantă a creaţiei lui N. Stănescu: **discursul poetic ca meditaţie asupra poeziei, poezia ca metapoezie,** una din marile obsesii ale poeziei moderne şi actuale.

4. Analiza semantică a grupurilor nominale *pasăre măiastră* şi *roşu vertical* seamănă cu o analiză componenţială la nivel textual şi intertex-

tual. Analiza s-a bazat pe două tipuri diferite de matrici semantice textuale, cu două tipuri de generare a paradigmelor semantice din care fac parte, respectiv, cele două grupuri nominale.

Prima matrice semantică textuală este biserială (formată din două paradigme) cu seriile în raport de contiguitate. Elementele fiecărei serii în parte sînt în raport de determinare față de un element central. Fie $a_1', a_2', a_3', \ldots, a_n'$ elementele unei serii și $a_1'', a_2'', a_3'', \ldots, a_n''$ elementele celeilalte serii. Fiecare element este reunit cu elementele propriei serii prin intermediul raportului de determinare și cu elementele celeilalte serii prin intermediul raportului de contiguitate dintre serii.

Astfel,

$$
\begin{array}{ll}
a_1' \, U_{det} \, a_2' & a_1' \, U_{cont} \, a_1'' \\
a_1' \, U_{det} \, a_3' & a_1' \, U_{cont} \, a_2'' \\
\vdots & a_1' \, U_{cont} \, a_3'' \\
a_1' \, U_{det} \, a_n' & \vdots \\
 & a_1' \, U_{cont} \, a_n'' \\
a_2' \, U_{det} \, a_1' & a_2' \, U_{cont} \, a_1'' \\
a_2' \, U_{det} \, a_3' & a_2' \, U_{cont} \, a_2'' \\
\vdots & a_2' \, U_{cont} \, a_3'' \\
a_2' \, U_{det} \, a_n' & \vdots \\
 & a_2' \, U_{cont} \, a_n'' \\
\vdots & \vdots \\
a_n'' \, U_{cont} \, a_1' & a_n'' \, U_{det} \, a_1'' \\
a_n'' \, U_{cont} \, a_2' & a_n'' \, U_{det} \, a_2'' \\
a_n'' \, U_{cont} \, a_3' & a_n'' \, U_{det} \, a_3'' \\
\vdots & \vdots \\
a_n'' \, U_{cont} \, a_n' & a_n'' \, U_{det} \, a_{n-1}''
\end{array}
$$

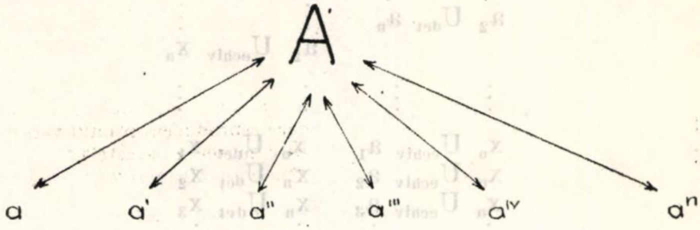
(unde U = reuniune, det = determinare, cont = contiguitate).

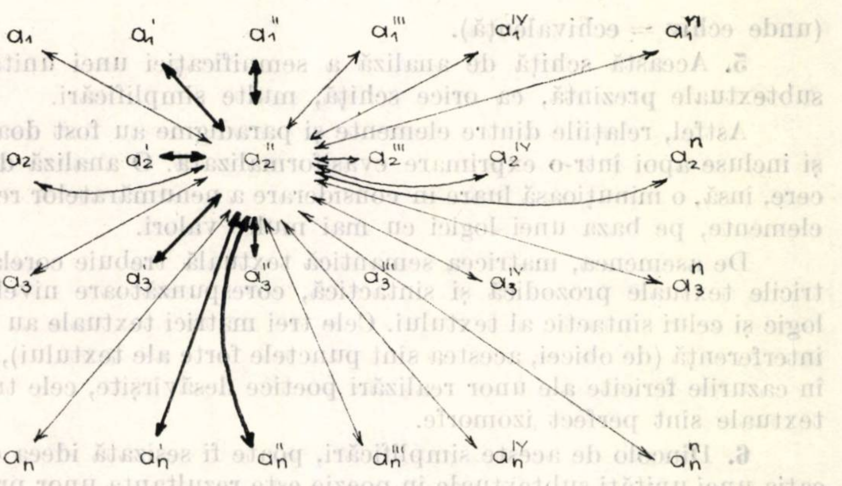
Nivelul textual al semnificației unui element este dat de luarea în considerare a matricii semantice textuale. În mod similar, **nivelul intertextual al semnificației** unui element este dat de luarea în considerare a raporturilor dintre paradigmele intertextuale (paradigmele textuale îmbogățite cu elemente din întreaga operă și alte paradigme cu care cele dintîi intră în relație).

Fie **A** superparadigma **STAREA DE GRAȚIE; REVELAȚIA POETICĂ,** a paradigma **SOMN,** a' paradigma **CONTEMPLAȚIE,** a'' paradigma **ZBOR,** a''' paradigma **ALERGARE,** a^{IV} paradigma **ÎNOT.** Fie a_2'' grupul nominal *pasăre măiastră*. În figura de mai jos sînt reprezentate relațiile pe care a_2'' le contractează cu celelalte elemente ale propriei paradigme și cu elementele celorlalte paradigme intertextuale. Săgețile îngroșate marchează relațiile directe pe care a_2'' le contractează cu elementele din a' și din a''.

Deci semnificația lui a_2'' este un proces rezultat al tuturor relațiilor semantice intra- și interparadigmatice. Acest proces poate fi decupat în nenumărate trasee, tot atîtea posibile interpretări pentru a_2''. Aceste posibilități sînt date, însă, de structura semantică textuală (numărul

paradigmelor textuale şi a tipului de relaţii dintre elemente şi dintre paradigme) şi de cea intertextuală, ale cărei relaţii pot acoperi zone din ce în ce mai mari.

A doua matrice semantică textuală generativă, pe care se plasează poemul *Cîntec*, este monoserială. Inexistenţa unor alte serii semantice în text instituie o stare de indeterminare semantică şi, în consecinţă, o mare libertate interpretativă. Cealaltă sau celelalte paradigme, care să echilibreze matricea monoserială, sînt imaginate de lector.

Cele mai pertinente sint paradigmele deduse din opera aceluiaşi poet, dar ele pot fi, în aceeaşi măsură, rezultatul competenţei poetice a lectorului. Deci al doilea tip de matrice semantică textuală generativă include, în mai mare măsură, în procesul de producere a semnificaţiilor, capacitatea de stoc şi de invenţie a lectorului.

Fie $a_1, a_2, a_3, \ldots, a_n$ paradigma corespunzătoare matricii monoseriale şi $x_1, x_2, x_3, \ldots, x_n$ paradigma pe care am obţinut-o prin inferenţă din paradigmele intertextuale. Relaţiile dintre elementele paradigmelor s nt :

$$\begin{array}{lll} a_1\ U_{det}\ a_2 & \quad & a_1\ U_{echiv}\ x_1 \\ a_1\ U_{det}\ a_3 & & a_1\ U_{echiv}\ x_2 \\ \vdots & & a_1\ U_{echiv}\ x_3 \\ a_1\ U_{det}\ a_n & & \vdots \\ & & a_1\ U_{echiv}\ x_n \end{array}$$

$$\begin{array}{lll}
a_2\ U_{det}\ a_1 & & a_2\ U_{echiv}\ x_1 \\
a_2\ U_{det}\ a_3 & & a_2\ U_{echiv}\ x_2 \\
\vdots \qquad \vdots & & a_2\ U_{echiv}\ x_3 \\
a_2\ U_{det}\ a_n & & \vdots \qquad \vdots \\
 & & a_2\ U_{echiv}\ x_n \\
\vdots \qquad \vdots & & \vdots \qquad \vdots \\
x_n\ U_{echiv}\ a_1 & & x_n\ U_{det}\ x_1 \\
x_n\ U_{echiv}\ a_2 & & x_n\ U_{det}\ x_2 \\
x_n\ U_{echiv}\ a_3 & & x_n\ U_{det}\ x_3 \\
\vdots \qquad \vdots & & \vdots \qquad \vdots \\
x_n\ U_{echiv}\ a_n & & x_n\ U_{det}\ x_{n-1}
\end{array}$$

(unde echiv = echivalență).

5. Această schiță de analiză a semnificației unei unități poetice subtextuale prezintă, ca orice schiță, multe simplificări.

Astfel, relațiile dintre elemente și paradigme au fost doar enunțate și incluse apoi într-o exprimare cvasiformalizată. O analiză de adîncime cere, însă, o minuțioasă luare în considerare a nenumăratelor relații dintre elemente, pe baza unei logici cu mai multe valori.

De asemenea, matricea semantică textuală trebuie corelată cu matricile textuale prozodică și sintactică, corespunzătoare nivelului fonologic și celui sintactic al textului. Cele trei matrici textuale au puncte de interferență (de obicei, acestea sînt punctele forte ale textului), iar uneori, în cazurile fericite ale unor realizări poetice desăvîrșite, cele trei matrici textuale sînt perfect izomorfe.

6. Dincolo de aceste simplificări, poate fi sesizată ideea că semnificația unei unități subtextuale în poezie este rezultanta unor procese, care nu pot fi judecate, în toată complexitatea lor, dacă nu se ia în considerare textualitatea/intertextualitatea ca nivel de limbaj.

Căci, spre deosebire de procesul de semnificare în alte tipuri de limbaje, nepoetice, care este **din aproape în aproape** (prin acțiunea contextelor minimale), în limbajul poetic procesul de semnificare este **un proces cu găuri.** De multe ori, două unități subtextuale în imediată vecinătate sintagmatică pot să nu contracteze relații semantice directe și să pună în derută pe cel ce ar încerca o explicație a lor cu ajutorul contextelor minimale. Explicația o poate găsi undeva în paradigmele textuale sau intertextuale sau uneori chiar în paradigmele pe care lectorul însuși le construiește.

Un principiu al procesului de semnificare poetică este, deci, inducția semantică la mari distanțe.

Vom încheia cu un citat din E. Benveniste[6] în sprijinul ideii de a depăși faza cercetării, exclusiv, la nivelul unităților minimale și de a

[6] E. Benveniste, *Sémiologie de la langue* (2), în „Semiotica", 1969, nr. 2, p. 134–135.

integra în obiectul lingvisticii zona transfrasticului : « La sémiologie de la langue a été bloquée, paradoxalement, par l'instrument même qui l'a créée : le signe. On ne pouvait écarter l'idée du signe linguistique sans supprimer le caractère le plus important de la langue ; on ne pouvait non plus l'étendre au discours entier sans contredire sa définition comme unité minimale.

En conclusion, il faut dépasser la notion saussurienne du signe comme principe unique, dont dépendraient à la fois la structure et le fonctionnement de la langue. Ce dépassement se fera par deux voies :

dans l'analyse intra-linguistique, par l'ouverture d'une nouvelle dimension de significance, celle du discours, que nous appelons sémantique, désormais distincte de celle qui est liée au signe, et qui sera sémiotique ;

dans l'analyse translinguistique des textes, des œuvres, par l'élaboration d'une métasémantique qui se construira sur la sémantique de l'énonciation.

Ce sera une sémiologie de ,,deuxième génération'', dont les instruments et la méthode pourront aussi concourir au développement des autres branches de la sémiologie générale ».

The Noun Phrase within Intra- and Intertextual Semantic Paradigm

(*Abstract*)

The article starts from several general considerations upon the semantic generative matrix of the poetic text. A description of the building up process of the significance of the poetic text is attempted at on this basis, as the latter is a semantic irradiation centre of the text it belongs to ; examples taken from Nichita Stănescu's poetry are commented upon to this end.

A cutting up of the textual levels is performed with a view to outlining its matrix configuration through pointing out its semantic paradigms and the relations thereof.

The significance of the NP is considered an outcome of the latter's relations with the paradigmatic elements along which it is ranging, as well as of those relations it is establishing, through the agency of interparadigmatic networks, with elements belonging to other textual and intertextual paradigms.

The conclusion is reached that poetic significance is built, through matrix-like configurations, by semantic induction at a great distance.

Mai 1983

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

ION DIACONESCU

INVERSIUNEA SINTACTICĂ LA NIVELUL FRAZEI

La nivelul frazei, se produc, ca și la nivelul sintagmatic, procese de inversiune, care schimbă raportul dintre o propoziție regentă și una subordonată sau dintre o parte de propoziție și o propoziție subordonată. Schimbarea raporturilor implică și schimbarea funcțiilor sintactice, determinantul preluînd funcția determinatului. Mobilul inversiunii sintactice este de ordin stilistic și urmărește relevarea registrului afectiv, expresiv al comunicării.

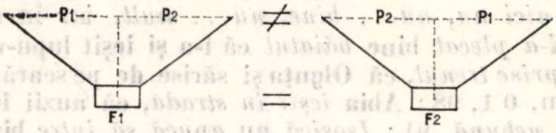
Acest studiu își propune să continue [1] analiza inversiunii sintactice, urmărind realizarea acestui proces la nivelul frazei. La acest nivel, spre deosebire de cel sintagmatic, inversiunea sintactică se manifestă într-un cadru relațional și funcțional mai restrîns și angajează, în general, fie unități sintactice de același fel, două propoziții (una regentă și alta subordonată) [P 1 + P 2] > [P 2 + P 1], fie unități sintactice diferite ca nivel (o parte de propoziție și o propoziție subordonată) [(P 1 + p 2) (p 1 + P 2)] > [(p 2 + P 1) (P 2 + p 1)]. În acest caz, unitatea regentă devine subordonată, iar unitatea subordonată devine regentă, ceea ce produce o neconcordanță între planul logico-semantic și planul gramatical al celor două unități. Subordonata rezultată prin inversiune va fi marcată, în definiție, prin atributul „inversă": „temporală inversă", „cauzală inversă" etc. În cazul inversiunii dintre o parte de propoziție și o propoziție, după cum se va vedea mai departe, procesul este mai complex, prezentînd similitudini cu inversiunea sintagmatică, atît din punct de vedere relațional, cît și funcțional. Mobilul inversiunii la nivelul frazei este, ca și la nivelul sintagmatic, de ordin stilistic și urmărește să nuanțeze, printr-o participare afectivă a subiectului vorbitor, conținutul raportului stabilit între cele două unități sintactice, constituind o trăsătură distinctivă a registrului vorbit — popular sau familiar — al limbii române actuale.

1. Inversiunea sintactică a două propoziții [P 1 + P 2] > [P 2 + P 1] se realizează în condițiile existenței în ambele propoziții a unor verbe care exprimă o acțiune simultană — momentană, durativă sau iterativă — și care din punctul de vedere al conținutului lor semantic acceptă o altă ordonare structurală a unităților propoziționale, fără ca înțelesul global să fie modificat. Noua organizare sintactică a unităților este înre-

[1] Prima parte a studiului asupra inversiunii sintactice, care urmărește manifestarea acestui proces la nivelul sintagmatic, a apărut în SCL XXXIV (1983), nr. 3, p. 217—228.

Vom nota cu p — parte de propoziție, P — propoziție, T — temporală, Cond — condițională, Cz — cauzală, Rel — pronume și adverbe relative, F — frază, Adj — adjectiv, Adv — adverb.

gistrată şi relevată la nivelul structurii de suprafaţă, în timp ce, la nivelul structurii de adîncime, se menţine aceeaşi cantitate de informaţie.

M-a cunoscut **cînd avea opt ani.** > *Avea opt ani* **cînd m-a cunoscut.**

Aria de manifestare a inversiunii la nivelul frazei cuprinde, sub raport funcţional, un număr limitat de propoziţii subordonate.

1.1. Inversiunea temporalei [P 1 + P 2] > [P 2 + P 1] angajează două propoziţii — o regentă şi o subordonată — aflate într-un raport de simultaneitate. În funcţie de mijloacele specifice de construcţie, se disting două tipuri [2] : temporale inverse cu adverbul relativ c î n d şi temporale inverse cu conjuncţia c ă.

1.1.1. Temporalele inverse cu adverbul relativ *c î n d* [P 1 + *cînd* + P 2 T] > [P 2 + *cînd* + P 1 T] prezintă, în limba română actuală, două modele de expresie, distincte şi sub raportul conţinutului : *a.* cu relativul *cînd*, fără alte adverbe, cele două propoziţii ordonîndu-se într-o topică liberă : *A început furtuna* **cînd totul se liniştise > Cînd a început furtuna,** *totul se liniştise*/ *Totul se liniştise* **cînd a început furtuna ;** *Am terminat şcoala* **cînd aveam 20 de ani > Cînd am terminat şcoala,** *aveam 20 de ani* / *Aveam 20 de ani* **cînd am terminat şcoala;** *b.* cu relativul *cînd* însoţit de alte adverbe sau locuţiuni adverbiale *(colo, deodată, dintr-odată, iaca, numai iaca, numai ce, în sfîrşit)*, care au rolul de a marca momentul cînd se petrece un fapt neaşteptat, propoziţiile organizîndu-se într-o topică fixă (regentă + subordonată) : *Desperat, era să-şi ieie lumea-n cap,* **cînd deodată vede răsărind din fundul mării cei şapte cai,** Eminescu, *Proza*, 21 ; *Dădu fuga să dăschidă porţili,* **cînd colo, bărbatu mort în căruţă,** *Folclor*, 252 ; *Credeam că stă jos şi scutură,* **cînd numai ce-l văd sub picioarele mele,** Sadoveanu, CA, 178 ; *A început atunci să fumeze,* **cînd deodată s-a sculat de pe scaun şi s-a aşezat în prag,** Călinescu, *Cronica*, 20 ; *Ajunse în faţa lui* **cînd în sfîrşit fu recunoscut,** Ivasiuc, *Păsările*, 14 ; alteori, corelativul adverbial poate să apară în regentă : *Dar* **de abia** *se lăsă întunericul . . .,* **cînd pe pămînt. . . pare că s-a instalat infernul,** Bogza, *Cartea Oltului*, 246.

1.1.2. Temporale inverse cu conjuncţia *c ă* [P 1 + *cînd* + P 2T] > [P 2 + *că* + P 1 T] constituie o modalitate de expresie a limbajului

[2] Întrebuinţarea temporalelor inverse cu *cînd* şi *că* este veche în limba română, fiind atestată din secolul al XVI-lea atît în textele religioase, cît şi în cele istorice. A se vedea : *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1966, p. 299 ; Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 58—60 ; Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*, în *Studii de gramatică*, I, 1956, p. 137 ; D. Bejan, *Despre construcţiile temporale inverse*, în CL XI (1970), nr. 1, p. 91—95 ; Idem, *Observaţii asupra lui „cînd" invers*, în CL XIX (1974), nr. 1, p. 89—96.

popular şi se construieşte într-un sistem corelativ obligatoriu pentru a fi pusă în valoare de temporală subordonata marcată printr-un relator nespecific. Construcţia cu *că* invers implică prezenţa în regentă a corelativelor adverbiale *abia*, *nici nu*, *nu... bine*, *nu... mult*, iar în subordonată a adverbului *şi* : **N-***a plecat* **bine** *băiatul* **că i-a şi ieşit lupu-nainte,** *Folclor*, 221 ; **Nici nu** *se oprise trenul*, **că Olguţa şi sărise de pe scară, veselă, familiară,** Teodoreanu, O 1, 98 ; **Abia** *ieşii în stradă*, **că auzii în urmă ţipete,** Stancu, *Pădurea nebună*, 91 ; *Isosică* **nu** *apucă să intre* **bine** *în curte cu caii* **că alde tat-său îi şi spuse** *că Aristide trimisese pe cineva după el*, Preda, *Moromeţii* 2, 98 ; **Nici nu** *l-a pus* **bine** *la uscat, prin copaci*, **că s-a dat alarma,** Sorescu, *La lilieci* ; **Nici n-***apucau* **bine** *vînătorii să plece*, **că în urma lor şi apăreau cerbii şi căprioarele,** *Scînteia*, XLVIII, 11.332.

1.2. Inversiunea cauzalei [P 1 + *pentru că* + P 2 Cz] > [P 2 + *că* + P 1 Cz] : *Era foarte mulţumit* **pentru că i-ai dat ceva** > *Ce i-ai dat*, **că era foarte mulţumit?** Inversiunea se produce prin transformarea unei modalităţi enunţiative într-o modalitate interogativă directă, cauzala inversă exprimînd o constatare : *Ce i-ai zis* **că a plecat supărat?** (< *A plecat supărat* **pentru că i-ai zis ceva);** *Unde ai fost* **că nu te-am mai văzut în ultimul timp?** (< *Nu te-am mai văzut în ultimul timp* **pentru că ai fost undeva).** Interogativa construită fără pronume sau adverbe anticipează cauza reală, o afirmă : *I-ai promis ceva*, **că era foarte optimist?** (< *Era foarte optimist* **pentru că i-ai promis ceva);** *Ai fost plecat*, **că nu te-am mai văzut?** (< *Nu te-am mai văzut* **pentru că ai fost plecat).**

Inversiunea cauzală, în unele împrejurări, se poate identifica cu o construcţie consecutivă, care, la rîndul său, prin inversiune, generează o construcţie cauzală [3] : *Ce ţi s-a întîmplat* **de eşti aşa de supărat?** > *Eşti aşa de supărat* **pentru că ţi s-a întîmplat ceva;** *Unde ai fost* **de nu te-am mai văzut?** > *Nu te-am mai văzut* **pentru că ai fost undeva;** *Te-a supărat* **de nu-l mai saluţi?** > *Nu-l mai saluţi* **pentru că te-a supărat;** *Ce te-a apucat* **de te-ai sculat aşa de dimineaţă?** Preda, *Moromeţii* 2, 179 ; *Ce-a avut mă cu asta a lui Trăilă* **de-a gonit-o?** Preda, *Moromeţii* 2, 182. Chiar o consecutivă tipică, *M-a rugat atît de mult* **încît nu l-am putut refuza,** prin inversiune, devine unitate regentă a unei subordonate cauzale : *Nu l-am putut refuza* **pentru că m-a rugat atît de mult.**

1.3. Inversiunea condiţionalei [P 1 + *dacă* + P 2 Cond] > [P 2 + *dacă* + P 1 Cond] : *Înţelegi* **dacă eşti atent** > *Fii atent* **dacă vrei să înţelegi.** Transpunerea unei condiţionale într-o altă structură prin inversiune reclamă intervenţia unor operaţii transformaţionale : *a.* modalitatea enunţiativă se transformă într-o modalitate imperativă (indicativul > imperativ sau conjunctiv cu valoare de imperativ : *dacă eşti atent* > *fii atent*, *să fii atent* ; *b.* relatorul *dacă* este preluat de P 1, care se amplifică prin inserţiunea unui verb de modalitate (*a vrea*, *a dori*, *a plăcea*, *a trebui*, *a ţine* etc.) care îşi subordonează verbul de bază în calitate de predicat al unei propoziţii subiective sau completive directe, în funcţie de statutul sintactic al verbului de modalitate : **Dacă mă rogi frumos,** *te ajut* > *Roagă-mă frumos*, **dacă vrei să te ajut** ; **Dacă munceşti,** *trăieşti bine* > *Să*

[3] De fapt, raportul consecutiv implică în calitate de regent un motiv care determină o anumită consecinţă : *Am fost atît de ocupat* **încît am uitat de tine** > *Am uitat de tine* **pentru că am fost atît de ocupat.**

muncești **dacă ţii să trăiești bine; Dacă înveţi,** *reușești* > *Învaţă* **dacă dorești să reușești.** În limba vorbită, adesea, complinirea condiţionalei P 1 poate fi eliminată, ceea ce pune în circulaţie unele structuri contrase: *Pleacă*, **dacă vrei;** *Vino*, **dacă-ţi place;** *Întreabă-mă*, **dacă dorești**, la baza cărora stau construcţii inverse explicite: *Întreabă-mă*, **dacă dorești să afli ceva** > **Dacă mă întrebi,** *afli ceva.*

Un alt reflex al inversiunii condiţionale este reprezentat de frazele în care P 1 (principala regentă) este transpusă în poziţia sintactică de finală [P 1 + *dacă* + P 2 Cond] > [P 2 + *ca să* + P 1 Finală]: *Te ajut* **dacă mă rogi frumos** > *Roagă-mă frumos*, **ca să te ajut; Dacă te grăbești,** *nu pierzi trenul* > *Grăbește-te*, **ca să nu pierzi trenul.**

1.4. Inversiunea subordonatelor relative (interogative) [P 1 + *Rel* + P 2] > [P 2 + *Rel* + P 1] reprezintă o posibilitate liberă de ordonare a două propoziţii legate printr-un raport de subordonare cu ajutorul pronumelor și adverbelor relative, în procesul de transpunere a vorbirii directe în vorbirea indirectă, poziţia inversă a unităţilor fiind dictată de intenţia sau interesul vorbitorului. Realizarea inversiunii subordonatelor relative este condiţionată semantic de conţinutul celor două verbe (din regentă și din subordonată), ale căror acţiuni trebuie să fie simultane și într-o relaţie semantică de echivalenţă. Inversiunea se realizează prin schimbarea poziţiei celor două propoziţii și recuplarea lor cu același relator (pronume sau adverb relativ), cu menţinerea sau schimbarea funcţiei sintactice iniţiale. Aria de manifestare a inversiunii cuprinde următoarele tipuri de subordonate relative:

1.4.1. Predicative (cu același verb copulativ în regentă și în subordonată): *El este* **ce ești și tu** > *Tu ești* **ce este și el;** *El a devenit* **ce-ai devenit tu** > *Tu ai devenit* **ce-a devenit el.**

1.4.2. Atributive (cu dislocarea substantivului determinat din P1 și integrarea lui în P 2): *Am auzit o veste* **care m-a bucurat** > *M-a bucurat vestea* **pe care am auzit-o;** *Am primit o carte* **care mi-a plăcut** > *Mi-a plăcut cartea* **pe care am primit-o.**

1.4.3. Subiective (cu limitarea sensului verbului regent): **Cine muncește** *trăiește* > **Cine trăiește** *muncește; Nu-mi place* **ce faci tu** > *Tu faci* **ce nu-mi place.** În funcţie de statutul sintactic al verbului regent, subordonata rezultată prin inversiune poate fi s u b i e c t i v ă: **Cine a scris această carte** *iubește adevărul* > *A scris această carte* **cine iubește adevărul;** c o m p l e t i v ă d i r e c t ă: *Îmi place* **ce-am cumpărat** > *Am cumpărat* **ce-mi place;** c o m p l e t i v ă i n d i r e c t ă: *Nu mă interesează* **despre cine aţi discutat** > *Aţi discutat* **despre cine nu mă interesează;** c i r c u m s t a n ţ i a l ă d e l o c: *Nu-mi convine* **unde m-ai trimis** > *M-ai trimis* **unde nu-mi convine;** d e t i m p: *Nu mă interesează* **cînd te vei întoarce** > *Te vei întoarce* **cînd nu mă interesează;** d e m o d: *Mie îmi place* **cum vorbește el** > *El vorbește* **cum îmi place mie.**

1.4.4. Completive directe (cu aceeași limitare de sens a verbului regent ca și la subiective). În funcţie de statutul sintactic al verbului din completiva directă, subordonata rezultată prin inversiune poate fi, ca și mai sus, s u b i e c t i v ă: *El mi-a spus* **ce-ţi trebuie** > *Îţi trebuie* **ce mi-a spus;** p r e d i c a t i v ă: *Tu nu știi* **ce este el** > *El este* **ce nu știi tu;** c o m p l e t i v ă d i r e c t ă sau i n d i r e c t ă: *Eu știu* **pe**

cine iubeşti tu > *Tu iubeşti* **pe cine ştiu eu;** *El ştie* **de ce te temi tu** > *Tu te temi* **de ce ştie el;** circumstanţiale de loc, de timp, de mod: *Noi ştim* **unde locuieşti tu** > *Tu locuieşti* **unde ştim noi;** *Nu ştiu* **cînd a venit** > *A venit* **cînd nu ştiu;** *Nu ştiţi voi* **cum am dormit** > *Am dormit* **cum nu ştiţi voi.**

Interogativele indirecte (subiective sau completive directe) dependente de verbul *a şti* cu formă negativă, la persoana I sau la persoana a III-a cu valoare impersonală *(nu se ştie)*, prezintă, în structurile inverse, şi o formă contrasă, echivalentă cu o locuţiune pronominală sau adverbială nedefinită, a cărei funcţie sintactică poate fi, ca şi la **1.4.3.** şi **1.4.4.**, subiect, nume predicativ, complement direct, indirect sau circumstanţial: *Nu ştiu* **cine a venit** > *A venit* **cine nu ştiu** > *A venit* **nu ştiu cine** = *A venit* **cineva;** *Nu ştiu* **unde a plecat** > *A plecat* **unde nu ştiu** > *A plecat* **nu ştiu unde** = *A plecat* **undeva;** *Nu se ştie* **cum a reuşit** > *A reuşit* **cum nu se ştie** > *A reuşit* **nu se ştie cum** = *A reuşit* **cumva.**

Existenţa structurilor inverse de tipul *A venit* **cine nu ştiu,** *A plecat* **unde nu se ştie,** ca antecedent imediat al locuţiunilor pronominale sau adverbiale, este atestată de construcţiile în care verbul *a şti* este la persoana a II-a: *A venit* **cine nu ştii tu,** *A plecat* **unde nu ştii tu,** realizabile şi în ordinea *A venit* **nu ştii tu cine,** *A plecat* **nu ştii tu unde,** fără să mai poată fi echivalate cu o locuţiune pronominală sau adverbială. Modelul se regăseşte şi în structura interogativelor directe din vorbire: *A venit cine?* în loc de *Cine a venit?*, *A plecat unde?* în loc de *Unde a plecat?*

1.4.5. Completive indirecte (cu aceeaşi limitare de sens a verbului regent ca şi mai sus şi cu pronume relativ-interogative în dativ sau în acuzativ cu prepoziţie), funcţia sintactică a subordonatei rezultate prin inversiune fiind aceeaşi sau diferită, în raport cu statutul sintactic al verbului determinat: *I-am dat-o* **cui i-a trebuit** > *I-a trebuit* **cui i-am dat-o;** *Mă gîndeam* **la cine te gîndeai şi tu** > *Tu te gîndeai* **la cine mă gîndeam şi eu;** *I-am dat-o* **cui a fost mai harnic** > *A fost mai harnic* **cui i-am dat-o.**

1.4.6. Şi alte subordonate relative (de loc, de timp, de mod, sociative, instrumentale) pot fi inversate, procedeul şi consecinţele fiind aceleaşi ca şi în cazul celor de mai sus: *Am dormit* **unde am plătit** > *Am plătit* **unde am dormit;** *Ploua* **cînd ai venit** > *Ai venit* **cînd ploua;** *El vorbeşte* **cum nu vorbeşte nimeni** > *Nimeni nu vorbeşte* **cum vorbeşte el.**

2. Inversiunea sintactică mixtă angajează o parte de propoziţie şi o propoziţie subordonată şi acţionează în virtutea principiului general al izomorfismului unităţilor sintactice, în baza căruia o unitate de rang inferior poate fi transpusă într-o unitate de rang superior şi invers. Expansiunea şi contragerea sînt mijloacele cu ajutorul cărora se operează în cele două sensuri. Rezultatul, în cazul inversiunii, după cum se va vedea, va fi o structură mixtă, care reuneşte unităţi aparţinînd la două niveluri distincte. În acest proces, se angrenează unele propoziţii subordonate cauzale şi modale, precum şi unele părţi de propoziţie cu funcţie de

[4] Pentru detalii asupra problemei, vezi C. Milaş, Construcţia a şti + *pronume (adverb) relativ*, în CL XVIII 1972), nr. 1, p. 41–49.

complement circumstanţial de mod sau de nume predicativ, cu scopul de a marca atitudinea afectivă a vorbitorului faţă de un fapt petrecut. Aria de manifestare a inversiunii cuprinde atît zone ale propoziţiei subordonate, cît şi ale propoziţiei regente, ale căror unităţi pot fi dislocate sau integrate structural.

2.1. Propoziţiile subordonate cauzale în a căror componenţă intră un adjectiv sau un adverb cu funcţie de nume predicativ sau de complement circumstanţial îşi redistribuie unităţile constitutive într-o altă structură relaţională şi funcţională [P 1 + *pentru că* + P 2 + Adj, Adv 2] > [P 1 + *de* + Adj, Adv 2 + *ce* + P 2] : *N-a înţeles* **pentru că a fost neatent** > *N-a înţeles de neatent* **ce-a fost**; *A întîrziat* **pentru că s-a sculat tîrziu** > *A întîrziat de tîrziu* **ce s-a sculat.** În acest caz, procesul inversiunii implică o serie de modificări structurale şi funcţionale : *a.* adjectivul sau adverbul din subordonata cauzală se integrează în structura propoziţiei regente primind ca marcă a dependenţei faţă de verb prepoziţia *de* : *A obosit* **pentru că a mers prea repede** > *A obosit de repede* **ce-a mers;** *b.* funcţia propoziţiei cauzale este preluată de adjectiv sau de adverb, care funcţionează în calitate de complement circumstanţial de cauză pe lîngă verbul din propoziţia regentă, în care s-a integrat; *c.* odată cu aceasta este eliminat relatorul cauzal *pentru că, fiindcă* şi este introdus un nou relator prin care este pusă în valoare funcţia modală a propoziţiei dependente de adjectiv sau de adverb.

În acelaşi model structural se încadrează şi unele subordonate cauzale care au în calitate de p 2 un substantiv, care, prin inversiune, pune în valoare o subordonată atributivă : *I-au crăpat buzele* **pentru că i-a fost sete** > *I-au crăpat buzele de sete* **ce i-a fost;** *A venit* **pentru că i-a fost dor** > *A venit de dor* **ce i-a fost;** *N-a înţeles* **fiindcă a fost bou** > *N-a înţeles de bou* **ce-a fost.** Şi în acest caz, funcţia cauzală a propoziţiei subordonate este preluată de o parte de propoziţie.

2.2. Propoziţiile modale comparative dependente de un adjectiv sau de un adverb din regentă, ca şi modelele similare de tip sintagmatic, pot fi aduse în primul plan al relaţiei, prin trecerea în planul al doilea a adjectivului sau a adverbului : [P 1 + Adj, Adv 1 + *cum, cît* + P 2] > [P 1 + *cum, cît* + P 2 + *de* + Adj, Adv 1] : *Avea un păr frumos* **cum e soarele** > *Avea un păr* **cum e soarele de frumos;** *Alerga repede* **cum aleargă ogarul** > *Alerga* **cum aleargă ogarul de repede.** Odată cu noua restructurare, subordonata preia funcţia adjectivului sau a adverbului, care, la rîndul lor, devin complemente de relaţie : *Avea ochii negri* **cum sînt murele** > *Avea ochii* **cum sînt murele de negri;** *Ea este înaltă* **cît sînt şi eu** > *Ea este* **cît sînt şi eu de înaltă.** Subordonata poate fi p r e d i c a t i v ă : *Era tare* **cum este fierul** > *Era* **cum este fierul de tare;** sau modală : *S-a dus repede* **cum se duc amintirile** > *S-a dus* **cum se duc amintirile de repede.**

Adesea însă aceste structuri mixte se reduc prin contragere predicativă la modele sintagmatice : *Avea un păr frumos* **cum e soarele** > *Avea un păr* **cum e soarele de frumos (ca soarele de frumos)** > *Avea un păr* **cum e soarele (ca soarele).** Mai frecvente sînt inversiunile de tip sintagmatic, fiind mai simple şi cu un grad de concreteţe mai accentuat.

2.3. În prezenţa unor adverbe de mod — *poate, probabil, sigur, negreşit* etc. —, se pleacă de la o propoziţie (P 1) şi prin expansiunea

predicativă a adverbului se ajunge la o structură inversă de tip frază, în cadrul căreia adverbul (inițial dependent) devine regent, iar propoziția principală devine o subordonată subiectivă marcată prin conjuncția *că* : [P 1 + Adv 2] > [Adv 2 > P 2 + *că* + P 1] *A reușit* **sigur** > *Sigur* **că a reușit;** *A plecat* **probabil** *de ieri* > *Probabil* **că a plecat de ieri.**

2.4. În limbajul familiar, o propoziție de tipul *Ești măgar* poate fi prezentată și într-o structură inversă mai complexă, atunci cînd o stare afectivă se dezlănțuie cu o mai mare intensitate : *Măgarule* **ce ești !**; *Ești idiot* > *Idiotule* **ce ești !** În acest caz, se pornește de la o propoziție enunțiativă și se ajunge la o propoziție exclamativă ; odată cu aceasta, substantivul sau adjectivul cu funcție de nume predicativ în nominativ se transpune în vocativ, subordonîndu-și cu ajutorul relatorului *ce* o propoziție atributivă, care subliniază sau întărește calitatea atribuită prin semantica numelui în vocativ. În general, în astfel de structuri, se întrebuințează substantive și adjective care, prin semantica lor, pot servi ca mijloc de apostrofare : *Ești porc* > *Porcule* **ce ești !** *Ești nebun* > *Nebunule* **ce ești !**; *Nu cumva, cățea* **ce ești,** *vrei ca și gura mea s-o astupe pămîntul ?* Stancu, *Desculț*, 96. Substantivul sau adjectivul substantivizat poate să apară în vocativ și cu o formă identică cu a nominativului : *Ești măgar* > **Măgar** *ce ești ; Ești imbecil* > **Imbecil** *ce ești !*, sau în genitiv : *Ești al dracului* > **Al dracului** *ce ești!* sau Al dracu' *ce ești!*, ca o modalitate mai atenuată de apostrofare.

2.5. Propoziția de la **2.4.** se poate transpune într-o structură inversă de alt tip, dacă apare în relație cu o altă propoziție față de care exprimă o motivație, o cauzalitate sau o concesie : *Ești bun, toată lumea te prețuiește* > *Bun* **cum ești,** *toată lumea te prețuiește ; Era superficial, nu a reușit* > *Superficial* **cum era,** *nu a reușit.* Numele predicativ sau numele predicativ secundar exprimat printr-un substantiv sau un adjectiv — cu o sferă semantică mult mai largă decît la **2.4.** — își păstrează regimul cauzal și, în calitatea de regent pe care o capătă, își subordonează cu ajutorul relatorului *cum* o propoziție atributivă dacă regentul este un nume : *Ești catîr, de-aia nu înțelegi* > *Catîr* **cum ești,** *de-aia nu înțelegi ;* sau o propoziție modală de identificare, dacă regentul este un adjectiv sau un adverb : *Erai grăbit, de-aia ți-ai uitat umbrela* > *Grăbit* **cum erai,** *de-aia ți-ai uitat umbrela ; Mergi repede și ai să ajungi la timp* > *Repede* **cum mergi,** *ai să ajungi la timp ; A fost bolnavă și tot a venit* > *Bolnavă* **cum a fost** *și tot a venit.*

Din cele înfățișate pînă acum, rezultă că ideea de cauzalitate, ca și altele de fapt, cunoaște trei modalități de expresie în limba română actuală, fiecăreia fiindu-i specifică o anumită nuanță sau semnificație : *a.* **Pentru că a fost neatent,** *n-a înțeles ; b.* **De neatent** *ce-a fost, n-a înțeles ; c.* **Neatent** *cum a fost, n-a înțeles.* În relevarea acestor nuanțări sau posibilități, inversiunea sintactică constituie un mijloc productiv în limba română.

*

Descrierea proceselor de inversiune sintactică în limba română conduce la următoarele concluzii :

a. Inversiunea sintactică este un proces lingvistic activ, care se manifestă atît la nivel sintagmatic, cît și la nivelul frazei, angajînd unități

constitutive specifice în operaţiuni structurale de ordin relaţional şi funcţional. Atît cauzele, cît şi consecinţele sînt de natură stilistică : prin aducerea în primul plan al raportului a unităţilor determinative — părţi de propoziţie sau propoziţii — procesele de caracterizare se intensifică în proporţie cu starea afectivă a subiectului vorbitor, fără să afecteze conţinutul informaţional. Se manifestă, cu precădere, în registrul vorbit al limbii şi în stilul beletristic, ca o modalitate expresivă prin care afectivitatea capătă o relevanţă deosebită.

b. La nivelul unităţilor sintagmatice de tip nominal, adjectival şi adverbial, inversiunea sintactică prezintă o mare varietate structurală ; în cadrul grupului nominal, inversiunea constituie un procedeu de definire şi de caracterizare directă a obiectului prin însuşirile sau trăsăturile sale aduse în primul plan al relaţiei de determinare, mijlocind punerea în valoare a unor tropi ca metafora, comparaţia. În cadrul grupului adjectival şi adverbial, care prezintă în comun o serie de trăsături structurale, inversiunea sintactică augmentează sau diminuează pînă la absolut însuşirea care se atribuie obiectului sau acţiunii; prin aceasta, inversiunea este un generator de mijloace de exprimare a superlativului absolut în limba română actuală.

c. La nivelul frazei, inversiunea se manifestă într-un cadru relaţional şi funcţional mai restrîns, angajînd fie unităţi de acelaşi nivel (propoziţii), fie unităţi diferite (o parte de propoziţie şi o propoziţie) cu aceleaşi consecinţe de ordin stilistic pentru fiecare situaţie în parte.

d. Între unităţile sintactice de bază şi cele rezultate prin inversiune, raportul este de variaţie liberă, în planul conţinutului, şi de variaţie structurală, în planul expresiei, unde organizarea unităţilor constitutive, prin diversitatea lor, este distinctă din punct de vedere relaţional şi funcţional. Unele unităţi sintactice realizate prin inversiune, atît la nivelul sintagmatic, cît şi la nivelul frazei, s-au impus sau tind să se impună ca unice modalităţi de expresie în limba literară actuală.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Bogza, *Cartea Oltului*	Geo Bogza, *Cartea Oltului*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.
Călinescu, *Cronicile*	G. Călinescu, *Cronicile optimistului*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1964.
Folclor	Octav Păun, Silviu Angelescu, *Folclor din Dîmboviţa*, Bucureşti, Tipografia Universităţii, Bucureşti, 1981.
Ivasiuc, *Păsările*	Alexandru Ivasiuc, *Păsările*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1970.
Eminescu, *Proza*	Eminescu, *Proză literară*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1964.
Preda, *Moromeţii*	Marin Preda, *Moromeţii*, II, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967.
Sadoveanu, CA	Mihail Sadoveanu, *Cîntecul amintirii*, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1975.
Sorescu, *La lilieci*	Marin Sorescu, *La lilieci. Poeme*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973.
Stancu, *Desculţ*	Zaharia Stancu, *Desculţ*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973.

Stancu, *Pădurea nebună* Zaharia Stancu, *Pădurea nebună*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963.
Teodoreanu, O 1 Ionel Teodoreanu, *Opere alese*, I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968.

L'inversion syntaxique au niveau de la phrase

(Résumé)

Au niveau de la phrase, l'inversion syntaxique se manifeste, en comparaison avec le niveau syntagmatique, dans un cadre relationnel et fonctionnel plus étroit, engageant soit une partie de proposition et une proposition subordonnée, soit deux propositions (une régente et une subordonnée).

Par l'inversion, l'unité syntactique régente devient subordonnée et la subordonnée prend la position de la régente, en constituant dans cette structure une modalité d'expression, relevante sous rapport stylistique. La nouvelle organisation syntaxique des unités est enregistrée au niveau de la structure de surface, pendant qu'au niveau de la structure profonde, se maintient la même quantité d'information.

Aprilie 1983

Facultatea de Limba şi Literatura Română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

UN VERSET PSALMIC ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN VREMEA LUI ȘTEFAN CEL MARE?

Într-un articol publicat în 1962 și consacrat celei mai vechi traduceri românești a *Florii Darurilor*, N. N. Smochină și N. Smochină se referă, în subsidiar, la prezența într-o *Psaltire* slavonă, pe care o consideră copiată între 1457 și 1467 din îndemnul logofătului moldovean Ion Dobrul, a unui verset psalmic scris în limba română. Este vorba de primul verset al psalmului CXVI: лъȣдаци пре д҃мнȣль тоатєѧ нѣмȣриле, лъȣдаци ль пре ель тоате нороаделе. Autorii nu specifică dacă versetul a fost scris în același interval de timp în care plasează copierea *Psaltirii* slavone, dar afirmă că el datează din vremea lui Ștefan cel Mare [1]. Informația a fost preluată recent de Gh. Ivănescu, care o menționează, alături de jurămîntul omagial al lui Ștefan cel Mare către regele Cazimir al Poloniei, printre cele mai vechi mărturii de scriere în limba română anterioare scrisorii lui Neacșu [2].

Psaltirea slavonă respectivă se păstra la sfîrșitul secolului trecut în episcopia ortodoxă din Munkács și a fost descrisă pe larg de I. Sokolov. Scrisă pe pergament, în slavonă de redacție mediobulgară, ea este lipsită de orice indicație referitoare la data și locul copierii. Invocînd particularitățile paleografice și lingvistice ale textului slavon, I. Sokolov considera că manuscrisul a fost copiat la începutul secolului al XV-lea în Moldova [3]. Același autor atrăgea atenția asupra unei miniaturi, existente pe spatele primei file, care înfățișează un credincios îngenuncheat înaintea Mîntuitorului căruia îi întinde o carte (aluzie la manuscrisul de față). Sub miniatură, ne întîmpină următoarea notiță explicativă a copistului: прїими г҃и приношеніе раба твоего ιѡ логофета „Primește, Doamne, ofranda robului tău, Ion logofătul" [4]. Deși N. N. Smochină și N. Smochină nu indică felul în care au stabilit numele posesorului manuscrisului, e ușor de ghicit că ei l-au identificat pe Ion logofătul cu Ion Dobrul, care în intervalul 8 septembrie 1457 — 5 februarie 1468 a deținut dregătoria de logofăt în sfatul domnesc al Moldovei [5]. Pornind tot de la informația consemnată în notița copistului, E. Turdeanu se întreba dacă în persoana lui Ion logofătul nu trebuie să-l vedem pe Ion Tăutul, despre care știm că a condus cancelaria domnească a Moldovei de-a lungul a 35 de ani (1475—1510) [6]. Ambele ipoteze nu se potrivesc însă cu datarea în prima jumătate a secolului al XV-lea pe care I. Sokolov a atribuit-o manuscrisului. Este tot atît de adevărat că pe baza particularităților paleografice și lingvistice manuscrisele slavone nu pot fi datate cu precizie și, în consecință, nu trebuie exclusă cu desăvîrșire posibilitatea scrierii acestei *Psaltiri* în a doua jumătate a secolului al XV-lea, eventual chiar în secolul al XVI-lea, cînd pentru inițiativa copierii ei ne-am putea gîndi și la alți logofeți moldoveni: Ion Golîe, Ion Movilă sau Ion Stroici [7].

Tot I. Sokolov a semnalat prezența pe prima pagină a manuscrisului a celor două versete care formează materia psalmului CXVI, reproduse cu litere chirilice, în traducere românească. Față de textul slavon al *Psaltirii*, acestea sînt scrise cu o cerneală diferită și au o proveniență mai tîrzie („позднѣишаго происхождения") [8]. Bănuim că acest ultim amănunt i-a

[1] *O traducere românească din secolul al XV-lea a cărții „Floarea Darurilor"*, în „Biserica ortodoxă română", LXXX, 1962, nr. 7—8, p. 712—713.

[2] *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 505.

[3] *Мукачевская псалтирь XV вяка*, în *Сборникъ статей по славяновядянію составленный и изданный учениками В. И. Ламаскаго по случаю 25-лѣтия его ученой и професворской дятельности*, Petersburg, 1883, p. 452—453.

[4] *Ibidem*, p. 451—452.

[5] Vezi N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV—XVII*, București, 1971, p. 268.

[6] *Manuscrisele slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Cercetări literare*, V, București, 1943, p. 180.

[7] Vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 308, 317, 326.

[8] *Op. cit.*, p. 451.

determinat pe N. N. Smochină şi N. Smochină să considere copierea psalmului CXVI ca pe o acţiune posterioară scrierii *Psaltirii* slavone. Nu vedem, în schimb, motivul de ordin restrictiv pentru care textul românesc nu a putut fi copiat decît în epoca lui Ştefan cel Mare[9]. În realitate, deşi din psalmul CXVI I. Sokolov nu a reprodus decît primul verset, se poate stabili cu uşurinţă că transcrierea lui aparţine unei perioade mult mai recente. Grăitor este în această privinţă cuvîntul *noroadele* : fonetismul cu *o* pe care îl atestă nu poate fi raportat decît la o perioadă posterioară secolului al XVI-lea[10]. Dispunem însă de un indiciu suplimentar care ne permite să afirmăm că scrierea psalmului CXVI nu s-a produs mai devreme de anul 1725. Parcurgînd cele mai vechi traduceri româneşti ale *Psaltirii* constatăm imediat că versiunea pe care o urmează acest verset coincide perfect cu cea pe care o întîlnim întîia dată în ediţia *Psaltirii* apărute la Rîmnic în 1725. Spre exemplificare reproducem primul verset al psalmului CXVI în versiunea ediţiei rîmnicene şi în versiunile care premerg acesteia :

Psaltirea Hurmuzaki :	Lăudaţi Domnulu toate limbile, mai lăudaţi-lu toţi oamenrii
Psaltirea Voroneţeană :	Lăudaţi pre Domnul toate limbile, ca lăudaţi pre însul toţi oaminii
Psaltirea Scheiană :	Lăudaţi Domnul toate limbile, prealăudaţi elu toţi oaminii
Psaltirile coresiene : (1570 şi 1577)	Lăudaţi Domnul toate limbile, prealăudaţi el toţi oamenii
Psaltirea lui Şerban : Coresi (cca 1588)	Lăudaţi Domnul toate limbile, prealăudaţi-l toţi oamenii
Psaltirea (Bălgrad, 1651) :	Lăudaţi pre Domnul toate limbile, lăudaţi pre el toţi oamenii
Psaltirea (Iaşi, 1680) :	Lăudaţi pre Domnul toţ păgînii, pohfăliţi-l toate popoarele
Biblia (Bucureşti, 1688) :	Lăudaţi pre Domnul toate limbile, făliţi pre el toate noroadele
Psaltirea (Bucureşti, 1694) :	idem
Psaltirea (Buzău, 1703) :	Lăudaţi pre Domnul toate neamurile, lăudaţi pre el toate noroadele
Psaltirea (Rîmnic, 1725) :	Lăudaţi pre Domnul toate neamurile, lăudaţi-l pre el toate noroadele

Faţă de versiunea de la Buzău, cea de la Rîmnic prezintă o singură diferenţă (anticiparea complementului direct prin forma nearticulată a pronumelui personal, *—l*), pe care o înregistrează şi versetul copiat în *Psaltirea* slavonă. Sub această formă, primul verset al psalmului CXVI apare şi în alte ediţii ale *Psaltirii* (Iaşi, 1743, Rîmnic, 1746 etc.). Chiar dacă nu putem să indicăm sursa directă pe care o urmează cele două versete în manuscrisul respectiv, e limpede că transcrierea lor aparţine unei perioade mai recente, avînd drept termen *a quo* anul 1725.

Octombrie 1983

AL. MAREŞ
Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

[9] Afirmaţia autorilor că versetul ar fi redat „într-o topică românească, cu greşeli în ce priveşte flexiunea cuvintelor şi sintaxa frazei" nu poate constitui un argument. Ea este de altfel neîntemeiată, textul fiind corect alcătuit din punct de vedere gramatical.

[10] Textele româneşti din secolul al XVI-lea nu înregistrează decît fonetismul etimologic : *nărod* ; vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome II *Le seizième siècle*, Paris, 1938, p. 77—78, 163, *Dicţionarul limbii române* (DLR), Serie nouă, Tomul VII, Partea I Litera N, Bucureşti, 1971, s.v. *norod*[1] ; cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române* I *De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Ediţia a doua revăzută şi adăugită, [Bucureşti], 1978, p. 503, unde se înregistrează în mod greşit prezenţa fonetismului cu *o (norod)* în două documente din anul 1600. În documentele respective apare cuvîntul *noroc*, iar nu *norod*.

determinat pe N. N. Smochină şi N. Smochină să considere copierea psalmului CXVI ca pe o acţiune posterioară scrierii *Psaltirii* slavone. Nu vedem, în schimb, motivul de ordin restrictiv pentru care textul românesc nu a putut fi copiat decît în epoca lui Ştefan cel Mare[9]. În realitate, deşi din psalmul CXVI I. Sokolov nu a reprodus decît primul verset, se poate stabili cu uşurinţă că transcrierea lui aparţine unei perioade mult mai recente. Grăitor este în această privinţă cuvîntul *noroadele* : fonetismul cu *o* pe care îl atestă nu poate fi raportat decît la o perioadă posterioară secolului al XVI-lea[10]. Dispunem însă de un indiciu suplimentar care ne permite să afirmăm că scrierea psalmului CXVI nu s-a produs mai devreme de anul 1725. Parcurgînd cele mai vechi traduceri româneşti ale *Psaltirii* constatăm imediat că versiunea pe care o urmează acest verset coincide perfect cu cea pe care o întîlnim întîia dată în ediţia *Psaltirii* apărute la Rîmnic în 1725. Spre exemplificare reproducem primul verset al psalmului CXVI în versiunea ediţiei rîmnicene şi în versiunile care premerg acesteia :

Psaltirea Hurmuzaki : Lăudaţi Domnulu toate limbile, mai lăudaţi-lu toţi oamenrii
Psaltirea Voroneţeană : Lăudaţi pre Domnul toate limbile, ca lăudaţi pre însul toţi oaminii
Psaltirea Scheiană : Lăudaţi Domnul toate limbile, prealăudaţi elu toţi oaminii
Psaltirile coresiene : (1570 şi 1577) Lăudaţi Domnul toate limbile, prealăudaţi el toţi oamenii
Psaltirea lui Şerban Coresi (cca 1588) : Lăudaţi Domnul toate limbile, prealăudaţi-l toţi oamenii
Psaltirea (Bălgrad, 1651) : Lăudaţi pre Domnul toate limbile, lăudaţi pre el toţi oamenii
Psaltirea (Iaşi, 1680) : Lăudaţi pre Domnul toţ păgînii, pohfăliţi-l toate popoarele
Biblia (Bucureşti, 1688) : Lăudaţi pre Domnul toate limbile, făliţi pre el toate noroadele
Psaltirea (Bucureşti, 1694) : idem
Psaltirea (Buzău, 1703) : Lăudaţi pre Domnul toate neamurile, lăudaţi pre el toate noroadele
Psaltirea (Rîmnic, 1725) : Lăudaţi pre Domnul toate neamurile, lăudaţi-l pre el toate noroadele

Faţă de versiunea de la Buzău, cea de la Rîmnic prezintă o singură diferenţă (anticiparea complementului direct prin forma nearticulată a pronumelui personal, *—l*), pe care o înregistrează şi versetul copiat în *Psaltirea* slavonă. Sub această formă, primul verset al psalmului CXVI apare şi în alte ediţii ale *Psaltirii* (Iaşi, 1743, Rîmnic, 1746 etc.). Chiar dacă nu putem să indicăm sursa directă pe care o urmează cele două versete în manuscrisul respectiv, e limpede că transcrierea lor aparţine unei perioade mai recente, avînd drept termen *a quo* anul 1725.

Octombrie 1983

AL. MAREŞ
Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

[9] Afirmaţia autorilor că versetul ar fi redat „într-o topică românească, cu greşeli în ce priveşte flexiunea cuvintelor şi sintaxa frazei" nu poate constitui un argument. Ea este de altfel neîntemeiată, textul fiind corect alcătuit din punct de vedere gramatical.

[10] Textele româneşti din secolul al XVI-lea nu înregistrează decît fonetismul etimologic : *nărod* ; vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine.* Tome II *Le seizième siècle*, Paris, 1938, p. 77—78, 163, *Dicţionarul limbii române* (DLR), Serie nouă, Tomul VII, Partea I Litera N, Bucureşti, 1971, s.v. *norod*[1] ; cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române* I *De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Ediţia a doua revăzută şi adăugită, [Bucureşti], 1978, p. 503, unde se înregistrează în mod greşit prezenţa fonetismului cu *o (norod)* în două documente din anul 1600. În documentele respective apare cuvîntul *noroc*, iar nu *norod*.

ASUPRA UNEI RECENZII A LUI DAMIAN P. BOGDAN

În revista „Studii și cercetări lingvistice" (XXXIV (1983), nr. 3, p. 267–269), Damian P. Bogdan semnează o recenzie despre lucrarea mea, *Vechea vatră a Sarmizegetusei* în lumina *toponimiei* (Cluj-Napoca, 1980). Caracterul puțin obișnuit al observațiilor mă determină să public cele de față în vederea lămuririi publicului cititor.

La început, Damian P. Bogdan face unele succinte aprecieri pozitive asupra introducerii (din care relevă paragraful „ce însumează metodologia cercetării toponimice") și asupra capitolului IV *(Mentalitatea geografică populară)*; acceptă, de asemenea, etimologiile date toponimelor *Orăștie* și *Cucuiș* și consideră ca deplin întemeiată observația mea (de la p. 222, nota 54) referitoare la necesitatea unui studiu general al toponimiei plaiurilor carpatice.

În continuare, recenzentul ține să releve unele din „scăpările" studiului meu. Numai că, din cele 20 de observații critice care se fac aici, doar 5 sînt la obiect, adică se referă la lucrarea recenzată.

1. De notat, mai întîi, că nici observațiile la obiect (este vorba de cele referitoare la termenii și numele proprii *grădiște, gorgan, Ţiclău* și *Baluri* sau în legătură cu structura indicelui) nu sînt, toate, fără de cusur; astfel:

a) termenul *grădiște* n-ar proveni, după Damian P. Bogdan, din bg. *gradište* (menționat de mine la p. 52; cf. și Iorgu Iordan, *T.*, p. 441), ci din sl. c. *gradŭ* ⊲lat. *grandis* „mare, înalt". Remarc, în primul rînd, că termenul *bulgar* (abreviat *bg.)* mi se pare cel mai potrivit pentru a desemna un împrumut vechi din slavă (vezi, în acest sens, și I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 118–123). În al doilea rînd, rom. *grădiște* nu poate fi explicat de-a dreptul dintr-un „sl. c. *gradŭ*". În sfîrșit, originea acestui din urmă termen nu interesează etimologia toponimului rom. *Grădiște;* pentru originea indo-europeană a v. sl. *gradŭ* (cf. i.-e. **g'herdh-, *gherdh-)* vezi totuși I. I. Russu *(Etnogeneza românilor*, București, 1981, p. 313, 314);

b) toponimul *Baluri* (p. 208 și nu 280) a fost discutat de mine în paragraful *Gramatică* ca un plural, creat în cadrul toponimiei, de la un n. p. *Bal(u)*, de origine slavă (cf. srb. *Balo* < *Bratoslav* sau din *Balomir* (Pașca, Ţ.O., p. 170), la care adăugăm acum și bg. *Bálo*, scr. *Bala*, după I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980, p. 34, nota 2). Este clar că o discuție mai amănunțită asupra etimologiei slave a n. p. *Bal(u)*, așa cum pretinde Damian P. Bogdan, nu-și avea locul, aici fiind vorba, repet, doar de o formă gramaticală creată în cadrul toponimiei românești (cf. și *Idurile*, menționat tot acolo, de la n.p. *Idu; Iancurile*, Costești-Orăștie, de la n.p. *Iancu* etc.);

c) este adevărat că, din motive ce țin de ordin redacțional, nu au fost introduse în indice unele toponime — mai puțin semnificative. Remarc însă, pe de altă parte, că multe toponime figurează în indice în ordinea alfabetică a determinantelor, acestea prezentînd mai mult interes; cf., dintre „omisiunile" semnalate de Damian P. Bogdan: *Fetelor (Cioaca~), Galbeni (Rîpa cu~), Sasului (Valea~), Turcilor (Părău~)* etc.

2. După cum am arătat, gravul neajuns al recenziei îl constituie însă faptul că majoritatea observațiilor, înșirate la p. 267–269, se referă la nume proprii (toponime și nume de persoană) i n e x i s t e n t e î n l u c r a r e, în acest fel Damian P. Bogdan atribuindu-mi g r e ș e l i c e n u - m i a p a r ț i n. Iată, în rezumat, formele în cauză cu explicațiile atribuite mie (Homorodean = H.), urmate de „îndreptările" lui Damian P. Bogdan (= B.); se înțelege că și referirile la diverse pagini ale lucrării mele sînt nu mai puțin imaginare: *Blaga* < *Blaha* (H., p. 26): sl. c. *blagŭ* „bun" (B., p. 267); *Borăști* ⊲ *Bora* (H., p. 29): sl. c. *borŭ* „pădure" (B., p. 267); explicația atribuită mie este, totuși, corectă, căci rom. *Borăști* nu poate fi derivat de-a dreptul din sl. c. *borŭ;* B. (p. 267) subliniază că *Dobrovăț* (H., p. 71) « este sigur *dobrŭ* „bun" »; *Draga* < *doroga* (H., p. 75): din sl. c. *dragŭ,-a* „drag,-ă" (B., p. 267); *Hlincea* « provine de la carierele de lut (glina) » (H., p. 103); n. p. *Hlincea* „fiul lui Hlina" ⊲ ucr. *hlina* „lut" < sl. c. *glina*, idem (B., p. 267); *Holboca*⊲ *bulboacă* (H., p. 104): din ucr.

hlibok,-a ,,adînc, -ă'' (B., p. 268) ; « la *Horodiştea* (H., p. 107) trebuia adăugat că forma este ucraineană » (B., p. 268) ; « *Lungani* derivă de la aspectul populaţiei : ,,oameni înalţi, lungi'' » (H., p. 140) : *Lungu,* fondatorul satului (B., p. 268) ; în realitate, în lucrare (p. 59) amintesc numele de sat *Luncani : luncan* ,,locuitor (venit) de pe o luncă'' ! ; *Miletinul* < adj. *milet* + suf. *-in* (H., p. 146) : n.p. sl. c. *Miletinŭ* = (fiu, urmaş) al lui *Milea* (B., p. 268) ; *Moimeşti* < *Moimescu* (H., p. 155) : sl. c. *Moimirŭ* (B., p. 268) ; sl. *rebro* = movilă (H., p. 190) : « inexact, căci cuvîntul înseamnă ,,coastă'', iar topicul *Rebricea* are sensul de ,,costişă'' » (B., p. 268) ; *Robotaia* < n.p. *Robu* (H., p. 194) : « dar aici este vorba de originea ucr. *robota* ,,muncă'', căci *Robu* a dat *Robeşti* » (B., p. 268) ; *Soloneţ* < *solnŭ* (H., p. 209) : din rus., ucr. *solonŭ* < sl. c. *slanŭ* ,,sărat'' (B., p. 268) ; « *Uda* nu înseamnă ,,loc umed, mlăştinos'' (H., p. 239), ci este sl. c. *udŭ* ,,membrum virile'' » (B., p. 268) ; *Vlamnic* ,,lac'' (H., p. 250) : *Vladnic,* formă coruptă a sl. v. *hladnikŭ* ,,friguros'' (B., p. 269).

După cum se mai poate observa, majoritatea numelor proprii menţionate aici aparţin unei (sau unor) zone din estul şi nord-estul ţării. Ca atare, ele n-au nimic comun cu toponimia regiunii cercetate de mine, regiune situată în sud-vestul Transilvaniei.

În concluzie, consider că atît autorul, cît şi cititorii ar fi avut cu adevărat de cîştigat dacă, în locul unor observaţii de acest gen, Damian P. Bogdan ar fi înţeles să facă aprecieri în legătură cu problematica fundamentală a lucrării (cercetarea cu ajutorul toponimiei a trecutului istoric — controversat — al unei regiuni ; conturarea unei viziuni populare asupra mediului geografic ; dovedirea cu argumente lingvistice a vechimii unor ocupaţii etc.). În sfîrşit, este regretabil faptul că, într-un mod nejustificat, recenzia în discuţie poate pune într-o lumină deloc dorită un studiu bine primit de specialişti din ţară (vezi, între altele, recenzia publicată în SCL XXXII (1981), nr. 2, p. 187—190) şi din străinătate.

Iulie 1983

MIRCEA HOMORODEAN
Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, Horea 31

I. PĂTRUŢ, **Onomastică românească,** Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1980 148 p.

I. Pătruţ sintetizează, în cartea pe care o prezentăm, preocupările sistematice pe care le are de cîţiva ani într-un domeniu mai puţin studiat în momentul actual — originea numelor de persoane şi de locuri. Autorul propune o metodologie de cercetare etimologică a unui întreg subsistem al antroponimiei româneşti : hipocoristicile vechi româneşti, care, plecînd de la anumite modele slave, s-au constituit curînd într-un sistem bogat şi bine închegat, ce şi-a elaborat el însuşi elemente şi procedee de formare a unor noi nume şi chiar tipuri de nume specific româneşti, neîntîlnite în limbile slave. Cu alte cuvinte, se reconstituie o **formulă antroponimică românească** ce a funcţionat cîteva sute de ani, într-o dinamică strîns corelată cu realităţile socioculturale ale poporului nostru : hipocoristicele au devenit, cu timpul, nume de familie şi supranume, iar o mare parte chiar toponime, funcţia lor de bază pierzîndu-se treptat sub presiunea noilor împrumuturi antroponimice, cu precădere din limbile romanice. Autorul consideră că aceste nume „prin numărul, frecvenţa, precum şi prin valoarea lor ca material de studiu constituie fondul dominant cel mai interesant al antroponimiei noastre" (p. 5).

Lucrarea vizează, atît prin metodele abordate, cît şi prin rezultatele ei, restructurarea modului de a privi antroponimia românească, sincronic şi diacronic, instituirea unor principii şi norme riguroase de abordare a numelor de persoane. Astfel, în primul capitol al lucrării, intitulat *Principii şi metode în antroponimia românească,* se supun analizei un număr de etimologii inacceptabile, perpetuate de la o lucrare la alta, precum şi metodele care au generat asemenea erori. Cauzele acestei stări de fapt constau în „tradiţia, aş putea spune chiar mania de a explica numele de persoană din cuvinte comune" şi în „necunoaşterea funcţiunii antroponimului" (p. 10), de cele mai multe ori considerîndu-se ca nume de familie ceea ce, în realitate, trebuia privit ca prenume provenit dintr-un hipocoristic. Adăugăm, ca o deficienţă nu mai puţin dăunătoare, obiceiul, frecvent şi astăzi în antroponimie, ca şi în toponimie, de a se cerceta etimologia unor nume izolate, desprinse din sistemul în care acestea se formează şi funcţionează.

Analiza inadecvată a etimologiei numeor de persoane are la bază un precedent de prestigiu, lucrarea lui Franz Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen — und Ortsnamen* (Viena, 1864), care explică aproape toate antroponimele de la cuvinte comune. I. Pătruţ opune metodei folosite în această carte — şi în majoritatea lucrărilor elaborate ulterior pe baza ei — o concepţie nouă. Este vorba de faptul că, chiar dacă, în orice limbă, la origine, numele de persoană provin de la nume comune, ele se constituie într-un sistem care-şi construieşte mecanisme proprii de înnoire şi îmbogăţire. În cazul antroponimiei slave, se descoperă, ca un procedeu larg utilizat, combinarea unui radical antroponimic (de regulă partea iniţială a unui nume, tăiată spontan dintr-o serie de nume înrudite tematic) cu un sufix (lexical) şi cu morfemele caracteristice tipului de declinare respectiv. Exemplu : scr. *Bajo* < radicalul *Ba—* (extras din *Bajislav* sau din alte nume care încep cu sunetele ba), sufixul — -j-+ desinenţa *-o*. De la radicalele primare (sau de gradul I), se pot obţine radicale secundare (sau de gradul II), prin adăugarea unui morfem în plus *(Baj* — cf. bg. *Bajko).* Există şi radicale de gradul III *(Bajk,* cf. n. fam. bg. *Bajkov),* de gradul IV etc. Clasificînd radicalele primare în vocalice *(Bo-)* şi consonantice *(Bor-),* I. Pătruţ propune o metodologie de cronologizare a derivatelor, în legătură cu faptul că numele comune, după sfîrşitul perioadei slavei comune, nu puteau fi derivate decît de la teme nominale consonantice.

Mergînd mai departe, originea hipocoristicelor poate fi precizată atît în ceea ce priveşte limba slavă din care au provenit (în funcţie de formă şi sens, de aria de răspîndire şi de vechimea împrumuturilor), cît şi privitor la calea de pătrundere în limba română (populară sau oficială).

Procesul „vieţuirii" hipocoristicelor slave în limba română este urmărit şi în etapele în care acestea devin nume de familie sau supranume şi se păstrează exclusiv cu această funcţie sau sînt folosite, în continuare, şi ca prenume. Din lipsă de informaţii şi pentru că obiectul cărţii este altul, studiul acestoetape este numai sugerat, oferindu-se, implii cit, subiecte şi metode pentru cercetărr ulterioare ale sistemului antroponimic românesc.

Extrem de importantă este problema diferenţierii hipocoristicelor împrumutate de

la slavi, de cele derivate de români, pe baza metodelor preluate de la aceştia. Deşi această problemă este destul de complicată, pentru soluţionarea ei fiind nevoie, în fiecare caz în parte, de multiple informaţii lingvistice şi extralingvistice, autorul stabileşte şi un criteriu orientativ: „dacă tema este consonantică, derivatele sînt sau pot fi româneşti *(Drag-s-a, Drag-ş-a)*, dar şi slave; derivatele obţinute din radicale vocalice cred că sînt formate numai de slavi *(Bo-s-o, Bo-ş-o* rom. *Bosu, Boşu)*" (p. 29).

În capitolul al II-lea, *Hipocoristice formate în limba română*, I. Pătruţ explică modul de apariţie a unor sufixe româneşti cu funcţie similară celor slave („dintr-un rom. *Mircu* (...), raportat la rom. *Mire*(a) n.b. (...) s-a detaşat sufixul *-c-*, devenit apoi element component al multor hipocoristice derivate româneşti" (p. 33), interpretare sprijinită şi de funcţionarea acestor hipocoristice în serii de cîte trei-patru sau mai multe „variante", de tipul: *Bulbu — Bulbe — Bulbea*, şi susţine aceste explicaţii printr-un impresionant număr de exemple (aproape 200 de nume „titluri"), în jurul celor 14 sufixe astfel deduse: *-b- (Coşbuc), -p- (Dospinu), -d- (Condea), -t- (Basta), -ţ- (Gherţa), -z- (Berza), -s- (Hîrsu), -j- (Dolj(u)), -ş- (Balş), -n- (Buznea), -l- (Cozla), -r- (Ibru), -g-/-ĝ-* (Hangu), *-c-/-ĉ- (Balc)*. De notat că majoritatea exemplelor erau, pînă acum, considerate ca provenind din apelative, româneşti sau străine, ori din antroponime slave sau maghiare.

Capitolul acesta este foarte util, pe de o parte prin numărul mare de etimologii corectate, multe din ele referindu-se la antroponime sau toponime de mare circulaţie, dar mai ales prin faptul că oferă o metodă coerentă de soluţionare a etimologiei altor nume de persoană sau de loc, acum necunoscută sau interpretată greşit. Vom da un exemplu. Autorul reconstituie, ca etimon al toponimului *Gebleşti*, numele de persoană *Geblea*, sprijinindu-se pe seria antroponimelor formate cu ajutorul sufixului *-l-* şi pe existenţa unor nume ca *Gebe, Geabu*. Putem confirma justeţea acestei reconstrucţii prin faptul că am întîlnit acest nume cu prilejul unei anchete efectuate în localitatea Lăcriţa, comuna Robăneşti, judeţul Dolj.

Cu toată precauţia de care dă dovadă autorul, trebuie să spunem că, probabil captat de simetria demonstraţiei, el nu lasă, întotdeauna, locul cuvenit altor posibile interpretări sau etimologiei multiple. Etimologii ca *Bulbuc* (< *bulbuc* „corp rotund ca o băşică"), toponimul *Ciolpani* (< *ciolpan* „copac mare"), *Bold* (< *bold* „ac, obiect mic ascuţit"), *Bordu* (< *bord* „bolovan mare"), *Golu* (< *golu*), *Folte(a)* (< *folte* „burtea"), *Bulz(u)*, (< *bulz* „stîncă, deal ţuguiat"), *Mîrza* (< tătar *murza* „nobil tătar, boier"), *Cîrlan* (< *cîrlan*), toponimele *Bent, Cozla* (< entopicele *bent* „vîlcea cu apă, respectiv „*cozlă*" gîlmă, movilă"), *Benga* (< *ţigbenga* „diavol"), *Fulgul* (< *fulg*) nu sînt deloc neplauzibile. Dimpotrivă, ele se încadrează într-un tip bogat reprezentat în această perioadă, cel al numelor de persoană provenite direct de la apelative româneşti *(Lupu, Ursu, Floarea* etc.). Pentru a susţine că asemenea nume, deşi par a proveni de la apelative româneşti, sînt formate de la radicale antroponimice, ar trebui demonstrat că întreaga serie a acestora poate fi formată de la radicale antroponimice. Altfel, e greu de stabilit în fiecare caz în parte căreia dintre seriile etimologice îi aparţine un nume: celei provenite din apelative româneşti sau celei formate din radicale antroponimice. În ceea ce priveşte numele formate direct de la apelative româneşti, ele nu pot fi considerate neapărat numai porecle sau supranume, aşa cum afirmă I. Pătruţ (p. 22). În perioada veche, ele trebuie să fi circulat inclusiv ca prenume, constituind un sistem popular autohton, opus sistemului slav, impus pe cale religioasă şi administrativă. Însuşi faptul că sistemul slav sau inspirat din slavă nu a rezistat, ne poate oferi un argument pentru a afirma că el nu era singurul sistem antroponimic activ în perioada veche. De altfel, credem că acceptarea unor astfel de etimologii ale numelor de persoană nu contrazice sistemul antroponimic propus de I. Pătruţ, celelalte exemple fiind suficiente pentru a susţine valabilitatea demonstraţiei. În pletora aceasta de variante, în jurul unei sau unor rădăcini (de diverse grade, aşa cum am văzut), pot interveni şi coincidenţe şi împletiri între microsistemul descris şi alte microsisteme.

O altă serie care se poate confunda uneori cu tipul descris de I. Pătruţ este cea care cuprinde prenume ca *Lupea, Ursea, Burtea, Ciurea, Boldea, Bordea, Buzea, Golea, Postea, Orzea, Ovezea, Săcărea, Urdea, Perja, Buznea, Mezdrea, Bengea, Grozea, Fulgea, Buricea*, care, coroborate şi cu porecle active astăzi ca *Strîmbea, Chiorea, Mutea, Ciontea*, ne pot îndreptăţi să credem că sufixul *-ea* s-a ataşat unor teme apelative pentru a forma porecle (iar în perioada veche probabil direct prenume — vezi *Florea, Negrea*), chiar dacă el, în paralel, a fost folosit şi în combinaţie cu teme antroponimice, formînd alte antroponime. La fel pentru alte serii ca *Boolă, Oolă, Calotă, Barzotă, Sacotă* etc., pentru care trebuie să acceptăm ca posibilitate şi combinarea sufixului *-otă* cu un cuvînt comun pentru a forma o poreclă, chiar dacă el s-a specializat „ulterior" în a forma antroponime de la antroponime. În fond, toate sufixele

antroponimice au fost la origine sufixe apelative, iar repertoriul numelor formate cu ajutorul lor poate proveni în egală măsură dintr-o perioadă sau alta a evoluţiei. Poate fi făcută aici o paralelă cu trecerea de la antroponime la toponime, care a parcurs mai multe etape, în fiecare funcţionînd ca dominant un anumit mecanism de formare, ceea ce face dificilă stabilirea în prezent a perioadei şi modului în care au provenit, de exemplu, diversele toponime terminate în *-eşti, eni — ari* [1]. Credem, că atît în ceea ce priveşte originea antroponimelor, cît şi cea a toponimelor menţionate, dacă nu dispunem de informaţiile istorice care să decidă despre care dintre posibilităţile etimologice este vorba, cea mai potrivită este acceptarea de principiu a tuturor soluţiilor plauzibile, deci etimologia multiplă. Oricum trebuie reţinute ca bunuri cîştigate formulele antroponimice propuse în lucrarea prezentată, care, chiar dacă trebuie aplicate în fiecare caz în parte cu circumspecţie, pot soluţiona un număr nebănuit de mare de etimologii de nume de persoane şi de locuri, schimbînd simţitor fizionomia structurii şi evoluţiei antroponimiei şi toponimiei româneşti, aşa cum sînt ele văzute în prezent.

Capitolul III analizează pe larg un număr de 28 de toponime care, în spiritul principiilor expuse şi aplicate în capitolele anterioare şi de multe ori împotriva unor alte interpretări, sînt derivate de la antroponime cunoscute, descoperite sau reconstituite. Aceste toponime au, în general, structuri ce nu se încadrează în tipurile examinate în capitolele precedente, de aceea sînt clasate separat şi cercetate mai amănunţit. Printre ele, întîlnim nume de locuri de largă circulaţie şi importanţă: *Vinţ, Bîrsa, Turda, Haţeg, Lugoj.* Bogata documentare şi metoda sigură a autorului fac din aceste etimologii toponimice modele ale genului, care ne amintesc de articole, astăzi clasice, ale unor lingvişti ca S. Puşcariu, V. Bogrea sau E. Petrovici. Nu mai puţin dense şi riguroase sînt etimologiile prezente în capitolul IV *(Oronime formate din antroponime)*, în fapt „îndreptări" ale unor etimologii propuse anterior de alţi lingvişti pentru unele oronime. I. Pătruţ demonstrează că la baza acestor oronime *(Brătilă, Ciortea, Negoiu, Radeş, Ţibleş, Cindrelu, Podragu, Parîng, Buscatu, Rarău, Harghita, Cuntu)* nu au stat apelative sau antroponime de origine străină, nici apelative româneşti, ci antroponime româneşti, încadrate firesc în unele „familii" antroponimice, atît prin temele, cît şi prin sufixele ce le stau la bază.

Lucrarea de faţă, care tratează deopotrivă originea unei categorii de antroponime şi etimologia unor toponime, corelînd în permanenţă toponimia cu antroponimia, este o lucrare de onomastică în sensul cel mai modern al termenului: stabileşte metode de analiză valabile şi utile pentru aceste două mari subclase ale onomasticii; abordează mulţimea elementelor examinate ca pe un sistem bine închegat, în care „totul se leagă"; ordonează şi interpretează un material numeros, ce poate sta la baza refacerii lucrărilor de sinteză cu privire la numele de locuri şi persoane din ţara noastră.

Profunzimea şi rigoarea analizei, densitatea faptelor, concentrarea şi noutatea ideilor, claritatea expunerii sînt calităţi care fac ca *Onomastică românească* să fie o carte de referinţă în lingvistica numelor proprii din ţara noastră.

August 1983

ION TOMA
Bucureşti, Obcina Mare 1

[1] Cf. Dragoş Moldovanu, *Sufixul* **-ari** *(pl. lui* **-ar**) *în toponimie — origine, funcţionalitate, dinamică*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară" XXVIII (1979—1980), p. 33—59.

OCTAVIAN SIMU, **Mic dicţionar japonez-român**, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1980, 533 p.

Anul trecut am primit din România un exemplar din *Micul dicţionar japonez-român.* Luîndu-l în mînă, m-am bucurat, căci am considerat că editarea unui dicţionar japonez-român este o dovadă a faptului că studiul limbii japoneze progresează în România. Aveam însă şi un motiv personal să mă bucur, întrucît lucram la un dicţionar român-japonez de circa 25 000 de cuvinte şi plănuiam să dau — ca adaos — şi un mic vocabular japonez-român de circa 10 000 de cuvinte. Speram deci ca acest nou dicţionar japonez-român să mă ajute.

Cînd am început însă să-l răsfoiesc, am fost întîi nedumerit, iar nedumerirea mea s-a transformat treptat în dezamăgire. Pentru cineva care cunoaşte cît de cît limba japoneză şi pe cea română era clar că acest dicţionar a fost alcătuit (sau, mai bine-zis, compilat) de un n e c u n o s c ă t o r al limbii japoneze!

Altfel cum să se explice faptul că autorul (să-i dăm deocamdată acest titlu nemeritat) confundă cuvinte uzuale ca *oka* ,,deal'' cu *aka* ,,roşu'', *aisubeki* ,,adorabil, care merită să fie iubit'' cu *haisubeki* ,,respingător, care trebuie respins'', *kiru* ,,a se îmbrăca'' cu *haku* ,,a se încălţa'' ş.a.m.d. Aceste trei exemple sînt o parte infimă din cele cîteva mii de greşeli care împînzesc acest mic dicţionar de circa 15 000–20 000 de cuvinte. După socoteala mea, cam 25 % din cuvinte sînt greşite (traducerea greşită sau prezentarea fonetică greşită). M-am mirat că un asemenea dicţionar a fost publicat de una dintre editurile româneşti, care de obicei sînt riguroase şi precaute în alegerea şi verificarea lucrărilor publicate. Îmi părea rău că, prin publicarea unui asemenea dicţionar, se ştirbeşte prestigiul ştiinţei filologice româneşti, care se bucură de o înaltă apreciere în lumea ştiinţifică internaţională. Am fost întristat o vreme, dar m-am mai liniştit într-o oarecare măsură cînd am văzut că editura care a publicat acest dicţionar nu este nici Editura Academiei, nici Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică. Şi totuşi. . . Se vor uita cititorii la numele editurii?

Îmi pare foarte rău şi pentru autor, deoarece am auzit că este un om pe care îl pasionează Japonia şi cultura japoneză, iar eu sînt pus în situaţia de a face o recenzie atît de aspră. Dar ştiinţa este ştiinţă, iar pasiunea este pasiune. Şi pasiunea nu este suficientă pentru ştiinţă.

Am avut impresia că autorul a luat în mînă un dicţionar japonez-englez sau japonez-francez de dată nu prea recentă şi, folosind un dicţionar oarecare englez-român sau francez-român, a încercat să traducă prin intermediul lor cuvintele japoneze în limba română (nepregătirea autorului în filologie l-a făcut, probabil, să creadă că un dicţionar se face prin simpla traducere).

Alegerea cuvintelor este cu totul accidentală, fără nici un criteriu. De aceea abundă în acest mic dicţionar arhaisme ieşite din uz, neologisme cu o sferă de întrebuinţare foarte limitată, cuvinte care nu au ce căuta într-un dicţionar de această dimensiune. Ca exemplu dăm prima pagină a dicţionarului (dicţionarul începe la p. 9). Aici figurează 22 de cuvinte-titlu, la unele din ele fiind date şi derivate, expresii frazeologice etc. Dau în paranteză traducerile autorului. Al doilea cuvînt este *abakareru* (,,a se vădi''). Aici este o greşeală gramaticală şi semantică, pentru că *abakareru* este forma pasivă a verbului *abaku* ,,a demasca'', care este dat imediat după acest cuvînt, astfel încît prima formă înseamnă, de fapt, ,,a fi demascat, a fi dat în vileag''. Al treilea cuvînt, *abanchuru* (,,aventură''), are de fapt sensul de ,,scurtă legătură amoroasă'' şi este un neologism intrat recent din franceză, cu o sferă de întrebuinţare foarte limitată şi care circulă numai printre intelectuali; *abi* (,,plonjon'') nu există ca formă de sine stătătoare, ci numai în cuvinte compuse ca *mizu-abi* ,,scăldare'', fiind derivat nominal de la cuvîntul următor, de la verbul *abiru* (,,a se spăla''), care ar trebui tradus mai exact ,,a se scălda''. Ultimul cuvînt din coloana stîngă de pe această pagină, *abunakkashii* (,,instabil, nesigur''), este de fapt o formă prescurtată, folosită numai în stilul familiar, de la cuvîntul *abunatsukashii*, care este, la rîndul lui, un derivat al cuvîntului precedent, *abunai*, şi trebuia deci încadrat sub cuvîntul-titlu *abunai*. În coloana din dreapta sînt cam 9 greşeli totale sau parţiale, însumînd astfel 14 greşeli numai pe prima pagină. Pe următoarele pagini am găsit între trei şi cincisprezece greşeli pe pagină. Ca să nu încarc recenzia noastră cu multe alte citate, mă opresc aici, cam aceasta fiind calitatea acestui aşa-zis dicţionar japonez-român.

Nu pot să spun însă că el nu mi-a servit într-o oarecare măsură pentru îmbogăţirea echivalenţelor sinonimice româneşti în alcătuirea vocabularului meu japonez-român. Totuşi regret că acest dicţionar s-a publicat într-o formă cu totul lipsită de bază ştiinţifică.

Dicţionarul mi-a oferit uneori şi o lectură distractivă. Astfel, la cuvîntul-titlu *gyuniku* se dă echivalentul românesc ,,bou''. De fapt, *gyuniku* este un cuvînt compus din *gyu* ,,vită'' şi *niku* ,,carne'' şi înseamnă ,,carne de vită''. Dacă l-aş crede pe autor, mi-aş imagina un bou pe o farfurie şi oamenii, în jurul lui, aşteptînd cu cuţitele şi furculiţele, ca într-o nuvelă fantastică.

Iulie 1983

NAONO ATSUSHI
Universitatea din Tokio

CEZAR TABARCEA, **Poetica proverbului**, Bucureşti, Editura Minerva, 1982, 306 p.

Unităţile frazeologice, ca formă de exprimare poetică a spiritului naţional sau universal, au stat în centrul atenţiei a numeroşi specialişti din domeniul ştiinţelor umanistice.

Istoricul problemei este tratat în capitolul I, *Originea proverbului şi problema specificului etno-cultural*, din *Preliminarii*, o primă încercare de structurare a datelor în vederea

creării unei teorii integrate a creației artistice literare prin prisma unei metodologii strict lingvistice. Așa cum o definește autorul, lucrarea „reprezintă în primul rînd un studiu de poetică și stilistică, pornit în special din perspectiva și cu metodele lingvisticii" (*Argumente*, p. 9). Expresiile, incluse adesea sub termenul generic de maxime, au fost numite **mesaje poetice miniaturale**, exprimate sub forma unor comunicări verbale (îmbinări relativ stabile de cuvinte cu o valoare generală) [1]. Odată admisă ipoteza că proverbul este un **text poetic**, Cezar Tabarcea a căutat să demonstreze în ce măsură el aparține poeticii, care este originea și evoluția sa culturală, în ce constau particularitățile sale în raport cu structura stilistică a limbii.

Axat pe o documentare exhaustivă și un inventar bogat și variat al proverbelor românești, autorul realizează cele două obiective care stau la baza studiului său : a) analiza problemelor de ordin teoretic pe care le ridică proverbul ca text poetic ; b) aplicarea practică a ideilor rezultate din teoria elaborată, ca metodă de investigare poetică a corpusului proverbial. Cu alte cuvinte, Cezar Tabarcea întreprinde o cercetare amplă, în care sînt incluse cele trei aspecte fundamentale ale proverbului (lingvistic, logic, literar). Accentul cade însă în planul **logico-semiotic**, acesta explicînd stereotipia manifestată (sincronic și diacronic) la nivelul construcțiilor logice care condiționează sensul.

Cartea are două părți. Partea întîi, intitulată sugestiv *Preliminarii*, datorită multitudinii aspectelor ce se impun a fi semnalate înainte de elaborarea studiului propriu-zis al proverbului, cuprinde 9 capitole ale căror titluri le amintesc pentru a evidenția structura lucrării : 1 *Originea proverbului și problema specificului etno-cultural* ; 2 *Stil închis — corpus deschis* ; 3 *Aspecte tehnice ale alcătuirii unui corpus de proverbe* ; 4 *Definiția proverbului* ; 5 *Proverbul și speciile înrudite. Proverb și zicătoare* ; 6 *Trăsături specifice* ; 7 *Proverb și context* ; 8 *Proverbul în cultura omenirii* ; 9 *Proverbul în cultura română*.

În atenția noastră stă capitolul al IV-lea, *Definiția proverbului*, cu scopul de a reliefa importanța lucrării pentru cercetătorii care au în vedere studiul unităților frazeologice, numite adesea cu termenul generic de **expresii**, sub care sînt grupate, nediferențiat, proverbe, zicători, locuțiuni și chiar dictoane. Semnalez cîteva culegeri și lucrări recente în care absența nediferențierii este evidentă : *Proverbe românești*, București, 1967, ediție alcătuită de George Muntean, *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, București, 1969, de Vasile Breban, Gheorghe Bulgăr ș.a., cartea lui Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte. Metafore. Expresii*, București, 1980. Majoritatea lucrărilor consacrate genului au avut în vedere un singur aspect, cel al semnificației conceptuale. Cartea *Poetica proverbului* are meritul de a fi prima care încearcă și reușește să dezvăluie caracterul acestor structuri semantice puternic conotate. Urmărind istoricul definiției proverbului, observăm că autorul a avut în vedere cele trei direcții principale de investigare : a) „**direcția literar-folcloristică**, vizînd încadrarea într-un gen sau specie literară ; b) **direcția lingvistică**, vizînd caracteristicile de expresie ale proverbului ; c) **direcția logică**, vizînd statutul logico-semiotic al proverbului și încadrarea sa într-un anumit tip de propoziție logică" (p. 71). Avînd în vedere elementele definitorii caracteristice celor trei direcții amintite, Cezar Tabarcea diferențiază patru trăsături specifice proverbului, și anume : a) proverbul este un **enunț lingvistic** ; b) proverbul cuprinde în formularea sa o **structură logico-semantică** particulară, fixă ; c) proverbul este o expresie recurentă a cărei apariție în discurs este marcată ; d) proverbul se referă metaforic, în momentul enunțării sale, la o situație concretă sau transpusă într-un enunț lingvistic, denumind și definind o clasă de împrejurări concrete.

Odată stabilite trăsăturile ce diferențiază proverbul de celelalte specii înrudite, autorul formulează definiția operațională. „Proverbul este un enunț lingvistic cu o structură logico-semantică fixă care întrerupe discursul în care este înglobat pentru a se referi metaforic la o situație care determină enunțarea acestuia sau la un segment al discursului" (p. 84).

Capitolul al V-lea, *Proverbul și speciile înrudite. Proverb și zicătoare*, cuprinde un scurt istoric al încercărilor de diferențiere a celor două specii prin marcarea trăsăturilor definematice, specifice zicătorii, pe care nu o consideră un enunț lingvistic complet deoarece „unul din termenii relației sale predicative nu se găsește niciodată, pe plan referențial, în interiorul ei" (p. 91). Autorul stabilește, pe baza materialului folcloric și a studiilor teoretice analizate, patru trăsături definitorii, specifice, care diferențiază zicătoarea de proverb. „Zicătoarea este un fragment de enunț lingvistic (al cărui centru este, în majoritatea cazurilor, un verb) care face parte din structura logico-semantică a întregului enunț în care apare ; zicătoarea poate întrerupe discursul, creînd o sinonimie metaforică cu un termen care a fost enunțat anterior, dar pe care, de obicei, îl substituie" (p. 93). În cadrul apropierii și diferențierii

[1] Cf. N. Roșianu, *Folclor literar rus*, București, 1979, p. 62.

proverbului de zicătoare, autorul subliniază posibilitatea proverbului de a fi interpretat denotativ în afara contextului, iar zicătoarea ar avea mult mai marcată conotaţia pe care o cuprinde. ,,Zicătorile provin uneori din proverbe tocmai prin ruperea unei relaţii logico-semantice care defineşte proverbele : *A strica orzul pe gîşte* provine din *Nu strica orzul pe gîşte, cînd e iarba pînă la genunchi*" (p. 92). Cu adevărat, zicătoarea este mai puternic conotată. De ce? Aici autorul nu ne convinge cu explicaţia dată, deoarece întreruperea relaţiei logico-semantice nu schimbă o structură denotativă în alta puternic conotată. Conotaţia nu apare la nivelul lexemelor componente, ea intră în structura semnificatului, deci la nivelul construcţiei **logico-semiotice**, construcţie care nu este altceva decît o variantă din multele a unei **relaţii-tip** [2]. A. J. Greimas consideră conotaţia în cazul proverbului sau al zicătorii ca un transfer al semnificatului dintr-un punct semantic (cel în care s-ar fi plasat după semnificant) în altul [3]. Cf. de ex., *Bonjour lunettes, adieu fillettes*. Mutaţia nu are loc numai în structurile binare, adesea opoziţionale (acestea lipsind în cazul zicătorilor şi al locuţiunilor), ci în sfera semantică a unui **lexem-cheie** şi este realizată de selectarea unor determinări **non-denotative**. Cf. de ex., a se scula cu *noaptea* **în cap**, a-şi lua *lumea* **în cap**, a-şi lua *inima* **în dinţi**, *a scoate* (pe cineva) din **minţi (pepeni)** etc.

Partea a doua a lucrării, *Studiul proverbului*, cuprinde în structura sa capitolele : 1 *Statutul semiotic al proverbului* ; 2 *Generarea proverbelor. Argumentul corpusului deschis* ; 3 *Tiparele proverbiale. Structuri logico-semantice* ; 4 *Stilistica proverbului* ; 5 *Structuri stilistice şi funcţionalitatea lor* ; 6 *Să construim un proverb* ; 7 *Proverbul în context proverbial* ; 8 *Traducerea şi echivalarea proverbelor*. Am reliefat structurarea materialului în cele două părţi ale cărţii spre a evidenţia simetria logică care stă la baza întregului corpus de informaţii. Partea a doua a cărţii pune la dispoziţia celui interesat ,,un aparat de analiză a materialului" (p. 155) furnizat de bogăţia şi varietatea structurilor paremiologice, iar prin capitolele al III-lea, *Tiparele proverbiale*, şi al V-lea, *Structuri stilistice şi funcţionalitatea lor*, cercetătorul este introdus în structurile tipologice ale proverbului românesc, cercetare ce poate fi considerată ,,o introducere în studiul proverbului românesc" (p. 155).

Statutul semiotic al proverbului presupune admiterea proverbului ca **semn**, şi anume un ,,**semn verbal** [4] cu toate caracteristicile implicate de această determinare" (p. 157). În această calitate el face parte obligatoriu dintr-un sistem, ceea ce determină analiza lui dintr-o dublă perspectivă : o raportare ,,la sistemul paremiologic în care se înscrie ca **unitate textuală**, cu semnificaţie proprie", iar ca ,,**semn verbal** trebuie raportat la sistemul lingvistic particular a cărui unitate constitutivă" este (p. 156). În analiza statutului semiotic al proverbului, Cezar Tabarcea reia teoria acad. I. Coteanu cu privire la analiza semnului lingvistic, teorie care presupune ca absolut necesară disocierea între **obiectul-suport** şi **imaginea obiectului-suport** (aspectul material al semnului de valoarea sa ca semnificant), ceea ce va determina, prin analogie, relaţia între ansamblul **enunţului proverb** (unitate lingvistică structurată) şi **imaginea obiectului desemnat** pe care, în cazul proverbului, o identificăm în structura conceptuală a evenimentului sau a situaţiei la care se aplică, structură pe care G. L. Permiakov o numeşte **situaţie-tip** şi o consideră **invariantă** [5] (universală). Această precizare este deosebit de importantă deoarece lămureşte raportul dintre conotaţia variantelor cu specific naţional şi **invarianta** conceptuală cu caracter universal.

Cum este reliefată funcţia semiotică a proverbului? Evidenţierea raportului ce se stabileşte între obiectul-suport (substanţa expresiei) şi obiectul desemnat (evenimentul concret) depăşind cadrul analizei lingvistice, Cezar Tabarcea propune o teorie a genezei tetravalente în care sînt incluşi patru termeni referenţiali (simbolici) : REAL, simbol al **realităţii obiective**; EVEN, simbol al **claselor de evenimente** (în care intră clasificarea şi organizarea conţinutului sensibil) ; L, simbol cu care se marchează **limba naturală** (înţeleasă ca structură în care evaluarea modelelor se face în raport cu gradul lor de adecvare), din al cărui sistem reţine tiparul semantico-sintactic (S) şi textul concret enunţat (t) ; ultimul simbol, COD, sub care este înţeles **codul paremiologic** al unei comunităţi de limbă şi cultură. Remarcabilă este relaţia stabilită între L şi COD în demonstrarea autonomiei celui de al doilea prin analogia stabilită între o unitate lexicală, **lexem**, din L, şi o unitate **proverb** din COD, ambele nedobîndind semnificaţie decît în context ; ,,în afara acestuia ele sînt dotate cu un semn global şi prin forţa lucrurilor — ambiguu" (p. 163).

Deosebit de interesantă în analiza poetică a proverbului este introducerea conceptului

[2] Cf. N. Roşianu, *op. cit.*, p. 70.

[3] Cf. A. J. Greimas, **Du sens. Essais sémiotiques**, Paris, 1970, p. 310.

[4] Cf. I. Coteanu, *Stilistica funcţională a limbii române*, Bucureşti, 1973, p. 20.

[5] Cf. N. Roşianu, *op. cit.*, p. 70.

de **metaforă deictică**, pe care autorul o consideră, alături de alte caracteristici, o trăsătură esențială a proverbului, și anume dependența lui de situație și context. ,,Conferind — spune autorul — tuturor proverbelor valoarea de metaforă deictică am lărgit mult conceptul de metaforă, în așa fel încît înțelegem prin aceasta orice figură de stil, deci orice substituire a enunțului denotativ sau a unei porțiuni din structura acestui enunț" (p. 248).

Nu putem trece cu vederea tipurile proverbiale stabilite în funcție de structurile logico-semantice și lingvistice. Din cele zece tipuri analizate și definite cinci sînt tipare proverbiale simple (tip I: proverbe implicative-calități, II: proverbe implicative-obiective, III: proverbe actanțiale, IV: proverbe circumstanțiale, V: proverbe comparative), în timp ce tiparele VI—X sînt combinate datorită structurilor combinate. În cazul proverbelor actanțiale din tipul al III-lea *(Buturuga mică răstoarnă carul mare)* este inclus, după criteriul subordonării *mic/mare*, proverbul *Mielul blînd suge la două oi*, includere motivată prin faptul că ,,mai mic este marcat foarte puternic prin raportarea la structura L, unde găsim *miel* (este) mai mic decît *oaie*" (p. 189). După părerea noastră, proverbul amintit se încadrează perfect în tipul al IV-lea circumstanțial *(Mița blîndă zgîrie rău)*, deoarece accentul semantic cade pe semnificația lexemului *b* care marchează calitatea: *mielul* **blînd** sau *(vorba)* **bună** *mult adună* cu varianta *(vorba)* **dulce** *mult aduce*, calitate care, la rîndul ei, va determina circumstanța predicativă (zgîrie **rău**, suge **mult** ,,două oi", **mult** adună, aduce).

Cele zece tipuri rezultate din analiza minuțioasă a structurilor (clișeelor) sînt **stabile** și **viabile**, oferind cercetătorului criterii obiective de clasificare, furnizate de metodologia lingvistică.

Interesant este conceptul de **stil discontinuu**, introdus de Cezar Tabarcea în capitolul al IV-lea, *Stilistica proverbului*. Pornind de la conceptul de **idiostil** și de la raporturile lui cu limbajele [6], autorul socotește stilul proverbial o componentă a idiostilului de tip diferit. Explicația constă în absența unui domeniu specific și, deci, a unui **discurs continuu**, de tip paremiologic, ceea ce determină logic conceptul de stil discontinuu, extins la orice ,,stil care nu se poate manifesta într-un discurs, . . . care nu acoperă condițiile comunicării la nivelul elaborării sale" (p. 208), deci proverbele se subordonează tipului de stil discontinuu.

Ultimul capitol, *Traducerea și echivalarea proverbelor*, se impune prin precizările referitoare la izvoare, la originea proverbelor (**moștenite** și **preluate**), preluarea avînd la bază o corespondență de model în corpusul tradițional. **Preluarea** va fi deci o operație de **echivalare**, care se poate realiza în trei moduri: a) echivalare la nivelul conținutului, b) echivalare la nivelul expresiei, c) echivalare la ambele nivele. ,,Echivalarea conceptuală", termenul ne aparține, s-ar situa la nivelul paralelismelor în două sau mai multe limbi diferite, paralelisme generate de trăsături nonlingvistice, externe, de tip praxiologic sau etic.

În încheierea observațiilor noastre pe marginea lucrării *Poetica proverbului*, dorim să subliniem acribia științifică, claritatea expunerii și accesibilitatea, prezente în succesiunea de planuri logice (de la o structură la alta), succesiune prin care autorul reușește să evidențieze fără echivoc elementele definitorii ale funcției semiotice a proverbului. Prin natura variată a informațiilor furnizate, prin aparatul metodologic alcătuit din perspectivă strict semantică și semiotică, cartea este o primă sinteză teoretică asupra proverbului (enunț-lingvistic) și nu poate fi ignorată de specialiști, fie ei lingviști, folcloriști, istorici literari sau esteticieni.

Aprilie 1983

AURELIA BĂLAN-MIHAILOVICI
Institutul de Lingvistică
București, Spiru Haret 12

[6] Cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 81.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, **Introducere în studiul limbii occitane (provensale)**, București, Tipografia Universității București, 1981, 259 p.

Volumul Ioanei Vintilă-Rădulescu face parte dintr-o serie de lucrări realizate de cercetători ai Institutului de Lingvistică din București și consacrate unora dintre limbile neolatine mai puțin cunoscute în țara noastră: portugheza, catalana, occitana.

Prin *Introducere în studiul limbii occitane*, Ioana Vintilă-Rădulescu propune, pe de o parte, un model complex de elaborare a monografiilor lingvistice, iar pe de altă parte oferă literaturii românești de specialitate o lucrare de mare utilitate. Cartea se distinge

în primul rînd prin diversitatea şi bogăţia datelor pe care le cuprinde: de la sistemul ortografic occitan şi pînă la varietăţile regionale ale idiomului din sudul Franţei, de la etapele vechi ale evoluţiei limbii occitane pînă la structura sa lingvistică actuală.

Cele cinci părţi care alcătuiesc lucrarea Ioanei Vintilă-Rădulescu sînt încadrate de mai multe secţiuni cu caracter auxiliar. În ordine, acestea sînt: *Cuvînt înainte* (p. 3—7), care funcţionează ca un argument al investigaţiei întreprinse de autoare; o listă de *Sigle* (p. 8) şi alta de *Abrevieri* (p. 9); *Convenţii ortografice şi de transcriere* (p. 10), de proporţii reduse, completată însă cu noi precizări în interiorul lucrării (p. 117). La sfîrşitul cărţii, autoarea plasează o *Bibliografie de bază*, care cuprinde lucrările fundamentale consultate, grupate pe probleme, conform structurii *Introducerii în studiul limbii occitane*. Cu acest prilej, semnalăm autoarei două lucrări de care avem cunoştinţă, foarte importante pentru datele bibliografice pe care le conţin: Glanville Price, *Syntaxe et morphosyntaxe*, în *Colloque international sur la recherche en domaine occitan: 28, 29, 30 août 1974, Béziers*, Centre d'Estudis Occitans, Universitat de Montpelhièr III, 1975, p. 137—145, şi, de acelaşi autor, *Bibliographie de la syntaxe occitane: Quatrième supplément*, în „Studia Neophilologica" XLVII (1975), 1, p. 76—78. Notăm de asemenea faptul că în 1973, *Grammaire occitane des parlers languedociens* a lui Joseph Salvat cunoaşte o a treia ediţie.

Prima parte propriu-zisă a lucrării, *Introducere* (p. 11—52), stă sub semnul varietăţii: răspîndirea pe teren a limbii occitane, diferitele denumiri ale acestui idiom, scurt istoric al lingvisticii occitane, scopul, metoda folosită în prezentarea faptelor şi structura volumului, occitana şi începuturile lingvisticii romanice etc. Problemele abordate din punctul de vedere al occitanistului, cu o grijă permanentă pentru detaliul semnificativ, prezintă un real interes nu numai pentru specialişti, ci şi pentru publicul larg.

Perspectivei diacronice, cu elemente prezente de altfel în mai toată lucrarea, îi este rezervat un întreg capitol: *I. Formarea şi evoluţia limbii occitane* (p. 53—77). Pe un număr relativ redus de pagini, autoarea oferă, într-un remarcabil efort de sinteză, o mulţime de informaţii privitoare la istoria externă şi internă a occitanei. Un accent deosebit este pus pe datele care subliniază poziţia occitanei ca „limbă-punte" între Galoromania şi Iberoromania. În acest sens, menţionîndu-se caracterul fricativ al lui *b* intervocalic, ar fi fost utilă de asemenea referirea la situaţia din spaniolă (p. 60). Precizarea că lat. *k* + *á* (p. 60) se conservă ar fi trebuit completată cu date despre cealaltă velară, *g*, în acelaşi context. Fiind vorba de o parte cu caracter istoric şi ţinînd seama de faptul că, în ansamblul romanic occidental, occitana se diferenţiază şi prin diftongii să metafonici, ar fi fost necesar poate să se explice de asemenea modul în care s-a ajuns la „numărul mare de diftongi şi triftongi" (p. 60). La p. 63, „acţiunea superstratului germanic" impune o împărţire a Galoromaniei în trei zone lingvistice şi o mai frecventă raportare la graiurile francoprovensale. Avînd în vedere faptul că, în literatura de specialitate (v., de exemplu, Adrian Marino, *Dicţionar de idei literare*, Bucureşti, 1973, p. 573), „epic" şi „narativ" se identifică, ar fi fost de dorit ca autoarea să marcheze distincţia dintre „poezia epică şi narativă" (p. 68) sau să evite o asemenea formulare.

În *II. Situaţia actuală a limbii occitane* (p. 79—96), Ioana Vintilă-Rădulescu, urmărind îndeaproape modelul oferit de Pierre Bec, se ocupă de clasificarea, caracterizarea şi delimitarea geografică a varietăţilor lingvistice care alcătuiesc ansamblul occitan de astăzi, fără graiurile din afara Franţei.

Cea mai amplă parte a acestei lucrări o constituie *III. Prezentare generală a structurii occitanei standard actuale* (p. 97—241), cu o *Introducere* şi trei mari capitole:

A. *Fonetică-fonologie şi grafie* (p. 99—146) reprezintă o descriere modernă a tuturor aspectelor sistemului fonologic occitan şi ale realizărilor acestuia. Prezentarea se face atît în raport cu poziţia contextuală a unităţilor consonantice şi vocalice sau, la vocale, în raport cu locul pe care îl ocupă faţă de accent, cît şi în funcţie de trăsăturile articulatorii ale elementelor din inventarul fonologic occitan. La deosebirea faţă de spaniolă şi italiană datorită faptului că „occitana nu posedă în general proparoxitone" (p. 145), am adăuga precizarea referitoare la similitudinea dintre occitană şi spaniolă în ceea ce priveşte predilecţia pentru accentuarea paroxitonă a cuvintelor terminate în vocală, *-n* sau *-s*.

B. *Structura gramaticală* (p. 147—218) constituie o bogată sursă de informaţii pentru studiile comparate ale romaniştilor. Acest capitol, cu două mari secţiuni, una rezervată morfologiei, iar cealaltă sintaxei, prezintă faptele în manieră tradiţională şi poate servi totodată, deşi autoarea nu urmăreşte acest lucru, drept material teoretic şi practic pentru iniţierea celor interesaţi în învăţarea limbii occitane.

C. *Lexicul* (p. 218—241) este organizat în jurul a două probleme, enunţate chiar în titlul subdiviziunilor acestui capitol: 1. *Structura etimologică a lexicului occitan* (p. 218—228) şi 2. *Schiţă a formării cuvintelor în occitană* (p. 228—241). Dintre consideraţiile autoarei în legătură cu vocabularul occitan am reţinut o precizare deosebit de intere-

santă, care distinge, din acest punct de vedere, idiomul din Franţa meridională de celelalte limbi romanice occidentale: „ponderea elementelor latine savante, împrumutate ulterior din latină pe cale cultă sau semicultă, este practic neînsemnată" (p. 221), în raport cu numărul termenilor moşteniţi.

În ultima parte a lucrării, *IV. Poziţia occitanei între limbile romanice* (p. 243—257), Ioana Vintilă-Rădulescu reia în general probleme puse în discuţie în capitolele anterioare, dar organizează materialul demonstraţiei sale şi ierarhizează argumentele conform scopului urmărit: stabilirea locului occitanei între celelalte limbi neolatine, determinat îndeosebi prin raportare la franceză şi catalană, şi sublinierea trăsăturilor tipologice ale idiomului descris.

Această lucrare, concepută ca o mică enciclopedie, cu o structură complexă, cu detalii din cele mai variate domenii, are meritul de a înlătura astfel o lacună din lingvistica romanică din ţara noastră şi, totodată, de a deschide specialiştilor români o mai largă perspectivă pentru cercetarea comparată a idiomurilor neolatine. Cartea încununează o îndelungată preocupare a Ioanei Vintilă-Rădulescu pentru studiul limbii occitane şi, în acelaşi timp, ne revelează o vocaţie pedagogică autentică şi care se cere exersată. Dovada o constituie în primul rînd redactarea minuţioasă, corelaţiile logice şi trimiterile frecvente de la o secţiune la alta a cărţii, încît cei cărora li se adresează această lucrare, mai ales studenţii, să aibă mereu vie imaginea tuturor problemelor abordate.

Mai 1983

COMAN LUPU
Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

IRASET PÁEZ URDANETA, **Historia y geografía hispanoamericana del voseo**, Caracas, La Casa de Bello, 1981, [169 p.]

Lucrarea studiază, aşa cum arată şi titlul, fenomenul lingvistic cunoscut sub numele de „voseo" în spaniola din America. În capitolul introductiv autorul face o precizare necesară şi anume că a conceput volumul ca pe o introducere în studiul acestui fenomen, care sintetizează cercetările, observaţiile sale personale, în special pe baza reinterpretării bibliografiei legată de acest subiect, fără să fie o cercetare integrală a fenomenului „voseo" (folosirea sistematică a formei pronominale *vos* şi a formelor verbale corespunzătoare pentru persoana a II-a singular) pe continentul latino-american. Páez Urdaneta porneşte în cercetarea sa prin a-şi defini poziţia pe care se situează în analiza pe care o propune, şi anume cercetare din punct de vedere sociolingvistic, sub aspect diacronic şi sincronic. Pentru el, fenomenul „voseo", formă de adresare pronominală, este unul dintre faptele lingvistice în care aspectul social este foarte relevant, căci, pe lîngă legătura dintre elementele paradigmatice *(tú, vos, usted)* există o „relaţie între paradigmă şi circumstanţa socială externă, de vreme ce folosirea elementelor ce exprimă o astfel de funcţie deictică este dictată nu numai de regulile gramaticale stabilite în mod sistematic de limbă, ci şi de regulile de politeţe, familiaritate sau respect, stabilite de societate". Ca urmare, afirmă Páez Urdaneta, fenomenul „voseo" nu poate fi studiat numai din punct de vedere lingvistic. Pentru el, ca şi pentru José Pedro Rona *(Geografía y morfología del voseo,* Porto Alegre, 1967), ne aflăm în faţa unui fenomen-cheie, dar nu atît pentru a încerca o împărţire a spaniolei americane în zone dialectale, cît mai ales pentru a caracteriza spaniola din America în raport cu cea peninsulară, generală.

Lucrarea prezintă fenomenul din perspectivă diacronică şi sincronică. Autorul face o prezentare a evoluţiei pronumelui *vos* din latină pînă în spaniola peninsulară actuală; este descrisă situaţia lui *vos* în latină, şi apoi în limbile romanice, stăruindu-se mai mult asupra acestei forme pe teren hispanic; se descrie folosirea pronumelor personale de persoana a doua din momentul cuceririi romane pînă în zilele noastre, analizîndu-se situaţia acestui pronume în diferite epoci (dominaţia vizigotă, perioada Reconchistei, Renaşterea etc.), de cele mai multe ori pe baza documentelor scrise din epocile respective. Concluzia acestei minuţioase analize este că norma spaniolei peninsulare actuale prezintă următoarea paradigmă: sing.: *tú-usted*; pl.: *vosotros/vosotras* ~ *(ustedes)*, cu tendinţa foarte recentă de a-l asocia pe *tú* cu *vosotros/ vosotras* (plural lipsit de politeţe) şi *usted* cu *ustedes* (plural de politeţe). Secţiunea diacronică a studiului se încheie cu o analiză din perspectivă socioistorică a evoluţiei

lui *vos* pe teren american, a cărei concluzie este că ne aflăm în faţa unui fenomen reprezentativ al diversificării geografico-istorice a Americii hispanice, cu corelaţii cultural-istorice, cu implicaţii actuale sociale şi psihosociale.

În secţiunea consacrată cercetării sincronice a fenomenului, Páez Urdaneta analizează situaţia lui *vos* pe zone geografice : Mexic (statele Chiapas şi Tabasco), America Centrală (Guatemala, El Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa Rica, regiunea vestică a Republicii Panamá), Columbia (zona andină şi coasta Pacificului), Venezuela (vestul şi zona andină), Ecuador (regiunile de coastă şi cele muntoase), Perú (zona meridională şi cîteva provincii din nord), Bolivia, Río de la Plata (Paraguay, Uruguay, Argentina) şi Chile. După această descriere, autorul face o analiză din punct de vedere strict lingvistic a fenomenului şi stabileşte că departe de a fi unitar, el prezintă diferenţe formale şi funcţionale care, în ansamblu, indică o situaţie lingvistică şi socială foarte diferită. Factorul esenţial de diferenţiere formală este felul în care se combină formele verbale cu *vos*. În funcţie de aceasta (luînd în consideraţie prezentul şi viitorul indicativului, deci lărgind schema propusă de Rona, care stabilea patru tipuri de ,,voseo") Páez Urdaneta stabileşte şase prototipuri de ,,voseo" şi alte peste douăzeci de posibile combinaţii. În continuarea acestei analize, autorul se ocupă de fonologia diacronică a formelor verbale care se combină cu pronumele *vos* şi de morfosintaxa sincronică a fenomenului ,,voseo" în ansamblul spaniolei din America. Această cercetare morfosintactică îi permite autorului să distingă, din acest punct de vedere, trei tipuri de ,,voseo" : *pronominal-verbal* (folosirea sistematică a pronumelui *vos* şi a formelor verbale corespunzătoare, derivate din formele diacronice corespunzătoare acestuia), *pronominal* (folosirea sistematică a pronumelui *vos* şi a formelor verbale care diacronic se foloseau cu alt pronume = *tú*) şi *verbal* (folosirea sistematică a pronumelui *tú* şi a formelor verbale derivate din forme verbale diacronice corespunzătoare lui *vos*). Din punct de vedere dialectal, primul tip are o arie mai mare decît celelalte. Din punct de vedere diastratic şi diafazic, situaţia este foarte diversă de la o zonă la alta. Înainte de a încheia, Páez Urdaneta face o minuţioasă analiză a valorilor lui *vos* din punct de vedere social : sociofuncţionale dar şi afective.

Studiul se încheie cu un rezumat sistematic al consideraţiilor făcute de-a lungul întregii lucrări şi cu următoarea concluzie : fenomenul ,,voseo" este ,,o trăsătură care, în perspectivă, opune America Spaniei, dar care uneşte totodată America de istoria Spaniei. În plus — afirmă autorul — aceste fapte arată că spaniola americană este mai puţin uniformă decît se crede în mod obişnuit. Diversitatea formală şi funcţională a fenomenului ,,voseo" hispanoamerican ilustrează deosebirile regionale de pe continent, deosebiri pe care nu ştim dacă timpul le va înlătura".

Este adevărat că, din punct de vedere sincronic, fenomenul ,,voseo" diferenţiază America de Spania. Dar trebuie avut în vedere că în timp ce pentru peninsulă autorul ia în considerare norma spaniolei generale, nu face acelaşi lucru pentru norma spaniolei americane. De altfel, despre o astfel de normă nu se va putea vorbi decît în momentul desăvîrşirii proiectului PILEI. Pe de altă parte, aşa cum arată însuşi Páez Urdaneta, fenomenul îşi are rădăcini în spaniola peninsulară unde se mai menţine în variante regionale, e drept în arii mult mai restrînse, proporţional cu ariile de ,,voseo" din America. Fenomenul ,,voseo" se datorează unui substrat istoric comun, este prezent în variante diacronice şi diatopice din peninsulă şi odată transplantat pe teren american s-a răspîndit şi şi-a consolidat mai mult sau mai puţin poziţia în funcţie de condiţiile socioeconomice, culturale şi etnologice diferite. Dar deosebirile regionale de pe continent datorate fenomenului ,,voseo" nu sînt, după părerea noastră, atît de pertinente încît să ducă la o diversificare accentuată a spaniolei americane, în realitate avem de-a face cu un fenomen cu forme de manifestare diferenţiate, care, în ansamblu, caracterizează spaniola din America în raport cu cea din peninsulă, fără să opună, însă, aceste două variante.

Octombrie 1983

DAN MUNTEANU
Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

FELICIA ŞTEF, **Sintaxa structurală a limbii vechi greceşti**, Bucureşti, Tipografia Universităţii Bucureşti, 1981, 505 p.

La sfîrşitul anului 1981, sub auspiciile Universităţii din Bucureşti, a apărut o valoroasă contribuţie românească în filologia clasică. Continuare firească, rod şi corolar al unor preocupări mai vechi ale autoarei — ne referim la cursurile de *Fonetică istorică greacă*,

București, 1962, *Morfologie istorică a limbii grecești*, 1962, *Sintaxa condiționalelor grecești*, 1979, alte numeroase studii și articole în același domeniu — această lucrare, intitulată curs, dar în fapt un tratat complet, este prima sintaxă structurală a limbii grecești scrisă în limba română, în orice caz, printre primele din lume, și, neîndoios, cea mai importantă sintaxă greacă apărută la noi.

Materia acestui vast tratat este organizată după un plan sigur și clar în trei mari părți proporționale ca volum. Partea I (p. 13—155) tratează despre constituenții fundamentali (categoriile gramaticale: caz, gen, comparație, număr, persoană, mod, aspect, timp, diateză). În partea a doua (p. 157—338) se discută structura și constituenții propoziției în 4 secțiuni: 1. *Structura propoziției*; 2. *Grupuri de cuvinte*; 3. *Constituenții propoziției*, și 4. *Topica și acordul constituenților propoziției*. Ultima parte, a III-a (p. 339—481), se ocupă de relațiile între fraze, nivelul perioadei sau nivelul transfrastic, în 2 mari secțiuni: 1. *Isotaxa (= parataxa) și coordonarea. Propoziții independente*, și 2. *Hipotaxa și subordonarea. Dependența*.

Efortul personal de primenire a unei discipline de mare tradiție se vădește în adoptarea unui structuralism moderat și nuanțat, în combinarea originală a metodelor structurale (distribuționalismul contextual și analiza constituenților imediați) cu metoda comparativ-istorică, fără de care înțelegerea faptelor de sintaxă a unei limbi cu istorie multimilenară ar avea de suferit. Rezultă o viziune și terminologie modernă adaptate la faptele de limbă și sintaxă greacă. Ne aflăm așadar în fața unei sintaxe s t r u c t u r a l e originale, cu incursiuni istorice și definindu-se permanent în raport cu modul de abordare tradițional. De exemplu, r e l a t i v e l e c i r c u m s t a n ț i a l e din gramaticile tradiționale apar aici ca r e l a t i v e e x p l i c a t i v e (p. 389), iar a t r a c ț i a i n v e r s ă ca a t r a c ț i a n o m i n a l u l u i (p. 404). Probleme asupra cărora se insistă mai puțin în gramaticile tradiționale se bucură aici de o tratare atentă și sistematică; așa, de pildă, c o m p l e t i v a p a r t i c i p i a l ă și s p e c i i l e e i (p. 413—416). În alte gramatici grecești nu se vorbește de un g r u p a d v e r b i a l c a u z a l p a r t i c i p i a l și nici de un g r u p a d v e r b i a l c a u z a l i n f i n i t i v a l (cum se face aici, la p. 425—427). În contrast cu multe gramatici, preverbelor ca elemente ale recțiunii li se acordă importanța cuvenită (p. 223—237). O problemă puțin sau deloc dezbătută în alte gramatici este aceea a t a n g e n ț e l o r unei propoziții cu alta sau cu altele. În acest sens, autoarea menționează tangențele propoziției c a u z a l e cu propoziția c o m p l e t i v ă și cu diverse propoziții c i r c u m s t a n ț i a l e (p. 418); de asemenea, sînt puse în paralelă p e r i o a d e l e c o n d i ț i o n a l ă și c o n c e s i v ă (p. 455 și 465), iar propoziția f i n a l ă, c u c o n s e c u t i v a (p. 467—488). Fenomenul sintactic este privit în desfășurarea lui istorică din epoca homerică pînă în neogreacă. Astfel, dacă prezentarea propozițiilor se face constant după următoarea schemă: 1. probleme generale, 2. structura propozițiilor respective, în cadrul acesteia apar uneori incursiuni istorice de cel mai mare interes, cum sînt cele privind propoziția modal-comparativă (p. 430—433), conjuncțiile și modurile temporale (p. 446—447, nota) sau modurile și timpurile condiționalei (p. 455). Adeseori, și anume atunci cînd forma particulară a instrumentelor gramaticale o cere, apare indicația g e n u r i l o r și e p o c i l o r d e f o l o s i r e (de exemplu, pentru conjuncțiile temporale de simultaneitate, la p. 438—439). Se dau cîteodată și indicații referitoare la f r e c v e n ț a unui procedeu sintactic sau a unui tip de propoziție, de exemplu la p. 421—422 pentru c a u z a l e l e r e a l e. Ocazional se fac binevenite disocieri foarte fine, greu sesizabile altminteri, cum sînt cele privind valorile propoziției interogative, la p. 354—356, sau distincția între a t r a c ț i a n o m i n a l u l u i (= atracția inversă) și s u b s u m a r e a n o m i n a l u l u i (p. 404—405), pe care unii o confundă cu atracția inversă. De altfel, autoarea umple cu prisosință multiple lacune. Părțile I și II, bunăoară, cele care în gramaticile tradiționale ocupă un loc insignifiant, beneficiază aici de o dezvoltare considerabilă. Autoarea îmbină teoria (prezentată succint în sincronie și diacronie) cu practica și oferă o exemplificare cu totul excepțională prin bogăție și calitate. Toate exemplele sînt traduse și toate — cu excepția cîtorva sintagme comune foarte uzuale — poartă indicația exactă a autorului, operei și locului. În marea majoritate a cazurilor, exemplele s-au dat în contextul lărgit. Traducerea exemplelor, precisă, cursivă, nuanțată, face din acest tratat și un îndreptar practic de tehnica traducerii din greaca veche. Exemplele acoperă o vastă arie temporală, de la Homer — prin tragedia și comedia atică, proza ionicatică, ceva mai puțin lirica greacă (care, totuși, nu lipsește nici ea, spre exemplu Pindar, p. 182, 222, 224, 245, Simonides din Amorgos, p. 217, Sappho, p. 248 etc.) — și pînă la greaca modernă. Printre exemplele date sînt și unele din i n s c r i p ț i i, bunăoară cele de la p. 395 în dialectul neliterar thessalian. Dar nu numai exemplele, ci și toate instrumentele gramaticale sînt traduse, precum și unele construcții dificile (de exem-

plu, propoziţia consecutivă obiectivă paratactică, la p. 476). Indicaţiile istorice şi dialectale din părţile de teorie conferă totodată lucrării caracterul de sintaxă *istorică* a limbii eline. În partea a III-a, care se ocupă de sintaxa propoziţiei, fiecare tip de propoziţie este urmat sau precedat de *schema* structurală, iar la propoziţiile de mai mare importanţă se dă şi *schema rezumativă*, de exemplu schema rezumativă a completivei (p. 417—418), a propoziţiei modal-comparative (p. 436—437) sau a condiţionalei (p. 463—464). Nu este ocolită nici una din problemele spinoase ale sintaxei greceşti, care sînt rezolvate în acelaşi spirit al clarităţii generale (aşa, bunăoară, timp şi aspect în afara indicativului, p. 126 şi urm., fraza modală şi comparativă, p. 428—437, sau notaţiile privind poziţia subiectului, p. 313—314, dezacordul ca figură de stil, p. 326, atracţia, p. 336 şi urm. etc.). Toate compartimentele sintactice sînt tratate în profunzime şi amănunţit. Textul propriu-zis se încheie cu un capitol de concluzii generale ce se desprind din studiul propoziţiei şi al frazei (p. 480—481). Un bogat şi foarte detaliat *Indice alfabetic de materii*, între p. 486 şi 501, permite o orientare rapidă într-o problemă dată. Bibliografia, la p. 482—485, cuprinde esenţialul. Nu lipsesc lucrări recente de sintaxă structurală a limbilor moderne, precum L. Tesnière (1959), pentru probleme generale, J.-Cl. Corbeil (1968) sau T. Cristea (1974), pentru sintaxa limbii franceze, şi V. Guţu-Romalo (1973), pentru sintaxa limbii române. Textul este riguros paragrafat şi organizat, ceea ce serveşte caracterului sistematic al lucrării. În sfîrşit, cartea apare într-o prezentare grafică agreabilă.

Prin materialul solid şi valoros, prin expunerea sistematică şi clară, prin elementele de înaltă originalitate, lucrarea satisface atît necesităţile modernizării învăţămîntului superior, cît şi tradiţiile şcolii gramaticale româneşti, împăcîndu-le şi îmbogăţindu-le. În plus, limpezimea ideilor şi a expunerii, structuralismul ponderat şi traducerea tuturor exemplelor greceşti o fac accesibilă şi unui public mult mai larg. Specialistul o înregistrează însă ca pe o lucrare de referinţă.

Septembrie 1983

CONSTANT GEORGESCU
Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

Romanica Europaea et Americana. Festschrift für Harri Meier zum 8 Januar 1980. Herausgegeben von Hans Dieter Bork, Artur Greive, Dieter Woll. 1980. Bonn, Bouvier Verlag Herbert Grundmann, 676 p.

Acest volum (al doilea, după cel publicat la München în 1971, cu prilejul împlinirii vîrstei de 65 de ani) reprezintă un omagiu adus personalității științifice a lui Harri Meier de către cercetători și profesori „din Lumea Veche și Nouă".

După cele 71 de articole de lingvistică și literatură, volumul se încheie cu lista lucrărilor elaborate de H. Meier în perioada 1971—1980, precum și a referatelor prezentate de ilustrul romanist cu prilejul susținerii unor teze de doctorat.

Studiile sînt inserate în ordinea alfabetică a autorilor. Ne permitem să le grupăm pe următoarele domenii: I. Lingvistică: 1) istoria vocabularului, etimologii, semantică (cele mai numeroase); 2) bilingvism (influența unor limbi asupra altora, teoria traducerii); 3) morfosintactică; 4) fonetică; 5) dialectologie și folclor; 6) filologie; 7) stilistică; 8) lingvistică generală. II. Literatură, istorie și critică literară.

I. **(1)** Mario Alinei (Utrecht) se oprește asupra etimologiei unor cuvinte ca: fr. reg. *gouille*, fr.-prov. *goya, goyete*; lat. med. *goliardus*, it. *goliardo*; it. *barone*; it. *facchino*; it. *manzo*; it. *ragazzo*. De etimologia v. sp. *tienllas*, atestat în poezii anterioare sec. al XV-lea, se ocupă Manuel Alvar (Madrid). Evanildo Bechara (Rio de Janeiro) cercetează unele aspecte ale lexicului portughez, cu privire specială la anumite formații personale și arhaisme din opera lui Filinto Elísio. În legătură cu posibilitatea existenței cuvîntului gotic *skulka* „pîndar", Werner Betz (München) aduce în discuție și norv., dan. *skulke*, sued. *skolka* și lat. *sculcator*. Peter Blumenthal (Köln) analizează valorile lui *si* (< lat. *sic*) din vechile texte franceze, începînd cu *La Chanson de Roland*; se discută de asemenea raportul dintre conjuncțiile *e* și *si* în vechea provensală. Exprimarea noțiunii de „jurămînt" în diferite limbi romanice (rom. *jurămînt*, sp., port. *juramento*, fr. *jurement*, occit. *juramen*, cat. *jurament*) formează subiectul articolului scris de Giuliano Bonfante (Torino); se analizează de asemenea concurența dintre lat. *sacramentum* și *juramentum* și repartiția teritorială a descendenților acestor termeni. Hans Dieter Bork (Köln) se ocupă de etimologia cuvintelor fr. *grêle*/ *grêsil*. Isolde Burr (Köln) face unele investigații în legătură cu istoria și etimologia cuvintelor fr. *gare, garage*. De unitatea de măsură „libra de carne", din nuvelele populare braziliene, se ocupă Luís de Câmara Cascudo (Natal, Rio Grande do Norte). Eugenio Coseriu (Tübingen) studiază etimologia rom. *a socoti*, făcînd o incursiune în istoria acestui cuvînt: autorul respinge atît etimologia maghiară, cît și pe cea ucraineană; el aduce noi dovezi că e un cuvînt moștenit din latină, avînd ca etimon derivatul **excutulare* (> rom. *scutura*), și nu *sucutare*, care stă la baza termenilor corespunzători din alte limbi romanice. Etimologia sp. *mozo*, it. *mozzo* etc. (cu implicații în onomastica ebraică) este tratată în articolul lui Johann Knobloch (Bonn). Herbert Kolb (München) studiază evoluția sufixelor unor împrumuturi din latînă și franceză în germană, în diferite epoci (de ex. got. *militón* < lat. *militare*; v. germ. de sus *opferōn* < lat. *operān*). Sensurile și mijloacele de exprimare, în portugheză, ale sintagmei „soț înșelat" formează obiectul studiului elaborat de Heinz Kröll (Mainz), cu un glosar al termenilor folosiți în Peninsula Iberică și în America Latină. Li Ching (Lisabona) se ocupă de limbajul presei portugheze contemporane, relevînd anumite tendințe noi în vocabular și în structura gramaticală. Asupra cuvintelor *linencia, linenciar, linencioso*, din documentele spaniole aparținînd secolului al XII-lea, se oprește Rafael Lapesa (Madrid). Delmira Maçãs (Lisabona) analizează termenii care exprimă, în portugheză, noțiunea de „tăcere". Walter Mettmann (Münster) se ocupă de *Cantigas de Santa Maria*, cu privire specială la diferitele nume date lui Isus. Unul din primele dicționare ale unor limbi romanice, și anume *Liber Elegantiarum* al lui Joan Esteve, Veneția, 1489, este cercetat de Francesc de B. Moll (Palma de Mallorca). Un amplu articol asupra cîmpului semantic al cuvintelor care denumesc noțiunea de „oglindă" este realizat de Bernard Pottier (Paris). Istoricul termenului rus *vkus* „gust" și al familiei lexicale corespunzătoare este studiat de Hans Rothe (Bonn). Fritz Schalk (Köln) se ocupă de cîmpul semantic al termenilor pentru „mînie" în diferite limbi romanice. Istoria adverbului lat. *interdum* și raportul lui cu adverbele *interea, interim* în epoca imperială și în secolele următoare constituie subiectul tratat de Wolfgang Schmid (Bonn). Istoria galo-lat. **cammīnus* „drum" (it. *cammino*, sp. *camino*, port. *caminho*, fr. *chemin*)

este studiată de Karl Horst Schmidt (Bonn). Un caz de ,,alunecare semantică" în portugheză, pornind de la limbajul presei, este analizat de Leif Sletsjøe (Oslo). Etimologia şi evoluţia cuvîntului fr. *fartrasie*, cele mai vechi atestări ale lui (sec. al XII-lea), legătura cu *fatras, fatrer*, istoricul lucrărilor lexicografice în care e atestat termenul, toate acestea formează obiectul articolului scris de Heinz Jürgen Wolf (Bonn). În sfîrşit, Dieter Wolf (Heidelberg) încearcă o legătură etimologică între germ. *brand* ,,spadă" şi fr. *brandir, branler, ébranler*.

(**2**) Subst. *açougue*, un arabism folosit în portugheza din Brazilia, este analizat de José Gonçalo Herculano de Carvalho (Rio de Janeiro). Tot despre influenţa arabă este vorba în articolul lui Joseph M. Piel (Lisabona); autorul se opreşte asupra unor toponimice din sudul Portugaliei, ca *Alfragide, Alferrarede, Alpertuche*, care cuprind elementul arab *al-*; se discută de asemenea sufixul *-ide, -edo* < lat. *-etum* din nume proprii ca *Louredo/ Lourido* < *laurātum, Castedo/Castido* < *castanētum*. Noi şi interesante aspecte sintactice, ca urmare a contactului dintre limbi în domeniul romanic, sînt analizate de Marius Sala (Bucureşti); autorul urmăreşte fenomenul atît pe planul conţinutului, cît şi al expresiei. Aspecte ale bilingvismului, ca urmare a activităţii misionarilor spanioli în mijlocul populaţiei din America Latină care vorbeşte *guarani*, sînt cercetate de Barbara Schuchard (Bonn). Unele aspecte legate de traducerea unui text din spaniolă în germană sînt studiate de Katharina Reiss (Würzburg), pornind de la teoria lui Ch. Morris cu privire la dimensiunile semnului lingvistic.

(**3**) Folosirea numeralului ,,patru" în literatura cultă şi populară a unor limbi romanice formează obiectul studiului semnat de Horst Bursch (Bonn); nu sînt neglijate nici unele toponimice formate cu acest numeral. Hans Helmut Christmann (Tübingen) face o amplă analiză a valorilor conjunctivului în propoziţiile principale din italiană, cu privire specială la valoarea dubitativă şi cea optativă. Artur Greive (Köln) se opreşte asupra unor greşeli de ortografie, asupra raportului dintre fonetică şi ortografie, pornind de la scrisorile trimise de soldaţi familiilor lor. Cîteva probleme ale valorilor timpurilor în romanul *Cien años de soledad* al columbianului Gabriel García Márquez, una din cele mai importante opere din America Latină, formează obiectul cercetării lui Rudolf Grossmann (Hamburg). Numeroase aspecte ale acordului participiului trecut în franceză sînt discutate în lucrarea lui Klaus Hunnius (Bonn): autorul face o incursiune, privind această problemă, în diferite gramatici, începînd cu cea a lui H. Wehlitz (1887) pînă la lucrarea lui M. Grevisse. Friedrich Irmen (Heidelberg) analizează valorile imperfectului din portugheză. Pornind de la afirmaţia făcută la începutul secolului de A. Meillet după care dualul a început să dispară o dată cu dezvoltarea civilizaţiei, B. Löfstedt (Los Angeles) încearcă să reia această problemă atît de controversată şi să întrevadă unele urme ale dualului şi în limbile moderne. De cîteva aspecte ale numeralului în spaniolă se ocupă Juan M. Lope Blanch (Ciudad de Mexico). De aceeaşi categorie gramaticală, de astă dată în opera poetei Gabriela Mistral (în comparaţie cu a altor poeţi), se ocupă Rodolfo Oroz (Santiago de Chile). Pornind de la unele trăsături caracteristice, relevate de lingvistul omagiat, ale francezei contemporane, Jacques Pohl (Bruxelles) găseşte noi trăsături distinctive în categoria numărului din aceeaşi limbă; interesante sînt şi unele forme flexionare ale substantivului în franceza vorbită, relevate de Pohl. Morfosintaxa timpurilor trecute în spaniola din Peru e studiată de către Gertrud Schumacher de Peña (Lima).

(**4**) Bodo Müller (Heidelberg) porneşte de la o lucrare a sărbătoritului, cu privire la unele schimbări din limba franceză modernă, pentru a releva noi tendinţe în sistemul fonetic al aceleiaşi limbi.

(**5**) Annegret Bollée (Bamberg) ne prezintă un proiect pentru un dicţionar etimologic al creolei. În studiul lui Constantin García (Santiago de Compostela) se discută descendenţii, în galiciană, ai lat. *sērus* şi derivatele corespunzătoare. Unele aspecte ale folclorului comparat în limbile romanice (cu privire şi la dialectele române) sînt studiate de Wilhelm Giese (Hamburg). Vittore Pisani (Milano) se opreşte asupra etimologiei it. sud. *scarfa(re)*, alotropul lui *scaldare*, şi a legăturii acestuia cu lat. pop. **excaldare*. Asupra termenului dialectal portughez *mangual* se opreşte Nelson Rossi (Salvador, Bahia). Probleme de dialectologie din zona centrală şi sudică a Franţei (în special descendenţii lat. *lūcēre*) sînt cercetate de Wolf-Dieter Stempel (Hamburg). Helmut Stimm (München) prezintă diferite perifraze cu *habere* în sursilvană.

(**6**) Unele consideraţii filologice asupra poemului lui Joan Roic de Corella (sec. al XV-lea), *Llettres d'or*, sînt făcute de Charles Aubrun (Menneton-sur-Cher). Manuscrisele cîntecelor trubadurului Pero de Veer şi ediţiile corespunzătoare sînt cercetate de Silvio Elia (Rio de Janeiro). Hans Flasche (Hamburg) studiază interdependenţa dintre forma şi structura textului unei povestiri braziliene *(O Retrato na Gaveta)*.

(**7**) Limbajul preţios folosit în opera lui Molière formează tema studiului lui Ralf Cornelissen (Köln).

(**8**) Guillermo Guitarte (Chestnut Hill) încearcă o apropiere între conceptele lingvis-

tice ale lui Rufino José Cuervo și William Dwight Whitney. Unele aspecte ale semioticii sînt analizate în articolul lui Wolf Hollerbach (Fairbanks), cu referire specială la tehnica povestirii în diferite opere, de la Virginia Woolf și James Joyce la Clanude Simon, Alain Robbe-Grillet etc.

Aspecte socioculturale vizînd atît limbajul cult, cît și cel popular, ale portughezei vorbite în Brazilia sînt analizate de Florival Seraine (Fortaleza, Ceará).

II. Articolele de literatură, istorie și critică literară sînt mai puţin numeroase decît cele de lingvistică, dar și ele prezintă o mare varietate.

În concluzie, volumul închinat lui Harri Meier cuprinde studii deosebit de valoroase, care acoperă întreg domeniul Romaniei.

I. Rizescu

EMILIO ALARCOS LLORACH, **El español, lengua milenaria (y otros escritos castellanos)**, Madrid, Ambito Ediciones, 1982, 133 p.

Recentul volum al lui Emilio Alarcos Llorach oferă în prima parte o viziune de ansamblu asupra limbii spaniole din cea mai timpurie epocă de formare a sa. Cele patru studii cuprinse aici, sub titlul generic *El español, lengua milenaria*, au fost scrise cu prilejul unui eveniment lingvistic, de amplă rezonanţă culturală, care a fost sărbătorit în 1977 în întreaga lume hispanică : împlinirea a o mie de ani de existenţă a limbii spaniole scrise.

Primele două studii se ocupă de originea și formarea limbii spaniole, axîndu-se pe cercetarea celor mai vechi documente în care sînt atestate cuvinte spaniole : *Glosele emilianense*, redactate în Castilia, la San Millán de Cogolla, în jurul anului 977. Sînt puse în evidenţă principalele caracteristici fonetice, fonologice și morfosintactice ale acestei romanice hispanice vorbite în perioada începuturilor, cînd limba scrisă continuă să fie latina. Cel de-al doilea studiu este consacrat examinării conceptului de ,,limbă castiliană", care la origine se referea numai la limba vorbită în Castilla, pentru ca, în timpurile moderne, să devină sinonim cu acela de ,,limbă spaniolă".

Celelalte două lucrări din prima parte, *Leonés, castellano y español* și *Español, castellano y latín cantábrico*, lărgesc sfera analizei, luînd în consideraţie aportul altor arii lingvistice și socioculturale precumpănitoare în faza cea mai veche a limbii spaniole : Leonul și regiunea cantabrică. În configuraţia dialectală a Cantabriei de după romanizare se disting două zone fundamentale : cea de nord și de vest, care, din motive istorice, avea să fie mai legată de regiunile occidentale, asturiene, și apoi de regatul Leonului, și cea de sud și de est, care avea să se dezvolte economic, politic și cultural mai aproape de regiunile răsăritene, influenţate mai mult sau mai puţin de limba bască.

Concluzia finală la care ajunge E. Alarcos Llorach este următoarea : ,,Dacă, la origine, limba noastră era latina deficient învăţată de locuitorii din Cantabria, iar castiliana medievală își conjugă particularităţile din această zonă cu cele ale zonelor mozarabe din Carthago, dacă, în timpurile moderne, la acest idiom și-au adus contribuţia atît leonezi, cît și castilieni și aragonezi (iar locuitorii din partea de sud și de peste ocean și l-au însușit), nu există nici o îndoială că este mai corect să se numească spaniolă și nu castiliană" (p. 79).

Partea a doua a volumului reunește trei studii cu teme filologice variate, dintre care primele se referă la limba marelui poet actual Jorge Guillén și la opera romancierului Miguel Delibes.

Tudora Șandru Olteanu

« La linguistique ». Revue de la Société internationale de linguistique fonctionnelle" XVI (1980), nr. 1, 2

Problematica și metodologia materialului articolelor răspund în bună parte unor înalte exigențe. Astfel, cercetări în domeniul fonologiei ne sînt prezentate de Marianne Schoch și Nina de Spengler în *Structure rigoureuse et structure lâche en phonologie*, de Mortéza Mahmoudian în *Structure linguistique : Problèmes de la constance et des variations* și de Henriette Walter în *À propos de la phonologie panchronique*, la rubrica *Notes et discussions*. În *La chute du /L/ dans le français populaire du Québec*, André Bougaïeff și Pierre Cardinal consideră că explicația acestui fenomen trebuie căutată la nivelul rolului morfosintactic pe care îl joacă în enunț aceste morfeme.

René Lepelly, în *Les régionalismes dans le mémoire de Pierre Rivière, paysan normand du XIXe siècle*, demonstrează că franceza lui Pierre Rivière nu este aceea considerată atunci ca fiind ,,corectă" la Paris, ci constituie un exemplu de franceză regională din Normandia de Jos la mijlocul secolului al XIX-lea.

Rémi Jolivet, în *Aspects de l'expérimentation dans une recherche linguistique*, este conștient că răspunsurile la chestionare constituie rezultatul unei conduite complexe și speciale, rezultat care nu poate fi identificat, fără precauție, cu comportamentul lingvistic obișnuit. Cu toate limitele procedeului, ipotezele, metodele și rezultatele prezentate de autor sînt importante pentru practica și teoria lingvisticii.

Rémy Jolivet semnează și articolul *La place de l'adjectif épithète*, în care constată că adjectivul calificativ în limba franceză este mult mai des folosit în scris decît în vorbire.

Autorul, analizînd topica adjectivului calificativ, ajunge la concluzia că în limba vorbită acesta este folosit frecvent înaintea substantivului.

Articolul *Constructions pluri-pronominales dans les syntagmes verbaux complexes*, de Maryse Mahmoudian și Nina de Spengler, analizează modul în care sînt percepute și folosite de către vorbitorul francofon construcțiile pluripronominale în sintagmele verbale complexe.

Qu'est-ce que la complexité syntaxique? L'exemple de la relativité, de Christian Hudelot, evaluează capacitățile lingvistice ale copilului în trecerea de la grădiniță la școala elementară. Din cele 10 400 de sintagme predicative furnizate de copii au fost extrase 540 de construcții relative pe baza cărora autorul ne îndeamnă să regîndim în întregime problema complexității sintactice. Această tentativă, consideră autorul, este suficientă pentru a arăta că prezența sau absența unei structuri este dependentă de felul în care se organizează ansamblul discursului.

În *Les postulats de la sémantique fonctionnelle axiomatique*, Sandor G. J. Hervey propune un sistem aplicabil la descrierea proprietăților semantice ale semnului. Autorul acceptă punctul de vedere potrivit căruia, în domeniul transmiterii informației, semnul lingvistic se extinde în limitele aplicării distincției ,,tip"/ ,,reprezentant".

În *Sémiotique littéraire et modèles linguistiques : un bilan*, Henri Boyer, făcînd un bilanț al semiologiei literare, pune în evidență condițiile în care se face transferul de concepte, ca și extinderea metodologică de la modelul lingvistic la cel literar.

IULIA HAȘDEU

« Langages » (mars 1982), nr. 65, 128 p.

Revista « Langages », binecunoscută pentru orientarea sa spre prezentarea celor mai noi direcții de cercetare în domeniul lingvisticii teoretice și aplicate, publică pentru prima oară articole pe teme de istorie a lingvisticii în acest număr, intitulat *Signification et Référence dans l'Antiquité et au Moyen Âge*. O astfel de temă ar putea părea incompatibilă cu profilul revistei, dar ea nu face decît să ilustreze tendința tot mai marcată în lingvistica teoretică actuală de a căuta ,,rădăcinile istorice" ale diferitelor concepte și direcții de cercetare. În plus, cele două concepte aflate în centrul dezbaterii sînt de o modernitate incontestabilă.

Coordonatorii numărului, Marc Baratin, de la Universitatea Paris — Sorbonne și Françoise Desbordes, de la Universitatea din Poitiers, sînt cunoscuți specialiști în domeniul istoriei lingvisticii, autori ai cunoscutei *Analyse linguistique dans l'Antiquité classique I. Les théories*, Paris, Klincksick, 1981.

În antichitate și evul mediu dezbaterile referitoare la semnificație și la referință (ne

arată M. Baratin și F. Desbordes în *Présentation*, p. 5—8) apar în legătură cu așa-numita problemă a reprezentării, problemă legată de chestiunea fundamentală pentru epistemologie, cea a posibilității și validității științei, deci și a validității enunțurilor cu care operează aceasta: dacă un enunț asertiv apare ca o reprezentare a lumii, ce anume garantează validitatea sa în raport cu ceea ce descrie?

După M. Baratin și F. Desbordes, noțiunea de „reprezentare" (care se referă la raportul dintre semne și denotatele lor — deci la raportul dintre entități lingvistice și entități extralingvistice) **pare** numai să fi fost exclusă din lingvistica actuală, datorită opozițiilor saussuriene *langue/ parole*, semnificat/semnificant, căci aceste opoziții « aboutissent en pratique à l'établissement d'une dissymétrie du type invariant/ variables, qui reconstitue la notion de représentation là même où elles devaient l'exclure » (p. 5).

În antichitate și evul mediu noțiunea de reprezentare apare în dezbaterile privind raportul dintre limbă și gîndire și în legătură cu raportul dintre limbă și enunț. Platon și Aristotel au susținut ideea că realul se reflectă în gîndire, iar gîndirea se reflectă în limbă, enunțurile din limbă fiind deci reprezentări ale operațiilor gîndirii. Acestei concepții i se opun pe de o parte stoicii (a căror concepție este rezumată prin formula *penser c'est dire)* și pe de altă parte Cicero, cu teoria vorbirii ca act (concepție rezumată de autorii prezentării cu formula modernă, a lui J. Austin, *dire c'est faire*, prin care se înțelege că pentru marele orator roman principala funcție a limbajului constă în puterea sa de a-l influența pe interlocutor, retorica ciceroniană fiind o analiză a vorbirii ca act în primul rînd politic).

Concepția lingvistică a stoicilor este discutată de M. Baratin în articolul *L'identité de la pensée et de la parole dans l'ancien stoïcisme* (p. 9—21), unde ni se explică de ce pentru stoici punctul de asociere între semnificant și semnificat [1] nu este cuvîntul, ci enunțul: un cuvînt izolat este susceptibil de a avea mai mulți semnificați (filozofii stoici au, evident, în vedere cuvinte ambigue, dar ei consideră această ambiguitate drept o trăsătură intrinsecă a cuvintelor). Sensul exact al cuvîntului apărînd numai în cadrul enunțului, se ajunge la concluzia că un cuvînt nu are o semnificație în sine, ci numai în calitate de parte constitutivă a unui enunț. Stoicii nu disting semnificatul de concept, pentru ei nu există lucruri care pot fi gîndite dar nu pot fi exprimate prin vorbire. Ei se opun astfel concepției lui Aristotel, a limbii ca reprezentare a gîndirii, deoarece, spun ei, nu există gîndire în afara vorbirii, nu există decît gîndire verbalizată.

Una din sursele importante pentru reconstituirea gîndirii stoicilor o constituie tratatul lui Sextus Empiricus *Aduersus mathematicos* („Împotriva savanților"), și anume partea I intitulată *Împotriva gramaticilor*. Acestei lucrări îi dedică F. Desbordes articolul *Le langage sceptique — Note sur le „Contre les grammairiens" de Sextus Empiricus* (p. 47—74). Autoarea se ridică împotriva părerii unanim acceptate că tratatul lui Sextus Empiricus ar constitui un document important pentru istoria lingvisticii datorită abundenței citatelor și comentariilor dedicate unor opere pierdute. Dar orientarea polemică a textului trebuie să ne facă suspicioși: Sextus împrumută elemente dezorganizînd sistemele, distrugînd ierarhiile, tratîndu-i pe gramatici în bloc, fără să țină seama de nuanțe, de diferențele dintre ei. În aceste condiții reconstituirea surselor pierdute pe baza acestui tratat devine un exercițiu periculos.

M. Baratin și F. Desbordes urmăresc în articolul *Sémiologie et métalinguistique chez Saint Augustin* (p. 75—89) dezvoltarea analizei stoice în opera lui Aurelius Augustinus. A. Augustinus este considerat cel mai mare semiotician al antichității greco-latine, deoarece în opera lui găsim, pentru prima oară, definiția cuvîntului ca *semn*, ca o combinație între semnificant și semnificat. Autorii ne arată în ce mod distinge A. Augustinus semnificatul de referent și cum integrează semnul lingvistic într-o semiotică generală. Sînt relevate și reflecțiile sale metalingvistice, o direcție în care A. Augustinus se dovedește a fi, din nou, un precursor important.

Jean Pépin consacră articolul *Linguistique et théologie dans la tradition platonicienne* (p. 91—116) modificărilor ideilor lui Platon și Aristotel despre limbaj în antichitatea tîrzie (sînt analizate texte ale lui Plotin, Origene, Gregorius din Nizianț, Hierocles din Alexandria, Dyonisos Aeropagitul etc.).

Irène Rosier este autoarea articolului *La théorie médiévale des Modes de signifier* (p. 117—127) dedicat studierii teoriei *modi signicandi* în gramaticile scolastice.

Teoriei vorbirii ca act îi este dedicat articolul *Cicéron, sophiste romain* (p. 23—46), în care se prezintă concepția lui Cicero privind

[1] M. Baratin precizează că termenii de 'signifiant' și 'signifié', care apar în textul articolului său, reprezintă traducerea în limba franceză a termenilor din limba greacă ce apar în textele stoicilor, *to sèmainon* (« le signifiant ») și *to sèmainomenon* (« le signifié »), fără să facă nici o referire la eventuale diferențe de semnificație față de termenii consacrați ai lui F. de Saussure.

rolul elocinţei în acţiunea politică. Autoarea, Florence Dupont de la Universitatea din Paris — Sorbonne, subliniază cu multă fineţe diferenţele dintre proiectul politic al lui Platon, din *Republica*, ilustrînd valorile lumii eline, şi proiectul lui Cicero, din *De oratore*, ancorat în realităţile lumii romane.

ADRIANA COSTĂCHESCU

« Etudes de linguistique appliquée » (1981), nr. 44. *L'analyse de conversations authentiques*, Paris

Acest număr al revistei « Études de linguistique appliquée », coordonat de Eddy Roulet de la Universitatea din Geneva, este dedicat stabilirii unui **sistem de analiză** a conversaţiilor autentice.

Inspirîndu-se din lucrările lui Goffman, se propune **un model de analiză a structurii ierarhice a conversaţiei**. Baza acestui model este studiul lui Roulet, intitulat *Échanges, interventions et actes de langage dans la structure de la conversation* (p. 7—39), studiu ce porneşte de la o ipoteză a lui Goffman conform căreia interacţiunea socială ar fi dirijată în primul rînd de grija participanţilor de a nu-şi pierde nici ,,poziţia'' socială (« la face positive »), nici pe cea individuală, independenţa (« la face négative »). La rîndul său, Goffman a elaborat acest principiu al interacţiunii pornind de la observaţiile lui Brown şi Levinson, care susţin că orice act ilocuţionar — fie acesta o aserţiune ori o întrebare — constituie o ,,ameninţare'', o provocare potenţială pentru ,,feţele'' interlocutorului; dezechilibrul instituit de această provocare trebuie restabilit printr-un **schimb** de replici. Aşadar, Roulet va susţine că schimbul — unitatea minimală de coacţiune — reprezintă nivelul ierarhic inferior al unei conversaţii, o conversaţie fiind întotdeauna constituită dintr-unul sau mai multe schimburi. Nivelul inferior schimbului este reprezentat de **intervenţie**: constituent monologal, intervenţia unui singur personaj, o replică. O intervenţie va fi formată, la rîndul ei, de unul sau mai multe **acte**. Actul purtător al forţei ilocuţionare va fi considerat **actul director** al intervenţiei (noi i-am spune ,,regent''), iar celelalte, subordonate acestuia, formează **actele subordonate**. În interiorul unui schimb, intervenţiile sînt şi ele ierarhizate în **intervenţii directoare** şi **subordonate**. Astfel, o cerere — act director — adresată interlocutorului, are şanse mai mari de a fi satisfăcută dacă este ,,pregătită'' şi ,,justificată'' (acte subordonate). Actul director conferă forţa sa ilocuţionară întregii intervenţii. Aşadar, pentru Roulet, nu numai actele, dar şi intervenţia ar deţine — chiar la nivelul intermediar la care funcţionează (între act şi schimb) — o forţă ilocuţionară. În virtutea principiului conversaţional al menajării interlocutorului despre care vorbeşte R. Lakoff[1], această forţă, care ,,provoacă'' interlocutorul (punîndu-i în pericol ,,poziţia'' socială ori pe cea individuală), trebuie să fie **atenuată** prin acte subordonate de tipul celor citate mai sus.

Două strategii fundamentale ale conversaţiei: 1) ,,Fii clar'' şi 2) ,,Nu te impune în faţa interlocutorului'' (= Menajează-l!), ca şi substrategii ale acestora, ar explica, aşadar, varietatea **expresiei lingvistice a forţei ilocuţionare**: mijloace explicite (verbe performative), mijloace indirecte (indicative şi potenţiale) ori chiar absenţa oricărei mărci.

Pe lîngă **mărcile forţei ilocuţionare**, Roulet mai distinge **mărci de orientare ale forţei** [2], ce se actualizează în discurs în structurile sintactice de imperativ, declarativ şi interogativ. O intervenţie, cum este cererea, poate deţine, aşadar, o formă mai ,,agresivă'' ori alta mai ,,menajatoare'', funcţie de mărcile pe care le actualizează din prima, respectiv din a doua categorie.

O altă problemă, în mare măsură elucidată de Roulet, este aceea a condiţiilor de reuşită ale unei replici. În afară de **obligaţii generale** (a crede, a acţiona), orice intervenţie instituie şi **obligaţii discursive**, cum sînt:

a) interlocutorul să reacţioneze verbal sau nonverbal;
b) interlocutorul să reacţioneze la una dintre forţele ilocuţionare potenţiale;
c) interlocutorul să reacţioneze satisfăcător din punctul de vedere al dorinţelor exprimate de locutor.

O replică întreruptă sau aşa-numitele « prises en compte partielles » (le-am numai ,,reacţii formale'') satisfac numai prima dintre obligaţii; « a contrazice » interlocutorul ar fi o replică ce satisface primele două condiţii; ,,confirmarea'', ,,acceptarea'' satisfac toate cele trei obligaţii discursive ale unei replici.

Aceste ,,condiţii de bună formare'' a replicii aparţin unor niveluri diferite: a) — nivelului pur locuţionar, b) — nivelului ilocuţionar, iar c) — se pare — nivelului perlocuţionar.

[1] Maximele conversaţionale ale lui Grice se subordonează altor maxime, interacţionale, cum sînt: ,,Nu vă impuneţi în faţa interlocutorului!'', ,,Lăsaţi-l să aleagă!'' al căror cel mai eficace mijloc de exprimare ar fi ambiguitatea (cf. R. Lakoff, 1977: 88, citat de Roulet în acest articol, p. 13).

[2] Noţiune introdusă de Roulet în teoria dialogului.

Studiul lui Jacques Moeschler, *Discours polémique, réfutation et résolution des séquences conversationnelles* (p. 40—69), reia chestiunea condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească o replică (replica de tip polemic) și detaliază o **condiție pragmatică** CP (noi am numi-o pur locuționară, căci nu obligă decît la „a lua cuvîntul"), o **condiție tematică** CT, una **de conținut propozițional** CCP, alta **ilocuționară** CI, la care se adaugă o **condiție de orientare argumentativă**. Aceste condiții ar acționa la niveluri diferențiate: unele la nivelul enunțului, altele la cel al enunțării. Jacques Moeschler mai stabilește unele **principii de încheiere a secvențelor**: o interacțiune se poate încheia dacă este respectat unul dintre principiile:

a) saturare ciclică (identitate de orientare argumentativă) și

b) rezolvare autoritară externă (intervenția unui personaj extern). Moeschler dovedește că pe baza acestor tipuri de „rezolvare" a replicilor este posibilă o clasificare a secvențelor.

Anna Zenone tratează despre tipurile de relații conversaționale:

a) **relații interactive** (care se stabilesc între unitățile conversaționale) și

b) **relații interacționale** (care se stabilesc între interlocutori).

Termenii sînt, la prima vedere, aproape identici; cel de „relații discursive", pentru prima categorie, ar fi condus, probabil, la o mai mare claritate.

Relațiile din prima categorie pot fi de natură subordonatoare sau coordonatoare. Funcție de poziția actului director (AD) față de cele subordonate (AS), relațiile sînt de tip **proactiv** (AS + AD) (ex.: argumentul), **retroactive** (AD + AS) (ex.: comentariul) sau **facultativ proactive sau retroactive** (ex.: justificarea). Anna Zenone detașează mărcile specializate pentru fiecare tip de relație interactivă, definind, totodată, două tipuri de „mișcări" ce structurează discursul: **o mișcare lineară progresivă** și alta **regresivă** (retrointerpretativă).

O analiză detaliată a mărcilor de structurare a conversației (MSC) — la nivelul intervențiilor și al schimbului — întreprinde Antoine Auchlin în studiul: *Réflexions sur les marqueurs de structuration de la conversation* (p. 88—103). Astfel, MSC pot indica:

a) **o înlănțuire lineară** între doi constituenți (ex.: două acte directoare, două argumente etc.);

b) **o mișcare descendentă** a nivelului de textualizare (ex. trecerea de la o afirmație la explicație);

c) **o mișcare ascendentă** (ex.: trecerea de la un argument la o concluzie).

d) MSC pot să nu dea nici o indicație asupra nivelului de textualizare („nivel de textualizare" însemnînd coordonare sau subordonare).

Studiul lui Auchlin, ca și celelalte, de altfel, se validează teoretic printr-o ilustrare clasificatoare a unor conectori pragmatici ai limbii franceze, greu de încadrat altfel într-o teorie a discursului *(au fait, à propos, ah oui, dis-donc, dites-moi, j'y pense, ouais mais, non mais, bon,* etc.).

Ultimul studiu din volum, *Notes sur les mouvements récursifs* (p. 104—112), reprezintă observații comune ale autorilor mai susmenționați (Antoine Auchlin, Jacques Moeschler și Anna Zenone) asupra unor **mecanisme** numite **retro-interpretative** ce au proprietatea de a reveni asupra unor fapte deja integrate și de a le reintegra în constituenți noi. Pornind de la un fragment de conversație, sînt relevate trei proprietăți ce pot interveni în fenomenul de structurare: **integrarea**, **programarea** și **recursivitatea**. În fapt, ar fi trebuit să se vorbească numai despre două dintre acestea (programarea și recursivitatea), integrarea replicilor în unități ierarhice făcîndu-se prin intermediul celor două mecanisme: primul proactiv (programarea), celălalt retroactiv (recursivitatea). Programarea integrează constituenții prin anticipare (anticiparea naturii constituentului cu care se face integrarea). Spre exemplu, actul pregătitor anticipează un constituent monologal, întrebarea unul dialogal etc. În ceea ce privește recursivitatea, aceasta se definește drept mecanismul ce are ca efect modificarea caracterizării inițiale a unuia sau a mai multor constituenți, funcție de ocurența unui nou constituent integrator. Integrarea poate fi, prin urmare:

1) **monologală** sau **dialogală**, funcție de natura constituenților: intervenție, respectiv schimb;

2) **lineară** sau **ierarhică**, funcție de raportul dintre constituenți. De pildă, integrare lineară are loc între o întrebare și un răspuns ce formează împreună un schimb; integrare ierarhică — între un act pregătitor și o întrebare ce formează împreună o intervenție. Pot, astfel, rezulta 4 mișcări de integrare: linear-monologală, ierarhic-monologală, linear-dialogală și ierarhic-dialogală, mișcări studiate de către autorii articolului pe dialoguri de tipuri foarte diverse: tranzacții (la gară, la librărie, la agenția de voiaj), dezbateri polemice, masă rotundă în emisiuni radiofonice etc. Demonstrațiile pe text, foarte convingătoare, confirmă cîștigurile teoretice pe care le reprezintă aceste cercetări.

Între studiile consacrate dialogului, aceste contribuții se situează la nivelul unei sintaxe ilocuționare ce reprezintă unul dintre nivelurile la care trebuie să se definească acest tip de comunicare. Nu

este vorba aici de o sintaxă a enunţului, ci de sintaxa mai „adîncă" a intenţiilor comunicative, răspunzătoare de structurarea discursurilor de tip dialogal.

Ca o concluzie, dorim să recomandăm acest număr al revistei tuturor celor interesaţi de fenomenul, încă insuficient elucidat, numit dialog.

LIANA POP

„**Incontri linguistici**" (1979) nr. 5, Università di Trieste e Università di Udine, 232 p.

Volumul 5 al revistei „Incontri linguistici" este dedicat lingvistului indo-europenist Vittore Pisani, de la a cărui naştere se împlineau, în 1979, optzeci de ani. Acest frumos gest omagial este susţinut printr-un sumar bogat şi foarte interesant, cu articole diverse purtînd semnături de marcă, în toate cele patru secţiuni de bază în care, ca de obicei, este împărţită revista („Lingvistică generală", „Lingvistică indo-europeană", „Lingvistică romanică" şi „Interferenţe lingvistice"). În cadrul secţiunii de lingvistică generală sînt publicate două articole; în primul, *Sulle origini della distinzione saussureiana fra i rapporti associativi e sintagmatici*, János Balázs ne propune o scurtă privire istorică referitoare la originile binecunoscutei distincţii saussuriene vizînd raporturile asociative (paradigmatice) şi sintagmatice în cadrul mesajului verbal. Distinge, în acest sens, cîţiva precursori ai ilustrului savant elveţian, începînd cu primele intuiţii, încă nefondate teoretic, în antichitate, la Platon (şi, adăugăm noi, la Cicero şi Quintilian), continuînd cu opera umaniştilor renascentişti şi, în special, cu celebrul tratat al lui Erasmus, *De duplici copia uerborum ac rerum*, şi terminînd cu lucrări aparţinînd unor savanţi ai secolului trecut, M. Kruszewski şi H. Paul. În cel de-al doilea articol *(Parole e cose)*, Johann Knobloch prezintă o nouă încercare de etimologie pentru termenii *sclavus* şi *scalcus*. În secţiunea rezervată studiilor de lingvistică indo-europeană găsim o largă serie de articole ce acoperă o arie tematică vastă, care merge de la analize de amănunt privind hermeneutica inepuizabilelor texte homerice (G. R. Solta, *Homerisch* ἀγρώσσων) şi unele probleme de onomastică în aria indo-iraniană (R. Schmitt, **Artaxerxes, Ardasir** *und Verwandte)* la studii de lingvistică comparată în zona mediteraneană (C. A. Mastrelli, *Una nota su lat. renes e gr.* ῥάχις) sau cu o cuprindere mai largă, vizînd probleme de fonetică istorică şi comparată care aduc noi lămuriri asupra unor aspecte încă neelucidate pe deplin, anume situaţia infixelor nazale în indo-europeană (K. Strunk, *Anhaltspunkte für ursprüngliche Wurzelabstufung bei den indogermanischen Nasalpräsentien)* şi posibilitatea stabilirii unei cronologii relative a desprinderii din trunchiul comun indo-european pe baza unor date de ordin fonetic furnizate de modificarea unor sunete (*p şi *su̯) în trecerea spre limbile indo-europene vechi (K. H. Schmidt, *Probleme der relativen Chronologie)*. Atrag atenţia în mod deosebit două articole de interes mai general ce pun în discuţie probleme de istorie a culturilor şi religiilor antice: formularistica sacramentală în inscripţiile şi textele arhaice latine, cu o încercare de încadrare într-un context indo-european mai vast ce găseşte puncte de sprijin în compararea cu termeni şi formule din literatura de cult greacă şi sanscrită (E. Risch, *Zur altlateinischen Gebetssprache)* şi probleme de fenomenologie religioasă în India vedică (F. Crevatin, *Studi sulla cultura vedica: i problemi storici dell'estasi)*.

Lingvistica romanică este prezentă printr-un studiu adresat hispaniştilor, privind modificările fonetice ale diftongilor în paradigma unor verbe din spaniolă la trecerea din latină spre limbile romanice (Y. Malkiel, *The Abandonment of the Root Diphthong in the Paradigms of Certain Spanish Verbs)* şi prin două articole care aduc noi lămuriri într-o arie lingvistică mult discutată încă, anume zona dialectală nord-italică (M. Doria, *Etimologie triestine, veneto-istriane e istriote* şi G. Francescato, *Il cassano: una varietà dimenticata)*. Interferenţele lingvistice ne oferă de această dată un studiu de semantică aplicată ce ar putea constitui prolegomena pentru o mai amplă monografie dedicată termenului *fantasia* (G. Cifoletti, *La parola* **fantasia** *nelle lingue del Mediterraneo)* şi un articol semnat de Roberto Gusmani *(Calchi slavi)*, în care, pe lîngă o serie de concluzii pertinente, descoperim şi o interesantă metodologie de abordare a temei propuse. Se mai adaugă: W. Meid—K. Heller, *Interferenze fonetiche: cause ed effetti. L'esempio dell'italiano e del cimbro*, M. V. Molinari, *Germ. Doma*—*„giudizio", „gloria", e gr.* δόξα şi G. B. Pellegrini, *Problemi di interferenza linguistica nella regione friulana*.

Celor patru secţiuni sus-menţionate li se adaugă cîteva pagini de scurte note şi semnalări ale unor fapte de limbă, precum şi două recenzii, dintre care reţine atenţia comentariul lui V. Orioles la o nouă reuşită a lingviştilor italieni M. Cortelazzo şi P. Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana*, o întreprin-

dere de mare dificultate pe care autorii se pare că au dus-o la bun sfîrșit, punînd la dispoziția specialiștilor un îndrumar amplu și bine documentat.

După această privire de ansamblu, în mod inerent sumară și lacunară, putem conchide că numărul 5 al revistei ,,Incontri linguistici" oferă cititorului o valoroasă sursă de informații în domeniul lingvisticii.

ILIEȘ CÂMPEANU

«Travaux de linguistique et de littérature publiés par le Centre de Philologie et de Littératures Romanes de l'Université de Strasbourg » XVIII (1980), 1 (= Linguistique, Philologie, Stilistique), 458 p.

Volumul prezentat este omagial, cuprinzînd studii dedicate memoriei profesorului Gérard Moignet (1912—1978), vechi și statornic colaborator al revistei.

Contribuțiile publicate urmează tematic și, în multe cazuri, metodologic lucrările celui comemorat, dintre care amintim : *Les signes de l'exception dans l'histoire du français*, Genève, Droz, 1959 ; *Le pronnom personnel français. Essais de psycho-systématique historique*, Paris, Klincksieck, 1965 ; *Grammaire de l'ancien français*, Paris, Klincksieck, 1973 ; *Etudes de psycho-systématique française*, Paris, Klincksieck, 1974 ; *La systématique de la langue française*, Paris, Klincksieck, 1981. Cele 34 de studii sînt repartizate astfel : 16 — lingvistică generală și aplicată (în special la limba franceză contemporană), 13 — istoria limbii, gramatică istorică și filologie, 1 — stilistică și 3 — literatură.

Articolele din prima secțiune studiază diverse aspecte ale limbii (predomină elementele structurii gramaticale), raportîndu-se, de regulă, la concepția guillaumiană, la psihomecanică, al cărei fervent susținător și prestigios reprezentant a fost și Gérard Moignet. Aceste studii sînt, de altfel, și cele care prezintă un interes mai larg. Dintre ele, 11 privesc limba franceză, 2 spaniola, 1 italiana, 1 italiana și româna și 1 domeniul romanic în general. Interesante pentru limba română sînt articolele semnate de Louis Mourin (*L'exception et la restriction dans les langues romanes*, p. 173—196), care, cercetînd din perspectivă romanică procedeele sintactice franceze de excepție și restricție, le apropie în special de modelele folosite în română, italiană și spaniolă, și Charlotte Sabetay-Schapira (*Préfixes et constructions analogues exprimant l'excès en italien et en roumain*, p. 239—248).

În cadrul aceleeași secțiuni, Nicole Anquetil-Moignet (*À propos du ,,verbe voici-voilà"*, p. 23—30) dezvoltă, din perspectivă psihomecanică, idei și sugestii cuprinse în lucrările tatălui său în legătură cu valoarea verbală impersonală implicată în deicticele menționate în titlu. Bernard Pottier (*Temps et espace*, p. 31—42), pornind de la ideea că, în plan lingvistic, raportul spațiu-timp este reflectat de raportul substantiv-verb și că substantivul comportă un model gramatical relativ unitar în toate limbile, în timp ce verbul cunoaște o mare varietate de forme de exprimare, desprinde cîteva ipostaze universale ale timpului gîndit și exprimat de om : T1 (*timpul existenței* sau *teza*), T2 (*timpul spațializat* sau *epoca*), T3 (*timpul interiorizat* sau *aspectul*) și T4 (*timpul relativizat* sau *cronologia*) ; prin analiza combinatorie a categoriilor acestor ipostaze (real-virtual, trecut-prezent-viitor etc.) autorul obține criterii riguroase de descriere coerentă a oricărei limbi naturale, în funcție de ,,gramaticalizarea" pe care o realizează în exprimarea acestor categorii. Robert Martin (*Quelques aspects du ,,modalisateur"*, p. 65—78) definește o serie de componente lingvistice ale ,,modalizatorului" (ansamblu de mijloace ale limbii prin care se nuanțează raportul logico-semantic adevărat-neadevărat), propunînd și o schemă atotcuprinzătoare a sistemului de ,,operatori" care-l constituie, la diferite niveluri ale limbii. Marc Wilmet (*Le système de l'article français : un bilan critique*, p. 53—64), supunînd analizei logico-semantice și lingvistice cele 3 variable (,,suspensiunea", ,,orientarea", ,,succesiunea") folosite în psihomecanică pentru a defini articolul în limba franceză, conchide că reală și necesară nu este decît prima, pe care o numește ,,l'extensité nominale". Celelalte articole incluse în prima secțiune aparțin lui Jean Stefanini (*À propos de la notion d'incidence en psychomécanique*, p. 43—52), Georges Kleiber (*Relatives restrictives, SN génériques et interprétation conditionnelle*, p. 79—96), Christine Wimmer (*Le système de* **si** *en français moderne*, p. 97—118), Irène Tamba-Mecz (*Sur quelques propriétés de l'adjectif de relation*, p. 119—132), Henri Bonnard (**De** *préfixe adverbial*, p. 133—142), Annette Vassant (*Lexique, sémantique et grammaire dans la voix verbale en français*, p. 149—164), Jacqueline Picoche (*Les degrés de l'altérité et le signifié de puissance de quelques verbes exprimant l'idée de ,,(faire) devenir autre"*, p. 165—172).

Secțiunea a doua cuprinde 13 articole de amănunt referitoare la probleme de istoria limbii și filologie, în special din domeniul francez, note lexicologice, semnate de Roch Valin, André Joly, Frédéric Deloffre, Georges Straka, Albert Henry, Philippe Ménard,

André Eskénazi, Raymond Arveiller, Georges Marc, Yves Le Hir, Pierre Larthomas, Charles Muller.

Secțiunea a treia include studii de literatură aparținînd lui Kerstin Schlyter, Jean Dufournet, Paul Imbs și Jean Mazaleirat.

Volumul este încheiat de articolul de bilanț al lui Alexandre Lorian (*Stylistique 1980*, p. 449—458), care, prezentînd stadiul actual și direcțiile de evoluție ale acestei discipline lingvistice, ajunge la concluzia că stilistica se află, în prezent, într-o puternică dezvoltare și diversificare, situîndu-se între două extreme : pe de o parte, tendința de cantonare într-un „structuralism lingvistic prea pedestru", într-un spirit exagerat de „geometrie", iar pe de altă parte antrenarea spre un subiectivism fără granițe, „bazat pe un număr limitat de idei preconcepute". Autorul precizează însă că stilistica „a fost salvată prin ceea ce este pozitiv în majoritatea sistemelor lingvistice, anume gustul pentru observarea și verificarea faptelor, efortul, dacă nu spre precizia științifică, cel puțin spre o detașare onestă și imparțială".

Acest tom masiv se înscrie, prin prestigiul autorilor prezenți în paginile sale, prin tematica interesantă și diversă, ca și prin nivelul științific al cercetărilor pe care le cuprinde, în linia de valoare ridicată a cunoscutei publicații pe care o prezentăm.

ION TOMA

« Langue française » (1983), nr. 57, 128 p.

Numărul din februarie al revistei, intitulat *Grammaire et référence*, a fost întocmit de Georges Kleiber, de la Université de Metz și de Martin Riegel, de la Université de Strasbourg II.

Prezentul volum readuce în atenția cititorilor problema funcției referențiale a limbajului, prin care un semn lingvistic trimite la un obiect din realitatea extralingvistică. Înscriindu-se în cadre teoretice diferite, soluțiile propuse de articolele reunite în acest număr oferă o imagine sintetică asupra principalelor direcții actuale de studiu al modalităților prin care fiecare sistem lingvistic se articulează la extralingvistic.

În *Présentation* (p. 3—14), Martin Riegel oferă cititorului o perspectivă generală asupra fenomenului luat în considerare.

Marc Wilmet, de la Université de Bruxelles, în *Les déterminants du nom en français : essai de synthèse* (p. 15—33) abordează, în cadrul teoriei generale a actualizării, problema determinării substantivului. Demersul său se detașează atît de teoria tradițională, cît și de gramaticile distribuționale sau funcționaliste. Soluția lui M. Wilmet se bazează pe ipoteza că elementele coocurente substantivului, determinanții, exprimă extensiunea (clasa virtuală a tuturor indivizilor cărora li se aplică un concept exprimat de un substantiv) sau extensitatea (clasele de indivizi, particulari și variabili, desemnați prin folosirea discursivă a unui substantiv). Încercînd să depășească unele inconsecvențe și ambiguități ale modelelor anterioare, autorul își propune să surprindă elementele de unitate distribuțională a sintagmei nominale, adoptînd în acest scop o nouă terminologie, corespunzătoare unei noi clasificări a determinanților numelui, după cum ei indică extensitatea (*quantifiants*), extensiunea (*caractérisants*) sau extensitatea + extensiunea (*amalgames*). Acest model constituie un cadru funcțional general deschis unor noi descrieri, mai minuțioase, ale particularităților morfosintactice sau ale proprietăților transformaționale ale elementelor analizate.

În același cadru teoretic inspirat de teoria lingvistică a lui G. Guillaume este tratată de către Robert Martin (Paris IV Sorbonne) și problema articolului partitiv, văzut ca indicator al extensității numelui (*De la double extensité du partitif*, p. 34—42). Analiza sa are în vedere noțiunea referențială de „obiect compact". Se arată că între obiectul inițial („de départ") și cel rezultat în urma folosirii partitivului („d'arrivée") se stabilește o relație de extracție („prelèvement") (ex. *J'ai acheté du vin*, unde *du vin* izolează o parte din obiectul inițial *le vin)* sau una de atribuție („attribution") (ex. *Ceci est du vin*, unde elementul identificat *ceci* este atribuit obiectului *le vin)*. Se ajunge astfel la concluzia că operația realizată cu ajutorul partitivului duce la un rezultat analog cu cel obținut prin folosirea articolului nehotărît.

Pronominalizarea sintagmelor coreferente, prin procedeele oferite de gramatica transformațională, este abordată de Maurice Gross în *Quelques sources transformationnelles des formes pronominales* (p. 43—59). Se descriu construcții în care transformările constau în substituirea unor sintagme coreferente (ex. *Max concentre l'attention de Max sur ce test → Max concentre son attention sur ce test*, *Le nez de Max le démange → Son nez le démange*, etc.). În mod special, M. Gross justifică în acest articol necesitatea folosirii, ca reprezentare abstractă de adîncime a frazelor derivate, a unor fraze atestate sau puțin deviante față de frazele atestate, respingînd formulele simbolice care le înlocuiesc.

Articolul lui Michel Galmiche (Paris X—Nanterre), intitulat *Les ambiguïtés référentielles ou les pièges de la référence* (p. 60—86),

aduce în discuţie un tip special de ambiguitate, diferit de cel cu care ne-a obişnuit gramatica generativă şi care izvorăşte, cum bine se ştie, dintr-o dublă interpretare sintactico-semantică a unui enunţ. Noţiunea de ,,ambiguitate referenţială", înţeleasă ca valoare referenţială multiplă a unei expresii lingvistice, pînă nu demult apanajul logicienilor şi al filozofilor, a început să facă şi carieră lingvistică. M. Galmiche discută aici implicaţiile lingvistice a trei tipuri de ambiguitate: lectură opacă/ lectură transparentă. *(Œdipe voulait épouser Jocaste* poate fi substituibil sau nu cu *Œdipe voulait épouser sa mère)*, lectură specifică/ nespecifică *(Berthe veut épouser un Italien)* şi utilizare referenţială/ atributivă *(L'assassin de Smith est fou)*. Autorul articolului precizează cu deosebită claritate conceptele cu care operează şi încearcă unele puneri la punct vizînd o serie de confuzii de terminologie existente în lucrările anterioare.

Articolul lui Georges Kleiber, *Article défini, théorie de la localisation et présupposition existentielle* (p. 87–105), încearcă să răspundă unei probleme aflate în centrul dezbaterilor lingvistice şi logice, privitoare la sensul referenţial al articolului hotărît. Autorul trece în revistă trei direcţii principale care s-au conturat în funcţie de soluţia preconizată: teoriile ,,clasice", care atribuie articolului hotărît o valoare referenţială de ,,notorietate", teza presupoziţiei existenţiale de unicitate, care ar caracteriza conţinutul semantic al articolului hotărît şi, în fine, noile ipoteze referenţiale, cunoscute sub denumirea de ,,teoria localizării" (J. A. Hawkins). Autorul optează pentru o definire a valorii articolului izvorîtă din curentul logico-semantic: conţinutul semantic al articolului hotărît ar consta dintr-o presupoziţie existenţială de totalitate. Această teză prezintă avantajul de a integra toate utilizările articolului hotărît (generic/ nongeneric, referenţial/ nereferenţial).

François Recanti, de la CNRS, Paris, în articolul *La sémantique des noms propres: remarques sur la notion de ,,désignateur rigide"* (p. 106–118) reia în discuţie doctrina lui J. S. Mill, privitoare la sensul în exclusivitate denotativ al numelor proprii, şi o compară cu teoriile descriptiviste actuale despre numele proprii, îndeosebi cu cea a lui S. Kripke, care introduce conceptul de ,,rigiditate" pentru a descrie semantismul numelor proprii. Argumentele autorului se desfăşoară în cadrul teoretic oferit de semantica logică, demonstrîndu-se că funcţia numelor proprii este de a desemna un obiect independent de proprietăţile acestuia, în toate lumile posibile. Acest articol răspunde interesului actual al lingviştilor, care, după logicienii şi filozofii limbajului, şi-au îndreptat atenţia asupra valorii referenţiale a numelor proprii.

Irène Tamba (Université de Strasbourg II) în *La composante référentielle dans ,,un manteau de laine"/ ,,un manteau en laine"* (p. 119–128) explică modul în care se realizează în franceză referinţa la materia constitutivă a unui obiect. Autoarea observă similarităţile dintre constituenţii $GN_1 + de + GN_2$/ + materie/ şi $GN_1 + en + GN_2$/+ materie/, precum şi restricţiile de folosire şi nuanţele semantice particulare ale fiecăruia dintre ei. Irène Tamba dezvoltă ipoteza că alternanţa *de/ en* corespunde la două modalităţi diferite de referire la materia constitutivă a obiectelor şi analizează secvenţele respective (N_1 + en/ de + N_2) ca rezultat al unei înlănţuiri de operaţii aparţinînd la trei nivele ierarhizate (noţional, al predicaţiei şi enunţiativ). Această descriere se inspiră din modelul teoretic al constituirii enunţurilor, propus de A. Culioli. Meritul principal al articolului este de a fi depăşit atitudinea mai mult descriptivistă a gramaticilor faţă de aceste construcţii, încercînd o explicitare a unui fenomen ireductibil la simpla funcţie de ,,complément de matière" din gramaticile tradiţionale şi care scapă, de asemenea, descrierilor de tip distribuţional.

GABRIELA SCURTU

« Le français dans le monde » (1980), nr. 153, *Pratiques de la communication.*

« Le français dans le monde » este o revistă consacrată predării limbii franceze ca limbă străină. Publicată de editurile Hachette şi Larousse, revista este patronată de numeroase organisme naţionale şi internaţionale care se ocupă de răspîndirea limbii franceze ca limbă de circulaţie internaţională. Revista îşi oferă paginile unor personalităţi din domeniul pedagogiei şi lingvisticii aplicate, precum şi profesorilor de limba franceză din diferite ţări pentru un bogat schimb de experienţă. Continuînd o iniţiativă devenită de acum o tradiţie, ,,Le français dans le monde" publică în fiecare an cîteva numere tematice.

Numărul 153 din 1980 este consacrat practicilor comunicării şi este publicat sub conducerea lui Jean-Claude Chevalier, profesor la Universitatea Paris III, cunoscut pentru cercetări în domeniul predării limbii franceze. Numărul îşi propune să examineze noile mijloace de învăţare a limbii franceze ca limbă străină într-un moment în care se tinde spre o pedagogie diversificată în funcţie de specificul

grupului de elevi, de experiența anterioară și de scopurile acestora. Se prezintă cîteva experiențe și sugestii pedagogice ce au ca punct de plecare activitatea practică de predare.

Jean-Claude Beacco, în articolul *Compétence de communication : des objectifs d'enseignement aux pratiques de classe*, examinează problema trecerii de la o manipulare abstractă a datelor lingvistice la practica autentică și a subordonării însușirii sistemului lingvistic nevoilor de comunicare, și consideră că demersul comunicativ în didactică este singurul care pune realmente în centrul atenției competența comunicativă. Autorul susține de asemenea necesitatea particularizării învățării, a adaptării materialelor și a demersului pedagogic la nevoile grupului de elevi și la situațiile concrete de comunicare.

Enseigner la compétence de communication? este titlul articolului semnat de Henri Besse. Cele două opțiuni fundamentale în abordarea predării unei limbi străine cu scopul principal de a-l pregăti pe elev pentru comunicare (trecerea de la o lingvistică a limbii *(langue)* la una a vorbirii *(parole)* care se ocupă de comunicare și centrarea învățămîntului pe elev, cu nevoile lui de comunicare și experiența personală anterioară) nu sînt contestabile, spune autorul, dar aplicarea lor în metodologie și pedagogie nu e întotdeauna în concordanță cu principiile enunțate teoretic, în clasă cele două opțiuni devenind adesea contradictorii. Autorul își susține afirmațiile cu argumente luate din situații concrete ale procesului de predare-învățare a unei limbi străine.

Christoph Edehoff și Heiner van Bommel semnează articolul *Objectifs de l'enseignement des langues et pratiques relevant de la compétence de communication*. După cîteva remarci critice referitoare la manualele de limba franceză și la necesitatea unei mai bune definiri a obiectivelor comunicative, autorii insistă asupra legăturii fundamentale care există între exercițiile de limbă și comunicare, numai pendularea continuă între acestea putînd asigura obținerea unui nivel din ce în ce mai elaborat al competenței comunicative.

Bernadette Grandcolas, în *La communication dans la classe de langue étrangère*, descrie schimburile lingvistice care au loc în clasă, insistînd asupra diferențelor dintre acestea și cele din situațiile ,,naturale'' și asupra necesității de a reduce ponderea artificialului.

Articolul *L'Enseignement d'une compétence de communication. Illusion du Réel et Réalité de l'Illusion* de Alan Maley analizează cu finețe variabilele schimbului lingvistic, accentuînd faptul că important este nu ceea ce știe elevul despre sistemul lingvistic, ci felul cum știe să-l utilizeze în comunicarea reală în mod corect și fluent.

Francis Debyser, în *Exprimer son désaccord*, analizează varietatea modalităților de exprimare a dezacordului în limba franceză.

Denis Lehmann și Sophie Moirand, în *Une approche communicative de la lecture*, concep lectura ca pe un dialog, o comunicare între emițător și receptor, fiecare cu propriile intenții și strategii de comunicare, concepție determinantă în elaborarea strategiilor pedagogice.

Jeanine Courtillon, în *Que devient la notion de progression?*, face distincție între competența lingvistică și competența de comunicare și atrage atenția asupra consecințelor acestei distincții în elaborarea metodelor de predare, problema constînd în organizarea paralelă a celor două tipuri de competență.

Revista cuprinde de asemenea o bogată bibliografie a abordării comunicative a predării limbilor, alcătuită de Roman Wyborski de la Universitatea din Katowice și, ca de obicei, prezentarea de lucrări de specialitate recent apărute și de materiale didactice.

GABRIELA SÎRBU

,,La ricerca dialettale''. Promossa e coordinata da Manlio Cortelazzo. III. 12 (1981), Pisa, 620 p.

,,La ricerca dialettale'' este o publicație cu periodicitate neregulată, editată de Centrul de Studii pentru Dialectologia Italiană care funcționează pe lîngă Institutul de Lingvistică și Fonetică al Universității din Padova. Directorul centrului și inițiatorul publicației este Manlio Cortelazzo, profesor la Universitatea din Padova, cunoscut specialist în dialectologie și sociolingvistică. Din comitetul de conducere mai fac parte alți cîțiva reputați lingviști italieni: Corrado Grassi (Torino), Giovanbattista Mancarella (Bari), Giovanni Battista Pellegrini (Padova); din comitet făcea parte și regretatul Carlo Tagliavini (Padova).

Primul număr al publicației a apărut în 1975. După cum informează Manlio Cortelazzo, mulți lingviști au propus ca ,,La ricerca dialettale'' să fie transformată într-o revistă cu periodicitate precisă, ceea ce promotorii ei n-au admis, dat fiind caracterul special al publicației. Așadar, ,,La ricerca dialettale'', din punctul de vedere al periodicității, a rămas cam ceea ce pentru lingvistica românească este *Fonetică și dialectologie*.

Sumarul celor trei numere apărute pînă acum ne arată că publicația condusă de Manlio Cortelazzo vizează cele mai noi orientări din dialectologia mondială, urmărind să-și

informeze cititorii asupra stadiului în care se află cercetarea dialectelor (mai ales romanice). Se înţelege că o atenţie specială se acordă investigaţiilor în domeniul dialectologiei italiene. O bogată rubrică de recenzii informează despre cercetările dialectologice din întreaga lume. Printre colaboratorii de pînă acum ai publicaţiei se află şi doi lingvişti români: Andrei Avram (volumul I) şi Magdalena Vulpe (volumul III), ambii cu cîte două articole.

Volumul III, pe care ne propunem să-l prezentăm foarte succint în notele de faţă, cuprinde următoarele rubrici: ,,Probleme generale"; ,,Activitatea dialectologică internaţională"; ,,Cercetări italiene"; ,,Dialect şi limbă italiană"; ,,Vocabularele"; ,,Contribuţii bibliografice"; ,,Cărţi"; ,,Recenzii".

În prima secţiune sînt publicate trei articole: ,,« Limbă » şi « dialect » ca problemă lingvistică şi sociolingvistică" de Klaus Heger; ,,Metode şi perspective în sintaxa dialectală" de Magdalena Vulpe; ,,Sintaxa dialectului şi sintaxa limbii vorbite", de aceeaşi autoare. Considerînd că lucrările de dialectologie ale Magdalenei Vulpe sînt cunoscute cititorului român, în cele ce urmează ne vom opri numai asupra studiului semnat de K. Heger, care aduce în discuţie o problemă mult dezbătută şi de către lingvistica noastră.

Autorul stăruie asupra dificultăţilor de clasificare a diverselor idiomuri romanice ca dialecte sau limbi şi de stabilire a apartenenţei unui idiom dat la o limbă sau alta. Datorită acestor dificultăţi, precum şi a lipsei unor criterii ferme de clasificare, numărul limbilor romanice oscilează, în funcţie de viziunea autorilor, între şapte şi cincisprezece. De fapt numărul ar putea fi ridicat, după opinia lui K. Heger, pînă la 40–50. Cam tot astfel stau lucrurile şi în privinţa dependenţei sau subordonării unui idiom faţă de altul. Tradiţia lingvistică reuneşte diversele dialecte din cantonul elveţian Grigioni, din Tirol şi din Friuli-Venezia Giulia într-o aceeaşi limbă: ladina. Dar cum stau lucrurile de fapt? În primele două clase primare, copiii din Grigioni învaţă în 5 ,,ladine" diferite, iar din clasa a treia numărul varietăţilor se reduce la două: engadina şi sursilvana. O altă reducere nu mai e posibilă, spune K. Heger. Aşadar ar trebui să conchidem că în Elveţia se vorbesc nu patru limbi diferite, ci cinci. Nu mai puţin neclară este situaţia din Iberia. Aici se recunoaşte în general că există trei entităţi lingvistice distincte: castiliana (spaniola), catalana şi portugheza. Aragoneza este un dialect. Dar al cui? Al castilianei? Al catalanei? Dar catalana de ce este limbă aparte? Pentru că e limba oficială a Andorrei? Iar sarda de ce este o limbă independentă? Pentru că în insulă se vorbesc dialecte ce pot fi subordonate unei entităţi superioare comune?

Pentru a ieşi din acest labirint, K. Heger propune, succesiv, mai multe soluţii, fiecare decurgînd din cea anterioară. În primul rînd trebuie introduse cîteva noţiuni noi (,,noi" într-o anumită măsură; asocierea este oarecum nouă, nu noţiunile înseşi — n.n. V.I.): idiolect, diasistem, diacronie, « langue », « parole », ,,grupuri lingvistice". Cu ajutorul acestor noţiuni putem obţine ierarhizări de tipul: nivelul *a* = vorbitor din Marsilia; nivelul *b* = dialect urban din Marsilia; nivelul *c* = provensală; nivelul *d* = occitană; nivelul *e* = galoromanică; nivelul *f* = romanică; nivelul *g* = indo-europeană. Nivelul *a* corespunde idiolectului, nivelurile *f* şi *g* — ,,grupurilor lingvistice", iar celelalte dialectului şi limbii. Tocmai aici e însă dificultatea. Unde se află graniţa dintre limbă şi dialect? Clasificările cu ajutorul **sistemului** nu ne ajută pînă la capăt. De aceea K. Heger propune să se recurgă şi la **normă**. Acest termen e înţeles în conformitate cu definiţia dată de B. Havránek şi nu în sensul propus de E. Coseriu. Nivelurile *b*–*e* vor fi clasificate ca dialecte sau limbi în funcţie de absenţa sau prezenţa normei. Sigur, acesta e un răspuns simplificat şi simplificator. K. Heger discută nuanţat problema şi prezintă multe situaţii controversate, pe care încearcă să le clarifice. ,,În concluzie se poate afirma că criteriile prezentate aici permit în principiu formularea unui răspuns clar şi neechivoc la întrebarea dacă un anumit diasistem trebuie clasificat ca dialect, limbă sau grup lingvistic. Este însă necesar să adăugăm imediat că aceste criterii lingvistice, în anumite cazuri (...), sînt puternic relativizate de factori extralingvistici şi că aplicarea lor presupune răspunsul exhaustiv la anumite întrebări, în parte dezbătute şi pînă acum, în parte greu de rezolvat în practică... La nivelul diasistemelor subordonate direct romanicei vom avea, în locul tradiţionalei bipartiţii în Romania occidentală şi Romania orientală, un tablou în care unei specii de « Romanie normală » i se vor opune în mod sigur, ca diasisteme veritabile, pe de o parte franceza şi pe de alta româna, poate şi sursilvana şi/ sau sarda, ca de altfel, în mod firesc, şi limbile creole romanice". Concluzii în parte originale, în parte propuse şi de către alţii. În orice caz, nu se poate să nu apreciem efortul autorului de a arunca noi lumini asupra unui subiect controversat şi greu de tratat în mod exhaustiv.

Dintre celelalte studii (în număr de 15, cărora li se adaugă 13 contribuţii bibliografice, note de lectură şi recenzii) ţinem să menţionăm: ,,Limbă standard şi dialecte în şcoala din Germania Federală" de W. Besch, H. Löffler, H. H. Reich; ,,Anglicisme în graiul emigranţilor italieni din Australia" de G. Tropea; ,,Diglosie, prestigiu, italiană regio-

nală şi italiană standard: propuneri pentru o nouă definiţie" de S. C. Sgroi. Din acest ultim studiu, cităm: ,,Este **diglosie** (versus bi- şi plurilingvism) de fiecare dată cînd un idiom (dialect, limbă, grai aloglot etc.) din repertoriul unei comunităţi se bucură, subiectiv sau obiectiv, de un **statut social diferit, superior faţă de altele**, de fiecare dată cînd, cu alte cuvinte, el are un **prestigiu social** mai mare, nu numai în măsura în care constituie instrument de comunicare de mai amplă răspîndire sau vehiculul unui patrimoniu literar, ci mai ales în măsura în care posedarea lui constituie *conditio sine qua non* pentru promovarea socială: adică nu este un obstacol pentru mobilitatea socială verticală, ci, dimpotrivă, o favorizează şi constituie pentru aceasta o condiţie, dacă nu suficientă, în mod sigur necesară". Pornind de la această definiţie, autorul conchide că italiana dispune de o ,,scară de prestigiu social" cu (cel puţin) şapte trepte; italiana literară; varietatea romană; varietatea toscană; varietatea septentrională; varietatea meridională (cu subvarietăţi), sardă şi umbromarchizană; koiné dialectală; dialecte şi graiuri aloglote.

Un volum, aşadar, bogat în informaţii şi idei, care merită din plin să fie parcurs nu numai de către dialectologi, ci de către orice lingvist.

VICTOR IANCU

,,**Studii clasice**". Societatea de studii clasice. XXI (1983), 200 p.

Semnalăm, ca şi pînă acum, contribuţiile lingvistice din ultimul volum al publicaţiei Societăţii de studii clasice, apărut la Editura Academiei la începutul lui iunie.

I. Fischer (p. 67—91) încearcă să reconstituie, pe baza materialului românesc, *Trăsăturile specifice ale latinei «dunărene»*, şi ajunge la concluzia că pînă în secolul al VI-lea diferenţele faţă de restul Romaniei erau neînsemnate, trăsătura dominantă fiind caracterul conservator, «corect», al acestei variante locale a latinei.

Liana Lupaş (p. 93—94) analizează transformările prin etimologie populară suferite de numele *Nimfei Abarbaree*, care se va fi numit la origine **Aborboree* ('protectoarea unei ape fără mîl').

E. P. Hamp, fidelul colaborator al publicaţiilor româneşti, discută (p. 95—96), din punct de vedere lingvistic şi onomastic, şi propune emendări la cîteva *Inscripţii din Apulum*, publicate recent de I. I. Russu.

Bengt Löfstedt (p. 101—102) oferă *Noi exemple de reinterpretare etimologică*: sensul unor cuvinte suferă, în latina medievală, transformări datorate unor apropieri etimologice; astfel, *interdiu* înseamnă 'pentru cîtăva vreme' (în loc de 'în timpul zilei'), *mentio* 'minciună' (în loc de 'amintire, menţiune'), *possibilis* 'puternic' etc.

Contribuţiile epigrafice (D. M. Pippidi, Emilia Doruţiu Boilă) prezintă, de asemenea, interes pentru lingvişti, datorită problemelor de onomastică şi de semantică pe care le dezbat.

A 50-a aniversare a indispensabilei reviste «L'Année Philologique» este sărbătorită de D. M. Pippidi (p. 115—117), cu ocazia apariţiei unei plachete omagiale dedicate neobositei directoare a «Anului Filologic», Juliette Ernst.

Din rubricile informative semnalăm obişnuita *Bibliografie clasică românească* a anului 1980 (p. 119—136) şi recenziile, numeroase şi de această dată (filologia şi lingvistica ocupă paginile 137—155).

Personalitatea clasiciştilor dispăruţi, dr. C. Săndulescu şi prof. Radu Vulpe, ale căror lucrări se referă deseori la probleme de limbă, este emoţionant evocată de dr. G. Brătescu şi, respectiv, P. Alexandrescu.

Spuneam, la începutul acestei sumare prezentări, că volumul a apărut la începutul lunii iunie; în iulie, cînd scriem aceste rînduri, nici un exemplar nu mai poate fi găsit în librării. Nu vrem, prin aceasta, să scoatem în evidenţă succesul revistei, ci mereu dureroasa problemă a insuficienţei tirajelor şi a stîngăciei (ca să folosim un eufemism) difuzării.

I.F.

AL IX-lea Congres Internaţional al Slaviştilor (Kiev, 6—14 septembrie 1983)

Organizat sub auspiciile Comitetului Internaţional al Slaviştilor, congresul şi-a desfăşurat lucrările sub preşedinţia acad. P. T. Tron'ko din R. S. S. Ucraineană.

Prezentarea comunicărilor a fost condiţionată, ca şi la congresele anterioare, de publicarea anticipantă a textului integral în culegeri îngrijite de comitetele naţionale. Asociaţia slaviştilor din R. S. România le-a inclus într-un număr special din ,,Romanoslavica" XXI (1983), 450 p. Comunicările delegaţiilor din cele 26 de ţări au apărut, prin grija CIS şi a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., în rezumat în volumul *Rezjume dokladov i pis'mennych soobščenij. IX Meždunarodnyj s'ezd slavistov, Kiev, sentjabr' 1983*, Moscova, 1983, 646 p.

Lucrările s-au desfăşurat în cadrul secţiilor de lingvistică, istorie literară, probleme lingvistico-literare, folcloristică, probleme de istorie şi în subsecţii. Temele comunicărilor de lingvistică, asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează, au fost variate şi n o n t r a d i ţ i o n a l e, cuprinzînd următoarele direcţii de cercetare: Protoslava în contextul altor limbi (comunicări puţin numeroase, dar importante, de ex. raportul lui N. I. Tolstoj despre alcătuirea unui dicţionar etnolingvistic al antichităţilor slave); Situaţia lingvistică din Rusia kieveană şi raporturile dintre vechea rusă şi alte limbi (interesul pentru această temă se datorează, în bună parte, împlinirii a 1500 de ani de atestare documentară a oraşului gazdă, Kiev); Studiul genealogic, tipologic şi zonal al limbilor slave (temă, la rîndul ei, relativ nouă şi cu numeroase comunicări); Studiul confruntativ al frazeologiei, gramaticii şi vocabularului limbilor slave contemporane (a întrunit c e l m a i m a r e n u m ă r de rapoarte şi n-a existat la congresele anterioare, problematica analizei contrastive vădind, acum, un interes cvasigeneral); Evoluţia limbilor literare contemporane ale slavilor de est (temă interesantă, dar cu adeziune minimă).

★

Cei 16 participanţi din R. S. România au prezentat 15 comunicări.

Contribuţiile lingvistice (şi, parţial, cele lingvistico-literare) ale delegaţiei s-au grupat în jurul a două teme principale: problematica slavo-română şi tipologia fonologică şi morfologică. Din prima categorie fac parte comunicările: G. Mihăilă, ,,Manuscrisele slavo-române şi editarea monumentelor literare ale slavilor de sud"; Pandele Olteanu, ,,Cu privire la istoria «Fiziologului» în literaturile slavă şi româna"; Magdalena László-Kuţiuk, ,,Unele probleme teoretice ale traducerilor reciproce româno-ucrainene"; C. Reguş, ,,Dicţionarul documentelor slavo-române din secolele XIV—XVI" (comunicare elaborată în colaborare cu Gh. Bolocan, I. Robciuc şi Aspazia Reguş); V. Gr. Chelaru, ,,Elemente autohtone şi latino-romanice în structura limbilor şi culturilor sud-slave". În al doilea grup se încadrează următoarele comunicări: A. Bán, ,,Categoria fonologică ,,dur-moale" ca fenomen central al consonantismului rus (cercetare contrastivă)"; V. Vascenco, ,,Categoria gramaticală a genului comun în limbile slave de est şi în limbile romanice"; D. Cazacu, ,,Natura asemănărilor de structură la nivelul conexiunii temporale şi aspectuale din sistemele verbale ale limbii maghiare şi ale limbilor slave". Un loc aparte, sub raport tematic, ocupă comunicarea Mariei Dumitrescu, ,,Limba hrisoavelor [ruseşti] scrise pe scoarţă de mesteacăn".

Unii delegaţi români au fost copreşedinţi într-o serie de subsecţii: M. Novicov (,,I. S. Turgheniev şi cultura universală"), G. Mihăilă (,,Protoslava în contextul altor limbi"), V. Vascenco (,,Studiul confruntativ al frazeologiei, gramaticii şi vocabularului limbilor slave contemporane").

★

În cadrul congresului s-au desfăşurat, de asemenea, şedinţe ale unor organisme cu caracter permanent, numărul acestora (în prezent 21) crescînd vădit de la o reuniune la alta: Comisia pentru problemele structurii gramaticale a limbilor slave, Comisia de istorie a slavisticii, Comisia de lexicologie şi lexicografie, Comisia de terminologie lingvistică, Comisia de onomastică slavă, Comisia de relaţii lingvistice etc. La lucrările acestor organisme au participat, ca şi în trecut, o serie de delegaţi români, membri permanenţi ai comisiilor.

Un element nou, comparativ cu congresele anterioare, l-a constituit organizarea a două mese rotunde: *Etnogeneza slavilor* (cu o participare extrem de numeroasă, datorată nu numai

interesului pentru temă ca atare, cît şi opiniilor originale formulate în acest domeniu de către O. N. Trubačev, copreşedinte al mesei rotunde; vezi, de ex., „Voprosy jazykoznanija" (1982), nr. 4, p. 10–26 şi nr. 5, p. 3–17) şi *Juraj Križanić în contextul epocii sale* (copreşedinte J. Hamm – Austria, care a vorbit pe această temă şi în raportul său prezentat la deschiderea lucrărilor congresului).

Tematica generală a avut un caracter complex şi original, în bună parte nemaiîntîlnit la congresele anterioare, dar greu de cuprins în întregul ei. Aceasta din cauza numărului mare de subsecţii şi limbi vehiculate în rapoarte şi discuţii: 11 limbi slave şi 3 neslave (engleză, franceză, germană).

În incinta universităţii a funcţionat o expoziţie de lucrări aparţinînd slaviştilor din diferite ţări, inclusiv din R. S. România.

Următorul congres, al X-lea, se va desfăşura în 1988 la Sofia sub preşedenţia acad. V. Georgiev (Bulgaria).

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Academia Republicii Socialiste România. Universitatea „Babeş-Bolyai", Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară Cluj-Napoca. **Noul Atlas lingvistic român pe regiuni — Banat. I.** Sub conducerea lui Petru Neiescu. De Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, 1980, XXXII p. + 155 hărţi + 9 planşe + 154 p. anexa (broşura **Date despre localităţi şi informatori**), 184 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste. Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice. **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia. IV.** De dr. Teofil Teaha, dr. Ionică şi dr. Valeriu Rusu, 1980, X p. + 304 p., 238 lei.

Academia Republicii Socialiste România. **Dicţionarul limbii române** (DLR). Serie nouă. Redactori responsabili : Iorgu Iordan, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Alexandru Graur, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Tomul VIII. Partea a 4-a. Litera **P** (**Pogrijenie — Presimţire**). Redactori responsabili ai tomului al VIII-lea (partea a 4-a) : Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Mircea Seche, doctor în filologie, şeful Sectorului de lexicologie de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti, 1980, p. 949—1341, 50 lei ; Tomul XI. Partea a II-a. Litera **T (T-Tocăliţă).** Redactori responsabili ai tomului XI partea a 2-a) : Vasile Breban, doctor docent |Bela Kelemen| , 1982, 376 p., 75 lei. Tomul XI. Partea a 3-a. Litera **T** (**Tocăna — Twist**). Redactori responsabili ai tomului XI (partea a 3-a) : Vasile Breban, doctor docent |Bela Kelemen| , 1983, 764 p., 77 lei.

Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374—1600.** Redactor responsabil : Gh. Bolocan. Colectivul de autori : Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, Mile Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guţu, Cornelia Popescu, 1981, 368 p., 32 lei.

ION COTEANU, **Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 245 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morhologique de la langue roumaine**, 1981, 170 + II 404 + III 232 p., 29 lei.

Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Texte româneşti din secolul al XVI-lea.** Ediţii critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon. Coordonator Ion Gheţie, 1982, 638 p., 57 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti. **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române** (DOOM). De Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Finuţa Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, Ionel Rizescu, Laura Vasiliu, 1982, 693 p., 105 lei.

AL. GRAUR, **Dicţionar al greşelilor de limbă**, 1982, 80 p., 5,50 lei.

LUIZA SECHE — MIRCEA SECHE, **Dicţionarul de sinonime al limbii române** (DSR), 1982, 1113 p., 158 lei.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1983 (XXXIV)

RM ISSN 0039 405X

I. P. Informația c. 1775

Lei 30

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXXV

2

martie-aprilie

1984

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa Consiliului de conducere: Adresse du Comité de rédaction:
Bucureşti 1, 79638 Spiru Haret 12, tel. 14.26.80 şi 15.74.30, int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

La revue „Studii şi cercetări lingvistice" paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 58.

Pentru a vă asigura colecţia completă şi primirea la timp a revistei, reînnoiţi abonamentul dv.
În ţară, revistele se pot procura prin poştă, pe bază de abonamente.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI I

SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

2-XXXV-1984

martie — aprilie

SUMAR

MISCELLANEA

RECENZII

MARIANA NEȚ

TEXTUL POETIC–UN TIP PARTICULAR DE IZOMORFISM

Articolul pornește de la premisa că textul poetic nu este niciodată perfect izomorf, pentru că la unul dintre palierele sale se produce o deviere prin introducerea unor *shifters*. Sînt discutate o parte dintre funcțiile și implicațiile procesului de rupere a lanțului de figuri izomorfe în sistemul textului. Ultima parte conține cîteva remarci referitoare la rolul acelei figuri care pune în abis matricea textului poetic care o conține. S-a încercat validarea unora dintre observațiile făcute, pe baza considerării a două discursuri poetice concrete.

0. Considerăm izomorfismul „l'identité formelle de deux ou plusieures structures relevant de plans ou de niveaux sémiotiques différents, reconnaissable du fait de l'homologation possible des réseaux relationnels qui les constituent" [1].

1.1. Caracteristică esențială a textului poetic, izomorfismul presupune reiterarea matricei structuratoare a acestuia la fiecare palier al generării.

1.2. Teza a cărei discutare face obiectul observațiilor ce urmează este aceea că, la un nivel oarecare al textului, înțelegînd textul ca pe un sistem abstract, constituenții dau naștere unei „figuri" ce va fi numai parțial izomorfă celor care se construiesc la celelalte paliere : doar unele dintre micronivelele (semantic, sintactic etc.) — care se succed ciclic în procesul generării [2] — ce au fost antrenate în construirea ei sînt echivalente din punct de vedere formal micronivelelor din care se constituie figurile de la celelalte paliere.

Dăm termenului de *figură* înțelesul pe care i-l atribuie teoria glosematică și pe care același *Dicționar* din care am citat la început îl rezumă în felul următor : „[. . .] on peut réserver le nom de figures aux [. . .] combinaisons de phèmes ou de sèmes qui sont les phonèmes et les sémèmes, ainsi que, éventuellement, aux differentes organisations de celles-ci. Du point de vue terminologique, lorsqu'il s'agit de sémiotiques non-linguistiques, l'emploi des dénominations de sémème et, surtout, de phonème se révèlera évidemment génant : mieux vaut alors parler de *figures de l'expression* et *figures du contenu*" [s.a.].

Adăugăm că va fi lăsată la o parte, în aceste rînduri, eventuala tipologie ce s-ar putea stabili în cadrul clasei de clase pe care o reprezintă sistemul numit text poetic în funcție de palierul la care se produce devierea de la izomorfism.

[1] A.-J. Greimas et J. Courtès, *Sémiotique — Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris, Hachette, 1979.

[2] M. Neț, *Note cu privire la generarea textului*, în SCL 1, XXXIII (1982), nr. 1, p. 77–78.

1.3.1. Devierea explică tensiunea dintre palierele oricărui text poetic, asigurînd deci, indirect, coeziunea sistemului.

1.3.2. Ea este, în același timp, o cauză a creativității sistemului și constituie, credem, o caracteristică esențială a textului poetic (prin extensie, artistic), care servește și la delimitarea sa de alte tipuri de text.

1.4. Devierea este marcată la nivelul linear al textului; lectorul îi percepe existența în procesul decodării oricărui discurs poetic concret (în structura de suprafață a căruia sînt proiectate, în conformitate cu un set de reguli de care nu ne ocupăm acum, efectele tuturor transformărilor produse la nivelele intermediare).

2.1. În structura lineară a oricărui text poetic — văzut, de data aceasta, ca proces — mai multe figuri izomorfe formează un *lanț*. În această secțiune ne vom referi la textele poetice „simple", la al căror nivel de suprafață se manifestă un singur lanț de figuri izomorfe.

2.2.1. Atunci cînd un text a tins să fie — pe tot parcursul desfășurării sale lineare — perfect izomorf, spre sfîrșitul acesteia se produce, în mod necesar, „ruperea" lanțului prin introducerea unor *shifters*. Fără a ne propune aici o inventariere exhaustivă sau o ierarhizare a lor, menționăm cîțiva dintre *shifters* cei mai des întîlniți: schimbarea punctului de vedere — deci a emițătorului implicit sau explicit marcat al secvenței respective — , schimbarea destinatarului ei implicit sau explicit — sau doar a persoanei gramaticale la care este desemnat acesta — , înlocuirea modului și/sau a timpului verbal care a dominat discursul pînă în acel moment. Frecvente sînt și cazurile în care un text poetic caracterizat (în exclusivitate sau cu preponderență) de determinări spațiale introduce în final o determinare temporală; reciproca este de asemenea valabilă.

2.2.2. Ruperea lanțului de figuri izomorfe spre sfîrșitul sintagmatic al textului conduce la întoarcerea receptorului spre începutul acestuia — cu care finalul este astfel contrastat — deci asigură prioritatea funcției poetice a limbajului în spațiul discursului respectiv.

2.2.3. Reorientarea modalității de expresie—preconizată de sistem—în finalul textului poetic restrînge libertatea interpretării sale, împiedicînd-o de a fi prea laxă.

3. În poezia lui Marin Sorescu *Mania persecuției*:

Tu îmi storci vlaga
Și eu cred că tu
Îmi storci vlaga.

Tu îmi duci copilul
La război.
Și eu cred că tu
Îmi duci copilul
La război.

Tu îmi iei zilele
Și eu cred că tu
Îmi iei
Zilele.

pentru a da un singur exemplu care să ilustreze parțial observațiile de mai sus, ruperea lanțului se manifestă la nivelul frazării versurilor. Configurația morfosintactică este identică în fiecare strofă; diferă doar repartizarea unităților lexicale (cuvinte, sintagme) în interiorul strofelor (ceea ce

determină, desigur, fapt pe care nu îl discutăm aici, o focalizare diferită a unităților în fiecare strofă în parte). Cînd ajunge la vers de un cuvînt, poezia se termină. Apariția finalului sintagmatic este cauzată și de realizarea tensiunii dintre nivelele poemului : în structura de suprafață tensiunea se manifestă între numărul de cuvinte din ultimul vers, pe de o parte, și numărul versurilor din fiecare strofă, pe de altă parte (3—2—1/3—5—4).

4.1.1. Majoritatea textelor sînt însă sisteme complexe, pluriizotope și pluriizomorfe. În asemenea cazuri postulăm că necesitatea de a menține coeziunea sistemului impune ca devierea de la izomorfism a unui anumit palier să se producă în cadrul unui singur lanț de figuri.

4.1.2. În interiorul tuturor celorlalte lanțuri izomorfismul va fi, în sistemul abstract care este textul, perfect, chiar dacă manifestările concrete care sînt discursurile poetice particulare înregistrează — mai ales în cazul în care figurile se grupează într-un număr mare de lanțuri — devieri minime de la izomorfism în interiorul mai multor lanțuri.

4.2.1. Dacă devierile sînt prea mari și/sau dacă numărul lor crește peste o anumită limită, stabilitatea sistemului este periclitată.

4.2.2. Dacă, într-un discurs, toate devierile de la izomorfism sînt de același tip (izomorfismul rămînînd totuși recognoscibil), sistemul care subîntinde discursul va tinde să se transforme — pe baza unui proces scalar ale cărui grade nu le-am putea stabili decît analizînd o cantitate mare de discursuri — într-un sistem de tip diferit.

5. Ruperea lanțului izomorf în finalul unui poem se poate produce și în spațiul unei întregi strofe, ca în postuma eminesciană *Prin nopți tăcute* :

Prin nopți tăcute,
Prin lunce mute,
Prin vîntul iute,
Aud un glas ;
Din nor ce trece,
Din luna rece,
Din visuri sece,
Văd un obraz.

Lumea senină,
Luna cea plină
Și marea lină
Icoană-i sunt ;
Ochiu-mi o cată
În lumea lată,
Cu mintea beată
Eu plîng și cînt.

5.1. Considerăm poezia formată din patru unități de semnificație, delimitate de punct și virgulă și respectiv punct. Ultimul vers al fiecărei unități are o altă configurație morfosintactică și lexico-semantică decît primele trei. Acest model se află la baza primelor trei unități, în care se repetă quasi-identic (1—2—3/4), dar se modifică în unitatea a patra ; astfel modelul macrostructural al poemului (I—II—III/IV) se dovedește izomorf celui care îi subîntinde microstructurile (în speță, unitățile de patru versuri).

5.2. Din punctul de vedere care ne interesează, poemul reprezintă un caz ideal : discursul este o manifestare concretă perfect echivalentă sistemului pe baza căruia a fost construită, cu atît mai mult cu cît, în ultimul vers din cea de a treia unitate — *Icoană-i sunt* — apare o deviere microcontextuală de la izomorfism (versul este doar parţial echivalent formal celor care au încheiat primele două unităţi), care facilitează trecerea spre ruperea lanţului izomorf la nivelul textului în ansamblu, ce se produce odată cu unitatea a patra.

6.1. Matricea structuratoare generală a unui text poetic — care organizează, ierarhizează toate relaţiile din care se constituie acesta, inclusiv relaţiile dintre lanţurile de figuri izomorfe — este îndeobşte *mise en abyme* într-o figură sau într-un semn ce se manifestă la nivelul linear al discursului (şi care va fi, deci, în mod necesar, perfect izomorfă sistemului).

Dacă accepţiunea dată pînă acum figurii a fost de combinare de unităţi minimale în planul expresiei sau în cel al conţinutului, prin *semn* vom înţelege, tot în spiritul teoriei glosematice, unitatea de semnificaţie rezultată din cuplarea a două figuri aflate în planuri diferite.

6.2.1. Receptarea *figurii ca mise en abyme a textului* (sau a semnului cu aceeaşi funcţie) îi oferă lectorului informaţii în legătură cu momentul în care urmează să se încheie textul şi cu gradul de închidere al acestuia. Textul se va închide atunci cînd toate relaţiile din care se constituie, la nivel microcontextual, figura, se vor fi reiterat la scară macrocontextuală.

6.2.2. Pentru a ajunge însă la un astfel de rezultat stipulăm că decodarea trebuie să ia în considerare minimum două figuri de acelaşi tip şi minimum o figură de alt tip din cadrul aceluiaşi text şi să stabilească relaţia în care se găsesc.

The Poetic Text — Isomorphism of a Special Kind

(Abstract)

The article starts from the premiss that a poetic text is never perfectly isomorphous, because a deviation takes place within one of its levels. This is considered an essential characteristic of the poetic text, its main function being to grant the system's cohesion and creativity. The chain built up by the isomorphous figures (of only one kind) at the surface level of certain poetic texts is broken towards its end due to the introduction of shifters ; a few of the latter are being inventoried in the second section. The tendency of those poetic discourses characterized by the interference of several chains of isomorphous figures to transform the system by framing it in a different kind of system (in case various deviations from the primary isomorphism occur at their surface level) is equally pointed out. The final section makes a few remarks on the function fulfilled by that poetic figure which stands as a mise-en-abyme of the text and on the part played by its reception in establishing the degree of closedness, of finiteness of the respective text. Some of the postulates put forth in the present article have been validated through analyzing two concrete poetic discourses, i.e. a poem by Marin Sorescu and one by Mihai Eminescu.

Iunie 1983

Institutul de Lingvistică
Spiru Haret 12, Bucureşti

ECATERINA MIHĂILĂ

INTERFERENȚA VALORILOR GRAMATICALE ADJECTIVALE ȘI ADVERBIALE, SURSĂ DE AMBIGUITATE ÎN POEZIA ROMÂNĂ ACTUALĂ*

Se prezintă situațiile de interferență a valorilor gramaticale adjectivale și adverbiale, ca urmare a raporturilor de determinare pe care adjectivul și adverbul le contractează cu substantivul și verbul. Astfel de situații, care presupun o structură de adîncime cu mai multe variante, sînt generatoare de ambiguitate și din această cauză apar frecvent în poezia actuală.

0. Este cunoscută, pentru limba română, interferența dintre valorile gramaticale adjectivale și adverbiale [1].

În limbajul poetic, și mai ales în poezia actuală, această interferență se accentuează, constituind o sursă de ambiguitate.

1.0. Astfel, foarte frecventă este situația în care adjectivul se află în poziție de dublu determinant [2]: față de substantiv, cu care este solidar prin acord, și față de verb, pe care îl complinește semantic.

1.1. De obicei, adjectivul este plasat în imediata apropiere a verbului și mai departe de substantivul cu care se acordă:

apele se retrăgeau **tăcute, geloase,** N. Stănescu, *Dimineață marină*, 1960;
Un rîs plutește **abstract,** C. Buzea, *Joc de provocare*, 1970;
O boltă se rotea **ușoară,** I. Alexandru, *Aix-la-Chapelle*, 1973;
despletiți *trec robii*, D. Verona, *Eretic îți bat pleoapele*, 1974;
inel închis **viclean,** M. Ciobanu, *Șarpele de aramă*, 1979;
Durerea cîntă **largă și amară,** R. Stanca, *Ceas de taină* (I), 1980.
(Datarea poeziilor s-a făcut după anul de apariție a volumelor de poezie, a căror listă este dată la sfîrșitul articolului).

Fie că este o ordine sintactică firească, fie că se produce o inversiune, ca în cazul exemplului **despletiți** *trec robii*, între adjectiv și substantiv se interpune verbul cu rol de ecran, care preia direcția determinării. Atunci cînd adjectivul, în mod obișnuit, poate avea și funcție adverbială datorită unei potriviri semantice între calitatea exprimată de adjectiv

* Prezentele observații sînt rezultatul cercetării grupului nominal în poezia română actuală, cercetare întreprinsă la Institutul de Lingvistică din București și subordonată temei *Evoluția limbajului poetic românesc*, condusă de acad. I. Coteanu. În acest sens, v. I. Coteanu, *Grupul nominal (GN) în poezie* (I–III), în SCL XXXIII (1982), nr. 1, p. 3–19, nr. 2, p. 115–133, nr. 3, p. 203–211.

[1] V., de exemplu, *Gramatica limbii române* (red. Al. Graur), București, Ed. Academiei R.P.R., ed. II, 1966, vol. II, p. 135–136, 206–211, și Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Ed. Albatros, 1982, p. 98–99, 254–255, 284–286.

[2] Procedeul a fost semnalat de Gh. Chivu, *Epitetul în opera scriitorilor romantici români*, în I. Gheție (red.), *Studii de limbă literară și filologie*, vol. III, București, Ed. Academiei R. S. România, 1974, p. 23, fără a se analiza, însă, efectul de ambiguitate pe care îl produce.

și conținutul verbului, determinarea pare că vizează mai mult verbul și mai puțin substantivul.

Astfel, pentru *O boltă se rotea* **ușoară**, dintre cele două sensuri concomitente: „o boltă ușoară se rotea" și „o boltă se rotea ușor", se pare că al doilea sens este dominant datorită potrivirii semantice dintre verb și adjectiv. Mai puțin interferează semantic, în cazul acesta, adjectivul cu substantivul. În mod similar, dominant este sensul „plutește abstract" față de „rîs abstract", „închis viclean" față de „inel viclean". Pentru exemplul **despletiți** *trec robii*, dintre cele două sensuri concomitente, dominant pare a fi „robii despletiți" față de „trec despletit", deși la fel de legitim este și acesta din urmă. Mai puțin clar este exemplul din N. Stănescu cu două adjective succesive în raport de dublă determinare, față de substantiv și față de verb. Primul adjectiv este compatibil deopotrivă cu substantivul și cu verbul: „apele tăcute" și „se retrăgeau tăcut". Cel de-al doilea adjectiv este compatibil semantic cu substantivul și mai puțin cu verbul (firește, aplicînd transferul spontan de la „inanimat" la „uman"). În exemplul *Durerea cîntă* **largă** *și* **amară**, toate interpretările posibile, „durerea amară" și „cîntă amar", „durerea largă" și „cîntă larg", sînt justificate de compatibilitățile semantice dintre elemente.

1.2. De multe ori, între adjectiv și substantiv se interpun, în afară de verb, și alți determinanți ai substantivului, verbului sau adjectivului și chiar propoziții subordonate, mărindu-se astfel și mai mult distanța adjectivului față de substantiv:

privirile mi le-azvîrl pe-amîndouă,/ să-l întîmpine **fericite** *și* **grave**, N. Stănescu, *O călărire în zori*, 1960;
ei cresc unul în altul **noroși** *și* **lenți**, N. Stănescu, *Grup de înotători*, 1967;
și descresc sub ochii ficși ce-i înconjoară/ **sferic**,/ *și* **indiferenți.**, N. Stănescu, idem;
flori primejdioase țîșnesc **subțiri**, E. Brumaru, *Cîntec de adolescent*, 1970;
Această stea ce se destramă **fantastică**, C. Buzea, *Punct*, 1970;
toate rudele mele s-au ridicat la cer,/ s-au așezat **albe** *și* **strălucitoare**, N. Stănescu, *Pierderea cunoștinței prin cunoaștere*, 1970;
taurul meu dinspre tată descinse **alb**, Șt. A. Doinaș, *Hierofantica*, 1973 (1979);
silabe mi se strîng în piept/ **străine** *fără să mă-ntrebe/* **neiertătoare** *și* **superbe**, A. Blandiana, *Silabe*, 1974;
Mijesc **albastre**-*ntîile triade*, I. Alexandru, *Seară*, 1978;
cîteva suflete plutesc prin oraș **incolore**, G. Chifu, *Viață lirică*, 1979;
Ce **limpede** *și* **aeriană**/ *visam la început această construcție*, G. Chifu, *Sentimentul astrului față de planetele rupte din sine*, 1979.

În cele mai multe dintre exemplele citate mai sus, concordanța semantică dintre adjectiv și substantiv este mai pregnantă decît cea dintre adjectiv și verb. Această concordanță este indiscutabilă în cazul adjectivelor care exprimă culori. Dar distanța mare dintre adjectiv și substantiv duce la estomparea relației pe care adjectivul o contractează cu substantivul și la accentuarea relației adjectiv—verb.

1.3. Mai rar, adjectivul este plasat în imediata apropiere a substantivului :

tremurîndu-și **albăstrie** *lumina privirii*, M. Ivănescu, *O vizită, seara*, 1968 ;

se încîlcesc **moale** *și* **reci** *forme obscure*, D. Turcea, *Zen*, 1970 ;
incoruptibili — *pașii răspund*, M. Cantuniari, *Pytagora*, 1977 ;
crește **roșie** *năvala*, M. Ciobanu, *trepte*, 1979 ;

Purtînd pe umeri **albă** *dimineața*, R. Stanca, *Silaba îndurerată*, 1980.

În exemplul din D. Turcea, faptul că primul adjectiv, neacordat, deci cu valoare de adverb, este legat prin conjuncția ,,și" de al doilea adjectiv, face ca și acesta din urmă, deși acordat cu substantivul, să fie atras în sfera de determinanți ai verbului. Dacă eliminăm conjuncția ,,și", enunțul se dezambiguizează : ,,se încîlcesc moale, reci forme obscure". În forma existentă enunțul păstrează însă toată oscilarea determinării între verb și substantiv.

În celelalte exemple, forma nearticulată a adjectivului antepus creează o ușoară incompatibilitate cu substantivul articulat, astfel încît relația adjectiv—substantiv nu se poate face decît prin intermediul verbului : ,,pașii răspund incoruptibili", ,,năvala crește roșie" etc., ceea ce revine la prima situație discutată, cu toată ambiguitatea pe care aceasta o generează.

1.4. Este evident că, în toate exemplele prezentate, poziția pe care adjectivul o ocupă față de verb și față de substantiv declanșează sau nu raportul de dublă determinare pe care adjectivul îl contractează. O simplă permutare sintactică, de aducere a adjectivului în poziție firească, după substantiv și în imediata lui apropiere, dezambiguizează complet enunțul din punctul de vedere al raportului de determinare discutat. Astfel, într-un exemplu ca : *se aude un fîn* **uscat** *și* **îndîrjit** *cum crește*, A. Păunescu, *Plajă pe continentul scufundat*, 1976 (1978), numai dacă se face o pauză după **uscat**, asociată cu o intonație specială, **îndîrjit**, oricum mai depărtat de substantiv, poate intra în sfera de atracție a verbului. Altfel, poziția pe care o ocupă, precum și conjuncția care îl leagă strîns de adjectivul precedent, impune interpretarea lui ca determinant al substantivului.

Trebuie subliniat faptul că, indiferent de interpretarea care se dă adjectivului, ambele sensuri, cel generat de funcția lui atributivă și cel generat de funcția lui completivă, coexistă în mintea cititorului, decodarea realizîndu-se ca un proces de du-te-vino, de la adjectiv la substantiv și de la adjectiv la verb, fiecare dintre interpretări presupunînd-o în subsidiar și pe cealaltă.

2.0. La rîndul lui, adverbul poate căpăta valori adjectivale.

2.1. Situația cea mai frecventă în poezia actuală, de altfel, generală în limbă, este folosirea adverbului ca determinant al unor substantive cu sens verbal (postverbale și abstracte verbale). Prezența unui adverb ca determinant al unui substantiv este justificată de sensul verbal pe care substantivul nu l-a pierdut cu totul. În același timp, sensul lui dominant substantival schimbă, în bună măsură, statutul gramatical al adverbului, conferindu-i valoare adjectivală.

Din nenumăratele exemple întîlnite în poezia actuală am selectat cîteva :

vedere **împotrivă**, D. Flămând, *Cum ninge*, 1971 ;
fantastice desprinderi **dinadins**, G. Hagiu, *Bălcescu*, 1971 (1973) ;
Întoarcere de taină **îndărăpt**, I. Alexandru, *Luptă*, 1978 ;
oglindirea **pururi** *de izvoare*, G. Hagiu, *Întîmpinare*, 1978 ;
îndemnul **departe**, R. Vulpescu, *Rime și asonanțe*, 1979.

Forma invariabilă a determinanților : *împotrivă*, *dinadins*, *îndărăpt*, *pururi*, *departe* ne conduce spre sensul lor adverbial, funcția pe care o îndeplinesc aici le conferă, însă, valoare adjectivală.

2.2. O situație aparte o prezintă cazurile în care adverbul capătă mărci formale de adjectiv :

departele *înăuntru*, I. Romanescu, *Spleen* (*III*), 1969 ;
liniștea **pururei** *azi*, C. Buzea, *O rană mai mare*, 1970 ;
curîndă *nebunie*, I. Alexandru, *Întoarcerea poetului*, 1973.

Astfel, adverbul capătă articol în *departele înăuntru*, desinență cazuală în *liniștea pururei azi* și desinență adjectivală de feminin, justificată de originea gerunzială a adverbului, în forma învechită **curîndă** *nebunie*. *Înăuntru* și *azi* au în exemplele citate rolul de substantiv. Aceste grupuri nominale pot fi transformate astfel :

„un înăuntru care este departe"
„o (pentru a fi în concordanță cu desinența *-ei*) azi care este pururi"
„o nebunie care va fi în curînd".

Este de presupus că și în exemplul *priveliștea îmbelșugată / a trupului* **tîrziu** *de necredințe*, A. Dumbrăveanu, *Vitraliu de toamnă*, 1968, adverbul *tîrziu* este acordat, căci acest adverb a căpătat de mult în limba română flexiune adjectivală : *oră tîrzie*, *unei ore tîrzii*.

Deși adverbele din exemplele de mai sus au mărcile formale ale adjectivului, acordîndu-se astfel cu substantivul, conținutul lor adverbial rămîne încă pregnant, mai ales că aceste formații apar rar, uneori ca inovații chiar și în poezie. Mărcile formale forțează adverbele spre o compatibilitate cu substantivul, în timp ce conținutul lor semantic le menține în sfera adverbelor. De aici, ambiguitatea pe care o produc astfel de informații.

2.3. Cu totul surprinzător este grupul nominal *cîmpia* **niciodată**, G. Alboiu, *Colind tîrziu*, 1980. În acest exemplu, un substantiv cu sens substantival pur (nu are nuanță verbală sau adverbială), este determinat de un adverb, de asemenea, cu un sens adverbial pur.

Iată contextul din care a fost extras :

Cată-l fată
înnorată
pe cîmpia
niciodată.

Substantivul *cîmpia*, fiind articulat, cere o determinare, deci este exclusă raportarea adverbului la verb. Pe de altă parte, pentru a-l determina, după normele corecte ale limbii române, verbul ar trebui să fie la forma negativă : „Nu-l căta fată înnorată pe cîmpie, niciodată" sau, într-o ordine firească : „Nu-l căta niciodată pe cîmpie, fată înnorată".

Forma articulată a substantivului și forma afirmativă a verbului impun interpretarea adverbului ca determinant al substantivului.

Care poate fi sensul acestui enunț? S-ar putea ca *niciodată* să funcționeze ca nume pentru *cîmpie*: *cîmpia care se numește „niciodată"* sau *cîmpia lui „niciodată"*, în al doilea caz „niciodată" fiind chiar numele adverbului. Or, a căuta pe cineva într-un spațiu care se numește „niciodată", cuprinde în sine, de la început, ideea că nu va putea fi găsit. Deci căutarea rămîne un simplu gest ritual. Tot atît de bine s-ar putea ca, într-o interpretare mai îndrăzneață, „niciodată" să fie considerat pur și simplu adjectiv calificativ: *cîmpia care are calitatea „niciodată"*, așa cum poate avea calitatea „verde".

2.4. Mult mai ușor poate fi interpretat din punct de vedere gramatical grupul nominal *dragoste* **departe** din poezia lui C. Ivănescu, *Cantilena*, 1977, cu atît mai mult cu cît acest grup nominal apare în mai multe contexte, deci în mai multe situații:

Primul context în care apar cele două cuvinte, fără să constituie însă un grup nominal, este:

I. Cît se-ntinde zariștea
Dragostea-i **departe**
Nu se-ncinge dragostea
Cu buzele moarte.

iar contextele următoare sînt:

II. — Ne-a fost bine cît ne-a fost
Dragoste **departe**!
De unde-ai venit pe jos
Prin atîta moarte?

III. De la gura raiului
Dragoste **departe**,
La gura miresii lui
S-o-ndulcești de moarte.

IV. Te-au purtat mioarele
Dragoste **departe**?
. . . .

V. Te-a purtat gîlceava cui
Dragoste **departe**,
Să mă lași a nimărui
În urît de moarte?

VI. Mătrăgună, doamnă bună
Dragoste **departe**,
Am cătat furiș pe lună
Vînătă de moarte!

VII. Am vrăjit și mi-ai venit
Dragoste **departe**,
Busuioc am primenit
Patul cald de moarte.

VIII. Numai unde-ai să mă duci
Dragoste **departe**,
Peste prunduri și prelunci
Cu suflete moarte,

IX. Pe la frați neîntrebați
Dragoste departe,
Și surori fără durori
Ca florile moarte,

X. Ne-a fost bine cît ne-a fost
Dragoste departe,
Da-ți aflai întruna rost
Doar în altă parte,

XI. Nici cu mîna n-am știut
Dragoste departe,
Cînd te-ai dus din așternut
Tot în altă parte,

XII. Toate miezenopțile
Dragoste departe,
Știam toate morțile
În sudori de moarte.

XIII. Ți-a fost inima a cui
Dragoste departe,
Să mă lași a nimănui
În urît de moarte?

În majoritatea contextelor de la II la XIII, și anume: IV, V, VIII, IX, XI, XIII și în III, VII, dacă *departe* e citit „de departe", există cîte un verb care poate să atragă adverbul în sfera lui de determinanți, dar, pentru aceasta, adverbul ar trebui despărțit de substantiv prin virgulă, ceea ce poetul, foarte atent la semnele de punctuație, cărora le conferă chiar o funcție poetică, nu o face.

Grupul nominal *Dragoste departe* este deosebit de sudat, cu atît mai mult cu cît este un laitmotiv. *Dragoste departe*, al cărui sens este „dragoste de departe", păstrează valoarea adverbială a determinantului. Grupul nominal pare o contragere a unui șir întreg de acțiuni, care se desfășoară deosebit de lent în text, exprimînd eufemistic moartea, toate subsumate centrului de grup nominal.

3. Situațiile prezentate, numeroase în poezia actuală, sînt posibile datorită statutului gramatical pe care adjectivul și adverbul îl au în limba română. Existența adjectivelor invariabile, caracterul eterogen al clasei adverbului, care, în afara unui număr mic de adverbe primare, cuprinde, prin schimbarea funcției gramaticale, un număr mare de adverbe din alte clase și în primul rînd din clasa adjectivului, poziția sintactică liberă a adjectivului și adverbului față de substantiv și verb, la care se adaugă labilitatea însăși a claselor substantivului și verbului (de exemplu, postverbalele și abstractele verbale) explică de ce e posibilă interferența valorilor gramaticale adjectivale și adverbiale.

Importanța deosebită pe care considerăm că o are această proprietate intrinsecă a limbii române, constă în starea de **indeterminare** pe care o poate institui atunci cînd este manevrată într-un anumit scop.

Pentru a explica mai bine această idee, vom recurge la o comparație cu **transferul determinativ** de tipul celui care stă la baza figurilor retorice numite **enalagă** și **hipalagă**, cu care situațiile prezentate în paragraful **1** se pot confunda. (Nu vom lua în considerare cazurile în care aceste figuri

se bazează pe transferul dintre timpurile și modurile verbale sau pe paradox, deoarece nu ne interesează pentru grupul nominal.)

Vom începe tot cu exemplul reluat de toate retoricile [3] : *Ibant* **obscuri sola** *sub nocte* (Vergilius). Figura se bazează pe inversarea poziției adjectivelor, ordinea firească fiind : *Ibant* **soli** *sub* **obscura** *nocte*. În toate retoricile se consideră că aici se produce un transfer al determinării de la un substantiv la alt substantiv (pronume). Dacă transformăm calificarea într-o formă predicativă, vom spune : „ei sînt obscuri" și „noaptea este singură (solitară)", în cadrul figurii, și „ei sînt singuri (solitari)" și „noaptea este obscură", într-o ordine firească a calificărilor. Nici unul dintre comentatorii acestei figuri nu consideră că **obscuri** sau **sola** ar determina verbul, ceea ce ar însemna un transfer al determinării de la substantiv la verb. Probabil că regulile acordului, mult mai stricte în cadrul limbii latine, și fixitatea claselor „adjectiv" și „adverb" nu permit transferul determinării de la substantiv la verb și invers.

De asemenea, și în alte lucrări unde acest tip de transfer determinativ este discutat [4], se consideră că relația de determinare trece de la un substantiv la alt substantiv.

Deci, în cazul **enalagei (hipalagei)** adjectivul își reorientează sensul determinării de la un substantiv la altul, fără ca aceasta să afecteze caracteristicile clasei gramaticale din care face parte. Ceea ce afectează un astfel de transfer determinativ este doar compatibilitatea semantică dintre „calitatea" transferată și „substanța" care o suportă.

Vom da cîteva exemple din poezia română actuală, pentru a pune și mai clar în evidență deosebirea dintre transferul determinativ atributiv și interferența valorilor gramaticale adjectivale și adverbiale.

De exemplu, în :

dulcele arest / al clipei **senzuale** *cu fecioare*, A. Păunescu, *Dans de fecioare*, 1965 (1978) ;

polițist cu umerii **bilingvi**, Șt. A. Doinaș, *Întîlnirea de la Bruxelles*, 1968 (1979) ;

somnul **roșu**-*al unui mac*, C. Buzea, *Mecanism*, 1979,

„calitatea" trece de la un substantiv la altul : „senzual" de la *fecioară* la *clipă*, „bilingv" de la *polițist* la *umeri*, „roșu" de la *mac* la *somn*, cu toate efectele de sens pe care acest transfer le antrenează.
Aceasta este forma cea mai facilă a figurii, deoarece ambele substantive sînt prezente în sintagmă.

În alte cazuri, unul dintre substantive lipsește :

patul **astenic**, C. Buzea, *În patul astenic*, 1970 ;

vinul **melancolic**, *plin de dor*, R. Cârneci, *Vinul melancolic*, 1978 ;

[3] V. H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik...*, München—Berlin, 1960 ; H. Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, 1961 ; Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, 1975.

[4] De exemplu, D. Alonso, *Poezie spaniolă. Încercare de metode și limite stilistice*, București, 1977, p. 308 ; C. Bousoño, *Teoria expresiei poetice*, București, 1975, p. 111, 127. Pentru poezia română, v. Paula Diaconescu, *Epitetul în poezia română modernă* (II), în SCL XXIII (1972), nr. 3, p. 258 și, mai ales, Ileana Oancea, *Transferul atributiv și semnificația sa pentru semantica și sintaxa epitetului în poezia modernă*, în SCL XXXIII (1982), nr. 1, p. 19—27, cu exemplificări și din poezia actuală, mai ales din N. Stănescu.

talpa **ingîndurată.** R. Cârneci, *pe liniște pasul meu ca pe-o pajiște calcă*, 1973 (1975).

Și aici, însă, este la fel de ușor să detectăm transferul: „astenic" de la *persoană* la *pat*, „melancolic" de la *persoană* la *vin*, „îngîndurat" de la *persoană* la *talpă*.

Alteori transferul se poate produce în mai multe etape:

dans pe căi **năuce,** R. Cârneci, *Contradans lent*, 1969 (1975);

solilocviul întrerupt al unei cești **senile** *de cafea*, G. Chifu, ~, 1979;

Traseul este următorul: „năuc" a fost transferat 1) de la *dans* la *căi* și 2) de la *persoana care îl practică* la *dans*; „senil" a fost transferat de la 1) *solilocviu* la *ceașcă* și 2) de la *persoana care îl susține* la *solilocviu*.

În toate exemplele prezentate se produce o expansiune a unei calități, exprimată adjectival, calitate ce contaminează contiguitățile. Ca să ne referim la primul exemplu citat, timpul însuși este invadat de „senzualitatea" pe care o emană fecioarele.

4. Considerăm că interferența dintre valorile adjectivale și adverbiale este o situație fundamental diferită. În acest caz un determinant se raportează concomitent la verb și la substantiv. Statutul lui devine astfel intrinsec ambiguu. Consecințele sînt mult mai adînci decît atunci cînd un determinant se raportează concomitent la două substantive sau concomitent la două verbe, în care caz se produce un transfer al determinării, fără ca determinantul să forțeze limitele clasei sale gramaticale.

Ca structură de suprafață transferul determinativ atributiv și interferența valorilor gramaticale adjectivale și adverbiale seamănă foarte mult, mai ales că și un fenomen și celălalt se realizează, cel mai adesea, prin hiperbat. În cazul transferului atributiv, structura de adîncime restabilește raportul determinativ firesc și explică astfel efectele semantice pe care le produce. În cazul interferenței valorilor gramaticale adjectivale și adverbiale în poezie, structura de adîncime prezintă, însă, două variante la fel de legitime. Sînt date două posibilități ale raportului de determinare, dar totodată apare și imposibilitatea de a alege doar una dintre ele. Poetul, prin cunoașterea profundă a limbii sau doar printr-o intuiție profundă a ei, propune o alegere imposibilă. Și, pentru a amplifica jocul, cînd una dintre valori (adjectivală sau adverbială) este favorizată de poziția sintactică, de exemplu, apare imediat o marcă morfologică care o favorizează pe cealaltă, astfel ca situația să rămînă indicibilă. Rezultatul este o **indeterminare,** căreia îi corespunde o difuziune a limitelor dintre categoriile cunoașterii, așa cum sînt exprimate în limbă.

Este specific poeziei actuale de a suprasolicita astfel de procedee care produc indeterminare și deschidere spre mai multe posibilități interpretative.

LISTA VOLUMELOR DE POEZIE

G. ALBOIU, *Aventura continuă*, București, Ed. Eminescu, 1980.
I. ALEXANDRU, *Imnele bucuriei*, București, Ed. Cartea Românească, 1973.
I. ALEXANDRU, *Imnele Transilvaniei*, București, Ed. Cartea Românească, 1978.
A. BLANDIANA, *Poezii*, București, Ed. Cartea Românească, 1974.
C. BUZEA, *Coline*, București, Ed. Cartea Românească, 1970.

C. BUZEA, *Ploi de piatră*, București, Ed. Albatros, 1979.
E. BRUMARU, *Versuri*, București, Ed. Albatros, 1970.
M. CANTUNIARI, *Poezii*, București, Ed. Cartea Românească, 1977.
R. CÂRNECI, *Heraldica iubirii*, București, Ed. Eminescu, 1975.
R. CÂRNECI, *Temerile lui Orfeu*, București, Ed. Cartea Românească, 1978.
G. CHIFU, *Realul eruptiv*, București, Ed. Eminescu, 1979.
M. CIOBANU, *Patimile*, București, Ed. Cartea Românească, 1979.
ȘT. A. DOINAȘ, *Poezii*, București, Ed. Eminescu, 1979.
A. DUMBRĂVEANU, *Oase de corăbii*, București, Ed. Tineretului, 1968.
D. FLĂMÂND, *Apeiron*, București, Ed. Cartea Românească, 1971.
G. HAGIU, *Poezii*, București, Ed. Eminescu, 1973.
G. HAGIU, *Sonete*, București, Ed. Eminescu, 1978.
C. IVĂNESCU, *Rod IV*, București, Ed. Cartea Românească, 1977.
M. IVĂNESCU, *Versuri*, București, Ed. pentru Literatură, 1968.
A. PĂUNESCU, *Poezii*, București, Ed. Minerva, 1978.
I. ROMANESCU, *Aberații cromatice*, București, Ed. pentru Literatură, 1969.
R. STANCA, *Versuri*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1980.
N. STĂNESCU, *Sensul iubirii*, București, E.S.P.L.A., 1960.
N. STĂNESCU, *Alfa*. București, Ed. Tineretului, 1967.
N. STĂNESCU, *În dulcele stil clasic*, București, Ed. Eminescu, 1970.
D. TURCEA, *Entropia*, București, Ed. Cartea Românească, 1970.
D. VERONA, *Zodia măslinului*, București, Ed. Cartea Românească, 1974.
R. VULPESCU, *Arte și meserie*, București, Ed. Cartea Românească, 1979.

The Interference of Adjectival and Adverbial Grammatical Values, a Source of Ambiguity in Contemporary Romanian Poetry

(Abstract)

Through discussing several types of interference of the adjectival and adverbial grammatical values in contemporary Romanian poetry, the article demonstrates that this phenomenon is due to the grammatical status of adjectives and adverbs in Romanian; these categories are allowed to establish relationships which are not specific to the grammatical class they belong to.

This intrinsic property of Romanian is considered of the utmost importance for the poetic language, as the undetermination thus conferred to the latter is generating ambiguity.

Decembrie 1982

Institutul de Lingvistică
București, Spiru Haret 12

FLORIN DELEANU

FILOZOFIA LIMBII ÎN CHINA ANTICĂ (I)

Lucrarea încearcă să surprindă modul cum s-au conturat teoriile de filozofia limbii în contextul social-istoric al Chinei antice (sec. VI î.e.n. – 220 e.n.). Fără a avea caracterul atît de sistematic al filozofiei limbii din Grecia antică și fără a se cristaliza ca un domeniu autonom al gîndirii, reflecția asupra limbajului a atins în China un nivel care prezintă analogii și chiar anticipări ale unor teorii din spațiul european.

Timp de milenii gîndirea chineză tradițională a fost caracterizată de vocația a ceea ce Aristotel numea φρόνησις, înțelepciunea practică aplicată conduitei. Nimic nu a fost mai străin acestui spațiu ca speculația metafizică pură. Nici un curent, nici un domeniu al gîndirii filozofice nu și-a putut consolida poziția fără respectarea unei cerințe minime : eficacitatea directă în praxisul social sau individual.

Meditația asupra naturii limbii trebuie privită numai în acest context. Astfel, vom putea înțelege că, în majoritatea cazurilor, nu avem de a face cu descrieri sau analize ale faptelor de limbă, ci, mai degrabă, cu recomandări și eforturi normative, care indică modul cum trebuie tratată limba pentru a se atinge un anume rezultat practic. Reflecția asupra limbii a avut, în China tradițională, statutul de instrument auxiliar al eticii și al gnoseologiei. De aceea, problema centrală a filozofiei limbajului a constituit-o, secole de-a rîndul, interogația asupra posibilității limbii de a reflecta și transmite esența realității. Iar această interogație, la rîndul ei, nu avea alt scop decît dezvăluirea modului în care individul și societatea trebuie să se raporteze practic la limbaj.

Grecia antică a avut, printre altele, șansa experienței sofiste, care a adus ,,o reflecție asupra discursului, în care limbajul apare... ca o măreție radical diferită de Ființă, Natură și Cosmos''[1]. Această reflecție se situează în cadrul mai larg al luptei pentru emanciparea omului grec, la care au participat și sofiștii, responsabili mai ales pentru ,,eliberarea limbii de servituțile ontologice''[2]. Căci numai atunci cînd omul devine valoare centrală, limba capătă atributul ,,măreției'' și este studiată în sine, ceea ce reprezintă nașterea adevăratei filozofii a limbajului. China nu a avut însă o mișcare care să privească limba ca valoare ce trebuie studiată în sine. Aceasta nu înseamnă că pentru gînditorii chinezi omul nu a constituit o valoare ; dar ,,umanismul'' lor nu a culminat niciodată cu proclamarea omului ca centru al Universului. Ființa umană nu poate fi concepută decît în strînsă corelație cu cerul (tiān) și pămîntul (dì), adică macrocosmosul în permanentă mișcare și devenire. Particularitatea spațiului chinez este că nici unul din elementele acestei triade nu poate fi conceput

[1] Fernard Fournier, Danielle Leeman, *Questions sur la grammaire traditionelle : le profil grec*, in ,,Langue française'' nr. 41, Février 1979, p. 80.
[2] *Ibid.*, p. 85.

independent sau proclamat suprem[3]. Ele își găsesc împlinirea ontologică numai în coexistența lor armonioasă. Acest umanism *sui generis* face ca limba să nu fie decît rareori studiată în sine. Ea este interesantă numai în măsura în care contribuie la relațiile omului cu cerul și pămîntul (universul) sau la raportul omului cu omul (societatea). Majoritatea reflecțiilor sînt de fapt recomandări care privesc transformarea limbii într-un instrument optim de reglare a raporturilor om-cosmos și om-comunitate.

Această vocație a eficacității și praxisului a fost determinată și de contextul istoric în care s-a născut și s-a dezvoltat gîndirea chineză antică. La sfîrșitul perioadei Primăverii și Toamnei (Chūn Qiū) (770—476 î.e.n.) sistemul sclavagist și autoritatea dinastiei Zhōu, venită la putere în sec. al XI-lea î.e.n., intră într-un evident declin, manifestat prin grave tulburări sociale și politice[4]. Prinții și ducii duc o politică din ce în ce mai independentă și poartă neîncetate războaie pentru consolidarea pozițiilor lor sau pentru cucerirea de noi teritorii. Această luptă pentru supremație, care a durat cîteva secole, a fost însoțită de destrămarea vechilor comunități rurale, răscoale ale sclavilor și săracilor, degradarea modului de viață arhaic, pierderea tradițiilor etc.

Cugetarea filozofică apărută în această perioadă are ca finalitate principală căutarea unor soluții.

Primul care a inaugurat această linie a fost Kǒng Fū Zi (Confucius) (551—479 î.e.n.), întemeietorul confucianismului (Rújiā). Filozofii chinezi contemporani îl califică adesea drept conservator și retrograd[5], dar natura paseistă a gîndirii sale e mai degrabă nostalgia marii stabilități și coeziuni morale care caracterizase viața comunității arhaice. Din punct de vedere social, Confucius contestă faptul că puterea trebuie acordată pe baza averii sau a titlurilor ereditare. Idealul său este de natură etică — omul superior (jūn zi), care trebuie să respecte strict codul moral și ritualul specific fiecărei poziții sociale. Structura rolurilor sociale este foarte strictă: ,,Conducătorul să fie conducător, supusul să fie supus, tatăl să fie tată și fiul să fie fiu''[6].

Dar aceasta nu înseamnă că individul trebuie să ocupe aceeași poziție în întreaga sa viață. Omul își poate schimba statutul social, adoptînd, în consecință, un alt cod moral, numai pe baza meritelor personale. Pe plan politic, Confucius pledează pentru un guvern ce conduce prin exemplul moral și nu prin forță și pedeapsă. Sistemul său filozofic încearcă să legitimeze structura unui stat reglat de principii stricte și criterii morale, în care conducătorul să fie pătruns de simțul datoriei față de obște, iar supușii să cultive fidelitatea și onoarea. Confucius a fost însă martorul declinului tocmai unui astfel de stat. Accepțiunile cu care fuseseră vehiculați termenii politici și morali încep să se schimbe. Cuvintele capătă noi sensuri și conotații. Termenul de suveran (jūn), de pildă, capătă pentru mulți vorbitori un nou sens. El nu mai denumește pe cîrmuitorul ce își ocrotește

[3] Cf. C. Gregory, *L'homme et l'Univers*, in *Chine* din ,,Encyclopaedia Universalis'', vol. 4, Paris, 1968, p. 264.

[4] China Handbook Series *History*, Beijing, Foreign Languages Press, 1982, p. 6—7.

[5] Cf. Rén Jìyù, coord., *Zhōngguó Zhéxuéshǐ (Istoria filozofiei chineze)*, vol. I, Ed. Poporului, ed. a III-a, 1979, p. 68—69.

[6] Kǒng Fū Zi, *Lún Yǔ (Analectele)*, cap. 12, enunțul 11.

supușii și așteaptă de la ei fidelitate, ci pe monarhul absolut care nu mai dă exemplu moral, e stăpînit de ambiții, duce o politică agresivă în interior și exterior etc. Această evoluție semantică a cuvintelor are implicații negative după părerea lui Confucius, care propune soluția rectificării numelor (zhèng míng).

Efortul rectificării numelor privește întoarcerea la vechile intensiuni ale cuvintelor, intensiuni creditate cu valoare absolută și eficiență totală. La aceasta se adaugă imperativul ca toți membrii comunității lingvistice să pună în practică prescripțiile incluse în intensiunea termenilor morali și sociali. Garanția mitologică a acestei teze o constituie epoca împăraților înțelepți din vechime, cînd prosperitatea și armonia domneau în întreaga țară. În această epocă de aur a civilizației chineze, împărații înțelepți au statornicit sensurile corecte ale numelor, astfel încît cuvintele corespundeau perfect realităților denumite. Această transponență a termenilor lăsa să se vadă „personalitatea fiecărei ființe, locul și rangul ei în lume" [7]. Rectificarea numelor nu privește, așadar, stabilirea condițiilor de adevăr și nici modificarea complexului sonor al cuvintelor, ci postularea unor intensiuni precise, care să păstreze vechea eficacitate dovedită în epoca edenică a împăraților înțelepți. Postularea acestor intensiuni nu pleacă de la constatarea *de facto* a sensurilor cuvintelor din limba naturală. Este suficient să se demonstreze în interiorul sistemului confucianist valoarea morală a unei intensiuni pentru ca aceasta să devină „nume corect", cu o presupusă origine sacră, care trebuie respectat și aplicat în practică de către toți membrii comunității.

De ce efortul confucianiștilor s-a concentrat mai ales asupra numelor și nu asupra enunțului sau a limbii în totalitate? Ca și pentru Platon în *Cratylos*, „funcția denominativă a limbajului implică o filozofie cu un fundament lexicologic și nu sintactic" [8]. Pentru confucianiști, temeiul unei astfel de filozofii este însă cu totul altul. Am văzut că esența acestui sistem este postularea unor norme și calități etice pe care individul trebuie să le pună în practică. Baza acestui demers este definiția, explicarea fiecărui termen-cheie al eticii. Este normal deci ca accentul să cadă pe nume, adică pe postularea intensiunii cuvintelor, și nu pe sintaxă, legătura dintre cuvinte.

Aceasta nu înseamnă însă că rectificarea numelor are doar o dimensiune lexicologică, care le exclude pe toate celelalte. Filozoful confucianist Dǒng Zhòngshū (cca. 179—104 î.e.n.) sugerează că rectificarea numelor trebuie să țină seama și de organizarea sintaxei [9]. Sensul propoziției nu mai apare ca o simplă sumă a cuvintelor izolate. Contextul începe să joace un anumit rol în determinarea sensului cuvîntului. Dǒng lasă să se înțeleagă că numai luînd în considerație și planul sintagmatic se poate dirija semioza către o decodare precisă, evitînd conotațiile „parazite" ce ar putea modifica intensiunea corectă.

Oricum, accentul pus pe ideea intensiunilor corecte cu care au fost investite toate cuvintele din limbă a trezit diverse reacții polemice. Din

[7] Marcel Granet, *La pensée chinoise*, Paris, La Renaissance du Livre, 1934, p. 49—50.

[8] Fournier, Leeman, *art. cit.*, p. 90.

[9] Dǒng Zhòngshū, *Chūn Qiū Fán Lù (Bogatele nestemate ale Analelor Primăverii și Toamnei)*, cap. *Shēn Chá Míng Hào (Examinarea profundă a numelor și denumirilor)*.

perspectiva dialectică a școlii taoiste (DàoJiā), sensul unui cuvînt, și, mai ales, conotațiile sale morale nu pot fi absolute și definitive. Universul este un uriaș organism, ale cărui conexiuni infinite și transformări permanente nu pot fi fixate definitiv în intensiunile cuvintelor. Conotația morală a termenilor e doar o problemă de perspectivă, iar postularea ei univocă nu poate fi decît o întreprindere arbitrară [10]. Pe de altă parte, utilitarismul școlii moiste (MòJiā) determină refuzul accentului pus pe dimensiunea lexicologică. După reprezentanții ei, cuvîntul izolat nu poate fi un criteriu al stabilirii valorilor de fals și adevărat. De aceea, moiștii dau o atenție mai mare enunțului și legilor de stabilire a condițiilor de adevăr [11]. Mai mult, pentru ei cunoștințele noastre despre lume nu sînt definitive și nu ajung totdeauna să fixeze în mod absolut esența unui obiect, iar comunicarea lor prin limbă reprezintă o nouă aproximare : ,,Esența unui lucru, cunoștințele despre ea și comunicarea lor altora nu sînt în mod necesar identice'' [12].

Proiectul confucianist al rectificării numelor nu este un fenomen singular în istoria gîndirii universale. În contexte filozofice diferite, regăsim teze asemănătoare în orientările epocii iluministe de intervenție subiectivă asupra limbii în vederea rectificării ei, și chiar în cadrul neopozitivismului și al filozofiei analicității din secolul nostru [13].

Aproape fiecare gînditor confucianist a reluat, cu modificări mai mari sau mai mici, această teorie. Analiza cea mai completă și închegată o găsim în opera lui Xún Zi (313—238 î.e.n.). Spre deosebire de majoritatea textelor filozofice antice chineze, care constau din aforisme, anecdote, discuții între magistru și discipol, opera lui Xún Zi este formată din eseuri foarte coerente. Capitolul ,,Despre rectificarea numelor'' *(Zhèng Míng Lùn)* este demersul cel mai apropiat de logica propriu-zisă [14] și filozofia limbii din China antică. Opera lui Xún Zi a fost foarte influentă în timpul dinastiei Hàn (206 î.e.n.—220 e.n.), dar apoi a intrat într-un con de umbră pînă în epoca modernă [15].

Ca pentru orice confucianist, fundamentul gîndirii lui Xún Zi îl reprezintă încrederea în perfectibilitatea naturii umane și afirmarea omeniei (rén) și a dreptății (yì) ca valori supreme în guvernare și educație.

[10] Cf. *Zhuāng Zi*, cap. *Qí Wù Lún (Uniformitatea tuturor lucrurilor).*

[11] *Mò Zi*, cap *Jīng Shàng (Canonul moist, partea I)*, enunțurile 14, 31 ; cap. *Jīng Shuō Shàng (Explicații la canonul moist, partea I)*, enunțurile 14, 31.

[12] *Mò Zi*, cap. *Jīng Xià (Canonul moist, partea a II-a)*, enunțul 16.

[13] Pentru a apăra distincția analitic-sintetic, Carnap și Kemeney introduc termenul de postulate de înțeles *(meaning postulates)*, care semnifică deciziile constructorului unui limbaj de fixare a înțelesului termenilor extralogici, descriptivi. « Mai tîrziu, George Maxwell a propus ca expresia să fie aplicată și pentru a desemna enunțuri asupra înțelesului termenilor descriptivi în cadrul a ceea ce a numit o ,,corijare rațională'' a limbii naturale » (Mircea Flonta, *Adevăruri necesare? Studiu monografic asupra analicității*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 63). Aceste propuneri au fost însă primite cu serioase critici din partea altor filozofi ai limbajului. Astfel, Stegmüller arată că în limbile naturale nu se poate vorbi de ,,postularea'' unor înțelesuri, ci de constatarea lor în practica lingvistică curentă *(apud* Flonta, *op. cit.*, p. 63—64). Waisman arată, la rîndul lui, că sensul cuvintelor din limbile naturale e insuficient determinat și nu poate fi fixat prin reguli, cunoașterea empirică fiind neîntreruptă, deschisă *(apud* Flonta, *op. cit.*, p. 183). Făcînd un salt înapoi în timp, putem spune că toate aceste critici ar putea fi opuse și tezei confucianiste a rectificării numelor.

[14] Wing-Tsit Chan, trad. și edit., *A Source Book in Chinese Philosophy*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1963, p. 128.

[15] *Ibid.*, p. 115.

Dar în interpretarea dată principiului Cerului (tiān), el se apropie de taoism. Pe de altă parte, teza naturii umane, considerată ca fiind la origine rea şi imorală, îl determină să accentueze necesitatea unui control politic autoritar. Aceasta îl apropie de cel mai radical curent chinez, legismul (Fǎjiā), care susţinea puterea absolută a suveranului, exercitată printr-un sistem strict de pedepse şi recompense. Oricum, Xún Zi nu ajunge la extremismul legist ce proclamă că orice măsură a suveranului, oricît de agresivă şi imorală, este justificată dacă serveşte la consolidarea puterii.

Această dizidenţă faţă de ortodoxismul confucianist se poate vedea şi în teoria rectificării numelor, unde deşi admite existenţa prealabilă a unor intensiuni corecte şi definitive, autorul consideră că numele sînt instituite prin convenţie. Aceasta reprezintă însă recunoaşterea implicită a faptului că numele sînt, în ultimă instanţă, „corecte" numai în cadrul unei comunităţi lingvistice date şi nu în mod absolut. Prin încercarea de tipologie a numelor, Xún Zi demonstrează că intensiunea unui termen poate fixa, la diverse nivele de generalitate, trăsăturile esenţiale ale realităţii. Ea reprezintă un construct uman care sesizează, în diverse moduri şi pe diverse coordonate, realitatea. Xún Zi depăşeşte astfel stadiul primar de concepere a numelui ca un simplu instrument aflat într-o relaţie unică de reflectare a realităţii.

Garanţia eficacităţii rectificării numelor este şi pentru Xún Zi epoca edenică a împăraţilor înţelepţi. De altfel, capitolul „Despre rectificarea numelor" începe cu o incursiune în istoria sacră a numelor corecte. Gest cu semnificaţie rituală a întoarcerii la momentul creaţiei, dar nu cel al cosmogoniei, ci cel al instaurării omului ca *Homo significans* : „Cînd cîrmuitorii înţelepţi au creat numele, atunci numele au fost fixate [pentru fiecare obiect] şi realităţile au fost diferenţiate. Principiile cîrmuitorilor înţelepţi erau aplicate şi voinţa lor era înţeleasă. Astfel, poporul era cîrmuit cu toată grija şi era unit"[16].

Epoca edenică era văzută ca o armonie semiotică, în care limbajul, predominant denotativ, atingea scopurile comunicării perfecte. În acele epoci, crearea arbitrară de nume era interzisă : „Crearea arbitrară de nume care aruncă în dezordine numele corecte, pricinuind îndoială în sufletul poporului şi multe tulburări, era socotită o mare ticăloşie".

Xún Zi consideră că această practică semiotică „ilicită" stă la baza dezordinii sociale din vremea sa : „Acum că acei cîrmuitori înţelepţi au murit şi păzirea numelor [corecte] a slăbit, cuvinte ciudate au apărut, iar numele şi realităţile au devenit neclare".

Această „mitologie" a semiozei corecte, a limbii ca factor determinant al societăţii şi omului, reprezintă premisa expunerii teoretice despre principiile rectificării numelor. Pentru explicarea lor, filozoful chinez găseşte necesar să discute trei aspecte :

A. Cauza existenţei numelor

Xún Zi consideră că, reflectînd realitatea, numele devin şi instrumente de decupare a continuumului ontic în unităţi prin care se stabilesc

[16] Începînd cu acest fragment, toate citatele următoare sînt din *Xún Zi*, cap. 22 *Zhèng Míng Lún (Despre rectificarea numelor)*.

opozițiile și ierarhiile inerente oricărui cîmp semantic. Comunicarea și activitatea umană nu pot fi înfăptuite fără decupaje ontice precise, care să facă clare deosebirile și asemănările din lumea înconjurătoare. Limba nu este concepută ca o simplă oglindă a Ființei. Ea devine și un interpretant al acesteia. Xún Zi se înscrie în seria gînditorilor care de la Platon [17] și Aristotel [18] și pînă la structuraliști concep limba ca un interpretant ce mediază cunoașterea realității și nu o copiază mecanic: ,,... înțelepții au căutat să stabilească distincții și au instituit nume care să indice realități, pe de o parte, pentru a face clară deosebirea între ceea ce e nobil și ceea ce e umil și, pe de altă parte, pentru a înțelege care sînt asemănările și diferențele [dintre lucruri]".

B. Cauza asemănărilor și a diferențelor dintre nume

Decuparea realului nu este făcută însă arbitrar, ci pornindu-se de la o bază ontologică și trecînd prin filtrul perceptiv și intelectual al subiectului uman. Modelul gnoseologic schițat de Xún Zi funcționează astfel: datorită deosebirilor reale dintre lucruri, organele de simț le percep diferit iar mintea face pe această bază distincții și generalizări, stabilind în cele din urmă semne lingvistice diferite pentru obiecte diferite: ,,De ce există asemănări și deosebiri între nume? Consider că ele există datorită organelor de simț ale membrilor aceleiași specii, care au aceleași senzații și percep lucrurile în același fel. Apoi lucrurile sînt comparate și cele care sînt identice vor fi generalizate [în același concept]. În acest fel, ele vor primi același nume ca semn al asemănării lor".

C. Principiile fundamentale ale instituirii numelor

În afara concluziei că ,,lucuri similare primesc același nume, iar lucruri diferite primesc nume diferite", Xún Zi mai discută cazul identității obiectelor la nivel general și al deosebirilor subtile la nivel particular, devenirea și schimbarea numelor, tipologia reflectării realității prin nume, arbitrarul semnului lingvistic etc.

Lucrurile care se aseamănă și formează în sistemul gnoseologic uman o singură clasă, dar care se află ,,în locuri diferite" (sînt entități ontice particulare) trebuie considerate identice la nivel general și deosebite la nivel individual. Căci ele se pot asemăna prin trăsături și aspecte, formînd baza unui construct uman comun, altfel spus, intensiunea unui termen, dar fiecare are individualitatea sa ontică specifică. Se face astfel intuitiv distincție între intensiunea unui termen, care poate generaliza trăsăturile tipice clasei, și extensiunea sa, adică totalitatea membrilor ce formează o clasă și între care pot exista deosebiri subtile. Dar aceste deosebiri nu sînt pertinente pentru clasa respectivă în general și nu sînt înregistrate în intensiune.

[17] În *Cratylos* (388b), Socrate îi spune lui Hermogenes că prin nume noi ,,dăm învățătură unii altora și totodată deosebim lucrurile așa cum sînt" (Platon, *Opere*, vol. III, dialogul *Cratylos*, trad. Simina Noica, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 258). Citatul arată că alături de funcția de comunicare (cf. S. Noica, *Note*, în Platon, *op. cit.*, p. 338), limba are rolul de a reflecta realitatea făcînd decupaje în perimetrul ontic, ceea ce înseamnă că ea este mai mult decît o reflectare mecanică.

[18] ,,Analiza din *De Interpretatione (Peri Hermenéias)* produce o distanță între discurs și Ființă, care este tocmai ceea ce Aristotel numește ,,interpretare": discursul nu se lipește de Ființă, ci o semnifică" (Fournier, Leeman, *art. citat*, p. 98).

Xún Zi discută și problema devenirii : „Există lucruri care au înfățișări diferite, dar sînt în același loc, cum ar fi același om la tinerețe și la bătrînețe".

Atunci cînd o realitate se schimbă, fără însă a-și modifica datele esențiale, ea va primi același nume, adăugîndu-se doar că a suferit „o transformare". Deci devenirea este pertinentă pentru numele lucrurilor doar atunci cînd le schimbă esența.

Reflectarea realității poate diferi și în funcție de gradul de generalitate. Astfel, numele se clasifică în generale (dà gòng míng) și particulare (dà bié míng)[19]. Atunci cînd vrem să ne referim la totalitatea lucrurilor printr-un singur termen, vom folosi numele general de „lucru" (wù). Alteori ne referim la decupaje mai reduse din realitate și folosim nume particulare, cum ar fi „păsări și animale" (niăo shòu). Generalizarea și decupajul au limite superioare și inferioare, impuse chiar de structura realității. Astfel, generalizarea se face pînă cînd nu mai e nimic care să nu fie inclus în numele general, iar particularizarea „se oprește doar atunci cînd nu mai este nimic mai particular". Această clasificare este asemănătoare cu tipologia numelor din „Canonul moist" : „Numele sînt generale (dá), de specie (léi) și individuale (sī)" [20]. Primele două categorii ar corespunde numelor generale și numelor particulare la Xún Zi, iar ultima este echivalentă cu concluzia sa despre oprirea procesului de decupare [21]. Ceea ce nu înseamnă că ar fi vorba despre un împrumut, ținînd seama, mai ales, de polemica aprinsă dintre cele două școli [22].

Xún Zi mai face o clasificare după numărul unităților lexicale folosite pentru a exprima realitatea : « Cînd un nume simplu, cum ar fi „cal" este suficient pentru a exprima înțelesul unei realități, atunci se folosește acel nume simplu. Cînd un nume simplu nu este suficient, atunci se folosește o sintagmă *(ad. lit.* nume compus), cum ar fi „cal alb" ». Un loc important este ocupat de discutarea convenționalității numelor : „Numele nu au o corectitudine în sine. Aceasta este stabilită prin convenție".

Arbitrarul semnului lingvistic este în acord cu teza centrală a rectificării numelor, potrivit căreia intensiunile date de către împărații înțelepți pot reflecta definitiv esența realității. Corectitudinea semantică și regulile de fixare a intensiunii precise a termenilor nu au nimic de a face cu faptul că realitatea în sine nu decide în mod absolut asupra simbolului fonetic sau grafic. Acesta din urmă a fost fixat prin convenție, care, odată

[19] Rén, *op. cit.*, p. 221, traduce pe *dà* prin „cel mai", spre deosebire de Chan, *op. cit.*, p. 126, care îl traduce prin sensul său curent de „mare". După Rén, textul s-ar referi la „nume de maximă generalitate" și „nume de maximă particularitate", dar în acest caz, exemplul pentru ultimul tip („păsări și animale"), ar fi evident eronat. De aceea, am optat pentru soluția lui Chan.

[20] Mò Zi, *Jīng Shàng (Canonul moist, partea I)*, enunțul 79.

[21] Cf. Rén, *op. cit.*, p. 221 ; Chan, *op. cit.*, p. 126–127.

[22] Și in spațiul filozofic european găsim preocupări de tipologie a cuvintelor după gradul de generalitate a sensului. Pentru a da un singur exemplu, John Locke (1633–1704) consideră că există trei tipuri de nume : pentru idei simple, pentru idei complexe și pentru substanțe (Al. Graur, Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. a III-a revăzută și adăugită, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1977, p. 51).

statornicită, trebuie respectată de toți membrii unei comunități lingvistice : „Nu există realități care să corespundă prin ele însele numelor. Numele se atribuie realităților prin convenție. Cînd convenția este stabilită și se instaurează obiceiul, numele denumesc doar acele realități". Discutînd arbitrarul semnului lingvistic, Xún Zi nu uită însă să remarce existența cuvintelor motivate, pe care le descrie astfel : „directe, ușor de înțeles și care se susțin prin ele însele". Acest tip de motivare prin simbolism fonetic a fost remarcat și de Platon în *Cratylos*. Dar meritul central al lui Xún Zi este discutarea convenționalității numelui într-un spațiu lingvistic infuzat de iconicizare, care sugerează mai mult decît orice alt factor ideea unui obiect care impune prin el însuși reprezentamenul [23].

Pornind de la aceste trei principii, Xún Zi constată existența a trei erori (huò, *ad lit.* a provoca confuzie) ale folosirii numelor, care reprezintă o critică la adresa paradoxurilor lui Mò Zi (cca 478—392 î.e.n.), întemeietorul moismului, și ale unor reprezentanți ai școlii numelor (Míngjiā), ca Huì Shī (cca 380—305 î.e.n.), Sòng Zi (cca 400—320 î.e.n.) și Gōngsūn Lóng (cca 325—280 î.e.n.).

Școala numelor reprezintă mai degrabă o orientare tematică decît un curent filozofic propriu-zis. Unici în istoria gîndirii chineze prin interesul predominant pentru dezbateri pur teoretice asupra unor concepte ca realitatea, numele, relativitatea, timpul, spațiul etc., exponenții acestei școli nu au descoperit legi logice sau gnoseologice, ci și-au exprimat concluziile sub forma unor paradoxuri, aforisme ori dialoguri [24]. Școala numelor a fost unică în China și prin faptul că s-a concentrat asupra limbii în sine, rupînd legăturile acesteia cu Ființa, ceea ce a dus adesea la paradoxuri asemănătoare cu cele ale sofiștilor și eleaților, cu care a fost dealtfel comparată adesea [25]. Acest demers, cît se poate de „nechinez", a avut o mică influență în istoria gîndirii din China, dar în epoca Țărilor în luptă (475—221 î.e.n.), cînd a apărut, toate celelalte școli l-au atacat vehement. Zhuāng Zi spune despre reprezentanții școlii numelor că ei „pot închide gura oricui [prin argumente puternice], dar nu pot cîștiga inima nimănui" [26]. Aceste atacuri au permis păstrarea filozofiei chineze în perimetrul interesului permanent pentru eficacitate, dar au îndepărtat-o de constituirea logicii și filozofiei limbajului propriu-zis.

Îndepărtarea limbii de Ființă, ruperea cuvintelor de lucrurile pe care le denumesc duc la evidente încălcări ale principiilor rectificării numelor, încălcări pe care Xún Zi le analizează detaliat. Trebuie totuși spus că filozoful confucianist nu înțelege modul de structurare a paradoxurilor din școala numelor, care se bazează pe principiile logicii polivalente și pe implicite mutații bruște pe diverse planuri ale sensului. Stilul ambiguu, care, în plus, șoca obișnuințele lingvistice, nu constituia pentru Xún Zi

[23] În gîndirea chineză antică nu a existat o polemică propriu-zisă între teoriile „de la natură" (φύσει) și teoriile „prin convenție" (θέσει) ca în filozofia greacă (cf. Graur, Wald, *op. cit.*, p. 11—12). În diferite contexte și unii autori chinezi și-au exprimat o părere sau alta, dar concluzia „de la natură" ori „prin convenție" nu a influențat decisiv poziția lor în problema modului cum trebuie tratat limbajul.

[24] Chan, *op. cit.*, p. 232—233.

[25] Anton Dumitriu, *History of Logic*, vol. 1, Kent, Abacus Press, 1977, p. 25—27.

[26] *Zhuāng Zi*, cap. 33, *Tiān Xià (China)*.

adevărata modalitate a discursului filozofic. Să luăm de pildă paradoxul nr. 4 al lui Huì Shī :

Shān yŭ zé píng
Munții și mlaștinile sînt la același nivel.
(ad lit. „Munte și mlaștină egal)

Xún Zi apreciază acest enunț ca fiind o clară violare a numelor corecte. Dar enunțul se poate referi, printr-o deplasare metaforică, la faptul că entitățile își pot schimba sensul în funcție de perspectiva vorbitorului sau că „munții" și „mlaștinile" sînt într-o situație similară față de suprafața plană. Ambele reprezintă deformări în raport cu acest plan, deci sînt cazuri identice, „la același nivel". La fel de bine, Huì Shī ar putea să folosească aici „munte" și „mlaștină" doar în calitatea lor de unități gramaticale și nu unități semantice. Căci, într-adevăr, „munte" și „prăpastie" au aceeași valoare gramaticală, deci și în acest sens sînt „la același nivel". În această interpretare, caracterul de paradox al enunțului ar rezulta din jocul dintre limbă și metalimbă.

Cît despre școala moistă, utilitarismul ei pronunțat duce la unele enunțuri care șochează mai degrabă principiile confucianiste, decît legile generale ale limbii și logicii. De exemplu, „A ucide un tîlhar nu înseamnă a ucide un om" (Mò Zi, cap. 45) nu poate fi considerat un paradox propriu-zis. Xún Zi critică această propoziție, deoarece consideră că ea nu ține seama de similaritatea reală dintre „om" și „tîlhar" : a ucide un anumit tip de om nu înseamnă a ucide un om — ceea ce ar fi o evidentă încălcare a principiilor logice. Dar el nu înțelege și nici nu poate accepta din perspectiva rectificării numelor că termenul „om" mai are și o altă accepțiune : ființă cu înalte calități morale. Deci a omorî un tîlhar nu înseamnă, într-adevăr, a omorî o ființă cu înalte calități morale. Propoziția nu are însă caracterul unui adevărat paradox, căci în limbă există mai multe accepțiuni pentru un cuvînt. Prin „om" nu se înțelege strict numai un anumit tip de viețuitoare bipedă. Ideea că un tîlhar nu este un „om" adevărat (= moral) apare, dealtfel, în fondul paremiologic al multor popoare. Așa cum arătam mai sus, enunțul acesta nu încalcă o regulă a limbii, ci teza confucianistă a necesității ca fiecare cuvînt să primească o unică intensiune, care e considerată „corectă".

Xún Zi împarte erorile în trei categorii, echivalente celor trei principii ale rectificării numelor.

A. Violarea cauzei existenței numelor sau cum spune Xún Zi „folosirea numelor pentru a provoca confuzie în folosirea corectă a numelor". Este vorba de neînțelegerea asemănărilor și diferențelor dintre lucruri. Exemplele sînt : „Nu este nici o rușine să fii insultat" (Sòng Zi), „A ucide un tîlhar nu înseamnă a ucide un om" (Mò Zi) etc.

B. Violarea cauzei asemănărilor și diferențelor dintre nume prin „folosirea realităților pentru a provoca confuzie în folosirea corectă a numelor". Aceasta se referă la sfidarea senzațiilor diferite primite de la organele de simț. Exemplele sînt : „Munții și mlaștinile sînt la același nivel" (Huì Shī), „Dorințele caută să fie cît mai puține" (Sòng Zi).

C. Violarea principiilor fundamentale ale instituirii numelor sau „folosirea numelor pentru a provoca confuzie în perceperea realității". Xún Zi înțelege prin aceasta folosirea limbii pentru a da o imagine defor-

mantă asupra realității, sfidînd convențiile lingvistice general acceptate, ca în paradoxul lui Gōngsūn Lóng „Un cal alb nu este cal”. Filozoful confucianist comentează astfel acest paradox: „Ceea ce este negat (un cal) contrazice ceea ce este afirmat (un cal alb)”. Cu alte cuvinte, Xún Zi descoperă principiul propozițiilor necesar false „A nu este A” sau „A este non A”. E drept însă că paradoxul lui Gōngsūn nu reprezintă o propoziție necesar falsă. El arată de fapt că genul (calul) nu este același lucru cu o specie particulară a sa caracterizată de un atribut accidental (calul alb).

Eseul lui Xún Zi se încheie cu analiza acestor erori ale folosirii numelor, erori care contribuie la dezordine socială și la decădere morală. Tradiția rectificării numelor continuă pînă în sec. al XIX-lea [27], dar nici o lucrare ulterioară nu va avea consistența logică și aspectul atît de teoretic al eseului lui Xún Zi. Spațiul filozofic chinez nu a avut însă nevoie de un suport teoretic mai profund pentru a da tezei rectificării numelor un rol central. Ea a constituit o practică importantă pentru orice cărturar confucianist și chiar o datorie solemnă a împăratului [28]. Cum studiul limbii nu se poate sustrage cîmpului ideologic al unei culturi [29], teza filozofică a rectificării numelor și-a pus amprenta asupra dezvoltării lingvisticii chineze. Căci alături de alți factori, rectificarea numelor poate explica de ce gramatica tradițională din China s-a redus timp de două milenii aproape doar la lucrări de lexicografie. Elaborarea dicționarelor a fost nemijlocit legată de practica păstrării și definirii sensurilor „corecte” ale numelor. De altfel, dicționarul *Ěr Yǎ* [30] a fost considerat unul dintre *Cele treisprezece canoane confucianiste (Shísān Jīng)* [31]. Mai mult, tradiția spune că la redactarea lui au participat ducele Zhōu (Zhōu gōng), unul din cîrmuitorii înțelepți legendari, Confucius și discipolii săi [32]. Chiar dacă aceste informații nu sînt demne de crezare, ele arată totuși că rectificarea numelor nu s-a limitat doar la spațiul filozofic, ci a pătruns în multe alte domenii ale civilizației chineze.

Septembrie 1983

Universitatea Cultural-Științifică
București, B-dul Nicolae Bălcescu 19

[27] Problema numelor este reluată chiar de un gînditor confucianist cu idei burgheze reformiste ca Tán Sìtóng (1865–1898), in opera *Rén Xué (Studiul umanismului)* de la sfîrșitul sec. al XIX-lea.

[28] Dǒng Zhòngshū, *op. cit.*

[29] Fourier, Leeman, *art. cit.*, p. 77–78.

[30] Dicționarul *Ěr Yǎ* pare să fi fost elaborat in timpul dinastiei Hàn (206 î.e.n. — 220 e.n.), dar este probabil ca el să se fi bazat pe materiale și contribuții mult mai vechi (Liú Yèqiū, *Zhōngguó gǔdàide zìdiǎn (Vechile dicționare chineze)*, Beijing, Ed. China, 1964, p. 81–82).

[31] Liú Yèqiū, *op. cit.*, p. 3.

[32] *Ibid.*, p. 81–82.

ANCA ULIVI

CERCETĂRI ASUPRA SINEREZEI ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Autoarea studiază, pe baza unei anchete lingvistice, reducerea prin sinereză a cuvintelor care conțin vocale în hiat, una dintre tendințele active ale limbii române actuale.

1. Sinereza, fenomen foarte frecvent în limba română actuală, reprezintă una din modalitățile de evitare a hiatului [1].

1.1. J. Marouzeau [2] definește sinereza drept fenomenul care constă în fuziunea „en une diphtongue croissante de deux voyelles contiguës, la première des deux faisant fonction de semi-voyelle".

În lucrarea de față, considerăm că este vorba despre sinereză și în cazul fuziunii a două elemente vocalice care are drept rezultat un diftong descendent. Sinereza este **progresivă** „lorsque l'élément fort occupe la seconde place" și **regresivă** „lorsque c'est la première voyelle qui attire la seconde pour former une émission polyphtongue décroissante" (Nandris, *Phonétique*, p. 186).

1.1.1. Avînd în vedere cele menționate sub **1**, diereza, fenomenul opus sinerezei, prin care se ajunge la situația de vocale în hiat, nu a făcut, în mod deosebit, obiectul cercetării noastre. Am explicat, în unele cazuri, pronunțarea în două silabe a secvențelor vocalice din unele cuvinte, ca urmare a producerii dierezei (vezi, de exemplu, **3.1.1.2.**, **3.1.2.7**).

2. Materialul cercetat și desfășurarea anchetei.

Bazîndu-ne pe ultima ediție a *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație*, ed. a III-a, București, 1971 (ÎO), am alcătuit o listă de 162 de cuvinte; pentru marea majoritate a acestora se indică pronunțarea cu hiat [3]; restul cuvintelor au ca indicație pronunțarea secvențelor vocale care ne-au interesat într-o singură silabă. Am studiat numai sinereza în interiorul cuvîntului [4]. Au fost considerate fenomene de sinereză și transformările de tip *pălări-oară*, *pălă-rioară* (fuziunea vocală + diftong

[1] În legătură cu problema evitării hiatului prin sinereză, vezi, de exemplu, O. Nandris, *L'influence française en roumain*, în « Le français moderne » XXIV (1956), 4, p. 273, și idem, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 186 (Nandris, *Phonétique*); Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. al II-lea, *Rostirea* [București], 1959, p. 418–419 (Pușcariu, LR II).

[2] *Lexique de la terminologie linguistique*, 3e édition, Paris, 1951, p. 221; vezi, pentru aceeași accepțiune a termenului, Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ed. a II-a, București, 1947, p. 34 (Iordan, LRA), Ion Calotă, *Probleme de ortoepie în viitorul Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, în LR XXVII (1978), 2, p. 202.

[3] În lucrarea de față, am cercetat oscilația între pronunțarea cu hiat și cea cu diftong a anumitor secvențe vocalice prin referire la norma indicată în ÎO. Deoarece *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982 (DOOM), a apărut după ce studiul fusese elaborat, vom face referiri la acest dicționar în cazurile în care, pentru același cuvînt, cele două lucrări normative nu recomandă aceeași pronunțare.

[4] Pentru fenomenul sinerezei în fonetică sintactică, în situații de tipul *de-a, de-o, pe-o* etc. vezi Al. Graur, *Observații asupra sinerezei în românește*, în SCL XI (1960), 4, p. 845–851.

ascendent > triftong). După ce au fost amestecate, pentru a se evita repetarea la un interval foarte mic a aceloraşi situaţii, cuvintele selectate au fost înscrise pe o listă care, multiplicată, a fost prezentată unui număr de 20 de subiecţi : 10 lingvişti (între 33 şi 50 de ani) şi 10 nelingvişti (de profesiuni şi cu studii diferite, între 30 şi 67 de ani).

Subiecţilor lingvişti, obişnuiţi cu transcrierea fonetică, le-am cerut să transcrie fonetic cuvintele respective, despărţite în silabe. Am sugerat acestor subiecţi, cunoscători ai normelor de pronunţare indicate în ÎO, să transcrie cuvintele aşa cum le pronunţă ei înşişi, fără a se lăsa influenţaţi de normele ortoepice în vigoare. Subiecţilor nelingvişti le-am cerut să despartă cuvintele în silabe.

Am cerut tuturor subiecţilor ca în rubrica de observaţii, inclusă pe lista de cuvinte, să facă, acolo unde consideră că este cazul, anumite comentarii. Unele dintre aceste comentarii, pe care le vom menţiona ulterior, au dovedit interesul subiecţilor pentru ancheta efectuată.

În cazul în care un subiect a dat mai multe răspunsuri, am luat în considerație primul răspuns.

Am inclus în categoria răspunsurilor care indicau hiatul ca modalitate de pronunţare şi situaţiile în care unii subiecţi lingvişti au notat semivocala [i̯] sau [u̯] la iniţială de silabă (cf. de exemplu, [pe-ri-át], [pe-ri-^{i}át], faţă de [pe-ri̯át])[5].

În ce priveşte cuvintele incluse în listă, menţionăm că, alături de exemple din fondul principal de cuvinte, am introdus şi cuvinte mai puţin frecvent folosite.

Unele cuvinte au fost introduse, la intervale mai mari, de două ori în listă (*informaţia, pionier, socialism, subiect, viaţă*). Am încercat, astfel, să testăm consecvenţa, respectiv, ezitările subiecţilor.

Răspunsurile obţinute le-am inclus în tablouri. În prima coloană de răspunsuri se dă varianta recomandată de ÎO. În legenda tablourilor se indică mai întîi pronunţarea recomandată de ÎO, iar după „:" pronunţarea înregistrată în răspunsurile obţinute.

2.1. Deoarece evitarea hiatului apare ca o tendinţă generală în limba română, am considerat utilă pentru cercetarea noastră şi examinarea cîtorva exemple din graiurile dacoromâne[6].

3. S. Puşcariu[7] menţionează că, „pe lîngă rostirea cu diftongi şi cea cu vocale în hiat, există, într-un număr mare de cuvinte, o rostire nestabilizată, variind de la individ la individ şi chiar la acelaşi individ, după cum vorbirea e mai îngrijită sau mai neglijată, mai repede sau mai încéată, mai solemnă sau mai familiară".

Frecvenţa unor asemenea „rostiri nestabilizate" este ilustrată şi de rezultatele anchetei noastre.

Fuziunea a două vocale alăturate, din silabe diferite, într-un diftong, paralel cu pronunţarea cu hiat a apărut foarte frecvent în cazul neologismelor. Totuşi, în cazul unor neologisme cu frecvenţă redusă sau deloc folosite de către unii subiecţi, răspunsurile au indicat pronunţarea, conform normelor, în hiat. În acest fel, s-a putut observa că rostirea în aceeaşi silabă (deci, ca diftong) a unora dintre aceste secvenţe vocalice este în

[5] În legătură cu evitarea hiatului prin proteza unui element nesilabic înaintea celei de a doua vocale a hiatului, vezi Puşcariu, LR II, p. 55—56, 162, Fulvia Ciobanu, Lidia Sfîrlea, *Cum scriem, cum pronunţăm corect*. Norme şi exerciţii, Bucureşti, 1970, p. 103, Ion Calotă, *op. cit.*, p. 200.

[6] Am extras exemple din următoarele volume ale atlaselor lingvistice : ALR I2 = *Atlasul lingvistic român*, partea I, de Sever Pop, vol. al II-lea, Sibiu — Leipzig, 1942, ALR II$_2$ = *Atlasul lingvistic român*, [partea a II-a], [serie nouă], Bucureşti, vol. I—II, 1956, vol. al IV-lea, 1965, vol. al V-lea, 1966, vol. al VI-lea, 1969.

[7] LR II, p. 54 ; vezi, în acelaşi sens, Stelian Dumistrăcel, *Influenţa limbii române literare asupra graiurilor dacoromâne*, Bucureşti, 1978, p. 98.

strînsă legătură cu frecvenţa mai mare cu care este utilizat cuvîntul respectiv de către subiecţii anchetaţi.

3.1. Am grupat rezultatele obţinute în funcţie de natura diftongilor care apar datorită sinerezei (cf. clasificarea de la p. 104) : 1) sinereza > diftongi descendenţi ; 2) sinereza > diftongi ascendenţi. În partea de concluzii referitoare la fiecare dintre cele două categorii stabilite, vom sistematiza unele observaţii în legătură cu relaţia dintre sinereză şi accent, contextul consonantic care favorizează producerea sinerezei, natura elementelor vocalice componente ale diftongilor în discuţie, frecvenţa sinerezei la cuvintele din vechiul fond şi la neologisme.

3.1.1. Sinereza > diftongi descendenţi

3.1.1.1. [a-u]

Nr. crt.	Cuvîntul	a-u		au̯	
		I	II	I	II
1	*au*r	10	6	—	4
2	*au*tentic	10	8	—	2
3	*au*tobuz	7	6	3	4
4	*au*tor	10	8	—	2

Tabloul 1: *a-u* (poziţie iniţială): *au̯-* [8]

Secvenţa fonetică *au* în poziţie iniţială a fost pronunţată în două silabe (ÎO = *a-u*) de marea majoritate a subiecţilor II şi de către toţi subiecţii I (excepţie *autobuz* pentru care am înregistrat trei răspunsuri cu diftong : [au̯tobúz]).

Nr. crt.	Cuvîntul	a-u		au̯		o	
		I	II	I	II	I	II
1	bacal*au*reat	9	—	—	10	1	—
2	c*au*cazian	3	6	7	4	—	—
3	c*au*ciuc	10	6	—	4	—	—
4	c*au*t	8	7	2	3	—	—
5	hidr*au*lic	9	10	1	—	—	—
6	l*au*d	10	7	—	3	—	—
7	n*au*fragiat	10	8	—	2	—	—
8	p*au*ză	7	8	3	2	—	—
9	s*au*nă	7	7	3	3	—	—

Tabloul 2: *a-u* (interiorul cuvîntului): *-au̯-*

Rezultatele înscrise în tabloul 2 nu coincid cu observaţiile lui G. Ivănescu [9], „diftongul *aŭ*, atît accentuat, cît şi neaccentuat [. . .] nu există sau, mai propriu, nu poate exista în limba română decît la sfîrşitul

[8] În alcătuirea tablourilor am folosit următoarele abrevieri : I = subiecţi lingvişti, II = subiecţi nelingvişti. Răspunsurile obţinute de la ambele categorii de subiecţi le-am inclus în acelaşi tablou. Unele cuvinte, pentru care răspunsurile obţinute nu ni s-au părut semnificative, le-am comentat în text, fără a le mai inscrie în tablouri. De asemenea, nu am introdus în tablouri toate cuvintele pentru care norma din ÎO prevede pronunţarea cu diftong.

[9] *Din fonetica evolutivă a limbii române (Cu cîteva discuţii de fonetică generală)*, in « Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide" », II, 1935, p. 129. Observaţii asupra modului de repartizare a pronunţărilor [au] şi [a-(u)u] in diverse contexte şi

cuvîntului [...]. La începutul și în interiorul cuvîntului *a* și *u* din seria *au*, *-au-* fac parte din silabe deosebite". În ce privește pe *caut*, menționăm că S. Pușcariu, *Considerațiuni asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române*, în « Dacoromania », VII, 1931–1933, p. 24, îl încadrează printre exemplele de „șovăiri în rostire". În *laud* și în *caut*, Nandris, *Phonétique*, p. 205, consideră că avem a face cu diftongi, căci : „dans tous ces cas un certain renforcement de l'élément diphtongal fermé a lieu, mais il ne va pas jusqu'à entraîner la diérèse".

Pentru *bacalaureat* (ÎO = *a-u*) am înregistrat la un subiect I forma *bacaloreat*, în care [-a-u-] > [o] se poate explica prin influența pronunțării din franceză.

În lista de cuvinte a figurat și *paupertate* (ÎO = *au*) ; 5 subiecți I și 6 subiecți II au menționat pronunțarea secvenței *au* în aceeași silabă, conform indicației din ÎO [10].

3.1.1.2. Secvența scrisă *ăi* din cuvintele *făinos*, *străinătate* a fost pronunțată în două silabe (conform ÎO) de către toți subiecții I și ca diftong de către 2, respectiv, 1 dintre subiecții II. În lista de cuvinte am inclus și sintagma *dă-i-le* !, pentru a verifica dacă forma grafică (prezența cratimelor între cele trei elemente) influențează subiecții în indicarea unui anumit mod de pronunțare. Un subiect I și un subiect II au menționat, în scris, forma cu diftong [dă-i-le] ; alți doi subiecți I au menționat în paranteză : „poate [dă-i-le]", respectiv, „sau [dă-i-le]" [11].

Pentru *ău* din *răutate*, toți subiecții I și 9 dintre subiecții II au menționat pronunțarea cu hiat, conform normelor. S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 54, nu exclude și pronunțarea cu diftong [răų-tá-te]. În aceeași situație cu *răutate* se află, după cum menționează S. Pușcariu, *loc. cit.*, *căuta*, pentru care doi dintre subiecții I au menționat pronunțarea cu diftong a secvenței *ău* ; la toți subiecții II s-a înregistrat pronunțarea într-o silabă, deci ca diftong, a secvenței fonetice *ău* din acest exemplu.

3.1.1.3. [e-i]

Nr. crt.	Cuvîntul	e-i I	e-i II	eį I	eį II
1	cal*ei*doscop	5	6	5	4
2	p*ei*saj	10	8	—	2
3	s*ei*smograf	9	7	1	3
4	vel*ei*tate	9	9	1	1

Tabloul 3 : *e-i* (interiorul cuvîntului) : *-eį-*

categorii de cuvinte, au fost făcute de către A. Graur, *Notes sur les diphtongues en roumain*, în « Bulletin linguistique » III, 1935, p. 24 (Graur, *Diphtongues)*, și *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 44 (Graur, *Tendințele)*, Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Literare, seria III, tomul VIII, mem. 5, p. 35, Nandris, *Phonétique*, p. 205, E. Petrovici, *L'hiatus au cours de l'évolution phonétique du roumain*, în *Actele celui de al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, București, 1968, vol. I, București, 1970, p. 378, S. Dumistrăcel, *op. cit.*, p. 98.

[10] G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 129, constată frecvența pronunțării *a-u* în cazul acestui cuvînt (ca și în *augment*, *aulă*, *aurora)*, menționînd că : „puțini își dau silința să pronunțe cele două vocale într-o singură silabă, așa cum sînt în limba de origine".

[11] Am introdus acest exemplu deoarece S. Pușcariu, LR II, p. 54 îl consideră printre „rostirile nestabilizate", *ăi* sau *ăį*.

În lista de cuvinte am inclus și numeralul ordinal *(al) treilea*, pentru care în ÎO se indică pronunțarea *tréi-lea* (=[trei̯-lea̯])[12]. 8 dintre subiecții I și toți subiecții II au pronunțat secvența scrisă *ei* din acest cuvînt în două silabe. În ALR II_2, 6, h. 1787, *Al treilea*, forma cu diftong apare numai în pct. 791 ([al tréi̯lea̯]), în restul punctelor anchetate cuvîntul a fost notat în trei silabe: [tréilea̯] și diverse variante fonetice.

3.1.1.4. [e-u]

Nr. crt.	Cuvîntul	e-u I	e-u II	eu̯ I	eu̯ II
1	*eu*fonie	10	9	—	1
2	*eu*ropean [13]	9	7	1	3
3	f*eu*dal	10	8	—	2
4	l*eu*cocită	10	6	—	4
5	r*eu*matism	10	8	—	2

Tabloul 4 : *e-u* (poziție inițială și în interiorul cuvîntului) : *eu̯-*, *-eu̯-*

În lista de cuvinte am înscris și pe *bojdeucă* și *leucă*, a căror secvență scrisă *eu* are indicația de pronunțare cu diftong în ÎO. 3 subiecți I au pronunțat pe *-eu-* din cele două exemple în două silabe, 4 subiecți II au menționat pronunțarea cu hiat a lui *-eu-* în *leucă*. Pentru *bojdeucă*, la mai mult de jumătate din numărul subiecților II (6), s-a înregistrat pronunțarea în două silabe a secvenței fonetice scrise *eu*.

3.1.1.5. [o-i]

Nr. crt.	Cuvîntul	o-i I	o-i II	oi̯ I	oi̯ II
1	cr*oi*torească	7	7	3	3
2	f*oi*leton	5	7	5	3

Tabloul 5 : *o-i* (interiorul cuvîntului) : *-oi̯-*

Secvența fonetică scrisă *oi* din numeralul ordinal *(al) doilea*, care a figurat pe lista de anchetă, a fost menționată cu pronunțarea în hiat de către 2 subiecți I, respectiv, 5 subiecți II[14]. Pronunțarea în trei silabe a acestui cuvînt am înregistrat-o și pe unele dintre hărțile atlaselor lingvistice consultate: ALR I_2, h. 177, *Văr al doilea*, pct. 510, 522, 526, 532, 542, 550, 556, 582, 594, 600, 614, 618, 896, 926, 960 : [văr

[12] Mioara Avram, *Numeralul ordinal — forme și norme*, în „Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte", seria IV, tomul II, 1979—1980, București, 1981, p. 78, consideră că „norma literară trebuie să admită ambele pronunțări, măcar cu diferențele de tempo ale vorbirii"; în DOOM se face distincția între *trei-lea* (tempo rapid) și *tre-i-lea* (tempo lent). Aceleași observații sînt valabile pentru *(al) doilea*.

[13] Valeria Guțu-Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*. București, 1968, p. 105, menționează 4 modalități de pronunțare a acestui cuvînt: [europea̯n], [eu̯ropea̯n], [eu̯ropean] sau [european]; toți subiecții noștri, din ambele categorii, au notat secvența finală cu diftong, conform indicațiilor.

[14] În ÎO se indică pronunțarea *doi-lea*; vezi nota 12.

al dóịilia]; ALR II_2, 6, h. 1785, *Al doilea, a doua*, în toate punctele anchetate pentru *al doilea*, a fo.t înregistrată forma [al dóilẹa].

Pentru secvența fonetică *ou* din *noutate*, s-a înregistrat, la toți subiecții I și la 9 subiecți II, pronunțarea cu hiat, conform normelor.

Secvența scrisă *ui* din *guița* și *intuitiv* a fost notată în două silabe diferite, conform indicației din ÎO, de către toți subiecții.

3.1.1.6. Prin unele exemple incluse în lista de cuvinte, am urmărit și situațiile în care se produce fenomenul dierezei (diftongul este disociat în elementele sale componente în așa fel încît ambele elemente ajung să fie centre silabice și, o dată cu aceasta, crește cu o unitate numărul silabelor cuvîntului (cf. J. Marouzeau, *op. cit.*, p. 75, Nandris, *Phonétique*, p. 203). Dacă se face abstracție de elementul semiconsonantic (sau semivocalic), mai mult sau mai puțin perceptibil, și se consideră hiat și o secvență fonetică ca *ai̯i*, [i] din *cailor*, de exemplu, poate fi, într-un anumit sens, socotit drept rezultatul „transformării" lui [i̯] din *cai-*; este vorba deci despre fenomenul dierezei : [ai̯] > [a(i̯)i] [15]. Fenomenul se produce în formele articulate ale cuvintelor. *Cailor*, inclus în lista de cuvinte, a fost notat cu secvența *-ai-* în hiat de către toți subiecții I și de către 8 dintre subiecții II.

Leului față de *leu* are o situație analoagă cu cea a lui *cailor* față de *cai*: subiecții din ambele categorii au menționat pronunțarea *le-u-lui* ca urmare a dierezei, care separă în două silabe cele două vocale ale secvenței vocalice respective.

3.1.1.7. Secvența fonetică formată din două vocale susceptibile de a fi pronunțate într-o singură silabă, deci ca diftong, drept urmare a producerii fenomenului sinerezei se află, în general, în poziție pretonică și, în marea majoritate a cazurilor, în interiorul cuvîntului; apariția diftongilor descendenți în poziție inițială este mai puțin frecventă.

În anumite situații, unul dintre elementele vocalice ale secvențelor fonetice respective, nesusceptibil de a deveni semivocală, poartă accentul (*aplaud*, *caut*, *laud*, *pauză*, *saună*).

Conform așteptărilor, în situațiile în care vocalele susceptibile de a deveni semivocale sînt accentuate ele își păstrează valoarea de vocale pline și nu devin semivocale (de exemplu : *hidraulic*; excepție, răspunsul cu diftong [-au̯-] obținut de la 1 subiect II).

În ce privește contextele consonantice care favorizează producerea sinerezei, din examinarea cuvintelor înscrise în lista de cuvinte, rezultă că predomină cele în care una dintre consoane sau chiar amîndouă sînt sonante, îndeosebi *l* și *r* (*l-r* : *bacalaureat*; *r-l* : *hidraulic*; *l-d* : *aplaud*, *laud*, *caleidoscop*; *l-t*: *veleitate*, *r-m*: *reumatism*; *f-l* *foileton*; *r-n*: *străinătate* etc).

„Rostirile nestabilizate", cu oscilația de pronunțare hiat ∼ diftong au apărut frecvent în cazul neologismelor : *autentic*, *autor*, *bacalaureat*. *eufonie*, *feudal*, *hidraulic*, *pauză*, *reumatism*, *saună*, *seismograf*, *veleitate*,

Pronunțarea cu sinereză a apărut mai frecvent la subiecții II decît la subiecții I (vezi, de exemplu, răspunsurile înscrise în tabloul 1 și cele pentru *bacalaureat*, *naufragiat*, *hidraulic*, *eufonie*, *feudal*, *leucocită*).

[15] Cf. A. Rosetti, A. Graur, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, in A. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhague — București, 1947, p. 44.

3.1.2. Sinereza > diftongi ascendenți

Exemplele incluse în această categorie sînt mult mai numeroase decît cele referitoare la posibilitatea apariției diftongilor descendenți ca urmare a producerii fenomenului sinerezei.

3.1.2.1. [e-a]

Nr. crt.	Cuvîntul	e-a		ea	
		I	II	I	II
1	bacalaur*ea*t	5	4	5	6
2	cer*ea*le	10	5	—	5
3	condol*ea*nțe	6	3	4	7
4	gen*ea*logie	8	7	2	3
5	id*ea*l	10	7	—	3
6	n*ea*părat	10	8	—	2
7	r*ea*litate	8	9	2	1
8	t*ea*tru	1	—	9	10
9	vic*ea*miral	9	8	1	2

Tabloul 6 : *e-a* (interiorul cuvîntului) : *-ea-*

Cuvintele înscrise în tabloul 6, care sînt, în marea lor majoritate neologisme (excepție : *neapărat*), au fost notate, mai ales, cu hiat. (Pentru *teatru*, cf. pronunțarea trisilabică a acestui cuvînt în franceză și în germană [16]).

Am inclus în lista de cuvinte și pe *neadevăr*, în care secvența fonetică *ea* a fost pronunțată, conform indicației din ÎO, în două silabe, de către toți subiecții [17].

3.1.2.2. [e-o]

Nr. crt.	Cuvîntul	e-o		eo	
		I	II	I	II
1	d*eo*sebit	10	8	—	2
2	g*eo*grafie	3	5	7	5
3	g*eo*logie	7	5	3	5
4	n*eo*bservat	10	8	—	2
5	tel*eo*biectiv	10	9	—	1

[16] Considerat neologism trisilabic de către Pușcariu, LR II, p. 14. În aceeași lucrare, la p. 160, autorul menționat explică astfel pronunțarea în două silabe a lui *teatru* : „*e*, mai puțin sonor decît *a*, a devenit satelitul acestuia" ; vezi, în legătură cu tendința de a rosti bisilabic acest cuvînt, Graur, *Tendințele*, p. 45, Pușcariu, *Considerațiuni*, p. 24, E. Petrovici, *L'hiatus*... p. 379. În dicționarele mai recente, Florin Marcu—Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ed. a III-a, București, 1978, ca și în DOOM este indicată pronunțarea în două silabe ; vezi și Valeriu Șuteu, *Observații asupra pronunțării limbii române*, în SCL, XII, 3, 1961, p. 300, unde se menționează că majoritatea informatorilor au pronunțat pe *teatru* în două silabe.

[17] Pușcariu, LR II, p. 54 menționează, în legătură cu pronunțarea grupului *ea* din *neadevăr*, următoarele : „Pe cînd *e* din prepoziția *de* sau din pronumele *ne* formează, de obicei, elementul slab al unui diftong, cînd urmează un cuvînt începător cu *a* (*de-atunci*, *de-acolo ne-am dus*), asemenea contracții nu se întîlnesc la compusele cu prefixul negativ *ne-* (*neadevăr*, *neatins*...)". A se compara răspunsurile, în sensul observațiilor de mai sus, obținute pentru *neapărat* (tabloul 6) ; vezi și *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, *Prefixele*, [București], 1978, p. 294, unde se menționează, în legătură cu evitarea hiatului, că prin sinereză, în vorbirea neîngrijită, vocala finală a unui prefix terminat în *e* este transformată în semivocală : *neajutorat* pronunțat *neajutorat*.

Tabloul 7 : *e-o* (interiorul cuvîntului) : -*e̯o*-[18]

În cazul substantivelor *geografie* și *geologie*, credem că numărul subiecților care au menționat pronunțarea secvenței *geo* — în două silabe (= *ge-o-*, conform normei) și pronunțarea cu diftong a fost în funcție de frecvența mai mare cu care este folosit unul dintre cuvinte, respectiv, *geografie*[19].

3.1.2.3. [i-a]

Nr. crt.	Cuvîntul	i-a I	i-a II	i̯a I	i̯a II	Nr. crt.	Cuvîntul	i-a I	i-a II	i̯a I	i̯a II
1	academic*ia*n	6	6	4	4	16	olimp*ia*dă	8	4	2	6
2	al*ia*nță	9	8	1	2	17	per*ia*t	7	7	3	3
3	aprop*ia*t	7	6	3	4	18	p*ia*stru	8	8	2	2
4	asfix*ia*t	5	7	5	3	19	remed*ia*t	6	6	4	4
5	caucaz*ia*n	8	5	2	5	20	sc*ia*tică	9	7	1	3
6	c*ia*nhidric	2	1	8	9	21	soc*ia*l	8	6	2	4
7	detal*ia*t	8	4	2	6	22	soc*ia*lism (1)	3	3	7	7
8	imed*ia*t	2	3	8	7	23	soc*ia*lism (2)	3	5	7	5
9	incend*ia*t	7	5	3	5	24	spec*ia*l	6	5	4	5
10	ital*ia*n	7	7	3	3	25	sper*ia*t	4	6	6	4
11	lil*ia*c	8	5	2	5	26	ur*ia*ș	7	7	3	3
12	mach*ia*j	10	5	—	5	27	vest*ia*r	7	7	3	3
13	mond*ia*l	8	5	2	5	28	vileg*ia*tură	7	3	3	7
14	naufrag*ia*t	9	4	1	6	29	zgîr*ia*t	5	7	5	3
15	ofic*ia*l	7	5	3	5	30	z*ia*r	6	8	4	2
						31	zod*ia*c	8	7	2	3

Tabloul 8 : *i-a* (interiorul cuvîntului) : -*i̯a*-

Putem ilustra instabilitatea pronunțării cu hiat sau cu diftong a secvenței fonetice *-i-a-* din cuvintele înscrise în tabloul 8 cu exemple în care cele două pronunțări se repartizează astfel : ***asfixiat***, ***zgîriat*** (subiecți I) : 5 *i-a*, 5 *i̯a*, ***incendiat***, ***liliac***, ***mondial*** (subiecții II) : 5 *i-a*, 5 *i̯a*.

O tendință activă în pronunțarea vorbitorilor limbii române actuale, existentă și la unii dintre subiecții anchetați, este pronunțarea în trei silabe, în loc de patru silabe, conform normelor, a unora dintre exemplele incluse în lista de cuvinte : ***apropiat***, ***asfixiat***, ***imediat***, ***oficial***, ***remediat***, ***socialism*** și în două silabe, în loc de trei, a lui ***social***, ***special***. Aceeași tendință a fost remarcată și de V. Guțu-Romalo[20] : ,,În destul de multe cazuri [. . .] se constată la numeroși vorbitori ai limbii literare, întrebuin-

[18] Au fost tratate la un loc cazurile în care de la două vocale în hiat se ajunge la un diftong ascendent și cele în care, după africatele prepalatale și după oclusive palatale se ajunge la o vocală (precedată, eventual, de un element semivocalic, mai mult sau mai puțin perceptibil) ; așadar, sînt puse la un loc exemplele de tipul [d^{e}osebít] și cele de tipul [ĝoloĝí(i̯)e] (sau [ĝ^{e}oloĝí(i̯)e]).

[19] Vezi și *Răspuns* semnat V. G. într-o notă din « Cum vorbim », III, 1951, 5, p. 12 : ,,În prima categorie [*geografie, geometrie*], intră cuvintele răspîndite în uzajul maselor, iar în cea de a doua, cuvinte cunoscute mai mult de specialiști [*geologie, geodezie*]. Acestea păstrează forma lor primitivă, cu *e-o* în două silabe, iar celelalte au fost adaptate la deprinderile noastre, cu *eo* într-o silabă.

[20] *Op. cit.*, p. 105.

țarea unor adjective cu un radical mai scurt cu o silabă, rezultat al pronunțării cu diftong (sau cu vocală unică) a unor adjective pentru care normele recomandă pronunțarea cu hiat". Autoarea dă printre exemple : [materi̯ál], [revoluți̯onár], [comerĉál] [ofiĉál], [soĉalíst]. Aceeași pronunțare pentru *special* este considerată de Alf Lombard [21] puțin corectă sau vulgară. Pentru *academician*, V. Guțu-Romalo, *op. cit.*, p. 60, recomandă pronunțarea [a-ca-de-mi-ĉi̯án], în concordanță cu cea a 4 dintre subiecții noștri I și II ; în ÎO se indică pronunțarea secvenței vocalice finale cu hiat.

Ziar (ÎO = *i-a*), în care secvența fonetică *ia* este pronunțată uneori ca diftong, este menționat și de Iordan, LRA, p. 34. Un subiect I a notat în paranteză și pronunțarea în două silabe a cuvîntului („sau zi-ⁱar").

Graur, *Diphtongues*, p. 16, discută modul de pronunțare a unora dintre cuvintele care conțin secvența scrisă *ia*. Este vorba despre exemplele care au un *r* înainte de *i*. După regulile formulate de A. Graur și care coincid cu indicația din ÎO, se pronunță *uri-aș*, *peri-at*. Pentru alte cuvinte însă se observă un tratament diferit. Deși „se aude" adesea *spe-riat*, *zgî-riat*, „en réalité, l'*r* appartient ici aussi à la syllabe précédente (il faudrait par conséquent noter *sper-iat*, etc.), seulement il est assimilé à la palatale qui le suit" (ar fi vorba deci de pronunțarea [speŕ-ⁱát]). *Imediat*, ca și *idiot* (vezi tabloul 14), merită, după opinia autorului mai sus-menționat, un comentariu special : „ils sont prononcés soit *i-di-ot*, *i-me-di-at*, soit *id-iot*, *i-med-iat*, et il semble que [...] *d* a été ici palatalisé par la palatale suivante" (*op. cit.*, p. 17).

Pronunțarea frecventă în două silabe a secvenței *-ia-* din *machiaj* este menționată și de Graur, *Tendințele*, p. 45 : „La televiziune se pronunță [...] regulat *ma-cheaj* (în loc de *ma-chi-aj*)".

Dacă în răspunsurile subiecților I au predominat cele care indicau pronunțarea în hiat a secvenței *ia*, pentru marea majoritate a cuvintelor înscrise în tabloul 8, cifrele referitoare la răspunsurile subiecților II, pentru aceleași exemple, demonstrează un anumit „echilibru" în menționarea uneia sau alteia dintre posibilitățile de pronunțare (vezi, de exemplu, *incendiat*, *liliac*, *mondial*, *oficial*). În unele cazuri, numărul subiecților din cele două categorii, care au indicat pronunțarea conform normelor, cu hiat, a fost egal (*academician*, *italian*, *uriaș*, *vestiar*).

Aceeași secvență fonetică *ia*, pe h. 573, *Diamant*, ALR II_2, 2, apare notată frecvent și ca diftong (pct. 2, 29, 386, 414, 551, 605, 762, 791, 848, 876, 886).

Nr. crt.	Cuvîntul	i-a		i̯a	
		I	II	I	II
1	Austral*ia*	8	7	2	3
2	informaț*ia* (1)	9	7	1	3
3	informaț*ia* (2)	8	7	2	3
4	înjungh*ia*	5	2	5	8
5	Span*ia*	10	7	—	3

Tabloul 9 : *i-a* (poziție finală) : *-i̯a*

[21] *Le rôle des semi-voyelles et leur concurrence avec les voyelles correspondantes dans la prononciation parisienne*, Lund, 1964, p. 45.

Substantivul *informația* a fost introdus de două ori în lista de cuvinte, deoarece la foarte mulți vorbitori apare tendința de a pronunța în 4 silabe, în loc de 5, acest cuvînt *(in-for-ma-ția)*. Mai mult de jumătate dintre subiecții din ambele categorii a pronunțat secvența finală în două silabe, conform indicației din ÎO. Unul dintre subiecții I a notat, la prima apariție pe listă a cuvîntului, finala în două silabe, cu menționare între paranteze și a posibilității de pronunțare într-o silabă (deci : [ți-^{i}a]/ [-ți̯a]). A doua oară a optat pentru finala : [-ți̯a].

Nr. crt.	Cuvîntul	i̯a-		i-a	
		I	II	I	II
1	f*ias*co	2	2	8	8
2	p*ian*	5	5	5	5
3	v*ia*ță (1)	10	9	—	1
4	v*ia*ță (2)	10	7	—	3

Tabloul 10 : *i-a* (interiorul cuvîntului) : *-i̯a-*

Viață, care a fost menționat cu secvența *-ia-* ca diftong de către toți subiecții I, a fost înregistrat cu secvența respectivă în hiat la un subiect II, la prima apariție în lista de cuvinte și la 3 subiecți II la cea de a doua apariție în lista de cuvinte. Unul dintre subiecții II a menționat cele două modalități de pronunțare a secvenței fonetice *-ia-* din acest cuvînt în funcție de context : „fiind în vi-a-ță", dar „via-ța e așa ...".

3.1.2.4. [i-e]

Nr. crt.	Cuvîntul	i-e		i̯e		Nr. crt.	Cuvîntul	i-e		i̯e	
		I	II	I	II			I	II	I	II
1	al*ie*nat	8	9	2	1	10	p*ie*ton	9	8	1	2
2	bărb*ier*	7	4	3	6	11	pion*ier* (1)	1	3	9	7
3	cart*ier*	8	5	2	5	12	pion*ie*r (2)	1	3	9	7
4	cas*ier*	6	6	4	4	13	pr*ie*ten	9	9	1	1
5	cas*ie*riță	1	1	9	9	14	propr*ie*tar	4	5	6	5
6	defic*ie*nță	8	5	2	5	15	sinz*ie*ne	9	5	1	5
7	exper*ie*nță	6	4	4	6	16	soc*ie*tate	3	4	7	6
8	ig*ie*nă	3	5	7	5	17	sov*ie*tic	3	5	7	5
9	împropr*ie*tări	4	5	6	5	18	V*ie*na	6	9	3	1

Tabloul 11 : *i-e* (interiorul cuvîntului) ; *-i̯e-*

Cifrele înscrise în tabloul 11 confirmă nu numai existența unor „rostiri nestabilizate", dar și tendința unora dintre subiecții anchetați de a evita hiatul. Sînt elocvente, în acest sens, răspunsurile obținute de la subiecții I pentru : *igienă*, *pionier*, *proprietar*, *societate*, *sovietic* și de la subiecții II pentru *pionier*, *societate*.

O situație interesantă, pentru ambele categorii de subiecți, este reprezentată de notațiile diferite referitoare la pronunțarea lui *casier* și *casieriță*. *Casieriță*, deși are același radical ca și substantivul masculin *casier*, a fost pronunțat cu secvența *ie* în aceeași silabă de către mult mai mulți subiecți (deci *ca-si-er*, dar *ca-sie-ri-ță)*. Un subiect I a menționat, între paranteze, pentru *casieriță* : „uneori, *ca-si-e-ri-ță*". Credem că lungi-

mea mai mare cu o silabă a formei de feminin favorizează pronunţarea ca diftong a secvenţei vocalice *ie* [i̯e]. Se realizează, în acest fel, şi apropierea de silaba finală accentuată.

Graur, *Diphtongues*, p. 20–21, explică astfel pronunţarea în două silabe a secvenţei *ia* din *alineat*: „il semble que, après *l*, *i* reste toujours voyelle, du moins dans les mots récents : *ali-enat*, *ali-anţă*, *heli-otrop* etc. C'est que, devenu consonne, il devrait mouiller l'*l*, et le roumain, qui n'a pas de l'*l* mouillée, semble éviter le groupe *ly*".

Mai mult de jumătate dintre subiecţii I a menţionat, pentru 10 dintre cuvintele înscrise în tablou, pronunţarea conform normelor a secvenţei *ie* (*alienat*, *bărbier*, *cartier*, *casier*, *deficienţă*, *experienţă*, *pieton*, *prieten*, *sînziene*, *Viena*). Răspunsurile celor două categorii de subiecţi au coincis, ca număr de notaţii, pentru un tip sau altul de pronunţare, în cuvintele : *casier*, *casieriţă*, *prieten*. La subiecţii II s-a înregistrat, în număr egal (5), pronunţarea în două silabe diferite sau în aceeaşi silabă a secvenţei scrise *ie* din : *cartier*, *deficienţă*, *igienă*, *împroprietări*, *proprietar*, *sovietic*.

Nr. crt.	Cuvîntul	i-e		i̯e	
		I	II	I	II
1	fun*ie*	9	8	1	2
2	întîrz*ie*	7	8	3	2
3	obses*ie*	9	5	1	5
4	raţ*ie*	9	9	1	1
5	roch*ie*	7	5	3	5
6	decembr*ie*	9	7	1	3

Tabloul 12 : *i-e* (poziţie finală) : *-i̯e*

Marea majoritate a subiecţilor I a notat secvenţa finală *ie*, conform normelor, cu hiat. Singurul subiect lingvist care a indicat [-i̯e] la *obsesie* a menţionat şi pronunţarea în patru silabe a cuvîntului respectiv, într-un context ca : „e o adevărată *ob-sĕ̈-si-ie* !". În ce priveşte răspunsurile subiecţilor nelingvişti, exceptînd pe *obsesie* şi *rochie*, pentru care s-a înregistrat pronunţarea secvenţei finale *ie* în două silabe, respectiv, într-o singură silabă în număr egal (5), pentru celelalte cuvinte, numărul subiecţilor care au pronunţat cu hiat, conform normelor, a fost mai mare de jumătate.

Nr. crt.	Cuvîntul	i̯e		i-e	
		I	II	I	II
1	bărb*ie*rit	10	7	—	3
2	înjungh*ie*tură	6	9	4	1
3	ob*ie*ct	7	8	3	2
4	sub*ie*ct (1)	7	7	3	3
5	sub*ie*ct (2)	7	8	3	2
6	teleob*ie*ctiv	9	10	1	—

Tabloul 13 : *i-e* (interiorul cuvîntului) : *-i̯e-*

Obiect și *subiect*, cuvintele care ne-au interesat în mod deosebit dintre cele înscrise în tabloul 13, au fost pronunțate conform normelor, cu secvența *ie* ca diftong, de mai mult de jumătate dintre subiecții din ambele categorii [22].

3.1.2.5. [i-o]

Nr. crt.	Cuvîntul	i-o I	i-o II	i̯o I	i̯o II	Nr. crt.	Cuvîntul	i-o I	i-o II	i̯o I	i̯o II
1	bast*ion*	10	9	—	1	9	id*io*t [23]	6	9	4	1
2	bibl*io*fil	6	5	4	5	10	pap*io*tă	10	9	—	1
3	bibl*io*tecă	3	6	7	4	11	p*io*nier (1)	10	9	—	1
4	b*io*logie	10	9	—	1	12	p*io*nier (2)	10	9	—	1
5	cîrl*io*nț	10	9	—	1	13	revel*io*n	7	3	3	7
6	dub*io*s	9	8	1	2	14	ser*io*s	4	6	6	4
7	f*io*ritură	3	8	7	2	15	v*io*iciune	10	7	—	3
8	ghin*io*n	9	7	1	3	16	v*io*lete	9	8	1	2
						17	v*io*lonist	8	9	2	1

Tabloul 14 : *i-o* (interiorul cuvîntului) : *-i̯o-*

Diferențe notabile între cele două categorii de subiecți au apărut în pronunțarea secvenței fonetice *-io-* din cîteva cuvinte (vezi *bibliotecă*, *fioritură*, *revelion*).

Unul dintre cei 6 subiecți I, care au indicat pentru *serios* pronunțarea [se-ri̯ós], a menționat că „în afect" pronunță „se-ri-ōs ? !".

3.1.2.6. [i-u]

Nr. crt.	Cuvîntul	i-u I	i-u II	i̯u I	i̯u II
1	acț*iu*ne	8	4	2	6
2	ch*iu*it	10	9	—	1
3	coez*iu*ne	7	4	3	6
4	împăc*iu*itorism	9	8	1	2
5	per*iu*ță	8	7	2	3
6	p*iu*liță	10	9	—	1
7	p*iu*neză	9	6	1	4
8	televiz*iu*ne	7	4	3	6

Tabloul 15 : *i-u* (interiorul cuvîntului) : *-i̯u-*

Dacă marea majoritate a subiecților I a menționat pronunțarea în două silabe a secvenței *-iu-*, pentru exemplele înscrise în tabloul 15, cifrele care reprezintă răspunsurile subiecților II demonstrează tendința

[22] Menționăm că în ediția din anul 1965 a ÎO, *obiect* și *subiect* aveau ca indicație de pronunțare *o-bi-ect*, respectiv, *su-bi-ect*. Iordan, LRA, p. 33, arată că o caracteristică a vorbirii inculte sau semiculte este faptul că *ie* pierde adesea pe *i*, de preferință în neologisme, monoftongîndu-se. Printre exemple autorul citează pe *obect* și *subect* (vezi și S. Dumistrăcel, *op. cit.*, p. 104) ; vezi și V. Șuteu, *loc. cit.* : „cuvintele de tipul *subiect* și *obiect* sînt pronunțate de aproape 50% dintre informatori în trei silabe". Pronunțarea în trei silabe a acestor cuvinte, la care se adaugă cuvintele de tipul *afectuos* (pronunțate de aproape 40% dintre informatori în trei silabe), se explică prin faptul că în aceste cuvinte subiecții anchetați consideră că există „un diftong care formează o unitate ce nu poate fi despărțită de consoana precedentă" (*op. cit.*, p. 300).

[23] În ce privește pronunțarea secvenței fonetice *io* din *idiot*, în două silabe sau într-o singură silabă, vezi observațiile lui A. Graur menționate la p. 112.

acestora pentru pronunţarea ca diftong a secvenţei *-iu-* din finala neologică *-iune*, cu diferenţe notabile faţă de răspunsurile subiecţilor I (vezi indicaţiile de pronunţare pentru *acţiune*, *coeziune*, *televiziune* ale celor două categorii de subiecţi).

În ce priveşte pe *piuneză*, subiecţii din ambele categorii au declarat că folosesc forma *pioneză*. Dintre cei 10 subiecţi I, doar un subiect a menţionat pronunţarea cuvîntului conform normelor : [pi̯u-né-ză]; subiecţii II au notat în număr mai mare (4) pronunţarea cu diftong [24].

Piuliţă şi *chiuit* au fost notate, conform normelor, cu secvenţa *-iu-* în hiat, de către marea majoritate a subiecţilor [25].

Consiliu, *concediu*, *memoriu*, înscrise în lista de cuvinte, au fost înregistrate cu finala *iu* ca diftong, conform recomandărilor ÎO, la toţi subiecţii din ambele categorii.

3.1.2.7. [o-a]

Nr. crt.	Cuvîntul	o-a		o̯a	
		I	II	I	II
1	co*a*for	5	5	5	5
2	co*a*gula	9	8	1	2
3	to*a*letă	5	5	5	5

Tabloul 16 : *o-a* (interiorul cuvîntului) : *-o̯a-*

Pentru *coafor* şi *toaletă* numărul notaţiilor cu pronunţarea secvenţei *oa* în hiat, conform normelor, sau cu diftong a fost egal în cazul celor două categorii de subiecţi : 5 [26]. Pronunţarea cu hiat sau cu diftong din aceste cuvinte este încadrată de Puşcariu (LR II, p. 54) printre „rostirile nestabilizate'', pe care le-am menţionat şi în alte situaţii. Graur, *Diphtongues*, p. 46, consideră că pronunţarea *co-a-for*, *to-a-le-tă* se explică astfel : „la syllabe qui contenait une diphtongue suivie d'une consonne a pu sembler trop lourde. Pour l'alléger on avait deux moyens : simplifier la diphtongue ou bien faire deux voyelles, par conséquent deux centres de syllabes'' [27].

Nr. crt.	Cuvîntul	o̯a		o-a	
		I	II	I	II
1	cul*oa*r	9	9	1	1
2	expl*oa*ta	8	10	2	—

Tabloul 17 : *-o̯a-* (interiorul cuvîntului) : *o-a*

[24] Iorgu Iordan consideră că în procesul adaptării din fr. *punaise* a acestui cuvînt : „Cele două elemente ale diftongului suferă ceea ce lingviştii numesc diereză'' *(Limba română contemporană*, [Bucureşti], 1954, p. 85). Astfel, „fr. *punaise*> *pioneză* (dintr-un *piuneză* anterior, încă viu astăzi, cu *u* neaccentuat transformat în *o*'').

[25] Graur, *Diphtongues*, p. 25, menţionează, printre verbele derivate din onomatopee în care diftongul este disociat, şi pe *chiui*.

[26] În DOOM se indică pronunţarea *coa-for*.

[27] Alf Lombard, *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935, p. 130, afirmă că, în cazul cuvintelor împrumutate din franceză *(coafor, toaletă, trotuar)*, „le langage soigné articule les deux sons séparement, en deux syllabe [oa], tandis qu'un langage plus rapide produit l'impression acoustique à peu près semblable à celle de la diphtongue ordinaire'' (vezi şi Graur, *Tendinţele*, p. 36).

Pentru pronunţarea *o-a* în *culoar* vezi Graur, *Diphtongues*, p. 46.

Pronunţarea cu hiat a secvenţei fonetice *oa* din *exploata* de către 2 subiecţi I poate fi interpretată ca o formă hipercorectă (Graur, *Diphtongues*, p. 46, consideră că *exploata* se pronunţă *explo-a-ta*).

3.1.2.8. [u-a]

Nr. crt.	Cuvîntul	u-a		ua	
		I	II	I	II
1	act*ua*l	7	5	3	5
2	ec*ua*tor	7	5	3	5
3	infat*ua*t	10	7	—	3
4	intelect*ua*l	6	4	4	6
5	tat*ua*j	9	9	1	1
6	trot*ua*r	2	5	8	5

Tabloul 18 : *u-a* (interiorul cuvîntului) : *-ua-*

Mai mult de jumătate dintre subiecţii I a notat, conform normelor, pronunţarea în două silabe a secvenţei *-ua-*, în timp ce, cu două excepţii (*infatuat* şi *tatuaj*), subiecţii II manifestă, după cum rezultă din răspunsurile date, tendinţa de a pronunţa secvenţa respectivă ca diftong.

Pentru *trotuar*, în DOOM este indicată pronunţarea *tro-tuar*. Deşi se scriu la fel (cu *ua*), cuvintele din tablou au o situaţie diferită de a lui *trotuar*, din punctul de vedere al originii (fr. *oi* = [wa] >, în general, rom. [ua] sau [oa]) [28].

3.1.2.9. [u-o]

Nr. crt.	Cuvîntul	u-o		uo	
		I	II	I	II
1	afect*uo*s	6	4	4	6
2	defect*uo*s	4	4	6	6

Tabloul 19 : *u-o* (interiorul cuvîntului) : *-uo-*

Unii dintre subiecţii I au menţionat, între paranteze, posibilitatea pronunţării secvenţei *uo* din cuvintele *afectuos* şi *defectuos* în două silabe diferite. Astfel, după transcrierea cu diftong a cuvintelor *afectuos* şi *defectuos*, cîte unul dintre subiecţii I a adăugat : „sau [a-fec-tu-ᵘós], respectiv, „uneori, [de-fec-tu-ós]". Un subiect lingvist, care a notat pronunţarea [a-fec-tós] (pe care nu am separat-o de pronunţarea cu diftong), confirmă una dintre observaţiile lui Iordan (LRA, p. 34) : „incomoditatea diftongului explică înlocuirea lui *uo* prin *o* la adjective recente ca *afectuos*, *respectuos* etc. şi la creaţii româneşti, după modelul acestora, de ex. *aspectuos*. Căci *uo* din asemenea cuvinte nu se pronunţă *u-o*, adică bisilabic, ci *uo*, deci ca diftong, în care totuşi elementul consonantic (*u*) este atît de redus, încît de abia îl percepem".

[28] Vezi nota 27. Nandris, *Phonétique*, p. 205, consideră că în acest caz avem de a face cu fenomenul dierezei (dacă avem în vedere diftongul din fr. *trottoir*, disociat în limba română), datorat lui *-r*.

Nr. crt.	Cuvîntul	i-o̯a		i̯o̯a	
		I	II	I	II
1	m*ioară*	10	9	—	1
2	pălăr*ioară*	8	5	2	5
3	v*ioară*	8	8	2	2

Tabloul 20 : *i-o̯a* (interiorul cuvîntului) : *-i̯o̯a-*

În cuvintele înscrise în tabloul 20 nu este hiat nici în [i̯o̯a], nici în [i-o̯a], mai precis [i-u̯a]. Aceste cazuri — triftong față de vocală + diftong — seamănă cu celelalte analizate (diftong față de vocală + vocală). Răspunsurile de tipul vocală + diftong au predominat în datele obținute de la ambele categorii de subiecți (excepție, *pălărioară* din răspunsurile subiecților II). Unul dintre subiecții I a menționat pentru *vioară*, ca a doua posibilitate de pronunțare a cuvîntului, forma [vi-o̯á-ră]. Alt subiect I a făcut pentru *pălărioară* și observația : „sau [pă-lă-ri̯o̯á-ră], prima modalitate de pronunțare fiind cu secvența *-ioa-* în două silabe. În lista de cuvinte, au figurat *aripioară* și *lăcrimioară*, pentru care s-a înregistrat, de la toți subiecții, pronunțarea într-o singură silabă, conform recomandărilor din ÎO.

3.1.2.10. Am introdus în lista de cuvinte substantivele *conștiință* și *ființă*. Răspunsurile obținute la ancheta noastră, în legătură cu modul de pronunțare a acestor două cuvinte, nu le-am inclus în tablouri deoarece am considerat că subiecții au fost, în general, influențați de forma lor scrisă (cf. observațiile de la p. 107, referitoare la *dă-i-le*).

La toți subiecții I s-a înregistrat pentru *conștiință* pronunțarea în patru silabe : *con-ști-in-ță* (conform indicațiilor din ÎO). Un subiect I a notat și forma în trei silabe, cu mențiunea „în funcție de viteza vorbirii". Dintre subiecții II, 3 au despărțit cuvîntul în trei silabe : *con-știin-ță*.

Pentru *ființă*, toți subiecții I au menționat pronunțarea conform normelor, în trei silabe : *fi-in-ță*. Un subiect I a făcut însă aceeași mențiune ca și în cazul lui *conștiință*, atunci cînd a notat și forma în două silabe : *fin-ță*. La doi subiecți II s-a înregistrat pentru *ființă* pronunțarea în două silabe.

În aceste exemple este vorba despre fenomenul de transformare a succesiunii *ii* ([ii̯]) în *i*.

3.1.3. În marea majoritate a exemplelor din această categorie, sinereza a fost înregistrată în cazurile în care al doilea element al secvenței era accentuat (*actual*, *acțiune*, *alianță*, *bărbier*, *cereale*, *detaliat*, *deficiență*, *ghinion*, *italian*, *liliac*, *mondial*, *periuță*, *pionier*, *social*, *trotuar*, *vestiar* etc.). În restul exemplelor, secvențele fonetice formate din două vocale susceptibile de a fi pronunțate într-o singură silabă, deci ca diftong, în situațiile pentru care în ÎO se indică pronunțarea cu hiat, se află în poziție pretonică, în interiorul cuvîntului (*alienat*, *coafor*, *coagula*, *pieton*, *toaletă*, *violete* etc.) sau în poziție posttonică, la finală (*Australia*, *funie*, *informația*, *obsesie*, *rație*, *Spania* etc.).

Ca și în cazul exemplelor cercetate pentru prima categorie, și pentru situațiile în care fenomenul sinerezei are ca rezultat producerea diftongilor ascendenți, predomină contextele consonantice în care una dintre consoane

sau chiar amîndouă sînt sonante *(l-n : condoleanțe, alianță ; r-l : realitate, cereale ; n-r : pionier ; d-l : ideal, mondial ; l-t : detaliat, bibliotecă ; t-l : toaletă, actual ; v-l : violete, violonist)*.

S-au înregistrat mai des transformările [i], [u] (+vocală) > [i̯], [u̯], decît transformările [e], [o] (+ vocală) > [e̯], [o̯] (acestea din urmă numai înainte de [a]).

Din exemple rezultă, și pentru această categorie, că oscilația de pronunțare hiat ~ diftong a apărut frecvent la neologisme. În cazul cuvintelor din vechiul fond, subiecții anchetați au indicat, în general, pronunțarea secvențelor respective cu hiat, conform normelor, pentru majoritatea cuvintelor.

Deși subiecții lingviști au indicat mai frecvent pronunțarea vocalelor din secvențele fonetice avute în vedere în două silabe, conform recomandărilor din ÎO, nu am înregistrat diferențe notabile între cele două categorii de subiecți, „rostirile nestabilizate" apărînd frecvent la subiecții din ambele categorii anchetate. Pe parcursul anchetei am observat că atunci cînd subiecții nu au fost siguri de modul de pronunțare a unei anumite secvențe formate din două elemente vocalice au indicat pronunțarea cu hiat.

4. Reducerea prin sinereză a numărului de silabe din cuvintele care conțin vocale în hiat reprezintă una dintre tendințele active ale limbii române actuale.

„Rostirile nestabilizate", cu oscilații între pronunțarea cu hiat și cea cu diftong a anumitor secvențe vocalice, ca și tendința anumitor vorbitori de a pronunța într-o silabă două vocale alăturate, pentru care ÎO recomandă pronunțarea în două silabe diferite, pot fi „tolerate" în vorbire.

După cum se știe, în limba română, în interiorul cuvîntului, nu și la finală ([pom^{i}] față de [pomi] = *pomii)*, deosebirea dintre vocale și semivocale (sau semiconsoane) nu are decît extrem de rar valoare distinctivă ([vi̯er] = animal, [vi(i̯)er] < vie). Acest lucru a putut favoriza producerea sinerezei (nu se ajunge la confuzii pe plan semantic) [29].

Fenomenul sinerezei nu este determinat numai de debitul rapid al vorbirii, este frecvent nu numai în stilul colocvial (cf. Pușcariu, LR II, p. 54, S. Dumistrăcel, *op. cit.*, p. 98), ci apare și în texte scrise care presupun o elaborare prealabilă. Reducerea numărului de silabe ale cuvintelor, ca urmare a sinerezei, este supărătoare în cazul textelor scrise (includem aici și textele cîntate în care pronunțări de tipul : *con-știn-ță*, *fin-ță*, *pi-o-nier*, *so-cia-lism* pentru *con-ști-in-ță*, *fi-in-ță*, *pi-o-ni-er*, *so-ci-a-lism* sînt foarte frecvente).

[29] Andrei Avram, *Les diphtongues roumaines [i̯u] et [iu̯] : quelques données expérimentales*, în *Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard à l'occasion de son soixante-cinquième anniversaire par ses collegues et ses amis*, Lund, 1969, p. 22—28, demonstrează că fără consecințe de ordin semantic este, de exemplu, modul diferit de pronunțare, cu diftong ascendent [i̯u] sau descendent [iu̯] a grupului *iu*, în funcție de poziția în cuvînt a secvenței respective (medială sau finală). Ezitarea auditorilor între [i̯u] și [iu̯] se explică, pe de o parte, „par le manque d'importance phonologique de la distinction phonétique en question" *(op. cit.*, p. 27) și, pe de altă parte, „la distinction entre les deux diphtongues est négligée par les locuteurs (et par les auditeurs), étant donné que ce fait n'a pratiquement, aucune conséquence négative pour l'intercompréhension *(ibidem*, p. 27). În legătură cu explicarea rostirii cu diftong, acolo unde lucrările normative recomandă pronunțarea în două silabe, vezi I. Calotă, *op. cit.*, p. 202.

Recherches sur la synérèse dans la langue roumaine actuelle

(Résumé)

L'auteur étudie, en se basant sur une enquête linguistique, le phénomène de synérèse, l'une des tendances actives du roumain actuel. Les 162 mots de la liste d'enquête ont été proposés à 10 sujets linguistes pour une transcription phonétique et à 10 sujets nonlinguistes pour être partagés en syllabes. Nous avons discuté les résultats obtenus en fonction des diphtongues qui apparaissent comme résultat de la production de la synérèse : descendants et ascendants.

Les sujets linguistes ont indiqué, plus fréquemment, la prononciation des voyelles, appartenant aux séquences phonétiques prises en discussion, en deux syllabes, conformément aux recommandations de ÎO. Pourtant, nous n'avons pas enregistré des différences notables entre les deux catégories de sujets, les prononciations avec l'oscillation hiatus ~ diphtongue étant fréquentes chez tous les sujets enquêtés.

Les néologismes ont fréquemment présenté l'oscillation de prononciation hiatus ~ diphtongue. Les mots appartenant à l'ancien fonds de la langue ont été, en général, prononcés, avec les séquences vocaliques qui intéressaient notre discussion, comme diphtongues.

Noiembrie 1983

Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice
București, Nikos Beloiannis 25

RADU SP. POPESCU

DESPRE PALATALIZAREA LABIODENTALELOR *F* ȘI *V* ÎN MARAMUREȘ

În articolul de față sînt urmărite stadiile prin care *f*, *v* s-au transformat în *s'*, *z'* în Maramureș, sînt discutate părerile în legătură cu cauzele care au produs fenomenul și se propune și o explicație prin factori interni.

Este cunoscut faptul că, în graiurile de tip maramureșean, fricativele labiodentale cunosc stadii specifice de palatalizare : *f* devine *s'* (*sier* „fier", *sin* „fin" etc.), iar *v* devine *z'* (*zierme* „vierme", *ziu* „viu" etc.).

Gustav Weigand [1] împărțea dacoromâna în trei „dialecte" : bănățean, muntean și moldovean. După lingvistul german, în Transilvania nu întîlnim o arie dialectală distinctă ; cel mult Maramureșul ar putea constitui o asemenea arie, datorită unor trăsături fonetice, printre care *s*, *z* pentru *f*, *v* : *sier* = *fier*, *zin* = *vin* (WLAD, *Introducere*, coloana 11).

Transformarea a fost considerată, apoi, relevantă și de alți cercetători [2].

Aria pe care se întinde fenomenul este mică, dar compactă [3].

s', *z'* nu puteau să provină însă direct din *f*, *v*, ci prin unele stadii intermediare. După Weigand, acestea au fost următoarele : *vin* > *yin* > *źin* > *zin* [4].

După I.-A. Candrea, „*F* urmat de *i* sai *ĭ* [= iot — n.n.] nu s-a păstrat nicăieri nealterat ; a devenit *hĭ*, care la rîndu-i a ajuns la *sĭ* și s-a redus chiar la *s* în graiul celor mai tineri" [5] ; *v* a devenit „întii *y*, din care s-a dezvoltat pe alocuri *ǵ* în graiul celor mai bătrîni, iar *z* în pronunțarea celor mai tineri. Faza aceasta din urmă a rezultat firește din *y* prin intermediul lui *d'*, care a lăsat cîteva urme" (*op. cit.*, p. 12).

Cum remarca și Ion Pătruț [6], dezvoltarea *d'* > *z* propusă de Candrea e însă greu de acceptat.

[1] Vezi *Despre dialectele românești*, în „Convorbiri literare" XLII (1908), nr. 4, p. 441—448 și *Introducerea* la WLAD, cap. 3, paragraf. 4, coloanele 9—11.

[2] În primul rînd, de R. Todoran (*Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*, în LR V (1956), nr. 2, p. 48), care a adus și alte argumente în sprijinul considerării subdialectului maramureșean ca al cincilea subdialect al dacoromânei.

[3] Vezi, de exemplu, *ALRR. Maramureș*, vol. I, h. 116 *Fiere* (singura localitate în care nu apare *s'*, ci *h'*, în acest cuvînt, o constituie pct. ctg. 227 : Săpînța, din nord-vestul zonei anchetate). Vezi și h. 223 *Fin*, h. 224 *Fină* etc.

Au alcătuit hărți cu palatalizarea lui *f*, *v*, pe baza ALR, D. Macrea (*Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 76, 77, 78, 80, 82, 83), Matilda Caragiu Marioțeanu (*Compendiu de dialectologie română*, București, 1976, p. 166, 167), Ștefan Giosu (vezi manualul universitar *Dialectologie română* — publicat în colaborare cu Matilda Caragiu Marioțeanu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran — , București, 1977, p. 138, 139) ș.a.

[4] *Samosch-und Theissdialekte*, în Jb. VI (1899), p. 31.

[5] *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907, p. 12 (extras din „Buletinul Societății Filologice", II).

[6] *Raporturi fonetice ucraino-române*, în DR XI (1948), p. 51.

După Tache Papahagi, evoluţia lui *f* a fost: *fi̯ert* > *fk̑i̯ert* > *k̑ert* > *śert* > *sert* [7]; *v* + *i*, *i̯* > *ǵ* (*ǵis* „vis") sau *ý* [= y – în transcrierea fonetică a ALR]. Acest *ý* a dispărut apoi în unele localităţi (Săpînţa, Rona de Jos, Giuleşti), iar în altele (printre care chiar Săpînţa (cf. nota 3)) s-a transformat în *z*, „printr-o altă fază *ź*" (*op. cit.*, p. LX). De precizat că T. Papahagi transcrie prin *ś*, *ź* sunete „puternic iotacizate" şi cu „slabă rezonanţă" de *ŝ*, *ẑ* (vezi p. LX a *op. cit.*).

Acad. Alexandru Rosetti [8] este de părere că *f*, *v* au devenit *s*, *z* prin nişte intermediare *fts* (> *ts* > *s*) şi *vdz* (> *dz* > *z*) [9].

Dimitrie Macrea [10] consideră că stadiul anterior al lui *s*, *z* a fost *ŝ*, *ẑ*, idee acceptată şi de I. Pătruţ [11], Ion Gheţie şi Al. Mareş [12] ş.a.

După G. Ivănescu (*op. cit.*, p. 184), *s*, *z* au evoluat din *χ'*, *Y'* [= *k̑*, *y*, în transcrierea fonetică a ALR].

Din cele relatate pînă acum, se observă că toţi lingviştii care s-au ocupat de palatalizarea lui *f*, *v* sînt de părere că aceste sunete au trecut prin faze intermediare pînă să ajungă la actualii *s*, *z* din Maramureş. Cum arătam, ca fază anterioară pentru actualul *s* au fost propuse *h'* (de I.-A. Candrea şi G. Ivănescu), *ś* (notat astfel de T. Papahagi), *ŝ* (de D. Macrea, I. Pătruţ, Gheţie – Mareş), *ţ* (de acad. Rosetti); pentru *z* s-au propus *ẑ* (de G. Weigand, D. Macrea, I. Pătruţ, Gheţie – Mareş), *d'* (de I.-A. Candrea), *ź* (de T. Papahagi), *ḑ* (de acad. Rosetti), *y* (de G. Ivănescu).

Unii lingvişti şi-au pus şi întrebarea care a fost cauza care a determinat trecerea fazei anterioare la stadiul actual *s*, *z*.

G. Ivănescu (*op. cit.*, p. 184) dă următoarea explicaţie: „Foarte probabil, faptul că *χ'* şi *Y'* au devenit *s* şi *z* se explică prin deosebirea de bază de articulaţie care exista iniţial între românii palatalizaţi vecini cu cei nepalatalizaţi şi aceştia din urmă. Acceptînd prin împrumut nişte grupuri fonetice care nu le conveneau, crişenii şi maramureşenii au prefăcut imediat după aceea palatalele în *s*, *z*" [13].

O explicaţie asemănătoare, dar nu prin baza de articulaţie a unor români, ci a unor ruteni sau ucraineni (care i-au influenţat apoi pe românii maramureşeni) o întîlnim la I. Pătruţ (în DR XI (1948), p. 53 ş.u, în CL III (1958), p. 69): rutenii (ucrainenii) nu au putut imita pe *ŝ* şi *ẑ* din cuvinte ca *ŝer* „fier", *ẑin* „vin" etc. şi atunci le-au înlocuit cu sunete caracteristice din limba lor (pe *ŝ* cu *s* şi pe *ẑ* cu *z*); de la aceştia, pronunţările au fost luate şi de românii maramureşeni.

[7] *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. LIII, LX.

[8] *Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle*, Paris, 1926, p. 117–118, 120.

[9] G. Ivănescu (*Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1947, p. 184) contestă aceste intermediare.

[10] *Palatalizarea labialelor în limba română*, în DR IX (1936–1938), p. 156, şi *Probleme de fonetică*, p. 94.

[11] Vezi *art. cit.*, p. 53. Ulterior însă, în articolul *Contribuţii slave şi maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne* (în CL III (1958), p. 69), I. Pătruţ dă stadiul **ś*, **ź* ca probabil.

[12] I. Gheţie – Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 117, 122.

[13] Cf. şi cele spuse de D. Macrea, în DR IX (1936–1938), p. 154, şi în *Probleme de fonetică*, p. 92: formele de tipul *sfier* „fier", *sfiere* „fiere", înregistrate în Oltenia de sud, au apărut prin contaminarea formelor locale *fier*, *fiere* cu formele *ŝer*, *ŝere* (aduse, după autor, din Ardeal), „*ŝ* transformîndu-se în *s* din cauza lipsei acestei nuanţe din graiul unei părţi a populaţiei".

Pentru Matilda Caragiu Marioțeanu, stadiile *s*, *z* pot fi o influență ucrainiană, ba chiar poloneză [14].

O explicație prin baza de articulație (a unui grup de vorbitori, români sau de altă naționalitate) este corectă, în principiu, fiindcă vorbitorii unui idiom adaptează sistemului fonetic propriu elementele (din alte idiomuri) pe care nu le au în baza de articulație.

Rămîne însă de văzut care sînt acele sunete (din evoluția lui *f*, *v*) pe care maramureșenii (sau ucrainenii etc.) le-au înlocuit cu *s'*, *z'*, întrucît nu le „conveneau", neputîndu-le „imita".

Am văzut că după G. Ivănescu (*op. cit.*, p. 184) acestea erau *ḱ* și *y*. Faptul este puțin probabil, pentru că, așa cum mărturisește însuși autorul, „Și în Maramureș s-au răspîndit tot fazele *Ḱ'*, *Y'*, care se găsesc astăzi înspre nord-vest. Că așa stau lucrurile ne arată, de altfel, textele maramureșene din secolul al XVI-lea, și graiul maramureșean de azi" (G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 184) [15]. Așadar, maramureșenii puteau să rostească sunetele *ḱ* și *y* și deci nu aveau motive deosebite să le înlocuiască cu *s'* și *z'*.

Ele nu au fost, probabil, nici *ŝ*, *ẑ* — sunete prea palatale pentru graiurile de tip maramureșean, în care consoanele prepalatale (*ș*, *j*) sînt dintre cele mai dure din dacoromână [16].

Durificarea lui *ș*, *j*, apreciind după texte, s-a produs tîrziu în Maramureș, dar nici nu avem vreun indiciu sigur că mai devreme decît ea ar fi existat, aici, o arie cu *ŝ*, *ẑ* (în rostirile de tipul *ŝin* „*fin*", *ẑiu̯* „viu" etc.) [17]. În lipsa unor atestări sau dovezi mai sigure, stadiul *ŝ*, *ẑ* rămîne o presupunere, iar nu un fapt demonstrat.

Într-o asemenea situație, rămîne că altele au fost stadiile imediat premergătoare lui *s'*, *z'* de astăzi, iar la identificarea lor ne ajută răspîndirea actuală a palatalizării labiodentalelor românești.

Dacă privim atent hărțile ALR [18], putem observa că la limitele dintre ariile cu stadiile *ḱ*, *y* (*ḱin* „fin", *yiu̯* „viu" etc.) și cele cu *ŝ*, *ẑ* (*ŝin* „fin", *ẑiu̯* „viu") apar sunetele de tranziție $\overset{ŝ}{ḱ}$, $\overset{ẑ}{y}$. De exemplu, în ALR, I, vol. II, sînt notate: $\overset{ŝ}{ḱ}$*in* (h. 218 *Fin*) — în pct. ctg. 136; $\overset{ŝ}{ḱ}$*ín*ᵘ, $\overset{ŝ}{ḱ}$*ín*ⁱ (h. 218 *Fin*), $\overset{ŝ}{ḱ}$*ínă*, $\overset{ŝ}{ḱ}$*íne* (h. 219 *Fină*) — în pct. ctg. 144; $\overset{ẑ}{ḱ}$*íu̯*, $\overset{ẑ}{ḱ}$*íi̯* (h. 282 *Viu*) — în pct. ctg. 156 (toate trei localitățile se află în locul unde se întîlnesc izofona cu *ḱ*, *y* — caracteristică sudului Transilvaniei — și izofona *ŝ*, *ẑ* — caracteristică pentru Cîmpia Transilvaniei.

[14] *Op. cit.*, p. 168.

[15] Textele maramureșene din secolul al XVI-lea înregistrează palatalizarea lui *f* în *ḱ* (Vezi Al. Rosetti, *Recherches...*, p. 187—190; idem, *Istoria limbii române de la origini pînă la secolul al XVII-lea*, București, 1969, p. 509).

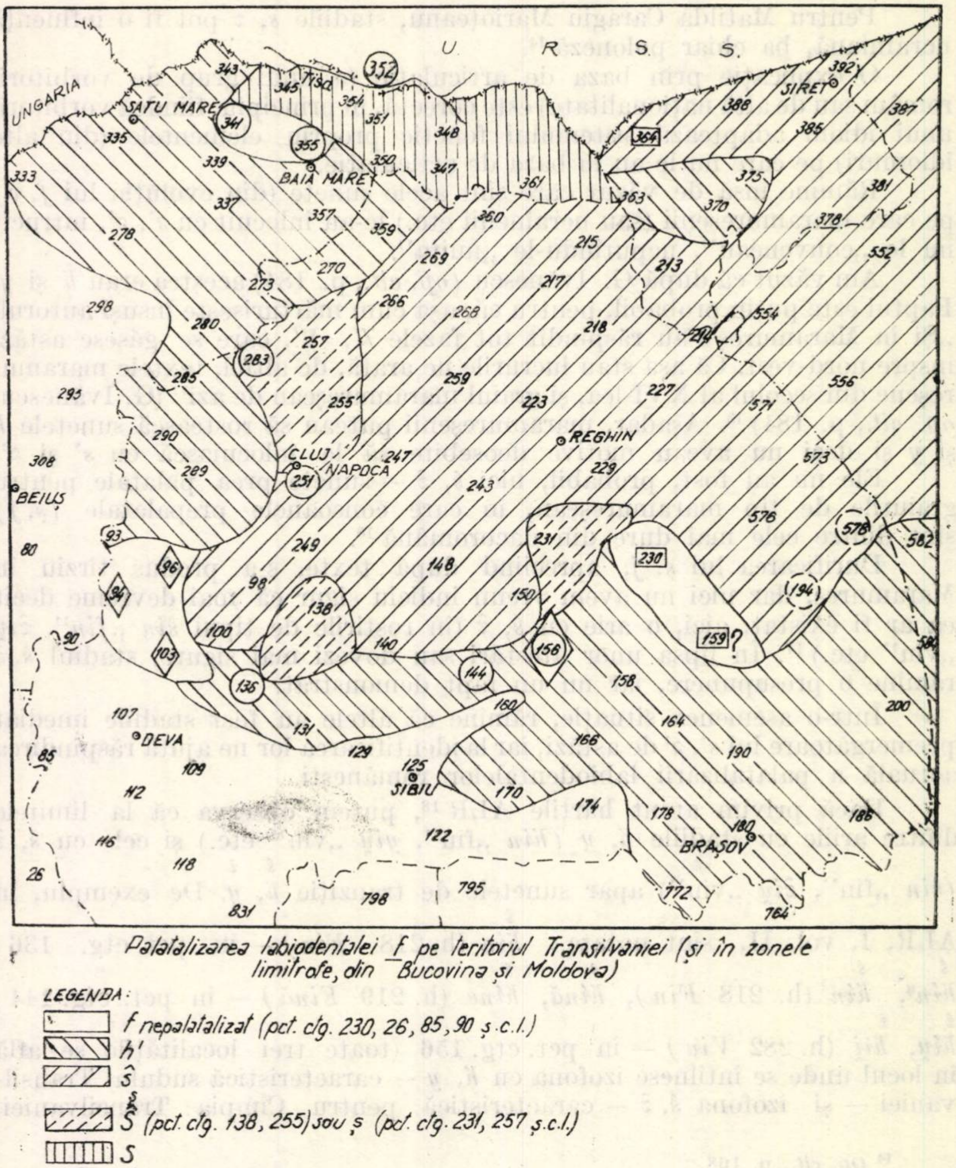
Pentru *ḱ* folosit încă (de bătrîni, în special) în aria actuală a lui *s'*, vezi T. Papahagi (*op. cit.*, p. LX).

[16] Ca, de altfel, întreg sistemul prepalatalelor, care mai conține și fricatele *č*, *ǧ* rostite dur. Prepalatalele sînt dure în toată aria (vezi ALRR, *Maramureș*, vol. I, h. 47 *Cercei*, h. 216 *Gemeni*, h. 220 *Moașă*, h. 221 *Nașă* etc.).

[17] N-avem dovezi că existau în Maramureș nici *ŝ*, *ẑ* < *ĉ*, *ĝ* *ŝer*, *ẑer* < *cer*, *ger* etc.).

Gheție — Mareș (*op. cit.*, p. 179), luînd în discuție și părerile anterioare dar și atestările, ajung la concluzia că durificarea lui *ș* și *j* în Maramureș nu este anterioară secolului al XVIII-lea.

[18] ALR II, h. 218, 219, 273, 282 etc.

Palatalizarea labiodentalei f pe teritoriul Transilvaniei (și în zonele limitrofe, din Bucovina și Moldova)

LEGENDA:

- f nepalatalizat (pct. ctg. 230, 26, 85, 90 ș.c.l.)
- h'
- ŝ
- ŝ (pct. ctg. 138, 255) sau ș (pct. ctg. 231, 257 ș.c.l.)
- s
- ŝ h' .Cl. și ◇ ẑ y, y, ẑ h' < v + i
- t' (pct. ctg. 578) sau ĉ (pct. ctg. 194)
- ? nu știe (pct. ctg. 159)
- granițe între state
- hotare între provinciile istorice

În vestul Transilvaniei, unde se întîlnesc iarăși izofonele *ḱ*, *y* și *ś*, *ź*, întîlnim, de asemenea, aceste stadii : $\overset{ś}{ḱ}$*in*, $\overset{ś}{ḱ}$*in*ⁱ (h. 218), $\overset{ś}{ḱ}$*ină*, $\overset{ś}{ḱ}$*ine* (h. 129), „dácă n-ar $\overset{ś}{ḱ}$*i* fu̯óstă dînsa" (h. 273) – în pct. ctg. 283 ; „dacă n-ar $\overset{h'}{ś}$*i* fu̯å i̯ę" (h. 273) – în pct. ctg. 251 ; $\overset{ź}{y}$*iu̯* (h. 282) – în pct. ctg. 94 ; $\overset{ź}{y}$*ii̯* (h. 282) – în pct. ctg. 96, 136 ; $\overset{ź}{y}$*ăr*ⁱ „vieri" și $\overset{ź}{y}$*ę̑rme* „vierme" – în pct. ctg. 103 (vezi și D. Macrea, *Probleme de fonetică*, p. 93).

Același stadiu $\overset{ś}{ḱ}$ (iar, uneóri, și $\overset{ź}{y}$) îl întîlnim însă și în nordul și sud-vestul ariei cu *śin* „fin", *śînă* „fină" (vezi pct. ctg. 352 ; Apșa – localitate din U.R.S.S., respectiv 341 : Rașca și 355 : Firiza), ceea ce ne poate duce spre două concluzii :

1) că *ś*, *ź* ar fi caracterizat și aria maramureșeană, cum crede D. Macrea *(Probleme de fonetică*, p. 94), citînd „formele periferice maramureșene *ḱ(ś)in* ALR(I) 352, 355, *d'(ź)isîăd*, *źițăl* ALR (I) 351, *źię̑dure*, *țăź(i)* ALR (I) 345". Desigur, pătrunderea rostirilor *ś*, *ź* și în unele zone „periferice" ale Maramureșului era posibilă. Nu este sigur însă că fenomenul a caracterizat întreaga arie.

2) că stadiul $\overset{ś}{ḱ}$ era cîndva mai extins în Maramureș, pe o arie care cuprindea atît pct. ctg. 352, 341, 355, cît și actuala zonă cu *s'*, *z'* (situată la marginea izofonei cu *ḱ* și a izofonei cu *ś* ; deci aici $\overset{ś}{ḱ}$ se explică normal).

Este posibil, așadar, ca aria lui $\overset{ś}{ḱ}$ să fi fost cu ceva mai întinsă, cuprinzînd toată fîșia actuală (destul de îngustă) cu *s'*, *z'* cît și zona punctelor 352, 341, 355, de la nordul și sud-vestul ei (în aceste puncte, $\overset{ś}{ḱ}$ reprezintă un stadiu mai vechi decît *s'* din restul localităților maramureșene).

Părerea noastră este că cea de-a doua posibilitate este mai apropiată de adevăr și deci că $\overset{ś}{ḱ}$, $\overset{ź}{y}$ au fost stadiile imediat anterioare lui *s*, *z*. Aceste stadii au fost auzite – mai mult ca sigur – în urmă cu 60 de ani de către Tache Papahagi în aria cu *s'*, *z'*. Cel puțin așa se poate deduce din ceea ce afirmă autorul *(op. cit.*, p. LX) : „Evident că acest *z* rezultă din faza *y'* printr-o fază intermediară, anume *ź*. Interesant de remarcat că acest *ź* (< *y'*) nu a evoluat spre *ž*, ca în alte regiuni dialectale daco-române. În 1923, în Săcel am putut constata această fază intermediară, care are o foarte slabă rezonanță și de *ž* : fetița Doca Grad de 12 ani pronunța pe *ý* așa de puternic iotacizat, încît se auzea clar : *źin*, *źiu*, *otrăźit*. Aceeași constatare am făcut-o și pentru *ḱ* > *ś* : *śir*, *(să) śie*".

În lista cu „semnele întrebuințate în transcrierea sunetelor", dată de T. Papahagi la p. 2, nu apar explicate și notațiile *ś*, *ź*, dar s-ar putea ca acel „*ý* așa de puternic iotacizat" și „cu o foarte slabă rezonanță și de *ž*" să fie $\overset{ź}{y}$ (din transcrierea fonetică a ALR).

Stadiile $\overset{ŝ}{ḱ}$, $\overset{ẑ}{y}$, atestate deci în aria cu *s'*, *z'* nu au mai evoluat, aici, în *ŝ*, *ẑ*[19], întrucît a început durificarea prepalatalelor *ș*, *j*. Maramureșenii, deprinzînd pronunțarea „aspră" a lui *ș*, *j*, nu mai puteau să-și creeze sau să tolereze niște *ș*, *j* așa de palatali ca *ŝ*, *ẑ*[20]. În această situație, $\overset{ŝ}{ḱ}$, $\overset{ẑ}{y}$ nu se vor mai transforma în *ŝ*, *ẑ*, ci vor fi înlocuiți cu alte sunete din sistemul graiului[21]. Așadar, $\overset{ŝ}{ḱ}$, $\overset{ẑ}{y}$ au fost sunetele pe care maramureșenii le-au înlocuit cu *s'*, respectiv *z'*.

Sistemul fonologic a asigurat însă ceea ce structuraliștii funcționaliști numesc „marginea de securitate" a fonemelor[22], fiindcă noii *s*, *z* (din *sin* „fin", *ziu̯* „viu" etc.) nu s-au confundat (și nu se confundă) cu mai vechii *s*, *z* din sistemul graiului (cf. *sîngur* „singur", *zîc* „zic" etc.)[23]. Dacă și noii *s*, *z* ar fi fost supuși durificării, s-ar fi ajuns la o confuzie în sistemul fonologic al graiului. Or, este știut că variațiile unui fonem „sînt frînate și oprite, dacă se apropie prea mult de ceea ce este norma altui fonem"[24]. Prin „frînarea" acțiunii de durificare asupra noilor *s*, *z* (< *f*, *v*)[25], subdialectul maramureșean a menținut distincția între *s* ~ *s'*, *z* ~ *z'*, prin opoziții de tipul *pe sîne* (prepoz. *pe* + pron. refl. *sine*) ~

[19] Sau, în tot cazul, nu pe tot teritoriul maramureșean și nu în toate situațiile.

Vezi și cele afirmate de T. Papahagi (*op. cit.*, p. LX) : „Interesant de remarcat este că acest *ẑ* (< *ý*) nu a evoluat spre *ž* ca în alte regiuni dialectale dacoromâne". T. Papahagi nu ne spune însă de ce evoluția nu s-a mai produs și aici.

[20] În zone în care s-a manifestat durificarea fricativelor prepalatale, *ŝ*, *ẑ* s-au mai „depalatalizat" puțin, devenind *ș*, *j* (vezi, de ex., ALR, I, vol. II, hărțile 219, respectiv 282 : *șînă* „fină" și *jiu̯* „viu" — în pct. ctg. 231, 257) ; stadiile intermediare au fost $\overset{ș}{ŝ}$, $\overset{j}{ẑ}$: $\overset{ș}{ŝ}$*înă* „fină" — pct. ctg. 138, 255, $\overset{j}{ẑ}$*iu̯* — pct. ctg. 129, 359, notate la întîlnirea dintre ariile cu *ș*, *j* duri și *ș*, *j* nedurificați (o hartă a lui *ș* dur, întocmită pe baza ALR, I, h. 51 și 235, vezi la Ion Gheție, *În legătură cu durificarea africatelor ĉ și ĝ în Maramureș*, în LR XX (1971), nr. 1, p. 101). Iată deci încă un argument că stadiul *s*, *z* nu presupune un stadiu anterior *ŝ*, *ẑ* (fiindcă *ŝ*, *ẑ* au evoluat, după cum vedem, la *ș*, *j* și acesta ar fi fost rezultatul probabil și în Maramureșul cu prepalatale dure).

[21] De altfel, este mai plauzibil să fie înlocuite niște sunete intermediare (cum sînt $\overset{ŝ}{ḱ}$, $\overset{ẑ}{y}$), căci ele sînt mai greu de rostit decît altele, oarecum „delimitate" fonic (ca *ḱ*, *y* sau *ŝ*, *ẑ*).

[22] Pentru „principiul diferențierii maxime a fonemelor", prin care se evită confundarea lor, vezi A. Martinet, *Économie des changements phonétique. Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1955, p. 60 și urm.

[23] Vezi și I. Pătruț, în DR XI (1948), p. 54 ; Gheorghe Pop, *Elemente neologice în graiul maramureșean*, Cluj, 1971, p. 136 ș.a.

[24] A. Martinet, *op. cit.*, p. 209 ; cf. și *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 312.

[25] Cazuri similare întîlnim și în unele localități din Banat, nord-vestul Olteniei și Moldova, unde *s*, *z* proveniți prin zetacism au un caracter palatal (*sed* „șed", *zoc* „joc" etc., față de *s* din *sîtă* „sită", *zîc* „zic" etc.) ; la fel, în aromână și în meglenoromână, *ț*, *dz* (*z*) sînt palatali cînd provin din *ĉ*, *ĝ* (< lat. *c*, *g* + *e*, *i*). De ex. : *țin* „cinez" (< *cin*), față de *țin* (< *țin*).

După G. Ivănescu (vezi BIFR, IV (1937), p. 215), deosebirile dintre arom. *ț'* (*țin* „cinez" și *ț* (*țin* „țin") se explică prin aceea că atunci cînd s-a petrecut *ĉ* ⊳ *ț*, în aromână, vremea durificării trecuse. Lucrurile nu pot fi adevărate, din moment ce *ț*, *dz* sînt și astăzi dure, în aromână (cf. neologismele *suțil'e* „soție", *spițărie* „farmacie" ș.a., intrate în aromână după ce, aici, *ce*, *ci* evoluaseră la *țe*, *ți* — vezi Radu Sp. Popescu, *Despre vechimea transformărilor ĉ > ț și ĝ < (d)z în dialectele aromân și meglenoromân*, în „Analele Universității din Craiova", seria Științe filologice, IV, 1976, p. 8).

Așadar, atît *ț'*, *dz'* (*z'*), din dialectele aromân și meglenoromân, cît și *s'*, *z'* (< *ș*, *j*, în graiurile cu zetacism) și *s'*, *z'* (< *f*, *v*, în Maramareș) se explică prin necesități de funcționare a sistemului.

pe sine (prepoz. *pe* + subst. *sine*, pl. de la *sină* „fină"). Noii *s*, *z* (< *f*, *v*) sînt deci sunete palatale, chiar dacă ceilalți *s* și *z* au fost și continuă să fie duri [26].

Cîteva cuvinte, în încheiere, despre vechimea fenomenului.

I. Pătruț (în CL III (1958), p. 69) îl consideră relativ nou și arată că nu este consemnat de textele din veacul al XVI-lea.

Afirmam că sunetul probabil pe care nu l-au putut imita maramureșenii (și, posibil, și ucrainenii sau rutenii cu care aceștia au intrat în contact) a fost un intermediar între *ḱ* și *ŝ* (= $\overset{\hat{s}}{ḱ}$), care cuprindea cîndva și actuala arie a subdialectului maramureșean (destul de redusă, ca întindere). Mai arătam că fenomenul fonetic care a împiedicat, aici, evoluția lui $\overset{\hat{s}}{ḱ}$ la *ŝ* și înlocuirea lui cu un alt sunet din sistemul graiului a fost durificarea consoanelor prepalatale *ș*, *j* [27]. Iar cum durificarea acestor prepalatale este atestată în Maramureș, în mod sigur, doar începînd cu secolul al XVIII-lea, înseamnă că nici de *s*', *z*' (< *f*, *v*) nu se poate vorbi decît, eventual, începînd cu acest secol.

★

În concluzie, *s*', *z*' (în loc de *f*, *v*) reprezintă o rostire relativ nouă în graiurile de tip maramureșean. În explicarea ei pot fi invocate, principial, influențe străine, dar producerea fenomenului s-a datorat, în primul rînd, unor factori interni.

Some facts concerning the palatalization of the labio-dentals *f* and *v* in Maramureș

(Summary)

Our paper deals with the process of changing of *f*, *v* into *s*', *z*', in Maramureș, in words such as *s̨er* (< *fier* "iron"), *zin* (< *vin* "wine") a.s.o.; it discusses the opinions concerning the causes that generated this phenomenon and suggests an explanation by means of internal factors.

[26] Neologismele continuă să prezinte sunetele *s*, *z* dure : *sărbare*, *caracterizăz*, *dezărta* etc. (vezi Gh. Pop, *op. cit.*, p. 136).

[27] Fenomenul durificării prepalatalelor *ș*, *j* a avut importante consecințe pentru sistemul fonologic al graiului, precum și velarizarea, după ele, a vocalelor *e* și *i* (*șî* „și", *năcăjît* „necăjit") sau chiar durificarea africatelor prepalatale *č*, *ğ*, caracteristică de bază a subdialectului maramureșean. Gr. Rusu (*O inovație fonetică în subdialectul maramureșean: durificarea africatelor ĉ, ĝ*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 793—796) arată că elementul fricativ al celor două africate fiind *ș*, *j*, durificarea africatelor prepalatale *ĉ* și *ĝ* s-a făcut concomitent cu rostirea dură a fricativelor *ș* și *j*.

După I. Gheție (*art. cit.*, p. 99—102), explicația lui Gr. Rusu trebuie coroborată cu cea a lui Ion Pătruț (care, în CL III (1958) p. 69, interpretase durificarea lui *č*, *ğ* tot printr-o influență ucraineană). I. Gheție vede deci în durificarea africatelor *č*, *ğ*, în Maramureș, o împletire a factorilor interni cu cei externi (vezi *art. cit.*, p. 102).

ŝ ẑ

The author considers that the previous stages of *s', z'* were *h', y* (registered in ALR).

They no longer changed into *ŝ, ẑ* because of hardening the antepalatal consonants *ș, j*, but have been replaced by *s', z'*.

This is a relatively recent phenomenon.

Februarie 1983

Facultatea de Filologie
Craiova, Al. I. Cuza 13

PRAGMATICĂ ŞI STILISTICĂ : CH. BALLY

Cum s-a mai afirmat, două concepţii au prefigurat întreaga gîndire ştiinţifică modernă : cea a lui Saussure, pentru care lingvistica era, în esenţă, o lingvistică a cuvîntului şi cea a lui Chomsky realizînd o lingvistică a frazei. În ultima vreme eforturile lingviştilor (fără a putea însă încă vorbi, în acest caz, de un (al treilea) veritabil întemeietor[1]), merg în direcţia constituirii unei lingvistici transfrastice. Această extindere a cercetării dincolo de nivelul ultim (cel frastic) din lingvistica structuralistă a dus la zdruncinarea cîtorva mari principii pe care s-a bazat cercetarea lingvistică timp de cîteva decenii, cum este cel, fondator, al imanenţei saussuriene, sau cel al modelului lingvistic neutru din lingvistica transformaţionalistă [2].

Reintroducînd subiectul şi situaţia de comunicare în sfera de interes a ştiinţei limbii, excluse datorită c a r t e z i a n i s m u l u i implicit şi, uneori, chiar mărturisit al acestei lingvistici ca şi i m a n e n t i s m u l u i ei, noua lingvistică a d i s c u r s u l u i, şi-a propus, în acelaşi spirit cartezian, extinderea posibilităţilor de raţionalizare a unui teritoriu foarte întins, deosebit de complex şi interesant, considerat pînă la ea greu cognoscibil, nebulos, ba mai mult, marginal şi neconcludent, chiar dăunător pentru degajarea invariantelor sistemului lingvistic. Se iveşte întrebarea dacă recuperarea zonei *parole* (ceea ce înseamnă implicit luarea în consideraţie a extralingvisticului, dovedindu-se a fi, în egală măsură cu cea a noţiunii saussuriene de *langue* susceptibilă de o descriere teoretică), deci transgresarea cadrului de referinţă al structuralismului clasic (prepragmatic), se înscrie dincolo sau în prelungirea lui Saussure. Întrebarea este importantă în cazul lui Ch. Bally, succesor al marelui lingvist la universitate şi unul dintre reprezentanţii cei mai marcanţi ai şcolii geneveze care s-a autodefinit şi s-a dorit cea mai fidelă spiritului saussurian [3]. Ea are însă, nu mai puţin, şi o importanţă mai generală privind raportul dintre continuitate şi discontinuitate în evoluţia gîndirii ştiinţifice.

Lăsînd deocamdată la o parte această întrebare reţinem pentru început semnificaţia acestei schimbări de perspectivă aşa cum a fost ea formulată de unul dintre principalii reprezentanţi francezi ai noii orientări. După lingvistica secolului al XIX-lea ,,les langues ouraient comme origine première l'effort de l'humanité pour représenter la ,,pensée'' pour en constituer une image perceptible, un tableau : l'acte de parole s'expliquait alors, essentiellement comme l'acte d'une pensée qui cherche à se deployer en face d'elle même pour s'expliciter et se connaître. Aussi l'utilisation de la parole pour les besoins de la vie sociale, comme moyen d'intercompréhension, n'est-elle considérée dans cette dernière perspective, que comme un effect second, effet au surplus dangereux et presque parasitaire, car on doit lui attribuer la progressive dégénérescence des langues, devenues des instruments alors qu'elles étaient d'abord des fins, et qui retranchent d'elle-même tout ce qui n'est pas indispensable à la compréhension mutuelle des interlocuteurs. Au contraire, considérer la communication comme la fonction linguistique fondamentale, c'est admettre que la parole, par vocation naturelle, est parole pour autrui, et que la langue s'accomplit elle-même dans la mesure seulement où elle fournit un lien de rencontre aux individux''[4].

Se profilează deci, prin depăşirea unei viziuni asupra limbii avînd în centru un *native speaker* solitar, o concepţie dialogică asupra acesteia, modelul fundamental al comunicării ignorat de structuralismul ,,clasic'' fiind cel al schimbului lingvistic între un locutor şi un auditor într-o

[1] Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation*. De la subjectivité dans le langage, Paris, Librairie Armand Colin, 1980, p. 9.

[2] După schema lui Jakobson care se regăseşte, ca suport, şi în gîndirea lui Chomsky, actul de comunicare este conceput, în fond, ca un ,,tête-à-tête'' ideal între doi indivizi liberi şi conştienţi, manipulînd acelaşi cod, comunicare mereu transparentă, mereu reuşită (cf. Catherine Kerbrat-Orecchioni, *op. cit.*, p. 6).

[3] Vezi Albert Sechehaye, *L'école genevoise de linguistique générale*, în ,,Indogermanische Forschungen'' XLIV (1927), ca şi Maurice Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, PUF, 1963, p. 77, care consideră ca o notă definitorie a acestei şcoli strădania ,,d'expliciter et de mieux faire comprendre les principes du *Cours* qu'ils se défendent d'ailleurs de considérer comme des dogmes admis sans discussion'' (p. 77).

[4] Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire*. Principes de sémantique linguistique. Paris, Hermann, 1972, p. 1.

anumită situaţie de comunicare. Această vorbire ,,pentru altul" se oferă acum lingvisticii ca obiect de studiu interferîndu-se cu preocupările similare din filozofie şi logică.

Interesată, prin urmare, de limbajul ca activitate de comunicare, noua perspectivă numită de Ch. Morris (1946) pragmatică, constituind cea de-a treia şi cea mai tînără ramură a semioticii, s-a instalat tocmai în interiorul acelei zone nevralgice pendulînd între lingvistic şi extralingvistic, expulzat de marele lingvist genevez din sfera de interese a lingvistului. Deşi marea noutate a concepţiei saussuriene trebuie căutată în integrarea lingvisticii în semiologie, nesocotirea principială a enunţării şi a tot ceea ce este subiectivitate în limbaj însemna, prin chiar acest fapt, amputarea cercetării lingvistice, ca demers semiotic, de una dintre dimensiunile fundamentale, şi anume cea legată de raportul dintre semne şi utilizatori, procesul de semioză avînd la bază, cum se ştie, o relaţie triadică (semantică, sintactică şi pragmatică). Încălcarea interdicţiei saussuriene fiind echivalentă, în fond, cu o r e s e m i o t i z a r e a lingvisticii, această ,,infidelitate" se converteşte, într-un punct crucial chiar — cel al plasării lingvisticii printre ştiinţele studiind funcţionarea sistemelor de semne în cadrul vieţii sociale, pragmatica fiind dezvoltarea firească a acestei situări — într-o fidelitate de esenţă.

Reamintindu-ne faptul că pentru Saussure afirmarea caracterului social al limbii presupune, implicit, independenţa sa faţă de activitatea lingvistică propriu-zisă, considerată accidentală, haotică, nu trebuie să uităm însă că şi individul este determinat social, altfel spus că ,,individualul" din viaţa limbii se bazează, nu mai puţin, pe anumite fenomene repetabile, ţinînd de convenţii ce pot fi descoperite [5]. În ceea ce priveşte luarea în considerare a intenţiilor de comunicare aceasta nu înseamnă cu necesitate a naviga în plin psihologism, impregnat de vag, fluctuant. Distincţia lui Austin dintre efectele ilocuţionare şi cele perlocuţionare ale discursului impune investigaţiei limite precise şi, simultan, posibilităţi de structurare de natură lingvistică.

Îngustînd aria *vorbirii* în sens saussurian (ca moment liber, spontan, generativ al limbajului), pe de o parte, subminînd opoziţia tranşantă *langue/parole* prin descoperirea imixtiunii *vorbirii* în cîmpul *limbii* (existenţa, de exemplu, a unor forme ,,vide" care se încarcă semantic *hic* et *nunc*, adică o dată cu fiecare enunţare, este concludentă în acest sens) pe de altă parte, pragmatica dialectează raportul în discuţie, nefiind, în acelaşi timp, ca orice ştiinţă, mai puţin interesată de general. Ea reprezintă într-adevăr ,,the field of intersubjectivity, but not of a concrete or material present. It is the field of practice, of linguistic activity seen from the perspective of its institutional manifestation" [6]. Ea îşi plasează astfel obiectivul acolo unde se săvîrşeşte joncţiunea între individual şi interindividual prin ridicarea barierei saussuriene care despărţea cuplul în discuţie. Îşi face acum, în mod firesc, apariţia, ocupînd o poziţie centrală, conceptul de intenţionalitate, ce fusese exclus din semantica structuralistă şi violent combătut sub denumirea de eroare a intenţionalităţii în critica literară de aceeaşi orientare.

Relaţia pragmatică, cea dintre semn şi utilizatorii săi, nesocotită, cu bună ştiinţă, de lingvistica saussuriană, este cea asupra căreia se va opri cel mai apropiat elev al lui Saussure, Charles Bally. ,,Stilistica" lingvistică pe care a fundamentat-o acest lingvist, păstrînd viziunea structuralistă de ansamblu a marelui său profesor, nu este altceva decît prima încercare de recuperare a zonei *parole* a comunicării, mobile, fluctuante, dar care prezintă totuşi atributele convenţionalului şi ale repetabilului considerate caracteristice doar faptelor aparţinînd domeniului *langue*, libertatea exercitîndu-se pe un fond de constrîngeri prestabilite. Încercînd să descopere tocmai unele convenţii care reglementează m o b i l i t a t e a vorbirii, Ch. Bally conturează un cîmp de studiu inedit atunci, bucurîndu-se abia în ultima vreme de o cercetare sistematică.

Sensul pragmatic ca parte a sensului legată de interlocutor (nu mai puţin instituţionalizată însă) şi debordînd conţinutul reprezentativ al comunicării, de care se ocupă reflecţia lingvistică actuală, redeschide o problematică, cea a fenomenelor discursive, pe care o avea în vedere şi

[5] Iată ce spune în acest sens Oswald Ducrot: ,,Si maintenant, Saussure a voulu dire que parmi toutes nos activités, elle constitue comme un îlot de liberté, indépendant de la pression sociale, il s'agit d'une thèse pour le moins hasardeuse. On ne voit pas pourquoi l'acte de parole aurait la chance d'échapper plus qu'un autre aux contraintes du milieu" (*De Saussure à la philosophie de langage*, în John R. Searle, *Les actes de langage*. Essai de philosophie du langage, Paris, Hermann, 1972, p. 9).

[6] Rodica Mihăilă, *The paradox or the dilemma of pragmatics*, RRL XXVI (1982), nr. 4, p. 335. Mai reţinem: ,,Linguistic convention concerns not only the relation between the sign and the referent or the relation betwen the signs themselves, but also the relation betwen the sign and its context of use" (p. 336).

vechea retorică [7], lărgindu-i-se însă sfera de cuprindere, împingînd-o, adică, din planul esteticului şi al literarului, înspre cel al limbajului cotidian.

Îmbogăţind, pînă la urmă, însăşi experienţa realului, această „fenomenologie lingvistică" vizează, în mod firesc, unul dintre conceptele cele mai vechi ale culturii europene, stilul, rămas pînă astăzi, ca toate marile concepte, în categoria incitantă a problematicului. C o n c e p t p r o b l e m a t i c, deci, s t i l u l reintră, cu toată îndreptăţirea, în discuţia lingviştilor, faptul fiind posibil numai într-o lingvistică de alt tip decît cea strict saussuriană. Mai întîi printr-un demers negativ. Rămînînd încă ataşat de faptele lingvistice strict individuale, el este izgonit dintr-o stilistică a socialului, a creativităţii colective, şablonizate, cum este stilistica lui Bally, o stilistică fără stil, deocamdată, cînd stilul este blocat, din nou, în sfera mai veche a esteticului. Pierzîndu-şi „transparenţa", implicată în „jocul" lingvistic al comunicării, „limba" nu mai poate fi privită, astfel, din perspectivă „stilistică", doar ca un cod, servind unei comunicări de tip logic, strict informaţional [8]. Adevărat „ceremonial" de integrare socială, dar şi îndemn la acţiune, ea este persuazivă, dominată de subiectivitate şi ca atare profund caracterizatoare.

Lingvistica saussuriană care opunea radical limba şi actul lingvistic concret, este, prin Bally, dacă nu negată, cel puţin depăşită, căci ce este această semnificaţie de care se ocupă stilistica sa decît luarea în considerare a ceea ce pragmaticienii numesc, pe urmele filozofiei analitice engleze, forţele ilocuţionare ale discursului? Pragmaticienii actuali, continuînd această pragmatică fără concepte care este stilistica lingvistului genevez, vor aprofunda tocmai ideea fundamentală a acestuia fixată în titlul cărţii sale *Le langage et la vie*. Insistînd asupra laturii *parole* a limbii, ca dătătoare de semnificaţie, aceştia nu vor ezita să afirme chiar că domeniul sensului în *langue*, aşa cum apare el fixat în gramatici şi dicţionare se prezintă, privit mai îndeaproape „comme un peau de Chagrin qui ne cesse de se rétrécit, et même si l'on est persuadé que ce mouvement doit bien s'arrêter un jour, on n'arrive pas à imaginer sur quelle ligne il peut le faire : dès qu'une limite est envisagée, elle est aussitôt dépasée" [9].

Făcînd în realitate semantică, adică ocupîndu-se de *vorbire* ca activitate semnificantă avînd un caracter reglat şi convenţional, şi în măsura în care acest fapt presupune urmărirea implicaţiilor subiective ale comunicării, Bally face loc determinărilor de ordin pragmatic, cele care prezidează „viaţa" concretă a limbii.

A descoperi strategiile discursive ca exponente ale unor intenţii de comunicare, iată, reformulate în termenii „pragmaticii", obiectivele „stilisticii" lui Bally. A interpreta, altfel spus, a desprinde proiectul de semnificaţie înscris în actul de comunicare, nu este altceva, cum s-a spus, decît reconstituirea ipotetică a intenţiilor semantico-pragmatice care l-au determinat. Stilistica lui Bally se aşază astfel în acel centru al comunicării unde apar şi se exercită convenţiile de natură pragmatică (discursivă), cele care dau v i a ţ ă limbajului, în domeniul unei creativităţi pe care am putea-o numi instituţionalizată. Prin această situare într-un social deschis permanent însă imprevizibilului şi libertăţii expresiei individuale, a unei libertăţi finite însă, pentru că este străjuită de convenţii şi norme, Bally se desparte, în fond, de marele său profesor.

Stilistica lingvistică operează în consecinţă o secţionare v e r t i c a l ă în interiorul limbii, aşa cum se prezintă ea la un moment dat, cu scopul descoperirii faptelor expresive din toate compartimentele, expresivitatea apărînd acolo unde există mai multe posibilităţi de a marca lingvistic aceeaşi idee, existenţa sinonimelor presupunînd de cele mai multe ori, existenţa, în cadrul lor, a conotaţiilor creatoare de efecte expresive n a t u r a l e sau de e v o c a r e a mediului. Studierea atentă a acestui dinamism interior al limbii (valorile subiective ale limbajului existînd ca o relaţie în interiorul sistemului) este sarcina stilisticii aşa cum este înţeleasă ea, într-un spirit nou, de Ch. Bally.

Este suficient să ne gîndim la modul în care se exprimă un ordin sau o rugăminte, de exemplu, pentru a ne da seama de caracterul convenţional şi oarecum închis al vorbirii (expri-

[7] Acţionînd ca un fel de cod secund (guvernat de o tendinţă constantă de a se instituţionaliza), această parte a sensului care se suprapune peste limba descrisă în mod obişnuit în gramatici şi dicţionare constituie o parte importantă, dacă nu chiar tot ceea ce se numeşte „retorică" (cf. Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire*, p. 35).

[8] Bally spunea : „Le langage naturel, celui-qui nous parlons tous, n'est au service ni de la raison pure, ni de l'art ; il ne vise ni un idéal logique, ni un idéal littéraire ; (...) il est simplement au service de la vie, non de la vie de quelques-uns, mais de tous, et dans toutes ses manifestations : sa fonction est biologique et sociale" *(Le langage et la vie.* Nouvelle édition revue et augmentée, Zürich, 1935, p. 17).

[9] Oswald Ducrot, *De Saussure à la philosophie de langage*, în John R. Searle, *Les actes de langage*, Essai de philosophie de langage, Paris, Hermann, 1972, p. 32.

marea se va modifica în funcție de raporturile între interlocutori și de gradul de rezistență sau de acceptare pe care locutorul îl presupune din partea persoanei interpelate). Iată cîteva asemenea construcții posibile invocate de Ch. Bally care evidențiază cu claritate și modul cum limbajul, punînd în acțiune forțele ilocuționare în funcție de situația de enunțare, devine o acțiune exercitată în mod diferit asupra interlocutorului: *Venez!; Voulez-vouz venir?; Ne voulez-vous pas venir? — Vous viendrez, n'est pas?*; *Dites-moi que vous viendrez!*; *Si vous veniez?; Vous deviez venir!; Venez-ici! Ici! Voulez-vous bien venir!* etc. Vorbitorul poate astfel să aleagă mijloacele socializate cele mai apte să persuadeze, să convingă, adică cele mai adecvate stării lui afective, raporturile sociale ierarhizate fiind de asemenea „traduse" în opțiunea sa lingvistică. Fiecare „mediu" lingvistic (izvorît din condiția socială, profesională etc. a vorbitorului) își creează „limba" sa proprie constînd într-o terminologie și frazeologie convențională de un tip particular; aceste limbaje speciale (care transmutate în alte „medii" lingvistice, deci în alte registre de expresie, sînt creatoare de efecte de „evocare" a mediului reprezentînd o importantă sursă de expresivitate) oferă elemente expresive de o mare bogăție și varietate limbii vorbite.

Considerînd că limba nu reflectă, ci r e f r a c t ă realitatea, deci că ea nu exprimă î n p r i m u l r î n d gîndirea, ci sentimentele, de fapt Bally concepea stilistica nu ca pe un studiu al organizării enunțului, ci ca pe o interpenetrare între enunț și enunțare. Astfel punctul de vedere stilistic în accepțiunea acestui lingvist conduce către o lingvistică a discursului, fapt amintit de mai multe ori de Oswald Ducrot și Tzvetan Todorov în *Dicționarul* lor, ca și de alți reprezentanți ai semioticii.

Depășindu-se perspectiva monolitică saussuriană asupra limbii a devenit astfel clar că nu este suficient a r e p r e z e n t a și a i n f o r m a pentru a c o m u n i c a în sensul plenar al termenului, ci este absolut necesar ca actul de comunicare să fie nu numai inteligibil, dar și eficient, adecvat circumstanțelor socioculturale și intențiilor de comunicare care îl condiționează și îl animă. Constrîngerile ca și libertățile de exprimare se manifestă în interiorul unor subcoduri reflectînd faptul că limba este un sistem „mais hétérogène et régulièrement différencié"[10]. Actul vorbirii se bazează prin urmare pe selectarea de către un locutor aparținînd unui anumit grup social a unor v a r i a b i l e din cadrul sistemului limbii, corespunzătoare situației de comunicare. Cu alte cuvinte, există pe lîngă norme lingvistice norme sociolingvistice, pe care se bazează efectele stilistice ale discursului, acestea din urmă fiind răspunzătoare tocmai pentru a d e c v a r e a sistemului limbii la împrejurările particulare ale enunțării.

O bună stăpînire a acestor variații ducînd la o r e l a t i v i z a r e a n o r m e i (tocmai pentru că ea depinde de o serie de factori extralingvistici) și la un anumit dinamism al sincroniei este condiția esențială a unei exprimări adecvate și persuazive, după cum încălcarea lor deliberată, sau nu, este creatoare de efecte expresive, profund caracterizatoare.

Antichitatea, atît de atentă la problemele expresiei, și-a organizat întreaga meditație asupra limbajului și a procedeelor de sporire a eficacității lui în jurul conceptului de a d e c v a r e (gr. *prépon*, lat. *decorum*), pe care epoca noastră l-a pus, pe măsura progresului lingvisticii, în cadrele unor discipline „de graniță" ca stilistica și sociolingvistica, și mai ales în viziunea integrativă a pragmaticii, într-o lumină nouă.

Considerațiile de pînă acum ne îndreptățesc să afirmăm că a vorbi în mod corespunzător despre b o g ă ț i a limbii înseamnă de fapt a te referi la o r d i n e a ei interioară prin care înțelegem acum articularea v a r i e t ă ț i i în serii de posibilități (alternative lingvistice) coocurente[11]. Desprinderea atentă și sistematică a nivelelor de limbă (limba literară îngrijită,

[10] J. Bastuje, *La phrase: invention et transformation*, în „Langue française" (1976), nr. 26, p. 15. Reținem de asemenea: „La compétence sera toujours définie par des règles, mais certaines règles sont organisées en ensembles concurrents".

[11] Studiul aspectelor pragmatice (deci sociostilistice ale limbii) a demonstrat că limba nu mai trebuie considerată, în perspectivă saussuriană, ca un simplu instrument (neutru) de transmitere de informații, ci ea conține, înscrise, în sintaxă și în lexic, un întreg eșafodaj (mijloace instituționalizate, stereotipe) de raporturi umane, sau cum tot Ducrot se exprima, o întreagă panoplie de roluri pe care locutorul le poate alege și impune destinatarului, căci relațiile intersubiective nu se reduc, în planul vorbirii, numai la un schimb de cunoștințe (informații), ci la realizarea anumitor acte ca *a integra, a ordona, a promite, a permite* etc., ca și a unor efecte de sens tulburînd semnificațiile preexistente (literale) etc. Pe de altă parte, reiese de aici faptul că vorbirea nu mai este sediul creativității individuale, noncontrolabile; convenții sociale preformează nu numai valoarea enunțului, ci și a enunțării. Studierea *in vitro* a limbii dă o imagine falsificată a fenomenului de comunicare. „L'acte de prendre la parole n'est en effet, au moins dans les formes de civilisation que nous connaissons, ni un acte libre, ni un

în primul rînd, ea fiind principalul element de referinţă, dar şi limba populară, exprimarea dialectală, argotică, etc.) reprezintă astfel fundalul necesar sesizării „conflictului" dintre norme care stă deopotrivă la baza unor formulări necorespunzătoare, ca şi al efectelor stilistice realizate de scriitori prin încălcarea conştientă a constringerilor şi interferenţa registrelor de expresie. „Abaterea" ca sursă de erori dar şi ca generatoare a faptului de stil (şi raportul subiacent dintre i n a d e c v a r e, în primul caz şi a d e c v a r e a superioară creatoare, în cel de al doilea) este unul dintre fenomenele în care însuşirea limbii şi a varietăţii ei interne, deci a regulilor în care se „joacă" destinul comunicării are neapărată nevoie să se sprijine pe studiul acestei v a r i a ţ i i o r g a n i z a t e a limbii.

Problema funcţiilor limbajului, în cazul nostru a celor două funcţii, care apar şi la Bally : cea c o m u n i c a t i v ă, intelectuală, logică, referenţială, cognitivă, transmiţătoare de informaţii şi cea e x p r e s i v ă (afectivă, subiectivă, de tip enunţiativ), ca şi a tipurilor de semne corespunzătoare preocupă în cel mai înalt grad reflecţia lingvistică actuală, de orientare structuralistă şi semiotică.

Pragmatica se ocupă de gama de acte discursive socialmente recunoscute în „scenariul" lingvistic al vorbirii „actualizate", dirijat de anumite norme (reguli şi convenţii). În acest spaţiu a situat Bally studiul afectivităţii prin limbaj, ceea ce au recunoscut pragmaticienii actuali redimensionînd din această perspectivă atitudinea sa „stilistică" în faţa limbajului : „La première investigation systèmatique des indicateurs attitudinaux est due à Charles Bally (1909) qui a nommé *stylistique* une telle investigation. Il distingue dans la langue les éléments affectifs et les éléments intellectuels, ceux-là étant associés aux attitudes des interlocuteurs et à la situation d'énonciation, et ceux-ci aux état de choses représentés. La distinction de Bally, notons-le, l'a conduit à critiquer l'opposition saussurienne de la langue et de la parole (cf. *Ferdinand de Saussure et l'état actuel des études linguistiques dans Bally*, 1935), et elle est également à la source, via Vendryès (1921), ch. IV) et Ogden Richards (1923), de la distinction faite par les empiristes logiques entre le sens émotif et le sens cognitif ou informatif, distinction dont la critique et le raffinement par les philosophes du langage ordinaire fut le point de départ des recherches pragmatiques contemporaines" (François Récanati, *Le développement de la pragmatique*, „Langue française", *La pragmatique*, Mai, 1979, nr. 42, p. 11 ; p. 14—15).

Redefinirea dihotomiei *langue/parole* cu toate consecinţele ei pentru reînnoirea lingvisticii are în centrul ei acest adevăr : limba nu mai este numai „une condition de la vie sociale, mais devient un mode de vie sociale. Elle perd *son innocence*. On cessera donc de définir la langue, à la façon de Saussure, comme un code, c'est-à-dire comme un instrument de communication. Mais on la considerera comme un jeu, ou, plus exactement, comme posant les règles d'un jeu, et d'un jeu qui se confond largement avec l'existence quotidienne" [12], sau, în termenii lui Bally, limba este v i a ţ ă, activitate.

Noiembrie 1983

ILEANA OANCEA

Facultatea de Filologie
Timişoara, B-dul M. Viteazu 24

acte gratuit. Il n'est pas libre, en le sens que certaines conditions doivent être remplies pour qu'on ait le droit de parler, et de parler de telle ou telle façon. Il n'est pas gratuit, en le sens que toute parole doit se présenter comme motivée, comme répondant à certaines besoins ou visant à certaines fins" (Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire*, Principes de sémantique linguistique, Paris, Hermann, 1972, p. 8).

[12] Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire...*, p. 4—5.

CONVENȚIA DIALOGALĂ

0. După cum se știe, orice comunitate deține, printre alte **convenții**, distincția între două tipuri fundamental diferite de discurs: **monologul** și **dialogul** (cf. Kevelson, 1980: 64). Cum natura exactă a acestei distincții aparține, deocamdată, unei competențe intuitive, transmise de la o generație la alta și încă nu este satisfăcător explicitată teoretic, ceea ce ne propunem este tocmai de a descrie natura convenției dialogale, în opoziție (implicită) cu cea monologală. „Natura convenției", întrucît tipurile de comunicare se constituie ca entități distincte în baza unor utilizări mai mult sau mai puțin stereotipe a limbajului. Dacă o convenție este cunoscută și acceptată de către indivizi, condițiile preliminare sînt îndeplinite și tipul de comunicare poate avea loc în baza ei.

0.1. Perspectiva pe care o abordăm în definirea convenției dialogale este aceea a unei „pragmatici integrate" în sensul pe care i l-au acordat Anscombre și Ducrot (1976: 8 *apud* Recanati 1979: 29), pornind de la o premisă care demitizează funcția informativă a limbajului ca funcție fundamentală. „(...) limbile au o cu totul altă funcție decît de a vehicula informații (...). Funcția lor primară (...) este de a oferi interlocutorilor un ansamblu de **moduri de acțiune stereotipate**, care le permit să joace și să-și impună reciproc diverse roluri (...)" (Ducrot, 1979: 31, s.n.; t.n.) Această perspectivă acordă comunicării prin limbaj în primul rînd sensul de „comuniune", de „cooperare" acțională, proclamînd dialogul ca mod primar, fundamental de comunicare. Studiul nostru sugerează — la nivel pragmatic — o posibilă definire a dialogului ca modalitate comunicativă distinctă de monolog. Acolo unde va fi posibil, ne vom verifica ipotezele prin enunțuri dialogale-tip, enunțuri pe care interlocutorii le folosesc acolo unde „li se pare" că nu se respectă convenția.

1. Spre deosebire de **monolog** — considerat ca **acțiune**[1] **verbală** —, **dialogul** se definește, într-o primă aproximare, ca **interacțiune**[2] **predominant verbală**, înțelegînd prin interacțiune un schimb de replici ce se desfășoară conform unor convenții acceptate de către participanți. Comunicarea în baza acestor convenții fiind direct dependentă de coordonatele situațional-culturale, de întregul **context acțional**, ne-am propus observarea contextului dialogal la toate nivelele.

2. Așa cum e văzut de Hermann Parret, contextul acțional trebuie considerat la trei niveluri:

— la nivelul situației (loc, timp, agenți);
— la nivelul actului propriu-zis și
— la nivelul efectului acțiunii (cf. Parret, 1976: 48—49).

2.1. La nivelul s i t u a ț i e i (nivel presupozițional al actului),

2.1.1. localizarea specifică dialogului este reprezentată de acele **condiții fizice care favorizează emiterea și receptarea nu numai a actului inițial, dar și a replicii;** o comunicare de spațiu în sens larg, însemnînd, în ultimă instanță, **coprezența participanților prin intermediul unui așa-zis „canal" mediator.** Localizarea aceasta nu este strictă (așa cum se întîmplă în cazul unor tipuri de discurs dialogal, cum ar fi: tranzacția, masa rotundă, ședința, colocviul etc.), ci poate fi rezultatul unei convenții *ad hoc* a interlocutorilor; caz extrem: comunicarea unui mesaj prin intermediar și transmiterea răspunsului pe aceeași cale. În acest caz, „locul" este „mesagerul". Pentru dialog ca tip fundamental de comunicare, restricția de loc este aceea care funcționează pentru comunicare în general, și anume de a „media" replicile, de a face posibilă atît emiterea, cît și receptarea lor. Termenul de „loc" în sens tradițional este o noțiune prea restrictivă pentru definirea dialogului și trebuie acceptat cu sensul de **mediator al replicilor.** „N-am cum să discut cu el", „N-am unde sta de vorbă", „N-am cum să-l întreb" sînt replici care se referă la imposibilitatea unui dialog în lipsa spațiului mediator. La nivelul definirii unor tipuri de discurs dialogal, funcționează restricții mai severe, cum ar fi: instituții — pentru mese rotunde, interviuri, dezbateri etc., puncte comerciale — pentru negocieri etc. Pentru

[1,2] Vezi accepțiunea pe care Sanda Golopenția-Eretescu o acordă termenilor: „*Acțiunile* au drept scop modificarea relațiilor dintre un individ cu rol de agent (sau un grup de indivizi — agenți) și mediu", iar „*interacțiunile* urmăresc modificarea relațiilor dintre doi sau mai mulți indivizi (două grupe de indivizi, un individ și un grup etc.) care joacă alternativ rolul de agent și de anti-agent" (Golopenția-Eretescu, 1979: 3—4, s.n., t.n.).

conversații, restricția de loc nu se aplică, ele putîndu-se desfășura în cele mai imprevizibile locuri. Dialogul față în față reclamă, evident, apropierea interlocutorilor. Se pot auzi replici de tipul: „Vino mai aproape să discutăm!", „Hai lîngă mine", „Vino să-ți spun ceva!" ș.a.

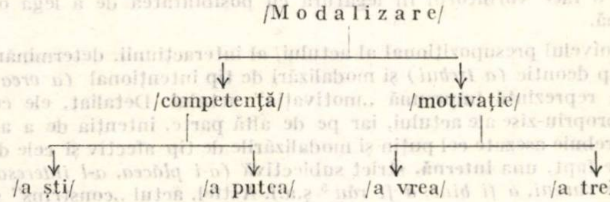
2.1.2. **Timpul** dialogului trebuie înțeles în aceeași extensiune ca și locul, continuitatea în timp a replicilor fiind direct dependentă de continuitatea locului. Numai dialogul direct (față în față, convorbirea telefonică etc.) reclamă succesiunea imediată a replicilor și exclude, implicit, „tăcerile" (lipsa replicii). Restricția aceasta nu se aplică dialogului în sens larg, care include, spre exemplu, și dialogul „scris" (schimbul de scrisori, polemica publicistică ș.a.) și în care emiterea, respectiv receptarea replicilor nu se succed imediat. „Timpul" în sens tradițional reprezintă o coordonată definitorie nu pentru dialogul considerat ca modalitate acțională, ci numai pentru anumite discursuri dialogale. „Replica peste timp" este posibilă în anumite tipuri de dialog, pe cînd în altele, vorbitorii sînt în imposibilitatea de a dialoga din lipsa răstimpului necesar unei discuții: „Nu avem timp de discuții" sau „Discutăm altă dată" ș.a.

2.1.3. Prezența unor indivizi într-un spațiu-timp comun nu este condiție suficientă pentru realizarea dialogului. Două sau mai multe persoane pot deveni participanți la dialog (**interlocutori**) numai dacă îndeplinesc anumite **condiții interne**, care țin de determinările lor psihice. Vom enunța aceste condiții în termeni de structură modală și vom arăta **ce configurație modală face posibilă interacțiunea verbală (dialogul)** și ce reguli funcționează la nivelul fiecărui tip de modalizare.

Determinările agenților le vom detalia pornind de la schema modalizărilor actului pe care o propune Rengstorf, și anume:

— **competența**, reprezentată prin *a ști* și *a putea* și

— **motivația**, reprezentată prin *a trebui* și *a vrea* (motivația proprih-zisă și intenția acțională)

(cf. Rengstorf, 1976: 75)

În felul acesta, la nivelul determinărilor personale ale situației, **competența** ar reprezenta **nivelul static non-acțional**, iar **motivația** împreună cu **intenția** („mobilurile" acțiunii) — un palier intermediar între situația propriu-zisă și acțiune [3].

2.1.3.1. **La nivelul static, pasiv**, competența agenților este în primul rînd reprezentată de **atitudinea lor epistemică față de universul lor sociocultural**. Acest *a ști* se referă la cunoașterea unei civilizații cu tot ceea ce presupune noțiunea: teritoriu comun, evoluție istorico-socială, limbă, obiceiuri, relații umane (comportament), cultură etc. și ar putea fi divizat în nenumărate subcompetențe: competență istorică, competență lingvistică, competență culturală ș.a., fiecare putînd fi subdivizată la rîndul său. Modalizarea prin *a ști* corespunde, după părerea noastră, **competenței teoretico-reflexive** despre care vorbește Coquet (1976: 69), competență care ar fi rezultatul unei acumulări teoretice. Agentul mai poate fi determinat printr-o **aptitudine** acțională *(a putea)*, care este rezultatul unei experiențe practice, acționale. Coquet denumește această aptitudine **competență practică** (Coquet, 1976: 69). Pentru Rengstorf, amîndouă determinările formează ceea ce el denumește competența individului. În ansamblul contextului acțional însă, aceste determinări modale ar reprezenta termenii unei **opoziții** ai cărei poli ar fi **pasivul**, respectiv **potențial-activul**. Competența s-ar afla astfel divizată în două tipuri, funcție de nivelul considerat *a ști* — **competența sistemică** (a lunilor, a codurilor) și *a putea* — **competența interacțională** — pe care le presupune orice dialog.

La acest nivel al competenței (sistemice și acționale), se poate stabili **statutul indivizilor** coprezenți într-o situație de dialog potențială, statutul lor față de universurile de discurs (de dialog) UD posibile. Au fost detaliate mai multe cazuri:

[3] Despre un nivel intențional vorbește și Tshisungu Wa Tshisungu (1983: 64), care delimitează la nivelul pragmatic al conversației un nivel al descrierii situației, altul al intenției și un al treilea al acțiunii angajate.

i) identitatea perfectă a competenţelor E şi, respectiv, a R, i-ar institui pe aceştia ca „insideri perfecţi", cu atitudini identice faţă de UD posibile. Dialogul lor ar fi un **dialog tautologic,** UD posibile fiind în relaţie de incluziune totală (cf. Runcan, 1977 : 23). Este, desigur, un caz ideal, care nu se verifică în nici o situaţie reală.

ii) Reversul acestui caz — excluziunea totală a competenţelor — ar fi tot un caz ideal şi i-ar institui pe E şi R ca „outsideri perfecţi" [4]; subiectul de discuţie neputîndu-se constitui, singura **interacţiune** posibilă între ei ar fi una **pur fatică** *(ibidem).* Acest caz mai este etichetat drept **pseudointeracţiune semiotică** (Golopenţia-Eretescu, 1979 : 231). Vorbitorii afirmă de multe ori: „N-am ce discuta cu X.", „Nu ştiu ce aş putea discuta cu X.", sau „Nu pot lega cu el nici o conversaţie" ş.a. În realitate, însă, doi indivizi pot „dialoga", chiar dacă limbajul comun este non-verbal (gesturi, mimică etc.).

iii) Alt caz ideal ar fi acela dintre un insider perfect şi un outsider perfect, situaţie care ar duce la ratarea interacţiunii semiotice şi la instituirea unei **interacţiuni metasemiotice** *(ibidem),* la un discurs de iniţiere, de tip explicativ (cf. şi Golopenţia-Eretescu, 1973 : 144).

iv) **Dialogul „reuşit"** presupune — la nivelul competenţei — intersecţia non-vidă a UD posibile între interlocutori, care să permită **constituirea subiectului de discuţie** iniţial (cf. Runcan, 1977 : 23). Pentru ca dialogul să poată avea loc, în afară de competenţa sistemică despre care am vorbit, mai este necesară o anumită **competenţă interacţională (dialogală) comună** potenţialilor interlocutori.

Aşadar, indivizii coprezenţi într-un spaţiu-timp identic pot deveni interlocutori dacă, la nivelul cunoaşterii, îndeplinesc condiţiile enunţate mai sus. **Subiectele de discuţie posibile** „se aleg" la acest nivel al descrierii situaţiei. Indivizii pot actualiza sau nu unul dintre UD comune, funcţie de presupoziţiile reciproce privind cunoaşterea lor. „Ştiu că pot discuta cu X despre teatru /despre modă/ despre orice..." poate fi o afirmaţie sau o simplă presupoziţie neverbalizată pe care o face vorbitorul în legătură cu posibilitatea de a lega o conversaţie cu o anumită persoană.

2.1.3.2. Tot la nivelul presupoziţional al actului/ al interacţiunii, determinările persoanei includ modalizări de tip deontic *(a trebui)* şi modalizări de tip intenţional *(a vrea).* În schema lui Rengstorf, acestea reprezintă împreună „motivaţia" actului. Detaliat, ele constituie, pe de o parte, motivele propriu-zise ale actului, iar pe de altă parte, intenţia de a acţiona. Între motivele actului mai trebuie aşezate cel puţin şi modalizările de tip afectiv şi cele de tip evaluativ, motivaţia fiind, de fapt, una **internă,** strict subiectivă *(a-i plăcea, a-l interesa* etc.) şi alta **externă** *(a trebui, a se cuveni, a fi bine, a fi rău* [5] ş.a.). Astfel, actul „constrîns" se efectuează în baza unei obligaţii (motivaţie externă); spre exemplu, actul de politeţe este determinat de un „a se cuveni" din codul de comportament al unei civilizaţii. „*Nu se cuvine* să discuţi cu un bărbat necunoscut", „*Nu e frumos* să nu saluţi", „*Trebuie* să răspunzi la salut" etc. aparţin codului nescris al schimburilor verbale. „Întreb ceva pentru că „*mi-ar plăcea* să ştiu", pentru că „*e bine* să ştiu" sau pentru că „*mă interesează*". Replica „*Nu ştiu de ce,* aşa mi-a venit" ce se poate auzi uneori ar putea fi interpretată drept explicaţie a unui act „gratuit", realizat în absenţa oricărei motivaţii. În realitate, se pare că acte gratuite nu există şi că acest tip de replică se datorează ori refuzului de a mărturisi „cauza" (act nesincer), ori necunoaşterii ei (act cu motivaţie subconştientă).

La nivelul motivaţional-intenţional al constituirii dialogului, este, aşadar, necesară următoarea configuraţie modală :

— un motiv (intern sau extern) de a dialoga ;

— o intenţie discursivă de tip dialogal (condiţie suficientă numai, dacă acceptăm existenţa unui dialog „gratuit").

Amîndouă condiţiile se aplică ambilor/tuturor interlocutorilor.

Tipul de intenţie, împreună cu tipul de modalizare motivaţională determină, la nivelul linear, succesiunea actelor dialogale, iar la nivelul global, tipul de discurs dialogal. Astfel, modalizarea prin „a trebui" a actului iniţial sau a întregii interacţiuni determină cu precădere dialogurile instituţionalizate, de tip tranzacţional, cum ar fi : dialogurile de tip organizat : mese rotunde, interviuri, dezbateri ş.a. ori din situaţiile de vînzare—cumpărare etc. Modalizarea prin „a se cuveni" defineşte dialogul personal tip „conversaţie din politeţe", dar conversaţia în general are, de obicei, o motivaţie internă (conversaţia din plăcere).

[4] Fernando Poyatos enunţă, de asemenea, imposibilitatea reuşitei dialogului între participanţi ce aparţin la culturi diferite (Poyatos, 1980 : 212).

[5] Aici ca modalităţi evaluative aparţinînd codului unei civilizaţii, opuse variantelor lor subiective.

Condițiile de rezonabilitate stabilite de Gordon și Lakoff se pot situa la acest nivel de analiză. Ele stau la baza unor tipuri contestatare de replici, astfel:

— neconcordanța presupozițiilor pe care le fac interlocutorii asupra motivelor unor acte generează replici de genul: „Ce vă face să credeți?", „De ce intenționați să...?", „De ce vreți să...?" „Nu aveți nici un motiv să..." etc. (cf. Gordon, Lakoff, 1973). S-ar putea stabili la acest nivel o tipologie a replicilor „de tip motivațional", detașînd, spre exemplu:

— expunerea motivului (act justificativ);

— solicitarea motivului (act interogativ informativ);

— contestarea motivului (act de contrazicere);

— contestarea unui act în baza unui motiv („Nu se cuvine să spui...", „Nu e frumos să spui...", „Nu trebuia să spui...", „Nu mă interesează" ș.a.).

La nivelul pur intențional, condiția este să existe o intenție comună de a dialoga din partea interlocutorilor [6]. Refuzul de a răspunde (intenție negativă) face imposibilă constituirea dialogului (cf. Florea, 1982: 455). Chiar dacă în configurația modală a situației există obligația de a dialoga, lipsa intenției (care poate fi și „acceptarea obligației") face imposibilă interacțiunea. S-ar putea stabili și la acest nivel un „gen" de replică definită ca „*refuz de a răspunde*": „Nu mă întreba pe mine", „Nu vreau să stau de vorbă cu tine", „Cu tine nu discut" etc. — total diferită de „imposibilitatea de a răspunde", ce ar fi determinată la nivelul locului, timpului, ori competenței. Pe această coordonată intențională s-ar putea înscrie **condițiile de sinceritate** ale actului, stabilite de Searle (1975) și ale conversației, stabilite de Gordon și Lakoff (1973). Actul nesincer invocă un motiv fals ori verbalizează intenționat altă forță ilocuționară decît pe cea reală.

2.2. La nivelul a c ț i o n a l, pentru ca dialogul să aibă loc („să se lege"), actul inițial astfel determinat trebuie să fie un **act dialogal,** cu alte cuvinte.

— **să fie un act de adresare;** adresarea „numește" interlocutorul potențial, îl investește cu rolul de interlocutor;

— **să instituie pentru receptor obligația de a reacționa** ori să deschidă, cel puțin, o posibilitate de replică și

— **să acorde,** concomitent, **interlocutorului dreptul de replică.**

Adresarea, obligația/posibilitatea de replică, împreună cu dreptul de replică reprezintă ceea ce vom numi **valența dialogală a actului.** În același mod în care verbele au fiecare o configurație cauzală, se pot stabili și pentru actele dialogale posibilitățile combinatorii [7]. Actul cu valență dialogală se va numi **act dialogal.** Spre deosebire de acesta, actul monologal, chiar dacă este un act de adresare și oferă o posibilitate de replică, nu instituie nici obligația și nici dreptul de replică [8]. Obligativitatea replicii definește un act verbal ca **act dialogal forte** (ex.: adresarea, întrebarea, cererea, salutul, mulțumirea ș.a.), pe cînd simpla posibilitate de replică instituie un act ca **act dialogal slab** (e.: actul asertiv, comentariul, confirmarea ș.a.). „Pentru că m-ați întrebat, trebuie să vă răspund", se poate auzi; „Nu vă pot răspunde la această întrebare" este, cu tot refuzul/imposibilitatea de a răspunde, un răspuns la o întrebare, chiar dacă nu satisface toate condițiile discursive ale unei replici [9]. În ceea ce privește comentariul, acesta nu este decît un act dialogal facultativ [10].

[6] Vezi și „principiul cooperării" al lui Grice (1978: 61), de asemenea „interesul reciproc" (Slama-Cazacu, 1982: 218) sau „complicitatea conversațională" (Mihăilă: 1983: 31—38) în aceeași ordine de idei.

[7] O încercare în acest sens o reprezintă studiul lui Roland Harweg (1971) care detaliază asemenea compatibilități.

[8] Actul ilocuționar este, după Ducrot, o activitate ce are drept scop să transforme realitatea din punct de vedere juridic, adică să creeze pentru interlocutori drepturi și obligații (cf. Ducrot, 1981: 186).

[9] După Roulet, o intervenție ilocuționară inițiativă impune două mari tipuri de obligații interlocutorilor: 1. **obligații discursive** (de a acționa pur și simplu verbal sau non-verbal, de a reacționa la una dintre forțele ilocuționare potențiale și de a reacționa astfel încît să rezolve problema sau dorința exprimată de locutor) și 2. **obligații generale** (de a crede, de a acționa ș.a.) (cf. Roulet, 1981: 22).

[10] De altfel, Anca Măgureanu circumscrie actele de limbaj în două zone distincte: în **zona monologală** ar intra actele de tip metadiscursiv, actele institutive (declarativ, literar), iar dintre actele de discurs, cele expresive și directivele reflexive. **Zona dialogală** ar fi constituită din actele directive tranzitive (ex.: cererea, întrebarea), cele reprezentative (asertiunea), iar dintre actele institutive, cele fatice (cf. Măgureanu, 1979: 73).

În ceea ce privește **dreptul la replică**, acesta există în intuiția vorbitorilor ca o convenție ce trebuie respectată. Replici de tipul: „Nu ai dreptul să răspunzi", „Nu te-a întrebat nimeni", „Ești obraznic", „Stai în banca ta!" ș.a. dovedesc că asumarea acestui drept de către persoane ce nu îl dețin ori nu au fost investite cu el provoacă un tip de reacție contestatară ce stă mărturie încălcării convenției la acest nivel.

2.3. **Nivelul enunțului** este nivelul la care funcționează un anumit **control al expresiei** din partea interlocutorilor: un control în sensul grijii de adecvare a mijloacelor lingvistice (și/sau a celorlalte mijloace, paralingvistice) la intențiile comunicative. În baza unor convenții expresive, R poate evalua mesajul și poate reconstitui intențiile E (face presupoziții în legătură cu acestea).

2.3.1. La un prim **nivel locuționar** [11] — cel pur **fonic** — R percepe auditiv și/sau vizual mesajul, perceperea aceasta pur senzorială putînd fi reușită sau nu, funcție de condiții ale situației. Un tip de replică se poate defini și la acest nivel:

— replici de control al receptării fonice, cum ar fi: „Mă auzi?", „Vorbesc suficient de tare?" ș.a., ori

— unele replici corectoare, ca de exemplu: „N-am auzit", „Nu înțeleg", „Repetă, te rog!", „Poftim?", „Ce ai spus?" sau interogații parțiale referitoare la secvențe neperceptute ale enunțului: „Ion și mai cum?", „Ce fel de carte? n-am auzit". etc.

(După cum se poate bine observa, cu acest nivel al „mesajului", al controlului expresiei, ne situăm, implicit, și la nivelul receptării propriu-zise, la **nivelul efectelor** comunicării dialogale. Între proprietățile definitorii ale acestui tip de comunicare, corelarea permanentă a enunțării și a receptării impune, pentru cercetător, o privire simultană a acestor nivele.)

Actul locuționar dialogal se supune, la nivelul fonic, și unor restricții ce privesc pauzele de intervenție, suprapunerea replicilor ori întreruperea acestora [12]. Vorbitorii „pretind", printre altele: „Nu vorbiți toți deodată!", „Așteaptă să termin!", iar alteori refuză „pauzele": „De ce taci?", „De ce nu spui nimic?" ș.a. Foarte adesea, **lipsa atenției** interlocutorului — care generează replici de tipul: „Ești atent?", „Mă asculți? din partea E, ori: „N-am fost atent. Nu știu despre ce vorbiți" — poate fi la originea unui gen de **replică formală sau parțială** (denumită de Roulet „prise en compte partielle") ce se supune la numai una dintre obligațiile discursive pe care le impune o intervenție inițiativă: obligația de a reacționa pur și simplu, verbal sau non-verbal. Este vorba de replici care s-ar putea numi replici parțiale/formale de tip confirmativ; de ex.: „Da... da...", „Sigur că da...", la nivel verbal, sau mișcare a capului, a ochilor, convențional acceptată drept confirmare (cf. Roulet, 1981 : 22) [13].

Pentru actul locuționar, Austin mai stabilea necesitatea **adecvării expresiei la codul lexical și gramatical** al unei limbi. și, de asemenea, necesitatea ca **enunțul „să refere" la ceva** (Austin, 1965 : 93). De multe ori, interlocutorii își caută în mod manifest cuvintele adecvate, și această operație poate fi la originea unor replici de tipul: „Cum să spun?", „Cred că cel mai potrivit cuvînt/cea mai potrivită expresie ar fi...", sau formule de precizare: „și anume", „mai precis", „adică" etc. **Enunțul-revenire** de tip corector al unor formulări neadecvate la codul unei limbi sînt și ele frecvente în stilul oral. Așa, spre exemplu: „Nu ăsta mi se pare cel... nu asta mi se pare cea mai reușită piesă"; „Filmul care... la care am fost săptămîna trecută merită văzut" ș.a.

La ce se referă actul verbal dialogal? La ceva exterior situației dialogale — numit în mod curent „referent" — și, simultan, la situația dialogală propriu-zisă.

În sprijinul noțiunii de referință secundară, **Ducrot** susține că „sensul unui enunț include /și/ o aluzie la enunțarea sa", o „sui-referențialitate" implicită ce nu ar fi niciodată „scrisă" (cf. Ducrot, 1981 : 191, t.n.). Aceste două tipuri de referință ar reprezenta, pe de o parte, **referința externă** a mesajului („subiectul de discuție", referentul propriu-zis) și, pe de altă

[11] Actul locuționar implică a) un act fonetic, b) un act fatic (selecție a cuvintelor și a construcțiilor aparținînd unui anumit vocabular, respectiv unei anumite gramatici, cu o anumită intonație și c) un act retic (folosirea cuvintelor într-un anumit sens și cu o anumită referință (cf. Austin, 1965 : 92—93).

[12] Despre aceste concepte, vezi în bibliografie Maria Nowakovska (1976), Sanda Golopenția-Eretescu (1978), Fernando Poyatos (1980) și Tatiana Slama-Cazacu (1982).

[13] Replicile confirmative „totale" se definesc la nivelul argumentativ.

parte, **referinţa (internă)** a dialogului la emiterea şi receptarea sa (motive, intenţii, efecte). Astfel, din perspectiva enunţării, enunţul apare drept rezultatul acesteia, pe cînd pentru receptor, el devine suportul material al interpretării. Aceste două funcţii fundamentale ale enunţului fac din el locul de confluenţă a ilocuţionarului şi perlocuţionarului.

Construirea sensului — a celui semantic, respectiv a celui pragmatic — presupune o **alegere** din arsenalul mijloacelor verbale (şi/sau non-verbale) a acelor expresii despre care, prin convenţie, E ştie că exprimă ceea ce el intenţionează să semnifice. În forma enunţului (în expresia lingvistică şi non-lingvistică), R reconstituie — într-o reţea de presupoziţii — sensul semantic, motivaţia şi intenţiile comunicative ale interlocutorului său. În condiţii normale de receptare, mijloacele de expresie convenţionale nu dau naştere la echivocuri. Ceea ce este explicit în enunţ are şanse de a primi o interpretare identică din partea R. Postulatul şi maximele conversaţionale ale lui Grice privesc, pe lîngă cantitatea de informaţie, veridicitatea şi coerenţa tematică, tocmai claritatea şi conciziunea mesajului (cf. Grice, 1978 : 61–62). Condiţii de bună formare a replicilor au mai stabilit şi „conversaţionaliştii" de la Geneva punînd accentul în special pe definiţia unităţilor dialogale. Astfel, pentru Moeschler, **condiţia tematică CT** şi **condiţia de conţinut propoziţional CCP** privesc domeniul de discuţie, respectiv aportul informaţional; **condiţia ilocuţionară CI** se referă la autoreferenţialitatea dialogului, iar **condiţia de orientare argumentativă COA** ni se pare o condiţie dublu orientată (spre cele două referinţe).

Nerespectarea regulilor contrariază interlocutorul. Lipsa legăturii tematice dintre replici se contestă adesea prin enunţuri de tipul: „Şi ce legătură are una cu alta?", „Nu văd nici o legătură", „Şi ce are a face una cu cealaltă" etc. Încălcarea regulii de conţinut propoziţional poate genera un tip de replică prin care se refuză lipsa progresiei tematice [14]: „Mi-ai spus deja", „Şi mai departe?", „Mă scuzaţi că repet", „Revin pentru cei care n-au auzit" şi multe altele.

2.3.2. La nivelul codării **i l o c u ţ i o n a r u l u i** este necesară, de asemenea, folosirea mărcilor expresive consacrate, prin convenţie, pentru ca scopul comunicării să fie atins. Coincidenţa ilocuţionarului cu perlocuţionarul şi, deci, reuşita interacţiunii, este garantată numai în cazul întrebuinţării **mărcilor explicite**. Dacă enunţul face uz de celelalte tipuri de mărci [15], interpretarea forţei ilocuţionare poate fi diferită. În cazurile de neconcordanţă a efectelor enunţului cu intenţiile E, R presupune alte forţe ilocuţionare decît cele codate şi atunci recurge la replici-contestatare de genul: „Nu înţeleg ce vrei să spui", „Ce doreşti, de fapt?", „Unde vrei să ajungi?", „Şi ce-i cu asta?" ş.a. E poate interveni şi el cu replici-rectificatoare: „Nu asta am vrut să spun", „M-ai înţeles greşit", „De ce nu vrei să înţelegi că..." „Înţelegi ce vreau să spun?", „Sînt destul de explicit?", „M-am exprimat greşit", „Altfel trebuia să spun" etc. Aceste replici au drept scop controlul şi, cînd e cazul, corectarea intenţiei iniţiale (a expresiei sale) prin alegerea unei mărci mai explicite dintre cele pe care o forţă ilocuţionară le deţine în arsenalul unei limbi. Se recurge la performative ori la „etichete" ale actului intenţional, de tipul: „A fost o simplă constatare/remarcă/întrebare...", „N-a fost nici o aluzie", „E o promisiune" ş.a., care anulează efectul nedorit.

2.3.3. Mai degrabă la **nivelul e f e c t e l o r** decît la cel intenţional credem că trebuie situate maximele elaborate de R. Lakoff, maxime ce se opun celor de claritate ale lui Grice. „Nu te impune în faţa interlocutorului", „Lasă-l să aleagă!" stau la baza strategiilor de „a da de înţeles" şi „a lăsa să se înţeleagă" ale actelor verbale pe care Searle le-a numit „indirecte". În baza acestor reguli care acordă autoritate receptorului, enunţul trebuie organizat în aşa fel încît să atenueze pe cît posibil „obligaţia" şi să evidenţieze „dreptul" la replică al interlocutorului (cf. Lakoff, 1977 : 88, *apud* Roulet, 1981 : 13). De multe ori, auzim în urma unui enunţ mai puţin explicit: „Eu ce trebuie să înţeleg din asta?", „Vrei să spui că...?" „Asta înseamnă că...?", „Trebuie să răspund?", „Îmi dai de înţeles că..." şi multe altele.

[14] Despre regula progresiei tematice, vezi şi Michel Charolles, 1978 : 20.

[15] Pentru tipurile de mărci ale forţei ilocuţionare, vezi Roulet, 1981 : 15–17, care distinge: **mărci denominative** (în principal verbe performative), **mărci indicative** (certes, quand même, en effet, etc.) şi **mărci potenţiale** (pouvez-vous, voulez-vous, etc.). Modul de comunicare explicit va utiliza o marcă denominativă, modul implicit — mărci indicative, potenţiale sau nu va folosi nici o marcă dacă nu intenţionează să orienteze interpretarea.

Condiții ale contextui dialogal

SITUAȚIE :
- loc
- timp
- interlocutori
  - — determinări externe (condiția de „număr" : minimum 2)
  - — determinări interne :
    - c o m p e t e n ț ă
      - — sistemică (a ști) (cond. subiectului de discurs)
      - — interacțională (a putea) (cond. abilității de a dialoga)
    - m o t i v a ț i e
      - — internă (a-i plăcea)
      - — externă (a fi obligatoriu)
      - (condiții de rezonabilitate)
    - i n t e n ț i e d i a l o g a l ă (a vrea) (condiții de sinceritate și de cooperare)

INTERACȚIUNE : acte cu valență dialogală
- — condiția de adresare
- — cond. obligației de replică
- — cond. dreptului de replică

ENUNȚ :
- — condiție fonică (intensitate, succesiunea replicilor etc.)
- — condiții ale expresiei :
  - structură lexico-gramaticală
  - referință externă (CT, CCP) } +COA
  - referință internă (CI) }

(condiții ale codării)

RECEPTARE :
- — condiția de atenție
- — condiții ale decodării expresiei
  - explicite
  - implicite

3. În rezumat, ceea ce am vrut să demonstrăm este că în dialog, la fiecare nivel al emiterii și receptării replicilor, funcționează anumite reguli pe care vorbitorii le cunosc și, respectîndu-le la fiecare nivel, dialogul se poate constitui „cu succes". Am încercat să ilustrăm aceasta prin anumite tipuri de replici prin care vorbitorii „trădează" existența regulilor în intuiția lor. Credem că, implicit, am stabilit un cadru mai sistematic pentru o eventuală tipologie a replicilor pe diferitele nivele considerate : situațional propriu-zis, motivațional, intențional, acțional, al enunțului și, în fine, nivelul efectelor. Am putea numi aceste replici — care refuză încălcarea convențiilor dialogale — **replici de control ale dialogului.**

De asemenea, vrem să precizăm că ne-am limitat aici să desprindem specificitatea dialogului nu la nivel textual — ca tip de discurs coerent și consistent — , ci ca modalitate de acțiune comunicativă primară, opusă monologului.

B I B L I O G R A F I E

Austin, J. L. (1965) *How to do things with words,* A Galaxy Book, New York, Oxford University Press

Charolles, Michel (1978) *Introduction aux problèmes de la cohérence des textes,* în LF 38 : 7—41

Coquet, J. Cl. (1976) *Les modalités du discours,* în „Langages" 43 : 64—70

Donaldson, Susan Kay (1979) *One Kind of Speech Act: How Do We Know When We're Conversing?,* în „Semiotica" 28—3/4 : 259—299

Ducrot, Oswald (1979) *Les lois de discours,* în LF 42 : 21—33

— (1981) *Elocutionary and Performative,* în „Semiotica" Special Supplement : 181—201

Florea, Ligia-Stela (1982) *Pour une grammaire du discours dialogué. Le couple question-réponse,* în RRL XXVII, 5 : 447—455

Golopenția-Eretescu, Sanda (1973) *Language Transmission and Language Explication,* în „Semiotica" VII, 2 : 142—153

— (1978) *Morfologia conversației,* în SCL XXIX, 5 : 547—552

— (1979) *Éléments praxiologiques et pragmatiques pertinents pour une typologie des informateurs,* în „Langage et Société" 8 : 1—29

Gordon, D., Lakoff, G. (1973) *Postulates de conversation,* în „Langages" 30

Grice, H. Paul (1978) *Logique et conversation*, în „Communication" 30 : 57–72
Harweg, Roland (1971) *Quelques aspects de la constitution monologique et dialogiques des textes*, în „Semiotica" IV, 2 : 127–148
Kevelson, Roberta (1980) *Semiotics and the Art of Conversation*, în „Semiotica" 32–1/2 : 53–80
Măgureanu, Anca (1979) *La structure du dialogue dans l'œuvre d'André Gide*, teză de doctorat, Universitatea București
Mihăilă, Rodica (1979) *L'interaction linguistique*, în RRL XXIV, 4 : 413–420
— (1983) *Complicité conversationnelle*, în RRl XXVIII, 1 : 31–38
Moeschler, Jacques (1981) *Discours polémique, réfutation et résolution des séquences conversationnelles*, în ELA 44 : 40–69
Nowakovska, Maria (1976) *Towards a formal theory of dialogues*, în „Semiotica" 17 : 4 : 291–313
Parret, Herman (1976) *La pragmatique des modalités*, în „Langages" 43 : 47–65
Poyatos, Fernando (1980) *Interactive functions and limitations of verbal and nonverbal behaviors in natural conversation*, în „Semiotica" 30–3/4 : 211–244
Recanati, François (1981) *Les énoncés performatifs*, Paris, Ed. Minuit
Rengstorf, Michael (1976) *Pour une quatrième modalité narrative*, în „Langages" 43 : 71–77
Roulet, Eddy (1981) *Échanges, interventions et actes de langage dans la structure de la conversation*, în ELA 44 : 7–39
Runcan, Anca (1977) *Propositions pour une approche logique du dialogue*, în „Versus" 17 : 13–28
Searle, John R. (1969) *Speech Acts*, Cambridge University Press
— (1975) *A classification of illocutionary acts*, în „Language in Society" 5 : 1–23
Slama-Cazacu, Tatiana (1982) *Structura dialogului: despre „sintaxa dialogată"*, în SCL XXXIII, 3 : 211–224 și 4 : 301–321
Tshisungu Wa Tshisungu (1983) *Éléments pour une analyse logico-pragmatique des ouvreurs de conversation*, în RRL XXVIII, 1 : 63–66

Iunie 1983

LIANA POP

Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, Horea 31

ELEMENTE ROMÂNEȘTI ÎN DOCUMENTELE SLAVO-ROMÂNE

Materialul lexical din prezentul articol este o completare la *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*. Unele dintre cuvintele incluse în articolul de față au fost luate în discuție de noi încă din perioada de elaborare a *Dicționarului*, dar, întrucît au necesitat unele cercetări mai aprofundate, am convenit atunci să le publicăm ulterior, cînd toate problemele legate de ele vor fi complet lămurite.

De la apariția lucrării amintite au văzut lumina tiparului două volume din DRH Țara Românească (IV, V) și unul din Moldova (III). Lectura atentă a acestor volume precum și unele cercetări făcute în cîteva fonduri ale arhivelor bucureștene ne-au furnizat date interesante privitoare la elementele românești în documentele slavo-române pînă la anul 1600.

Am reținut pentru articolul de față două serii de fapte:

I. Cuvinte noi, neincluse în DERS.

II. Completări la materialul lexical care figurează deja în DERS. Aceste completări reprezintă atestări mai vechi, forme noi ale cuvintelor românești (mai ales forme articulate, de singular sau plural) sau alte sensuri decît cele înregistrate. Această serie de fapte va fi, deci, prezentată sub:

1. Atestări mai vechi
2. Sensuri, forme lexicale și morfologice noi.

Cuvintele cuprinse sub II nu sînt explicate, întrucît definițiile au fost date în DERS.

Criteriile care au stat la baza selectării cuvintelor din prezentul articol sînt aceleași cu cele aplicate la elaborarea DERS, astfel că reluarea celor spuse pe larg în *Introducerea*[1] dicționarului nu este necesară. Am considerat că este nimerit să comentăm în acest paragraf materialul lexical care urmează, pentru a păstra nemodificat modul de prezentare a cuvintelor din DERS.

Cîteva din cuvintele tratate mai jos au nevoie de unele precizări, întrucît nu sînt înregistrate în dicționare. Aceste informații au fost obținute din arhiva *Dicționarului entopic al limbii române*, aflată la Institutul de Lingvistică din București (prescurtată în continuare prin *Arhiva DELR)*.

Cu sensul „cascadă, unde apa face zgomot; apă care curge cu zgomot" (jud. Mehedinți, Teleorman), cuvîntul *bobot* stă la baza unor toponime înregistrate în diferite zone ale țării: *Bobot* „cascadă" (Breznița — Ocol, jud. Mehedinți), *Bobote* „cornet de piatră" (Cireșu — jud. Mehedinți), *Bobotu* „baltă" (Nedeia — jud. Dolj, probabil *Bîrzogirla)* și „pîrîu" (Mischii — jud. Dolj), *Bobotu Herciului* „cascadă" pe Ogașu Herciului (Ilovăț — jud. Mehedinți), *Bobotu Mare* și *Bobotu Mic* „cascade" pe pîrîul Criva (Balta — jud. Mehedinți). Notăm și pîrîul *Bobotelul* (afluent al Bobotului, din Mischii — jud. Dolj), care este, desigur, un diminutiv toponimic.

În DRH I, p. 305—308, este înregistrat în 1483 la Corcova, în jud. Mehedinți, deci tot în zona toponimelor citate mai sus, numele de sat *Bobotnicu*, care poate fi pus în legătură cu *bobot*; numele apare și sub varianta *Bobotnici*, în același secol (v. DRH I, p. 258).

Cuvîntul *buciumet* este fără îndoială un derivat de la *bucium* „trunchi sau buștean de arbore" (DEX). Față de acest sens, ca și de altele din DA, putem adăuga date noi (rezultate din anchetele DELR) cu privire la *bucium*: „lăstăriș" (Caraș-Severin), „loc într-o pădure tăiată, unde au rămas resturi de lemne, cioate și surcele" (Arad), „loc cu copaci uscați cu crengile rupte de furtună sau arse de foc" (Gorj, Olt).

Într-un document din 1609 (cf. DIR B XVII, I, p. 356—357) apare și varianta *bucimet*. Paralel cu aceste două cuvinte *(buciumet, bucimet)*, în limba veche se găsesc și derivatele colective *buciniș* și *buciumiș*, primul derivat de la *bucin*, iar cel de al doilea de la *bucium*.

În DEX *bucin* este, după părerea noastră, în mod greșit legat de $bucium_1$ „instrument muzical...". Prezența în toponimie a unui mare număr de locuri cu numele de *bucin* și *buciniș* ne sugerează existența unei variante *bucin* pentru *bucium*, cu sensurile glosate mai sus. De altfel, satul *Buciumiș* din jud. Olt apare în documente și sub formele de *Bucium* și *Buciniș* (v. DERS).

Un alt substantiv colectiv neînregistrat în izvoarele lexicografice este *cărpiniște*. Substantive colective cu sufixul *-iște* de la nume de arbori se formează în mod curent. Cea mai veche

[1] Cf. *op. cit.*, p. XIV—XVIII—XXI.

atestare a unei astfel de formaţii este *cărpinişte*, întîlnită frecvent ca toponim (cf. şi antrop. *Cărpinişteanu*).

Mai puţin obişnuit în toponimie este *cornăriş*, de asemenea neînregistrat în dicţionare, deşi derivate de acelaşi fel sînt consemnate (*făgăriş*, *murăriş*, *plopăriş* etc.).

Cuvîntul *oală* este folosit în exemplul din textul documentului ca toponim printr-un proces de metaforizare. Este înregistrat în *Arhiva DELR* cu două sensuri opuse: 1. ,,vîrf înalt care pare de departe o movilă" (jud. Suceava, Vrancea) şi 2. ,,vale hîrtopoasă de formă rotundă" (jud. Alba, Constanţa, Prahova) sau ,,adîncitură cu pămîntul adunat pe margini" (jud. Argeş).

În toponimie, se întîlneşte în jud. Vîlcea sub forma *Oalele* ,,ţancuri" şi în jud. Gorj (Cloşani, Padeş) locul care se numeşte *Oala lui Drăgoi*, explicat de informator prin ,,poiană în munte, în formă de oală".

Ocolişte, în ciuda faptului că potrivit datelor din *Arhiva DELR* are o răspîndire aproape generală, nu este consemnat în nici o sursă lexicografică. Cu sensul de ,,deal îngrădit" se cunoaşte în judeţele Arad, Bihor, Braşov, Cluj, Caraş-Severin, Constanţa, Dolj, Galaţi, Gorj, Hunedoara, Maramureş, Mehedinţi, Neamţ, Olt, Prahova, Sibiu, Suceava, Teleorman, Tulcea. Definit ca ,,poiană cu păşune la marginea unei ape", cuvîntul este înregistrat în jud. Braşov şi Covasna. Ultimul sens, cel de ,,curbă a drumului", este cunoscut în jud. Braşov.

În toponimie *Ocolişte* este folosit în partea de nord a jud. Mehedinţi. Nume de locuri *Ocolu* apar frecvent în Oltenia, unele fiind foarte vechi (v. *Ocolu*, la Floreşti — jud. Vîlcea, atestat la 1620). Sensul poate fi de ,,loc împrejmuit".

Avînd în vedere cele spuse mai sus, nu este exclus ca *ocolişte* să reprezinte un derivat românesc.

Rost, pe lîngă sensul (înv. şi reg.) de ,,gură", pe care l-am considerat ca explicînd toponimul *Rostul* (pîrîu), are încă două sensuri, anume: 1. ,,loc curăţat de copaci prin tăiere sau ardere" (sinonim deci cu *secăriş*, *secărişte*, *secătură*, *seci*, *dărăcitură*, *laz*, *runc*, *curătură* etc. — jud. Alba, Arad, Cluj) şi 2. ,,ridicătură stearpă pe un deal, o muche golaşă" (jud. Cluj).

Toate acestea ne determină să considerăm cuvîntul *rost* ca aparţinînd terminologiei geografice populare, apt să devină toponim.

Numele de loc *Runcoşel* este un diminutiv de la toponimul *Runc* sau, mai puţin probabil, de la un adjectiv **runcos*. Ca apelativ nu este cunoscut.

Cuvîntul *ştirbină* a fost înregistrat numai în anchetele întreprinse pentru întocmirea DELR; din datele obţinute, rezultă că desemnează ,,o culme de munte lungă şi crestată" şi are o largă răspîndire geografică (jud. Buzău, Braşov, Constanţa, Dolj, Hunedoara, Mehedinţi, Sibiu, Teleorman).

Cu privire la introducerea în lista de cuvinte noi a lui *ocroti*, *slobozi* şi *volnic*, de origine slavă, se cuvin cîteva scurte comentarii.

Primul dintre ele, deşi în flexiune slavă, este din punct de vedere semantic strict românesc, deoarece vsl. окротити avea sensul ,,a îmblînzi", păstrat şi astăzi în unele limbi slave. Această evoluţie semantică s-a petrecut pe teren românesc.

Motive de natură fonetică ne-au determinat să privim şi pe слобозити ca românesc. Faţă de etimonul vechi slav ослободити, trecerea lui *d* la *z* înainte de *i* reprezintă un fonetism tipic pentru limba română.

În cazul lui *volnic* motivarea ţine de formarea cuvîntului. Faţă de vsl. вольнъ cuvîntul nostru prezintă sufixul *-nic*, preluat de la o serie de derivate româneşti indiscutabile (v. şi *ohabnic* — DERS).

În sfîrşit, cu privire la cuvintele de sub II, trebuie semnalat sensul neobişnuit al lui *vîrf*, anume cel de ,,început, capăt", pe care nu l-am găsit notat în dicţionare.

Pentru a întregi cît mai mult imaginea limbii române în perioada de care se ocupă DERS, vom continua publicarea unor astfel de completări, sperînd ca într-un viitor nu prea îndepărtat să putem oferi specialiştilor o ediţie îmbunătăţită a lucrării noastre.

I

CUVINTE NOI, NEINCLUSE ÎN DERS

ARHIMANDRIE *f.* ,,монастырь управляемый архимандритом", ,,couvent dirigé par un archimandrite"; архима(н)дрии: дадо(х) с҃тмꙋ монастирꙋ ти(с)менꙋ ȚR, 1529, apr. 14.

ARICI *m.* ,,еж", ,,hérisson"; *în antrop.* арича: ~ съ дѣцами си ȚR, 1545, iun. 1.

BOBOT *n.* ,,водопад'', ,,cascade''; *în top. baltă* боботѹ : блата нарицает се широко и . . ~ и Хабакицеле ŢR, 1542, mart. 20, DRH IV, nr. 121.

BOCOTAN *m.* ,,богач, богатей'', ,,richard''; *în antrop.* бокотан : имаше ~ комис сѫпрѣніе ŢR, 1557, oct. 24, DRH V, nr. 106.

BOSIOC *m.* ,,базилик'', ,,basilic''; *în antrop.* восіѡ(к) : тома ~ M, 1493, oct. 28; михълъ ~ M, 1528, mart. 20 B; восіѡка : михълъ ~ M, 1599, mart. 15 B.

BOTUŞAR *m.* ,,сапожник'', ,,bottier''; ботѹша(р) : сїю тъ(к)ме(лѹ) е(ст) вн(л) ѹ Хиже ѹ цїенци ~ ŢR, fără dată, *Tocil. 534 doc.*, nr. 455.

BUCIUMET *n.* pentru sens v. DERS s.v. **BUCIUMIŞ**; *în top. loc* бѹчюмет : покѹпи михълъ ѡчинъ ѹ ~ ŢR, ⟨1563⟩, iun. 28, DRH V, nr. 270.

BRUMĂ *f.* ,,иней, изморозь'', ,,gelée blanche''; *în antrop.* брѹмеш : покѹпи михълъ ѡчинъ ѹ бѹчюмет ѡт ~ ŢR, <1563>, iun. 28, DRH V, nr. 270.

CACIUR (CACIOR) *adj.* ,,пятнистый; пестрый, разноцветный'', ,,bigarré, bariolé''; *în top. loc* качѹр : ѹ мал[ѹл] ~ ŢR, 1593, oct. 8, DRH XI, nr. 4.

CANŢILER *m.* ,,канцлер'', ,,chancelier''; канцилеръ : пань динниско ~ Хропотовскын M, 1436, sept. 19 B.

CĂRPINIŞTE *f.* ,,грабовая роща'', ,,taillis de charme''; кърпеннице : и пак покѹпише . . очинѹ ~ за Ҳн аспри ŢR, <1556—1557>, oct. 26, DRH V, nr. 78.

CĂTINĂ *f.* ,,терновник; тамариндовое дерево'', ,,argousier, griset; lyciet''; *în top.* **1.** *sat* кътина : село на имѧ где се зоветь ~ M, 1472, mart. 2,DRH II, nr. 183. **2.** *loc* кътина е(д)нъ ме(с)то за мето(Х) ѹ ~ ŢR, 1581, ian. 27.

CETERĂ *f.* ,,цитра'', ,,instrument à cordes; violon''; *în antrop.* четерѣнѹла : прїндоша прѣ(д) нами . . . с(ъ)н(о)ве жѹ(р)жи ~ M, 1552, iun. 21, MEF II, nr. 79.

CINSTIT *adj.* ,,почитаемый, уважаемый'', ,,estimé, distingué''; чи(н)стити(м) : а г(с͠д)во ми гле(да)Х и сѹ(ди)Х . . . съ въсѣмъ ~ правител(ѡм) г(с͠д)во ми ŢR, 1554, mai 25.

CÎŞLĂ *f.* ,,овчарня; сыроварня'', ,,bergerie''; кършла : прода(л) . . . вишепнсанаа ~ ; кършлъ : едно мѣсто за ~ M, 1589, iun. 1, MEF II, nr. 111.

COPITĂ *f.* ,,копыто'', ,,sabot''; *în antrop.* копитъ : [покѹпи станчюл] ѡт ~ ѡчинѹ ŢR, <1556—1557>, oct. 26, DRH V, nr. 78.

CORNĂRIŞ *n.* ,,pădure mică de corni'', ,,кизильник'', ,,cornouiller'' *în top. loc* корн⟨а⟩риш : на жежїн пѡд ~ M, 1491, nov. 6, DRH III, nr. 105.

CRĂIUŢ *m. dim.* de la **CRAI** *v.* DERS; *în antrop.* кръюцѹ : ѡт полнчое нѣгѹл ѡт нѣгошина ~ ŢR, <1554, febr. 28—1557, dec. 26>, DRH V, nr. 26.

CREŞTIN *m.* ,,христианин'', ,,chrétien''; *în antrop.* крещинѹлов : пак покѹпи винтилъ ашгфет ѡт сини станов ~ едни низ ŢR, 1563, apr. 18, DRH V, nr. 264.

CUCOANĂ *f.* ,,барыня; сударыня'', ,,dame, madame''; *în antrop.* кѹкоана : гафа и ~... дѣти григи M, 1573, mai 27, MEF I, nr. 32.

DURDUC *adj.* ,,gras, plin, durduliu'' (cf. Costin, *Gr. Băn.* II), ,,полный, толстый'', ,,gras, dodu''; *în antrop.* дѹрдѹк : стара и права ѡчина и дѣдїна и покѹпена... ѡт жѹпан дан ~ дворник ŢR, 1555, nov. 1, DRH V, nr. 61.

FĂRĂ *prep.* ,,без'', ,,sans''; *în top. loc* фъръ : ѡт връфѹ лакѹлѹи ~ фѹндѹ ŢR, 1562, aug. 27, DRH V, nr. 251.

FELELUI *vb.* ,,a răspunde; a da socoteală''; ,,отвечать; дать отчет'', ,,répondre; rendre compte''; фелелюнти : ке(м) нарѹчити ~ пре(д) висоте кралю ŢR, <1521>, *Tocil. 534 doc.*, nr. 225.

FILOSOF *m.* ,,философ'', ,,philosophe''; I. *în antrop.* философѹ : братѹ его моншѹ ~ M, 1423, mart. 31.

II. *în top. sat* философа : едно село на имѧ сръби а дрѹгое село иниже село моншево ~ M, 1423, mart. 31.

FOAMETE *s.f.* ,,голод'', ,,famine''; *în antrop.* фоамете : преше стан и ~ ŢR, 1548, mai 4, DRH IV, nr. 248.

GLODIŞOR *n. dim.* de la **GLOD**, *v.* DERS; *în top. loc* глодишор : да им се знает Хотар . . . до ~ по валѣ тешлѹи ŢR, 1562, aug. 27, DRH V, nr. 251.

HÎRDĂU *n.* ,,кадка, бадья'', ,,baquet''; Хардове : дадоше и комате . . . и ~ със вином ŢR, 1537, mai 10, DRH IV, nr. 35.

HULTAN (VULTAN) *m.* ,,орел'', ,,vautour''; *în antrop.* ѹлтан : ~ и бадѣ портар ŢR, 1590, apr. 14.

ISCOADĂ *f.* ,,разведчик, шпион'', ,,espion, émissaire secret''; искодѹ : шномѹ чл͠къ аше(мѹ) г(с͠д)вѹ що е(с) ѹ на(с) ѹХвате(н) ~ ŢR, <1512—1521>, *Tocil. 534 doc.*, nr. 232.

JALOBĂ *f.* ,,жалоба'', ,,pétition, requête''; *în antrop.* жалоба : бра(т) его іѡ(н) ~ M, 1546, mart. 25 (însemnare pe doc. din 1537, mart. 28), MEF II, nr. 86.

LOGODNIC *m.* ,,жених'', ,,fiancé''; логодник: драголе wна донесе ~ свон ȚR, <1540>, sept. 1, DRH IV, nr. 97.

MĂNUNT (MĂRUNT) *adj.* ,,маленький; человек небольшого роста'', ,,menu; de petite taille''; *în antrop.* мънѹнта: драгна н ~ дѣтн гѹга M, 1573, mai 27, MEF I, nr. 32; сестра его ~ M, 1577, iul. 20, MEF I, nr. 43.

MINTEAN *n.* ,,безрукавка или мундир из окрашенной материи'', ,,tunique ou vareuse d'uniforme en étoffe coloriée''; ме(н)тѣе: възѣ(л)... ~ добро M, <1595, aug. — 1606, iun. 30> A.

MURĂ *f.* ,,ежевика'', ,,mûre, muron''; *în antrop.* мѹра: wдокїа н ~ съ дочкн его M, 1598, mai 26, MEF I, p. 160

OALĂ *f.* ,,впадина, углубление'', ,,creux, cavité''; *în top. loc* wале: далн есмн емоу... едно мѣсто ... межн добра н межн ~ M, 1535, mart. 22, MEF II, nr. 85.

OCOLIŞTE *f.* ,,deal îngrădit; poiană cu păşune; curba drumului'' (cf. *Arhiva DELR*), ,,загороженный холм, пастбище; извилина дороги'', ,,colline clôturée; clairière à pâturage; tournant, détour de la rue''; *în top. sat* wколн(щ): зде волѣрн... w(т) ~ зныѣ н радова(н) ȚR <1561—1568>, mai 31.

OCROTI *vb.* ,,покровительствовать; защищать'', ,,défendre, protéger''; wкротнва(т): н чне речн н(х) ~ ȚR, <1478>, *Bogdan, Rel.*, nr. CXIII.

PĂCURIŢĂ *f. dim.* de la **PĂCURĂ** *v.* DERS; *în top. pîrîu* пъкѹрнцев: до wбръшн ~ по слѣме ... ѹ детѹнътѹра ⟨пъкѹрев⟩ ȚR, 1562, aug. 27, DRH V, nr. 251.

POGORÎŞ *n.* ,,скат, склон'', ,,descente, pente''; *în top. vîlcea* погоръшнлѹн: вълчаwа ~ до едно место; погорѹш: по вале долнн по ~ ȚR, 1543, apr. 24, DRH IV, nr. 139.

ROST *n.* (*înv.*) ,,gură de rîu'', ,,устье реки'', ,,embouchure''; *în top. pîrîu* ростѹл: н хотарѹл да се знает wт вода жїю по ~ ѹ гор ȚR, 1599, aug. 4, DRH XI, nr. 337.

ROTĂRIE *f.* ,,мастерская колесника, тележника'', ,,atelier du charron''; *în top. loc* ротърїем: да нм се знает хотар w връфѹл ~ до пошна сочетѹлѹн ȚR, 1562, aug. 27, DRH V, nr. 251.

RUNCOŞEL *n. dim.* de la **RUNC** *v.* DERS; *în top. loc* рѹнкоше(л): ѹ ~ една фалче ȚR, 1563, sept. 24, DRH V, nr. 273.

SLOBOZI *vb.* ,,выпустить на свободу, освободить'', ,,mettre en liberté, libérer''; w-слобозн-т (cu prefix şi cu sufix slav): да беседнте съ тнез(н) паркалабнм(н) да нх ~ ȚR, <1482—1492>, *Bogdan, Rel.*, CCXLI; ѹ-слобозн-тн: а ва(ш) мл(с)тн да знатн ере га ке(м) ~ ȚR, <1512—1521>, *Tocil. 534 doc.*, nr. 251.

SOCET *n.* ,,бузинный лесок'', ,,bocage de sureau''; *în top. loc* сочетѹлѹн: да нм се знает хотар ... до пошна ~ до гръднна жабннен ȚR, 1567, aug. 27, DRH V, nr. 251.

STÎNJEN *m.* ,,сажень (старая мера длины)'', ,,toise (ancienne mesure agraire)''; стънженн: н па(кн) да н(м) ⟨ест⟩ ~ ȚR, 1550, iun. 10, DRH IV, nr. 291.

SUL *n.* ,,акт, документ, грамота'', ,,acte, document''; сѹ(л): н вндѣ(х) н прочето(х)... ~ поконномѹ басара(б) воевw(да) ȚR, 1560, aug. 7 B.

ŞTIRBINĂ *f.* ,,culme de munte crestată'' (cf. *Arhiva DELR*), ,,зазубренная вершина горы'', ,,cime dentelée d'une montagne''; *în top. loc* цнрбнна: покѹпн ... в ннве ѹ ~ ȚR, <1547>, iun. 5, DRH IV, nr. 231.

TALANT *m.* ,,талант (старая монета),'' ,,talant (ancienne monnaie)'' таланцн: за т ~ ȚR, 1579, oct. 31.

TALPĂ *f.* I. ,,дань, подать'', ,,impôt, corvée''; талпы: да н(м) сж(т) въ wчннж н въ wхабж ... почевшн w(т) овчн ва(м) ... w(т) сѣноко(с) w(т) ~ ȚR, 1437, aug. 13; 1451, aug. 5; талпн: w(т) посадн ... w(т) ~ ȚR, 1424, iul. 20; 1464, aug. 12; 1478, iun. 3 etc.

II. *în antrop.* (vezi şi sensul fundamental ,,пятка'', ,,la plante du pied'') талпж: нмаше wанча... ~ препїе ȚR, 1559, iul. 10, DRH V, nr. 151.

TĂIA *vb.* ,,резать'', ,,couper, tailler''; *în antrop.* (compus) таеѵ(н)кош: прннде сам ~ ȚR, 1543, iun. 15.

TISĂ *f.* ,,тис'' ,,if''; *în top. loc.* тнсен: покѹпн тоадер wчнн ѹ... пнскѹл ~ въс ȚR, <1563>, iun. 28, DRH V, nr. 270.

TOPILĂ *f.* ,,место мочки льна, конопли'', ,,rouissoir (routoir)''; *în top. loc.* топнле: покѹпн... по еднно ⟨место⟩ w(т) сено w(т) ла ~ ȚR, 1559, apr. 24.

TRUNCHI *n.* ,,ствол (дерева); туловище'', ,,tronc, stipe (d'un arbre); corps d'un homme''; *în antrop.* трѹ(н)кѣ: покѹпн ~ w(т) радѹл ȚR, <1547>, iun. 15.

VĂIUGĂ *f.* ,,небольшая долина'', ,,petite vallée''; вею(г): едн(н) ме(с)то w(т) на(д) ~ ȚR, 1579, iul. 29.

VIFORÎT *adj.* ,,обветренный; обвеянный бурей и снегом'', ,,tourmenté par le vent et la neige''; *în top. loc* внхоръта: wнн нма(ш) съп⟨р⟩енїе съ(с) стънн(л) w(т) ~ ȚR, 1558, iun. 26.

VÎRÎT *adj.* ,,infundat; ascuns", ,,забитый; скрытый", ,,enfoncé; caché"; *în top. sat* върѫци: да н(м) сȣ(т) село ~ полови(н) ŢR, 1564, aug. 24.

VOLNIC *adj.* ,,вольный, свободный", ,,libre, qui a le pouvoir de"; во(л)ници: да бȣдȣ(т) ~ зло да мȣ чини(т) ŢR, 1495, sept. 4; волника *f.*: да ест ~ сьс сїю моа книга тере да дръжить сїю вɔдиницȣ ŢR, <1595–1596>, febr. 20, DRH XI, nr. 109.

II

1. ATESTĂRI MAI VECHI

ARMEAN *m. în antrop.* армѧнь: и брать его ~ M, 1495, mart. 18, DRH III, nr. 190.

BRUSTUROS *adj. în top. sat* брȣстȣроаса: и дел ѡт бърбат и ȣ ~ ŢR. 1536, iul. <10–20>, DRH IV, nr. 24.

BUTIŞOARĂ *f. în top. loc* бȣтишоарѫ: ѡт ~ дори ȣ лакȣл нѣкшѫи ŢR, 1563, mai 18, DRH V, nr. 267.

CĂTUN *n. în top. sat* кътȣнȣл: селɔ на име ~ въс ŢR, 1565, sept. 23, DRH V, nr. 329.

COMOARĂ *f. în top. loc* комоарѫ: да им ест едни нив ȣ ~ ŢR, 1551, febr. 1, DRH V, nr. 1.

DETUNĂTURĂ *f. în top. loc* детȣнътȣрь: да се знает белѣги... по пискȣ до ~ ŢR, 1561, mai 29, DRH V, nr. 219.

FOAME *f. în antrop.* фоамев: да им ест ȣ вандееи ѡт дел ~ ŢR, 1519, sept. 16, DRH II, nr. 189.

GÎNSCĂ *f. în antrop.* гънскъ: покȣпи ~ и микȣл ŢR, 1565, sept. 23, DRH V, nr. 329; гѫнскович: дȣмитрȣ ~ M, 1579, apr. 30, MEF I, nr. 40.

GRĂDINĂ *f.* градїна: ~ съ поми ŢR, 1546, <iun. 25– iul. 5>, DRH IV, nr. 203.

HOŢ *m. în antrop.* Хоцȣл: пътрȣ ~ ŢR, 1536, iul. <10–20>, DRH IV, nr. 24.

IZLAZ *n. în top. loc* излаз: да имет... ȣ ~ г̃ ȣже ŢR, 1550, iul. 5, DRH IV, nr. 296.

MĂGURICE *f. în top. loc.* мъгȣриче: по горе ѡт виноград радȣлȣи ȣ ~ ŢR, 1543, apr. 24, DRH IV, nr. 139.

OGRADĂ *f. în top. loc* ѡграда: покȣпи тоадер ѡчинъ... ȣ ~ а̃ нив ŢR, <1563>, iun. 28, DRH V, nr. 270.

PLĂCINTĂ *f. în antrop.* плъчинтѫв: да им ест ѡчинȣ ȣ микшани ѡт дел ⟨со⟩колов ~ ŢR, 1545, mai, DRH IV, nr. 173.

PUŢ *n.* пȣцȣ: ѡт ѡбрежницѫ дори ȣ ~ ŢR, 1559, apr. 28, DRH V, nr. 142.

ROVINĂ *f. în top. loc* ровина: покȣпише нѣг... дел геɔгинев въсѣх ѡт ~ микȣлѡв ŢR, 1548, apr. 2, DRH IV, nr. 245.

SĂIN *adj. în antrop.* съинȣл: покȣпи ѡт стан ~ ŢR, 1563, apr. 18, DRH V, nr. 264.

SPRÎNCEANĂ *f. în antrop.* спрѫнчанъ: ~ съ децам си ŢR, 1543, iun. 15, DRH IV, nr. 144.

TÎMBAR *m.* тъмбарю: занеже ю ест покȣпил ѡт драгȣл за един ~ за маю със кож ŢR, 1563, apr. 18, DRH V, nr. 264.

URICAR *m.* ȣрикар: писах аз сп\тѫ ~ ŢR, <1546>, aug. 27, DRH IV, nr. 214.

2. SENSURI, FORME LEXICALE ŞI MORFOLOGICE NOI

BURSUC *m. în antrop.* боурсȣ(к): ста(н)чȣ(л) ~ ; да(н)чȣ(л) ~ M, 1546, mart. 27.

BUTE *f. în top. loc* бȣтеи: по Хотарȣ ȣ гȣмна ~ ŢR, 1562, aug. 27, DRH V, nr. 251.

IEDERĂ *f. în top. loc* ıадерев: пɔ кладницȣ ~ ŢR, 1562, aug. 27, DRH V, nr. 251.

LĂCŞOR *n. în top. loc* лъкшоарелор: от лакȣл ~ дори до пȣркарюл ŢR, 1561, iun. 10, DRH V, nr. 223.

MĂR *m. în top. loc* мърȣлȣи: ѡт тȣи дори ȣ блатȣ ~ ŢR, 1563, mai 18, DRH V, nr. 267.

OSTAŞ *m. în top. loc* ѡсташȣлȣи: да се знает Хотар... до припорȣл ~ ȣ каменȣ стънещилор ŢR, 1562, aug. 27, DRH V, nr. 251.

PĂLTINEŢ *n. în top. loc* пълтинет: да мȣ ест... ȣ̃ фълчи ȣ ~ ŢR, <1563>, iun. 28, DRH V, nr. 270.

PERPER *n.* перпереле: да им ест ѡт негов8 село ѡт мжринѣнии и ѡт филипещи и винарич и ~ вьсѣ ȚR, 1540, oct. 15, DRH IV, nr. 100.

PIETRICEA *f. în top. munte* петричелев: да им ест ѡчин8 8 връх8л ~ ȚR, 1561, mai 29, DRH V, nr. 219.

PRĂDALNICĂ *f. v.* DERS *s.v.* **PRĂDALICĂ**; прѣдалнiче: сие више комате ~ да нѣст ȚR, 1537, mai 10, DRH IV, nr. 35.

PUNGĂ *f. în antrop.* п8нгъ: пок8пи владу и оприш ѡчинъ ѡт ~ ȚR, <1563>, iun. 28, DRH V, nr. 270.

RUDĂ *f. în top. loc* р8деле: да им ест нив а̃ 8 ~ ȚR, 1551, febr., DRH V, nr. 1.

SĂLAŞ *n. în top. loc* сълашеле: ѡт т8н на ~ мирчев ȚR, 1563, mai 18, DRH V, nr. 267.

ŢIGANCĂ *f. în top. baltă* циганчеле: блата нарицает се... Хабавнцеле и ~ ȚR, 1542, mart. 20, DRH IV, nr. 121.

VÎRF *n.* „начало", „bout"; върх8л: дори 8 ~ бело блатев ȚR, <1560–1567>, oct. 6, DRH V, nr. 206. Pentru alte sensuri, *v.* DERS *s.v.* **VÎRF**.

VÎRTOP *n. în top. loc* вритоп8лни: пок8пи д8митр8... фаца ~ ȚR, <1564, sept. 1 – 1565, aug. 31>, DRH V, nr. 305.

ABREVIERI

Bogdan, Rel. — Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I, Bucureşti, 1905.

Costin, Gr. băn. — L. Costin, *Graiul bănăţean*, Timişoara, 1926.

DERS — *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române (1374–1600)*, de Gheorghe Bolocan, Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, Mile Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guţu, Cornelia Popescu, Bucureşti, 1981.

DIR B XVII, I — *Documente privind istoria României*, veacul XVII, B. Ţara Românească 1601–1610, Bucureşti, 1951.

DRH — *Documenta Romaniae Historica A, Moldova*, vol. III (1487–1504), Bucureşti, 1980.
Documenta Romaniae Historica B, Ţara Românească, vol. IV (1536–1550), Bucureşti, 1981; vol. V, (1551–1565), Bucureşti, 1983.

MEF — Молдова ын эпока феудализмулуй, волумул I, II, документе славо-молдовенешть, sub red. acad. L. V. Čerepnin, Chişinău, 1961, 1978.

Tocil. 534 doc. — Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346–1603)*, Bucureşti, 1931.

Decembrie 1983

GHEORGHE BOLOCAN, VIRGIL NESTORESCU,
ASPAZIA REGUŞ, CORNELIU REGUŞ, ION ROBCIUC
*Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12*

IVAN EVSEEV, ALEXE BÁN, MARIN BUCĂ ş.a., *Limba rusă contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1982, 338 p.

Lucrarea de faţă are meritul de a fi nu numai o descriere sincronică, cît se poate de compactă, a elementelor constitutive ale limbii ruse literare contemporane (este prima prezentare s u c c i n t ă cu caracter didactic a acestor elemente, realizată în ţara noastră de către un colectiv interuniversitar [1]), ci şi o contribuţie cu tendinţe de originalitate, autorii încercînd ,,să îmbine, pe cît le-a fost posibil, punctele de vedere tradiţionale cu orientările noi..." *(Cuvînt înainte,* p. 9). De menţionat apoi că, deşi autorii nu şi-au propus să elaboreze o gramatică contrastivă [2], rezultatele analizei contrastive se fac simţite în numeroase cazuri (v., de ex., p. 22, 30, 48, 61—64, 169 ş.a.), acest punct de vedere fiind înfăţişat, de altfel explicit, în prefaţă (p. 10).

Lucrarea, redactată în limba rusă, constă din următoarele capitole : *Introducere* (p. 11—15), *Fonetică şi fonologie,* inclusiv *Ortoepie, grafie şi ortografie* (p. 16—64), *Lexicologie* (p. 65—124), *Formarea cuvintelor* (p. 125—134), *Morfologie* (p. 135—240) şi *Sintaxă* (p. 240—324). Lucrarea se încheie cu o *Bibliografie selectivă* (p. 325—329) şi cu un foarte util *Indice român-rus de termeni lingvistici* (p. 331—338), care poate fi folosit, la rigoare, şi ca indice de materii.

Spaţiul restrîns afectat formării cuvintelor (aproape 10 p.) ar putea induce în eroare pe cititorul neavizat, căci, în realitate, urmînd un model mai vechi (şi anume GRJa [3]), autorii tratează probleme de formarea cuvintelor şi la fiecare parte de vorbire, deci în capitolul de *Morfologie* (p. 135—240). Singura disproporţie reală, am zice flagrantă, este cea dintre spaţiul rezervat morfologiei (105 p.) şi cel afectat sintaxei (81 p.) : se ştie că aceasta din urmă, în virtutea complexităţii sale, reclamă un aport de investigaţie şi, prin urmare, un volum de pagini cu mult mai mare (v., de ex., GRJa, RG) sau cel puţin egal (v. GLR) cu cel destinat problemelor de morfologie. În pofida acestui fapt de ordin cantitativ, aspectul calitativ şi anume legătura dintre gramatică (iar în cadrul acesteia dintre morfologie şi sintaxă), pe de o parte, şi lexicologie, fonetică-fonologie şi formarea cuvintelor, pe de altă parte, este bine conturată (v., de ex., p. 136—137).

În titlul lucrării se menţionează că se are în vedere limba rusă contemporană, dar se omite aici, ca şi în *Introducere,* faptul că prin contemporan se înţelege, restrictiv, în manual, numai aspectul l i t e r a r al limbii ; într-adevăr, celelalte varietăţi ale limbii comune (dialectele, argourile ş.a.) sînt lăsate la o parte. Mai puţin profitabil este, însă, un alt lucru, şi anume faptul că noţiunea de limbă c o n t e m p o r a n ă rămîne neexplicată teoretic.

Prezentăm mai jos o serie de observaţii critice şi sugestii, de care s-ar putea profita la eventuala reeditare a manualului.

1. Fonetică şi fonologie

În prezentarea sistemului fonematic al limbii ruse contemporane (în manual : 39 de foneme, din care 5 vocalice şi 34 consonantice) n-ar fi fost deloc de prisos să fie expus punctul de vedere din GRJa, la baza căruia se află concepţia Şcolii fonologice din Leningrad (L. V. Ščerba ş.a. : 41 de foneme, din care 6 vocale şi 35 de consoane) şi, respectiv, cel din RG, la baza căruia se află concepţia Şcolii fonologice de la Moscova (R. I. Avanesov ş.a. : 76 de foneme, din care 7 vocale şi 69 de consoane). După cum se vede, inventarul de foneme diferă de la o şcoală la alta, iar cel din lucrarea de faţă, deşi ,,moscovit" în esenţă, reprezintă o a t r e i a v a r i a n t ă.

Din schema vocalismului rus (p. 62) a fost omis fonemul /o/. Este, evident, o inadvertenţă tipografică (dar nesemnalată la sfîrşitul lucrării) ; altminteri, întregul capitol de fonetică-fonologie este redactat ireproşabil.

2. Lexicologie

Trăsăturile diferenţiale ale cuvîntului ca unitate lingvistică, aşa cum sînt ele expuse

[1] Au colaborat 10 autori, membri ai catedrelor de specialitate de la universităţile din Timişoara şi Cluj-Napoca : Richard Sîrbu, Onufrie Vinţeler, Ametista Evseev, Maria Király, Andrei Mişan, Valentin Moldovan, Pavel Rozkoš şi, în primul rînd, cei trei lingvişti din titlul recenziei, coordonatorul lucrării fiind I. Evseev.

[2] Ca, de pildă, în cazul recentei lucrări *Elemente de gramatică confruntativă a limbilor rusă şi română.* Redactori responsabili : Ecaterina Fodor, Solomon Vaimberg. Bucureşti, 1983 (ed. xerox).

[3] Vezi *Lista de abrevieri* de la finele recenziei.

la p. 67, nu rezistă la o examinare mai atentă, căci aparţin şi altor unităţi lingvistice, cu deosebire morfemului (în legătură cu cea de-a treia trăsătură cf. cuvinte de tipul *nikto*, care sînt detaşabile : *ni u kogo*, *ni o kom* etc., iar în legătură cu cea de-a cincea trăsătură cf. cuvinte care pot aparţine unor părţi de vorbire diferite : *èto* = pronume şi particulă, *prijatno* = adjectiv, adverb, categorie a stării etc. şi, pe de altă parte, sufixe de tipul *-izm*, proprii unei singure părţi de vorbire şi anume substantivului).

Clasificarea tipurilor de cuvinte de la p. 67—68 (cu excepţia primelor două tipuri) are la bază de fiecare dată alt criteriu, motiv pentru care nu poate fi acceptată taxonomic. Sau, dacă o acceptăm cu o anumită îngăduinţă, clasificarea rămîne deschisă, căci poate fi completată cu numeroase alte tipuri la fel de eterogene (deci tot fără luarea în consideraţie a criteriului unic).

Mai bine stau lucrurile cu clasificarea sensurilor lexicale (p. 71—74), căci aceasta se întemeiază în general pe un singur criteriu : prezenţa, respectiv absenţa unei anumite trăsături distinctive. De menţionat însă că primele două grupări (p. 71) sînt amendabile, căci sensurile semnificativ, denotativ (din prima grupare) şi cel nominativ (din cea de-a doua grupare) sînt de cele mai multe ori comutabile. În schimb, nu se vorbeşte nimic despre sensul r e f e r e n ţ i a l[4], principial diferit de cel denotativ sau de cel conotativ.

În privinţa împrumuturilor scandinave (p. 91) ar trebui să se manifeste mai multă prudenţă, cel puţin în domeniul antroponimiei, căci potrivit unui punct de vedere mai nou (exprimat acum 20 de ani !) nume ca *Oleg*, *Ol'ga*, *Igor'* ş.a. pot fi explicate satisfăcător ca elemente aparţinînd stratului moştenit, deci slav (cf. demonstraţia lui S. Rospond, în VJa, 1965, 3, p. 14). Oricum, teoria „normandă" nu se mai bucură de trecerea pe care o avea pe vremea lui V. Tomsen şi A. Stender-Petersen.

Subcapitolul de lexicografie, în general adus la zi, urmează să fie completat (la p. 119), între altele, cu unele dicţionare explicative cu destinaţie practică ca : *Kratkij tolkovyj slovar' russkogo jazyka (dlja inostrancev)*. Pod red. V. V. Rozanovoj, Moscova, 1978 : *4000 najbolee upotrebitel'nych slov russkogo jazyka. Učebnyj slovar' dlja zarubežnych škol*. Pod. red. N. M. Šanskogo, Moscova, 1978 (lucrare amintită, în varianta ei românească, la p. 124). Din lista dicţionarelor inverse (p. 122) lipsesc două lucrări capitale mai vechi (dicţionarele elaborate în 1958 sub redacţia lui M. Vasmer, Berlin — Wiesenbaden, resp. sub redacţia lui H. H. Bielfedt, Berlin) şi o lucrare de bază mai nouă, importantă şi sub raportul flexiunii cuvintelor : A. A. Zaliznjak, *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka. Slovoizmenenie*, Moscova, 1977. Poate fi completată cu uşurinţă şi lista dicţionarelor bilingve de la p. 124 (mai ales că este vorba de realizări româneşti actuale, la îndemîna marelui public).

[4] A nu se confunda cu sensul deictic (semnalat la p. 71).

3. Formarea cuvintelor

La p. 128 se afirmă că „limba rusă este foarte bogată în sufixe, registrul acestora completîndu-se n e î n c e t a t" *[subl. n.]*. Dacă prima parte a aserţiunii este adevărată, nu se poate spune acelaşi lucru şi despre cea de-a doua, mai ales că ea rămîne, şi pe bună dreptate, neexemplificată. Se ştie că sistemul morfematic, spre deosebire de cel lexical, este relativ închis : morfemele afixale nu apar la tot pasul, şi nici nu se simte nevoia unei „neîncetate" primeniri, căci afixele n-au menirea de a reflecta modificările din viaţă şi societate.

Procedeul de formare, prin abreviere, a unor compuse de tipul *komsomol*, *kolchoz* etc. este denumit, impropriu, *slogovoj* 'silabic' (p. 133). Impropriu, căci, de ex., *kom-*, *kol-* ş.a. nu sînt silabe (prima silabă e *ko-*), observaţie valabilă pentru numeroase alte formaţii. Este vorba, în realitate, despre fragmente iniţiale ale cuvintelor (v. RG I 255) sau teme incomplete (cum bine se spune la p. 166). În orice caz, cuvîntul *silabic*, dacă ţinem să-l folosim cu tot dinadinsul, urmează să fie redat între ghilimele.

Examinarea formării adverbelor (p. 224—226) nu este — exceptînd cîteva tipuri — o sarcină a gramaticii descriptive(contemporane), ci a gramaticii istorice, căci mai toate cuvintele de tipul *gde*, *kuda*, *večerom*, *dněm* etc. s-au format în perioada precontemporană. Oricum, 3 pagini de text consacrate anume acestui aspect reprezintă o risipă nejustificabilă în condiţiile unui manual de dimensiuni reduse.

4. Morfologie

Clasificarea părţilor de vorbire este prezentată în lumina teoriei lui V. V. Vinogradov, adică pe baza celei mai serioase concepţii în materie. Ar trebui însă să se menţioneze la istoricul problemei (p. 147—148) şi cel mai recent punct de vedere, acela al autorilor RG (1980), potrivit căruia, între altele, pronumele a fost „pulverizat" ca parte de vorbire, de altfel fără prea mult temei.

În descrierea, sumară, a genului comun (p. 153—154) sînt atrase în discuţie, restrictiv şi tradiţional, numai apelativele, deşi numele proprii aparţinînd acestei categorii sînt, nume-

ric vorbind, de circa zece ori mai numeroase: forme alintătoare (*Valja, Saša* etc.), nume de familie nonstandard (*Moroz, Sokol* etc.), nume de familie aloglote (*Lukaševič, Rozental'* etc.). Este necesară, cu alte cuvinte, o reevaluare — cantitativă şi calitativă — a categoriei substantivelor de gen comun (v. articolul nostru din Rsl XXI (1983)).

La adjectivele calitative şi de relaţie (p. 167—168; v. şi declinarea lor, p. 174—175) se omite prezentarea, fie chiar sumară, a numelor de familie din sistemul standard: cele în *-ov, -ev, -ëv (Ivanov, Gusev, Kuzmičëv), -in, -yn (Rybin, Kunicyn), -skoj, -skij (Donskoj, Barskij), -ckoj, -ckij (Trubeckoj, Mjasnickij), -oj, -ij, -yj (Tolstoj, Dolgij, Bednyj), -ich, -ych (Gluchich, Sedych), -ago (Mertvago), -ovo (Durnovo)*; aceste tipuri antroponimice sînt, toate, de origine adjectivală.

Din prezentarea modalităţii verbale (rus. *sposob dejstvija*, p. 200) nu reiese că această categorie este la fel de veche ca şi aspectul verbal (nouă este numai denumirea de mai sus), dovadă o serie de sinonime terminologice: *značenija vidov* 'valori ale aspectelor' (F. F. Fortunatov), *podvidy* 'subaspecte' (A. A. Šachmatov), *vidovye ottenki* 'nuanţe aspectuale' (L.A. Bulachovskij) ş.a., unele din acestea fiind folosite şi azi (v., de ex., SLT, p. 75—76, 161, 304, 328; SSLT, p. 290—291; LMS, 1981, vol. II, p. 131—142).

La categoria stării (p. 227) ar trebui să se menţioneze, de dragul adevărului, că există şi lingvişti care nu sînt de acord cu punerea în evidenţă, în rusă, a acestei părţi de vorbire: A. B. Šapiro, Fr. Trávníček ş.a. Ar trebui, apoi, completată lista celor ce se pronunţă favorabil, cu nume ca I. I. Meščaninov, N. S. Pospelov, E. M. Galkina-Fedoruk, René L'Hermitte.

La *služebnye slova* 'instrumente gramaticale' (p. 231) şi anume la prezentarea trăsăturilor generale ale acestora s-au omis cel puţin trei caracteristici de bază: faptul că ele sînt, mai toate, morfologic neflexibile şi morfematic neanalizabile, reprezentînd totodată clasa de cuvinte cu cea mai mare frecvenţă în actele de limbaj (v., de ex., DFM, p. 63, unde pe primele patru locuri se află cuvintele *i*, resp. *v, na, ne*, toate fiind instrumente gramaticale).

5. Sintaxă

În precizarea conceptului de propoziţie (p. 246) se apelează, n-am înţeles de ce, la o sursă de mîna a doua (F. K. Gužva, 1979). Or, acest autor reproduce, cu mici schimbări, definiţia din SLT, p. 347, bazată la rîndul ei pe teoria autorilor GRJa (*Sintaxa* I, 1, p. 65). Evident, este necesar să ne întemeiem pe surse de mîna întîi, de ex. GRJa sau, acum în urmă, RG.

Determinanţii toponimici, de ex. *Volga* din *reka Volga*, sînt consideraţi, pe bună dreptate, apoziţii, în timp ce determinanţilor antroponimici, de ex. *Šolochov* din *pisatel' Šolochov*, li se refuză acest statut (p. 272), fără a se indica motivul. Într-adevăr, de ce, în cel de-al doilea caz, *pisatel'* şi nu *Šolochov* trebuie considerat apoziţie? Nu cumva acest punct de vedere, întîlnit şi în alte lucrări, trebuie revizuit? (cf. exemple româneşti de tipul *preotul Belciug*, în care, potrivit GLR II 442—443, apoziţie este, fireşte, cel de-al doilea termen al sintagmei).

Segmentarea propoziţiei prin actualizare (p. 277) este expusă prin referire la surse de mîna a doua, iar autorul teoriei, Vilém Mathesius, nici măcar nu este amintit.

La subcapitolul de punctuaţie, plasat la sfîrşitul cursului (p. 322—324), s-a omis explicarea folosirii cratimei.

O problemă mai generală, de ordin e t i m o l o g i c. Indicarea originii unei serii de termeni lingvistici este amendabilă. Este vorba despre termeni ca: *leksikologija*, p. 65; *polisemija*, p. 74; *metafora* şi *metonimija*, p. 75; *sinekdocha*, p. 76; *sinonimy*, p. 81; *antonimy*, p. 86; *leksikografija*, p. 113; *grammatika*, p. 135; *morfologija* şi *sintaksis*, p. 136, în dreptul cărora se indică, între paranteze, originea greacă. De ex., rus. *grammatika* ar proveni din expresia *grammatikē téchnē* 'arta scrisului' (vezi p. 135). Or, după părerea noastră, asemenea termeni, deşi greceşti la origine, n-au pătruns în metalimbajul rusesc direct din greacă, căci n-aveau cum, ci printr-un intermediar (iar principiile etimologiei moderne ne obligă să ţinem seama, în asemenea situaţii, de ultima verigă a lanţului etimologic, nu de prima).

Metalimbajul folosit de autori este clar şi adecvat scopului urmărit. Ne întîmpină însă, mai întîi, unii termeni formaţi greşit, de ex. *onomatopeičeskie slova* (p. 68, 240) în loc de *onomatopoètičeskie slova*; *polnoznamenatel'nye slova* (p. 252) ş.l.d. *znamenatel'nye* sau *polnoznačnye slova* (pentru ambele cazuri v., de ex., SLT şi SSLT). Despre jargon se spune că este un anumit tip de *jazyk* 'limbă' (p. 102); or, în rusistică acest concept se defineşte curent prin intermediul termenului *reč'* 'limbaj, vorbire' (cf. RJaÈ, p. 82; SRJa, p. 174). Despre sistemul temporal se spune că acesta se caracterizează *naličiem trech form vremeni* 'prin prezenţa a trei forme de timp' (p. 210), cînd în realitate este vorba despre 3 timpuri exprimate cu ajutorul a 4 forme (viitorul avînd două forme); cf. RG I, p. 626.

Trecînd la ultimul aspect şi anume la unele probleme de redactare, sîntem nevoiţi să semnalăm, mai întîi, cîteva greşeli gramaticale comise, să zicem, din fuga condeiului:

slovar' È.A. Štejnfel'dta, p. 122, î.l.d. *Štejnfel'dt* (aparţinînd unor persoane de sex feminin, asemenea nume de familie nu se declină); *slovar' Aleksandra Košula*, p. 123, î.l.d. *Košuly* (aici, dimpotrivă, numele trebuie declinat, căci aparţine unei persoane de sex masculin și nu se termină în *-a* accentuat); *osnova... osložnennye suffiksom*, p. 177 (s-a încălcat acordul gramatical în număr); afirmaţia de la punctul al doilea (p. 47) este neinteligibilă, între altele, din cauza lui *priznak*, î.l.d. *priznakov* (deci gen. pl., nu nom. sg.); n-am înţeles de ce *plat'e* 'rochie' (p. 156) este considerat, aici, drept substantiv indeclinabil.

Printre exemplele de nume proprii figurează, oarecum obsesiv, toponimul *Timişoara* (p. 70, 71, 155 ş.a.) care, în virtutea diftongului pe care-l conţine, este atipic pentru rostirea rusească: e indicat oare, *mutatis mutandis*, să-l familiarizăm pe un vorbitor de rusă cu limba română pe baza unor exemple ca *Köln*? (în rusă nu există diftongi, iar în română foneme de tipul /ö/).

Ortografie şi punctuaţie. În rusa actuală, *nauk* din sintagma *Akademija nauk* se redă cu minusculă (spre deosebire de secolele XVIII–XIX, cînd se scria cu majusculă): din păcate, în lucrarea de faţă ne întîmpină într-o serie de cazuri (p. 118, 119, 263, 269) scrierea arhaică, cu *N*. Nu înţelegem, în aceeaşi ordine de idei, de ce *Senate* şi *Universităţi*, forme de plural (p. 2), se ortografiază cu majuscule. Înaintea lui *čem* şi *kak* cu valoare comparativă folosirea virgulei este, după cum se ştie, obligatorie; or, la p. 75, 89, 91, 99, 114 şi 131 norma nu se respectă (nu vom ilustra cazurile cînd, de ex. la p. 117, 123, 138, 139, 252 ş.a., se pun virgule în ciuda faptului că sînt inutile). După exemplele ilustrative, extrase atît din clasici, cît şi din scriitori contemporani, se indică între paranteze autorul, de ex.: *(Kuprin)*; dar semnele de punctuaţie puse înaintea parantezei sînt arbitrare: cînd punct, cînd nimic (v., de ex., p. 323). Autorii de cercetări (studii, dicţionare, manuale) sînt menţionaţi uneori după criterii biblioteconomice absconse, căci pe locul întîi figurează: fie prenumele (de ex. *Marin Bucă*), fie numele de familie *(Bucă Marin)*, fie prenumele complet *(Gheorghe Bolocan)*, fie numai iniţiala *(G. Bolocan)* (vezi, bunăoară, p. 124, 325), iar despre unul din coautorii manualului aflăm că n-ar avea decît nume de familie: *Sîrbu*, atît şi nimic mai mult (p. 8). Ne întîmpină şi o serie de greşeli de tipar (v. p. 15, 21, 27, 45, 51, 66, 67, 75, 124, 129, 130, 137, 142, 240, 326), dar acestea sînt oarecum scuzabile, avînd în vedere dificultatea imprimării unei lucrări cu caractere nelatine.

★

Cele arătate mai sus pun în evidenţă faptul că, deşi ne aflăm în prezenţa unei lucrări serioase şi utile (iar observaţiile noastre, unele de detaliu, nu ştirbesc din valoarea de ansamblu a compendiului), manuscrisul a fost prematur dat la tipar. S-ar fi putut lucra cu mai multă acribie, inclusiv sub raportul coordonării activităţii generale a colectivului, ale cărui rezultate, fără îndoială meritorii, n-au fost suficient de armonizate teoretic şi mai ales redacţional.

Iată de ce aşteptăm cu interes o nouă ediţie, revăzută, care să se bucure de adeziunea neechivocă a specialiştilor.

ABREVIERI

DFM	Evi Štejnfel'dt, *Dictionnaire des fréquences de mots dans la langue russe moderne*, Moscova, Editura „Progress", 1969.
GLR	*Gramatica limbii române*, 2 vol. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Bucureşti, Editura Academiei R. P. Române, 1963.
GRJa	*Grammatika russkogo jazyka*, 2 vol., Moscova, Editura AN SSSR, 1952–1954 (reeditată în 1960).
GSRLJa	*Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Moscova, Editura „Nauka", 1970.
RG	*Russkaja grammatika*, 2 vol., Moscova, Editura „Nauka", 1980 (reeditată în 1982).
RJaÈ	*Russkij jazyk. Ènciklopedija*. Moscova, Editura „Sovetskaja ènciklopedija" 1979.
SLT	O. S. Achmanova, *Slovar' lingvističeskich terminov*, Moscova, Editura „Sovetskaja ènciklopedija", 1966.
SRJa	S. I. Ožegov, *Slovar' russkogo jazyka*, Moscova, Editura „Russkij jazyk", 1977.

SSLT D. È. Rozental', M. A. Telenkova, *Slovar'-spravočnik lingvističeskich terminov*, Moscova, Editura „Prosveščenie", 1976.

Aprilie 1983

VICTOR VASCENCO
Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine
Bucureşti, Pitar-Moş 7–13

KLAUS SCHUBERT, **Aktiv und Passiv im Deutschen und Schwedischen**, Kiel, 1982, 274 p. (= *SAIS Arbeitsberichte aus dem Seminar für Allgemeine und Indogermanische Sprachwissenschaft*. Christian-Albrechts-Universität. Heft 5, Mai 1982)

Propunîndu-şi să analizeze folosirea activului şi pasivului în limbile germană şi suedeză, autorul şi-a conceput lucrarea (teză de doctorat) ca o contribuţie la studiul contrastiv al celor două limbi, precum şi la un domeniu al lingvisticii în care este încă mult de făcut; o motivaţie a întreprinderii sale vede autorul în faptul că nu există o expunere cuprinzătoare a gramaticii limbii suedeze contemporane care să fie contrastivă şi să aibă ca punct de plecare germana (p. 6).

Volumul cuprinde o introducere, opt capitole şi un rezumat. La sfîrşitul lucrării (p. 253–274) se găseşte o bogată listă bibliografică.

Capitolul întîi, *Begriffsklärungen* (p. 12–32), conţine o prezentare clară atît a conceptelor teoretice socotite fundamentale pentru o descriere a formelor verbale active şi pasive în germană şi în suedeză, cît şi a poziţiei adoptate de autor în raport cu aceste concepte şi cu teoriile care le stau la bază. K. Schubert urmăreşte să scoată în evidenţă „der Gegensatz von zeitlicher und aspektueller Abgeschlossenheit", opoziţie pe care o consideră esenţială. În acest scop, sînt discutate o serie de concepte şi categorii. Astfel, categoria conceptuală de timp *(Zeit)* înlocuieşte categoria formală de timp *(Tempus)*, întrucît, după părerea autorului, deşi „Zeit und Tempus zwei streng zu trennende Kategorien sind, die unterschiedlichen Ebenen der Sprachbetrachtung angehören", se poate proceda la o împărţire a timpului fizic *(Zeit)* adecvată descrierii timpurilor gramaticale *(Tempora*; p. 14). Alt concept este cel de „Aktualität"; pe baza acestuia se operează distincţia între diversele forme verbale, pornindu-se de la definiţia conform căreia „eine Verbform ist aktuell gebraucht, wenn sie ein Ereignis beschreibt, das auf *einer* bestimmten Zeitstufe steht" (p. 17). Conceptul de „Aktualität" se întemeiază pe cele de „Referenzpunkt" (cf. engl. *reference time)* şi „Sprechzeitpunkt" (cf. engl. *speech time)*. În sfîrşit, autorul pune în discuţie categoria formală de aspect, pe care o înţelege ca exprimînd opoziţia semantică „Erreichen/Nichterreichen der Ereignisgrenze". Această categorie este deci separată de cea de „Aktionsart", pe care K. Schubert o priveşte (vezi p. 25, 30–32) în lumina distincţiei „telisch/atelisch" (cf. gr. *télos* „graniţă, limită"; autorul preferă termenul *telisch* celui de *terminativ)*. Verbele „telisch" ar fi, prin urmare, acelea care descriu evenimente ce tind spre o limită (p. 30).

Capitolul al II-lea, *Definitionen von Aktiv und Passiv* (p. 33–52), trece în revistă principalele teorii şi analize consacrate activului şi pasivului. K. Schubert operează o judicioasă distincţie între patru grupuri de definiţii ale pasivului (p. 33): 1° morfologice formale; 2° sintactice formale; 3° sintactico-semantice; 4° conceptuale. Primele – deşi cele mai frecvente în cazul germanei – se lovesc, cum just observă autorul, de dificultăţi, care ţin mai ales de restricţiile semantice. K. Schubert arată că pentru germană se pot propune astfel de definiţii numai dacă sînt excluse din cadrul pasivului construcţiile cu *sein* (p. 35). În cazul suedezei apar, de asemenea, restricţii semantice, aşa încît, chiar pornindu-se de la astfel de definiţii, se recurge la noţiunea de „sens pasiv", care nu este exact determinată în anumite situaţii particulare (p. 37). Al doilea tip de definiţii, din gramatica generativ-transformaţională, nu este, nici el, preluat de autor, deoarece, după cum se ştie, aceste definiţii nu au soluţionat problema structurii de adîncime a pasivului. Dacă iniţial N. Chomsky *(Syntactic Structures*, 1957) deriva structura de suprafaţă a pasivului direct din activ, mai tîrziu acelaşi savant s-a alăturat poziţiei lui J. Katz şi P. Postal, susţinînd derivarea pasivului şi a activului dintr-o structură de adîncime comună. Cum remarcă însă şi K. Schubert, rămîne o problemă: prin noile soluţii propuse nu se respectă

principiul așa-numitelor „meaning preserving transformations", principiu postulat de N. Chomsky (*Aspects of a Theory of Syntax*, 1965) și contestat astăzi. Fără a prezenta și cele mai recente sugestii venite din partea gramaticilor generativ-transformaționale (de exemplu, din așa-numita „relational grammar"), autorul optează pentru definițiile aparținînd celui de al treilea tip. Aceste definiții, care fundamentează teoretic partea contrastivă propriu-zisă a lucrării, pornesc de la o analiză a pasivului în cadrul unei confruntări a unităților formale și conceptuale (p. 33). Sînt discutate, printre altele, probleme abordate de Ch. Fillmore, în *The Case for Case* (1968) și, mai cu seamă, în lucrările grupului de studii de tipologie lingvistică ce își desfășoară activitatea la Leningrad, precum și în lucrările unor cercetători germani. Ca și cele emanate din gramatica generativ-transformațională, lucrările avute în vedere aici pleacă de la premisa că nu numai categoriile semantice, ci și (chiar în primul rînd) cele sintactice ar fi universalii lingvistice, preferînd o abordare mixtă, sintactico-semantică, uneia strict formale. Definițiile din cea de a treia categorie se bazează pe faptul că elementele sintactice („Aktanten") și cele semantice („Partizipanten") „sich... ... in einer bestimmten Weise gegenüberstehen"; ar urma deci să se stabilească, pornindu-se de la nivelul elementelor semantice, elementele sintactice corespunzătoare (p. 40). Ierarhia propusă de cercetătorii sovietici menționați indică ordinea dispunerii elementelor semantice, conform unui „Rangnummer" (a se vedea, necitate de autor și netrecute în bibliografie, contribuțiile oferite în această direcție de „gramatica relațională"). În sfîrșit, definițiile aparținînd celui de al patrulea tip încearcă să definească pasivul pornind de la considerente filozofico-logice, independente de limbă (cu sugestii venind mai ales de la L. Weisgerber).

Conceptul de diateză, utilizat în capitolul al III-lea, *Definition von Aktiv und Passiv für diese Arbeit* (p. 53—76), se bazează pe cel de al treilea tip de definiții discutate mai sus.

După cum se arată în scurtul capitol al IV-lea, *Untersuchungsmethode* (p. 77—81), autorul a folosit un corpus de texte din presă.

Capitolul următor, *Häufigkeit und Verteilung der Passivformen* (p. 82—97), constă într-o cercetare teoretică comparativă asupra formelor de pasiv din corpus; rezultatele sînt sensibil apropiate pentru cele două limbi, dat fiind că germ. *werden* corespunde în mare, lui *-s* din suedeză, iar *sein* lui *bli* și *vara*.

În cel mai întins capitol al lucrării, *Aktiv und Passiv* (p. 98—185), se analizează, la nivelul uzului, funcția de bază și funcțiile secundare ale pasivului, pe de o parte, și, pe de altă parte, condițiile în care verbele pot avea forme de pasiv; este menționat faptul că dintre construcțiile care coincid formal cu acestea numai unele pot fi considerate pasive. Este, evident, capitolul cu caracterul contrastiv cel mai pronunțat; teoria propusă este aplicată cu succes.

Trăsăturile semantice care deosebesc pasivul cu *werden* și *sein* din germană de cel cu *-s*, *bli* și *vara* din suedeză, interacțiunea lor cu așa-numita „Aktionsart" a verbelor și influența pe care o exercită asupra semnificației, din punct de vedere temporal, a propozițiilor constituie obiectul capitolului al VII-lea, *Das Passiv* (p. 186—242).

În ultimul capitol, *Zusammenstellung der deutsch-schwedischen Unterschiede* (p. 243—249) sînt evaluate, prin comparație, concluziile capitolelor anterioare.

Menționăm, în încheiere, că în teza lui K. Schubert sînt analizate, cu discernămînt, numeroase lucrări de cele mai diverse orientări. Sînt cu totul remarcabile modul coerent și obiectivitatea cu care autorul și-a fundamentat, în primele trei capitole ale cărții, studiul analitic contrastiv propriu-zis din cea de a doua parte a ei (de aceea am considerat util să ne oprim mai pe larg asupra capitolelor dedicate teoriei). Credem că lucrarea lui K. Schubert este o contribuție demnă de atenție la studiile de germanistică, în general, și la lingvistica germanică contrastivă, în special.

Decembrie 1983

ANDREI A. AVRAM
ROMPETROL
București, Calea Victoriei 109

VASILE FRĂȚILĂ, **Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor**, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1982, 344 + II p.

Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor este un studiu de tip monografic, care vine să sporească numărul destul de mic al lucrărilor de acest fel. El cuprinde un *Cuvînt*

înainte, o *Introducere*, după care urmează capitolele obișnuite cercetărilor de un atare specific : *Fonetica*, *Observații asupra sistemului fonologic al graiului*, *Morfologie și sintaxă*, *Formarea cuvintelor*, *Lexicul*, *Concluzii*. Volumul se încheie cu *Bibliografia*, *Indicele de autori* și *Indicele de cuvinte*. Autorul precizează că, din motive obiective, a trebuit să renunțe la publicarea în acest volum a unor capitole mari ca : *Onomastica (Toponimia, antroponimia și zoonimia)*, *Texte* și *Glosar*, care ar fi putut oferi o imagine completă asupra graiului cercetat. Punctul de plecare al lucrării l-a constituit, după cum ne informează autorul, teza de doctorat (cu același titlu) elaborată sub îndrumarea prof. univ. dr. doc. Gheorghe Ivănescu și susținută, în 1973, la Universitatea din Timișoara. Vasile Frățilă a valorificat prin articole de toponimie și de dialectologie, publicate în revistele de specialitate, o parte din materialul cuprins în teză, așa încît specialiștii cunosc deja în mare măsură punctele de vedere și soluțiile care „reapar" acum în volum.

Zona cercetată de autor, care cunoaște graiul respectiv „din interior", cuprinde valea Tîrnavei Mici, de la Cetatea de Baltă la Blaj, a Tîrnavei Mari, de la Micăsasa pînă la Blaj, și a Tîrnavelor unite, lîngă Blaj, pînă la vărsarea lor în Mureș, în apropierea localității Mihalț (p. 1). Au fost efectuate anchete în 17 localități din județele Alba și Sibiu (p. 16), folosindu-se *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, în primul rînd, și un chestionar special, adaptat specificului regiunii cercetate. Autorul face o amplă prezentare a istoriei acelor locuri, oferind totodată și informații amănunțite despre vechimea localităților anchetate și despre structura populației.

În capitolul consacrat foneticii sînt discutate, în mod exhaustiv, fenomenele fonetice din aria investigată. Pe lîngă descrierea amănunțită a acestora, autorul recurge de fiecare dată la comparații cu situația din alte graiuri, reușind astfel să dea o imagine exactă a locului pe care-l ocupă, sub acest aspect, zona cercetată în ansamblul subdialectelor dacoromâne. După cum e și firesc, sînt discutate mai amplu probleme legate de palatalizarea labialelor (fenomenul este unul dintre cele mai caracteristice pentru graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor), palatalizarea dentalelor (fenomen absent în grai), velarizarea vocalelor *e*, *i* și a diftongului *ea* cînd urmează după *s*, *z*, *ț* și situația africatelor *ĉ*, *ĝ*. Într-un capitol special, este descris sistemul fonologic al graiului.

Descrierea amănunțită a fenomenelor lingvistice și compararea lor cu cele similare din restul teritoriului dacoromân se regăsesc și în celelalte secțiuni ale cărții, autorul căutînd să ajungă tot timpul la concluzii, pe cît se poate, definitive. Astfel, ca să ne referim la morfologie, cercetarea repartizării mai mult ca perfectului perifrastic (*o fost plecat* „plecase", *am fost gătat* „gătasem, terminasem", *o fost cumpărat* „cumpărase") în subdialectele dacoromânești îl determină să afirme că acest timp „constituie una din trăsăturile morfologice specifice Transilvaniei și mai ales una dintre acelea care separă graiurile din Transilvania de sud de cele muntenești" (p. 145–146).

În capitolul consacrat lexicului, Vasile Frățilă studiază elementele de origine latină, elementele de origine slavă, influența maghiară, influența germană, apoi grupează termenii înregistrați după ariile lexicale pe care le formează, cuprinzînd doar centrul și sudul Transilvaniei (deosebind în acest fel graiul studiat atît de cel muntean, cît și de alte graiuri din Transilvania) sau întreaga Transilvanie (distingînd de data aceasta graiurile transcarpatine de cele muntenești) ; în final autorul relevă influența limbii literare în grai și modul în care unele elemente lexicale de pe valea inferioară a Tîrnavelor au pătruns în limba unor scriitori.

Studiind elementul latin, Vasile Frățilă se referă și la problema diferențierii, prin lexic, a graiurilor din Transilvania de sud de cele din Muntenia. Este vorba de dubletele de tipul *rinichi — rărunchi*, *mănunchi — mănuchi*, *genunchi — genuchi*. În lista de cuvinte pe care o dă în cadrul acestui subcapitol, autorul a selectat numai termenii de origine latină care se păstrează în graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor, dar care lipsesc din graiurile muntenești.

Materialul faptic este ilustrat prin numeroase hărți, iar textul însuși al lucrării se continuă uneori în note, foarte exacte și la obiect. Este drept că unele indicații bibliografice puteau fi mai atent urmărite. Astfel, ca să dăm numai un exemplu, la derivarea imediată nu este citat studiul (devenit de referință) al Mariei Luiza Purdela, *Derivarea verbală imediată (nemijlocită)*, SCL XXI (1970), nr. 1, p. 9–25. Pe de altă parte, nu este întotdeauna clar ce realități dialectale acoperă toponimul *Transilvania*, întrucît uneori e citat singur pentru fapte comune și Crișanei, și Maramureșului (p. 35), iar alteori e citat cu precizarea expresă privind includerea Crișanei și Maramureșului (p. 215).

Capitolul intitulat *Concluzii* depășește, prin ideile pe care le conține, granițele pe care le-ar fi impus structura lucrării. Deși pornește de la datele cercetării asupra graiului de pe valea inferioară a Tîrnavelor, el constituie, am zice, un studiu aparte, în care autoru propune o nouă grupare a graiurilor dacoromâne. El ajunge la concluzia că „graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor nu aparține

subdialectului muntean, ci este un grai ardelenesc'' (p. 260).

Pentru a stabili poziţia graiurilor ardeleneşti în cadrul dacoromânei, autorul porneşte de la premisa corectă că, dată fiind marea unitate a acesteia, se găsesc foarte puţine fenomene specifice unor regiuni mai întinse. ,,De aceea, spune el, în repartizarea teritorială a acestuia (a dialectului dacoromân, n.n.), nu putem pleca numai de la fenomenele specifice, ci va trebui să avem în vedere şi modul particular în care se combină diferitele trăsături lingvistice existente şi în ariile învecinate'' (p. 263). Fără a putea intra în amănunte, vom preciza că Vasile Frăţilă distinge un grup dialectal transilvănean (care cuprinde graiurile crişene, graiurile maramureşene, graiurile din Transilvania de nord-est, graiurile din Transilvania de centru şi sud), apoi subdialectele muntean, moldovean şi bănăţean.

Autorul are meritul indiscutabil de a fi propus o nouă perspectivă teoretică şi, pe baza ei, o nouă structurare dialectală a dacoromânei. Sîntem convinşi că ideile lui vor stîrni ecoul cuvenit în rîndul specialiştilor.

Noiembrie 1983

SERGIU DRINCU

Baza de Cercetări Ştiinţifice
Timişoara, B-dul M. Viteazu 24

DOINA BOGDAN-DASCĂLU, **Critica — limbaj secund**, Timișoara, Editura Facla, 1981, 203 p.

Primă cercetare monografică a limbajului criticii noastre literare, *Critica — limbaj secund* este, la noi, și prima cercetare funcționalistă a unui limbaj în genere (în *Semiotica criticii literare*, apărută la scurtă vreme, Carmen Vlad operează cu alt instrumentar metodologic și, în plus, își propune alte obiective).

Pornind în aspectul teoretic de la cele șase funcții stabilite de Roman Jakobson, după o îndelungată incursiune în istoricul teoriilor privind funcțiile limbajului, autoarea își fixează punctul de vedere în caracterul izofuncțional, dar nonidentic al limbii și vorbirii, nonidentitate care s-ar datora neierarhizării în limbă a funcțiilor jakobsoniene și ierarhizării lor în vorbire. De aici decurge și stăruința cercetătoarei în accentuarea distincției între funcția dominantă a unui mesaj și funcțiile secundare. Ceea ce atrage însă atenția în mod deosebit este ideea nonconcordanței dintre funcțiile limbii și stilurile funcționale, fapt ce o determină pe autoare să rezerve stilisticii funcționale studiul acestora din urmă și să propună domeniul stilisticii funcționaliste axat pe cercetarea limbii și limbajelor corespunzătoare.

Punctul de plecare al analizei îl constituie postularea corespondenței, nu însă și a identității între funcțiile criticii literare: analitică, axiologică, normativă și estetică și cele ale limbii, concretizate în limbajul critic: metalingvistică, emotivă, conativă și poetică. Absența funcției referențiale s-ar explica prin disocierea operată între coocurența funcțiilor în mesaj și cumulul funcțional (apariția în mesaj a două funcții, concretizate în același semn, cu subordonarea celei referențiale de către cea metalingvistică), iar absența celei fatice prin apartenența ei la limbajul oral.

Identificarea funcțiilor, stabilirea ierarhiei lor relative, a operațiilor și operatorilor sînt, în opinia exegetei, constituenți ai unei analize funcționaliste. Operațiile identificate: *indicarea, citarea, integrarea, definirea, echivalarea, precizarea, aproximarea* și *accentuarea* (primele trei pentru concretizarea primară, iar celelalte pentru cea secundară a funcției metalingvistice), *afirmarea* și *negarea* (pentru funcția emotivă), *adresarea* (pentru funcția conativă), *metaforizarea, portretizarea, descrierea* și *nararea* (pentru funcția poetică), precum și cei aproximativ 400 de operatori prin care acestea se concretizează beneficiază de analize minuțioase, consonante cu achizițiile teoretice ale orientărilor lingvistice contemporane.

Energie extremă este însă depusă pentru demonstrarea caracterului dominant al funcției metalingvistice: statistica operațiilor și operatorilor în genere, a operatorilor sau variantelor ei secundare sînt, pentru autoare, un argument important referitor la specificitatea acestui limbaj. „Alte limbaje — avertizează Doina Bogdan-Dascălu —, printre care mai ales cel referențial, precum și celelalte metalimbaje recurg la mult mai puține mijloace pentru concretizarea secundară a funcției metalingvistice" (p. 126). De asemeni, peste jumătate din ansamblul operațiilor și operatorilor ar aparține funcției amintite. O notă diferențiatoare semnificativă a limbajului analizat privește și semantica termenilor supuși operațiilor metalingvistice secundare: „Prin urmare — ni se atrage atenția — prezența unei operații metalingvistice secundare într-o altă operație metalingvistică secundară și întrebuințarea acestor operații în legătură cu alți termeni decît cei tehnici constituie trăsături proprii limbajului criticii literare" (p. 128).

Fizionomia criticii noastre este reliefată mai ales prin surprinderea multor operatori superlativi sau negativi lirici ai funcției emotive.

Mare atenție se acordă funcției poetice, ca analoagă celei estetice a criticii, funcție subordonată celei metalingvistice. Autoarea a trebuit să învingă destule păreri referitoare la locul distinct al funcției poetice (orientate strict asupra formei) față de celelalte, orientate spre exterior, căci: „aceste opinii sînt îndreptățite atunci cînd funcția poetică este dominantă și cînd, într-adevăr, ea se opune, prin trăsăturile amintite, tuturor celorlalte, dar nu se mai justifică pentru situațiile în care funcția poetică e secundară" (p. 168).

În ansamblul demersului analitic importantă este sesizarea presiunii limbajului-obiect asupra metalimbajului. Diferențierile stabilite între metafora critică și cea poetică sînt semnificative însă și convingătoare asupra caracterului secundar al funcției metaforei în critică: subordonare a funcției metalingvistice de către cea poetică în textul literar — situație inversă în limbajul critic; transparență a metaforei critice *in absentia* — opacitate a aceluiași tip în limbajul poetic; tendință, stabilitate și inovație metaforică în limitele clișeului în limbajul critic, cu rol

de exprimare a conceptelor fundamentale — evitare a clișeelor ornamentale în cel poetic; proliferare a metaforei antroponimice în critică prin dobîndirea de sens de către numele propriu.

Celelalte procedee poetice: portretizarea, descrierea, nararea sînt analizate tot ca modalități de transfer din limbajul-obiect, dominate de funcția metalingvistică.

Neeludînd nici abordarea diacronică a limbajului critic românesc, Doina Bogdan-Dascălu remarcă o surprinzătoare continuitate a funcțiilor și operațiilor corespunzătoare, elementele de variabilitate fiind caracteristice doar la nivelul operatorilor.

Lucrarea este o foarte serioasă contribuție la investigarea monografică a trăsăturilor de generalitate ale unui limbaj, la definirea specificității limbajului critic.

D. VLĂDUȚ

Dictionnaire de termes nouveaux des sciences et des techniques, sous la direction de Gabrielle Quemada, Conseil international de la langue française, Agence de coopération culturelle et technique, Paris, 1983, 606 p.

Reînnoirea lexicală permanentă pe care o determină dezvoltarea contemporană a științelor și tehnicii se concretizează în apariția de termeni noi care denumesc noile noțiuni cu care se operează. Dicționarul pe care-l prezentăm ilustrează mișcarea produsă, între anii 1973 și 1979, din punctul de vedere al îmbogățirii lexicale a vocabularului (prin împrumut, derivare, compunere, schimbarea clasei gramaticale) și al îmbogățirii semantice a termenilor. Termeni noi apăruți în domeniul informaticii și al istoriei, în cel al electronicii și al economiei etc. măresc inventarul lexical al terminologiilor de specialitate. Dicționarul se adresează specialiștilor „qui souhaitent pouvoir exploiter plus complètement et plus commodément la somme d'informations ainsi accumulée".

Volumul se compune din două părți; prima inventariază termenii alfabetic, indicînd pentru fiecare: clasa gramaticală căreia îi aparține, data la care a fost atestat pentru prima oară, domeniul specializat în care este întrebuințat („le classificateur thématique", specificîndu-se, atunci cînd e necesar, domenii subordonate — „des sous-classificateurs": *bâtiment et travaux publics*$>$*construction; bâtiment et travaux publics* $>$ *matériel de chantier)*, definiția, stabilită sau validată de specialiști, termenul cu care intră într-o posibilă relație semantică (ex.: **cône plat** v. *désinclinaison;* **synthétiseur d'écriture** v. *synthétiseur de parole;* **mimème** v. *mimisme* etc.), termenii corespunzători în germană, engleză și spaniolă (inegal prezenți în cuprinsul cărții) și, în sfîrșit, un număr de referință care trimite la publicația „La Clé des Mots", revistă consacrată terminologiilor de specialitate, din care au apărut între anii 1973 și 1979 66 de numere, incluzînd 9400 de repere lexicale.

Partea întîi a dicționarului cuprinde de asemenea un inventar al termenilor, organizați în funcție de clasificatori și subclasificatori și un tablou general al clasificatorilor, o listă alfabetică a clasificatorilor și subclasificatorilor cu trimitere la domeniul de activitate căruia i se subordonează, un indice alfabetic al cuvintelor germane, engleze și spaniole.

A doua parte cuprinde repertoriul alfabetic al formanților morfosemantici. Se poate urmări cu ajutorul lor productivitatea pe care o au cu deosebire anumite unități derivative sau elemente de compunere. Astfel, din domeniul sufixelor pentru formarea numelor de acțiune sau de rezultat al acțiunii: *-ation (-isation), -age* (nici un termen format cu varianta *-issage)* sînt la baza mai multor derivate decît *-ement* (nici un termen format cu varianta *-issement),* în timp ce *-ance* nu a creat derivate decît cu sensul „proprietatea de a..." *(conscientisation, complexation, maternisation, raciation; bulletinage, indexage; bruyance, nivelance).* O mențiune pentru folosirea lui *-at,* care atribuie unității rezultante sensul de „produs rezultat al acțiunii" *(abstrat, concentrat, régénérat)* și pentru *-on (caviton, plasmon)* în derivate care denumesc „un ansamblu minimal, o particulă". Se poate remarca productivitatea sufixului *-eur, -euse (clicheur, dépileur, banderouleuse, ficeleuse),* mai ales pentru agenți cu trăsătura [- uman], care pot fi exprimați și cu ajutorul sufixului *-ant (cavitant, dessicant, désambiguïsant);* pentru numele de specialiști, *-iste* creează un număr impunător de termeni noi: *billetiste, interniste, nucléariste; -isme* apare însă în derivate cu diferite sensuri: „ansamblu de fenomene" *(magmatisme, territorialisme),* „profesiune" *(maquettisme),* „sistem, doctrină" *(chimérisme, polytechnisme),* „construcție specifică unei limbi" *(créolisme).* Adjectivizarea este realizată mai ales cu ajutorul lui *-é (-isé): biopsié, paramétré, voyellé,* pentru a exprima

o stare rezultată dintr-o acţiune, cu ajutorul lui *-able* „apt de a fi...": *assemblable, fluidifiable, mathématisable*, al lui *-al, -ique, -iste* pentru sensul „relativ la...": *algal, idiolectique, monétariste*. Sînt mai puţin numeroase verbele, toate aparţinînd grupei I în *-er, -iser*, mai rar în *-ifier*.

Dintre prefixe, terminologiile de specialitate au recurs frecvent la *a- (an-)*, privativ sau negativ, la *dé-, dés-*, separativ, negativ, la *in-* privativ, la *sur- (amodal, anallergisant, dégarage, désargilage, inalibile, surréservation)*.

Foarte numeroşi sînt termenii formaţi cu ajutorul elementelor de compunere; alături de cele consacrate de uz mai ales în cadrul terminologiilor de specialitate, se înregistrează elemente de compunere noi ca *mini-*: *minibéton, minimarge; visio-*: *visioconférence, visiophone; rizi-*: *riziculture; exci-*: *excimère, exciplexe*.

E interesant să observăm întrebuinţarea temelor „legate": *presté* format după *prestation; magnétuscrit* format după *manu-scrit*; dintre ele unele s-au creat spontan în limba contemporană: *rurbain* după *(ur)bain; lidar, sodar* după *(ra)dar*. Se poate remarca de asemenea folosirea procedeului de derivare pe baza abrevierilor: *ufologue* sau *ovniologiste* „specialist care studiază fenomenele legate de obiecte spaţiale neidentificate"; *zégisme*, pornind de la *ZEG (ZEro Growth)* etc.

Se dovedeşte astfel capacitatea limbii franceze contemporane de a forma cuvinte noi, chiar dacă e vorba numai de domeniul limbajelor de specialitate.

Lucrarea nu se adresează numai specialiştilor din diferite domenii pentru a-i ajuta în utilizarea bagajului terminologic nou, ci şi lingviştilor, sugerîndu-le teme de reflecţie, de cercetare.

SANDA REINHEIMER RÎPEANU

CECILIA ROJAS NIETO, **Las construcciones coordinadas sindéticas en el español hablado culto de la ciudad de México.** Universidad Nacional Autónoma de México, México, 1982, 271 p.

Lucrarea de faţă are la bază proiectul intitulat „Studierea coordonată a normelor lingvistice culte în principalele oraşe din America Latină şi Spania". Principiile acestui proiect au fost expuse de Juan M. Lope Blanch la cel de al II-lea Simpozion al Programului Interamerican de Lingvistică şi Predare a Limbilor, 1964 (şi publicate în *La Filologia Hispánica en México. Tareas más urgentes*, México, D.F., 1969). Pentru realizarea proiectului s-a întocmit un chestionar care a avut în vedere diversele compartimente ale limbii: fonetic şi fonologic, morfosintactic, lexical şi stilistic. Consecinţa directă a acestei preocupări este creşterea interesului pentru cercetarea sincronică şi apariţia mai multor lucrări consacrate limbii spaniole, printre care şi lucrarea de care ne ocupăm.

Autoarea şi-a ales, din multitudinea de probleme din domeniul sintaxei, una mai concretă, cea a construcţiilor coordonate, ceea ce a impus analiza unui cuantum considerabil de material din arhiva chestionarului: el reprezintă 25 de ore de înregistrare pe bandă de magnetofon a 50 de informatori, din capitala Mexicului. Metoda folosită pentru culegerea materialului conferă astfel studiului caracter autentic, cuprinzător şi reprezentativ. Din punct de vedere metodic, autoarea a urmărit atît modalităţile de exprimare a raportului de coordonare, cît şi funcţiile sintactice ale unităţilor respective, considerînd existenţa unor mărci formale o condiţie indispensabilă pentru recunoaşterea unui raport sintactic. Investigaţia autoarei e centrată pe studiul construcţiilor coordonate prin *y, ni, o, pero* şi *sino*; ea tratează doar marginal, pentru a le delimita, alte situaţii pe care chestionarul le-a considerat înrudite, opiniile autoarei necoincizînd totdeauna cu cele ale autorilor chestionarului.

Lucrarea este formată din 8 capitole, şi anume:

1. Introducerea (p. 13—38) prezintă diferitele concepţii asupra coordonării, conceptul de coordonare adoptat, delimitarea elementelor de coordonare de alte construcţii.

2. Schema construcţiilor coordonate (p. 39-57): se analizează construcţiile bimembre, plurimembre, eterogene.

3. Elementele de coordonare (p. 59—102): se descrie coordonarea propoziţiilor şi a construcţiilor după tipul funcţional şi după clasa formală.

4. Construcţii care prezintă paralelism (p. 103—157): analiza structurilor cu paralelism simplu sau extins, coordonarea afirmativă sau negativă etc.

5. Construcţiile cu elemente discontinue (p. 159—192): analiza structurilor care nu

prezintă paralelism.

6. Fapte de concordanţă (p. 193—203): acordul dintre verb şi construcţiile coordonate relevante.

7. Fapte de alternanţă (p. 205—232): se relevă contextele de inserţie specifice coordonatelor; coordonarea prin *ni*; alternanţa *sino/pero*, *y/ni*; variantele *y/e*, *o/u*, *sino/sino que*.

8. Construcţiile necoordonate în care apar legături de coordonare (p. 233—258): în propoziţii incidente, în construcţii lexicalizate etc.

Lucrarea se încheie cu o bibliografie de specialitate bogată şi variată, în care apar şi cîteva lucrări româneşti, accesibile autoarei prin faptul că au fost publicate într-o limbă de circulaţie internaţională.

Lucrarea impresionează prin bogăţia materialului ilustrativ, prin informaţia bibliografică şi prin o expunere accesibilă.

ELENA CARABULEA

„Revue de linguistique romane" 44 (1980), nr. 173—174, 175—176, 435 p.

Acest număr din cunoscuta revistă a Societăţii de Lingvistică Romanică — „Revue de Linguistique Romane" (RLiR) prezintă o diversitate remarcabilă atît din punctul de vedere al domeniului romanic studiat, cît şi ca problematică lingvistică. Astfel, 1 articol priveşte idiomurile iberice (spaniola şi portugheza), 3 spaniola (dintre acestea 1 se referă la spaniola din Paraguay, iar 1 la soarta spaniolei din Filipine), 1 provensala, 1 retoromana, 2 româna, 7 franceza şi domeniul galoromanic (dintre acestea, 1 se referă la franceza din Canada), iar 1 domeniul romanic în general.

Desigur, cele care ne interesează în primul rînd sînt studiile care abordează probleme ale limbii române. Giuseppe Piccillo (*Considérations sur le lexique du catéchisme roumain (1677) de Vito Piluzio*, p. 121—134) examinează cîteva aspecte caracteristice ale lexicului „unuia dintre cele mai vechi documente româneşti cu caractere latine", continuînd, astfel, articolul *Note sulla „lingua valacha" del* **Katekismo Kristinesko** *di Vito Piluzio*, din SCL XXX (1979), 1, p. 31—45, în care se ocupa de aspectele fonetice, morfologice şi sintactice. Stabilind că, dintre cuvintele dispărute din limba actuală sau folosite numai regional, 16 sînt de origine slavă, 3 de origine latină, 5 de diverse origini şi 25 formaţii româneşti, autorul menţionează, ca o explicaţie a numărului mare al elementelor slave şi al formaţiilor româneşti dispărute, faptul că majoritatea acestora desemnează noţiuni proprii vieţii religioase. În ceea ce priveşte categoria formaţiilor româneşti, multe dintre derivate nu au nici o altă atestare, ceea ce ar putea să însemne că acestea reprezentau cuvinte dialectale sau formaţii compuse de către autor după modelele derivative existente. Andrei Avram (*Un aspect de la palatalisation des labiales en daco-roumain*: [[sk'er] „fer", [zǵer] *„verrat" dans les parlers d'Olténie*, p. 241—246) demonstrează că grupurile [sk'], [zǵ], întîlnite în partea de sud a Olteniei în poziţiile unde limba literară şi majoritatea graiurilor nepalatalizate ale limbii române prezintă secvenţele [fi̯], [vi̯], nu sînt urmarea unei influenţe exterioare, a contaminării formelor cu [s], [z] aparţinînd unor graiuri care nu se află în contact cu cele olteneşti de sud şi a celor cu [fk'], [vǵ], ci se datoresc unor evoluţii fonetice în interiorul graiurilor respective, care constau în consonantizarea semiconsoanei i̯ : [fi̯], [vi̯] > [fk'], [vǵ] şi, în urma unei asimilări parţiale, [fk'], [vǵ] > [sk'], [zǵ]; acest din urmă proces este comparabil cu schimbări fonetice cunoscute în domeniul romanic: lat. [kt] > rom. [pt] şi, uneori, lat. [ks] > rom. [ps]; lat. [kt], [ks] > [i̯t], [i̯s], în mare parte din Romania occidentală.

Dintre celelalte contribuţii, selectăm cîteva, care se detaşează prin interesul mai larg pe care-l prezintă. G. de Granda (*Préstamos morfológicos guaraníes en el español paraguayo*, I, p. 57—68, II, p. 247—265), pe baza studierii împrumuturilor morfologice din idiomul guaraní în spaniola din Paraguay, aduce contribuţii noi la teoria limbilor în contact: este infirmată teza privind imposibilitatea împrumuturilor morfologice între limbi; spaniola din Paraguay are unele tendinţe ce o pot include „al menos en los niveles mencionados, en la categoria de *lengua mixta*, tal como es definida por A. Rosetti" (p. 67), dar „por una parte, la persistencia de las estructuras gramaticales básicas del español general en el castillano paraguayo y, por otra, la limitación de los rasgos morfosintácticos de origen guaraní a determinados estratos socioeconómicos y registros orales hacen que la mencionada tendencia no haya alcanzado y, muy probablemente, no alcance tampoco en el futuro su culminación" (p. 262); nu se confirmă teza lui Uriel Weinreich, după

care dimensiunea fonică mai mare a morfemelor din limba sursă în raport cu limba primitoare reprezintă o condiţionare inductoare a realizării împrumuturilor la acest nivel lingvistic; în mod surprinzător, în ciuda condiţiei de limbă prestigioasă a limbii spaniole şi de idiom cu statut inferior a limbii guaraní, numărul şi importanţa elementelor morfologice de origine spaniolă adoptate de guaraní sînt mult mai reduse decît omoloagele lor guaraní acceptate în spaniolă ş.a.

W. Rothwell *(Prolégomènes à l'étude du vocabulaire de l'ancien provençal*, p. 69—81), pornind de la observaţia că sistemul latin al opoziţiei *albus* şi *candidus* pentru noţiunea de „alb" este păstrat în vechea provensală, ca şi în vechea franceză, dar nu mai există în franceza şi provensala contemporană, afirmă că „à la différence du latin classique, l'ancien provençal — de même que l'ancien français — semble ne pas créer de champs sémantiques bien nets, mais seulement des associations plutôt vagues de mots qui souvent se recoupent et se recouvrent" (p. 81).

Anne-Marie Loffler-Laurian *(L'expression du locuteur dans les discours scientifiques*, p. 121—134) cercetează modul de distribuţie al pronumelor *je*, *nous* şi *on* în stilul ştiinţific (în cîteva texte de fizică şi chimie), descoperind că limbajul ştiinţific operează o restrîngere în posibilităţile generale ale limbii nu numai la nivelul lexicului, unde este deja cunoscută, ci şi la nivel morfosintactic, criteriul selecţiei enunţurilor fiind, desigur, nonpersonalizarea sau depersonalizarea optimă. Concretizînd analiza la pronumele pomenite, se remarcă faptul că „l'auteur français évite *je*, et utilise *nous* et *on* selon une répartition qui ne couvre pas tous les emplois du langage courant" (p. 156); factorii care determină această repartiţie sînt legaţi de numărul autorilor lucrării, de caracterul mai teoretic sau mai practic al expunerii, de mulţimea definită sau indefinită, de specialiştii (incluzînd sau excluzînd autorul) care au formulat sau acceptă o anumită idee.

Stephen F. Noreiko *(Un modèle des temps verbaux du français*, p. 108—120) schiţează o schemă sintetică a sistemului verbal „à la lumière duquel on puisse expliquer le tableau de l'usage des temps du verbe dans le français d'aujourd'hui" (p. 120), plasînd acest studiu într-o perspectivă mai generală: „c'est là le paradoxe fondamental de la linguistique, qu'il faut toujours commencer par la fin, c'est à dire, aller au-delà des faits observables de la parole pour atteindre le système de la langue, sans lequel ces faits sont dénués de sens" (p. 110).

Celelalte contribuţii privesc evoluţii lexicale din latină în diferite limbi romanice (Y. Malkiel, *Du lat. TRIPODARE/TRIPUDIARE „danser" à l'anc. esp. trebejar, anc. port. trebelhar „gambader" (avec un coup d'oeil sur piétiner)*, p. 1—56; R. Blondin, *Sur les continuateurs du lat. vulg. ca (l) lata dans le lexique et la toponymie de la Galoromania*, p. 164—172), probleme ale limbilor în contact (A. Quilis, *Le sort de l'espagnol aux Philippines: un problème de langues en contact*, p. 82—107), cercetări de dialectologie şi geografie lingvistică (H. Guiter, *Noms de l'aubépine dans l'ALPO*, p. 158—163; F. Lagueunière, *Eléments pour une description phonologique du français de Glaine-Montaigut (Puy-de-Dôme). Approche méthodologigue*, p. 173—185; B. Fugger, *Influence du français commun sur les parlers comtois*, p. 186—200; M. Iliescu, *Bibliographie sélective des dialectes dits „rhéto-romans"*, p. 341—398), studii lexicografice (G. Merk, *Mots fantômes ou obscures. Datations douteuses*, p. 266—303; V. Almazan, *P. Potier, premier lexicographe du français au Canada: son glossaire*, p. 304—340).

Volumul cuprinde o bogată cronică bibliografică (între care o recenzie a lui Gheorghe Haş la lucrarea lui Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, p. 404—408), precum şi o prezentare amplă a lucrărilor Adunării Generale a Societăţii de Lingvistică Romanică (Palma de Mallorca, 11 aprilie 1980), p. 423—435.

Tomul 44 are o diversitate tematică şi metodologică apreciabilă, articolele pe care le cuprinde prezentînd un larg interes şi pentru lingvistica românească.

ION TOMA

„Gjuha jonë" Akademia e shkencave e RPS të Shqipërisë, Tirana, I (1981), 1, 2; II (1982), 1, 2; III (1983), 1, 2

Revista *„Gjuha jonë"* (Limba noastră), care apare din 1981, este editată de „Comisia permanentă pentru organizarea activităţii de cultivare şi îmbogăţire a limbii albaneze literare", înfiinţată în 1979. Ea cuprinde, pe lîngă articole de albaneză contemporană (lexic, ortografie, ortoepie, gramatică) şi, mai rar, de istoria limbii, o serie de rubrici permanente: limba şi şcoala; onomastică; cuvinte albaneze în locul cuvintelor străine; cuvinte

şi expresii rare albaneze; răspunsuri la întrebări; discuţii; articole despre personalităţi ale albanologiei.

Crearea comisiei permanente de cultivarea limbii literare dovedeşte un interes cu totul deosebit pentru stabilirea normei literare unice şi pentru difuzarea ei. Lingviştii albanezi consideră în principiu că în urma „Congresului de ortografie" din 1972, care a normat aspectul scris al limbii, albaneza are astăzi norme literare unice care urmează să fie mult mai intens difuzate prin lucrări cu caracter normativ: dicţionare (în 1954 şi 1980), îndreptare de ortografie (1948, 1951, 1957, 1967, 1973) şi de punctuaţie (în 1981), un manual de limbă literară pentru toţi (1976), un tratat de fonetică şi gramatică a limbii literare contemporane (din care a apărut în 1976 volumul de morfologie). În această serie de lucrări se înscrie şi revista „*Gjuha jonë*", care se adresează unui cerc larg de cititori.

Problemele teoretice ale limbii literare fac rareori obiectul articolelor publicate pînă în prezent. Numeroşii termeni folosiţi însă ar avea nevoie de definiţii clare: norma limbii literare unificate, limbă populară, limbă vorbită, raportul între cultivarea limbii şi norma lingvistică, codificare, *koïne* supradialectală (sau interregională), raportul între norma lingvistică şi sentimentul vorbitorului etc.

Există un consens în ceea ce priveşte istoria formării normelor literare şi perioadele de evoluţie ale acestor norme. Se consideră în general că bazele limbii literare actuale datează din secolul al XIX-lea, cînd s-a realizat apropierea normelor dialectale (M. Domi, 1, 1981, p. 26; I. Ajeti, 2, 1981, p. 25; L. Mulaku, 2, 1982; J. Thomaj, 1, 1983, p. 29). Cu toate acestea, istoria limbii literare începe cu primele texte albaneze din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, care duc la formarea a două variante literare principale bazate pe cele două dialecte, tosc şi gheg (I. Ajeti, 2, 1981, p. 22). Norma literară unică de azi se formează după unii autori prin convergenţa celor două norme literare dialectale (I. Ajeti, *loc. cit.*), după alţii pe baza unor *koïne* supradialectale ale aşa-numitei „limbi populare vii", dar nu se precizează dacă ea este limba producţiilor folclorice sau nu (L. Mulaku, *loc. cit.*). Deşi nu este luat în discuţie în nici un studiu, raportul între tradiţia scrisă şi norma dialectală sau poate folclorică în formarea limbii literare actuale, într-un articol al lui A. Dodi (2, 1983, p. 25) se face precizarea că tradiţia scrisă a avut o mai mică importanţă în stabilirea normei literare unice.

În ultimii ani se urmăreşte în mod special cultivarea şi îmbogăţirea limbii, difuzarea normei, diversificarea stilistică şi se acordă atenţie formei vorbite a limbii literare. Procesul de îmbogăţire are în vedere în primul rînd lexicul, căruia i se acordă în paginile publicaţiei o atenţie cu totul specială faţă de celelalte sectoare ale limbii. Din 1981 a început adunarea pe teren a cuvintelor şi expresiilor rare pe care revista *Gjuha jonë* le publică pentru a fi utilizate de cît mai mulţi vorbitori. În numărul 2 din 1983 (p. 5 şi urm.) se face un bilanţ al acestei activităţi care se va încheia în 1985 (de altfel, în fiecare număr se publică dări de seamă ale Comisiei de cultivarea limbii). Cuvintele sînt adunate de profesori şi de elevi din şcolile de toate gradele. Listele de cuvinte şi expresii publicate pînă acum sînt utile şi pentru studiul comparat al lexicului albanez cu lexicul altor limbi sud-est-europene. Ele pun la dispoziţia cercetătorului cuvinte înregistrate pentru prima oară (cu indicarea locului unde au fost culese), dovedesc capacitatea unor cuvinte deja cunoscute de a forma noi derivate sau de a fi utilizate cu sensuri necunoscute încă. În acelaşi timp se poate observa mai uşor funcţia unor prefixe şi sufixe; un studiu al lui J. Thomaj (1, 1983, p. 29–32) analizează o serie de modele de formare a cuvintelor în dialecte, exemplele fiind însă, din păcate, literarizate. Ar fi poate necesară şi o rubrică de etimologii, mai ales că se face recomandarea de a nu se aduna cuvinte slave, greceşti, turceşti intrate de mult în limbă (1, 1981, p. 18 şi urm.).

Într-un articol privind norma lexicală (M. Samara, 1, 1981, p. 73) se menţionează că rămîn în afara normei arhaismele, cuvintele greceşti, slave, turceşti din regiunile de graniţă, cuvintele create în literatura secolului al XIX-lea şi dispărute cu timpul, neologismele care nu au caracter internaţional. Sînt acceptate cuvintele străine intrate de mult în limbă. În privinţa acestora nu există însă criterii precise de păstrare sau de eliminare a lor. Unii lingvişti recomandă de pildă renunţarea la un termen ca *brazdë*, împrumutat de mult din slavă şi frecvent în limbă (în favoarea cuvîntului albanez dialectal *hulli'* (E. Çabej, 1, 1981, p. 42))[1]. De asemenea, termenii creaţi în secolul al XIX-lea şi înlăturaţi de normă sînt acum reactualizaţi (M. Domi, 1, 1981, p. 26 şi urm.). De altfel, o altă sursă de îmbogăţire a lexicului, oarecum neglijată pînă acum, este aceea a tradiţiei vechilor scrieri (E. Çabej, 1, 1981, p. 38 şi urm.). Aceste cuvinte au cu atît mai multe şanse de a fi preluate de norma literară cu cît unele din ele continuă să fie utilizate dialectal.

Se propune înlocuirea neologismelor care nu sînt internaţionale. Cuvintele utilizate

[1] Considerăm că studii sistematice privind propunerile de înlocuire pe diferite domenii lexicale a termenilor vechi slavi (intraţi de mult în limbă), ca şi a celor din greacă şi turcă, ar fi deosebit de interesante, permiţînd comparaţia cu româna.

exclusiv în limbile romanice, nu şi în cele germanice şi slave, nu sînt considerate internaţionale şi, ca urmare, sînt eliminate, întrucît albaneza nu este o limbă romanică pentru a apela, ca limba română, de exemplu, la această sursă de îmbogăţire lexicală (E. Çabej, *loc. cit.*, p. 44–46).

Acolo unde nu se poate face înlocuirea cuvintelor străine, întrebuinţarea lor trebuie limitată. În felul acesta, unele cuvinte dintr-o familie sînt eliminate, iar altele nu, unele cuvinte pot fi utilizate într-un stil, dar trebuie eliminate din celelalte (1, 1981, p. 21 şi urm., E. Lafe, 2, 1981, p. 16). Înlocuirea şi limitarea întrebuinţării trebuie făcute numai dacă noţiunea continuă să fie clar denumită, criteriu asupra căruia nu se insistă însă destul; interesant este că substituirea se face şi cu expresii, locuţiuni sau perifraze (*ngul këmbë* pentru *insistoj*, *lë pas dore* pentru *neglizhoj*, J. Thomaj, 2, 1981; A. Duro, 2, 1981, p. 44).

Considerăm că unele din înlocuirile propuse nu ţin seama de sensul neologismului: *implikoj* este înlocuit cu *ngatërroj* „a încurca" şi cu *përziej* „a amesteca" (2, 1983, p. 78), *eveniment* cu *ngjarje* „întîmplare" (1, 1983, p. 78), *asistoj* cu *marr pjesë* „a lua parte" şi *asistent* cu *i pranishëm* „acceptat, acceptabil" (1, 1982, p. 84). Faptul că pentru un neologism sînt propuse mai multe cuvinte albaneze dovedeşte că nici unul nu acoperă perfect sensul sau sfera de întrebuinţare a termenului înlocuit. De asemenea, se acceptă de exemplu pentru stilul social-politic neologismul *celulë*, dar termenul este înlocuit chiar în stilul ştiinţific cu traducerea *qelizë*.

Procesul de îmbogăţire priveşte şi expresiile şi locuţiunile. În locul celor împrumutate sînt propuse expresii sinonime culese pe teren cu scopul de a feri limba literară de „schematism" şi „sărăcire" (J. Thomaj, 1, 1982, p. 15).

O serie de studii se referă la principiile după care se formează termenii noi de specialitate. Se cere respectarea principiului univocităţii şi al exactităţii (F. Leka, 1, 1982, p. 52, J. Thomaj, 1, 1983, p. 36). Cu toate acestea, apar cazuri în care un cuvînt din lexicul comun al limbii devine termen ştiinţific prin lărgirea sensului (ceea ce se consideră că facilitează generalizarea sa ca termen (A. Duro, 2, 1981, p. 41) sau cazuri în care se propun doi termeni pentru o singură noţiune (*grimcë* şi *thërrmi* pentru „particulă", F. Leka, *loc. cit.*). Traducerea termenilor străini este indicată pentru că astfel cuvîntul este mai clar pentru vorbitorul de albaneză (A. Duro, 2, 1981, p. 43).

O disciplină aflată la început este stilistica. Un articol al lui Xh. Lloshi (1, 1981, p. 82) se ocupă de principiile şi metodele stilisticii albaneze. Deşi fac distincţia necesară între limba literară şi limba literaturii artistice (E. Çabej, 1, 1982, p. 41), specialiştii albanezi îşi îndreaptă cu precădere atenţia către analiza operelor literare (vezi şi darea de seamă a Comisiei asupra acestui domeniu în numărul 2, 1983) şi mai cu seamă către lexicul operei literare. Neologismul este scos din discuţie ca lipsit de valoare artistică (Ymeri, 2, 1982, p. 62), deşi, mai rar, este exprimată şi părerea opusă: nu lexicul este cel care asigură individualitatea limbii, ci structura gramaticală şi deci nu numărul tot mai mic de împrumuturi vechi sau noi, ci modul în care acestea sînt integrate în structura limbii şi apoi valoarea lor stilistică este cu adevărat importantă (R. Ismajli, 2, 1983, p. 59).

În afara unor articole despre limba cîte unui autor (R. Ismajli despre I. Kadare, 2, 1983, p. 59, A. Klosi, 2, 1983, p. 61 despre J. Xoxa; A. Klosi propune chiar elaborarea unui dicţionar al operei lui J. Xoxa) mai apar articole despre stilul publicistic (N. Cikuli, 2, 1982, S. Këlliçi, 2, 1982, p. 70) şi articole despre diferite terminologii, pe stiluri (Fl. Xoxa, K. Çollaku, 2, 1981, p. 46, H. Pasho, 2, 1982, p. 33) etc.

Studiile de onomastică sînt încă puţine. P. Daka (1, 1981, p. 105) propune o împărţire a numelor proprii de persoană pe straturi cronologice. M. Çeliku (2, 1983, p. 32 şi urm.) discută o problemă de morfologie, interesantă şi pentru comparaţia cu româna: articularea numelor masculine şi feminine şi a prenumelor (v. şi S. Këlliçi, 2, 1982, p. 70–75 care dă ca normă articularea numelor proprii străine).

Raportul între limba literară şi dialecte, ca variante ale limbii naţionale (J. Gjinari, 1, 1981, p. 65) face obiectul mai multor articole. Ţinînd seama de unitatea şi stabilitatea normei literare, ea trebuie totuşi îmbogăţită cu elemente dialectale ca una din sursele cele mai însemnate (M. Domi 1, 1981, p. 30). În procesul de limitare a funcţiilor lor din punct de vedere geografic şi social, pe drumul convergenţei cu limba literară, dialectele rămîn încă o sursă foarte importantă pentru dezvoltarea limbii literare: afară de lexic (A. Hidi, 1, 1983, p. 47), sistemul limbii literare poate integra, pentru a rezolva o serie de omonimii morfologice, forme dialectale (J. Gjinari, *loc. cit.*). În acest scop, de un interes deosebit se bucură elaborarea *Atlasului dialectal albanez*, asupra stadiului căruia J. Gjinari dă o dare de seamă. Atlasul va realiza comparaţia între dialecte şi a dialectelor cu limba literară şi va avea ca anexă un volum de texte dialectale. O împărţire în dialecte a albanezei propune B. Beci (2, 1982), care consideră că principalele dialecte albaneze s-au format la sfîrşitul perioadei antice sau în evul mediu timpuriu.

Mult mai puţin frecvent decît lexicul, norma fonetică şi cea gramaticală sînt totuşi studiate cu atenţie. Studiile de fonetică explică structura fonetică a limbii literare,

care nu se suprapune pe structura nici unui dialect (A. Dodi, 1, 1981, p. 58) și urmăresc eliminarea pronunției dialectale (A. Dodi, *loc. cit.*). Nu lipsesc studiile cu privire la principiile de ortoepie (1, 1982, p. 57) și de ortografie (A. Dodi, 2, 1983, p. 25). Între faptele de fonetică, frecvente în limba literară vorbită, dar pe care norma nu le acceptă, intră : reducerea pînă la dispariție a vocalei *-ë* neaccentuat (A. Dodi, 1, 1981, p. 60, 62), adăugarea la sfîrșitul cuvintelor a unui *-ë* parazitar (S. Këlliçi, 2, 1982, p. 70), confundarea frecventă a consoanelor *r* și *rr* (I. Ajeti, 2, 1981, p. 26).

O altă serie de studii face cunoscute diferite aspecte ale normei morfologice (Gj. Shkurtaj, 1, 1981, p. 89). Tendințele și greșelile pe care norma literară nu le acceptă sînt interesante și din perspectiva comparației cu limba română, de pildă : ezitări la pluralul substantivelor care primesc la singular determinanți masculini și la plural determinanți feminini. Tendința actuală, neacceptată de normă, este de a le integra și la plural la masculin, mai ales pe cele care primesc *-e* la plural (mult mai rar pe cele cu pluralul în *-ra*); există și tendința inversă de a folosi determinanți feminini pentru substantive masculine care au pluralul în *-a* (E. Angoni, 1, 1981, p. 31 și urm.). Aceste substantive sînt numite în lingvistica albaneză ambigene sau chiar masculine cu formă de feminin la plural și corespund în română neutrului [2]. Mai menționăm : tendința de a nu se mai nota sau pronunța articolul genitival după un alt substantiv în genitiv (J. Gjinari, 1, 1981, p. 69); tendința de a se omite în limba vorbită articolul genitival și cel adjectival (S. Këlliçi, 2, 1982, p. 70), creșterea numărului de construcții prepoziționale (Xh. Lloshi, 1, 1981, p. 81).

O prezentare sumară a structurii morfologice albaneze duce la concluzia că nu există influențe în acest sector al limbii (Sh. Demiraj, 2, 1981, p. 33); de aceea, cu atît mai mult este necesară înlocuirea tuturor prefixelor și sufixelor neologice cu formanți autohtoni.

[2] V. Gr. Brâncuș, *Genul neutru în albaneză*, în SCL XIV (1963), 1, p. 77–88.

Un alt studiu distinge între tema lexicală și cea gramaticală și dă astfel o bază analizei corecte morfematice (Agalliu, 2, 1983, p. 41); este studiată distribuția și opozițiile în care intră vechea terminație de ablativ plural nearticulat *-sh* (Radovicka, 1, 1983, p. 54).

În sintaxă se studiază acordul (I. Loli, 2, 1982, p. 46–49); apar unele studii de topică, cu atît mai interesante cu cît sînt printre primele și permit comparația cu româna (Th. Rrushi, 2, 1983, p. 46, M. Totoni, 2, 1983, p. 71).

În sfîrșit, două studii ale lui Sh. Demiraj fixează locul albanezei ca limbă indo-europeană (1, 1982, p. 5 și urm.) și ca limbă sud-est-europeană (1, 1983, p. 38). În primul articol se menționează descendența din iliră, faptul că albaneza nu face parte din nici o familie de limbi și elementele de structură moștenite din indo-europeană. În cel de al doilea articol, după ce dă o definiție a balcanismelor (unele concordanțe și paralelisme cîștigate de-a lungul istoriei limbilor balcanice) și după ce enunță faptul că albaneza este una dintre limbile balcanice tipice, Sh. Demiraj afirmă că toate trăsăturile considerate ca balcanice sînt vechi în albaneză (între altele, articolul enclitic este mai nou în română decît în albaneză). Sînt aduse în discuție și cuvintele românești comune cu albaneza (deși nu pot fi numite balcanisme), autorul neputîndu-se hotărî dacă este vorba de împrumut din substrat sau de împrumut din albaneză.

Cele șase numere apărute pînă acum ale revistei *Gjuha jonë* fac cunoscută o experiență deosebită, aceea a fixării și difuzării unei norme literare sub ochii noștri. Problemele ridicate de stabilirea limbii albaneze literare, care își găsesc sau își vor găsi cea mai corectă rezolvare, au o sporită importanță teoretică. De asemenea, materialul de limbă bogat, de cele mai multe ori corect notat, tendințele vii de limbă, surprinse pentru a fi acceptate sau nu în normă (înțeleasă în sens tradițional), dau posibilitatea unor cercetări viitoare comparate cu alte limbi din zona sud-est-europeană (și mai ales cu româna).

CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU

Al XVII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică

În perioada 29 august — 3 septembrie 1983 s-au desfăşurat la Aix-en-Provence (Franţa) lucrările celui de al XVII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică, organizat de Societatea de Lingvistică Romanică.

Cele şase şedinţe plenare au fost consacrate problemelor actuale ale lingvisticii romanice. Eugenio Coseriu, preşedintele Societăţii de Lingvistică Romanică, a prezentat în prima şedinţă plenară raportul „Lingvistica romanică, tradiţii şi perspective". Au urmat celelalte rapoarte: „Diferenţierea teritorială a latinei şi formarea limbilor romanice" (Joseph Herman); „Lingvistica generală şi lingvistica romanică de cele două părţi ale Atlanticului" (Yakov Malkiel); „Plurilingvism în sînul Romaniei" (Mario Wandruszka); „Gramatica şi gramaticienii sintagmei nominale" (Marc Wilmet); „Lingvistica occitană astăzi: studiul spaţiului lingvistic, implicaţiile şi prelungirile sale" (Xavier Ravier).

Cele peste 350 de comunicări au fost grupate în următoarele secţii: lingvistică generală, lingvistică comparată, istoria gramaticii, fonetică, morfosintaxă, lexic, dialectologie, contacte între limbi, discurs oral, stilistică, sociolingvistică, onomastică, editare de texte. Varietatea temelor îmbrăţişate ilustrează deschiderea lingvisticii şi filologiei romanice atît spre domeniile clasice de cercetare filologică, cît şi spre direcţiile noi, moderne, ale gîndirii lingvistice, spre metodele actuale de cercetare a limbajului şi chiar spre filozofia limbajului.

De o deosebită audienţă s-au bucurat cele şapte mese rotunde, adevărate dezbateri asupra unora dintre cele mai fertile idei ale gîndirii lingvistice actuale şi ale romanisticii moderne. Masa rotundă privind *stadiul actual al semanticii* a avut drept organizator pe Robert Martin, care a punctat într-o sinteză pregnantă trăsăturile caracteristice ale semanticii poststructurale, precum şi marile curente din interiorul acesteia. În cadrul aceleiaşi mese rotunde, Bernard Pottier a prezentat o strălucită şi originală teorie integrată a limbajului axată pe semnificaţia frazelor, Eugenio Coseriu a expus o teorie proprie privind semnificatul gramatical, iar Christian Rohrer a propus o semantică a textului, inspirată de gramatica lui R. Montague şi bazată pe o teorie a reprezentărilor discursive, ilustrată cu ajutorul mai mult ca perfectului şi al trecutului anterior din franceză.

Masa rotundă consacrată *geografiei lingvistice în cadrul european* a fost coordonată de Gaston Tuaillon, Grassi şi Kruijsen, iar cea consacrată *problemelor editării de texte* a avut drept organizator pe Jacques Monfrin. Cl. Blanche şi J.-Cl. Bouvier au fost organizatorii mesei rotunde privind *problemele anchetei orale şi ale exploatării sale în limbile romanice*, iar Ž. Muljačic a condus discuţiile de la masa rotundă privind *tipologia limbilor romanice*. Ultimele două mese rotunde au avut ca teme *sociolingvistica şi limbile romanice* (raportor: A. Badia Margarit) şi, respectiv, *semiologia şi poetica în limbile romanice* (coordonatori: Jean Molino şi Joëlle Tamine.

Ideea-forţă care a polarizat sensul multora dintre comunicări, al rapoartelor generale, al discuţiilor din secţii sau de la mesele rotunde a fost vocaţia lingvisticii romanice de a îmbrăţişa şi aspectele teoretice ale ştiinţei limbajului, de a se constitui în disciplină teoretico-istorică. Cuceririle teoretice ale lingvisticii din ultimele decenii au condus la necesitatea ca dimensiunea istorică şi comparativ-tipologică a cercetărilor de romanistică să fie îmbogăţită cu elemente de teorie sincronică a limbajului: logică, semiotică, gramatici formale, sociolingvistică, dialectologie, metode şi tehnici de lucru structurale şi poststructurale, pragmatică, teoria discursului şi a textului, stilistică şi retorică.

Limba română s-a bucurat de o deosebită atenţie. Atît în comunicările participanţilor români la congres, cît şi în acelea ale participanţilor din alte ţări, în rapoartele din şedinţele plenare sau în discuţiile de la mesele rotunde au fost prezentate aspecte gramaticale, semantico-lexicale, stilistice şi de organizare a nivelului transfrastic, discursiv, fapte de diacronie a limbajului, care conferă limbii române un loc aparte în tipologia limbilor romanice, au fost comunicate rezultatele unor cercetări noi şi originale privind manuscrisele eminesciene.

Adunarea generală a Societății de Lingvistică Romanică a ales ca președinte al Societății pentru actualul exercițiu pe Aurelio Roncaglia.

Organizat sub auspiciile Universității din Provența, Congresul a fost o reușită perfectă, la care a contribuit îndeosebi Comitetul de organizare, în frunte cu secretarul general al Congresului, Jean-Claude Bouvier, care n-a precupețit nici un efort pentru a asigura acestei manifestări științifice prestigiul cuvenit.

Octombrie 1983

MARIANA TUȚESCU

Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
București, Pitar Moș 7—13

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Academia Republicii Socialiste România. Universitatea „Babeş-Bolyai". Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară Cluj-Napoca. **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat.** Sub conducerea lui Petru Neiescu. De Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, 1980, XXXII p. + 155 hărţi + 9 planşe + 154 p. anexa (broşura **Date despre localităţi şi informatori**), 184 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste. Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice. **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia.** IV. De dr. Teofil Teaha, dr. Ion Ionică şi dr. Valeriu Rusu, 1980, X p. + 304 p., 238 lei.

Academia Republicii Socialiste România, **Dicţionarul limbii române** (DLR). Serie nouă. Redactori responsabili: Iorgu Iordan, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Alexandru Graur, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Tomul VIII. Partea a 4-a. Litera **P** (**Pogrijenie — Presimţire**). Redactori responsabili ai tomului al VIII-lea (partea a 4-a): Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Mircea Seche, doctor în filologie, şeful Sectorului de lexicologie de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti, 1980, p. 949—1341, 50 lei; Tomul XI. Partea a II-a. Litera **T** (**T — Tocăliţă**). Redactori responsabili ai tomului XI (partea a 2-a): Vasile Breban, doctor docent Bela Kelemen, 1982, 376 p., 75 lei; Tomul XI. Partea a 3-a. Litera **T**(**Tocăna — Twist**). Redactori responsabili ai tomului XI (partea a 3-a): Vasile Breban, doctor docent Bela Kelemen, 1983, 764 p., 77 lei.

Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374—1600.** Redactor responsabil: Gh. Bolocan. Colectivul de autori: Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, Mile Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guţu, Cornelia Popescu, 1981, 368 p., 32 lei.

ION COTEANU, **Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 245 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine.** 1981, 170 + II 404 + III 232 p., 29 lei.

Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Texte româneşti din secolul al XVI-lea.** Ediţii critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon. Coordonator Ion Gheţie, 1982, 638 p., 57 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti. **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române** (DOOM). De Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Finuţa Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, Ionel Rizescu, Laura Vasiliu, 1982, 693 p., 105 lei.

AL. GRAUR, **Dicţionar al greşelilor de limbă**, 1982, 80 p., 5,50 lei.

LUIZA SECHE — MIRCEA SECHE, **Dicţionarul de sinonime al limbii române** (DSR). 1982, 1113 p., 158 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti. **Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie.** Ediţia a IV-a. Bucureşti, 1983, 224 p., 16,50 lei.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1983 (XXXIV)

4

ECATERINA MIHĂILĂ, Analogii exprimate genitival, prepozițional și adverbial în poezia română actuală; TATIANA SLAMA-CAZACU, Formule de politețe în limba română: structură și funcții (II); MARIUS SALA, JANA BALACCIU-MATEI, Derivate sau moștenite?; SEBASTIANA POPESCU-FISCHER, Necesitatea reluării, pentru DELR, a studierii elementului vechi grecesc în limba română; NICOLAE SARAMANDU, Dialectele românești suddunărene și dicționarele etimologice ale limbii române; ANDREI AVRAM, Substituirea cu [m] a consoanei inițiale în limba română și unele probleme de etimologie; GR. BRÂNCUȘ, Nume românești în cadastrul de la Shkodra din 1485; EMIL SUCIU, Împrumuturi din turcă prin condensare lexico-semantică; GH. CHIVU, Cuvinte de origine italiană într-un manuscris românesc din prima jumătate a secolului al XVIII-lea; ALEXANDRA MORARU, Note lexicale și etimologice; MARIA PURDELA SITARU, Note asupra sensurilor și etimologiei cuvîntului rom. *miață*; VIRGIL NESTORESCU, Note etimologice.

5

Academicianului Iorgu Iordan, omagiu la a 95-a aniversare

Bibliografia lucrărilor academicianului IORGU IORDAN 1978–1983 (Marius Sala); G. MIHĂILĂ, 50 de ani la Academie; NADIA ANGHELESCU, Observații despre statutul cauzalității într-o teorie a limbii; ANDREI AVRAM, Cu privire la statutul fonologic al consoanei [z] în italiană; JANA BALACCIU-MATEI, Adjectivul *bun* în contexte non-evaluative; ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, Puncte de vedere privind interpretarea cuvîntului ca sistem de sensuri; FULVIA CIOBANU, Delimitarea sufixului *-esc* neologic de *-esc* vechi; TEODORA CRISTEA, Lematizarea în dicționarele bilingve; PAULA DIACONESCU, *Retorica română pentru tinerime* de D. Gusti (Iași, 1852) și un posibil model al ei; DOMNIȚA DUMITRESCU-SÎRBU, Propoziția impersonală cu *se* în spaniolă și română; I. FISCHER, Rom. *a corela:* un accident derivațional; ANCA GIURESCU, Observații cu privire la locul limbii italiene în Romania; LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU, Strategii ale politeții la personajele lui M. Sadoveanu (Comentariu la capitolele V și VI din romanul *Zodia Cancerului)*; MIHAELA MANCAȘ, Semantica simbolului poetic; ANCA MĂGUREANU, Pragmatica și sensul lexical; LIVIU ONU, Prima atestare lexicală și paternitatea unui text; GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, În sprijinul variantelor literare libere; SANDA REINHEIMER-RÎPEANU, SARMIZA LEAHU, Rom. *pe dibuite* – sp. *a tientas*; MARIUS SALA, Fondul lexical panromanic; MARIA THEBAN, Structurile determinative în *Os Lusíadas* de Camões; E. VASILIU, Semantică, normă și efect stilistic; IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, Obiectul direct prepozițional în română și în unele limbi romanice; LUCIA WALD, Note asupra pluralului abstractelor negative.

6

LOUIS MOURIN, Pronoms et adjectifs relatifs romans en function de génitif possessif et partitif; ALEXANDRA CUNIȚĂ, Evaluare cantitativă și evaluare axiologică; MARIANA TUȚESCU, Univers de discurs și structură sintactică; ION TOMA, Despre tautologiile toponimice; MIHAELA BÎRLĂDEANU, Structura etimologică a două vocabulare reprezentative: român și francez; MAGDALENA POPESCU-MARIN, Cu privire la substantivele invariabile din limba română; ELENA CARABULEA, Aspecte ale trunchierii cuvintelor în limba română; SERGIU DRINCU, Observații privitoare la etimologia prefixelor *pre-* în limba română; COMAN LUPU, Din terminologia sportivă recentă; CONSTANTIN DOMINTE, Drom. *sîmbră* „asociație (păstorească)" (Note de etimologie romanică); ANA FIROIU-GOLDIȘ, Subiect și temporalitate în lexicografie; ANDREI BANTAȘ, ILINCA CONSTANTINESCU, PAULA ȘENDREA, Observații pe marginea înregistrării cuvintelor de origine engleză în lucrări lexicografice românești; DOINA BOGDAN DASCĂLU, Cumulul funcțional.

RM-ISSN 0039–405 X

I. P. „Informația" –c. 2050

Lei 30

292

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXXV

3

mai-iunie

1984

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa Consiliului de conducere: Adresse du Comité de rédaction: Bucureşti 1, 79638 Spiru Haret 12, tel 14 26 80 şi 15 74 30, int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

La revue « Studii şi cercetări lingvistice » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 58.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 1
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

3—XXXV—1984
mai—iunie

SUMAR

AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ONOMASTICE
(Leipzig, 13—17 august 1984)

SCL, an XXXV, nr. 3, p. 167—274, București, 1984

ION TOMA

DESPRE APLICAREA STATISTICII ÎN TOPONIMIE

Autorul enunţă cîteva principii generale care stau la baza cercetării statistice a toponimiei şi prefigurează unele probleme şi tipuri concrete de investigaţie ce pot fi abordate cu ajutorul acestei metode. Se prezintă, de asemenea, cîteva aspecte ale unui studiu structural statistic al ansamblului toponimic al Olteniei.

1. Ştiinţele umaniste, între care şi lingvistica, folosesc în ultima vreme tot mai mult metodele statistice sau alte metode matematice. Într-un fel, lingvistica a aplicat în mod empiric, sau cel puţin a presupus, încă de la începuturile sale, modalităţi statistice de studiu. Descoperirea legilor fonetice, a tendinţelor limbii ori descrierea structurilor fonetice sau gramaticale ale unui idiom au avut la bază consideraţii statistice implicite, care au înlesnit reducerea numeroaselor combinaţii posibile la un număr limitat, redus, de reguli generale, de invariante [1]. Lingvistica foloseşte, însă, în mod sistematic şi riguros, metode statistice mai ales după introducerea concepţiei şi metodologiei structuraliste de studiere a limbilor naturale, care, prin însăşi specificul lor, solicită şi fac posibile raportări cantitative între diverse fenomene şi caracteristici lingvistice.

Cele mai multe cercetări de statistică lingvistică în România apar în ultimele două decenii şi privesc, la început, lexicul [2], apoi sînt concepute şi adaptate modele matematice pentru descrierea şi prelucrarea altor compartimente ale limbii. Se constituie chiar o nouă disciplină, de graniţă, lingvistica matematică [3].

Ramurile lingvisticii nu au introdus în egală măsură concepte şi tehnici provenite din ştiinţele exacte. Între disciplinele lingvistice care au preluat mai tîrziu şi în măsură mai mică metode formale, numerice, se numără şi toponimia [4]. Aceasta se datoreşte faptului că, pînă de curînd, toponimia se ocupa în special de toponime izolate, considerate „importante", neglijînd masa numelor de locuri mărunte, considerate „neinteresante" [5]. Concepţia dominantă în rîndul lingviştilor era aceea că toponimia nu formează un sistem ordonat de reguli de funcţionare riguroase, ceea ce duce la concluzia că eventualele raportări cantitative între diverse fenomene toponimice nu sînt relevante, nu pot duce la dezvăluirea unor

[1] Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Fonostatistica limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, p. 9–11.

[2] Constant Maneca, *Lexicologie statistică romanică*, Bucureşti, 1978, p. 12.

[3] Solomon Marcus, *Lingvistică matematică*, ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1966.

[4] Ion Toma, *Stadiul actual al cercetărilor de toponimie românească*, în *Contribuţii filologice*, II, Craiova, 1975, p. 50–51.

[5] E. M. Pospelov, *Matematiko-statisticeskie metodi v toponimike*, în *Izucenie geograficeskyh nazvaniji*, Moscova, „Mîslj", 1966, p. 29.

structuri sau tendinţe. De altfel, operaţia ar fi fost şi dificilă, chiar imposibilă, dat fiind faptul că nu existau repertorii extinse de nume de locuri, dicţionarele geografice, indicatoarele, hărţile, nomenclatoarele geografice cuprinzînd numai numele de localităţi şi unele toponime mai importante din teritoriul acestora. Or, după cum se ştie, statistica se aplică unei mase de elemente („populaţie" statistică), de preferat unui corpus finit de unităţi.

În ultimele decenii, se publică în diverse ţări un număr de lucrări de toponimie bazate pe analiza cantitativă a elementelor. Majoritatea autorilor abordează şi rezolvă probleme concrete, nu se preocupă de aspectele teoretice, metodologice. Nici măcar metodele care stau la baza propriilor lucrări nu sînt întotdeauna explicate, ceea ce face dificilă preluarea lor de către alţi cercetători. În aceste lucrări se iau în studiu mase mai mari sau mai mici de nume de locuri, care cuprind totalitatea toponimelor sau numai anumite clase, aparţinînd unor teritorii geografice compacte, învecinate sau izolate. Materialul este cules direct de pe teren sau din hărţi şi din documente. Se evidenţiază, cu ajutorul metodelor statistice, anumite legităţi cantitative şi schimbările lor în spaţiu şi în timp [6].

2. Ţinînd seama de specificul obiectului cercetării (masa numelor de locuri) şi de cerinţele metodelor cantitative, statistice ce urmează să fie aplicate acestui obiect, precum şi de experienţele anterioare privind folosirea metodelor matematice în studiul limbii, în general, şi al toponimiei în special, pot fi enunţate cîteva principii generale ce trebuie să stea la baza cercetării statistice a toponimiei :

a) Studiul cantitativ, statistic, este posterior studiului calitativ lingvistic al numelor de locuri şi se bazează pe acesta [7]. Cercetarea lingvistică pune în evidenţă specificul materialului abordat, stabilind, totodată, ce reprezintă fenomenele în legătură cu care vor fi întreprinse raportări cantitative şi ce probleme trebuie elucidate în felul acesta. Odată aplicate aceste raportări, interpretarea rezultatelor se face tot cu metodele toponimiei, ceea ce înseamnă că investigarea cantitativă este nu numai precedată, ci şi urmată de cea calitativă. Reiese că statistica reprezintă numai un instrument de lucru, subordonat analizei lingvistice a numelor de locuri.

b) Descrierea structurală (poate fi vorba de structura lexico-semantică, formativă, fonologică, etimologică etc.) a toponimiei unui teritoriu este cea mai adecvată bază pentru întreprinderea unei examinări statistice. Ea realizează observarea şi clasificarea fenomenelor toponimice în funcţie de relaţiile de structură stabilite între ele, urmînd ca, folosind metodele statisticii, să se constate mărimea, frecvenţa, repartizarea, dispersia acestora într-un eşantion dat.

c) Elementele toponimice nu se raportează între ele ca entităţi individuale, ci ca unităţi componente ale unor tipuri, clase, categorii, ansambluri, iar stabilirea acestor „invariante", sistematizarea unei mase

[6] H. Naumann, *Methoden der quantitativen Analyse in mycrotoponymischer Sicht*, in *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, II, Bucarest, 1970, p. 546 ; E. M. Pospelov, *art. cit.*, p. 28.

[7] Cf. Alexandra Roceric-Alexandrescu, *op. cit.*, p. 6–8.

amorfe de nume de locuri se face, ea însăşi, cu sprijinul statisticii, care distinge repetabilul de irepetabil, întîmplătorul de tipic [8]. Statistica poate fi de folos în această direcţie, întrucît, prin specificul său, folosind „procedee de cercetare, cum sînt cele ale observării de masă, ale centralizării şi grupării, procedee pentru determinarea indicatorilor generalizatori" [9], distinge „media" unui anumit ansamblu de elementele de detaliu, variabile, ocazionale.

d) Ca urmare, cele mai propice pentru abordarea statistică sînt masele mari de nume de locuri, ansamblurile toponimice numeroase [10]. Acestea pot fi reprezentate de totalitatea toponimiei unei ţări, provincii, regiuni sau zone (învecinate sau izolate) sau de o anumită parte a acestei toponimii (o clasă sociogeografică — nume de aşezări umane, nume de ape, de drumuri etc. ; un tip formal — toponimele derivate cu un anumit sufix, compuse într-o anumită structură etc. ; o categorie lexico-semantică — formate de la apelative denumind aspecte geomorfice, forme de relief etc.). Desigur, o condiţie importantă pentru relevanţa rezultatelor o constituie reprezentabilitatea corpusului supus cercetării. Aceasta depinde de calitatea anchetelor prin care au fost culese din teritoriu numele de locuri, dar şi de dimensiunile eşantionului ales, de raportul dintre acesta şi ansamblul pentru care se generalizează rezultatele etc.

e) Cercetarea statistică a toponimiei unui teritoriu poate fi completă, atunci cînd face o analiză cantitativă exhaustivă a ansamblului toponimic examinat, sau selectivă, cînd se ocupă numai de anumite raporturi [11]. Cele mai multe lucrări se încadrează în cea de-a doua categorie, statistica fiind folosită pentru elucidarea unor aspecte lingvistice sau extralingvistice particulare.

f) Amploarea investigaţiei statistice, metodele şi tehnicile folosite sînt strîns dependente de mărimea „populaţiei" supuse analizei, de întinderea teritoriului, de extensiunea în timp a fenomenelor urmărite. Trebuie avut în vedere, cu deosebire, dacă se urmăreşte o cercetare sincronică (unde se folosesc, în special, mărimile relative şi medii) sau diacronică (unde se utilizează, de preferinţă, analiza seriilor dinamice). Statistica nu oferă în nici un caz formule şi tehnici imuabile, general valabile pentru orice situaţie şi problemă. Cercetătorul, o dată cu fixarea problematicii toponimice urmărite, trebuie să selecteze şi să adapteze şi metodele statistice cele mai adecvate.

g) Microtoponimia, formîndu-se şi funcţionînd ca o masă compactă, rămasă, de regulă, în afara intervenţiei oficialităţilor, este considerată ca mai pretabilă examinării statistice decît macrotoponimia, ce cuprinde elemente selectate după criterii neunitare, întîmplătoare, şi care a fost supusă mai mult schimbărilor oficial-administrative [12]. Oricum, inclusiv deosebirile de comportament dintre cele două categorii pot fi desprinse foarte exact tot cu ajutorul analizei cantitative comparative.

[8] H. Naumann, *art. cit.*, p. 545.
[9] Mircea Biji, Elena Biji, *Statistică teoretică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1979, p. 24.
[10] Alexandra Roceric-Alexandrescu, *op. cit.*, p. 15.
[11] E. M. Pospelov, *art. cit.*, p. 29.
[12] H. Naumann, *art. cit.*, p. 545–547.

3. Prin aplicarea metodelor statistice la studiul numelor de locuri, se poate constitui o ramură a toponimiei pe care o putem numi toponimie statistică sau, după modelul dialectometriei și sociometriei — toponometrie, care ar avea, însă, un sens mai restrîns. Desigur, dacă la granița statisticii și toponimiei, ele însele discipline de graniță, se insistă asupra relațiilor cantitative în sine, neglijîndu-se specificul fenomenelor toponimice, se poate ajunge la o ramură a statisticii, numită, eventual, statistică toponimică, și care și-ar propune să dezvăluie anumite trăsături comune toponimiei și altor domenii. O asemenea optică este posibilă, dar ea nu interesează în articolul de față.

Toponimia statistică ar fi, așadar, acea ramură a toponimiei care s-ar ocupa de studierea raporturilor statistice în cadrul maselor de nume de locuri. Folosind frecvențele relative, acest tip de cercetare poate pune în evidență relațiile între diversele tipuri de structuri, ierarhiza cantitativ diversele trăsături și elemente, sau chiar descoperi probabilitatea de apariție a acestora într-o anumită situație.

Plecînd de la această scurtă prezentare a posibilităților „tehnice" ale toponimiei statistice, putem să prefigurăm cîteva probleme și tipuri concrete de investigație ce pot fi abordate cu ajutorul acestei metode. În primul rînd în ceea ce privește cercetarea sincronică:

— bogăția (sau densitatea) toponimică a unui teritoriu dat (se poate raporta la întreg complexul toponimic sau numai la anumite categorii);

— diversitatea și concentrarea toponimică (raportul între densitatea toponimică și numărul de tipuri sau categorii prezente în teritoriu);

— frecvența medie a diverselor tipuri toponimice în cadrul complexului toponimic investigat. Termenul de tip toponimic acoperă un evantai foarte larg de posibilități (clasă lexico-semantică, etimologică, tip formal etc.);

— raportări statistice ale tipurilor și subtipurilor între ele, față de clasa supraordonată sau subordonată, pe ansamblul toponimiei sau pe părți (pe clase sociogeografice: nume de așezări, de ape, de forme de relief, drumuri, păduri etc.);

— reprezentarea apelativelor (în general sau a unor categorii), antroponimelor, toponimelor în materialul pe baza căruia s-a format toponimia unei zone;

— frecvența unor unități lexicale (*opritură*, *delniță*, *runc*, *zăcătoare*), a unui sufix (*-iță*, *-uță*, *-eț*) sau a altui formant toponimic (prepoziții, adjective);

— reprezentarea numerică a unor categorii gramaticale (singular — plural, nominativ — genitiv — acuzativ);

— compararea, din oricare dintre punctele de vedere expuse mai sus, a unor zone diferite geografic (munte, deal, cîmpie) sau social-istoric (moșneni — clăcași, zone cooperativizate — zone necooperativizate);

— îmbinarea a două sau mai multe criterii, pentru realizarea unei descrieri complexe a ansamblului toponimic, a unei tipologii toponimice a teritoriului dat.

În ceea ce privește cercetarea diacronică:

— comparația între bogăția, diversitatea, concentrarea toponimică a aceluiași teritoriu în diverse etape de evoluție (în măsura existenței unor inventare comparabile);

— evoluţia frecvenţei medii a diverselor tipuri toponimice, formanţi, unităţi lexicale, lexico-gramaticale sau gramaticale, într-o perioadă determinată de timp ;

— urmărirea tendinţelor de evoluţie a structurii toponimice a unui teritoriu pe baza unor raportări cantitative sincretice a diferitelor fenomene şi caracteristici.

Bineînţeles că, în realitate, deseori studiul sincronic se împleteşte cu cel diacronic [13], în funcţie de problema urmărită. Îmbinarea celor două modalităţi de studiu poate oferi concluzii mai complete, idealul fiind, aşa cum am văzut, descoperirea unor legităţi cantitative ale unui ansamblu toponimic şi schimbările acestora în spaţiu şi timp.

Putem adăuga că oricare dintre aspectele enunţate mai sus ca posibile investigaţii în toponimia statistică poate constitui obiect de comparaţie cu situaţia omologă din antroponimie sau din lexicul comun (luat în totalitatea sa sau pe anumite compartimente, frecvent apropiate, ca structură, de numele de locuri — numele de plante, de culori etc.).

Pentru declanşarea unei stimulări a studiilor de toponimie statistică, se simte încă nevoia unei prezentări teoretice a principalelor metode şi tehnici statistice, care pot fi folosite în studierea toponimiei. Probabil că unii cercetători ocolesc acest fel de investigaţii, tocmai din cauza unei cunoaşteri insuficiente a aparatului matematic necesar cercetării statistice a numelor de locuri, deşi acesta nu este, în general, foarte complicat.

4. Cercetările româneşti de toponimie au utilizat în măsură mai redusă, pînă în prezent, statistica [14]. O dată cu impunerea conceptului de structură în toponimie, implicit a metodelor structurale de cercetare, şi, mai ales, cu apariţia unor inventare largi de nume de locuri, folosirea unor metode cantitative este necesară şi posibilă şi în literatura noastră de specialitate. Există, în prezent, în toponimia românească, o concepţie relativ coerentă privind formarea şi funcţionarea structurilor numelor de locuri. În ceea ce priveşte repertoriile de nume, este suficient să ne referim la *Dicţionarul toponimic al României*, pe regiuni, în curs de elaborare, de către Institutul de Lingvistică din Bucureşti, institute similare şi facultăţi de filologie din Cluj-Napoca, Iaşi, Timişoara, Craiova şi din alte oraşe. Un prilej de realizare a unei cercetări de toponimie statistică ni s-a oferit şi nouă prin existenţa, la Institutul de Lingvistică din Bucureşti şi la Centrul de Ştiinţe Sociale al Universităţii din Craiova, a materialului cules de pe teren, din toate localităţile din Oltenia, pentru elaborarea *Dicţionarului toponimic al Olteniei*.

Vom prezenta, foarte succint, modul în care am conceput, pe baza acestui material, descrierea structural-statistică a toponimiei provinciei menţionate, precum şi cîteva din concluziile la care am ajuns în urma acestei cercetări.

Fără îndoială, nu avem pretenţia că am epuizat toate raportările statistice posibile în toponimia din Oltenia sau că o descriere structural-statistică a unui teritoriu se poate face numai în maniera propusă de noi.

[13] E. M. Pospelov, *art. cit.*, p. 29—30.

[14] Cercetătorii care au folosit frecvent aceste metode sînt Gh. Bolocan (cităm, de exemplu, art. *Structura numelor de sate româneşti*, LR XXV (1976), nr. 6, p. 513—603) şi I. Donat (*Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Ţara Românească*, în FD IV (1962), p. 101—133).

Aceasta este numai una dintre descrierile posibile, iar prezentarea noastră cuprinde, așa cum am precizat, doar cîteva aspecte (lucrarea în întregime urmează să apară în curînd).

Am luat în studiu numai numele de locuri românești cunoscute și folosite în prezent pe teritoriul cuprins între Dunăre, Carpați, Cerna și Olt. Cercetarea se limitează, așadar, la aspectul sincronic al fenomenelor studiate. Corpusul de toponime pe care le-am avut la dispoziție cuprinde 118 144 de unități, din cîte știm cel mai larg folosit pînă în prezent în lingvistica românească pentru prelucrări statistice. Numele de locuri au fost culese din cele 1 758 de localități aparținînd celor 352 de comune și orașe din provincia menționată.

Pentru a afla bogăția (sau densitatea) toponimică medie [15] din Oltenia, am considerat că cea mai potrivită unitate de referință este comuna (întrucît prezintă dimensiuni și grade de complexitate comparabile de la o zonă la alta). Calculînd media aritmetică simplă, constatăm că din fiecare comună s-au cules în medie 335 de toponime. Formula folosită :

$$\overline{X} = \frac{\sum_{i=1}^{n} X^i}{n},$$ în care $\overline{X}$ = numărul mediu de toponime într-o comună ; X^i = numărul de toponime din fiecare comună ; n = numărul comunelor.

În vederea determinării unor indicatori care să arate gradul de împrăștiere a valorilor caracteristicii (densitatea) în jurul mediei, a trebuit să calculăm și media ponderată a numărului de toponime dintr-o comună, cu atît mai mult cu cît, în practică, datele sînt mai ușor de colectat și de prelucrat în acest mod. Formula este :

$$\overline{X} = \frac{\sum_{i=1}^{n} X^i f_i}{\sum^{n} f_i},$$

în care fi = numărul comunelor în care s-a înregistrat același număr (sau interval) de toponime. Am împărțit comunele pe intervale de densitate crescătoare cu cîte o sută. Situația este cea din tabelul de mai jos :

Intervalul între care e cuprins numărul de toponime (X^i)	Numărul de comune care se încadrează în acest interval (fi)	Centrul intervalului (X)	Numărul total de toponime pe grupe
0–100	25	50	1250
100–200	84	150	12600
200–300	79	250	19750
300–400	48	350	16800
400–500	52	450	23400
500–600	17	550	9350
peste 600	47	650	30550
TOTAL	352		113700

[15] Pentru formulele și considerațiile statistice, vezi Mircea Biji, Elena Biji, *op. cit.*, p. 100–163.

Ultima grupă (peste 600) se închide la aceeași rată folosită în întreaga serie de intervale. De aceea, centrul intervalului este considerat

$$\frac{600 + 700}{2} = 650$$

Aplicînd formula dată mai sus, obținem : $\overline{X} = 323$

Rezultatul este puțin diferit de cel obținut prin formula mediei aritmetice simple, datorită aproximării introduse prin folosirea seriei de intervale.

O primă concluzie o constituie faptul că cele mai tipice comune pentru Oltenia din punctul de vedere al densității toponimice sînt cele care numără între 300 și 400 de toponime.

După cum se știe, în afară de media caracteristicii într-o populație statistică, importantă este și variația caracteristicii, în cazul nostru — variația densității toponimice de la o comună la alta. Aceasta ne dezvăluie, pe de o parte, măsura în care condițiile obiective (relieful) și subiective (factorii social-istorici) și-au pus amprenta asupra densității toponimiei folosită în diverse comune, iar, pe de altă parte, gradul de omogenitate al populației statistice și, indirect, calitatea anchetei. Indicatorii de variație pot fi folosiți pentru compararea unor complexe toponimice, învecinate sau îndepărtate, în timp și spațiu.

Amplitudinea variației (A %), cel mai simplu indicator, caracterizează cîmpul de împrăștiere a valorilor caracteristicii.

$$A\% = \frac{X_{max} - X_{min}}{\overline{X}} \cdot 100 ;$$

X_{max} = numărul maxim de toponime dintr-o zonă (în cazul nostru 1723)

$$A\% = \frac{1723 - 50}{323} \cdot 100 = 518\%$$

X_{min} = numărul minim de toponime dintr-o comună (în cazul nostru 50)

Amplitudinea variației este destul de mare (distanța dintre minim și maxim e de peste cinci ori mai mare decît media), ceea ce ar putea însemna că populația de care ne ocupăm are un grad redus de omogenitate. Pentru a verifica acest lucru trebuie să folosim indicatori sintetici ai variației (abaterea medie liniară, dispersia sau varianța, abaterea medie pătratică și coeficientul de variație). Apreciem că cel mai potrivit indicator pentru analiza populației de care ne ocupăm este abaterea medie pătratică standard (σ), întrucît permite caracterizarea gradului de concentrare a valorilor caracteristicii în jurul mediei, scoțînd în evidență influența factorilor (obiectivi și subiectivi) care au determinat variația caracteristicii.

Formula de calcul a abaterii medii pătratice este

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{n} (X_i - \overline{X})^2 fi}{\sum_{i=1}^{n} fi}}$$, iar rezultatul aplicării ei $\sigma = 181$.

Așadar, fiecare comună se abate de la nivelul mediu al densității toponimice în medie cu 181 de unități. Acest indicator caracterizează în modul cel mai sintetic variația densității toponimice în Oltenia, putînd

fi folosit pentru compararea, din această perspectivă, cu alt teritoriu sau cu același teritoriu, dar într-un alt moment din evoluția sa.

Menționăm că variația densității toponimice a toponimiei din Oltenia a fost prezentată grafic într-o histogramă, care prezintă vizual foarte clar curba frecvențelor, precum și pe hartă, arătînd o repartizare interesantă în teritoriu a caracteristicii discutate. Prezentarea histogramei și a hărții, deși interesantă, nu ne este permisă în economia lucrării de față.

După ce am clasificat toponimia din Oltenia, în mai multe etape, după diferite criterii (structură, compoziție lexicală, formă gramaticală), obținînd 112 tipuri finale, am calculat diversitatea (sau concentrarea) toponimică reprezentînd raportul între densitatea toponimiei și numărul de tipuri. Între bogăția toponimică și concentrarea toponimică există un raport direct proporțional : cu cît toponimia unei comune este mai numeroasă, cu atît aceasta este mai concentrată. Bogăția crește însă într-un ritm mai mare decît concentrarea, raportul dintre ele schimbîndu-se în același sens. Astfel, dacă media generală a numărului de toponime pentru fiecare tip (concentrarea toponimică) este de 6,4, ea crește progresiv de la 2 toponime pînă la 25 de toponime pentru fiecare tip. Așa cum arată tabelul următor, chiar în cadrul aceleiași serii de intervale există o variație a concentrării toponimice. Astfel, dintre cele 25 de comune cu pînă la 100 de toponime, 2 au în medie cîte 2 toponime pentru fiecare tip toponimic (deci concentrarea 2), 1 are concentrarea 2, 5, 14 au concentrarea între 2,5 și 3,3 și 8 au concentrarea între 3,3 și 5.

	0–100	100–200	200–300	300–400	400–500	500–600	600	Total
2	2							2
2–2,5	1							1
2,5–3,3	14	11						25
3,3–5	8	60	15					83
5–10	—	13	63	46	50	11	4	187
10–20	—	—	1	2	2	6	41	52
20–25	—	—	—	—	—	—	2	2
Total	25	84	79	48	52	17	47	352

Acest fapt demonstrează că în Oltenia există un număr de tipuri toponimice (aproximativ între 25 și 65, în funcție de densitatea toponimiei), care se repetă în fiecare comună, în medie de la 2 la 25 de ori, desigur nu aceleași de fiecare dată.

Am realizat o ierarhizare strictă a tipurilor toponimice din punct de vedere al numărului de comune în care sînt prezente cel puțin o singură dată.

Dintre concluzii, vom evidenția numai faptul că cele 15 tipuri întîlnite în mai mult de 320 de comune (deci cele mai frecvente) reprezintă toponimele simple (9) și compuse (6), derivatele lipsind la acest nivel. Șapte din cele 9 tipuri de toponime simple provin din apelative, iar cele 6 toponime compuse conțin pe prima poziție apelative geomorfice. Aceasta

înseamnă că, în majoritatea localităţilor din Oltenia, sursa principală de recrutare a reperelor toponimice o constituie elementele naturale vizuale, mai ales relieful.

Am efectuat o clasificare a toponimiei din Oltenia pe categorii sociogeografice, făcînd şi un calcul al reprezentării numerice a fiecărei categorii în cadrul ansamblului, aşa cum se poate observa din tabelul următor :

Nr. crt.	Categoria	Nr. toponime	%
1	localităţi	11.702	9,9
2	munţi	2.220	1,9
3	dealuri	20.907	17,6
4	ridicături mici	1.739	1,5
5	văi	6.774	5,7
6	adîncituri mici	7.269	6,2
7	ape curgătoare	6.667	5,6
8	ape stătătoare	4.096	3,5
9	păduri	10.164	8,7
10	drumuri	5.276	4,5
11	cîmpii	21.672	18,3
12	puncte în sat	4.227	3,6
	puncte în afara satului	15.531	13,1
	Total	118.144	100,0

O concluzie care se desprinde din tabelul de mai sus este aceea că cele mai numeroase categorii sînt numele de cîmpii (părţi de cîmpii) şi dealuri, întreaga clasă a numelor de forme de relief concentrînd nu mai puţin de 51,2% din întreaga nomenclatură topică. Această pondere deosebită este urmarea dominaţiei naturale a acestor topice în teritoriu şi demonstrează importanţa raporturilor obiective în denominaţia topică.

Clasificarea structurală a toponimiei din Oltenia a fost şi ea însoţită pas cu pas de o analiză cantitativă a raporturilor între tipurile supraordonate, subordonate sau aflate la acelaşi nivel. Procedeul cel mai potrivit îl constituie ponderea procentuală. Vom oferi numai 3 exemple din diferite etape de clasificare.

Prima divizare a masei toponimice din Oltenia priveşte structura toponimelor. Au fost constituite 3 clase : 1) toponime simple ; 2) toponime derivate ; 3) toponime compuse. Raportînd între ele cantitativ cele 3 clase, am obţinut 50 501 toponime simple, deci circa 43% din total (specificăm că toponimele însoţite de prepoziţiile *la*, *pe*, *în* au fost considerate, în regulă generală, simple) ; 1 954 toponime derivate, deci 1,6% din total (au fost incluse numai derivatele la nivel toponimic) ; 65 689 (circa 56% din total) toponime compuse. Observaţiile şi concluziile pot fi numeroase, dar nu este locul lor aici. Semnalăm numai importanţa unei asemenea raportări precise între cele 3 clase la dimensiunile unui inventar de peste 100 000 de toponime, în condiţiile în care pînă în prezent discuţiile s-au bazat pe impresie sau pe luarea în calcul a unor repertorii toponimice mult mai reduse.

Al doilea exemplu se referă la un alt nivel al clasificării, în care toponimele simple substantivale (TSs) sînt împărţite în 3 clase, în funcţie de formantul care le-a stat la bază (antroponim, apelativ, toponim). Cele provenite din antroponime (TSsAn) reprezintă aproape 45 %, cele bazate pe apelative (TSsAp) aproape 55%, iar cele formate de la alte toponime, dar fără adăugarea unui sufix (TSsT), sub 1 %.

Pentru a putea evidenţia reprezentarea statistică specifică a celor 13 categorii sociogeografice menţionate mai sus, am calculat ponderea procentuală a fiecărei categorii în cadrul clasei (TSsAn) şi am comparat situaţia cu cea prezentă la clasa supraordonată (TSs). Rezultatele sînt prezentate în tabelul următor :

clasa \ cat.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
TSs An	26,8	1,2	20,6	0,3	2,2	2,8	4,0	1,4	7,2	7,0	21,7	0,5	4,4
TSs	19,4	1,9	19,7	0,9	3,2	3,8	5,0	2,0	9,8	1,4	28,7	0,5	3,5

Reiese o preferinţă evidentă a localităţilor (1), punctelor din cadrul acestora (13), drumurilor (10) şi dealurilor (3) pentru toponimele simple provenite din antroponime, explicabilă la primele două categorii prin folosirea locuinţelor ca repere toponimice, la drumuri prin denumirea acestora în funcţie de proprietăţile prin care sau pe lîngă care trec, iar la dealuri (comparabil, de exemplu, cu cîmpiile, pentru care, surprinzător, se folosesc mai ales toponime provenite de la apelative), probabil prin apartenenţa sau apropierea faţă de localităţi ori prin faptul că, fiind relevante natural ca întreg, detaliile geomorfice, florale, construcţiile şi amenajările etc. nu se mai impun la fel de uşor ca în cazul locurilor plate.

Al treilea exemplu priveşte un tip aparţinînd categoriei toponimelor compuse. Este vorba de toponimele formate dintr-un apelativ, urmat de un antroponim la genitiv singular articulat proclitic (TC < ApN + AnG sg art. proclitic), tip foarte bine reprezentat, cuprinzînd peste 69 % din totalul toponimelor formate dintr-un apelativ urmat de un antroponim la singular.

Am considerat relevantă calcularea, în cadrul acestui tip, a ponderilor procentuale, în funcţie de fiecare categorie sociogeografică şi de sensul apelativului aflat pe prima poziţie. Pentru aceasta am stabilit 7 clase de apelative, după cum denumesc : 1) aspecte geomorfice ; 2) faună ; 3) floră ; 4) cultură agricolă ; 5) drumuri ; 6) construcţii sau amenajări ; 7) aspecte social-istorice.

Rezultatul raportărilor statistice menţionate e consemnat în tabelul de la p. 179.

Nu vom prezenta comentariul bogat care se poate face pe baza acestui tabel şi nici concluziile care rezultă. Vom menţiona numai posibilitatea desprinderii unor preferinţe ale toponimelor compuse, în funcţie de sensul apelativului aflat pe poziţia iniţială, faţă de una sau alta dintre categoriile sociogeografice. Comparînd situaţia acestor prefe-

rințe cu cea originară (denumirea fiecărui topic direct, generic ori cu ajutorul aspectelor naturale sau sociale cele mai apropiate, mai adecvate), se poate evidenția gradul de păstrare a raportului denominativ originar și,

clasa \ cat.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	0,5	1,7	25,7	6,3	9,5	25,2	10,7	16,8	0,8	0,2	3,5	—	0,2
2	—	—	—	—	—	—	—	—	11,1	72,2	16,7	—	—
3	0,1	0,1	1,9	—	0,3	0,1	0,2	0,2	33,4	0,7	37,1	0,5	25,6
4	1,9	—	2,3	0,1	0,4	—	—	—	2,0	1,1	91,7	—	1,0
5	20,0	—	1,1	—	—	—	1,0	—	2,7	65,0	3,8	3,6	2,8
6	0,1	0,1	0,4	0,1	0,1	0,1	—	—	0,1	0,3	0,7	29,8	68,4
7	7,4	—	4,5	—	0,4	0,4	—	—	2,2	0,7	68,4	8,3	9,7
1—8	1,1	0,5	8,0	1,8	2,8	7,2	3,1	4,7	6,9	2,6	14,6	12,9	34,1

în corelație, amploarea transferurilor de nume sau extinderilor, restrîngerilor, schimbărilor de sens. Astfel, din comparația cu situația omologă la nivelul toponimelor simple, atît în cazul tipului de față, cît și la alte tipuri, am constatat că toponimele compuse păstrează mult mai bine relația denominativă inițială decît cele simple. Faptul are cel puțin două cauze. În primul rînd, apelativele componente ale toponimelor compuse sînt, de cele mai multe ori, înțelese în grai, spre deosebire de cele care formează toponime simple, care pot fi, în proporție apreciabilă, termeni dispăruți din grai ca apelative. În al doilea rînd, însoțirea acestor apelative de antroponimul de pe poziția secundă face toponimul rezultat din compunerea lor mai precis și, deci, mai puțin apt transferurilor sau schimbărilor de orice fel.

Deși ar părea paradoxal, „conservatorismul" toponimelor compuse poate fi semnul noutății lor (ca material concret, nu ca sistem), față de toponimele simple (care fiind mai vechi au putut să sufere mai multe modificări ale raportului denominativ direct, contractat la apariția lor ca nume proprii).

La sfîrșitul investigației paralele, structurale și statistice, a ansamblului toponimic din Oltenia, au reieșit o seamă de raporturi caracteristice între diverse tipuri, care constituie „formula specifică a toponimiei din Oltenia", ce poate fi comparată cu formula altor provincii sau cu cea generală, la nivelul țării. Multe din aceste tendințe și reguli se vor dovedi, probabil, pe baza unor confirmări ulterioare, general românești sau poate general toponimice. Au fost puse, de asemenea, în termeni exacți numeroasele raportări de amănunt, bazate pînă acum pe impresie sau pe prelucrarea unui material toponimic mai redus cantitativ.

Am prezentat în acest articol numai cîteva exemple de aplicare a metodelor statistice în toponimie cu convingerea că, în mod obiectiv, avînd în vedere specificul metodologic actual al disciplinei noastre și existența unui material exhaustiv, pe regiuni și, curînd, chiar la nivelul întregii țări, vom asista la o perioadă de intensă folosire a metodelor și tehnicilor statistice în știința numelor de locuri.

L'application de la statistique en toponymie

(Résumé)

L'étude énonce quelques principes généraux sur lesquels devrait reposer la recherche statistique relative à la toponymie. Y sont préfigurés quelques problèmes et types concrets d'investigation qui pourraient être abordés par la toponymie statistique. Il s'agit de la recherche sur la richesse (ou la densité), la diversité (ou la concentration) toponymique d'un territoire, la fréquence moyenne de certains types, sous-types, classes, la représentation numérique des appellatifs (antroponymes ou toponymes), de certaines unités lexicales, lexico-grammaticales ou grammaticales dans un ensemble de noms de lieux ; la comparaison, aux points de vue antérieurs, de zones différentes sous l'aspect spatial ou temporel ; la description de la typologie et des tendances d'évolution de la toponymie d'une région donnée.

Dans la seconde partie de l'article, l'auteur présente quelques aspects d'une étude structurale statistique sur la toponymie de la province d'Olténie. On y établit la richesse moyenne de la toponymie, ainsi que quelques indicateurs de la variation de la richesse, qui mettent en évidence une population statistique fortement dispersée par rapport à la moyenne. On suit la concentration toponymique par rapport à la richesse toponymique, ainsi que l'aire de répartition et de fréquence des divers types toponymiques dans le 352 communes de l'Olténie.

On y présente ensuite les poids en pourcentages des diverses catégories socio-géographiques par rapport au total et entre elles, dans le cadre d'un type toponymique simple et d'un autre composé, ainsi que des sous-types du dernier.

Chaque rapport statistique est suivi d'explications et de conclusions, à titre d'exemples pour la manière dont on peut interpréter une analyse statistique.

Ianuarie 1984

București, Obcina Mare 1

I. COTEANU

O MODELARE TOPONIMICĂ

Se propune considerarea lui *ale* dintr-o serie de toponime din județul Olt ca marcă specifică pentru această categorie de nume. După stabilirea acestei mărci, s-au modelat și se modelează toponimele care conțin un antroponim.

Prezentăm aici o ipoteză care se poate formula pe scurt astfel: toponimia are tendința să se constituie într-un subsistem propriu și de aceea ajunge la un moment dat să se deosebească într-o măsură mai mare sau mai mică de baza vorbirii uzuale și chiar de a vorbirii specializate.

Una din căile de diferențiere este modelarea. Avem în vedere modelarea prin sintagme. O sintagmă toponimică foarte frecventă este cea care conține ideea de apartenență, de tipul *Păcuiul lui Soare, Cetatea Dîmboviței, Ocna Sibiului* ș.a.m.d. Ea indică un loc, pentru că acest rol îi este dat de comunitatea lingvistică, și nu din cauza relației sintactice din interiorul ei înseși, deși ideea de apartenență, care se poate glosa prin „ține de, aparține la", cuprinde virtual și ideea de plasare în spațiu. Ultima iese mai bine în evidență cînd al doilea termen al sintagmei este un nume de loc consacrat. De aceea, *Cetatea Dîmboviței* apare în limba veche ca *Cetatea de Dîmbovița*, unde prep. *de* înseamnă „de la", eventual „de lîngă" (apa numită Dîmbovița). Se întîmplă însă ca și numele de persoană să indice plasarea în spațiu, mai ales cînd desemnează o colectivitate, ca în *Satul Ștefănești*, de exemplu, cu *Ștefănești* ca nume de grup.

Ideea de posesiune propriu-zisă nu interesează discuția de față. Ea trebuie însă luată în seamă acolo unde avem certitudinea că nu se confundă cu apartenența.

Modelarea constă în construirea de sintagme conținînd una din formele de reprezentare a relațiilor amintite, dar cu termeni determinați de situația concretă dintr-o colectivitate umană cu un grai omogen. Înțelesul lor particular depinde de situația socială a grupului de vorbitori care dau nume locurilor și, bineînțeles, de tradiția istorică.

★

Ne oprim în continuare la o serie de toponime din județul Olt [1] care au o caracteristică aparte și ne servesc la ilustrarea ipotezei de mai sus. Ele sînt formate cu ajutorul unei „mărci" omonime cu articolul *ale*. Indiferent de ce este precedat, *ale* are întotdeauna un nume de persoană după el ca al doilea termen al sintagmei. Primul termen poate fi:

masculin singular: *Dudu ale Vlășceanu* (Orlea),

masculin plural: *Dujii ale Stăvariu* (Ștefan cel Mare),

[1] Pe baza materialului cules de cercetătorii din Institutul de Lingvistică din București, care ni l-au comunicat.

Cîteva din exemplele discutate le-am luat din teza de doctorat, *Toponimia luncii dintre Olt și Jiu*, p. 66, susținută de prof. Gh. Vișan la Institutul de Lingvistică, în ianuarie 1984.

feminin singular : *Ulița ale Naie Marinescu* (Coteni),
feminin plural : *Viile ale Pena (Părosu)* (Potelu),
neutru singular : *Colțu ale Costină* (Orlea Nouă).

Dovada că *ale* se află într-o situație morfologică deosebită de cea a articolului o fac mai întîi sintagme ca *Ulița ale Petre a lu Mărineț*, *Ulița ale Naie a lu Bolborici* și *Ulița ale Gica a lu Bolborici* (Tabonu), *Ale Oprea lui Drăguț* (nume de uliță, Rusănești).

Este evident că *ale (Petre)*, *ale(Naie)*, *ale Oprea* nu se confundă cu *a lu (Mărineț)*, și *a lu (Bolborici)*.

Marca *ale* se întîlnește și la plurale colective, tot de la nume de persoană : *Șoseaua ale Turculeștilor*, *Fîntîna ale Clenceștilor*, *Linia ale Borcăneștilor* (Scărișoara). Ea este neîndoielnic o marcă de genitiv, nu un fost *alde*. *Alde* se folosește și el, dar în mod surprinzător c u f l e x i u n e de genitiv plural, ca *aldor*, poate după un *a lor*, cu care nu este exclus să se fi contaminat : *Linia aldor Călăraș*, *Fîntîna aldor Radu Tiucian*, *Fîntîna aldor Lungu*, *Linia aldor Achim* și chiar *Linia aldor Mihalache Moțatu* (Slăveni).

Din exemplele de mai înainte se deduce că *ale* este neutru față de gen și de număr, dar nu și față de caz, căci precede un genitiv plural incontestabil în combinații ca *Șoseaua ale Turculeștilor*. Interesant este și faptul că, din cele peste 200 de toponime cu *ale* care ne-au fost puse la dispoziție, nici unul nu are **la singular** nume de persoană în formă de genitiv, cu toate că substantivele comune în situații similare apar în mod obișnuit în genitiv, de exemplu în *Gîrla Vîrtopului* (Potelu). La fel ca numele anterioare sînt tratate și poreclele și supranumele, pe drept cuvînt considerate nume de persoană : *Linia ale Cioară* (Tia Mare), *Ulița ale Oaie* (Ursa), *Măgura ale Șoimu* (Ianca Nouă), *Fîntîna ale Mașinistu* (Grojdibodu).

Ale este socotită deci marcă suficientă pentru genitiv, dar nu se exclude nici folosirea ei în formula generală, pe care o întîlnim în *Grădinile ale lu Marin Moise* (Izbiceni). Ambele procedee apar în *Via a lu Marin ale Oancă* (Potelu). E foarte probabil că de data aceasta combinarea lor se datorează nevoii de precizare. Dacă am fi avut și în partea a doua pe *a lu* (Oancă), s-ar fi iscat confuzii, relația de posesiune din prima parte ar fi putut să fie raportată la partea a doua. Observația aceasta se coroborează bine cu formulele toponimice scurtate ca *Ale Albișoru* (parte de sat, Jieni), *Ale Firoiu*, *Ale Parascu* (mahala, Gura Padinii). Ele rezultă, după părerea noastră, din ideea „parte dintr-o așezare mai mare locuită de grupul de persoane al cărui reprezentant este considerat *Albișoru*, *Firoiu*, *Parascu*" etc., deci ; *(Parte) ale Albișoru* și prin renunțare la primul termen : *Ale Albișoru*. Referentul toponimic fiind cunoscut de membrii comunității, denumirea în această formă poate fi precedată și de o prepoziție cu sens local, ca în *La ale Stan Neagu* (Potelu), *L-ale Constantin Ciobanu* (Gura Padinii), *La colț l-ale Trete* (Obîrșia Nouă), *Drumu la ale Marin Cuzma*, *Pe la ale Sarsan* (Potelu). S-a petrecut deci un fenomen asemănător cu cel din *Ștefănești*. Dar, pe cînd *Ștefănești* se folosește și ca nume de grup, fără implicarea obligatorie a ideii de loc, *Ale Albișoru*, *Ale Firoiu*, *Ale Parascu* și celelalte se pare că se referă în această formă numai la ideea de loc. (Anchetatorii ne-au confirmat că nu le-au întîlnit altfel.)

De la o asemenea fază s-a trecut probabil la extinderea utilizării lui *ale* + nume de persoană și în sintagme mai mari. S-a creat prin urmare un tipar toponimic, diferit de structurile curente, iar sintagmele cu *ale* s-au modelat pe acest tipar.

Cît privește originea lui *ale*, lucrurile nu sînt prea simple. E aproape sigur că el este o neutralizare a articolului genitival, dar nu se vede foarte limpede de ce în forma de plural, feminin, eventual neutru. Explicația ar putea fi contaminarea lui cu *alde*, care dă numelor de persoană calitatea de colectiv. Ni se pare greu de admis că *ale* ar reprezenta o formă arhaică a articolului ca vechiul *ale* din aromână, pentru că regimul sintactic ale acestuia nu coincide cu cel din toponimele în discuție aici. (Vechiul *al* aromânesc, astăzi *ali*, apare numai înaintea femininului, indicînd genitiv-dativul.) Pe de altă parte, *alde* singur nu putea să devină *ale*, nu numai fiindcă *d* nu avea cum și de ce să dispară, ci și fiindcă el nu marchează niciodată genitivul. El avea însă posibilitatea să introducă ideea de nume colectiv (de persoană) și să determine astfel și neutralizarea lui *ale*.

A Toponymic Pattern

(Abstract)

The paper bears on some peculiar toponyms from the Olt county, such as *Colțu(l) ale Costină, Măgura ale Șoimu,* etc. They include a person's name in the genitive case. Although the marks thereof *(a, al, ai, ale)* are usually followed (before the person name) by *lui* or *ei* in the Olt county the toponyms are formed only with *ale,* without *lui* or *ei*. *Ale* is therefore neutralized in number and gender, becoming invariable, as a single mark for the person's name genitive in toponyms.

Similar toponyms to those above-mentioned constitute a pattern. According to this pattern, in the same department there are many others alike. But the common morpho-syntactic rules of the genitive are observed by people in the current language.

Consequently, the performance of these toponyms differs from that of the colloquial language in the county.

Februarie 1984

Institutul de Lingvistică
București, Spiru Haret 12

2 – c. 2187

GH. BOLOCAN

ETIMOLOGIA ÎN *DICŢIONARUL TOPONIMIC AL ROMÂNIEI (OLTENIA)*

În articolul de faţă se fac mai întîi unele observaţii generale cu privire la cercetarea etimologică în toponimie în legătură cu elaborarea *Dicţionarului toponimic al României. Oltenia.* După unele precizări de ordin general asupra categoriei „nume de grup" se indică sursele de formare pentru unele modele ale acestei categorii.

În cîteva articole am prezentat unele aspecte pe care le pune în faţa cercetării toponimice problema etimologiei [1]. Elaborarea *Dicţionarului toponimic al României* (menţionăm în treacăt că Dicţionarul Olteniei a fost terminat) face necesară prezentarea pe larg a concepţiei etimologice pusă la baza acestei lucrări.

Unele lucrări lexicografice de prestigiu includ în mod justificat şi numele proprii (toponime şi antroponime), socotindu-le elemente constitutive ale vocabularului limbii, care nu se deosebesc esenţial de lexicul comun.

Între numele proprii şi lexicul comun există o permanentă legătură. Participarea lexicului comun la formarea numelor proprii este esenţială. Procesul invers, de formare a lexicului comun de la numele proprii, este limitat, dar nu este neglijabil. Cercetarea provenienţei unui număr foarte mare de toponime face necesară gruparea lor după criterii etimologice.

Pe baza lor obţinem trei grupe de toponime după structură :

- I. Toponime simple
  - 1. cuvinte comune
    - a) primare
    - b) derivate
  - 2. antroponime
    - a) primare
    - b) derivate
  - 3. toponime — derivate
- II. Toponime compuse
  - toponim +
    - toponim
    - antroponim
  - cuvînt comun +
    - toponim
    - antroponim
    - cuvînt comun

[1] *Derivarea toponimică şi etimologică*, Arhivele Olteniei, serie nouă, I, 1981, p. 257—264; *Formarea numelor de grup în Oltenia*, SCL XXXIII (1982), 2, p. 133—163; *Etimologii toponimice*, în *Analele Universităţii din Craiova*, X, 1982, p. 35—39.

III. Toponime analitice
- 1. cuvinte comune +
  - a) antroponime
  - b) toponime
  - c) cuvinte comune
- 2. toponime +
  - a) toponime
  - b) cuvinte comune

Asupra acestei scheme sînt necesare cîteva observații.

1. Toponimele compuse sînt extrem de rare. O parte dintre ele sînt calcuri după modele străine, iar altele aparțin unor limbi cu care limba română a venit în contact. În schemă am inclus numai modelele românești.

2. În grupa III. 1. introducem și toponimele formate cu prepoziții.

3. În afara acestei scheme rămîn : a) toponime care rezultă din transferul de nume, fenomen foarte frecvent, indiferent de caracterul toponimului : simplu, compus sau analitic ; b) toponime vechi a căror legătură cu limba română nu poate fi urmărită ; c) toponime simple de origine străină ; d) toponime compuse de origine străină.

În articolul de față ne vom opri la unele probleme incluse în grupa I.

Toponime simple. În această grupă sub I, 1, 2 (cuvinte comune, antroponime) sînt incluse două serii de fapte, **primare** și **derivate** ; la punctul 3 nu avem decît toponime derivate. Cele simple provin din alte toponime prin transfer.

Cercetarea etimologică a numelor de locuri trebuie să facă abstracție de faptul că elementele uneia dintre primele două grupe sînt primare sau derivate. Într-o clasificare cu caracter structural, aceste elemente pot fi luate totuși în considerație. Dacă însă derivarea se face în limba comună sau în antroponimie, cercetarea etimologică a acestor elemente nu aparține toponimiei, întrucît aceasta le preia gata făcute dintr-un compartiment sau altul.

Derivate ca : *aluniș* , *făget*, *arțăros*, *luturos*, *măluros*, *căciulat*, *întunecat* etc. sînt sursa nemijlocită a toponimelor : *Aluniș(u)*, *Făget(u)* ; *Arțăroasa ; Luturoasa*, *Măluroasa*, *Căciulata*, *Întunecatu*. Analiza *Făget* < *fag* + *et* < lat. *fagus*, care apare prin multe lucrări de toponimie, este cel puțin de prisos pentru domeniul nostru.

Tot așa toponime ca : *Albici*, *Albișoru*, *Alboaie*, *Albotă*, *Balotă*, *Bădican*, *Bălosu* etc. nu vor fi raportate la *Albu*, *Bălu (Bală)*, *Bădica*, *Bălu*, întrucît derivarea lor nu a fost făcută în și pentru toponime. Și în acest caz etimologia top. *Albotă*< *Albu* + suf. *-otă* este de fapt greșită, acreditînd ideea că *-otă* este un sufix toponimic.

S-ar putea obiecta că împărțirea punctelor 1, 2 în **primare** și **derivate** este redundantă, dacă cele două serii de fapte rămîn în cadrul sistemului în care sînt clasificate. Lucrurile nu stau chiar așa de simplu, deoarece cele două subsisteme se întrepătrund și în domeniul elementelor primare, și în cel al elementelor derivate.

Astfel, unele toponime ca : *Poiana*, *Bolovanu* provin în unele cazuri de la antroponime, iar în altele, de cele mai multe ori de altfel, de la apelative.

Apelative ca : *arinis*, *brădiș*, *bunget*, *cărpiniș*, *corniș*, *prundiș*, *ruget*, *tufiș* etc. se întîlnesc frecvent ca toponime, evident, în majoritatea cazurilor provenite de la substantivele colective respective. Apelativele citate se întîlnesc toate și ca antroponime, unele mai frecvent, altele mai puțin frecvent. Acest fapt nu trebuie neglijat cînd se cercetează etimologia numelor de locuri.

Din aceste exemple rezultă că stabilirea etimologiei toponimelor simple constă în precizarea sistemului lexical comun, antroponimic, toponimic care a dat în mod nemijlocit naștere unui toponim sau altul.

Printre elementele derivate în planul limbii comune am inclus și adjectivele formate cu sufixele *-ești*, *-eni* care, prin substantivare, se transformă în **nume de grup**. În aceeași categorie am introdus și numele de grup formate de la apelative, antroponime sau toponime cu formanții : *-ar(i)*, *-aș(i)*, *-ați*, *-iți*, *-ei(i)*, *-oi(i)* etc.

Admițînd că acest model aparține limbii comune și că etimologia în toponimie trebuie limitată la sursa nemijlocită a numelui de loc, am indicat la toponime ca *Bădoși*, *Cacoți*, *Căciulați*, *Colibași*, *Grădinari* etc. etimologiile : < n. grup *bădoși(i)*, *cacoți(i)*, *căciulați(i)*, *colibași(i)*, *grădinari(i)* etc.

Într-un studiu asupra sufixului *-ar(i)* în toponimie, Dragoș Moldovanu ne reproșează că reducem cercetarea etimologică la scrierea cu literă mică a numelor de localități [2].

Lăsînd la o parte o serie de amănunte din acest articol, la care ne vom opri altă dată, reținem două afirmații care ne interesează aici :

A. „este imposibil de susținut că numele de grup le-au precedat pe cele de localități" [3]. A r g u m e n t e : „teritoriul nu era consecutiv constituirii obștii, ci condiția însăși a constituirii sale" [4]. „Pluralele ca „Stănuieștii" pot fi bivalente, exprimînd ideea de *sat* și cea de *oameni*" [5].

În virtutea acestei bivalențe, autorul consideră că cele două accepțiuni ale cuvîntului sînt concomitente. „Nenumărate sate și-au format numele de la acela al boierilor care le stăpîneau și și-au schimbat numele prin trecerea lor de la o stăpînire la alta [6]". „Aspectul de plural este o rămășiță a vechiului sistem clasificator gentilic din faza în care ginţile nu erau teritorializate" [7]. La afirmațiile citate mai sus se pot face următoarele observații :

a) În procesul de denominație important este grupul social care organizează un anumit teritoriu. Conținutul numelui de grup la origine este mai larg sau mai îngust, în funcție de istoria fiecărui popor. Pentru germanicii care au lăsat urme în toponimia Franței, de pildă, un nume ca *Racheringa* (format cu sufixul colectiv *-ing*)[8] însemna oamenii lui Racher (membrii de familie, supușii, probabil, un număr de soldați etc.) care ocupau un domeniu, pentru români, cu mai mult de un mileniu în urmă,

[2] Dragoș Moldovanu, *Sufixul* **-ari** *(pl.* lui **-ar**) *în toponimia românească — origine, funcționalitate, dinamică*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, t. XXVII (1979—1980), p. 21—68.

[3] *Ibid.*, p. 65.

[4] *Ibid.*, p. 64.

[5] *Ibid.*, p. 65.

[6] *Ibid.*, p. 47.

[7] *Ibid.*, p. 65.

[8] Cf. Charles Rostaing, *Les noms de lieux*, Paris, 1965, p. 63.

grupul social care organiza un teritoriu era, probabil, redus la relaţii de apartenenţă la acelaşi trunchi de „familie". Pe măsură ce satul se dezvolta, apartenenţa la grup se făcea nu pe bază de rudenie, ci pe bază de comunitate de interese în care intra, evident, în primul rînd teritoriul. În masa mare a celor „pripăşiţi", grupul de la care aşezarea şi-a luat numele se pierdea cu timpul.

Sistemul atribuirii numelor de sate după numele boierilor este relativ nou. Dovada că o perioadă lungă voievozii noştri înzestrează cu moşii (sate constituite) nu pe boieri, ci mînăstirile. Diferenţierea între teritoriul ocupat de un grup sau altul este făcută prin numele grupului care nu putea să nu existe anterior unui teritoriu, care putea fi şi schimbat prin alt teritoriu, păstrîndu-şi numele, evident, datorită grupului. Nu se poate vorbi în general de schimbarea numelor de sate după numele boierilor : dacă satul se chema, să zicem, *Gubandru*, şi-şi schimba numele în *Marotinu*, raportul dintre grup şi posesor nu are nici o importanţă. Dacă, dimpotrivă, un nume de sat ca *Băleşti* — Gorj este schimbat în *Urseşti*, după numele boierului Ursea, situaţia se schimbă. Intenţia celui care a dat acest nume a fost aceea de a sublinia că satul şi obştea îi aparţin. Documentul care se referă la această schimbare nu lasă nici o urmă de îndoială în această privinţă : „În cărţile ce le-au făcut de la domnia mea Tatomir Ursea şi Bogdan asupra hotarului Băleştilor de i-am pus numele Urseşti, ei nici nu sînt Urseşti, ci sînt toţi băleşti" (DRH B I, 378). Numele nou conţine un raport de dependenţă între părţi, fiind făcut după modelul celui vechi : ei sînt *urseşti* şi de aceea satul trebuie să se numească *Urseşti*. Format, deci, după tipul : Bodea > bodeşti(i) > *Bodeşti*.

b) În cazul formării de sate noi cu grupuri mai mici sau mai mari dislocate din alte sate, numele de grup, patrionimicul, cum îl denumeşte Dragoş Moldovanu, este evident anterior. Iată cîteva exemple :

s. *Cîrcea* — Dj > n. grup *cîrceni* > s. *Cîrceni* — Dj n. grup > *cîrceni, cîrcenaşi* ; s. *Ghimpaţi*—Ot > n. grup *ghimpeţeni* > s. *Ghimpeţeni* > n. grup *ghimpeţenari* ; s. *Măciuca* — Vl > n grup *măciuceni* > s. *Măciuceni* > n. grup *măciuceni ;* s. *Movila*—Il > n. grup *movileni* > s. *Movileni* > n. grup *movile nari*.

Modelul acesta de formare a numelor de sate este foarte frecvent în toată ţara.

Se pot da exemple de nume de sate formate de la nume de grup în *-ari* după acelaşi model ca cel citat mai sus :

s. *Branişte* > n. grup brănişţari > s. *Brănişţari*

s. *Bivolu* > n. grup bivolari > s. *Bivolari*

s. *Brebina* > n. grup brebinari > s. *Brebinari*

Prin urmare, cînd toponimul are la bază un nume de grup format de la un alt toponim, numele de grup este în toate cazurile anterior noului toponim.

Multe din numele de sate în *-ari* formează numele de grup după acelaşi model :

s. *Bodnari* > n. grup bodnăreni > s. *Bodnăreni*

s. *Cordari* > n. grup cordăreni > s. *Cordăreni*

s. *Morari* > n. grup morăreni > s. *Morăreni*.

c. Toponimele în *-eni* și *-ari* care au la bază nume de agent și, după terminologia autorului discutat, patrionimicele generice ca elemente lexicale, apar pe baza denumirii unui grup de oameni : *grădinari*, *olari*, *rudari*, *pădureni*, *deleni*, *delari* etc.

Cel mai vechi și mai frecvent model din cele prezentate sumar mai sus este modelul antroponimic în *-ești*.

Dragoș Moldovanu se contrazice cînd afirmă că „numele de locuri cu bază antroponimică preiau un procedeu existent la nivelul numelor de familie (colective trebuie adăugat), iar patronimele se construiesc după modelul patronimelor generice" [9].

„Numele de sate s-au format după același tipar ca și numele de familie colective, dar nu descind din acestea din urmă" [10].

Ruptura pe care o face autorul între numele colectiv de familie și toponim nu se bazează pe fapte, ci pe generalități cu tentă filozofică : „paralelismul dintre fenomenul de rudenie și cel de domiciliere era existent, deși foarte vag" [11]. Caracterul „vag" al acestui paralelism constă, de fapt, în posterioritatea fenomenului de domiciliere. Dezvoltarea ulterioară a satului schimbă acest raport în favoarea fenomenului de domiciliere.

Bivalența *oameni — teritoriu*, pentru sat, presupusă de autor, este ulterioară denumirii satului. Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că bivalența invocată este prezentă numai în cazul în care numele de grup coincide cu numele satului. Avem de-a face, fără îndoială, cu o anumită ambiguitate provocată de suprapunerea unor termeni. Această ambiguitate este veche și se întîlnește în tot cursul istoriei pînă în zilele noastre. Cităm, spre edificare, un pasaj din Ocolnica com. Bărbătești,județul Vîlcea, din anul 1857 : „Despre aceasta am cerut moșnenilor *bărbătești* de a-mi înfățișa și documentele ce au pentru hotarul *Bărbătești* și ei mi-au răspuns căci nu au nici un fel de sinet atingător de această vecinătate dar sînt mulțumiți pe cuprinderea vechilor hotărnicii ale moșiei *Cheia*, așternute mai sus ; așadar, mergînd împreună cu moșnenii *cheieni* la dealul mare, unde se încolțesc trei hotare, adică *Dobriceni*, *Bărbătești* și *Cheia*" [...] (Condica Tribunalului Vîlcea, 1958/20).

Prin urmare, *Bărbătești* și *bărbătești* sînt două lucruri diferite, fapt admis și de oponentul nostru care consideră că nume ca *spineștii*, *nărujenii*, nume de locuitori „trebuie ortografiat ca un nume comun, care avea singularul *spinesc*, corespunzător lui *nărujean*" [12]. Este punctul de vedere adoptat de noi pentru etimologia numelor de locuri cu aspect de plural, indiferent dacă unele din ele au fost mai întîi adjective care s-au substantivizat sau substantive cu marcă de plural.

B. Cea de-a doua problemă care ne reține atenția este negarea evoluției funcției lexicale generalizate a numelui de grup.Dragoș Moldovanu ne reproșează „transferarea problemei unui alt domeniu, acela al

[9] Dragoș Moldovanu, *op. cit.*, p. 55.

[10] *Ibid.*, p. 47.

[11] *Ibid.*, p. 47.

[12] *Ibid.*, p. 64—65. Exemplele de adjective în *-esc* date de autor (v. nota 360, p. 65) provin numai de la nume de sate. Pentru sudul Moldovei se pot cita numeroase formații antroponimice (vezi Constantin Giurescu, *Istoricul podgoriei Odobeștilor*, București, 1969, p. 257—432).

lexicologiei"[13]. Este aici o falsă problemă întrucît, așa cum am arătat, și Dragoș Moldovanu consideră numele de locuitori de tipul *spineștii* drept nume comun, propunînd să fie scrise cu literă mică[14]. Toate numele de grup, indiferent de sufixul cu care se formează, au o funcție lexicală generalizatoare. Numele de grup în *-ari* nu fac excepție de la această regulă. Motivarea acestei situații o dă chiar oponentul nostru: „Cît timp productivitatea sa (a suf. *-ari*) în domeniul lexicului era extrem de mare, acoperind o întinsă mapă funcțională, iar baza formativă a toponimelor personale era asigurată în mare măsură de supranume (ca să nu mai vorbim de baza toponimiei desciiptive, în care ponderea majoră o aveau apelativele românești), derivatele erau susceptibile de neutralizare. Conținutul foarte general al sufixului îi limita, deci, capacitatea distinctivă, sugerînd false analize ale raportului de desemnare". Aceste „false analize ale raportului de desemnare"[15] se întîlnesc și la toponimele formate cu *-eni*, într-o măsură mai mare, dar și la cele formate cu *-ești*. Alegerea justificată a unei soluții din mai multe posibile pentru explicarea numelor de grup nu este, deci, pentru noi, cauza care ne-a determinat să transferăm domeniului lexicologiei etimologia toponimelor cu formă de plural.

Etimologia în dicționarele elaborate sau proiectate spre a fi elaborate la Institutul de Lingvistică din București va fi dată după principiile expuse aici. Întrucît limba română nu dispune de un dicționar al numelor de grup în care cercetătorii s-ar putea informa asupra originii acestora, s-a stabilit ca la fiecare volum să se indice sub forma unor liste anexe baza fiecărui nume de grup invocat în explicațiile din corpul dicționarului.

În articolul de față ne vom ocupa de numele de grup cu: *-ești(i)*, *-eni(i)*, *-ani(i)*, *-ari(i)* din primul volum al *Dicționarului toponimic al Olteniei*.

Vom grupa, deci, materialul pe modele de formare, iar în cadrul fiecărui model — în ordinea alfabetică a toponimelor discutate:

1. **Cu sufixul** *-ești*

adămești (i) < *Adam;* albăstroiești(i) < *Albăstroiu;* albești(i) < *Albu;* albicești(i) < *Albic, Albici, Albicea;* alboiești(i) < Alboiu; albotești(i) < *Albotă;* albuiești(i) < *Albui, Albuia;* albulești(i) < *Albu(l);* alcești(i)

[13] *Ibid.*, p. 32.

[14] Dragoș Moldovanu admite, ca și noi, că numele de grup în *-ești*, *-eni* au o bază adjectivală (p. 65). Toată argumentația autorului împotriva încadrării de către noi a toponimelor în *-ari* printre formațiile adjectivale n-are nici un sens pentru simplul motiv că în nici unul din articolele pe care le citează nu se cuprinde o astfel de afirmație. Un citat din lucrările noastre cu privire la numele de grup în *-ești* și *-eni* este trunchiat și lipit la numele de grup în *-ari* (v. p. 32). Am înțeles nevoia autorului pentru o astfel de combinație. Îndoiala care îl roade pe Dragoș Moldovanu cînd spune „s-ar putea obiecta că această explicație (adică a noastră) nu este atacabilă în atîtea alte cazuri în care numele locuitorilor s-a diferențiat de numele locului printr-un sufix suplimentar" (p. 33) își găsește rezolvarea în constatarea că „derivatele adjectivale cu sufixul *-ar* sînt extrem de puține" (p. 33). Puține sau multe, noi nu le-am discutat niciodată.

[15] Dragoș Moldovanu, *op. cit.*, p. 67. Vezi și cele spuse de noi în același articol: „sufixele care formează în limba română categoria de grup au la un pol pe *-ar(i)* și pe *-aș(i)*, care și cînd sînt folosite în toponimie sînt simțite ca elemente comune, iar la celălalt pol se situează *-eni* și *-ești*, care și în cuvinte comune păstrează legătura cu toponimia" (cf. *Categoria „nume de grup" în toponimie*, LR XXVI (1976), 1, p. 98).

< Alcea ; aldeşti(i) < *Aldea*, *Alda ;* aleceşti(i) < *Alecu*, *Aleca ;* alexeşti(i) < *Alexe*, *Alexiu*, *Alexa ;* alieşti(i) < *Ilie ;* alimpeşti(i) < *Alampie* (atestările cele mai vechi ale satului sînt sub forma *Alipeşti :* alipeşti(i) < *Alipie) ;* amărăşti(i) < *Amaru ;* amzuleşti(i) < *Amzu(l)*, *Amza ;* anăşeşti(i) < *Hanăş ;* anceşti(i) < *Ancea*, *Anca*, *Ancu ;* ancuţeşti(i) < *Ancuţa ;* andreieşti(i) < *Andrei ;* androneşti(i) < *Androne*, *Andronie*, *Andron ;* aneşti(i) < *Ana ;* angheleşti(i) < *Anghel ;* aniţeşti(i) < *Aniţa ;* antoneşti(i) < *Anton ;* anuţeşti(i) < *Anuţa ;* arămeşti(i) < Aramă ; arbăneşti(i) < *Arbăn ;* arboteşti(i) < *Arbotă ;* arcăneşti(i) < *Arcanu ;* arceşti(i) < *Arcă*, *Arcu ;* ardeieşti(i) < *Ardei(u) ;* argineşti(i) < *Argin ;* arimeşti(i) < *Arimie*, *Arimia (Ieremia) ;* arlămpeşti(i) < *Arlampie ;* armăşeşti(i) < *Armaşu ;* arsăneşti(i) < *Arsene*, *Arsan ;* arseşti(i) < *Arsu ;* arvăteşti(i) < *Arvat ;* aspreşti(i) < *Aspru*, *Aspra ;* aspriţeşti(i) < *Aspriţa ;* auleşti(i) < Hău(l) ; aurăreşti(i) < *Auraru ;* aureşti(i) < *Aur(u) ;* avereşti(i) < *Aver*, *Avăr ;* avrămeşti(i) < *Avram ;* avrinteşti(i) < *Avrinte ;* bacrieşti(i) < *Bacriu*, *Bacria ;* balaureşti(i) < *Balaure*, *Balaur ;* baldovineşti(i) < *Baldovin ;* baloieşti(i) < *Băloi*, *Baloi(u) ;* balomireşti(i) < *Balomir ;* baloteşti(i) < *Balotă ;* batîrăşti(i) < *Batîr*, *Bator ;* băbăneşti(i) < *Băban(u)*, *Baban ;* băcăneşti(i) < *Băcanu ;* băceşti(i) < *Băcea*, *Bacea*, *Baciu ;* băculeşti(i) < Bacu(l), *Băcu(l)*, *Baculea ;* bădeşti(i) < *Badea ;* bădiceşti(i) < *Bădica*, *Bădicea*, *Bădici*, *Bădicu ;* bădiţeşti(i) < *Bădiţă ;* bădoieşti(i) < *Bădoi(u) ;* băduleşti(i) < *Badu(l) ;* băghineşti(i) < *Băghină ;* băiceşti(i) < *Baicea*, *Baicu ;* băiculeşti(i) < *Baicu(l) ;* băieşti(i) < *Baiu*, *Baia*, *Bai*, *Bae ;* băileşti(i) < *Băilă ;* băjeneşti(i) < *Băjan ;* băjinăreşti(i) < *Băjinaru ;* bălăbăneşti(i) < *Balaban(u) ;* bălăceşti(i) < *Bălacea*, *Bălăcea*, *Balaci ;* bălăieşti(i) < *Bălai(u) ;* bălăjeşti(i) < *Bălaj ;* bălăneşti(i) < *Bălan ;* bălăşeşti(i) < *Bălaş*, *Balaşa ;* bălceşti(i) < *Balc(u)*, *Balca*, *Balcă*, *Bălcă*, *Bălcu*, *Bălcea ;* băleşti(i) < *Bălea*, *Bălu*, *Balea ;* bălindeşti(i) < *Balint ;* bălineşti(i) < *Balin ;* bălmăieşti(i) < *Bălmai ;* băloieşti(i) < *Băloi(u) ;* băltăreşti(i) < *Băltaru ;* băltăţeşti(i) < *Bălţatu ;* băluleşti(i) < *Bălu(l) ;* băluţeşti(i) < *Băluţă*, *Băluţ ;* băneşti(i) < *Banu*, *Banea*, *Bane ;* băniceşti(i) < *Bănică*, *Bănicea ;* bănţeşti(i) < *Banţă*, *Banţa*, *Banţu ;* bărăceşti(i) < *Bărăcea* (atestat la 1693 în s. Mărăcinele – Dj) ; bărăneşti(i) < *Băran(u) ;* bărăşti(i) < *Băru*, *Băra*, *Bara ;* bărbăreşti(i) < Barbăr ; bărbăteşti(i) < *Bărbat ;* bărbeşti(i) < *Barbu*, *Barbă*, *Barbea ;* bărboieşti(i) < *Bărboi ;* bărboneşti(i) < *Bărbonea*, *Barbone*, *Barboane ;* bărbuleşti(i) < < *Barbu(l)*, *Bărbulea ;* bărbuţeşti(i) < *Bărbuţă*, *Bărbuţ ;* bărcăneşti(i) < *Bărcan(u) ;* bărceşti(i) < *Bărca*, *Bîrca*, *Bărcea*, *Bîrcea*, *Bîrcu ;* bărconeşti(i) < *Barcon*, *Bărconea*, *Barconiu ;* bărneşti(i) < *Barna*, *Bărna*, *Bărnea ;* băroieşti(i) < *Băroi(u) ;* băseşti(i) < *Băsu*, *Băsea ;* bătăguieşti(i) < *Bătăgui* (v. şi *Bătăcui* DOR 421) ; băteşti(i) < *Batu*, *Bata ;* băţeşti(i) < *Băţu*, *Băţea ;* becheneşti(i) < *Bechean(u) ;* becherăneşti(i) < *Becheran(u) ;* bechereşti(i) < *Becheru ;* beculeşti(i) < *Becu(l) ;* bedregeşti(i) < *Bedrega*, *Bedregea*, *Bedreag ;* beguleşti(i) < *Begu(l) ;* bejeşti(i) < *Beju*, *Beja ;* belbuleşti(i) < *Belbu(l)*, *Belba ;* belciuleşti(i) < *Belciul ;* beleşti(i) < *Belu*, *Bela*, *Belea ;* beleţeşti(i) < *Beleţ ;* belineşti(i) < *Belin ;* beneşti(i) < *Benea*, *Benu*, *Bena ;* bengeşti(i) < *Benga*, *Bengea ;* beroslăveşti(i) < *Berislav ;* berbeneşti(i) < *Berben ;* berbereşti(i) < *Bărberu*, *Berberu ;* berbeşti(i) < *Berbu*, *Berbe ;* berceşti(i) < *Bercea*, *Bercu*, *Berciu ;* bereneşti(i) < *Bereanu ;* bereşti(i) < *Berea*, *Bera ;* berileşti(i) < *Berilă ;*

berivoiești(i) < *Berivoi*, *Berivoie ;* berlești(i) < *Bărlea*, *Berlea*, *Bîrlea*, *Bîrlă ; bertești(i)* < *Berta*, *Bertea ;* beruzești(i) < *Beruza ;* besnești(i) < *Besnea ;* beșești(i) < *Beșa*, *Beșu ;* bibănești(i) < *Biban(u) ;* bibești(i) < *Biba*, *Bibea*, *Bibu ;* bibișești(i) < *Bibiș ;* bibulești(i) < *Bibu(l) ;* bicești(i) < *Bicu*, *Bica*, *Bică ;* biculești(i) < *Bicul ;* bidichești(i) < *Bidică ;* bidilicești(i < *Bidilicu*, *Bidilicea ;* bigligești(i) < *Bigligiu ;* bilbărești(i) < *Bilbor*, *Bilbăr ;* bilugești(i) < *Bilughea ;* biräiești(i) < *Birău ;* bircești(i) < *Birciu*, *Bircie*, *Bircu ;* birghiulești(i) < *Birghiul ;* birinești(i) < *Birin ;* biroslăvești(i) < *Berislav ;* birtulești(i) < *Birtu(l) ;* bisericești(i) < *Biserică ;* biținești(i) < *Bițin*, *Bițină ;* bivolești(i) < *Bivol(u) ;* bîlești(i) < *Bîlea*, *Bîlă ;* bîltăcești(i) < *Bîltac*, *Băltac ;* bîlvănești(i) < *Bîlvan ;* bînculești(i) < *Bîncul ;* bîndulești(i) < *Bîndu ;* bîrăști(i) < *Bîră*, *Bîru*, *Bîrea ;* bîrcănești(i) < *Bîrcan*, *Bărcan ;* bîrchiulești(i) < *Bîrchiu ;* bîrculești(i) < Bîrcu(l) ; bîrdăcești(i) < *Bîrdac*, *Bîrdacă ;* bîrești(i) < *Bîru*, *Bîra*, *Băra*, *Bîrea ;* bîrlești(i) < *Bîrlea*, *Bîrlă ;* bîrlibești(i) < *Bîrlibă*, *Bîrlibea ;* bîrnaorești(i) < *Bîrnaure*, *Bîrnaol ;* bîrsătești(i) < *Bîrsat ;* bîrsești(i) < *Bîrsu*, *Bîrsa*, *Bîrsea ;* bîrtcovești(i) < *Bratco* (la 1483 DRH I, 307, Bîrta primește danie Bîrtcoveștii, probabil fost sat al lui Bratco, pomenit în același document) ; bîrtești(i) < *Bîrtea*, *Bîrta ;* bîrzești(i) < *Bîrza*, *Bîrzea*, *Bîrzu ;* bîrzotești(i) < *Bîrzotă ;* bîsești(i) < *Bîsu ;* bîzdocești(i) < *Bîzdocea*, *Bîzdoacă ;* bîzești(i) < *Bîza*, *Bîzea*, *Bîzu ;* blagoiești(i) < *Blagoi*, *Blagoe ;* blegești(i) < *Blegea*, *Blega ;* blejdești(i) < *Blejdea ;* blendești(i) < *Blendea ;* blîndulești(i) < *Blîndu(l) ;* blujdești(i) < *Blujdea*, *Blujda ;* bobăiești(i) < *Bobaiu ;* bobeiești(i) < *Bobei ;* bobești(i) < *Bobu*, *Boba*, *Bobe ;* bobicești(i) < *Bobic*, *Bobica*, *Bobici*, *Bobicea ;* bobiești(i) < *Bobie ;* bobinești(i) < *Bobin*, *Bobină ;* bobocești(i) < *Boboc*, *Bobocea*, *Boboacă ;* boboiești(i) < *Boboiu*, *Boboia ;* bobonești(i) < *Bobonea ;* boborăști(i) < *Bobor*, *Bobora ;* bocănești(i) < *Bocan ;* bocești(i) < *Boca*, *Bocea*, *Bocu ;* bochești(i) < *Bochea ;* boculești(i) < *Bocu(l) ;* bodăiești(i) < *Bodăi ;* bodești(i) < *Bodea ;* bogătești(i) < *Bogatu ;* bogdănești(i) < *Bogdan ;* bogenești(i) < *Bogean*, *Bogen ;* boghicești(i) < *Boghici(u) ;* boghinești(i) < *Boghin(u)*, *Boghină ;* bogoiești(i) < *Bogoi(u)*, *Bogoe ;* bogoslăvești(i) < *Bogoslav(u) ;* boianești(i) < *Boian ;* boierești(i) < *Boier(u)*, *Boiaru ;* boiești(i) < *Boi(u)*, *Boia ;* bojenești(i) < *Bojan(u) ;* bolbocești(i) < *Bolbocea*, *Bolboacă ;* bolborești(i) < *Bolbore(a) ;* bolboricești(i) < *Bolboricea ;* boldești(i) < *Bold(u)*, *Boldea ;* bolești(i) < *Bolea ;* bolfești(i) < *Bolfa*, *Bolfe ;* boncești(i) < *Boncea*, *Bonciu*, *Boncu ;* bonciulești(i) < *Bonciu(l) ;* bondești(i) < *Bondea ;* bondocești(i) < *Bondocea*, *Bondoc ;* bondrești(i) < *Bondrea ;* borănești(i) < *Boran ;* borăști(i) < *Bora*, *Boru ;* borcănești(i) < *Borcan ;* borcești(i) < *Borcea*, *Borca ;* bordeiești(i) < *Bordei(u) ;* bordincești(i) < *Bordincea*, *Bordincă ;* borhinești(i) < *Borhină ;* borogești(i) < *Borogea ;* borolești(i) < *Borolea ;* boroșești(i) < *Boroș*, *Boroșu ;* borsești(i) < *Borsea ;* borțești(i) < *Borțea*, *Borțu*, *Boarță ;* boruzești(i) < *Boruza*, *Boruzea ;* bosculești(i) < *Boscu(l) ;* bosinești(i) < *Bosin ;* bosnești(i) < *Bosnea ;* bosongești(i) < *Bosoangă*, *Bosongea ;* boșolești(i) < *Boșolea ;* boșonești(i) < *Boșonea ;* botești(i) < *Botea*, *Bota*, *Boata ;* botorănești(i) < *Botoran(u) ;* botoșești(i) < *Botoș ;* bozonești(i) < *Bozonea ;* branovești(i) < *Branov ;* brativoiești(i) < *Brativoi ;* bratotești(i) < *Bratotă ;* bratovoiești(i) < *Bratovoi ;* brăbești(i) < *Brăbea ;* brabonești(i) < *Brăbonea ;* brăcești(i) < *Brăcea*, *Bracea*, *Braciu ;* brădești(i) <

Bradu, *Bradea ;* brăiculești(i) < *Braicu(l) ;* brăiești(i) < *Braia*, *Braiu ;* brănești(i) < *Bran ;* brătești(i) < *Brat(u)*, *Bratea ;* brătiești(i) < *Bratia*, *Brătia ;* brătulești(i) < *Bratu(l) ;* brăzdești(i) < *Brazdă ;* brezoiești(i) < *Brezoi(u) ;* bribești(i) < *Brebu*, *Bribu*, *Briba*, *Bribea ;* brîglești(i) < *Brîglă ;* brîndești(i) < *Brîndă*, *Brănda ;* brîndușești(i) < *Brîndușă ;* brînzănești(i) < *Brînzan ;* brobonești(i) < *Brobonea*, *Brobona*, *Broboană ;* brodănești(i) < *Brodan ;* brontoiești(i) < *Brontoi ;* brostești(i) < *Brostea ;* brozbești(i) < *Brozbă ;* brumărești(i) < *Brumaru ;* bucești(i) < *Bucea*, *Bucă ;* bucșănești(i) < *Bucșan ;* buculești(i) < *Bucu(l) ;* bucurești(i) < *Bucur ;* budănești(i) < *Budan ;* budești(i) < *Budă*, *Bude ;* budicești(i) < *Budică*, *Budici*, *Budicea ;* budinești(i) < *Budină*, *Budin ;* buduiești(i) < *Budiu ;* budurăști(i) < *Budur ;* bugiulești(i) < *Bugiu(l) ;* bugulești(i) < *Bugu(l) ;* buicești(i) < *Buicea*, *Buică ;* buiculești(i) < *Buicu ;* buiești(i) < *Buia ;* buinești(i) < *Buină ;* bujorești(i) < *Bujor ;* bulendrești(i) < *Buleandră*, *Bulendrea ;* buletăști(i) < *Bulete(a) ;* buluzești(i) < *Buluz(u)*, *Buluzea ;* bulzești(i) < *Bulzu*, *Bulzea*, *Bulza ;* bumbești(i) < *Bumb(u)*, *Bumbea ;* bunești(i) < *Bunu*, *Bunea ;* bungețăști(i) < *Bunget ;* burcești(i) < *Burcă*, *Burcea ;* burdălești(i) < *Burdal*, *Burdelea ;* burdozești(i) < *Burdozea ;* burducești(i) < *Burduc*, *Burducea ;* burdufești(i) < *Burduf ;* burdulești(i) < *Burdu(l) ;* burghelești(i) < *Burghele(a) ;* buricești(i) < *Buric*, *Burică*, *Buricea ;* burlești(i) < *Burlă*, *Burlea ;* burtești(i) < *Burta*, *Burtea*, *Burte ;* burticești(i) < *Burtică ;* busești(i) < *Busu*, *Busea ;* busuiocești(i) < *Busuioc ;* butărăști(i) < *Butaru ;* butăști(i) < *Bută*, *Buta*, *Butu ;* butețești(i) < *Buteața ;* butnești(i) < *Butnea ;* butoiești(i) < *Butoi(u) ;* butulești(i) < *Butu(l) ;* buțești(i) < *Buțea*, *Buțu ;* buzărnești(i) < *Buzărnea ;* buzățești(i) < *Buzatu ;* buzești(i) < *Buză*, *Buzea*.

Aproximativ trei sferturi din toponimele formate pe baza numelor de grup citate mai sus sînt nume de sate sau de părți de sat, cătune, mahalale etc. Fără excepție, toponimele provenite din nume de grup în *-ești* au la bază un nume de persoană. Dimpotrivă, nu orice nume de grup în *-ești* are la bază un nume de persoană, ele se pot forma și de la toponime în *-ești*, cum vom vedea mai jos.

În lista de mai sus nu am indicat ca sursă nici un nume de persoană în *-escu* care ar putea fi, măcar teoretic, baza de la care se formează unele nume de grup. Altfel spus, numele de grup *bălănești* poate fi format de la Bălan, dar și de la Bălănescu. Precizarea, de la care dintre cele două nume s-a format numele de grup *bălănești(i)*, se poate face numai prin cercetări speciale asupra fiecărui caz în parte.

Am arătat mai sus că numele de grup în *-ești* se formează nu numai de la nume de persoană, ci și de la nume de locuri, mai ales de la nume de sate în *-ești*, *-escu*, *-easca*, cum se poate observa din următoarele exemple:

Bibulești — Gj > bibulești(i); *Bodești* — Gj > bodești(i); *Budănești* — Mh > budănești(i); *Buzești* — Gj > buzești(i); *Căciulești* — Dj > căciulești(i); *Cămuiești* — Gj > cămuiești(i); *Ciomăgești* — Ot > ciomăgești(i); *Colțești* — Gj > colțești(i); *Comănești* — Gj, Mh > comănești(i); *Cornești* — Gj > cornești(i); *Costești* — Mh > costești(i); *Crețești* — Gj > crețești(i); *Dobrotești* — Dj > dobrotești(i) etc.

2. **Cu sufixul** *-eni (-ani)*. Deși *-ani* este o variantă a sufixului *-eni*, avînd aceeași origine (bg. *-ěni)*, după cum vom vedea, el s-a dife-

renţiat aşa de mult din punct de vedere funcţional faţă de forma de bază *-eni*, încît le vom trata separat.

a)-*eni*

albeni(i) < top. *Albu ;* alexeni(i) < antrop. *Alexe ;* aluneni(i)<top. *Alunu ;* amărăşteni(i) < top. *Amărăşti ;* andreieni(i) < antrop. *Andrei ;* ardeleni(i) < top. *Ardeal ;* argetoieni(i) < top. *Argetoaia ;* argintoieni(i) < top. *Argintoaia ;* arşeni(i) < top. *Arsa, Arsu ;* baloteni(i) < top. *Balota ;* banoviceni(i) < top. *Banoviţa ;* băbeni(i) < top. *Baba ;* bădeni(i) < antrop. *Badea ;* băieni(i) < top. *Baia ;* bălăceni(i) < top. *Balaci ;* bălăieni(i) < antrop. *Bălai* (atestat la 1631); băleni(i) < *1.* top. *Bala ; 2.* antrop. *Bălă, Bălu, Bălea, Balea ;* băltăreni(i) < *1. băltar* „locuitor de lîngă bălţi"; *2.* antrop. *Băltaru ; bălteni(i)* < *1.* top. *Balta, Bîlta ; 2. balta ;* bălţăţeni(i) < top. *Bălţaţi ;* bănăţeni(i) < top. *Banat ;* bănițeni(i) < top. *Baniţa ;* bărbărigeni(i) < top. *Barbagerea ;* bărbuceni(i) < top. *Barbucea ;* bărbuleni(i) < antrop. *Barbul ;* bărculeni(i) < top. *Bărcu ;* bărteni(i) < antrop. *Bărta, Bîrta ;* băştineni(i) < *baştină ;* bătineni(i) < antrop. *Batin ;* băureni(i) < *1.* antrop. *Baur ; 2.* top. *Baur ;* becheni(i) < *1.* antrop. *Bechea, Bechia. 2.* top. *Bechea ;* becheţeni(i) < top. *Bechet ;* beliveni(i) < antrop. *Belivacă ;* benceleni(i) < top. *Bencelui ;* brebeni(i) < top. *Brebi ;* berbeniceni(i) < top. *Berbeniţa ;* berceni(i) < antrop. *Bercea, Berca, Bercu ;* bereni(i) < antrop. *Bera, Berea ;* berneni(i) < antrop. *Berna, Bernea ;* biroslăveni(i) < antrop. *Berislavu ;* bîlteni(i) < top. *Bîlta ;* bîrceni(i) < top. *Bîrca ;* bîrciogeni(i) < antrop. *Bîrcioga, Bîrcioagă ;* bîrcoveni(i) < antrop. *Bîrcov ;* bîrlogeni(i) < *1.* antrop. *Bîrlogea. 2. bîrlog, bîrloagă. 3.* top. *Bîrlogu, Bîrloaga ;* bîrluieni(i) < top. *Bîrlui ;* bîrseni(i) < antrop. *Bîrsa, Bîrsea ;* bîrzeni(i) < top. *Bîrzeiu ;* bîrzîieni(i) < top. *Bîrzeiu ;* bîrzoteni(i) < *1.* top. *Bîrzota. 2.* antrop. *Bîrzotă ;* blezeni(i) < antrop. *Blezu ;* blidăreni(i) < top. *Blidari, Blidaru ;* bobiceni(i) < top. *Bobica ;* bobieni(i) < top. *Bobu ;* boboleni(i) < *1.* antrop. *Bobolea. 2.* top. *Bobolea ;* boceni(i) < top. *Boca ;* bodeni(i) < *1.* top. *Bodea. 2.* antrop. *Bodea ;* bogeni(i) < top. *Bogea ;* bojeni(i) < antrop. *Boja, Boju, Bojan ;* boldoveni(i) < antrop. *Boldav ;* bonteni(i) < top. *Boanta ;* booveni(i) < top. *Bou ;* bordeieni(i) < *1. bordei. 2.* top. *Bordei(u) ;* borleni(i) < antrop. *Borlea ;* borogeni(i) < *1.* antrop. *Borogea. 2.* top. *Borogea ;* boroşteni(i) < top. *Borăşti ;* bosneni(i) < antrop. *Bosnea*, v. şi *BOSNEŞTI ;* boşoteni(i) < antrop. *Boşota ;* boteni(i) < *1.* antrop. *Botea, Bota. 2.* top. *Botea ;* bouleni(i) < top. *Bou(l) ;* boureni(i) < top. *Bour(u) ;* bratiloveni(i) < top. *Bratilovu ;* bratoviceni(i) < top. *Bratoviţa ;* brăceni(i) < antrop. *Brăcea, Bracea ;* brădiceni(i) < antrop. *Brădic, Brădicea, Brădici* (v. şi numele de sat *Brădiceşti) ;* brănişteni(i) < *1.* top. *Branişte. 2. branişte ;* brătieni(i) < top. *Bratia. 2.* antrop. *Bratu, Bratia ;* brebeni(i) < antrop. *Brebu ;* brebeniţeni(i) < top. *Brebeniţa ;* brezoveni(i)< top. *Breazova ;* brîncoveni(i) < top. *Brancova ;* brînzeni(i) < antrop. *Brînză ;* broscăreni(i) < top. *Broscari ;* broşteni(i) < top. *Broscani ;* brujeni(i) < antrop. *Bruja ;* bubuieni(i) < antrop. *Bubuia ;* bucoveni(i) < top. *Bucov(a) ;* budieni(i) < *1.* top. *Buda, Budele. 2. antrop. Buda, Bude ;* bujoreni(i) < antrop. *Bujor ;* bulbuceni(i) < antrop. *Bulbocea, Bulbuc ;* buleni(i) < top. *Bulea ;* buleţeni(i) < top. *Buleta ;* bunceni(i) < antrop. *Buncea, Bunca ;* burceni(i) < antrop. *Burcă, Burcea ;* buriceni(i) < an-

trop. *Buric*, *Burica*, *Buricea*; bursăleni(i) < antrop. *Bursălea*; burteni(i) < antrop. *Burtă*, *Burtea*; buruleni(i) < *1.* top. *Buru(l)*; *2.* antrop. *Buru(l)*; bușteni(i) < *1.* buștean; *2.* antrop. *Buștea*; < butieni(i) < top. *Butiana*; butoieni(i) < top. *Butoi*; buzoieni(i) < antrop. *Buză*, *Buzău*; buzureni(i) < antrop. *Buzura*;

b) *-ani*

albulani(i) < antrop. *Albul*; almășani(i) < *1.* top. *Almăj*. *2.* antrop. *Almăș*, *Almășan*; anghelani(i) < antrop. *Anghel*; arcani(i) < antrop. *Arca*, *Arcan*; baloșani(i) < antrop. *Baloș*, *Baloșan*; băbălicani(i) < antrop. *Băbălica*, *Băbălicu*, *Băbălican*; băcărani(i) < antrop. *Băcăru*, *Băcăran(u)*; bădani(i) < antrop. *Badea*; bădulani(i) < antrop. *Badea*, *Badul*; băișani(i) < top. *Băiasa*; bălani(i) < antrop. *Bălu*, *Bală*, *Bălan*; bălășani(i) < antrop. *Baloș*, *Balaș*, *Bălașa*, *Baloșan*; băltani(i) < *1.* top. *Balta*. *2.* antrop. *Baltă*, *Băltan*. *3.* *balta*; bărbulani(i) < antrop. *Barbul*; bărdani(i) *1.* antrop. *Bardă*, *Bardea*, *Bărdan*. *2.* *bărdan* „bărdar, bărdaș". *3.* top. *Bîrda*; bătășani(i) < antrop. *Bătaș*; băzăvani(i) < antrop. *Băzăvan*; becșani(i) < antrop. *Becșa*, *Becșan*; belejani(i) < antrop. *Beleja*, *Belejan*; beregani(i) < antrop. *Berega*, *Beregan*; betejani(i) < antrop. *Betejan*; beurani(i) < antrop. *Băuran*, *Beuran*; bilani(i) < antrop. *Bilan*; bițulani(i) < antrop. *Bițul*, *Bițulan*; bîclani(i) < antrop. *Bîclea*, *Bîclan*; bîldani(i) < antrop. *Bîlda*, *Bîldea*, *Bîldan*; bîncani(i) < antrop. *Bîncu*, *Bîncan*, *Bîncă*; bîrcani(i) < *1.* antrop. *Bîrcă*, *Bîrcan*. *2.* top. *Bîrca*; bîrlani(i) < *1.* antrop. *Bîrlă*, *Bărlă*, *Bîrlea*, *Bîrlan*. *2.* top. *Bîrlanu(l)*; bîrsani(i) < antrop. *Bîrsă*, *Bîrsu*, *Bîrsan*; bîrzani(i) < *1.* top. *Bîrza*. *2.* antrop. *Bîrza*, *Bîrzan*; bîtcani(i) < antrop. *Bîtcă*, *Bîtcan*; bîzoicani(i) < antrop. *Bîzoică*, *Bîzoican*; blejani(i) < antrop. *Blega*, *Blejan*; bobocani(i) < antrop. *Boboc*; bobolani(i) < *antrop*. *Bobolea*, *Bobolan*; bocani(i) < antrop. *Boca*, *Bocu*, *Bocan*; bociolani(i) < antrop. *Bociolan*; bocșani(i) < *1.* top. *Bocșan*. *2.* antrop. *Bocșan*, *Bucșan*; bogdani(i) < antrop. *Bogdan*, *Bogdea*; boiericani(i) < antrop. *Boierică*, *Boiericu*, *Boierican*; bolboșani(i) < *1.* top. *Bolboși*, *2.* antrop. *Bolboș*, *Bolboasă*, *Bolbosu*, *Bolbosea*; boldani(i) < *1.* antrop. *Bolda*, *Bold(u)*, *Boldan*. *2.* top. *Boldu*; bolocani(i) < antrop. *Bolocan*; bolozani(i) < *1.* antrop. *Bolozan*. *2.* top. *Bolozanu*; boncani(i) < antrop. *Boncan*; borcani(i) < antrop. *Borca*, *Borcan* (*v. și BORCĂNEȘTI*); bordani(i) < antrop. *Bordan*; borțani(i) < antrop. *Borțea*, *Boarța*, *Borțan*; boruzani(i) < antrop. *Boruza*, *Boruzu*, *Boruzan*; bostani(i) < top. *Bosta*, *Bostan*; boșnegani(i) < antrop. *Boșneag*, *Boșnega*, *Bușneag*; botorani(i) < antrop. *Botora*, *Botoran*; brăgărani(i) < antrop. *Brăgaru*; brătășani(i) < antrop. *Brateș*, *Brătășan*; brînzan(i) < antrop. *Brînză*, *Brînzan*; broscani(i) < *1.* top. *Brosca*. *2.* antrop. *Broască*; brustulani(i) < *brustulan* „brusture"; bucicani(i) < antrop. *Bucică*; bucșani(i) < antrop. *Bucșă*, *Bucșan*; buculani(i) < antrop. *Bucu*, *Buculan*; bungețani(i) < top. Bunget.

Toponimele în *-eni*, *-ani* incluse în listele de mai sus sînt în proporție de 75 % nume de sate sau părți de sate (ulițe, cătune etc.). Din cele formate cu suf. *-eni*, 50 % provin de la toponime, iar din cele cu *-ani* sînt 81 % provenite de la antroponime. Numai trei nume de grup în *-ani* sînt derivate de la toponime: *băișani* < Băiasa, *bostani* < Bostă, Bostan, *bungețani* < Bunget. Numele de grup de la care se formează toponimele *Băltani* și

Bărdani pot în egală măsură să fie socotite ca provenind de la toponime, antroponime sau substantive comune. Alte nouă nume de grup au fost considerate ca provenind de la toponime şi antroponime. În ceea ce priveşte numele de grup în *-eni* trebuie precizat că 33 % provin din antroponime, iar restul de 17 % se distribuie din punct de vedere al bazei de formare după cum urmează :

10 % — din toponime şi antroponime ; 3 % din toponime sau substantive comune ; 2 % din substantive comune.

Numele de grup *bîltăreni*, *bîrlogeni* pot proveni de la cuvînt comun, antroponim sau toponim.

3. **Cu suf.** *-ar(i)*

argintari(i) < antrop. *Argint*, *Argintaru*. *2*. *argintar* ; băjenari(i) < < *1*. *băjenar*. *2*. antrop. *Băjenaru* ; berbecar(i) < *1*. *berbecar* („păzitor de berbeci"). *2*. antrop. *Berbecaru* ; beşinari(i) < *1*. antrop. *Beşină*, *Beşinaru*. *2*. *beşină*, *băşină* ; bivolari(i) < *1*. antrop. *Bivolaru*. *2*. *bivolar* ; bîrcari(i) < *1*. top. *Bîrca*, *Bîrcu* ; *2*. antrop. *Bîrca*, *Bîrcaru* ; blejgari(i) < antrop. *Blejgaru* ; blidari(i) < *1*. *blidar*. *2*. antrop. *Blidaru*. *3*. top. *Blidaru* ; boncigari(i) < *1*. antrop. *Bonciog*, *Boncioagă*, *Bonciogar*. *2*. *bonciogar* „cîrpaci" ; borinari(i) < antrop. *Borină* ; bortoflecari(i) < *bortoflecar* „burtosu" ; brebenari(i) < *1*. antrop. *Breben*, *Brebenaru*. *2*. top. *Brebeni* ; brebinari(i) < top. *Brebina* ; bricegari(i) < *1*. antrop. *Briceag*, *Bricegaru*. *2*. *bricegar* „cuțitar" ; brînzănari(i) < *1*. antrop. *Brînzan*, *Brînzănaru*. *2*. top. *Brînzani* ; broscari(i) < *1*. *broscar*. *2*. antrop. *Broască*, *Broscaru*. *3*. top. *Broasca* ; budari(i) < *1*. *budar*. 2. antrop. *Buda*, *Budaru*. *3*. top. *Buda* ; burduhari < antrop. *Burduharu*, *Burduh* ; butari(i) < *1*. antrop. *Buta*, *Butaru*. *2*. *butar*.

Numele de locuri în *-ari* sînt în general puține în comparație cu alte formații toponimice colective. În trecut numărul lor era şi mai mic. Evaluări statistice pe baza listei de mai sus ar fi nesemnificative.

Formațiile antroponimice sînt mai complicate, prezentînd de fapt două modalități de formare :

a) nume de grup de la antroponime în *-ar(u)* : *Bivolaru*, *Bîrcaru* cu desinența de plural *i* ;

b) nume de grup de la antroponime primare derivate cu sufixul *-ar(i)* : *Borină* > *borinari* etc.

Cele mai multe din numele în *-ari* sînt relativ noi, reprezentînd denumiri de părți de sate (ulițe, grupuri de case) sau locuri mici din afara satului (în majoritatea lor proprietăți) ; de aceea datele istorice lipsesc. O parte din ele nu sînt însă nici atît de noi, încît istoria lor nescrisă să poată fi descifrată cu destulă precizie din datele anchetei. Documentele istorice conțin rareori indicații cu privire la sursele pe baza cărora apar numele de locuri. Citarea, de pildă, a unui antroponim ca *Boşa* (la 1628) pentru a explica satul *Boşari* (atestat la 1787) de către Dragoş Moldovanu cuprinde două erori : a) autorul nu ştie că satul este mult mai vechi (1634 cf. CDTR IV) ; b) antroponimul citat este dintr-o zonă îndepărtată, fiind vorba de un rumân şi de aceea este greu de presupus că anume acest *Boşa* a pus bazele satului *Boşari*. Mai sînt şi alte atestări înregistrate şi în DOR. Analiza *Boşari* < *Boşa* trebuie însă admisă în plan strict lingvistic fără pretenția de a fi rezolvat concret problema.

Exemple de felul acesta pot fi date mai multe. Faptul ne interesează numai pentru a demonstra că „numele de grup" pot fi explicate mai ales lingvistic. Absența unor date exacte face, vrînd-nevrînd, loc la ipoteze. Sub acest aspect etimologia numelor de grup, după noi elemente comune ale limbii, nu diferă de etimologia multor altor apelative care, de asemenea, pot avea origini diferite.

Remarca lui A. Meillet că „etimologiile numelor proprii sînt în genere nesigure"[16] poate fi interpretată și în sensul că cercetarea acestora cere și poate furniza date care nu sînt uneori posibile pentru cuvintele limbii comune și de aceea nu se cer de la acestea. Cine poate spune cu precizie cum a intrat cuvîntul *bent* în limba română după lunga lui călătorie din persană, în limbile turcice, arabe, slave (bulgară, sîrbă)?

Din materialul prezentat mai sus, reiese că apelativele incluse în categoria nume de grup cu suf. *-eni*, *-ari* au trei surse de formare:

a) de la nume de locuri, de obicei sate, dar și ape, dealuri, munți etc.;

b) de la nume de persoană;

c) de la apelative.

Numai două sufixe cu ajutorul cărora se formează numele de grup se folosesc cu toate aceste grupe de cuvinte, și anume: *-eni (-ani)* și *-ar(i)*.

Sufixul *-ani*, pluralul augmentativului *-an*, formează nume de grup de la antroponime.

Nu se pot diferenția cu ușurință numele de grup formate cu sufixul *-ani* < *-eni* și cu *-ani* < *an+i*.

Dificultățile în această privință sînt generate atît de formă, cît și de conținut. Varianta *-ani* < *-eni* apare în situații mult mai diverse decît cele analizate în literatura de specialitate. Dificultățile de conținut se explică mai ales prin elementele comune existente în fondul toponimic și antroponimic al limbii. Astfel, exemplul *Brădean* poate fi considerat un derivat local cu sufixul *-ean*; în realitate avem de-a face cu un derivat antroponimic cu sufixul augmentativ *-an*.

Astfel de considerente ne-au determinat să includem într-o singură listă numele de grup în *-ani*, indicînd ca sursă de formare toate posibilitățile existente.

Trebuie avut în vedere că numele de grup devenite toponime generează alte nume de grup. Astfel, numele de grup: *brădiceni(i)* din care s-a format oiconimul *Brădiceni* poate proveni de la un nume de persoană *Brădic*, *Brădici*, *Brădicea* sau dintr-un nume de grup *brădicani* (< Brădic) devenit toponim. Prin urmare, această a doua filieră se prezintă astfel: *antrop. Brădic* > *nume de grup* brădicani(i) > *top. Brădicani* > *n. grup brădiceni(i)* > *top. Brădiceni*.

Tot așa, dar mai simplu, *Boceni* se poate explica prin formula: n. grup *boceni(i)* < top. *Bocani* < n. grup *bocani(i)* < top. *Boca* sau din top. *Boca* > n. grup *boceni(i)* > s. *Boceni*. Tot așa, top. Broșteni poate proveni din numele de grup al toponimului *Broscani* < *Broasca*. Evident, unele din numele de sate *Broșteni* pot proveni și direct de la un antroponim

[16] Citat după DOR, XLII.

Broșteanu. Alt exemplu : *Buicani* < n. grup *buicani(i)* < *antrop. Buican*, dar *Buiceni* poate fi explicat prin n. grup *buiceni* < *Buicani*.

La un număr însemnat de cazuri, numele de grup în *-ani* nu se deosebește de numele satului de la care s-a format. În astfel de situații este greu să se precizeze care este baza de formare a numelui de grup de la un antroponim cu sufix augmentativ sau de la un toponim în *-ani*.

ABREVIERI

CDȚR *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, IV (1981).
DOR *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.
DRH B I *Documenta Romaniae Historica*, B, I, București, 1966.

Этимология в Топонимическом словаре Румынии. Олтения

(Р е з ю м е)

В данной статье дается общая структурная классификация румынских местных названий. Автор подробно останавливается на лексической категории *название местных жителей* и указывает конкретно источники их происхождения.

Februarie 1984

Institutul de Lingvistică
București, Spiru Haret 12

CHRISTIAN IONESCU

TOPONIME DE ORIGINE ANTROPONIMICĂ

Sînt analizate numele de locuri de origine antroponimică înregistrate în cele mai vechi documente interne ale Țării Românești (sec. XIII—XV). Se stabilesc tipurile numelor de persoană cu funcție toponimică secundară, ponderea în cadrul ansamblului, răspîndirea lor în spațiu și se pun în evidență nume a căror funcție antroponimică primară este fie neatestată în documentele din Țara Românească și Moldova pînă la 1500, fie atestată mai tîrziu decît funcția toponimică secundară.

Din punctul de vedere al originii sale, numele de loc este un semn lingvistic fondat pe un alt semn — apelativ, toponim sau antroponim, preexistent în limba grupului care a creat numele. Relația **antroponim → toponim** se impune astfel ca obiect special de cercetare atît pentru toponimie, cît și pentru antroponimie. P r o c e d e e l e de formare a numelor de locuri de origine antroponimică, p o n d e r e a lor într-un corpus toponimic dat, v e c h i m e a și r ă s p î n d i r e a în spațiu ori m o d i f i c a r e a acestor elemente în timp se pot constitui în trăsături generale specifice toponimiei dintr-un anumit teritoriu. Pentru domeniul antroponimiei, analiza relației în discuție poate duce la descoperirea unor nume proprii a căror funcție antroponimică primară a dispărut, păstrîndu-se numai funcția toponimică secundară, ori la precizarea vechimii unor nume de persoană folosite și ca nume de locuri.

Încercarea de față urmărește să pună în evidență, din perspectiva relației antroponim → toponim, trăsături ale numelor de locuri din Țara Românească înregistrate în documentele din secolele XIII—XV și să completeze onomasticul românesc în ceea ce privește elementele sale componente ori datarea lor.

Dat fiind interesul pe care îl prezintă pentru cercetarea noastră, considerăm necesare, de la început, cîteva precizări asupra modalităților de desemnare a grupurilor de persoane solidar constituite. Sistemul antroponimic românesc actual se caracterizează prin prezența a două forme parțial sinonimice: o formă de singular care numește grupul (familia, neamul) considerat o totalitate și o formă de plural care numește grupul privit ca o pluralitate de indivizi purtători ai aceluiași nume și solidari în virtutea rudeniei. Se pot distinge două mijloace de marcare a pluralului: 1. desinența *-i* (familia Bîlbor—Bîlborii, familia Carabet—Carabeții, familia Ursu — Urșii); 2. sufixele *-ești* (familia Badea — Bădeștii, familia Capră — Căpreștii, familia Rontea — Ronteștii), *-oni* (familia Brîncuș — Brîncușonii) și *-ari*[1] (familia Filip — Filiparii, familia Tănase — Tănăsarii). Formele de plural numesc membrii familiei sau ai neamului în sensul

[1] Sinonim, ca semnificație, cu *-ești* și *-oni*; vezi și Gh. Bolocan, *Formarea numelor de grup în Oltenia*, în SCL XXXIII (1982), nr. 2, p. 133—162, Dragoș Moldovan, *Sufixul* -ari *(pl. lui* -ar) *în toponimia românească — Origine — Funcționalitate, Dinamică*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, tomul XXVII, 1979—1980, p. 21—68.

apartenenţei lor la un grup constituit şi se formează de la numele, cu formă de singular, al grupului. În secolele XVI—XVII antroponimele de grup cu aspect de plural marcat prin sufixe nu mai pot fi raportate la un nume de grup cu formă de singular, ci la numele sau supranumele individual al strămoşului întemeietor de neam. Formele de plural în discuţie desemnează o pluralitate de indivizi uniţi în virtutea descendenţei lor comune şi ele reprezintă, în plan diacronic, un procedeu de numire a grupurilor mai vechi decît acela al formelor de singular [2]. Nu trebuie trecută cu vederea nici importanta valoare juridică a numelor la plural, care puteau proba dreptul de proprietate al membrilor grupului [3], întemeiat pe dreptul de proprietate al strămoşului comun. Prin extinderea sferei de aplicabilitate şi la aşezare (vatra satului şi moşia aferentă), majoritatea numelor de grup au căpătat şi o funcţie secundară toponimică, care s-a păstrat, de obicei, şi după dispariţia funcţiei antroponimice primare. Se impune concluzia că toponimele cu aspect formal de plural terminate în *-eşti*, *-oni (-oi)* şi, parţial, în *-ari* sînt, la origine, antroponime de grup pe baza cărora se pot reconstitui şi data nume sau supranume individuale. Trecerea de la numele de grup la toponim se face **fără modificări formale;** sufixele în discuţie nu pot fi deci considerate „sufixe toponimice", întrucît derivarea are loc la nivelul antroponimiei, iar o etimologie corectă a unui astfel de toponim trebuie să indice, în primul rînd, antroponimul de grup şi nu baza de la care a fost derivat acesta. Toponimele în *-ani (-eni)*, precum şi o parte din cele în *-ari* sînt tot funcţii secundare ale unor antroponime de grup, membrii acestuia fiind însă desemnaţi în virtutea originii locale comune; Băltenii, Hobenii, Oltenii, Poienarii etc. sînt formate de la nume de locuri (Balta, Ohaba, Olt, Poiana). Unele derivate în *-ani (-eni)* au ca etimon îndepărtat un nume sau supranume individual, folosit şi cu funcţie secundară toponimică, de obicei în sintagmă: David (nume individual) → „satul lui David" [4] (antroponim cu funcţie secundară toponimică) . . . → Davidenii (antroponim de grup) → Davideni (toponim, „aşezarea Davidenilor"); Dragoş → „un sat unde este casa lui /Dragoş/, pe Stamnic" [5] . . . → Drăguşanii (antroponim de grup) → Drăguşani (toponim) etc. Spre deosebire de cazul toponimelor în *-eşti* şi *-oni (-oi)*, identificarea numelor sau supranumelor individuale sau de grup cu aspect de singular din toate celelalte nume de locuri de origine antroponimică este o operaţie dificilă, dar de multe ori posibilă atît pe baza informaţiilor furnizate de documente, cît şi prin confruntarea cu un bogat inventar de nume de persoană.

[2] Vezi E. Coseriu, *El plural en los nombres proprios*, în *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid, Gredos, 1962, p. 272. Pentru raportul dintre formele în *-eşti* şi corespondentele lor de singular în *-escu*, vezi şi Christian Ionescu, *-escu în antroponimia românească*, în SCL XXXI (1980), nr. 4, p. 417—421.

[3] Primul document revelator în acest sens este cel datat 15 iunie 1493 (Ţ. R.), prin care Vlad voievod respinge pretenţiile lui Tatomir Ursea şi Bogdan asupra unei părţi din moşia Băleşti (numită de revendicatori Urseşti), motivînd că „ei nici nu sînt Urseşti, ci sînt toţi Băleşti".

[4] Document moldovenesc din 11 martie 1446 scris în „satul lui David", numit în sec. al XV-lea *Davideşti*, iar mai tîrziu *Davideni*.

[5] Document moldovenesc din 16 aprilie 1441 ; la 31 mai 1443 satul este numit *Drăguşani*.

Corpusul toponimic analizat este constituit din 665 de unități distincte [6] prin care sînt desemnate mai ales așezări (514 sate, tîrguri și orașe), dar și ape curgătoare și stătătoare, forme de relief (munți, dealuri, cîmpii, văi), alte locuri a căror natură nu este precizată din Țara Românească. Dintre acestea, 318 nume au putut fi identificate drept toponime de origine antroponimică, ceea ce reprezintă 48% din totalul numelor de locuri analizate; ele numesc, cu predilecție, așezări umane — 314, adică 61% din numărul acestora.

I. Dintre toponimele de origine antroponimică aproape 80% sînt nume de grup cu aspect de plural, în cadrul lor distingîndu-se următoarele tipuri:

1. Formațiile în *-ești*: Balomirești, Baloteşti, Bădești (Badea, ⟨1351—1352⟩) [7], Băiești (Baie, 1480), Bălești, Bănești, Bărbătești (Barbat, ⟨1445⟩), Bărcănești (Barcan, 1476), Bățești (Bața, 1486; cf. Bațcov, ⟨1421⟩), Berești, Berivoiești (Berevoi, ⟨1400—1403⟩), Bîrsești, Bîrtcovești (Bîrtca, 1483), Bîrzești (Bîrzea, 1492), Blagodești (Blagoda, 1467), Bogdănești, Brănești, Brativoiești, Brăiești, Brătești, Brătiești, București (Bucur, ⟨1392⟩), Budești, Bujorești (v. mai jos Bujoreni), Bumbuiești (Bumboi, 1473), Bunești (Bunea, 1500), Butești (Buta, 1441), Călinești (Călin, 1388), Călimănești (Căliman, 1388), Călugărești, Căzănești, Cernătești, Ciești (Cie, 1451), Ciocănești (Ciocan, ⟨1421⟩), Ciurilești (Ciurilă, 1430), Cîndești, Cîrbești (Cîrbea, 1495), Cîrstianești, Clășnești (Clășnea, 1483), Cocorești (Cocora, ⟨1441⟩), Cojești, Comănești, Corăiești (Coroi, 1437), Costești, Cotești (Cotea, 1452), Crăpești (prob. Carp, 1429), Crătunești (prob. Cătrun, 1492), Crețești, Dăbăcești (Dăbica, 1385), Dădilești (Dădilă, 1463), Dănești, Descuperești (Descupar, 1492), Dobrinești, Dobroiești (Dobroi, 1498), Dobroșești (v. mai jos Dobrușa), Dodănești (Dodan, ⟨1496—1497⟩), Domnești (Domnu, 1472), Dragomirești, Drăgotești, Dușești (Dușa, ⟨1400—1418⟩), Ermonești, Fărcășești, Florești, Folești, Fonești (Fonea, ⟨1430—1431⟩), Frățilești (Frățilă, 1448 M [8]), Frengheșești (Frengheș, 1428), Găiești (Gaie, 1498), Gănești (Ganea, 1480), Găvănești (Găvan, 1451), Ghermănești, Godinești (Godea, 1483), Golești, Grozăvești, Gugești (Guga, 1499), Hilești (Hilea, ⟨1469⟩), Hinătești (Hinat, 1388), Hințești (v. mai jos Hința), Hîrtești (Hărtea, ⟨1475—1476⟩), Hraborești (Hrabor, 1497), Iacovești, Ionești, Jupînești (Jupîn, 1486), Lălești, Lăngești (Langa, 1437), Lerești (Lerea, ⟨1390—1400⟩), Măicănești (Maican, 1451), Mănicești (Mănica, 1428), Măreșești, Micești, Mihăilești, Milești, Mircești, Mirilești (Mirilă, 1477), Modruzești (Modruz, ⟨1429⟩), Moienești, Murcești (Murcea, 1472), Murgești, Murtășești (Murtaș, 1469), Mușătești, Nănășești, Necșești, Negoiești, Negulești, Nimirești (Nemira, 1482), Obăialești (Obăială, ⟨1428⟩), Ojăști (Oja, 1491), Orboiești (Orboi, 1480), Orlești (Orlea, 1388), Păușești (Păuș, 1453), Pecalești (Pecal, ⟨1428⟩), Piscupești (Piscupu, 1465), Pitești (Pitea, 1388),

[6] Numele de locuri au fost excerptate din cele mai vechi documente ale Țării Românești, începînd cu anul 1247 și pînă la 1500, publicate în primul volum al seriei „A. Țara Românească" din colecția „Documenta Romaniae Historica".

[7] Se indică, între paranteze, anul primei apariții numai pentru acele nume a căror funcție antroponimică primară este fie neatestată în documentele din Țara Românească și Moldova pînă la 1500, fie atestată mai tîrziu decît funcția toponimică secundară.

[8] M = Moldova.

Radești, Ratești (Ratea, 1437), Rădinești (Radin, 1489), Rădulești, Rîmești (Rîmă, 1487), Românești, Rusănești (Rusan, 1480 M), Sărăcinești (Sărăcin, ⟨1437⟩), Slăvilești (Slăvilă, 1465), Stăncești, Stănești, Stroiești, Șerbănești, Șerbești, Șintești (Șintea, ⟨1469⟩), Șoldești, Ștefănești, Tămășești, Tătulești, Telești (Telea, 1452), Tilicești (Tilică, 1483), Titiricești (Titireci, 1496), Tîncăbești (Tîncaba, 1482), Topești (Topa, 1483), Trifești, Troienești (Troian, 1457), Trufești (Trofa, ⟨1400–1418⟩), Turcinești (Turcin, ⟨1400–1418⟩), Uibărești (Uibar, ⟨1475–1476⟩), Uiești (Uie, 1451), Ulitești (Uleta, 1481), Urbuiești (Urbui, 1437), Urlăndești (Orland, 1488), Ursești, Vaideiești (Vaida, 1498), Văgiulești (Vagiul, ⟨1477–1482⟩), Vernești (Vernea, 1499), Vețichești (Vețică, ⟨1421⟩), Vîlcsănești, Vîlculești, Vladimirești, Vlădășești (Vladeș, 1497), Vlădești, Voinejești (Voineag, ⟨1429⟩), Voitești (Voita, 1483), Zărnești (Zărna, 1372), Zlotești (Zlota, 1445).

Formațiile în *-ești* reprezintă 51% din totalul toponimelor de origine antroponimică și 24% din totalul numelor de locuri înregistrate; la origine antroponime de grup marcînd descendența comună, ele desemnează 34% din așezările înregistrate. Sînt întîlnite pe întreg teritoriul Țării Românești, cele mai multe fiind însă concentrate în zona colinară și submontană, acolo unde predomina proprietatea de grup sub forma devălmășiei.

2. Formațiile în *-ani (-eni)* : *Albeni*[9], *Alboteni*, *Alexani* (Alexa, 1431), *Arcani* (Arca, ⟨1428⟩), *Băbeni* (Baba, 1464), *Băcani*, *Bădeni*, *Băleni*, *Bălteni*, *Bordușani* (Borduș, 1467), Brădățeni, *Brîncoveni* (Branco, 1494), Broșteni, *Bucșani* (Bucșa, 1433), *Budeni*, *Bujoreni* (Bojor, ⟨1392⟩), *Călugăreni*, Cărăreni, Cerășeni, Cerbăreni, Cereșani, Cergeni, *Corbeni*, Corneni, Coșani, Cucuteni, Curteni, Făcăieni, Găojani, Găureni, Giosani, *Giurgeni*, Gîndeni (Gîndea, 1494), *Godeni*, Groșani, Izvorani, Jugoreni, Luciani, Lumineni, Lunceni, *Maximeni*, Măluréni, Mărgineni, Merișani, *Mihoveni*, *Mogoșani*, *Odobeni*, Olteni, *Păpeni*, Peștișani, Pietreni, Pîrîiani, *Pîrșani* (Pîrșu, 1490), *Plăviceni*, Plopeni, Podeni, *Purcăreni*, Săcuiani, Săseni (Sasu, ⟨1393–1394⟩), *Sevestreni* (Sevestru, 1464), Spineni, *Stoiceni*, Stolniceni (Stolnicu, 1497), Sturzeni (Sturza, ⟨1469⟩), Tîrseni, *Tomeni*, Topoloveni, Ungheni, Vădeni, *Vlădeni*, Zătreni, *Zăvideni*.

Formațiile în *-ani (-eni)*, inițial antroponime de grup marcînd originea locală comună, reprezintă 22% din totalul toponimelor de origine antroponimică; aproape jumătate dintre ele au ca etimon îndepărtat un nume ori supranume individual.

3. Formațiile de plural cu desinența *-i* : Bălțați (Bălțatu, 1483), Bărboși, Cățeți (Cățet, 1480), Ceauri (Ceauru, ⟨1400–1418⟩), Cecani (Cecan, ⟨1495–1505⟩), Celei (Celea, 1247), Cîrciumari, Cîrstiani, Coprozi (Coprod, 1453), Corbi (Corbu, 1456), Corcolați (Corcolat, 1500), Cozleci (Cozleci, 1493), Greci, Huhurezi (Huhurez, 1487), Iași (Iașu, 1453), Măneci, Măilați (Mailat, 1480), Moi (Moie, 1483), Morînglavi (Morînglav, 1489), Negovani, Pitulați (Pitulatu, 1483), Racoți (Racotă, 1463), Răspopi, Romanați (Romanatu, 1496), Ruși, Săsciori, Sîrbi, Sirbșori, Stîrci (Stărcea, ⟨1498–1499⟩), Strîmbătați (Strîmbătat, 1480), Șchei (Șcheau, 1451), Tătărăi, Turbați (Turbatu, 1428), Turci, Ungurei (Ungurel, 1424), Urși.

[9] Sînt date cursiv formațiile al căror etimon îndepărtat este un nume ori supranume individual.

Formaţiile de plural marcat cu desinenţa *-i* reprezintă 12% din antroponimele de grup cu funcţie toponimică.

4. Formaţiile în *-oni (-oi)* : Băroni, Blejoi, Budoni, Cojoni, Luponiţa (derivat toponimic de la Luponi), Plăcicoi, Plăşcoi, Vîrloni (Vîrlea, 1469).

5. Formaţii în *-ari* : Cocoşari (Cocoş, 1473), Viezurari (Viezure, ⟨1428⟩).

II. Nume de persoană cu aspect de singular funcţionînd ca toponime : Bala (~, 1415), Bolintin (~, 1433), Boul, Brana, Bratei, Bratilov (Bratilă, ⟨1391–1392⟩), Brăila (Brăilă, ⟨1424–1431⟩), Buiacul (Buiac, 1492), Calafat, Ceplea (~, ⟨1498–1499⟩), Cincul (~, ⟨1482–1495⟩), Cioruş (~, ⟨1441⟩), Comana, Comanca, Creaţa (Creţu, ⟨1421⟩), Curila (~, 1400), Gura Deşului (Deşu, 1451), Didrih (~, 1464), Dobrotin (~, 1489), Dobruşa (Dobruş, 1437), Florei (~, 1441), Gherghiţa (~, 1431), Giurgiu, Hercea, Hinţa (~, 1488), Marotin, Mislea (~, ⟨1441⟩), Mîrşa (~, 1451), Obedin (~, ⟨1400–1418⟩), Ogretin (~, ⟨1486–1487⟩), Orlea, Oslea (~, 1470), Radoşelul (derivat toponimic de la Rados, 1469), Rodulful (~, 1418), Runtea, Stîlpul Scurtului (Scurtu, 1480), Poiana lui Stev (Stev, 1459), Tătarul, Topşa (~, 1484), Cornul lui Ujog (Ujog, 1436), Velea (~, 1482), Vîlcea (~, 1392), Vîlsan. Întîlnite în toponime simple sau compuse, numele de mai sus reprezintă 20% din toponimele de origine antroponimică.

Se pot reţine cîteva trăsături generale ale numelor de locuri din Ţara Românească (secolele XIII–XV) :

1. ponderea ridicată a toponimelor de origine antroponimică;

2. frecvenţa mare a numelor de grup în *-eşti* cu funcţie toponimică secundară;

3. numele aşezărilor sînt, în majoritate, antroponime de grup cu formă de plural.

Place Names Originating in Personal Names

(Abstract)

Almost half of the place names registered in the oldest documents of Wallachia (from the 13th to th 15th centuries) originate in personal names – most of them group-names *(Gruppennamen)* plural in form. The greatest part (51%) and most widespread are the derivatives formed with the suffix *-eşti* from individual names or surnames, initially designating groups of individuals having in common their descendance. Derivatives built with the suffix *-oni (-oi)*, as well as a part of the derivatives ending in the suffix *-ari* are identical in function and structure. Place names of this kind help us reveal personal names not recorded by the documents of the respective epoch or recorded later than the secondary toponymic function.

Februarie 1984

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

DOMNIȚA ICHIM-TOMESCU

ASTRONIMELE, SUBCLASĂ ONOMASTICĂ

Sînt prezentate particularitățile onomastice și gramaticale ale numelor de corpuri cerești, constituite într-un subsistem al numelor proprii în limba română.

În clasificările onomastice **astronimele** sau **numele de corpuri cerești** figurează ca o subclasă distinctă, alături de numele de persoane, de animale, de locuri, de întreprinderi și instituții, de evenimente istorice, de opere literare și artistice. Apartenența astronimelor la clasa numelui propriu este unanim acceptată, deși aceste nume au fost foarte puțin sau deloc cercetate, ca subsistem onomastic. De altfel, încadrarea astronimelor într-o sistematizare a numelor proprii în limba română este recentă. În vechile clasificări ale numelor proprii realizate de unele gramatici românești tradiționale [1], numele de corpuri cerești nu sînt cuprinse. Menționăm totuși recomandarea ortografică de a folosi majuscula în scrierea numelor de constelații [2], implicită recunoaștere a acestor denumiri ca nume proprii. Optînd pentru o prezentare mai amănunțită a substantivelor proprii, împărțite după categoriile de obiecte ce pot primi asemenea nume, Gramatica Academiei [3] introduce subclasa numelor de aștri.

În articolul de față ne propunem să delimităm subclasa astronimelor în ansamblul numelor proprii prin cîteva caracteristici funcțional-onomastice (denominative) și gramaticale. Materialul pe care ne bazăm este format dintr-un inventar al numelor de corpuri cerești, alcătuit după datele oferite de *Dicționarul de astronomie* [4].

Statutul de nume propriu al astronimelor este determinat de specificul funcțional al acestor nume, destinate să realizeze denominația în cadrul unei clase de obiecte (corpuri cerești), prin identificarea și individualizarea unui obiect din această clasă. Astronimele se constituie ca un sistem de denominație individualizatoare, aplicat unei clase de obiecte de același fel, desemnate printr-un nume comun generic. Desigur, specializarea astronimelor, ca și a altor nume proprii, în denominația unei clase de obiecte nu este rigidă, datorită mobilității denotative specifice a acestor semne, transferului frecvent de nume dintr-o subclasă onomastică în alta. Deși prin uz numele proprii se fixează, în general, în limitele unei

[1] Vezi gramaticile românești care clasifică numele proprii fără a lua în considerație numele de corpuri cerești. Dimitrie Eustatevici Brașoveanul, *Gramatica rumânească, 1757. Prima gramatică a limbii române*, ediție de N. A. Ursu, București, 1969, p. 32; Gh. Săulescu, *Gramatica românească pentru clasele elementare*, Iași, 1834, p. 30; Gh. Ghibănescu, *Gramatica română*, Iași, 1895, p. 15; Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, București, 1945, p. 22.

[2] Sextil Pușcariu și Teodor A. Naum. *Îndreptar și vocabular ortografic*, ediția a III-a, București, 1941, p. 41–42.

[3] *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, Editura Academiei, 1963, vol. I, p. 54.

[4] Călin Popovici, George Stănilă, Emilia Țifrea și Florin Zăgănescu, *Dicționar de astronomie și astronautică*, București, 1977.

anumite subclase onomastice, apartenenţa numelui propriu la o anumită subclasă este hotărîtă contextual. Posibilitatea stabilirii subclaselor de nume proprii este condiţionată de acest fapt.

Ca subclasă onomastică, astronimele preiau trăsăturile semantice ale numelui clasei de obiecte denotate. În perspectiva subcategorizării semantice, astronimele, marcate de trăsătura [—Animat], se opun numai numelor de persoane şi numelor de animale [+Animat]. Grupa de nume proprii marcată [—Animat] este mai cuprinzătoare decît subclasa astronimelor, urmînd a fi clasificată după alte criterii. Subcategorizarea semantică după caracterul animat/ inanimat al denotatului este deci insuficientă pentru a delimita subclasa numelor de corpuri cereşti.

Din punct de vedere funcţional, astronimele se caracterizează parţial şi prin felul în care îşi îndeplinesc funcţia denominativă. Realizînd o individualizare directă sau suplimentară a obiectului, numele proprii alcătuiesc sisteme de denominaţie principale (prenumele, numele de locuri) şi secundare (numele de familie). În acest sens, astronimele pot fi considerate un subsistem onomastic principal, de strictă individualizare a obiectului. Fiecare astronim denumeşte, identifică şi individualizează un singur obiect (corp ceresc), rigoare impusă de exactitatea ştiinţifică a denominaţiei astronomice.

Avînd în vedere necesităţile denominative ale unei subclase onomastice, raportate la mărimea inventarului de nume, astronimele alcătuiesc o subclasă onomastică **suficientă**, în sensul că fiecare denumire corespunde unui obiect. Celelalte subclase onomastice, în special antroponimele şi toponimele, sînt insuficiente, întrucît numărul de denumiri existente nu satisface cerinţele denominative reale.

O altă particularitate denominativă a subclasei astronimelor este şi limitarea transferului de nume proprii dintr-o altă subclasă onomastică. Numele de corpuri cereşti formează un inventar onomastic fixat mai ales prin tradiţie ştiinţifică. Chiar dacă iniţial numele de corpuri cereşti s-au constituit ca nume transferate (din apelative sau din alte nume proprii), ulterior ele capătă un caracter stabil în relaţie cu obiectul denotat, restrîngînd aria fenomenelor de omonimie sau polisemie onomastică în limitele aceleiaşi subclase. Împrumutul de astronime în sfera de denominaţie a altor subclase este posibil şi favorizează apariţia omonimelor onomastice în subsisteme diferite. Astfel astronimele sînt rar transferate în subclasa numelor de persoane (de exemplu : prenumele *Selena)* şi frecvent în subclasa numelor de obiecte şi mărci industriale (de exemplu : *Bellatrix*, *Orion*, *Vega)*.

Specificul denominativ imprimă fiecărei subclase onomastice un caracter deschis sau închis. Necesitatea de a denumi şi de a individualiza obiecte noi este variabilă de la un subsistem onomastic la altul, determinînd şi raportul între caracterul vechi, tradiţional, şi cel recent al vocabularului onomastic dintr-o subclasă. Astronimele alcătuiesc astfel o serie onomastică relativ închisă, distinctă prin caracterul arhaic al numelor proprii. Termenii astronomici de dată recentă au un aspect formal diferit, denumind corpurile cereşti printr-un indicativ, constituit dintr-o literă şi o cifră, ce arată poziţia corpului ceresc în constelaţie sau în sistemul solar, de exemplu *K 409*.

Subclasa astronimelor se definește funcțional, în special prin existența unui dublu sistem denominativ al corpurilor cerești : științific (livresc) și popular. Numele de corpuri cerești se distribuie în serii paralele de denominație, echivalente uneori în a desemna aceleași obiecte. Sistemul astronimic științific (livresc în sens mai larg) cuprinde nume proprii străine (parte a vocabularului internațional) și nume proprii românești (traduceri sau adaptări ale numelor proprii străine de tipul *Cetus — Balena*, *Crux — Crucea*, *Fornax — Cuptorul*, *Pisces — Peștii*, *Pegasus — Pegas*, *Ursa Maior — Ursa Mare)*, fiind utilizat în desemnarea științifică astronomică sau în exprimarea literară (cultă). Sistemul astronimic popular este alcătuit din nume proprii românești ale corpurilor cerești, fixate și utilizate de tradiția populară (de exemplu : *Cobilița*, *Găinușa*, *Grapa*, *Oiștea*, *Paloschița*, *Proțapul*, *Saidacul*, *Spițelnicul*, *Stejarul*, *Tînjala*, *Zorilă*, *Candela Cerului*, *Carul Dracului*, *Găvanul-Mic*, *Găvanul-Mare)*.

Funcționalitatea onomastică caracteristică a subclasei astronimelor presupune o realizare formală (gramaticală) specifică a acestor nume proprii. În cele ce urmează vom analiza unele dintre particularitățile de manifestare a categoriilor gramaticale la numele proprii de corpuri cerești.

Nemotivat din punct de vedere semantic, genul gramatical al astronimelor, ca nume proprii de inanimate, poate avea numai funcția de clasificare formală. Fiecare nume propriu din subclasa astronimelor se încadrează într-o serie de gen prin caracteristici formale, respectiv prin terminație [5]. Sistematizarea inventarului de astronime după acest criteriu evidențiază următoarele aspecte.

În sistemul astronimic științific, numele proprii străine nu cunosc unele terminații vocalice, ca *-i*, *-ă* și *-u* și multe din terminațiile consonantice *(-c, -f, -g, -j, -p, -v)*. Cea mai bine reprezentată dintre seriile formale consonantice [ale astronimelor străine] este cea cu terminația *-s* (33 de termeni din totalul de 172), rezultat al fixării, în sistemul onomastic savant al astronimelor, a unui mare număr de elemente latinești (nume comune sau nume proprii mitologice) : *Aquarius*, *Capricornus*, *Centaurus*, *Cetus*, *Corvus*, *Cygnus*, *Delphinus*, *Equuleus*, *Lupus*, *Sagittarius*, *Serpens*, *Taurus*, *Volans ; Adonis*, *Ceres*, *Eros*, *Icarus*, *Iapetus*, *Pallas*, *Pegasus*. În același fel se explică prezența seriilor consonantice cu *-m* (7 termeni) : *Caelum*, *Horologium*, *Microscopium*, *Reticulum*, *Scutum*, *Telescopium*, *Triangulum* și *-r* (16 termeni) — de exemplu : *Amor*, *Cancer*, *Castor*, *Crater*, *Mercur*, *Pictor*, *Sculptor*. Remarcăm și apariția unor terminații (grupuri consonantice) mai puțin specifice pentru sistemul consonantic al limbii române și, ca atare, greu de adaptat : *-x* [KS] (6 termeni) : *Bellatrix*, *Crux*, *Fornax*, *Lynx*, *Phoenix*, *Pollux* și *-th* (1 termen) : *Alioth*.

Între seriile vocalice ale numelor proprii străine, seria formată cu terminația *-a* (cu varianta *-ea)* ocupă o poziție dominantă (39 de termeni) — de exemplu : *Alinda*, *Andromeda*, *Ara*, *Auriga*, *Bamberga*, *Davida*, *Denebola*, *Electra*, *Gemma*, *Hydra*, *Lacerta*, *Leda*, *Mensa*, *Meropa*, *Norma*, *Selena*, *Vega*, *Vesta*, *Vulpecula ; Amaltea*, *Astreea*, *Casiopeea*, *Enea*, *Lynthea*, *Rhea ; Aquitania*, *Molnia*, *Titania*. Caracteristică pentru astro-

[5] Prin terminație înțelegem în sens foarte strict sunetele alcătuitoare ale finalei unui nume propriu.

nimele străine este și prezența seriilor vocalice *-o* (12 termeni): *Albireo, Callisto, Dorado, Draco, Hydalgo, Io, Juno, Leo, Pavo, Pluto, Toro, Virgo* și *-e* (10 termeni): *Alcyone, Ananke, Asterope, Dione, Ganymede, Hebe, Marte, Patrocle, Phoebe, Pleione.*

Încadrate în sistemul onomastic românesc, astronimele străine primesc caracteristici morfologice de gen în vederea integrării în opozițiile de număr și caz. Asemănate cu numele comune românești sau cu alte nume proprii, astronimele străine alcătuiesc serii formale de gen prin terminațiile lor specifice. Astfel, seria cu terminația *-a (-i̯a, -e̯a)* exprimă valoarea de feminin, iar seriile consonantice, în majoritatea cazurilor, valoarea de non-feminin. Excepție fac numele proprii de tipul *Venus, Ceres*, provenite din denumiri mitologice, la care selecția valorii de gen (feminină) este influențată de genul numelui propriu originar.

Ca inventar alcătuit din nume proprii străine, la numele proprii de corpuri cerești, problema concordanței formei de gen a numelui propriu cu numele comun al obiectului denotat este discutabilă. În clasele de obiecte astronomice cu nume comune feminine: *constelație, stea, planetă, galaxie, cometă* apar numeroase astronime a căror serie formală este caracterizată ca non-feminină, iar în clasele de obiecte astronimice cu nume comun non-feminin: *asteroid, satelit* apar numeroase astronime feminine. Deci stabilirea valorii de gen a astronimelor prin contexte de identificare a obiectului nu este posibilă, întrucît, în cadrul aceluiași context de tipul *steaua X, constelația X*, apar coincidențe sau deosebiri între forma numelui propriu, integrată, prin terminație, într-o serie de gen, și forma numelui comun al obiectului denotat, cu o valoare de gen fixă în limba română. De exemplu: a) steaua *Asteropa, Alfa Centauri, Capella;* b) steaua *Alcor, Albireo, Aldebaran, Alderamin, Algol, Alioth, Alphard, Alpheratz, Altair, Antalgol, Antares, Arcturus, Atlas, Canopus.* În cadrul contextului *constelația X*, 12 astronime prezintă o concordanță de gen între numele propriu și numele comun, iar 18 astronime se manifestă prin neconcordanță de gen între numele propriu și numele comun al obiectului.

Numele proprii românești ale corpurilor cerești (atît cele din sistemul științific, cît și cele din sistemul popular) se încadrează în două serii formale de gen, alcătuite de terminația *-a (-i̯a, -e̯a)*, specifică valorii de feminin: *Balena, Busola, Cupa, Lebăda, Șopîrla; Cobilița, Găinușa, Paloschița, Rarița, Tînjala (Oiștea, Scorpia)* și de terminația *-u (l)* [6], specifică valorii de non-feminin: *Altarul, Dragonul, Echerul, Leul, Orologiul, Platoul, Scutul; Balaurul, Cărăușul, Dulăul, Plugușorul, Prоțapul, Sfredelul, Spițelnicul, Stejarul, Zmeul.* Faptul este explicabil prin proveniența astronimelor românești (atît cele traduse, cît și cele populare) de la nume comune, al căror transfer în clasa numelor proprii este însoțit, în general, de o determinare a substantivului prin articol hotărît. Forma articulată a numelui comun (feminină sau non-feminină) se fixează în sistemul onomastic ca formă invariabilă a numelui. Articolul, ca marcă a determinării și a individualizării, devine terminație a numelui propriu. Astronimele, ca toate numele proprii, sînt neparticipante la opoziția nedeter-

[6] *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei, 1982, p. XVII.

minat/determinat, fapt motivat de valoarea exclusiv determinată a acestor forme, calitate implicită a numelui propriu. Prezența articolului definit în finala unor apelative devenite astronime are funcția etimologică de a marca transferul dintr-o clasă de denominație în alta. Aspectul formal articulat al astronimelor românești înlesnește încadrarea gramaticală a acestor nume în modelul flexionar al numelor comune.

Stricta individualitate a astronimelor explică absența contextelor de pluralizare a acestor nume proprii. Ca o consecință a acestei particularități morfologice, valoarea de masculin sau de neutru a paradigmei genului, specifică numelor de inanimate, nu poate fi precizată. O excepție o constituie astronimul *Luceafărul* (nume popular românesc al mai multor stele strălucitoare : *Aldebaran*, *Hiperion*, *Sirius*, și mai ales al planetei *Venus*). Existența mai multor nume proprii pentru același corp ceresc (*Luceafărul-de-Dimineață*, *Luceafărul-de-Ziuă*, *Luceafărul-Porcilor*, *Luceafărul-Boului*, *Luceafărul-de-Seară*, *Luceafărul-de-Noapte*, *Luceafărul-Ciobanilor*) și folosirea aceluiași nume pentru desemnarea mai multor corpuri cerești face posibilă apariția unui plural al numelui propriu discutat : *un Luceafăr — doi Luceferi*, cu selectarea valorii de gen masculin. Pluralizarea corespunzătoare multifuncționalității onomastice a acestui nume explică și transformarea sa într-un nume comun.

Valoarea de gen a numelor proprii de corpuri cerești este exprimată în cadrul unor opoziții de tip sintagmatic prin relațiile pe care numele le stabilește cu formele de gen ale determinanților. Distribuția cu determinanți a astronimelor arată însă că această subclasă de nume proprii își poate exprima valorile de gen și în raport cu numele comun al obiectului denotat. Astronimele pot primi două tipuri de determinări : a) adecvate formei lor ; b) adecvate genului comun al obiectului denotat. La baza ultimului tip de determinare se află sintagme eliptice de tipul *o X* pentru *o stea X* sau *un X* pentru *un asteroid X*.

Ca și la toponime, genul astronimelor compuse este dat de termenul de bază (nucleu) al compusului. *Alfa Centauri*, *Calea-Lactee*, *Corona Australis*, *Corona Borealis*, *Ursa-Mare*, *Ursa-Mică* sînt astronime care primesc în caracterizarea de gen valoarea de feminin, iar *Carul-Mare*, *Carul-Mic*, *Cîinele-Mare*, *Cîinele-Mic*, valoarea de non-feminin. Astronimele cu formă de plural (nume de roiuri meteoritice și de constelații) : *Andromedide*, *Aquaride*, *Aristide*, *Aurigide*, *Capricornide*, *Cetide*, *Cygnide* ; *Pisces — Peștii*, *Canes Venatici*, *Gemenii* se încadrează în opoziția de gen prin intermediul numelui comun al obiectului denotat cu care de obicei alcătuiesc o sintagmă cu caracter fix : *roiul Andromedide*, *Constelația Peștii*. Determinanții adjectivali sînt de gen feminin la numele de roiuri meteoritice : *aceste Aquaride* și la numele de constelații cu formă etimologică de feminin plural : *aceste Pleiade* ; de gen masculin la numele de constelații cu formă etimologică de masculin plural : *acești Pești*.

Concluziile analizei opoziției de gen la numele proprii de corpuri cerești schițează următoarea caracterizare a acestei subclase onomastice :

— astronimele sînt nume proprii al căror gen gramatical se manifestă ca o categorie fixă ; funcția genului gramatical privește exclusiv clasificarea formală a astronimelor ;

— paradigma genului gramatical la numele de corpuri cerești înscrie numai valorile opuse feminin/non-feminin ; valorile de masculin sau neutru nu pot fi precizate, în general, datorită absenței contextelor de pluralizare a acestor nume ;

— genul numelor proprii de aștri se exprimă exclusiv prin opoziții de tip sintagmatic.

Și caracteristicile realizării categoriei gramaticale a numărului sînt determinate de trăsăturile denominative ale subclasei astronimelor. În ambele serii de astronime (științifică și populară) numele proprii sînt selectate, de obicei, în forma invariabilă de singular. O excepție o constituie numele de constelații și de roiuri meteoritice, a căror formă de plural se explică prin funcția lor onomastică.

Spre deosebire de pluralele etimologice ale numelor de localități, formele de plural în care se fixează astronimele corespund funcțiilor denominative referitoare la colectivități de denotate, situație întîlnită și la numele de munți și la numele de insule. Astfel, denumirile unor constelații, ca grupuri de corpuri cerești, se fixează sub forma de plural, atît la numele proprii străine, cît și la cele românești : *Canes*, *Pisces ; Cîinii*, *Peștii*, *Pleiadele*, denumiri care coexistă cu cele ale constelațiilor fixate în formă de singular : *Casiopeea*, *Centaurus ; Balanța*, *Vulturul*. Numele de roiuri meteoritice se fixează numai în formă de plural : *Cefeide*, *Draconide*, *Perseide* etc. Ca toate formele de plural care aparțin nivelului etimologic, astronimele de acest tip nu au posibilitatea de a alcătui o opoziție de număr, ca termen marcat corespunzător unui termen de singular nemarcat. Astfel, în subclasa astronimelor neconcordanța între forma de plural a numelui și denotatul „constelația", înțeleasă ca o totalitate de obiecte, se rezolvă prin adoptarea sintagmelor de determinare în care numele comun al denotatului, singular ca formă, implică totuși semantic pluralitatea denotatului determinantului-nume propriu, de exemplu : *Constelația Pleiadelor* sau *Roiul Draconidelor*. Se întîlnesc totuși, chiar în sistemul științific, forme de singular refăcute, de exemplu *o Cefeidă* cu perioada de variație mică (Petrescu, 387), care corespunde însă denumirii unui corp ceresc dintr-un roi meteoritic.

La nivelul funcțional, numele astronomice, în special cele din sistemul științific, corespund unei necesități de exactitate în individualizare fixînd forma de singular în poziția dominantă în cadrul sistemului morfologic. În cazul numelor proprii cu formă de plural funcționalitatea individualizatoare impune uneori folosirea în acordul gramatical a formelor de singular, ca vecinătăți ale numelui : „cu ochiul liber, *Pleiadele* a p a r e ca un mic nor luminos" (*Cosmosul*, 255) ; „Pe stînga lui vine *Caru*, iar pe dreapta v i n e *Chirostriile*" (Zamfirescu, O. II 67). În general însă, forma de plural impune în plan sintagmatic prezența vecinătăților de plural. „*Perseidele* c a d în fiecare an" (Petrescu, 326) ; și „Strălucirea a c e s t o r *Cefeide*..." (Petrescu, 326), „*Pleiadele* s t r ă l u c i t o a r e s e i v e s c deasupra noastră" (Ghica O. III 32).

Datorită aceluiași caracter de precizie științifică, astronimele nu au capacitatea de a denumi concomitent sau în timp două sau mai multe

obiecte diferite și deci nici posibilitatea de a forma plurale de tip eliptic[7] bazate pe comunitatea de nume a două obiecte. Referința printr-un nume la mai multe obiecte astronomice este figurată, de exemplu : „Cădelnițare în cor a munților/ Din zece *Lune* în rampă" (Barbu, V. 58). Numai în cadrul astronimelor compuse, parțial omonime, de tipul *Cîinele-Mic*, *Cîinele-Mare ; Ursa-Mică*, *Ursa-Mare*, apar condițiile formării unor plurale de tip generalizator, de exemplu „*Cele două Urse* au forme asemănătoare" (Petrescu, 53). De asemenea, funcția individualizatoare pronunțată a unor nume astronomice determină raritatea unor construcții metaforice realizate cu mijloace morfologice ale numărului, deși modelul acestor plurale există : „Copilul zvîrle albe *Căi-de-Lapte*" (Banuș, P. 275). În general, asociațiile semantice pe care numele de aștri la plural le pot actualiza sînt destul de sărace, metafora trimițînd exclusiv la sensul „corp ceresc", de exemplu : „Să mă-mbăt cu vița de vie / A *Saturnilor* căzînd (Stănescu, *Necuvintele* 76).

Din punct de vedere formal, numărul redus de modele ale pluralelor numelor proprii de corpuri cerești nu ne permite stabilirea indicilor afixali la toate seriile formale ale acestor nume. Din exemplele pe care le-am găsit rezultă că aceste nume se supun tot modelului de flexiune a numelor comune, situație întîlnită la toate subclasele de nume proprii.

Concluziile opoziției de număr la numele proprii de corpuri cerești indică, pe de o parte, asemănarea acestor nume proprii cu numele proprii geografice, iar, pe de altă parte, similitudinea de comportament gramatical cu celelalte clase de nume proprii :

— forma de singular nemarcată ocupă o poziție dominantă în flexiunea de număr a astronimelor, de cele mai multe ori această formă fiind imobilă ;

— numele de corpuri cerești se caracterizează, ca și numele proprii geografice, prin prezența unor forme de plural în care se fixează numele unor singulare refăcute după aceste forme de plural, prin acordul oscilant de număr în cazul formelor de plural etimologice și prin apariția unor plurale funcționale de tip generalizator.

Particularitățile comportamentului gramatical al astronimelor se relevă și în analiza categoriei cazului. Ca nume proprii, astronimele participă la opoziția de caz prin realizarea tuturor valorilor cazuale. Funcțiile cazuale din paradigma astronimelor se deosebesc de cele realizate de alte subclase onomastice numai sub aspectul frecvenței. Specificul morfologic al manifestărilor cazuale la subclasa astronimelor privește exprimarea acestei categorii gramaticale.

Astfel, în exprimarea cazului genitiv-dativ, astronimele adoptă deopotrivă mijloace analitice și sintetice, proclitice și enclitice. În această privință, astronimele se apropie mai mult de subclasa antroponimelor, în special a prenumelor. Exemplificăm prin următoarele modele specifice diferitelor serii formale :

— seria cu terminația *-a*, *(-ea)* prezintă exclusiv indici enclitici : „stele ale *Andromedei*" (Petrescu, 82) și „negura *Andromedii*" (Barbu,

[7] Vezi Domnița Ichim-Tomescu, *Aspecte metodologice ale cercetării opoziției de număr la numele proprii*, în SCL XXVII (1976), 5, p. 473.

V. 120), ,,constelaţia *Casiopeei* (Petrescu 65) şi ,,poliţa *Casiopeii*" (Arghezi, S. 79).

— seria vocalică *-e* şi seria consonantică folosesc atît indici enclitici, cît şi proclitici : ,,Lumina *Betelgeusei*" (Petrescu, 52) şi ,,orbita *lui Marte*" (Petrescu, 252), ,,strălucirea *lui Astarte*" (Petrescu, 175) ; ,,diametrul *lui Ceres*" (Petrescu, 269) şi ,,desenul *Orionului*" (Galaction, O. II 628).

— seria vocalică *-o* utilizează numai indici proclitici : diametrul *lui Hidalgo*" (Petrescu 270).

Spre deosebire de subclasa numelor de persoane, astronimele nu prezintă o concurenţă între cele două tipuri de mărci formale cazuale, specializînd indicii enclitici în exprimarea genitivului numelor proprii cu terminaţia *-a* şi indicii proclitici în exprimarea genitivului numelor proprii din seria terminaţiei vocalice *-o* şi a terminaţiilor consonantice. (La unele serii formale morfemul proclitic este indicele formal exclusiv al valorii cazuale realizate : seria formală *-o.)* Întrebuinţarea morfemului proclitic *lui* pentru exprimarea cazului oblic la astronime este favorizată de caracteristica sa de a păstra nealterată denumirea în declinare, avantaj formal pentru exactitatea denominaţiei în cadrul sistemului onomastic al numelor de corpuri cereşti. Extensiunea acestui morfem proclitic la toate astronimele cu excepţia celor cu terminaţia vocalică *-a*, *(-ea)* pune şi mai mult sub semnul îndoielii posibilitatea acestui indice de a fi o marcă distinctivă a genului personal în limba română.

Şi în exprimarea valorii de acuzativ, astronimele prezintă unele trăsături deosebitoare faţă de alte subclase de nume proprii. Ne referim în special la contextul-tip : **verb tranzitiv** + *X* (X e un nume propriu la acuzativ), care la antroponime şi zoonime are forma specifică : **verb tranzitiv** + **prepoziţie** *(pe)* + *X*, iar la toponime : **verb tranzitiv** + *X* (**-prepoziţia** *(pe)*. Exemplele arată că numele proprii de corpuri cereşti se distribuie în ambele poziţii contextuale (±prepoziţia *pe)*. ,,V-aduc din ceruri *pe Aldebaran*" (Pillat P. II 227) ; ,,să admir *Casiopeea*, *Orionul*" (Bogza, S. VI 240). Prepoziţia *pe* ca indice de acuzativ apare mai ales in modelele formale ale unor nume proprii străine, insuficient adaptate sistemului limbii române, de tipul *Albireo*, *Algol* etc. Prezenţa prepoziţiei *pe* la astronimele în acuzativ anulează valoarea distinctivă a acestui indice pentru genul personal.

Aşadar, in exprimarea formală a cazului, astronimele adoptă modelul flexionar al celorlalte subclase onomastice, preluat de la numele comun (sincretismul cazurilor, indicii sintetici de G—D) sau speific numai numelor proprii (indicii analitici de G—D), distingîndu-se prin capacitatea de incluziune sau de îmbinare a unor procedee de exprimare cazuală caracteristice altor subclase onomastice, prin posibilitatea de a exprima acuzativul cu sau fără prepoziţia *pe*, prin tendinţa de a păstra nemodificată forma numelui în declinare.

Concluzia prezentării numelor proprii de corpuri cereşti din punct de vedere funcţional (denominativ) şi gramatical argumentează constituirea astronimelor într-o subclasă onomastică distinctă, cu o poziţie bine precizată în sistemul lingvistic al numelor proprii în general.

ABREVIERI

Arghezi, S.	Tudor Arghezi, *Scrieri*, I–XXX, Bucureşti, EPL, 1962–1976.
Banuş, P.	Maria Banuş, *Poezii*, Bucureşti, ESPLA, 1958.
Barbu, V.	Ion Barbu, *Versuri şi proză*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1970.
Bogza, S.	Geo Bogza, *Scrieri în proză*, I–IV, Bucureşti, ESPLA, 1956.
Cosmosul	*Cosmosul apropiat şi îndepărtat*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1963.
Galaction, O.	Gala Galaction, *Opere*, I, Bucureşti, ESPLA, 1959.
Ghica, O.	Ion Ghica, *Opere*, I–III, Bucureşti, EPL, 1967.
Petrescu	Gh. Petrescu, *Astronomie elementară*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1962.
Pillat, P.	Ion Pillat, *Poezii*, I–II, Bucureşti, EPL, 1967.
Stănescu, *Necuvintele*	Nichita Stănescu, *Necuvintele*, Bucureşti, Ed. Cartea Românească, 1969.
Zamfirescu, O.	Duiliu Zamfirescu, *Opere*, I–V, Bucureşti, Ed. Minerva, 1970.

Astronyms—A Subclass of Proper Names

(Abstract)

This article analyses the functional and grammatical peculiarities of the proper names of celestial bodies pointing to the fact that they form a distinct onomastic subclass. From a functional point of view, the astronyms may be characterized as an onomastic subsystem directly and strictly individualizing the object — an inventory sufficient with respect to the denominative necessities. The astronyms constitute a relatively closed onomastic subclass falling within two parallel denominative series (i.e. the scientific, in a wide sense bookish, astronymic system and the popular astronymic system).

From the point of view of the way in which they mark the grammatical categories of gender, number and case, the astronyms differ in certain respects from other onomastic subclasses—differences which result from the characteristic functioning of this subclass.

Februarie 1984

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

ASPAZIA REGUŞ
CORNELIU REGUŞ

ANTROPONIMELE FEMININE — NUME INDIVIDUALE DIN DOCUMENTELE SLAVO-ROMÂNE (SEC. XIV—XVI)

Este supus cercetării, din punctul de vedere al originii, sistemul numelor individuale feminine, aşa cum se reflectă el în documentele istorice din secolele XIV—XVI. Analiza materialului scoate în evidenţă faptul că inventarul de nume feminine, în perioada respectivă, era alcătuit din elemente aparţinînd în mod inegal onomasticonului creştin, slav laic şi românesc laic. Ponderea acestor elemente în sistemul antroponimic general şi în cele două subsisteme (moldovean şi muntean) este reliefată de unele constatări de ordin statistic.

Sistemul antroponimic feminin care constituie obiectul cercetării de faţă este evidenţiat pe baza materialului extras din documentele istorice slavo-române, originale şi neoriginale (respectiv copii slave şi traduceri româneşti ale originalelor slave, care nu ni s-au păstrat decît în această formă), emise între anii 1384 şi 1600 în Moldova şi în Ţara Românească. În corpusul de documente (circa 4000) din această perioadă au fost identificate 3872 de femei denumite prin 432 de antroponime — nume individuale.

În comparaţie cu bărbaţii, femeile sînt menţionate mai rar în acte. Inventarul de nume feminine extras din documentele istorice este cu mult mai mic decît cel de nume masculine. Acest fapt este explicabil şi trebuie pus în relaţie cu o serie de factori istorici şi juridici legaţi de proprietatea funciară şi de drepturile femeii în societatea feudală. Numele de femei sînt cuprinse doar în unele acte interne, avînd caracter privat (cum ar fi cele de moştenire, testamentare, de vînzare-cumpărare, de judecare a unor pricini, de împărţire, de donaţii către mănăstiri), şi numai în acea parte a documentelor care se referă la conţinutul propriu-zis al acestora. Numărul destul de mare însă de acte şi de acest tip oferă, începînd mai cu seamă din a doua jumătate a secolului al XV-lea, un bogat material antroponimic feminin.

Întregul ansamblu al numelor atestate dezvăluie un sistem antroponimic bogat în elemente constitutive, relativ unitar, cu numeroase particularităţi proprii, adaptate la structura limbii române din perioada istorică cercetată.

Structura numelor individuale[1]. Sub aspectul structurii formale, numele individuale prezintă o mare varietate. Alături de numele întregi *(Anna, Sofia, Sora)* inserate astfel în documente, apar numeroase derivate

[1] Prin *nume individual* înţelegem numele atribuit de la naştere, obligatoriu, neereditar şi cu funcţie denotativă unică (vezi Christian Ionescu, *Antroponimia românească* (rezumatul tezei de doctorat), Bucureşti, 1980, p. 10—11.

obţinute pe mai multe căi : a) prin adăugarea de sufixe (*Anuşca*, *Sofiica*, *Sorae*); b) prin scurtarea părţii iniţiale (*Elisafta* > *Safta*) sau finale (*Magdalina* > *Magda*); c) prin scurtare + sufixare (*Magduşca*)[2].

În cîteva documente numele întreg este folosit (în desemnarea aceleiaşi persoane) paralel cu derivatul, dezvăluindu-ne, astfel, relaţiile dintre cele două antroponime, precum şi un conţinut afectiv al derivatului : дъщере мн драгон сwфїн рекомѣн сwпцѣ „fiicei mele dragi *Sofiei*, numită *Sopţea*" M, 1462 ⟨ian.-apr. ; sept.-dec.⟩ 15[3]; *Anna* şi *Anuşca* (fiica lui Oana Căui) M, 1497 febr. 25 ; *Anna* şi *Anuşca* (fiica lui Tatul Putred) M, 1518 ian. 23 ; *Neguta* din ŢR, 1501 ian. 28 este aceeaşi cu *Neagoslava* din ŢR, 1520 apr. 10 ; *Todosiica* M, 1560 iun. 24 este aceeaşi cu *Todosia* M, ⟨1579 nov. 21 — 1582 sept.⟩ ; *Oprea* şi *Opreiana* ŢR, 1577 iul. 8.

Pe de altă parte cercetarea actelor ne relevă şi un alt aspect al derivatelor : capacitatea acestora de a se realiza în planul identificării ca nume independente. *Anna* este soră cu *Anca* M, 1521 apr. 24 ; *Nastea* este fiica *Nastasiei* M, ⟨1527⟩ mart. 3 ; *Anca* — soră cu *Anuşca* M, 1535 mart. 9 ; *Anuşca* este soră cu *Anniţa* M, 1546 iul. 2 ; *Maria* — soră cu *Maruşca* M, 1548 febr. 29 ; *Neaga* — soră cu *Neacşa* ŢR, 1557 oct. 9 ; *Caterina* — fiica *Catei* M, 1569 aug. 7 etc. Valoarea afectivă a diminutivelor în cazurile menţionate este neutralizată. Prin „oficializare" numele în cauză îşi păstrează doar valoarea de identificare : faţă de *Anna*, *Anniţă* ca antroponim de sine stătător se află în acelaşi raport ca faţă de *Maria*.

Pe acest considerent, în analiza numelor individuale, derivatele (indiferent de origine şi valoare) sînt interpretate ca unităţi antroponimice independente, avînd, ca şi numele întregi, funcţie denotativă.

Numele individuale din punctul de vedere al originii. Materialul antroponimic extras din documente reţine atenţia nu numai prin numărul relativ mare de unităţi, cît mai cu seamă prin marea lor varietate ca origine. În documentul din ŢR, 1492 oct. 9 sînt menţionate următoarele nume de femei : *Anca*, *Cheraţa*, *Fima*, *Pârvana*, *Stanca*, *Tudora*. 29 de urmaşe din spiţa lui Dragoş Viteazul sînt inserate în documentul din M, 1507 febr. 29 cu numele : *Agatona*, *Anna*, *Anuşca*, *Fedora*, *Grişca*, *Magda*, *Marena*, *Maria*, *Maruşca*, *Nastasia*, *Nastea*, *Neagşa*, *Negrita*, *Parasca*, *Vasutca*. „*Stanca* şi sora ei *Mara* şi *Sofiica*, fiicele *Maruşchii*" sînt nepoatele „*Maruşcăi* celei bătrîne" M, 1519 dec. 27. Nepoatele lui Neagul în documentul din M, 1521 poartă numele : *Anghelina*, *Anna*, *Anuşca*, *Fedca*, *Măgdălină*, *Mărie*, *Neagşa*, *Negrită*, *Sorae*, iar copiii lui Şteful pomeniţi în actul din M, 1563 iun. 17 sînt : *Dragotă*, *Isachie* (călugăr), *Mărica*, *Titiana*, *Rusca* şi *Uliana*. *Dragna*, fiica *Neagşăi*, este soră cu *Crăciun*, *Nicoară*, *Urăta* M, 1552 apr. 28. Elementele de mai sus indică o structură compozită a numelor individuale atît la nivelul sistemului luat ca ansamblu, cît şi la nivelul „microsistemelor" familiale.

[2] Vezi pe larg în Paşca, *Ţ. O.*, p. 117—133.

[3] Exemplele sînt însoţite de trimiteri ce indică locul de emitere (M — Moldova, ŢR — Ţara Românească) şi data de emitere a documentului. Datele de emitere au fost preluate din ediţii *tale quale*, astfel că depistarea actelor pentru cei interesaţi se poate face cu uşurinţă, apelîndu-se la colecţiile cunoscute : DRH şi DIR (vezi şi *Lista de documente, însemnări şi inscripţii*, în DERS, p. 295—366).

Antroponimele *Anca*, *Cherața*, *Fima* (< *Eufimia*), *Tudora* etc. sînt la origine nume creștine (calendaristice). *Dragna*, *Neagșa*, *Negrita*, *Părvana*, *Rusca*, *Sorae*, *Stanca*, *Urăta* sînt necalendaristice, dar echivalente în planul valorii funcționale și al uzului cu cele calendaristice. Numele *Dragna*, *Neagșa*, *Părvana* etc. au la origine nume necalendaristice slave, iar *Negrita*, *Rusca*, *Sorae*, *Urăta* provin din nume comune ale limbii române.

După cît se pare, opțiunea în atribuirea numelui este liberă, nesubordonată bisericii. Presiunea clerului în a impune nume din calendarul ortodox nu se manifestă, din moment ce înșiși clericii își botează copiii și cu nume nepatronate de biserică; din numărul mare de exemple iată doar cîteva: *Stanciul Cormohuz* și sora sa *Negrita* sînt copiii popei *Iliaș* M, 1446 mart. 5; fiicele popei *Mircea* se numesc *Mușa*, *Stana*, *Vișa*, *Stoică* ȚR, ⟨1527⟩ apr. 23, iar ale popei *Cozma* — *Voica* și *Donea* M, 1531 mart. 7.

Numele feminine citate au toate aceeași funcție antroponimică[4] — de nume individuale. Ținînd seama de context nu avem argumente de a considera, de pildă, numele *Rusca* ca neavînd această funcție.

Numele individuale menționate sînt echivalente în plan uzual. Numele fiicei, *Urăta*, era tot așa de funcțional, în acea perioadă, ca al mamei sale *Neagșa* și al fraților săi *Crăciun*, *Nicoară* și *Dragna*.

Inventarul numelor individuale feminine din secolele XIV—XVI este constituit din elemente ale celor trei surse principale: antroponime **calendaristice**, antroponime **slave** laice și antroponime **românești** laice.

Ponderea acestor elemente, precum și frecvența lor (într-un tablou parțial, cuprinzînd cele mai uzitate 50 de nume) se prezintă astfel (tabelul 1):

Nr.	Nume	Frecvență	Nr.	Nume	Frecvență
1	Maria	145[5]	26	Măgdălina	36
2	Anușca	141	27	Armeanca	33
3	Marina	136	28	Parasca	32
4	*Stana*	136	29	Fedca	31
5	*Stanca*	129	30	Varvara	31
6	*Neagșa*	127	31	Nastasia	29
7	Anna	108	32	Calea	29
8	Mariica	108	33	Mica	28
9	Nastea	97	34	Todosia	27
10	Marușca	87	35	Marga	27
11	Sora	81	36	Salomia	26
12	*Neaga*	80	37	Urîta	26
13	Mușa	77	38	*Malea*	26
14	Anghelina	68	39	Zoica	25
15	Anca	61	40	Marta	25
16	*Dobra*	59	41	Mara	23
17	*Voica*	53	42	Negrita	22
18	*Rada*	49	43	Agafia	21
19	Sofiica	48	44	Ilca	21
20	Magda	43	45	*Vlădae*	21
21	Elena	43	46	Călina	20
22	Odochia	41	47	Caplea	20
23	Cristina	39	48	Vasutca	20
24	*Vișa*	38	49	Frosina	20
25	Irina	37	50	Dumitra	20

[4] Cu privire la necesitatea precizării funcției numelor personale, ca principiu metodologic în cercetarea antroponimiei noastre vechi, vezi I. Pătruț, *Onomastică*, p. 10—11.

[5] Cifra indică numărul persoanelor.

După origine cele 50 de nume se repartizează astfel: 1) Calendaristice — 35; 2) slave laice [6] — 10; 3) românești laice [7] — 5.

Nume calendaristice. Ca număr de unități (un procent de 70%) și ca frecvență a acestora, pe primul loc în tabloul prezentat mai sus se situează numele individuale calendaristice.

Prezentăm mai jos, în ordine alfabetică, numele de această proveniență, atestate în actele istorice din cele două provincii românești [8]. Ele se constituie într-un nucleu uzual și activ, specific secolelor XIV, XV și XVI și pe care îl vom regăsi (îmbogățit și uneori remaniat) în întreaga evoluție ulterioară a sistemului antroponimic românesc [9].

Achilina; Adama; Agafia (Agatia, Gatia [10]*, Agahia, Gafia, Gafița Gafa, Gafta, Hapca); Agata (Agăta, Găta); Agatona (Gaftona, Gatona); Agripina (Gripina, Horpina, A(n)grișca, Grișca); Alexandra; Anna (Anca, Anița, Anușa, Anușca, Nica, Niță, Nușa); Anastasia (Nastasia, Nastasca, Nastea); Andreiana; Andreica; Anghelina (Anghelița, Anghelușa); Anisia (Anasia, Anesia); Antimia (Antemia); Antonida; Arca (<Arcadie); Avramia (Avrămia); Calinichia (Calea, Călina, Calinița); Candachia; Caplea; Chelsia; Chera, Chira (Cheralina, Cherana, Cherața, Chiraca, Chirană, Chiriana, Chirina); Chilia; Ciura, Ciurla (< Ciuril); Costanda (Dina); Costina; Cristina (Crăstina, Crăstiana); Dafina; Despina; Dionisia; Dona, Donca, Done, Donea (< Andonie)* [11]*; Dronța < (Andronic); Dumitra (Dumca, Dumșa); Ecaterina (Catalina, Cătălina, Caterina, Catrina, Catea); Eftimia; Elena (Ileana, Elina, Olena, Olina, Olenca, Olea, Ol(i)ușca, Lușca, Leanca, Linca, Lena); Elisaveta (Elisafta, Ilisafta, Safta); Eufrosina, (Efrosina, Ifrosina, Frosina, Frăsina, Frăsira, Frusina, Frujina, Sina, Zina, Horsana, Hrusana, Hrusa); Eupraxia (Praxia); Evdochia (Edochia, Idochia, Odochia, Udochia, Ovdotia, Dochia, Dochița); Fevronia; Filipa; Fima (< Eufimia); Fotoșca (< Fotinia); Fruma (< Frumentie); Gherghina; Ghervasia (Arvasia, Gherușa); Ghidiona; Ghinda (< Ghenadia); Ioana (Iovana, Ivana, Oana); Iordosia; Irina (Erina, Erena, Erîna); Iuliana (Uliana, Ulca, Ulea); Liga (< Gliga)* [12]*; Lola (Lolcă); Macrina; Madona* [13]*; Magdalina (Măgdălina, Magda, Magdușca); Maia* [14] *(Maina, Maica, Măicana, Maicolea); Manda* [15] *(< Smaranda); Mara; Marcea; Margarita (Marga, Mărghită); Maria (Măria, Măriica, Măricuța, Marișca, Mariță, Marula, Marușca, Măriuca, Măriuța, Mica, Micae* [16]*); Marina (Mărina, Mărena,*

[6] Cu litere cursive în tabel

[7] Spațiat în tabel.

[8] Pentru a oferi un material organizat mai sistematic, am grupat variantele formale și derivatele și le-am subsumat numelui bază.

[9] Fără a le degaja într-o categorie separată, am inclus tot aici antroponime ca *Dafina, Despina, Ruxandra, Sîrma* — nume de circulație balcanică (vezi la Ilčev), care provin, ca și numele calendaristice, din același izvor comun — limba greacă (prin intermediar slav).

[10] Forme contaminate cu *Agata*.

[11] Vezi frecvent în *Pomelnicul de la Bisericani*, p. 449.

[12] Vezi *Mică enciclopedie onomastică*, p. 155.

[13] Vezi Madona — călugăriță în *Pomelnicul de la Bisericani*, p. 41.

[14] Vezi *Mică enciclopedie onomastică*, p. 196.

[15] Posibil și din *Mandalina* (vezi această formă în DOR, p. 98).

[16] Un studiu mai aprofundat asupra antroponimelor *Mica, Micae* ar putea duce la alte rezolvări, posibilitate ce nu o excludem.

Marinca, Mărinca) ; *Marta* (*Marfta, Marfa*) ; *Martina* ; *Matrona* (*Matrina, Matruna, Motrea*) ; *Maxena* ; *Mănuşca* (< *Manasia* [17]) ; *Mecdotia* ; *Melaşca* (< *Melania*) ; *Mihna* ; *Milca, Miliţa* (< *Emilian*) ; *Mitrofana* ; *Nora* (< *Eleonora*) ; *Palaghia* (*Panaghiia, Panga, Pălaga*) ; *Paraschiva* (*Parasca, Părasca, Schiva*) ; *Pascalina* ; *Piatra* (*Pietra, Pătrana*) ; *Profira* ; *Rosina* ; *Ruxandra* (*Roxanda, Sanda*) ; *Salomia* (*Solomia, Solom(n)ca*) ; *Samfira* [18] (*Sanfira, Sanhira*) ; *Samonida* ; *Sara* ; *Sîrma* ; *Sofia* (*Sofiana, Sofiata, Sofiica, Sohiica, Sop(b)ţea*) ; *Sofronia* ; *Ştefana* (*Ştefania*) ; *Tecla* ; *Teodora* (*Tudora, Todora, Tudura, Fedora, Fădora, Fedorca, Fedca, Feda, Fedea, Toda, Tuda* [19]) ; *Theodosia* (*Todosia, Tudosia, Todosca, Todosiica*) ; *Teofana* (*Tofana*) ; *Titiana* (*Titea, Teta, Tetiţa, Taţea*) ; *Varsama* (*Varma*) ; *Varvara* (*Vărvara, Vîrva*) ; *Vasilisa* ; *Văsilea* (*Vasilica, Văsiica, Vasiutca, Vasutca, Vascana, Vasca, Silca*) ; *Vilae* (< *Vavila*) [20] ; *Zoica* (*Zoică, Zoicuţa*).

Paralel cu formele oficial-cărturăreşti ale numelor „întregi" impuse de calendarul greco-slav, funcţionează numeroase variante, reflectînd aspectul uzual popular al acestora (datorat fie limbii române, fie limbilor slave învecinate). Iată cîteva creaţii specifice româneşti uzitate frecvent în documente şi pe care le regăsim în antroponimia noastră actuală la nivelul sistemului numelor populare : *Agahia, Ană* [21], *Avrămia, Cătălina, Catrina, Ileana, Ileană, Frăsina, Frăsira, Ioana, Oana, Măgdălina, Măria, Mărie, Mărina, Pălaga, Părasca, Piatra, Pietra, Sanfira, Sanhira, Vărvara* etc. Sub influenţa limbii ucrainene au pătruns în Moldova forme ca : *Fedora, Horpina, Olena, Odochia, Ovdotia*, iar sub influenţa bulgarei în Muntenia — *Frujina, Iovana, Ivana*.

Alături de un fond de unităţi antroponimice comune celor două subsisteme (moldovean şi muntean) se remarcă o serie de nume (active) specifice numai unuia din ele.

Nume frecvente în actele din Moldova şi neatestate sau atestate sporadic în Ţara Românească : *Agafia* (cu derivatele) — 32 ; *Anesia* — 13 ; *Anuşca* — 141 ; *Antimia* — 8 ; *Candachia* — 6 ; *Elisafta* — (cu derivatele) — 24, ŢR — 1 ; *Evdochia* (cu derivatele) — 44 ; ŢR—1 ; *Mariica* —108 ; *Maruşca* — 87 ; ŢR — 1 ; *Măgdălina, Magda* — 77 ; ŢR—1 ; *Nastasia* (cu derivatele) — 139, ŢR—1 ; *Parasca* — 32 ; *Salomia* — 25 ; *Sofia* (cu derivatele) — 63 ; *Tecla* — 12 ; *Todosia* (cu derivatele) — 31 ; *Varvara* — 31 ; *Văsilea* (cu derivatele) — 53.

Nume frecvente în actele din Ţara Românească : *Anca* — 54, în M — 7 ; *Calea* — 29 ; *Caplea* — 20 ; *Dafina* — 4 ; *Gherghina* — 3 ; *Marga* — 25, M — 2 ; *Vilae* — 7.

Inventarul general al unităţilor antroponimice calendaristice în raport cu cele necalendaristice este în Moldova mult mai bogat în com-

[17] Vezi *Pomelnicul mînăstirei Bistriţa*, p. 67.

[18] Vezi *Pomelnicul de la Bisericani*, p. 638, unde numele *Samfira* este purtat de trei călugăriţe.

[19] *Toda, Tuda* pot fi şi de la *Todosia, Tudosia*, dar vezi în *Pomelnicul mînăstirei Bistriţa* — *Toadea*, care ne trimite la masculinul *Toader*.

[20] Vezi DOR, p. 170.

[21] Cu privire la formele nearticulate ale antroponimelor feminine în documentele istorice, vezi Aspazia Reguş, *Antroponime feminine nearticulate în vechi acte istorice*, în LR XXIII (1978), nr. 3, p. 311—319 ; Gh. Bolocan, *Despre articularea numelor de locuri*, în SCL XXVIII (1977), nr. 4, p. 379—385.

parație cu Muntenia. Pentru a ilustra acest raport prezentăm cele mai uzitate 50 de nume însoțite de frecvență în două tabele comparative (2 și 3) :

	Moldova (tabelul 2)			*Țara Românească* (tabelul 3)	
1	Anușca	141	1	Maria	81
2	Marina	117	2	*Stana*	80
3	Mariica	108	3	*Neacșa*	77
4	Nastea	97	4	*Stanca*	75
5	Anna	96	5	Anca	54
6	Marușca	87	6	*Neaga*	46
7	Maria	64	7	*Dobra*	45
8	Anghelina	60	8	*Rada*	44
9	*Stana*	56	9	*Voica*	42
10	*Neagșa*	50	10	S o r a	36
11	Sofiica	48	11	M u ș a	34
12	Tudora	47	12	*Vișa*	33
13	S o r a	45	13	Calea	29
14	*Stanca*	44	14	Marga	25
15	M u ș a	43	15	*Vlădae*	21
16	Elena	43	16	Caplea	20
17	Magda	42	17	Marina	19
18	Odochia	41	18	Tudora	15
19	Măgdălina	35	19	*Slavna*	15
20	*Neaga*	34	20	Cătălina	13
21	Cristina	32	21	Anna	12
22	Parasca	32	22	*Boba*	12
23	Fedca	31	23	Dumitra	12
24	Varvara	31	24	Irina	11
25	Nastasia	29	25	Călina	11
26	Teodosia	27	26	Elina	10
27	A r m e a n c a	27	27	Chera	10
28	U r i t a	26	28	Samfira	10
29	Mica	25	29	*Stoica*	10
30	Salomia	25	30	Zoica	9
31	Irina	25	31	Anghelina	8
32	Marta	22	32	*Drăgana*	8
33	*Malea*	21	33	*Dragole*	8
34	Agafia	21	34	*Neagole*	8
35	Ilca	20	35	Cristina	7
36	*Drăgălina*	20	36	Vilae	7
37	Vasutca	20	37	A r m e a n c a	6
38	Frosina	20	38	Paraschiva	6
39	N e g r i t a	18	39	B u n a	6
40	Zoica	16	40	Despina	6
41	Vasca	16	41	Mara	6
42	Safta	16	42	*Stoiana*	6
43	Mărinca	15	43	S o r c a	5
44	*Cerna*	15	44	*Moma*	5
45	G r e a c a	15	45	*Malea*	5
46	Sofronia	14	46	*Dragomira*	5
47	*Dobra*	14	47	C o m a n a	5
48	Anesia	13	48	Costanda	4
49	R u s c a	13	49	Dafina	4
50	*Grozava*	13	50	Frujina	4

În Moldova 34 de nume sînt calendaristice, 9 slave laice și 7 românești laice, iar în Țara Românească 25 calendaristice, 19 slave laice și 6 românești laice. Procentajele numelor calendaristice (M — 70%, ȚR — 50%) reflectă clar superioritatea numerică a acestora față de cele necalendaristice în Moldova. Primul nume necalendaristic din Moldova este

de rangul 9, iar în Țara Românească de rangul 2. Între primele cele mai uzitate zece nume din Moldova opt sînt calendaristice, iar în Țara Românească două. Remarcăm, de asemenea, că *Maria* și *Anna* împreună cu derivatele sînt cele mai frecvente nume în secolele XV–XVI.

Nume slave (laice). Între cele mai frecvente 50 de unități antroponimice (vezi tabelul 1) doar următoarele 10 au la bază nume slave : *Stana*, *Stanca*, *Neaga*, *Neag(c)șa*, *Dobra*, *Voica*, *Rada*, *Vișa*, *Malea*, *Vlădae*. Procentul este de 20%. El se modifică însă simțitor cînd raportul dintre numele slave și neslave se face separat pe cele două subsisteme teritoriale (vezi tabelele 2 și 3). În Moldova procentul este de 18%, iar în Țara Românească de 38%.

Cele mai populare nume sînt *Stana*, *Stanca*, *Neaga* și *Neag(c)șa*. Sub aspectul frecvenței și al rangului aceste patru unități prezintă la nivelul celor două subsisteme o surprinzătoare simetrie.

La cele 10 nume menționate mai sus se pot adăuga *Draga*, *Slava*, *Stoica*, *Velica*, *Cerna*, *Grozava*, care împreună cu derivatele reprezintă fondul de bază de coloratură slavă din antroponimia noastră, caracterizat prin frecvență mare, unitate formală [22] și circulație teritorială largă.

Tabloul numelor feminine provenite din antroponime slave laice este următorul [23] :

Stănislava ȚR–2 ; *Stana* M–56 ; ȚR–80 ; *Stanca* M–44 ; ȚR–75 ; *Stănae* ȚR–2 (*Stana* cu derivatele : 257) ;

Neagoslava M–1 ; ȚR–3 ; *Neaga* M–34 ; ȚR–46 ; *Neagșa*, *Neacșa* M–50 ; ȚR–77 ; *Neagole* ȚR–8 ; *Neguta* ȚR–1 ; *Negoita* ȚR–2 (*Neaga* cu derivatele : 218) ;

Dragomira ȚR–5 ; *Draga*, *Dragă* M–7 ; ȚR–1 ; *Drăgana* ȚR–8 ; *Drăghina* M–10 ; ȚR–2 ; *Dragna* M–13 ; ȚR–3 ; *Dragole* M–8 ; ȚR–8 ; *Dragulea* M–1 ; *Drăgaia*, *Drăgaie* M–1 ; ȚR–2 ; *Drăgaica* ȚR–1 ; *Drăgălina* M–20 ; *Drăghița* M–2 ; *Drăgușa* M–2 ; *Drăguța* M–7 (*Draga* cu derivatele : 96) ;

Dobroneaga ȚR–1 ; *Dobra* M–14 ; ȚR–45 ; *Dobraia* ȚR–2 ; *Dobrana* ȚR–1 ; *Dobrea* M–1 ; ȚR–2 ; *Dobreașa* ȚR–1 ; *Dobrița* ȚR–3 ; *Dobrușa* ȚR–2 (*Dobra* cu derivatele : 71) ;

Voislava M–1 ; ȚR–1 ; *Voica* M–11 ; ȚR–42 ; *Voichiță* ȚR–1 ; *Voina* ȚR–1 (*Voislava* cu derivatele : 57) ;

Rada M–5 ; ȚR–44 ; *Răduca* ȚR–1 ; *Răduța* ȚR–1 (*Rada* cu derivatele : 51) ;

Malea [24] M–21 ; ȚR–5 ; *Mălina* M–17 ; *Mălinca* M–1 (*Malea* cu derivatele : 45) ;

Vișa M–33 ; ȚR–5 ; *Vișana* ȚR–3 (41) ;

Vlada ȚR–6 ; *Vlădae* ȚR–21 ; *Vlăduca* ȚR–1 (*Vlada* cu derivatele : 28) ;

[22] Variante formale prezintă doar următoarele nume : нѣгша uneori și нѣкша în Moldova, iar în Țara Românească cu consecvență — нѣкша ; славна — сламна și кнѣжна — кѣжна.

[23] Antroponimele sînt prezentate în ordinea descrescîndă a frecvenței.

[24] Sîntem de părere că *Malea* este slav în antroponimia cercetată. Paralel cu acesta în actele noastre vechi este folosit numele *Velica*, antonimul *Malei*. *Mălina* este, probabil, derivat de la *Malea* după modelul *Călina* < *Calea* (< *Calinichia*). Ambele nume, și *Mălina* și *Călina*, au fost, credem, întărite în limba română de cuvintele comune omonime *mălină* și *călină*. Nu excludem posibilitatea ca o cercetare mai aprofundată a acestor antroponime să propună și alte etimologii.

Slava ȚR–3 ; *Slaviță* ȚR–2 ; *Slavna*, *Slamnă* M–3 ; ȚR–15 (*Slava* cu derivatele : 23) ;
Stoica M–1 ; ȚR–10 ; *Stoichina* ȚR–1 ; *Stoiana* ȚR–6 (18) ;
Grozava M–13 ; ȚR–3 (16) ;
Cerna M–15 ;
Velica ȚR–14 ;
Boba ȚR–12 ;
Zlata M–5 ; ȚR–3 ; *Zlatca* M–1 (9) ;
Buica ȚR–9 ;
Cheajna, *Cneajna* M–5 ; ȚR–2 (7) ;
Nedelea M–2 ; ȚR–1 ; *Nedealca* ȚR–3 ; *Neda* ȚR–1 (7) ;
Moma ȚR–5; *Momala* M–1 (6).

Afară de acestea mai apar atestate cu frecvență mică următoarele nume : *Basea*[25] ȚR–1 ; *Băla* și *Bîla*[26] M–2 ; *Bilea* și *Bilca*[27] M–3 ; *Bisorca*[28] M–1; ȚR–1 și hipocoristicul *Bisa* ȚR–2 ; *Bogdana* ȚR–1 ; *Boja* ȚR–1 ; *Bolca* M–3 ; ȚR–1 ; *Bonca* M–1 ; *Docica* M–3 (< ucr. *дочка* „fiică") ; *Deva* M–2 ; ȚR–2 ; *Gostina*[29] ȚR–1 ; *Grada*[30] M–1 și *Gradna* ȚR–1 ; *Mira*, *Mirana* ȚR–3 ; *Obretina*[31] M–2 și hipocoristicele *Bria* M–1, *Brita* ȚR–1; *Olga* M–1 ; *Pîrva*, *Pîrvana* ȚR–2 ; *Preda* ȚR–1 ; *Prodana* ȚR–1 ; *Raica* ȚR–1 ; *Raina* ȚR–1 ; *Ruja* M–3 ; *Staia* ȚR–1 ; *Strașa* ȚR–1 ; *Teașa* ȚR–1 ; *Țole* M–1.

Din tabelul prezentat reiese că :

1. La nivelul întregului ansamblu de nume feminine cele de origine slavă nu sînt predominante. Ele sînt mult mai reduse numeric și în comparație cu numele masculine de origine slavă. Un exemplu elocvent ni-l oferă, de pildă, numele slave compuse : *Bogdana*, *Dobroneaga*, *Dragomira*, *Neagoslava*, *Stănislava*, *Voislava*[32] în raport cu următoarele masculine atestate în aceeași perioadă : *Balomir*, *Berivoi*, *Bogdan*, *Branislav*, *Brativoi*, *Cernislav*, *Dadoslav*, *Dajbog*, *Daroslav*, *Dobromir*, *Dobroslav*, *Dobrovoi*, *Dragobrat*, *Dragodan*, *Dragomir*, *Dragoslav*, *Dragsin*, *Gradislav*, *Miroslav*, *Neagomir*, *Radomir*, *Razmir*, *Stanimir*, *Stanislav*, *Strațimir*, *Tatomir*, *Vișoslav*, *Vladimir*, *Vladislav*, *Voislav*.

2. Numele provenite din antroponimele vechi compuse (*Stana* < *Stanislava* ; *Neaga* < *Neagoslava* ; *Draga* < *Dragomira*) au cea mai mare frecvență, sînt difuze teritorial și realizează cele mai multe derivate.

O seamă de formații sînt românești, conforme cu sistemul derivativ propriu limbii române.

Numele *Draga* stă la baza celor mai numeroase derivate : 12. Putem admite că acesta (ca și masculinul *Dragul*) a fost, probabil, întărit în limba română de apelativul *drag*, *-ă*.

[25] Vezi *Baso*, *Base* (I. Pătruț, *Onomastică*, p. 20).

[26] Vezi I. Pătruț, *Onomastică*, p. 34.

[27] Este posibil să avem a face cu traducerea în ucraineană a numelui românesc *Alba* (vezi, de pildă, numele *Bilav* „ceașnicul doamnei", în documentul din M, 1428 febr. 16, care, după părerea noastră, este același cu *Albul*, ceașnicul din sfatul domnesc dintre anii 1433 și 1443).

[28] Are la bază cuvîntul comun *bisor* (sl. бисъръ, бисеръ „mărgăritar" cf. DA). Reproduce, probabil, ecleziasticul *Mărgărita* (vezi în bg. *Бисерка*, Ilčev).

[29] Vezi masculinul драгости(н) ȚR, 1520 iul. 14.

[30] Vezi градиславъ ȚR, ⟨1392⟩ ian. 8.

[31] Acesta, ca și *Bogdana*, este la slavi nume creștin (vezi DOR).

[32] Vezi și *Dragoslava* în *Pomelnicul mînăstirei Bistrița*, p. 72.

Nume româneşti laice. Părerea conform căreia în trecut în sistemul nostru onomastic erau admise şi folosite unele nume necalendaristice autohtone este, în general, acceptată [33].

Faptele pe care le vom prezenta în continuare confirmă această supoziţie şi în acelaşi timp oferă unor viitoare cercetări date suplimentare concrete [34], capabile să întregească acest aspect al sistemului antroponimic românesc. Cu mijloacele care ne-au stat la dispoziţie am încercat, în măsura posibilului, să argumentăm valoarea funcţională a numelui (aceea de nume individual sau nume de botez) [35] şi originea lui românească [36].

Iată, în ordine alfabetică, exemplele:

Alba M—11; ŢR—1; M, 1487 mart. 8; 1500 mart. 27; ŢR, 1578 dec. 10 (comp. *Albul*, *Alb* nb, vezi DERS);

Barba ŢR—1; бѧрбѧ дъщерѧ бѧрбѹло(в) „*Barba* fiica lui *Barbul*" [37] 1578 febr. 10; 1578 oct. 25; 1585 sept. 22 (vezi DERS);

Brănduşa M—2; ŢR—1; бръндѹше M, ⟨1494⟩; 1555 apr. 30; бръндѹшѧ ŢR, ⟨1557⟩ iul. 7 (cop. sl.) [38]; derivate: *Brănda* M—1; 1546 iul. 2; 1597 aug. 3; *Duşa* M—1; ŢR—1; M, 1488 mart. 12 (tr. rom.); ŢR, 1519 mai 6; *Duşca* [39] M—7: ⟨1458—1461⟩ mart. 12 (rez.); 1528, mart. 7; 1546 mai 28;

Bucuria M—1; бѹкѹрїѧ (soră cu Ion Dămian, Trifan, Sora, Ţiganca, Pîhul) M, 1572 dec. 28;

Buna M—3; ŢR—6; M, 1548 apr. 26; ŢR, 1519 mai 6; cu rotacism *Bura* M—7: 1518, ian. 22; ⟨1555⟩...9; în actul din 1546 ⟨apr.⟩ 1 formele *Buna* şi *Bura* (denumind aceeaşi persoană) alternează; derivate: *Bunata* M—1: 1569 mart. 15 (tr. rom.); *Bunaica* (*Bunaia* [40] + suf. *-ca*) ŢR—1: 1598 iul. 4 şi prin scurtare *Naica* ŢR—3: 1525 oct. 23; *Burae* M—1: 1495 ian. 10. Valorile lui *bun* în limba română (vezi DA) motivează semantic antroponimele *Buna*, *Bunul*, *Bune* (vezi DERS). De asemenea, credem că, la nivelul sistemului antroponimic din perioada istorică cercetată, acestea erau paralele cu numele *Dobra*, *Dobrul*, *Dobre* [41]. Semnalăm următoarele două exemple: *Dobra* este fiica lui *Bunea* ŢR, ⟨1575—1576⟩

[33] Vezi Graur, *Nume pers.*, p. 51—53; I. Pătruţ, *Onomastică*, p. 10; P. Caraman, *L'heritage romain dans l'anthroponymie roumaine*, în ACILFR, vol. I, p. 1109—1113.

[34] Am considerat util să indicăm izvoarele (la numele cu frecvenţă mai mare — limitate) şi uneori contextul, ca element extralingvistic ajutător în precizarea funcţiei numelui.

[35] Vezi mai sus, p. 214.

[36] Precizăm că unele feminine nu provin direct din nume comune, ci din antroponime masculine.

[37] Aspectul continuităţii numelui în cadrul familiei se relevă şi în alte documente: *Stana* este fiica lui *Stan* ŢR, 1519 mai 6; *Stana* este mama *Stanei*, ŢR, 1568 aug. 11; *Dumitra* este fiica lui *Dumitru* ŢR, 1593 oct. 25; *Gherghina* este fiica lui *Gherghe* ŢR, 1571 aug. 29 etc.

[38] Vezi бръндѹшѧ şi în *Pomelnicul mînăstirei Bistriţa*, p. 73.

[39] Pentru numele feminine *Duşa*, *Duşca* se poate admite şi derivarea de la *Magduşa*, *Magduşca* (< *Magdalena*), vezi *Magduşca* M, 1548 mart. 12 (cop. sl.).

[40] Vezi *Bunaia* în *Pomelnicul mînăstirei Bistriţa*, p. 66.

[41] Evident, nume ca *Dobra*, *Draga* nu au la origine omonime slave din lexicul comun, ci provin din radicalele *Dobr-*, *Drag-* detaşate din nume compuse ca *Dobromir*, *Dobroslav*, *Dragomir*, *Dragoslav* etc. (vezi I. Pătruţ, *Onomastică*, p. 16). Dar, după părerea noastră, hipocoristicele discutate nu erau „asemantice" ca, de pildă, *Stana* sau *Voica*. În conştiinţa vorbitorilor relaţia cu numele comune trebuie să fi fost păstrată.

iun. 30 ; *Buna* este soră cu *Dobrină*, Rada, Stana ȚR, 1519 mai 6. Este posibil ca în cadrul familial raportul dintre aceste nume să nu fie întîmplător, ci conștient (vezi mai sus aspectul continuității numelui : *Barbul—Barba, Stan — Stana)*;

Creața M—1 : 1586 iun. 16 (soră cu Dochia, Irina, Nastea) ; derivat : *Crețae* M—1 : 1552 mai 5 (настѣ и сестри ен мика и крецае „Nastea și sora ei Mica și Crețae") ; (comp. *Crețul* 1330 [42] ; M, 1448 iul. 17 ; 1497 mart. 20, unde presupunem că e nume individual. Mult mai des apare ca element complementar *(Cazan Crețul, Coman Creț)*;

Fata M—2 : 1533 mart. 12 (фетїи — în dativ) ; 1546 apr. 7 ; paralele slave : *Deva* M, 1546 mai 21 ; ȚR, 1580 ian. 4 ; *Moma* ȚR, 1527 mai 3; (comp. *Făt* nb și derivatele, vezi DERS) ;

Feciorița M—1 : 1574 mart. 12 (toponimul колникꙋ(л) фечорꙋлѡ(в) ȚR, 1530 nov. 15 presupune un nume masculin *Fecior)* [43] *;*

Fetița [44] M—2 : 1506 mai 22 ; 1546 mai 14 ;

Fiica M—2 : 1546 mai 28 ; 1555 apr. 30 (vezi *Docica* [45] M, 1491 oct. 15 ; 1546 mai 7 ; 1598 apr. 10) [46] ;

Floare M—4, ȚR—1 ; M, 1555 apr. 25 ; 1572 mai 22 ; 1578 iul. 12 ; ȚR, 1527 mai 3 ; derivat : *Florica* ȚR—1 ; 1597 sept. 27 ;

Luna M—1 : 1467 oct. 2 ;

Lupa M—8, ȚR—1 ; M, 1546 iun. 26 ; ⟨1570 apr. 14⟩ ; ȚR, 1565 sept. 14 *(Lupa* este fiica lui Stanciul, mătușa lui *Lupul) ;* 1599 apr. 16 ; (comp. *Lupul* nb și derivatele, vezi DERS) ;

Mănunta [47] M—2 : 1573 mai 27 ; 1577 iul. 20, MEF I, nr. 32, 43 ;

Mierla M—3 : 1492 oct. 14 (мїерлъ) ; 1570 mart. 20 ; 1593 mart. 25 (tr. rom.) ; (comp. *Mierla* nb ȚR, 1583 mai 27 și toponimul *Mierlari* ȚR, ⟨1551 sept. 1 — 1552 iun. 3⟩ ; 1559 mart. 12 etc., care presupune la origine un nume de persoană *Mierlă) ;*

Mitutca M—1 : 1600 mart. 20 și *Mitutița* M—1 : 1590 iun. 15 (soră cu Măricuța, Gaftona, Odochia) derivate din *mitutea* cu suf. *-ca, -ița ;* (comp. *Mitutelul* ca nume individual și ca element complementar atestat atît în Moldova, cît și în Țara Românească, vezi DERS) ;

Mușata M—1, ȚR—1 ; M, 1393 nov. 18 ; ȚR, 1568 aug. 11 *(Mușata* este fiica lui *Mușat) ;* derivat : *Mușa* M—43 ; ȚR—34 ; M, 1464 iun.

[42] Vezi DLRV, p. 92.

[43] Vezi și марко фечорь ⟨cca 1348⟩ (DLRV, p. 100).

[44] Vezi și фѣтница în *Pomelnicul mînăstirei Bistrița,* p. 66.

[45] Nu ne putem pronunța dacă este vorba de traducerea de către pisari în ucraineană a numelui *Fiica* sau de o creație antroponimică ucraineană avînd ca model cea românească. Vezi *Docica* și în *Pomelnicul mînăstirei Bistrița,* p. 72.

[46] Într-un sistem antroponimic relativ deschis atît împrumuturilor, cît și inovațiilor, acordarea unor nume ca *Fata, Feciorița, Fetița, Fiica* provenite din apelative nu trebuie să surprindă. Din puținele date conținute de documente putem deduce uneori și cauza sau motivarea unor astfel de denominări. Iată trei exemple : alături de cei cinci fii ai *Marinei : Duma, Danciul, Furduiul, Filip* și *Ion,* numele fiicei *Fetița* apare, credem, ca justificat. Copiii lui *Ciupărcă* din M, 1546 mai 7 sînt : *Gliga, Isaico, Cozma, Avram, Procop,* iar sora lor este *Docica ; Fiica* este soră cu patru frați : *Toma, Stan, Danciul, Lupe* (M, 1555 apr. 30).

[47] Vezi în DLR sensul II al cuvîntului *mărunt* care, după opinia noastră, explică și motivează antroponimul.

11 ; 1479 mart. 4 ; ȚR, 1503 iun. 11 ; 1509 iul. 9 ; (comp. *Mușat* nb M, 1476 mai 22 ; ȚR, 1451 aug. 5)[48] ;

Negrita M—18, ȚR—3 ; M, 1446 mart. 5 ; 1598 apr. 10 ; ȚR, 1519 iul. 9 ; 1576 iun. 18 (comp. *Negrea* nb și derivatele, vezi DERS) ;

Sora M—45, ȚR—36 ; M, 1487 oct. 12 ; 1587 mai 14 ; ȚR, 1517 iun. 9 ; 1565 oct. 17 ; derivate : *Sorae* M—2 : 1521 iun. 3 ; *Sorca* M—6 ; ȚR—3 ; M, 1527 mart. 15 ; ȚR, 1548 iun. 3 ; *Sorica* M—1 : 1560 mart. 27 ; *Soriță* M—4 : 1489 ian. 22 ; *Surata* M—1 („Odochia și sora ei Surata") 1546 iun. 26[49] ;

Urîta M—26 : (ȣрита, оурѣта, ȣрръıта) 1490 ian. 17 ; 1517 ian. 17 ; 1533 mart. 13 ;

Ursa ȚR—1 : 1515 mai 23 (comp. *Ursu* nb și derivatele, vezi DERS)[50].

Neclare ca origine, dar specifice antroponimiei tradiționale românești : *Oltea*, *Olta* M—3 : 1465 nov. 4 ; 1489 ian. 22 ; 1546 mart. 22[51] ; și *Oprea* ȚR—1 : 1577 iul. 8 ; derivate : *Oprina* ȚR—2 : ⟨1575⟩ sept. 1 ; *Opreiana* ȚR—2 (aceeași cu *Oprea*) și 1598 iul. 4 ; *Oprișa* ȚR—1 : 1579 mai 5 ; *Pree* ȚR—2 : 1510 mai 27 ; 1568 oct. 9.

La acestea se adaugă cîteva antroponime avînd la bază nume comune *etnice* (etnonime). Frecvența mare a unora dintre ele, precum și echivalența cu alte antroponime, rezultată din analiza contextuală a „microsistemelor" familiale, ne determină să le considerăm ca nume individuale create de români[52].

Armeanca (Armanca) M—27 ; ȚR—6 ; M, 1479 mai 11 ; 1490 ian. 18 ; 1598 apr. 10 ; ȚR, 1535 oct. 24 ; 1568 aug. 13 ;

Comana[53] ȚR—5 : 1509 iul. 9 ; 1573 mart. 11 (vezi *Greaca*) ;

Greaca M—15, ȚR—1 ; M, 1471 oct. 24 ; ⟨1574 după mart. 12— iun.⟩ (soră cu Toader, Ieremia, Simion, Șcheaoca, fiicele lui Ion Moghilă logofăt) ; ȚR, 1573 mart. 11 (soră cu Stana, Comana) ;

Rusca M—13 : 1494 mart. 11 ; 1495 mart. 16 ; 1574 mart. 12[54] ;

[48] I. Pătruț (*Onomastică*, p. 12—13) propune și o altă soluție privitoare la originea lui *Mușat*, punînd sub semnul întrebării legătura lui cu adjectivul rom. *mușat*. Din statisticile efectuate (v. mai sus) se constată că femininul *Mușa* ocupă ca frecvență, în ansamblul sistemului, locul 13, iar în cele două subsisteme locurile 15 și 11. Ținînd seamă de frecvența și răspîndirea teritorială, etimonul acestuia trebuie căutat în cele trei izvoare (calendaristic, slav laic și autohton laic) care alcătuiesc inventarul de bază al sistemului numelor individuale și definesc structura acestuia. Adjectivul românesc *mușat, mușata* (vezi Graur, *Nume pers.*, p. 10) este singurul capabil să explice nu numai forma antroponimului în discuție ci să-l și motiveze semantic.

[49] De la radicalul *Sor-* nu se formează nume masculine (*Sorin* ca și femininul *Sorina* sînt alte antroponime, vezi *Mică enciclopedie onomastică*, p. 260), la fel cum de la radicalul *Frat-(Fraț-)* (vezi DERS) nu avem antroponime feminine.

[50] În *Pomelnicul mînăstirei Bistrița* mai sînt atestate *Crăciuna*, p. 64 (comp. *Crăciun* nb, vezi DERS) și *Domna*, p. 74. Ultimul îndoielnic ca element românesc (vezi tot acolo *Domnina*, p. 59 — călugăriță, al cărei nume nu putea fi decît ecleziastic).

[51] *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 246.

[52] Vezi DOR, p. XLVIII.

[53] Nume neclar ca origine (vezi *Mică enciclopedie onomastică*, p. 88—89). Îl includem aici (sub unele rezerve) datorită vechimii și frecvenței acestuia (mai cu seamă a formei masculine) în onomastica românească.

[54] Sîntem de părere că *Rusa*, atestat numai în Țara Românească, nu trebuie raportat la numele etnic (vezi DOR, p. 365), ci la bg. *Rus, Rusa* (< *рус* „blond", Ilčev).

Sasca M—4, ȚR—1 ; M, 1491 ian. 16 ; 1533 mart. 6 ; ȚR, 1555 mai 10 ;

Șcheauca (Șcheaoca) M—1: ⟨1574 după mart. 12—iun.⟩ (vezi *Greaca)* ; ⟨1582 nov. — 1583 aug.⟩ ;

Țigana ȚR—1 : 1561 iul. 4 ; derivate : *Țiganca* M—2 : 1572 dec. 28 (soră cu Ion Dămian, Trifan, Sora, Bucuria, Pîhul) ; *Țigănușa* ȚR—2 : 1545 mai 28 ; 1576 ian. 9.

Documentele istorice slavo-române se înscriu printre cele mai vechi izvoare în care apar știri scrise despre numele purtate în trecut de români. Analiza bogatului material cuprins în aceste documente poate contribui la cunoașterea mai amănunțită a repertoriului de nume și la elucidarea unor probleme încă controversate pe care le pune antroponimia românească.

ABREVIERI

ACILFER	*Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de lingvistică și filologie romanică*, vol. I, București, 1970.
DERS	*Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române (1374—1600)*, București, 1981.
DLRV	G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec. X — începutul sec. XVI)*, București, 1974.
DOR	N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.
Graur, *Nume pers.*	Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965.
Ilčev	Щтефан Илчев, *Речник на личните и фамилни имена у българите*, Sofia, 1969.
I. Pătruț, *Onomastică*	I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980.
MEF	*Молдова ын эпока феудализмулуй*, волумул II, документе славо-молдовенешть, sub. red. acad. L. V. Čerepin, Chișinău, 1978.
Mică enciclopedie onomastică	Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, București, 1975.
nb	nume individual masculin.
Pașca, *Ț. O.*	Ștefan Pașca, *Nume de persoane și de animale în Țara Oltului*, București, 1936.
Pomelnicul de la Bisericani	Elena Lința, *Pomelnicul de la Bisericani*, în ,,Romanoslavica'' XIV (1967).
Pomelnicul mînăstirei Bistrița	D. P. Bogdan, *Pomelnicul mînăstirei Bistrița*, București, 1941.

Женские антропонимы — личные имена в славяно-румынских документах (XIV—XVI вв.)

(Резюме)

Славянские документы румынского происхождения, написанные в период XIV—XVI вв., представляют богатый материал для изучения исторической антропонимии.

В работе исследуются личные имена женщин (с точки зрения их происхождения) так, как они отражаются в исторических актах с конца XIV века до конца XVI века.

Анализ фактического материала показывает, что перечень личных имен женского пола, в указанном историческом периоде, был образован антропонимами, принадлежащими христианскому ономастикону (греческо-славянского колорита), коренному славянскому и румынскому. Вес этих элементов в румынской антропонимической системе в общем, как и в молдавской и валашской подсистемах в отдельности показан на основе статистических данных.

Авторы уделяют большое внимание румынским коренным личным именам, являющимся характерной чертой румынской исторической антропонимии.

Februarie 1984

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

VIRGIL NESTORESCU

TERMENI ENTOPICI ÎN GRAIURILE ROMÂNEȘTI DIN REG. VIDIN (R. P. BULGARIA)

În articol sînt analizați unii termeni entopici din graiurile românești din reg. Vidin (R. P. Bulgaria), arătîndu-se deosebirile de ordin semantic, morfologic și fonetic față de cuvintele corespunzătoare din limba română standard.

Între obiectivele anchetelor dialectale întreprinse în reg. Vidin în cursul mai multor ani, cercetarea asupra termenilor populari de geografie a ocupat un loc aparte. Am pornit de la premisa că acest compartiment al vocabularului prezintă deosebit interes pentru definirea graiurilor cercetate, care evoluează de multă vreme în condițiile bilingvismului. Am avut în vedere, în primul rînd, termenii care denumesc relieful în diferitele sale forme naturale și, în al doilea rînd, unii termeni care desemnează înfățișări ale solului rezultate sub acțiunea exercitată de oameni.

În acest scop, am folosit *Chestionarul entopic* elaborat de colectivul sectorului de onomastică al Institutului de Lingvistică din București în vederea alcătuirii *Dicționarului entopic al limbii române*.

Vom prezenta mai jos o parte din termenii înregistrați, scoțînd în evidență sensurile, trăsăturile morfologice și fonetice care marchează deosebiri față de corespondentele lor din limba română standard sau din alte graiuri ale dacoromânei, precum și termenii împrumutați, proprii numai graiurilor din zonă [1]; la aceștia din urmă, neînregistrați în lucrări lexicografice, vom indica în măsura posibilului și originea.

Balcán s.n. „munte ; deal înalt" < bg. *балкан* este singurul cuvînt corespunzător rom. *munte*. Pe teritoriul țării noastre este rar întrebuințat și numai cu sensul „șir de dealuri mici" (Por. Lex. ; Rotaru, Lexicon).

Baștiă (băștea) s.f. „grădină de legume" (I, Dr) < scr. *bašta*, bg. *бахча*.

Batác s. n. „vîrtop ; găvan" (I, F). DA înregistrează cuvîntul ca învechit, avînd sensul „băltoacă" ; în realitate este folosit și astăzi regional. După datele DELR în Oltenia este cunoscut cu sensul „depresiune lunguiață" (Amărăști — Dolj), iar în Dobrogea (probabil împrumutat din tc. *batak*) cu două semnificații, anume „loc prelungit pe o mare întindere" și „groapă făcută pentru apă" (Luncavița, Rachelu — Tulcea).

Blúngăr s. n. (Poc) sau *blúngăre* s. n. (Sl) „bulgăr ; bolovan de pămînt". Este același cuvînt cu *blungăre* „bolovan de pămînt tare ca piatra", notat în arhiva DELR în satele imediat peste Dunăre (Poiana Mare, Gîrla Mare — Mehedinți).

[1] Vom da în continuare între paranteze, după sensul termenului, următoarele sigle ale localităților anchetate : Ant (Antimovo), Br (Bregovo), Cal (Calenic), Dr (Drujba), I (Iasen), F (Florentin), G (Gămzovo), N (Negovanovți), Per (Periloveț), Poc (Pocraina), R (Rachitnița), Sl (Slanotrăn), Top (Topoloveț), V (Vîrf).

Cuvintele care nu poartă nici o indicație de răspîndire sînt general folosite în graiuri.

Ciorofleácă s. f. „noroi (apă) cu zăpadă; zloată" (V, Sl). Izvoarele noastre lexicografice nu înregistrează cuvîntul. În schimb în toponimia Olteniei este cunoscută denumirea unei mlaştini, anume *Ciorofleaca* (Vişina — Dolj). O formă asemănătoare este înregistrată în DA : *ciorofleancă* s. f. „tină subţire", ca variantă a lui *ciorofală* s. f. „noroi, glod", dar în partea de nord a ţării (Bucovina).

Cúrte s. f., necunoscut în zonă, apare doar într-o singură localitate (Per) şi cu un înţeles neobişnuit, cel de „piaţă unde se face hora".

Covíi s. n. cu sensurile 1. „drum ocolit" şi 2. „deal" (Dr.). În DA cuvîntul este înregistrat ca substantiv şi adjectiv (Ban., Olt.), însemnînd „cot, cotitură, drum cotit, zig-zag", cu varianta *convei* s. n. „cotitură, cîrmiş de drum" (care face posibilă apropierea etimologică de *încovoia*). În arhiva DELR *covei* este glosat şi ca „loc înconjurat de apă, avînd o formă rotundă, servind ca loc de păşune". Nu am găsit nicăieri o atestare a sensului „deal", notat de noi în zona anchetată.

Dígă s. f. „dig, zăgaz" (I) < bg. *дига*.

Dulúm s. n. „suprafaţă de pămînt măsurînd 10 ari" < bg. *дулум* „măsură agrară echivalentă cu 920 m.p." (< tc.).

Gherén s. n. „păşune, islaz" (F, I). În accepţiuni apropiate este cunoscut şi în graiurile de peste Dunăre, după datele arhivei DELR : „loc sterp" (Voivoda, Piatra — Teleorman), „loc humos, cu pămînt greu care crapă" (Furculeşti — Teleorman).

Indéc s. n. „şanţ; groapă" (Ant) < bg. *хендек*, tc. *hendek*.

Închisoáre s. f. „ogradă, curte" (N, Sl). Aminteşte sensul pe care îl consemnează la acest cuvînt DA : „loc închis sau îngrădit (mai ales unde se vîră vitele)". Observăm cu acest prilej că *închisoare* nu are şi sensul curent din limba română standard, în aceste graiuri existînd alt cuvînt pentru „puşcărie", anume *túrmă* (< bg. *турма*).

Maidán (măidán) s. n. „bătătură, curte, ogradă" (Top, Cal, Per). În limba română, ca şi în bulgară sau turcă, nu găsim un sens asemănător celui notat mai sus. Pentru graiurile româneşti arhiva DELR înregistrează semnificaţiile următoare : „loc de joacă sau de horă" (jud. Ilfov, Mehedinţi, Olt, Prahova), „loc sterp" (Ilfov), „loc unde se aruncă gunoaiele" (jud. Gorj, Constanţa), „ridicătură, loc mai înalt" (jud. Argeş, Vîlcea). Ar rezulta, prin urmare, că evoluţia lui *maidan (măidan)* la sensul „curte, ogradă", s-a petrecut în interiorul acestor graiuri.

Năbói s. n. „apă multă rezultată din ploi" (I). Este cunoscut în dicţionarele noastre cu sensul „şuvoi, torent (de apă)" (cf. DLR, lit. N) sau „ruperea gheţei; revărsarea apelor" (SCRIBAN).

În arhiva DELR *năbói* apare cu sensul „sloiurile de gheaţă duse de vînt" (Izlaz — Teleorman, Dulceşti — Neamţ).

Obór s. n. este răspîndit pe toată aria cu sensul din limba română populară, „adăpost pentru oi, capre, vite", dar în unele sate din zona „pădurenilor" apare ca sinonim al lui *maidan*, adică „ogradă, curte" (Per, Top).

Órniţă s. f. „pîrloagă, loc rămas necultivat" (Cal) < bg. *орница*. Nu este înregistrat în lucrările noastre lexicografice, dar se întîlneşte ca toponim în Oltenia (v. *Orniţa* numele unui deal din Bala de Sus — Mehedinţi, după DTRO).

Óstrov s. n. (Cal) desemnează o „pădure pe malul unei ape". Dicționarele noastre consemnează pentru *ostrov* numai sensul „insulă", iar în arhiva DELR se notează cel mai frecvent sensul „pămînt înconjurat pe toate părțile de apă (care uneori poate să alunece de-a lungul apei)".

Parcél s. n. „fîșie de pămînt" este un cuvînt general răspîndit în zonă, avînd numai forma de neutru, în comparație cu fem. *parcelă* din limba română standard.

Părăchín s. n. (Ant) și *părăchindét* (G) s. n., ambele cuvinte însemnînd „moșie (pămînt) care se află în hotarele altui sat" nu au, după informațiile noastre, nici un corespondent în limba română standard și nici în graiuri.

Pírci s. n. „drum îngust pe cîmp" (R) și „petic de pămînt dintre două brazde, rămas nearat cînd plugul sare din brazdă" (Cal). Cu valori semantice similare *pîrci* circulă și în Oltenia (după arhiva DELR), anume : „bucată de pămînt scoasă de fierul plugului" (Șiroca, Bobaița — Mehedinți, Secășeni — Caraș Severin), „fîșie de pămînt nelucrat între două proprietăți ; loc nearat în formă de triunghi" (Plenița, Milovan — Dolj, Gîrla Mare — Mehedinți).

Pîri̯u s. n. (pl. *pîríe)* este aproape necunoscut în zonă ; se întrebuințează pe alocuri cu sensul de „rîuleț ; izvoraș" (Cal, Per).

Ploștád (plioștád) s. n. „piață, centrul satului" < bg. *площад*. Varianta *plioștad* (uneori și *plioștat*, cu asurzirea lui *d* final, potrivit foneticii bulgărești) prezintă un fonetism caracteristic acestor graiuri, în care *l* din grupul consonantic *bl-*, *pl-*, *gl-*, urmat de o vocală (labială) are o pronunțare palatalizată, de exemplu : *bli̯uză*, *pli̯op*, *pli̯umb*, *pli̯ută*, *gli̯onț*, *gli̯ugă*. Această rostire este curentă în Oltenia de nord-vest și în Muntenia sudică [2].

Poílcă s. f. „adăpătoare ; locul unde se adapă vitele" < bg. *поилка*

Potóc s. n. (pl. *potoáce)* „izvor ; rîușor" < bg. *поток* a înlocuit pe rom. *pîríu*. În graiuri se cunoaște și diminutivul *potocél*.

Potriveálă, *potrivíre*, *potrivitúră* s. f. sînt cuvinte care redau noțiune de „pămînt bun de arat ; loc arabil", pe de o parte, și de „cîmp neted întins, nici deal nici vale", pe de altă parte. Sînt sinonime cu *loc potrivit*, de asemenea larg folosit.

În graiurile de dincoace de Dunăre aceste cuvinte nu funcționează ca termeni geografici. Doar în arhiva DELR este menționată sintagma *loc potrivit* „suprafață mijlocie acoperită cu vegetație de diverse soiuri" (Huzărești — Alba).

Răríște s. f. „rariște ; loc cu copaci rari în pădure". Față de *ráriște* din limba română standard este de reținut accentul mutat pe sufix.

Récă s. f. (pl. *reci)* < bg. *река* este singurul cuvînt pentru „rîu" în graiurile acestei zone.

Ruptătúră s. f. „șleau ; urmă lăsată de căruță" (F, I) este sinonim cu *dîră*, de asemenea cunoscut în unele graiuri. Formația se întîlnește regional în limba română, dar cu sensul de „ruptură" (DLR, lit. R).

[2] Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lîngă munte*, Craiova, 1980, p. 47–48.

Stîrgă s. f. „strungă (la stînă)" a fost notat izolat (Per) și reprezintă un împrumut al bg. *стръга*.

Vizurínă s. f. (Cal, Per, Top) „vizuină; locul unde trăiesc vulpile". Cu același sens, dar cu forme diferite, în funcție de tratamentul labialelor, cuvîntul se întîlnește peste tot; astfel, în zona unde labialele sînt depalatalizate se rostește *vdezurină* (V, Br), iar în graiurile palatalizante *zgezuină* (I, F, Sl).

Ni se pare interesantă sugestia pe care o oferă cuvîntul *vizurină* pentru etimologia cuvîntului *vizuină (viezuină)*. Precizăm că, fără excepție, dicționarele noastre trimit la *viezure*, fără a se explica mecanismul prin care s-a obținut forma de astăzi, general cunoscută în limba română. După părerea noastră, pe care am formulat-o cu alt prilej [3], din *viezure* s-au format *viezurină*, *vizurină* (menținute și azi în Banat) [4], iar prin căderea lui *r* intervocalic s-a ajuns la *vizuină (viezuină)*, formele consemnate de dicționare.

Zăvói s. n. nu cunoaște decît sensul etimologic al bg. *завой*, adică „întorsură; drum ocolit" (v. și covii).

★

Avînd o mare frecvență în vorbire, termenii entopici păstrează, de regulă, un grad înalt de rezistență în fața influențelor externe [5]. Este și cazul acestor graiuri, în care majoritatea cuvintelor examinate fac parte din inventarul lexical existent încă în momentul desprinderii lor de limba română. Sînt relativ puține la număr împrumuturile ulterioare din limba bulgară (sau turcă) care funcționează numai în aria cercetată, ca: *baștia*, *digă*, *dulum*, *indec*, *ploștad*, *poilcă*, *potoc*, *recă*, *stîrgă*. Cu excepția acestora, termenii analizați mai sus fac arie comună cu zona Olteniei, mai ales sudice, constituind încă un argument pentru stabilirea apartenenței graiurilor românești din reg. Vidin la masivul dialectal de sud al dacoromânei.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

DELR — *Dicționarul entopic al limbii române* (în pregătire la Institutul de Lingvistică din București).

DTRO — *Dicționarul toponimic al României. Oltenia* (în curs de elaborare la Institutul de Lingvistică din București).

Por. Lex. — T. Porucic, *Lexicul termenilor entopici din limba română*, Chișinău, 1931.

Rotaru, Lexicon — Petre V. Rotaru și George Oprescu, *Lexicon topografic*, București, 1943.

[3] Virgil Nestorescu, *Palatalizarea labialelor în graiurile românești din reg. Vidin* (R. P Bulgaria), în SCL (XXII), 1971, nr. 1, p. 45.

[4] Octavian Răuț și Vasile Ioniță, *Studii și cercetări de istorie și toponimie*, Reșița, 1976, p. 66.

[5] Prezența lor în toponimia din zonă este o dovadă concludentă: cf. Virgil Nestorescu, *Toponime românești în sudul Dunării*, în LR (XXVII), 1978, nr. 3, p. 279–285.

Местные географические термины в румынских говорах Видинской области (НРБ)

(Резюме)

В данной статье исследуются некоторые местные географические термины, собранные автором в специальных опросах, проведенных в Видинской области, в селах с румынским населением. Лексический материал сопоставлен с румынскими соответствующими терминами, подчеркивая их особенности в семантическом, а также в морфологическом и фонетическом планах. Большинство этих слов встречаются в пограничных олтянских говорах румынского языка, составляя таким образом компактный лексический ареал.

Ianuarie 1984

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

EMIL SUCIU

NUME DE FAMILIE ROMÂNEȘTI ÎMPRUMUTATE DIN LIMBA TURCĂ

Prezentăm mai jos o clasificare a numelor de familie românești preluate din antroponimia turcească, clasificare realizată după criteriul funcției etimoanelor lor în limba turcă.

1. Deși „numele de persoane trec cu mare ușurință dintr-o limbă într-alta" [1], antroponimia românească nu a preluat din limba turcă nici un prenume, iar numărul numelor de familie împrumutate este relativ redus. Faptul se datorește deosebirilor spirituale fundamentale dintre cele două popoare și, mai ales, apartenenței lor la religii diferite (cunoscut fiind rolul factorului religios în antroponimia popoarelor [2]). În plus, pînă nu demult, numele de familie românești proveneau mai ales din porecle [3], ceea ce, în loc să favorizeze împrumutul antroponimic, a facilitat, dimpotrivă, transformarea apelativelor, inclusiv a celor de origine turcă, devenite porecle, în nume de familie. Într-adevăr, numărul antroponimelor care au la bază apelative împrumutate din turcă depășește cu mult pe cel al numelor de persoane preluate direct din onomastica turcească.

Am prezentat, într-un articol publicat în urmă cu cîțiva ani [4], o imagine sintetică a antroponimiei românești de origine turcă, în scopul clasificării cît mai sistematice a numelor de persoane împrumutate din turcă ori formate pe terenul limbii române din apelative de această proveniență. Sîntem acum în măsură să dezvoltăm problematica uneia dintre categoriile antroponimice de origine turcă, și anume pe cea a numelor de familie împrumutate direct din această limbă [5]. Categoria respectivă nu este omogenă, ci cuprinde, pe de o parte, un număr nu prea mare de nume de persoane preluate din antroponimia turcească „tradițională", de origine arabo-persană, iar pe de altă parte, o serie de antroponime care au la bază porecle turcești (provenind din apelative neîmprumutate în română ca termeni comuni). Distincția dintre cele două tipuri de nume nu este întotdeauna ușor de făcut, de vreme ce antroponimele turcești „tradiționale" au, și ele, sensuri inteligibile pentru vorbitorii limbii turce, fiind preluate din arabă sau persană, în majoritatea cazurilor, și ca termeni comuni.

[1] Al. Graur, *Nume de persoane*. București, 1965, p. 161.

[2] V. Idem, *op. cit.*, p. 45–46, 52.

[3] V. Idem, *op. cit.*, p. 89.

[4] *Nume de familie românești de origine turcă*, în LR, XXIV (1975), 2, p. 129–136.

[5] Materialul antroponimic din prezentul articol a fost extras din Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*. București, 1936; N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*. [București], 1963; Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*. București, 1983, precum și din alte surse (listele abonaților telefonici din București și din jud. Constanța etc.).

2. Se poate presupune că numele de familie româneşti care provin din antroponime turceşti „tradiţionale", de obicei de sorginte mahomedană, au fost sau sînt purtate de către descendenţii unor familii turceşti românizate [6]. Semantismul etimoanelor lor nu mai este evident pentru vorbitorii limbii turce, deoarece ele s-au impus, în primul rînd, ca antroponime (de origine arabo-persană), iar apelativele care le corespund au ieşit din uz în limba turcă modernă. Dintre aceste nume de familie, cităm următoarele exemple: *Abaza* [7], *Abdula* < tc. *Abdulla(h)*, *Ahmed*, *Aliu* < tc. *Ali*, *Asan (Hasan)* < tc. *Hasan*, *Cadîr* < tc. *Kadır*, *Codret* < tc. *Kudret*, *Daud*, *Faic* < tc. *Faik*, *Giafer* < tc. *Cafer*, *Idris*, *Ismail*, *Iusuf (Isuf)* < tc. *Yusuf*, *Mamut* < tc. *Mahmut* (dial. *Māmut)*, *Maxut* < tc. *Maksut*, *Mehmet*, *Melic* < tc. *Melik*, *Memiş*, *Murat (Morat)* < tc. *Murat* (înv. şi *Morat)*, *Musa*, *Mustafa*, *Neghimendin* < tc. *Necmettin* (înv. *Neğmeddin)*, *Omer* < tc. *Ömer* (înv. şi *Omer)*, *Osman*, *Regep* < tc. *Recep*, *Said*, *Sellim* < tc. *Selim*, *Soliman* < tc. *Süleyman* (înv. şi *Soliman)*, *Şaban*, *Şahan*. Astfel de nume de familie româneşti, de obicei învechite şi rare, provin din antroponime turceşti întrebuinţate, în onomastica actuală, de obicei ca prenume [8].

3. O categorie intermediară este reprezentată de numele de familie compuse dintr-un antroponim turcesc „tradiţional" şi un apelativ (folosit ca poreclă): *Buzamet* < tc. *buz* „ghiaţă; glacial, rece" + *Ahmet; Cocaranza* < tc. *kokar* „care miroase urît, împuţit" + *Amza; Culamet* < tc. *kul* „rob; soldat" + *Ahmet; Molamet* < tc. *molla* „învăţat, savant" + *Ahmet* (dial. *Āmet)*.

Cîteva nume de familie au etimoane compuse dintr-un antroponim „tradiţional" şi cuvîntul *bey* „domn; bei, prinţ": *Halibei(u)* < tc. *Alí bey*, *Sababei* < tc. *Saba bey*, *Şiadbei* < tc. *Şad bey*.

4. Cele mai numeroase sînt numele de familie româneşti care au la bază porecle turceşti. Absenţa din onomastica turcă mai veche a numelor de familie propriu-zise a determinat utilizarea pe scară largă, îndeosebi în comunităţile rurale, a poreclelor, datorită marii lor puteri de identificare. Unele dintre ele au devenit, cu timpul, prenume sau, mai adesea, s-au transmis pe linie filială, putînd fi astfel adoptate, în ultimele decenii, ca nume de familie.

4.1. Destul de numeroase sînt antroponimele româneşti care provin din porecle turceşti formate de la toponime (mai rar, de la entopice) cu ajutorul sufixului de apartenenţă locală *-lı*/ *-li*/ *-lu*/ *-lü* (devenit, în română, *-liu*, *-lîu* sau *-lău* şi corespunzînd sufixului *-(e)an(u)* : *Acpunarliu* < tc. (dial.) *Akpunarlı* (cf. toponimul dobrogean *Ac-Punar)*, *Adalău (Adalîu)* < tc. *Adalı (adalı* „insular"), *Benderliu* < tc. *Benderli* (cf. toponimul *Bender)*, *Cazanlău* < tc. *Kazanli* (cf. toponimul *Kazan)*, *Filibiliu (Filibiu*, prin haplologie) < tc. *Filibeli* (cf. toponimul *Filibe* „Filipoli"), *Halepliu*

[6] Purtătorii acestor nume vorbesc, în prezent, numai româneşte, poartă prenume creştine şi nu mai au conştiinţa originii lor etnice.

[7] Numele ale căror etimoane nu le indicăm au aceeaşi formă în limba turcă.

[8] Numele de familie propriu-zise au fost introduse în Turcia abia în anul 1934. Cu această valoare s-a utilizat, pînă atunci, numele tatălui sau al unui strămoş. Necesitatea evitării confuziilor a dus la o mare frecvenţă a poreclelor.

< tc. *Halepli* (cf. toponimul *Halep* „Alep"), *Idirniliu* < tc. *Edirneli* (cf. toponimul *Edirne* „Adrianopol"), *Izmirliu* < tc. *Izmirli* (cf. toponimul *Izmir*), *Lehliu* < tc. *Lehli* (cf. toponimul *Leh* înv. „Polonia"), *Sacazlăul* < tc. *Sakızlı* (cf. toponimul *Sakız* „insula Chios"), *Sofialîu* < tc. *Sofyalı* (cf. toponimul *Sofya* „Sofia"), *Stambuliu* (*Stamboliu*) < tc. *Stambullu* (cf. toponimul *Istanbul*, înv. *Stambul*, *Stambol* „Istanbul"), *Tunusliu* < tc. *Tunuslu* (cf. toponimul *Tunus* „Tunisia").

4.2. Alte cîteva nume de familie provin din toponime turcești folosite ca porecle, pentru a desemna persoane originare din locurile respective sau care au vizitat acele locuri. „Antroponimizarea" toponimelor fără să se facă apel la sufixe de apartenență locală este un fenomen întîlnit, în egală măsură, în turcă și română, astfel încît nu se poate preciza în care dintre cele două limbi s-a petrecut transformarea toponimului în nume de persoană, decît în cazurile în care toponimele respective nu sînt cunoscute în limba română. Dispunem de următoarele exemple : *Babadag*, cf. tc. *Babadağ*, rom. *Babadag* (oraș în Dobrogea) ; *Bagdad*, cf. tc. *Bağdad*, rom. *Bagdad* (capitala Irakului) ; *Bender*, cf. tc., rom. *Bender* „cetatea Tighina" ; *Carpat* < tc. *Karpat* „munții Carpați" ; *Edibolu* < tc. *Edibolu* (oraș în Turcia) ; *Finichiu* < tc. *Finike* (oraș în Turcia) ; *Ischistanbol* < tc. *Eski Istanbol* „Istanbulul vechi".

4.3. Cîteva nume de familie românești provin din etnonime turcești [9] care nu au fost împrumutate și ca apelative : *Alaman* (*Alăman*) < tc. *Alaman* „german", *Arabiu* < tc. *Arabî* „arab", *Berberi* < tc. *Berberî* „berber", *Leh(u)* < tc. *Leh* „polonez", *Mageearu* < tc. *Macar* „maghiar". Și ele au parcurs filiera supranumelor, înainte de a deveni antroponime românești.

4.4. Mult mai numeroase sînt numele de familie care au la bază apelative turcești. Este greu de presupus că antroponimele românești provin în mod nemijlocit din cuvinte comune turcești. Ținînd seamă de faptul că, în principiu, orice apelativ (și mai ales termenii care denumesc persoane cu diferite însușiri sau ocupații) poate deveni supranume turcesc, este foarte probabil că toate aceste nume de familie românești provin, de fapt, din porecle turcești (dintre care unele sînt atestate ca nume de familie în antroponimia turcească actuală). Deși „antroponimizarea" a avut loc pe terenul limbii turce, vom grupa aceste nume de persoane, pentru claritatea expunerii, după sferele semantice ale etimoanelor lor.

a) Persoane cu diferite ocupații : *Asciu*, cf. tc. *aşçı* „bucătar" ; *Balacciu*, cf. tc. *balıkçı* „pescar" ; *Buiugiu*, cf. tc. *büyücü* „vrăjitor" ; *Carabaș(u)*, cf. tc. *karabaş* „călugăr" ; *Ciorapciu*, cf. tc. *çorapçı* „ciorăpar" ; *Dermengiu*, cf. tc. *değirmenci* (dial. *dermenci*) „morar" ; *Fucidjiu*, cf. tc. *fıçıcı* „dogar" ; *Gaidagiu*, cf. tc. *gaydacı* „cimpoier" ; *Hamangiu*, cf. tc. *hamamcı* „proprietar al unei băi publice" ; *Hozan*, cf. tc. *ozan* „rapsod popular" ; *Ibiș*, cf. tc. *ibiş* „actor comic care juca rolul servitorului în teatrul popular turc" ; *Mungiu*, cf. tc. *mumcu* „lumînărar" ; *Papazu*, cf. tc. *papaz* „preot" ; *Saraci*, cf. tc. *saraç* „șelar" ; *Săiman*, cf. tc. *sayman* „contabil" ; *Sofiu*, cf. tc. *sofi* „filozof mistic" ; *Softa*, cf. tc. *softa* „student

[9] Etnonimele sînt considerate, în lingvistica turcească, nume proprii.

la teologie"; *Şarapciu*, cf. tc. *şarapçı* „negustor de vinuri"; *Terzi*, cf. tc. *terzi* „croitor"; *Tifigiu*, cf. tc. *tefeci* „cămătar"; *Tugearu*, cf. tc. *tüccar* „negustor".

b) Funcţii, grade şi specialităţi militare: *Captan*, cf. tc. *kaptan* „căpitan, comandant de navă"; *Hazaplară*, cf. tc. *azap* (la plural *azaplar*) „soldat din vechea miliţie otomană"; *Iaver*, cf. tc. *yaver* „aghiotant"; *Iuruc(u)*, cf. tc. *yürük* „soldat de infanterie"; *Seiban*, cf. tc. *seğban* „seimen".

c) Însuşiri fizice: *Bengliu*, cf. tc. *benli* (înv. *beŋli*) „negos, plin de negi"; *Buicliu* (*Buiucliu*), cf. tc. *bıyıklı* „mustăcios"; *Buiuc*, cf. tc. *büyük* „mare"; *Burnaz*, cf. tc. *burnaz* „năsos"; *Buruc*, cf. tc. *buruk* „castrat"; *Cealîc(u)*, cf. tc. *çalık* „spălăcit; cu coşuri pe faţă"; *Cheche*, cf. tc. *keke* „bîlbîit"; *Chirpicsizu*, cf. tc. *kirpiksiz* „(om) fără gene"; *Ciotor*, cf. tc. *çotur* „plat, turtit; cu nasul turtit"; *Cogea* (scris şi *Codja*), cf. tc. *koca* „mare; bătrîn"; *Cuciuc* (*Chiciuc*), cf. tc. *küçük* „mic"; *Deşliu* (*Dişliu*), cf. tc. *dişli* „colţos, dinţos"; *Ingeaua*, cf. tc. *ince* „subţire, delicat"; *Sacaliu*, cf. tc. *sakallı* „bărbos"; *Simiz*, cf. tc. *semiz* „gras, corpolent"; *Sivriu*, cf. tc. *sivri* „ascuţit"; *Topalu* (*Topală*), cf. tc. *topal* „şchiop"; *Tupac*, cf. tc. *topak* „rotund, gros"; *Uzun* (*Uzum*, *Uzon*, *Huzum*, *Ozun*, *Ozum*), cf. tc. *uzun* „lung, înalt".

Alte însuşiri fizice sînt exprimate prin simpla numire a părţilor corpului care ies în evidenţă: *Caracaş*, cf. tc. *kara kaş* „sprînceană neagră"; *Delighioz*[10], cf. tc. *deli göz* „ochi (de) nebun"; *Dudac(ă)*, cf. tc. *dudak* „buză"; *Samurcaş*, cf. tc. *samur kaş* „sprînceană şatenă, moale şi deasă (ca blana de samur)"; *Sîrmăcaş*, cf. tc. *sırma kaş* „sprînceană blondă (de culoarea aurului)".

d) Însuşiri psihice: *Chibară*, cf. tc. *kibar* „nobil, distins, elegant; decent"; *Cocuz*, cf. tc. *kokoz* „sărac cu duhul"; *Curmaz*, cf. tc. *kurnaz* „viclean"; *Dindar*, cf. tc. *dindar* „credincios, pios"; *Mischin*, cf. tc. *miskin* „leneş"; *Neches* (*Nechez*), cf. tc. *nekes* „avar"; *Sachim* (*Sachem*), cf. tc. *sakin* „calm, cuminte"; *Sapic*, cf. tc. *sapık* „alienat, nebun"; *Sulfiu*, cf. tc. *sulhi* „paşnic"; *Tevechelu*, cf. tc. *tevekkeli* „imprudent"; *Tutuc*, cf. tc. *tutuk* „timid".

e) Raporturi între oameni: *Babadan*, cf. tc. *babadam* „bătrîn cu experienţă"; *Ciugiuc*, cf. tc. *çocuk* „copil"; *Hampu*, cf. tc. *hampa* „complice, tovarăş"; *Hanagic(ă)*, cf. tc. *anacık* „mămică, măicuţă"; *Olan*, cf. tc. *oğlan* (pronunţat *ōlan*) „băiat"; *Tosun*, cf. tc. *tosun* „flăcău"; *Torlac*, cf. tc. *torlak* „flăcău destrăbălat".

f) Nume de animale şi păsări: *Aslan*, cf. tc. *aslan* „leu"; *Balaban*, cf. tc. *balaban* „şoim"; *Caraman*, cf. tc. *karaman* „numele unei rase de oi"; *Cartal*, cf. tc. *kartal* „vultur"; *Cocargea*, cf. tc. *kokarca* „dihor"; *Codjebaş*, cf. tc. *kocabaş* „botgros"; *Cuş(i)*, cf. tc. *kuş* „pasăre"; *Şain* (*Şahim*), cf. tc. *şahin* „şoim"; *Tăuşan(u)*, cf. tc. *tavşan* (pronunţat *tau̯šan*) „iepure".

g) Nume de plante şi legume: *Agaci*, cf. tc. *ağaç* „copac"; *Başag*, cf. tc. *başak* „spic"; *Carpuz*, cf. tc. *karpuz* „pepene verde"; *Pamuc*, cf. tc. *pamuk* „bumbac".

[10] Există cîteva nume de familie româneşti, cu răspîndire general-balcanică, formate cu *deli-* şi diferite nume creştine (*Deliorga*, cf. *Iorga*; *Delivan*, cf. *Ivan* etc.).

h) Nume de metale : *Bacîru*, cf. tc. *bakır* „aramă" ; *Demir*, cf. tc. *demir* „fier".

i) Entopice : *Bulacu*, cf. tc. *bulak* „izvor" ; *Casîru*, cf. tc. *kasır* „vilă ; foișor" ; *Doruc*, cf. tc. *doruk* „creastă, culme, vîrf" ; *Habadan*, cf. tc. *abadan* „loc populat și cultivat".

j) Antroponime care provin din alte etimoane substantivale sau adjectivale : *Beșcucă*, cf. tc. *beș* „cinci" + *kuka* „cucă" ; *Bușluc*, cf. tc. *boșluk* „vid, gol" ; *Capanu*, cf. tc. *kapan* „capcană" ; *Duvac*, cf. tc. *duvak* „voal (de nuntă) ; capac" ; *Fîciu (Fuciu)*, cf. tc. *fıçı* „butoi" ; *Homar*, cf. tc. *humar* „mahmureală" ; *Murafa*, cf. tc. *murafaa* „proces, audiere" ; *Orac*, cf. tc. *orak* „seceră" ; *Semer*, cf. tc. *semer* „samar" ; *Sudbașu*, cf. tc. *sütbașı* (înv. *südbașı*) „smîntînă, caimac" ; *Tastaman*, cf. tc. *tastamam* „complet, deplin" ; *Terchi*, cf. tc. *terki* „ciochină" ; *Ticher*, cf. tc. *teker* „roată" etc.

k) Cîteva nume de familie au la bază diverse forme verbale turcești (unele avînd adesea valori atributive) : *Bacalîm*, cf. tc. *bakalım* „să vedem !" ; *Buldum (Buldun)*, cf. tc. *buldum* „am găsit", *buldun* „ai găsit" ; *Ghelmez*, cf. tc. *gelmez* „(care) nu vine" ; *Ghiulmez*, cf. tc. *gülmez* „(care) nu rîde" ; *Oldum*, cf. tc. *oldum* „am fost, m-am aflat ; am devenit ; am apărut, am luat ființă" ; *Saimac*, cf. tc. *saymak* „a număra ; a enumera ; a calcula ; a stima ; a considera". Astfel de porecle turcești reproduc ticurile verbale ale indivizilor desemnați ori reflectă „bucuria părinților că au un copil" [11] (*Buldum*, *Oldum*, poate și *Ghelmez*).

l) Nume de familie care au la bază alte părți de vorbire turcești : *Burada*, cf. tc. *burada* „aici" ; *Ceangîru*, cf. tc. *çangır* — interjecție care exprimă zgomotul produs de un obiect metalic care zornăie sau zăngăne.

4.5. O serie de nume de familie românești provin din supranume compuse turcești (unele fiind folosite, în ultimele decenii, ca nume de familie) formate dintr-o poreclă (provenită din apelativ) și elementul de compunere de tip antroponimic *-oğlu* „fiul lui..." (corespunzînd sufixului românesc *-escu*). Cu acest element de compunere, devenit, în română, *-oglu* sau *-olu*, s-au format etimoanele antroponimelor de felul următor : *Agemolu* < tc. *Acemoğlu* [12] (*Acem* „persan"), *Arabolu* < tc. *Araboğlu* (*Arab* „arab"), *Camburoglu* < tc. *Kamburoğlu* (*kambur* „cocoșat"), *Cazangioglu* < tc. *Kazancıoğlu* (*kazancı* „cazangiu"), *Ceaușoglu* < tc. *Çavușoğlu* (*çavuș* „sergent"), *Chilafcioglu* < tc. *Külâhçıoğlu* (*külâhçı* „farsor"), *Cuimdjioglu* < tc. *Kuyumcuoğlu* (*kuyumcu* „bijutier"), *Culoglu* < tc. *Kuloğlu* (*kul* „rob ; soldat"), *Echisciolu* < tc. *Eskicioğlu* (*eskici* „negustor de haine vechi ; cizmar"), *Halagioglu* < tc. *Halıcıoğlu* (*halıcı* „meșteșugar care confecționează covoare"), *Hamancioglu* < tc. *Hamamcıoğlu* (*hamamcı* „proprietar al unei băi publice"), *Iusuzoglu* < tc. *Yüzsüzoğlu* (*yüzsüz* „nerușinat"), *Jelepoglu* < tc. *Celepoğlu* (*celep* „negustor de vite"), *Oromolu* < tc. *Urumoğlu* (*Urum* „grec"), *Solacoglu* < tc. *Solakoğlu* (*solak* „stîngaci"), *Șainoglu* < tc. *Șahinoğlu* (*șahin* „șoim"), *Terzioglu* < tc. *Terzioğlu* (*terzi* „croitor"). O parte a acestor nume de familie

[11] Al. Graur, *op. cit.*, p. 17.

[12] În toate cazurile de mai jos, putem identifica, fără teama de a greși, antroponimele turcești de bază, chiar dacă unele nu sînt atestate, deoarece *-oğlu* nu poate forma, în aceste situații, decît nume de persoane.

românești ar putea proveni și din neogreacă, limbă în care astfel de antroponime sînt frecvente și în care elementul de compunere antroponimică *-oglu* a devenit productiv.

5. Este posibil ca o serie de nume de familie să fi fost împrumutate din turcă paralel cu apelativele românești care le corespund, mai ales cînd cuvintele comune sînt puțin folosite sau cînd antroponimele au fonetisme specifice, deosebite de cele ale apelativelor și, uneori, mai apropiate de forma etimonului. Astfel de exemple ar putea fi următoarele: *Bechir* (*Becher* < rom. *becher*), cf. tc. *Bekir* (antroponim); *Boiagiu* (*Boiangiu* < rom. *boiangiu*), cf. tc. *boyacı*; *Bunduc* (*Bondoc* < rom. *bondoc*, dar și, rar, *bunduc*), cf. tc. *bunduk*; *Caleb* (*Caleap* < rom. *căleap*, *călep*), cf. tc. *keleb*, *kelep*; *Chilibar(u)*, cf. rom. *chihlimbar*, *chilimbar*, *chihlibar*, tc. *kehlibar*; *Ciochin* (*Ciochină* < rom. *ciochină*), cf. tc. *çıkın*; *Gagauz*, cf. rom. *găgăuz*, tc. *Gagavuz* (pronunțat *Gagauz* — etnonim); *Mindirgiu*, cf. rom. *mindirigiu*, tc. *minderci*; *Ramadan*, cf. rom. *ramazan*, (rar) *ramadan*, tc. *Ramadan* (antroponim).

6. Din expunerea faptelor de limbă de mai sus rezultă următoarele concluzii:

a) Antroponimia românească de origine turcă nu cuprinde nici un prenume. Multe cuvinte comune împrumutate din turcă au devenit nume de familie (parcurgînd, de obicei, filiera supranumelor).

b) Mai puțin numeroase decît acestea, numele de familie care provin direct din antroponimia turcă au la bază fie nume de persoane turcești „tradiționale", de sorginte mahomedană (împrumutate din arabă sau persană), fie porecle turcești.

c) Primele au fost sau sînt purtate de către descendenții unor familii turcești românizate și sînt rare ori învechite în română.

d) Antroponimele care provin din porecle turcești pot fi, la origine, toponime, derivate de la toponime cu ajutorul sufixului de apartenență locală *-liu* (*-lîu*, *-lău*), etnonime sau apelative cu sensuri diverse (majoritatea denumind persoane cu diferite însușiri, ocupații, grade și specialități militare, precum și animale sau plante). Aceste porecle au fost date de către turci unor indivizi români sau au fost purtate de turci ai căror descendenți s-au românizat. În ambele cazuri este probabil că împrumutul antroponimic a avut loc în condiții de conviețuire a vorbitorilor români și turci, ori chiar de bilingvism (îndeosebi în Dobrogea).

e) Unele nume de familie au fost — pe cît se pare — împrumutate din turcă paralel cu termenii comuni corespunzători preluați din această limbă.

f) Numele de familie împrumutate din limba turcă au o frecvență redusă în sistemul antroponimic românesc actual.

Noms de famille roumains empruntés au turc-osmanli

(Résumé)

L'anthroponymie roumaine d'origine turque-osmanlie ne comprend pas même un prénom. Beaucoup de mots communs empruntés au turc sont devenus des noms de famille (en parcourant, d'habitude, la filière des surnoms). Moins nombreux que ceux-ci, les noms de famille

provenant directement de l'anthroponymie turque ont à leur base soit des noms de personne turcs (traditionnels), d'origine arabo-persane, soit des surnoms turcs. Les premiers ont été portés par les descendants de certaines familles turques roumanisées ; ils sont aujourd'hui rares ou tombés au rebut.

Les anthroponymes provenant de certains surnoms turcs peuvent être, à leur origine, des toponymes, des ethnonymes ou des appellatifs aux significations diverses (ils désignent, dans leur majorité, des personnes aux différents traits physiques ou psychiques, occupations, rangs militaires, ou bien des animaux ou des plantes). Ces surnoms ont été donnés par les Turcs aux individus roumains ou ils ont été portés par des Turcs dont les descendants se sont roumanisés. Dans tous les cas, il est probable que l'emprunt anthroponymique ait eu lieu en des conditions de cohabitation des sujets parlants roumains et turcs ou même en des conditions de bilinguisme (surtout en Dobroudja). Nombre de noms de famille ont été empruntés au turc — à ce qu'il parait — parallèlement aux mots communs correspondants de la même origine.

Decembrie 1983

Bucureşti, I. Anghelache 2

MILE TOMICI

TOPONIMIA CARAŞOVENILOR

Articolul de faţă reprezintă o primă încercare de analiză a toponimelor înregistrate la caraşoveni. Numele de locuri sînt analizate după obiectul denotat şi după modul lor de formare.

0. Lucrarea de faţă reprezintă prima încercare de analiză a numelor de locuri folosite de caraşoveni. O serie de date referitoare la originea caraşovenilor, la graiurile vorbite de aceştia, la cele şapte localităţi din judeţul Caraş-Severin în care ei trăiesc, precum şi cele referitoare la anchetele dialectale întreprinse de noi, sînt aduse în lucrarea noastră *Elemente româneşti în antroponimia caraşovenilor* (SCL XXV (1974), nr. 1, p. 45–60), aşa încît nu le vom mai repeta aici.

0.1. În prima parte a lucrării numele de locuri sînt grupate după obiectul denotat: *Satul şi părţile satului (mahalale, uliţe, fîntîni); Drumuri; Izvoare; Rîuri; Cîmpii; Poieni; Văi; Păduri; Defileuri; Peşteri; Dealuri.*

0.2. În partea a doua încercăm o scurtă analiză a toponimelor simple şi compuse după modul de formare a acestora insistînd, mai ales, asupra sufixelor cu care se alcătuiesc şi a cuvintelor de la care derivă.

1. Prin toponim înţelegem toate numele de locuri înregistrate la caraşoveni indiferent dacă ele fac parte din categoria microtoponimelor sau a macrotoponimelor.

Trăsăturile arhaice ale graiurilor caraşovene sînt prezente şi în numele de locuri, mai ales cele de ordin fonetic, morfologic şi lexical.

Materialul dialectal este notat cu ajutorul alfabetului latin al limbii sîrbocroate adaptat la sistemul fonetic al graiului.

1.1. SATUL[1]

1.1.1. DENUMIRI ALE SATELOR: *Jábalč'e*, *Jábьlč'e*, *Karáševo*, *Klokótič'*, *Klokótić'*, *Lúpak*, *Nérmet*, *Nérmid'*, *Nérmit'*, *Ráfnik*, *Rávnik*, *Vódnik*.

1.1.2. MAHALALE (PĂRŢI DE SAT): *Bréžak* (Cl, R), *Đ'elúžeo* (Cl), *Filkéšó'* (I), *Górnja mála* (R), *Górnji kraj* (Cl), *Katún* (L), *Kurjač'íca* (C), *Kušljájka* (Cl), *Lúka* (C), *Lúkъ* (I), *Mahála* (V), *Mláka Palankúca* (L), *Pot stránom* (C), *Pot šópotom* (C), *Sverč'íca* (L), *Uréše* (V).

[1] În lucrarea de faţă vom folosi următoarele prescurtări: *C* (Caraşova), *Cl* (Clocotici) *dial.* (dialectal), *dim.* (diminutiv), *germ.* (german), *I* (Iabalcea), *L* (Lupac), *mag.* (maghiar)). *N* (Nermet), *R* (Rafnic), *scr.* (sîrbocroat), *suf.* (sufix), *trc.* (turcesc), *V* (Vodnic), *var.* (variantă,

1.1.3. ULIŢE : *Cigánski sokák* (C, R), *Mađ'árski sokák* (V), *Máli sokák* (C), *Nóvi sokák* (Cl), *Trajč'év sokák* (Cl), *Véliki sokák* (C).

1.1.4. FÎNTÎNI : *Bunárul máre* (I), *Stríkin bunár* (N), *Vъtáškin bunár* (N).

1.2. DRUMURI : *Áninski put* (C), *Cárski put* (L), *Dólgi hrt* şi *Dъlgi rъt* (L, R), *Grunár* (R), *Kántar* (C), *Kŕška* (C), *Poljána* (R), *Put u Sokolováč'u* (C), *Put véliki* (N), *Reč'íca* (C), *Štŕkovac* (L), *Vélka réka* (L), *Vuč'kónja* (R), *Zábel* (C), *Županik* (R).

1.3. IZVOARE : *Borkáč'a* (C), *Cárski studénac* (L), *Ć'afaróvac* (C), *Ješénić'* (C), *Kísela vóda* (L), *Ko tri vodeníce* (C), *Kot Mírulja* (C), *Lazaróvac* (C), *Malenjáč'a* (L), *Rázdolje* (C).

1.4. RÎURI : *Búdinjak* (C), *Dóman* (N), *Gъrlicónja* (R), *Ješénić'* (C), *Káraš* (C), *Kláď'eš* (R), *Klokótić'* (Cl), *Košnič'ónja* (R), *Mála obŕška* (L, R), *Máli Lúpak* (L), *Nérmić'* (C), *Patašónja* (R), *Petovónja* (R), *Rávnik* (R), *Répč'un* (C), *Štefenjíga* (R), *Štŕkovac* (L), *Tъlva* (L), *Tóplica* (C), *Vélika réka* (L), *Župánj* (R).

1.5. CÎMPII : *Bogdanóva* (N), *Búč'kina strána* (Cl), *Cárina* (N), *Cíganin* (Cl), *Del* (C, Cl, N), *Dólga bára* (Cl, N), *Đ'éluk* (Cl, L), *Đ'elúžec* (Cl), *Dzérovo* (C), *Lúka Ráfnik* (R), *Pot Kántar* (R), *Pólje* (C, Cl), *Pótok* (Cl).

1.6. POIENI : *Bitónja* (V), *Bélč'ina zápoda* (N), *Birtonjáč'a* (C), *Borkáč'a* (C), *Buj* (C), *Capulják* şi *Cъpulják* (L), *Ć'óka Vákina* (C), *Ć'opljája* (C), *Dóbri vrv* (C), *Gavénić'* (C), *Gúno* (C), *Guruníč'e Jasenóvac* şi *Jasenóvъc* (Cl, L), *Jasinóvac* (C), *Jóvan* (L), *Kraj mogíle* (C), *Kŕno pólje* (I), *Kúlma* (Cl, L), *Lúka* (C), *Mála mogíla* (C), *Máli Vójnov* (C), *Máli Zábel* (C), *Maljútak* (L), *Mogíla* (K), *Ogljárnica* (N), *Padína Jankuljásina* (C), *Pljuštók* (L), *Ráca* (N), *Razdólje* (C), *Srinják* (L), *Strána* (C), *Véliki buj* (C), *Véliki Vójnov* (C), *Vrténce* (L), *Zárkeš* (C).

1.7. DEALURI : *Aršíca* (Cl), *Balabán* (C), *Báč'in breg* (Cl), *Bánska obŕška* (Cl), *Bátalovac* (V), *Béli kámen* (R, V), *Bíkin breg* (R, V), *Breg studenác* (I), *Brek* (N), *Brézak* (L, R), *Brižánja* (V), *Búlkina č'óka* (V), *Celélov breg* (Cl), *Cérje* (C), *Ć'ъrnjávica* (C), *Ć'ervénjaja* (C), *Ć'óka* (L), *Ć'óka Fílkina* (C), *Ć'óka Pъtašán* (C), *Ć'óka* (I), *Del* (C, Cl, N), *Dragić'ávica* (Cl), *Dragijánja* (R), *Drelúg* (L), *Drénje* (L), *Drumáć'* (Cl), *Drumnjáč'a* (Cl), *Đ'éluk* (Cl, L), *Fílkin breg* (Cl), *Frnjkóvac* (Cl), *Gájska strána* (N, V), *Garíšte* (N), *Gizéla* (L), *Glavéno* (N), *Gólec* (C), *Goruníca* (C), *Govъnjáč'a* (Cl), *Govedárnica* (Cl), *Gréda* (L), *Gredíca* (L, V), *Grópa jépi* (I), *Izláz* (I), *Izvárъc* (I), *Jánč'ina č'óka* (V), *Janč'ónja* (C), *Jasenóvac* şi *Jasenóvъc* (Cl, L), *Jélin* (R), *Juvánska obŕška* (V), *Káić'* (C), *Kántar* (C), *Karađ'íca* (C), *Kíč'er* (C), *Kíka* (Cl), *Kikišév brek* (V), *Kláď'eš* (R), *Kolník* (Cl), *Komóra* (Cl), *Konjárъc* (C), *Kraj bréga* (L), *Kremenjíć'* (Cl), *Kršoára* (I), *Krtínje* (L), *Kúlma* (Cl, L), *Leć'ína* (C), *Léština* (C), *Lípnje* (C), *Lupšága* (R), *Mála č'óka* (L, V), *Mála obŕška* (L, R), *Máli kíč'er* (C), *Malúnjak* (C), *Manjévo* (Cl), *Mogín breg* (V), *Mosánda* (I), *Múke* (I), *Mutélješka č'óka* (Cl), *Nóva cárina* (C), *Obŕška* (V), *Ócin breg* (R), *Opkónja* (R), *Ostríka* (C), *Otár* şi *Otъr* (R), *Ovnárica* (R), *Padínje* (C), *Panín breg* (V),

Patašónja (R), *Pátьk* (C), *Petkúšev breg* (V), *Pinet* (C), *Poljána* (R), *Poljénica* (L), *Pod gúšć'am* (C), *Pod padína* (C), *Prolášķi preg* (C), *Pulić'ka* (N), *Rastáč'ko pólje* (C), *Ravníšte* (I), *Rekíta* (Cl), *Répč'un* (C), *Rúdeš* (R), *Rulják* (L), *Rúplje* (Cl), *Sámi cer* (V), *Spьrtúra* (Cl), *Stári breg* (V), *Súdarov breg* (R), *Surьpьtúre* (L), *Surípa* (Cl), *Suváč'ki breg* (N), *Svóđ'e* (R), *Štinják* (Cl), *Tьlva* (L), *Tódorov breg* (C), *Tróskot* (C), *Tupánova č'óka* (V), *Túrski grat* (C), *Uljeník* (L), *Vanjása* (V), *Vélika č'óka* (V), *Vélika fáca* (C), *Véliki dos* (V), *Véliki hrt* (Cl), *Véliki rt* (L), *Visóki breg* (C, Cl), *Vŕfu d'álului* (I), *Vrkánje* (C), *Vrkanjéle* (I), *Vrkinjáč'a* (C), *Zúbac* (C), *Žnjak* (L, R), *Županj* (R).

1.8. VĂI : *Bánska obŕška* (Cl), *Bára* (V), *Č'óka* şi *Ć'óka* (I, L), *Dónji đ'éluk* (V), *Đ'éluk* (R), *Đ'elúžac* (N), *D͡zérovo* (N), *Frkóvac* (C) *Garína* (V), *Górnji đ'éluk* (V), *Juvánska obŕška* (V), *Klárina obŕška* (C), *Komárnik* (I), *Kopьrnik* (N), *Krstónja* (V), *Kŕška* (Cl), *Máli đ'éluk* (C), *Méđ'u réke* (C), *Nérmić'* (C), *Nócina obŕška* (V), *Orišánska padína* (V), *Poljeníca* (L), *Poníkva* (C), *Prolás* (C), *Súmbrak* (I), *Tьmna obŕška* (Cl), *Tьšánina* (V), *Uljaníca* (C), *Vanjása* (V), *Véliki đ'éluk* (C).

1.9. PĂDURI : *Beulják* (L), *Borkónj* (L), *Búč'ić'* (Cl, I, N), *Cigánka* (L), *Č'óka Mihájlova* (K), *Ć'erć'ézu* (I), *Glavúra* (L, V), *Gurunát rt* (L), *Košnič'ár* (L), *Kúlma* (Cl, L), *Lazarnják* (L), *Lokája* (L), *Mála Rьjkováč'a* (C), *Málo rávnište* (C), *Mílkin hrt* (L), *Milkušín hrt* (L), *Muskulјáč'a* (L), *Rájkovač'a* (C), *Revenkóvač'a* (N), *Sokolóvac* (K), *Véliko ravníšte* (C), *Zьla strána* (L).

1.10. DEFILEURI : *Foljoríje* (I), *Máli dos* (V), *Vélika obŕška* (R), *Zápoda* (N).

1.11. PEŞTERI : *Birtonjáč'ka péć'ka* (C), *Búrska péć'ka* (C), *Kьzile lu S'ónja* (I), *Kuptórjul póré'ilor* (I), *Mála Rьjkóvač'a* (C), *Méđ'u réke* (L), *Pot kŕše* (C), *Sololóvač'ka péć'ka* (C), *Stránska péć'ka* (C), *Šьljítru* (I).

FORMAREA TOPONIMELOR

2. Formarea toponimelor simple

2.1. Numărul toponimelor caraşovene care au forma identică cu cea a antroponimelor sau a apelativelor este extrem de mic : *Gizéla*, *Jóvan* respectiv, *Breg*, *Izláz*, *Pátьk*, *Pólje*, *Pótok*, *Prólas*, *Strána* şi *Tróskot*.

2.2. Vom analiza, în continuare, toate sufixele înregistrate la nume de locuri caraşovene, indiferent de cuvîntul la care se adaugă şi care poate fi un substantiv comun, un antroponim sau un alt toponim.

Majoritatea acestor toponime conţin două sau mai multe sufixe. De multe ori este greu de stabilit, mai ales în cazul toponimelor formate de la antroponime, care sufixe aparţin toponimelor şi care antroponimelor sau apelativelor. De aceea, sufixul final este considerat de noi ca marca unui toponim.

Este deja bine cunoscut faptul că nu există sufixe specifice pentru antroponime sau toponime. Toate sufixele înregistrate la toponimele

carașovene sînt cunoscute și substantivelor comune ale graiurilor carașovene. Trebuie amintit și faptul că materialul toponimic analizat aici nu cuprinde toate sufixele cunoscute de carașoveni.Ar fi nemotivat, în cazul de față, să tragem concluzia că numai o anumită categorie de sufixe poate intra în componența toponimelor. Exemplele noastre sînt prea puține pentru a putea afirma că ar exista, totuși, o anumită selecție a sufixelor în acest scop, ceea ce nu ne îndreptățește să excludem și o asemenea posibilitate.

-A (scr.): *Ráca* (N), *Tъ́lva* (L)
-ъ (rom. *-ă)* *;* numai în exemplul *Lúkъ* (I)
-AC (scr.)
 -ac : numai în cuvîntul *Zúbac* (C)
 -ar + ov + ac : Č'afaróvac (C)
 -aš + evo + ac : Karáševac (K)
 -ov + ac : Bátalovac (V), *Fŕkovac* (C, Cl), *Jesenóvac* (C, Cl), *Jasinóvac* (C), *Lazaróvac* (C), *Sokolóvac* (C), *Štŕkovac* (L)
 -už + ac : Đ'elúžac (N)
-ъC (scr., ca o variantă a sufixului *-ac)*
 -ъc : Izvárъc (I)
 -ar + ъc : Konjárъc (C)
 -ov + ъc : Jasenóvъc (C, L)
-AČA (scr.)
 -ъnja + ača : Govъnjáča (Cl)
 -enja + ača : Malenjáča (L)
 -inja + ača : Drumnjáč'a (C), *Vrkinjáč'a* (C)
 -ka + ača : Borkáč'a (C)
 -onja + ača : Birtonjáč'a (C)
 -ova + ač'a : Rajkováč'a (C), *Revenkováč'a* (N)
 -ulja + ač'a : Muskuljáč'a (L)
-AĆ (scr.): numai în exemplul *Drumáć* (Cl)
-AJA (scr.) *Č'ervenjája* (C), *Č'opljája* (C), *Lokája* (L)
-AJKA (scr.): numai în cuvîntul *Kušljájka* (Cl)
-AK (scr.)
 -ak : Bréžak (L, R), *Lúpak* (L), *Mljuták* (L), *Ruljták* (L), *Súmbrak* (I)
 -inja + ak : Budinják (C), *Srinják* (L), *Štinják* (Cl)
 -onja + ak : Lazarnják (L)
 -ulj + ak : Beulják (L), *Capulják* (L)
 -unja + ak : Malunják (C)
-ъK(scr., ca o variantă a sufixului *-ak)* : numai în exemplul *Patъ́k* (C)
-ANJ (scr.): numai în exemplul *Župánj* (R)
-ANJA (scr.): numai în exemplul *Brižánja* (V)
-ANJE (există și în scr. dar aici este rom. dial. *-ańe* < *-ane)*
 -anje : Vrkánje (C)
 -anje + le : Vrkánjele (I)
-AR (scr.)
 -ar : Grunár (R)
 -ič'a + ar : Kosnič'ár (L)

-AŠ (scr.): numai în exemplul *Káraš* (C)
-ČE (scr.): numai în exemplul *Jábalč'e* (I)
-EC (scr.)
   -ec : Gólec (C)
   -už + ec : Đ'elúžec (Cl)
-EL (scr.): numai în exemplul *Zábel* (C)
-ENO (scr.): numai în exemplul *Glavéno* (N)
-EŠ (scr.)
   -eš : Kláđ'eš (R), *Rúdeš* (R)
   -ka + eš : Zárkeš (C)
-EŠT (rom. dial. *-eşci* < *-eşti)*
   -ešć : numai în exemplul *Filkéšć'* (I)
-ET (rom.): numai în exemplul *Pinét* (C)
-EVO (scr.)
   -evo : Manjévo (Cl)
   -aš + evo : Karáševo (C)
GA (scr.)
   -ša + ga : Lupšága (R)
-ICA (scr.)
   -ica : Goruníca (C), *Gredíca* (L, V), *Karađ'íca* (C), *Kurjač'íca* (C), *Reč'íca* (C), *Topolíca* (C)
   -ana + ica : Uljanica (C)
   -ar + na + ica : Govedárnica (Cl), *Ogljárnica* (N), *Ovnárnica* (R)
   -ava + ica : Č'ьrnjávica (C)
   -ena + ica : Poljénica (L)
   -ić' + ava + ica : Dragić'ávica (Cl)
   -ila + ica : Mogilíca (C, N)
-IČE (scr.)
   -ič'e : numai în exemplul *Goruníč'e* (C)
-IĆ (scr.)
   -ić : Búč'ić' (Cl, I, N), *Ješénić'* (C), *Káić'* (C), *Klokótić'* (Cl), *Kremeníć'* (Cl), *Nermíć'* (C)
   -ev + ić' : Gavévić' (C)
-IKA (scr.): *Ostríka* (C)
-IN (scr.): numai în exemplul *Jélin* (R)
-INA (scr.): *Garína* (V), *Lač'ína* (C), *Leštína* (C)
-INJE (scr.): *Krtínje* (C), *Padínje* (C)
-IŠTE (scr.): *Garíšte* (N), *Ravníšte* (I)
-JE (scr.)
   -je : Cérje (K), *Drénje* (L), *Rúplje* (Cl), *Svóđ'e* (R), *Uréše* (V)
   -an + je : Lípnje (C)
   -ori + je: *Foljoríje* (I)
-KA (scr.): *Kŕška* (C) *Obŕška* (V)
-NIK (scr.): *Kolník* (Cl), *Komárnik* (I), *Kopьrnik* (N), *Ráfnik* (R), *Uljeník* (L), *Vódnik* (V)
-OARA (rom. *-oară)* : numai în exemplul *Kršoára* (I)
-ODA (scr.): numai în exemplul *Zápoda* (N)
-OK (scr.): numai în exemplul *Pljuštók* (L)
-ONJ (scr.): numai în exemplul *Borkónj* (L)

-ONJA (scr.)
-onja : Bitónja (V), *Krstónja* (V), *Patašónja* (R), *Vuč'kónja* (R)
-ač'a + onja : Janč'ónja (C)
-ica + onja : Gьrlicónja (R), *Košnič'ónja* (R)
-ija + onja : Dragijónja (R)
-ov + onja : Petovónja (R)
-OVA (scr.) : numai în exemplul *Bogdanóva* (N)
-OVO (scr.) : numai în exemplul *Dzerovo* (C, N)
-UCA (scr.) : numai în exemplul *Palankúca* (C)
-UK (scr.) : numai în exemplul *Đ'eluk* (R)
-UN (scr.) : numai în exemplul *Repč'ún* (C)
-URA (scr.) : numai în exemplul *Glavúra* (L, V) : în cuvîntul *Surьpьtúre* (L) sufixul este rom. *-ură, -ure*.

După cum rezultă din materialul prezentat, majoritatea numelor de locuri carașovene se formează cu ajutorul sufixelor sîrbocroate. În cîte un exemplu am înregistrat doar următoarele sufixe românești : *-ane, -ești, -et, -ură*.

3. **Toponimele compuse** au următoarele structuri :
substantiv + substantiv : *Breg studénac*
substantiv + antroponim : *Č'óka Vákina, Padína Jankuljásina*
adjectiv + substantiv : *Dьlga bára, Visóki breg*
adjectiv + toponim : *Mála Rьjkováč'a, Máli Lúpak*
prepoziție + substantiv : *Kraj bréga, Međ'u réke*
prepoziție + antroponim : *Kod Mírulja*
prepoziție + toponim : *Pod Kántar, Pod Křše*
antroponim + substantiv : *Klárina obřška, Míklošin hrt*
toponim + substantiv : *Áninski put, Proláški breg.*

În localitatea Iabalcea am înregistrat și următoarele toponime compuse ale căror elemente constitutive sînt de origine românească : *Bunárul máre, Grópa jépi* „groapa iepii", *Kьzile lu S'ónja* „Căzile lui Sonia", *Kuptórjul pórč'ilor* „cuptorul porcilor", aici forma dial. „cuptoriul", *Vŕfu đ'áluluj* „vîrful dealului", aici forma dial. „geal".

4. Cuvintele care intră în componența numelor de locuri compuse pot fi : **substantive, adjective, prepoziții, antroponime** sau alte **toponime**, după cum urmează :

4.1. SUBSTANTIVE

ARŠICA : *Ašíca* (< rom. *arșiță*)
BAČ : *Báč'in brek* (< rom. *baci*)
BALABAN : *Balabán* (< trc. *balaban* „om voinic")
BAN : *Bánska obřška*
BARA „baltă" : *Bára, Dьlga bára*
BATAL : *Batálovac* (< trc. battal „părăsit")

BREG „deal": *Báč'in brek*, *Bíkin breg*, *Breg studenác*, *Brek*, *Bréžak*, *Brižánje*, *Celélov breg*, *Fílkin breg*, *Kraj bréga*, *Mogín breg*, *Ócin brek*, *Panín breg*, *Petkúšev breg*, *Proláški breg*, *Stári breg*, *Súdarov breg*, *Suváč'ki breg*, *Tódorov breg*, *Visóki breg*
BUJ : *Buj*, *Véliki buj* (cf. scr. *buj* „ferigă")
BUKVA „fag" *Búč'ić*
BUNAR : *Bunárul máre*, *Stríkin bunár* (< trc. *bunar* „fîntînă")
CAR : *Cárski put*
CARINA : *Cárina*, *Nóva cárina*
CER : „cer" : *Sámi cer*, *Cérje*
CIGANIN : *Cíganin*
CIGANKA : *Cigánka*
ČOPLJA : *Č'opljája* (< rom. *cioplea*)
ČUKA : *Búlkina č'óka*, *Č'óka*, *Č'óka Fílkina*, *Č'óka Mihájlina*, *Č'óka Pьtašán*, *Č'óka Vákina*, *Ć'óka*, *Jánč'ina č'óka*, *Mála č'óka*, *Mutélješka č'óka*, *Tupánova č'óka*, *Vélika č'óka* (< rom. *cioacă*)
DEAL : *Đ'éluk*, *Đ'elúžac*, *Đ'elúžec*, *Dónji đ'éluk*, *Górnji đ'éluk*, *Máli đ'éluk*, *Véliki đ'éluk*, *Vŕfu đ'áluluj* (< rom. *deal*, dial. *geal*)
DEO „parte" : *Del*
DOS : *Máli dos*, *Véliki dos* (< rom. *dos*)
DREN „corn" : *Drénje*
DRUM : *Drumáć'*, *Drumnjáč'a*
FACA : *Vélika fáca* (< rom. *faţă*)
FOLJO : *Foljoríje* (< mag. *folyó* „rîu")
GAR „tăciune" : *Garína*, *Garište*
GLAVA „cap" : *Glavéno*, *Glavúra*
GORUN „stejar" : *Gorunica*, *Gurunát rt*, *Guruníč'e*
GOVEDO „vită" : *Govedárnica*
GOVNO : *Govьnjáč'a*
GRAD „cetate" : *Túrski grad*
GREDA „grindă" : *Gréda*, *Gredíca*
GROPA : *Grópa jépi* (< rom. *groapă*)
GRUN : *Grunár* (< germ. *Grun* „verdeaţă")
GUŠČAK „desiş" : *Pod gúšč'am*
GUVNO „arie" : *Gúno*
HOTAR : *Otár*, *Otьr* (< rom. *hotar*)
HRAST „stejar" : *Rastáč'ko pólje*
IZLAZ : *Izláz* (< rom. *izlaz*)
IZVOR : *Izvárьc*
JABUKA „măr" : *Jábalč'e*, *Jábьlč'e*
JAPA : *Grópa jépi* (< rom. *iapă*)
JARAK „şanţ" : *Póre járka*
JASEN „frasin" : *Jasenóvac*, *Jasenóvьc*, *Jasinóvac*
JELA „brad" : *Jélin*
JESEN „toamnă" : *Ješénić'*

KADA : *Kьzile lu S'ónja* (< rom. *căzile*)
KAMEN „piatră" : *Béli kámen*
KANTAR „cîntar" : *Kántar, Pod kántar*
KATUN „stînă" : *Katún*
KIČER „stîncă" : *Kíč'er, Máli kič'er*
KIKA „coamă" : *Kíka*
KLADA „buștean" : *Kláđ'eš*
KLOKOTIĆ „clocotici" : *Klokótič', Klokótić'*
KOLNIK : *Kolník*
KOMARNIK : *Komárnik*
KOMORA : *Komóra* (< rom. *comoară*)
KONJ „cal" : *Konjárьc*
KOPAR „mărar" : *Kopьrnik*
KOŠNICA „stup" : *Košnicár, Košnič'ónja*
KRAJ „parte" : *Górni kraj*
KREMEN „cremene" : *Kremenjič'*
KRŠ „teren stîncos" : *Kršoára* (< scr. *krš* și sufixul rom. *-oară*). *Kŕška, Pot kŕše*
KRTINA „mușuroi de cîrtiță" : *Krtinja*
KULME : *Kúlma* (< rom. *culme*)
KUPTOR : *Kuptórjul pórč'ilor* (< rom. *cuptor*, dial. *cuptoriu*)
KURJAČICA „lupoaică" : *Kurjáč'ica*
LEŠTINA „aluniș" : *Léština*
LIPA „tei" : *Lípnje*
LOKVA „smîrc" : *Lokája*
LUKA „luncă" : *Lúka, Lúka Ráfnik*
LUNKA : *Lúnkь* (< rom. *luncă*)
MAĐAR „ungur" : *Mađ'árski sokák*
MAHALA : *Górnja mála, Mahála*
MLAKA „mlacă" : *Mláka*
MOGILA : *Kraj mogíle, Mogíla Mogilica, Mála mogíla* (< rom. *movilă*, dial. *moghilă*)
MOSANDA : *Mošánda* (< rom. *moșandă*)
MUKIJE : *Múke* (< rom. *muchie*, dial. *muche*)
NERMET : *Nérmeć', Nérmed, Nérmet, Nérmić', Nérmiđ', Nérmit'* (?)
OBRŠ „deal" : *Bánska obŕška, Klarína obŕška, Juvánska obŕška, Mála obŕška, Nócina obŕška, Obŕška, Tьmna obŕška, Vélika obŕška.*
ORAH „nuc" : *Orišánska padína, Oréše*
OSTRIKA „vîrf ascuțit" : *Ostríka*
OVAN „berbec" : *Ovnárnica*
PADINA „pantă" : *Orišánska padína, Padína Jankuljásina, Pot padíne, Padínje*
PALANKA „orășel" : *Palankúca*
PATAK „rățoi" : *Pátьk*
PEĆKA „peșteră" : *Birtinjáč'ka péč'ka, Búrska péč'ka, Sokolováč'ka péč'ka, Stránske péč'ke*
PINET : *Pínet* (< rom. *pinet*)
PLJUŠT „iederă" : *Pljuštók*

POLJANA „poiană'' : *Poljána, Poljénica, Poljeníce*
POLJE „cîmp'' : *Kŕno, pólje, Pólje, Rastáč'ko pólje*
PONIKVA „prăpastie'' : *Poníkva*
PORK : *Kuptórjul pórč'ilor* (< rom. *porc, porcilor*)
POTOK „pîrîu'' : *Pótok*
PROLAZ „trecătoare'' : *Prólas, Prolášski breg*
PUT „drum'' : *Áninski put, Cárski put, Put u Sokolováč'u, Put véliki*
RAZDOLJE „vale adîncă'' : *Rázdolje*
REKA „rîu'' : *Méđ'u réke, Reč'íca, Vélika réka*
REKITA : *Rekíta* (< rom. *răchită*)
REPČUN : *Repč'ún* (< germ. *Rebe*, dim. *Rebchen* „lăstar ; viţă de vie'')
RT „vîrf'' : *Dьlgi hrt, Gurunát* *rt*, *Miklošín hrt, Mílkin hrt, Véliki hrt*
RUDA „minereu'' : *Rúdeš*
RULJAK „buturugă'' : *Rulják*
RUPA „groapă'' : *Rúplje, Vélika rúpa*
SEVER „nord'' : *Severč'ica*
SOKAK „uliţă'' : *Cigánski sokák, Máđ'arski sokák, Máli sokák, Nóvi sokák, Trajč'év sokák, Véliki sokák* (< trc. *sokak*)
SOKO „şoim'' : *Put u Sokolováč'u, Sokolóvac, Sokolováč'a, Sokolováč'ka péč'ka*
SPЬRTURA : *Spьrtúra* (< rom. *spărtură*)
SRNJAK „căprior'' : *Srnják*
STRANA „parte ; pantă'' : *Búč'kina strána, Gájska strána, Pot stranóm, Strána, Stránske péč'ke, Zьla strána*
STUDENAC „izvor'' : *Breg studénac, Cárski studénac*
SURЬPЬTURA : *Surьpьtúre* (< rom. *surpătură*)
SURIPA : *Surípa* (< rom. *a se súrpa*, dial. *a se suripa*)
SVOD „boltă'' : *Svóđ'e*
ŠALITRA : *Šьljítru* (< rom. dial. *şăliţru* „silitră'')
ŠIPOT : *Pod šípotom* (< rom. *şipot*)
ŠTIN : *Štinják* (< germ. *Stein* „piatră'')
ŠTRK „barză'' : *Štŕkovac*
TЬLV : *Tьlva* (< rom. *tîlv*)
TROSKOT : *Tróskot*
TURČIN „turc'' : *Túrski grad*
UGALJ „cărbune'' : *Ogljárnica*
ULJE „ulei'' : *Uljeníca, Uljeník*
VЬNA : *Vanjása, Vьna* (< rom. *vînă* „izvor'')
VODA „apă'' : *Kísela vóda, Ko tri vodeníce, Vódnik*
VRETENO „fus'' : *Vrténce*
VRH „vîrf'' : *Dóbri vrv, Vŕfu đ'áluluj* (< rom. *vîrfu*)
VRKA „murmur, vuiet'' : *Vrkánje, Vrkánjele, Vrkinjáč'a*
ZABEL „rezervaţie'' : *Máli zábel, Zábel*
ZAPODA : *Bélč'ina zápoda, Zápoda* (< rom. *zăpodie* „poiană'')

ZARKEŠ : *Zárkeš* (mag. *zárkózott* „rezervat, interzis" ; *zárkozik* „îngrădit")
ZER : *D͡zérovo* (< rom. *zer*, dial. *dzer*)
ZUB „dinte, colț" : *Zúbac*
ŽUPAN : *Župánj*

4.2. ADJECTIVE

BEO „alb" : *Béli kámen*
CRN „negru" : *Č'ьrnjávica*
CRVEN „roșu" : *Č'ervenjája*
DOBAR „bun" : *Dóbri vrv*
DONJI „de jos" : *Dónji đ'éluk*
DUG „lung" : *Dьlga bára, Dьlgi hrt*
GO „gol" : *Gólec*
GORNJI „de sus" : *Górnji đ'éluk, Górnji kraj, Górnja mála*
KARA : *Káraš* (< trc. *kara* „negru")
KISEO „acru" : *Kísela vóda*
KRNJ „trunchiat, incomplet" : *Kŕno pólje*
KUSLJAV „des, încîlcit, încurcat" : *Kušljájka*
MALI „mic" : *Mála č'óka, Mála mogíla, Mála obŕška, Mála Rьjkováč'a, Máli dos, Máli đ'éluk, Máli kíč'er, Máli Lúpak, Máli sokák, Máli zábel, Máli Vójnov, Málo rávnište*
MARE : *Bunárul máre* (< rom. *mare*)
MIJUTAV „fad" : *Mljuták*
NOV „nou" : *Nóvi sokák, Nóva cárina*
RAVAN „neted" : *Málo ravníšte, Ráfnik, Rávnik, Ravnište, Véliko ravníšte*
SAM „singur, numai" : *Sámi cer*
STAR „bătrîn" : *Stári breg*
SUMBRU : *Sumbrák* (< rom. *sumbru*)
TAMAN „întunecos" : *Tьmna obŕška*
TOPAO „cald" : *Toplíca*
VELIKI „mare" : *Vélika č'óka, Vélika fáca, Vélika obŕška, Vélika réka, Vélika rúpa, Véliki buj, Véliki dos, Véliki đ'éluk, Véliki hrt, Put véliki, Véliki sokák, Véliki Vójnov, Véliko ravníšte*
VISOKI înalt" : *Visóki breg*
ZAO „rău" : *Zьla strána*

4.3. PREPOZIȚII

KOD „la, lîngă" : *Ko tri vodeníce, Kod Mírulja*
KRAJ „lîngă, alături" : *Kraj bréga, Kraj mogíle*
MEĐU „între, printre" : *Méđ'u réke*
POD „sub" : *Pod gúšč'am, Pot kántar, Pot kŕše, Pot padíne, Pot stránom, Pot šópotom*

PORED „alături, lîngă" : *Póre járka*
U „în, la" : *Put u Sokolováč'u*

4.4. ANTROPONIME

ALEKSANDAR : *S'ónja* (< *Šoni* < *Šandor* < *Aleksandar*)
BELČA : *Bélč'ina západa*
BEUL : *Beulják*
BIKA : *Bíkin breg*
BIRTA : *Birtinjáč'ka péć'ka, Birtonjáč'a, Bitónja*
BOGDAN : *Bogdánova*
BORKA : *Borkáč'a, Borkónj*
BUDAN : *Budunják*
BULKA : *Búlkina č'óka*
BURDA : *Búrska péć'ka*
CAP : *Capulják, Cъpulják*
ČAFAR : *Č'afaróvac*
DRAGA : *Dragić'ávica, Dragijánja, Gájska strána*
FILKA : *Č'óka Fílkina, Filkéšć', Fílkin breg*
FRANC : *Frkóvac, Frnjkóvac*
GAVAN : *Gávević'*
GIZELA : *Gizéla*
GRLICA : *Grlicónja*
JANKO : *Jánč'ina č'óka, Janč'ónja, Padina Jankuljášina*
JOVAN : *Jóvan, Jovánska obřška*
KAJA : *Káić'*
KARADŽA : *Karadž'íca*
KIKIŠ : *Kikišév brek*
KLARA : *Klárina obřška*
KRSTA : *Krstónja*
LAZAR : *Láć'ina, Lazarnják, Lazaróvac*
LUPŠA : *Lupšága*
MALI : *Malenjáč'a, Malunják*
MANJA : *Manjévo*
MIHAJ : *Č'oka Mihájlina*
MILKA : *Mílkin hrt*
MIRUL : *Kod Mírulja*
MOGA : *Mogín breg*
MUSKUL : *Muskuljáč'a*
MUTUL : *Mutélješka č'óka*
NATALIJA : *Nócin hrt*
NIKOLA : *Miklošín hrt*
OCIL : *Ócin brek*
PANAT : *Panín breg*
PATAŠAN : *Patašónja, Č'óka Pъtašán*
PETAO : *Petovónja*
PETAR : *Petkúšev breg*
RAC : *Ráca*
RAJKO : *Rajkóvač'a, Mála Rъjkóvač'a*

REVENKO : *Revenkóvač'a*
STEFAN : *Štefanjiga*
STRIC : *Stríkin bunár*
SUDOR : *Súdorov breg*
SUVAK : *Suváč'ki breg*
TЬŠAN : *Tьšánina*
TEODOR : *Tódorov breg*
TRAJAN : *Trajč'év sokák*
TUPAN : *Tupánova č'óka*
VAKA : *Č'óka Vákina*
VЬTAŠKA : *Vьtáškin bunár*
VOJINOV : *Máli Vójnov, Véliki Vójnov*
VUK : *Vuč'kónja*

4.5. TOPONIME

ANINA (oraş) : *Áninski put*
DOMAN (sat) : *Dóman*
KARAŠ (rîu) : *Karáševac, Karáševo*
LUPAK (sat) : *Máli Lúpak*
RAFNIK (sat) : *Lúka Ráfnik*
ŽUPALNIK (sat) : *Župálnik*

Din această categorie fac parte şi majoritatea toponimelor compuse al căror prim element este unul din adjectivele : *donji*, *gornji*, *mali*, *novi*, *veliki* sau una din prepoziţiile : *kod*, *kraj*, *pod* (vezi **4.2.** şi **4.3.**).

4.6. Majoritatea numelor de locuri caraşovene analizate sînt de origine sîrbocroată. Din 159 de cuvinte care intră în componenţa toponimelor simple şi compuse, 115 sînt sîrbocroate, 33 româneşti, 5 turceşti, 3 germane şi 3 maghiare. Majoritatea toponimelor care conţin forme româneşti sînt înregistrate în localitatea Iabalcea.

BIBLIOGRAFIE

Constantinescu N. A., *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963.

Gămulescu Dorin, *Influenţe româneşti în limbile slave de sud*, I, *Sîrbocroata*, Bucureşti, 1983.

Graur Al., *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965.

Grković Milica, *Rečnik ličnih imena kod Srba*, Belgrad, 1977.

Ilčev Stefan, *Rečnik na ličnite i na familni imena u Bălgarite*, Sofia, 1969.

Ionescu Christian, *Mică enciclopedie onomastică*, Bucureşti, 1975.

Karadžić Vuk St., *Srpski rječnik*, Belgrad, 1852.

Maretić T., *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, LXXXI, LXXXII, Zagreb, 1886.

Popović I. Dušan, *Srbi u Banatu do kraja osamnaestog veka*, Belgrad, 1955.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880—1976.

Skok Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I—IV, Zagreb, 1971—1974.

Smailović Dr Ismet, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo. 1977.

Топонимия карашовян

(*Резюме*)

Данная работа представляет собой первую попытку анализа топонимов, зарегистрированых у карашовян.

В первой части работы местные названия группируются по названным объектам: *село и его части (хутора, улицы, колодцы), друмонимы, рудники, реки, поля, поляны, долины, леса, ущелья, горы*. Во второй части работы простые и сложные топонимы анализируются с точки зрения их образования. Дается перечень суффиксов, при помощи которых они образуются, а также слова, от которых они исходят.

По происхождению карашовянские топонимы распределяются в следующем образом: сербохорватские — 115; румынские — 33; турецкие — 5; немецкие — 3; венгерские — 3. Большая часть топонимов, которые содержат румынские элементы, зарегистрированы в населенном пункте Ябалча.

Februarie 1984

Institutul de Lingvistică
București, Spiru Haret 12

GR. BRÂNCUŞ

PROBLEMELE TOPONIMIEI ÎN OPERA LUI HASDEU *ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR*

Istoria critică este o operă interdisciplinară în care lingvistica ocupă un loc important. După Hasdeu, hidronimele : *Dunăre, Prut, Siret, Olt, Mureş, Criş* etc. şi oronimul *Carpaţi*, pe care le cercetează din punct de vedere etimologic, au fost transmise românei fără intermediul slav sau maghiar. Din vechea germanică ne-a rămas numele de rîu *Moldova*. Hidronimele de origine slavă sînt traduceri de nume indigene. Prin criterii etimologice interne şi determinări istorice speciale, se explică şi nomenclatura teritorială : *Ţara Românească, Muntenia, Vlahia, Vrancea* etc.

Cele mai importante probleme de limbă dezbătute de Hasdeu în *Istoria critică* (ed. a II-a, Bucureşti, 1875) privesc etimologia numelor de rîuri mari de pe teritoriul României, legătura lor directă cu hidronimia antică din Dacia.

Pornind în special de la numele atestate în *Istoriile* lui Herodot, pe care le corelează cu variantele din textele de mai tîrziu (pînă la Constantin Porfirogenetul) şi, evident, cu formele actuale, el utilizează un bogat material comparativ din diferite limbi indo-europene. La curent cu tot ce se publicase înaintea lui în materie de etimologie a numelor proprii antice, propune adesea explicaţii noi, face asocieri extrem de interesante, reconstruieşte radicale şi sensuri care merită toată atenţia cercetătorului de astăzi. În concepţia lui Hasdeu numele de ape mari de pe teritoriul ţării noastre sînt o dovadă puternică a continuităţii româneşti la nordul Dunării. Toate aceste nume au fost moştenite în română în mod direct din limba populaţiilor preromane din această zonă. Convins că evoluţia lor fonetică se explică exclusiv prin criterii interne (dace şi româneşti), el nici măcar nu-şi pune problema că s-ar putea ca cel puţin unele dintre ele să ne fi parvenit prin filieră slavă sau maghiară. Dovezile care se aduc astăzi în favoarea ipotezei transmisiunii directe din substrat a hidronimiei majore româneşti fuseseră magistral intuite acum un secol de marele nostru învăţat.

Sînt analizate din punct de vedere etimologic următoarele nume de rîuri : *Dunăre*, *Prut*, *Siret*, *Mureş*, *Olt*, *Argeş*, *Jiu*, *Jaleş*, *Gilort*, precum şi oronimul *Carpaţi*.

În treacăt, se atrage atenţia asupra aceleiaşi origini autohtone a numelor *Tisa*, *Timiş*, *Criş*, *Someş*, *Motru* şi a cîtorva nume de rîuri din dreapta Dunării. Cu toate că numai unele dintre etimologiile avansate de Hasdeu pentru aceste nume proprii au fost reţinute de cercetările ulterioare, trebuie remarcat faptul că direcţiile metodologice ale cercetării, precum şi multe detalii de etimologie stabilite de el au rămas valabile.

În continuare, reproducem în rezumat etimologiile propuse de Hasdeu.

Dunăre este analizat în *Dana-re* „dînd nori, purtător de nori”, cu prima parte raportată nu la rad. **don-*, **dan-*, ci la **da-* „a da”, iar a doua identificată nu cu un suf. *-(a)ris*, recunoscut și la alte nume de rîuri din Dacia antică, ci cu alb. *re* „nor” [1].

Prut [2] și *Siret* [3] sînt, după Hasdeu, termeni din limba sciților. Primul descinde din *Porata* și ar fi însemnat inițial „trecătoare”, iar al doilea, din *Seretos* (raportat la un radical i.-e. **sru-* „a curge”), cu sensul de „fluviu”.

Maris, potrivit interpretării pe care o dă Hasdeu textului herodotian, ar fi denumit la sciți porțiunea de jos a rîului Olt și ar fi avut sensul de „hotar” (Oltul despărțind pe sciți de agatîrși), iar *Marisca*, cu un sufix diminutival (din *Transmarisca*, numele antic al Turtucaiei, atestat în izvoare din sec. al II-lea — al IV-lea, e.n.), ar fi fost numele Argeșului [4].

Alutus, care a evoluat în *Olt*, ar proveni dintr-un scitic *alt*, care însemna „aur”, deci „rîul purtător de aur” [5].

[1] Asupra numelui Dunăre, cu formă particulară în română prin finalul *-re*, s-a scris enorm; vezi, între alții, pentru bibliografia problemei, V. Pârvan, *Considerații asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, în „Memoriile Academiei Române”, secția de istorie, ser. III, t. I, București, 1923, p. 5—16; N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 376 ș.u.; G. Ivănescu, în *Contributions onomastiques*, București, 1958, p. 125 ș.u.; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1978, p. 239.

[2] Asupra numelui *Prut*, vezi bibliografia la N. Drăganu, *op. cit.*, p. 575, notă. Explicația prin slavă, dată de Vasmer (în „Zeitschrift für slavische Philologie”, IX, p. 132), încă din 1923, care pornea de la forma grecească a termenului, Πυρετός, atestată tot la Herodot, alături de var. scitică Ποράτα, mai e susținută astăzi de Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 240. Plecînd însă de la var. Ποράτα și acceptînd ideea că modificarea lui *a* în *o* s-a petrecut chiar în daca tîrzie, iar *u* neaccentuat (< *o*) a dispărut în mod normal, forma actuală se explică fără intermediul altei limbi (cf. Academia RSR, *Istoria limbii române*, II, 1969, p. 358). Hasdeu a întrevăzut această explicație: „*Porata*, prima apă tributară a Dunării despre răsărit, este cu cea mai perfectă certitudine topică și chiar fonetică *Prutul*” (p. 185).

[3] *Siretul* are diferite denumiri în izvoarele antice: Τιάραντος la Herodot, Ἱέρασος la Ptolemeu, *Gerasus* la Ammianus Marcellinus, Σέρετος la Const. Porfirogenet. O etimologie satisfăcătoare nu s-a dat pînă acum. Hasdeu intuiește un fapt pozitiv, care pare să se impună azi, anume că Τιάραντος și Σέρετος sînt variante ale aceluiași cuvînt. Radicalul i.-e. **sru-* (**ser-*) „a curge”, indicat de el, apare și în cercetările de astăzi.

[4] Cercetările ulterioare au infirmat aceste ipoteze (vezi, între alții, Philippide, *Originea românilor*, I, Iași, 1923, p. 434; I. I. Rusu, *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, București, Ed. Științifică, 1967, p. 182). Pentru diferitele variante: Μάρις (Herodot), Μάρισος (Strabo), *Marisia* (Iordanes și Ravenat), Μορήσης (Const. Porfirogenet) etc., vezi N. Drăganu, *op. cit.*, p. 496. De remarcat că pentru evoluția fonetică a lui Μάρις la rom. *Mureș* (e vorba de modificarea lui *a* în *o* și apoi *u*, probabil sub influența lui *m*) Hasdeu nu invocă nici un intermediar străin (slav sau maghiar).

[5] După cum se știe, hidronimul *Olt* ridică probleme de evoluție fonetică greu de soluționat, ceea ce i-a făcut pe mulți cercetători să considere că termenul ne-a provenit prin filieră slavă, maghiară etc., în orice caz nu direct din traco-dacă (O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 293; Id., în „Grai și suflet” I (1921), p. 351; Drăganu, *op. cit.*, p. 540, 590; Philippide, *op. cit.*, I, p. 457; Rosetti, *op. cit.*, p. 240 etc.). Modificarea lui *a* în *o* s-a putut produce, după cum am arătat, în perioada tîrzie de evoluție a limbii dace (cf. Vl. Georgiev, în „Linguistique balkanique” II (1960), p. 5—7). Un hidronim *Alta*, la nord-est de Kiev, „de origine iranică, cu *a* intact, în teritoriul slav cu *okanie*” (Academia RSR, *Istoria limbii române*, II, 1969, p. 358), ar pleda împotriva explicării prin slavă a transformării lui *a* în *o*; de asemenea top. *Altina*, din care rom. *Oltina* (în sudul Dobrogei), exclude influența maghiară.

Scitic este, după Hasdeu, şi numele *Jiu*, cu forma mai veche *Jilu* : un dacic *Sil* ar proveni din numele comun scitic *sil* „apă, fluviu" [6]. *Jaleş*, rîu în Gorj, ar fi tot autohton, de la un radical **sal-* „a curge" [7], iar *Gilort*, alt rîu în Gorj, de la *sil* + *ort* (< *arta*) „voinic, viteaz".

Hasdeu a dovedit cel dintîi că numele *Cerna* este de origine dacică, explicabil prin atestările antice ale numelui : *Dierna*, *Tierna*, *Tsierna*, *Zerna*. Probabil că forma străveche *Zărna* a fost ulterior modificată în *Cerna* (cu africată la iniţială) sub influenţă slavă. Chiar numele *zîrnă* al plantei „Solanum nigrum" este explicat de el ca descendent al dacicului *diorna*, *dierna* (la Dioscoride : προδίορνα) ; *zîrnă* stă la baza numelor proprii *Zărneşti*, *Zărna Mare* etc.

În treacăt, autorul *Istoriei critice* se opreşte şi asupra cîtorva nume de ape din dreapta Dunării : *Iantra (Ieter)* [8], *Osma (Osăm)*, *Vid* şi a oronimului *Haemus* [9], făcînd observaţii în bună parte valabile şi astăzi.

În sfîrşit, oronimul *Carpaţi* [10] este considerat de Hasdeu ca o transmisiune directă din limba dacilor.

În legătură cu absenţa elementelor vechi germanice din română, argument adus de Roesler împotriva ideii de continuitate românească

[6] Etimologia lui Hasdeu este acceptată, cu probabilitate, în *Istoria limbii române*, II, 1969, p. 330. O etimologie mai bună decît a lui Hasdeu nu s-a propus încă. Ceea ce este sigur este faptul că formele din maghiară şi germană : *Zsil, Zsily, Schill, Sil* reproduc varianta românească veche a numelui. E interesantă şi relaţia etimologică pe care o stabileşte Hasdeu între *Jiu (Jilu)* şi apelativul *jilţ*, *jelţ*, pl. *jilţuri* (dintr-un diminutiv *jiluţ*) însemnînd „pîrîu" şi devenit nume propriu. În anchetele pentru dicţionarul de toponime al Olteniei, au fost culese 11 nume de pîraie din nord-vestul Olteniei denumite *Jilţ*: *Jilţu Mare, Jilţu Borăscului, Jilţu Buhorelului, Jilţu Hobiţa* etc.

[7] Remarcabil este faptul că suf. *-eş*, care apare la multe nume româneşti de ape *(Argeş, Brateş)*, de persoane, nume comune, nu e considerat de Hasdeu întotdeauna de provenienţă maghiară. „Neşte termeni ca *Argeş*, bunăoară, cari oferă toate indiciile unei înalte vechimi, să fie posterioare în limba română venirii ungurilor în Panonia în secolul X?" (p. 204). Se ştie că sufixele româneşti care conţin pe *ş* în structura lor fonetică pot fi nu numai maghiare, ci şi slave sau chiar autohtone, cum este cazul lui *brînduşă, pănuşă, păpuşă, mătuşă, cătuşă, părăluş*. E posibil ca în limba dacilor să fi existat consoana *ş*, pe care romanii şi grecii o reproduceau printr-un echivalent aproximativ : *s* sau *si* (comp. Μάρισος şi *Marisia*).

[8] Toţi tracologii repetă observaţia că rîul *Iantra* (bg. *Ieter, Etăr*) se explică prin atestările antice : Ἄθρυς (Herodot), *Ieterus* (Plinius), *Iatrus* (Iordanes), cf., între alţii, Vl. Georgiev, *Trakiĭskiĭat ezik*, Sofia, 1957, p. 66 ; I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, Bucureşti, 1967, p. 91 ; Ivan Duridanov, *Ezikăt na trakite*, Sofia, 1976, p. 31.

Atlas, atestat întîi la Herodot, nu se identifică cu *Iantra*, cum credea Hasdeu. El ar fi numele unui rîu localizat între Marea Neagră şi Iantra, izvorînd din Stara Planina şi vărsîndu-se în Dunăre (cf. Duridanov, *op. cit.*, p. 31, 73).

[9] *Osma* (bg. *Osăm)*, afluent al Dunării în zona centrală a Bulgariei, e pus în legătură cu *Asamus* (cf. Georgiev, *op. cit.*, p. 57 ; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 177), atestat la Plinius (deci, altă lecţiune decît cea făcută de Hasdeu : *Escamus)*. Privitor la *Utus*, Οὗτως (bg. *Vit)*, tot un afluent din dreapta al Dunării, v. Georgiev, *op. cit.*, p. 63 : **uto*, **utu* „apă", dintr-o bază i.-e. **udō(r)*, iar pentru etimologia lui *Haemus*, vezi mai recent Duridanov, *op. cit.*, p. 36—37 : **Saiman(-as)*, din i.-e. **sēi* „a lega, a uni" (comp. v. ind. *sīman* „graniţă", irl. *sim* „lanţ").

[10] Numele *Carpaţi* e atestat mai întîi în sec. al II-lea e.n. la geograful alexandrin Ptolemeu : Καρπάτης (vezi Capidan, în „Langue et littérature" IV (1948), p. 141 ; Georgiev, *op. cit.*, p. 65 ; Duridanov, *op. cit.*, p. 116 ; Rosetti, *op. cit.*, p. 226). E acceptată aproape în unanimitate relaţia etimologică cu alb. *karpë* „stîncă" (din i.-e. **korpā* „stîncă"), propusă de Vasmer *(Studien zur albanesischen Wortforschung*, 1921, p. 24 ; Id., în „Revue de slavistique" V p. 152). E. Çabej *(Studime gjuhësore*, III, Prishtina, 1976, p. 31) atrage atenţia că legătura etimologică între oronimul *Carpaţi* şi alb. *karpë* (şi vb. *shkrep, krep* „a scăpăra") a fost făcută mai întîi de filologul albanez K. Kristoforidhi (în *Fjalor shqip-greqisht*, ediţia Al. Xhuvani, 1961, p. 151). Çabej adaugă, pentru comparaţie, şi numele insulei *Karpathos* din Marea Egee.

la nordul Dunării, părerile lui Hasdeu sînt valabile şi astăzi. El crede că ne-a rămas de la goţi un singur cuvînt din domeniul toponimiei : *Moldova* (din goticul *mulda* „praf", comp. sl. *prahŭ* de la baza numelui *Prahova*). Etimologia lui Hasdeu este acceptată astăzi de Al. Rosetti (*op. cit.*, p. 245).

În epoca de contact a românilor cu slavii, româna era, după concepţia lui Hasdeu, o limbă pe deplin formată, în sensul că se încheiaseră principalele legi de evoluţie a românei comune. În *Istoria critică*, marele nostru slavist se ocupă nu de influenţa slavă în general, ci numai de unele aspecte privind aportul acesteia la formarea toponimiei româneşti. O idee clar formulată de Hasdeu şi care domină şi în cercetările actuale de toponomastică este că numele de locuri de origine slavă din română nu sînt consecinţa în plan lingvistic a unui amestec etnic româno-slav, ci mai degrabă rezultatul unei influenţe de ordin cultural : „Slavizarea nomenclaturei a fost la noi un simplu efect modern al influenţei culturale a cirilismului, iar nicidecum al unui vechi amestec corporal cu slavii" (p. 277). Numeroase nume de locuri de origine slavă de pe teritoriul României nu sînt date direct de slavă, ci sînt traduceri prin cuvinte slave ale unor nume indigene vechi. Hasdeu ilustrează această idee cu numele *Topolniţa*, arătînd că acesta este, de fapt, o traducere a unui mai vechi *Plopi* (de origine latină şi cu multe derivate foarte frecvente în toponimia noastră). De asemenea, numele *Gorj* şi *Dolj* sînt, după concepţia lui, traduceri „culte", cu material (parţial) slav, ale unor structuri vechi româneşti : *Jiul de Sus* şi *Jiul de Jos*. „În curs de şapte secoli de cirilism oficial şi ecleziastic în România pînă la Matei Basarab şi Basiliu Lupul, fără să fi fost nevoie de vreo intervenţie etnografică din partea slavilor, ci curat numai pe calea culturală, a fost destul timp pentru a aplica această procedură de traducţiune mai peste toată întinderea Daciei" (p. 275).

Procedeul traducerii prin elemente slave în toponimie nu se explică, după Hasdeu, prin contactul popular al românilor cu slavii şi nici prin amestecul etnic al celor două popoare, ci „prin *modă*, prin *lege*, prin *cler* şi prin *funcţionariat*" (p. 277), deci prin influenţa cultă.

Prima secţiune a volumului I al *Istoriei critice* este consacrată studierii detaliate a denumirilor istorice (unele date de străini) ale Ţării Româneşti.

Din bogata nomenclatură a teritoriului românesc, denumirea *Ţara Românească* are un caracter profund popular; ea reflectă conştiinţa populaţiei româneşti că descinde din romani şi că locuieşte fără întrerupere pe acest teritoriu de la origini pînă astăzi. Hasdeu reproduce însemnarea padovanului Francesco della Valle, de la începutul secolului al XVI-lea, conţinînd spusele călugărilor de la o mănăstire din Tîrgovişte precum că

Dar, după cum se observă din textul lui Hasdeu, comparaţia cu Κράπαθος, Κάρπαθος, atestate la Herodot şi la Strabo, o făcuse deja marele nostru învăţat. El este printre cei dintii care stabilesc şi legătura etimologică a numelui *Carpaţi* cu numele de trib *carpi* (vezi şi Philippide, *Originea românilor*, I, p. 288 ; Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1982, p. 32). Dat fiind faptul că alb. *karpë* este dialectal, Hasdeu nu l-a putut cunoaşte. El a identificat însă în sanscrită, armeană, celtă termeni comparabili care au sensul „stîncă, piatră".

ei se numesc „romani" pentru că sînt „strănepoţi ai acelor ostaşi ai Romei" aduşi de împăratul Traian [11].

Faţă de articolul excelent al lui Hasdeu nu cunoaştem să se fi adus mai tîrziu lucruri noi pentru elucidarea etimologiei cuvîntului *vlah* (de la care s-a format numele *Vlahia*) şi a semnificaţiei lui în diverse limbi europene. După Hasdeu, *vlah* este, la origine, un termen germanic cu înţelesul de „stăpîn" referitor la romani şi la descendenţii romanilor. Cu vremea, o dată cu cucerirea de către neamurile germanice a unor teritorii romanizate, *vlah* s-a depreciat semantic, căpătînd sensul de „rob; străin", depreciere care nu s-a produs însă şi în limbile slave, care împrumutaseră cuvîntul din limbile germanice. *Rumân*, în schimb, a devenit sinonim, chiar în interiorul limbii române, în epoca feudală, cu „clăcaş", „rob". *Vlahia*, deci, derivat din *vlah*, este numele ţării dat de slavi, o traducere a termenului indigen *Ţara Românească* [12].

Un studiu amănunţit este consacrat termenului compus *Ungro-Vlahia*, folosit multă vreme ca nume oficial al Ţării Româneşti. Hasdeu respinge din capul locului ipotezele după care acest nume s-ar explica prin vecinătatea geografică a Munteniei faţă de teritoriile ungureşti, prin raporturile de vasalitate ale Ţării Româneşti faţă de Ungaria, prin, în sfîrşit, nevoia de a deosebi Vlahia din stînga Dunării (Ţara Românească) de Vlahia din Pind. Hasdeu observă că termenul *Ungro-Vlahia* este foarte frecvent în actele oficiale slave şi greceşti, apărînd numai o singură dată în cele ungureşti şi, ca urmare, susţine ideea că termenul s-a creat şi s-a impus o dată cu integrarea de către voievozii Basarabi a ţinuturilor Făgăraşului la Ţara Românească [13].

Muntenia (derivat de la *munte*), ca nume al Ţării Româneşti, s-ar explica, după Hasdeu, prin aceea că munţii, în care românii îşi găseau

[11] Călătorul italian era surprins de marea asemănare dintre limbile română şi italiană şi de faptul că românii (valahii) conservă chiar şi numele de *roman*. Această sursă străină veche, în care se recunoaşte latinitatea limbii şi a poporului român ca un fapt real de conştiinţă populară, folosise, mai devreme, şi lui Miron Costin, care scria: „Rumân este un nume schimbat în curgerea anilor din *roman*, şi astăzi, cînd întreb pe cineva dacă ştie moldoveneşte, spune: *ştii rumâneşte*, aproape ca: *scis romanice*" (*Cronica Ţărilor Moldovei şi Munteniei* (Cronica Polonă), în *Opere*, ed. critică de P. P. Panaitescu, ESPLA, 1958, p. 208).

[12] După Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, ed. a III-a, Bucureşti, 1938, p. 262, *vlah* e termenul cu care slavii numeau pe romanici, deci şi pe români. În unele documente vechi slave, *vlah* apare cu sensul de ţăran neliber, rumân. După întemeierea principatelor, vlah apare mai rar cu acest sens. În Peninsula Balcanică, *vlah* a devenit sinonim cu *păstor* (înţelegîndu-se însă tot păstorul vlah), din cauză că păstoritul era îndeletnicirea de bază a românilor sud-dunăreni (*Ibidem*, p. 314). După Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, Bucureşti, EŞE, 1977, p. 125 (notă), la originea lui *vlah* stă germ. *Walcha*, dintr-un **Walchos*, prin care germanicii îi numeau pe celţii din tribul *Volcae*, cu care au venit în contact spre anul 300 î.e.n.; ulterior, termenul ar fi denumit toate populaţiile celtice, apoi şi pe cele care veniseră în atingere cu celţii şi, în sfîrşit, pe romanicii din Franţa şi Italia. Cu această semnificaţie, germ. *Walcha* trece la slavi cu forma **vlah*, iar de aici la unguri etc. Semnificaţia de „păstor", asupra căreia insistă mulţi cercetători, ar fi secundară (cf. şi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 214); vezi şi Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, Bucureşti, 1959, p. 139 ş.u., care arată că în interiorul statului sîrbesc *vlah* însemna, pînă în secolul al XV-lea, „păstor autohton romanizat"; Id. *Vlahii şi morlacii*, Cluj, 1924. Dragomir cercetează şi răspîndirea vlahilor medievali în Bulgaria, Serbia şi Croaţia.

[13] Totuşi ipoteza lui D. Cantemir, după care *Ungro-Vlahia* ar fi un termen creat de bizantini cu accepţiune pur geografică, ipoteză combătută de Hasdeu, din cauza atestărilor puţine şi nesemnificative, a fost reţinută în cercetările istoricilor de astăzi. Astfel, Constantin C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu scriu în *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*,

refugiu din calea năvălitorilor, s-ar fi identificat cu patria lor adevărată. Termenul e tradus prin lat. *Transalpina*, nume care apare în documentele latinești încă din vremea voievozilor munteni din secolul al XIV-lea și care însemnează, de fapt ,,țara de peste munți''. De la *Muntenia* s-a format *Țara Muntenească*, denumire care ajunge foarte frecventă în secolul al XVI-lea. În documentele maghiare, numele Muntenia e tradus prin *Havas-Alföld* ,,Muntenia de Jos'', iar în cele polone prin *Multany* (pluralul lui *multan*, reflectare a rom. *muntean)*, termeni pe care Hasdeu îi examinează îndeaproape. Magh. *Erdely*, derivat din *erdö* ,,pădure, codru'', care a devenit în română *Ardeal*, este, așa cum a arătat Hasdeu și în alte lucrări, o traducere a unui cuvînt indigen *Codru*, *Codrenia*, prin care foarte probabil românii denumeau ținuturile Transilvaniei. E mai greu de acceptat ipoteza lui că *Moldova de Sus* și *Moldova de Jos* (mai tîrziu *Țara de Sus* și *Țara de Jos)* sînt termeni explicabili prin perspectiva geografică poloneză. Trebuie să admitem că aceste denumiri sînt creații românești propriu-zise.

Vrancea ar fi, după Hasdeu, un termen din limba dacă, descins dintr-un **vrana* ,,munte, pădure'', pe care-l presupune prin relație cu finalul -βρία din numele de localități trace. Etimologia aceasta e greu de probat, dar alta mai convingătoare nu există încă [14]. Ideea că *vrîncean* din balada *Miorița* ar denumi pe ,,ciobanul muntean'' (în opoziție cu cel moldovean și cel ungurean) și că balada ar fi fost compusă între 1350 și 1450, cînd teritoriul Vrancei ar fi aparținut Munteniei, este extraordinar de tentantă, dar mai degrabă trebuie să credem într-un probabil cnezat Vrancea, de care au vorbit unii istorici mai tîrziu [15].

În sfîrșit, examinînd o mulțime de documente polone (inclusiv cronicile lui Dlugosz și Miechowski, din secolul al XV-lea), sîrbești, maghiare și italiene, Hasdeu stăruie și asupra denumirii *Basarabia* dată în vechime de cancelariile străine Țării Românești. El întocmește o listă a tuturor ,,fîntînelor'' din secolele al XIV-lea — al XV-lea care conțin această denumire, provenită, evident, de la aceea a dinastiei Basarabilor. După secolul al XV-lea, această denumire nu mai apare pentru Țara Românească. Legătura dintre numele Basarabia și cel al voievozilor munteni este acceptată fără rezerve de toți istoricii noștri.

București, ed. Albatros, (f.a.), p. 250 : *Ungrovlahia*, ,,de origine greacă, înseamnă Vlahia de lîngă Ungaria, spre a o deosebi de cealaltă Vlahie, din Peninsula Balcanică'' ; p. 265 : ,,Denumirea *Ungrovlahia*, de origine bizantină, . . . are o accepțiune geografică : *Vlahia de lîngă Ungaria*, iar nu una politică. Bizantinii au întrebuințat această denumire spre a deosebi Vlahia din stînga Dunării de Vlahiile din Peninsula Balcanică''.

[14] Vezi, totuși, Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 563, care adoptă ipoteza că termenul este, la origine, un antroponim derivat cu sufixul diminutival *-cea* de la sl. *vran* ,,negru ; corb'', deci *Vrancea*, ca nume de persoană, ar fi echivalent cu *Corbea*.

[15] N. Iorga, *Vrancea și vrîncenii*, 1921 ; C. C. Giurescu, *Despre Vrancea*, în ,,Revista istorică română'' IV (1934), p. 280—283 ; N. Al. Rădulescu, *Vrancea, formațiune politică, considerațiuni geopolitice*, în ,,Cercetări geografice în Milcovia'', Focșani, 1938, p. 29—38 ; I. Diaconu, *Ținutul Vrancei — etnografie, folclor, dialectologie*, București, 1930.

Asupra genezei Mioriței, vezi mai recent Adrian Fochi, *Miorița — tipologie, circulație, geneză, texte*, cu un studiu introductiv de Pavel Apostol, București, 1964 ; Al. I. Amzulescu, *Observații istorico-filologice despre ,,Miorița'' lui Alecsandri*, în ,,Revista de etnografie și folclor'' XX, 1975, p. 127—158 ; Mircea Eliade, *De la Zamolxis la Genghis-Han*, București, 1980, cap. VII : *Mioara năzdrăvană*, p. 223—250.

Am prezentat aici numai o parte a chestiunilor de toponimie românească dezbătute în *Istoria critică*, prima ripostă hotărîtă dată roeslerianismului. Pentru istoria lingvisticii noastre trebuie reţinut că *Istoria critică* este cea dintîi operă românească în care problemelor toponimiei li se acordă, din perspectiva istoriei, o mare importanţă. Unele dintre ele reapar în lucrările de mai tîrziu ale lui Hasdeu.

Concluzia generală care se desprinde din examinarea faptelor de limbă (nume topice) este că marele învăţat a urmărit să asigure cu ajutorul lor un suport puternic documentelor istorice şi să impună astfel în ştiinţa istoriei adevărul de necontestat al continuităţii şi unităţii româneşti din toate timpurile.

Les problèmes de la toponymie dans l'œuvre de B. P. Hasdeu
L'Histoire critique des Roumains

(Résumé)

Dans *L'Histoire critique des Roumains*, ample recherche interdisciplinaire sur l'histoire de la Valachie depuis ses origines jusqu'au début du XVe siècle Hasdeu établit l'origine des noms des rivières roumaines : *Dunăre, Prut, Siret, Mureş, Olt, Jiu, Jaleş, Gilort*, etc. Il traite de l'oronyme *Carpaţi* et de quelques noms de ruisseaux de Bulgarie tels : *Iantra, Osma, Vid*, etc. Les toponymes de la Dacie antique ont été transmis à son avis directement en roumain, c'est-à-dire sans l'intermédiaire (du slave ou du magyar). La seule réminiscence germanique en roumain constitue, pour lui, le nom du ruisseau *Moldova*.

Les noms slaves des rivières de Roumanie ne sont que d'anciens noms indigènes traduits. L'idée est illustrée par *Topolniţa*, hydronyme qui traduit le nom latin *Plopi* (peupliers).

Une place importante occupe dans l'œuvre de Hasdeu la nomenclature territoriale. Des noms comme : *Ţara Românească, Vlahia* (il étudie le nom *vlah*), *Ungrovlahia, Muntenia, Ardeal, Vrancea, Basarabia*, etc. sont expliqués par des critères linguistiques internes du roumain, mis en rapport avec les conditions du développement historique du peuple roumain.

La toponymie est pour Hasdeu une preuve indiscutable de la continuité et de l'unité des Roumains à travers leurs histoire dans la province de Dacie.

Februarie 1984

Facultatea de Limba şi Literatura Română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR DE ONOMASTICĂ APĂRUTE ÎN ROMÂNIA—1978—1982 * **

Prezenta bibliografie a fost întocmită pentru cel de al XV-lea Congres Internaţional de Onomastică de la Leipzig. În organizarea titlurilor am urmărit clasificarea bibliografiilor publicate anterior, de Marius Sala (vezi LR, XXIV, 3 (1975), p. 267—275, şi LR XXVII,3 (1978), p. 329—336). Reamintim cititorilor semnificaţia indicelui numeric al fiecărei lucrări menţionate: primul grup de cifre arată capitolul, al doilea anul apariţiei iar al treilea numărul operei în ordinea titlurilor apărute în acel an.

01. BIBLIOGRAFII, BIOBIBLIOGRAFII

01.74.05 * * * *75 de ani de la naşterea acad. Emil Petrovici* [şedinţa Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte din 2 aprilie 1974], AA, **24**, 1974, p. 145.

01.78.01 Dănăilă Ion—Popa, Eleonora, *Bibliografia românească de lingvistică* (BRL, **20**, 1977), LR, **27**, nr. 4, 1978, p. 365—469.

01.78.02 Sala, Marius, *Bibliografia lucrărilor de onomastică apărute în România — 1975—1977* [cu adaosuri la anii precedenţi], LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 329—336.

01.78.03 Sala, Marius, *Bibliografia lucrărilor acad. Iorgu Iordan, 1973—1978*, *SCL*, **29**, nr. 5, 1978, p. 485—492.

01.79.01 Dănăilă, Ion — Popa, Eleonora, *Bibliografia românească de lingvistică* (BRL, **21**, 1978), LR, **28**, nr. 4, 1979, p. 341—463.

01.80.01 Dănăilă, Ion — Popa, Eleonora, *Bibliografia românească de lingvistică* (BRL, **22**, 1979), LR, **29**, nr. 4, 1980, p. 321—442.

01.81.01 Dănăilă, Ion — Popa, Eleonora, *Bibliografia românească de lingvistică* (BRL, **23**, 1980), LR, **30**, nr. 4, 1981, p. 347—483.

01.82.01 Cuceu, I., *Centenarul Vasile Bogrea*, Steaua, **33**, nr. 1, 1982, p. 64.

01.82.02 Dănăilă, Ion — Popa, Eleonora, *Bibliografia românească de lingvistică* (BRL, **24**, 1981), LR, **31**, nr. 4—5, 1982, p. 315—462.

02. MISCELLANEA, VOLUME COLECTIVE

02.77.02 Vascenco, Victor: *Studii de onomastică*, Cluj-Napoca, 1976, IV + 285 p., SCL, **28**, nr. 2, 1977, p. 210—212.

02.77.03 Penişoară, Ion: *Studii de onomastică*, Cluj-Napoca, 1976, IV + 285 p., Forum, **19**, nr. 7, 1977, p. 88.*

02.79.01 * * * *Consfătuire în probleme de onomastică*. 21—22 aprilie [1972], AA, **22**, 1979, p. 14—15.

02.79.02 * * * *Dezbaterea privind denumirile geografice* 17.II. — 2. III. [1972], AA, **22**, 1979, p. 7.

02.79.03 * * * *Dezbaterea publică „Dicţionarul toponimic"*, 22 noiembrie [1972], AA, **22**, 1979, p. 42.

02.80.01 * * * *Consfătuirea privind „Folosirea corectă a toponimelor"*. 22 mai [1979], AA, **29**, 1980, p. 41—42.

02.80.02 * * * *Dezbaterea privind „Folosirea corectă a toponimelor"*, 3 octombrie [1979], AA, **29**, 1980, p. 92—93.

02.80.03 Homorodean, M., Janitsek, E., Oros, M. I., Stan, I. T., Vinţeler, O., Benedek, Piroska, Cristureanu, Al., *Probleme de onomastică* — Pentru uzul studenţilor — Redactor resp. I. Pătruţ, [Cluj-Napoca], [TUCN], 1980, 311 p., multigr.

* Şi adaosuri la anii precedenţi.
** Bibliografia a fost întocmită de Maria Dobre.

02.81.01 Graur, Al. [La rubrica Limba noastră], *Probleme de onomastică* [Cluj-Napoca, 1980], RLit, **14**, nr. 49, 1981, p. 9.
02.81.02 Graur, Al. [La rubrica Limba noastră], *Studii de onomastică* [vol. II, Cluj-Napoca, 1981] RLit., **14**, nr. 38, 1981, p. 9.
02.81.03 * * * *Studii de onomastică* [vol.] II [Lucrările celui de al V-lea Simpozion Național de Onomastică organizat de Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj-Napoca, 16—17 noiembrie 1978, [TUCN], 1981, 236 p., multigr.
02.82.01 * * * *Studii de onomastică* [vol.] III, [TUCN], 408 p. multigr. [Cuprinde lucrările celui de al VI-lea Simpozion Național de Onomastică Cluj-Napoca, 16—17 oct. 1981].

03. DĂRI DE SEAMĂ, CRONICI

03.77.04 Robert, Louis, *Introduction* [la secțiunea Epigrafie și onomastică a celui de-al VII-lea Congres Internațional de Epigrafie Greco-Latină, Constanța, 1977], ACIEGL, VII, p. 135.
03.78.01 Cucu, Vasile, *Cea de-a treia Conferință ONU pentru normalizarea numelor geografice (Atena, 1977)* [17 aug. — 7 sept.], SCGeogr, **25**, 1978, p. 152—153.
03.78.02 Mahmut, Enver, Rezeanu, Adrian, *Dicționarul toponimic al Dobrogei*, Tomis, **13**, nr. 2, 1978, p. 6.
03.78.03 Penișoară, Ion, *Sesiunea de comunicări științifice : Toponimie și istorie* [Focșani, 18 dec. 1977], Bul. SȘF, 1978, p. 144—145.
03.78.04 Rezeanu, Adrian, *Sinteză de istorie și cultură [Dicționarul toponimic al României, Oltenia*, în curs de elaborare], Ramuri, **15**, nr. 3, 1978, p. 11.
03.78.05 Vasiliu, Gabriel, *Preocupări de onomastică în revista* ,,Familia", CL, **23**, nr. 1, 1978, p. 69—70.
03.79.01 Bârsan, A., *Congresul Internațional de Onomastică de la Krákow* (= Cracovia) [21—25 apr. 1978], SCGeogr., **26**, 1979, p. 136.
03.79.02 Iordan, Iorgu, *Al XIII-lea Congres de Științe Onomastice* (Cracovia, 21—25 aug. 1978), LR, **28**, nr. 5, 1979, p. 559—561.
03.79.03 Roșianu, Ion, *Al V-lea Simpozion Național de Onomastică* [Cluj-Napoca, 16—17 noiembrie 1978], LR, **28**, nr. 6, 1979, p. 169—170.
03.79.04 Vlad, Sabin, *Al V-lea Simpozion Național de Onomastică* (Cluj-Napoca, 16—17. XI. 1978), CL, **24**, nr. 1, 1979, p. 117—119.
03.80.01 Marin, Dinuța, *Iorga despre istoria toponimiei românești*, Forum, **22**, nr. 10, 1980, p. 53—56 și în Bul. Șt. Pitești, 1981, p. 139—144.
03.80.02 Rezeanu, Adrian, *Dicționarul toponimic al județului Argeș*, Argeș, **15**, nr. [4], 123, 1980, p. 7.
03.80.03 Todoran, Romulus, *Toponimia românească în studiile lui Theodor Capidan*, AA, **29**, 1980, p. 206—210.
03.81.01 Stoicescu, Nicolae, *Dicționarul istoric al localităților din România* [în curs de elaborare], SȘPR, nr. 1, 1981, p. 9—12.
03.82.01 Pavel, Eugen, *Din istoricul preocupărilor de lexicografie toponimică*, CL, **27**, nr. 1, 1982, p. 5—9.
03.82.02 Vlad, Sabin, *Al VI-lea Simpozion Național de Onomastică* [Cluj-Napoca, 16—17 oct. 1981], CL, **27**, nr. 1, 1982, p. 110—111.

04. ETIMOLOGII, SURSE DE MATERIAL, TOPONIMIE

04.72.21 Coșbuc, Anton, *Sensul determinativelor din denumirea localităților Ilva Mare și Ilva Mică*, Arh. Som, **1**, 1972, p. 155—171.
04.74.07 Cîrcotă, V., *Cîteva toponime din zona municipiului Bîrlad*, ȘB, **5**, 1974, p. 35—37.
04.74.08 Gostar, N., *Toponimia antică a Moldovei*, SCȘt Bacău, 1974, p. 37—42.
04.74.09 Gudea, Nicolae, *O contribuție la toponimia limesului bănățean al Dunării*, Tibiscus Ist., **3**, 1974, p. 141—146.

04.74.10 Kocsis, Lajos, *Jobbágyfalva helynevei* [rezumat în română], Aluta, **6**—**7**, 1974—1975, p. 313—317.
04.74.11 Székely, Zsófia, *Ikafalva földrajzi nevei*, Aluta, **6**—**7**, 1974—1975, p. 319—329.
04.75.36 Caproșu, I. : Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, 987 p., AnIst.Iași, **12**, 1975, p. 341—342.
04.75.37 Cocora, Gabriel : Nestor Vornicescu Severineanu, *Originea românească a denumirii municipiului Craiova, Ramuri*, nr. 10 (136), 15 oct. 1975, p. 11; ST, **37**, nr. 9—10, 1975, p. 810—811.
04.75.38 Homorodean, M., *Criterii de denominare în toponimia populară*, SCGeogr., **25**, 1975, p. 68—76.
04.75.39 Țâra, Vasile, *Valea superioară a Șieului — Fragmente de istorie*, Arh Som, **3**, 1975, p. 192—204.
04.76.29 Bădică, Galina, Ilie, Ion, Petrescu, Ion, Serănescu, Paraschiva, *Dicționar rus-român de termeni geografici*, Coordonator Ion Petrescu, București, TUB, 1976, 606 p. multigr.
04.76.30 Boca, Pompei, *Vechimea documentară a localităților din județul Bistrița-Năsăud — secolele XV—XX*, FI-Bistrița, **4**, 1976, p. 243—253.
04.76.31 Cantemir, Traian : *Studii de onomastică* [Cluj-Napoca, 1976], MMS, **55**, nr. 7—8, 1979, p. 598—599.
04.76.32 Cuceu, Maria, Colțea, Dumitru, *Nume topice culese din cîteva sate din depresiunea Șoimi-Tinca*, Biharea, **3**, 1975 (1976), p. 85—90.
04.76.33 Fruchter, Eugen, Mihăescu, Gabriel, *Precizări istorice și lingvistice asupra genezei Tîrgoviștei*, SCIIC, **8**, 1976, p. 93—101.
04.76.34 Ioniță, Vasile, *Valori stilistice în toponimie*, SLLT, [1976], p. 89—94.
04.76.35 Simionese, Vasile, *Hidronime de origine slavă în Banat*, *StL*, [1976], p. 199—204.
04.76.36 Șarba, Ioan, *Permanența autohtonilor în denominația bihoreană*, Biharea, **3**, 1975, (1976), p. 7—30.
04.76.37 Toma, I., Popescu, R., *,,Toponimia Craiovei'' — Istoricul cercetărilor*, MC, **8**, nr. 5, 1976, p. 10.
04.76.38 Toma, I., Popescu, R., *Preocupări de toponimie a Olteniei*, MC, **8**, nr. 6, 1976, p. 5.
04.77.15 Caproșu, I. : Octavian Răuț, Vasile Ioniță, *Studii și cercetări de istorie și toponimie*, Reșița, 1976, 108 p., An.Ist. **14**, 1977, p. 651.
04.77.16 Cihodaru, C., *Continuitatea populației băștinașe romanizate în regiunile nord-dunărene și urmele ei în toponimie*, CI, **8**, 1977, p. 249—265.
04.77.17 Diaconu, P., *Cîteva considerații pe marginea unor toponimice din dreapta Dunării de Jos (zona Ostrov-Cochirleni)*, Pontica, **10**, 1977, p. 59—63.
04.77.18 Gămulescu, Dorin, *Toponimi rumunskog porekla USFR Jugoslaviji i njihov snačajza rumunsku dialektologiju*, AUBLLS, **26**, nr. 2, 1977, p. 15—20.
04.77.19 Goicu, Viorica, *Sufixul* **-iște** *în toponimia românească*, Filologie XX, **1**, 1977, p. 29—33.
04.77.20 Janitsec, E., *Apelativul și toponimul* **obcină**, LR, **26**, nr. 2, 1977, p. 175—181.
04.77.21 Janitsek, Jenő, *Felsőrákos helynevei*, NyIK, **21**, nr. 2, 1977, p. 205—208.
04.77.22 Iliescu, Octavian, *Toponimie medievală dobrogeană*, SCIVA, **28**, nr. 1, 1977, p. 143—147.
04.77.23 Ioniță, Vasile, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, EF, 1977, 275 [—276] p.
04.77.24 Mărcuș, Grațian C., *Încă un toponim privind bătălia de la Gurăslău* [Hatvanfa], AMP, **1**, 1977, p. 191—195.
04.77.25 Muradin, László, *Csikszepvíz mai magyarhelynevei*, NyIK, **21**, nr. 1, 1977, p. 112—114.
04.77.26 Obreja, Al., *Numiri geografice populare*, Cronica, **21**, nr. 27, 1977, p. 8.
04.77.27 Pătruț, I., *Odobești, Odobescu*, SLLM, **1**, 1977, p. 93—99.
04.77.28 Popa, Radu, *Considerații istorice pe marginea toponimiei vechi maramureșene*, RI, **30**, nr. 8, 1977, p. 1447—1464.
04.77.29 Popa, Radu, *Observații privind vechimea și semnificația ca izvor istoric a unor toponime maramureșene*, AnMarm, **3**, 1977, p. 37—56.
04.77.30 Rozkoš, Pavel, *Din toponimia slavă a localității Vucova*, Filologie XX, **1**, 1977, p. 47—52.
04.77.31 Simionese, V., *Hidronime de origine slavă din Banat*, AUT, **12**, 1974 (1977), p. 135—138.
04.77.32 Simionese, V., *Hidronime cu aspect slav create de români* (II), AUT, **15**, 1977, p. 169—173.
04.77.33 Stan, Cristache, *Contribuții asupra originii și extinderii toponimului Bărăgan*, Ialomița, 1977, p. 83—96.
04.77.34 Tufescu, Victor, *Nume populare pentru regiuni geografice din România*, SCGeogr., **23**, nr. 2, 1977, p. 171—178.

04.77.35 Turcuş, Aurel : Octavian Răuţ, Vasile Ioniţă, *Studii şi cercetări de istorie şi toponimie*, Orizont, **28**, nr. 19, 1977, p. 6.

04.78.01 Arvinte, Vasile, *Dimitrie Daniel Philippide et la dénomination România*, RESEE, **16**, nr. 2, 1978, p. 355–359.

04.78.02 Bolocan, Gh., *Toponime compuse : Modele cu prepoziţii*, LR, **27**, nr. 1, 1978, p. 91–96.

04.78.03 Budescu Ionel, *Elemente de toponimie locală, comuna Cîrligele, jud. Vrancea*, StCom.-Focşani, **1**, 1978, p. 95–99.

04.78.04 Bureţea, Emilian N., *Aspecte ale formării cuvintelor în toponimia din zona carpatică şi subcarpatică a judeţului Vîlcea*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 227–235.

04.78.05 Dragu, Gh., *Considérations concernant l'utilisation de la microtoponymie urbaine dans l'étude de l'évolution territoriale et des zones fonctionnelles des villes*, RRG-Géogr, **23**, nr. 2, 1978, p. 237–264.

04.78.06 Homorodean, M., *Derivate şi compuse în toponimie*, CL, **23**, nr. 1, 1978, p. 57–61.

04.78.07 Janitsek, E., *Apelativul şi toponimul* **Certej**, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 253–258.

04.78.08 Janitsek, Jenó, *Bardóc és Száldobos helynevei* [Toponimie din Brăduţ şi Doboşeni, jud. Covasna], NyIK, **22**, nr. 2, 1978, p. 219–222.

04.78.09 Loşonţi, Dumitru, *Noi contribuţii toponimico-etimologice : Lat.* **cavum** *în limba noastră*, LR, **27**, nr. 1, 1978, p. 97–107.

04.78.10 Loşonţi, Dumitru, *Toponime provenite de la apelative pentru noţiunea „depresiune, groapă, văgăună"* (I), CL, **23**, nr. 2, 1978, p. 183–190.

04.78.11 Lozbă, Mihai, *Sensul şi originea unor vechi toponime daco-române*, AUI, **24**, 1978, p. 101–104.

04.78.12 Lozbă, Mihai, *Note toponimice*, AUI, **24**, 1978, p. 105–107.

04.78.13 Lozbă, Mihai : Octavian Răuţ, Vasile Ioniţă, *Studii şi cercetări de istorie şi toponimie*, Reşiţa, 1976, 108 p., AUI, **24**, 1978, p. 124–125.

04.78.14 Mahmut, Enver, *Structura numelor topice turceşti medievale din Dobrogea*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 259–265.

04.78.15 Moldoveanu, Angela, Moldoveanu, Gheorghe, *Note din toponimia Milcovului*, SC-Focşani, **1**, 1978, p. 85–93.

04.78.16 Moldoveanu, Gheorghe, *Toponimia din bazinul Milcovului, jud. Vrancea*. Conducător ştiinţific acad. prof. I. Coteanu, Bucureşti, [TUB], 1978, 22 p. multigr.

04.78.17 Mureşianu, Ion, B. : O. Răuţ, V. Ioniţă, *Studii şi cercetări de istorie şi toponimie*, Reşiţa, 1976, 108 p. + 3 h., MB, **28**, nr. 10–12, 1978, p. 770–771.

04.78.18 Nestorescu, Virgil, *Toponime româneşti în sudul Dunării*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 279–285.

04.78.19 Oancă, Teodor, *Toponime compuse cu determinant adjectival în cîmpia Băileştiului*, LR, **27**, nr. 5, 1978, p. 543–547.

04.78.20 Oancă, Teodor, *Cu privire la sensul apelativului „hotar" în sudul Olteniei*, LR, **27**, nr. 5, 1978, p. 609–610.

04.78.21 Obreja, Al., *Toponimice*, *Cronica*, **13**, nr. 51, 1978, p. 8.

04.78.22 Pătruţ, I., *Alte toponime formate din antroponime*, CL, **23**, nr. 1, 1978, p. 63–67.

04.78.23 Penişoară, Ion, *Elemente de toponimie turcească din Dobrogea*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 293–296.

04.78.24 Penişoară, Ion : Octavian Răuţ, Ioniţă Vasile, *Studii şi cercetări de istorie şi toponimie*, Reşiţa, 1976, 100 p., LL, **2**, 1978, p. 313–315.

04.78.25 Popescu-Optaşi, N., **Argeş**, *pe firele etimologiei*, Argeş, **13**, 1978, p. 6.

04.78.26 Popescu, Radu Sp., *Însemnări de toponimie istorică*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 305–310.

04.78.27 Simionese, Vasile, *Gidronimy slavjanskogo proishoždenija na teritorii Rumynii*, Timişoara, [TUT], 1978, 25 p. multigr.

04.78.28 Tibád, Levente, *Nyikó mentő helynevek* [Toponimia din Pădureni şi Morăreni], NyIK, **22**, nr. 1, 1978, p. 94–97.

04.78.29 Tibád, Levente, *Nyikó mente helynevek* [Toponimie din Păltiniş, Satul Mic şi Benţid, jud. Harghita], *NyIK*, **22**, nr. 2, 1978, p. 22–226.

04.78.30 Tomici, M. : Octavian Răuţ, Vasile Ioniţă, *Studii şi cercetări de istorie şi toponimie* (Reşiţa, 108 p. + 3 h.), Forum, **20**, nr. 1, 1978, p. 94.

04.78.31 Ţopan, Grigore, *Contribuţii la monografia denumirii unei localităţi din nordul Transilvaniei* [Batin], Stud., **1**, p. 199–204.

04.78.32. Ungureanu, Ion M., *Elemente toponimice din nord-vestul Olteniei (jud. Mehedinţi)*. Conducător ştiinţific : dr. Teofil Teaha, [Bucureşti], [f.e.], 1978, 25 + VIII p. multigr.

04.78.33 Voiculescu, Mircea, *Giurgiu — toponim străvechi*, FIIlfov, p. 589–598.

04.79.01 Berde, Mária, *Sepsikőröspatak és Fotosmartonos helynevei*, NyIK, **23**, nr. 2, 1979, p. 225—228.
04.79.02 Chelaru, Valentin Gr., *Aires sémantiques dans la toponymie roumano-slave-méridionale* [rez.], ASRI, p. 83.
04.79.03 Dan, Ilie, *Observații asupra toponimiei Văii Solonețului (jud. Suceava)* LR, **28**, nr. 1, 1979, p. 63—71.
04.79.04 Dan, Ilie, *Toponimia Văii Solonețului*, Iași, TUI, 1979, 280 p. multigr.
04.79.05 Emandi, Emil Ioan, *Considerații geografice privind dinamica așezărilor dispărute din nordul Moldovei în evul mediu (sec. XIV—XVIII)*, Hierasus, **1**, p. 265—289.
04.79.06 Fesci, Simona, Buza, Mircea, *Elemente geografice și folclorice în toponimia munților Țarcu*, SCEIC, **3**, 1979, p. 43—53.
04.79.07 Formagiu, Cristina, *Unele aspecte ale influenței de origine slavă sud-vestică asupra microtoponimiei din România*, ASRI p. 153—157.
04.79.08 Fruchter, Eugen, Mihăescu, Gabriel, *Interpretări noi asupra originii și răspîndirii internaționale a toponimului Tîrgoviște*, ASRI, p. 163—171.
04.79.09 Hardon, Teodor, *Așezări omenești dispărute din valea Elanului, oglindite în toponimie*, ȘB, **7**, 1979, p. 26—27.
04.79.10 Hârnea, Simion, *Locuri și legende vrîncene*, [București], EST, [1979], 197 [—199] p.
04.79.11 Homorodean, M., *Toponimul* **Orăștie**. StUBB, **24**, 1, 1979, p. 49—52.
04.79.12 Iliescu, Ada, *Entopicul* **bunar** *în toponimia Olteniei*, AUC, **8**, 1979, p. 125—131.
04.79.13 Ioniță, Vasile, *Paralelisme româno-sîrbo-croate în toponimia Banatului*, ASRI, p. 215—220.
04.79.14 Loșonți, Dumitru, *Toponime provenite de la apelative pentru noțiunea „depresiune, groapă, văgăună"* (II), CL, **24**, nr. 2, 1979, p. 205—210.
04.79.15 Loșonți, Dumitru, *Toponime românești provenite din apelative pentru noțiunea de „înălțime, ridicătură"*, LR, **28**, nr. 6, 1979, p. 601—608.
04.79.16 Moise, Ion, *Note etimologice (toponimie)*, BulȘtPitești, 1979, p. 163—165.
04.79.17 Nițu, George, *Metaforă și simbol în toponimie*, BulȘtPitești, 1979, p. 167—169.
04.79.18 Oancă, Teodor, *Transhumanță și toponimie în Oltenia*, AUC, **8**, 1979, p. 69—70.
04.79.19 Oancă, Teodor, *Toponimia din Cîmpia Băileștiului*, Conducător științific : dr. Teofil Teaha, București, [f.e.], [f.a.], 22 p. multigr.
04.79.20 Obreja, Alexandru, *Dicționarul geografic al județului Iași*, [Iași], EJ, 1979, 256 [—257] p.
04.79.21 Petrișor, Marin, *The Contribution Made by Onomastics in Delimiting the Dialectal Islands*, AUC, **8**, 1979, p. 37—39.
04.79.22 Romaniuc, Paul, *Aspecte ale toponimiei din Rona de Sus, județul Maramureș*, BulCȘS, nr. 1, 1979, p. 233—242.
04.79.23 Simić, Radoje, *Neki toponimi romanske provenijencije u centralnoj Srbiji i povodom njih* [rez. rom.], ASRI, p. 573—577.
04.79.24 Simionese, V., *La toponymie bulgare de la localité Breștea*, Timișoara, TUT, 1979, 24 p. multigr.
04.79.25 Stan, Dorica, *Note etimologice de toponimie argeșană*, BulȘtPitești, 1979, p. 189—190.
04.79.26 Stroia, Mircea, *Considerații asupra toponimului* **Prisaca**, Carpica, **11**, 1979, p. 265—273.
04.79.27 Tamas, Irén, *Magyarszovát helynevei*, NyIK, **23**, nr. 2, 1979, p. 220—235.
04.79.28 Tibád, Levente, *Nyiko menti helynevek*, NyIK, **23**, nr. 1, 1979, p. 106—110.
04.79.29 Tudor, Dumitru, **Dierna-Orșova** *în epoca romană*, ȘM, 4—5, 1979, p. 180—182.
04.79.30 Tudose, D., *Asupra urbanismului* **Botoșani**, Hierasus, **1**, p. 311—315.
04.79.31 Voicu, Marilena, *Toponimia comunei Negrași*, BulȘtPitești, 1979, p. 185—188.
04.80.01 Băcăințan, Nicolae, *Observații toponimice în Munții Postăvar*, SCGeogr., **27**, nr. 1, 1980, p. 167—169.
04.80.02 Berinde, Aurel, Lugojan, Simion, *Originea denumirii Munților Carpați*, Orizont, **31**, nr. 27, 1980, p. 7.
04.80.03 Blajovici, Traian : Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lîngă munte* [Craiova, 1980], Familia, **16**, nr. 10, 1980, p. 2.
04.80.04 Brezeanu, Stelian, *„Imperator Bulgariae et Vlachiae". În jurul genezei și semnificației termenului „Vlachia" din titulatura lui Ioniță Asan*, RI, **33**, nr. 4, 1980, p. 651—672.
04.80.05 Clonaru, Constantin, *Toponimia celtică, dovadă a continuității în Dacia*, ȘtTehn, **31**, nr. 5, 1980, p. 33.
04.80.06 Dan, Ilie, *Toponimie și continuitate în Moldova de Nord*, Iași, EJ, 1980, 231 [—242]p.

04.80.07 Drimba, Vladimir [Sub titlul comun: *Tratatul de istorie a limbii române.* Discuţii]. *Presupuse influenţe turcice în româna comună* [. . . **Criş, Mureş, Someş, Timiş, Cuzdrioara**], SCL, **31**, nr. 1, 1980, p. 73–79.

04.80.08 Dumistrăcel, Stelian, *Un atlas lingvistic al Banatului* [Noul Atlas lingvistic pe regiuni. Banat, vol. I, Cluj-Napoca, 1980], Cronica, **15**, nr. 42, 1980, p. 3.

04.80.09 Giurea, Emil, *Geneza şi evoluţia satelor vrîncene reflectate în toponimie,* StCom-Focşani, **3**, 1980, p. 127–151.

04.80.10 Goicu, Viorica, Sufleţel, Rodica, *Toponime în* **-eşti** *şi* **-oń** *în Banat,* LR, **29**, nr. 1, 1980, p. 53–59.

04.80.11 Graur, Alexandru [La rubrica Limba noastră], *Studii regionale* [Simion Hârnea, *Locuri şi legende vrîncene,* Bucureşti, 1979], RLit, **13**, nr. 8, 1980, p. 8.

04.80.12 Homorodean, Mircea, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei,* Cluj-Napoca, ED, 1980, 264 p.

04.80.13 Homorodean, M., *Aspecte ale toponimiei văii rîului Grădiştii (judeţul Hunedoara),* ProblOn, p. 1–43.

04.80.14 Iambor, P., *Contribuţii documentare privind unele aşezări româneşti din vestul ţării la începutul feudalismului,* AMN, **17**, 1980, p. 159–175.

04.80.15 Ioniţă, Vasile C., *Toponimia văii superioare a Timişului (Banat), Studiu monografic.* Conducător ştiinţific: prof. dr. doc. Romulus Todoran, Cluj-Napoca, [TUCN], 1980, II + 25 p. multigr.

04.80.16 Iosep, Ioan, *Numele satului Stulpicani (Bazinul Suhăi bucovinene),* Suceava, 6–7, 1979–1980, p. 667–670.

04.80.17 Janitsek, Jenő, *Erdőfüle helynevei,* NyIK, **24**, nr. 1, 1980, p. 98–103.

04.80.18 Loşonţi, Dumitru, **Ţuţ, ţuţă** *şi derivatele lor,* SCL, **31**, nr. 1, 1980, p. 89–96.

04.80.19 Marcian, Marin, *Spre clarificarea unei enigme?* [*top.* **Bacău**], Contemporanul, nr. 32, 1980, p. 7 şi 13.

04.80.20 Milin, Jiva, Kiraly, Francisc, *Microtoponimia localităţii Cralovăţ,* AUT, **18**, 1980, p. 139–148.

04.80.21 Mutaşcu, Dan, *Toponimii fanteziste* [în cartea lui G. Ionescu Nica, *Originea preistorică a Bucureştiului,* Buc., 1979], Săptămîna, nr. 480, 1980, p. 3.

04.80.22 * * * *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat. Date despre localităţi şi informatori.* Sub conducerea lui Petru Neiescu, [Cluj-Napoca], EARSR, 1980, 154 p.

04.80.23 Oancă, Teodor, *Toponime care prezintă fenomenul palatalizării labialelor în Oltenia,* LR, **29**, nr. 5, 1980, p. 525–527.

04.80.24 Oancă, Teodor, *Aspecte ale relaţiei entopic-toponim în Cîmpia Băileştiului,* AUC, **8**, 1980, p. 45–51.

04.80.25 Oancea, D. I., Nestor, Cecilia, Alexandrescu, Valeria, *Sur la géographie historique de la toponymie de la Romanité orientale,* RRG-Géogr., **24**, 1980, p. 167–173.

04.80.26 Olteanu, Theodor, *Elemente de toponimie dobrogeană,* PFR, 1980, p. 22–37.

04.80.27 Oros, M. I., *Toponimia localităţilor cu populaţie slovacă din judeţul Bihor,* ProblOn, p. 106–158.

04.80.28 Oros, Marius I., Simionese, Vasile, *Structura tipologică a hidronimelor de origine slavă de pe teritoriul R. S. România,* StUBB, **25**, nr. 1, 1980, p. 48–54.

04.80.29 Petrişor, Marin: Radu Sp. Popescu „*Graiul gorjenilor de lîngă munte*" [Craiova, 1980], Ramuri, **17**, nr. 10, 1980, p. 7.

04.80.30 Popescu, Radu Sp., *Graiul gorjenilor de lîngă munte,* Craiova, SR, 1980, 193 [–195] p.

04.80.31 Popescu, Radu Sp., *Hidronime compuse din Oltenia cu entopicul* apa *ca prim termen,* BulŞtPiteşti, 1980, p. 129–134.

04.80.32 Popescu-Sireteanu, Ion [La rubrica: Memoria limbii române], *Maramureş,* Cronica, **15**, nr. 32, 1980, p. 5.

04.80.33 Popescu-Sireteanu, Ion, *Dealul Bărbat,* LR, **29**, nr. 3, 1980, p. 257–258.

04.80.34 Popescu-Sireteanu, Ion: **Ilie Dan**, *Toponimia Văii Soloneţului,* Iaşi, Tipografia Universităţii „A. I. Cuza", 1979, 280 p., LR, **29**, nr. 1, 1980, p. 81–82.

04.80.35 Raduly, János, *Kibéd helynevei,* NyIK, **24**, nr. 1, 1980, p. 103–111.

04.80.36 Sala, Marius, *Rom.* **talpă** : *împrumut sau moştenit?,* SCL, **31**, nr. 2, 1980, p. 151–159.

04.80.37 Salamon, Ida, *Nagyratos magyar helynevei,* NyIK, **24**, nr. 2, 1980, p. 223–225.

04.80.38 Simionese, Vasile, *La toponymie de la localité Rodna,* Timişoara, [TUT], 1980, 25 p. multigr.

04.80.39 Sluşanschi, Dan, *La géographie historique et l'hydronimie dace,* ACIT, II, **3**, p. 121–129.

04.80.40 Stan, I. T., *Toponimia comunei Sohodol (jud. Alba),* ProblOn, p. 159–209.

04.80.41 Suciu, I. D., *Vlahia Cissalpina. Numele Banatului pînă la ocuparea provinciei de austrieci,* Orizont, **31**, nr. 33, 1980, p. 1.

04.80.42 SZ. L. [La rubrica : Anyanyelvünk], *Páris vagy Párizs?*, Művelődés, **33**, nr. 2, 1980, coperta III.

04.80.43 Tibád, Levente, *Növénynerek hyikó mente helyneveiban*, NyIK, **24**, nr. 2, 1980, p. 213—218.

04.80.44 Toma, Ion, *Structuri și arii în toponimia Olteniei*. Conducător științific : dr. Teofil Teaha, [București], 1980, 15 p. multigr.

04.80.45 Vasile, Ion Constantin, *Numele județului Vîlcea. O problemă de continuitate și tradiție istorică*, SV, **4**, 1980, p. 15—21.

04.80.46 Vințeler, O., *Microtoponimia din satele Cisteiului de Mureș, Micoșlaca, Uioara de Jos și Uioara de Sus (jud. Alba)*, ProbOn, p. 210—249.

04.80.47 Zaimov, Iordan, *Novye verojatnye Frakijskie geografičeskie nazvanija v bolgarskih zemljah*, ACIT, II, **3**, p. 193—197.

04.81.01 Baraschi, Silvia, Chera, Constantin, *Note de topografie medievală dobrogeană*, SCIVA, **32**, nr. 2, 1981, p. 253—260.

04.81.02 Bolocan, Gheorghe, *Derivarea toponimică și etimologia*, AO, **1**, 1981, p. 257—264.

04.81.03 Ciocea, Ion, *Folosirea unor nume din documentele slavone*, LR, **30**, nr. 3, 1981, p. 245—250.

04.81.04 Ciubotaru, Mircea, *Observații asupra indicilor de nume* [din Documenta Romaniae Historica]. *Toponime istorice în bazinul superior al Bîrladului*, AnIstIași, **18**, 1981, p. 677—683.

04.81.05 Chipurici, Nicolae, *O statistică economică din anul 1832 a județului Mehedinți*, MIC, **3**, 1981, p. 99—105.

04.81.06 Cucu, Vasile, Emandi, Emil Ioan, *Geografia istorică a nordului Moldovei în lumina izvoarelor cartografice (secolul al XVIII-lea)*, RMM, **18**, nr. 10, 1981, p. 61—76.

04.81.07 Dascălu, Demetrie Mihail, **Jidoștița**. *Șase secole de atestare documentară*, ȘM, **6—7**, 1981, p. 87—89.

04.81.08 Dănilă, Simion, *Numele orașului* **Lugoj**, LR, **30**, nr. 3, 1981, p. 251—254.

04.81.09 * * * *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374—1600*. Redactor responsabil : Gheorghe Bolocan, București, EARSR, 1981, XL + 369 [—370] p.

04.81.10 Dinuț, Titu, *Aspecte toponimice din zona Șișești*, ȘM, **6—7**, 1981, p. 248—250.

04.81.11 Donat, Ion, *O zonă etnografică ignorată :* **Pădurenii** *din Oltenia*, AO, **1**, 1981, p. 287—288.

04.81.12 Dragomir, Daniela, *Investigații asupra unor legende istorice despre toponimia din Moldova de nord*, BulȘtSSEEF, **1**, 1981, p. 101—104.

04.81.13 Farkas, Zoltán, Janitsek, Jenő, *Tohockă és torockószentgyörgy helynevei*, NyIK, **25**, nr. 1, 1981, p. 86—89.

04.81.14 Felecan, Nicolae, *Despre semnificația numelui* **„Baia Sprie"**, StArt, **3**, p. 34—37.

04.81.15 Franga, Liviu, *Pe marginea unor hidronime din Dacia* (I), SCL, **32**, nr. 5, 1981, p. 487—498 : (II) nr. 6, 1981, p. 620—635.

04.81.16 Fuiorea, Nicolae, **Dîrvari** — *veche vatră de istorie mehedințeană*, MIC, **3**, 1981, p. 169—186.

04.81.17 Giosu, Ștefan : Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Editura Dacia, 1980, 264 p., AUI, **27**, 1981, p. 138.

04.81.18 Giosu, Ștefan : Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lîngă munte*, Craiova, Scrisul Românesc, 1980, 193 p., AUI, **27**, 1981, p. 130—132.

04.81.19 Gilcă, Mircea, Trîmbaciu, Ștefan, *Orașul Cîmpulung-Muscel oglindit în statistica din 1832*, StCom-Cîmpulung-Muscel, 1981, p. 67—75.

04.81.20 Goicu, Viorica, Sufleţel, Rodica, *Observații asupra numelor de sate din Banat*, LR, **30**, nr. 6, 1981, p. 621—625.

04.81.21 Goicu, Viorica, *Structura numelor de locuri din Valea Almăjului*, SO, **2**, p. 58—67.

04.81.22 Gorovei, Ștefan S. : Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de nord*, Iași, Ed. „Junimea", 1980, 231 p., AnIstIași, **18**, 1981, p. 769—770.

04.81.23 Hristea, Theodor [La rubrica Limba noastră], *Puțină toponimie*, RLit, **14**, nr. 45, 1981, p. 9.

04.81.24 Imreh, Barna, *Alsórakos helynevei*, NyIK, **25**, nr. 2, 1981, p. 208—216.

04.81.25 Ionescu, Christian : Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, 264 p., SCL, **32**, nr. 2, 1981, p. 187—190.

04.81.26 Ioniță, Vasile, *Valori ale sufixelor în toponimia văii superioare a Timișului (Banat)*, SO, **2**, p. 68—82.

04.81.27 Mocanu, Nicolae : *Toponimie și istorie în ținutul Sarmizegetusei* [Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980], Steaua, **32**, nr. 10, 1981, p. 49.

04.81.28 Moldoveanu, Gheorghe, *Fauna în toponimia din bazinul Milcovului (jud. Vrancea)*, SO, **2**, p. 105—116.

04.81.29 Nițu Nicolae, *Cu privire la satele dispărute din cîmpiile Romanați și Călmățui*, AO, 1, 1981, p. 289—295.

04.81.30 Oancă, Teodor, *Toponime provenite din antroponime în Cîmpia Băileștiului*, LR, 30, nr. 3, 1981, p. 255—260.

04.81.31 Pavel, Eugen : Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de nord*, Iași, Editura Junimea, 1980, 229 p. + 2 h., CL, **26**, nr. 1, 1981, p. 91—92.

04.81.32 Pătruț, I., *Onomastică transilvăneană în documente*, SO, **2**, p. 134—140.

04.81.33 Penișoară, I., *Elemente turcești în toponimia unei zone din județul Constanța*, LR, **30**, nr. 5, 1981, p. 551—557.

04.81.34 Răduțiu, Aurel, *Istorie și toponimie* [Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980], AnIstCluj-Napoca, **24**, 1981, p. 307—314.

04.81.35 Regvald, Titus, *Itinerar toponimic în munții Rodnei*, VR, **34**, nr. 9, 1981, p. 90—93.

04.81.36 Roșca, Nuțu, **Iza** — *Importanța zonei pentru știință și etimologia hidronimului*, StArt, **3**, p. 38—46.

04.81.37 Săcară, Nicolae, *Permanență și continuitate românească în Valea Bistrei. Contribuții la studiul așezărilor rurale și arhitecturii locuinței țărănești*, B-Etn, **1**, 1981 (1982), p. 69—110.

04.81.38 Seiceanu, Teodor, *Contribuții la istoricul satului Sîncel (jud. Alba)*, Apulum, **19**, 1981, p. 381—383.

04.81.39 Simionese, Vasile, *Toponimija dereven'Kopečele i Zorile*, uezd. Karoš-Severin, Timișoara, [TUT], 1981, 20 p. multigr.

04.81.40 Simionese, V., *Toponimia slavo-bulgară a localității Vinga*, SO, **2**, p. 170—184.

04.81.41 Sîngeorzan, Zaharia : Critică și filologie [Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de nord*, Iași, 1980], Cronica, **16**, nr. 13, 1981, p. 4.

04.81.42 Stoicescu, Nicolae, *Dicționarul istoric al localităților din România*, RL, **34**, nr. 12, 1981, p. 2326—2327.

04.81.43 Străoneanu-Balaș, Al., *O anomalie toponimică :* **Străoane**, RN, **10**, nr. 73, 74, 75, 1981, p. 1234.

04.81.44 Suciu, I. D., *Denumirea* **Banatului** *înainte de ocupația habsburgică în documentele bisericești*, MB, 31, nr. 10—12, 1981, p. 669—682.

04.81.45 Sufleţel, Rodica, *Lexic dialectal în toponimia din sud-estul Banatului*, SO, **2**, p. 192—204.

04.81.46 Șerban, Gheorghe, *Etimologia satului* **Lisa** *din Țara Făgărașului*, LR, **30**, nr. 5, 1981, p. 559—560.

04.81.47 Tibád, Levente, *Nyiko menti helynevek*, NyIK, **25**, nr. 2, 1981, p. 217—221.

04.81.48 Țepelea, Gabriel, *Toponime argeșene din sec. XIV—XV*, BulȘtPitești, 1981, p. 101—108.

04.81.49 Vințeler, Onufrie, *Corelația dintre sinonimia totală și parțială constantă și contextuală*, StUBB, **26**, nr. 2, 1981, p. 61—69.

04.81.50 Vintilescu, Ion, *Așezări omenești (dispărute) cu nume de rîuri, spre Dunăre, în plaiul Mehedințului*, ȘM, 6—7, 1981, p. 211—215.

04.81.51 Vișovan, Ștefan, *Considerații asupra toponimiei localităților cu populație ucraineană din Maramureș*, StArt, **3**, p. 52—57.

04.81.52 Vlad, Sabin : Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, 264 p., CL, **26**, nr. 2, 1981, p. 223—226.

04.82.01 Blajovici, Traian : Vasile Ioniță, *Nume de locuri din Banat* [Timișoara, 1982], **Familia**, 18, nr. 8, 1982, p. 2.

04.82.02 Bolocan, Gh., *Formarea numelor de grup în Oltenia* [cu un indice invers], SCL, 33, nr. 2, 1982, p. 133—162.

04.82.03 Burețea, Emilian N., *Sufixe diminutivale cu valoare posesivă în toponimia din nordul județului Vîlcea*, LR, **31**, nr. 2, 1982, p. 173—179.

04.82.04 Csomortáni, Magdolna, *Csikmindszent helynevei*, NyIK, **26**, nr. 1—2, 1982, p. 155—157.

04.82.05 Dan, Ilie, *Continuitate istorică românească*, Cronica, **17**, nr. 30, 1982, p. 2.

04.82.06 Dănilă, Simion, *False speculații lingvistice* [pe marginea articolului lui Florin Olteanu din *Contemporanul*, nr. 10, 1982], Contemporanul, nr. 17, 1982, p. 10.

04.82.07 Dima Simion [La rubrica Limba ce-o vorbim], *O mărturie istorică* [**Armeniș**], DR, **38**, nr. 11722, 10 oct. 1982, p. 6.

04.82.08 Dimitrescu, Florica : *O interesantă cercetare interdisciplinară* [Vasile Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, 1982], Forum, **24**, nr. 9, 1982, p. 87—88.

04.82.09 Frățilă, Vasile : Vasile Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, [Timișoara, 1982], Flamura, **34**, nr. 3362, 1982, p. 2.

04.82.10 Ghinoiu, Ion, *Tipologia aşezărilor rurale româneşti*, AB-Etn, **1**, 1981 (1982), p. 5—20.

04.82.11 Goicu Viorica, *Despre nume de localităţi din Banat*, SO, **3**, p. 84—86.

04.82.12 Goicu, Viorica : Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, Ed. Facla, 1982, Orizont, **33**, nr. 27, 1982, p. 3.

04.82.13 Graur, Al. [La rubrica Limba noastră], *Nume de locuri din Banat* [de Vasile Ioniţă, Timişoara, 1982], RLit, **15**, nr. 22, 1982, p. 10.

04.82.14 Homorodean, Mircea, *Despre toponimul* **Troian**, SO, **3**, p. 97—105.

04.82.15 Iancu, Victor, *În legătură cu schimbarea numelor de localităţi*, SO, **3**, p. 106—115.

04.82.16 Ionică, Ion : Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lîngă munte*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1980, 193 p., SCL, **33**, nr. 2, 1982, p. 177—181.

04.82.17 Janitsek, Jenő, *Györgyfalva helynevei*, NyIK, 26, nr. 1—2, 1982, p. 148—153.

04.82.18 Janitsek, E. : Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1980, 264 p., StUBB, **27**, nr. 1, 1982, p. 76—77.

04.82.19 Janitsek, E., *Toponime de origine antroponimică din Maramureş (toponime cu sufixul* **-esc** *la plural* **-eşti**), SO, **3**, p. 134—143.

04.82.20 Mîndruţ, Octavian, *Observaţii asupra toponimiei geografice din zona Arad-Zarand*, SOGeogr., **29**, 1982, p. 73—74.

04.82.21 Modoran, Filofteia, *Toponime care reflectă mişcări de populaţie românească pe teritoriul ţării noastre*, LR, **31**, nr. 1, 1982, p. 85—92.

04.82.22 Moldovanu, Dragoş, *Ipoteza originii săseşti a numelui* **Moldova**, SO, **3**, p. 144—183.

04.82.23 Moldoveanu, Gheorghe, *Raportul dintre toponimie şi graiurile locale. Cu referire la bazinul Milcovului (jud. Vrancea)*, SO, **3**, p. 184—193.

04.82.24 Oancea, Dimitrie I., *Sur quelques toponymes rares sur le territoire de la Roumanie*, RRG-Géogr., **26**, 1982, p. 89—93.

04.82.25 Olteanu, Florin, *Tezaurul de la Pietroasa „redescoperit" într-o nouă ipoteză. Spre o nouă identitate istorică*, Contemporanul, nr. 10, 1982, p. 6.

04.82.26 Onciulescu, D. : *Nume de locuri din Banat* [de Vasile Ioniţă, Timişoara, 1982], DR, **39**, nr. 11642, 8 iul. 1982, p. 6.

04.82.27 Oros, Marius I., *Despre caracterul specific al toponimiei*, SO, **3**, p. 194—202.

04.82.28 Pamfil, Viorica, *Toponime în* **Palia de la Orăştie**, SO, **3**, p. 203—222.

04.82.29 Pătruţ, Ioan, *Din nou despre Lugoj* [pe marginea articolului lui Simion Dănilă din LR, 30, nr. 3, 1981], LR, **31**, nr. 3, 1982, p. 266—267.

04.82.30 Pătruţ, Ioan, *Toponimul* **Densuş**, AUI, 28/29, 1982/1983, p. 141—142.

04.82.31 Pătruţ, Malvina, *Etimologii populare în onomastică*, SO, **3**, p. 241—248.

04.82.32 Petre, Mihai, *Toponimia urbană din perspectivă sociologică*, SO, **3**, p. 249—260.

04.82.33 Popescu-Sireteanu, Ion, *Numele* **Moldova**, SO, **3**, p. 290—300.

04.82.34 Rezeanu, Adrian, *Nume de ape din Argeş*, SO, **3**, p. 309—312.

04.82.35 Rozkoš, Pavel, *Cîteva toponime slovace din Banat*, **Filologie** XXV, 1, 1982, p. 74—80.

04.82.36 Rusu, Dorina N., *Cercetări istorice 1925—1947. Bibliografie*, Bucureşti, EŞE, 1982, 141 [—143] p. [interesează mai ales capitolele de toponimie şi istorie a limbii].

04.82.37 Salamon, Ida, *Szentpal helynevei*, NyIK, **26**, nr. 1—2, 1982, p. 158—160.

04.82.38 Sufleţel, Rodica, *Toponimia din zona Munţilor Cernei*. Conducător ştiinţific : prof. univ. dr. G. I. Tohăneanu, Timişoara, [TUT], 1982, VII + 28 p. multigr.

04.82.39 Stoicescu, Nicolae, *Dicţionarul istoric al localităţilor din România* [în curs de elaborare la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti], RA, **59**, vol. 44, nr. 1. 1982, p. 96—97.

04.82.40 Szabó, Gy. Gyula, *Szalacs helynevei*, NyIK, **26**, 1—2, 1982, p. 160—164.

04.82.41 Todoran, Romulus, *Toponimele :* **Sălicea, Sălişca** *şi* **Săcuiea** AUI, **28/29**, 1982/1983 p. 165—167.

04.82.42 Tomegea, Petru : Ilie Dan, *Toponimie şi continuitate în Moldova de nord*, Iaşi, Editura Junimea, 1980, 229 p. + 2 h., LR, **31**, nr. 2, 1982, p. 195.

04.82.43 Tohăneanu, G. I. [La rubrica Limbă şi stil], *„Sunetele lacrimei"* [toponimele : **Cleanţul Cosmei, Vînătoarea lui Buteanu, Fereastra Zmeilor, Crucea Trăsnitei, Ciulniţa, Lancrăm**], Orizont, **33**, nr. 9, 1982, p. 6.

04.82.44 Tudor, D., **Roma-Romula-Malva**, *Taina a două inscripţii*, MI, **15**, nr. 3, 1982, p. 52—53,

04.82.45 Ungureanu, V. M., *Toponime în expresii şi proverbe*, SO, **3**, p. 351—364.

04.82.46 Vinţeler, Onufrie, *Din microtoponimia comunei Ilia (jud. Hunedoara)*, SO, **3**, p. 365—377.

05. ETIMOLOGII, SURSE DE MATERIAL, ANTROPONIME

05.72.10 Mărcuș, Lucia, *Contribuții la studiul antroponimiei din Valea Someșului Mare*, ArhSom, **1**, 1972, p. 173—180.

05.77.07 Dominte, C., *Antroponomastică geto-dacă în context indo-european*, Pontica, **10**, 1977, p. 69—77.

05.77.08 B. Gergely, Piroska, *Személynév-megyarásatok* [Etimologia numelor de familii Szallós, Kőmős, Tőtszegi; rezumat în română], NyIK, **21**, nr. 1, 1977, p. 101—108.

05.77.09 Iglesias, Gil Jose Manuel, *Onomástica indigena en la cornisa cantábrica* [rezumat], ACIEGL, VII, p. 380—382.

05.77.10 Ioniță, Vasile, *Note lexicale* (I), **Bucur, Mirele**, SCEIC, **2**, 1977, p. 208.

05.77.11 Moise Ion, *Sufixe românești în antroponimia bulgară*, BulȘtPitești, 1977, p. 127—131

05.77.12 Nagarkar, Anne, *Greek personal names from the word for „horse" 'Ιππ(ο)-Ι-ιππος in the archaic and classical periods* [rezumat], ACIEGL, VII, p. 422—423.

05.77.13 Popescu, Radu Sp., *Fapte dialectale în onomastica din nord-estul Olteniei*, I, *Fonetica* AUC, **5**, 1977, p. 9—14.

05.77.14 Poznanski, Lucien, *L'anthroponymie théorophore „Mercures" en Gaule Romaine* [rezumat], ACIEGL, VII, p. 447—448.

05.77.15 Yusuf, Nevzat M., *Surnoms dénotatifs et connotatifs externes se rapportant aux parties du corp humain chez les tatars de Dobroudja*, SAO, **9**, 1977, p. 159—167.

05.77.16 Sufleţel, Rodica, *Nume de persoană în toponimia din sud-estul Banatului*, Filologie XX, **1**, 1977, p. 50—65.

05.78.01 Ciobănel, Alina-Ioana, *Tendințe în dezvoltarea relațiilor de familie în satul Mironești, jud. Ilfov*, FI-Ilfov, p. 575—578.

05.78.02 Cristureanu, Al., *Prenume românești din împrejurimile Dejului în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, Stud, **1**, p. 83—93.

05.78.03 Csak, László, *Bélfengér azonasotó nevel* [Supranume din Belfir], NyIK, **22**, nr. 1, 1978, p. 79—84.

05.78.04 Ionescu, Christian, *Sistemul antroponimic românesc în secolele al XIV-lea și al XV-lea (Țara Românească)*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 242—252.

05.78.05 Moise, Ion, *Antroponime bulgărești de origine română*, ȘA, 1978, p. 115—117.

05.78.06 Pătruț, I., *Nume de scriitori*, LR, **27**, nr. 2, 1978, p. 145—150.

05.78.07 Pătruț, I., *Antroponime și toponime românești formate cu sufixele* **-c/č**, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 287—291.

05.78.08 Popescu-Marin, Magdalena, *Modele învechite și populare de derivare menținute în numele de familie*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 296—303.

05.78.09 Reguș, Aspazia, *Antroponime feminine nearticulate în vechi acte istorice*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 311—319.

05.78.10 Șerban, George, **Palér**: *apelativ și antroponim*, LR, **27**, nr. 6, 1978, p. 595—597.

05.79.01 Bănică, Gheorghe, *Antroponimia localității Colești*, BulȘtPitești, 1979, p. 179—184.

05.79.02 Iordan, Iorgu, *Influența modei asupra numelor de persoane*, LR, **28**, nr. 1, 1979, p. 41—49.

05.79.03 Ivașcu, Ioan, *Sistemul de denominație în zona Sebiș, jud. Arad*, Ziridava, **11**, 1979, p. 837—937.

05.79.04 Mărcuș, L., Asanache, G., *Varia antroponimica* (I). *Elemente de antroponimie — Transilvania, sec. XIX*, I—VII, București, [f. e.], 1979, I : 33 p., II : 39 p., III : 48 p, IV : 48 p., V : 48 p., VI : 51 p., VII : 36 p. multigr.

05.79.05 Mihajlović, Velimir, *Nekoliko rumunsko — srpskohrvatskih patronimijskih paralela*, ASRI, p. 335—340.

05.79.06 Pătruț, I., *Note de onomastică*, CL, **24**, nr. 1, 1979, p. 45—46.

05.79.07 Pătruț, I., *Antroponime — toponime*, CL, **23**, nr. 2, 1978, p. 191—193; **24**, nr. 2, 1979, p. 211—212.

05.79.08 Vascenco, Victor : N. V. Podol'skaja, *Slovar'russkoj onomastičeskoj terminologii*, Moscova, Nauka, 1978, 198 p., SCL, **30** nr. 2, 1979, p. 179—181.

05.79.09 Vulcănescu, Romulus, *Dicționar de etnografie. I. Terminologie. II. Personalități*, București, EAI, 1979, 439 [—441] p.

05.80.01 Bănică, Gheorghe, *Supranume și porecle în satul Colești—Argeș*. BulȘtPitești, 1980, p. 135—137.

05.80.02 Capătă, Silvia, *Nume de familie în graiul lipovenesc din satul Slava-Rusă, comuna Slava-Cercheză, jud. Tulcea*, BulȘtBaia Mare, **5**, 1980, p. 76—79.

05.80.03 Cristureanu, Al., *Influența italiană în antroponimia românească a secolelor XIX și XX. Paralelisme româno-italiene în acest domeniu*, ProblOn, p. 271—293.
05.80.04 Cristureanu, Al., *Aspecte referitoare la încadrarea prenumelor latine livrești în sistemul antroponimiei românești din secolele al XIX-lea și al XX-lea*, StUBB, **25**, nr. 2, 1980, p. 3—11.
05.80.05 Cristureanu, Al., *Nume de familie și prenume din localitatea Țaga, jud. Cluj*, Stud., **2**, p. 41—68.
05.80.06 Franga, Liviu, *Nume de persoane autohtone în inscripțiile daco-moesiene (sec. III—VI e.n.)*, StTrac, **2**, p. 15—30.
05.80.07 A. B. Gergely, Piroska, *Magyar Személynévi. Adattárak — Magyar Névtani Dolgozatok*, NyIK, **24**, nr. 1, 1980, p. 122—125.
05.80.08 A. B. Gergely, Piroska, *Influența limbii române asupra supranumelor maghiare din regiunea Călatei (jud. Cluj și Sălaj)*, ProblOn, p. 250—270.
05.80.09 Gherassimova-Tomova, V., *Beiträge zur thrakischen Onomastik*, ACIT, II, **3**, p. 43—55.
05.80.10 Ionescu, Petru-Christian-Florin, *Antroponimia românească*. Conducător științific : acad. Alexandru Graur, București, [TUB], 1980, 15 p. multigr.
05.80.11 Ionescu, Christian, **-escu** în *antroponimia românească*, SCL, **31**, nr. 4, 1980, p. 417—421.
05.80.12 Kelemen, Bela, *Cu privire la vechimea numelui dublu*, SCL, **31**, nr. 4, 1980, p. 423—424.
05.80.13 Moise, Ion, *Note de antroponimie românească autohtonă*, ȘA, 1980, p. 83—84.
05.80.14 Pătruț, I., *Note de onomastică*, CL, **25**, nr. 1, 1980, p. 51—53.
05.80.15 Pătruț, Ioan, *Prenume românești sau etnonime?*, SCL, **31**, nr. 4, 1980, p. 153—455.
05.80.16 Pătruț, I., *Din nou despre hipocoristicele slave*, CL, **25**, nr. 2, 1980, p. 231—233.
05.80.17 Vințeler, O., Nandra, A., *Prenumele locuitorilor din comuna Lupșa (satele : Hădărău, Lupșa, Mănăstire și Valea Lupșii)*, jud. Alba, (I), ProblOn, p. 294—308.
05.80.18 * * * Kis utónév-szotar (I), Uj Élet, **31**, nr. 16, 1980, p. 21 ; (II), nr. 17, p. 21 ; (III), nr. 18, p. 21 ; (IV) nr. 19, p. 20.
05.80.19 * * * Kis utónév-szotar (V), Uj Élet, **23**, nr. 20, 1980, p. 2.
05.80.20 Rimša, V., *Nekotorye frakijsko-baltijskie antroponimičeskie paralleli*, ACIT, II, **3**, p. 99—104.
05.81.01 Benedek, Piroska, *Funcționarea numelui de familie în mediul rural*, SO, **2**, p. 12—25.
05.81.02 Buta, Vasile, *Nume de familie și date demografice din Hălmagiu*, Sargetia, **15**, 1981, p. 277—298.
05.81.03 Chișu, Maria, *Porecle și supranume în satele Groși și Satu Nou de Jos (jud. Maramureș)*, StArt, **3**, p. 47—51.
05.81.04 Cristureanu, Al., Benea, Veronica, Cristureanu, Ana, *Nume de persoane și locuri în limbajul tehnic din română și rusă*, CPLM, **2**, p. 35—39.
05.81.05 Ionescu, Christian [La rubrica Povestea numelor], **Ion**, Trib. Rom., **10**, nr. 215, 1981, p. 11 ; **Maria**, nr. 216, p. 11 ; **Nicolae**, nr. 217, p. 11 ; **Bucureștii lui Bucur**, nr. 218, p. 11.
05.81.06 Janitsek, E., *Despre apariția numelor duble în documentele românești, în secolele XIII—XV*, SO, **2**, p. 83—91.
05.81.07 Mareș, Lucreția : Rodica Bogza Irimie, *Sistemul supranumelor la românii din Ungaria*, Budapesta, Tankonyvkiadó, 1979, 85 p., SCL **32**, nr. 1, 1981, p. 96—97.
05.81.08 Murariu, Ioan, *Date privind onomastica feminină în Moldova la începutul secolului al XVIII-lea*, Carpica, **13**, 1981, p. 65—71.
05.81.09 Nuță, Ion, *Supranume colective din nord-estul Moldovei*, SO, **2**, p. 117—125.
05.81.10 Parpală, Emilia, *Numele proprii : utilitate, convenție, aluzie*, ȘM, 6—7, 1981, p. 230—235.
05.81.11 Pătruț, I., *Antroponime românești în* **-iu**, CL, **26**, nr. 1, 1981, p. 63—67.
05.81.12 Pătruț, I., *Despre numele lui* **Ioan Budai-Deleanu**, CL, **26**, nr. 2, 1981, p. 173—179.
05.81.13 Russu, I. I., *Despre antroponimia veche românească în Transilvania*, SO, **2**, p. 155—169.
05.81.14 Stan, I. T., *Hipocoristice rusești*, SO, **2**, p. 185—192.
05.81.15 Tache, Adrian-Costin, *Apariția numelor de familie, cu unele referiri la Oltenia*, BFV, **1**, nr. 1, 1981, p. 269—272.
05.81.16 Ungureanu, V. M., *Antroponime în expresii și proverbe*, SO, **2**, p. 205—222.
05.81.17 Vajnovszki, *Kis utónév-szótár* UjÉlet, **24**, (XXIX), nr. 21, 1981, p. 21 ; (XXX), nr. 22, p. 30 ; (XXXI), nr. 23, p. 21, (XXXII), nr. 24, p. 16.
05.81.18 Varna, Ana, *Despre frecvența și răspîndirea prenumelor în Țara Lăpușului*, StArt, **3**, p. 24—33.
05.81.19 Vătămanu, Nicolae, *Pagini de „istorie măruntă”. 3, Nume și porecle*, TVM, p. 28—31.
05.81.20 Vraciu, Ariton : *Onomastika e Kosovős*, Prishtine, 1979, 628 p., SCL, **32**, nr. 3, 1981, p. 309—311.

05.82.01 Benedek, Piroska, *Posibilități ale cercetării comparative a numelor de persoană*, SO, **3**, p. 12–23.
05.82.02 Bâldea, N., *Sufixul* **-oni** *în antroponimia și toponimia unor sate din nord-vestul Olteniei*, CL, **27**, nr. 1, 1982, p. 25–27.
05.82.03 Cristureanu, Al., *Concordanțe între antroponimie și dialectologie*, SO, **3**, p. 41–53.
05.82.04 Dănilă, Simion, *Din nou despre numele lui Eminescu* [pe marginea articolului lui Petru Rezuș, din aceeași revistă, nr. 17, 1982], Luceafărul, **25**, nr. 29, 1982, p. 9.
05.82.05 Dănilă, Simion, *Documente inedite privitoare la antroponimia bănățeană*, LR, **31**, nr. 3, 1982, p. 260–265.
05.82.06 Fischer, I., *Le cognomen romain* **Synhelix**, RRL, **27**, nr. 6, 1982, p. 497–498.
05.82.07 Flora, Radu, *Unele considerații despre poreclele românești din Voivodina (Iugoslavia)*, SO, **3**, p. 54–73.
05.82.08 Graur, Al. [La rubrica Cuvinte înaripate], **Baal**, RCM, **26**, nr. 508, 1982, p. 2.
05.82.09 Ionescu, Christian [La rubrica Povestea numelor], **Vasile** TribRom., **11**, nr. 221, 1982, p. 11 ; **Elena**, nr. 222, p. 11 ; **Gheorghe**, nr. 223, p. 11 ; **Petru**, nr. 226, p. 14 : **Dumitru**, nr. 227, p. 11 ; **Ana**, nr. 228, p. 11 ; **Alexandru**, nr. 231, p. 11 ; **Andrei**, nr. 233, p. 11.
05.82.10 Istrate, Mariana, *Supranume-pseudonime*, SO, **3**, p. 124–133.
05.82.11 Oancă, Teodor, *Sufixul antroponimic* **-ega**, LR, **31**, nr. 3, 1982, p. 252–259.
05.82.12 Olga, Rodica, *Numele etnice feminine (pe baza ALR II)*, CL, **27**, nr. 2, 1982, p. 142–146.
05.82.13 Pavel, Eugen, *Onomastică românească în vechi însemnări manuscrise*, SO, 3, p. 223–231.
05.82.14 Pătruț, I., *Sufixul* **-og** *în antroponimia românească*, CL, **27**, nr. 1, 1982, p. 28–30.
05.82.15 Popescu-Sireteanu, Ion [La rubrica Memoria limbii române], **Menumorut** *sau* **Marmorot?** Cronica, **17**, nr. 7, 1982, p. 6, 9 ; *Antroponimul istoric* **Mórot** nr. 21, p. 6.
05.82.16 Racotă, Tuliu, *Aspecte ale prenumelor românilor sighișoreni în perioada 1795–1918*, SO, **3**, p. 301–311.
05.82.17 Rezuș, Petru, *Regula onomasticii* [despre numele Eminescu], Luceafărul, **25**, nr. 18, 1982, p. 1, 6.
05.82.18 Rezuș, Petru, *Adaos la lămurirea numelui lui Eminescu* [răspuns la articolul lui Simion Dănilă din nr. 29 al aceleiași reviste], Luceafărul, **25**, nr. 36, 1982, p. 10.
05.82.19 Tohăneanu, G. I. [La rubrica Limbă și stil], **Măriuța** [antroponime diminutive], Orizont, **33**, nr. 43, 1982, p. 14 ; **Amfitrion**, nr. 51, p. 6.

06. ETIMOLOGII, SURSE DE MATERIAL, ALTE NUME

06.82.01 Graur, Al. [La rubrica Cuvinte înaripate], *Nume de animale*, RCM, **26**, nr. 499, 1982, p. 4.

07. ORTOGRAFIE, TRANSCRIERE, PRONUNȚARE

07.77.01 Andrei, Nicolae [La rubrica Cum vorbim, cum scriem românește?], *Toponimele și ortografia*, Scînteia, **46**, nr. 10712, 28 ian. 1977, p. 4.
07.78.01 Bolocan, Gh., *Despre grafia numelor proprii în documentele slavo-române*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 221–226.
07.79.01 Hristea, Theodor [La rubrica Limba noastră], *Tendințe în accentuarea numelor proprii*, RLit, **12**, nr. 30, 1979, p. 9.
07.79.02 Popescu, Radu Sp., *Despre scrierea numelor topice terminate în* **-eana**, LR, **28**, nr. 6, 1979, p. 623–626.
07.79.03 Rizescu, I., *Transcrierea numelor proprii latinești și grecești în românește*, LL, 2, 1979, p. 192–195.
07.80.01 Mareș, Lucreția, *Accentuarea unor nume de familie*, LR, **29**, nr. 3, 1980, p. 245–246.
07.82.01 * * * *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM) . . . [București], EARSR, 1982, LX + 696 p. (ARSR. IL) [cu anexele : *Nume proprii geografice și nume de locuitori*, de E. Carabulea, *Nume proprii de persoană*, de M. Popescu-Marin, *Scrierea numelor proprii latinești și grecești*, de I. Rizescu, *Transcrierea numelor proprii și a cuvintelor citate din limbile care folosesc alfabet chirilic*, de M. Rădulescu].

08. GRAMATICA, TEORIA NUMELUI

08.76.08 Vascenco, Victor, *Sens referenţial, sens denotativ şi sens conotativ. Cu privire specială asupra onomasticii*, PRLG, 1976, p. 19—30.

08.77.03 Manolescu, Constantin, *Geneza Tîrgoviştei în lumina unor interpretări toponimice, etnografice şi sigilografice*, SCIIC, **9**, 1977, p. 319—334.

08.77.04 Masson, Olivier, *Notes d'onomastique grecques : quelques noms sans étymologies* [rezumat], ACIEGL VII, p. 404—406.

08.77.05 Mihăescu, H. : Titos P. Jochalas, *Considerazioni sull'onomastica e toponomastica albanese in Grecia*, „Balkan Studies", XVII, 1977, p. 313—329, RESEE, **27**, nr. 1, 1977, p. 190.

08.77.06 Suciu, Emil, *Modèles de la composition toponymique en turc de Turquie*, SAO, **9**, 1977, 137—158.

08.78.01 Dan, Ilie, *Aspecte lingvistice în toponimia Văii Solonețului (jud. Suceava)*, AUI, **24**, 1978, p. 57—62.

08.78.02 Graur, Alexandru, *Romanian Toponymy and Onomastics* [cu bibliografie], Current Trends, p. 329—335.

08.78.03 Ichim-Tomescu, Domniţa, *Observaţii asupra adaptării morfologice a toponimelor străine în limba română*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 237—242.

08.78.04 Ioniţă, Vasile, *Structură şi sistem în toponimie (Contribuţii la studiul toponimiei Banatului)* SLLFolc., **4**, p. 225—230.

08.78.05 Mihăilă, Ecaterina, *Despre geneza şi funcţia numelor proprii*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 267—278.

08.78.06 Popescu, Radu Sp., *Fapte dialectale în onomastica din nord-vestul Olteniei*. II. *Morfosintaxa, lexicul, formarea cuvintelor*, AUC, **6**, 1978, p. 15—18.

08.78.07 Roşca, Nuţu, *Particularităţi ale articolului în onomastica din comuna Bîrsana (jud. Maramureş)*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 321—326.

08.78.08 Şodolescu, Elena, *O problemă de sintaxă în toponimie*, LR, **27**, nr. 3, 1978, p. 327—328.

08.79.01 Blagoveščenskij, O. : *Onomastica i norma, pod redakciej L. P. Kalakuckoj*, Moscova, „Nauka", 1976, 256 p., PFR, 1979, p. 248—250.

08.79.02 Diaconescu, L., *Suf.* **-ar** *în onomastică*, BulŞtPiteşti, 1979, p. 171—172.

08.79.03 Vinţeler, Onufrie, *Cu privire la apariţia toponimelor*, StUBB, **24**, 1, 1979, p. 53—56.

08.80.01 Bogdan-Dascălu, Doina, *Funcţia metalingvistică a numelor proprii şi a derivatelor lor în limbajul criticii literare*, LR, **29**, nr. 3, 1980, p. 187—192.

08.80.02 Giosu, Ştefan : *Onomastică românească* [de I. Pătruţ, Bucureşti, 1980], Cronica, **15**, nr. 42, 1980, p. 3.

08.80.03 Graur, Al. [La rubrica Limba noastră], *Nume proprii* [I. Pătruţ, *Onomastică românească*, Bucureşti, 1980], RLit, **13**, nr. 19, 1980, p. 8.

08.80.04 Mihăescu, Haralambie : Ioan Pătruţ, *Onomastică românească*, Bucureşti, 1980, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 200 p., RESEE, **18**, nr. 4, 1980, p. 783—784.

08.80.05 Păltineanu, Viorel, *O tendinţă a denominării — Concentricitatea*, CL, **25**, nr. 1, 1980, p. 11—15.

08.80.06 Pătruţ, I., *Onomastică românească*, Bucureşti, EŞE, 1980, 200 p. [cu indice de nume şi locuri].

08.80.07 Stan, I. T. : *Orientări noi în onomastica românească* [I. Pătruţ, *Onomastică românească*, Bucureşti, 1980], Tribuna, **24**, nr. 20, 1980, p. 6.

08.80.08 Ichim-Tomescu, Domniţa, *Observaţii cu privire la articularea numelor proprii*, SCL, **31**, nr. 1, 1980, p. 3—10.

08.80.09 Tomescu, Emilia-Domniţa, *Gramatica numelor proprii în limba română*. Conducător ştiinţific : dr. Mioara Avram, Bucureşti, [TUB], 1980, 16 p. multigr.

08.80.10 Ichim-Tomescu, Domniţa, *Aspecte ale genului gramatical la numele proprii de locuri în limba română*, SCL, **31**, nr. 4, 1980, p. 403—409.

08.80.11 Vlad, Sabin, *Observaţii asupra sistemului popular în toponimie*, CL, **25**, nr. 1, 1980, p. 55—59.

08.81.01 Bolocan, Gheorghe, *Preocupări de toponimie*, TribRom, **10**, nr. 207, 1981, p. 13.

08.81.02 Bot, Livia, *Les noms propres en tant que „formes disponibles" dans l'enseignement du roumain langue étrangère*, SémRoum, p. 37—48.

08.81.03 Florea, Viorica, *Observaţii asupra sensului numelui propriu*, SO, **2**, p. 47—57.

08.81.04 Frăţilă, Vasile, *Rolul împrumuturilor în crearea toponimelor (prioritatea unor idei)*, LR, **30**, nr. 5, 1981, p. 499—504.

08.81.05 Groza, Liviu : *Onomastică românească* [de I. Pătruţ, Bucureşti, 1980], UC, nr. 1, 1981, p. 10.

08.81.06 I. N., *„Mult e dulce...”* [despre emisiunea TV din 18 martie 1980, pe teme de onomastică], Luceafărul, **24**, nr. 12, 1981, p. 4.
08.81.07 | Kelemen, Bela | : Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, 200 p., NyIK, **25**, nr. 1, 1981, p. 112—113.
08.81.08 Lupaș, Liana, *Nume propriu și apelativ* (Note de lexicografie greacă), SCL, **32**, nr. 3, 1981, p. 279—284.
08.81.09 Lupaș, Liana, *Noms propres et appellatifs. Contribution à l'étude de quelques mots grecs*, StCl, **20**, 1981, p. 7—20.
08.81.10 Marin, Dinuța : *Un nou volum de onomastică românească* [I. Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980], RPed, **30**, nr. 9, 1981, p. 16, 31, 64.
08.81.11 Nuță, Ion, *De la nume proprii la nume comune în terminologia viticolă*, LR, **30**, nr. 3, 1981, p. 201—210.
08.81.12 Oros, Marius, I., *Toponimia și factorul extralingvistic*, SO, **2**, p. 126—133.
08.81.13 Pavel, Eugen : Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, Edit. Șt. și Enciclop., 1980, 200 p., CL, **26**, nr. 2, 1981, p. 222—223.
08.81.14 Pietreanu, Marica, *Aspecte privind expresiile onomastice românești*, SO, **2**, p. 141—154.
08.81.15 Stan, I, T. : Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, 200 p., StUBB, **26**, nr. 2, 1981, p. 77.
08.81.16 Vințeler, Onufrie, *Rolul onomasticii în textul tradus*, LMȘ, nr. 2, 1981, p. 45—48.
08.82.01 Blajovici, Traian [Sub titlul comun : Mic dicționar], *Cuvinte care au fost nume proprii* [cravată, decovil, laconic], Crișana, **37**, nr. 10881, 28 feb. 1982, p. 2.
08.82.02 Bodzei, Sigismund, *O consecință inerentă contactului între limbi : calcul toponimic*, SO, **3**, p. 24—40.
08.82.03 Florea, Viorica, *Nivelul vorbirii și al limbii la numele proprii*, SO, **3**, p. 74—81.
08.82.04 Goran, Vasile, *Aspecte funcționale ale poreclelor la copii*, SO, **3**, p. 87—96.
08.82.05 Graur, Al. [La rubrica Cuvinte înaripate], *Nume proprii*, RCM, **26**, nr. 498, 1982, p. 4.
08.82.06 Iordan, Iorgu, *Despre „prioritatea unei idei” (cu privire la articolul lui Vasile Frățilă* apărut în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 499), LR, **31**, nr. 6, 1982, p. 518—519.
08.82.07 Roșianu, Ion, *Din gramatica numelui propriu*, SO, **3**, p. 317—329.

09. METODOLOGIE, TERMINOLOGIE, DISCIPLINE CONEXE

09.75.06 Dulgheru, Ninel, *Frecvența, factor esențial al evoluției sistemului antroponimic lipovenesc*, CercLLS, [**1**], 1975, p. 169—173.
09.79.01 Loșonți, Dumitru, **Cuc, cucă, gug, gugă** *și derivatele lor*, LR, **28**, nr. 1, 1979, p. 51—61.
09.80.01 Moise, Ion, *Reminiscențe onomastice ale unor vechi meserii*, BulȘtPitești, 1980, p. 125—127.
09.80.02 Soesbergen, Peter G. van, *Thracian personal, ethnical and topographical names in the Bronze Age Linear A and B — texts from Crete and the Greec Mainland*, ACIT II, *3*, p. 131—140.
09.81.01 Binder, Pavel, *Semnificația veche a termenului* **munte** pe baza datelor istorice *(sec. XVI—XVIII), cu privire specială la Munții Cibinului*, LR, **30**, nr. 3, 1981, p. 237—243.
09.81.02 Cristureanu, Al., *Metode de culegere a prenumelor românești*, SO, **2**, p. 26—46.
09.81.03 Loșonți, D., Roșianu, I., *Principii și norme de culegere a materialului pentru Dicționarul toponimic al Transilvaniei*, SO, **2**, p. 92—104.
09.82.01 Sufleţel, Rodica, *Despre termenii geografici populari din Banat*, Filologie XXV, **1**, p. 81—85.
09.82.02 Vlad, Sabin, *Nume colective de locuitori provenite de la toponime compuse*, SO, **3**, p. 389—397.

10. SOCIOLOGIE, PSIHOLOGIA NUMELUI

10.72.03 Mareș, Gh. I., *Documente inedite despre satul Vulcana și Schitul Bunea*, SMIIC, **4**, 1972, p. 179—218.
10.76.04 Bălașa, D., *Date privind localități din Oltenia și bisericile lor, între anii 1823—1840*, I, MO, **28**, nr. 5—6, 1976, p. 419—431.

10.77.01 Caproșu, I., Pricop, A., *Documentele satului Ringhilești*, (II), CI, **7**, 1977, p. 495—501.

10.77.02 | Gonța, Alexandru I., | *Rolul cancelariilor moldovenești in slavizarea numelor de locuri în sec. XIV—XVI (Originea istorică a Cobîlelor)*, AnIst Iași, **14**, 1977, p. 261—275.

10.77.03 Grigoraș, N., *Românii de la est de Carpați și organizarea lor pînă la întemeierea statului românesc al Moldovei*, CI, **8**, 1977, p. 267—285.

10.77.04 Ioniță, Vasile, *Identificarea pe baza toponimiei actuale a unor așezări dispărute* (I), Banatica, **4**, 1977, p. 463—470.

10.78.01 Chelcea, Ion, *Vrancea ca „țară" între celelalte [individualitate etnografică]*, StCO-Focșani, **1**, 1978, p. 167—180.

10.78.02 Dulgheru, Ninel, *Despre rolul factorilor lingvistici interni în dezvoltarea unei categorii antroponimice* [în graiurile lipovenești], CercLLS, **2**, 1978, p. 48—52.

10.78.03 Luca, C., Milea, Z., *Onomastica inscripțiilor de la Potaissa*, AMN, **15**, 1978, p. 189—194.

10.78.04 Popescu-Spineni, Marin, *România în izvoare geografice și cartografice. Din antichitate pînă în pragul veacului nostru*, București, EȘE, 1978, 255 [—256] p.

10.78.05 Răuț, Octavian, *Toponimie și istorie bănățeană*, SLLFolc., **4**, p. 257—270.

10.78.06 Rendić-Miočević, Duye, *L'onomastique illyrienne des tablettes cirées daces*, ACIEGL, VII, p. 456—457.

10.78.07 Rey-Coquais, Jean Paul, *Onomastique et histoire de la Syrie greco-romaine*, ACIELL, VII, p. 171—183.

10.78.08 Russu, I. I., *Despre inscripțiile antice ale Olteniei și Munteniei*, *Drobeta*, 1978, p. 184—195.

10.79.01 Căpitanu, Viorel, **Dave** *și stăpînii lor*. **Tamasidava**, MI, **13**, nr. 12, 1979, p. 31—32.

10.79.02 Homorodean, M., *Între toponimie, folclor și arheologie*, CL, **24**, nr. 1, 1979, p. 33—38.

10.79.03 Mîndruț, Octavian, Ardelean, Aurel, Grămescu, Elena, *Toponimia geografică — mărturie a locuirii străvechi și permanente a terenului județului Arad*, Ziridava, **11**, 1979, p. 225—241.

10.79.04 Pătruț, Ioan, *Raporturi slavo-române în onomastică*, ASRI, p. 455—457.

10.79.05 Vulpe, Alexandru, **Dave** *și stăpînii lor*. **Petrodava**, MI, 13, nr. 9, 1979, p. 24—27; **Popești**, nr. 11, p. 19—20.

10.80.01 Buzescu, Nicolae C., *Mănăstirea Lainici și Schitul Locurele — Gorj*, MO, **32**, nr. 1—2, 1980, p. 117—168.

10.80.02 Janitsek, E., *Relații onomastice româno-ucrainene în Maramureș*, ProblOn, p. 44—105.

10.80.03 Miulescu, Nicolae, *Mărturii toponimice privind cultura viței de vie în antichitate în zona Bucureștiului și împrejurimi*, SCIEG, **3**, 1980, p. 621—626.

10.80.04 Răduțu, Aurel, *Acte țărănești de danie din Vidra de Sus, (1723—1752)*, AnIst Cluj-Napoca, **23**, 1980, p. 425—439.

10.81.01 Andreescu, Ștefan, *Acte medievale din arhive străine. II, O danie românească la Meteora*, RI, **34**, nr. 9, 1981, p. 1732—1746.

10.81.02 Baraschi, Silvia, *Izvoare scrise privind așezările dobrogene de pe malul Dunării în secolele XI—XIV*, RI, **34**, nr. 2, 1981, p. 311—345.

10.81.03 Berinde, Aurel, Lugojan, Simion [La rubrica Istorie — document], *Originea numelui purtat de traci*, Orizont, **32**, nr. 1, 1981, p. 6; **Banat** — *un nume străvechi*, nr. 9, p. 6; *Mesajul străvechi al unor hidronime*, nr. 25, p. 10.

10.81.04 Binder, Pavel, *Contribuții documentare la geografia bisericească a românilor din Transilvania în secolele XVII—XVIII (1643—1733)*, MA, **26**, nr. 7—9, 1981, p. 533—548.

10.81.05 Ciubotaru, Mircea, **Podullung**, *Un toponimic din harta Moldovei a lui D. Cantemir*, LR, **30**, nr. 4, 1981, p. 329—331.

10.81.06 Culman, Mihai, *Cea mai veche mențiune tipărită a denumirii de* **Dacia**, MI, **15**, nr. 9, 1981, p. 33.

10.81.07 Măneanu, Mite, *Aspecte și documente noi privind situația socială a moșnenilor din nord-vestul Olteniei în sec. al XIX-lea*, MIC, **3**, 1981, p. 69—82.

10.81.08 Nemiș, Vasile, *Despre satul lui Eftimie Murgu. Contribuții monografice la istoria Almăjului*, București, EL, 1981, 199, [—200] p.

10.81.09 Prodan, D., *Urbariul domeniului Devei la 1673*, Sargetia, **15**, 1981, p. 125—152.

10.81.10 Vascenco, Victor: Akademija Nauk SSSR, Institut jazykoznanija, *Perspektivy razvitija slavianskoj onomastiki*, Moscova, Editura „Nauka", 1980, 396 p., SCL, **32**, nr. 3, 1981, p. 311—312.

10.81.11 Vrabie, Emil, *Războiul pentru independență din 1877 oglindit în toponimia românească*, RS, **19**, p. 159—166.

10.82.01 Dănilă, Simion, *„Numele de Pociumb" în relația structuri sociale — antroponimie într-un sat bănățean (Belinț — jud. Timiș)*,AB-Etn, **1**, 1981 (1982), p. 219—232.
10.82.02 Goicu, Viorica, *Nume de locuitori din Banat*, Filologie, XXV, **1**, 1982, p. 47—51.
10.82.03 Ioniță, Vasile, *Toponimie și arheologie*, SO, **3**, p. 116—123.
10.82.04 Murádin, László [La rubrica Anyanyelvünk], *Egy településnév*, A Hét, **11**, nr. 50, 1980, p. 7; Rockfesztivál Csikszeredában, **13**, nr. 5, 1982, p. 5.
10.82.05 Pătruț, Ioan, *Onomastică, istorie și geografie*, SO, **3**, p. 232—240.

11. LITERATURA ȘI NUMELE

11.73.05 Malița, Tatiana, Tauberg, Edith, *Antroponimizarea zoonimelor în basmele populare rusești*, CRIP, p. 76—78.
11.76.04 Malița, Tatiana, *Observații asupra numelor de persoane din basmele rusești*, SȘIC, 1976, p. 225—233.
11.77.02 Lang, Richard, *Deformarea lingvistică de personaje istorice cuprinse în „Finnegans Wake" de James Joyce*, StUBB, **22**, 1, 1977, p. 59—65.
11.77.03 Vințeler, Alla, Vințeler, Onufrie, *Onomastika v russkom literature kak element stranovedenija*, SLLM, **1**, 1977, p. 170—178.
11.78.01 Lozbă, Marcela, *Nume de locuri în opera lui M. Sadoveanu*, AUI, **24**, 1978, p. 63—68.
11.78.02 Buzoianu, L., *Taxinomia numelor proprii în Cartea I din* **Metamorfozele** *lui Ovidiu*, Pontica, **11**, 1978, p. 259—267.
• 11.79.01 Moise, Ion, *Toponimie și stilistică*, LR, **28**, nr. 2, 1979, p. 185—190.
• 11.80.01 Cristureanu, Al., *Valori stilistice ale numelor unor persoane din basme*, SSPS, p. 60—67.
11.80.02 Mîrza-Petrescu, Gabriela, *Frakijskie sobstvennye imena v Gomera*, ACIT II, **3**, p. 85—88.
• 11.80.03 Papadima, Ovidiu, *Numele personajelor literare — funcție stilistică și emblemă morală*, RITL, **29**, nr. 4, 1980, p. 593—596.
11.81.01 Ghircă, Cora, *Termeni entopici în opera lui M. Sadoveanu*, BulȘtPitești, 1981, p. 121—127.
• 11.81.02 Popovici, Gheorghe, *Semnificația numelor proprii în opera lui Liviu Rebreanu*, Cerc LL, **1**, 1981, p. 45—50.
11.81.03 Vințeler, Onufrie, *Onomastika romana L'va Tolstogo „Voskresenie"*, RS, **20**, 1981, p. 311—336.
• 11.81.04 Vințeler, Onufrie, *Cu privire la studiul onomasticii operelor literare*, SO, **2**, p. 223—232.
• 11.82.01 Cristureanu, Al., *Din onomastica operei [lui I. Agîrbiceanu]*, Tribuna, **26**, nr. 36, 1982, p. 10.
• 11.82.02 Pop, Augustin, *Numele proprii în poezia lui Ion Barbu*, SO, **3**, p. 275—289.
• 11.82.03 Stan, I. T., *Onomastica în romanul* Îngerul a strigat *de Fănuș Neagu*. SO, **3**, p. 330—350.
11.82.04 Vișovan, Ștefan, *Din onomastica folclorului maramureșean*, SO, **3**, p. 378—388.

ABREVIERI

AA = *Analele Academiei Republicii Socialiste România*, București. **AB-Etn** = *Analele Banatului. Etnografie*, Timișoara. **ACIEGL VII** = *Actes du VIIe Congrès international d'Epigraphie greque et latine*. **ACIT II** = *Actes du IIe Congrès international de thracologie*, București. **ALR** = *Atlas lingvistic român*. **AMN** = *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca. **AMP** = *Acta Musei Porolissensis*, Zalău. **AnICED—A** = *Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice, Seria A*, București. **AnIstIași** = *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Iași, **AnMarm** *Anuarul Marmației*, Baia Mare. **AO** = *Arhivele Olteniei*, București. **AR** = *Actualités roumaines*, București. **ArhSom** = *Arhiva Someșeană*, Năsăud. **ASRI** = *Actele Simpozionului de raporturi culturale literare și lingvistice româno-iugoslave*, București. **AUBLLS** = *Analele Universității București, Limbi și literaturi străine*, București. **AUC** = *Analele Universității din Craiova*. **AUI** = *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași*. **AUT** = *Analele Universității din Timișoara*. **BFV** = *Buletinul Filialei Vîlcea*, Rîmnicu-Vîlcea. **BRL** = *Bibliografia românească de lingvistică*. **BulCSȘ** = *Buletinul cercetărilor științifice studențești*, București. **BulSȘF** = *Buletinul Societății de Științe Filologice din R.S.R.*, București. **BulȘtBaia-Mare** = *Buletin științific*,

Baia-Mare. **BulŞtPiteşti** = *Buletin ştiinţific al Facultăţii de Învăţămînt Pedagogic, Piteşti*. **Bul ŞtSSEF** = *Buletinul ştiinţific al Societăţii studenţeşti de etnografie şi folclor*, Baia-Mare. **CercLL** = *Cercetări de limbă şi literatură*, Sibiu. **CercLLS** = *Cercetări actuale în domeniul limbilor şi literaturilor străine*, Bucureşti. **CI** = *Cercetări istorice*, Iaşi. **CL** = *Cercetări de lingvistică*, Cluj-Napoca. **CPLM** = *Contribuţia predării limbilor moderne la pregătirea de specialitate a studenţilor din învăţămîntul superior tehnic*, Bucureşti. **CRIP** = *Culegere de referate, Institutul Politehnic din Bucureşti*. **Current Trends** = *Current Trends in Romanian Linguistics*, Bucureşti. **DR** = *Drapelul roşu*, Timişoara. **EAl** = *Editura Albatros*. **EARSR** = *Editura Academiei Republicii Socialiste România*. **ED** = *Editura Dacia*. **EF** = *Editura Facla*. **EJ** = *Editura Junimea*. **EL** = *Editura Litera*. **EST** = *Editura Sport-Turism*. **EŞE** = *Ştiinţifică şi Enciclopedică*. **FI—Bistriţa** = *File de istorie. Muzeul de istorie Bistriţa*. **FI Ilfov** = *File de istorie Ilfov*. **FR** = *Flacăra Roşie*. Arad. **LL** = *Limbă şi literatură*, Bucureşti. **LLR** = *Limba şi literatura română*, Bucureşti. **LMŞ** = *Limbile moderne în şcoală*, Bucureşti. **LR** = *Limba română*, Bucureşti. **MA** = *Mitropolia Ardealului*, Sibiu. **MB** = *Mitropolia Banatului*, Timişoara. **MC** = *Mesaj comunist*, Craiova. **MI** = *Magazin istoric*, Bucureşti. **MIC** = *Mehedinţi — Istorie şi cultură*, Drobeta—Turnu Severin. **MMS** = *Mitropolia Moldovei şi Sucevei*, Iaşi. **NyIK** = *Nyelv-és irodalomtudományi közlemények*, Cluj-Napoca. **PFR** = *Probleme de filologie rusă*, Bucureşti. **ProblOn** = *Probleme de onomastică*, Cluj-Napoca. **RA** = *Revista arhivelor*, Bucureşti. **RCM** = *Revista cultului mozaic*, Bucureşti. **RESEE** = *Revue des études sud-est européennes*, Bucureşti. **RI** = *Revista de istorie*, Bucureşti. **RITL** = *Revista de istorie şi teorie literară*, Bucureşti. **RLit** = *România literară*, Bucureşti. **RMM** = *Revista muzeelor şi monumentelor*, Bucureşti. **RN** = *Revista noastră*, Focşani. **RPed** = *Revista de Pedagogie*. Bucureşti. **RRG-Géogr** = *Revue roumaine de géologie, géophysique et géographie, Géographie*, Bucureşti. **RRL** = *Revue roumaine de linguistique*, Bucureşti. **RS** = *Romanoslavica*, Bucureşti. **SAO** = *Studia et acta orientalia*, Bucureşti. **Sargetia** = *Sargetia. Acta musei Devensis*, Deva. **SC-Focşani** = *Studii şi comunicări, Focşani*. **SCGeogr** = *Studii şi cercetări de geologie—geografie—geofizică. Geografie*, Bucureşti. **SCIEG** = *Studii şi comunicări de istorie şi etnografie*, Goleşti — Argeş. **SCIIC** = *Studii şi cercetări de istorie şi istoria culturii*, Tîrgovişte. **SCIVA** = *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie*, Bucureşti. **SCL** = *Studii şi cercetări lingvistice*, Bucureşti. **SCŞt Bacău** = *Studii şi cercetări ştiinţifice Bacău*. **Sém Roum** = *Sémiotique roumaine*, Bucureşti. **SLLFolc** = *Studii de limbă, literatură şi folclor*, Reşiţa. **SLLT** = *Studii de limbă şi literatură*, Timişoara. **SMIIC** = *Studii şi materiale de istorie şi istorie a culturii*, Tîrgovişte. **SO** = *Studii de onomastică*, Cluj-Napoca. **SPR** = *Strămoşii poporului român*, Bucureşti. **SR** = *Scrisul românesc*. **SSPS** = *Studii de stilistică, poetică, semiotică*, Cluj-Napoca. **SŞIC** = *Sesiunea ştiinţifică a cadrelor didactice, Institutul de construcţii*, Bucureşti. **ST** = *Studii teologice*, Bucureşti. **StArt** = *Studii şi Articole*, Baia-Mare. **StCl** = *Studii clasice*, Bucureşti. **StCom-Cîmpulung Muscel** = *Studii şi comunicări Cîmpulung Muscel*. **StCom-Focşani** = *Studii şi comunicări, Focşani*. **StCom-Piteşti** = *Studii şi comunicări, Piteşti*. **StL** = *Studii de lingvistică*, Timişoara. **StTrac** = *Studia indo-europaea ad dacoromanos pertinentis*. II. *Studii de tracologie — Lingvistică*, Bucureşti. **StUBB** = *Studia Universităţii Babeş-Bolyai*, Cluj-Napoca. **Stud** = *Studii I* Supliment ştiinţific al periodicului „Răsunetul", Dej. **SV** = *Studii vîlcene*, Rm. Vîlcea. **ŞA** = *Şcoala Argeşului*, Piteşti. **ŞB** = *Şcoala bîrlădeană*, Bîrlad. **ŞM** = *Şcoala Mehedinţului*, Drobeta-Tr. Severin. **Tibiscus Ist** = *Tibiscus. Istorie*, Timişoara. **Trib Rom** = *Tribuna României*, Bucureşti. **TUB** = *Tipografia Universităţii din Bucureşti*. **TUCN** = *Tipografia Universităţii Cluj-Napoca*. **TUT** = *Tipografia Universităţii din Timişoara*. **TVM** = *Trecut şi viitor în medicină*, Bucureşti. **UC** = *Universitatea comunistă*, Bucureşti. **UCN IL II**, = *Universitatea Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară*. **ÚJÉlet** = *Új Élet*, Tîrgu Mureş. **UTFF** = *Universitatea din Timişoara, Facultatea de filologie*. **VR** = *Viaţa Românească*, Bucureşti. **VSt** = *Viaţa studenţească*, Bucureşti.

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1983 (XXXIV)

3

ANDREI AVRAM, Observaţii asupra apariţiei africatelor în limba română; DOMNIŢA ICHIM-TOMESCU, Aspecte ale genului gramatical la numele proprii de persoane în limba română. Prenumele; ION DIACONESCU, Inversiunea sintactică; IOANA PÎRVULESCU, Forme ale concentrării poetice în „ciclul" *Prin tunelul oranj* din volumul *Noduri şi semne* de Nichita Stănescu; TATIANA SLAMA-CAZACU, Formule de politeţe în limba română: structură şi funcţii. I.

4

ECATERINA MIHĂILĂ, Analogii exprimate contextual, prepoziţional şi adverbial în poezia română actuală; TATIANA SLAMA-CAZACU, Formule de politeţe în limba română: structură şi funcţii. II.

5

ACADEMICIANULUI IORGU IORDAN, OMAGIU LA A 95-A ANIVERSARE

Bibliografia lucrărilor academicianului IORGU IORDAN (1978–1983) (Marius Sala); G. MIHĂILĂ, 50 de ani la Academie; NADIA ANGHELESCU, Observaţii despre statutul cauzalităţii într-o teorie a limbii; ANDREI AVRAM, Cu privire la statutul fonologic al consoanei /z/ în italiană; JANA BALACCIU-MATEI, Adjectivul *bun* în contexte non-evaluative; ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, Puncte de vedere privind interpretarea cuvîntului ca sistem de sensuri; FULVIA CIOBANU, Delimitarea sufixului *-esc* neologic de *-esc* vechi; TEODORA CRISTEA, Lematizarea în dicţionarele bilingve; PAULA DIACONESCU, *Ritorica română pentru tinerime* de D. Gusti (Iaşi, 1852) şi un posibil model al ei; DOMNIŢA DUMITRESCU-SÎRBU, Propoziţia impersonală cu *se* în spaniolă şi română; I. FISCHER, Rom. *a corela:* un accident derivaţional; ANCA GIURESCU, Observaţii cu privire la locul limbii italiene în Romania; LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU, Strategii ale politeţii la personajele lui M. Sadoveanu (Comentariu la capitolele V şi VI din romanul *Zodia Cancerului*); MIHAELA MANCAŞ, Semantica simbolului poetic; ANCA MĂGUREANU, Pragmatică şi sensul lexical; LIVIU ONU, Prima atestare lexicală şi paternitatea unui text; GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, În sprijinul variantelor libere; SANDA REINHEIMER RÎPEANU, SARMIZA LEAHU, Rom. *pe dibuite* — sp. *a tientas*; MARIUS SALA, Fondul lexical panromanic; MARIA THEBAN, Structurile determinative în *Os Lusiadas* de Camões; E. VASILIU, Semantică, normă şi efect de stil; IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, Obiectul direct prepoziţional în română şi în unele limbi romanice; LUCIA WALD, Note asupra pluralului abstractelor negative.

6

LOUIS MOURIN, Pronoms et adjectifs relatifs romans en function de génitif possessif et partitif; ALEXANDRA CUNIŢĂ, Evaluare cantitativă şi evaluare axiologică; MARIANA TUŢESCU, Univers de discurs şi structură sintactică; ION TOMA, Despre tautologiile toponimice; MIHAELA BÎRLĂDEANU, Structura etimologică a două vocabulare reprezentative: român şi francez; MAGDALENA POPESCU-MARIN, Cu privire la substantivele invariabile din limba română; ELENA CARABULEA, Aspecte ale trunchierii cuvintelor în limba română; SERGIU DRINCU, Observaţii privitoare la etimologia prefixelor *pre-* în limba română; COMAN LUPU, Din terminologia sportivă recentă; CONSTANTIN DOMINTE, Drom. *sîmbră* „asociaţie (păstorească)" (Note de etimologie romanică); ANA FIROIU-GOLDIŞ, Subiect şi temporalitate în lexicografie; ANDREI BANTAŞ, ILINCA CONSTANTINESCU, PAULA ŞENDREA, Observaţii pe marginea înregistrării cuvintelor de origine engleză în lucrări lexicografice româneşti; DOINA BOGDAN DASCĂLU, Cumulul funcţional.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1984 (XXXV)

1

ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, NARCISA FORĂSCU, Observaţii privind modalitatea contextuală de analiză la nivelul lexicului; GRAZIELLA TONFONI, La frase semplice e complesa nell'italiano; ECATERINA MIHĂILĂ, Grupul nominal în paradigmă semantică intra- şi intertextuală; ION DIACONESCU, Inversiunea sintactică la nivelul frazei.

2

MARIANA NEŢ, Textul poetic — un tip particular de izomorfism; ECATERINA MIHĂILĂ, Interferenţa valorilor gramaticale adjectivale şi adverbiale, sursă de ambiguitate; FLORIN DELEANU, Filozofia limbii în China antică. I; ANCA ULIVI, Cercetări asupra sinerezei în limba română actuală; RADU SP. POPESCU, Despre palatalizarea labiodentalelor *f* şi *v* în Maramureş.

RM–ISSN 0039–405X

Lei 30

I.P. Informaţia c. 2187

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXXV
4
iulie-august
1984

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa Consiliului de conducere : Adresse du Comité de rédaction
Bucureşti 1, 79638 Spiru Haret 12, tel. 14 26 80 şi 15 74 30, int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tiré-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

La revue « Studii şi cercetări lingvistice » paraît 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 58.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

23 AUGUST 1944 – 23 AUGUST 1984

OMAGIU

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREŞTI 1

SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

4-XXXV-1984

iulie — august

POETICĂ

SCL, an XXXV, nr. 4, p. 277—404, Bucureşti, 1984

I. COTEANU

RECONSTRUIREA POETICĂ A CUVÎNTULUI

Se formulează ideea existenței unei zone semantice prelexicale, conținînd termeni cu semnificație (parțial) liberă, rezultați din regîndirea poetică a raportului dintre corpul fonetic și accepțiile lui curente.

Orice cuvînt are, după părerea generală, două laturi arbitrar unite care formează împreună o singură entitate funcțională. Cele două laturi, corpul fonetic și semnificația, nu există în principiu una fără cealaltă. Corpurile fonetice nefiind de sine stătătoare, o semnificație care să nu-și găsească în cele din urmă expresie printr-un cuvînt sau mai multe e greu de imaginat.

Însuși faptul că numim corp fonetic latura materială a cuvîntului ne obligă să admitem că el este un construct și ca atare presupune și include un scop. Trebuie să admitem apoi că el se ivește sau independent sau din necesitatea de a exprima o semnificație. Și cum nici sunetele, nici semnificațiile nu circulă ca particule izolate într-un mediu neutru, din alternativa de mai sus nu putem adopta decît a doua parte a ei.

E totodată bine știut că un corp fonetic „se încarcă" uneori cu semnificație și este alteori „descărcat" de ea, raportul dintre ele fiind de unu la unu.

În genere, în vorbirea curentă, pentru a arăta că privim separat cele două laturi ale cuvîntului, întrerupem mersul obișnuit al expunerii spunînd, de exemplu : „nu se zice așa, ci așa", „nu înseamnă asta, ci asta", sau anunțăm din capul locului că vorbim despre cuvîntul cutare fără să ținem seamă de înțelesurile lui, ori invers, că vorbim despre înțelesuri fără a lua în considerație corpul fonetic. Există însă cel puțin o situație în care nu este nevoie de vreuna din propozițiile amintite, atunci cînd, dintr-un motiv sau altul, repetăm de zeci de ori același cuvînt. De la o vreme, înțelesul lui devine difuz, ca și cum ce știam că înseamnă ar aluneca alături în căutarea altui suport fonetic. Fenomenul este interesant din mai multe puncte de vedere. El arată întîi că insistenta concentrare a atenției asupra învelișului sonor estompează semnificația. În al doilea rînd, că, astfel prelucrat, cuvîntul nu mai trimite la referentul cunoscut. În sfîrșit, în al treilea rînd, că însăși funcția referențială este afectată, părînd chiar că s-a anulat. În realitate, ea a fost numai deviată. În loc de a desemna sau de a denota un obiect (concept) diferit de corpul fonetic, desemnează corpul fonetic însuși, transformat în referent, căruia i se pun astfel în lumină caracteristicile prozodice, iar pe baza lor cuvîntului i se poate modifica semnificația. Se ivește astfel o posibilitate de valorificare poetică.

O bună ilustrare găsim în poemul lui L. Aragon, *Persiennes*. Acest poem nu conține decît cuvîntul *Persienne* repetat de 20 de ori la singular, totdeauna cu majusculă și o singură dată, la sfîrșit, cu un semn de întrebare. Interpretările sînt lăsate în suspensie. Una dintre ele poate porni de la ideea că cele douăzeci de singulare „derivă", eventual „coboară" din pluralul pus ca titlu. Această idee e sprijinită și de aranjarea grafică a șirurilor poemului. Primele două conțin pe *Persienne* repetat de trei ori, următoarele două, de patru ori, al cincilea numai de două ori, al

șaselea de trei ori, iar ultimul, al șaptelea, o singură dată. Aspectul grafic este:

	— — —	3 silabe
1	— — — — — — — — —	9 „
2	— — — — — — — — —	9 „
3	— — — — — — — — — — — —	12 „
4	— — — — — — — — — — — —	12 „
5	— — — — — —	6 „
6	— — — — — — — — —	9 „
7	— — —	3 „

El ne trezește în minte imaginea lamelelor de lemn ale unor jaluzele, imagine pregătită cu grijă de poet. În desfășurarea textului, denotatul obișnuit al cuvîntului *persiennes* a fost în parte voalat, dar repetarea a eliberat diverse conotații din repertoriul receptorului, le-a permis să se îndrepte către termenul obsedant și să-i fie atribuite tacit.

Dintr-o perspectivă similară privesc probabil lucrurile și poeții care recurg la repetare, dar nu a unui cuvînt, ci a unor părți din el, tăiate arbitrar, cum face, de exemplu, Nichita Stănescu în *Lupta cu cinci elemente antiterestre*, din care reproducem un fragment avînd implicații pentru discuția de față:

Generalul mi-a spus că noi	de domeniul înțelesului
nu ne putem lăuda cu victoria	NȚELESULUI" . . .
din cea de a doua	ȚELESULUI . . .
din cea de a treia, a patra,	ELESULUI . . .
pentru că ea nu ține de domeniul	LESULUI . . .
comunicării	ESULUI . . .

Intenția de a produce destrămarea semnificației prin efectul de ecou e foarte limpede [1].

Alt mijloc, aflat în aparență la polul opus, este tratarea unui cuvînt ca și cînd ar fi obiectul însuși. Unul dintre primii poeți români care a recurs la acest procedeu este Șt. Aug. Doinaș, de exemplu în *Conjuratio poetica*:

Acolo —
fîlfîind în locul păsării,
cuvîntul *pasăre* se ouă-n aer.
Acolo —
suferind în locul inimii,
cuvîntul *inimă* nu obosește,
Acolo —
durînd în locul iubirii,
cuvîntul *iubire* se-mparte la castori.

Chiar dacă scopul acestor răsturnări este, cum spune finalul poemului citat, *Să întemeiem/ în alb/ împărăția cuvintelor, în alb* însemnînd fără îndoială „în puritatea lor originară", sau tocmai de aceea, se încearcă eliberarea cuvintelor de încărcătura lor semantică știută.

[1] Paula Diaconescu observă că, în acest caz, valorile expresive rezultă din simetriile produse prin „amputarea corpului sonor", vezi *Comunicarea prin necuvinte*, SCL XXVI (1975), nr. 5, p. 486. Autoarea remarcă, de asemenea, „o nedeterminare semantică voită a cuvintelor, precum și o infinitate de posibilități ale codului", id., p. 485.

În *Lupta lui Iacob cu îngerul*, ni se propune reconsiderarea ideii de cuvînt ca atare :

Schimbă-ţi numele, mi-a zis
Şi i-am răspuns: Eu sunt (sic!) numele meu.
....
Eu sînt (sic!) numele meu.
Restul e „tu", i-am zis.
....
De ce-o fi spus atunci :
„Te-ai luptat cu însuşi cuvîntul
şi l-ai învins !"
Să fi fost el însuşi cuvîntul?
Numele să fie însuşi cuvîntul?

Desigur că nu cu intenţii lingvistice a pus Nichita Stănescu întrebările din ultimele două versuri mai sus citate, ci — ca şi Şt. Aug. Doinaş — pentru a întrerupe asocierea spontană a unui corp fonetic cu referentul şi, prin aceasta, cu semnificaţia.

Suspendarea în asemenea condiţii a accepţiilor obişnuite duce inevitabil la pierderea transparenţei semantice a corpului fonetic. El devine o piedică în calea reprezentării obiectului denumit. În intervalul de timp cît ţine încercarea receptorului de a învinge piedica şi a o elimina, contextul poetic acţionează introducînd o conotaţie nouă în termenul netransparent. Situaţia nu diferă foarte mult de ceea ce se întîmplă cînd vorbitorul se află în faţa unui cuvînt necunoscut, dar pe care îl intuieşte ca făcînd parte din limba sa maternă. El se străduieşte atunci să-i ghicească sensul, apropiindu-l de alte cuvinte asemănătoare şi să-i delimiteze pe cît e posibil utilizarea, pornind de la contextul iniţial dat.

Spre a crea această stare de spirit, poezia modernă recurge uneori la inventarea de corpuri fonetice noi, cum par cele din jocurile copiilor, indiferent dacă au rezultat dintr-un act deliberat sau nu. Într-o formulă de acest fel, ca *enchi-penchi ţur-ca-za/ rapiţ-papiţ nod*, urmată de cîteva versuri cu sens clar, descoperim mai întîi caracterul de semnal al termenilor, apoi o semnificaţie contextuală (numărarea), pusă în evidenţă de ceea ce urmează şi de împrejurarea concretă în care se întrebuinţează formulele citate.

Imitîndu-le, I. Barbu a construit atmosfera de joc în seriile din poemul *In memoriam*, respectiv în : *Cir-li-lai.../ Vir-o-con-go-eo-lig.../ Lir-liu-gean, lir-liu-gean.* Conotaţia „mîngîiere" cuprinsă în ele provine din analogii culturale : refren asemănător cu cel din cîntecele de leagăn *(luli-luli, nani-nani)*, reproducerea sunetelor scoase de copii, înainte ca ei să stăpînească bine articularea fonică a limbii materne, sugerarea unor silabe cantabile ca *li-li-li, la-la-la, oi-ler, oi-ler-lui*, a unei prozodii cunoscute ca infantile *ala-bala portocala*, a unor imitaţii de pronunţare copilărească din partea persoanelor mature etc. Valoarea expresivă a formaţiilor create de I. Barbu nu poate fi pusă la îndoială. Calitatea lor de cuvinte este însă contestabilă. Dar, dacă nu sînt cuvinte, şi totuşi li se atribuie valori semantice ca cele indicate, înseamnă că într-o limbă dată poate exista o stare *pre*-lexicală, caracterizată prin aceea că secvenţele cu prozodie identică celei din alte cuvinte sînt din acest punct de vedere cuvinte, dar, fiindcă suferă de incertitudine referenţială, nu sînt cuvinte ! Între conceptul de cuvînt şi cel de non-cuvînt capătă deci contur o clasă de secvenţe corect formate fonic, pasibile în orice moment de lexicalizare, deci l e x i c a b i l e, un fel de *pre-cuvinte*.

Poeţii au intuit existenţa zonei intermediare despre care vorbim, şi unii se avîntă în ea cu vădită plăcere, construind multe formaţii pe baza principiilor de mai sus. Luăm în discuţie aici doar cîteva dintr-un singur poem. *Trei ipostaze ale mării*, de Şt. Aug. Doinaş. Autorul îşi pregăteşte drumul vorbindu-ne în interiorul poemului de substanţe, de medii reci, de sisteme de atomi în stare de graţie, de principii nenumite *(cărora, vai! cu spaimă şi sfială/ încerc acum să le dau nume)*, iar aceste nume sînt: *alormul*, *palilumenul*, *efebiul*, *stirbol*, *roronţiul*, *pulchridul*, *geralul*, *gril*, *urmitul*, *orfir* (în ordinea şi în forma în care apar în poem). Afară de primele trei şi de al şaptelea, celelalte au cîte un calificativ: *stirbolul* este *eteric*, *roronţiul* este *rumen*, *pulchridul* „străluce", *gril(ul)* este *candid*, *urmitul* este *explosiv*, iar despre *orfir* se spune că este *translucid*. Ele mai au şi alte caracteristici, dar acum nu interesează. Notăm numai validitatea fonetică a cuvintelor, datorată modelărilor după cele din domeniul tehnico-ştiinţific pe un tipar care le face să intre într-un cîmp semantic, sugerat analogic şi prin epitete. A spune că nu sînt cuvinte ale limbii române este uşor, dar v i r t u a l ele sînt, deşi cine ar încerca să definească *stirbolul*, de exemplu, nu ar ajunge la un referent suficient de bine determinat. „Cuvîntul" în cauză poate denumi o substanţă, un „mediu rece", un astru etc., dar în mod evident, nu orice, bunăoară nu un gîndac sau o cravată! Sfera lui semantică, deşi foarte largă, are totuşi limite, pe cele sugerate de context.

Rezumînd constatările de pînă aici, vom spune că în poezie, cel puţin în cea modernă, există tendinţa de trecere a unei semnificaţii de la o stare non-difuză către una difuză. (Cele două stări trebuie privite ca polii unei gradualităţi.) Trecerea este provocată prin tehnici de asigurare a concentrării atenţiei asupra corpului fonetic al cuvîntului ca purtător al prozodiei limbii date. Concentrarea duce sau măcar are intenţia să ducă la suspendarea temporară a semnificaţiilor admise în mod curent, permite inventarea unor corpuri fonetice şi reprofilarea semnificaţiilor existente pe un fond nou de conotaţii.

Transferurile de la non-difuz la difuz presupun prezenţa în limbă a unei zone prelexicale în care figurează unităţi cu referenţi insuficient de precis conturaţi. Semnificaţia ia naştere în limitele foarte laxe stabilite de contextul poetic însuşi şi este, pare-se, greu transmisibilă, tocmai fiindcă rezultă de fiecare dată din remodelarea relaţiei dintre părţile constitutive ale unui anumit cuvînt într-un anumit context.

The Poetic Word's Reconstruction

(A b s t r a c t)

In contemporary poetry one can remark a frequent attempt to disjoint the word's significance from its phonetic supports. In order to achieve this purpose, some poets resort a) to an insistent recurrence of a single word (or of very few words) in the same poem, or of a word's parts b) to one word considered as being its own referent, c) to an imaginary phonetic form provided nevertheless with a correct prosody (as the other words in a given language are having).

The manner under c) is the most interesting because, if phonetic structures may be deprived a moment of a clear signification, they become a kind of "fore-words", even if they are in that position for a very short time. Such "fore-words" must receive at least one connotation. But, before receiving it, they are placed in an area of l e x i c a b l e structures, between the elements without word features and those accepted as words in the general opinion. They are phonetic structures ready to become words, too.

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

Aprilie 1984

DELIA RUXANDRA RADU

ROLUL CONTEXTULUI ÎN „GENERAREA" SIMBOLULUI

Ne propunem relevarea unor criterii care ar putea permite o mai sigură „apropiere" de noţiunea de **simbol poetic**.

1. Orice text poetic îşi „produce", îşi structurează şi îşi stratifică semnificaţiile. Tropii există în şi prin text.

Pornind de la această premisă, utilizînd, aşadar, criteriul rolului contextului în organizarea valorilor stilistico-semantice, operăm două delimitări : simbol ~ metaforă ; simbol ~ alegorie. Ele ne vor servi atît ca punct de plecare (stabilirea unei „diferenţe specifice", deci conturarea unei definiţii, operaţie necesară din capul locului), cît şi la demonstraţia ulterioară.

1.1. Distincţia simbol ~ metaforă [1] constă în faptul că simbolul presupune asocierea dintre semnificatul global al unui semn (devenit, prin procesul de simbolizare, semnificant pentru termenul simbolizat) şi semnificatul termenului simbolizat. (În enunţul „Credinţa e un arbore uriaş", semnificatul „arbore" devine semnificant pentru semnificatul „credinţă".)

Metafora, însă, presupune o **selecţie semică**, actualizarea unor seme impuse numai de context, comune cu el, şi nu a semnificatului global.

Prin urmare, datorită acestei selecţii, putem vorbi în cazul generării metaforei de o „presiune forte" a contextului, pe cîtă vreme simbolul implică o **echivalare** semică neimpusă numai de context, care exercită de astă dată o presiune slabă.

1.2. În ce priveşte alegoria şi raportul ei cu contextul, există două situaţii :

a. un $text_1$ „produce", impune o alegorie, deci presiunea contextului „generează" alegoria (presiune forte);

b. alegoria „consacrată" apare în alt text (t_2) şi atunci presiunea $textului_2$ asupra organizării semnificaţiei respectivei alegorii este slabă, dar alegoria rămîne decodabilă cu ajutorul $textului_1$ (presiune slabă).

Se impune, deci, în distincţia simbol ~ alegorie, apelul la un criteriu nou : mobilitatea semnificaţiei.

Astfel, alegoria, structurabilă în semnificant şi semnificat limitaţi apare ca închisă, „îngheţată", în timp ce simbolul este, prin excelenţă, deschis, atît la nivelul semnificantului cît şi al semnificatului [2].

2. Tocmai această **flexibilitate** duce la ipoteza rolului hotărîtor al contextului în generarea realizărilor simbolului.

[1] Distincţia aparţine lui Michel Le Guern, în *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*, Paris, Larousse, 1973, cap. IV, *Métaphore et symbole*, p. 39.

[2] Gilbert Durand, *L'imagination symbolique*, Paris, PUF, 1968, cap. *Le vocabulaire du symbolisme*.

Propunem două posibile mecanisme de „construire” a unui simbol poetic prin presiunea contextului.

2.1. Selectarea unui semn lingvistic cu funcție simbolică „nouă”, neconsacrată prin convenție socioculturală.

Să admitem că asociem chiparosului, simbol consacrat al morții, semnificația „insolită” de „cinste”. Rezultatul este ori un adaos la vechea semnificație (ceea ce nu înseamnă că am „produs” un simbol, ci, printr-un efect de colaj, doar o semnificație „nouă”) ori, dacă presiunea contextului obligă la anularea semnificațiilor consacrate și la impunerea celei „noi”, nu mai avem de-a face cu un simbol, ci cu o alegorie, cu un simbol „răcit”, cu semnificat limitat, „blocat”.

2.2. O altă cale pare a fi selectarea unui semn lingvistic marcat ca **non-simbol** și asocierea lui cu o semnificație simbolică. Astfel, putem imagina un text poetic în care să se propună și să se acrediteze, de exemplu, termenul „cișmea” ca avînd valoare simbolică. Dar cum orice termen poate fi inclus într-o paradigmă, includerea cișmelei în paradigma „surselor de apă” ne demonstrează că noul semnificant este, într-o structură de adîncime, apt să devină simbol, dar nu se poate vorbi încă de o construire efectivă a simbolului.

Să convenim deocamdată că, datorită contextului, în „generarea” simbolului poetic nu pot apărea decît nuanțe ale unor „structuri profunde”.

3. Deschizînd orice dicționar de simboluri consacrate, vom constata că majoritatea termenilor au mai multe semnificații. În dreptul termenului *măr*, de pildă, există sensurile : fertilitate ; dragoste ; păcat ; mîntuire ; cunoaștere ; moarte ; viață etc.

3.1. La o primă vedere, „dezambiguizarea” pare posibilă numai prin „context” [3]. Cînd, în reprezentările picturale ale Fecioarei cu pruncul, acesta ține în mînă un măr (simbolul apare integrat, deci, într-un context fix, stereotip chiar), mărul devine simbol soteriologic [4].

Dar, de fapt, el simbolizează izbăvirea, tocmai fiindcă e și simbol al păcatului originar. Semnificații „migrează”, astfel, unul în altul:

„păcat” $\rightleftarrows$, mîntuire de păcat

Mai mult, semnificatului „păcat” i se adaugă, menținîndu-ne la nivelul mitologiei biblice, și semnificația cognitivă și cea erotică.

Nu înregistrăm așadar un singur semnificat (oricum, am stabilit că **semnificat unic ⇒ alegorie,** deci „înghețarea” simbolului).

3.2. Manifestarea unei latențe a simbolului presupune deci și actualizarea latenței opuse, cel puțin. Se petrece la nivel simbolic actualizarea unei **suite** de seme, **unele comune cu contextul,** altele regăsibile într-o **paradigmă.** Cel mai adesea, două grupe din această suită de seme pot apărea interrelaționate prin opoziție :

$$\text{Simbol}\begin{cases}\rightarrow \text{semnificat}_1 \overset{\text{opus}}{\leftrightarrow} \text{semnificat}_2\\ \rightarrow \text{semnificat}_3\\ \rightarrow \text{semnificat}_n\ldots\end{cases}$$

[3] Vom aduce în discuție nu numai contexte lingvistice.

[4] Vezi James Hall, *Dictionary of subjects and symbols in Art*, Londra, ed. John Murray, 1980, p. 4.

Totuși, contextul pare că dirijează, că reliefează **una** din aceste latențe.

3.3. „Mărul” ca simbol mai poate fi integrat, de pildă, în contextul ceremonialului funerar[5].

Semnificațiile sale în acest caz sînt cel puțin trei:

1. „pomul” ritual care însoțește cortegiul funerar este o creangă ruptă care nu mai „odrăslește”, deci simbolizează *viața întreruptă*, moartea individului;
2. mărul este un arbore de „trecere” într-o altă lume („căci pe acea scară se suie mortul la cer”)[5];
3. este marcă a unui spațiu sacru, un *locus amoenus* sau chiar marcă a paradisului și semnifică *viața veșnică*.

Această configurație corespunde celei enunțate la **3.2.**:

„Măr” → moarte individuală
„Măr” → trecere — relație de opoziție
„Măr” → viață veșnică

Contextul, în cazul de față, este incapabil să „lumineze” mai mult una din semnificații; ele există **concomitent**.

Cea mai sigură explicație a acestei coexistențe este că cele trei valori distincte sînt, de fapt, conforme logicii oricărui ceremonial de trecere care presupune, obligatoriu, trei momente: 1. despărțirea de vechea stare; 2. trecerea propriu-zisă; 3. reintegrarea.

3.4. Mai departe, încercînd o circumscriere a acestor trei semnificații în ansamblul creației folclorice, descoperim că există o paradigmă coerentă a **dublului vegetal** cu semnificație tanatică sau erotică[6], o alta a „trecerii”, reperabilă, de pildă, în basm sau bocet[7] și, în fine, o a treia, mărul ca **marcă spațială** detectabilă în colind, basm, lirica erotică[8]. Deci, în ciuda faptului că, incluse astfel în contextul ceremonialului funerar, semnificațiile amintite îi reflectă structura, nu putem absolutiza acest criteriu al speciei și nici nu putem afirma că semnificațiile în discuție se grupează astfel numai datorită unor rațiuni „funcționale”, de vreme ce ele se regăsesc, evident **combinate** și altfel, și la nivelul altor specii. Un „context al speciei”, prin urmare, nu poate exercita, în ce privește simbolul, o „presiune forte”.

4. Am operat, mai sus, „lărgiri” ale contextului (context al speciei, ansamblul creației folclorice). O problemă dificilă este, desigur, și cea a limitei textului. Concepînd analiza simbolului prin relațiile sale cu contextul ne servim de schema:

text $\subset$ specie $\subset$ literatură populară $\subset$ „cultură”

În cazul unor tropi obișnuiți, raportarea la celelalte sfere, „domenii de incluziune”, e facultativă.

[5] Vezi S. Fl. Marian, *Înmormîntarea la români*, București, Edițiunea Academiei Române, 1892, cap. *Pomulu*, p. 165 și urm.; *Texte dialectale. Muntenia*, București, Editura Academiei, 1973, vol. I, p. 51, 114, vol. II, p. 54, 84.

[6] Vezi S. Fl. Marian, *ibidem*; *Flori alese din poezia populară*, București, Editura pentru Literatură, 1973, p. 191, 201, 232; Artur Gorovei, *Credinți și superstiții la români*, București, Editura Academiei, 1915, p. 26, 222.

[7] Vezi S. Fl. Marian, *ibidem*; *Antologie de literatură populară*, București, Editura Academiei, 1953, vol. I, p. 174, vol. II, p. 43, 598.

[8] George Coșbuc, *Opere alese*, București, Editura Minerva, 1979, vol. IV, p. 260—261; S. Fl. Marian, *ibidem*.

În cazul simbolului poetic e **necesară.**

Astfel, termenul „măr" poate apărea realizat şi ca metaforă, în ghicitori, de pildă:

Am două mere de aur
Cît le-arunc, atîta se duc[9],

în care, aplicînd criteriul rolului contextului (v. **1.1.**) observăm că se produce selecţia semică (e selectat numai semul comun pentru termenii „măr" şi „ochi").

Dar într-un text de tipul:

Spune, maică, adevărat
Apa-n care m-ai scăldat
Maică, unde o-ai ţipat?
La tulpina mărului
Să fiu frate dorului[10]

termenul „măr" concentrează, dincolo de semnificaţia etnologică a aruncării apei după prima scaldă a copilului, valori latente de care textul, neintrodus în alte „domenii de incluziune", nu poate să dea seama.

5. Am constatat la **1.1.** că un text exercită asupra simbolului poetic pe care-l conţine o „presiune slabă". Am adăugat criteriul „mobilităţii", deschiderii simbolului (**1.2; 3.2; 3.3.**). Ne-am pronunţat asupra posibilităţii reduse de „inovare" în sfera acestui „trop" (**2.1; 2.2.**), asupra existenţei unor criterii **extralingvistice** pertinente (**3.3.**) şi a inexistenţei presiunii contextului speciei în generarea semnificaţiilor simbolice.

Concluzia demersului nostru este că simbolul poetic, deşi depinde de text, nu e produs de el. El există ca trop în măsura în care, depinzînd de context, i se sustrage totodată.

Sigur că acelaşi semn lingvistic poate deveni metaforă, alegorie, dar el este, cu siguranţă, simbol poetic, atunci cînd se suprapune şi urmează legile **simbolului,** ale acelei realităţi prin excelenţă interdisciplinare numită simbol.

De altfel, ne-am şi permis discutarea unor altfel de contexte decît cele lingvistice, cu credinţa că cele două realităţi se suprapun şi că figura care poartă numele de simbol poetic este reflexul, epifania Marelui simbol.

Le rôle du contexte dans le processus de „génération" du symbole

(Résumé)

On établit d'abord deux distinctions : symbole ~ métaphore, symbole ~ allégorie. La métaphore implique la sélection des sèmes communes avec le contexte, donc une « pression forte » de celui-ci ; le symbole implique une équivalence du signifié global, donc une « pression

[9] Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei, 1898, p. 350.
[10] *Flori alese din poezia populară*, vol. I, p. 125.

faible » du contexte. Quant à la seconde distinction, un nouveau critère s'impose : celui de la **mobilité** de signification : l'allégorie est « figée » par rapport au symbole qui reste ouvert au niveau du signifiant et du signifié.

A cause de cette « flexibilité » on peut croire que ce n'est pas le contexte qui « décide », donc qui « crée ». Mais la possibilité d'« innovation » est tellement réduite ; puis, un symbole ne renvoie jamais à une seule signification mais à un paradygme entier, qui contient, souvent, deux significations opposées suivies d'autres et qui s'actualisent **en même temps.** Pour comprendre cette « concentration » symbolique il faut faire appel à d'autres contextes, linquistiques et extralinquistiques.

Le symbole poétique est dépendant du texte mais il n'en est pas le « produit » et il serait correct de nommer **symbole poétique** le trope qui coïncide avec cette réalité interdisciplinaire qu'est le SYMBOLE.

Martie 1984

Facultatea de Limba și Literatura Română București, Edgar Quinet 5–7

SOLOMON MARCUS

CUM DEPINDE UN TEXT DE LIMBA ÎN CARE ESTE SCRIS? (interpretîndu-l pe Marin Sorescu)

Cui se adresează traducerea unui text *T* dintr-o limbă *A* într-o limbă *B*? Răspunsul dat de obicei acestei întrebări este : acelor cunoscători ai limbii *B* care nu cunosc limba *A*. În cele ce urmează atragem atenţia asupra unui alt aspect al traducerii : modul în care cunoscătorii limbii *A* pot beneficia, în înţelegerea mai profundă a textului *T*, de diferite traduceri ale lui *T* în alte limbi. Ne vom referi, în mod explicit, la cazul în care *T* este un text poetic, dar interesul problemei este desigur mai general.

Numeroşi autori au atras atenţia asupra faptului că limba îşi pune amprenta pe modul în care vorbitorii ei înţeleg lumea. Ipoteza lui Sapir şi Whorf afirmă că noi disecăm natura pe căi trasate de limba noastră maternă. Marcel Cohen observa că logica unui popor depinde de limba pe care acesta o vorbeşte iar André Martinet constata că structura lingvistică pe care omul o primeşte din partea mediului său social este esenţial răspunzătoare de modul în care el îşi organizează concepţia sa despre lume. În acelaşi sens se exprimă şi Georges Mounin ([7], p. 272) : „Fiecare limbă conţine, prefabrică, impune vorbitorilor ei o anumită manieră de a privi lumea [...]". O discuţie a acestei chestiuni se găseşte la Ioan Kohn [5].

În lumina ideii de mai sus, este natural să presupunem că textul *T* scris în limba *A* depinde esenţial de această limbă. Mai precis, *A* nu este un simplu vehicul care poartă semnificaţiile lui *T;* dimpotrivă, întregul univers semantic al lui *T* depinde esenţial de *A*. Această situaţie justifică introducerea unei notaţii noi, *T(A)*, pentru a desemna dependenţa textului de limba în care el este scris. Dar dacă această dependenţă este organică, aşa cum s-a afirmat mai sus, atunci trecerea semnificaţiilor lui *T* într-o limbă alta decît *A* pare imposibilă. Limba *A* în care textul *T* a fost elaborat devine mediul natural al lui *T;* scos din acest mediu, textul se sufocă, la fel ca un peşte scos din apă.

Contra acestei imposibilităţi de principiu pledează însă unele reuşite particulare. Nici transplantul de organe nu este în general posibil, datorită efectului de respingere ; uneori totuşi acest transplant reuşeşte, chiar dacă nu putem explica de ce, în aceste cazuri, efectul de respingere nu s-a produs. Există apoi calea generoasă a compromisurilor. De fapt, fiecare traducere se face cu preţul unui compromis. Chiar fiecare? Textele matematice par a suporta o traducere perfectă dintr-o limbă în alta. Nu şi textele poetice. Ideea intraductibilităţii poeziei apare la Diderot. Un punct de vedere asemănător apare, mai recent, la Kurt Baldinger. E. Lovinescu susţine şi el că limbajul poetic, datorită valorilor de sugestie pe care le conţine, este intraductibil ([6], p. 170), dar ulterior îşi precizează ideile în sensul că valorile de sugestie nu se pot traduce prin simplă trans-

punere noțională ([6], p. 172). Ajungem astfel la afirmarea imposibilității unui anumit tip de ceea ce Roman Jakobson [4] numește traducere intralinguală, deci între două straturi distincte ale aceleiași limbi. Mai recent, E. A. Nida ([9], p. 86) consideră, dimpotrivă, că toate manifestările verbale sînt traductibile, cel puțin în ceea ce privește sensul. În același sens pledează Georges Mounin [8] și Marcel Govaert [2]. După acesta din urmă, traducerea este o echivalare sinonimică, iar sinonimia este mai degrabă posibilă între două limbi diferite decît în interiorul aceleiași limbi; tocmai acest fapt face posibilă traducerea.

Însă între cele două ipoteze opuse, una afirmînd posibilitatea, cealaltă imposibilitatea traducerii există o a treia cale, de reconciliere, asociind fiecărui text un anumit grad, un indice al traductibilității sale în general sau al traductibilității sale într-o limbă determinată. Acest indice ar putea lua valori între zero și unu. Valoarea unu ar fi asociată, de exemplu, unui text de logică matematică, în timp ce pentru un text de Mallarmé sau de Ion Creangă valoarea indicelui de traductibilitate s-ar depărta vertiginos de unu. Sîntem încă departe de posibilitatea de a elabora metode de evaluare a acestui indice. Putem însă pune în evidență o apreciere calitativă a traductibilității unui text, prin ceea ce vom numi *testul ciclului*. Testul constă în traducerea succesivă a textului T din limba A într-o limbă B, apoi din B în C și așa mai departe, urmînd ca după un număr finit de etape să ne întoarcem în limba A de plecare. Deosebirea dintre forma inițială $T_1(A)$ a textului și forma sa $T_2(A)$ obținută la întoarcerea în A va da o idee despre traductibilitatea textului T. Desigur, această idee se va nuanța și preciza cu atît mai mult cu cît vom utiliza trasee (cicluri) mai lungi și mai variate. În cazul particular în care ciclul se reduce la două etape, avem așa-numitul test al retraducerii, pe care Govaert [2] îl propune drept criteriu al calității traducerii. Dacă însă acest test este repetat de mai multe ori, de fiecare dată cu alți traducători, atunci din ansamblul rezultatelor obținute se va desprinde o informație care depinde mai puțin de traducătorii utilizați și mai mult de natura textului și a limbilor în discuție.

În cele ce urmează, vom prezenta o parte a unui experiment pe care l-am efectuat cu ajutorul atît al unor români cît și al unor vorbitori nativi ai unor limbi altele decît româna. Textul ales pentru acest experiment este poezia *Am legat*... de Marin Sorescu : „Am legat copacii la ochi/ Cu o basma verde/ Și le-am spus să mă găsească.// Și copacii m-au găsit numaidecît/ Cu un hohot de frunze.// Am legat păsările la ochi/ Cu o basma de nori/ Și le-am spus să mă găsească.// Și păsările m-au găsit/ Cu un cîntec.// Am legat tristețea la ochi/ Cu un surîs/ Și tristețea m-a găsit a doua zi/ Într-o iubire.// Am legat soarele la ochi/ Cu nopțile mele/ Și i-am spus să mă găsească.// Ești acolo, mi-a spus soarele,/ După timpul acela, / Nu te mai ascunde.// Nu te mai ascunde/ Mi-au spus toate lucrurile/ Și toate sentimentele/ Pe care am încercat/ Să le leg la ochi".

Este interesant faptul că toate persoanele solicitate (unele avînd contingențe slabe cu literatura) au fost de la început de părere că textul se traduce ușor în limba lor maternă. Unora, care nu cunoșteau limba română, le-am supus atenției versiunea engleză sau cea franceză, traducerea făcîndu-se astfel din engleză sau franceză într-o altă limbă. Am urmărit

toate aceste persoane în procesul de traducere, care nu a durat niciodată mai mult de 30 de minute. M-a interesat să observ unde apar momentele de ezitare și reflexie și unde anume operația de traducere se desfășoară spontan. Tocmai aceste chestiuni dorim să le discutăm aici, deoarece locurile în care a apărut o ezitare au fost și locurile în care, la retraducerea în românește, s-au produs devieri față de textul original. Dar, să urmărim mai întîi cîteva dintre traducerile din original în alte limbi.

În italiană. Ho legato un fazzoletto verde/ Sugli occhi degl'alberi/ E ho chiesto loro di venirmi a cercare.// E gli alberi mi hanno trovato/ Con un fremito di fronde.// Ho legato un fazzoletto di nuvole/ Sugli occhi degl'uccelli/ E ho chiesto loro di venirmi a cercare./ E gli uccelli mi hanno trovato/ con un canto.// Ho legato con un sorriso/ Gli occhi della tristezza/ E la tristezza m'ha trovato il giorno dopo/ In un amore.// Ho legato con le mie notti/ Gli occhi del sole/ E gli ho chiesto di venirmi a cercare.// Sei qui, ha detto il sole,/ Dietro il tempo, proprio qui./ Non nasconderti più.// Non nasconderti più,/ Mi hanno detto tutte le cose/ E tutti gli sentimenti/ Che ho cercato/ Di accecare.

În germană. Ich band Grün/ Um die Augen der Bäume/ Und sagte ihnen : findet mich !// Und die Bäume fanden mich sogleich/ Mit einen Blätterlachen.// Ich band Wolken/ Um die Augen der Vögel/ Und sagte ihnen : findet mich !/ Und die Vögel fanden mich/ Mit einem Lied.// Ich band Lächeln/ Um die Augen der Trauer/ Und die Trauer fand mich am Tag darauf/ Als ich liebte.// Ich band meine Nächte/ Um die Augen der Sonne/ Und sagte ihr : fände mich !// Da bist du, sagte die Sonne,/ Hinter der Zeit./ Verbirg dich nicht mehr.// Verbirg dich nicht mehr,/ Sagten alle Dinge/ Und alle Gefühle,/ Deren Augen ich zu verbinden suchte.

În franceză. J'ai couvert les yeux des arbres/ D'un bandeau vert/ Et leur ai dit de me trouver.// Et les arbres m'ont trouvé tout de suite/ En riant de toutes leurs feuilles.// J'ai couvert les yeux des oiseaux/ D'un bandeau de nuages/ Et leur ai dit de me trouver// Et les oiseaux m'ont trouvé/ Avec un chant.// J'ai couvert d'un sourire/ Les yeux de la tristesse/ Et la tristesse m'a trouvé le lendemain/ Dans un amour.// J'ai couvert les yeux du soleil/ Avec mes nuits/ Et leur ai dit de me trouver.// Tu es là, dit le soleil/ Derrière tout ce temps/ Ne te cache plus.// Ne te cache plus/ M'ont dit toutes les choses/ Et tous les sentiments/ Dont j'avais essayé/ De faire taire le regard.

Înapoi în limba română. Iată acum retraducerea în românește a celor trei versiuni de mai sus.

Din italiană. Am legat copacii la ochi/ Cu o eșarfă verde/ Și le-am cerut să mă caute.// Și copacii m-au găsit/ Cu un freamăt de frunze.// Am legat păsările la ochi/ Cu o eșarfă de nori/ Și le-am cerut să mă caute.// Și păsările m-au găsit/ Cu un cîntec.// Am legat tristețea la ochi/ Cu un zîmbet/ Și tristețea m-a găsit a doua zi/ Într-o iubire.// Am legat soarele la ochi/ Cu nopțile mele/ Și i-am cerut să mă caute./ Ești aici, mi-a spus soarele,/ Îndărătul timpului, chiar aici./ Nu te mai ascunde.// Nu te mai ascunde,/ Mi-au spus toate lucrurile/ Și toate sentimentele/ Pe care am încercat/ Să le orbesc.

Din germană. Am legat ochii copacilor/ Cu o panglică verde/ Și le-am spus : Găsiți-mă !// Și copacii m-au găsit îndată/ Cu un rîset de frunze.// Am cufundat în nori/ Privirile păsărilor/ Și le-am spus : Găsi-

ți-mă !// Și păsările m-au găsit/ Cu un cîntec.// Am încețoșat cu un zîmbet/ Ochii tristeții/ Și tristețea m-a găsit în ziua următoare/ În dragoste.// Am legat soarele la ochi/ Cu nopțile mele/ Și i-am spus : Găsește-mă !// Ești acolo, spuse soarele,/ Îndărătul timpului./ Nu te mai ascunde.// Nu te mai ascunde,/ Mi-au spus toate lucrurile/ Și toate sentimentele/ Pe care am vrut/ Să le leg la ochi.

Din franceză. Am acoperit privirile copacilor/ Cu o basma verde Și le-am spus să mă găsească.// Și copacii m-au găsit imediat/ Cu frunzele într-un hohot de rîs.// Am acoperit ochii păsărilor/ Cu o basma de nori/ Și le-am spus să mă găsească.// Și păsările m-au găsit/ Cu un cîntec. // Am acoperit cu un surîs/ Ochii tristeții/ Și tristețea m-a găsit a doua zi/ Într-o iubire.// Am acoperit ochii soarelui/ Cu nopțile mele/ Și i-am spus să mă găsească.// Ești acolo, spuse soarele/ După acel timp./ Nu te mai ascunde.// Nu te mai ascunde,/ Mi-au spus toate lucrurile/ Și toate sentimentele/ Pe care am încercat/ Să le orbesc.

Observăm că cele șase traduceri nu prea pun probleme de ordin sintactic. Ordinea lineară coincide, de cele mai multe ori, cu ordinea structurală. Unele neglijențe sau inexactități comise de traducători rămîn fără consecințe grave ; un exemplu semnificativ în acest sens este înlocuirea lui *a găsi* prin *a căuta* în traducerea din italiană. Să încercăm să urmărim vers cu vers metamorfozele textului de ieșire în raport cu cel de intrare.

Primul vers este regăsit întocmai în traducerea din italiană ; cu o schimbare de topică în cea din germană ; cu modificări de lexic și de topică în traducerea din franceză. Versul al doilea a creat ezitări în ceea ce privește cuvîntul *basma*, bogat în echivalențe sinonimice ; o singură dată (din franceză) el este regăsit întocmai. Versul al treilea reapare intact în ultima versiune, în timp ce în prima el este afectat de o modificare aproape sinonimică *(cerut* în loc de *spus)*, o înlocuire a vorbirii indirecte prin cea directă, cu modificarea corespunzătoare a modului verbal *(găsiți-mă* în loc de *să mă găsească)* și o greșeală care, în context, este aproape anihilată *(să mă caute* în loc de *să mă găsească)*. Versul al patrulea este regăsit intact în toate versiunile, cu excepția adverbului *numaidecît*, dispărut complet în prima versiune, înlocuit sinonimic cu *îndată* și *imediat* în celelalte două versiuni. Versul al cincilea a pus probleme prin substantivul *hohot*, înlocuit cu *freamăt* în prima versiune, cu *rîset* în a doua. În versiunea a treia, *hohotul* reapare, dar efectul de sugestie este considerabil redus față de original. Versul al șaselea reapare intact din italiană ; într-o echivalență aproape sinonimică din franceză ; considerabil modificat din germană, unde versurile al șaselea și al șaptelea sînt intervertite, *ochii* sînt înlocuiți metonimic prin *privirile*, iar *basmaua (de nori)* dispare cu totul, dar semnificația globală a versurilor al șaselea și al șaptelea obținute din germană se păstrează. În versul al optulea apare o situație similară celeia relative la versul al treilea. Versul al nouălea este regăsit intact în toate cele trei versiuni ; la fel versul al zecelea. Următoarele patru versuri sînt regăsite intact în prima versiune ; din germană și din franceză, versurile al 11-lea și al 12-lea sînt intervertite, *legat* este înlocuit cu *încețoșat*, respectiv cu *acoperit*, zîmbetul provenit din italiană și germană devine, ca în textul sorescian, *surîs* în versiunea din franceză. Versurile al 13-lea și al 14-lea reapar intact din franceză și cu modificări sinonimice din germană *(în ziua următoare* în loc de

a doua zi; în dragoste în loc de *într-o iubire). Am legat soarele la ochi* reapare intact din italiană și din germană, iar versul următor *Cu nopțile mele* reapare intact în toate cele trei versiuni. Însă în versiunea din franceză *acoperit* se substituie lui *legat*, iar *soarele la ochi* devine *ochii soarelui*. Versul următor repetă, în esență, situația versului al treilea. Următorul vers introduce o înlocuire a adverbului de îndepărtare cu cel de apropiere *(aici* în loc de *acolo)* în versiunea din italiană, dar în context această aparentă greșeală este complet neutralizată. Același vers cunoaște o modificare de timp verbal (perfectul compus *mi-a spus* este înlocuit cu perfectul simplu *spuse)* în celelalte două versiuni, dar modificarea rămîne fără consecințe asupra ansamblului. Versul *După timpul acela* nu mai este regăsit intact în nici una dintre versiuni, dar este modificat doar în ceea ce privește topica în versiunea din franceză, mai stîngaci din italiană și din germană. Următoarele două versuri, identice, *Nu te mai ascunde*, reapar intacte în toate versiunile ; la fel *Mi-au spus toate lucrurile/ Și toate sentimentele*. Penultimul vers reapare intact din italiană și din franceză, sinonimic modificat din germană. Ultimul vers reapare intact din germană, sinonimic modificat din italiană și din franceză.

Nu am prezentat mai sus decît o parte din experimentele efectuate ; am omis traseele mai lungi, în care se revine la limba de plecare prin intermediul a cel puțin două limbi. Dar chiar din compararea celor cîteva experimente de mai sus se desprinde concluzia că structura generală a deosebirilor dintre textul inițial și cel final este aceeași de fiecare dată. În ciuda deosebirilor mari dintre italiană și germană, retraducerea din germană nu prezintă deosebiri mai mari față de textul sorescian decît retraducerea din franceză, limbă înrudită cu italiana. Această situație, confirmată și de celelalte experimente, pe care nu le-am mai prezentat aici, arată că textul sorescian în discuție este dominat de elemente și structuri univoce, care deci nu lasă loc, cînd sînt transferate într-o altă limbă, nici unei alegeri între mai multe variante posibile. Astfel de elemente univoce, de înalt grad de determinare și specificitate sînt *ochi*, *verde*, *găsit*, *frunze*, *păsările*, *nori*, *cîntec*, *tristețea*, *soarele*, *nopțile mele*, *timpul*, *ascunde*, *lucrurile*, care se regăsesc intacte pe toate traseele parcurse. Mai mult, au intrat aici și elemente susceptibile de variante sinonime *copacii* (arborii), *sentimentele* (simțămintele) și altele, care și ele s-au regăsit intacte. Importanța acestor elemente este cu atît mai mare cu cît unele din ele sînt repetate *(copacii*, *găsit*, *păsările*, *tristețea*, *soarele*, *ascunde)*. Un rol cheie în structurile repetitive ale textului îl are *am legat*, care dă și titlul poeziei. Cu excepția traseelor care au inclus limba franceză, perfectul compus al verbului *a lega* este regăsit de fiecare dată.

Dar care este structura profundă a textului în discuție, structură transferată fără probleme în toate traducerile considerate și regăsită intactă la sfîrșitul fiecărui traseu? Este vorba de o anumită structură narativă ludică, simulînd jocurile copiilor. O primă parte a structurii constă într-un patrulater avînd drept vîrfuri o acțiune *(am legat)*, obiectul acțiunii *(copacii*, *păsările*, *tristețea*, *soarele)*, instrumentul acțiunii *(o basma verde*, *o basma de nori*, *un surîs*, *nopțile mele)* și o cerere adresată obiectului acțiunii *(și i-am (le-am) spus să mă găsească)*. O a doua parte a structurii constă într-o reacție a obiectului acțiunii, reacție alcătuită la rîndul ei din două părți, o acțiune *(și copacii m-au găsit numaidecît*,

și păsările m-au găsit, și tristețea m-a găsit a doua zi) sau o replică *(ești acolo, mi-a spus soarele,/ după timpul acela)* și instrumentul sau condițiile acțiunii *(cu un hohot de frunze, cu un cîntec, într-o iubire)* sau un imperativ *(nu te mai ascunde)* care se amplifică în final, fiind preluat de toate lucrurile și toate sentimentele pe care subiectul a încercat să le păcălească. După modelul arghezian *De-a v-ați ascuns*, jocul are un final grav.

Jocul începe normal și pămîntesc, singura îndrăzneală fiind personificarea copacilor. În această ordine a unei personificări cuminți, reacția cu un hohot de frunze a copacilor creează prima metaforă a textului fără vreo șansă de a-și mai regăsi autenticitatea și frumusețea prin retraducere. Într-o a doua etapă sîntem și mai mult scoși din ordinea contingentă a fenomenelor; punctul de șoc al poeziei, pregătit cu grijă de hohotul frunzelor, este basmaua de nori asociată, în același timp firesc și neașteptat, păsărilor. Copacii acceptă deci jocul propus și amplifică umanitatea lor, prin reacția de hohot; păsările prelungesc jocul, escaladîndu-l în fantezie; ele îl găsesc pe partener cu un cîntec. Acum totul devine posibil, desprinderea de contingent este totală. Tristețea este și ea o ființă vie, pe care surîsul încearcă s-o facă inofensivă, dar ea se dovedește mai tare și apare acolo unde era cel mai puțin așteptată sau măcar bănuită: într-o iubire. Antiteza dintre obiectul și instrumentul acțiunii crește, atingînd apogeul în asocierea *soare — nopțile mele*. Aici, urmează o a doua metaforă de mare frumusețe, și ea cu șanse minime de a se regăsi prin retraducere: alunecarea spațio-temporală din versurile *Ești acolo, mi-a spus soarele,/ După timpul acela*. Este momentul culminant, de profunzime, al poeziei. Soarele, ca izvor de lumină pe ale cărei raze timpul încremenește, poate observa detașat modul în care oamenii manipulează timpul, reliefînd anumite momente și eludînd sau denaturînd altele. „După timpul acela" sună aici ca și cum s-ar fi spus „după pomul acela". Timpul se spațializează, momentele devin locuri. *Timpul acela* ar putea fi aici o uitare datorită căreia eludăm o experiență anterioară. Primele două traduceri și retraduceri ratează sensul exact al acestui vers; a treia se apropie sensibil de el.

Devierile care se produc în procesul de traducere și în cel de retraducere se pot acumula și potența sau se pot, dimpotrivă, anihila reciproc. Este interesant faptul că, în experimentele efectuate, nu s-a produs nici o potențare, nici o amplificare a devierilor din traduceri prin cele din retraducere. Putem spune că textul sorescian considerat manifestă o deosebită stabilitate, în sensul că o deviere de la original nu tinde să se amplifice prin traducerile ulterioare, ci se stabilizează, regăsindu-se în textul de sosire. Într-adevăr, nu putem spune că trecerea de la *fazzoletto* la *eșarfă* adaugă ceva la trecerea de la *basma* la *fazzoletto*; sau că trecerea de la *hohot* la *fremito* e amplificată prin trecerea de la *fremito* la *freamăt*. Cele mai multe devieri sînt de acest tip. Există însă și cazuri de anihilare, de neutralizare reciprocă a devierilor din traducere cu cele din retraducere, în sensul reducerii algebrice a unor termeni egali în valoare absolută, dar de semn diferit. În această situație se află primele două versuri în trecerea din română în italiană față de trecerea din italiană în română. Versiunea italiană inversează ordinea lor, pentru ca retraducerea în română

să regăsească ordinea inițială. La fel se întîmplă, prin intermediul italianei, cu versurile al șaselea și al șaptelea.

Constatăm deci că sensurile textului sorescian rezistă atît la transferurile într-o altă limbă cît și la modificările sinonimice în interiorul aceleiași limbi. Tocmai această dublă rezistență explică puternica stabilitate a textului în procesul de traduceri și retraduceri prezentat mai sus. Un anumit statut al limbajului poetic, pe care îl teoretizaseră numeroși autori (de exemplu Tudor Vianu : actul liric este reflexiv, cel științific tranzitiv, sau Pius Servien, care afirma absența expresiilor echivalente în limbajul poetic) și pe care l-am preluat și dezvoltat mai departe în *Poetica matematică* (sub forma sinonimiei infinite a limbajului științific opusă absenței sinonimiei în limbajul poetic) se dovedește a fi nu statutul general al limbajului poetic, ci expresia tendințelor manifestate de o anumită orientare poetică (un reprezentant al ei de seamă fiind Mallarmé). Dar poate exista un statut unic al limbajului poetic în toată varietatea sa actuală de manifestări? Nu cumva trebuie mai degrabă să vorbim de o tipologie a limbajului poetic, fără a ne ambiționa în căutarea unui numitor comun al tipurilor identificate? De altfel, chiar în *Poetica matematică* observam că modelul propus pentru limbajul poetic și pentru cel științific are rolul unui termen de referință, deci al unui sistem de coordonate în raport cu care fiecare text se plasează în altă parte.

Dar aspectul principal pe care dorim să-l subliniem este altul. Experimente ca cele de mai sus permit să se întrevadă răspunsul la o întrebare fundamentală relativă la orice text și, în mod special, relativă la textele literare : *În ce fel și în ce măsură depinde un text de limba în care a fost el conceput?* Desigur, intuiția noastră dă singură un prim răspuns la această întrebare. Dar acest răspuns este corectat, pe alocuri confirmat și în alte părți infirmat de experimente ca cele de mai sus care, cu cît sînt mai numeroase și mai variate, cu atît conduc la un răspuns mai aprofundat și mai precis. Textul în discuție s-a dovedit relativ independent de limba română. Desigur, această independență nu este egală de-a lungul textului. Ondulațiile ei rezultă cu fidelitate din compararea versiunilor finale cu cele inițiale, pentru diferitele trasee considerate. Locul de maximă dependență pare să fie versul al cincilea *Cu un hohot de frunze.* O dependență care nu se manifestă în experimentele prezentate aici, dar care apare în altele, este legată de folosirea, în primul și în al patrulea vers, a cuvîntului *copacii*, a cărui nuanță specifică în raport cu *arborii* cu greu poate fi marcată într-o altă limbă ; de altfel, nici *Dicționarul explicativ al limbii române* nu o lămurește. Dar proveniența din fondul de substrat conferă, fără îndoială, lui *copacii* o poeticitate pe care un neologism ca *arborii* nu o poate avea în contextul discutat aici. O dependență mai mică, dar nu neglijabilă, o comportă folosirea cuvîntului *basma*, cu atît mai mult cu cît el apare de două ori. Diferitele lui sinonime ca *batic* (care apare într-o retraducere pe care nu am reprodus-o aici), *eșarfă*, și cu atît mai puțin, *panglică* nu au nici unul același efect de asociere în sintagmele la care el participă *(basma verde, basma de nori)*. O dependență mai slabă apare cu folosirea lui *numaidecît*. În rest, manipularea sinonimică are un cîmp foarte limitat de manifestare sau nu-l are deloc. În structura

să profundă, textul sorescian în discuţie este transferabil într-un limbaj sincretic universal.

S-ar mai putea discuta, în legătură cu tipul de experimente discutate aici, o problemă foarte mult dezbătută de practicienii traducerilor literare şi pe care am putea-o formula astfel: se poate vorbi oare de un grad diferit de ospitalitate pe care diferite limbi îl manifestă faţă de o anumită operă literară? S-a constatat, de exemplu, de mai multe ori că Eminescu sună mai bine în germană decît în franceză. Unii merg mai departe şi pretind că poezia românească în genere este mai bine traductibilă în anumite limbi decît în altele. Această idee că o limbă *B* ar putea fi „mai ospitalieră" decît o altă limbă *C* în ceea ce priveşte traducerile dintr-o a treia limbă *A* sau dintr-o anumită categorie de texte din *A* îşi aşteaptă încă o investigaţie mai sistematică. Nu este greu de văzut în ce fel ar putea fi folosite, în acest scop, experimente ca cele de mai sus. Tot ceea ce putem spune deocamdată este că faţă de textul sorescian considerat toate limbile în care el a fost tradus au manifestat în esenţă acelaşi grad de ospitalitate, fapt concretizat în structura retraducerilor obţinute.

Într-un moment în care lingvistica teoretică, poetica şi teoria generală a comunicării contribuie la elaborarea unei teorii generale a transferului în interiorul unui sistem sau între sisteme semiotice diferite (G. Steiner [10], Itamar Even-Zohar [1]; J. S. Holmes, J. Lambert, R. van Den Broeck [3]) este necesar un control de natură empirică al speculaţiilor teoretice, din care atît teoria cît şi practica traducerii vor beneficia.

BIBLIOGRAFIE

1. Itamar Even-Zohar, *Translation theory today. A call for transfer theory*, „Poetics Today", vol. 2, number 4, Summer/Autumn 1981, p. 1—7.
2. Marcel Govaert, *Paradoxes sur la traduction*, „Linguistica Antverpiensia", vol. 5, 1971, p. 39—62.
3. J. S. Holmes, J. Lambert, R. van den Broeck, eds. *Literature and translation. New perspectives in literary studies*, Louvain, Acco, 1978.
4. Roman Jakobson, *On linguistic aspects of translation*, in Reuben A. Brower, editor, *On translation*, Cambridge, Mass., Howard University Press, 1959, p. 232—239.
5. Ioan Kohn, *Virtuţile compensatorii ale limbii române în traducere*, Timişoara, Editura Facla, 1983.
6. Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. 6, *Mutaţia valorilor estetice. Concluzii*.
7. Georges Mounin, *Les problèmes théoriques de la traduction*, Paris, Gallimard, 1963.
8. George Mounin, *L'intraduisibilité comme notion statistique*, „Babel", 1964, no. 3.
9. Eugen A. Nida, *Toward a science of translation*, Leiden, Brill, 1964.
10. George Steiner, *After Babel*, New York, London, Oxford University Press, 1975; traducere românească la Editura Univers, 1983.

How a text written in a language is dependent on this language

(Abstract)

It is normally assumed that a text T written in a language A depends essentially on A. In order to test the degree and the nature of this dependence, we can take various sequences of languages B, C, D,..., L and consider the translations of T from A into B, from B

into C, . . ., from K into L and from L back into A, then compare the initial and the final version of T. This is the *test of the cycle*. More and longer cycles we consider, more relevant is the result. Such a test, under the form of a cycle of length two, is usually considered (see for instance [2]) as a test of the quality of the translation. Under the form applied in the present paper, it enables to check how various parts of the text T are depending on the language A. Three experiments are envisaged in this respect, concerning a poem by Marin Sorescu and its translations into and from Italian, German and French. Some other experiments with the same poem, which are not presented in the present paper, confirm the basic result : Sorescu's poem has a very low degree of dependence with respect to Romanian. This is perhaps one of the reasons of the success of Sorescu's poetry in many countries.

Aprilie 1984

Facultatea de Matematică
București, Academiei 14

CORINA CIOCÂRLIE

ASPECTE ALE SPECIFICULUI SEMANTIC AL LIMBILOR DIN PERSPECTIVA TRADUCERILOR POETICE

Articolul reprezintă o încercare de analiză semantică din perspectivă contrastivă (pornind de la cîteva poezii ale lui M. Eminescu traduse în franceză) și urmărește demonstrarea existenței unui specific semantic al limbilor, sporit de intervenția perspectivei determinate a limbajului poetic.

A. Compararea tuturor structurilor semantice a două limbi este, în stadiul actual al cercetărilor, un deziderat. Comparația se poate face fie la nivelul unor subansambluri lexicale izolate [1], fie pe baza analizei semantice a unor texte concrete, cum este cazul poeziilor lui Eminescu, pentru care dispunem de texte paralele în română și franceză [2]. Investigarea acestor texte nu va fi făcută cu scopul de a sesiza interpretările subiective (devieri de la textul românesc justificate numai din perspectiva traducătorului).

Așadar, analiza semantică româno-franceză pornind de la poeziile lui Eminescu se bazează pe aparatura conceptuală componențială și vizează beneficiile teoretice și practice [3] ale unui asemenea mod de investigare (diferențele semantice de la o limbă la alta fiind sesizate în detaliu la nivelul trăsăturilor de sens, mai pot rezulta, eventual, sugestii pentru o mai bună traducere în funcție de datele stabilite). Problema redării corespondenței semantice cît mai exacte de la o limbă la alta a preocupat pe cercetătorii moderni din diferite perspective, dat fiind că, în general, se admite existența unui specific semantic al fiecărei limbi. El se poate manifesta însă în diferite forme în cazurile particulare și tocmai de aceea am considerat că o analiză semantică concretă și de detaliu pornind de la text poate fi utilă. Desigur că în cursul analizei unor asemenea texte intervine și perspectiva determinată a limbajului poetic, în speță a speci-

[1] G. Mounin, *Clefs pour la sémantique*, Ed. Seghers, 1972, descrie, de exemplu, denumirile animalelor domestice din franceză, descriere care ar putea fi comparată cu analiza acelorași denumiri din română (v. I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, LRC, 11).

[2] Mihail Eminescu, *Poèmes*, Version française de Pierre Nicolesco, București, „Universul", 1931 (P.M.).

Mihail Eminescu, *Poésies*, Traduites par Marguerite Miller-Verghy, Buc., „Cartea Românească", 1983 (M.M.-V.).

Mihail Eminescu, *Poésies*, traduites par S. Pavès, Buc., Tipografia Bucovina, I. E. Torouțiu, 1945 (S.P.).

Mihai Eminescu, *Poezii — Poésies*, Traduceri și Cuvînt înainte de Veturia Drăgănescu-Vericeanu, Buc., Minerva, 1974 (V. D.-V.).

Mihai Eminescu, *Poezii*. Echivalențe eminesciene în limbile engleză, franceză, germană, rusă și spaniolă, Buc., Ed. Albatros, 1971 (D.I.S.).

Mihai Eminescu, *Opere alese*, Buc., Editura pentru literatură, 1964.

[3] J. Lyons, *Précis de sémantique*, Paris, Larousse, 1978, p. 258, consideră că sloganul italian „traduttore, traditore" este relevant semantic din mai multe puncte de vedere.

ficului semantic al diferitelor figuri de stil. Fără să neglijăm acest aspect, îl vom subordona problemelor mai generale ale analizei semantice.

B. Necorespondențe semantice dintre română și franceză

1. Introducerea, din rațiuni prozodice, a unui lexem nou, de obicei cu funcție de atribut adjectival.

Situații posibile :

1.1. Lexemul e introdus arbitrar, întrucît :

1.1.1. el nu face decît să reia sau să amplifice un termen cu sens apropiat ; „cale lungă" (9) [4] tradus prin „chemin long, *infini*" (P.M.) ; „varsă" (5) prin „verse *à flots*" (S.P.) ; „să alergi" (2) prin „cours *vite*" (V.D.-V.) ; „vrăjiți" (4) prin „*commande* et charme" (D.I.S.) etc.

1.1.2. conținutul său semantic e implicat de cel al substantivului determinat : „zîne" (6) devine „*légendaires* fées" (S.P.) sau „*merveilleuses* fées" (V.D.-V.) ; „raza" (9) „rayon *brillant*" (V.D.-V.) ; „ochii ei albaștri" (4) — „ses *deux* grands yeux bleus" (D.I.S.) ; „plopii" (6) — „les *souples* peupliers" (S.P.) ; „manta-mi" (10) — „ma *large* mante" (D.I.S.) ; „trestia" (4) — „les *verts* roseaux" (M.M.-V.) ; „haina nopții' (4) — „le *sombre* manteau de la nuit" (S.P.). Toate aceste epitete reprezintă de fapt elemente redundante, zînele neputînd fi altfel decît minunate, razele altfel decît strălucitoare, noaptea altfel decît întunecată sau ochii mai mulți decît doi.

1.2. Un nou lexem e introdus arbitrar, trădînd astfel originalul în spirit sau în formă : „ramură" (3) apare tradus în diferitele versiuni ca „branche *fleurie*" (V.D.-V.), „rameau *fleuri*" (M.M.-V.), „*beau* rameau" (D.I.S.), „branche *nouvelle*" (S.P.). Primele două versuri ale strofei „Ai fi trăit în veci de veci/ Și rînduri de vieți/ Cu ale tale brațe reci/ Înmărmureai măreț" (6) devin „*Changeant de forme et d'existence*/ Tu pouvais revivre à jamais" (S.P.), deși e evident că verbul „a înmărmuri" neagă tocmai schimbarea formei.

Traducerea „belle, folâtre, *sans conteste*" (V.D.-V.) a versului „Ce frumoasă, ce nebună" (1) nu ține seama de registru, introducînd o expresie sentențioasă, iar apoziția din „le soleil, *docteur ès feux*" (D.I.S.) vulgarizează sintagma „a soarelui căldură" (1).

În strofa „Neguri albe, strălucite/ Naște luna argintie/ Ea le scoate peste ape,/ Le întinde pe cîmpie" (4) verbul „scoate" e tradus prin „pose *très soigneusement*" (D.I.S.). Cum adverbul introduce semele /lent/, /cu grijă/, se distinge efectul creat de mișcarea rapidă a negurilor scînteietoare.

1.3. Epitetul e ales dintre cele pe care Eminescu le-a folosit frecvent în contexte similare, prin urmare prezintă un fel de „garanție" : „raza" (9) devine „rayon *serein*" (S.P.) ; „steaua" (7) — „l'étoile *sereine*" (S.P.) ; „fața ei" (4) — „son *doux* visage" (M.M.-V.) ; „flori de tei" (2) — „les fleurs de *doux* tilleul" (M.M.-V.) ; „sărutări" (1) — „de *doux* baisers" (M.M.-V.) ; „luna" (1) — „la lune *douce*" etc.

[4] Exemplele au fost extrase din următoarele poezii : *Floare albastră* (1) ; *Dorința* (2) ; *O, mamă* (3) ; *Crăiasa din povești* (4) ; *Scrisoarea I* (5) ; *Pe lîngă plopii fără soț* (6) ; *Și dacă* (7) ; *La mijloc de codru des* (8) ; *La steaua* (9) ; *Odă în metru antic* (10).

O situaţie asemănătoare e cea în care traducerea se face prin „contaminare" cu alte poezii : „Iar în păr înfiorate/ Or să-ţi cadă flori de tei" (2) devine „Et du haut tilleul *jaloux*/ neigeraient sur ta tête" (S.P.). Epitetul personificator „gelos" atribuit substantivului „tei" e motivat probabil prin raportare la *Luceafărul*, unde sub privirile lui Hyperion cad flori argintii deasupra celor doi îndrăgostiţi : „Miroase florile argintii/ Şi cad, o dulce ploaie/ Pe creştetele-a doi copii/ Cu plete lungi, bălaie". Aceste versuri — mai exact sintagma „o dulce ploaie" — explică probabil şi analogia cu un fenomen atmosferic în traducerea finalului din *Dorinţa* : „Des fleurs neigeraient sur ta tête" (S.P.). (Sau, în altă versiune, „Tandis que du tilleul pleuvront/ Sur tes cheveux les fleurs tremblantes" (M.M.-V.).)

1.4. Prin introducerea noului lexem se produce un transfer de seme (raport paradigmatic-sintagmatic). Versurile „Iar raza ei abia acum/ Luci vederii noastre" devin „Son rayon *brillant* vient/ Pour nos yeux de naître". Traducîndu-l pe „luci" prin „naître" se pierde un sem (/strălucitor/), recuperat însă prin introducerea epitetului „brillant" ca determinant al lui „rayon".

Alt exemplu : „Şi mi-i spune atunci poveşti/ Şi minciuni cu-a ta guriţă" (1) e tradus „Tes lèvres me raconteront/ Des *tendres* riens et de mensonges". Faţă de „guriţă", „lèvres" pierde valoarea afectivă a diminutivului, valoare recîştigată însă prin apariţia epitetului „tendres" pe lîngă substantivul „riens". Procesul este deci următorul : la Eminescu, un singur lexem („guriţă") reuneşte două seme (/cavitate bucală/ + /valoare afectivă/), pe cînd în traducere apare disjuncţia acestor seme prin repartizarea lor la două lexeme diferite („lèvres", respectiv „tendres").

Acest proces poate fi explicat cu ajutorul semanticii generative, care tinde să reprezinte conţinutul oricărei unităţi semnificative ca o configuraţie (instituire a unei relaţii particulare între seme). Astfel semele /uman/ şi /tînăr/ prezente în cuvîntul „copil" (exemplul dat de J. D. Mc. Cawley [5]) se află într-o relaţie semantică analoagă celei în care se găsesc substantivul şi adjectivul într-o frază. Intuind existenţa unei astfel de structuri profunde, de tip determinat — determinant, dincolo de structura de suprafaţă, traducătorul disociază lexemul „luci" în „rayon *brillant*" + „vient de *naître*" (respectiv „guriţă" în „lèvres" + tendres").

Se poate produce însă şi mecanismul invers : „*Apucînd* spre sat în *vale*" (1) devine „Nous descendrons vers le village". Traducerea, prin verbul „descendre", operează conjuncţia a două seme (/a merge/ şi /jos/) care la Eminescu erau repartizate în două lexeme diferite („apucînd", respectiv „vale").

2. Inadecvări semantice constînd în faptul că termenul din franceză nu reprezintă echivalentul exact al termenului din română.

Situaţii posibile :

2.1. Nu apare o motivare semantică explicită a modalităţii de traducere propuse (cazul cel mai puţin interesant). Voi da numai cîteva exemple : „singuratece izvoare" (2) devine „*maints* torrents *mystérieux*"

[5] J. D. Mc. Cawley, *Semantic Representation*, Symposium on Cognitive Studies and Artificiel Intelligence Research, Chicago, 1969, *apud* Oswald Ducrot/Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Ed. du Seuil, 1972, p. 343.

(S.P.), „ca să pot muri liniștit" (10) — „pour pouvoir mourir *à nouveau*" (D.I.S.); „lume și vreme" (5) — „monde *douteux*" (S.P.); „plopii fără soț" (S.P.) — „les peupliers *sans âge*" (S.P.).

2.2. Traducerea diferă de original prin seme graduale. „Cale lungă" (9) e tradus prin „route *démesurée*" (S.P.) (grad maxim față de grad mare); „focul meu" (10) — „mon *incendie*" (S.P.) (grad mare față de nemarcat gradual).

2.3. Traducerea diferă de original prin introducerea unor seme substanțiale noi. „Izvorul" (2) devine „torrent" (S.P.) (e introdus astfel semul /temporar/); „cîmpiile" (1) — „desserts" (M.M.-V.) (+ /nefertil/); „prund" (2) — „sable" (S.P.) (+ /granule fine/ față de /granule mari/); „Ochii mei înălțam visători la steaua/ Singurătății" (10) e tradus prin „Je *fixais* rêveur l'*immobile* étoile/ Des solitudes" (D.I.S.) („înălțam" indică direcția mișcării, iar „fixais" concentrează acțiunea într-un punct; semul /absența mișcării/ e întărit în versiunea franceză prin apariția adjectivului „immobile").

„Cu grijă" (3) devine „avec lenteur" (V.D.-V.), pierzîndu-se astfel semul /atent/. Versul „Și-ncet să mi te-apropii" (7) e tradus „Pour que tout près de moi tu surgisses" (S.P.): adverbul „încet" alături de verbul „apropii" sugerează o mișcare lentă, învăluitoare, în timp ce sintagma „tout près de moi", determinînd verbul „surgir", indică o apariție bruscă și strică astfel efectul creat de versul eminescian.

2.4. Cuvîntul care trebuie tradus e polisemantic. Abaterea vine din faptul că versiunea franceză traduce un alt sens al cuvîntului polisemantic decît acela implicat de versurile lui Eminescu.

Astfel „Stînca stă să se prăvale/ În prăpastia măreață" (1) apare tradus „Et la roche apprête sa course/Vers l'abîme grandiose". Construcția cu valoare de aspect „a sta să" are două sensuri: 1) a fi pe punctul de a... (/-intenție/) și 2) a fi pregătit de... (/+ intenție/). Contextul „Stînca stă să se prăvale" admite numai sensul 1), dar traducerea franceză actualizează sensul 2); efectul se poate observa nu numai la nivel semic, ci și în plan stilistic: personificarea stîncii, „pregătite de cursă", înlătură orice tensiune și tonul grav devine ușor glumeț.

Alt exemplu: în „Mi-oi desface de-aur părul/ Să-ți astup cu dînsul gura" (1), versul al doilea apare tradus „Et ta bouche je la bâillonne" (V.D.-V.) sau „Afin de t'en faire un bâillon" (M.M.-V.). „A astupa" e un verb cu două sensuri: 1) a înfunda o gaură și 2) a face să nu se mai vadă (acoperind). Versul eminescian presupune evident sensul 2), dar „bâillonner" e traducerea aproape exactă a sensului 1); rezultatul e nemulțumitor, căci în momentul cînd „părul de-aur" devine „călușˮ, ideea, la rîndul ei, e mult mai puțin poetică.

Dacă pînă aici am avut în vedere numai contextul semantic, exemplul următor va pune în discuție și contextul gramatical: verbul „a asculta" are următoarele sensuri: 1) a-și încorda auzul pentru a percepe un sunet, a auzi și 2) a acorda importanță celor spuse de cineva, a împlini o dorință, a se conforma unui ordin. În cazul versului „S-ascult de glasul gurii mici" (6), dacă ne-am ghida numai după aspectul semantic, am putea accepta versiunea: „Ouïr ta voix enchanteresse" (S.P.). Ținînd însă seama de faptul că, urmat de prepoziția „de", verbul „a asculta"

nu-şi mai păstrează decît sensul 2), singura versiune corectă rămîne „Soumis à ta si douce voix" (M.M.-V.).

În situaţiile descrise mai sus, inadecvarea traducerilor vine din aceea că nu s-a ţinut seama de importanţa contextului în dezambiguizarea cuvîntului polisemantic şi s-a ales la întîmplare unul din sensurile date de dicţionar. Există totuşi în poezie — spre deosebire de limbajul ştiinţific — numeroase cazuri în care contextul nu joacă un rol decisiv; altfel spus, există contexte care „suportă" două sau mai multe sensuri ale aceluiaşi cuvînt, şi aceasta tocmai datorită marii deschideri a limbajului poetic.

Iată cîteva exemple: „trestia cea lină" apare tradus astfel: „jonc bruissant à peine" (V.D.-V.), „les roseaux soyeux" (M.M.-V.) şi „les tendres roseaux". Cum „lin" are următoarele sensuri: 1) (despre sunete) calm, potolit, lipsit de intensitate; 2) neted, e clar că prima versiune traduce sensul 1), iar celelalte sensul 2), şi totuşi traducerile sînt la fel de reuşite.

Versul „Căci sub frunte-i viitorul şi trecutul se încheagă" (5) admite ambele sensuri ale verbului „a se închega": 1) a se uni, a se lipi trainic şi 2) a prinde contur, a lua fiinţă; astfel, versiunea „Avenir, passé, de même sous son front se recomposent" (V.D.-V.) traduce sensul 2), iar „L'avenir et le passé/ S'enchevêtrent sous son front" (M.M.-V.) se referă la sensul 1).

Strofa „Un chip de-a pururi adorat/ Cum nu mai au părechi/ Acele zîne ce străbat/ Din timpurile vechi" (6) admite la rîndul ei două dintre sensurile cuvîntului „chip": 1) faţă, obraz, figură şi 2) imagine, sensuri vizate şi de cele două traduceri: „figure" (S.P.), respectiv „image" (M.M.-V.).

În sfîrşit, situaţia care mi se pare cea mai interesantă: în versul „La capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi" (3), apare verbul „a îngropa", avînd în general două sensuri: 1) a băga un mort în groapă şi 2) a băga în pămînt, a muşuroi o plantă. Contextul face evident posibil numai sensul 2) şi astfel traducerea „Plante-la doucement tout près de mon chevet" e fără îndoială corectă. I se poate reproşa însă verbului „planter" faptul că pierde — faţă de „a îngropa" — registrul elegiac şi prin urmare nu se mai armonizează la fel de bine cu restul poeziei. Pentru acest motiv mi se pare preferabilă versiunea „A mon chevet soigneuse *enterre* ce rameau" (M.M.-V.), chiar dacă „planter" e verbul care are exact sensul 2) cerut de context, „enterrer" apropiindu-se mai mult de sensul 1).

2.5. Necorespondenţe datorate influenţei semnificantului asupra semnificatului:

a) în cadrul aceleiaşi limbi sînt posibile mai multe interpretări care favorizează necorespondenţa (ambiguitatea).

„Flori de tei deasupra noastră/ Or să cadă rînduri-rînduri" e tradus prin „*tour à tour* vont tomber" (P.N.) sau prin „*une par une*"/ Les fleurs du doux tilleul vont tomber" (M.M.-V.). Expresia „tour à tour" nu-l traduce de fapt corect pe „rînduri-rînduri" (nenumărate, „din abundenţă") ci pe „rînd pe rînd" („una cîte una", „una după alta"). Deosebirea între cei doi semnificaţi e considerabilă; ea se explică însă prin apropierea —

realizată probabil în subconştientul traducătorului — între semnificanţii corespunzători („rînduri-rînduri" şi „rînd pe rînd").

b) de la o limbă la alta se produc deplasări datorate falsei apropieri dintre semnificanţi.

„Tu trebuia să te cuprinzi/ De acel farmec sfînt" devine „Il eût fallu, cœur solitaire/ Comprendre ce charme à son tour" ; „comprendre" nu e nicidecum echivalentul lui „a cuprinde", dar apropierea între semnificanţi e evidentă şi traducătorului i-a plăcut s-o menţină, adaptînd versul românesc.

2.6. Schimbarea nejustificată a registrului. Iată cîteva exemple : cuvîntul popular „cerca" din „Eu pe-un fir de romaniţă/ Voi cerca de mă iubeşti" (1) e tradus prin diferite expresii, aparţinînd toate limbii literare îngrijite : „Effeuillant une marguerite/ Si tu m'aimes *je tiendrai compte*" (V.D.-V.) ; „J'effeuillerai des marguerites/ *Afin de voir* combien tu m'aimes" (M.M.-V.) sau „Sur une branche de rosmarin, moi/ Si tu m'aimes, *je tiendrai compte*". Invers, „înc-o gură şi dispare" e tradus în limbaj familiar : „Un bécot... elle *file* discrète" (V.D.-V.).

În general, traducerea vocativului „iubite" (1) e „mon bien aimé" (M.M.-V.) sau „mon chéri" (P.N.) ; într-un singur loc apare „mon charmant prince" (V.D.-V.), expresie admirativă pe care am putea-o accepta, dat fiind contextul, dar tocmai în această versiune, versul „Dulce netezindu-mi părul", din strofa următoare, e tradus prin „bichonnant ma chevelure" — expresie familiară, dacă nu chiar peiorativă.

Traducîndu-l pe *O, mamă* prin *Oh, maman* (S.P.), efectul e exact acelaşi pe care l-ar fi obţinut Eminescu intitulîndu-şi poezia *O, mămico.*

2.7. În cazul în care traducerea exactă a cuvîntului românesc ar da în franceză un termen cu valoare prea generală, una din soluţii este **recurgerea la o sinecdocă particularizantă.**

Astfel, „Boabe mari de piatră scumpă" (4) devine fie „De gros grains de *topazes*" (D.I.S.), fie „*diamant*" (P.M.).

Pentru a realiza sinecdoca alegînd termenul cel mai potrivit, se are în vedere contextul : acelaşi cuvînt „haină" (al cărui corespondent „vêtement" e prea abstract) e tradus în două situaţii diferite prin termeni diferiţi : haina nopţii (4) prin „Sur la *robe* des nuits noires" (D.I.S.), iar „haina lui Herakle" (10) prin „sa *toge* ardente" (D.I.S.) sau „sa *tunique*" (S.P.).

Se poate recurge şi la procedeul invers, constînd într-o sinecdocă generalizantă : „cu gene ostenite" (5) devine „les yeux lassés" (S.P.), iar „steaua" (9) — „l'astre" (S.P.).

Alteori traducerea se realizează prin transfer metonimic : „E ca în minte să te am" (7) devine „C'est pour te bien garder dans mon cerveau" (S.P.) (metonimie : cauză pentru efect). „Ochiul tău senin" (6) e tradus prin „ton regard serein" (V.D.-V.) (metonimie efect pentru cauză) (sau, în altă versiune, prin „ta *prunelle* sereine" (S.P.), nou exemplu de sinecdocă particularizantă).

În *Pe lîngă plopii fără soţ* se realizează următoarea metonimie (recipient pentru conţinut) : „candelă s-aprinzi". Unul dintre traducători reduce abaterea („brûler une *huile* sainte" (M.M.-V.), iar ceilalţi realizează la rîndul lor noi metonimii faţă de versiunea românească : „faire veiller

la flambée" (V.D.-V.) – efect pentru cauză – şi „dresser un ardent autel" (S.P.) – loc pentru produs.

2.8. Alte exemple de reducere a unor tropi:

2.8.1. Metafore: „a lumii boltă" (5) devine « les cieux », „trepte osebite" (5) – « vies différentes » (V.D.-V.), iar „prispa cea de brazde" (2) e tradus prin « les tendres *herbes* » (V.D.-V.), « le seuil de *mousse* » (S.P.) ori « le lit fait de *gazon* » (M.M.-V.) (soluţiile variate se datorează diferitelor interpretări ale metaforei).

2.8.2. Epitetul metaforic: „lumina ta fecioară" (5) e tradus, modest, prin „*clarté*".

2.8.3. Comparaţie: „Ca un stîlp eu stam în lună" (1): încercarea de a păstra această figură nu dă rezultate, „Sous la lune je reste planté comme un pieu" (P.N.) e un vers foarte puţin poetic. Alţi traducători caută semul comun celor doi termeni ai comparaţiei pentru a-l include într-un epitet verbal; aici însă rezultatele diferă în funcţie de interpretare: „Je reste *inerte* sous la lune" (M.M.-V.) (/nemişcat/); „Seul, *debout* contre la lune" (/singur/, /poziţie verticală/). În sfîrşit, ultima versiune: „Sous la lune *planté* je reste" (V.D.-V.) renunţă la comparaţie, dar traduce verbul „stam" prin „planté", pentru a nu pierde complet analogia cu stîlp. Soluţia lasă însă de dorit din cauza sensului conotativ al lui „planté" („părăsit, cu buzele umflate"), care strică tot efectul din finalul poeziei.

3. Voi enumera în continuare cîteva dintre tipurile de cuvinte care pun cele mai multe probleme traducătorilor:

3.1. cuvintele aşa-zise „intraductibile": „dor" (9) devine „désir *ardent*" (P.N.); „*nos amours*" (S.P.), „*l'amour*" (V.D.-V.).

3.2. termenii populari, exprimările familiare: am văzut deja soluţiile inexacte pentru „voi cerca de mă iubeşti" (1). De asemenea, „Să nu ne ducă-n triste zidiri de *ţintirim*" (3) e tradus nemulţumitor: „Au triste cimetière *évitons* de dormir" (S.P.); „Point de *lieu triste, avec des murs autour*" (D.I.S.) sau „Je ne veux pas qu'on nous porte *entre les murs des morts*" (V.D.-V.).

3.3. verbe ca „a vorbi", „a face" sau alte cuvinte atît de frecvent folosite încît traducătorul parcă nu are „încredere" în ele: nevenindu-i să creadă că un mare poet se poate exprima atît de simplu, el descoperă echivalente mult mai pretenţioase, dar care devin ridicole în contextul respectiv: „îngînă *glasul* tău" (3) tradus prin „murmurent tes discours" (S.P.); „n-am zis nimica" (1) prin „Je ne ronchonne" (V.D.-V.), iar „Şi mi-i spune atunci poveşti" (1) prin „Tu *m'expliquerais* des mythes" (D.I.S.). La fel, „Vom vorbi-n întunecime" (1) devine, în diferitele versiuni: „Nous nous dirons dans le noir/ Les *esquis secrets* du soir" (D.I.S.), „on se confesse" (V.D.-V.), „nous causerons" (M.M.-V.).

3.4. versuri în care schimbarea topicii în versiunea românească poate duce la confuzii grave în traducere: astfel „Ca să iasă chipu-n faţă/ Trandafiri aruncă tineri" e tradus „Pour que l'image enfin paraisse/ Des roses y jettent *les gars*" (S.P.) (atributul adjectival „tineri" e confundat în traducere cu subiectul exprimat prin substantiv: „les gars"). Analogia cu „Trandafiri aruncă roşii/ Peste unda fermecată" din versurile precedente e totuşi atît de evidentă încît ne întrebăm cum de traducă-

torul a găsit aici soluția corectă „La belle enfant/ lance des roses rougeâtres" (S.P.).

3.5. epitete rar întîlnite în contextul respectiv : „voiosul luminiș" (epitetul personificator) — tradus „la verte clairière" (M.M.-V.) sau „*Blanche* et *belle* clairière" (D.I.S.).

În încheiere, voi prezenta două încercări de clasificare a tipurilor de probleme care se pot ivi în procesul traducerii. Lucrarea de față a fost realizată independent, cu alte obiective, însă rezultatele sînt în mare parte asemănătoare, așa încît voi ilustra cu cîteva dintre exemplele date mai sus aceste două tipologii.

Prima aparține Giovannei Massariello-Merzagora [6]. În capitolul 3.10.6. *Dizionari bilingui*, al lucrării *La lessicografia*, autoarea arată că problema teoretică cea mai importantă pentru lexicografi o constituie echivalarea cuvintelor în cele două limbi considerate, mai exact circumscrierea ariilor de extensiune a semnificaților de o parte și de alta, arii care foarte rar se suprapun perfect. Iată cîteva categorii semantice care demonstrează clar limitele echivalării termenilor :

1) extensiunea diferită („trestia cea lină"/ „jonc bruissant à peine", „tendres roseaux" sau „se încheagă/ „se recomposent", „s'enchevêtrent") ;

2) opoziția categoriilor generic/ specific (sinecdocă de tip : „haină"/ „robe" ; „toge" ; „tunique") ;

3) opoziția sens propriu/ sens figurat (jocul de semnificații : „enterrer"/„planter" une branche) ;

4) factorul stilistic (nivel al limbii) („n-am zis"/ „je ne ronchonne" ; „înc-o gură și dispare"/ „Un bécot. . . elle file discrète" etc.).

Cea de-a doua clasificare e propusă de T. Todorov și O. Ducrot în *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*" [7], cap. *Typologie des faits de sens*. Spre deosebire de G. M.-Merzagora, autorii nu analizează faptele de limbă care apar în dicționare, ci fapte care țin de vorbire, de actualizarea limbii în texte : în utilizarea unui cuvînt, semnificații considerate secundare se grefează uneori pe sensul său principal (e o consecință fie a convențiilor culturale, fie a contextului imediat). Iată și clasificarea, pur formală, a acestor asocieri :

1) **asemănare a semnificaților** (fenomenul sinonimiei) : „focul meu"/ „mon incendie" (și toate celelalte exemple grupate în lucrarea de față în paragrafele **2.2.** și **2.3.**. „Traducerea diferă de original prin seme graduale sau substanțiale" — e vorba aici de sinonimie înțeleasă în sens larg).

2) **asemănare a semnificanților :** „Asemănarea perfectă duce la omonimie, iar cea parțială, la paronimie, aliterație sau consonanță". Fenomenul e apropiat de „simbolismul fonetic" : împins de grija motivării semnelor, locutorul asociază sunetelor asemănătoare sensuri asemănătoare. Jakobson introduce aici noțiunea de „etimologie poetică" : un text sugerează o înrudire între două cuvinte, fondîndu-se pe asemănarea semnifi-

[6] G. Massariello-Merzagora, *La lessicografia*, Bologna, Ed. Zanichelli, 1983, p. 97—99.

[7] Oswald Ducrot/Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Ed. du Seuil, 1972, p. 343.

canților (paragraful **2.5.** „Abateri datorate influenței semnificantului asupra semnificatului", ex. „rînduri-rînduri" ; „trebuia să te cuprinzi" etc.).

3) **contiguitate a semnificanților:** „Utilizarea « actuală » a unui cuvînt evocă utilizările precedente și, prin aceasta, chiar contextele precedente". Referitor la discursul cotidian, Bally numește aceasta „efect prin evocarea mediului", iar în ce privește discursul literar — stilizare (paragraful **1.3.** — „Epitetul" — ales dintre cele folosite frecvent de Eminescu în contexte similare ; „rayon *serein*" ; „*doux* visage" ; „le tilleul *jaloux*" etc.).

4) **contiguitate a semnificaților:** Proprietățile unui obiect sînt evocate atunci cînd e menționat numele acestui obiect : laptele evocă albeața, leul — curajul etc. ; lingviștii englezi au descris acest fenomen sub numele de „semnificație prin colocație" : contextul evocat nu e lingvistic, ci cultural ; astfel expresia „lapte alb" e probabil dintre cele mai rare, pentru că e resimțită ca un pleonasm (paragraful **1.1.2.** „Lexemul introdus nu aduce nimic nou, căci conținutul său semantic e presupus cu certitudine de cel al substantivului determinat" : „zîne"/ „*légendaires* fées" ; „ochii ei albaștri"/ „ses *deux* grands yeux bleus" etc.).

Din altă perspectivă, în capitolul *Structures superficielles et structures profondes. Niveau descriptif*, Ducrot și Todorov arată că lingvistul trebuie să dea, pentru fiecare enunț, mai multe reprezentări distincte, și că aceste reprezentări trebuie ierarhizate în funcție de profunzimea lor. Existența și independența diferitelor nivele descriptive pot fi justificate pornind de la fenomenul ambiguității. Astfel, dacă un nivel N oferă o singură reprezentare pentru un enunț E, simțit ca ambiguu, atunci trebuie construite nivelele N_2, N_3 etc. pînă ce unul dintre ele îi va conferi enunțului tot atîtea reprezentări cîte sensuri are.

Unele dintre inadecvările semantice în trecerea de la română la franceză menționate în lucrarea de față se datorează tocmai faptului că traducătorul nu construiește acel nivel care să-i permită reprezentarea tuturor sensurilor, pentru a alege apoi pe cel exact, în funcție de context. Apelînd la un nivel inferior, el decodează adeseori incorect enunțurile ambigue. Astfel E_1 : „Trandafiri aruncă tineri" e un enunț ambiguu la nivelul fonetic N_1, în schimb la nivelul morfologic N_2 are două reprezentări distincte. În ce privește E_2 : „Că cu tristeță capul tău/ Se-ntoarce în zadar", nici nivelul fonetic, nici cel morfosintactic nu pot rezolva ambiguitatea ; trebuie făcut apel la nivelul semantic N_4 pentru a vedea că, dintre cele două reprezentări posibile ale enunțului — 1) se întoarce de la mine ; 2) se întoarce către mine — , în acest context trebuie aleasă prima (prin urmare, traducerea „Et de voir tristement ta tête/ Vers moi se retourner" e inadecvată).

Analiza efectuată, precum și comparația cu modul în care au tratat problemele relațiilor semantice dintre două limbi alți cercetători (Massariello-Merzagora — fie din perspectiva limbii comune, fie din cea a limbajului poetic — Ducrot — Todorov) arată că, în măsura în care unele constatări similare au fost stabilite independent, validitatea lor e sporită. În afară de acestea, aplicarea analizei componențiale a pus în evidență și alte aspecte, nerelevate de alți cercetători. Ambele situații contribuie la demonstrarea practică de detaliu (mai puțin făcută pînă acum) că există

un specific semantic al limbilor, sporit de limbajul poetic din motive obiective şi subiective. Analiza de faţă a încercat să sugereze soluţii pentru a limita caracteristicile semantice ale unei limbi numai la cele obiective şi reprezentabile tipologic.

Aspects du caractère spécifique sémantique des langues du point de vue des traductions poétiques

(Résumé)

L'article représente un essai d'analyse sémantique contrastive appuyée sur des textes concrets (une dizaine de poésies de Mihai Eminescu traduites en français).

L'analyse — utilisant l'apparature conceptuelle componentielle — vise à démontrer l'existance d'un caractère spécifique sémantique de chaque langue, renforcé, dans ce cas-ci, par l'intervention de la perspective déterminée du langage poétique (et notamment du caractère spécifique sémantique des figures de style).

Les résultats de l'analyse pratique de détail (confrontant la version roumaine des poésies d'Eminescu avec cinq versions françaises) permettent d'esquisser une typologie des non-correspondances sémantiques entre le roumain et le français. Celle-ci rend compte des phénomènes comme : l'introduction de nouveaux traits sémantiques distinctifs, l'introduction d'un nouveau lexème dans la traduction, le traitement des mots polysémiques, la traduction des tropes etc.

La dernière partie de l'article se propose de commenter et d'illustrer par des exemples déjà analysés deux autres classifications des types de problèmes qui surgissent dans le processus de traduction (classifications appartenant à Giovanna Messariello Merzagore et, respectivement, à O. Ducrot et T. Todorov).

Aprilie 1984

Facultatea de Limba şi Literatura Română
Bucureşti, Edgar Quinet 5–7

MIHAI POP

O PROPUNERE DE INTERPRETARE METRICĂ *ÎNTRE DOUĂ NOPȚI* DE TUDOR ARGHEZI

Pornind de la unele contradicții și dificultăți ale teoriei versului românesc, îmi propun să construiesc un sistem unitar de interpretare a acestui fenomen. În articolul de față sînt prezentate premisele elaborării unui asemenea sistem, precum și cîteva dintre posibilitățile de aplicare în studierea aspectului funcțional al versului în textul poetic.

Studiile de teoria versului românesc se află, în momentul de față, într-o situație contradictorie : pe de o parte s-au dezvoltat foarte mult cercetările cu caracter exhaustiv, care încearcă să definească utilizarea metrului în diferite epoci, pe de altă parte mai sînt încă o serie de probleme fundamentale care nu și-au găsit o rezolvare teoretică, ele fiind tratate într-un fel sau altul numai datorită unei convenții acceptate ca atare. Rezultatul acestui mod de abordare a teoriei versului este, în primul rînd, o viziune „meșteșugărească" asupra unuia dintre aspectele importante ale limbajului poetic.

Practic se conturează două direcții principale pe care se orientează cercetările de versificație, direcții care, în ciuda aparentului lor caracter contradictoriu, nu se exclud : unii cercetători pornesc de la premisa că un vers poate fi definit în funcție de felul în care unitățile sale lexicale realizează diferite tipuri de picioare ; alții, pornind de la ideea că există o normă metrică, analizează fiecare vers în raport cu norma metrică, urmărind abaterile sau modul de realizare a normei. De fapt, implicit, cei care segmentează un vers într-o serie de iambi, anapești, peoni acceptă că toate aceste formule se supun unui principiu unic, dar nu pot sau nici măcar nu încearcă să arate care este traseul de la normă la realizare.

Din aceste cauze se observă un fenomen cu caracter diagnostic : de cele mai multe ori, într-o viziune individualistă, se discută despre versuri izolate, scoase din contextul lor „natural", care sînt eventual raportate la o normă metrică implicită sau explicită. Rezultatul acestui mod de abordare este un inventar sau, în cel mai bun caz, clasificarea unor variante ale normei — invariantă care rămîne, din păcate, nedefinită. În acest fel se neagă sau se neglijează aspectul funcțional al versului în cadrul unui text poetic.

Multe dintre dificultățile cercetărilor actuale de versificație vin din insuficienta definire a conceptelor. Nici concepte fundamentale, cum ar fi accentul în versul silabo-tonic românesc, nu sînt supuse unei discuții riguroase, din care să rezulte un mod de tratare rațional, ci sînt utilizate în virtutea unei tradiții convenționale. Astfel, se consideră că orice cuvînt „unealtă" este neaccentuat, chiar dacă este bi- sau polisilabic, și orice cuvînt „plin" este accentuat, chiar dacă este monosilabic. În această optică, orice cuvînt monosilabic poate sau nu să poarte „accent", fără ca

în acest tip de situaţie, să se definească precis accentul, şi orice cuvînt „unealtă" poate să fie accentuat pe orice silabă, acest din urmă fapt contrazicînd evident prozodia limbii române. Limita între cuvintele „pline" şi cuvintele „unealtă" este, bineînţeles, fluctuantă, în funcţie de opţiunea cercetătorului sau de situaţie. În ceea ce mă priveşte, atît timp cît studiile de prozodie a limbii române sînt încă insuficiente, voi considera convenţional că toate cuvintele monosilabice sînt neaccentuate, iar toate cuvintele bi- sau polisilabice poartă un singur accent. Această convenţie are avantajul că este mai simplă şi, în orice caz, mai unitară.

Tratamentul conceptului de accent se datoreşte unor insuficienţe în definirea prozodică a limbii. Sînt însă concepte metrice în sens strict care nu sînt definite clar. Aş aminti, dintre acestea, versul catalectic şi acatalectic şi anacruza. Jocul unei silabe care poate apărea la începutul versului sau poate dispărea la sfîrşitul versului trebuie definit limpede, altfel întregul edificiu metric devine şubred. De aici rezultă şi neclaritatea, e adevărat, mai puţin evidentă, în stabilirea caracterului „masculin" sau „feminin" al versurilor, respectiv al rimelor.

Imprecizia în tratamentul anacruzei şi a versului catalectic atrage după sine imprecizie într-o problemă fundamentală în materie de versificaţie, şi anume chestiunea segmentării versului. De cele mai multe ori, decizia în acest domeniu este mai mult sau mai puţin arbitrară. Unul din punctele unde se vede foarte limpede acest fapt este întreaga problemă a cezurii. După cum se ştie, în poezia românească, un vers lung este aproape obligatoriu scindat în două sau mai multe segmente. Teoria metrică nu a ajuns însă la un consens în ceea ce priveşte criteriile conform cărora se face această scindare. Fie că cezura reprezintă o pauză sintactică, fie că ea reprezintă numai o limită de cuvînt, consider, deocamdată, că ea este în mod obligatoriu limită de cuvînt realizată pe aceeaşi poziţie în toate versurile unui text.

Cel mai puţin definit este conceptul de picior. Moştenit din versificaţia clasică, sistemul de picioare mono-, bi-, tri- şi, eventual, tetrasilabice este în aparenţă bine precizat. Dar dacă un text scris în limitele unei norme iambice, cuprinde, în realizarea individuală, versuri heteropode, rezultă că teoria versului românesc trebuie să cuprindă un sistem de reguli prin care un vers heteropod să poată fi transformat (sau transcris) în sistemul iambic. Astfel de reguli, absolut necesare pentru coerenţa teoriei, lipsesc.

Pornind de la toate aceste dificultăţi, am încercat să găsesc o cale raţională prin care ele să poată fi depăşite. În acest sens, prima operaţie pe care am întreprins-o a fost introducerea unui nivel de analiză suplimentar între cel al normei metrice şi cel al realizării individuale a fiecărui vers, şi anume norma metrică a textului, sau, altfel spus, media metrică. Parametrii pe care mi-am bazat cercetarea au fost accentele şi limitele de cuvînt, ambele definite provizoriu în mod convenţional.

Pe baza acestor parametri am analizat un număr de texte în versuri din diferiţi poeţi. Pentru exemplificare, prezint analiza sonetului lui Arghezi *Între două nopţi*.

După transcrierea poemului, în care am marcat silabele, accentele, juncturile închise şi juncturile deschise, am făcut, în funcţie de fiecare poziţie silabică, raportul dintre silabele accentuate şi cele neaccentuate,

raportul dintre juncturile deschise și cele închise și dintre juncturile închise și cele deschise. Rezultatul acestei transcrieri apare în tabelul 1.

Din analiza tabelului 1 rezultă o serie de regularități. Astfel, după silaba a șaptea, urmează sistematic o pauză de cuvînt pe care am notat-o cu (//). În măsura în care în medie predomină juncturile deschise, am notat cu (/). Dacă junctura închisă apare în toate versurile poemului, am notat cu (— —). Cînd în medie predomină juncturile închise, am notat cu (— —). În situația în care raportul între juncturile închise și cele deschise este egal cu 1, nu am notat acest fapt. Am notat accentele atunci cînd ele se realizează în toate versurile, cînd raportul dintre numărul de silabe accentuate și cele neaccentuate este supraunitar și cînd silaba respectivă este precedată sau urmată de o poziție neaccentuată. Pe baza acestor reguli de notare, reprezentarea mediei metrice a poemului lui Arghezi este :

— / ´ — ´ / — / ´ — // — ´ — / ´ / — ´ / — //

În interpretarea tradițională, acest vers ar fi citit ca : o anacruză, un amfimacru, o silabă neaccentuată, un troheu, un amfibrah sau o silabă neaccentuată și un troheu, o silabă accentuată, un iamb și o silabă neaccentuată marcînd caracterul catalectic al versului. Este însă greu de acceptat o interpretare care utilizează atîtea unități ritmice pentru a defini un tip de vers. În același timp, așa cum rezultă din tabelul 1, versurile 2, 4, 6, și 8 contrazic schema de mai sus. De aceea am fost obligat să găsesc o soluție pentru a putea „regulariza" fenomenele de tipul acesta. Pornind de la relativa dominație a unităților de tip trohaic în media de mai sus și mai ales de la unitatea definită fără dubiu care precedă cezura, am încercat, utilizînd unele sugestii din cercetările lui Constantin Brăiloiu asupra versului popular românesc, să transcriu versurile poemului arghezian în „cheia" trohaică. Pentru aceasta a fost nevoie să introduc un concept aparent nou, dar care există de mult în marginea teoriei metrice, și anume o poziție nerealizată în text, notată cu Ø. Ea apare înaintea oricărei silabe neaccentuate care nu e precedată de o silabă accentuată sau după o silabă accentuată care nu e urmată de o silabă neaccentuată.

În această notație, versul 1 al poemului este reprezentat prin :

Ø mi-am Ø îm Ø plîn tát lo pá ta//

Ø tă ioá să Ø în Ø o dá ie//

unde fiecare emistih este realizat ca o serie de cinci trohei, la trei dintre aceștia silaba accentuată avînd forma Ø.

O asemenea operație pune în primul rînd o serie de probleme privind legitimitatea sa. Avem oare dreptul să completăm cu poziții zero textul poetului numai în scopul de a-l regulariza? În cursul cercetării mele am fost frapat, în majoritatea textelor studiate din perspectiva prezentată aici, de apariția unei silabe neaccentuate izolate prin tăietura marcată în media metrică. După o astfel de anacruză urmează imediat o măsură de tip trohaic sau putînd fi interpretată trohaic. Inițial am fost tentat ca, pornind de aici, să emit unele ipoteze cu caracter mai general privind

prozodia limbii române. Ulterior mi-am dat seama că, utilizînd o transcriere în „cheie" trohaică, propun un sistem convențional de notare care are anumite avantaje față de cel tradițional și care poate totodată să dea seama de unele procese fundamentale în constituirea versului. Dacă este așa, prima problemă care se pune nu mai este cea a legitimității operației întreprinse, ci este cea a randamentului interpretativ și explicativ pe care îl are un asemenea sistem. Utilizarea sa presupune unele implicații cu caracter mai general și ridică probleme teoretice pe care nu le voi discuta aici. În această etapă a cercetării mă voi mulțumi să demonstrez randamentul sistemului propus.

Unul dintre domeniile unde transcrierea în sistem trohaic își dovedește din plin randamentul este cel al versurilor aparent imperfecte, și anume acelea unde poziții care, conform normei, nu sînt accentuate, primesc accent. În cazul măsurilor bisilabice, aceasta se realizează prin succesiunea a două silabe accentuate. În poemul lui Arghezi se află în această situație versurile 2, 4, 6 și 8, unde silaba a 5-a este accentuată împotriva normei iambice. Versurile 2 și 4 au accente suplimentare și pe silabe a 12-a. Iată, în transcrierea propusă, versul al 2-lea :

Ø a   fá ră   Ø bă   teá Ø   vín tul//

Ø a   fá ră   Ø e   rá Ø   ploá ie//

Atît versul 1, care este evident regulat, cît și versul 2, care, în perspectiva tradițională, este neregulat, au forma unui sistem de cinci măsuri trohaice, în care silabele nerealizate lexical (Ø) sînt distribuite diferit. Cele două versuri se supun aceleiași norme. Aceasta rezultă din cumularea trăsăturilor dominante ale celorlalte versuri ale poemului. Versurile transcrise mai sus reprezintă cele trei formule metrice principale ale poemului (23 de emistihuri din cele 28 ale textului) :

a — Ø —   Ø —   Ø —   ˊ —   ˊ —

b — Ø —   ˊ —   Ø —   Ø —   ˊ —

c — Ø —   ˊ —   Ø —   ˊ Ø   ˊ —

Totodată, norma metrică poate fi obținută din analiza sistemului trohaic. Astfel, un vers de 7 silabe poate avea o extindere maximă, reprezentată de 7 picioare trohaice în care nu se realizează nici un accent, și o extindere minimă, de 4 picioare, în care unul dintre accente nu e realizat. În funcție de poziția acestui accent, versul devine ceea ce tradițional se numește iamb sau troheu. În această optică, versurile neregulate din poemul arghezian ocupă poziția intermediară între extinderea minimă a versului de 7 silabe și etapa următoare, în care trei dintre accente sînt marcate prin Ø. De altfel, extinderea minimă este și ea prezentă în poemul lui Arghezi, în al doilea emistih al versului 10 :

//Ø fu   sé se   ín suși   tá tăl//

Trebuie subliniat faptul că transcrierea propusă aici nu decurge numai dintr-o perspectivă silabică, în care contează „lungimea" segmentului analizat, ci, deoarece ţine seama de poziţia şi de realizarea accentelor, este un model de tip silabo-tonic suplu în care numărul de măsuri dă seama de situaţia ambilor parametri.

Pornind de la legăturile măsurilor trohaice între ele se poate introduce în descrierea metrică a unui poem o dimensiune care, deşi în general neglijată, a fost utilizată aici ca esenţială — limita unităţilor lexicale. Aşa cum rezultă din transcrierea întregului poem (tabelul 2), se marchează foarte clar limitele unităţilor lexicale în raport cu unităţile metrice, iar, la nevoie, utilizînd acelaşi tip de legături, se pot scoate în evidenţă şi structurile sintactice. În felul acesta se ajunge la un limbaj comun în care să se trateze elementele fundamentale ale unei structuri ritmice cum este versul.

Avînd în vedere că, în majoritatea situaţiilor, silabele neaccentuate se realizează în cadrul măsurii trohaice, putem extrage din sistemul propus un subsistem mai abstract : dacă vom nota cu (0) poziţiile nerealizate, cu (1) silabele accentuate şi cu (2) silabele neaccentuate, primele două versuri ale poemului vor fi reprezentate astfel :

02 02 02 12 12 02 12 02 02 12

02 12 02 10 12 02 12 02 10 12

În această situaţie se poate face abstracţie de poziţiile (2), a căror succesiune regulată este subînţeleasă, păstrîndu-le eventual în notare numai atunci cînd sînt substituite de (0). Astfel, prin contragere, apare o nouă formă a notaţiei propuse, care poate fi folosită comod mai ales în operaţiile de clasificare :

0 0 0 1 1 0 1 0 0 1

0 1 0 1 1 0 1 0 1 1 sau 0 1 0 1(0) 1

Forma contrasă de mai sus îşi dovedeşte utilitatea atunci cînd se încearcă demonstrarea felului în care diferite unităţi metrice, de tipul iambului, dactilului, peonului, sînt compatibile între ele în cadrul unui text.

Dacă vom considera că există versuri formate numai din unităţi lexicale iambice, dactilice etc., acestea vor fi reprezentate, în cele două forme ale transcrierii, astfel :

— troheu *lu na lu na lu na lu na... 1 1 1 1...

— iamb *Ø e ra e ra e ra e ra Ø... 0 1 1 1...1 0

— dactil *mîn gî Ø ie mîn gî Ø ie... 1 0 1 0... 1 0

— amfibrah *Ø gîn di rii Ø gîn di rii... 0 1 0 1... 0 1

— anapest *Ø des Ø fă cea des Ø fă cea Ø... 00 1 0 1... 0 1

etc.

Bineînţeles că asemenea versuri ideale nu există decît foarte rar în poezia română. Pornind însă de la media statistică a unui text poetic sau, mai degrabă, de la versurile cele mai compacte sau cele mai regulate ale unei poezii, putem stabili tonul în care e scris textul respectiv şi, totodată, modul în care realizarea concretă a celorlalte versuri derivă dintr-o structură regulată. În poezia *Între două nopţi*, emistihurile finale din versurile 7 şi 10 arată limpede că poemul este scris în ritm iambic :

v. 7 — ....// Ø pă mîn tul pî nă Ø sus// 0 1 1 0

v. 10 — ..// Ø fu se se în suşi ta tăl// 0 1 1 1

Pornind de la acest principiu, trebuie elaborat un sistem de reguli de transcriere şi transformare pentru diferitele formule ritmice, sistem a cărui dezvoltare îşi va găsi locul altundeva.

Avînd în vedere că înglobează mai mulţi parametri decît studiile tradiţionale de versificaţie, modul de abordare propus aici poate servi ca instrument de descriere a unui *text* în versuri. Pentru aceasta, prima operaţie care trebuie făcută este clasificarea tipurilor de vers şi studierea distribuţiei lor în text. Ca şi alte operaţii de interpretare metrică, aceasta trebuie făcută în aşa fel încît să se ţină seama de mai multe trăsături ale versului. Sistemul propus aici poate fi utilizat la diferitele lui nivele, mergînd de la reprezentarea de bază, în care sînt marcate şi legăturile lexicale, pînă la forma cea mai abstractă, de tipul *0 1 1 1*. Chiar şi în forma cea mai realistă, o asemenea transcriere este mai economică decît cea tradiţională.

Trecînd peste operaţia fastidioasă a clasificărilor reprezentărilor metrice din tabelul 2, se poate observa că unele emistihuri apar în cel puţin două exemplare. Din totalul de 28 de emistihuri, se găsesc în această situaţie 18 exemplare, deci echivalentul a 9 versuri. Restul de 10 emistihuri se distribuie în două clase : prima, în care emistihuri repetate însoţesc în acelaşi vers emistihuri unice, a doua, în care ambele emistihuri ale unui vers nu au echivalent în restul poemului.

Pentru a reprezenta distribuţia în text a tipurilor de emistihuri, am notat cu A şi B secţiunile verticale ale poemului, am notat cu cifre romane tipurile de emistih cu cel puţin două ocurenţe, cu X versurile formate exclusiv din emistihuri cu un singur exemplar, şi cu Y emistihurile cu un singur exemplar dar care sînt cuplate în vers cu emistihuri repetate. Rezultă astfel următorul tabel :

Versul	Emistihul A	Emistihul B
1 —	I	V
2 —	III	III
3 —	II	V
4 —	III	Y
5 —	I	Y
6 —	III	V

Versul	Emistihul A			Emistihul B		
7 –			X			X
8 –			Y	II		
9 –			V		IV	
10 –			X			X
11 –		IV				Y
12 –		IV				Y
13 –	II					Y
14 –		IV		II		

Rezultă astfel o segmentare clară a textului în funcție de tipurile de emistih : tipul I și III apar în primele 6 versuri, tipul IV apare în ultimele 6 versuri ; tipul X apare numai în versurile 7 și 10, iar tipul Y, în secțiunea verticală A, numai în versul 8. Tipul I apare numai în secțiunea A, celelalte tipuri fiind repartizate pe ambele secțiuni verticale. Putem deci vorbi de o împărțire a textului metric în trei subdiviziuni, prima cuprinzînd versurile 1–6, ultima cuprinzînd versurile 9–14, iar cea mediană, care o încalcă pe a doua, cuprinde versurile 7–10, scoțînd astfel în evidență perechea de versuri 7–8 și separînd din ultima subdiviziune versurile 9–10. Spațiul dublu definit cuprins între versurile 7 și 10 reprezintă un fenomen tipic pentru interpretarea metrică. Ambiguitatea segmentării poemului nu se poate rezolva în mod absolut. În această situație sîntem obligați să acceptăm concurența a mai multe criterii care nu sînt totdeauna concordante. Ambiguitatea nu se poate rezolva decît printr-o ierarhizare a criteriilor, dar perspectiva din care trebuie făcută ierarhizarea este una funcțională. În acest sens, analiza metrică trebuie să devină **interpretare.**

Segmentarea textului metric al unui poem nu este un scop în sine. În principiu, ea trebuie să servească evidențierii unor relații semantice. De aceea, verificarea justeții analizei metrice nu se poate baza decît pe probe furnizate de sistemul semantic al poemului. În sonetul lui Arghezi, randamentul sistemului propus capătă o surprinzătoare confirmare semantică. Dacă urmărim, în tabelul 2, cuvintele care acoperă complet și exact o poziție trohaică, obținem o listă de termeni care cuprinde mai multe substantive *(vîntul, ploaie, ploaia, tatăl, groapă, geamuri, piatră, timpuri, pliscul, lumea-. . ., ceruri)*, două adjective *(goală* și *negru)*, un verb cu complement pronominal *(iată-l)*, un pronume *(însuși)* și două adverbe *(unde:. . .* și *pînă)*. Analizînd grupul substantivelor, observăm că acestea se supun unui sistem bine închegat : sînt trei substantive masculine articulate la singular *(vîntul, piscul, tatăl)*, trei substantive feminine nearticulate la singular *(ploaie, groapă, piatră)*, trei substantive neutre nearticulate la plural *(geamuri, timpuri, ceruri)* și două substantive feminine articulate la singular *(ploaia* și *lumea)*. Dacă acestui sistem nominal îi adăugăm și celelalte cuvinte trohaice din text, obținem o rețea tematică pe baza căreia se poate face legătura între nivelul metric și cel al semnificației poemului. În același timp, se găsește aici și o justificare a alegerii „cheii" trohaice pentru analiză. Cuvintele iambice ale textului nu se supun în nici un caz unui asemenea sistem riguros de organizare.

Tabelul 1

Între două nopți

Media metrică a poemului

silaba / versul	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Mi-am	îm	plin	tát	lo	pá	ta	tă	ióa	să	în	o	dá	ie
2	A	fá	ră	bă	teá	vín	tul	a	fá	ră	e	rá	ploá	ie
3	Și	mi-am	să	pát	o	dá	ia	de	pár	te	sub	pă	mínt	
4	A	fá	ră	bă	teá	ploá	ia	a	fá	ră	e	rá	vînt	
5	Am	a	run	cát	pă	mín	tul	din	groá	pă	pe	fe	reás	tră
6	Pă	mín	tul	e	rá	né	gru	per	deá	ua	lui	al	bás	tră
7	S-a	ri	di	cát	la	geá	muri	pă	mín	tul	pí	nă	sus	
8	Cît	lú	mea-i	e	rá	pís	cul	și-n	pisc	plin	geá	I	sús	
9	Să	pínd	s-a	rupt	lo	pá	ta	cel	ce-o	știr	bí	se	iá	tă-l
10	Cu	moáș	te	le-i	de	pía	tră	fu	sé	se	în	suși	tá	tăl
11	Și	m-am	în	tórs	prin	tím	puri	pe	ún	de-am	sco	bo	rît	
12	Și	în	o	dá	ia	goá	lă	din	nou	mi-a	fost	u	rît	
13	Și	am	vo	ít	a	tún	cea	să	sui	și-n	pisc	să	fiu	
14	O	stea	e	rá	pe	cé	ruri	în	cer	e	rá	tîr	zíu	
ACCENTE														
Ø accente	0/14	6/8	0/14	8/6	4/10	14/0	0/14	0/14	9/5	0/14	5/9	2/12	11/3	0/6
JUNCTURI														
deschis/ /închis	10/4	6/8	5/9	9/5	9/5	0/14	14/0	7/7	5/9	11/3	8/6	6/8	8/6	6/0
închis/ /deschis	4/10	8/6	9/5	5/9	5/9	14/0	0/14	7/7	9/5	3/11	6/8	8/6	6/8	0/6

Tabelul 2

Între două nopți – transcriere metrică

1	Ø mi-am Ø îm Ø plin tat lo pa ta Ø tă ioa să Ø în Ø o da ie
2	Ø a fa ră Ø bă tea Ø vin tul Ø a fa ră Ø e ra Ø ploa ie
3	Ø și Ø mi-am Ø să pat o da ia Ø de par te Ø sub Ø pă mînt Ø
4	Ø a fa ră Ø bă tea Ø ploa ia Ø a fa ră Ø e ra vînt
5	Ø am Ø a Ø run cat pă mîn tul Ø din groa pă Ø pe Ø fe reas tră
6	Ø pă mîn tul Ø e ra Ø ne gru Ø per dea ua Ø lui Ø al bas tră
7	Ø s-a Ø ri Ø di cat la gea muri Ø pă mînt tul pî nă Ø sus
8	Ø cît lu mea-i Ø e ra Ø pis cul Ø și-n Ø pisc Ø plîn gea I sus Ø
9	Ø să pind s-a Ø rupt Ø lo pa ta Ø cel Ø ce-o Ø știr bi se ia tă-l
10	Ø cu moaș te Ø le-i Ø de pia tră Ø fu se se în suși ta tăl
11	Ø și Ø m-am Ø în tors prin tim puri Ø pe un de-am Ø sco Ø bo rît Ø
12	Ø și Ø în Ø o da ia goa lă Ø din Ø nou Ø mi-a Ø fost Ø u rît Ø
13	Ø și Ø am Ø vo it a tun cea Ø să Ø sui Ø și-n Ø pisc Ø să Ø fiu
14	Ø o Ø stea Ø e ra pe ce ruri Ø în Ø cer Ø e ra tîr ziu Ø

Argumentele furnizate de legătura între structura metrică şi una dintre posibilele reţele tematice ale textului susţin elocvent calităţile interpretative ale sistemului propus. După o elaborare mai amănunţită decît cea de faţă, el duce la rezolvarea problemelor cu caracter teoretic şi aplicat care îi procupă astăzi pe metricieni. Este foarte probabil că în această bază se vor putea descrie mai exact procesele de generare a versului, structurile sale ritmice şi se vor indica mai explicit funcţiile versificaţiei în ansamblul fenomenelor care definesc limbajul poetic.

A suggestion to Metrical Interpretation *Între două nopţi* by Tudor Arghezi

(Abstract)

The Article under discussion starts from the difficulties encountered by research in the field of versification. The present paper is an attempt at overcoming them, and, at the same time, it represents the premises of creating a system of versification description which should include several parameters (accent, syllabication, word boundary and even syntactic units).

Starting from the analysis of Arghezi's poem "Between Two Nights", the author presents his system and then he checks it against a text of modern Romanian poetry. The essence of the system consists in transcribing the lines in a trochaic base, which enables the author, in his interpretation, to unify the correct and anomalous lines, to re-define the traditional rhythmic units and to explain the relationship existing between the metrical and the semantic level of the poetic text in verses.

The author's functional point of view raises a series of more general problems based on the process of generating verse, on the transformation rules permitting a unitary interpretation of the heteropodous line, and, finally, based on text coherence.

Martie 1984

Facultatea de Limba şi Literatura Română
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

G. I. TOHĂNEANU

ACCIDENTĂRI EXPRESIVE ALE TRASEULUI RITMIC DOMINANT

Se operează cu conceptul de ritm d o m i n a n t, pentru a se motiva, artistic, numeroasele „abateri" — toate expresive — de la ritmurile trohaic și iambic, identificate la poeții noștri cei mai de seamă. Într-adevăr, afixele și cuvintele, mai ales monosilabice, exprimînd mișcări puternice ale voinței și sensibilității, pot și trebuie să fie accentuate chiar cînd cad în poziții teoretic atone, adică în pofida normei prozodice. Asemenea „abateri" de la ritmul dominant nu sînt „erori" de versificație, ci fapte de expresie vrednice de toată atenția. Cît despre ritmul dominant, vremelnic stingherit, el avusese în prealabil sau va avea în continuare răgazul necesar ca să se statornicească sau să se reconfigureze ca atare.

În poezia românească supusă rigorilor prozodice nu cred că se poate vorbi, pur și simplu, de r i t m (trohaic, iambic etc.), ci de r i t m (trohaic, iambic) d o m i n a n t. Nu numai pentru motivul că, mai ales în versurile lungi, troheii și iambii „puri" sînt rarisimi, ci și deoarece traseul ritmic se „accidentează" adesea, prin ivirea, în poziții atone, a unor cuvinte sau particule scurte care — prin conținutul lor saturat de prisosuri afective ori voliționale — revendică accent, și încă unul puternic. În atare situații, dereglarea cadențelor poetice ar fi rău tălmăcită ca un viciu de versificație, căci „ritmul dominant" avusese răgaz să se statornicească în prealabil sau se reconstituie, ulterior, cu înlesnire; dimpotrivă, o asemenea dereglare cată să fie interpretată ca un notabil fapt de expresie, ca un indice revelator al r e l i e f u l u i stilistic.

În lumina acestor succinte observații liminare, voi examina cîteva, numai, din elementele lexicale și afixele capabile să „accidenteze" — expresiv — curgerea ritmului precumpănitor.

★

1. PREFIXUL *NE-*

Toate particulele negative exteriorizează mișcări energice ale voinței. De cele mai multe ori — chiar atunci cînd, teoretic, nu se găsește *sub ictu* — negația este lovită de accent, cu riscul „incorectitudinii" formale a versului. Mă voi opri, de data aceasta [1], la prefixul, atît de productiv, *ne-*, care, în poezie, atrage asupră-și accentul principal al cuvintelor lungi, chiar dacă se află în silabă atonă. Cel mai „la îndemînă" citat ne întîmpină, fără îndoială, în finalul *Luceafărului* eminescian, scris, cum bine se știe, în iambi de 8/7 „more":

[1] De NU m-am ocupat în articolul *Statutul prozodic al negațiilor*, LR XXXI (1982), nr. 2, p. 143—154.

Trăind în cercul vostru strîmt — ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ⊥
Norocul vă petrece, — ◡ ⊥ ◡ ◡ ◡ ″ ◡
Ci eu în lumea mea mă simt — ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ⊥
Némuritór și rece. — [″ ◡ ◡ ⊥] ⊥ ◡

Întîmplarea face ca primele trei versuri să înceapă, toate, cu cîte un iamb „corect" : *Trăínd* (◡ ⊥), *Noró-* (◡ ⊥), *Ci eú* (◡ ⊥). În locul iambului, versul 4 debutează, „anarhic", cu un troheu : *Nému-* (⊥ ◡) — deoarece prefixul privativ *Né-*, prins în structura lingvistică a unui cuvînt-cheie pentru întregul poem, reclamă cu insistență accent — dar iambii, instituiți anterior ca atare și. . . compromiși pentru moment, reușesc să se reorganizeze chiar în tiparul, devenit foarte îngust, al ultimului vers : *-ritór și réce* (◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡).

În iambii de 9 silabe, atît de familiari lui Octavian Goga, prefixul *ne-*, închegat în alcătuirea unor epitete lungi, nimerește nu o dată în poziție impară, mai ales inițială (!), perturbînd — dar numai aparent, căci efectul stilistic este de prim ordin — regularitatea „metronomică" a ritmului. Propun cititorului să urmărească încadrarea prozodică a epitetelor *neputincios (neputincioasă, neputincioase)* și *nemărginit (nemărginită)* în fragmentele care urmează.

Plugarii (O,I 6) :

A mea e lacrima ce-n tremur — ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ◡ ◡ ⊥ ◡
Prin sita genelor se frînge, — ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ◡ ◡ ⊥ ◡
Al meu e cîntul ce-n pustie — ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ◡ ◡ ⊥ ◡
Néputincioása jale-și frînge. — [″ ◡ ◡ ⊥ ◡] ⊥ ◡ ⊥ ◡

Dezagregarea — vremelnică — a ritmului iambic la începutul ultimului vers este cu atît mai „gravă" (citește : „expresivă" !), cu cît, în versurile 1 și 3, primii iambi *(A meá* = ◡ ⊥ ; *Al meú* = ◡ ⊥) sînt extrem de fermi, cu accente viguroase pe cea de a doua silabă, întețite de repetarea pronumelui posesiv.

Oltul (O,I 11) :

Slăvite fărmituri a vremii, — ◡ ⊥ ◡ ◡ ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡
De mult v-am îngropat văleatul... — ◡ ⊥ ◡ ◡ ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡
Néputinciós pari și tu astăzi — — [″ ◡ ◡ ⊥] ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡
Te-a-ncins cu lanțuri împăratul. — ◡ ″ ◡ ⊥ ◡ ◡ ◡ ⊥ ◡

Noapte (O, I 74) :

Némărginită bolt-a nopții, — [″ ◡ ◡ ⊥ ◡] ⊥ ◡ ⊥ ◡
Deschide tainica ta carte — ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ◡ ◡ ⊥ ◡
Și-ascultă-mi glasul zbuciumării — ◡ ⊥ ◡ ⊥ ◡ ◡ ◡ ⊥ ◡
Néputincioáse și deșarte. — [″ ◡ ◡ ⊥ ◡] ◡ ◡ ⊥ ◡

Primul endecasilab iambic din poezia *Alibi* de Ștefan Aug. Doinaș se „poticnește", dar. . . sugestiv, încă de la început, datorită adverbului *Nécontenít*, care dezvoltă un accent, deloc „secundar", pe silaba-prefix *Ne-* (AP, 127) :

Néconteníl, pe cîmpuri, în firide, [″ ◡ ◡ ´] ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡
pe străzi, în codri, în altar, în pat, ◡ ´ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡ ´
și zi și noapte, cineva ucide. ◡ ´ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡ ´ ◡

2. „NEGAȚIA" *FĂRĂ*

Un element negativ *sui-generis* îl constituie prepoziția *fără*. Deși se rînduiește printre cuvintele relaționale — care, de cele mai multe ori, rămîn atone chiar în pozițiile „forte" ale versurilor — fiind bisilabică și, mai cu seamă, echivalînd cu o negație, ea dezvoltă, pe prima silabă, un accent bine marcat, de obicei la începutul versurilor sau emistihurilor trohaice. În citatele eminesciene imediat următoare, accentele prozodice care lovesc silaba *fă-* din *fără* sînt, fără excepție, corecte, iar ivirea lor este hotăritor înlesnită de repetiție :

Ce te legeni, codrule, ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ◡
Fắră ploaie, *fắră* vînt... [´ ◡] ´ ◡ [´ ◡] ″
Te-am văzut, femeie stearpă, ‖ *fắră* suflet, *fắră* foc...
◡ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ‖ [´ ◡] ´ ◡ [´ ◡] ´
Vezi colo pe urîciunea ‖ *fắră* suflet, *fắră* cuget...
´ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡ ‖ [´ ◡] ´ ◡ [´ ◡] ´ ◡

Pe noi ne interesează însă, în mod deosebit, amănuntul că — și atunci cînd, în interiorul unui vers trohaic scurt, *fă-* din *fără* cade într-o silabă „pară", teoretic atonă — accentul „rezistă", impunînd lecturii o pauză prealabilă, o cezură, menită să atenueze șocul cășunat de coliziunea a două silabe *sub ictu*. Așa se întîmplă, între altele, în poemul eminescian *Făt-Frumos din tei* :

Ea aude — plînge. — Parcă ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡
Îi venea să plece-n lume ◡ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡
Dusă de pustie gînduri ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡ ´ ◡
Și de-un dor ¦ *fără* de nume. ◡ ◡ ´ [″ ◡] ◡ ´ ◡

Situația se repetă într-unul din iambii de 9 silabe ai *Luceafărului*, unde *fă-* din *fără* ocupă, în versul 2 al strofei, o poziție impară, a treia, care, potrivit schemei „ideale" (◡ ´ [◡] ´ ◡ ´ ◡), n-ar trebui să fie accentuată :

Străin la vorbă și la port, ◡ ´ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´
Lucești *fără* de viață, ◡ ´ [″ ◡] ◡ ´ ◡
Căci eu sunt vie, tu ești mort, ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´
Și ochiul tău mă-nghiață. ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡

Introducînd propoziții concesive negative, locuțiunea conjuncțională *fără să*, așezată în fruntea unui vers iambic, este atinsă, totuși, pe prima silabă a prepoziției, de un intens accent afectiv. Citez o strofă din poemul lui Radu Stanca *Lamentația Șeherezadei în cea de a 1002 noapte* (V, 147) :

Nu mă goni de-aicea ! Nu-mi da drumul !
Căci stînd sub tronul tău, pe trepte line,
Și risipind poveștile, ca scrumul,
Fără să vreau, te-am îndrăgit pe tine.

Din schema care urmează se va vedea că, și la nivelul versului 1, negația propriu-zisă *(Nu)*, deși deține poziția inițială, impară, într-o secvență iambică, cheamă asupră-și un accent răspicat, categoric :

[″] ⏑ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑
⏑ ″ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑
⏑ ⏑ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ⏑ ⏑ ´ ⏑
[″ ⏑] ⏑ ″ ¦ ⏑ ⏑ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑

3. INDICII SUPERLATIVULUI

Eminența calitativă ca și belșugul sau prisosul cantitativ produc impresii stăruitoare, iar sublinierea acestor însușiri în tiparele versurilor se realizează, nu o dată, dincolo de rigorile metricii. Desigur, se poate întîmpla ca indicele lexico-gramatical al gradului superlativ — mă refer la cazurile cînd el este exprimat printr-un cuvînt monosilabic — să cadă sub accentul prozodic, reliefarea lui săvîrșindu-se, atunci, de la sine, doar printr-un spor de intensitate al ictusului firesc, ca în următorul vers din poemul eminescian *Călin (File din poveste)*:

Múlt bogat ai fost odată, *múlt* rămas-ai tu sărac !

[´] ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ‖ [´] ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ´

Sîntem în fața unui vers trohaic lung, de 15 silabe, cu cezură după silaba 8, așa încît accentuarea primelor poziții (1 și 9) din ambele emistihuri — acolo unde apare, ca indice al superlativului, adverbul *mult* — este normală. Nu același lucru se poate afirma însă cu privire la versul 4 din prima strofă a poemului *Fără țară* de Octavian Goga (O, II 9), care deschide ciclul cu același nume (1916) :

Eu sunt un om fără de țară, ⏑ ⏑ ⏑ ´ ¦ [″ ⏑] ⏑ ´ ⏑
Un strop de foc purtat de vînt, ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ´
Un rob răzleț scăpat din fiară, ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ″ ⏑ ´ ⏑
Cel mai sărac de pe pămînt. [″] ⏑ ⏑ ´ ⏑ ⏑ ⏑ ´

Versurile 2—3, alcătuite din cîte 4 iambi „puri” fiecare, vădesc în chip convingător ritmul dominant al poemului, pe care îl contrariază însă — în poziția 1, deci impară, a versului 4 — indicele superlativului, articolul demonstrativ *cel*, aflat sub un „ictus” incorect, dar de maximă intensitate afectivă. Situația nu se schimbă cînd *cel*, *cea* ocupă o poziție internă, ca într-unul din iambii de 9 silabe din poemul *Plugarii* al aceluiași Octavian Goga (O, I 5) :

Cu mila-i nesfîrșită, cerul ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑
Clipirii voastre-nduioșate ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑ ⏑ ⏑ ´ ⏑
I-a dat *ceá* mai curată rază ⏑ ´ [″] ⏑ ⏑ ´ ⏑ ´ ⏑
Din sfînta lui seninătate. ⏑ ″ ⏑ ´ ⏑ ⏑ ⏑ ´ ⏑

Regularitatea iambilor arghezieni de 19 silabe din *Cîntare omului* este adeseori stingherită, aparent, de ivirea, în poziție inițială, a aceluiași indice al superlativului relativ. Citez din poemul *A, E, I, O, U*, (V 386) :

Mîngîie-se piticul cu unghia de ceară,
Ca solzul de plătică, de lin și albișoară,
Că primăvara-i pune, primit pe un fuior,
Cél mai aprins și galeș inel de mărțișor.

∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ || ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪
∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ || ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪
∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ || ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠
[″] ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ || ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠

La Tudor Arghezi, fenomenul discontinuității expresive a ritmului, prilejuit, între altele, de indicele superlativului relativ, este aproape banal. Ne reintîlnim cu el în *Chemarea înălțării* (V, 382):

Fugar, livid ca melcii, bătut de vremuri rele,
Tu singur rămăseseși pe lume gol la piele,
Cél mai gingaș, mai fraged la trup și oropsit...

∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ || ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪
∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ || ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪
[∠] ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ || ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠

De asemenea, în *Lucefere!* (PN, 46), scris în aceiași iambi de 14/13 silabe:

Cél mai vioi, tu, sfinte și frate, dintre stele,
Rămîi oprit de-a pururi deasupra casei mele.

[″] ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ || ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪
∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ || ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪

În limba veche superlativul absolut se formează cu adverbul *mult*. Iată cum începe *Oltul* lui Octavian Goga (O, I 10), redactat în iambi de cîte 9 silabe:

Múlt iscusita vremii slovă — [″] ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪
Nú spune clipa milostivă — [″] ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪
Ce ne-a-nfrățit pe veci necazul — ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪ ∠ ∪
Și bucuria deopotrivă... — ∪ ∪ ∪ ∠ ∪ ∪ ∪ ∠ ∪

Din pricina adverbelor monosilabe *Mult* și *Nu*, puternic accentuate la începutul versurilor 1–2, ritmul dominant iambic nu reușește să se instăpînească decît o dată cu versul 3. Dar aceste accidentări ale traseului ritmic sugerează admirabil tumultul lăuntric, freamătul acestui poem al unității și al străvechimii românești.

4. ADVERBUL *PREA*

Ca indice al superlativului absolut, extras din limba veche și populară, sau ca mijloc de redare a conceptului de „excesivitate", adverbul *prea* este totdeauna reliefat, atît în vorbirea obișnuită cît și în poezie. Iată-l,

mai întîi, sub un „ictus" normal, în primii iambi ai *Luceafărului* eminescian :

A fost odată ca-n povești — ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥
A fost ca niciodată — ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑
Din rude mari, împărătești — ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥
O *prea* frumoasă fată. — ⏑[⊥] ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑

Așadar, în ultimul vers al strofei, adverbul monosilabic *prea* deține poziția 2, care, în secvențe iambice, trebuie sau poate să fie accentuată. Scrisă în ritmul și în măsura *Luceafărului* (iambi de 8/7 silabe), elegia *S-a dus amorul*... ne prilejuiește reîntîlnirea cu adverbul în discuție, aflat în aceeași poziție a versului respectiv :

Era un vis misterios — ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥
Și blînd din cale-afară — ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑
Și *preá* era de tot frumos — ⏑[⊥] ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥
De-au trebuit să piară. — ⏑ ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑

Strofele care urmează nemijlocit celei abia citate prezintă un interes distinct pentru statutul prozodic al lui *prea:*

Prea mult un înger mi-ai părut — [″] ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥
Și *prea* puțin femeie, — ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑
Ca fericirea ce-am avut — ⏑ ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥
Să fi putut să steie. — ⏑ ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑

Prea ne pierdusem tu și eu — [″] ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥
În al ei farmec poate, — ⏑ ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑
Prea am uitat de Dumnezeu, — [″] ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥
Precum uitarăm toate. — ⏑ ⊥ ⏑ ″ ⏑ ⊥ ⏑

În aceste două strofe adverbul *prea* revine de patru ori, exprimînd impresii, atitudini, acțiuni excesive. Din punct de vedere prozodic, așezarea lui este exactă o singură dată, în versul 2 din prima strofă : *Și prea puțin femeie.* Numai aici *prea* se încadrează firesc într-un șirag iambic pur de 7 silabe, ocupînd poziția 2, care, în mod obișnuit, trebuie să se afle *sub ictu:* ⏑[⊥] ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑. De cîte ori, însă, *prea* deține poziția inițială (adică în 3 din versurile citate !), adverbul nostru — deși cade în silaba 1 care, fiind impară, este atonă în secvențe iambice — reclamă pentru sine un accent percutant, depășind cu mult, în intensitate, celelalte 2—3 „vîrfuri" accentuale ale unităților metrice respective. Tocmai de aceea, un vers ca *Prea ne pierdusem tu și eu* trebuie reprezentat, prin denivelarea celor 4 vîrfuri accentuale, astfel :

[″] ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥

Contradicția violentă care se iscă între poziția, teoretic atonă, a lui *prea*, pe de o parte, și intensitatea accentului, pe care totuși îl dezvoltă, pe de alta, subliniază pregnant adverbul, ca indice al trăirilor paroxistice, denivelînd expresiv întregul vers și, prin triplă repetiție, întregul context. Ritmul este, cel puțin pentru moment, contorsionat, iar tensiunea discursului liric își găsește o modalitate adecvată de manifestare.

5. ADVERBUL *IAR, IARĂȘI*

Exprimînd ideea de reluare, de repetare a unei acțiuni, adverbul *iar (iarăși)* este oricînd expus accentuării. La Eminescu, ivirea lui *iar* în poziția 5 a unui vers trohaic lung din *Călin (File din poveste)* este conformă normelor prozodice :

El în brațe prinde fata, peste față i se-nclină,
Pune gura lui fierbinte pe-a ei buze ce suspină,
Și inelul scump i-l scoate de pe degetul cel mic –
Ș-apoi pleacă *iár* în lume năzdrăvanul cel voinic.

⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ || ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥ ⏑
⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ || ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥ ⏑
⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ || ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥
⏑ ⏑ ⊥ ⏑ [⊥] ⏑ ⊥ ⏑ || ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥

Varianta compusă cu *-și*, bisilabică, este încadrată regulat în structura iambilor din *Luceafărul*, căci silaba sa accentuată *(iá-)* coincide cu primul accent prozodic al versului :

Trecu o zi, trecură trei ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥
Și *iarăși* noaptea vine ⏑ [⊥] ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑
Luceafărul deasupra ei ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥
Cu razele-i senine. ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥ ⏑

Cu totul alta este situația în poemul iambic al lui Coșbuc *Rugămintea din urmă* (OA, I 37) :

Tu vei vedea *iar* satul tău ⏑ ⏑ ⏑ ⊥ ⋮ ″ ⏓ ⏑ ⊥
Și casa voastră-n vale... ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑

Silaba 5, unde îl identificăm acum pe *iar*, ar trebui să fie atonă într-o succesiune iambică. Accentuarea lui, care nu poate fi sacrificată de dragul purității și al linearității ritmului, prilejuiește, încă o dată, impactul a două silabe accentuate : *-deá* (din *vedea)* și *iár*. Va fi, deci, necesară, înaintea adverbului, o scurtă pauză, care va constitui, pentru acesta, un nou indice al reliefului stilistic. În asemenea condiții, *iar* pretinde și obține un accent de maximă intensitate afectivă, în deplin acord cu șerpuirea ideii poetice. Pentru vorbitorul din textul poeziei lui Coșbuc, un ostaș rănit de moarte, IAR este, în contextul său mai larg, un țipăt al durerii, căci — spre deosebire de prietenul teafăr, către care este îndreptată „Rugămintea din urmă" — el, rănitul, nu va mai vedea **i a r**, nu va mai re-vedea nici casă, nici mamă.

Iată și un distih iambic (13 silabe) din *Seară de mai* de Tudor Arghezi (PN, 21) :

Tot ocolind secunda mereu, de-nnec și foc,
Iar ne găsirăm singuri și tineri, la un loc.

⏑ ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ || ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥
[″] ⏑ ⏑ ⊥ ⏑ ⊥ ⏑ || ⏑ ⊥ ⏑ ⏑ ⏑ ⊥

Este evident că, împotriva normei prozodice, *iar* revendică pentru sine accentul întregii „fraze” poetice, nuanța iterativă, implicată adverbului, desluşindu-se şi impunîndu-se ca una precumpănitoare. Vremelnic, dar spornic destrămat, ritmul iambic își regăsește cadența chiar în distihul următor :

> Tăcerea ta supusă-mi șoptea : — Mă ia și du,
> Și mîntuie-mi odată durerea de-a fi tu...

◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ¦ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´
◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡ ‖ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´

6. PRONUMELE (ADJECTIVUL) *TOT, TOATĂ*

În *Scrisoarea III* a lui Eminescu, alcătuită din versuri trohaice lungi, de 16 silabe, accentuarea pronumelui *Tot* — firească „la inițială”, adică în poziție impară — este „agravată” de repetiție :

> *Tot* ce-n țările vecine e smintit și stîrpitură,
> *Tot* ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură,
> *Tot* ce e perfid și lacom, *tot* Fanarul, *toți* iloții,
> *Toți* se scurseră aicea și formează patrioții...

În versul 3 dintre cele abia citate, *tot* este reluat și ca adjectiv, mereu în poziții impare (9 și 13 ; 1 și 5 ale celui de al doilea emistih), unde accentuarea lui rămîne normală. La fel de „corectă” este încadrarea formelor flexionare bisilabice (*Toată, Toate*) în alte versuri din *Scrisoarea III* și în troheii de 8 silabe ai *Glossei* :

> *Toată* floarea cea vestită a întregului Apus...

´ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡ ‖ ◡ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´

> *Toate-s* vechi și nouă toate ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡

În elegia *Despărțire* însă, accentul afectiv care lovește cuvîntul în discuție dezorganizează, pentru o clipă, alaiul iambilor „suitori”. Dar această vremelnică scăpătare a ritmului dominant are darul să propulseze în prim-plan adjectivul nehotărît *tot*, subliniind rolul său contextual de epitet integrator :

> Din zare depărtată răsar-un stol de corbi,
> Să-ntunece *tot* cerul pe ochii mei cei orbi...

◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡ ‖ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´
◡ ´ ◡ ◡ [″] ´ ◡ ‖ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´

Formele feminine de singular și plural (*toată, toate*), ambele bisilabice, au parte de un tratament similar la începutul versurilor iambice ale altor poeți. Octavian Goga, *Dascălul* (O, I 19) :

> Bucoavna ta, subt pragul de pe grindă, ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡
> Își hodinește-nvățătura moartă, ◡ ◡ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡ ´ ◡
> Dar glasul tău și azi, la zi de praznic, ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ´ ◡
> *Toată* povara greului o poartă... [″ ◡] ◡ ´ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡

Tudor Arghezi, *Cîntec* (PN, 3) :

M-ai dăruit cu aur și podoabe,	◡ ◡ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡
De care multor suflete li-e sete,	◡ ◡ ◡ ´ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡
Toate puterile răzlețe-mi fură roabe,	[″ ◡] ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ″ ◡ ´ ◡ ´ ◡
Sînt plin ca de icoane un părete...	◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡ ◡ ◡ ´ ◡

★

Citatele și comentariile în marginea lor au reușit, cred, să sugereze conceptul de „ritm dominant" și să arate, „pe viu", că „abaterile" de la acest ritm — cînd „vinovate" se fac cuvinte, particule, afixe exprimînd mișcări puternice ale voinței și sensibilității — sînt convertibile în tot atîtea fapte de expresie. Inventarul „abaterilor" de felul celor discutate și ilustrate aici este, bineînțeles, mult mai cuprinzător. El însumează, între altele, elementele lexicale interogative și exclamative, formele flexionare de vocativ și imperativ, toate expuse, în versuri, accentuării, chiar împotriva normelor prozodice. Sper să le supun unei analize amănunțite în viitorul apropiat, pentru ca lingvistica și filologia noastră să beneficieze de o imagine mai puțin vagă despre realitățile și disponibilitățile versului românesc.

SIGLE

Arghezi, PN	Tudor Arghezi, *Poeme noi*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1972
Arghezi, V	Tudor Arghezi, *Versuri*, ESPLA, 1959
Coșbuc, OA, I	G. Coșbuc, *Opere alese*, I, EPL, 1966
Doinaș, AP	Ștefan Aug. Doinaș, *Alfabet poetic*, BPT, Editura Minerva, 1978
Goga, O, I–II	Octavian Goga, *Opere*, I–II, EPL, 1967
Stanca, V	Radu Stanca, *Versuri*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980

«Accidents» expressifs du trajet rythmique dominant

(Résumé)

Rapportées aux réalités du vers roumain, les expressions *rythme trochaïque, rythme iambique* etc. sont inconvenables — prétend et s'acharne à démontrer l'auteur. Il faudrait donc les corriger, en leur ajoutant le déterminatif d o m i n a n t.

On examine, tour à tour, quelques éléments lexicaux qui détruissent pour le moment, avec de notables résultats expressifs, la régularité des mètres trochaïque et iambique. Ce sont des mots imbus de nuances affectives et volitives, qui exigent l'accent même quand ils se trouvent dans des syllabes atones. Le contexte assure au rythme dominant le délai nécessaire pour se rétablir dans son état antérieur et normal.

Aprilie 1984

Facultatea de Filologie
Timișoara, B-dul Vasile Pârvan 4

OLIMPIA BERCA

CU PRIVIRE LA ANALIZA FONOLOGICĂ A RIMEI

Articolul își propune analiza rimei ca realitate fonologică. Segmentele consonante de la sfîrșitul versurilor se constituie în paradigme care pot fi completate prin cumul succesiv, în funcție de necesitățile exprimării poetice. În acest proces, caracteristic limbii române, datorită, mai ales, accentuării libere, un rol important îl au cuvintele cu dublă încadrare paradigmatică, precum și rimele compuse.

1. Fenomen de repetiție sonoră [1], rima, ca realitate fonologică [2], este reductibilă la segmentul recurent din finalul unui număr de elemente lexicale aflate, de obicei, ele însele, la sfîrșitul unei serii ritmice (emistih, vers, strofă [3]). Echivalența structurilor segmentale presupune, în cazul rimei, simetria pozițională a mărcii suprasegmentale — a accentului de intensitate [4]. *Ùrmă* și *urmằ*, deși prezintă o succesiune identică a componentelor fonemice, nu pot rima din cauză că **nucleul vocalic** [5], vocala accentuată a silabei, ocupă, în cele două cuvinte, poziții diferite (1, respectiv 2).

2. Cum se știe, în limba română accentul de intensitate este liber; el poate marca silabe diferite, după cum, în situații date, își schimbă locul. Ca urmare, există rime (și cuvinte) oxitone (acade*à*/ catife*à*); paroxitone (cop*àie*/b*àie*); proparoxitone sau dactilice (ț*ìpete*/ scr*ìpete*); pro-proparoxitone sau peonice (*vàlurile*/ m*àlurile*). Mobilitatea accentului are consecințe dintre cele mai importante în sistemul fonologic al rimei [6]. Schimbarea poziției accentului de pe o silabă pe alta modifică structura rimei, fie că accentul distinge doi semnificanți (*urmằ* și *ùrmă; màscă* și *mascằ*), fie că stabilește variante [7] (teritoriale, afective etc.) ale aceluiași semnificant (*acèsteia* și *acestèia; dùșmən* și *dușmàn*). Pe de altă parte, poziția rimei pune segmentele din clauzulă (datorită paralelismului

[1] « La rime n'est qu'un cas particulier de répétition sonore . . . » (Ducrot, Todorov, 1972 : 245). Cf. și Jakobson, 1964 : 108; în *Retorica generală*, rima e definită tot ca o repetiție: „Într-adevăr, rima nu e nimic altceva decît recurența regulată a unităților fonice echivalente" (1974 : 77).

[2] Distincția dintre **rimă**, ca fenomen fonologic, și **cuvintele-rimă**, ca fenomen lexico-semantic, la Dascălu, 1977 : 148—149; Berca, 1983 : 6; Hrabák, 1983 : 192; pentru bilateralitatea rimei v. și Roman, 1979 : 233.

[3] Cf. Hrabák, 1983 : 192.

[4] Pentru corelația **segmental — suprasegmental; fonematic — prozodic**, v. Martinet, 1965 : 143—161; cf. și Ducrot, Todorov, 1972 : 228—229.

[5] Adoptăm termenul din Iordan, Robu, 1978 : 103 („Pentru existența unei silabe este necesar un **nucleu vocalic** sau **centru vocalic**, reprezentînd realizarea deschiderii maxime a coeziunii sintagmatice"); V. și Jakobson, 1964 : 100.

[6] Faptul a fost, de altfel, consemnat cu multă vreme în urmă. V. și Tohăneanu, 1965 : 116—121; Bogdan-Dascălu, 1978 : 47—61; Funeriu, 1980 : 59—71.

[7] „Dublete accentuale" (Tohăneanu, 1965 : 116—121).

fonologic) într-un contur special, „privilegiat"[8], astfel că și cuvintele care obișnuit nu prezintă structură accentuală, la rimă comportă accent de intensitate[9]. Rima este, așadar, indisolubil legată de accent[10]: locul accentului determină configurația rimei (v. *ùrmă* și *urmằ*); configurația rimei pretinde și, acolo unde este cazul, impune accentul (v. *zìsă/ţì să*[11]).

3. Potrivit structurii lor sonore și accentuale, segmentele de rimă se ordonează, asemenea oricăror elemente de limbă, în paradigme[12]. Paradigmele fonologice ale rimelor cuprind inventarul cuvintelor, selecționate după partea rimată. Totalitatea paradigmelor reflectă competența rimică a limbii, virtualitățile ei combinatorii[13]. Paradigma *-àsă*, de pildă, este reprezentată de:

abur*oàsă*
ac*àsă*
afectuo*àsă*
ap*àsă*
bucur*oàsă*
c*àsă*
c*à să*
cl*àsă*...
d*à să* etc.

Substantiv, verb, adjectiv, adverb, prepoziție, conjuncție, forme neaccentuate ale pronumelui etc.[14], abandonîndu-și sensul lexical (și gramatical), se unesc sub rigorile paradigmei sonore[15]. Accentul, traversînd mulțimea componenților ei, îi încadrează riguros, disciplinînd ansamblul.

4. Organizarea unităților de rimă în paradigme fonologice este un fenomen productiv. În funcție de necesitățile exprimării poetice, paradigmele pot fi completate, prin cumul succesiv, cu noi constituenți[16]. Modelul generativ al unei paradigme îl obținem prin analiza fonologică a segmente-

[8] Tohăneanu, 1975 : 211.

[9] Din bogata bibliografie a problemei cităm : Vasiliu, 1965 : 58—67 ; Avram, 1968 : 457—464 ; Iordan, Robu, 1978 : 170—175 ; Dinu, 1981 : 345—357 ; Tohăneanu, 1982 : 143—154.

[10] « Elle (la rime n.n) est en elle même une sorte particulière d'accent en tant qu'elle est constituée de sens remarqués ou remarquables : elle est un accent phonétique » (Morier, 1961 : 349).

[11] „La care-Argineanul căutînd *zisă :*
„Pretene, ţine-ţi a ta unialtă
Iară, de-ţi este voia și *ţi să*
Pare, cere-ași de la tine-o altă
Ceaia : să-mi dăruiești cea prăjină..." (Budai-Deleanu, 179).

[12] „Așa cum cuvintele pot fi încadrate unor paradigme morfologice și lexico-semantice, tot așa ele se lasă ordonate și în paradigme fonologice, rima nefiind, în acest din urmă caz, decît un indice paradigmatic". (Dascălu, 1977 : 149).

[13] Competența rimică poate fi reflectată de dicționarele paradigmatice ale rimelor dacă se iau în considerare toți parametrii care determină apartenența unui cuvînt (ori a unui grup de cuvinte) la o paradigmă. Dicționarele de rime trebuie să aibă în vedere astfel și asonanțele, cuvintele cu dublă încadrare paradigmatică (v. *infra)* și rimele compuse.

[14] „Nici un fonem privilegiat, **ci șirul, funcționarea în ecou repetat** (s.n.), „rima" (Risset, 1980 : 224).

[15] Eminescu a studiat și a exploatat la rimă trăsăturile de gramatică și de accentuare ale românei (v. *Dicționar de rime*, 1976). Cf. și Funeriu, 1980 : 60, 66.

[16] Pentru paradigmele derivaționale v. Guilbert, 1975, *ap.* Haș, 1982 : 409—411.

lor de rimă. Aceasta are în vedere componenţii fonematici ai rimei, locul accentului, numărul de silabe şi jonctura silabică.

5. Segmentele de rimă diferă după lungime — se constituie din 1, 2, 3, 4... silabe, care cuprind un număr variat de sunete grupate după nucleul vocalic — şi capacitate de aderenţă [17]. O statistică efectuată pe un număr de 2986 de cupluri rimice, obţinute din opera a 32 de autori (de la Dosoftei la Tudor Arghezi) [18], ne arată că rimele bisilabice (paroxitone), mai numeroase, deţin un procent de 54,41 %, faţă de cele monosilabice (oxitone) ocurente în proporţie de 44,32 %. Rimele trisilabice (proparoxitone), într-un procent de 1,20 % şi cele de patru silabe (pro-proparoxitone), de 0,07 %, acoperă o suprafaţă mult redusă [19]. Este de adăugat că segmentele mai lungi de două silabe sînt ocurente cu deosebire la poeţii de după Eminescu : ai*èvelor*/ *Èvelor*, Blaga, II, 283 ; ale*gìndu-te*/ ru*gìndu-te*, Eminescu, IV, 130 ; al*ùnele*/ *ùnele*, Arghezi, IV, 139 ; al*ùnecă*/ sp*ùne că*, Iosif, 396 ; Voiculescu, II, 203 ; *àpă dă*/ le*àpădă*, Arghezi, I, 48 ; apro*àpele*/ *àpele*, Blaga, II, 109 ; *àpelor*/ nestem*àtelor*, Blaga, II, 208 ; asc*ùnde-le*/ rot*ùndele*, Arghezi, II, 23 etc.[20].

6. Analiza componentelor fonematice ale segmentelor de rimă (natura, numărul şi distribuţia sunetelor, precum şi capacitatea lor de a se combina) reflectă stabilitatea sistemului paradigmatic (recurenţa aceloraşi tipuri de combinaţie, în ciuda unui număr mare de variante, şi predilecţia pentru structurile simetrice [21]).

7. Rimele monosilabice se pot realiza în formulele :

V (abur*ì*, acăţ*à*, ac*ù*, ajut*à*, domin*ò*)
VV (Achel*àu*, al*ài*, agar*èi* alăm*ìi*, n*ù-i*)
VC (acoper*ìş*, acrob*àt*, actu*àl*, ac*ùş*, automob*ìl*)
VCC (abs*ùrd*, abur*ìnd*, acoperăm*ìnt*, adolesc*ènt*)
VCV (acuz*àţi*, adăpost*ìri*, adi*èri*, adorat*òri*, ad*ùci*)
VCCV (ad*ìnci*, ad*òrmi*, af*ùnzi*, ad*ùlţi*, *àlbi*, Albul*èşti*)

Rimele bisilabice se concatenează în următoarele structuri :

VV (ad*ìe*, ag*ìe*, b*ău*)
VVV (*àia*, Agl*àia*, agon*ìei*, acest*èia*, amînd*òuă*, c*ùi e*)
VVC (ad*àos*, *àur*)
VCV (acoper*ìtă*, actualit*àte*, ad*àpe*, adăpost*ìre*, *èl e*, *nì se*)
VVCV (*àibă*, ad*àusă*, *sùi-ne*)
VCVC (ac*òpăr*, adevăr*àtul*, ajuns*èsem*, *iàcă-n*)
VCCV (ad*àstă*, *àcru*, ac*èsta*, abstr*àcte*, ado*àrmă*, *cùm nu*)
VVVC (cr*èier*, căpăt*ìiul*)
VCVV (*àlea*, achit*ărei*, ai*èvei*, ai*ève-i*, alt*òirea*)
VVVCV (al*àiuri*, obic*èiuri*)

[17] V. Roceric, 1968 : 37.

[18] Am efectuat statistica pe inventarul cuvintelor-rimă cuprinse la litera *A* din *Dicţionarul istoric de rime* (Berca, 1983 : 21—49).

[19] Situaţia diferă oarecum faţă de „inventarul românei standard", unde cuvintele monosilabice ocupă o suprafaţă de aproape 40 %, în timp ce cuvintele bisilabice doar 24 %, iar cele trisilabice 18,4 % (Iordan, Robu, 1978 : 167).

[20] Rimele trisilabice, prezente în poezia populară (cf. Gáldi, 1971 : 54—56), apar însă şi la Budai-Deleanu : *cùmpănă*/ *tìmpină*, 237 ; *fràgile*/ *dràgile*, 237, 238 ; *iàcătă*/ *scàpătă*, 237 ; *geàmănă*/ *seàmănă*, 237. Aceasta din urmă şi la Arghezi, II, 85, IV, 132.

[21] În ceea ce priveşte structura cuvintelor în general, v. Roceric, 1968 : 115.

VCVCV (*afàceri*, *adumbrìseți*, *acrostìhuri*, *ièri le*, *nù zici*)
VCCCV (*albàstre*, *alpèstre*, *àstru*, *ùmple*)
VCCVV (*abstràcții*, *acèstii*, *atènție*, *fìn ce-i*, *rìndu-i*)
VCCVC (*adăpòstul*, *amàrnic*, *àltul*, *ascùnde-n*, *nù plec*)
VCCCVC (*albàstrul*, *agaftànghel*)
VCCVCV (*adìncuri*, *armìndeni*, *pùrpură*)
VCVCVV (*adùceți-i*)
VCVCCV (*arìniști*)

Rimele trisilabice se ordonează în următoarele tipuri:

VCVV (*animàția*)
VVCV (*cofèile*)
VCVCV (*acèlora*, *alùnele*, *amintìrile*, *alùnecă*, *spùne că*)
VCVCVC (*aièvelor*, *àpelor*)
VCVCVV (*arhimandrìtului*)
VCCVCV (*alegìndu-te*, *àltele*, *ascùnde-le*)
VCCVCVV (*ìngerii*)

Rimele de patru silabe se pot structura în formula:

VCVCVCV (*abìsurile*, *flàmurile*, *vàlurile*)

Ocurente sînt tipurile cu distribuție simetrică: VC, VCV, VCCV, VCVC, VCCCV, VCVCVC. Locul segmentelor ordonate simetric, în ansamblul sistemului, este și mai evident dacă se stabilește frecvența acestora în raport cu segmentele asimetrice (VVCV, VVVC, VVVCV, VCCVV, VCCVCV etc.) [22].

8. În fixarea inventarului paradigmatic al segmentelor de rimă, un tratament aparte comportă **termenii cu dublă încadrare paradigmatică.** Așa cum mai multe paradigme lexicale se subordonează unei singure paradigme rimice, putem consemna prezența unuia și aceluiași element lexical în două (ori chiar trei) paradigme sonore. Cu alte cuvinte, același termen poate produce două (sau trei) serii de rime. Paralelismul acesta este specific limbilor cu accent liber, mai exact limbilor în care există o categorie de lexeme accentuabile în mai multe feluri [23]. Astfel, poziția *r* (poziția rimei) este satisfăcută deopotrivă de *a* și *b* (altfel spus, după cum *a* și *b* se neutralizează, rimic vorbind, în poziția *r*, tot așa, în compensație, r_1 și r_2 pot fi satisfăcute de *c*). Factorul care generează mobilitatea este accentul. El nu modifică doar sensul termenului (cum se întîmplă în cazul unor dublete ca *hàină* și *haìnă*, *ùrmă* și *urmă* [24]), ci și încadrarea lui paradigmatică într-o serie sonoră sau alta:

acolo { *-òlo*: ac*òlo*, Ap*olo*, s*olo*. . . ; *-ò*: acol*ò*, domin*o*, încotr*o*. . . }

ambrozie { *-òzie*: ambr*òzie*, b*ozie*, expl*ozie*. . . ; *-ìe*: ambroz*ìe*, întîrz*ie*, org*ie*. . . }

[22] Datele procentuale cu privire la raportul cantitativ dintre structurile simetrice și cele asimetrice ale silabelor din limba română la Roceric, 1968: 115—116.

[23] „Foarte rar, pot fi atestate triplete accentuale: *ìnima*, *inìma* și *inimà*" (Funeriu, 1980: 131).

[24] Evident, fiecare din aceste forme dezvoltă paradigme separate: *hàină*/ *tàină*, *fàimă* și *haìnă*/ *hodìnă*, *senìnă*, *vecìnă*, *vìnă* etc.

antic — -*àntic*: *àntic*, rom*antic*....
-*ìc*: antìc, se arid*ic*....

antici — -*àntici*: *àntici*, gig*antici*, rom*antici*....
-*ìci*: antìci, am*ici*, m*ici*, pit*ici*....

aud — -*àud*: *àud*, fl*aut*, l*aud*....
-*ùd*: aùd, ag*ùd*, cr*ud*, Mahm*ud*....

barbar — -*àr*: barbàr, af*ar*', b*ar*, cizm*ar*, cl*ar*, solit*ar*....
-*àrbar*: bàrbar....

bolnav — -*àv*: bolnàv, gîng*av*, scl*av*, trînd*av*....
-*òlnav*: bòlnav....

ceva — -*à*: cevà, be*a*, căde*a*, cumv*a*....
-*èva*: cèva, *Eva*....

inimă — -*ìnimă*: *ìnimă*, m*inimă*....
-*ìmă*: inimă, cr*imă*....
-*ă*: inim*ă*, răzim*ă* s*ă*....

eretic — -*ìc*: eretìc, Enr*ic*....
-*ètic*: erètic, bezm*etic*, magn*etic*, po*etic*....

satiric [25] — -*ìric*: satìric, l*iric*....
-*ìc*: satirìc, str*ic*....

statui — -*ùi*: statùi, făc*ui*, nimăn*ui*, sihl*ui*....
-*àtui*: stàtui, pal*atu-i*....

Exemplele pe care le-am prezentat și care, evident, pot fi extinse (acèsteia și acestèia, adùceți-i și aducèți-i, còbalt și cobàlt, crepùscul și crepuscùl, econòmic și economìc, fòsfor și fosfòr, mùrmur și murmùr, profèsor și profesòr, pùrpură și purpùră, vìctimă și victìmă, vìperă și vipèră etc.), ne arată că în limba română există un set de cuvinte care (datorită mobilității accentului) dezvoltă serii paralele de rime. Iată, de pildă, *inimă* se aliniază cînd la paradigma monosilabică, oxitonă, de tipul V (inim*a*/ răzim*a*, Eminescu, I, 167 ; inim*ă*/ poate s*ă*, Barbu, 254), cînd la cea trisilabică, proparoxitonă de tipul VCVCV (m*inimă*/ *inimă*, Topîrceanu, 168, Barbu, 187) [26]. Sub presiunea rimei, funcția *distinctivă* pe care o dobîndește uneori accentul în română se relevă cu mai multă precizie. Această funcție este probată, surprinzător de exact, de acele cuvinte care se integrează într-o paradigmă sonoră mai ales atunci cînd (și, chiar *numai* atunci cînd) acceptă o deplasare de accent ori, mai mult, o accentuare aberantă, posibilă doar la rimă : acest*èia*/ scînt*èia* ; aduc*èți-i*/

[25] O analiză pertinentă a accentuării neologismelor în poezia lui Grigore Alexandrescu la Fischer, 1981 : 11–24.

[26] *Inimă* are și o a treia (virtuală măcar) paradigmă : in*ìmă*/ cr*imă*, r*imă*.

vièții ; cob*àlt*/ *àlt*, baz*àlt* ; crepusc*ùl*/ dest*ùl* ; fosf*òr*/ lampadof*òr*, necrof*òr*, uș*òr* ; murm*ùr*/ az*ùr* ; purp*ùră*/ f*ùră* ; profes*òr*/ ajut*òr* ; vict*ìme*/ c*rìme*, *nìme*, vech*ìme* ; vip*èră*/ atmosf*èră* [27].

9. După cum se poate observa, rima reprezintă un sistem cvasi-independent în interiorul sistemului limbii. Faptul este vizibil și în comportamentul rimelor compuse, unde presiunea sistemului, neglijînd cerințele sistemului lingvistic în genere, transformă, la rostire (recitare), două unități lexicale independente într-una singură [28] și imprimă accent elementelor în mod curent neaccentuate [29]. Astfel, în poziția rimei, devin unități fonologice continue (nu discrete) îmbinări de tipul : *ca o*/ cacao, Topîrceanu, 152 ; carne/ *iar ne*, Voiculescu, II, 35 ; *cum e*/ lume, Voiculescu, II, 145 ; *cum nu*/ pumnu' Arghezi, IV, 54 ; *iar pe*/ șarpe, Voiculescu, II, 248 ; Arghezi, IV, 219 ; *ieri le*/ mierle, Voiculescu, II, 81 ; vindeci/ *vin' deci*, Iosif, 249 ; zisă/ *ni să*, Budai-Deleanu, 134 ; zisă/ *ți să*, Budai-Deleanu, 179 etc.[30]. Accentul este plasat acolo unde numai rima îl cere (și îl acceptă), sensul lexical al unităților componente e mascat în favoarea corespondenței sonore, pauza e diminuată (aproape anulată) : cele două unități care alcătuiesc rima (este vorba, firește, de partea compusă a rimei) se constituie într-o unitate fonologică omogenă, de obicei, bisilabică, paroxitonă.

10. Concluzii. Analiza fonologică a rimei, importantă în sine, poate să aducă unele clarificări și în domenii conexe. Astfel :

a. Cercetarea fonologică (fonetică) în ansamblu beneficiază de pe urma ei, rima fiind un spațiu privilegiat, unde sunetele, accentul, joncțura silabică, intonația, pauza sînt net detașate din flux și mai ușor observabile.

b. Relevînd preferința unor autori pentru anumite sonuri și combinații sonore, pentru simetrii ori disimetrii, relevînd, pe de altă parte, frecvența unor grupuri de sunete și de structuri silabice, analiza fonologică a rimei completează și adîncește cercetările de stilistică și poetică.

c. Analiza fonologică a rimei intervine cu folos și în lexicografia de profil, imprimînd dicționarelor paradigmatice un plus de coerență și de exactitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Avram, Andrei (1968) *Transferul accentului în limba română*, în SCL XIX (1968), nr. 5, p. 457–464.

Berca Olimpia (1983) *Dicționar istoric de rime*, București.

[27] Pentru exemple v. Berca, 1983. Cf. și Lazăr, 1969.

[28] „De observat că toți timpii inverși formează tonic un singur cuvînt, pe cînd în șirul normal formează, asemenea tonic, atîtea cuvinte pe cîte părți are. *Am fost venit* sunt trei cuvinte, deosebite, *am făcut* două cuvinte, pe cînd *venit-am fost, venit-am, veni-voi* sunt tonic un singur cuvînt" (Eminescu, 1976 : 702).

[29] „. . . pentru accentul de intensitate, unitatea accentuală este cuvîntul plurisilabic ori o sintagmă de cuvinte monosilabice, dintre care cel puțin unul face parte din clasa accentogenelor ; sintagme bisilabice cum ar fi *mi se, i se, ni se* etc., nu constituie unități accentuale, fiind constituite numai din unități clitice" (Iordan, Robu, 1978 : 172).

[30] Pentru rimele compuse v. Dragomirescu, 1967 : 25–39 ; Tohăneanu, 1975 : 210–239 ; Bogdan-Dascălu, 1978 : 49–56 ; Funeriu, 1980 : 64–71 ; Tohăneanu, 1982 : 143–154 ; Hrabák, 1983 : 210.

Bogdan-Dascălu, Doina, Dascălu, Crişu (1978) *Rima şi cuvintele-rimă*, în *Limbaj poetic şi versificaţie. In secolul al XIX-lea (1870–1900). Versificaţia*, Timişoara, p. 47–111.

Dascălu, Crişu (1977) *Despre rimă*, în *Filologie XX, II, Literatură*, Timişoara, p. 147–149.

Dinu, Mihai (1981) *Ambivalenţa accentuală a cuvintelor monosilabice — sursă de ambiguitate ritmică în versul clasic românesc*, în SCL XXXII (1981), nr. 4, p. 345–358.

Dragomirescu, Gh. N. (1967) *Despre măiestria artistică a rimei eminesciene*, în LR XVI (1967), nr. 1, p. 25–38.

Ducrot, Oswald, Todorov, Tzvetan (1972) *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris.

Eminescu, M. (1976) *Dicţionar de rime*, Bucureşti.

Fischer, I. (1981) *Accentuarea împrumuturilor lexicale în versificaţia lui Grigore Alexandrescu*, în SCL XXXII (1981), nr. 1, p. 11–24.

Funeriu, I. (1980) *Versificaţia românească*, Timişoara.

Gáldi, Ladislau (1971) *Introducere în istoria versului românesc*, Bucureşti.

Grupul μ (1974) *Retorică generală*, Bucureşti, p. 76–79.

Guilbert, L. (1975) *La creativité lexicale*, Paris.

Haş, Gh. (1982) *À propos de l'accumulation des vocables nouveaux dans les paradigmes derivationnels*, în RRL XXVII (1982), p. 409–411.

Hrabák, Josef (1983) *Introducere în teoria versificaţiei*, Bucureşti.

Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir (1978) *Limba română contemporană*, Bucureşti.

Jakobson, Roman (1964) *Lingvistică şi Poetică. Aprecieri retrospective şi consideraţii de perspectivă*, în *Probleme de stilistică*, Bucureşti, p. 108–111.

Lazăr, Nicolae (1969) *Dicţionar de rime*, Bucureşti.

Martinet, André (1965) *La linguistique synchronique. Études et Recherches*, Paris.

Morier, Henri (1961) *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, p. 349–357.

Risset, Jaqueline (1980) *Întrebări asupra regulilor jocului*, în *Pentru o teorie a textului, Antologie „Tel Quel" 1960–1970*, Bucureşti.

Roceric-Alexandrescu, Alexandra (1968) *Fonostatistica limbii române*, Bucureşti.

Roman, Andrei (1979) *Probleme ale versificaţiei româneşti*, în LL (1979), nr. 2, p. 227–233.

Tohăneanu, G. I. (1965) *Studii de stilistică eminesciană*, Bucureşti, p. 116–131.

Tohăneanu, G. I. (1975) *Expresia artistică eminesciană*, Timişoara, p. 210–240.

Tohăneanu, G. I. (1982) *Statutul prozodic al negaţiilor*, în LR XXXI (1982), nr. 2, p. 143–154.

Vasiliu, Emanuel (1965) *Fonologia limbii române*, Bucureşti.

Sur l'analyse phonologique de la rime

(Résumé)

L'article se propose une analyse détaillée de la rime en tant que réalité phonologique. On analyse l'intégration paradigmatique des mots doublement (éventuellement triplement) accentués (la mobilité de l'accent d'intensité est une caractéristique de la langue roumaine) et les rimes composées d'éléments lexicaux dépourvus d'accent dans l'usage non-poétique de la langue.

Importante en soi, la recherche réalise quelques éclaircissements dans des domaines connexes : phonologie (phonétique expressive), stylistique et la lexicographie traitant la rime.

Aprilie 1984

Facultatea de Filologie
Timişoara, B-dul Vasile Pârvan 4

ECATERINA MIHĂILĂ

FORMAȚIILE NEGATIVE CU PREFIXUL *NE* DIN CADRUL GRUPULUI NOMINAL ÎN POEZIA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Se face o analiză a formațiilor negative cu ajutorul conceptelor de extensiune și intensiune din semantica logică. Pe baza analizei se explică de ce diferitele categorii de formații negative au grade de acceptabilitate diferită. Folosirea cu o frecvență foarte mare a formațiilor negative în poezia actuală este interpretată ca o modalitate de a construi universul poetic prin categoria epistemologică a negativității vehiculată de conceptele fizicii moderne.

1. În limba română procedeul de formare a cuvintelor cu prefixul *ne* este pe cît de vechi, pe atît de productiv. Acesta este și motivul pentru care s-a bucurat de o atenție specială din partea cercetătorilor. Tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* [1] cuprinde o prezentare monografică a prefixului și bibliografia corespunzătoare.

Vechimea și marea productivitate a prefixului *ne* explică valorile multiple pe care le-a căpătat în limba română și folosirea lui ca procedeu de expresivitate poetică chiar de la începuturile poeziei românești [2]. Poezia modernă descoperă valențele semantice deosebite ale formațiilor negative și de aceea sînt folosite tot mai frecvent.

O adevărată avalanșă a formațiilor negative se întîlnește, însă, în poezia ultimelor decenii. Fenomenul a intrat de la început în atenția cercetătorilor [3] și a fost explicat în diferite moduri. Astfel, s-a considerat că virtuțile expresive ale formațiilor negative provin din faptul că se neagă un pozitiv exprimat simultan cu negativul lui (I. Coteanu), din faptul că se realizează o concizie maximă a expresiei și o plasticizare a contrastelor (A. Nestorescu) sau din faptul că se neagă prin absență (fără afirmarea antonimului) (Paula Diaconescu). De asemenea, s-a considerat că formațiile negative în poezia actuală au o „funcție de revelare, de aducere a unui univers imaginar în semn prin suprimarea înțelesurilor lui imediate"[4], iar la N. Stănescu „ar exprima ... un nou crez poetic : comunicarea prin „necuvinte", artă poetică sugerată de însăși creația poetului, în parte o metapoezie (poezie despre poezie), reflecție asupra propriei sale poezii" [5].

[1] Al. Graur și Mioara Avram (red.), *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea. *Prefixele*, București, 1978, p. 161–168 (paragraf redactat de Florica Ficșinescu și Magdalena Popescu-Marin).

[2] V. Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, București, 1971.

[3] V. Ion Coteanu, *Creația lexicală în poezia noastră nouă*, în LL II (1956), p. 89–108; Andrei Nestorescu, *Originalitate sau „modă" stilistică?*, în LR XVIII (1969), nr. 3, p. 275–277; Paula Diaconescu, *Concepte moderne în analiza limbii. Implicațiile lor în analiza stilistică a textului literar*, în LL IV (1974), p. 639–648; idem, *Comunicarea prin „necuvinte"*, în SCL XXVI (1975), nr. 5, p. 485–488.

[4] Paula Diaconescu, *Concepte moderne...*, p. 645.

[5] Paula Diaconescu, *ibidem*.

Explicațiile de mai sus, toate valabile, arată prin varietatea lor valențele expresive multiple pe care formațiile negative le pot căpăta atunci cînd sînt folosite în poezie.

2. La acestea mai adăugăm o interpretare, pe care o încadrăm într-un fenomen mai general privind constituirea lumilor imaginare în poezia actuală.

Dintotdeauna s-a considerat că poezia este o imaginare a universului real, fizic și psihic, printr-o **reconstruire în forme sensibile (perceptibile)** a acestui univers, spre deosebire de modul de a imagina specific creației științifice, care este o **reconstruire a universului prin relații logice.** În aceasta constă și deosebirea dintre cele două moduri de cunoaștere : **cunoașterea artistică,** care se realizează „sensibil", prin forme, și **cunoașterea științifică,** care se realizează „logic", prin concepte, categorii, legi etc.

De asemenea, se știe că revoluția pe care au produs-o pictura nonfigurativă, muzica aleatoare și poezia reprezentată de curentele avangardiste din primele decenii ale secolului a însemnat, în primul rînd, o încercare de a renunța la **formele sensibile** și de a instaura un univers bazat pe **relații abstracte** [6]. Apare acum o adevărată dramă gnoseologică : de a găsi expresie unui **nou mod** de a imagina universul — **abstract,** fără a fi cunoaștere științifică, **și artistic,** fără a fi formă sensibilă.

O astfel de dramă gnoseologică există și în poezia română actuală. Așa credem că se explică, pentru o direcție a poeziei actuale, încercarea de a se imagina, **nu o lume posibilă, ci o posibilitate de cunoaștere a lumii.** În acest sens, poezia devine, cu predilecție, discurs asupra celor două tipuri fundamentale de cunoaștere : **discurs asupra cunoașterii prin poezie** (metapoezie) și **discurs asupra cunoașterii științifice.**

„Atitudinea" față de aceste două tipuri fundamentale de cunoaștere este evidentă chiar dacă vom da doar cîteva citate :

DISCURS ASUPRA CUNOAȘTERII ARTISTICE

CONFUNDARE

Cine ești tu, cel care ești,
și unde ești, cînd nimic nu este ?
Născut dintr-un cuvînt îmi duc înțelesul
într-o pustietate divină.

Întreb dacă sînt, dar strigătul
nu se rupe de mine,
și una cu el rămîn, adăugînd
deșertului singurătate.

Cu harul vreunei silabe
urnesc din înțepenire, într-una,
golurile sferice în alte goluri
aidoma lor, și fără de margini.

[6] Dintre nenumăratele lucrări pe această temă trimitem la Umberto Eco, *Opera deschisă,* București, 1969, pentru contextul epistemologic în care este integrat fenomenul artei secolului XX.

Fixitatea neființelor mereu o clatin
într-un azi etern cu aură de vid —
mă rog să fii, de mine însumi
mă rog să fii. Arată-te.

(N. Stănescu, 1967 a) *

DISCURS ASUPRA CUNOAȘTERII ȘTIINȚIFICE

CONTEMPLAREA LUMII DIN AFARA EI

....
Aici se încheie
scurtul raport electronic
obținut cu ajutorul computerelor
în care s-au introdus toate fișele
cu informații necesare.
Văzută din afară,
lumea și locuitorii de pe punctul albastru
pot fi caracterizați prin aceea că sunt
și pot stîrni ciudatul sentiment
că au tendința de a fi.
....

(N. Stănescu, 1978)

MATEMATICA POETICĂ

....
2 tare nu e totuna cu 2 moale,
2 lung nu e totuna cu 2 scurt
și aceasta pentru că de fapt
e tot una
deci 2 este egal cu una
(una este nevasta lui 1)
1 la vocativ
nu e același 1
la imperativ!
....

(N. Stănescu, 1975)

Ce se ascunde aici? Teama de cunoașterea științifică, cu rezultate remarcabile în ultimele decenii, care explică și clasifică totul? Regretul că universul nu mai păstrează pentru noi nici un mister, că dispare acea „corolă de minuni a lumii", pe care o cînta Blaga? Regretul că poetul nu mai are audiență și că trebuie să-și „ducă înțelesul într-o pustietate divină"? Probabil că toate acestea la un loc.

„Atitudinea" transpare în cele două moduri diferite de expresie: **gravă** (în discursul asupra cunoașterii artistice) și **ușor parodică** (în discursul asupra cunoașterii științifice).

* La sfîrșitul articolului se află lista volumelor de poezie din care au fost extrase citatele.

Simularea cunoașterii științifice în poezia actuală se face în primul rînd prin adoptarea unui tipar de discurs științific. Nenumărate poezii au formă de teoremă, lemă, demonstrație, dialog euristic etc. Așa se explică, credem, și preferința deosebită pentru paradox în poezia actuală. Toate aceste procedee vizează, de cele mai multe ori, absurdul.

Simularea cunoașterii științifice în poezia actuală se face și prin folosirea unor concepte ale fizicii moderne, care capătă, însă, conotații poetice. Atunci cînd N. Stănescu spune :

> Deplasare spre roșu, mereu aceeași deplasare
> spre roșu
> o, linii spectrale ale vieții mele,
> îndepărtare secretă și perpetuă
> a insului de sine însuși.
>
> (N. Stănescu, *Axios! Axios!* 1968),

poetul nu face decît să folosească conținutul științific al conceptului „deplasare spre roșu a liniilor spectrale" pentru analogia ce stă la baza metaforei pe care o dezvoltă în poem.

Un procedeu mult mai rafinat de simulare a cunoașterii științifice este **imaginarea unui univers ca și cum ar fi „privit" prin categoriile fizicii moderne.** Astfel, sintagme din poezia română actuală, de tipul : *negrul concav* (N. Stănescu, *Elegia oului, a noua*, 1966), *cercul de timp* (M. Ivănescu, *Responsabilitate*, 1968), *sunete ovale* (A. Dumbrăveanu, *Desen de iarnă*, 1964 (1979)), *viteza de alb* (F. Albu, *Plimbare*, 1973), *tăcerea concavă* (C. Abăluță, *Filament*, 1974), *timpul plus* (C. Buzea, *Păsărar*, 1968), *goluri de timp* (C. Abăluță, *Imagine din copilărie*, 1976), *anotimpuri de spațiu* (D. Turcea, *Dezastre*, 1970), *matitate de nemișcare* (M. Ivănescu, *Îmi este foarte frică*, 1968), *implozii de timp* (D. Turcea, *Dezastre*, 1970) dau iluzia cunoașterii universului fizic prin categorii precum : *efect de pseudovid*, *relație de indeterminare*, *abundență izotopică*, *concentrația golurilor*, *relație de incertitudine*, *raport adimensional*, *curbă strîmbă*, *drepte antiparalele* etc.[7]

În acest context, nu ni se pare hazardat să considerăm că avalanșa formațiilor negative în poezia actuală poate fi și rezultatul unei simulări a cunoașterii prin **categoria negativității,** vehiculată de conceptele fizicii moderne. Iată, de exemplu, cîte formații cu prefixul *anti* sînt înregistrate în *Dicționarul de fizică* : *antiatom*, *anticatod*, *antielectron*, *antiferoelectricitate*, *antiferomagnetism*, *antihiperon*, *antimaterie*, *antimezon*, *antineutrin*, *antineutron*, *antinucleu*, *antiparticulă*, *antiproton*. Evident, acești termeni nu sînt folosiți ca atare în poezie. Apar, însă, formații de tipul : *antitimp*, *antiexistență*, *antiscunzii*, *antiînalții* (N. Stănescu, *Mă fac nevăzut*, 1969), *anti-țipăt* (R. Vulpescu, *Tăcerea*, 1979). De asemenea, remarcăm că formațiile negative cu prefixele *anti*, *in*, *an*, *non*, simțite, toate, ca neologice, nu au aceeași frecvență ca formațiile negative cu prefixul *ne*. Poeții au știut să folosească proprietățile interne cele mai profunde ale limbii. Ei au exploatat marea capacitate a limbii române de a deriva

[7] Ion Dima (coord.), *Dicționar de fizică*, București, 1972.

cu prefixul *ne*, folosindu-l ca expresie poetică pentru **o proiecție imaginară prin categoria epistemologică a negativității.**

3. Dacă urmărim formațiile negative cu prefixul *ne* (de exemplu, după *Dicționarul explicativ al limbii române* [8] și *Formarea cuvintelor în limba română)*, se observă că cele mai firești formații de acest tip sînt adjectivele și formele nepersonale ale verbului cu rol adjectival. De asemenea, chiar dacă sînt foarte rare, formațiile negative cu prefixul *ne* de la adverbe și numerale *(nealtădată, nealtul)* sînt acceptate de orice vorbitor al limbii române.

Substantivele cu prefixul *ne* au, în marea lor majoritate, un corelat adjectival sau verbal (adică, de la aceeași temă, există un adjectiv sau un verb). Cel mai adesea corelatul este format pe terenul limbii române. El poate fi a) **etimon** al formei pozitive sau b) **derivat** al acesteia. De exemplu :

a) Etimon. Corelat adjectival : *nedreptate* < *ne-* + *dreptate* (SUBST) ; *dreptate* < *drept* (ADJ) + SUF.

Corelat verbal : *neadormire* < *ne-* + *adormire* (SUBST) ; *adormire* < *adormi* (VERB).

b) Derivat. Corelat adjectival : *neprietenie* < *ne-* + *prietenie* (SUBST) ; *prietenie* < *prieten* (SUBST) ; *prieten* > *prietenesc* (ADJ).

Corelat verbal : *neadevăr* < *ne-* + *adevăr* (SUBST) ; *adevăr* > *adeveri* (VERB).

Uneori corelatul adjectival sau verbal este, însă, moștenit sau împrumutat la fel ca și substantivul la forma pozitivă.

Corelat adjectival : *nedelicatețe* < *delicatețe* (SUBST) ; corelatul *delicat* (ADJ), ca și *delicatețe*, sînt împrumutate din limba franceză.

Corelat verbal : *neființă* < *ne-* + *ființă* (SUBST) ; *fi* (VERB), ca și *ființă*, sînt moștenite din limba latină [9].

În rarele cazuri cînd substantivul format cu *ne-* nu are corelat adjectival sau verbal, de exemplu, *neșansă (șansă* fiind împrumutat din limba franceză), el intră în expresii verbale de tipul *a avea șansă*, deci și în acest caz se poate vorbi de un corelat verbal.

În ceea ce privește verbul, formațiile negative cu prefixul *ne* sînt foarte rare. În *Formarea cuvintelor în limba română* se dau puține exemple de verbe cu prefixul *ne*. Dintre acestea majoritatea *(neasculta, nebăga, neclinti, necunoaște, negriji, nehotărî, nești)* nu admit prefixul *ne* la toate formele paradigmei. În vorbirea actuală sînt neacceptabile forme precum : *eu neascult, eu nebag, eu necunosc* etc. Sînt admise doar formele nepersonale și cele compuse cu acestea, inclusiv forma pasivă : *sînt neascultat, sînt neclintit.*

4. În cele ce urmează vom încerca o analiză a formațiilor negative cu prefixul *ne* cu ajutorul conceptelor de **extensiune** și de **intensiune** din semantica logică. Această analiză ne-ar putea ajuta să explicăm de ce diferitele formații negative cu prefixul *ne* au grade de acceptabilitate diferită pentru vorbitorul limbii române.

Pornim de la ideea că se poate stabili o corespondență între unele clase de cuvinte și anumite tipuri de predicate logice. Astfel, Reichen-

[8] București, 1975.
[9] După DA, s.v.

bach [10] arată că substantivul, adjectivul și verbul pot fi considerate într-un limbaj formalizat „funcțiuni propoziționale", iar Fillmore [11] consideră, de asemenea, că substantivul, adjectivul și verbul pot fi caracterizate ca predicate logice. E. Vasiliu [12] prezintă corespondențe între alte clase de cuvinte și formative (pronumele indefinite, pronumele personale propriu-zise, diversele categorii de adverbe, diversele sintagme prepoziționale care exprimă circumstanțele acțiunii, diversele formative de timp și de mod ale verbelor) și predicatele logice.

Considerăm, deci, că pentru aceste clase de cuvinte putem folosi conceptele de **extensiune** și **intensiune** a predicatului logic.

De altfel, foarte potrivit pentru ceea ce ne interesează este chiar exemplul dat de Carnap [13] ca ilustrare a conceptelor de **extensiune** și **intensiune** referitoare la un predicator H din S_1 (sistemul construit). Trebuie să nu uităm că la Carnap limbajul natural folosit este metalimbaj (M) pentru limbajul S_1.

Astfel predicatul logic (predicatorul) *Om* are ca **extensiune** „clasa *Om*", adică mulțimea indivizilor care formează această clasă și ca **intensiune** „proprietatea *Om*", echivalentă cu „animal rațional". În propoziția *x este om* se asertează că: „x aparține clasei *Om*" și „x are proprietatea *Om*".

Să aplicăm negarea predicatului, care este și negarea propoziției [14] : *x nu este om* înseamnă că „x nu aparține clasei *Om*" și „x nu are proprietatea *Om*".

Ce se întîmplă, însă, în cazul unui formativ negativ cu prefixul *ne*? Să considerăm propoziția *x este neom*. **Extensiunea** predicatului logic este „clasa *Neom*", iar **intensiunea** este „proprietatea *Neom*". Care este raportul lor cu **extensiunea** și **intensiunea** predicatului logic *Om*? Proprietatea *Neom* neagă proprietatea *Om*, în schimb clasa *Neom* nu neagă clasa *Om*, ci afirmă o altă clasă, complementară.

De aceea vom spune că **formațiile negative cu prefixul *ne* neagă intensiunea, dar nu și extensiunea corespondentului lor afirmativ.** Așa ne explicăm de ce formațiile negative cele mai frecvente și cele mai firești sînt acelea care provin de la adjective. Proprietatea pe care o exprimă adjectivele apare vorbitorului în prim-plan, iar clasa în planul al doilea (pentru *albastru*, alt exemplu discutat de Carnap [15], **intensiunea** este „proprietatea *Albastru*", iar **extensiunea** este „clasa *Albastru*", adică toți indivizii „*Albastru*").

De asemenea, unele adverbe și pronume nedefinite (tocmai cele care apar mai frecvent în formații negative cu prefixul *ne*) exprimă în mod clar, în primul rînd, o proprietate. Același lucru se întîmplă cu forma lungă a verbului și cu celelalte forme verbale nepersonale adjectivale.

[10] Hans Reichenbach, *Elements of Symbolic Logic*, New-York, London, 1966, p. 251—252.

[11] Charles Fillmore, *Types of Lexical Information*, comunicare la „Colocviul de lingvistică algebrică", Balatow-Szabadi, 1969, *apud* Emanuel Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, București, 1970, p. 131.

[12] E. Vasiliu, *idem*, p. 131—160.

[13] Rudolf Carnap, *Semnificație și necesitate*, Cluj, 1972, p. 60—77.

[14] V. și E. Vasiliu, *idem*, p. 178—181, și Emanuel Vasiliu, Sanda Golopenția Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969, p. 166—190.

[15] R. Carnap, *idem*, p. 141.

În schimb, substantivul, pentru vorbitor, exprimă, în primul rînd, clasa de obiecte şi, în al doilea rînd, proprietatea clasei respective. De aceea substantivele, formaţii negative cu prefixul *ne*, par cu atît mai fireşti cu cît „proprietatea" pe care o exprimă trece ca importanţă înaintea „clasei", printr-o legătură spontană pe care vorbitorul o face cu un adjectiv sau cu un verb. Cu cît această legătură se face mai greu, cu atît vorbitorul consideră formaţia negativă mai puţin acceptabilă şi invers. Dacă dintr-un motiv sau altul asocierea cu corelatul adjectival sau verbal se face mai greu (de exemplu, lanţul derivativ este prea lung sau corelatul a ajuns la periferia vocabularului şi vorbitorul nu îl poate evoca imediat etc.), formaţia negativă respectivă pare mai puţin firească şi comportă un grad de acceptabilitate mai redus.

5. Acesta va fi criteriul după care vom judeca formaţiile negative cu prefixul *ne* din poezia română actuală.

Foarte fireşti sînt formaţiile negative adjective de la adjective: **nepaşnicul** *prinţ al candorii*, C. Baltag, *Răsfrîngere de dragoste*, 1966 (1981);

negre garoafe de lumină **nelumească**, Şt. A. Doinaş, *Trei ipostaze ale mării*, 1968 (1979);

triunghiuri **netriunghiulare**, N. Stănescu, *Morţii*, 1967 (b);

zeu **nedivin**, N. Stănescu, *Mă fac nevăzut*, 1969;

veste **nelumească**, I. Alexandru, *Aş fi ţărînă*, 1973;

înaltă, **nedistinctă** *de vorbire*, N. Stănescu, *Schimbarea*, 1978;

extază **nelumească**, I. Alexandru, *Umbră*, 1978;

văzduhul **nevîrstnic**, Şt. A. Doinaş, *Ninsoarea*, 1971 (1979);

zimţii albi cu leneşe tincturi/ai unei **nevizibile** *structuri/ de roţi şi pîrghii*, Şt. A. Doinaş, *Fii liniştit*, 1971 (1979);

Se observă în ultimul exemplu preferinţa pentru prefixul *ne* chiar la un cuvînt la care s-a impus prefixul *in*.

Foarte multe formaţii negative adjectivale sînt formate de la participii:

timpul **neoprit**/ *oprit*, G. Hagiu, *La baza lunii*, 1965 (1973);

o mare-ngheţată **neînnegrită**, N. Stănescu, *A treia elegie*, 1966;

netrezitele *ramuri*, C. Baltag, *Răsfrîngere*, 1966 (1981);

amintire **neîntîmplată**, C. Baltag, *Fiul văzului*, 1966 (1981);

nezburată *aripă*, N. Stănescu, *Elegia oului, a noua*, 1966;

limba **neuscată**, N. Stănescu, *Axios! Axios!*, 1968;

această dulce carne, **nenuntită**, Şt. A. Doinaş, *Oedip şi Sfinxul*, 1969 (1979);

vînatul **nevînat**, O. Genaru, *Dacica*, 1969;

ţinutul unui timp **nezămislit**, A. Dumbrăveanu, *Cu vîrsta ţărînii*, 1971 (1979);

prinsele şi **neprelinsele** *chei*, H. Bădescu, *De profondis*, 1971;

plecările **neîntîmplate**, A. Dumbrăveanu, *Pe cursul tîrziu al nopţii*, 1971 (1979);

Lumină **necreată** *în Pustie*, I. Alexandru, *Cîntec de toamnă*, 1973;

Lumină **nefăcută**, I. Alexandru, *Dispariţie*, 1973;

linişte **neîncepută**, A. Blandiana, *Rugăciune*, 1974;

întîmplările **neîntîmplate**, N. Stănescu, *Cîntec*, 1965 (1975).

Se observă că **neîntîmplat** apare foarte des. O preferință deosebită există, însă, pentru *nenăscut*, mai ales, la N. Stănescu :

copac **nenăscut,** N. Stănescu, *Cîntec,* 1965 (1975) ;
nenăscuții *cîini, ibidem ;*
nenăscuții *oameni, ibidem ;*
nenăscutele *priveliști,* N. Stănescu, *A șaptea elegie,* 1966 ;
un timp **nenăscut,** C. Baltag, *Răsfrîngere,* 1966 (1981) ;
cal **nenăscut,** N. Stănescu, *Idolii ierbii,* 1969 ;
amorțitele minții/ ale încă **nenăscutului** *zeu,* N. Stănescu, *Depărtarea,* 1969 ;
trupurile **nenăscute,** N. Stănescu, *Miraj,* 1969 ;
aripă de tril **nenăscut,** H. Bădescu, *Pe un fir de iarbă,* 1971 ;
punctul vulnerabil **nenăscut,** G. Hagiu, *Punctul vulnerabil,* 1969 (1973).

O formație negativă cu rol de adjectiv, care are la bază un adverb, apare în : *cuvîntul* **neîndeajuns,** M. Ciobanu, *Elegie,* 1979.

De asemenea, cităm exemplul : *ora/* **neamîndurora,** N. Stănescu, *Cîntec,* 1970 [16], în care formația negativă are la bază un numeral. Atragem atenția și asupra rimei interioare grupului (cu accentul pe *o* în **amîndurora**), care îl sudează și îl autonomizează în raport cu vecinătățile sintactice.

Dintre formațiile negative care au la bază un substantiv, cele mai frecvente sînt abstractele verbale :

neîntîmplări *de tinerețe,* C. Baltag, *Monada,* 1966 (1981) ;
necontinuare/ *de-a fi perpetuul copil,* N. Stănescu, *Greața,* 1967 (a) ;
treptele **nemișcării,** M. Ivănescu, *Jocuri,* 1968 ;
o **nenumărare** *de ceruri albastre,* N. Stănescu, *Colindă de iarnă,* 1969 ;
neînchegarea *de-albastruri,* F. Albu, *Amorfă,* 1969 ;
starea de limită și **nevedere,** C. Buzea, *Martor,* 1970 ;
Neștirea *izbînzii,* I. Alexandru, *Întoarcerea poetului,* 1973 ;
icoana **neuitării,** I. Alexandru, *Imnul Imnului,* 1973 ;
neîntocmirea *zorilor,* I. Alexandru, *Hagia Sophia,* 1973 ;
povara/ **Neînchipuirii,** *ibidem ;*
nevederea *cauzei,* N. Stănescu, *Noaptea metalelor,* 1978 ;
nemișcare *a caprelor negre,* N. Stănescu, *Ochiul pătrat,* 1978 ;
aroma de fragi și **nelucrare,** Șt. A. Doinaș, *Uzurpatoarea,* 1963 (1979) ;
neștirea *de pe chip,* M. Ciobanu, *Jaf,* 1979.

O altă categorie de substantive cu prefixul *ne* au la bază un participiu substantivizat :

Înfățișare la **neiubiți,** N. Stănescu, *Înfățișare la neiubiți,* 1967 (a) ;
nesfîrșituri *de tăceri,* H. Bădescu, *Rugă pentru alb,* 1971 ;
Marele **Necuprins,** I. Alexandru, *Pustia umblătoare,* 1973 ;
traiul și neamul și graiul/ **Nevăzutului,** I. Alexandru, *Rohia,* 1973 ;
Valurile orbitoare/ **Nefăcutului** *născut,* I. Alexandru, *Veghe,* 1973.

Vom da în continuare cîteva exemple din categoria cea mai interesantă de formații negative cu prefixul *ne* :

îndoliatul lapte/ al sînului **Neclipei,** C. Baltag, *Monada,* 1966 (1981) ;
sobor al **neidentității,** C. Ivănescu, *Copilăria lui Ario Paradis,* 1966 (1979) ;

[16] V. și Paula Diaconescu, *Concepte moderne,...,* p. 644.

chipul **nelumii,** I. Romanescu, *Urîtul pămîntului*, 1968;
viteza **nesomnului,** C. Baltag, *Dialog de piatră*, 1969 (1981);
păsări de **nesomn,** R. Cârneci, *poem cu vulturi*, 1970 (1975);
nesomnul *pleoapei a treia*, D. Flămând, *Fără durere*, 1971;
doritele/ mai **nefemei,** *mai neîmplinitele*, H. Bădescu, *Zăpezile*, 1971;
umbra **nesomnului,** C. Baltag, *Șoim*, 1971 (1981);
liră în **neliră,** I. Alexandru, *Zeii*, 1973;
nebunul cu a sa **neturmă/** *de capre negre*, I. Alexandru, *Întoarcerea poetului*, 1973.

Pe lingă *nesomn*, care apare foarte frecvent, din exemplele de mai sus, celelalte substantive cu prefixul *ne* sînt: *neclipă*, *neidentitate*, *nelume*, *nefemeie*, *neliră*, *neturmă*.

Considerăm că aceste formații sînt cele mai interesante deoarece asocierea cu corelatul adjectival sau verbal se face mai greu, deși acesta, în majoritatea cazurilor, există: *somn — somnoros*, *clipă — clipi*, *neidentitate — identifica*, *nelume — lumesc*, *nefemeie — femeiesc*, *neliră — liric*. Corelatele adjectivale sînt, după cum se observă, derivate. În cazul corelatelor verbale, *clipi* este etimon și *clipă* — postverbal, dar asocierea spontană se face mai greu din cauza sinonimiei *clipă — secundă; identifica* și *identitate*, deși au aceeași temă, sînt de la etimoane diferite (din latină). Pentru *neturmă* nu există înregistrat un corelat adjectival sau verbal.

În cazuri ca cele de mai sus, cînd asocierea cu corelatul adjectival sau verbal se face mai greu sau cînd un astfel de corelat nici nu există, se creează impresia că **ceea ce se neagă sînt nu proprietățile obiectelor, ci obiectele înseși.**

Cîteva asemenea formații apar într-o aglomerare de forme negative în poezia *Spunere*, 1967 (a), de N. Stănescu, din care reproducem fragmentul care ne interesează [17]:

orizontului coasta
de vid, de nealbastru
de nemare, de nepește
de nepiatră, de neprieten
de nefiresc, de nefirește.

Să încercăm o serie de corelații între elementele acestui grup nominal complex. *Vid* explică prin inferență pe *nealbastru* (o disoluție a calității), *nemare* (substantiv) este atras de *nealbastru* și de *orizont; nepește* se explică prin inferență de la *nemare*, *nepiatră*, prin inferență de la *coastă* sau de la *orizont*. *Neprieten* se corelează formal, prin aliterație, cu *nepiatră*. *Nefiresc* poate fi explicat prin inferență de la *neprieten* sau de la *orizont* „linie imaginară care esistă numai ca iluzie”, iar *nefiresc* îl atrage la rîndul lui pe *nefirește*.

Cum imaginează poetul *orizontul?* Mai întîi încearcă o materializare a unei iluzii, atribuindu-i orizontului o *coastă* (cf. *coasta muntelui*, *coasta mării*). Aglomerarea de formații negative, care urmează după *vid*, singurul cuvînt din serie la formă pozitivă, spulberă, însă, orice idee de materialitate. Prepoziția *de*, care ar trebui să exprime aici „materia”, exprimă,

[17] V. și Paula Diaconescu, *ibidem*.

de fapt, „dematerializarea". Interesant este că *albastru*, *firesc* și *firește*, intrînd într-un grup nominal cu prepoziția *de* (construcția **SUBST** + *de* + **ADJ (ADV)** fiind inacceptabilă în limba română), trebuie să admitem că devin mai întîi substantive, deci substanță, și apoi, datorită formei negative, **substanța și nu calitatea**, pe care, inițial, o exprimau în primul rînd, **este negată.**

Se realizează, astfel, nu o simplă negare a unor calități, ci o neantizare a substanței înseși și, în același timp, a unor „certitudini" empirice.

6. În continuare, să urmărim, din exemplele citate, diferitele poziții sintactice pe care formațiile negative le ocupă în cadrul grupului nominal :

ne- SUBST⌒PREP⌒SUBST
ne- SUBST⌒SUBST (GENIT)
ne- SUBST⌒PREP⌒SUBST⌒ADJ
ne- SUBST⌒ADJ⌒ART GENIT⌒SUBST⌒ADJ
SUBST⌒ADJ⌒ne- SUBST⌒ADJ
SUBST⌒PREP⌒ne- SUBST
SUBST⌒ART GENIT⌒ne- SUBST
SUBST⌒PREP⌒SUBST⌒CONJ⌒ne- SUBST
SUBST⌒ne- SUBST (GENIT)
SUBST⌒CONJ⌒SUBST⌒CONJ⌒SUBST⌒ne- SUBST (GENIT)
ADJ⌒SUBST⌒ART GENIT⌒SUBST⌒ne- SUBST
ne- ADJ⌒SUBST
ne- ADJ⌒SUBST⌒ART GENIT⌒SUBST
SUBST⌒ne- ADJ
ADJ⌒SUBST⌒ne- ADJ
SUBST⌒SUBST (GENIT)⌒ne- ADJ
SUBST⌒PREP⌒SUBST⌒ne- ADJ
SUBST⌒ne- ADJ⌒PREP⌒SUBST

(SUBST = substantiv, ADJ = adjectiv, ART = articol, GENIT = genitiv, genitival, PREP = prepoziție, CONJ = conjuncție ; în exemplele cu formații negative care au la bază un adverb sau un numeral, am considerat că acestea au căpătat, după caz, rol de adjectiv sau de substantiv).

Indiferent de poziția pe care o ocupă în grup, fie ca centru al grupului, fie în poziție de dependență, formatul negativ, substantiv sau adjectiv, își pune amprenta negativității pe întregul grup. În toate cazurile negativitatea are un puternic relief semantic.

Procedeul de a folosi forma negativă în opoziție cu cea pozitivă, ilustrat cu strălucire de Eminescu[18], se întîlnește și în poezia actuală. Nu mai apare, însă, în splendide paralelisme sintactice, ci, cel mai adesea, printr-o concentrare a formei pozitive și a celei negative în aceeași sintagmă. Astfel, din exemplele citate, desprindem : *întîmplările neîntîmplate*, *triunghiuri netriunghiulare*, *vînatul nevînat*, *liră în neliră* etc. Mult mai frecvent apare, însă, procedeul de a crea o opoziție semantică între formatul negativ și un alt element al grupului : *amintire neîntîmplată*, *nepașnicul prinț al candorii*, *nezburată aripă*, *zeu nedivin*, *valurile orbitoare/ Nefăcutului născut* etc.

[18] V. I. Coteanu, *Creația lexicală...*, p. 97, și Paula Diaconescu, *Concepte moderne...*, p. 641.

7. Prin folosirea masivă a formațiilor negative, în poezia actuală s-a găsit o modalitate de a nega nu numai proprietățile lumii, așa cum sînt date de experiența empirică, ci și substanța însăși a lumii, în sensul tendinței **instaurative** (opusă tendinței reproductive) a artei secolului XX.

Este specific poeziei să găsească corespondențe între diferitele proprietăți ale lumii, să stabilească între aceste proprietăți echivalențe și ecuații [19], astfel încît lumea poeziei să apară altfel decît lumea experienței empirice (altfel, dar nu esențial diferită). Orice retorică [20] ne învață cum e posibil să se schimbe proprietățile lumii cu ajutorul cuvintelor, cum e posibil ca ele să alunece de la un obiect la altul, astfel încît clasele de obiecte să-și schimbe configurația.

Să negi, însă, substanța însăși a lumii, iată o problemă pe care poezia mai veche nu și-a pus-o. Această problemă nu a apărut întîmplător în secolul XX, o dată cu tendința artei de **a nega totul** și de **a reinstaura totul** și o dată cu întreaga serie de răsturnări ale unor certitudini empirice, provocate de descoperirile fizicii moderne.

LISTA VOLUMELOR DE POEZIE

C. Abăluță, *Există*, București, Ed. Albatros, 1974.
C. Abăluță, *Iubiri*, București, Ed. Eminescu, 1976.
F. Albu, *Himera nisipurilor*, București, Ed. Tineretului, 1969.
F. Albu, *Petrecere cu iarbă*, București, Ed. Cartea Românească, 1973.
I. Alexandru, *Imnele bucuriei*, București, Ed. Cartea Românească, 1973.
I. Alexandru, *Imnele Transilvaniei*, București, Ed. Cartea Românească, 1978.
C. Baltag, *Poeme*, București, Ed. Eminescu, 1981.
H. Bădescu, *Marile Eleusii*, Cluj, Ed. Dacia, 1971.
A. Blandiana, *Poezii*, București, Ed. Cartea Românească, 1974.
C. Buzea, *Norii*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
C. Buzea, *Coline*, București, Ed. Cartea Românească, 1970.
R. Cârneci, *Heraldica iubirii*, București, Ed. Eminescu, 1975.
M. Ciobanu, *Patimile*, București, Ed. Cartea Românească, 1979.
Șt. A. Doinaș, *Poezii*, București, Ed. Eminescu, 1979.
A. Dumbrăveanu, *Poeme*, București, Ed. Albatros, 1979.
D. Flămând, *Apeiron*, București, Ed. Cartea Românească, 1971.
O. Genaru, *Țara lui π*, București, Ed. Tineretului, 1969.
G. Hagiu, *Poezii*, București, Ed. Eminescu, 1973.
C. Ivănescu, *La Baad*, București, Ed. Cartea Românească, 1979.
M. Ivănescu, *Versuri*, București, Editura pentru Literatură, 1968.
I. Romanescu, *Presiunea luminii*, București, Ed. Tineretului, 1968.
N. Stănescu, *11 elegii*, București, Ed. Tineretului, 1966.
N. Stănescu, *Oul și sfera*, București, Editura pentru Literatură, 1967 (a).
N. Stănescu, *Alfa*, București, Ed. Tineretului, 1967 (b).
N. Stănescu, *Laus Ptolomaei*, București, Ed. Tineretului, 1968.
N. Stănescu, *Necuvintele*, București, Ed. Tineretului, 1969.
N. Stănescu, *În dulcele stil clasic*, București, Ed. Eminescu, 1970.
N. Stănescu, *Starea poeziei*, București, Ed. Minerva, 1975.
N. Stănescu, *Epica Magna*, Iași, Ed. Junimea, 1978.
D. Turcea, *Entropia*, București, Ed. Cartea Românească, 1970.
R. Vulpescu, *Arte și meserie*, București, Ed. Cartea Românească, 1979.

[19] V. Roman Jakobson, *Lingvistică și poetică*, în *Probleme de stilistică*, București, 1964.
[20] V., de exemplu, Grupul μ, *Retorică generală*, București, 1974.

Negative noun phrase (NP) configurations formed with the prefix *ne* within contemporary Romanian poetry

(Abstract)

The extremely high frequency of negative NP configurations formed in contemporary Romanian poetry by means of the *ne* prefix is considered within the present article to be a result of building the poetic universe through the grill of the epistemologic category of negativity borrowed from modern physics. The device is subordinated to the general tendency of present-day art and literature of giving up perceptible forms in favour of abstract ones.

Negative configurations formed with the *ne* prefix are analyzed here by means of the concepts of extension and intension of logical semantics; their different degree of acceptability for a native speaker of Romanian is thus accounted for.

The negative NP configurations in contemporary Romanian poetry are then inventoried according to this criterion. The strongest poetic effect obtained as a result of filtering the universe through the epistemologic category of negativity is considered here to be borne by those configurations the acceptability of which is the smallest.

Various syntactic positions held by negative configurations withing the NP they belong to are equally analysed, with a view to demonstrating that negativity is, in all cases, the most important modal mark in the respective syntagm.

Decembrie 1983

Institutul de Lingvistică
București, Spiru Haret 12

PAULA DIACONESCU

LUCIAN BLAGA ȘI TEXTUL POETIC MODERN

Ne propunem cercetarea operei poetice a lui L. Blaga nu la nivelul codului ei lingvistic sau retoric, ci la nivelul textului în manifestarea sa discursiv-semnificantă. Analiza și interpretarea se aplică celor trei dimensiuni ale textului : verbală, semantică și pragmatică. Originalitatea artistică, forța de creație a poetului L. Blaga trebuie căutate în modelul textualizat de producere a sensurilor poetice de profunzime prin „structura de oglindă" a imaginii. Lumea („corola de minuni"), marca *oglindă*, ne reflectă și se lasă reflectată. Ea însăși oglindă, poezia lui L. Blaga revelatoare a misterului este reflectare reciprocă a două lumi în unitate.

I. METODA

Textul literar-artistic funcționează ca factor constitutiv al unei culturi și ca produs al unui creator unic. De aceea, rămîne limitată descrierea lui pe baza cîte unui singur model, fie el lingvistic, retorico-stilistic sau de altă natură. Mai larga cuprindere a textului ca obiect complex, ca totalitate nedisociabilă, o poate oferi semiotica literară care și-a anexat mai multe discipline, printre care lingvistica (ea însăși mult extinsă) și retorica. Pentru că am optat pentru o perspectivă semiotică în descrierea și interpretarea ca text a operei poetice a lui L. Blaga, considerăm necesare cîteva precizări care ar motiva desfășurarea capitolelor următoare.

Prin construirea unor modele ale comunicării sau ale textului ca unitate semnificantă, s-ar putea crede, ținînd seamă și de proliferarea unor terminologii **(lingvistica comunicării, lingvistica textului, lingvistica pragmatică** sau **pragmatica** etc.), că n-ar exista nici o legătură între ele. Or, tocmai interacțiunea unor asemenea modele este relevantă la nivelul textului literar și, de aceea, vom încerca să o demonstrăm.

Asemenea comunicării lingvistice, comunicarea literar-artistică este totdeauna **în situație,** adică este condiționată și de factori din afara textului. Una dintre ideile mai noi care își au originea în această afirmare a condiționării textului este aceea de cercetare a lui ca **intertextualitate.** Vom reține aici numai unele aspecte ale intertextualității, dintre care precizarea că orice operă de artă este creată în paralel sau în opoziție cu un model. Textul poate fi o replică implicită sau explicită la alte texte. Din acest punct de vedere, am urmărit textul poetic al lui Blaga ca model de producere a sensului **în** și **despre** text, în cazul din urmă înțelegînd textul ca **metatext.** Ne-au interesat, de asemenea, **izotopiile** discursului, pînă la degajarea de izotopii largi, caracteristice unui moment de istorie și cultură. Totodată ne-am conformat unui principiu după care interpretul unui text, marcat formal prin indici de mare nedeterminare (ambiguitate) semantică (de exemplu pronume personal fără referent textualizat la care trimite), nu trebuie să caute precizarea unui sens unic manifest în

structura de suprafață **(hiposemie)**, ci înțelegerea regulilor de producere a semnificațiilor de profunzime, practic nelimitate **(hipersemie)**. Ne-am orientat astfel spre **literaritatea** textului.

II. RETORICA ȘI SEMIOTICA TEXTULUI

1. Aristotel [1] considera că există atîtea **tehnici (arte)** cîte activități creatoare ale spiritului uman există. De asemenea, putem spune că există atîtea tehnici (arte) poetice cîte moduri de imaginație poetică există. Sub acest raport trebuie să înțelegem fundamentala grupare a artelor: a) *in veritate* (artă mimetică) și b) *in aenigmate* (în oglindă) [2]. În cea mai mare parte a ei, poezia lui L. Blaga (a lui T. Arghezi, dar mai ales poezia lui I. Barbu) manifestă o viziune *in aenigmate*.

În sensul lui Aristotel, **tehnica** este o calitate (facultate) **creatoare,** al cărei scop este **producerea.** Originea ei este în agentul creator, nu în obiectul creat *(op. cit.*, p. 30). În această concepție, tehnica (retorică sau poetică) nu este empirie și nici nu se reduce la expresie, mai precis la elocuțiune (expresie a discursului) [3], înțeleasă ca selecție și combinare a mijloacelor lingvistice. În legătură cu aceste considerații se mai impun cîteva precizări.

În artă (retorică, poetică) importante sînt **invenția** (în toate fazele de elaborare a textului: **invențiune** [4], **dispozițiune, elocuțiune)** și **efectul.** „Retorica este în stare să producă, cu ajutorul unei serii de tehnici, o anume reliefare lingvistică și pe baza acesteia un anumit efect", precizează Heinrich F. Plett [5]. Din acest motiv, „ea poate fi înțeleasă ca parte a unui sistem de comunicare general sau a unei semiotici interpretate comunicativ. Or, tocmai în acest sens, în ultimul timp, retorica trăiește un fel de renaștere" [6].

Modelul retoric indică, prin succesiunea (ordinea) celor trei tehnici de elaborare a textului discursiv **(invențiunea, dispozițiunea, elocuțiunea),** faze de **structurare** progresivă a discursului dinspre creator înspre receptor. înainte de a exprima părțile în structura textului finit [7]. Așadar, elocuțiunea nu este singura parte de invenție în structura textului poetic. Ea încheie invenția și creează stilul, efortul suprem al invenției [8].

Corpul discursului poetic este textul, o țesătură verbală grație unor **tehnici.** Mijloacele lingvistice ca material de construcție sînt **extra-**

[1] *Ars rhetorica — Art rhétorique,* tome 1 (livre 1). Texte établi et traduit par Médéric Dufour, «Les belles lettres», 1932. (Mulțumim profesorului I. Fischer pentru amabilitatea de a ne fi semnalat această prețioasă ediție bilingvă — franceză și greacă).

[2] Vezi Julien Eymard, *Le thème du miroir dans la poésie française* (1540—1815), Université de Lille III, 1975, p. 329.

[3] În sens etimologic « l'action de discourir sur un sujet par le langage parlé ou écrit » (*Théorie de la composition littéraire* par M. l'abbé Cl. Vincent (a VII-a ed.), Paris, 1912, p. 86).

[4] Prin **inventarea** mijloacelor (probelor) tehnice de persuasiune (inventarea argumentelor), în concepția lui Aristotel, **retorica** este o disciplină poetică înrudită cu **dialectica (logica).**

[5] *Textwissenschaft und Textanalyse,* Heidelberg, 1975 (trad. rom. H. F. Plett, *Știința textului și analiza de text,* Ed. Univers, 1983, de Speranța Stănescu, p. 153—154).

[6] Id., *ib.*, p. 153—154.

[7] Vezi și Roland Barthes, *L'ancienne rhétorique,* în « Communications », Seuil, nr. 16, 1970, p. 197.

[8] G. Lanson, *Principes de composition et de style,* Paris, 1898, p. 165.

tehnice (preexistente tehnicii; poetul le selectează și le utilizează, nu le inventează). Alegerea lor însă presupune o finalitate (estetică) și poate produce un efect. De aceea, analiza elocuțiunii trebuie să înceapă cu mijloacele lingvistice textualizate și să sfîrșească cu figurile (procedeele) de stil. Întrucît tehnica este o activitate productivă și implică pe agentul creator, în analiza elocuțiunii trebuie să ținem seamă de precizarea, pe care o face G. Poulet [9] citîndu-l pe Albert Béguin [10], că textul este un obiect complex, nedisociabil, « qui non seulement „traduit" une pensée ou un événement intérieur, mais qui désormais les contient et les retient en lui-même ». În consecință, arată G. Poulet, ceea ce trebuie să ne frapeze în primul rînd la un text este « sa qualité de chose incarnée » (*op. cit.*, p. 64). Textul revelă în actul lecturii o conștiință, un subiect [11]. Analiza textului exclusiv în virtutea materialității substanței sale de expresie nu mai satisface pe interpretul actual al textului literar [12]. Textul trebuie analizat ca „materie care trăiește", ca profunzime, ambiguitate, subiectivitate. A citi înseamnă azi mai mult decît participare. Toate dimensiunile semiotice (lingvistică, semantică, pragmatică) colaborează la analiza textului [13]. Din perspectiva pragmaticii textului poetic, receptorul (cititorul interpret) este coproducător; el produce sensuri, reducînd ambiguitatea, nedeterminarea semantică a textului [14]. Pentru a desfășura „activități semantice" [15] se cere cititorului o fantezie creatoare [16], ce poate fi ghidată și cultivată prin cunoașterea unor reguli de creație.

În momentul actual cînd discipline diferite își anexează textul ca obiect de studiu, preferințele merg spre două retorici. Una, de suprafață, restrînsă [17] la proprietățile exterioare ale discursului [18] (în general la ceea ce Fontanier a înțeles prin *elocuțiune*), fără pretenția de a furniza, în cazul literaturii, un model de explicare literară [19] : « La rhétorique est la connaissance des procédés de langage caractéristiques de la littérature » [20] sau : « On appelle rhétorique l'étude des propriétés des discours (on parle aussi d'analyse de discours) [21] ». Alta, de profunzime, care caută să dea seamă de dinamismul și pluridimensionalul textului, de modul fundamental de producere a discursului, de **tehnica retorică** (înțeleasă prin cele trei părți ale ei) ca forță de producere a textului. În acest sens, cercetarea actuală

[9] *Lecture et interprétation du texte littéraire*, în *Qu'est-ce qu'un texte?* sous la direction d'Edmond Barbotin, Paris, 1975, p. 63.

[10] *Création et Destinée*, Seuil, 1973, p. 219—220. J. Kristeva (în Tel Quel, *Théorie d'ensemble*, Paris, 1968) consideră că ar fi literar discursul care nu și-a epuizat entropia.

[11] În acest sens, pentru o anumită orientare în teoria textului, textul este o **practică**: autorul reprezintă, în pluralitatea lor, vocile multiple ale conștiinței sale, ale timpului și ale culturii sale.

[12] Vezi studiile din *Qu'est-ce qu'un text?*, 1975.

[13] H. F. Plett, *op. cit.*, p. 348.

[14] Id., *ib.*, p. 346.

[15] Id., *ib.*, p. 346.

[16] Id., *ib.*, p. 348.

[17] Vezi Gérard Genette, *La rhétorique restreinte*, în « Communications », nr. 16, 1970, p. 158 și urm.

[18] « Vision myope, aboutissant à une microscopie du texte », atîta vreme cît se separă expresia de funcția ei. Vezi Pierre Kuentz, *Le „rhétorique" ou la mise à l'écart*, în « Communications », nr. 16, 1970, p. 149.

[19] Vezi Michel Arrivé, *Poétique et Rhétorique*, 1977, p. 81.

[20] Groupe μ, *Rhétorique générale*, Larousse, 1970, p. 25.

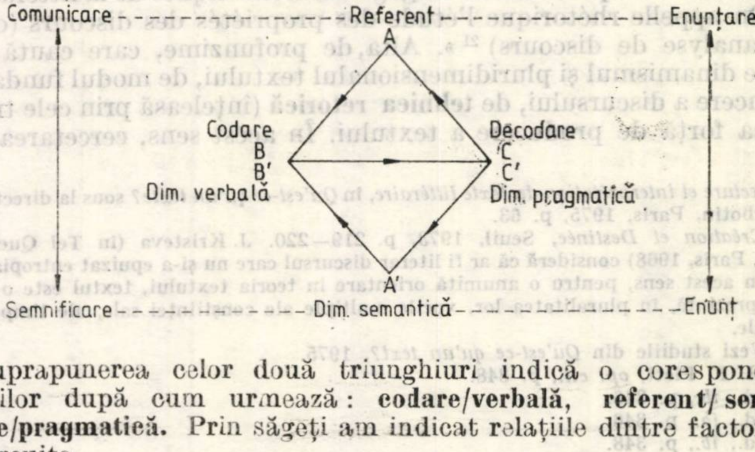
[21] *Dictionnaire de linguistique*, Larousse, 1973.

a discursului este « incroyablement plein d'ancienne Rhétorique [22]». În ceea ce ne privește, optăm pentru aceasta din urmă. Originea ei este în **tehnica retorică** a lui Aristotel.

2. Retorica și poetica intră, astăzi, în cadrul mai larg al semioticii [23], teorie a comunicării și semnificării.

Situația de semnificare este în același timp și una de comunicare. Orice exprimare a gîndirii care se săvîrșește într-un act de limbaj prin vorbire sau scriere este o comunicare. Ea presupune o activitate emițătoare a subiectului vorbitor și alta receptoare a destinatarului. În cazul comunicării poetice, sarcina analizei este să descrie și să interpreteze alegerea făcută de un autor în toate compartimentele limbii în vederea creării textului și tehnicile lui în acest scop; faptul poetic reprezintă maximum de eficacitate **expresivă** (ca rezultat al activității de producere implicînd un **agent creator**) și **impresivă** (ca rezultat al efectului și al unei activități de coproducere în actul receptării la **destinatar** sau **interpret**).

Am adus aceste precizări, pentru că nu înspre codul lingvistic sau înspre codul retoric se orientează analiza noastră, ci înspre opera poetică a lui Lucian Blaga privită ca **text**, cu scopul de a reliefa stilul poetului nu numai ca formă și manieră de expresie, ci și ca act liber de limbaj. Pentru aceasta, ne servim de un model semiotic care reflectă relația triadică a semnului [24], textul fiind de asemenea un semn : dimensiunea **verbală** [25], dimensiunea **semantică** și dimensiunea **pragmatică**. Partea noastră originală în construirea acestui model constă în punerea lui în relație cu trihotomia unui model al comunicării, acceptînd că situația de semnificare este totodată și una de comunicare. Reprezentăm această dublă trihotomie (a modelului de enunțare și a modelului enunțului) în imaginea a două triunghiuri pe care le privim suprapuse :

Suprapunerea celor două triunghiuri indică o corespondență a unghiurilor după cum urmează : **codare/verbală, referent/ semantică, decodare/pragmatică.** Prin săgeți am indicat relațiile dintre factorii celor două circuite.

[22] Roland Barthes, *op. cit.*, p. 172.

[23] Vezi Michel Arrivé, *op. cit.*

[24] Cf. Charles Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, în *Writings on the General Theory of Signs*, Mouton, 1971, p. 28–54.

[25] **Pentru a evita orice neînțelegere terminologică, am preferat aici termenul dimensiune verbală în loc de dimensiune sintactică din gramatica generativă.**

Cum am mai precizat, în analiza şi interpretarea textelor avem în vedere colaborarea dintre cele trei dimensiuni **(verbală/ codare, semantică/ referent, pragmatică/ decodare)** şi nu separarea lor, care ar sărăci orice analiză, ne-ar face „să vorbim fără literatură despre literatură", cum se exprima un învăţat francez. Ar mai trebui adăugat **contextul situaţional** specific (cultural, artistic etc.) al scrierii unui text.

În figura de mai sus, **tehnica retorică** (în sensul lui Aristotel) se înscrie astfel: **invenţiune** (dimensiunile AA'), **dispoziţiune** (dimensiunile CC') şi **elocuţiune** (dimensiunile BB'). Aici dispoziţiune nu are sensul lui **compositio.** Accepţia termenului este aceea dată de Aristotel *(op. cit.*, p. 39) adaptată de noi textului scris. Termenul se referă la efectul discursului asupra auditoriului, la dispoziţia în care oratorul îşi pune auditoriul prin discurs. E important să precizăm că în *Retorica* lui Aristotel aflăm modelul triadic al comunicării (orale), a cărui reprezentare poate fi:

[*Res*]
inventio
↓
orator → discurs ← auditoriu
↓
elocutio
[*Verba*]

Dispositio este un concept mai larg, fundamental în circuitul comunicării şi structurării textului. De exemplu, la acest ultim nivel poate fi **compositio** şi **stilul** ca organ al elocuţiunii. (Compară numeroasele lucrări de retorică didactică din secolul trecut intitulate *Compoziţie şi stil).* R. Barthes *(op. cit.)* a arătat că **dispositio** ţine atît de **inventio**, cît şi de **elocutio.**

Semiotica poetică (neoretorică) aplicată operei poetice se sprijină deci pe **lingvistică** (inclusiv **semantică** şi **pragmatică)** şi **retorică.**

III. LUCIAN BLAGA. ANALIZA ŞI INTERPRETAREA OPEREI POETICE CA TEXT

1. După cum a arătat T. Vianu, o mare parte din poezia şi cugetarea începutului secolului nostru se întemeiază pe postulatul **enigmei universale.** La sfîrşitul secolului al XIX-lea, simbolismul european evolua de la sondarea profunzimilor *eului* la revelarea misterelor lumii, prin imaginarea unui univers de pure esenţe spirituale (Mallarmé, Valéry, Claudel). La noi, L. Blaga îşi găseşte afinităţi literare cu poeţi ca Trakl, Werfel, Däubler, Rilke sau cu poeţi francezi ca cei amintiţi mai înainte.

Lirica lui L. Blaga poate fi caracterizată în ansamblu ca „joc al enigmelor", elevaţie în marile probleme existenţiale, poezie a iluziei, a lui *a fi* şi *a nu fi.* Intuiţia poetică servind ca instrument de sondaj al zonelor profunde, ascunse, al raporturilor interioare neobişnuite între obiecte obişnuite sau între un obiect cunoscut şi altul necunoscut naşte **starea poetică.** Metafora este legată de intuiţia unui raport secret pe care-l revelă: „Soarele, lacrima Domnului,/ cade în mările somnului" *(Asfinţit marin)*; „Domniţă, cuvintele noastre-s morminte, nu crezi?" *(Domni-*

ţele); „Dar cuvintele sînt lacrimile celor ce ar fi voit/ aşa de mult să plîngă şi n-au putut" *(Către cititori)*. Imaginile în poezia lui Blaga sînt determinate de presentimente, de vis, de viziune, de poveste, iar obiectele reale sînt semne a altceva dintr-o altă ordine : „Visez :/ frumoase mîni, cînd buze calde-mi vor sufla/ în vînt cenuşa,/ ce-o s-o ţineţi în pălmi ca-ntr-un potir,/ veţi fi ca nişte flori,/ din care boarea-mprăştie — polenul" *(Frumoase mîni)*. Acest poem, în care „frumuseţe şi nefiinţă" nu se exclud, este compus din trei părţi, fiecare introdusă şi marcată prin verbe diferite ale enunţării : *Presimt/ Visez/ Şi plîng*. Cele trei verbe par a indica o interdicţie a spunerii. Schimbarea perspectivei enunţării (intuiţie, imaginaţie, stare afectivă) deschide în cele trei părţi ale poemului posibilităţi diferite de textualizare poetică a ideii. Visul deschide imaginaţia. În consecinţă, cea de a doua secvenţă este mai bogată în imagini, a căror desfăşurare determină întinderea mai mare a acestei secvenţe în raport cu celelalte două. Simetriile lexicale reliefează legăturile metaforice dintre cuvinte sau simpla sinonimie : *frumoase mîni — flori; cenuşa — polenul; pălmi — potir; vînt — boarea; vor sufla — împrăştie*. Reţine atenţia acordată **vizualizării** textului, o trăsătură caracteristică poeziei moderne. În cuprinsul poemului, *Presimt/ Visez/ Şi plîng* sînt singurele versuri care încep cu literă mare. „Strofele" şi versurile sînt de lungimi inegale. Izolarea prin linie de pauză a părţilor de propoziţie *(împrăştie—polenul)*, prin reliefare, are valoare expresivă. Este o particularitate a stilului poetic la Blaga : „îi dete—*lacrimile*"; „Păcatul—e un rod de-al lutului" ; „nici o veste—de odihnă nu-mi aşterne" ; „Credeam că-s muguri—şi-au să-nflorească". Pauza amplifică rezonanţa cuvintelor.

Cineva sau ceva, totodată, în fiinţă şi în nefiinţă, în materialitate şi imaterialitate, în trecut şi în prezent, în prezent şi viitor, în realitate şi vis este mult mai esenţial şi adevărat decît fiecare din cele două ipostaze ale sale : „Aice mai stătui, aievea sau în vis, cîndva/ mai sus, mai jos, cînd pisc şi iezer nu era" *(Viziune geologică)*; „Iar trupul meu, ah numai trup, în umedul văzduh/ pîndit era, prelung, de propriul său duh" *(ib.)*; „Văzui în Pompei acel cîne roman./ Aşa ni-l voiră zeiţele sorţii —/ mulaj conservat în materia morţii,/ să nu-l putrezească nici ploaie, nici an" *(Cînele din Pompei)*; „Materia ce sfîntă e,/ dar numai sunet în ureche" *(Răsărit magic)*; „Pe cal turnat în oţele/ Sfîntul Gheorghe caută semne/ de drum — şi în vînt/ se oglindeşte pe rînd în ape sfinte şi rele.// Cînd numai umbră,/ cînd numai om" *(Drumul sfîntului)*; „Pe ţărm unicornul, o clipă cît anul,/ se-nfruntă-n poveste cu oceanul.// E apă, sau altă fiinţă, cu plesne,/ în care se simte intrînd pîn' la glezne?" *(Unicornul şi oceanul)*.

Întreaga realitate este trăită în semnificaţia ei profundă. Poetul (Eu) se află în centrul universului şi îi tălmăceşte simbolurile. În totalitatea ei, poezia lui Blaga oferă o sinteză a lumii în care se înscrie „dogma", „semnătura", „taina". Simbolurile lui poetice sînt simboluri existenţiale. Nu **tabloul** — descrierea aparenţelor lumii — ne întîmpină în creaţia sa, ci **oglinda** sau cum se exprima Mallarmé vizînd propria-i poezie, « ses splendeurs significatives », « le sens mystérieux des aspects de l'existence ». Splendoarea nu-i decît un miraj, « le beau mensonge » (Valéry) ; la capăt se instalează iluzia, vidul.

În poezia lui Blaga **regnurile** sînt restituite ca simboluri.

Umanul (ființe care au sau nu au nume, făpturi prezente sau absente, de aici sau de dincolo, ca parte sau întreg etc.) : *omul, femeia, fiu* al faptei, *fata* (din poartă), *fiica* pămîntului, *domnița* (din țară bîrsană, din basmul acelei cetăți), *Uta, bătrînul, tînărul, copilul, lucrătorul, sfîntul, poetul; frumoase mîni, ochi, buze.* Însemnul uman : **lacrima.**

Animalul : *dobitoace, unicornul, cerb* bătrîn, *cerbi* cu ochi uriași și blînzi, *căprioare, ursul* cu crin, *vițelul* în trupul vacii, *mînzul, cocoși* apocaliptici, *buhe, corbul, lebăda, pasărea focului, porumbii-proroci, ciocîrlia, peștii* (care se uită la lună), *delfinii* (cu „saltul de-amurg" care „Piere în jocul luminilor"), *paianjen (Visătorul), fluturi, albine, aripi* cu sunet de legendă.

Vegetalul : *copacul, gorunul, frunza, muguri, floarea mărului, flori* peste măsură de mari, *flori de mac* (spumă roșie), *cucută-amară, spini, ghimpi, trandafiri.*

Forme de relief : *munți, șes, ape, marea, lacul* și fenomene ale naturii : *vîntul* (adeseori personificat).

Ca întreaga poezie română modernă de la Eminescu încoace, poezia lui Blaga a dat sens moral **culorii** *(verde, albastru* și mai ales *roșu),* **auditivului** (în care se înscriu unele sinestezii), caloricului *(cald, dogoare, arșiță),* **tactilului, gustativului** *(amar, miere),* **conturului, mișcărilor** (zborul păsărilor, saltul, căderea, rotirea anotimpurilor, deschiderea (în lumină) și închiderea (în întuneric) a florilor), **atitudinilor, înfățișării** (frumusețea), **splendorii, belșugului** etc.

Uneori o abstracțiune este personificată antrenînd în jurul ei obișnuitul de viață (simbol prin inducție) : „Negrule, cireșule,/ *gîndul rău* te-mprejmuie.// *Jinduiesc la taine coapte/ guri sosite-n miez de noapte.//* Prea ești plin de rod și vrajă,/ vine *furul,* pune-ți strajă !" *(Belșugul).* Alteori veritabilul personaj este acela care nu se vede, intrusul, cel pe care nu-l aștepți, dar îl presimți și vine (simbol prin deducție) : „Presimt :/ frumoase mîni, cum îmi cuprindeți astăzi cu/ căldura voastră capul plin de visuri,/ așa îmi veți ține odată/ și urna cu cenușa mea" *(Frumoase mîni);* „*Și plîng* : / veți fi încă așa de tinere atunci, frumoase mîni" *(ib.);* „O, voi ajunge, voi ajunge vreodat' pe malul/ acelei mări, pe care azi/ o simt,/ dar nu o văd?" *(Scoica).* Acest personaj este veșnicul, neantul, nimicul : „Nedumerit îl cauți și dibuind în întuneric/ i-adulmeci urme-n tine ori în slava lumii" ; „Un văl de nepătruns ascunde veșnicul în beznă./ Nu-l vede nimeni, nimeni —/ și totuși află-l fiecare" *(Veșnicul);* „Mamă, — nimicul — marele ! Spaima de marele/ îmi cutremură noapte de noapte grădina" *(Din adînc);* „Cine-l aduce, caldul, cutremurul? Iată / acesta e Vîntul, nimenea altul. / E Vîntul, / nevăzutul voevod" *(Bunăvestire pentru floarea mărului).* Versurile „Apă bate-ntr-un țărm./ Altceva nimic, nimic, nimic" *(Un om s-apleacă peste margine)* sugerează o adormire în repaos absolut. Liniștea nemărginită a spațiului nedeterminat (compară formele *apă, un țărm)* se confundă cu neantul. Este aici o notă fundamentală, distinctă, a **lirismului cosmic** în poezia lui Blaga. Absolutul este sugerat prin simboluri care scapă oricărei relativități. În versurile citate, imaginea este „microcosm" a naturii întregi. Mișcarea *apei* (sugerată static prin vb. *bate)* — alteori a *luminii* — este reflexul unei singure mișcări, mișcarea eternă.

2. Poezia al cărei univers ficţional e realitatea ca semn a modificat profund limbajul poetic, de la alegerea materialului lingvistic şi pînă la tehnicile de construire a imaginilor.

După o observaţie a lui Ion Barbu, inovaţia de limbaj poetic nu constă în lărgirea vocabularului şi a construcţiilor, ci în gradul de esenţializare a lui. Poetul avea în vedere înnoirea calitativă a exprimării poetice, prin adecvare la o anume viziune estetică.

Lucian Blaga preciza că poezia care-i convine este „*ultramodernă*, dar într-o anumită măsură ea este mai tradiţionalistă decît obişnuitul tradiţionalism, fiindcă reînnoieşte o legătură cu fondul nostru sufletesc primitiv, nealterat nici de romantism, nici de naturalism, nici de simbolism" (an. 1926). Acest tradiţionalism „peste trecutul apropiat", care face legătură cu elemente primare de viaţă, apare, în formulă proprie, în creaţia lirică a lui Blaga.

2.1. La nivelul discursului, poetul practică forme ale ritualului mitic. Modelul folcloric îi oferă mai ales **descîntecul** : „Spini azvîrl de pe ţărm în lac,/ cu ei în cercuri mă desfac" *(Heraclit lîngă lac)*. Ţine de natura liberă a compunerii discursului liric integrarea, în aceeaşi poezie, a unor structuri strofice eterogene : „relatare" apersonală sau personalizată (cu verbe la pers. I sg.), adresare, formulă sentenţioasă („Orice ridicare a mînii/ nu e decît o îndoială mai mult"), formulă incantatorie a descîntecului. Aceasta din urmă dezvoltă paralelisme specifice : „Intrat-a o boală în lume,/ fără obraz, fără nume", „Bolnav e omul, bolnavă piatra,/ se stinge pomul, se sfarmă vatra" *(Boală)*. Formă străveche de rostire, descîntecul alege termeni cu iz arhaic : *obraz* „chip, faţă", *făptură*, *grai*, *să descînte*, *lut*, *veac*, *leac*, *piezişe*. Implicarea eului liric (vorbitor) în enunţ explică însă amestecul acestora cu neologismul modern : „*Invoc* cu semne uitare şi leac" *(Boală)*. Nota gravă a descîntecului cere simplitatea construcţiilor, impune, dintre figuri, metonimia, simbolul *(Boală)*.

Descîntecul, bocetul, colindul, toate forme străvechi, sînt compatibile cu o poezie pentru care spaţiul ei este un fel de **poveste.**

2.2. Sintaxa poetică este marcată de dimensiunea interiorităţii discursului liric. Concentrarea expresiei alternează, uneori în mod violent, cu expansiunea retorică a construcţiilor (de ex. desfăşurarea amplă a unor comparaţii [26]). Izolarea părţilor de propoziţie sau a propoziţiilor în frază introduce pauza (marcată grafic prin **linie)**, instaurează **tăcerea** în desfăşurarea discursului. **Tăcerea ca figură** este una din inovaţiile fundamentale ale limbajului poetic modern şi are, pentru literatura română, în Lucian Blaga pe marele ei reprezentant. În poezia sa, motivul tăcerii [27] (consemnat în mod repetat) a dobîndit un semn, o figură specifică : „Ca să-l aud mai bine mi-am lipit/ de glii urechea—îndoielnic şi

[26] În retorica lui Aristotel, imaginea este o metaforă care cere să fie explicată. Ea are totdeauna doi termeni corelativi. De exemplu, metafora explicită (nu şi cea implicită), comparaţia (în cadrul propoziţiei sau frazei) sînt imagini. O imagine în sensul retoricii clasice aflăm în poemul *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*. Ea se desfăşoară între versurile „eu cu lumina mea sporesc a lumii taină — " [...] „sub ochii mei — " şi umple şapte versuri.

[27] Este specific poeziei moderne. Vezi Hugo Friedrich, *Structura liricii moderne*, Bucureşti, Ed. pentru Literatură Universală, 1969, p. 167.

supus — " *(Pămîntul)*; „Și-atuncia Milostivul într-o clipă de-n'durare/ îi dete—lacrimile" *(Lacrimile)*; „Și mi-e teamă/ c-o să cadă—visătorul" *(Visătorul)*; „cenușă/ noi și—pămîntul" *(Noi și pămîntul)*; „Eu/ stau pe țărm și — sufletul mi-e dus de-acasă" *(La mare)*; „Dar munții — unde-s ?/ Nu-i văd,/ îi vreau, îi strig și—nu-s !" *(Dar munții—unde-s?)*.

Miticul este o dimensiune esențială a ficțiunii în poezia lui Blaga, iar limbajul figurativ, într-un fel de simetrie a oglinzii [28], reflectă în chip de semn fețe diferite ale obiectului : „În chip de rune, de veacuri uitate,/ poart-o semnătură făpturile toate./ În slujba luminii, *urnă* fără de toartă, *luna* și-o ține ascunsă pe fața/ vrăjită să nu se întoarcă" *(Rune)*; „*fată/ de foc, arătare*, care pe țărm ridici acum brațele peste mare,/ o porți subsuori" *(ib.)*. **Simetria de oglindă** este, de asemenea, o figură fundamentală a liricii moderne. Ea se îmbină, în poezia lui Blaga, cu pauzele largi ale tăcerii : „*Mumele* sfintele—/ *luminile* mii, / *mume* sub glii/ îți iau în primire cuvintele" *(Epitaf)*; „*Pumn de lumină*—tu, *pumn de pămînt*" *(Ardere)*; „Ca *lacrimi—mugurii* l-au podidit" *(Trezire)*; „monadele dorm./ *Lumi comprimate,/ lacrimi* fără de sunet în spațiu,/ monadele dorm.// *Mișcarea* lor—*lauda somnului*" *(Perspectivă)*. Pauza mărește distanța dintre fețe, dar nu sparge unitatea lor, sugerată adesea și prin corespondențe sonore ale cuvintelor : *urnă — luna; Mumele/ luminile; Lumi* comprimate/ *lacrimi*, cu efect de ecou. Pauza reliefează importanța egală a fețelor în reflectarea lor reciprocă. Repetițiile măresc rezonanța cuvintelor.

2.3. Jocul timpurilor verbale marcînd schimbarea de la un timp interior la altul exterior poate constitui elementul fundamental pentru o poetică a formelor gramaticale la L. Blaga : „Azi toate acestea-mi trec pe dinainte și zîmbesc. Zîmbesc/ și hoinăresc prin văi/ zburdalnic în bătaia vîntului. Eram copil" *(Ghimpii)*.

O inovație morfosintactică expresivă, pe care am semnalat-o altădată ca trăsătură specifică poeziei lui L. Blaga, este forma articulată a unui adjectiv devenit, prin substantivizare, apoziție a substantivului de care a fost izolat : „Și plopii tremurau, *străvechii*" *(Din copilăria mea)*; „ochii tăi, *adîncii*, sunt izvorul" *(Izvorul nopții)*; „ochii tăi — *scăpărătorii* —" *(Primăvară)*.

Pluralizarea unor substantive care denumesc obiecte unice nu poate fi despărțită, ca și la Eminescu, de o viziune mitică asupra unei realități : „bieți *sori*/ călători".

La nivel morfosintactic, formele *tăcerii ca figură* sînt numeroase și variate. Reținem cîteva. Absența nominalizărilor și expresia eufemistică a numeroase vocative : *Frumoaso, Minunato, Sfînto, lumina mea, Femeie*. Absența referirii sau pseudoreferențialitatea (referirea la reprezentări ficționale) a unor pronume, adverbe pronominale : „În preajma *ta* — nu ! În imperiul negurii — *Tu*" *(Schimbarea zodiei)*; „Lîngă ape verzi s-adună/ cărările./ Sunt liniști *pe-aici*, grele și părăsite de om" *(Heraclit lîngă lac)*. Dintr-un punct de vedere al pragmaticii textului (H. F. Plett, *op. cit.*, p. 348), nedeterminarea contextelor sintactico-semantice determină la cititor o ficționalizare liberă a obiectului.

[28] Pentru imaginea prin oglindire vezi Julien Eymard, *op. cit.*; Jurgis Baltrušaitis, *OGLINDA*, Ed. Meridiane, 1981.

Poezia modernă, evocatoare de obîrşii uitate, se vrea eliberată de rostire, lăsînd lumea să se rostească prin ea însăşi („lumea e o cîntare") şi împreună cu ea măruntele ei lumi. Din acest punct de vedere, sînt semnificative sintagmele metaforice cu unul din substantive în cazul genitiv cu valoare subiectivă : *cîntecul somnului*, *somnul lumii*, *cîntecul făpturii*, *cîntecul spicelor*, *cîntecul bradului*, *cîntecul focului*, *cîntecul călătorului în toamnă*. Cineva sau ceva cîntă, iar poetul ascultă : „Ea cîntă/ Şi eu ascult" ; „un *cîntec cîntă*-n mine un dor". Vocile auzite sînt, de cele mai multe ori, voci interioare. Văzul, auzul sînt mentale, iar reprezentările senzoriale se intelectualizează. În enunţ apar reprezentări senzoriale care nu se verifică perceptibil, constituindu-se în enunţ ca semnale ale unor semnificaţii de profunzime, pe care cititorul le poate revela printr-o „activitate semantică" de ficţionalizare : „Atîta linişte-i în jur de-mi pare că aud/ cum se izbesc de geamuri razele de lună" *(Linişte)*. Asemenea enunţuri sînt marcate adeseori prin verbul aparenţei, incertitudinii, irealului *a părea*, cu frecvenţă ridicată în întreaga poezie a lui L. Blaga.

Intelectualizarea impresiilor este semnalată în enunţ adeseori prin combinarea abstractului cu concretul în ambele direcţii sau prin asocieri de cuvinte care trimit la obiecte şi senzaţii de natură diferită : „În limpezi depărtări aud din pieptul unui turn/ cum bate ca o inimă un clopot/ şi-n zvonuri dulci/ îmi pare/ că stropi de linişte îmi curg prin vine, nu de sînge" ; „[liniştea] o simt cum frunza ta mi-o picură în suflet — şi mut/ ascult cum creşte-n trupul tău sicriul,/ sicriul meu,/ cu fiecare clipă care trece,/ gorunule din margine de codru" *(Gorunul)* ; „Din straşina curat-a veşniciei/ cad clipele ca picurii de ploaie,/ Ascult şi sufletul îşi zice (sau : Ascult şi sufletul se-ntreabă)" *(Dar munţii — unde-s?)* ; „Speriat de-nţelepciunea caldă, plină de ispite,/ ce mi-o şoptea-n urechi/ frumuseţea lumilor — am căutat deşertul" *(Pustnicul)* ; „Cu miros de ger în lînă vine un bătrîn" *(La mînăstire)* ; „Sufletul satului fîlfîie pe lîngă noi,/ ca un miros sfios de iarbă tăiată,/ ca o cădere de fum din streşini de paie,/ ca un joc de iezi pe morminte înalte" *(Sufletul satului)*. Tăcerea sonoră (sinestezie frecventă în poezia lui Blaga) a materiei este liniştea vidului : „Materia ce sfîntă e,/ dar numai sunet în ureche" *(Răsărit magic)*.

Comentariul exemplelor ilustrează faptul că, într-o gramatică a textului poetic, morfologia, sintaxa şi semantica colaborează în analiză şi interpretare. Cu alte cuvinte, „ea ţine seamă de toate perspectivele semiotice", inclusiv de cea pragmatică (H. F. Plett, *op. cit.*, p. 349).

2.4. Poezia lui Blaga este prin excelenţă creaţie, plăsmuire, travaliu al imaginaţiei. Ea introduce o manieră descriptivă nouă, nu ca peisaj exterior, ci ca unul interior, adeseori de viziune mitică. Dezvăluind sub aparenţele lumii sensibile o altă lume esenţială disimulată, rolul poetului este de a reprezenta lucrurile cum nu par că sînt, dar ar putea să fie. În acest scop el inventează noi conexiuni între realităţi disjuncte, îndepărtate sau incompatibile, şocînd simţul comun prin posibilitatea de a conferi prin limbaj obiectelor, fenomenelor etc. realităţii dimensiuni necunoscute. Astfel, prin anumite tehnici de limbaj, poetul nu descrie, nu caracterizează, nu apreciază, ci înstrăinează obiectele, revelîndu-le o latură ascunsă. Expresia sa **imagistică** (cu cei doi termeni *in praesentia*) este nouă nu atît prin structura sintactică aleasă, cît prin structura semantică, prin semantica termenilor asociaţi în imagine : „*Soarele, lacrima Domnului,*/

cade în *mările somnului*" *(Asfințit marin)*. Poate nu întîmplător versurile acestea au fost alese de poet să-și ilustreze teoria despre **metafora revelatorie** care-i marchează stilul la nivelul figurilor semantice. Gradul lor de nedeterminare semantică este potențat prin imagine. Semnificațiile de profunzime sînt multiple și o revelare a lor este cerută la nivel de **intratextualitate** (la nivelul operei poetice a lui Blaga în ansamblul ei), pentru a asigura „colaborarea cititorului cu creatorul însuși", pentru ca „lectura și scriitura" să fie în „armonie". Adoptînd acest mod de lectură a versurilor, ele își pot descoperi semnificațiile ascunse, pînă la identificarea unor simboluri ale poeziei înseși. Metafora revelatorie nu dezvăluie un sens unic, ea este polivalentă și se caracterizează prin dinamismul imaginii. Oferim numai cîteva exemple prin care versurile citate mai înainte pot fi înțelese ca semnificînd *eul* liric de profunzime, *poezia* însăși. Ele nu egalează, însă, cu excepția versurilor din *Autoportret*, expresia esențializată a imaginii din *Asfințit marin*, anticipată de „Piere în jocul luminilor/ saltul de-amurg al delfinilor"// „Valul acopere numele/ scrise-n nisipuri, și urmele [29]". „O, *inima:* cînd para ea și-o năbușește/ c-un giulgiu de liniște,/ atunci îmi cîntă,/ că *lutul* ei a fost odată un potir de lotus,/ *în care a căzut o lacrimă curată ca lumina/ din ochii celui dintîi sfînt și mare visător*,/ care-a simțit îmbrățișarea veșniciei/ și straniul fior/ al înțelesului ce stăpînește deopotrivă/ apusul, răsăritul, cerul, marea" *(Inima.* Vezi, în aceeași poezie, și alte imagini); „Nu știi,/ că numa-n lacuri cu noroi în fund cresc nuferi?" *(Vei plînge mult ori vei zîmbi?)*; „într-o mare de lumină mi se-nneacă eul" *(Pax magna)*; „lacrimi de văpaie : licurici" *(Înfrigurare)*; „Să fii *pămînt* — și totuși să lucești ca *stea!*"; „Din cînd în cînd din scoica ta de *lut*/ te-aud/ *Duh* cîrtitor,/ cum blestemi omenescul neastîmpăr făr' de spor" *(Pustnicul)*; „Nu m-am sfredelit și eu în soare ca ei/ ca șerpii/?" *(Călugărul bătrîn îmi șoptește din prag)*; „El caută apa,/ din care curcubeul/ își bea frumsețea și neființa" *(Autoportret)*.

Există în poezia lui L. Blaga o alegere a cuvintelor care intră în alcătuirea imaginii ca unul din termenii ei predilecți, repetați în structuri semantice variate. În primul rînd pronumele personal *eu* (marcă în enunț a eului liric), substantive ca : *Dumnezeu, lumea, țărîna (pămîntul), lacrima, lumina, cuvîntul, vîntul* etc. :

„și-ncremenit cum stau și pașnic/ ca un ascet de piatră,/ îmi pare/ că sunt o stalactită într-o grotă uriașă,/ în care cerul este bolta" *(Stalactita)*; „Arendaș al stelelor,/ străvechile zodii/ mi le-am pierdut" *(Cuvîntul din urmă)*; „Dumnezeule, pom blestemat" *(ib.)*; „Dumnezeule — plumb, scrum și nor —" *(Cînele din Pompei)*; *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, „țărna ca o gravă pleoapă" *(Epitaf)*, „Lumea-poveste", „Grele din înălțime cad ciocîrlii/ ca lacrimi sunătoare ale dumnezeirei peste ogor" *(Tăgăduiri)*; „sunetele lacrimei" *(9 Mai 1895)*; „chiotele-ți [ale lumii] de lumină", „un vifor nebun de lumină", „valuri de lumină", „ghiare de lumină"; „și clipele să-mi pară niște muguri plini,/ din care înfloresc aievea veșnicii" *(Dorul)*; „trandafirii, fragezi ca fiorii unor tăinuite presimțiri"; „cuvintele noastre-s morminte" *(Domnițele)*;

[29] Pentru distih ca tip de strofă la Blaga, vezi George Gană, în Lucian Blaga, *Opere* 2, *Poezii postume*, ediție critică de George Gană, București, Ed. Minerva, 1984, p. 351.

„Vîntul,/ nevăzutul voevod" (*Bunăvestire pentru floarea mărului*); „Pe uliţi — subţire şi-naltă/ ploaia umblă pe cataligi" (*Oraş vechi*).

Prin vocaţia fabuloasă a imaginaţiei sale, L. Blaga a schimbat radical funcţia metaforei, a figurilor semantice în general, şi a înnoit profund asocierile de cuvinte sub raport semantic.

Universul poeziei lui L. Blaga este lumea imaginată ca semn. Poezia sa este o „tălmăcire", „o lectură a lumii, a fiinţei" : „Fiinţă tu — găsi-voi cîndva cuvenitul/ sunet de-argint, de foc, şi ritul/unei rostiri egale/ în veci arderii tale?" (*Ardere*). Vorbirea poetică nu numeşte : „În grădina mea florile/ spre alte foarte înalte poieni tînjind/ mai invocă şi-acum/ lumina ta fără de nume" (*Pe multe drumuri*); „Cum steaua nu are deasupra mea/ nici un nume,/ n-o pot ruga/ nici să se stingă, nici să rămîie" (*Ani, pribegie şi somn*); „Cuvîntul unde-i — care leagă/ de nimicire pas şi gînd?" (*Ardere*). Vorbirea poetică semnalează, graţie unor tehnici specifice, lumea ca semn. O asemenea poezie sparge convenţiile vechilor formule de artă poetică şi caută aproape obsesiv să se autodefinească, să se autoreflecte prin actul însuşi de textualizare poetică. În actul ei pur imaginativ poezia se semnifică pe sine. La Blaga, chipul văzut şi nevăzut, imaginat, al lumii, este faţa văzută şi nevăzută (de profunzime) a poeziei. Imaginile (recurente) ale lui reprezintă însuşi modul de producere a poeziei : „De nu aş pieri, supt de-un astru/ văzut-nevăzut, în albastru" (*Alean*). În marea parte a ei, poezia lui Blaga este **metapoezie**, dezvoltă semnificaţii **în** text şi **despre** text. La nivelul **intertextualităţii**, o poezie care se rosteşte pe ea însăşi intră „în dialog" cu alte texte, de care se delimitează sau se apropie ca viziune estetică şi tehnici de realizare. O astfel de poezie a lui L. Blaga poate fi considerată de exemplu *Autoportret*, imagine a eului liric de profunzime şi a poeziei într-o viziune proprie. Totodată textul poetic este o **replică** la poezia al cărei univers liric este aparenţa lumii reale şi care cultivă metafora plasticizantă. În discreditarea unor formule estetice (mai ales de recuzită romantică), poezia lui L. Blaga o întîlneşte pe aceea a lui T. Arghezi (*Belşug:* „rotund,/ Luna-şi aşază ciobul pe moşie") : „E cornul de lună?/ Nu, nu! E un ciob dintr-o cupă de aur,/ ce-am spart-o de boltă cu braţul de fier" (*Veniţi după mine tovarăşi!* dedicată „Prietenilor mei"). Contextele în care se integrează imaginea la cei doi poeţi sînt însă diferite şi corespund unor viziuni estetice originale. Imaginea lui Blaga poate fi o replică la textul poetic al lui T. Arghezi. Este interesant de semnalat că, de asemenea, textul poetic *Către cititori*, o *ars poetica* ce deschide volumul *În marea trecere* (1924), prezintă unele imagini asemănătoare cu cele din poemul *Belşug* al lui T. Arghezi, el însuşi interpretabil ca o *ars poetica*. Ogorul lui Arghezi este „grădina cu stupi" la Blaga : „despre ori şi ce poţi să vorbeşti cît vrei :/ despre soartă şi despre şarpele binelui,/ despre arhanghelii cari ară cu plugul/ grădinile omului,/ despre cerul spre care creştem,/ despre ură şi cădere, tristeţe şi răstimpuri/ şi înainte de toate despre marea trecere".

Titluri precum *Rune, Semne, Semnal de toamnă* (la Blaga, ca şi la Arghezi, toamna este un „anotimp mental" ; la fel la alţi poeţi moderni) sînt relevante pentru o poezie al cărei rost este de a tălmăci semnele lumii, dar şi de a se tălmăci pe sine prin propriul text. Titlurile şi

unele imagini cu semnificaţiile lor din poemele *Semne* şi *Semnal de toamnă* evocă poemul *Signe* [30] al lui Apollinaire.

2.5. Cuvintele cu care Blaga îşi ţese rostirea poetică sînt, mai ales cu volumul *În marea trecere*, după expresia poetului, marcate de tăcere (vezi *Către cititori*). În *Stalactita* (*Poemele luminii*), poetul se definise prin primul vers : „Tăcerea-mi este duhul". Emblema tăcerii poetului rămîne însă versul : „Lucian Blaga e mut ca o lebădă" (*Autoportret*). Se manifestă o predilecţie pentru cuvinte „stinse" (*alb*, *zăpada*, *ceara*, *umbra* (lumii), *văl*, *păienjeniş*, *somnul*, *scrumul*, *cenuşa*, *linişte*, *pace*, *lin*, *ascuns* etc.). Şi pentru Mallarmé, la care motivul tăcerii e de asemenea unul fundamental (H. Friedrich), poemul ideal ar fi „un poem tăcut, numai în alb".

Cuvintele de veche sedimentare răsfrîng adesea amintirea unui timp originar şi poetul le-a integrat, ca şi Arghezi, cu predilecţie discursului său liric. Unele sînt luate din cărţi purtătoare de mituri (*Biblia* e numai una dintre ele), din obiceiuri şi credinţe populare străvechi. Ca un ecou din colinde pare sintagma *flori de măr* (sau *flori de prun*), al cărei motiv este integrat însă într-o altă viziune. Tot aşa, nume ca *dobitoace*, *fiară*, *şerpi*, *bălaur*, *Unicornul şi oceanul*, *cerb*, *păianjenul* care poartă „semnătura" („crucea"), *Soarta*, *Flori peste fire de mari* vin parcă din „poveste" ; la fel *veste*, *zvon* (*legendar*), *rodie*, *tării* „ceruri", *lacrima Domnului*, *curcubeu* (*magic*), *sori* (păduratici), *margine de codru*, *măgură* etc. Nume proprii : *Pan*, *Christ*, *Sfîntul Gheorghe*, *Uta*, *Ararat*, *Ghetsemani*. Asemenea cuvinte aureolate de mit, legendar, fabulos, magic, în anumite contexte trezesc un fior straniu (vezi : *Veste*, *Viziune geologică*, *Sfîntul Gheorghe bătrîn*, *Domniţele*, *Olarii* etc.). Spaţiul poeziei lui Blaga este adeseori nedeterminat. Locurile sînt numite prin *mirişte*, *inişte*, *arinişte*, *porumbişte* (compară şi *rarişte*, *zarişte*). Termenii generici potenţează rezonanţa de poveste (*fiul omului*, *fiica pămîntului*, *făptură nouă* etc.).

Neologismele servesc uneori gîndirea poetică : *materie*, *sferă*, *monade*, *rune*, *templu*, *urnă* etc. Cu aceeaşi funcţie sînt folosite unele compuse : *jar-viaţă*, *vînătoare-vis*, *muşchiul-covor*, *muma-săgeată*, *gînd-vîrtej*, *vrajă-vînt*.

Se poate reţine, în concluzie, caracterul convergent al faptelor de stil în ansamblul operei poetice a lui L. Blaga.

Dacă am căuta în poezia lui Blaga întruchipările şi proiectările în obiectele exterioare ale „eului liric de profunzime", precum şi simbolurile poeziei, atunci le-am găsi în ceea ce ţine de mit, fabulos, legendar, magic : „Viaţa mea a fost tot ce vrei,/ cîteodată fiară,/ cîteodată floare,/ cîteodată clopot — ce se certa cu cerul" (*Călugărul bătrîn îmi şopteşte din prag*).

Iată pe cele mai semnificative : *arhanghelul*, *sfîntul*, *călugărul*, *pustnicul* ; *bătrînul*, *tînărul*, *copilul* (dedublări) ; *călătorul*, *mortul* (*Gîndurile unui mort*) ; *furul* (care „jinduieşte la *taine coapte*") ; *copacul*, *floarea*, *curcubeul* ; *Unicornul* (*şi oceanul*), *Cerbul*, *Ursul cu crin*, *cîinele* ; *şerpii*, *delfinii* (gîndurile), *păianjenul* (*Visătorul*) — *stalactita*, *clopotul*.

Cuvintele importante pentru sugerarea zonei poeticului se grupează la Blaga, în jurul **tăcerii** (solitudine, linişte, încremenire) — mediu al

[30] Pentru o analiză semiotică a acestui poem, vezi Gérard Deledalle, *Théorie et pratique du signe*, Paris, Payot, 1979, p. 168.

meditației poetice, al coborîrii în profunzimile eului — și **luminii** (cu sens moral cunoaștere, cunoaștere poetică). Versurile : „Atîta liniște-i în jur de-mi pare că aud/ cum se izbesc de geamuri razele de lună" *(Liniște)* sînt sinteza poetică a acestei idei. Ca un reflex al acestei corelații apar *lacrima* și *floarea* (de măr, de prun, de mac), asociere contopită în *cucuta amară, pelinul* sau în simetrie de oglindă : *lacrimi — muguri* (compară și *lacrimi — cuvinte ; lacrimă — lumină).* La nivel cosmic, natura termenilor asociați este aceeași : *Soarele — Lacrima Domnului (mări, ape — vifor nebun de lumină, valuri de lumină — flori peste fire de mari).* Ultimă sinteză : *„Frumsețe și Neființă".*

Floarea (deschisă în lumină, dar care „se închide în întuneric", « la corolle close » în expresia unui poet simbolist francez) revelă în poezia lui Blaga misterul formelor armonioase, dar înainte de toate este oglinda presimțirilor noastre și simbolul „frumuseții și neființei", al „vieții și morții", al „începutului și sfîrșitului". De asemenea, floarea cuprinde o lume interioară pe care o deschide sau închide. Un alt cuvînt la Blaga sugerînd închiderea și deschiderea este *Poarta.*

În poezia lui Blaga, fericirii, trăirii, împlinirii li se opune un orizont al durerii presimțite (vezi, de ex., *Frumoase mîni).* Otrava împlinirii nu poate avea decît gustul morții : „În frunză de cucută-amară/ îmi fluier bucuriile — și-o ne-nțeleasă teamă/ de moarte mă pătrunde,/ cum vă privesc pe malul mării de secară/ flori de mac.// Aș vrea să vă cuprind,/ că nu știu cum, petalele ce le purtați,/ îmi par urzite/ din spuma roșie/ a unui cald și-nflăcărat amurg de vară" *(Flori de mac).*

3. La nivelul **enunțării,** al manifestării textului ca discurs, agentul liric vorbitor (« le sujet parlant ») — *EU* — își adresează discursul fie cititorilor nediferențiați, fie „prietenilor" *(Către cititori, Veniți după mine tovarăși!)* sau unui „partener" care aparține lumii textului. Discursul ia forme dramatice, implicat în vorbire rămînind mereu *EU* în planul autorului. Formula de adresare către destinatar este vocativul a numeroase substantive dar care trimit de fapt la mai puțini destinatari ; astfel pentru femeie aflăm : *Femeie, Frumoaso, Minunato, Sfînto, lumina mea, copilo, Mamă, Frumoase mîni ;* în opoziție la acestea : *omule, Prietene, Tinere, trecătorule, Lucrătorule, Frate ;* alți termeni generici : *Făptură nouă, Lume ;* apoi : *Stăpîne, Dumnezeule, pom blestemat, Elohim! ; Pămîntule, voi munților, mărilor, flori de mac ; Soare, stelelor, stea ; Rune.*

Monologul adresat e neliniștitor, deoarece vorbitorul *(EU)* nu primește replică — întrebare sau răspuns. Uneori, o voce din adînc e vocea interioară a poetului : „N-avea să-mi spună nimic pămîntul? Tot pămîntu-acesta/ neîndurător de larg și-ucigător de mut,/ nimic"? *(Pămîntul).* Întrebările sînt interioare. Strofa următoare : Ca să-l aud mai bine mi-am lipit/ de glii urechea — îndoielnic și supus — / și pe sub glii ți-am auzit/ a inimii bătaie zgomotoasă.// Pămîntul răspundea" *(Pămîntul).* Deci monologul adresat în poezia lui Blaga este o confruntare de **voci interioare :** „Ascult și sufletul îmi zice", „Ascult și sufletul se-ntreabă", „Nu-i văd, îi vreau, îi strig și — **nu-s**" *(Dar munții* — **unde-s?).** Alteori, o presupusă întrebare este trecută în stil indirect liber : „Dar vezi, arhanghel sunt, iar tu ești floare,/ și dacă-ntrebi, nu pot să tac/ și să mă strîng în cingătoare./ Cine-l aduce, caldul, cutremurul? **Iată**/ acesta

e Vîntul, nimenea altul. E Vîntul,/ nevăzutul voevod" (*Bunăvestire pentru floarea mărului*).

Figurile **pragmatice** sau **apelative** [31] (interogaţia, exclamaţia, adresarea directă prin vocative, imperative) dinamizează discursul liric.

Enunţare şi enunţ dezvoltă procedee stilistice convergente : vorbirea interioară este un corespondent şi adeseori cadru al ţesăturii verbale la nivelul enunţului prin cuvinte învăluite de **tăcere.**

Poezia lui Blaga este mai puţin marcată de alteritate (introspecţie prin proiectarea propriului eu într-altul). Poetul se adresează direct „trecătorului său trup", îşi întreabă propriul „suflet". Eul liric este chiar nominalizat : „Lucian Blaga e mut ca o lebădă./ În patria sa/ zăpada făpturii ţine loc de cuvînt" (*Autoportret*).

Comunicarea eului cu universul presupune delimitarea lui în raport cu lumea. Acest raport este neechivoc exprimat în *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii.* O altă delimitare se operează între „eu cu lumina mea" şi „lumina altora". Este sugerată aici o idee fundamentală a unei anumite orientări estetice. Cele două moduri de cunoaştere (raţională şi intuitiv-estetică) se folosesc de limbaje distincte. Lumina semnifică aici, ca şi în alte poeme ale lui Blaga, **cunoaşterea poetică.** *Poemele luminii* (titlul volumului care se deschide cu poemul *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*) sînt şi poeme ale unui nou mod de cunoaştere poetică (estetică). Titlul volumului, ca şi poemul prin care se deschide, are valoare programatică.

Pe lîngă modul existenţial de delimitare a eului liric în raport cu lumea, există al doilea, de integrare a eului, marcat fiind de taina lumii : „Eu am crescut hrănit de taina lumii".

Lumea este marea oglindă, cu măruntele ei oglinzi : „*Pecete tăinuită de două ori —/ fată de foc, arătare,* care pe ţărm/ ridici acum braţele peste mare,/ o porţi subsuori" (*Rune*) ; „Rune, pretutindeni rune,/ cine vă-nseamnă, cine vă pune?" (*ib.*) ; „Ci poarta e în adevăr aici? Poarta sură/ căreia n-aş vrea pe nume să-i spun?/ Tu opreşte-mă încă, să nu intru. Nu vreau să spun./ Fereşte-mă tu, să nu-mi găsesc prea grabnic împlinirea,/ să nu mor mai înainte de-a muri./ Dar iată mă-ntreb : Tu, fata din poartă,/ tu — cine eşti?/ Şi dacă nu eşti,/ atunci unde eşti şi cum vei fi?" (*Cuvinte către fata necunoscută din poartă*).

Lucian Blaga et le texte poétique moderne

(*R é s u m é*)

Dans ce travail, l'œuvre poétique est investiguée comme **intertextualité.** La méthode est tirée de la *Technique Rhétorique* (au sens d'Aristote) conçue dans le contexte de la **sémiotique littéraire.**

[31] Vizează destinatarul (real sau fictiv) al comunicării. Pentru o clasificare semiotică a figurilor retorice, vezi Gérard Deledalle, *op. cit.*, p. 165.

Dans une vision **mythique**, la poésie de Blaga propose **un monde imaginé comme signe.** On remarque une convergence des techniques poétiques au niveau de l'énoncé et de l'énonciation. Il s'agit d'habitude d'un **monologue adressé** où se confrontent des « voix » intérieures du moi lyrique. Au niveau de l'énoncé, la syntaxe poétique est marquée par **discontinuités** et **larges pauses (figures du silence)**; la morphosyntaxe se caractérise par des constituants du texte **polysémantiques** dans sa structure profonde. **Les isotopies** du discours lyrique ont été établies à l'aide des mots qui participent à la formation des images où apparait une **symétrie-miroir** *(fleur/ larme, lumière/ larme, mot/ larme)*. Deux isotopies invariantes fondamentales sont mises en évidence : *lumière* (qui, chez Blaga, est perçue comme sonorité)/ *silence* et *beauté/ non-être.*

La poésie comme métapoésie (le texte poétique comme son propre objet) se définit comme « poésie-conte (mythe) », « traduction » de signe, « poésie-miroir », « poésie-silence ».

Aprilie 1984 *Facultatea de Limba şi Literatura Română*
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

ALEXANDRU SINCU

O CONVERGENȚĂ A PROCEDEELOR POETICE: *TRECUT-AU ANII*... DE MIHAI EMINESCU

Considerat o procesualitate, textul poetic nu mai este doar o țesătură a procedeelor de stocare (denotatori), ci un mecanism specificat de procedee care contribuie la crearea prin lectură a unor semnificații specifice (conotatori). Productivitatea corelativă a procedeelor estompează incongruități referențiale și asigură omogenitatea și unicitatea obiectuală a textului. Această convergență a procedeelor pare să constituie un loc privilegiat al considerațiilor axiologice.

Se află în sorbul haosului primordial calea hotărîtoare pentru devenirea insului în orizontul eminescian, sau este el, insul-univers imaginar, sfîșiat de tensiuni adverse într-o agonie nesfîrșită? Pecetea neantului poate fi deslușită adesea în ființa lumii sale :

> Să simt că de suflarea-ți, suflarea mea se curmă
> Și-n stingerea eternă dispar fără de urmă!

Tendințele devoratoare ale *geniului morții* sînt însă cumpănite aici îndeosebi de prezența *astrului nocturn*. Clintirea acestor două poziții cardinale duce la zdruncinarea celorlalte articulații ale cosmoidului :

> Și pe toți ce-n astă lume sînt supuși puterii sorții
> Deopotrivă-i stăpînește raza ta și geniul morții!

Iar încercările de evadare din *cercul strîmt* al întîmplării, cea care face viața *zadarnică, pustie și fără înțeles*, sînt făcute tot sub raza lunii, agent al transcenderii :

> Lun-atunci din codri iese,
> Noaptea toată stă s-o vadă,
> Zugrăvește umbre negre
> Pe cîmp alb ca de zăpadă.
>
> Și mereu ea le lungește,
> Și urcînd pe cer le mută,
> Dar ei trec, se pierd în codri
> Cu viața lor pierdută.

Dominată și ea de lună, cea care gîndirilor dă viață, creația poetică este o altă forță potrivnică abisului. Afirmarea acestei instanțe se face însă prin medierea negației. Elogiul virtuților poeziei poate fi tălmăcit în efectele apocaliptice pe care le impune absența însemnelor artei sau pierderea sensibilizării la glasurile ei. În corsetul sonetului *Trecut-au anii*..., stingerea trăirii estetice, dezastruoasă pentru existență, este

parțial ascunsă în spatele unei măști tradiționale, care declamă cu o voce muribundă neputința recuperării timpului fericirii apuse.

Pentru George Călinescu, cea de a doua parte a poemului *Melancolie* supradimensionează „cercul noțiunii de deces" : ieșind din contingent, spiritul și-ar dizolva identitatea și s-ar înstrăina de propriile reprezentări.

Pînă la un punct, lucrurile stau aidoma în *Trecut-au anii*... Sonetul se îngemănează cu partea secundă din *Melancolie*, dar într-un mod atît de aparte, încît întîlnirea lor ideală nu a avut nici un fel de urmări în citirea celor două poeme.

Ale vieții valuri — din *Melancolie* — amplificate cu *al furtunii pas*

Dar de-ale vieții valuri, de al furtunii pas
Abia conture triste și umbre-au mai rămas

sînt cuplate prin sinecdocă la distanță cu trecerea anilor întruchipați de umbre ale *norilor lungi pe șesuri* :

Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri . . .

Efectul *pasului furtunii* se resimte în amuțirea *poveștilor feerici* ale credinței rămase *abia conture triste și umbre*. Asemenea, *poveștile* și *doinele*, *ghicitorile*, *eresurile* își irosesc puterea de în-cîntare o dată cu istovirea vremii :

Căci nu mă-ncîntă azi cum mă mișcară
Povești și doine, ghicitori, eresuri . . .

Conturele triste și *umbrele* din *Melancolie* sînt înrudite *cu umbrele vane* ale *ceasului tainei* din *Trecut-au anii*...

Cu-a tale umbre azi în van mă-mpresuri,
O, ceas al tainei, asfințit de sară.

Zădărnicia însăși este invocată de două ori în fiecare dintre cele două poeme :

În van mai caut lumea-mi în obositul creier

și

Pe inima-mi pustie zadarnic mîna-mi țiu

în *Melancolie*, iar în *Trecut-au anii*...

Cu-a tale umbre azi în van mă-mpresuri

și

Cu mîna mea în van pe liră lunec.

Versurile se oglindesc unele într-altele, printr-o impresionantă mise-en-abîme, creînd o reverberație de semnificații. *Inima* din *Melancolie*

şi *lira* din *Trecut-au anii*..., înlănţuite într-o metaforă revelatorie intertextuală, nu se mai pot acorda la existent. Umbrele lumii sau ale (în)chipu(i)rilor lumii, care înseninaseră *fruntea de copil* a celui rătăcit într-un prezent fără trecut, impresoară inutil *obositul creier*.

Viaţa se risipeşte în *zarea tinereţii* :

> Pierdut e totu-n zarea tinereţii
> Şi mută-i gura dulce-a altor vremuri
>
> (*Trecut-au anii*...)

sau se tîrăşte înstrăinată :

> Şi cînd gîndesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură
> Încet repovestită de o străină gură,
>
> (*Melancolie*)

a cărei voce este acompaniată mut, din depărtare, de *lira* pe care o *mînă* lunecă în neştire.

Specularitatea poemelor este înlesnită şi de rama celor două oglinzi ; căci ultima parte din *Melancolie* nu este deloc străină de forma severă a sonetului. Cu excepţia metrului, care are o anume libertate de utilizare, aici alexandrinul românesc, şi a rimei, împerecheată aici, ordinea strofică este cea a sonetului. Şi ea este decisivă, căci antrenează sintaxa, prin urmare forma internă. Cele 14 versuri, scrise fără pauză grafică, sînt alcătuite din patru unităţi frastice : prima şi a doua cuprind fiecare cîte patru versuri. (Cu toate că s-ar fi putut pune punct după cel de-al şaselea vers, urmează punct şi virgulă, tot astfel cum între cele două terţine ale formei exterioare de sonet *Trecut-au anii*... se găseşte punct şi virgulă, ceea ce ne va prilejui o altă organizare interioară.) Urmează două grupuri sintactice de cîte trei versuri, cu excepţia ultimului vers, tăiat brusc înaintea clauzulei *Parc-am murit de mult*, ecou retoric al mai sobrului *mă-ntunec* din încheierea sonetului. Se poate însă observa că *Trecut-au anii*... este, în această privinţă, mai puţin fidel în esenţă faţă de restricţii, respectate exterior în succesiunea 4—4—3—3, dar minate de o sintaxă îngăduitoare cu ingambarea strofelor. Am spune că în *Melancolie* ampla libertate romantică este încorsetată într-un canon disimulat, în vreme ce în *Trecut-au anii*... clasica formă a sonetului este torsionată de o arhitectură sintactică al cărei profil este antiteza romantică.

Punerea în abis a fragmentului final din *Melancolie* şi a sonetului *Trecut-au anii*... nu reprezintă însă pentru cele ce urmează decît o punere în situaţie. Căci nu despre convergenţa acestor două poeme este acum vorba, ci despre divergenţa lor. Înapoiaţi la spusa lui George Călinescu privitoare la ieşirea din contingent a spiritului care, astfel, îşi pierde identitatea şi nu mai este în stare să îşi recunoască propriile reprezentări, vom constata că aici încetează jocul oglinzilor paralele. Mai exact, intertextualizarea ne aruncă în individuare.

Dacă pentru *Melancolie* diagnosticul călinescian este exactă aşezare a poemului în universul ideii, în *Trecut-au anii*... lucrurile se petrec într-o simetrie inversată : imposibilitatea unor întîlniri potrivite cu reprezentările imaginare ale artei împinge la anularea identităţii şi la blocarea

raporturilor cu realitatea înconjurătoare. Menținerea echilibrului cu sinele, pentru asigurarea unui control convenabil al lumii, este un privilegiu al creației artistice. Bezna sensibilității artistice se revarsă asupra întregii personalități a creatorului. Acolo, în *Melancolie*, se poate desluși declamația dramei obștești. Aici, în *Trecut-au anii*. . ., se joacă pentru obște ritualul liric al sfîșierii lui Orfeu, sfîșierea de sine.

★

La prima vedere, al doilea sonet fără titlu din ciclul de trei sonete publicate în 1879, al cărui prim vers este *Sunt ani la mijloc și-ncă mulți vor trece*, pare demn de a sta alături de *Trecut-au anii*. . . Nu numai pentru că ar propune o cale pentru ieșirea din apocalipsa înstrăinării de timp, ci mai cu seamă datorită similitudinii unora dintre mijloacele poetice. Dar paralelismele lor se vădesc interpretabile într-un dublu sens parodic. Într-o parte anii despart ființele, în cealaltă parte ființa este despărțită de ani. Ani *încă mulți vor trece* acolo, *Și niciodată n-or să vie iară* aici. Entuziasmul deziderativ exclamă : *Și cînturi nouă smulge tu din liră-mi*. Ecoul, cînd anii au trecut, este al eșecului și al zădărniciei oricărui efort :

Să smulg un sunet din trecutul vieții,
Să fac, o, suflet, ca din nou să tremuri
Cu mîna mea în van pe liră lunec.

Într-un loc *Se stinge-atunci o viață de durere* și *Sufletul îmi crește*, într-altul *timpul crește-n urmă* numai și pustiește totul în negura delirului amnezic.

Chiar dacă cele două sonete se ridică pe comuna meditație asupra timpului, pe cam același bagaj figural, pe o aceeași schemă prozodică, *Trecut-au anii*. . . vădește în alcătuire o țesătură convergentă a procedeelor artei literare, al căror rost nu mai este acum doar să transmită, ci să și prilejuiască. Nu materia din care sînt plăsmuite deosebește aceste două poeme, ci atitudinea față de ea, o complexitate distinctă a raporturilor pe care aproape aceleași instrumente le întrețin cu materia. Care este aproape nesemnificativă : timpul se scurge și spulberă prezentul, luînd cu el fericirea copilăriei și a tinereții, o dată cu sensibilitatea proprie acestor vîrste. Resorturi multiple convertesc în *Trecut-au anii*. . . această substanță inertă într-o lume condusă de propriile ei legi dinamice, peste care strălucește emblema rituală a poetului primordial.

Încă de la primul vers al sonetului se înlesnește, prin sintaxă și prin structură prozodică, stabilirea unui nucleu al opozițiilor ce decid mișcarea întregului. Rezultate din asocierea endecasilabului iambic cu starea sintactică a versului, două segmente prozodice în oglindă, sprijinite central pe o moră izolată, reprezentată de instrumentul comparației, proiectează relația de identificare dintre *trecerea timpului* și *umbră: Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri*. . .

Al doilea vers *(Și niciodată n-or să vie iară)* îl angajează pe primul într-o opoziție ce decurge din formele lor predicative : *a trece* vs. *a veni*. Confruntat cu trecutul irecuperabil, viitorul este anulat.

Filtrate prin următoarele versuri, pînă la încheierea unității sintactice începute o dată cu primul vers *(Căci nu mă-ncîntă azi cum mă mișcară/ Povești și doine, ghicitori, eresuri,/ Ce fruntea-mi de copil o-nseninară,/*

Abia-nțelese, pline de-nțelesuri) cele două raporturi anterior degajate se asociază și se dezvoltă într-un sistem cu articulații și însemnătate ce continuă să se contureze de-a lungul întregului poem : *aproape — beznă/ departe — lumină.*

Se instituie totodată o relație ce motivează devenirea lumii imaginare a sonetului : scurgerea timpului este aici, în sensul cel mai propriu, o funcție afectivă : ... *N-or să vie iară,/ Căci nu mă-ncîntă...*

Ultimul vers al primului catren grafic pare o simplă înșiruire : *Povești și doine, ghicitori, eresuri...* Cuplarea ei deviantă față de uz (copula între primii doi termeni ai enumerării, ultima conexiune asindetică) sprijină însă consecințe considerabile. Subîntins parcă de o teorie a genurilor, șirul distinge forme literare propriu-zise, indicînd spațiul narativ și pe cel liric, de forme sapiențiale, de la înfățișarea ludică a tainei și pînă la tainele mitului. Se induce adiacent și o graduală opoziție între exoteric și ezoteric, caracteristică poetului-profet. Însă faptul capătă claritate abia în urma presiunilor exercitate asupra versului de ansamblul sonetului.

Dar enumerația se subordonează mai întîi motivului vădit : trecerea timpului. Prin asta se impune și ca succesiune a vîrstelor : copilărie, vremea implicării în lume ca într-o poveste ; tinerețe, vîrsta erosului liric ; maturitate, moment crucial al marilor ghicitori existențiale ; în fine, ultimă erezie, înțelesul devenit credință și credința — înțelepciunea senectuții. Cel din urmă termen al seriei, *eresuri*, poate fi socotit, prin poziție sintactică și prin polisemantism un paradoxal epitet, nu lipsit de ambiguitate determinativă, al clasei din care el însuși face parte.

Dospirea semnificațiilor continuă o dată cu calificarea ultimă a enumerării : *Abia-nțelese, pline de-nțelesuri.* În *Etymologicum Magnum Romaniae*, B.P. Hasdeu scria : „Cuvîntul are două adumbriri de sens fundamentale : *abia* = anevoie, cu greu și *abia* = pe dată ce, îndată, chiar în momentul acela". „Uneori nu se poate trage o singură linie de despărțire între ambele sensuri", adăuga savantul. Este cazul acestui vers, a cărui bogăție sporește prin juxtapunere, așadar printr-o mare îngăduință a conectării celor două segmente. Să îl citim, deschiși și față de alte sugestii : aproximativ, superficial, într-un tîrziu etc.

Trudnic înțelese, dar pline de-nțelesuri : astfel de citire arată un drum plin de obstacole în aflarea tainelor.

Aparent înțelese însă pline de-nțelesuri : de astă dată lectura trimite spre limitele înțelegerii.

Grabnic înțelese și pline de-nțelesuri : sîntem îndreptați acum către aspectul epifanic al înțelegerii.

Tîrziu înțelese, chiar dacă pline de-nțelesuri : opusă interpretării anterioare și corelată evident cu prima modalizare, temporalizarea de aici se apleacă spre zădărnicia prea tîrziei răsplate a înțelegerii.

Chiar superficial înțelese sînt pline de-nțelesuri : astfel ni se relevă caracterul paradoxal al înțelegerii tainelor și posibilitatea pătrunderii lor pe orice cale.

Iar proliferarea sensurilor încrucișate spre adîncime poate continua, sporind nemăsurat o dată cu așezarea versului în întregul lui firesc și, apoi, cu depășirea limitelor poemului prin căutarea albiilor din ce în ce mai largi ale intertextualităților.

Tulburări ale comunicării normale, produse de simpli conotatori ai limbii, ordonați însă de virtutea alcătuirii poetice, aștern peste cîte un singur vers felurite straturi ale semnificației. Ele nu sînt străine nici unele de altele, nici de restul poemului. Căci nu sînt împrăștiate întîmplător spre cîmpuri ideale izolate, ci se reîntorc în cele din urmă asupra țesăturii întregului, într-o emblemă verbală a vizionarului liric modern, care, profețind, meditează asupra mijloacelor profeției sale și le transformă în profeție.

Cu versul abia comentat se arcuiește într-o jerbă de semnificații prima frază a poemului. Printr-o fericită ingambare a strofei, în spatele formei grafice a sonetului se constituie o sextină, căreia îi vom afla perechea după un distih median. Forma subterană de organizare 6—2—6 minează prin alcătuirea ei simetrică rigoarea exterioară a sonetului și rechibzuiește dinamica poemului, silindu-l să penduleze între o clasicitate exterioară și o profunzime agitată de opoziții romantice, despletite în sugestii ermetice. Încheierea acestei prime sextine sintactice este dominată de vocala anterioară medie /e/ într-o proporție neobișnuit de mare în acest text : *Abia-nțelese, pline de-nțelesuri*. După depășirea platoului celor două versuri următoare, sextina a doua începe cu o dominanță la fel de neobișnuită a posterioarei închise /u/ : *Să smulg un sunet din trecutul vieții*. Se insinuează astfel și în plan fonetic redistribuirea lăuntrică a teritoriilor poemului. Între aceste două sunete vocalice, deasupra sfîșierii între îndepărtare și apropiere, între înseninare și întunecare, între prezent și trecut, se dispută turnirul prozodic pentru întîietate în planul sonorității, turnir care sprijină și este sprijinit de toate mijloacele poemului.

Țesătura versului se străduie să înfrîngă rezistența limbii, care prezintă o frecvență mult mai mare a vocalei /e/, vestimentație prea luminoasă pentru înțelesurile poemului. Fără vreo siluire a limbii, fără instrumentalisme stridente, bezna se strecoară în alcătuirea sonoră ocupînd poziții strategice : accentul și rima. Deși dominat în chip firesc de /e/ la o statistică globală, /u/ își vădește supremația prin prezența în punctele tari ale urzelii prozodice, prin asocierea savantă a celorlalte fonetisme și printr-un constant apel la semnificații, apel mediat de sintaxa procedeelor poetice.

Versurile platoului median (*Cu-a tale umbre azi în van mă-mpresuri,/ O, ceas al tainei, asfințit de sară.*) au înainte de toate rostul adîncirii inserției în imediat, într-un prezent al zicerii paradoxale, datorate diglosiei poetice. Independent de întunecarea din ultimul vers, independent de notele luminoase cu care este investită umbra la selenarul Eminescu, distihul ar putea fi citit superficial, cu toate semnele inversate : orgoliu al celui care, copleșit de tenebre, nu acceptă să își recunoască înfrîngerea. Or, aici *umbrele* neputincioase sînt viziunile impulsului creator, iar *ceasul* este *al tainei* asfințitului creației.

Neobișnuita determinare *asfințit de sară* stă într-un balans metaforic cu naturalul *asfințit de soare*. Eminescu anexează imperiului său efectul paronomastic sară/soare, transformînd în cîștig al poeziei ceea ce lui Mallarmé i se impunea, pentru fonetismul cuvintelor *jour* și *nuit*, drept limită a limbii. *Sară* intră într-o relație funcțională de rimă cu *iară*, *mă-ncîntară*, *o-nseninară*, adîncind rostul versului pe care îl cuprinde și altfel, nu doar sonor.

Nu mai puţin largă este cuprinderea *asfinţitului*. Căci *sara*, cu luminoasele ei himere ale inspiraţiei romantice, este cea care asfinţeşte pentru veşnicie. Dar *sara* este totodată *îndumnezeită* în lumea numită Eminescu, acesta fiind înţelesul mai adînc al vorbei *asfinţit*.

Spre deosebire de catrenele grafice, a căror evoluţie ascendentă are o largă desfăşurare, terţinele grafice, a doua sextină ascunsă, se prăbuşesc linear. Totul a fost numit, acum totul se repetă cu disperare. *Trecutul vieţii* fusese invocat o dată cu formele înseninării imposibile în prezent ; acum el se banalizează în rimă săracă la *zarea tinereţii*, începînd să îşi piardă identitatea. Pierderea sensibilităţii era aşezată într-o halucinantă funcţie faţă de timp ; aici este asociată destul de convenţional cu *lira* pe care *mîna* lunecă *în van*. Tot convenţională este şi muţenia *gurii dulci a altor vremuri*, amănunţită mai înainte în *poveşti şi doine*, *ghicitori*, *eresuri*. Pînă şi formele limbii se repetă cu încăpăţînare : *trecut*-au anii/ *trecutul* vieţii ; n-or să vie *iară*/ *din nou* să tremuri ; cu-a tale umbre azi *în van*/ cu mîna mea *în van ; o*, ceas al tainei/ *o*, suflet. S-ar părea că a doua sextină, într-o gradaţie descendentă opusă climaxului vădit al primei sextine, prilejuieşte doar ilustrarea figurilor insistenţei : amplificări, exclamaţii, antorisme... Totul parcă pentru întîrzierea forţată a efectului final. Aproape nimic nou, cu excepţia înscenării eşecului unui ritual de magie poetică : mîna care lunecă în van pe coardele lirei, se osteneşte să dezlege din microcosmul artei lunecarea oprită a timpului.

Dacă prima sextină e strînsă într-un trecut *(trecut-au*, mă *mişcară*, o-*nseninară)* fisurat doar de negarea viitorului şi a prezentului *(n-or să vie*, *nu mă-ncîntă)*, cea de-a doua, împreună cu distihul platoului median, este închisă într-un prezent ieşit din scurgerea firească a timpului (mă-*mpresuri*, *să smulg*, *să fac*, *lunec*, *e*, mută-*i*, *creşte*, mă-*ntunec)*.

Trecutul se asociază aici cu pluralitatea : în prima sextină, alături de plurale *(anii*, *nori*, *şesuri*, *poveşti*, *doine*, *ghicitori*, *eresuri)* întîlnim doar un obiect singular : *fruntea de copil ;* în vreme ce în a doua nu se descoperă decît pluralul *vremuri*, năpădit de singulare : *un sunet*, *trecutul*, *suflet*, *mîna*, *liră*, *zarea*, *timpul*. Cele două excepţii tind să se unească într-o efigie a acestui text, rechemînd vorba lui Miron Costin.

O dată cu desfacerea sintactică a veşmîntului de sonet şi cu croirea unei noi forme, pe care o putem numi cu toate temeiurile *clepsidrică*, imagine a măsurii timpului, poemul se orientează treptat spre abis. De la întunecimea proiectată pe şesuri a norilor lungi, spre bezna finală, proiectată în conştiinţă, sînt trei trepte : al treilea vers *(Căci nu mă-ncîntă azi cum mă mişcară)*, al şaptelea *(Cu-a tale umbre azi în van mă-mpresuri)* şi al unsprezecelea *(Cu mîna mea în van pe liră lunec)*. Sînt cele trei versuri, întrerupte de cîte alte trei versuri, în care se întîlnesc ceea ce ar părea la prima vedere nişte repetiţii supărătoare, îndeosebi în forma restrînsă a sonetului : azi/azi şi în van/ în van.

Al treilea vers al uneia dintre primele schiţe a sonetului (nu interesează problema spinoasă a cronologiei variantelor, acceptate în paranteză aici doar ca verificare a unei lecturi), prin urmare versul *Cu-a tale gînduri în zadar mă-mpresuri*, îndreptăţeşte implicarea *umbrelor* din poem într-o clasă a surselor faptului poetic. Pe de altă parte, el înlătură judecata pripită privitoare la sărăcia involuntară a reduplicării formulei *în van*, pe

care o avem în versiunea finală. Soluția, deosebit de simplă, a eliminării repetiției supărătoare pentru puritatea exterioară a sonetului, fusese găsită încă de la prima aruncătură de condei. Forma adoptată în cele din urmă conduce la dubla repetare. Căci preferîndu-l pe *în van* lui *în zadar*, care rămîne cu alte funcții repetitive în partea a doua din *Melancolie*, este adăugat în contextul imediat comutatorul temporal *azi*. Se justifică astfel rostul acordat iterațiilor, nu doar ca modalități ale insistenței, ci și ca elemente ale unui ansamblu de încriptare/ decriptare, rezultat în urma paralelismelor sintactice și a multiplicării acelorași unități lexicale. Repetarea este aici cea care făurește și motivează poetic succesiunea celor trei trepte ale zădărniciei în povîrnișul spre haos : cea a pierderii sensibilității la glasurile artei, cea a vidului inspirației, cea a sterilizării creației.

Primul vers al scării spre neant are drept subiect gramatical o a treia persoană plurală (ele, *poveștile, doinele, ghicitorile, eresurile*), al doilea — o persoană a doua (tu, *cu-a tale umbre*), ultimul fiind al persoanei întîi (eu, *cu mîna mea*), în care se înșurubează neantul : zădărnicia contemplării, zădărnicia inspirației, zădărnicia efortului creator. Datorită acestei întreite zădărnicii, conștiința nu își mai recunoaște reprezentările și este refuzată de contingent.

Nu există evoluție demonstrativă. Gradația aparține mijloacelor poetice. Totul se încheie pentru spiritul logic o dată cu enunțarea scurgerii definitive a timpului în primul vers. Poemul nu este altceva decît o exclamație dezvoltată. Clauzula se află la distanța unei evoluții lirice față de rostirea inițială : între ele timpul poetic se scurge pînă la completa secătuire.

Va fi fost Mihai Eminescu bîntuit de spaime premonitorii? Întrebarea nu își vădește rostul. Poemul circumscrie neînchipuit mai mult decît orizontul individual pe care nici nu se ostenește să îl cuprindă. Dar ceea ce înglobează are consistență individuală. Pe cele două fire care închipuie urzeala poemului, a trecerii timpului și a umbrelor ambigue, se așterne, după destrămarea stării de grație poetică, silueta poetului primordial. Altfel decît pronominal, martorul-victimă al dezastrului temporal ce se desfășoară într-o penumbră a incertitudinilor nu este actualizat decît într-o schiță cu valoare emblematică : *fruntea, mîna* și *lira*. Fragmentele nu compun o prezență, ci o descompun pentru ulterioare realcătuiri. Lumina rarefiată, care se stinge pe măsură ce te apropii, joacă în jurul imaterialității sensibile a poetului mitic. Dar *fruntea* i se pierde, aidoma *șesului* pe care calcă, în obscuritate, *mîna* lui neputincioasă nu *smulge lirei* nici un *sunet* din *zarea tinereții*, care, îndepărtîndu-se, devine tot mai luminoasă. Miracolului absent al în-cîntării îi ia locul o miraculoasă catastrofă a creșterii timpului în perspectivă inversată. Efectul este cu atît mai intens, cu cît figurația este mai săracă. Raporturile abstracte se materializează și se reunesc într-o totalitate motivată liric. Astfel încît cea mai potrivită și mai profundă interpretare, singura care îl omagiază pe poet, este dată de mereu repetata întoarcere la literalitatea poemului :

Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri
Și niciodată n-or să vie iară,
Căci nu mă-ncîntă azi cum mă mișcară
Povești și doine, ghicitori, eresuri,

Ce fruntea-mi de copil o-nseninară,
Abia-nțelese, pline de-nțelesuri —
Cu-a tale umbre azi în van mă-mpresuri,
O, ceas al tainei, asfințit de sară.

Să smulg un sunet din trecutul vieții,
Să fac, o, suflet, ca din nou să tremuri
Cu mîna mea în van pe liră lunec;

Pierdut e totu-n zarea tinereții
Și mută-i gura dulce-a altor vremuri,
Iar timpul crește-n urma mea... mă-ntunec!

Convergence de procédés poétiques : Trecut-au anii... de Mihai Eminescu

(Résumé)

L'interprétation du sonnet *Trecut-au anii* de Mihai Eminescu est soutenue par l'idée de la productivité du texte. Ainsi, le texte n'est pas uniquement un tissu formé par les procédés d'enregistrement de l'information (dénotateurs), mais surtout un mécanisme composé de procédés qui ont le rôle de contribuer à la création de certaines significations spécifiques (connotateurs). Si chaque procédé a une capacité productive autonome, la productivité corrélative des procédés dans le texte estompe les incongruités référentielles et assure le fonctionnement homogène et l'unicité objectuelle du texte.

Derrière une masque romantique qui déclame l'inexorabilité de l'écoulement du temps, dans ce poème se cache une méditation sur le métier secret de la poésie qui converge vers un emblème du poète primordial.

Februarie 1984

Facultatea de Limba și Literatura Română
București, Edgar Quinet 5—7

DANA MANEA

RELAȚII SEMANTICE ȘI AMALGAMĂRI DE SENS ÎN *EU NU STRIVESC COROLA DE MINUNI A LUMII* DE LUCIAN BLAGA

Lucrarea de față este o schiță a modului de constituire și de existență a semnificației în poemul menționat în titlu.

0. Analiza configurațiilor semantice a manifestărilor lexicale a constituenților structurii semantico-sintactice de adîncime pune în evidență existența unor relații de implicație, de opoziție, de echivalență și de incompatibilitate (semantică), care, pe de o parte, impun asocierea termenilor în paradigme cu un anumit „desen" al semnificației, iar pe de altă parte, induc mutații semantice, producînd amalgamări de sens. Astfel, configurațiile se prezintă difuz, sînt „mișcătoare", semnificația neputînd fi, practic, acoperită de unități lexicale.

Prezentarea prin extensie (lexicală) a **obiectului** care constituie „centrul" textului este o manifestare a naturii procesului de semnificare, nesesizabilă în limbajul curent, dar pe care poezia, limbajul poetic, o poate face să devină transparentă.

0.1. Redăm mai jos textul lui Lucian Blaga :

EU NU STRIVESC COROLA DE MINUNI A LUMII

Eu nu strivesc corola de minuni a lumii
și nu ucid
cu mintea tainele ce le-ntîlnesc
în calea mea
în flori, în ochi, pe buze ori morminte.
Lumina altora
sugrumă vraja nepătrunsului ascuns
în adîncimi de întuneric,
dar eu,
eu cu lumina mea sporesc a lumii taină —
și-ntocmai cum cu razele ei albe luna
nu micșorează, ci tremurătoare
mărește și mai tare taina nopții,
așa îmbogățesc și eu întunecata zare
cu largi fiori de sfînt mister,
și tot ce-i ne-nțeles
se schimbă-n ne-nțelesuri și mai mari
sub ochii mei —
căci eu iubesc
și flori și ochi și buze și morminte.

1.0. În această încercare de lectură a textului lui Blaga pornim în primul rînd de la ideea existenței unei interferențe între sintaxă și semantică. Apoi, de la presupunerea că semnificația globală a unui text este rezultatul combinării semnificației termenilor lui — alcătuită prin asocierea unor sensuri profunde, „gramaticale" [1], cu o configurație (pre)lexicală [2] — cu un „sens gramatical" și unul „relațional" al enunțului din care ei fac parte.

1.1. O primă observație asupra textului este că, în poem, cuvintele se organizează în jurul unor verbe non-dependente formînd șase enunțuri cu aceeași structură semantico-sintactică de adîncime; „semantică" deoarece „categoriile" care o reprezintă sînt definite semantic, și „sintactică" fiindcă definirea ține seamă de asamblarea, de combinarea lor (vezi tabelul nr. 1).

Înțelegem prin **actant**, agentul acțiunii, cel care efectuează acțiunea, prin **obiect**, „elementul" asupra căruia se plasează direct acțiunea, prin **instrument**, mijlocul prin care se efectuează acțiunea și prin **circumstanțe**, împrejurările de desfășurare a acțiunii.

Fiecare dintre constituenții de profunzime pot fi realizați la suprafață printr-un element sau o suită de elemente.

Această structură este purtătoarea unui prim sens al enunțului — un „sens gramatical".

1.2. Observăm, de asemenea, că enunțurile sînt „legate" între ele prin anumite elemente care constituie manifestarea unui alt sens de adîncime — „un sens relațional" [3].

	ASOCIERE	OPOZIȚIE	ECHIVALENȚĂ
Manifestare lexicală	și	dar	întocmai cum

2.0. Dacă privim manifestarea structurii în toate cele șase enunțuri constatăm că trei constituenți sînt nelipsiți : **actantul, acțiunea și obiectul.**

2.1. Constituentul de bază fiind **acțiunea,** ne vom referi în primul rînd la ea. **Acțiunile** sînt exprimate prin cîte un singur element (verb).

[1] Înțelegem prin „sens gramatical" al termenilor atribuirea trăsăturilor substanță; + animat, + uman/ — uman// + non-animat, + material/— material; + totalitate/— totalitate; sacralitate; și, activitate; stare/mișcare; durativ/ momentan; afectuum; dinamic (ultimele extrase din I. Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Ed. Albatros, 1982, p. 158—162. Pentru această problemă v. și Roman Jakobson, *La notion de signification grammaticale selon Boas*, în *Essais de linguistique generale*, Paris, Minuit, 1963, p. 197.

[2] „Configurația (pre)lexicală" sau „configurația implicită" a fost alcătuită pe baza definițiilor din DEX. Pentru a se evita pe cît posibil circularitatea redării semnificației lexemelor prin alte lexeme, „desenul" configurației a fost surprins prin raportare la categorii ca : spațiu (poziție, formă, întindere); timp (durată) ⇒ uman; proces de cunoaștere (vizual+ /— ; gîndire +/—); proces afectiv +/— calitate; cantitate; modificare; „Configurația semantică propriu-zisă" cuprinde această configurație implicită alături de sensurile gramaticale.

[3] „Sens relațional" există și la nivelul semnificației termenilor. Considerăm manifestări ale acestuia p r e p o z i ț i i l e (ex. *de* „alcătuit din" v. și **4.1.**), a r t i c o l u l h o t ă r î t (*„deja* cunoscut", v. **4.2.**), și g e n i t i v u l (care acoperă semnificația de „apartenență", v. **4.1.**).
Nivelul semantic de adîncime ar da seama atît de așa-numitele „sensuri gramaticale" și „relaționale" ale/între termeni(lor) și enunțuri(lor), cît și de „configurația semantică (pre)lexicală".

Tabelul nr. 1

ACTANTUL	ACȚIUNEA	OBIECTUL	INSTRUMENT	CIRCUMSTANȚE			CAUZALA
				MODALA	TEMPORALA	SPAȚIALA	
E_1 eu	nu strivesc	corola de minuni a lumii					
E_2 (eu)	nu ucid	tainele ce le-ntîlnesc în calea mea în flori, în ochi, pe buze sau morminte	cu mintea				
E_3 lumina altora	sugrumă	vraja nepătrunsului ascuns în adîncimi de întuneric					
E_4 eu, eu	sporesc	a lumii taină	cu lumina mea				
E_5 și eu	îmbogățesc	întunecata zare	cu largi fiori de sfînt mister	și-ntocmai cum cu razele ei albe luna nu micșorează, ci tremurătoare mărește și mai tare taina nopții			
E_6 se	schimbă	tot ce-i ne-nțeles...-n ne-nțelesuri și mai mari			sub ochii mei		căci eu iubesc și flori și ochi și buze și morminte.

Studiind configurația lor semantică, observăm că V_2 (UCIDE)[4] și V_3 (SUGRUMA)[5] se află într-o **relație de implicație unilaterală :**

V_3 (SUGRUMA) ⇒ V_2 (UCIDE)

dar,

V_2 (UCIDE) ⇒ V_3 (SUGRUMA).

Spunem că este un caz de **hiponimie**; V_2 este hiperonimul lui V_3, iar acesta din urmă, hiponimul lui V_2.

Pe de altă parte, între configurația semantică a lui V_1 (STRIVI)[6] și V_3 (SUGRUMA) există o zonă comună, care presupune tot o implicație :

V_3 (SUGRUMA) ⇒ V_1 (STRIVI)

Relațiile dintre cele trei verbe pot fi reprezentate astfel :

V_3 (SUGRUMA) ⇒ V_2 (UCIDE)
⇓
V_1 (STRIVI)

Acțiunile reprezentate prin V_4 (SPORI)[7] și V_5 (ÎMBOGĂȚI)[8] au configurații semantice astfel alcătuite, încît implică existența unei relații

V_5 (ÎMBOGĂȚI) ⇒ V_4 (SPORI),

de același tip ca între V_3 (SUGRUMA) și V_1 (STRIVI).

Există, așadar, două grupe de verbe ale căror relații pot fi reprezentate în felul următor :

$$\begin{bmatrix} V_3\,(\text{SUGRUMA}) \Rightarrow V_2\,(\text{UCIDE}) \\ \Downarrow \\ V_1\,(\text{STRIVI}) \end{bmatrix} \text{ și } \begin{bmatrix} V_5\,(\text{ÎMBOGĂȚI}) \\ \Downarrow \\ V_4\,(\text{SPORI}) \end{bmatrix}$$

Acestora li se adaugă V_6 (SCHIMBA) a cărui relație cu celelalte nu o vom analiza încă.

Relațiile de implicație semantică grupează verbele participante în aceeași paradigmă.

PARADIGMA	REPREZENTANȚI	MANIFESTARE LEXICALĂ
I	V_1, V_2, V_3	*strivi, ucide, sugruma*
II	V_4, V_5	*spori, îmbogăți*

2.2. Actanții se organizează și ei în trei grupe :

GRUPA	REPREZENTANȚI	MANIFESTARE LEXICALĂ
I	A_1, A_2, A_4, A_5	*eu*
II	A_3	*lumina altora*/ a l ț i i c a r e a u l u m i n ă/
III	A_6	*se*/ c i n e v a, o r i c i n e/

Punerea împreună a **actanților** A_1, A_2, A_4 și A_5 se justifică prin identitatea lexemelor în planul de suprafață (relație de sinonimie realizată simultan

[4] UCIDE/ activitate ; stare ; momentan ; modificare formă + → Ø
[5] SUGRUMA/ activitate ; stare ; momentan ; modificare formă + → —, → Ø
[6] STRIVI/ activitate ; stare ; momentan ; modificare formă + → —
[7] SPORI/ activitate ; stare ; durativ ; modificare cantitativă — → + (,) modificare calitativă — → +
[8] ÎMBOGĂȚI/ activitate ; stare ; durativ ; modificare cantitativă — → + (,) ⇒ uman

cu una de omonimie), manifestare a unei identităţi referenţiale. Enunţurile 1, 2, 4 şi 5 au deci acelaşi **actant.**

3.0. Pentru a adînci cercetarea tipurilor de relaţii semantice dintre **actanţi**, pe de o parte, şi dintre **acţiuni**, pe de altă parte, vom lua în considerare sensul relaţional al enunţurilor.

3.1. Manifestarea **r e l a ţ i e i d e a s o c i e r e** prin *şi* întăreşte gruparea verbelor în paradigme:

eu nu strivesc **şi** *(eu) nu ucid*
eu sporesc **şi** *îmbogăţesc şi eu*

3.2. Între enunţurile 3 şi 4 există **o r e l a ţ i e d e o p o z i ţ i e.**

Lumina altora sugrumă... / **dar** *eu, eu... sporesc...*
/a l ţ i i s u g r u m ă c u l u m i n a..., e u c u l u m i n a m e a s p o r e s c.../

Opoziţia redată la suprafaţă prin adversativul *dar* este întărită prin repetarea elementului *eu*, deci prin accentuarea lui A_3. Relaţia de opoziţie se plasează astfel la **actanţi.**

ACTANŢI	MANIFESTARE LEXICALĂ
$A_3 = /A_4$ [9]	*lumina altora*/ *eu* a l ţ i i/ e u)

Cum **actantul** şi **acţiunea** formează un singur „bloc", presupunîndu-se reciproc prin definiţie, opoziţia se „transferă" şi asupra acesteia din urmă:

ACŢIUNI	MANIFESTARE LEXICALĂ
$V_3 = /V_4$	*sugrumă* = /*sporesc*

Şi, fiindcă cele două verbe aparţin, fiecare, la cîte o paradigmă, relaţia de opoziţie se propagă mai departe asupra întregii grupări:

$$\begin{bmatrix} \text{SUGRUMA} \Rightarrow \text{UCIDE} \\ \Downarrow \\ \text{STRIVI} \end{bmatrix} = / \begin{bmatrix} \text{ÎMBOGĂŢI} \\ \Downarrow \\ \text{SPORI} \end{bmatrix}$$

Relaţia de opoziţie imprimată de sensul relaţional produce o modificare în configuraţia semantică a celor două paradigme (şi a fiecărui verb în parte) într-un mod care rămîne deocamdată nedeterminat (vezi infra **3.3.**).

3.3. Interesantă este **r e l a ţ i a d e e c h i v a l e n ţ ă** manifestată prin *întocmai cum*, care „transformă" **circumstanţa modală** din E_5 într-un enunţ *nu* propriu-zis de sine stătător, ci, mai degrabă, în unul echivalent cu 5, în care se realizează aceeaşi structură de adîncime ca în E_1—E_6:

	ACTANT	ACŢIUNE	OBIECT	INSTRUMENT
E_5,	luna... tremurătoare	nu micşorează ci măreşte	taina nopţii	cu razele ei albe

Echivalenţa este întărită prin adverbul *şi* („d e a s e m e n e a"), plasat în imediata vecinătate a **actantului:**

şi-ntocmai cum......aşa îmbogăţesc **şi** *eu*

[9] = / înseamnă *opus.*

Enunțul 5′ cuprinde o relație de opoziție exprimată prin *ci* așezat între lexemele care redau în suprafață actantul acestui enunț, și accentuat prin negația *nu* :

nu micșorează **ci**. . . *mărește*

Există, așadar, necesitatea asocierii paradigmatice/ ÎMBOGĂȚI ; MĂRI/, pe baza relației de echivalență, și în același timp a opunerii acestora lui /MICȘORA/ din cauza relației de opoziție :

[ÎMBOGĂȚI ; MĂRI] = / [MICȘORA]

După cum se poate observa, paradigma II (vezi **2.1.**) se completează cu un element a cărui configurație semantică [10] ne dă dreptul să afirmăm că se află într-o relație de implicație, de hiponimie cu celelalte componente, el fiind hiperonimul direct al lui ÎMBOGĂȚI ; „desenul" paradigmei ar fi următorul :

ÎMBOGĂȚI ⇒ MĂRI
⇓
SPORI

În același timp, relația de opoziție manifestată prin *ci* clarifică direcția modificării semantice de care vorbeam mai sus (v. **3.2.**). „Mutația" de sens se produce în prima paradigmă, nucleul ei fiind reprezentat de MICȘORA [11]. Semnificația „modificare de formă" +/— ⇒ **Ø**, se dispersează. Are loc nu numai o dispunere structurată de semnificație, ci și o **a m a l g a m a r e d e s e n s** [12], o „împrăștiere" a lui la nivelul întregii paradigme.

Și, aceeași relație introduce **actantul** 5′ *(luna)* în grupa AI, transformînd gruparea în paradigmă.

Relația de opoziție se plasează între configurațiile semantice paradigmatice [13], căci și A_3 devine paradigmă cu un singur reprezentant :

$$\begin{bmatrix} \text{eu} \\ \text{luna} \end{bmatrix} =/ \text{[lumina altora]}$$

Considerînd textul, în lectura de pînă acum, fără să ținem seama de ultimul enunț, putem spune că există doi **actanți** prezentați în opoziție, care efectuează două acțiuni contrare.

[10] MĂRI/ activitate ; stare ; durativ ; nodificare cantitativă — → + (,) modificare calitativă — → + (,) modificare durată — → + (,) modificare formă — → + (,) modificare întindere — → +

[11] MICȘORA/ activitate ; stare ; durativ ; modificare cantitativă + → — (,) modificare calitativă + → — (,) modificare durată + → — (,) modificare formă + → — (,) modificare întindere + → —

[12] Despre „amalgamări de sens" vorbește și M. J. Reddy în *Modele referențiale formale în poezie*, în *Poetica Americană*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1981, p. 137 ; de asemenea, Anca Măgureanu, *La sémantique lexicale*, București, TUB, 1984, p. 112.

[13] LUMINA/ substanță ; + non-animat, — material ; + /— totalitate ; ⇒ uman, proces de cunoaștere, vizual +.

LUNA/ substanță ; + non-animat, + material ; ⇒ uman, proces de cunoaștere, vizual +.

4.0. Ne vom opri acum asupra celui de-al treilea constituent al structurii de adîncime — **obiectul.**

Observăm în primul rînd că acesta este nelipsit în manifestarea de suprafață a structurii tuturor celor șase enunțuri. Pe cînd **acțiunea** și **actantul** nu pot lipsi dintr-un enunț, apariția constantă a **obiectului** este o marcă a accentului de semnificație acordat lui.

O a doua observație este aceea că **obiectul** apare exprimat *numai* printr-o suită de elemente, în construcții de tipul :

(Substantiv) + Det(erminare), unde Det(erminarea) este, la rîndul ei, un element sau o suită de elemente.

Remarcăm, pe de altă parte, că nu putem determina (paradigmatic), așa cum am procedat pînă acum, configurația semantică a **obiectelor.** Ea nu apare de sine stătător, implicit, în latență, ci se creează ca punct de tensiune prin acțiunea semnificațiilor tuturor celorlalte elemente ale enunțului.

Este necesar, deci, pentru a „modela" configurația semantică a **obiectelor,** să urmărim relațiile semantice între elemente în înlănțuirea lor, adică sintagmatic.

4.1. Observăm, întîi de toate, puncte de **incompatibilitate semantică** în enunțurile 1, 2 și 3 :

Eu nu strivesc corola de minuni a lumii
și nu ucid
* cu mintea* tainele ce le-ntîlnesc
în calea mea
în flori, în ochi, pe buze ori morminte.

Lumina altora
* sugrumă* vraja nepătrunsului ascuns
în adîncimi de întuneric

Incompatibilitățile fac constituenții ireperabili semantic și produc amalgamări de sens.

Pe de altă parte, o amalgamare de sens realizată la nivelul unui constituent transformă relația de incompatibilitate a constituentului următor într-una de compatibilitate.

	ACTANT	ACȚIUNE	OBIECT	INSTRUMENT
STRUCTURA TIP 1	+ animat +non-animat + material	UCIDE	+animat	+ non-animat + material
REALIZARE ȘI MANIFESTARE LEXICALĂ	*eu*	*nu ucid*	*tainele...* + non-animat — material ⇒ uman	*cu mintea* + non-animat — material ⇒ uman

*   *

COMPATIBILITATE

STRUCTURA TIP 2	+ animat + non-animat + material	SUGRUMA +animat —
REALIZARE ȘI MANIFESTARE LEXICALĂ	*lumina (altora)* + non-animat — material ⇒ uman	*sugrumă* *vraja...* + non-animat — material ⇒ uman * * COMPATIBILITATE

La fel și invers : o relație de compatibilitate, la suprafață (care face posibil demersul lecturii), „ascunde"/este în profunzime o incompatibilitate ;

STRUCTURA TIP 3	+ animat + non-animat + material	STRIVI	+ non-animat — + material
REALIZARE ȘI MANIFESTARE LEXICALĂ	*eu*	*nu strivesc*	*corola...*

dar :

STRUCTURA TIP 4	COROLA DE	„ATRIBUIRE" + non-animat + material + vegetal
REALIZARE ȘI MANIFESTARE LEXICALĂ	*corola*	*de minuni* + non-animat — material *

și

STRUCTURA TIP 5	COROLA	„APARTENENȚĂ" + non-animat + material + vegetal
REALIZARE ȘI MANIFESTARE LEXICALĂ	*corola*	*lumii* + non-animat + animat +/— uman +/— material *

Incompatibilitățile din realizările structurilor — tip 4 și 5 „transformă" relația verbului cu obiectul, din cauza modificării configurației semantice a acestuia din urmă.

Obiectele 1, 2 şi 3 au o configuraţie semantică realizată prin incompatibilităţi (semantice) producătoare de amalgamări de sens.

$Ob._1$ /COROLA DE MINUNI A LUMII/ substanţă; + non-animat, — material; ⇒ uman; proces de cunoaştere, vizual+; proces afectiv +; sacralitate; formă; totalitate +/— ; apartenenţă;

$Ob._2$ /TAINELE CE LE-NTÎLNESC ÎN CALEA MEA ÎN FLORI, ÎN OCHI, PE BUZE ORI MORMINTE/ substanţă; + non-animat; — material; ⇒ uman; proces de cunoaştere, gîndire —, vizual +/—; sacralitate; poziţie; totalitate ✦; însuşire;

$Ob._3$ /VRAJA NEPĂTRUNSULUI ASCUNS ÎN ADÎNCIMI DE ÎNTUNERIC/ substanţă; însuşire; activitate; + non-animat; — material; ⇒ uman; proces de cunoaştere, gîndire—, vizual—; sacralitate; poziţie; apartenenţă.

Analizînd configuraţia semantică a **obiectelor** 1, 2, şi 3 observăm existenţa unor relaţii de implicaţie:

$Ob._3 \Rightarrow Ob._2$ şi $Ob._3 \Rightarrow Ob._1$,

care pot fi reprezentate după cum urmează:

$$\begin{array}{l} Ob._3 \Rightarrow Ob._2 \\ \Downarrow \\ Ob._1 \end{array}$$

Între **obiectele** 1, 2 şi 3 se stabilesc, aşadar, acelaşi tip de relaţii şi în acelaşi mod ca între **acţiunile** 1, 2, 3.

4.2. Obiectele 4 şi 5 sînt într-o situaţie diferită: ele nu se mai află la confluenţa unor incompatibilităţi semantice. Ceea ce ele au comun este manifestarea unui acelaşi sens relaţional/+determinat, adică „*deja* cunoscut"/, redat prin articolul hotărît. Cu alte cuvinte, **obiectul** se presupune cunoscut, fie prin faptul că a fost exprimat anterior, fie pentru că urmează să se expliciteze. Este ceea ce gramatica surprinde prin afirmarea funcţiei anaforice şi, respectiv, cataforice a articolului hotărît. Vom folosi, în cele ce urmează, formularea gramaticii [14].

În cazul lui $Ob._5$, funcţia articolului nu poate fi decît anaforică, deci de trimitere la obiectul exprimat anterior, $Ob._4$.

$Ob._5 \longrightarrow Ob._4$

întunecata zare ⟶ *a lumii taină*

„Trimiterea" se face printr-un „intermediar", **obiectul** 5′:

$Ob._5 \longrightarrow (Ob._{5'}) \longrightarrow Ob._4$

întunecata zare → *(taina nopţii)* → *a lumii taină*

În manifestarea lexicală a lui $Ob._4$, funcţia cataforică a articolului este exclusă deoarece s-ar produce circularitate. Este vorba, prin urmare, tot de o trimitere anaforică de la $Ob._4$ la $Ob._3$:

$Ob._4 \longrightarrow Ob._3$

a lumii taină ⟶ *vraja nepătrunsului ascuns în adîncimi de întuneric*

Se pun în evidenţă următoarele relaţii:

$Ob._5 \longrightarrow Ob._4 \longrightarrow Ob._3$

Aceste relaţii „aşază" $Ob._4$ şi $Ob._5$ în aceeaşi paradigmă cu $Ob._3$ şi, deci implicit, cu $Ob._1$ şi $Ob._2$.

[14] Discutînd despre un text poetic eliminăm explicarea folosirii articolului hotărît prin contextul non-lingvistic.

4.3. Studiind configurația semantică a tuturor **obiectelor**[15], observăm că între ele se stabilesc relații de implicație semantică :

$Ob._4 \Rightarrow Ob._1$
$Ob._2 \Rightarrow Ob._5$
$Ob._3 \Rightarrow Ob._4$

Asociindu-le cu relațiile semantice prezentate sub **4.2.** obținem „desenul'' de mai jos :

$$\begin{array}{ccc} \rightarrow Ob._3 & \Rightarrow & Ob._2 \\ \Downarrow & & \Downarrow \\ Ob._1 & & Ob._5 \\ \Uparrow & & \Uparrow \\ Ob._4 & \Leftarrow & Ob._3 \leftarrow \end{array}$$

4.4. „Trimiterea'' $Ob._5 \rightarrow Ob._4 \rightarrow Ob._3$ ($\rightarrow Ob._2 \rightarrow Ob._1$), care face posibilă asocierea paradigmatică, constituie, în același timp, dovada identității referențiale a **obiectelor :** $Ob._5$, $Ob._4$, $Ob._3$ (și prin urmare și $Ob._2$ și $Ob._1$) trimit la același referent.

5.0. Există deci, același **obiect** asupra căruia acționează doi **actanți** aflați într-o relație de opoziție, care efectuează două **acțiuni** contrare. Redarea la suprafață a acestuia se face prin extensie (lexicală). Analizînd configurația semantică, observăm că ea prezintă amalgamări de sensuri (pre)-lexicale sub presiunea sensului gramatical și a celui relațional al enunțului.

5.1. Configurația se creează treptat și circular. Mai mult chiar, pe măsură ce se acumulează, ea nu se clarifică ci, dimpotrivă, se difuzează. Schema relațiilor de implicație de mai sus (**5.0.**) redă întocmai „desenul difuzării'', al indeciziei configurației semantice a **obiectului.**

Există o necesitate de exprimare prin extensie a **obiectului,** impusă de faptul că semnificația lui nu poate fi acoperită de o singură unitate lexicală, fie ea și polisemantică.
Extensiunea lexicală este deci o manifestare a naturii semnificației.

6.0. Și, dacă ne oprim asupra celui de-al șaselea enunț, neluat în seamă pînă acum, vom observa că, de data aceasta, manifestarea lexicală *(tot ce-i ne-nțeles. . . -n ne-nțelesuri și mai mari)* este capabilă s ă r e d e a tocmai configurația semantică difuză pentru un referent care rămîne nedeterminat, dar care poate fi „desenat'' semantic ca o f o r m ă „mișcătoare'' poate, chiar *corola de minuni a lumii.*

6.1. La fel, **acțiunea** V_6, în manifestarea ei lexicală, r e f l e c t ă configurația celor două paradigme, asociindu-le și amalgamîndu-le semnificația în jurul unui nucleu : /SCHIMBA=modificare de formă $+ \dashrightarrow -$ (,) $- \dashrightarrow +$/. Asupra aceluiași **obiect** se efectuează o s i n g u r ă acțiune de modificare a formei posibilă în ambele sensuri : $+ \rightleftarrows -$.
Se disperseează semnificația modificării formei de la $+/- \rightarrow Ø$ (v. **3.3.**) și este negată cea de modificare a formei de la $+ \rightarrow -$ *(eu nu strivesc și nu ucid)*; este afirmată modificarea formei $- \rightarrow +$ *(eu sporesc. . . îmbogățesc).*

[15] Configurațiile semantice ale **obiectelor** 1, 2 și 3 sînt redate sub **4.1.** Adăugăm configurațiile **obiectelor** 4 și 5 ;

$Ob._4$/ A LUMII TAINĂ/ substanță ; + non-animat, — material ; ⇒ uman, proces de cunoaștere, gîndire —, vizual — ; sacralitate ; apartenență ; totalitate +.

$Ob._5$. ÎNTUNECATA ZARE/ substanță ; non-animat, — material ; ⇒ uman ; proces de cunoaștere, gîndire —, vizual— ; poziție ; formă ; modificare formă ; însușire.

6.2. Actantul din E_6 *(se* „cineva nedenumit, nedeterminat, oricine") face, în acest context, ca A_1, A_2, A_3, A_4 și A_5 să apară drept „instrumente" posibile ale **acțiunii**[16].

6.3. Accentul semnificației poemului se plasează pe **obiect**, asupra căruia se acționează într-un anume sens ($- \rightarrow +$), cu anumite „instrumente" pentru a-l face să se formeze mereu, adică să semnifice, simultan, în spațiu și timp[17] sub impulsul „aderenței afective" la lume[18].

7.0. Poemul poate să reprezinte, după o astfel de lectură, o redare concretă, în desfășurare, a capacității poeziei de a face transparent mecanismul prin care lumea, realitatea, capătă sens, prin care prinde viață semnificația.

LUCRĂRI CITATE

1. Blaga Lucian, *Poezii*, București, Ed. Minerva, 1982.
2. Coteanu Ion, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Ed. Albatros, 1982.
3. *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), București, Editura Academiei R.S.România, 1975.
4. Jakobson Roman, *La notion de signification grammaticale selon Boas*, în *Essais de lingvistique générale*, Paris, Minuit, 1963.
5. Măgureanu Anca, *La sémantique lexicale*, București, TUB, 1984.
6. Reddy, M. J., *Modele referențiale formale în poezie*, în *Poetica Americană*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1981.

Semantic Relations and Amalgamations of Meanings in *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* by Lucian Blaga

(Abstract)

This paper is not actually an analysis of Lucian Blaga's poetic text, but equally a suggestion for a possible reading of this text by studying the internal semantic relations.

We start by presuming the existence of a semantic deep-structure, which may account for the so-called "grammatical" and "relational" meanings of/between the terms and the utterances, and for a (pre)lexical semantic configuration.

As a consequence of our attempt to deliver a new reading for Blaga's poem *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* we have noticed the manifestation of the same components, revealed by the semantic-syntactic structure, as six independent utterances within the text. The analysis of the actual semantic configuration of this lexical manifestations reveals the existence of four types of relations : relations of implication, opposition, equivalence and (semantic) incompatibility. These trigger, on the one hand, the association of terms in paradigms with a certain "design" of significance, and on the other induce semantic mutations, causing amalgamations of meanings. Thus, the configuration appears to be diffuse/fuzzy, in constant "movement" and the significance cannot be rendered completely by means of lexical units.

The process of revealing the OBJECT, the "center" of the text, by means of (lexical) extension, displays the very nature of the signification process, which cannot be perceived in normal language, and is made transparent by poetry.

Martie 1984

Institutul de Lingvistică
București, Spiru Haret 12

[16] De remarcat, în acest sens, relația de incluziune existentă între **actanții și instrumentele** din fiecare enunț :

ex. *(cu)mintea* $\supset$ *eu*; *lumina mea* $\supset$ */eu, luna/*; *razele* $\supset$ *luna.*

[17] Manifestarea lexicală *sub ochii mei* acoperă, simultan, ambele sensuri de profunzime — SPAȚIU și TIMP.

[18] V. **circumstanța cauzală** a **acțiunii** *căci eu iubesc și flori și ochi și buze și morminte.*

CARMEN APOSTOLESCU

SINECDOCA – PROCES SEMANTIC SPECIFIC UNUI TIP DE TEXT POETIC

Se încearcă aplicarea pe cazul particular reprezentat de textul poetic a unui model de analiză confruntativă folosit îndeobşte la descrierea procesului semantic de formare a sinecdocei la nivelul vocabularului. Analiza urmăreşte modul în care acest proces dobîndeşte noi dimensiuni în constituirea sensului contextual al termenilor ,,nodali'' care construiesc semnificaţia poetică în textul barbian *Grup*.

În cele ce urmează propunem o discuţie cu privire la comportamentul sinecdocei şi metonimiei în textul poetic, pornind de la o interpretare semantică nouă.

Demersul nostru are ca bază teoretică noua optică semantică propusă de Radu Michăescu şi Ion Dănăilă în studiul *Principii de analiză confruntativă a vocabularului* [1].

Considerăm că prin tipul de analiză semantică expusă de cei doi autori se poate realiza atît descrierea semantică unitară a întregului vocabular cît şi cea a mecanismelor procesului semantic.

Caracterul unitar al analizei este asigurat în primul rînd prin folosirea elementelor vocabularului ca mijloc de descriere a sensului. În această ipostază, de unităţi minimale de înţeles, elementele de vocabular sînt numite, în studiul amintit, **defineme** [2]. Definemele sînt organizate într-o definiţie lexicografică modernă, structurată în patru clase supraordonate. Cele patru clase supraordonate definemului sînt numite **sinteme** [3] şi sînt următoarele : **domeniul de referire** (notat cu simbolul DR), **restricţia selectivă** (RS), **specificul descriptiv** (SD), **rolul funcţional** (RF). La rîndul lor, sintemele pot fi clasificate în două, în sinteme taxonomice (DR, RS) şi sinteme descriptive funcţionale (SD, RF).

Cînd elementul de vocabular se află în ipostaza de obiect al analizei, el se numeşte în terminologia propusă de I. Dănăilă şi R. Michăescu sens-enunţ bază [4].

O asemenea analiză riguroasă şi unitară a sensurilor cuprinse într-un vocabular permite confruntarea şi depistarea pe baza acesteia a tipurilor de mecanisme semantice în cadrul polisemiei [5] şi a tipurilor de relaţii între polisemii.

[1] Vezi Radu Michăescu, Ion Dănăilă, *Principii de analiză confruntativă a vocabularului*, SCL, XXVIII (1977), nr. 2, p. 111–124 şi nr. 3, p. 247–260.

[2] Vezi id. *ib.*, p. 112.

[3] Vezi id. *ib.*, p. 112.

[4] Vezi id. *ib.*, p. 112.

[5] În perspectiva analizei propuse de cei doi autori care consideră că *un înţeles = un cuvînt*, polisemia devine un set de omonime. Această soluţie este pe larg discutată de Radu Michăescu şi Ion Dănăilă în *Analiza confruntatică a vocabularului limbii române*, partea a III-a. *Aspecte teoretice şi practice ale descrierii prin confruntare distributivă formală. Omonimia* — preprint aflat la Institutul de Lingvistică.

Această optică semantică și modelul de analiză propus sînt operate, însă, nu numai în domeniul descrierii vocabularului, ci, credem că vom putea dovedi chiar în acest demers, și în analiza unor procese semantice care au doar ca punct de plecare vocabularul.

Efectuînd o cercetare a **sinecdocei** am încercat, în primul rînd, pe baza analizei tip DCAAS să găsim tipul de transformare de sens prin care se realizează aceasta. Am obținut un model a cărui aplicare s-a dovedit corespunzătoare în fiecare caz. Respectînd clasificarea tradițională, retorică, ne propusesem să găsim apoi tipul de transformare specific pentru **metonimie** și apoi să punem în evidență diferențele. La analiză, însă, am constatat că și sensurile metonimice se constituie pe tipul de transformare identificat pentru sinecdocă.

Iată acum tipul de transformare unic ce are loc la constituirea sinecdocei ca și a metonimiei.

Fie o polisemie *A* care este alcătuită din 5 **sensuri-enunț**

$A = a_1 - a_2 - a_3 - a_4 - a_5$

Definiția confruntativă pentru **sensul-enunț** a_1 este

$DRa_1 + RSa_1 + SDa_1 + RFa_1$

Definiția confruntativă pentru **sensul-enunț** a_2 este :

$DRa_2 + RSa_2 + SDa_2 + RFa_2$.

La confruntarea celor două definiții obținem : un definem din definiția **sensului-enunț** a_1, din sfera sistemelor descriptiv funcționale, este preluat în definiția **sensului-enunț** a_2, dar situat de această dată în sfera sintemelor taxonomice.

În rest, cele două definiții sînt complet sau aproape complet diferite.

Suprapunînd pe cele două definiții a_1 și a_2 tiparele logice ce stau la baza sinecdocei și metonimiei clasice vom constata că acel definem preluat de a_2 din definiția sensului-enunț a_1 reprezintă, în cadrul definiției acestuia din urmă, fie „cauza", fie „efectul" etc. (deci sensul-enunț a_1 se află într-o relație de tip metonimic cu sensul-enunț a_2). De exemplu : FEBRILITATE$_1$ „Stare psihoafectivă . . . care determină un comportament. . . ". Al doilea sens al acestui cuvînt este FEBRILITATE$_2$ „Comportament. . .". Se realizează, după cum vedem, o relație de tip concret-abstract. În cazul cuvîntului *vedere*, sensul de abstract verbal are o ipostază abstractă și una concretă : VEDERE$_1$ „Acțiunea de a vedea. . .", VEDERE$_2$ „Proces de receptare. . .". Definemul ce face legătura între VEDERE$_1$ și VEDERE$_2$ apare chiar din definiția verbului.

Urmărind pe mai multe polisemii acest proces semantic și constatînd că „modelul" nostru de descriere funcționează corect în fiecare caz, conchidem :

1) atît **metonimia** cît și **sinecdoca** se realizează semantic pe baza aceluiași „model", ceea ce ne dă dreptul să considerăm că formează o singură clasă semantică, pe care o vom numi a **contiguității definematice** (CD) ;

2) acest tip de proces semantic apare frecvent în vocabular ;

3) CD acționează în exclusivitate în cadrul aceleiași polisemii ;

4) „efectul" semantic al acestui proces este implicarea în comunicare a două sensuri-enunț ale aceleiași polisemii sau a două sensuri-enunț din

polisemii diferite, dar aflate într-un raport logic de tipul celor enumerate de retorica tradiţională ca generînd sinecdoce şi metonimii.

Pentru a satisface deplin, însă, obiectivul ce şi-l propune această cercetare, să urmărim cum funcţionează acest proces semantic într-un text poetic. Am ales pentru exemplificare poemul GRUP de Ion Barbu. Din acest text ne vom ocupa de un set de şase substantive care constituie, după părerea noastră, reţeaua înţelesurilor nodale pe care se construieşte semnificaţia globală a poeziei. Cele şase substantive sînt : *grup* (GR), *temniţă* (TE), *capete* (C), *fire* (F), *gest* (GE), ochi (O). Aceşti termeni intră în alcătuirea a două relaţii, pe care se structurează textul conform modelului confruntativ propus de noi.

Analiza celor şase substantive va urmări metamorfoza sensurilor-enunţ preluate din vocabular pînă la sensul global la care acestea ajung în text. Vom construi o serie de sensuri contextuale de sprijin [6] (adică vom încerca să descoperim acele sensuri ajutătoare prin care ajungem la înţelesul deplin al unui cuvînt „poetic" ; aceste sensuri se obţin prin raportarea la structura din care face parte cuvîntul).

Ca ultimă precizare necesară bunei desfăşurări a demersului nostru, atragem atenţia că pentru descrierea înţelesului textual global al celor şase termeni vom apela la relaţiile acestora cu ceilalţi termeni din text şi deci, implicit, la înţelesul lor.

Primul termen analizat este *temniţă*.

TEMNIŢĂ sf. **1.** Clădire aparţinînd organelor de ordine, în interiorul căreia sînt amenajate încăperi prevăzute cu minimum de confort, în care cei condamnaţi la privaţiune de libertate îşi execută pedeapsa.

2. Loc în care o persoană este obligată să stea o perioadă de timp relativ îndelungată, limitîndu-i-se astfel legătura cu lumea exterioară.

Această serie de sensuri-enunţ aparţinînd polisemiei temniţă stă la baza sensului textual al termenului analizat din poemul în studiu. Ne interesează în mod deosebit sensul-enunţ 2.

***3.** (sens contextual) = **2** + raportul cu „capetele" = trup considerat ca suport al capetelor.

Din punctul de vedere al retoricii clasice, relaţia *temniţă-trup* este o metaforă. Deci, de acum încolo avem în vedere sensul trup.

***4.** (sens contextual) = (**2** + ***3**) + raportul cu „în ars, nedemn pămînt" = trup, sediu de consistenţă necorespunzătoare pentru ceea ce cuprinde.

5. (sens global) = (**2** + ***3** + ***4**) + GE + O = materialitate ca sediu al spiritualităţii pe care o împiedică să-şi satisfacă aspiraţiile de cunoaştere.

Se poate uşor observa confruntînd cele trei sensuri contextuale că „pe verticală" înregistrăm un proces de transgresare de la concret spre abstract. Iată cum arată grafic construcţia acestui termen :

METAFORĂ

CD_1 concret *3

CD_2 abstract

Analiza termenului *capete*.

[6] În timpul analizei aceste sensuri vor fi marcate cu un asterisc la umărul cifrei ce indică numărul de sens (ex. : *3).

CAP s.n. **1.** Extremitate superioară a corpului omenesc care adăpostește sistemul nervos central.

2. Facultatea sistemului nervos al omului de a reflecta în mod generalizat realitatea obiectivă prin noțiuni, judecăți, teorii.

Acesta este sensul-enunț de la care pornește sensul textual al termenului analizat.

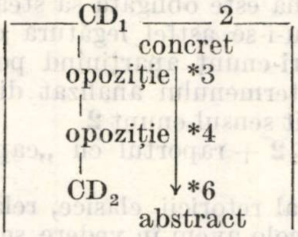
***3.** (sens contextual) = **2** + raportul cu *dar* = relație de opoziție între *temniță* și *capete*.

***4.** (sens contextual) = (**2** + ***3**) + raportul cu *dacă sînt* = facultate de reflectare a lumii în mod generalizat în opoziție cu materialitatea, condiționată de utilizarea capacității sale de înțelegere.

***5.** (sens contextual) = (**2** + ***3** + ***4**) + raportul cu *ovaluri stau de var ca o greșeală* + *temniță în ars nedemn pămînt* = incompatibilitatea între C și TE; spiritualitate umană de excepție care-și folosește la maximum capacitatea de a gîndi.

6.** (sens contextual) = (**2** + ***3** +4** + ***5**) + raportul cu *temniță* = spiritualitate ce-și are sediul într-o materialitate cu posibilități limitate; incompatibilitatea dintre cele două constituie o frînă în aspirația de cunoaștere a spiritualității.

Prin confruntarea sensurilor contextuale ale acestui termen constatăm că încă de la punctul de plecare, adică de la nivelul vocabularului, întîlnim un proces semantic de tipul CD, iar în cursul construirii sensului textual relația de tip CD revine ca procedeu principal. Nu finalizăm încă sensul textual al termenului *capete* deoarece înțelesul său este reluat și amplificat de termenul *fire*. Iată imaginea grafică a sensurilor sale contextuale:

Acest termen se definește printr-o serie de opoziții pe care le stabilește cu unul și același termen, *temniță*, dar pe baza mai multor trăsături specifice.

Supunem analizei termenul *fir* (F). Decodarea acestui termen ce apare în ordine cronologică în acest punct al textului este dirijată spre un înțeles ce rezultă din convergența următorilor factori: — sensul textual al termenilor TE și C cu care F se află în relație; — sensul textual al termenilor ce determină nemijlocit termenul F (*găsi-vor*, *gest*, *să rezume* etc.); — sensul textual al termenilor GE și O ce apar ulterior în structură și care implică pe F într-un raport în care sensul termenului F nu poate fi decît: gîndirea umană redată prin structura sistemului nervos care este organul ce o produce.

S-a produs deci o asociere metaforică între „căile de fire" și aspectul sistemului nervos. Sensurile contextuale ale acestui termen sînt:

***2.** (sens contextual) = (Fir_1 = circumvoluțiune) + relația C*6 = mecanism al gîndirii umane raportat la suportul său material.

***3.** (sens contextual) = ***2** plus relația cu „stîngi" = parte a sistemului nervos care reflectă cel mai intens activitatea intelectuală.

4.** (sens contextual) = (2** + ***3**) + relația cu „clăi" = sistem nervos a cărui activitate intelectuală este foarte bogată și complexă.

***5.** (sens contextual) = (**1** + ***2** + ***3** + ***4**) + relația cu vocativul articulat „clăile" = implicare retorică a unei mulțimi de gînditori.

***6.** (sens contextual) = (**1** + ***2** + ***3** + ***4** + ***5**) + relația cu „atîtea" = mulțime de sisteme nervoase gînditoare cu activitate intelectuală foarte bogată.

7. (sens global) = (**1** + ***2** + ***3** + ***4** + ***5** + ***6**) + relația cu TE și GE = spiritualitate umană aflată în plină activitate de creație căreia i se limitează prin caracteristicile sediului său material satisfacerea aspirației către cunoașterea deplină totală.

Prin confruntarea sensurilor contextuale ale acestui termen constatăm o evoluție a acestora de la concret la abstract pe modelul CD. Iată imaginea grafică a sensului global al acestui termen :

METAFORA
concret
CD *2
$HIPERBOLA_1$ *3 *4
$HIPERBOLA_2$
abstract

În succesiunea analizei ne vom ocupa de termenul *gest*.

GEST s.n. **1.** Mișcare a uneia din părțile corpului care trebuie să exprime integral sau parțial un mesaj sau să sublinieze o parte a unui mesaj, înlocuind total sau parțial cuvintele sau complinind intonația.

2. Faptă a unei persoane care exprimă o atitudine, o idee înlocuind un mesaj prin care ar trebui exprimate acea atitudine, acea idee.

***3.** (sens contextual) Lucru făcut pentru a comunica un mesaj.

***4.** (sens contextual) = ***3** + relația cu C ***6**, F 5 = ceea ce fac (creează) cele mai inteligente spirite umane pentru a depăși actuala limită a cunoașterii.

5.** (sens contextual) = (3** + ***4**) + relația cu *închis* = perfect, adică complet adaptat obiectivului pe care-l slujește.

6. (sens textual) = (***3** + ***4** + ***5**) + relația cu *să nege dreaptă linia* = creație a spiritului uman închegată într-un sistem perfect adaptat obiectivului propus, avînd menirea să depășească actualele limite ale cunoașterii umane.

Prin confruntarea sensurilor contextuale ale acestui termen constatăm că procedeul cel mai important este tot CD. Iată imaginea grafică a sensului textual al termenului *gest*.

CD *3
concret
CD_2 *4
CD_3 *5
abstract

Urmează analiza termenului *ochi* (O). Acest termen face parte dintr-o sintagmă : ochi *în virgin triungi*. Din punctul nostru de vedere această sintagmă este echivalentă cu un singur sens-enunț.

1. Ochiul este o cale de cunoaștere prin care tot sectorul primește informații despre lumea înconjurătoare (dar prin care posesorul nu poate fi cunoscut din afara lui — *tăiat spre lume;* sensul prepoziției *spre* indică mișcarea orientată pe o singură direcție).

2. Triunghiul este un poligon mărginit de o linie frîntă.

***3.** (sens contextual) = (virgin) = prin care nu s-a trecut niciodată.

4. Emblemă din codul de semne simbolice al religiei creștine reprezentînd divinitatea în relație cu lumea pe care aceasta a creat-o.

5. (sens global) = divinitatea considerată ca limită a cunoașterii umane; însăși imaginarea acesteia reprezintă o explicație de circumstanță pentru ceea ce nu cunoaștem încă. Negarea triunghiului prin refacerea liniei drepte de către „gestul închis'' = o teorie perfectă care să explice lumea înconjurătoare în așa fel încît să nu rămînă nimic în afara acestei explicații. Iată imaginea sensului acestui termen.

CD (emblematic)	
metaforă	concret
metaforă	abstract

GRUP s.n. **1.** Reuniune de elemente realizată pentru un interval de timp determinînd relații între acestea.

***2.** (sens contextual) = 1 + relația de predicație de tip nominal între titlu și textul poemului.

***3.** (sens contextual) = (1 + *2) + relația cu raportul TE — (C*6 + F 5) = reuniune a două elemente aflate într-o relație de incompatibilitate, agravată de imposibilitatea de a exista independent a fiecăreia dintre părți.

Constatăm deci că TE_5 și (C*6 + F 5) sînt părțile unui GR, aflate într-un conflict de nerezolvat; deci relația TE_5 —(C *6 + F 5) se realizează pe modelul sinecdotic *parte-întreg.*

4. (sens global) = (1 + *2 + *3)........GE........Ochi în virgin triunghi = GR 2 = GR 1........GE........Ochi în virgin triunghi.

Toți termenii analizați se integrează astfel într-o structură pe care încercăm să o redăm în fig. 1 și 2.

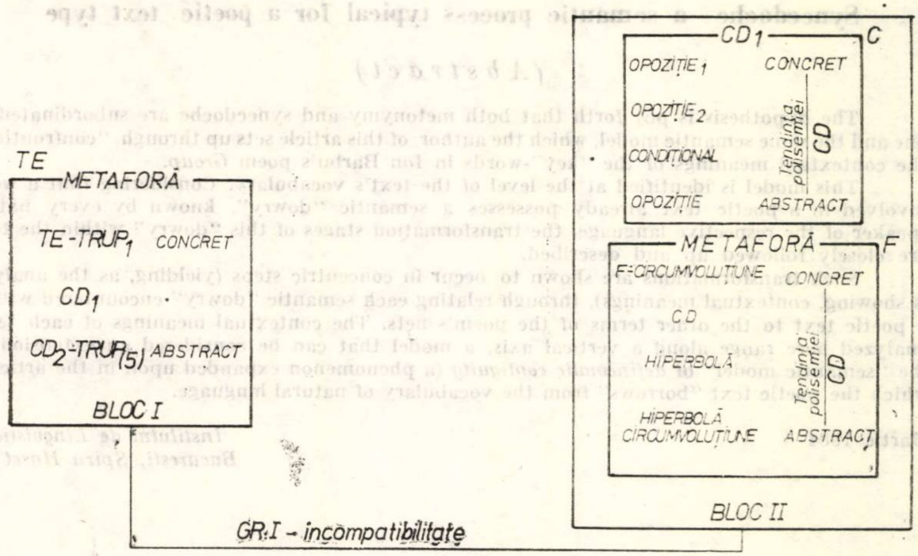
Această structură este doar schema generală a modelului interpretativ pe care-l propunem pentru acest text. Schema completă a poemului trebuie să cuprindă și relațiile secundare, care sînt indispensabile pentru semnificația globală a poemului.

Concluzii : Analiza setului de termeni aparținînd poemului barbian pune în evidență :

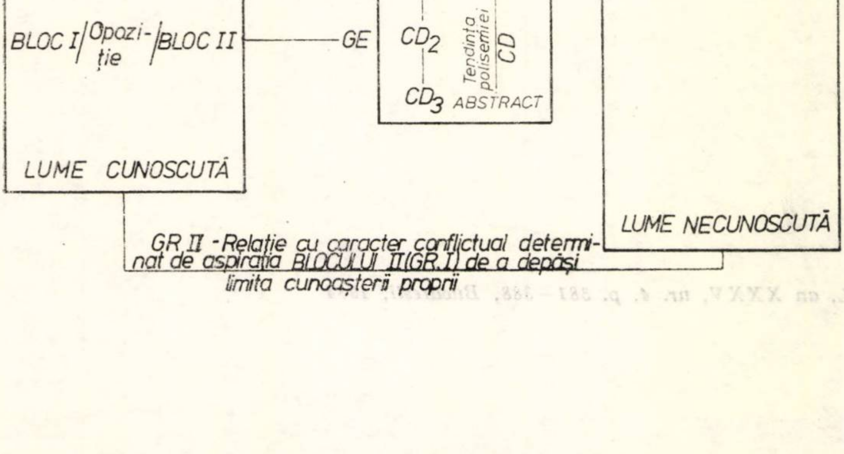
1. Sensul textual al cuvîntului se formează pe baza unei succesiun de relații directe sau mediate cu aproape toți ceilalți termeni ai structurii

2. Descrierea mecanismului propriu-zis de formare a tuturor sensurilor textuale, care presupune în primul rînd referința la toți termenii textului, precum și o urmărire în faze succesiv-simultane a tuturor termenilor, ar trebui să facă obiectul unei cercetări independente; această cercetare ar putea dovedi că mecanismul, ce pare la prima vedere complicat, se poate descompune în cîteva tipuri de procese similare cu procesele semantice din vocabular.

3. Totalitatea sensurilor contextuale ale unui termen dintr-un text poate fi uşor asemănată ca structură cu o polisemie. Ca şi în cadrul polisemiei sensurile pot evolua prin „procese semantice" diferite sau prin acelaşi proces semantic. Tot în cadrul unor polisemii (v. GEST) am putut remarca o „tendinţă semantică" – **de la concret la abstract,** ceea ce apare şi în cadrul „polisemiilor contextuale" analizate de noi.

4. Toţi termenii reţelei nodale pe care este organizat poemul *Grup* au ca punct de plecare în polisemia din care provin un sens concret şi dobîndesc un sens textual de mare abstracţiune.

5. Descrierea semantică pe care o propunem pentru metonimie și sidecdocă sub clasa CD prin perspectivă confruntativă credem că are meritul de a evidenția realul acord semantic al celor doi tropi, utilizarea lor avînd ca obiectiv definirea prin raportare a ambilor termeni ai relației, precum și sublinierea raportării însăși.

Synecdoche—a semantic process typical for a poetic text type

(Abstract)

The hypothesis is put forth that both metonymy and synecdoche are subordinated to one and the same semantic model, which the author of this article sets up through "confronting" the contextual meanings of the "key"-words in Ion Barbu's poem *Group*.

This model is identified at the level of the text's vocabulary. Considering that a word involved in a poetic text already possesses a semantic "dowry", known by every native speaker of the respective language, the transformation stages of this "dowry" within the text are closely followed up and described.

Such transformations are shown to occur in concentric steps (yielding, as the analysis is showing, contextual meanings), through relating each semantic "dowry" encountered within a poetic text to the other terms of the poem's nets. The contextual meanings of each term analyzed here range along a vertical axis, a model that can be considered an extension of the "semantic model" of *definematic contiguity* (a phenomenon expanded upon in the article), which the poetic text "borrows" from the vocabulary of natural language.

Martie 1984

Institutul de Lingvistică
București, Spiru Haret 12

MARIANA NEȚ

ION BARBU, *TIMBRU*

Pe lingă descoperirea treptată a uneia dintre semnificațiile globale ale poemului barbian *Timbru*, analiza care urmează își propune să ofere o descriere parțială a modului în care se articulează sistemul textual al acestuia și a modelelor subliminale care stau la baza structurilor sale lingvistice manifeste.

Cimpoiul veșted luncii, sau fluierul în drum
Durerea divizată o sună-ncet, mai tare...
Dar piatra-n rugăciune, a humei despuiare
Și unda logodită sub cer, vor spune — cum?

Ar trebui un cîntec încăpător, precum
Foșnirea mătăsoasă a mărilor cu sare;
Ori lauda grădinii de îngeri, cînd răsare
Din coasta bărbătească al Evei trunchi de fum.

Demarcatorii din poezia *Timbru*, mărci suprasegmentale și conjuncții conduc la concluzia împărțirii structurii de suprafață a textului în tre, secțiuni, care nu se suprapun diviziunii în strofe. Mai mult, așa cum credem că va rezulta din analiză, din coexistența acestor două „sisteme de diviziune" apare una dintre tensiunile majore ale textului. Prima secțiune ocupă versurile 1—2 și se încheie o dată cu punctele de suspensie. A doua secțiune este inaugurată de conjuncția *Dar* de la începutul versului al treilea și se încheie la punctul și virgula cu care se termină versul 6, iar cea din urmă se deschide cu conjuncția *Ori* — primul lexem din versul 7 — și se sfîrșește la punctul final. Conjuncția adversativă marchează relația de opoziție în care se află prima și a doua secțiune, pe cînd cea disjunctivă atrage atenția asupra echivalenței dintre secțiunea secundă și cea de a treia.

A doua secțiune se subîmparte, la rîndul ei, în două părți de cîte două versuri; deocamdată semnalăm faptul că demarcatorii acestora — semnul de întrebare din finalul versului 4 și optativul cu care se deschide strofa a doua — sînt mărci ale modalității, aparțin deci unui tip diferit de al celor la care ne-am referit în paragraful anterior.

Vom încerca să urmărim în continuare construirea unui prim nivel de semnificație în fiecare dintre secțiuni.

Cele trei structuri morfosintactice subliminale ale sintagmei inițiale — *Cimpoiul veșted luncii* — din prima secțiune, și anume cele care ar putea fi exprimate prin secvențele: 1) ***Cimpoiul veșted*** [*al*] ***luncii***, 2) ***Cimpoiul veșted*** [*sună*] ***luncii***, 3) ***Cimpoiul*** [*sună*] ***luncii veșted***, au fost

deja analizate [1]. Deocamdată ne mulțumim să le semnalăm existența, urmînd să revenim la ele în partea a doua a rîndurilor de față.

În ceea ce privește grupul nominal *fluierul în drum*, aflat, după cum o indică conjuncția *sau*, care îl precedă, într-o relație de echivalență cu secvența anterioară, menționăm posibilitatea de a adăuga interpretării sale literale (pertinentă la acest nivel al analizei) — *fluierul* [*care se află*] *în drum* — una „metaforică" — *fluierul* [*care se află*] *pe drum* (*adică în mișcare*), sau chiar *fluierul* [*care se află*] *pe drum*[*uri*] (*deci, fără adăpost*). Remarcăm de asemenea că, o dată cu introducerea acestui al doilea substantiv centru de grup, se conturează în poezie prezența unei prime paradigme semantic-referențiale [+ instrumente muzicale].

În ceea ce privește cel de al doilea vers, semnificația sa se revelă numai dacă îl considerăm ca pe un tot. Constatăm atunci că, sub dubla presiune microcontextuală exercitată de ceilalți termeni care compun secvența, pe de o parte, și de semul dominant [+ instrumente muzicale] al substantivelor *Cimpoiul* și *fluierul* din versul precedent, pe de altă parte, determinantul adjectival *divizată* capătă trăsătura semantică „metaforică" [+ scalar], pe care o întărește atît eliziunea — care unește adverbul [*î*]*ncet* de centrul grupului verbal — cît și inserarea, imediat după acest adverb la gradul pozitiv, a „comparativului său de superioritate", *mai tare*.

În afară de faptul că îndeplinesc funcția metatextuală de demarcatori, punctele de suspensie care încheie secțiunea întîi sînt un element ambiguizant în plan semantic, pentru că pot fi interpretate atît ca marcă a unui **crescendo** — reprezentînd deci la nivel linear reducția unui element ce s-ar putea lexicaliza în sintagma „din ce în ce mai tare" — cît și ca marcă a unei **oscilări** între doi poli ipotetici [+] și [—] — în acest caz, punctele de suspensie marchează reduplicarea (posibilă a) secvenței -*ncet*, *mai tare*, oscilarea avînd drept consecință caracterul repetitiv al secțiunii exprimate prin verb. Acest al doilea sens conferit de punctele de suspensie modificatorului adverbial complex care îl precedă ne pare întărit de conținutul semantic [— prospețime, — vlagă] al lexemului *veșted* din versul întîi, lexem ce oscilează, la rîndul său, între categoria morfologică a adjectivului și cea a adverbului, între statutul de determinativ al substantivului și cel de calificativ al verbului.

Semnificația pe care o construiește prima secțiune a poemului ar fi prin urmare [instrumente (aflate într-un loc), care exprimă în mod gradat, dar fără strălucire, un sentiment (adresîndu-se cuiva)]. Am încadrat între paranteze rotunde acele segmente ale semnificației microcontextuale de profunzime cărora le corespunde cîte o singură marcă în structura de suprafață, aceasta fiind în plus identificată într-un element care apare ca urmare a concentrării la nivel linear a mai multor structuri morfosintactice subiacente.

În ceea ce privește secvența secundă a poemului, prima observație care credem că se impune este aceea că grupurile nominale din versurile 3—4 dau expresie lineară unei paradigme semantic-referențiale diferite de cea ale cărei mărci se regăseau la nivelul de suprafață al primei secțiuni. Prezența în poemul barbian a lexemelor *piatra*, *hum*[*a*], *unda* ne fac să numim această a doua serie semantic-referențială **paradigmă a elementelor primordiale.**

[1] Vezi E. Mihăilă, *Receptarea poetică*, București, 1980, p. 63.

Sintagma *piatra-n rugăciune* reprezintă o primă ocurenţă lineară a semnificaţiei microcontextuale de profunzime pe care am numi-o „tendinţă de purificare a elementelor primordiale"; această semnificaţie microcontextuală se manifestă şi prin intermediul celui de al doilea emistih din versul 3, *a humei despuiare*. Dacă privim cele două sintagme separat — „artificiu" pe care credem că ni-l permite virgula care le desparte în structura de suprafaţă — remarcăm că diferenţa dintre ele constă în gradul mai ridicat de abstractizare pe care îl marchează conţinutul semantic al substantivului-centru al grupului nominal *a humei despuiare*.

Deşi a fost „îndreptăţită" de două mărci din structura de suprafaţă a textului (la cea de a doua ne vom referi într-unul dintre paragrafele care urmează), deci licită la un anumit nivel al analizei, am numit totuşi considerarea separată a celor două sintagme din versul al treilea un „artificiu" pentru că — după cum o indică mărcile lor semantic-referenţiale — *piatra-n rugăciune* devine, în acest poem, un „rezultat" al „despuiarei humei", aşa încît grupurile nominale din cele două emistihuri ale versului terţ sînt echivalente din punctul de vedere al semnificaţiei microcontextuale pe care o construiesc. Credem de aceea că virgulei care marchează cezura îi corespunde, la un nivel mai profund al textului, un copulativ.

Prin comparaţie cu al substantivului *rugăciune*, conţinutul semantic al termenului *despuiare* conduce la concluzia că procesul de abstractizare pe care îl marchează prima parte a celei de a doua secţiuni din acest poem al lui Ion Barbu are loc **treptat**.

Gradul superior al procesului îl va marca, în versul ultim din strofa întîi, *unda logodită sub cer*, a cărei apartenenţă la aceeaşi paradigmă ca şi grupurile nominale de care ne-am ocupat mai sus este indicată şi de conjuncţia copulativă care o precedă. Conotaţiei [+ libertate] conferită sintagmei citate mai sus de determinantul substantival prepoziţional *sub cer* i se adaugă aceea de [disponibilitate de creaţie non-actualizată], care îşi găseşte expresie lexicală în adjectivul *logodită*. Adăugăm că atît semul [+ acvatic] cît şi semul [+ sonor] coexistă în substantivul-centru de grup *unda*, „punct" de intersecţie al celor două paradigme semantic-referenţiale din prima strofă; lexemul *unda* are astfel un statut omolog celui al punctelor de suspensie de la sfîrşitul primei secţiuni (care marcau la nivel linear, după cum am văzut, intersecţia a două **modalităţi** distincte, aflate *in praesentia* în suprafaţa textului).

După considerarea grupului verbal care încheie prima parte a celei de a doua secţiuni din poemul *Timbru* — şi în componenţa căruia intră şi semnul de pauză care marchează suplimentar inversiunea şi semnul de întrebare inserat după adverbialul *cum* — ajungem la concluzia că semnificaţia microcontextuală de profunzime construită în versurile 3—4 este aceea de [abstractizare treptată a elementelor primordiale, ca urmare a căreia posibilitatea de exprimare capătă un caracter îndoielnic].

Observăm că această semnificaţie microcontextuală de adîncime are un grad mai mare de complexitate decît cea căreia îi dădeau expresie lineară versurile 1—2, după cum versurile 3—4 au, la nivelul limbajului pe care îl manifestă textul, un grad mai ridicat de concentrare, cu atît mai mult cu cît „obiectul" căruia i se caută o modalitate de expresie dispare în această a doua secţiune.

Pe lîngă funcția de marcă a modalității, semnul de întrebare din finalul primei strofe îndeplinește și o funcție metatextuală, determinînd revenirea receptorului la începutul poeziei. Întrerupem de aceea, pentru moment, analiza secțiunii secunde, pentru a face o ultimă serie de observații în ceea ce privește strofa întîi. Acestea sînt dictate de morfosintaxa pe care o manifestă pe de o parte grupurile nominale, iar pe de altă parte grupurile verbale inventariate pînă acum.

Lăsăm deocamdată de o parte sintagma *Durerea divizată* — singurul grup nominal cu articol hotărît și determinant adjectival din text (și, în plus, unicul din această primă strofă care îndeplinește funcția denumită de sintaxa tradițională complement direct) — și luăm în considerare grupurile : ***cimpoiul veșted luncii*** ; ***fluierul în drum*** ; ***piatra-n rugăciune*** ; ***a humei despuiare*** și ***unda logodită sub cer***.

La acest nivel secund al analizei, lexemul *veșted* — care, constatăm astfel încă o dată, nu întîmplător a căpătat în acest text statutul unei categorii intermediare ce oscilează între adverbul care tinde să devină și adjectivul care ar fi putut să fie — ne interesează numai în calitate de **conector** al celor două substantive ce intră în componența primului grup nominal din poezie. Ne îndreptățește, credem, la aceasta și echivalența dintre secvențele care ocupă cele două emistihuri ale versului întîi — marcată de conjuncția disjunctivă *sau* — echivalență care constatăm astfel că se poate stabili și din punct de vedere morfosintactic. Sintagmele :

Cimpoiul veșted luncii ;
fluierul în drum și
piatra-n rugăciune

se constituie deci într-o paradigmă morfosintactică în care elementul de legătură dintre centru și determinativ se „îngustează" treptat la nivelul de suprafață al textului.

Următoarea manifestare lineară a modelului ar trebui prin urmare să fie un grup nominal cu determinant genitival, singura posibilitate de care dispune gramatica limbii române de a uni două substantive într-o sintagmă fără să marcheze relația dintre ele printr-un element lexical „suplimentar" (de tipul prepoziției). În acest punct al desfășurării lineare a textului orizontul de așteptare al receptorului este „satisfăcut" și în același timp „frustrat", pentru că următoarea ocurență — grupul nominal *a humei despuiare* — reprezintă nu numai o manifestare a modelului morfosintactic microcontextual subliminal, ci și o „negare" a sa. Observația noastră se bazează pe constatarea inversiunii celor doi constituenți ai grupului la nivel linear, procedeu care a antrenat separarea articolului genitival de substantivul-centru pe care îl predetermină ; pe de altă parte, articolul nu este aici un element de legătură, pentru că se află „la începutul" grupului nominal din care face parte și nu între cei doi constituenți substantivali ai acestuia. Interpretăm deci articolul genitival ca pe o **marcă zero a conexiunii** dintre constituenții grupului.

O dată cu acest al patrulea „avatar", modelul morfosintactic microcontextual subliminal pe care l-am semnalat își încheie, în mod firesc, „evoluția". Secvența *unda logodită sub cer* reprezintă de aceea un grup nominal în spațiul căruia se interferează modelul **Subst. (+ Art. hot.) + Adj.** — pe care îl manifestă sintagma *Durerea divizată* (la care sîntem astfel „obligați" să revenim) — și modelul **Subst. (+ Art. hot.) + Prep. + Subst.** — manifest, de exemplu, în sintagma *fluierul în drum* (aleasă la întîmplare din paradigma de patru termeni de care ne-am ocupat).

Cele două grupuri verbale din strofa întîi — *o sună-ncet, mai tare...* și *vor spune — cum?* — reiterează, cu mărci, desigur, specifice manifestării acestei categorii gramaticale, același model microcontextual care a structurat și morfosintaxa grupurilor nominale. Aceasta din urmă a detaliat, așa cum am văzut, etapele pe care le parcurg manifestările modelului în structura lineară ; morfosintaxa fiecărui grup nominal îi corespunde cîte unei singure etape de „evoluție" a modelului. Acesta este și motivul pentru care, în fiecare dintre cele două manifestări lineare ale categoriei gramaticale „grup verbal", sînt concentrate un număr de etape ale desfășurării modelului microcontextual (pe care receptorul îl „cunoaște" implicit din parcurgerea grupurilor nominale) $\geqslant 2$. De aceea, după cum arătam în prima parte a acestei analize, primul grup verbal din strofa întîi indică atît **gradarea,** cît și **repetitivitatea** și chiar caracterul **neîntrerupt (peren)** al exprimării ; din acest din urmă punct de vedere, considerăm simptomatice și eliziunea, ca urmare a căreia modificatorul adverbial este — am spune — „sudat" de centrul grupului verbal, și marca de prezent a acestuia din urmă.

„Dislocarea" constituenților celui de al doilea grup verbal a fost „anunțată" la nivelul linear al textului de virgula care îl precedă și a cărei inserare între subiect(e) și predicat este permisă, conform oricărei gramatici, numai într-un asemenea caz. Determinînd o revenire a receptorului la începutul strofei, deci o reconsiderare a ei, semnul de întrebare din final marchează totodată — ca și pauza care separă cele două strofe — faptul că modelul microcontextual subliminal a parcurs ultima etapă. Credem că observațiile de pînă acum sînt în măsură să ofere și o explicație faptului că „mijloacele de expresie" se modifică în strofa a doua.

Analiza acesteia va parcurge aceleași două etape care au stat și pînă acum la baza demersului nostru : vom încerca, în prima parte, să (re)constituim, pornind de la mărcile de la nivelul linear, semnificațiile microcontextuale de profunzime ale celor două (micro)secvențe, oferind apoi o descriere (parțială) a mecanismului căruia se datorează manifestările din suprafață ale modelului ce structurează morfosintaxa textului.

Amintim că primele două versuri din cea de a doua strofă aparțin aceleiași secțiuni a poemului *Timbru* ca și versurile 3—4 din strofa întîi ; de aceea ele vor „purta indicativele" 5 și 6, ceea ce ne va face, pentru a păstra unitatea, să desemnăm versurile finale (din care se constituie secțiunea a treia a textului analizat) prin cifrele 7 și 8.

Cea de a doua parte a secțiunii secunde se deschide cu optativul *Ar trebui*, care marchează la nivelul linear o puternică „nuanță" modală. Acestuia îi urmează grupul nominal *un cîntec încăpător*, căruia articolul nehotărît îi conferă un caracter inedit în spațiul textului ; datorită distanței semantice mari dintre substantivul-centru și determinantul său adjec-

tival, sintagma este o metaforă. Ea se află într-o relație de echivalență — indicată în suprafață de lexemul *precum* (la care ne vom referi imediat) — cu grupul nominal complex *Foșnirea mătăsoasă a mărilor cu sare*, care ocupă întregul spațiu al versului 6.

Reducerea în structura de suprafață a textului a copulativului care marca echivalența dintre cele două sintagme nominale din versurile 5 și 6 la nivele anterioare ale generării determină — ca și în cazul lexemului *veșted* din versul întîi (unde „fenomenul" se datora însă altei cauze) — pendularea termenului *precum* între categoria morfologică a **conjuncției** și cea a **adverbului.**

Sintagma *Foșnirea mătăsoasă a mărilor cu sare* manifestă toate tipurile majore de determinări posibile conform gramaticii limbii române; în plus, semele dominante ale termenilor care o constituie conferă secvenței statutul unei „sinestezii". Din aceste două motive credem că putem afirma că grupul nominal din versul 6 „desfășoară" aceeași semnificație subiacentă pe care o „concentra" și metafora din versul precedent, ceea ce constituie un indiciu suplimentar al echivalenței semantice dintre cele două grupuri.

Constatăm de asemenea că „acvaticul" pe care îl implica, esențializat pînă la extrem, substantivul *unda* din versul 4, se „concretizează" și capătă „dimensiuni cosmice" în versul 6.

Posibilitatea de a găsi o modalitate de expresie, care — potrivit mărcilor din partea întîi a acestei secțiuni secunde — devenea îndoielnică ca urmare a abstractizării elementelor primordiale, este deci și mai greu actualizabilă după ce rezultatele procesului de „exprimare" sînt numite, deci cunoscute. Apartenența lexemului *precum* la o categorie morfologică de tranziție întărește această semnificație microcontextuală.

Conjuncția *Ori*, care o inaugurează, marchează relația de echivalență dintre ultima și penultima secțiune a textului. Datorită conotației dominante a tuturor constituenților lor de la nivel linear, versurile 7—8 se bucură de un statut aparte în cadrul poemului, pentru că își plasează semnificația într-un **plan mitic.** Sintagma *lauda grădinii de îngeri* concentrează în suprafața textului trei semnificații subiacente și anume : 1) *lauda [adusă] grădinii de [către] îngeri* ; 2) *lauda [adusă de] grădina [care este] de îngeri* și 3) *lauda [adusă] grădinii [care este] de îngeri [de către un agent neexprimat].* Deși verbul *răsare* — al cărui conținut semantic asociază agentul acțiunii, ce va fi exprimat în versul ultim, în egală măsură „soarelui" și „plantelor" — este la indicativ prezent (ca și grupul verbal din versul 2), dimensiunea temporală pe care o introduce adverbul *cînd* este **prezentul mitic,** timpul de „totdeauna", care a abolit durata. Ultima secțiune a poemului nu indică deci circularitatea acestuia prin revenirea la același timp verbal; marca de singular, care deosebește ultimul predicat sintactic din poem de grupul verbal *o sună-ncet, mai tare...* (agenții acțiunii căruia sînt *Cimpoiul* și *fluierul*), reprezintă, credem, un argument suplimentar în acest sens.

Poezia de care ne ocupăm se încheie, la nivel linear, printr-un grup nominal dezvoltat — *Din coasta bărbătească al Evei trunchi de fum* — care ocupă în întregime versul 8 și ale cărui determinări multiple precedă substantivul-centru. Menționăm că oricare dintre cei doi termeni din care

se constituie acesta din urmă îl poate determina pe celălalt în structura de profunzime, după cum „accentul" cade pe *trunchi* sau pe *fum*. Asocierea celor două lexeme într-o metaforă marchează convergenţa paradigmei semantice [+ elemente naturale], particularizată, în această ultimă secţiune, în [regn vegetal], pe de o parte, şi a paradigmei semantice [+abstract], pe de altă parte ; acest din urmă sem rezultă din alăturarea substantivelor într-o aceeaşi sintagmă. (Ne amintim că procedeul se întîlnea şi în finalul primei strofe, numai că acolo convergenţa celor două paradigme — [+acvatic] şi [+sonor] — se petrecea în spaţiul unui singur lexem, *unda)* ; luat în bloc, grupul nominal *unda logodită sub cer* marca interferenţa a două modele sintactice subliminale.)

Dacă *lauda grădinii de îngeri* „explicita" metaforic sintagma *un cîntec încăpător* — echivalînd-o cu un proces peren ai cărui agenţi pot fi în acelaşi timp şi pacienţi (îngerii laudă şi sînt lăudaţi) şi care se petrece într-un spaţiu paradisiac, la constituirea căruia agentul-pacient participă (grădina este de îngeri) — grupul nominal din versul ultim conotează „materializarea" (într-un timp şi spaţiu mitic) a disponibilităţii de (pro)-creaţie ce caracteriza, cum am văzut, *unda logodită sub cer*. Tendinţa de abstractizare, un component esenţial al semnificaţiei poemului, este marcată şi de morfosintaxa ultimei sale secvenţe. Ordinea lexemelor la nivel linear indică „eliberarea" treptată de „sursă" *(Din coasta bărbătească)*, de „posesor" *(al Evei)*, de materialitate în general *(trunchi)*, proces ca urmare a căruia „obiectul" neexprimat devine **inconsistent, compact** şi **oscilant** — am indicat astfel trăsăturile semantice ale substantivului fum.

Observaţiile din ultima parte a analizei noastre îşi propun să descopere, cum am mai anunţat pe parcursul acestor pagini, modelul subliminal care a stat la baza manifestărilor lingvistice variate de la nivelul de suprafaţă al acestei a doua strofe a discursului poetic.

Am arătat de mai multe ori în rîndurile de faţă că mărcile modale cu funcţie metatextuală de la sfîrşitul primei strofe determină reconsiderarea acesteia după ce receptorul a ajuns la semnul de întrebare care o încheie. „Distanţa" dintre strofa întîi şi strofa a doua devine astfel „dublă" pentru lector, iar pauza care separă sfîrşitul uneia de începutul celeilalte capătă un puternic caracter funcţional, constituindu-se în marcă modală a „rupturii".

Verbul modal *Ar trebui*, care domină versurile 5—8 — primă marcă a modificării mijloacelor de expresie, ce se va înregistra în strofa a doua — apare astfel ca marcă a „disocierii" funcţiilor grupului verbal *vor spune — cum?* care încheia strofa precedentă. Optativul din versul 5 preia, accentuînd-o, marca modalităţii grupului verbal căruia îi urmează i-mediat — marcă a cărei „dedublare" o reprezintă — urmînd ca funcţia de predicaţie propriu-zisă să fie exprimată de verbul *răsare* din versul penultim. Conţinutul semantic al acestuia din urmă contrastează, după cum am arătat, cu paradigma „exprimării", care se materializase în verbele din strofa întîi, marcînd astfel suplimentar nu numai diferenţa dintre „natural" şi „mitic", ci şi sfîrşitul linear — apropiat — al textului.

Complementaritatea celor două strofe este evidenţiată de faptul că semele „exprimării" se concretizează în strofa secundă exclusiv în

nominale. Paradigma morfosintactică a acestora din urmă cuprinde mai întîi, așa cum știm, un grup cu determinant adjectival și articol nehotărît; datorită acestuia se creează o stare de tensiune între strofa a doua (al cărei prim vers îl conține) și strofa întîi (în care modelul **Subst. + Adj.**) se concretizase în grupul *Durerea divizată*, determinantul căruia se opune, prin multe seme dominante, adjectivului *încăpător*; în plus opoziția articol hotărît/ articol nehotărît ne pare că se funcționalizează în chiar acest context).

Ne amintim că semnificația metaforei *un cîntec încăpător* este redată cu mijloace morfosintactice de grupul nominal dezvoltat care îi urmează și ai cărui constituenți de suprafață aparțin, în plus, unor sfere lexicale foarte diferite. După parcurgerea acestui moment, desfășurarea lineară a textului se află într-un „impas", pe care îl va depăși prin faptul că următoarea sintagmă nominală, *lauda grădinii de îngeri*, va reprezenta punctul de interferență al mai multor modele subliminale. Ultimul dintre grupurile nominale din acest poem va fi o nouă „desfășurare", în plan morfosintactic, a elementelor purtătoare de semnificație, succesiunea termenilor în suprafață fiind însă inversă celei în care apăreau constituenții sintagmei din versul 6. Semnalăm faptul ca pe o marcă metatextuală că poemul s-a încheiat. Reluarea, într-un alt registru, a specificărilor spațio-temporale (prezente și în secțiunea întîi) este o altă marcă. De asemenea, marca de articol a determinativului (ca urmare a antepunerii acestuia) va face ca centrul de grup *trunchi de fum* să aibă articol zero. Datorită acestui fapt, el va fi totodată un indiciu al închiderii textului în structura de suprafață, pentru că nominalul *trunchi de fum* intră astfel în aceeași paradigmă cu substantivul titlu *Timbru*, la rîndul său articulat zero.

Conform definiției din *Dicționarul explicativ al limbii române*, *timbru[1]* este acea „însușire a sunetului muzical datorită căreia *se deosebesc între ele sunetele de aceeași înălțime și intensitate* provenite de la surse diferite" și „*calitate[a] specifică a unui sunet*, care permite ca el să fie distins de alt sunet, *independent de înălțimea, intensitatea și durata lui*" [s.n.]. Coexistența acestor sensuri în spațiul textului poetic analizat, precum și conotațiile din această a doua strofă — pe care le-am inventariat — conduc, așa cum arăta acad. I. Coteanu într-una din ședințele Cercului de poetică, la interpretarea sintagmei *un cîntec încăpător* ca un **descîntec.**

Funcția substantivului titlu este deci, în sistemul ale cărui articulații am încercat să le descriem, predominant metatextuală, lexemul *Timbru* reprezentînd o „cheie" cu ajutorul căreia poate fi decodată semnificația poemului. Pe baza informației pe care ne-a oferit-o analiza propusă aici, credem că am putea interpreta acest text al lui Ion Barbu ca spațiu în care coexistă două tendințe — cea de **abstractizare** și cea de **exprimare** — legate indisolubil, dar anulîndu-se reciproc, singura lor convergență posibilă fiind o proiecție abstractă, pusă sub semnul îndoielii și realizabilă, în toată plenitudinea, doar într-un spațiu mitic, la care se ajunge prin descîntec.

Ion Barbu, *Timbru*

(*Abstract*)

Besides the gradual discovery of the global significance of the poem analyzed, the article attempts to offer a partial description to the way in which the textual "joints" are connected into the system. Stress is equally laid upon the morpho-syntactic models underlying the poem's linguistic manifestations (the various NPs in the first stanza, different in point of structure prove, for instance, to be "avatars" of one and the same deeper structure model, the "evolution" of which will be moreover taken up by the paradigm made up by the two VPs), as well as upon the metatextual function fulfilled by many SS items (especially by second stanza ones and by the title).

Martie 1984

Institutul de Lingvistică
București, Spiru Haret 12

CEZAR TABARCEA

ANALIZE PARALELE
ION BARBU: *GRUP* ŞI *MOD*

Deşi s-a bucurat de o relativ bogată tratare teoretică, conceptul de „intertextualitate" rămîne încă vag şi insuficient definit. Faptul acesta reduce şi posibilităţile sale de aplicare în analizele concrete pe texte poetice. De aceea, deşi analizele care urmează au în vedere scoaterea în relief a unor elemente de intertextualitate, nu vor face apel decît la repere lingvistice comune.

GRUP [1]

1 E temniţa în *ars, nedemn pămînt.*
2 De ziuă, *fînul* razelor înşală;
3 Dar *capetele* noastre, dacă sînt,
4 Ovaluri stau, de *var,* ca o greşală.

5 Atîtea clăile de *fire* stingi!
6 Găsi-vor gest închis, să le rezume,
7 Să nege, dreaptă, linia ce **frîngi:**
8 **Ochi** în virgin *triunghi* tăiat spre **lume?**

MOD

1 Te smulgi cu zugrăviţii, scris în *zid,*
2 La gama turlelor acelor locuri,
3 Întreci oraşul *pietrei,* limpezit
4 De roua harului arzînd pe *blocuri.*

5 O, ceasuri verticale, *frunţi* tîrzii!
6 Cer simplu, timpul. Dimensiunea, două;
7 Iar sufletul *impur,* în *calorii,*
8 Şi **ochiul,** *unghi* şi **lumea-**aceasta — nouă.

9 — Înaltă-în vînt te **frîngi,** să mă aştern
10 O, *iarba* mea din toate mai frumoasă.
11 Noroasă pata-aceasta de infern!
12 Dar ceasul — sus; trec valea răcoroasă.

1. O simplă examinare lingvistică a celor două texte relevă asemănări marcate, la diferite nivele:

	T 1: GRUP	T 2: MOD
a) Identităţi lexicale:		
	(tu) frîngi	(tu) te frîngi
	ochi	ochiul
	lume	lumea

[1] Textele au fost reproduse după volumul: Ion Barbu, *Poezii,* Ediţie îngrijită de Romulus Vulpescu, Editura Albatros, Bucureşti, 1970; toate sublinierile în text ne aparţin.

b) Corespondenţe semantice (prin prezenţa unor seme comune în descriere) :

ars	calorii
ars... pămînt	zid, blocuri (?)
nedemn	impur
pămînt	pietrei, blocuri (?)
fîn	iarbă
capetele	frunţi
var	zid
fire	iarbă
triunghi	unghi

c) Identităţi structurale în grupuri sintactice :

temniţa **în** ars, nedemn pămînt scris **în** zid

d) Identităţi stilistice de suprafaţă :

versul (5) versurile (5), (11)

Cîteva precizări cu privire la asemănările stabilite mai sus sînt necesare.

1.1. Este de remarcat la nivelul (a) că substantivele din **T 2** sînt articulate hotărît, faţă de cele din **T 1** care sînt nearticulate. Utilizarea articolului, alături de întrebuinţarea pronominală a verbului în **T 2**, semnifică, s-ar putea spune, o oarecare „particularizare" a textului, întărită de faptul că, în **T 2**, „te frîngi" face parte dintr-o adresare directă marcată prin dialog (v. 9) şi vocativ (v. 10).

1.2. La nivelul (b), stabilirea corespondenţelor semantice între termenii celor două texte s-a făcut atît prin considerarea unor seme comune uşor de stabilit (Cf. DEX : PĂMÎNT [...] 3. Materie din care e alcătuită partea solidă a globului terestru şi care este formată dintr-un amestec de granule minerale, provenite din dezagregarea rocilor [...] ; PIATRĂ [...] Nume generic pentru orice rocă solidă, dură şi casantă răspîndită la suprafaţa sau în interiorul pămîntului [...]), cît şi pe baza unor posibile asocieri ale referenţilor („ars pămînt" — „zid") sau a unor trăsături manifestate la nivelul vorbirii („fire" — „iarbă").

O poziţie ambiguă ocupă „bloc", pentru care contextul nu oferă nici o soluţie de alegere între : „1. Bucată mare dintr-o materie solidă şi grea, masă solidă dintr-o singură bucată" şi „3. Clădire mare, cu multe etaje" (DEX) ; dacă „oraş" trimite la cea de-a doua semnificaţie, „oraşul pietrei" trimite spre prima (intervenind în plus şi relaţia cu „bloc de piatră").

1.3. Am considerat că la nivelul (c) se poate vorbi despre o identitate de structură, deoarece grupul nominal, avînd de partea determinantului prepoziţia „în", în locul alteia aşteptate (se înţelege deci că, pentru noi, „în ars, nedemn pămînt" nu reprezintă o circumstanţă sau, mai precis, nu numai o circumstanţă) este recurent şi cu o mare frecvenţă în textele care formează ciclul *Joc secund*, de exemplu : **subst.** + *în* + **subst.** („fluierul în drum" — *Timbru* ; „Sfînt jocul în speranţă" — *Increeat* (sic !) etc.) ; **part.** + *în* + **subst.** („armate-în şerpi lemnoşi" — *Înecatul* ; „Rîu încuiat în cerul omogen" — *Steaua imnului*).

1.4. Menţiunea „de suprafaţă" pentru identităţile stilistice de la nivelul (d) a fost considerată oportună pentru că, deşi foarte frecventă în textele din *Joc secund*, exclamaţia prezintă structuri foarte diferite din

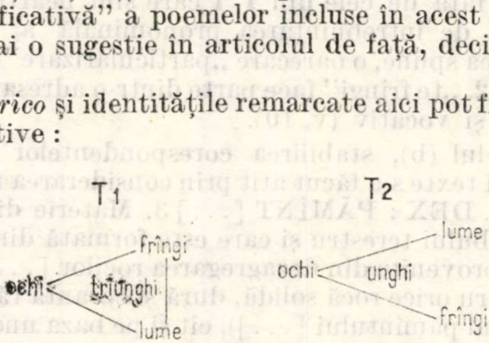
punct de vedere sintactic (de exemplu : „Nadir latent !" față de „Văi agere, tăiați-mi o zi ca un ochian !" — *Înecatul* ; „Seceri dintre secete-au sclipit !" — *Secol* etc.), avînd practic în comun numai semnul mărcii suprasegmentale.

2. Deși textele diferă ca dimensiuni, se observă că asemănările marcate converg către două versuri, aflate în aceeași strofă în **T 1** și în strofe diferite în **T 2**, și anume v. 7 și 8 din **T 1**, v. 8 și 9 din **T 2**, care conțin toate identitățile lexicale de la nivelul (a) :

T 1 : ______________ frîngi
ochi — triunghi — lume
T 2 : ochiul — unghi — lumea
______________ frîngi

Acest fapt ar putea să nu fie întîmplător deoarece și identitățile de la nivelele (c) și (d) se află în versuri corespunzătoare. O comparație rapidă și cu alte texte din ciclul *Joc secund* revelează faptul că anumite procedee structurale apar de obicei în aceleași puncte ale textului (mai ales în versurile 1, 5 și 8), ceea ce ar putea însemna că există o anumită „geometrie semnificativă" a poemelor incluse în acest ciclu barbian, dar aceasta este numai o sugestie în articolul de față, deci nu ne propunem s-o adîncim.

More geometrico și identitățile remarcate aici pot fi aranjate în configurații semnificative :

3. Din perspectiva pe care am adoptat-o, considerăm că de la acest punct al analizei poate începe interpretarea celor două texte care va fi desigur guvernată de configurațiile obținute. S-ar putea spune că, pînă aici, textul însuși a fost cel care a condus analiza, urmînd ca, de acum încolo, analistul să-și spună cuvîntul.

3.1. Decodarea independentă a poeziei intitulată *Grup* (**T 1**) duce spre o semnificație deja reliefată de către criticii poeziei lui Barbu [2], asupra căreia există un acord total : întemnițat în materialitatea imediată, dominat de percepție, spiritul tînjește către absolutul perfecțiunii sale la care ar putea ajunge prin speculația abstractă.

Interpretarea aceasta se sprijină pe trei puncte „tari" ale textului : *temnița*, *fire stîngi*, *gest închis*, la care se ajunge, într-adevăr, indiferent de perspectiva adoptată. Mai puțin discutat, titlul a fost interpretat strict matematic [3], soluție negată de către alți critici [4].

[2] Cf. T. Vianu, *Introducere în opera lui Ion Barbu*, București, 1970, p. 62—63 ; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 808 ; Al. Paleologu, *Introducere în poezia lui Ion Barbu*, VR, XX (1967), nr. 1, p. 78.

[3] Cf. B. Nicolescu, *Ion Barbu. Cosmologia „Jocului secund"*, București, 1968, p. 24—25.

[4] Cf. Al. George, *Semne și repere*, București, 1971, p. 266.

3.2. Mai rar abordată, poezia *Mod* (**T 2**) a fost considerată ca o expresie a sublimării spiritului într-un sistem la rîndul său sublimat, prin simplificarea timpului şi a spaţiului [5]. Evident, această semnificaţie porneşte de la termenii socotiţi dominanţi : *ceasuri, timpul, dimensiunea.* Titlul nu a fost comentat.

3.3. Punerea în paralel a celor două texte şi luarea în considerare a identităţilor şi corespondenţelor la diferite nivele scot în evidenţă — cum s-a văzut — şi alte puncte „tari" ale textelor care, chiar dacă nu modifică esenţial semnificaţiile descrise pe scurt mai sus, adaugă valori noi şi relevante. Se înţelege că spunem aceasta pornind mai cu seamă de la configuraţiile stabilite la **2.**

În structura acestora, termenii sînt : *ochi, lume, triunghi, (unghi)* — substantive, *frîngi (te frîngi)* — verbe.

3.3.1. Atît în **T 1** cît şi în **T 2**, *ochiul* este în evidentă opoziţie faţă de *lume.* Interpretarea simbolic-mistică a termenului *ochi*, care nu lipseşte din exegeza barbiană [6], este desigur posibilă prin ambiguitatea foarte mare creată în context. Astfel, în **T 1**, *ochi* se sprijină pe „virgin triunghi" şi pe acel 'tu' inclus în „frîngi", în opoziţie cu „ars, nedemn pămînt" — acesta din urmă avînd de asemenea conotaţii simbolic-mistice — iar în **T 2**, *ochi* este susţinut de „zugrăviţii", „gama turlelor", „roua harului", în dobîndirea unei semnificaţii mistice. Există însă, în ambele texte, indicii şi pentru o altă interpretare. Astfel, în **T 1**, adjectivul *noastre* („capetele noastre") poate şi trebuie să fie interpretat, conform valorii deictice a pronumelui personal, pers. I, pl. ca **'eu + altul (alţii)'.** În **T 2**, avem un *nouă* („şi lumea-aceasta — nouă") care, la prima vedere, pare a fi un adjectiv pentru „lumea". Izolarea lui grafică ne face însă să credem că este vorba mai curînd de un pronume personal, pers. I, pl. în dativ. Cum, în ambele texte, este implicat un 'tu', *noastre* şi *nouă* poate fi citit ca „*eu + tu*". Adăugînd la cele de mai sus invocaţia cuprinsă în v. 9—10 din **T 2**, se poate desprinde o semnificaţie puternic erotică, de altfel deloc străină poeziei lui Ion Barbu.

3.3.2. Ce devine în felul acesta *lumea?* Este însuşi mediul creat pentru manifestarea erotică. Pe linia cea mai simplă, asociată prejudecăţilor interpreţilor, „ceasuri verticale, frunţi tîrzii!" din *Mod* a fost considerat mai ales ca un moment al cunoaşterii prin intelect, al meditaţiei profunde. Dar actul erotic este el însuşi un act de cunoaştere în fermă tradiţie filozofică, încît „Dimensiunea, două" se poate citi foarte bine ca 'această lume în care existăm doar noi doi', o lume în care sufletul este „impur", este „în calorii", presupunînd o ardere intensă într-o altă **modalitate** de atingere a absolutului.

3.3.3. Decisiv pentru această interpretare este verbul *a frînge*, a cărui semantică presupune oricum o acţiune violentă exercitată în cel mai pur domeniu material. Asociat adesea corpului uman (cf. DEX) verbul respectiv oferă sugestia erotică evidenţiată aici. De notat, în plus, că, în vreme ce în **T 1** el face parte dintr-un context care, prin interogaţia retorică din final, revelează o atitudine de contemplare, în **T 2**, imperativul

[5] Cf. T. Vianu, *op. cit.*, p. 68; Al. Paleologu, *art. cit.*, p. 79.

[6] Cf. T. Vianu, *op. cit.*, p. 62; B. Nicolescu, *op. cit.*, p. 24.

marchează acţiunea în prima ei fază de împlinire — aceea a enunţurilor performative [7].

3.3.4. Conform celor remarcate în (**1.1.**), ca şi precizărilor din (**3.3.3.**), interpretarea lui **triunghi** în **T 1**, faţă de **unghi**, în **T 2**, este mult uşurată, prin tăierea legăturii lor cu referentul şi descifrarea simbolicii pe care o închid. **Triunghiul**, semn al unei stabilităţi, sugerează o stare de contemplaţie a subiectului în faţa unei entităţi inviolabile (de unde şi interogaţia din v. 7—8, **T 1**), în vreme ce **unghiul**, prin dispariţia unei laturi a triunghiului, sugerează o anume dinamică, începutul acelei acţiuni de „negare", de „îndreptare" a liniei frînte, concentrată în valoarea performativă a enunţului din ultima parte a v. 12, **T 2**: „trec valea răcoroasă".

3.3.5. Aşadar, din punctul comun *ochi* cele două texte sînt divergente în raport cu atitudinea subiectivă pe care o dezvăluie. Indiferent de semnificaţia pe care le-o atribuim (mai bine zis, indiferent de tipul de cunoaştere pe care îl luăm în considerare, căci faptul că este vorba de „cunoaştere" nu poate fi contestat), **T 1** reprezintă contemplaţia obiectului cunoaşterii şi invocarea actului de cunoaştere, posibil, dar neefectuat, în vreme ce **T 2** evocă senzaţia trecerii decise la împlinirea actului cunoaşterii.

3.3.6. În mod surprinzător, interpretarea de mai sus a celor două texte duce către denotaţia termenilor folosiţi ca titlu, mai degrabă decît către conotaţiile sau valorile lor speciale, conforme anumitor limbaje particulare. Căci *grupul*, definit ca „ansamblu de obiecte" (DEX), presupune din partea subiectului exact o poziţie statică (de „contemplare", în interpretarea noastră), pe cînd *mod*, definit ca „fel în care se efectuează ceva" (DEX), introduce tocmai o anume dinamică, descifrabilă din text, după cum s-a văzut. Întoarcerea spre denotaţie este o modalitate de a face poezie, iar declaraţiile programatice ale lui Ion Barbu [8] susţin o astfel de presupunere.

În **T 2** există de altfel termeni deictici care nici nu pot fi conotaţi şi care indică implicarea subiectivă într-o acţiune, concretizată treptat: de la un 'tu' nedeterminat („te smulgi") într-o circumstanţă îndepărtată de subiect („*acelor* locuri"), la un 'eu + tu' într-o zonă apropiată („lumea-*aceasta*") şi, în sfîrşit, la persoana I a verbului („trec") într-o circumstanţă imediată („iarba *mea*", „pata-*aceasta*").

Asemenea indici lipsesc cu totul în **T 1** şi această deosebire fundamentală întăreşte deosebirea de atitudine stabilită.

4. Analiza paralelă schiţată aici duce la un set de concluzii care ar putea concretiza, într-o oarecare măsură, conceptul de „intertextualitate".

4.1. Relaţia de asemănare între două texte **T 1** şi **T 2** este o „relaţie stabilită de receptor în cursul procesului de decodare" [9] şi se poate constitui în urma analizei independente a nivelelor lingvistice ale celor două texte.

4.2. Elementele identice sau asemănătoare descoperite de receptor, care contribuie la stabilirea respectivei relaţii creează, în interiorul fiecărui text de care aparţin, structuri paradigmatice independente, identificabile şi în analiza individuală a textelor date.

[7] Cf. J. L. Austin, *How to do things with words*, Oxford, 1962, p. 6.

[8] Cf. *Formaţia matematică*, în vol. *Poezii*, 1970, p. 326—329.

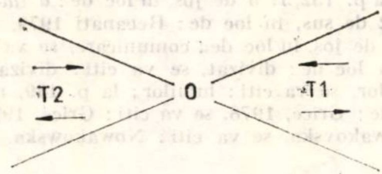
[9] Mariana Neţ, *Towards a pragmatics of poetic intertextuality*, în RRL XX 1983), nr. 2, p. 159.

În analiza efectuată de noi, acest fapt este vizibil la nivelul (b) unde seriile de termeni între care se pot stabili corespondențe au semnificație și pentru fiecare text în parte.

Așadar, nu există intertextualitate dată de elemente nestructurate, simple coincidențe lingvistice.

4.3. Asemănarea dintre două texte **T 1** și **T 2** nu poate fi decît parțială, după cum rezultă din cele de mai sus, căci și identitățile posibile — care ar putea sugera asemănări totale — au funcționalități diferite în cele două texte (cf. *supra* **2**).

4.4. Asemănarea (intertextualitatea) a două texte nu presupune în mod necesar o convergență a semnificațiilor, cel puțin nu una totală. S-ar putea avansa ideea unui model al intertextualității cu ajutorul căruia tipurile acesteia să fie stabilite în funcție de sensul mișcării de constituire a semnificației fiecărui text de către receptor :

4.5. Un tip special de asemănare (intertextualitate) în cazul a două sau mai multe texte ale aceluiași autor este cel rezultat din analizele efectuate mai sus — asemănarea (intertextualitatea) reflexivă, prin care înțelegem că nici unul din cele două texte nu are o „meta-" poziție față de celălalt, iar cele două texte nu sînt complementare.

Parallel Analysis
Ion Barbu's Poems *Grup* and *Mod*

(A b s t r a c t)

The author analyzes concomitantly two of Ion Barbu's poems *(Grup* and *Mod)* from the cycle *Joc secund* (Mirrored Play); the analysis is based upon some linguistic similarities between the two texts at varied levels of language (lexical, semantic, syntactic, stylistic).

The originality of these consists of the resemblance of the resultant configurations established by spatial and semantic disposure of identical terms in lines 7, 8 **(T1)** and 8, 9 **(T2)** which offers a new interpretation of the poems.

By using this analysis in parallel, the author aims to illustrate the concept of "intertextuality" and he establishes a so-called "reflexive intertextuality" between two texts which explain each other.

Aprilie 1984

Facultatea de Limba și Literatura Română
București, Edgar Quinet 5-7

RECTIFICARE

În „Studii şi cercetări lingvistice" nr. 1/1984 cititorii sînt rugaţi să facă următoarele rectificări : la p. 49, r. 17 de sus, în loc de : sl. c. *gradŭ* < lat. *grandis*, se va citi : sl. c. *gradŭ* + lat. *grandis* ; la p. 49, r. 1 de jos, în loc de : *Holboca* < *bulboacă*, se va citi : *Holboca* < *hulboacă*.

În „Studii şi cercetări lingvistice" nr. 2/1984 cititorii sînt rugaţi să facă următoarele rectificări : la p. 132, r. 6 de sus, în loc de : *n'est pas?*, se va citi : *n'est ce pas?* ; la p. 132, r. 6 de jos, în loc de : *a integra*, se va citi : *a interoga*; la p. 134, r. 12 de sus, în loc de : Recanati 1979, se va citi : Recanati 1981 ; la p. 134, r. 19 de jos, în loc de : comunicare, se va citi : comuniune ; la p. 135, r. 18 de jos, în loc de : divizat, se va citi : divizată ; la p. 135, r. 8 de jos, în loc de : lunilor, se va citi : lumilor ; la p. 139, r. 13 de sus şi p. 141, r. 1 de sus, în loc de : Grice, 1978, se va citi : Grice, 1979 ; la p. 141, r. 11 de sus, în loc de : Nowakovska, se va citi : Nowakowska.

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Academia Republicii Socialiste România. Universitatea „Babeş-Bolyai", Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară Cluj-Napoca. **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat.** Sub conducerea lui Petru Neiescu. De Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, 1980, XXXII p. + 155 hărţi + 9 planşe + 154 p. anexa (broşura **Date despre localităţi şi informatori**), 184 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste. Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice. **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia.** IV. De dr. Teofil Teaha, dr. Ion Ionică şi dr. Valeriu Rusu, 1980, X p. + 340 p.,238 lei.

Academia Republicii Socialiste România, **Dicţionarul limbii române** (DLR). Serie nouă. Redactori responsabili: Iorgu Iordan, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Alexandru Graur, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Tomul VIII. Partea a 4-a. Litera **P (Pogrijenie — Presimţire).** Redactori responsabili ai tomului al VIII-lea (partea a 4-a): Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Mircea Seche, doctor în filologie, şeful Sectorului de lexicologie de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti, 1980, p. 949—1341, 50 lei; Tomul XI. Partea a II-a. Litera **T (T — Tocăliţă).** Redactori responsabili ai tomului XI (partea a 2-a): Vasile Breban, doctor docent |Bela Kelemen|, 1982, 376 p., 75 lei. Tomul XI. Partea a 3-a. Litera **T (Tocăna — Twist).** Redactori responsabili ai tomului XI (partea a 3-a): Vasile Breban, doctor docent |Bela Kelemen|, 1983, 764 p., 77 lei.

Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374—1600.** Redactor responsabil: Gh. Bolocan. Colectivul de autori: Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, Mile Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guţu, Cornelia Popescu, 1981, 368 p., 32 lei.

ION COTEANU, **Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 245 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine**, 1981, 170 + II 404 + III 232 p., 29 lei.

Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Texte româneşti din secolul al XVI-lea.** Ediţii critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon. Coordonator Ion Gheţie, 1982, 638 p., 57 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti. **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române** (DOOM). De Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Finuţa Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, Ionel Rizescu, Laura Vasiliu, 1982, 693 p., 105 lei.

AL. GRAUR, **Dicţionar al greşelilor de limbă**, 1982, 80 p., 5,50 lei.

LUIZA SECHE — MIRCEA SECHE, **Dicţionarul de sinonime al limbii române** (DSR), 1982, 1113 p., 158 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti. **Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie.** Ediţia a IV-a, 1983, 224 p., 16,50 lei.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1983 (XXXIV)

5

ACADEMICIANULUI IORGU IORDAN, OMAGIU LA A 95-A ANIVERSARE

Bibliografia lucrărilor academicianului IORGU IORDAN (1978—1983) (Marius Sala); G. MIHĂILĂ, 50 de ani la Academie; NADIA ANGHELESCU, Observații despre statutul cauzalității într-o teorie a limbii; ANDREI AVRAM, Cu privire la statutul fonologic al consoanei /z/ în italiană; JANA BALACCIU-MATEI, Adjectivul *bun* în contexte non-evaluative; ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, Puncte de vedere privind interpretarea cuvîntului ca sistem de sensuri; FULVIA CIOBANU, Delimitarea sufixului *-esc* neologic de *-esc* vechi; TEODORA CRISTEA, Lematizarea în dicționarele bilingve; PAULA DIACONESCU, *Ritorica română pentru tinerime* de D. Gusti (Iași, 1852) și un posibil model al ei; DOMNIȚA DUMITRESCU SÎRBU, Propoziția impersonală cu *se* în spaniolă și română; I. FISCHER, Rom. *a corela:* un accident derivațional; ANCA GIURESCU, Observații cu privire la locul limbii italiene în Romania; LILIANA IONESCU-RUXĂNDOIU, Strategii ale politeții la personajele lui M. Sadoveanu (Comentariu la capitolele V și VI din romanul *Zodia Cancerului*); MIHAELA MANCAȘ, Semantica simbolului poetic; ANCA MĂGUREANU; Pragmatică și sensul lexical; LIVIU ONU, Prima atestare lexicală și paternitatea unui text; GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, În sprijinul variantelor literare libere; SANDA REINHEIMER RÎPEANU, SARMIZA LEAHU, Rom. *pe dibuite* — sp. *a tientas;* MARIUS SALA, Fondul lexical panromanic; MARIA THEBAN, Structurile determinative în *Os Lusiadas* de Camões; E. VASILIU, Semantică, normă și efect de stil; IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU, Obiectul direct prepozițional în română și în unele limbi romanice; LUCIA WALD, Note asupra pluralului abstractelor negative.

6

LOUIS MOURIN, Pronoms et adjectifs relatifs romans en fonction de génitif-possessif et partitif; ALEXANDRA CUNIȚĂ, Evaluare cantitativă și evaluare axiologică; MARIANA TUȚESCU, Univers de discurs și structură sintactică; ION TOMA, Despre tautologiile toponimice; MIHAELA BÎRLĂDEANU, Structura etimologică a două vocabulare reprezentative: român și francez; MAGDALENA POPESCU-MARIN, Cu privire la substantivele invariabile din limba română; ELENA CARABULEA, Aspecte ale trunchierii cuvintelor în limba română; SERGIU DRINCU, Observații privitoare la etimologia prefixelor *pre-* în limba română; COMAN LUPU, Din terminologia sportivă recentă; CONSTANTIN DOMINTE, Drom. *sîmbră* „asociație (păstorească)" (Note de etimologie romanică); ANA FIROIU-GOLDIȘ, Subiect și temporalitate în lexicografie; ANDREI BANTAȘ, ILINCA CONSTANTINESCU, PAULA ȘENDREA, Observații pe marginea înregistrării cuvintelor de origine engleză în lucrări lexicografice românești; DOINA BOGDAN DASCĂLU, Cumulul funcțional.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1984 (XXXV)

1

ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, NARCISA FORĂSCU, Observații privind modalitatea contextuală de analiză la nivelul lexicului; GRAZIELLA TONFONI, La frase semplice e complessa nell'Italiano; ECATERINA MIHĂILĂ, Grupul nominal în paradigmă semantică intra- și intertextuală; ION DIACONESCU, Inversiunea sintactică la nivelul frazei.

2

MARIANA NEȚ, Textul poetic — un tip particular de izomorfism; ECATERINA MIHĂILĂ, Interferența valorilor gramaticale adjectivale și adverbiale, sursă de ambiguitate în poezia română actuală; FLORIN DELEANU, Filozofia limbii în China antică. I; ANCA ULIVI, Cercetări asupra sinerezei în limba română actuală; RADU SP. POPESCU, Despre palatalizarea labiodentalelor *f* și *v* în Maramureș.

3

AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ONOMASTICE (LEIPZIG, 13—17 AUGUST 1984)

ION TOMA, Despre aplicarea statisticii în toponimie; I. COTEANU, O modelare toponimică; GH. BOLOCAN, Etimologia în *Dicționarul toponimic al României (Oltenia)*; CHRISTIAN IONESCU, Toponimie de origine antroponimică; DOMNIȚA ICHIM-TOMESCU, Astronimele, subclasă onomastică; ASPAZIA REGUȘ, CORNELIU REGUȘ, Antroponimele feminine — nume individuale din documentele slavo-române (sec. XIV—XVI); VIRGIL NESTORESCU, Termeni entopici în graiurile românești din reg. Vidin (R. P. Bulgaria); EMIL SUCIU, Nume de familie românești împrumutate din limba turcă; MILE TOMICI, Toponimia carașovenilor; GR. BRÂNCUȘ, Problemele toponimiei în opera lui Hasdeu *Istoria critică a românilor;* BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR DE ONOMASTICĂ APĂRUTE ÎN ROMÂNIA — 1972—1982 (Maria Dobre).

RM—ISSN 0039—405X

I. P. Informația c. 2318

Lei 30

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXV

5
septembrie-octombrie
1984

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa Consiliului de conducere : Adresse du Comité de rédaction :
Bucureşti, 1, 79638 Spiru Haret 12, tel. 14 26 80 şi 15 74 30, int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyes à la même adresse.

La revue « Studii şi cercetări lingvistice » parait 6 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 58.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 1
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

5-XXXV-1984
eptembrie—octombrie

SUMAR

MISCELLANEA

RECENZII

SCL, an XXXV, nr. 5, p. 405—492, București, 1984

LOUIS MOURIN

RELATIVES ROMANES SUBSTANTIVÉES

Le présent article comparera les locutions françaises, italiennes, roumaines, portugaises, espagnoles et catalanes dans lesquelles le pronom relatif est précédé d'un premier élément dit « démonstratif », qui détermine, selon les linguistes espagnols, « une substantivation de la relative » (cf. p. ex. Gili y Gaya, § 231) ; ces locutions constituent, selon Damourette et Pichon (§ 1276), des « ensembles substantivaux ».

Lorsqu'elles sont indéterminées, elles concurrencent ou supplantent les relatifs employés de manière absolue (« *Qui* vivra verra »). Elles opèrent alors une distinction entre le neutre (« *ce qui*. . . ») et la personne ; mais celle-ci fait l'objet d'une explicitation en genre et en nombre (« *celui/celle/ceux qui*. . . »). C'est lorsque le premier élément de la locution précède immédiatement le relatif qu'il a « une valeur proche de celle de l'article défini » (Moignet, p. 113). Mais si une préposition le sépare du relatif (« *celui* à qui, . . ., *ce* à quoi. . . ») la nuance pronominale indéterminée subsiste ; et l'espagnol, par exemple, recourt alors à des démonstratifs distincts (cf. *infra*, § 3, 2° et § 9).

La locution peut se référer aussi à un antécédent nominal déterminé auquel il est opposé ou apposé, ou dont il est attribut : le « démonstratif » est alors un réel substitut (« le résultat ne fut pas *celui* que l'administration avait cherché » : M. Ducamp, Damourette et Pichon, § 1285). Dans ce cas, le neutre fait place à des objets précis, et ceux-ci sont évoqués par des formes identiques à celles utilisées pour les personnes ; le neutre ne subsiste que lorsque l'antécédent est toute une proposition qui le précède dans la chaîne parlée, et que le pronom reprend en anaphore (« Le lendemain, Mme Bartier se leva, bien avant le jour, *ce* qui ne lui était pas arrivé depuis des années » : Silvestre, Grevisse, § 1166).

Il sera question d'abord du choix des « démonstratifs » (I) ; ensuite des emplois des relatifs (II). Une dernière partie caractérisera les diverses langues (III).

I. Dans la plupart de celles-ci, la substantivation s'opère de plusieurs façons, mais essentiellement de deux : par un article et un démonstratif en portugais (§ 1), en catalan (§ 2), en espagnol (§ 3) et en roumain (§ 4), par deux démonstratifs à valeur déictique affaiblie en italien (§ 5). Le français, lui, n'a qu'un type, distinct du pronom démonstratif (§ 6). Cette partie se terminera par une synthèse (§ 7).

§ 1. 1°) En portugais, la forme la plus fréquente est identique à l'article défini (*o, a, os, as*), dont le *o* est à la fois masculin (« eu fui *o* que afirmei isso » : Dunn, § 297) et neutre (« *o* de que falamos é verdade » : *ibid.*, § 307). Ce type peut reprendre une proposition (« foi-se embora, *o* que me surpreendeu » : Willis, p. 400), évoquer l'indéterminé (« não vejo *a* que esperei » : E. de Castro, Cunha, p. 240) ou servir de substitut (« tenho dois livros : *o* de que lhe quero falar é do pequeno » : Dunn, § 297).

2°) Le second type, le démonstratif *aquele*, s'emploie pour des raisons de clarté, ou pour insister. Clarté parce que, au masculin singulier, le recours à *aquele* pour les personnes évite l'ambiguïté du *o*: « *aquele* que trabalhar mais, ganhará mais » (Willis, p. 402). Insistance dans les exemples suivants : « eu sou *aquele* (mismo) que foi chamado pelo presidente » (Dunn, § 548 m) ; « muito deve a Deus *aquele* a quem êle deu filhos mansos e obedientes » (Barreto, p. 134) ; « nos somos *aqueles* que mais fizemos por ti » (Cunha, p. 432).

§ 2. Le catalan témoigne d'une attitude assez semblable à celle du portugais, mais a connu une évolution.

1° La langue actuelle utilise essentiellement le type *el (la, els, les)* identique aux articles : « *el* qui digués això, mentiria » (Fabra, § 110) ; « repeteix aquest poema i després recita *el* que vulguis » (Badía, § 146, 1°). Tout comme le *o* portugais, le *el* catalan est un article masculin et neutre (« *el* pitjor que pot succeir » : *ibid.*, § 102) ; d'où la construction relative : « *el* que tu dius no és veritat » (Fabra, § 110).

Toutefois, au sein de l'indéterminé, le catalan se soucie de distinguer le neutre du masculin. La langue courante opère cette distinction par des relatifs distincts : *qui* pour la personne, et *que* pour le neutre. Le catalan marque en outre le neutre par un autre antécédent. Le *ço* de la langue ancienne (cf. Par, § 127) constitue actuellement un archaïsme : « *ço* que us interessa és cobrar els deutes » (Badía, § 145, 2°). La langue littéraire moderne utilise le pronom personnel neutre *allò* (« ja t'han dit *allò*? » : *ibid.*, § 109) : « un hom no sap mai *allò* que li convé » *(ibid.*, § 145, 2°). La langue parlée recourt, elle — de manière incorrecte —, au *lo* neutre castillan : « és *lo* que jo et deia » *(ibid.*, § 102, 3°).

2° Un second type peut introduire le relatif : le démonstratif *aquell*. Fréquent autrefois (cf. Par, § 122), il est senti actuellement comme lourd et emphatique (cf. Badía, § 145, 2°) : « fa com *aquell* qui no hi sent » *(ibid.)*.

§ 3. En espagnol, le choix entre *el* (1°) et *aquel* (2°) dépend essentiellement du rôle syntaxique qu'ils assument ; d'autres démonstratifs sont encore employés (3°).

1° L'article *(el, la, los, las)* n'est employé actuellement qu'en fonction sujet ou objet direct tant pour l'indéterminé que comme substitut : « no creo *al* que me ha dado la noticia » (Gili y Gaya, § 233) ; « Vete pronto arriba — le dijo *la* que sin duda era dueña de la casa » (Pérez Galdós, Fernández, p. 274) ; « los escribanos hacían unos garabatos muy semejantes a *los* que hacen los músicos » (Valle-Inclán, *ibid.*, p. 272).

L'espagnol classique employait aussi *el* derrière une préposition : « él ha concertado una casa (...) junto a *la* que ahora estamos » (Santa Teresa, *ibid.*, p. 275, n. 1).

Il existe une forme spéciale pour le neutre : « Estas circunstancias han ayudado materialmente a hacer a Inglaterra *lo* que es en la actualidad » (Ramsey, p. 124). Elle reprend aussi un énoncé : « Sostenía que el hombre es pariente del mono, *lo* que regocijaba a la indignada doña Bernarda » (Blasco Ibáñez, Fernández, p. 358). S'il y a une préposition, celle-ci ne se place pas entre *lo* et le relatif, mais devant *lo* (cf. *infra*, § 9).

2° En fonction sujet et objet direct, *aquel* est senti comme emphatique (cf. Gili y Gaya, § 231) : il est employé pour une insistance (« Salieron de la estancia con alegre murmullo, en un grupo casto y primaveral, como

aquel que pintó Sandro Boticelli » : Valle-Inclán, Fernández, p. 274) ou une opposition (« ¿ Qué gigantes ?... *Aquéllos* que allí ves... » : Cervantes, Bouzet, § 458), ou pour éviter la répétition du pronom (« Y desde entonces Don Quijote y Sancho han seguido viviendo en las almas de los lectores del libro de Cervantes y aun en la de *aquellos* que nunca lo han leído » : Unamuno, Fernández, p. 274).

Aquel est employé actuellement si le relatif est introduit par une préposition : « *Aquel* a quien falta calidad de poeta siempre la practicará mal » (E. d'Ors, *ibid.*, p. 275) ; « debéis solicitar del Jefe del Tren el correspondiente suplemento, por lo menos, una estación antes de *aquella* en que termina el recorrido » *(ibid.*, p. 275) ; « será lo más importante de nuestra vida *aquello* por que seamos capaces de morir » (Ortega y Gasset, *ibid.*, p. 358).

3° D'autres démonstratifs s'emploient devant le relatif : *este* marque aussi une opposition : « *éstos* que traigo conmigo son mejores que ésos » (Bouzet, § 458) ; *ese* peut avoir une nuance dépréciative : « ¿ Qué muertos son *esos* que resucitan ? » (Grau, Keniston, p. 96).

§ 4. Le roumain recourt à deux variantes du pronom démonstratif d'éloignement : *(a)cel(a), (a)cei(a), (a)ce(e)a, (a)cele(a):* la première est d'un emploi général dans la langue courante (1°). La seconde, plus littéraire, semble mieux convenir comme substitut (2°).

1° Le type court *cel (cea, cei, cele)* peut évoquer l'indéterminé et servir de substitut. Il est indéterminé dans : « *cel* ce a venit în mijlocul nostru n-a cetit » (= celui qui est venu parmi nous n'a pas lu : Ardeleanu, Nilsson, p. 58). Comme indéterminé généralisateur, *cel ce* est le synonyme de *cine*, et *ceea ce* de *ce:* « Nu e nebun *cel ce* mănîncă nouă pite... » (= il n'est pas fou (celui) qui mange neuf pains.... : Zanne, Acad., t. I, p. 167). La valeur neutre est exprimée par *ceea*, inséparable de *ce* (cf. *infra*, § 11) : « *ceea* ce trebuia să se întîmple, s-a întîmplat » (= ce qui devait arriver est arrivé : C. Petrescu, Nilsson, p. 44). Le neutre reprend un énoncé : « nevastă-mea exagera, *ceea ce* nu era întîia oară » (= ma femme exagérait, ce qui n'était pas la première fois : Măinescu, *ibid.*, p. 50). Le féminin pluriel peut, lui aussi, exprimer la valeur neutre : « Cînd a început a înțelege *cele* ce se petrec în lume, intrase de curînd în cursul timpului un secol nou » (= quand j'ai commencé à comprendre ce qui se passe dans le monde, un nouveau siècle était entré depuis peu dans le cours du temps : Ghica, Diaconu, p. 28).

Le roumain se contente aussi de *cel* comme substitut bien qu'il y ait opposition ou apposition : « Dumnezeul din turla bisericii Radu Vodă, și *cel* căruia i se închinase tată-său » (= le Dieu du clocher de l'église R.V. et celui que priait son père : Ardeleanu, Nilsson, p. 42) ; « Mitri a Vădanei, *cel* pe care-l chemau domnii ofițeri să le cînte... » (= M. de V., celui que les officiers appelaient pour qu'il chante... : C. Petrescu, *ibid.*).

Ce *cel* semble avoir une valeur déictique assez affaiblie, qui le fait se rapprocher de l'article dit adjectival ou démonstratif (qui a les mêmes formes : *cel, cea, cei, cele)* dans des constructions comme : « omul *cel* bun » (= l'homme bon), « două caiete... : *cel* mic e al mieu » (= deux cahiers : le petit est le mien), « *cel* mai bun » (= le meilleur), « *cei* de față » (= les personnes présentes).

Devant le relatif, la forme *cela* est archaïque ou populaire : « Pre *cela* ce-l mușcă șerpele, și de șopîrlă se ferește » (= celui que le serpent mord, se protège aussi du lézard : Cantemir, Diaconu, p. 30). Dans la langue populaire et familière, on emploie *ăl*, *aia*, *ăi*, *alea* à la place de *cel*, *cea*, *cei*, *cele*: « Răul *ăl* mare a venit d-acolo » (= le grand mal est venu de là : Lung. Sf., Sandfeld, § 149).

2° Le type non abrégé *acel(a)* — dont le féminin singulier *aceea* fonctionne comme neutre — s'emploie certes aussi pour l'indéterminé, mais y est senti comme plus littéraire, emphatique (cf. Nilsson, p. 44, Acad., t. I, p. 163) : « e bine ca imnul recunoștinței noastre să se urce către *acela* ce ne-a dat tot » (= il est bon que l'hymne de notre reconnaissance s'élève vers celui qui nous a tout donné : Zamfirescu, Nilsson, p. 43) ; « Unde e omul *acela* care mă sperie pe mine ? » (= où est l'homme qui puisse m'effrayer, moi ? : Acad., t. I, p. 163).

3° Le pronom *acesta* semble plus rare comme antécédent d'une proposition relative : « Am găsit că pălăriile *acestea* cari (...) fac ridicule pe fetele ce le poartă, sunt admirabile » (= j'ai constaté que ces chapeaux qui rendent ridicules les jeunes filles qui les mettent, sont admirables : Pop, Ce : Sandfeld, § 144, p. 158).

§ 5. L'italien recourt essentiellement à deux séries de démonstratifs devant le relatif : la première est réservée à l'indéterminé (2°) ; la deuxième, préférée par la langue parlée, sert en outre de substitut d'un antécédent précis (3°). Mais il existe aussi, pour l'indéterminé, un autre type avec pronom personnel ou article (1°).

1° Les deux variétés de ce troisième type — qui rappelle un de ceux de l'Ibérie — correspondent à une distinction entre une personne (a) et la reprise d'un énoncé (b) :

a) Pour la personne, la formule consiste dans l'emploi des pronoms personnels *lui*, *lei*, *lor* + *che*: elle relève de la poésie : « Morte biasmate, anzi laudate *lui* / Che lega e scioglie » (Fornaciari, § 762) ; « Fra *lor* che il terzo cerchio serra » *(ibid.)*.

b) La reprise d'une proposition se fait par *il che*, dont le premier élément est identique à l'article défini masculin singulier, et à une forme ancienne du pronom régime masculin singulier (« io *il* farò » : Rohlfs, t. II, § 455) : « Ho rivisto i miei vecchi : *il* che mi dà sempre commozione » (Battaglia, p. 268). Cette formule est toutefois à éviter : il est préférable de supprimer la relative, ou, s'il y a préposition (« ... de*l* che... »), on recourt à d'autres formules (cf. Gabrielli, p. 181 b).

2° Le type avec pronom démonstratif est réservé aussi à l'indéterminé.

Pour les personnes, il s'agit de *colui*, *colei*, *coloro* dont la valeur est affaiblie devant le relatif : ce pronom perd la teinte dépréciative qu'il a lorsqu'il est employé seul (cf. Battaglia, p. 259) : il peut précéder immédiatement le relatif (« ha ragione *colui* che rifiuta », « beati *coloro* che credono » : Rohlfs, t. II, § 492), ou en être séparé par une préposition : « non fidarti di *colui* per il quale ogni cosa è danaro » (Hymans-Tromp, p. 98) ; « non apprezzo *coloro* ai quali la vita non insegna niente » *(ibid.)*.

Pour le neutre, la formule est *ciò che,* mais elle relève d'un style plus distingué (cf. Noordhof, § 43) : « faccio *ciò* che mi piace » (Regula, p. 139).

3° La langue courante préfère un type qui vaut à la fois pour l'indéterminé et comme substitut d'un antécédent précis : c'est le recours aux formes du pronom-adjectif démonstratif *quello* (masculin et neutre), *quella. . . :* « sarebbe uno stupido *quello* che ridesse di noi » (Pézard, § 145) ; « *quello* da cui abbiamo la dottrina » (Manzoni, Battaglia, Diz., t. III, p. 1037 a) ; « faccio *quel(lo)* che mi piace » (Regula, p. 139) ; « questo libro non è *quello* che cercavo » (Camugli, § 62).

Ce type perd sa valeur déictique, non seulement devant le relatif, mais aussi devant la préposition *di :* « *quelli* dei sobborghi » (Pézard, § 143). D'ailleurs lorsque ces formes sont employées comme démonstratifs, la langue éprouve le besoin de les faire suivre de l'adverbe *là (« quelli* là sono fuggiti » : Battaglia, p. 257 et cf. pp. 203–204) et de les opposer alors à *questi qui.*

4° La formule relative *questo che* ne se justifierait que pour un objet rapproché que l'on indiquerait de manière précise : « *questo* che leggo è un bel libro = ce livre, que je lis ici, est un beau livre » (Camugli, § 62 N.B.).

§ 6. Le français n'a qu'une série de formes : *celui. . ., ce;* elle ne sert que devant le relatif et devant la préposition *de* (« les tragédies de Corneille et *celles* de Racine » Grevisse, § 1141). La locution *celui* + relatif se distingue donc formellement des réels démonstratifs suivis, eux, de *-ci* ou *-là,* qui lui confèrent la valeur déictique. Sans ces adverbes, le type *celui* « tend à devenir un simple terme d'appel de la détermination relative » (Moignet, p. 113).

Il évoque l'indéterminé : « Y a-t-il des distances (. . .) entre *ceux* qui s'aiment ? » (Bisson, Damourette et Pichon, § 1290) ; « l'inexpérience préfère à *ce* qui touche le but *ce* qui s'efforce de la dépasser" » (Millevoye, *ibid.).* Les formes masculines et féminines fonctionnent comme substituts : « Les raisons données par autrui nous persuadent moins que *celles* qui ont été trouvées par nous-mêmes » (Grevisse, § 1142).

§ 7. Trois types principaux substantifient donc la relative.

Le premier, l'article défini — utilisé parfois en italien pour reprendre un énoncé — , est, par contre, habituel dans la péninsule ibérique.

Le deuxième, issu du renforcement latin en *ecce-,* n'est plus qu'un article en roumain *(cel),* et tend vers cette valeur en français, où *celui, ce* se distinguent des démonstratifs ; mais les formes italiennes — *quello* et *colui* réservé à l'indéterminé — atténuent devant le relatif leur valeur éventuellement dépréciative ou déictique sans se différencier formellement des démonstratifs.

Le troisième type, celui renforcé en *a-,* a une nuance d'insistance en Ibérie *(aquel(l), aquele),* joue un rôle syntaxique en castillan, et semble mieux convenir comme substitut en roumain *(acel).*

II. Les relatifs employés après un « démonstratif » sont les plus nombreux en fonction de complément prépositionnel et de génitif possessif du nom, et ils se conforment aux emplois faits avec un antécédent nominal (A). Toutefois, dans cette fonction, le « démonstratif » neutre détermine, dans la plupart des langues, une attitude particulière (B). En

fonction de sujet et d'objet direct et après un « démonstratif », les relatifs sont moins nombreux que ceux derrière préposition et avec un antécédent nominal, et ils sont éventuellement différents (C).

A. Pour le complément prépositionnel et le génitif possessif, l'espagnol dispose de cinq relatifs *(que, el que, el cual, quien* et *cuyo)*, le portugais de quatre *(que, o qual, quem* et *cujo)* et le catalan de trois *(que, el qual* et *qui)*; *quien*, *quem* et *qui* sont réservés à l'antécédent animé, ce dans certaines conditions syntaxiques ; le *cuyo/cujo* hispano-portugais sert de complément déterminatif du nom.

Le français courant moderne a trois relatifs : *qui* pour les personnes, *lequel* préféré pour les choses, et *dont* (au sujet de *quoi*, cf. *infra*, § 12).

L'italien a employé autrefois aussi *chi* derrière un démonstratif de personne, mais se contente actuellement de deux pronoms : *cui* et *il quale*.

Quant au roumain, il n'a, pour ces fonctions, que le type *care*, mais avec des formes à flexion *cărui*, *cărei*, *căror* pour le génitif, et, en outre, ces mêmes formes allongées en *-a (căruia...)* derrière certaines prépositions. La langue ancienne ainsi que la langue populaire peuvent employer aussi le pronom relatif *de*, spécialement derrière les pronoms démonstratifs *ăl*, *a* (cf. Acad., t. II, p. 276).

Les emplois des relatifs après un « démonstratif » n'étant pas caractéristiques de la substantivation, il ne paraît pas opportun d'en détailler ici des exemples. On en trouvera, derrière un antécédent, dans SCL XXXIV (1983), pp. 113—119, 477—486.

B. Dans toutes les langues apparaissent des attitudes particulières lorsque c'est le neutre qui précède la préposition et le relatif. Il s'agit soit de la simple répugnance à séparer « article » et relatif par une préposition : c'est le cas dans les trois langues de la péninsule ibérique (§§ 8, 9, 10), voire d'une prohibition à le faire en roumain (§ 11) ; soit du recours à un relatif spécial : c'est ce que fait le français actuel (§ 12) et ce que maintient parfois l'italien (§ 13).

§ 8. Le portugais peut certes conserver la préposition derrière *o*: « *o* de *que* falamos é verdade » (Dunn, § 307), mais il préfère la déplacer devant : plutôt que « *o* de *que* eu me admiro é . . . » *(ibid.*, § 344 a), il dira « *do que* eu me admiro é . . . ».

§ 9. L'espagnol a le choix entre deux formules. La première maintient la préposition devant le relatif, mais recourt aux démonstratifs *aquello* ou *eso*: « será lo más importante de nuestra vida *aquello* por *que* seamos capaces de morir » (Ortega y Gasset, Fernández, p. 358) ; « no tengo ningún recuerdo de *eso* a *que* V. se refiere » (Ramsey, p. 124). Mais si l'antécédent est *lo*, celui-ci n'est pas séparé du relatif, et la préposition précède la formule : « es imposible prever a *lo que* la tiranía puede incitarlos » (Ramsey, p. 124 = lo a que) ; « eso es exactamente en *lo que* yo estaba pensando » *(ibid.* = lo en que). Une telle construction se fait aussi, dans le style indirect, lorsqu'il y a substitut : « Ya conoces *al que* me refiero » plutôt que « Ya conoces *el* a *que* me refiero » (Gili y Gaya, § 232).

§ 10. Le catalan ne tolère même pas la construction espagnole du type « ignoro de *lo que* eres capaz » : il supprime l'article : « ignoro de què ets capaç » (Badía, § 417).

§ 11. En roumain, le neutre singulier *ceea* (différent du féminin de *cel*, c'est-à-dire *cea*, mais identique au féminin du substitut *(a)ceea)* n'existe pas indépendamment du relatif, et ne peut en être séparé par une préposition : *ceea ce* est un seul pronom (cf. Nilsson, p. 45, n. 2, Baciu, p. 157, n. 4). On ne peut dire : « nu vă interesează *ceea* despre *ce* vorbesc » (= « ce dont je vous parle ne vous intéresse pas » : Lombard, p. 200) ; on dira : « . . . interesează despre *ce*. . . » ou « . . . despre *ceea ce*. . . » *(ibid.)*.

§ 12. Avec un démonstratif neutre et derrière préposition, la langue française courante emploie *quoi* : « . . . ce à *quoi* ils ont réfléchi » (Grevisse, § 1207). Mais dans l'ancienne langue, *quoi* avait un usage plus général : « la barricade derrière *quoi* ils étaient retranchés » (de Sévigné, Grevisse, § 1210). C'est au XVIIIe siècle que *lequel* a supplanté *quoi* si l'antécédent est un nom de choses déterminé ou son substitut : « ces livres et ceux parmi *lesquels* il faut choisir ». Mais « la langue littéraire d'aujourd'hui, reprenant un ancien usage, emploie fréquemment (au lieu de *lequel) quoi* représentant un nom singulier ou pluriel » (Grevisse, § 1208) : « cette case, vers *quoi* convergeaient les regards. . . » (Malraux, *ibid.)*. Il y a donc, derrière préposition, une différence entre la langue littéraire, qui tend à employer *quoi* pour les choses déterminées et pour le neutre, et la langue courante qui distingue le neutre *(quoi)* des choses déterminées *(lequel)*.

§ 13. L'italien actuel partage quelque peu cette tendance : le relatif complément prépositionnel avec antécédent neutre est habituellement *cui* comme pour les choses déterminées et les personnes : « ciò per *cui* ho sofferto ». Toutefois, dans ce cas, il subsiste encore parfois le recours à *che* : « quello di *che* parli », « quello a *che* pensi » (Pézard, § 140). Ce *che* réservé éventuellement au neutre constitue un vestige de la distinction ancienne que faisait l'italien, derrière préposition, entre *chi* pour la personne indéterminée et *che* pour le neutre : « Rendé l'animo a coloro a *chi* avea servito » (Cavalca, Battaglia, Diz., t. III, p. 40a) ; « dipoi stabilire alcune massime comuni, nelle quali colui con *chi* si ragiona vi convenga » (Vico, *ibid.*, p. 40 b) ; « ciascuna cosa è virtuosa in sua natura che fa quello a *che* ella è ordinata » (Dante, Noordhof, p. 60).

C. En fonction de sujet et d'objet direct, il importe de rappeler au préalable que, avec un antécédent nominal, les pronoms relatifs ne sont pas nécessairement les mêmes ni aussi nombreux qu'en fonction de complément prépositionnel du verbe.

Il y a, certes, identité en espagnol *(que, el que, el cual, quien)* et en portugais *(que, o qual, quem)*, mais non en catalan, qui, en dehors de *que* et de *el qual*, n'emploie que rarement *qui* (cf. *infra*, § 18). Le français dispose de *lequel* et de *qui*, mais ne recourt ni à *quoi* ni à *dont*. L'italien emploie *il quale* et fait appel ici aussi à un autre relatif, *che*, tandis que *cui* est peu employé et toujours littéraire. Le roumain a un relatif de plus que derrière préposition : à côté de *care* aussi *ce*.

La substantivation des relatives manifeste, elle, deux tendances : le non emploi de certains de ces relatifs et le choix entre eux.

Aucune des langues qui possèdent le type composé n'y fait appel s'il y a substantivation (§ 14), et, en outre, le portugais et l'espagnol renoncent à un second pronom relatif (§ 15). Pour le reste, l'italien et le français se conforment au système avec antécédent (§§ 16, 17).

Quant au choix éventuel entre deux relatifs, il témoigne d'un certain souci de distinguer l'indéterminé du substitut précis : il s'observe en catalan (§ 18) et en roumain (§ 19).

§ 14. Si l'antécédent est un démonstratif, le relatif composé n'est pas employé. Il y en a eu autrefois de rares exemples en italien et en français : « mi convenia stare come coloro *li quali* non si possone muovere » (Dante, Noordhof, p. 3) ; « et le vés / Encore en la Sainte Escripture / Que ceulx, *lesquelz* ont en droiture / Et en justice gouverné / Leur peuple e(s)t doucement mené » (Michault Taillevent, Jokinen, p. 278). Ces anciens stades tolèrent encore cet emploi parce que l'antécédent pronominal a une valeur de démonstratif. Devenu proclitique au relatif, avec valeur déictique atténuée, cet antécédent ne tolère plus la réduplication de l'article que constituerait le recours au relatif composé.

§ 15. Si l'antécédent est un nom de personne, l'espagnol et le portugais introduisent le relatif objet direct par *quem/ quien* précédé de la préposition *a:* « o homem a *quem* V. Exª. encontrou » (Dunn, § 305 d) ; « la suerte de tantos padres a *quienes* la tempestad había sorprendido ganándose el pan... » (Blasco Ibáñez, Coste et Redondo, p. 284). En outre, l'espagnol littéraire peut présenter le relatif sujet par *quien :* « Se fue a un pueblo de Navarra a casa de un sacerdote, *quien* le preparó para ingresar en el seminario de Vitoria » (Zunzunegui, *ibid.*, p. 294). *Quem /quien*, séparés de l'antécédent nominal par *a* ou une pause, équivalent à des relatifs composés.

Autrefois *quien* s'employait avec un *el*, senti encore comme un démonstratif : « Dichoso *el* a *quien* hacen cauto ajenos peligros » (Figueroa, Fernández, p. 275, n. 1). Et actuellement, devant un objet indirect, il faut *aquel* et non *el* (cf. *supra*, § 3, 2°).

En portugais et en espagnol modernes, la précession d'un simple « article » substantivant un relatif objet direct ne tolère pas *quem/ quien;* on recourt à *que* comme pour les choses : « não, vejo a *que* esperei » (E. de Castro, Cunha, p. 240) ; « dijeron que pidió perdón en voz alta a todos los *que* hubiese ofendido » (Palacio Valdés, Fernández, p. 274). Aussi en fonction sujet : « Los filólogos — llamo así a los *que* hoy pretenden denominarse „historiadores'' » (Ortega y Gasset, *ibid.*, p. 273). La substantivation ne fait donc appel qu'à un seul relatif.

§ 16. Il en est de même en italien : *che* sert pour les deux fonctions, et tant pour les personnes que les choses : « Colui *che* spende troppo morrà povero » (Camugli, § 62) ; « mi ricordo ciò *che* ho studiato » (Battaglia, p. 257).

§ 17. En français, il y a deux relatifs, *qui* et *que*, mais spécialisés, comme avec un antécédent nominal, selon les fonctions respectivement u jet et objet direct : « celui/ce *qui* arrive », mais « celui/ce *que* j'aime ».

§ 18. Le catalan dispose aussi des deux relatifs *qui* et *que*. Il s'en sert pour opposer la personne indeterminée au neutre, c'est-à-dire qu'il en fait un autre usage qu'avec un antécédent nominal.

En effet, dans ce second cas, *que* est utilisé pour les personnes et les choses et dans les deux fonctions ; *qui* marque rarement la fonction sujet, ce tant pour l'animé que l'inanimé, mais — à l'imitation du *a quien* espa-

gnol — il est utilisé parfois pour la personne objet direct : « el meu padre, a *qui* el poble estimava, fou. . » (Fabra, § 108).

S'il y a substantivation de la relative, mais que les personnes et les objets sont précis, *que* s'emploie pour les personnes comme pour les choses : « Hi havia el nostre metge i el *que* havíeu anat a cercar » *(ibid.*, § 110).

Mais si la substantivation reste indéterminée, on distingue la personne du neutre respectivement par *qui* et *que :* « el *qui* digués això, mentiria » *(ibid.)*, « no ens creiem facilmente el *qui* hem atrapat dient una mentida » *(ibid.)*; « el *que* tu dius no és veritat » *(ibid.)*. Il y a donc éventuellement une double distinction entre personne indéterminée et neutre : par le relatif et par le pronom neutre (cf. *supra*, § 2, 1°) : *el qui ≠ allò que.*

§ 19. Le roumain opère, lui, une distinction au sein de l'inanimé, c'est-à-dire entre la valeur neutre et les choses.

En effet, pour l'animé, il n'y a pas de différence entre la personne déterminée et indéterminée : dans les deux cas, le roumain préfère *care* à *ce*. La personne est précisée dans : « cel *care* se așezase pe bancă începu să ridă » (= celui qui s'était assis sur le banc commença à rire : Moșoiu, Nilsson, p. 57) ; « cel *ce* a venit în mijlocul nostru n-a cetit » (= celui qui est venu parmi nous n'a pas lu : Ardeleanu, *ibid.*, p. 58). La personne est indéterminée dans : « cel *care* mi-e drag mă așteaptă » (= celui qui m'est cher m'attend : Lombard, p. 197) ; « vai de cel *ce* nu crede » (= malheur à celui qui ne croit pas : *ibid.*, p. 198).

Mais il y a une distinction entre substitut de choses déterminées et le neutre.

Dans le premier cas, on préfère *ce* à *care:* « parcă umbla pe o vale, din cele *ce* vedea el în lună » (= il se promenait, semble-t-il, par une vallée de celles que lui voyait dans la lune : Zamfirescu, Nilsson, p. 42) ; « trecînd prin policromia bomboanelor englezești, cele *care* seamănă cu florile de portulac» (= passant par la polychromie des bombons anglais, ceux qui ressemblent aux fleurs de pourpier : Teodoreanu, *ibid.*, p. 43).

Mais dans le second cas, c'est-à-dire la valeur neutre exprimée par *(a)ceea*, le seul relatif est *ce* — dont il ne peut d'ailleurs être séparé (cf. Avram, *l.c.*, pp. 356—357 et *supra*, § 11) : « ceea *ce* trebuia să se întîmple, s-a întîmplat » (= ce qui devait arriver est arrivé : C. Petrescu, *ibid.*, p. 44).

III. Une vue synthétique permet de grouper les trois langues de la péninsule ibérique (§ 20) ; elle dégagera les attitudes propres du roumain (§ 21), de l'italien (§ 22) et du français (§ 23).

§ 20. Les trois langues de la péninsule ibérique substantifient toutes trois la relative généralement par l'article défini (§§ 1, 2, 3). Pour le neutre, l'espagnol dispose en outre d'une forme spécifique de cet article (§ 3, 1°), ce que n'ont ni le portugais (§ 1, 1°), ni le catalan (§ 2). Toutefois cette dernière langue manifeste une tendance à préciser l'objet indéterminé par quelque démonstratif neutre (§ 2, 1°).

Un second type *(aquel(e), aquell)* est aussi commun à l'Ibérie, mais le catalan l'évite (§ 2), le portugais l'utilise pour des raisons sémantiques (§ 1), tandis que l'espagnol en fait un usage plus large : pour des motifs sémantiques aussi, mais essentiellement syntaxiques (§ 3, 2°).

La séparation de l'article neutre et du relatif par quelque préposition est soit à éviter (portugais : § 8), soit prohibée (espagnol : § 9 ; catalan : § 10).

Mais il y a une attitude différente, d'une part, du portugais et de l'espagnol, et d'autre part, du catalan en ce qui concerne les relatifs en fonction sujet et objet direct : les deux premières langues se contentent du *que* indifférencié pour personnes et choses, indéterminées et déterminées, et n'admettent pas *quem/quien* pour la personne objet direct (§ 15), tandis que le catalan se soucie de marquer la personne indéterminée par *qui*, dont il fait un autre usage qu'avec un antécédent nominal (§ 18).

§ 21. Le roumain dispose aussi de deux types d'antécédents : le premier, le pronom démonstratif abrégé *cel*, d'un emploi plus général, se rapproche, par sa valeur, de l'article dit adjectival ou démonstratif ; le second, le pronom démonstratif non abrégé *acel(a)*, semble plutôt utilisé comme substitut (§ 4).

Pour les fonctions sujet et objet direct, le roumain littéraire a deux relatifs : *ce* et *care;* si le recours à ce *care* non articulé contraste avec l'absence, pour les mêmes fonctions, dans les autres langues, du relatif composé du type *lequel* (§ 14), il est à retenir que, dans la langue ancienne, le relatif pouvait être encore articulé *(carele)*. Le choix entre *ce* et *care* est déterminé par des critères analogues à ceux avec antécédent nominal (§ 19).

Mais si le relatif est complément circonstanciel, il n'y a, avec l'antécédent, que le relatif *care*. Il en résulte que, dans cette fonction, à une construction comme « cel despre care vorbesc » (= celui de qui je parle : Lombard, p. 197) s'oppose, pour le neutre : « despre ceea ce vorbesc » (= ce dont je parle : *ibid.*, p. 200), c'est-à-dire une triple différence : par la forme du démonstratif (§ 4, 1°), par le relatif et par l'antéposition de la préposition (§ 11).

§ 22. En italien, la substantivation par un article — observée en Ibérie et en roumain — ne se maintient que pour reprendre un énoncé *(il che)*, et encore est-elle à éviter (§ 5, 1°b). L'italien recourt habituellement à deux types qui fonctionnent aussi comme démonstratifs, mais qui devant le relatif n'ont plus qu'une valeur déictique affaiblie : les pronoms *colui . . . ciò* ne servent que pour l'indéterminé, le pronom-adjectif *quello* est employé par la langue courante tant comme substitut que pour l'indéterminé (§ 5, 2°, 3°).

Quant aux relatifs, alors que le *que* ibérique est utilisé dans toutes les fonctions, le *che* italien est limité aux fonctions sujet ot objet direct (§ 16) — comme le *ce* roumain — ; et derrière préposition, il ne subsiste éventuellement que comme neutre (§ 13).

§ 23. En français, un seul type substantifie les relatives, et celui-ci se distingue des réels démonstratifs, pourvus, eux, de particules déictiques (§ 6).

Pour les fonctions sujet et objet direct, le français se conforme, lors de la substantivation, aux emplois avec antécédent nominal : chacun des deux relatifs a sa fonction propre (§ 17).

Derrière préposition, la langue courante emploie pour le neutre le pronom tonique *quoi*, distinct du *que* objet direct (§ 12) de sorte que s'établit alors une spécialisation : *qui* pour les personnes, *lequel* pour les choses et *quoi* pour le neutre.

OUVRAGES CITÉS

Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 2 vol., 1963 [2].
Avram (M.), *Note asupra pronumelui ceea ce*, dans SCL XXXI (1980), pp. 353–358.
Baciu (I), *Les relatives sans antécédent en français, en italien et en roumain*, dans « Cercetări de lingvistică » XXV (1980), pp. 157–166.
Badía Margarit (A.M.), *Gramática catalana*, Madrid, t. I, p. 62.
Barreto (M.), *Novíssimos estudos da lingua portuguesa*, Rio de Janeiro, 1980 [3].
Battaglia (S.) et Pernicone (V.), *La grammatica italiana*, Torino, 1963 [2].
Battaglia (S.), *Grande dizionario della lingua italiana*, Torino, t. III, 1964.
Bidu (A.), *Cel (a)ce şi cel (a) care*, dans SCL XVII (1966), pp. 87–93.
Bouzet (J.), *Grammaire espagnole*, Paris, 1945.
Camugli (S.) et Ulysse (G.), *Précis de grammaire italienne*, Paris, 1967.
Coste (J.) et Redondo (A.), *Syntaxe de l'espagnol moderne*, Paris, 1965.
Cunha (C.), *Gramática do português contemporâneo*, Belo Horizonte, 1976 [6].
Damourette (J.) et Pichon (E.), *Essai de grammaire de la langue française*, Paris, t. IV, 1969.
Diaconu (I. G.), *Există pronume relative compuse în limba română?*, dans LR VIII (1959), pp. 29–30.
Dunn (J.), *A Grammar of the Portuguese Language*, London, 1930.
Fabra (P.), *Gramática catalana*, Barcelona, 1956.
Fernández (S.), *Gramática española*, Madrid, 1951.
Fornaciari (R.), *Grammatica italiana dell'uso moderno*, Firenze, 1891 [3].
Gabrielli (A.), *Dizionario linguistico moderno*, 1961 [3].
Gili y Gaya (S.), *Curso superior de sintaxis española*, Barcelona, 1948 [2].
Grevisse (M.), *Le bon usage*, Gembloux, 1980 [11].
Hymans-Tromp (I.), *Italiaanse grammatica*, Arnhem, 1964.
Jokinen (U.), *Les relatifs en moyen français : formes et fonctions*, Helsinki, 1978.
Keniston (H.), *Spanish Syntax List*, New York, 1937.
Lombard (A.), *La langue roumaine: Une présentation*, Paris, 1974.
Moignet (G.), *Grammaire de l'ancien français*, Paris, 1976 [2].
Nilsson (E.), *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne*, Lund, 1969.
Noordhof (H.), *La construction relative en italien*, La Haye, 1937.
Par (A.), *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge*, Halle, 1923.
Pezard (A.), *Grammaire italienne*, Paris, 1946 [3].
Ramsey (M.M.) et Spaulding (R.K.), *A textbook of Modern Spanish*, New York, 1965.
Regula (M.) et Jernej (J.), *Grammatica italiana descrittiva*, Bern, 1965.
Rohlfs (G.), *Historische Grammatik der Irtalienischen Sprache*, Bern, t. II, 1949.
Sandfeld (K.) et Olsen (H.), *Syntaxe roumaine*, t. I, Paris, 1936.
Willis (R.C.), *An essential course in Modern Portuguese*, London, 1965.

Novembre 1982

Universités de Gand et de Bruxelles

ANDREI AVRAM

OCLUSIVELE (PRE)PALATALE ȘI AFRICATELE ÎN LATINA ORIENTALĂ ȘI ÎN ROMÂNA COMUNĂ

Prima parte a articolului (1.—8.) este consacrată unor chestiuni de fonetică istorică (inclusiv de cronologie) referitoare la transformarea oclusivelor dentale și velare latinești în oclusive (pre)palatale și, apoi, în africate, ca rezultat al unei succesiuni de trei palatalizări și trei asibilări. În continuare (9.—18.), sînt descrise consecințele fonologice ale acestor schimbări fonetice.

1. La originea prezentului articol s-a aflat intenția noastră de a pune în lumină consecințele fonologice ale unor fenomene fonetice care au jucat un rol esențial în procesul de transformare a sistemului consonantic al latinei în sistemul consonantic al limbii române: palatalizarea și asibilarea. Ar fi fost posibil, în principiu, să alegem, în mod mai mult sau mai puțin arbitrar, unele dintre ipotezele existente referitoare la cele două fenomene fonetice, care să servească drept „bază" a unor interpretări fonologice. Am socotit însă că nu este inutil să ne oprim, în prealabil, asupra unor chestiuni de ordin pur f o n e t i c [1], intervenind în controverse care datează dinainte de contribuțiile, relativ recente, privitare la f o n o l o g i a diacronică a limbii române.

Vom face, mai întîi, cîteva observații asupra apariției și evoluției sunetelor [k̑], [g̑], [t′], [d′], [ţ], [ḑ], [č], [ğ] [2] în latina vulgară orientală de la baza limbii române și în româna comună. Aspectelor fonologice ale istoriei acestor consoane pînă în epoca românei comune inclusiv le va fi consacrată partea a doua a articolului, întemeiată pe ceea ce vom stabili, în prima parte a lui, cu privire la modul și ordinea producerii palatalizărilor și asibilărilor care au dus la constituirea celor două serii de africate din sistemul consonantic al români comune: /ţ/, /ḑ/ și /č/, /ğ/.

2. Se știe că înainte de un element palatal (vocală, semivocală, semiconsoană sau pseudovocală de tipul rom. [ⁱ]) oclusivele nepalatale sînt, în mod necesar, p a l a t a l i z a t e într-o anumită măsură, în sensul că în producerea lor este inclusă — datorită coarticulației — o ridicare

[1] Una dintre aceste chestiuni — explicația faptului că, de exemplu, în *braț*, [prînḑ] au apărut africate diferite de cele din *picior*, [ğur] — a constituit obiectul articolului nostru *Observații asupra apariției africatelor în limba română*, în SCL XXXIV (1983), 3, p. 193—209.

[2] La început toate cele patru africate aveau un timbru palatal, proprietate explicabilă prin originea lor. În cazul africatelor d e n t a l e (alveolare sau alveolo-dentale) această proprietate ar putea fi indicată cu ajutorul semnului diacritic [′]; pentru simplificare, vom folosi însă adesea transcrierea [ţ], [ḑ], în loc de [ţ′], [ḑ′]. Celelalte două africate erau, după toate probabilitățile, identice sau foarte asemănătoare cu [ĉ], [ĝ] din limba literară actuală (consoane alveolo-palatale); le vom numi p r e p a l a t a l e și le vom nota [č], [ğ], cum se procedează în majoritatea lucrărilor consacrate celei mai vechi perioade a istoriei limbii române (în acest caz nu sînt necesare distincțiile făcute, mai ales în studiile de dialectologie, între diversele categorii de alveolo-palatale și palato-alveolarele [č] și [ğ]).

a dosului limbii spre palatul tare (deci spre zona în care se articulează elementul următor). Evident însă, aici nu ne interesează prezența palatalității impusă „automat" de context, ca trăsătură suplimentară (față de trăsăturile caracteristice consoanei nepalatale în cauză), ci transformarea consoanelor nepalatale — în speță, a dentalelor și a velarelor — în consoane p a l a t a l e.

Ultimul termen poate fi (și este) folosit pentru a desemna o categorie de consoane în interiorul căreia trebuie să distingem două subcategorii (lăsînd la o parte postpalatalele, cum ar putea fi numite consoanele articulate în zona palatului moale, pe care, în discuția de aici, este mai convenabil să le numim v e l a r e) : prepalatale și mediopalatale. În seria oclusivelor orale cele două subcategorii sînt reprezentate de [t'], [d'], respectiv, de [ḱ], [ǵ] [3]. Deosebirea dintre ele nu se reduce la faptul că prepalatalele sînt mai apropiate, ca loc de articulație, de dentale ; [t'], [d'] se deosebesc, într-o anumită măsură, de [ḱ], [ǵ] și prin m o d u l de articulație : prepalatalele se aseamănă mai mult decît mediopalatalele cu consoanele a f r i c a t e.

Din cercetările experimentale efectuate asupra consoanelor [t'] și [d'] din unele graiuri dacoromâne rezultă că segmentul fonetic — din punct de vedere acustic, aperiodic — dintre explozia acestor consoane și începutul vocalei următoare are o durată mai mare decît cea a segmentului corespunzător din secvențe de tipul „[ḱ] sau (mai ales) [k] ori [t] + + vocală" și că, prin urmare, se aseamănă cu segmentul aperiodic (cu o durată și mai mare) echivalent al elementului fricativ din structura africatelor de tipul [č], [ǧ] [4]. Nu este deci de mirare că sunetele [t'], [d'] sînt considerate de unii cercetători chiar consoane africate. De exemplu, G. Weigand [5] include cele două oclusive prepalatale (pe care le notează [th'], respectiv, [dy]) printre africatele românești. După Emil Petrovici [6], „*t'* și *d'* (adică $t'^{k'}$ și $d'^{g'}$) sunt într-o mică măsură niște africate, pentru care elementul ocluziv este format dintr-o ocluzivă palatală intermediară între *t* și *k*, respectiv *d* și *g* ..., iar elementul constrictiv (fricativ) este constituit de fricativa palatală *h'*, respectiv *y*" [7].

Dacă [t'], [d'] sînt „cvasi-africate", este normal să presupunem că aceste sunete au existat, în procesul palatalizării și asibilării oclusivelor dentale și velare din latină, ca stadiu imediat anterior africatelor din limbile

[3] Unii cercetători susțin că și latina clasică poseda oclusive mediopalatale (urmate de [i], [e]); vezi de exemplu, François-Xavier Nève de Mévergnies, *Note sur la chronologie des palatalisations « romanes »*, în « Vox Romanica » XXXV (1976), p. 13—21 (împotriva celor susținute în acest articol se pronunță Ernst Risch, *Frühe Palatalisation von* $k^{e,i}$ *und* $g^{e,i}$ *im Lateinischen?*, în aceeași publicație, p. 22—23). Mai plauzibilă este părerea că la prepalatalele [t'], [d'] din latina vulgară tîrzie s-a ajuns, prin faza mediopalatalelor [k'], [ǵ], plecîndu-se de la velarele [k], [g] (care, în mod necesar, erau într-o oarecare măsură palatalizate înainte de [e], [i], deci nu absolut identice cu velarele finale sau urmate de [a], [o], [u] ori de consoane).

[4] Andrei Avram, *Cercetări experimentale asupra oclusivelor prepalatale din graiurile dacoromâne*, în „Fonetică și dialectologie" VI (1969), p. 9—15.

[5] Citat de Sextil Pușcariu, *Limba română*. Vol. II. *Rostirea*, [București], 1959, p. 25.

[6] *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, București, 1935, p. 103.

[7] Cf. Papp István, *Leíró magyar hangtan*, Budapesta, 1966, p. 95 : consoanele [t'] și [d'] din maghiară sînt grupate împreună cu [ţ], [d̦], [č], [ǧ], în categoria africatelor.

romanice [8]; altfel spus, lucrurile se vor fi petrecut ca în unele graiuri dacoromâne : *tei* > [t'ei̯] > [ĉei̯] sau [ćei̯]; *chei* > [t'ei̯] > [ĉei̯] sau [ćei̯] [9]. După părerea lui G. Ivănescu [10], în sistemul fonetic al latinei vulgare de la baza românei „consonantele *t'* și *d'* au existat, desigur, cîteva secole”.

În evoluția secvențelor formate dintr-o dentală sau o velară urmată de [i̯] dispariția semiconsoanei a putut, în principiu, să fie posterioară asibilării, anterioară acestui fenomen dar posterioară apariției consoanei (pre)palatale, simultană cu asibilarea sau, în sfîrșit, simultană cu palatalizarea. De exemplu, cu privire la evoluția secvenței [ti̯a] din lat vulg. **inaltiare* pot fi formulate următoarele ipoteze : 1° [ti̯a] > [t'i̯a] > [ţ'i̯a] > [ţ'a] (mai tîrziu, [ţ'a] > [ţa]); 2° [ti̯a], > [t'i̯a] > [t'a] > [ţ'a]; 3° [ti̯a] > [t'i̯a] > [ţ'a]; 4° [ti̯a] > [t'a] > [ţ'a]. Dată fiind natura însăși a oclusivelor prepalatale [11], considerăm că descrierea corectă a evoluției de la [ti̯a] la [ţ'a] este cea de sub 4° : „cvasi-africata” [t'] a apărut prin „fuziunea” lui [t] cu semiconcoana, devenită, o dată cu aceasta, un fel de fricativă (cu o durată mai mică decît cea a unei fricative obișnuite) [12].

3. Plecînd de la constatarea că, de exemplu, de la velara din **incalciare* s-a ajuns la o africată care a apărut și ca rezultat al trasformării dentalei din **inaltiare* (cf. dr. *încălţa*, *înălţa*), trebuie să admitem că, la un moment dat, cele două consoane originare s-au confundat : velara s-a transformat într-o prelalatală identică cu cea provenită din dentală. Nu există nici un indiciu susceptibil de a îndreptăți ipoteza conform căreia o dată cu schimbarea punctului de articulație al consoanelor [t], [d], respectiv, [k], [g], în contextul „ . . . [i̯]”, deosebirii dintre dentale și velare i-ar fi luat locul o deosebire între prepalatale și mediopalatale : [ti̯] > [t'], [di̯] > [d'], dar [ki̯] > [ḱ], [gi̯] > [ǵ] [13] (de exemplu, **inal*[t']*are*, dar **incal*[ḱ]*are*). Trebuie să presupunem deci că prin „fuziunea” lui [i̯] cu consoana nepalatală precedentă s-a ajuns, chiar de la început, la același tip de oclusive palatale în ambele cazuri : fie [t'], [d'], fie [ḱ], [ǵ]. Dat fiind că africatele în care s-au transformat aceste oclusive au fost, în unele

[8] În toate cazurile, deci și în cel al velarelor urmate de [i], [e] (uneori se admite existența fazei [t'], [d'] numai în evoluția dentalelor urmate de [i], [e], [i̯] și, eventual, a velarelor în contextul”. . . [i̯]”). După Harry A. Deferrari, *The Phonology of Italian, Spanish, and French*, Washington, D. C., 1954, p. 103, lat. [k] urmat de vocale anterioare a evoluat astfel : [k] > > [k'] > [k'ǩ] > [k'y] (cu o sonorizare care s-ar fi produs sub influența vocalei vecine) > [ty] (în transcrierea autorului, [tj]) > [č].

[9] Cf. Gr. Rusu, *Oclusivele palatale* [k'], [ǵ] *în graiurile dacoromâne*, în CL XVIII (1973), 2, p. 227–230.

[10] *Istoria limbii române*, Iași, 1980 (în cele ce urmează : Ivănescu, ILR), p. 128 ; de observat că autorul nu menționează stadiul [t'], [d'] ca rezultat al palatalizării velarelor urmate de [i], [e] (vezi p. 127 și 209 din lucrarea citată). Cu privire la existența acestui stadiu în evoluția de la oclusivele dentale și velare la africate vezi și părerile lui T. Papahagi și I. Șiadbei menționate în §§ **6**, respectiv, **7**. Cf. Georges Straka, *Les sons et les mots. Choix d'études de phonétique et de linguistique* publié par les collègues, les élèves et les amis de l'auteur, [Paris], 1979, p. 324 ; Ion Coteanu, *Structura și evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)*, [București], 1981, p. 62.

[11] Vezi observațiile lui E. Petrovici reproduse mai sus.

[12] După Ivănescu, ILR, p. 124, în evoluția fonetică a unor cuvinte ca lat. *texo, decem, sedeo, extergeo* (în care *ĕ* s-a transformat în [i̯e]) „căderea lui [i̯] pare să se fi produs atunci cînd *t, d, s* și *st* au devenit *ţ, ḑ, ś* și *śt*”.

[13] Invocînd ca argument soarta diferită a grupurilor [ti̯] și [ki̯] în franceză, G. Straka, *loc. cit.*, susține că prin palatalizarea oclusivelor din aceste grupuri s-a ajuns (în secolul al II-lea) la [t'] (consoană p a l a t a l i z a t ă) în primul caz și la p a l a t a l a [t'] în celălalt·

contexte (de exemplu, înainte de [a]) — după unii cercetători în toate contextele[14] — [ţ], [ḑ], consoane anterioare (cu un punct de articulaţie mai avansat chiar decît cel al consoanelor [t'], [d']), avem toate motivele să credem că oclusivele palatale în discuţie erau articulate în partea anterioară (nu în partea centrală) a palatalului tare ; deci [ki̯a], de exemplu, a devenit [t'a], nu [ḱa].

Am încercat să arătăm, cu alt prilej, că africatele finale din cuvinte ca *preţ*, *braţ*, dr. dial. [prînḑ], [sînğorḑ] provin din oclusive prepalatale care s-au asibilat înainte de diftongul egal [i͡u] (pe cînd în cuvintele devenite în dacoromână, *fecior*, *urcior*, dial. [ğos], [ğur] au avut loc schimbările fonetice [t'o] > [čo], [d'u] > [ğu] etc., deci asibiliarea oclusivelor prepalatale înainte de o vocală labială[15]). Întrucît este de presupus că, de exemplu, lat. *brachium* a trecut prin stadiul *[braḱi͡u] înainte de a deveni *[brat'i͡u] (>*[braţi͡u]), se pune întrebarea dacă nu cumva mediopalatalele [ḱ], [ǵ] urmate de [i͡u] au coexistat o bucată de vreme cu prepalatalele [t'], [d'] într-un context identic, „... [i͡u]" (cf. lat. *pretium* > *[pret'i͡u] > *[preţi͡u]). După părerea noastră, răspunsul la această întrebare este negativ. În momentul în care s-a produs transformarea lui *[preti͡u] în *[pret'i͡u] (eventual, chiar mai înainte[16]) au fost „alterate" şi dentalele şi velarele din secvenţe de tipul [ti̯a], [di̯a], [ki̯a], [gi̯a], care, cum am văzut, s-au confundat într-o unică serie de consoane (prepalatale) : [ti̯], [ki̯] > [t'] ; [di̯], [gi̯] > [d']. Or, este cu totul improbabil ca înainte de [i͡u] să nu se fi produs aceeaşi confuzie ; avem toate motivele să credem că formei de plural *[brat'a] (<*[braki̯a] <lat. *brachia*) îi corespundea singularul *[brat'i͡u], nu *[braḱi͡u]. Aşadar, dacă, într-adevăr, consoanele [k] şi [g] urmate de [i͡u] s-au transformat în prepalatale trecînd prin faza [ḱ], [ǵ], această fază nu a putut să dureze decît pînă în momentul în care au apărut prepalatalele în secvenţele [t'i͡u], [d'i͡u] <[ti͡u], respectiv, [di͡u].

Problema apariţiei în contexte identice a mediopalatalelor şi a prepalatalelor nu se pune în cazul fenomenelor —produse la date diferite— prin care au devenit palatale oclusivele din cuvinte ca lat. *caelum*, *gelu*, pe de o parte, şi *texo*, *dico*, pe de altă parte. Este de presupus că velarele au devenit [ḱ], [ǵ] şi, apoi, [t'], respectiv, [d'], dar în nici una dintre etapele acestei evoluţii nu au coexistat două categorii distincte de oclusive palatale (mediopalatalele şi prepalatalele apărute, într-o perioadă anterioară, în *[braḱi͡u], *[rad'a] <lat. *radia* etc. se transformaseră în africate). Cît despre palatalizarea dentalelor din *texo*, *dico*, ea a dus, desigur, direct la apariţia unor prepalatale şi acest lucru s-a întîmplat la o dată la care

[14] Deci şi în cuvinte cum sînt cele devenite, ulterior, *fecior*, [ğur], unde africatele dentale originare s-ar fi transformat în africate prepalatale ; vezi §§ 7 şi 8.

[15] Vezi articolul nostru citat în nota 1, în care am stabilit o legătură între acest context vocalic şi caracterul „rotunjit" al elementului fricativ din africatele [č], [ğ].

[16] Contextul „... [i̯]" este mai favorabil palatalizării decît contextul „... [i]".

nu mai existau oclusive mediopalatale în cuvintele povenite din lat. *caelum*, *gelu* etc. [17].

În concluzie, deosebirea fonetică dintre seriile de sunete [ḱ],[ǵ] și [t'], [d'] nu a putut să corespundă, în nici o etapă a evoluției de la latină la româna comună, unei opoziții între două serii de foneme consonantice palatale, /ḱ/, /ǵ/ și /t'/, /d'/.

4. Transformarea oclusivelor — respectiv, a ,,cvasi-africatelor'' — prepalatale în africate propriu-zise s-a produs ca rezultat al unui proces fonetic care interesează segmentul final din structura consoanelor [t'] și [d'] [18]. Acest segment — după cum am văzut, asemănător cu [ḧ] la consoana surdă și cu [y] la cea sonoră [19] — a devenit o consoană siflantă (lat. *sibilans*) sau o șuierătoare. În cele ce urmează, vom folosi termenul a s i b i l a r e (ca sinonim al lui a f r i c a t i z a r e) pentru a desemna transformarea unei oclusive într-o africată al cărei element final este fie o siflantă (ca în [ţ], [ḑ]), fie o șuierătoare (de tipul celor din [č], [ǧ]).

La originea africatelor sonore, [ḑ] și [ǧ], se găsește nu numai o oclusivă, [d] sau [g], ci și semiconsoana latinească [i̯]. Stadiul fonetic imediat anterior africatei a fost însă, și de data aceasta, reprezentat de o oclusivă prepalatală [20], apărută printr-un proces de consonantizare : semiconsoana [i̯] a devenit, mai întîi, consoană propriu-zisă, menținîndu-și caracterul continuu — probabil, [i̯] > [y] [21] —, iar, apoi, fricativa s-a transformat în oclusiva prepalatală [d'] [22]; din această oclusivă s-a dezvoltat africata [ḑ] înainte de [a] și africata [ǧ] înainte de [o], [u] : lat. *jaceo* > rom. com. *[ḑaku] ; lat. *jocus* rom. com. > *[ǧoku].

5. Asibilarea dentalelor urmate de [i̯] < [i] sau [e] în hiat este datată de Al. Rosetti [23] între secolele I și III, iar cea a lui [k] în secolul al II-lea [24], deci cam în aceeași epocă ; este de presupus că [g] urmat de [i̯] a evoluat paralel cu oclusiva surdă corespunzătoare. O datare mai aproximativă — ,,în epoca imperială'' — este indicată pentru consonantizarea lui [i̯] din

[17] Vezi § 5.

[18] În ce privește partea inițială a oclusivelor prepalatale devenite africate, trebuie să presupunem — avînd în vedere trăsăturile africatelor actuale — că, în decursul timpului, s-a produs o deplasare a punctului de ocluziune în direcția zonei alveolo-dentale; această deplasare a fost mai mare în cazul lui [ţ], [ḑ].

[19] S-ar putea spune că [i̯] s-a păstrat oarecum în aceste elemente, precum și — în grade diferite de la un grai la altul — în șuierătoarele din structura africatelor prepalatale actuale și, pentru o bucată de vreme, în siflantele din structura africatelor dentale (cf. nota 2); după descrierea dată de Sextil Pușcariu, *Lateinisches* ti̯ *und* ki̯ *im Rumänischen, Italienischen und Sardischen* [Sonderabdruck aus dem XI. Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig], Leipzig, 1904, p. 12, sunetul la care s-a ajuns prin africatizarea lui [t] urmat de [i̯] ,,einem *i̯*-haltigen *ts*-Laut gleich war''.

[20] Cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. I. *De la origini pînă în secolul al XVII-lea*. Ediția a doua revăzută și adăugită, [București], 1978, p. 120 : [i̯] inițial a devenit ,,o oclusivă muiată *d'*-''.

[21] Cf. Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier. *Les origines*, Paris, 1901, p. 115.

[22] Această transformare « implique un renforcement, une exagération du relèvement de la langue » (André Burger, *Phonématique et diachronie à propos de la palatalisation des consonnes romanes*, în « Cahiers Ferdinand de Saussure » XIII (1955), p. 23).

[23] *Op. cit.*, p. 626—627.

[24] *Ibidem*, p. 122, 378.

cuvinte ca *jaceo*, *jocus* [25]; ar rezulta că [d'] apărut în acestea a putut să se asibileze fie o dată cu [d'] din *[d'osu] (<lat. *deorsum*), de exemplu, fie mai tîrziu. După Veikko Väänänen [26], cam în perioada dintre secolele II și VI, [di̯], [gi̯], precum și [i̯] din cuvinte ca *jocus* și [g] urmat de [i] sau [e] au ajuns la « un commun dénominateur », care era [dy] sau [dz] (= [ḍ]) « ou plus exactement sans doute, une zone délimitée par les deux et comportant des degrés d'a s s i b i l a t i o n variés selon le temps, la classe sociale, voire la région ». Întrucît de la [d'] apărut prin consonantizarea lui [i̯] din *jaceo*, *jocus* s-a ajuns la sunete identice cu cele rezultate din transformarea lui [d'] < [d] sau [g] + [i] sau [e] în hiat (cf. dr. *zac* și *rază*, *osînză*, respectiv, *joc* și *jos*), trebuie să admitem că schimbarea fonetică [i̯] > [d'] a avut loc, în latina de la baza românei, la o dată anterioară asibilării lui [d'] < [d] sau [g] în contextele menționate [27]. Altfel spus, asibilarea lui [d'] din *[d'oku] (> dr. *joc*), de exemplu, și asibilarea prepalatalei identice din *[d'osu] (> dr. *jos*) s-au produs în aceeași epocă, în secolele I—III; este vorba așadar de unul și același fenomen, p r i m a a s i b i l a r e [28].

Oclusivele prepalatale provenite din velare urmate de [i] sau [e] în cuvinte ca lat. *sacci*, **genna* (sau din labiovelare în aceleași contexte vocalice; cf. dr. *cinci*, *sînge*) s-au asibilat mai tîrziu, prin secolele IV—V. Al. Rosetti menționează că „asibilarea lui *k'* (+ *e*, *i*) e atestată în latină, în secolul al V-lea e.n." și că „în secolul al IV-lea, *g* (+ *e*, *i*) nu mai era o oclusivă" [29]. Fenomenul avut în vedere aici este a d o u a a s i b i l a r e.

Ulterioară schimbării fonetice la care ne-am referit în alineatul precedent este asibilarea oclusivelor prepalatale provenite din dentale urmate, în latina clasică, de *ĕ* sau *ae* sub accent sau de *ī* accentuat ori, în unele cazuri, neaccentuat (cf. dr. *țes*, *zadă*, *bărbați*, *zic*). În cuvinte ca lat. *texo*, *daeda* dentala a devenit prepalatală ca rezultat al acțiunii primului element al secvenței [i̯e] sau [i͡e] (eventual, [i̯ę] sau [i͡ę], cînd în silaba următoare se găsea o vocală semideschisă sau deschisă) [30]. Unii lingviști presupun că și vocala [i] <lat. clas. *ī* s-a diftongat, atît sub accent, cît și — în anumite condiții — în poziție neaccentuată; după Sextil Pușcariu [31], lat. *ī* accentuat a devenit [i̯i], iar „cînd *i* se găsea în desinențe, cînd deci îndeplinea un rol distinctiv morfologic, îl vedem că produce asupra consonantelor precedente același efect, deși îi lipsește condiția esențială, ac-

[25] *Ibidem*, p. 120.

[26] *Introduction au latin vulgaire*. Nouvelle édition revue et complétée d'une anthologie avec commentaires, Paris, 1967, p. 55.

[27] După G. Straka, *op. cit.*, p. 325, [d'] provenit din [i̯] inițial a apărut în prima jumătate a secolului al III-lea.

[28] Prima asibilare cuprinde și schimbările [t'] > [ṭ] și [d'] > [ḍ] produse, în cuvinte de tipul lat. *brachium*, *prandium*, înainte de diftongul egal [i͡u] (vezi § 3).

[29] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 379 (vezi și p. 121), respectiv, p. 123.

[30] În majoritatea lucrărilor de fonetică istorică a limbi române se consideră că [ę] <lat. *ĕ*, *ae* a devenit un diftong ascendent; conform altei păreri, diftongul era egal (vezi Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 40, 68). Cu privire la gradul de deschidere al celui de al doilea element al diftongului — [e] sau [ę] — vezi nota 86.

[31] *Cercetări și studii*. Ediție îngrijită de Ilie Dan. Prefață de G. Istrate, București, 1974, p. 381; cf. idem, *Lateinisches* tḭ *und* kḭ..., p. 167: „betontes lat. *ae*, *ĕ* und *i* werden wie *i̯e*, *i̯i* behandelt". Pentru detalii asupra tratamentului lat. *ī* vezi Marius Sala, *Contributions à la phonétique historique du rumain*, Paris, 1976, p. 162—170.

centul''. Așadar, înainte de a se transforma în [t'i], [d'i], grupurile [ti], [di] au trecut prin faza [ti̯i], [di̯i]; de exemplu, lat. clas. *dico* > lat. vulg. (în varianta tîrzie de la baza românei) *[di̯iku] > *[d'iku] > rom. com. *[ḑiku]. Conform cronologiei stabilite de Al. Rosetti [32], asibilarea avută în vedere aici — a t r e i a a s i b i l a r e — s-a produs după secolul al VI-lea [33].

Din cele arătate mai sus reiese că la africatele din româna comună s-a ajuns printr-o succesiune de trei asibilări și că fiecare dinre acestea a fost precedată de o palatalizare; distingem deci t r e i p a l a t a l i z ă r i: prima a afectat oclusivele dentale și velare, a doua numai velarele (cu ele s-au confundat, în prealabil, labiovelarele), a treia numai dentalele (de fapt, în momentul celei de a treia palatalizări nu mai existau velare în contexte care să poată determina trasformarea lor în prepalatale). Referindu-se la soarta oclusivelor dentale, O. Nandris încadrează fenomenul produs în cuvinte ca lat. *pretium*, *radia* în palatalizarea numită romanică; palatalizarea din cuvinte ca lat. *texo*, *dico* este numită protoromânească (« protoroumaine »)[34].

6. Există unele neconcordanțe între opiniile specialiștilor cu privire la cronologia absolută a fenomenelor de palatalizare și de asibilare [35], precum și asupra raportului cronologic dintre ultimele două asibilări, pe de o parte, și ,,momentul'' trecerii de la latina vulgară orientală la limba română, pe de altă parte. De exemplu, în timp ce, cum am văzut, Al. Rosetti datează africatizarea velarelor (respectiv, a prelalatalelor foste velare) urmate de [i], [e] în secolele IV—V, G. Ivănescu consideră că ,,africatizarea vechilor *c* și *g* latinești urmați de *e* și *i* este un fenomen românesc, iar nu latinesc popular'' [36], opinie care ar presupune, dacă nu chiar plasarea fenomenului în epoca românei comune, cel puțin admiterea faptului că el s-a produs concomitent cu trecerea de la latină la română, ceea ce ne-ar conduce la o dată posterioară celei indicate de Al. Rosetti (deci posterioară secolului al VI-lea) [37].

[32] *Op. cit.*, p. 373.

[33] Prin urmare, cu puțin înainte de (sau chiar în) epoca românei comune, care, după părerea aceluiași autor, ,,e cuprinsă între secolele al VII-lea și al VIII-lea de o parte, și secolul al X-lea de altă parte'' (Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 359).

[34] Octave Nandris, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 124, 127; romanică (« produite à l'époque du roman commun ») este considerată și palatalizarea velarelor urmate de [i], [e] (p. 229). După A. Burger, *op. cit.*, p. 22, 25, palatalizarea romanică a afectat toate consoanele, deci și labialele. De aceeași părere este E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română*, în SCL VII (1956), 3—4, p. 163—168, care numește ,,muiate'' nu numai (p r e) p a l a t a l e l e din *[akkapt'are], *[ak'a], *[fil'a] etc. (> dr. *acăța*, respectiv, *ață*, *fie*), ci și, de exemplu, l a b i a l a dintr-un cuvînt cum este cel notat *[rob'u] (> dr. *roib*). Vezi critica acestei păreri la Ivănescu, ILR, p. 127. După cum am mai spus (vezi § 2), pe noi ne interesează numai palatalizarea care a avut ca efect schimbarea locului de articulație al oclusivelor dentale (orale) și velare.

[35] Vezi H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București, Paris, 1978, p. 196—200 (cu trimiteri la bibliografia chestiunii).

[36] Ivănescu, ILR, p. 80.

[37] După Ivănescu, ILR, procesul de formare a limbii române s-a încheiat în secolul al VII-lea (p. 179) sau ,,pe la anul 800'' (p. 180). H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 199—200, este de părere că africatizarea (asibilarea) în discuție s-a produs, probabil, în secolul al V-lea sau la începutul secolului următor.

În ce priveşte cronologia relativă a schimbărilor fonetice care ne interesează, menţionăm că palatalizarea şi asibilarea oclusivelor dentale din cuvinte ca *texo*, *dico* sînt considerate de unii cercetători fenomene mai vechi decît palatalizarea şi asibilarea velarelor urmate de vocale anterioare. De exemplu, după Tache Papahagi [38] „cronologiceşte, *ţ* provenit din *t* + *e*, *i* e mai vechi decît dr. *č* sau ar. *ţ* proveniţi din *c*+*e*, *i*". Autorul invocă în sprijinul părerii sale faptul că, în timp ce dentalele s-au transformat direct în prepalatale, velarele au trebuit să treacă prin stadiul [ḱ], [ǵ] înainte de a deveni [t'], [d'], sunete care, cum susţine, cu dreptate, T. Papahagi, au existat, la un moment dat, şi în evoluţia de la velare la africate [39]. De aici nu rezultă însă nicidecum că, să zicem, lat. *cera* nu a putut deveni *[t'era] (sau *[t'ęra]) — trecînd prin faza *[ḱera] — la o dată anterioară transformării în [t'] a dentalei dintr-un cuvînt ca lat. *texo*.

Pe de altă parte, I. Şiadbei [40] scrie : « du fait que T + Ĕ > *tye* >**ts*- est connu par tous les dialectes, tandis qu'on a des traitements différents pour C + Ē, il résulte que le premier traitement est antérieur ». Este greu de văzut însă în ce măsură pot constitui un argument aceste „tratamente diferite", o dată ce ele sînt posterioare unui stadiu de evoluţie (reflectat de româna comună) care se caracteriza, cum admite şi I. Şiadbei [41], printr-un s i n g u r tip de africate descendente din velarele urmate de vocale palatale [42].

7. Există divergenţe de păreri şi cu privire la tipul de africate la care s-a ajuns ca rezultat d i r e c t al primei şi al celei de a doua asibilări, în cuvintele care, astăzi, conţin (în toate dialectele sau numai în grupul nordic) africate prepalatale.

După unii lingvişti, în cuvinte ca lat. **matteuca*, *urceolus*, *deorsum*, **giurus* (înainte de vocală labială, în poziţie nefinală), de la [ti̯], [ki̯], [di̯], [gi̯] s-a ajuns, mai întîi, la africate dentale, iar acestea s-au transformat, ulterior, în africate prepalatale. Referindu-se la deosebirea dintre africatele din cuvinte ca *picior* (a), pe de o parte, şi *ţes* (b) sau *puţ* (c), pe de altă parte, Al. Philippide scrie : „chipul deosebit în care este tratat *t* + *ĭ* + *voc* în cazurile a, b, c se explică prin aceea că la b, c, *ĭ* a căzut îndată după ce a avut loc africatizarea lui *t* în *ţ*, pe cînd la a *ĭ* a continuat să existe după *ţ* precedent pînă în momentul cînd *ţ* + *ĭ* + *voc* > *č* + *voc*" [43] ; de exemplu, „în *púţĭu* *ĭ* a dispărut imediat după naşterea africatei *ţ*, pe cînd în *peţĭŏlu* [44] *ĭ* a continuat să trăiască după *ţ* o bucată de vreme, aşa încît grupul *ţĭo* s-a putut preface în *čo*" [45]. Explicaţii de acelaşi gen se dau

[38] *Din epoca de formaţiune a limbei române*, în „Grai şi suflet" I (1923—1924), 2 (1924), p. 215.

[39] *Ibidem*, p. 214—215. Asibilarea prepalatalelor provenite din dentale s-ar fi încheiat în secolul al VI-lea, iar cea a prepalatalelor provenite din [k], [g] cu un secol mai tîrziu (p. 216).

[40] *Latin d'Orient et roumain commun*, în « Revue des études indo-européennes » III (1943) 3—4, p. 226.

[41] Vezi § **7**.

[42] Cu privire la natura acestor africate vezi discuţia din §§ **7** şi **8**.

[43] Alexandru Philippide, *Originea românilor*. Volumul al doilea. *Ce spun limbile română şi albaneză*, Iaşi, 1927, p. 149. În pasajul reprodus aici am înlocuit semnul < cu > (savantul citat atribuie acestor semne valori opuse celor obişnuite în lucrările de lingvistică).

[44] Sic ; recte : *peţĭŏlu*.

[45] Al. Philippide, *op. cit.*, p. 69.

și pentru tratamentul dentalei sonore și pentru cel al velarei [k] [46]; se subînțelege că o explicație analoagă trebuie avută în vedere și pentru tratamentul diferit al celor două velare sonore din *(Sanctus) Georgius* ([ğ], respectiv, [ḑ] : dr. dial. [sîngorḑ]).

Existența unor faze intermediare [ţ'i̯], [ḑ'i̯] — notate [t's'y], [d'z'y] — între [ti̯], [di̯], [ki̯], [gi̯] și [č], [ğ] este admisă de O. Nandris [47]. Același autor susține că în evoluția de la velare la [č], [ğ] în cuvinte ca lat. *cera*, *gelu* au existat fazele pe care le notează [k'y] > [k's'y] > [t'šy] și, respectiv, [g'y] > [g'z'y] > [d'žy]; deci și în acest caz ar fi avut loc transformarea celui de al doilea element al africatei din siflantă în șuierătoare [48]. Ipoteza potrivit căreia, în ambele situații menționate aici, la africatele prepalatale s-a ajuns trecîndu-se prin stadiul cu africate dentale se regăsește la Em. Vasiliu [49].

I. Șiadbei [50] este de părere că în cuvinte ca *fetiolus*, **giurus* asibilarea dentalelor și a velarelor — devenite, în prealabil, oclusive prepalatale (ca și dentalele și velarele din *titia*, *facia* etc. [51]) — a dus la apariția unor africate prepalatale, dar cu privire la reflexele velarelor din *cera*, *gelu* etc. ajunge la concluzia că « les mi-occlusives dialectales *ts'*, *dz'* (en mr., megl., istr.), ne peuvent pas être résultées de *tš*, *dž*, mais continuent, avec une mouillure plus ou moins accentuée, l'état roumain commun **ts'* » [52] (de adăugat **dz'*).

Al. Graur [53] admite că „în dacoromână grupurile *ţio*, *ţiu* sub accent au devenit *čo*, *ču* (lat. *fetiolus>fecior*)", dar în cazul asibilării oclusivelor velare urmate de [i], [e] consideră „mai verosimilă" ipoteza conform căreia africatele originare au fost prepalatale, nu dentale.

În ce privește pe [č], [ğ] înainte de [ó] sau [ú], în cuvinte ca dr. *fecior*, dial. [ğur], ambele posibilități — cu sau fără un stadiu intermediar [ţ], [ḑ] — sînt avute în vedere de G. Ivănescu : [t] „poate că și urmat de *i̯ó* și *i̯ú*, în latina populară de la baza românei a devenit tot *ţ*, ca și în celelalte limbi romanice, iar acest *ţ*, pe teren românesc — în epoca de formație a românei —, a devenit *č*" ; [d] „poate că, urmat de *ó* și *ú* [sic], în latina populară de la baza românei a sunat tot *ḑ*, care mai tîrziu a devenit *ğ*" [54].

Fără a intra în amănunte, Iorgu Iordan [55] este de părere că [ţ] < [ti̯], [ki̯] a devenit, în unele contexte, [č] după epoca românei co-

[46] *Ibidem*, p. 157, respectiv, 165–166. Cu privire la soarta pe care au avut-o, după Al. Philippide, velarele din lat. *caelum*, *gelu*, vezi mai jos, în acest paragraf.

[47] *Op. cit.*, p. 237.

[48] *Ibidem*, p. 238.

[49] *Op. cit.*, p. 90–91, 99 (asupra părerilor acestui din urmă autor vom reveni, mai pe larg, în § 15).

[50] *L'origine et l'évolution des mi-occlusives roumaines*, în BL XII (1944), p. 77–80.

[51] *Ibidem*, p. 72–73.

[52] *Ibidem*, p. 81.

[53] *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 32.

[54] Ivănescu, ILR, p. 126 ; la aceeași pagină și, respectiv, la p. 127 din aceeași lucrare se fac afirmații similare cu privire la tratamentul lui [k] și al lui [g] în contextele menționate. La p. 128 autorul nu mai are însă în vedere decît una dintre cele două posibilități, și anume transformarea oclusivelor urmate de [i̯ó], [i̯ú] în africate dentale : în tabloul care înfățișează „sistemul fonetic al latinei populare de la baza românei" figurează „*t'* > *ţ*" și „*d'* > *ḑ*"(sic), dar nu și africatele prepalatale.

[55] *Scrieri alese*, București, 1968, p. 91.

mune : „la despărţirea dialectelor româneşti n-a existat decît un singur sunet, şi anume *ts*".

Avînd în vedere evoluţia lui [k] urmat de [i], [e], S. Puşcariu a susţinut, într-o lucrare mai veche [56], că stadiul atins în româna comună a fost cel notat [tś] (= [ţ']) şi că abia după despărţirea meglenoromânei de dacoromână africata [tś] s-a transformat în [ţ] la sud şi în [č] la nord de Dunăre. Într-un studiu ulterior (publicat în 1937 [57]), acelaşi savant scrie însă, referindu-se la soarta velarelor urmate de vocale palatale : „încă din epoca de formaţie a limbii române existau deosebiri dialectale la românii sudici şi la cei nordici".

Vechimea mare a deosebirilor dialectale privitoare la reflexele oclusivelor velare urmate de [i], [e] este admisă şi de T. Papahagi [58] (oclusivele prepalatale provenite din aceste velare „au dat concomitent *č*, *ǧ* în dacoromână şi *ţ*, *dz* în aromână") şi de Al. Philippide [59] („de la capul locului altă dezvoltare au avut grupurile *c* + *e*, *i*, *g* + *e*, *i* în dacoromân decît în macedoromân" ; „aproximativ în secolul VI o separare oarecare a avut loc între neamul românesc care vorbeşte dialectul dacoromân şi între acel care vorbeşte dialectul macedoromân") [60].

8. Î n p r i n c i p i u, nu poate fi exclusă ipoteza potrivit căreia stadiul [č], [ǧ] a fost precedat de stadiul [ţ], [ḑ] în evoluţia de la lat. *petiolus*, **giurus* la rom. com. *[pičoru], *[ǧuru] [11]. Nu vedem însă cum ar putea fi explicată, în cadrul acestei ipoteze, deosebirea dintre tratamentul dentalelor din lat. *petiolus*, *matteuca*, *deorsum*, pe de o parte, şi din *puteum*, *sentio*, *prandium*, pe de altă parte (vezi şi reflexele velarelor în contexte de acelaşi tip). Spunînd că [ţ] din [peţi̯olu] s-a transformat în [č] deoarece în acest cuvînt [i̯] „a continuat să trăiască" [62] nu furnizăm, de fapt, nici o explicaţie, ci doar înlocuim o problemă cu alta : de ce nu s-a întîmplat acelaşi lucru şi în *[puţi̯u]?

În explicaţia dată de noi faptului că în *picior*, de exemplu, a apărut — chiar în momentul asibilării — o africată diferită de cea din *puţ* nu există dificultăţi de genul celei semnalate mai sus ; ne menţinem această explicaţie, socotind că în favoarea ei pot fi aduse suficiente argumente (de fonetică generală şi de altă natură) [63].

[56] *Lateinisches* ti̯ *und* ki̯..., p. 178.

[57] Vezi acum Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*, p. 432.

[58] *Op. cit.*, p. 216.

[59] *Op. cit.*, p. 227. Vezi critica părerii lui Al. Philippide la G. Ivănescu, *Lingvistică generală şi românească*. Ediţie, note şi indice de Vasile Şerban şi Vasile D. Ţâra, Timişoara, 1983 (în cele ce urmează : Ivănescu, LGR), p. 178, 180, 183.

[60] O părere similară, la A. Rosetti, *Sur le traitement de lat.* c *devant voyelle antérieure en roumain*, în BL VI (1938), p. 260 : « nous ne voyons aucune raison de ne pas expliquer les traitements daco- et macédo-roumains du *c* latin par deux filières différentes (*tš* et *ts*), dont le point de départ commun est situé à une époque antérieure au passage de *k* à *tš* » ; ulterior, autorul a renunţat la această părere (vezi nota 74). Vezi şi § **8**.

[61] Cu privire la a doua asibilare vezi mai jos, în acest paragraf.

[62] Vezi § **7**.

[63] Vezi § **3** şi, pentru detalii, articolul nostru citat în nota 1. În acelaşi articol am discutat pe larg ipoteza conform căreia şi în *puţ*, *braţ*, [prînḑ] etc. au existat, la început — ca rezultat direct al primei asibilări —, africate prepalatale (ca şi în *picior*, *măciucă*, [ǧur] etc.) : *[puču], *[braču], *[prănǧu] etc. (M. Sala, *op. cit.*, p. 122—123, 128—129).

În ce priveşte soarta velarelor urmate de [i], [e], ni se pare potrivit să începem prin a cita părerea lui W. Meyer-Lübke [64] asupra asibilării lui [k] în limbile romanice : « L'hypothèse que *ts* provient de *tš* manque aussi bien de confirmation historique que l'hypothèse contraire, selon laquelle *tš* conduirait à *ts* : les deux sons paraissent s'être développés en prenant l'un et l'autre un point de départ commun ». În spiritul acestei păreri, am putea, teoretic vorbind, să admitem (în acord cu unii dintre cercetătorii amintiţi în paragraful precedent) că deosebirea care constă, astăzi, în prezenţa unor africate prepalatale în dr. *cer*, *ginere*, dar a unor africate dentale în formele corespunzătoare din aromână continuă o deosebire apărută chiar în momentul asibilării ; de exemplu, [ke] > [t'e] > [če] într-o arie a latinei pe cale de a deveni română şi [ke] > [t'e] > [ţe] într-o altă arie (în sud). Dacă însă admitem că cele trei palatalizări şi cele trei asibilări s-au succedat în ordinea indicată mai sus [65], ipoteza unui dublu tratament al oclusivelor prepalatale provenite din velare urmate de [i], [e] trebuie eliminată, din motivele arătate în continuare.

În cazul cînd asibilarea oclusivelor menţionate ar fi dus, cum susţin unii lingvişti [66], la apariţia a două tipuri de africate — [č], [ğ] în ramura latinei (sau a „romanicii balcanice'') din care s-au dezvoltat dacoromâna şi istroromâna, [ţ], [ḑ] în latina de la baza dialectelor aromân şi meglenoromân — , în aceste din urmă dialecte ar trebui să existe astăzi fonetisme ca *[ţăr] „cer'', *[ḑăr] „ger'', căci velarizarea vocalelor palatale, care s-a produs după africatele rezultate din a treia asibilare (cf. rom. com. *[viţelu] > ar. [yiţăl]), nu ar fi putut să nu se producă şi în secvenţele [ţe], [ḑe], existente de mai înainte, conform ipotezei în discuţie, în cuvinte ca *[ţeru] <lat. *caelum*, *[ḑeru] <lat. *gelu*.

Ţinînd seamă de cronologia relativă la care ne-am mai referit, nu putem accepta nici ipoteza transformării oclusivelor prepalatale din cuvinte ca *[fat'e], *[t'eru], *[fud'e], *[d'eru] (<lat. *facit*, respectiv, *caelum* [67] sau *quaero*, *fugit*, *gelu*) în africate dentale, în latina de la baza tuturor celor patru dialecte (eventual, în româna comună ; oricum, în conformitate cu această ipoteză, africatele prepalatale din dacoromână şi istroromână ar proveni din [ţ], [ḑ]). Dacă, de exemplu, de la lat. *facit* (>* [fake] > *[fak̑e] > *[fat'e]) s-ar fi ajuns, prin a doua asibilare, la *[faţe], această formă ar fi trebuit să se confunde cu rezultatul evoluţiei lui **facie* — pluralul lui *facia* (= lat. clas. *facies)* — , devenit, după prima palatalizare, *[fat'e] şi, apoi, după prima asibilare, *[faţe][68] ; or, această confuzie nu s-a produs.

Admiţîndu-se provenienţa directă din oclusive (nu din mai vechi africate prepalatale) a africatelor dentale din ar. [ţer], [ḑer], faptul că în

[64] *Grammaire des langues romanes*. Traduction française par Eugène Rabiet. Tome premier : *Phonétique*, Paris, Leipzig, 1890, p. 339.

[65] Vezi § 5.

[66] Vezi partea finală a § 7.

[67] Pentru discuţia noastră nu prezintă importanţă data la care [l] intervocalic a devenit [r].

[68] Pluralul *feţe* este analogic (cf. *fată — fete)*. Genitiv-dativului sg. articulat *faţeei*, atestat în dacoromâna din secolul al XVII-lea (vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii române*..., p. 547) trebuie să-i fi corespuns pluralul nom.-acuz. nearticulat **faţe*. Din rom. com. *[faţe] provine ar. (pl.) *faţă*, cu transformarea în [ă] a lui [e] precedat de [ţ] (Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1932, p. 378).

cuvintele din această categorie velarizarea vocalelor anterioare nu a avut loc ar putea fi, în aparenţă, explicat prin existenţa unei deosebiri între cele două africate şi sunetele la care s-a ajuns ca rezultat al asibilării dentalelor din lat. *texo*, *dico*. Această explicaţie ar fi în concordanţă cu părerea lui I. Şiadbei [69], după care în româna comună au existat t r e i serii de africate — [ts], [dz]; [tš], [dž]; [ts'], [dz'] [70] —, ultima serie reprezentînd aşa-numitul „type post-dental mouillé" [71]: *[ts'eru] <lat. *caelum*, [dz'eru] <lat. *gelu*. Nu credem însă că are şanse de a corespunde realităţii presupunerea (de altfel, neargumentată) potrivit căreia, alături de prepalatale, au coexistat două tipuri de africate postdentale, care erau muiate (= cu timbru palatal) sau nemuiate, în funcţie de tipul oclusivelor latineşti originare. Şi dentalele, şi velarele au devenit oclusive prepalatale înainte de a se asibila, şi — dacă admitem că asibilarea s-a produs mai devreme în lat. *caelum* decît în lat. *texo* [72] şi că africatele rezultate aveau, la început, un timbru palatal, în ambele cazuri — nu vedem cum ipotetica postdentală din *[ts'eru] ar fi putut să-şi păstreze „muierea" într-o perioadă în care postdentala apărută în forma care descindea din *texo* şi-a pierdut această proprietate. De ce de la *caelum*, prin faza *[kẹlu], s-ar fi ajuns la o formă cu o postdentală muiată (rom. com. [ts'eru]), iar de la *texo*, prin faza notată de I. Şiadbei *[tyéssu] (deci cu oclusiva urmată de [i̯]!), s-ar fi ajuns la o formă cu o postdentală considerată nemuiată (rom. com. [tsésu]) [73]?.

După părerea noastră, africatele apărute ca rezultat al celei de a doua asibilări s-au confundat cu una dintre cele două serii de africate preexistente, şi anume cu seria prepalatalelor. Credem aşadar că de la velarele din secvenţele [ki], [ke], [gi], [ge] s-a ajuns la [č], [ğ] — stadiu de evoluţie propriu românei comune [74] — şi că, ulterior, africatele prepalatale din cuvinte ca *face(re)*, *fugi(re)* au devenit dentale în aromână şi în meglenoromână. S-a făcut observaţia că această ultimă transformare a putut să se producă numai după velarizarea (posteriorizarea) vocalelor [i], [e] precedate de africatele [ţ], [ḑ] rezultate din prima şi din cea de a treia asibilare (respectiv, după „depalatalizarea" celor două africate); dacă ea ar fi avut loc înainte de velarizare, *[ţeru] (<rom. com. *[čeru]), de exemplu, ar fi devenit în aromână *[ţăr] [75] (întocmai ca în cazul în care africata din *[ţeru] ar fi provenit direct din [t'] [76]).

[69] *L'origine et l'évolution*...

[70] Am menţinut transcrierea fonetică folosită de autorul citat.

[71] I. Şiadbei, *L'origine et l'évolution*..., p. 72, 80—84.

[72] Vezi §§ 5 şi 6.

[73] I. Şiadbei, *L'origine et l'évolution*..., p. 73, respectiv, 81.

[74] Lucru admis, se pare, de majoritatea cercetătorilor. Vezi, de exemplu, O. Densusianu, *op. cit.*, p. 215; J.-A. Candréa-Hecht, *Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme*, Paris, 1902, p. 31, 34; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*..., p. 379 (cu privire la [ţ] din ar. *ţeară*, *ţer*, *ţină* = dr. *ceară* etc.: „sînt însă indicii suficiente că pronunţarea *ts* este recentă"); Emil Petrovici, *Unitatea dialectală a limbii române*, în SCL XV (1964), 4, p. 439—440; Em. Vasiliu, *op. cit.*, p. 102—103 (după acest autor însă prepalatalele din româna comună ar proveni din [ţ'], [ḑ']; vezi § 15); M. Sala, *op. cit.*, p. 134; Ivănescu, ILR, p. 80; Ivănescu, LGR, p. 182 („pe tot teritoriul românesc primitiv *c* şi *g* latineşti + *e* şi *i* s-au africatizat în *č* şi *ğ*"); I. Coteanu, *op. cit.*, p. 79. Spre acceptarea tezei potrivit căreia ar., mr. [ţ], [ḑ] provin din rom. com. [č], [ğ] înclină şi Th. Capidan, *Meglenoromânii. I. Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, 1925, p. 131 (cf. idem. *Aromânii*..., p. 322). Pentru alte păreri vezi § 7.

[75] Ivănescu, LGR, p. 180—181.

[76] Vezi mai sus, în acest paragraf.

Menţinerea africatelor prepalatale urmate de [u], [o] în dialectele sudice (cf. ar. [fičor]) se explică prin acţiunea aceloraşi factori care au determinat apariţia unei şuierătoare (nu a unei siflante) în momentul asibilării oclusivelor prepalatale din *[fet'olu], *[d'uru] etc. [77]. Cît despre forme ca ar. *cinuşe*, *cirşescu*, s-a arătat că păstrarea lui [č] (africată a cărei parte finală este o şuierătoare de tipul lui [ş]) se datorează influenţei asimilatoare a lui [ş] din silabele următoare [78].

9. Vom încerca acum să stabilim care au fost schimbările fonologice produse, în latina pe cale de a deveni română, ca urmare a proceselor fonetice descrise mai sus. Pentru simplificare, uneori vom lua în consideraţie numai consoanele surde, admiţînd că fenomenele de fonologizare şi defonologizare care au avut loc în seria sonorelor au fost paralele cu cele din subsistemul oclusivelor (respectiv, al oclusivelor şi africatelor) surde.

Consecinţa primei palatalizări – [ti̯], [ki̯] > [t']; [di̯], [gi̯] > [d'] [79] – a constatat în apariţia a două foneme noi, care ar putea fi notate /t'/, /d'/ sau /ḱ/, /ǵ/. Întrucît oclusivele prepalatale nu se opuneau unor mediopalatale, iar termenii clasei de localizare intermediare între dentale şi velare sînt notaţi de obicei, în lingvistica românească, /ḱ/, /ǵ/, preferăm această transcriere fonologică; fonemele nou apărute erau deci /ḱ/ şi /ǵ/ [80]: *[fat'a] (<lat. vulg. *facia*) = /faḱa/; *[fat'e] (<lat. vulg. **facie*) = /faḱe/; *[d'uru] (<lat. vulg. **giurus* <gr. γῦρος) = /ǵuru/; *[řad'a] (<lat. *radia*) = /Řaǵa/.

Opoziţiile /ḱ/ : /k/ şi /ǵ/ : /g/ se neutralizau înainte de [i͡u] [81] şi înainte de [i] în anumite alte poziţii decît cea din diftongul [i͡u]: din primul context erau excluse velarele (acestea deveniseră, ca şi dentalele, prepalatale: *[brat'i͡u] etc.); din celălalt erau excluse prepalatalele [t'], [d'] (prima palatalizare nu a afectat velarele din cuvinte ca lat. *cinque* = *quinque*).

După prima asibilare au apărut – cum am văzut mai sus – două feluri de africate, [ţ'] şi [č] (respectiv, [ḑ'] şi [ğ]), în distribuţie complementară: dentala putea fi urmată numai de vocalele [a], [e] (la finală, şi [i]: *[soţi] <lat. *socii*) şi de diftongul [i͡u]; prepalatala era întotdeauna urmată de vocalele [u] sau [o] accentuate sau de [u] în poziţie protonică [82]. În aceste condiţii, este evident că sunetele [ţ'] şi [č] trebuie interpretate ca variante ale aceluiaşi fonem (la fel, erau fonologic identice sunetele [ḑ'] şi [ğ]). Se pune întrebarea dacă prima asibilare a produs o modificare în inventarul de foneme şi de trăsături distinctive (t. d.) sau ea trebuie interpretată ca simplă schimbare la nivelul alofonelor: fonemul /ḱ/ continuă să existe, dar el are două variante noi, [ţ'] şi [č], care au luat locul

[77] Cf. § 3 şi nota 15; vezi şi M. Sala, *op. cit.*, p. 133.

[78] M. Sala, *op. cit.*, p. 132 (cu bibliografia chestiunii).

[79] Cu privire la palatalizarea înainte de [i͡u] vezi § 3 şi nota 28.

[80] Constituind o clasă de localizare (a palatalelor), se înţelege că aceste foneme nu pot fi considerate partenerele „palatalizate" ale unor consoane „dure" (dentale sau velare); cf. Victor Iancu, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, [Timişoara], 1975, p. 31–32.

[81] Realizare în poziţie posttonică finală a secvenţei de vocale /iu/.

[82] Nu dispunem de exemple pentru [č] + [u] înainte de accent; pentru sonora corespunzătoare pot fi citate cuvinte ca *[ağutori͡u].

variantei [t']. Este însă uşor de văzut că adoptîndu-se cea de a doua interpretare ar trebui să încadrăm pe /ḱ/ într-o clasă de localizare — a palatalelor sau, în termeni acustici, a consoanelor acute (nongrave) compacte —, ceea ce nu ar fi în concordanţă cu indiferenţa fonemului în discuţie faţă de opoziţia corespunzătoare t.d. [± compact] : acest fonem se realiza cînd ca [č], consoană compactă, cînd ca [ţ'], consoană necompactă (difuză). Ţinînd seamă de situaţia descrisă aici, trebuie să admitem că fonemul ale cărui variante erau [č] şi [ţ'] nu era /ḱ/, ci un nou fonem ; el se opunea onclusivei /t/, tot o consoană acută, nu prin faptul că ar fi fost fonologic compact, ci prin caracterul lui de africată, adică prin faptul că poseda t. d. [+ strident] [83]. Noul fonem va fi notat /tś/ (sonora corespunzătoare va fi notată /dź/) ; aşadar : *[mačuka] = /matśuka/ ; *[faţ'a] = /fatśa/.

Opoziţiile /tś/ : /k/ şi /dź/ : /g/ se neutralizau în aceleaşi contexte în care, în faza precedentă (înainte de prima asibilare), se neutralizau, cum am văzut mai sus, opoziţiile /ḱ/ : /k/ şi /ǵ/ : /g/.

Din cele arătate în rîndurile precedente reiese că, după părerea noastră, prima asibilare a dus la apariţia, atît în seria surdelor, cît şi în cea a sonoarelor, a cîte d o u ă sunete noi (consoane africate), dar a cîte u n u i singur fonem. Schimbarea produsă în inventarul de foneme — /ḱ/ > /tś/ ; /ǵ/ > /dź/ — a coincis cu îmbogăţirea inventarului de t.d., prin apariţia trăsăturii [±strident] (în tabloul de mai jos şi în tablourile similare prezentate mai departe figurează numai africata — respectiv, africatele — şi oclusivele surde, cu specificarea numai a unora dintre trăsăturile lor distinctive) :

	p	t	ḱ	k			p	t	tś	k
Grav	+	−	−	+		Grav	+	−	−	+
Compact	−	−	+	+	→	Compact	−	0	0	+
						Strident	0	−	+	0

10. A doua palatalizare — [k], [g] > [t'], [d'] înainte de [i], [e] — nu a modificat în nici un fel statutul fonologic al celor patru consoane africate preexistente ; ele au rămas variante a două foneme : [ţ'] şi [č] = = /tś/ ; [ḑ'] şi [ğ] = /dź/. Problema statutului fonologic al oclusivelor [t'], [d'], reapărute prin această palatalizare — realizări ale fonemelor /ḱ/, /ǵ/ sau variante ale velarelor /k/, /g/ — va fi examinată mai departe [84].

A doua asibilare — *[t'eru] > *[čeru] etc. — a avut o importantă consecinţă pe plan fonologic. Noile africate s-au confundat cu cele existente de mai înainte în *[mačuka], *[ğuru] etc., aşa încît nu s-a produs o îmbogăţire a inventarului de sunete ; s-a modificat însă distribuţia africatelor prelalatale, prin anularea restricţiei privitoare la apariţia lor numai înainte de [u], [o] (sub accent sau în poziţie protonică). De exemplu, prin transformarea lui *[fat'e] (< lat. *facit*) în [fače], [č] a ajuns în distribuţie contrastivă cu africata dentală din forme ca *[faţe] „feţe". Prin urmare, în această fază, africatele [ţ] şi [č] nu mai pot fi considerate variante

[83] Consoana acută nestridentă corespunzătoare era indiferentă faţă de t.d. [±compact], întrucît în sistem nu exista fonemul /k'/.

[84] Vezi § **12**.

ale aceluiaşi fonem, /tś/; cele două sunete devin realizări a două foneme distincte, /ţ/ şi /č/ (în seria sonoarelor /dź/ > /ḑ/ şi /ğ/).

Este evident că după scindarea clasei africatelor /tś/, /dź/ în două clase acestea nu mai puteau fi indiferente faţă de t.d. [±compact]; africatele dentale erau necompacte (difuze), iar prepalatalele posedau t.d. [+compact]. Pe de altă parte, dat fiind că /č/, /ğ/ nu se opuneau unor oclusive palatale, /ḱ/, /ǵ/ (foneme care fie că nu existau nici în faza precedentă, fie că au dispărut din sistem în momentul celei de a doua asibilări), africatele prepalatale erau indiferente faţă de t.d. [±strident]:

	p	t	tś	k		p	t	ţ	č	k
Grav	+	−	−	+		+	−	−	−	+
Compact	−	0	0	+	→	−	−	−	+	+
Strident	0	−	+	0		0	−	+	0	0

11. Inventarul consoanelor africate nu a suferit nici o modificare prin cea de a treia palatalizare – care a dus la apariţia unor forme ca *[t'esu] „ţes", *[d'iku] „zic" – şi prin cea de a treia asibilare (*[t'esu] > rom. com. *[ţesu]; *[d'iku] > rom. com. *[ḑiku]). Prin urmare, din punctul de vedere al istoriei acestui inventar, mutaţia fonologică prezentată în paragraful anterior (/tś/ : /dź/ > /ţ/ : /č/ şi /ḑ/ : /ğ/) marchează trecerea de la latina orientală (sau de la ceea ce unii cercetători numesc romanica balcanică [85]) la limba română comună. Cît despre t.d. ale africatelor, întrebarea dacă ele s-au modificat sau au rămas aceleaşi din momentul constituirii celor două clase – /ţ/, /ḑ/ şi /č/, /ğ/ – şi pînă după ultima (a treia) asibilare se pune numai în cazul fonemelor /č/ şi /ğ/. Răspunsul la această întrebare depinde de modul în care se rezolvă problema statutului fonologic al oclusivelor [t'], [d'] apărute în cuvinte cum sînt cele care descind din lat. *texo*, *dico*. Pentru a avea însă o imagine de ansamblu a istoriei fonologice a oclusivelor (pre)palatale, ne vom referi, în paragraful următor, şi la fenomenele produse înaintea perioadei care a început cu constituirea opoziţiilor /ţ/ : /č/ şi /ḑ/ : /ğ/.

12. Am arătat că sunetele [t'] şi [d'] erau realizări ale fonemelor /ḱ/, /ǵ/ în faza latinei orientale de după prima palatalizare şi că prin prima asibilare cele două oclusive au devenit /tś/, respectiv, /dź/, mutaţie fonologică corespunzătoare schimbărilor fonetice [t'] > [ţ'] sau [č]; [d'] > [d'] sau [ğ]. Urmează să stabilim dacă oclusivele prepalatale reapărute prin a doua palatalizare (*[fake] > *[fat'e] etc.) trebuie interpretate ca variante ale fonemelor /k/, /g/ sau ca realizări ale unor foneme independente, /ḱ/, /ǵ/. Cu alte cuvinte, este necesar să vedem dacă velarele şi noile oclusive prepalatale puteau sau nu să apară în aceleaşi contexte.

În principiu, în forme cum sînt cele devenite ulterior, în dacoromână, *ceară*, *crucea*, *făceam*, *geană*, *legea*, *mergeam*, velarele au putut să se transforme în prepalatale sub influenţa fie a semivocalei din diftongul [e̯a],

[85] Cf. § 15.

apărut în prealabil (<[ę], [e][86], [ea]), fie a unei vocale, [ę] sau [e]. Conform primei ipoteze, secvențele [kea], [gea] au devenit [t'a], [d'a] (elementul palatal semivocalic a fost absorbit de consoana precedentă). Dacă însă, în formele avute în vedere, transformarea velarelor în palatale s-a produs înainte de [ę] sau [e] (deci nu înainte de semivocala din diftongul [ea]), de la *[kęra] (sau *[kera]), *[krukea], *[mergeamu] s-a ajuns la *[t'ęra] (sau *[t'era]), *[krut'ea], *[merd'eamu]. Dacă lucrurile s-au petrecut potrivit primei ipoteze — care presupune cronologia relativă : 1° [ę] (sau (e]), [ea] > [ea]; 2° [k], [g] + [i], [e], [ę] > [t'], [d'] —, data apariției unor forme ca *[t'ara] (sau *[t'ară]) <*[keara], *[krut'a], *[merd'amu] a coincis cu data reapariției în sistemul consonantic a fonemelor /ḱ/, /ǵ/ (dat fiind că prepalatalele [t'], [d'] se opuneau velarelor înainte de [a]). În ipoteza că cea de a doua palatalizare a precedat apariția diftongului [ea] (*[nęgra] > *[neagra]) — respectiv, transformarea [ę] sau [ea] > [a] după (pre)palatale (*[t'ęra] > *[t'ara]) —, consoanele palatale (mediopalatale și, apoi, prepalatale) reapărute în inventarul de sunete, în *[t'ęra], *[krut'ea], *[merd'eamu] etc., nu erau decît variante ale fonemelor /k/, /g/ condiționate de natura vocalei următoare.

La fel se pune problema statutului fonologic al consoanelor [t'], [d'] rezultate din cea de a treia palatalizare : dacă, de exemplu, în evoluția de la lat. *terra* la rom. *țară*, a existat, la un moment dat, forma *[t'ară], oclusiva prepalatală din această formă trebuie interpretată ca realizare a fonemului /ḱ/; dacă însă palatalizarea este mai veche decît transformarea [ę] > [a], oclusiva din *[t'ęra], în distribuția complementară cu [k] (întrucît secvența „[t'] + vocală nepalatală" nu era posibilă [87]), nu putea fi decît o variantă a fonemului /k/.

După părerea noastră, atît apariția vocalei [a], în locul mai vechiului [ę] (sau [e]), în cuvinte cum sînt cele care provin din lat. *cera*, **genna*, *terra*, *daeda*, cît și transformarea [ea] > [a] în formele devenite, în dacoromână, *crucea*, *mergeam* etc. sînt fenomene p o s t e r i o a r e nu numai ultimei palatalizări (a dentalelor), ci și ultimei asibilări, ceea ce înseamnă că africatele apărute prin această asibilare, ca și prin precedenta (a fostelor velare), provin din consoanele [t'], [d'] urmate numai de vocale palatale, nu și de [a]. Așadar oclusivele prepalatale datorate palatalizărilor a doua și a treia, în distribuție complementară cu velarele, erau variante combinatorii (condiționate) ale fonemelor /k/, /g/.

Afirmațiile din alineatul anterior cu privire la raportul cronologic dintre schimbările fonetice [ę] sau [e] > [(e)a] și [ea] > [(e)a], pe de o parte, și asibilările a doua și a treia (și palatalizările corespunzătoare), pe de altă parte, sînt în acord cu opiniile unora dintre cercetătorii care ne-au precedat. După E. Petrovici [88], transformarea lui [ę] în [ea] în

[86] Este posibil ca, sub accent, diferențierea de tipul [ę] în *[kęra] <lat. *cera*, dar [e] în *[keru] <lat. *quaero* (în funcție de natura vocalei din silaba următoare) — deci prima fază a așa-numitei metafonii — să fie mai veche decît transformarea în [t'], [d'] a velarelor urmate de vocale palatale. Vechimea acestui fenomen nu prezintă însă importanță pentru chestiunea discutată aici, întrucît el nu implică o schimbare a localizării (palatale) a vocalei.

[87] Oclusivele prepalatale datorate primelor două palatalizări deveniseră africate; vezi §§ 5, 10, 11.

[88] *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în CL II (1957), p. 123.

cuvinte ca *seară* (și deci a lui [ẹ] în [a] în cuvinte ca *ceară*) — sau, în formularea autorului, „fuziunea fonologică și fonetică a lui [ẹ]... după consoană diezată cu [a]" — s-a produs prin secolul al XI-lea (așadar la o dată posterioară ultimelor două asibilări și constituirii celor două serii de africate proprii sistemului fonologic al românei comune). Același savant consideră că encliza articolului *-a* este un fenomen posterior primei faze a românei comune [89], fază în care existau deja fonemele /ț/, /ḑ/, /č/, /ğ/. G. Ivănescu este de părere că de la lat. *terra* s-a ajuns la rom. *[țẹarră] prin stadiile *[tẹrra] > *[tierră] > *[țerră] [90]; apariția africatei, ca rezultat al celei de a treia palatalizări, a precedat deci transformarea [e] > [ẹa] [91].

13. Stabilirea raportului cronologic dintre ultimele două palatalizări și asibilările care le-au urmat, pe de o parte, și schimbările vocalice menționate, pe de altă parte, este importantă în primul rînd pentru istoria oclusivelor (pre)palatale. În funcție de posibilitatea apariției în același context a velarelor [k], [g] și a (pre)palatalelor [t'], [d'] (sau [ḱ], [ǵ]), acestea din urmă au fost cînd realizări ale fonemelor /ḱ/, /ǵ/ (după prima palatalizare: *[fat'a] = /faḱa/, *[d'osu] = /ǵosu/ etc.), cînd variante ale fonemelor /k/, /g/ (după palatalizările a doua și a treia: *[faḱe] sau *[fat'e] „face" = /fake/; *[d'iku] „zic" = /giku/; oclusivele mediopalatale sau prepalatale nu apăreau în contexte în care ar fi putut să se opună velarelor [k] și [g]). La rîndul ei, stabilirea statutului fonologic al oclusivelor (pre)palatale prezintă interes pentru un aspect al problemei africatelor; este vorba despre trăsăturile distinctive ale fonemelor /č/ și /ğ/.

Am văzut că, întrucît în sistemul consonantic al românei comune nu existau opozițiile /ḱ/ : /č/, /ǵ/ : /ğ/, africatele prepalatale erau stridente numai din punct de vedere fonetic, nu și pe plan fonologic. Notația /č/, /ğ/ — pe care o preferăm, conformîndu-ne uzului — are avantajul că reflectă (aproximativ) natura fonetică a realizărilor celor două foneme; notația /ḱ/, /ǵ/ ar fi însă, în principiu, la fel de justificată [92]. Africatele prepalatale au devenit f o n o l o g i c stridente la cîteva secole după epoca românei comune, în momentul în care au reapărut în sistem fonemele /ḱ/ și /ǵ/:

	p	t	ț	č	k		p	t	ț	č	ḱ	k
Grav	+	—	—	—	+		+	—	—	—	—	+
Compact	—	—	—	+	+	→	—	—	—	+	+	+
Strident	0	—	+	0	0		0	—	+	+	—	0

[89] *Ibidem*, p. 116.

[90] Ivănescu, ILR, p. 209.

[91] După M. Sala, *op. cit.*, p. 197, transformarea lui [ẹ] în [ẹa] (și a lui [ọ] în [ọa]) a avut loc „à une certaine époque du roumain commun que nous ne pouvons pas préciser". Al. Ionașcu, *Cu privire la problema „diftongării" lui* e *și* o *accentuați în poziția* ă, e, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, [București], 1958, p. 425—432, este de părere că această transformare este posterioară românei comune. Fără a admite existența unui stadiu intermediar [ẹ], [ọ], Al. Rosetti, *Istoria limbii române...*, p. 705, consideră că „diftongarea condiționată, în româna comună, trebuie să se fi produs între secolul al VI-lea și al IX-lea" (deci după asibilarea oclusivelor din cuvinte ca lat. *cera*, **genna*; cf. § 5).

[92] Vezi articolul nostru *Analiza în trăsături distinctive a fonemelor consonantice din dialectele limbii române*, în SCL XXVIII (1977), 5, p. 473—494, unde sînt menționate (la p. 490—491) sistemele unor graiuri în care nu există opozițiile /k'/ : /č/ și /ǵ/ : /ğ/.

În dacoromână această mutație fonologică a avut loc atunci cînd s-a ajuns la fonetisme de tipul [oḱu], [ǵață] [93].

14. Părerea noastră expusă în paginile precedente se deosebește radical de părerile exprimate anterior asupra modului în care s-au constituit seriile de foneme /ț/, /ḑ/ și /č/, /ğ/ ale românei comune.

După Alex. Roceric-Alexandrescu și Em. Vasiliu [94], sunetele [ț], [ḑ], [č], [ğ], apărute în latina vulgară orientală, au fost, la început, variante ale fonemelor /t/, respectiv, /d/, /k/, /g/, întrucît africatele dentale și prepalatale erau în distribuție complementară cu oclusivele dentale, respectiv, velare: pe de o parte, [ț], [ḑ] erau întotdeauna urmate de [i̯] (de exemplu, în *[ați̯a], *[urți̯or]), pe cînd [t], [d] nu puteau să apară înaintea acestei semiconsoane; pe de altă parte, [č], [ğ] apăreau numai înainte de [i], [e], contexte din care [k] și [g] erau excluse.

Potrivit opiniei autorilor citați, în procesul trecerii de la latina vulgară orientală la româna comună, au avut loc, printre altele, următoarele schimbări fonetice: a dispărut [i̯] precedent de [ț], [ḑ] (de exemplu, lat. vulg. *[ați̯a] > rom. com. *[ață]); [e] din cuvinte ca lat. *cera*, **genna* s-a diftongat, iar, după aceea, primul element al diftongului [e̯a] a fost absorbit de africata precedentă (de exemplu, lat. vulg. *[čera] > *[če̯ra] > >*[če̯ara] > rom. com. *[čară]). Ca rezultat al acestor schimbări, [ț],[ḑ] au ajuns în distribuție complementară cu [t], [d], iar [č], [ğ] cu [k], [g]. Africatele prepalatale din cuvinte ca dr. *urcior* provin din dentale: [ț], [ḑ] > [č], [ğ] înainte de [i̯ó], [i̯ú] (transformarea aceasta este considerată recentă și caracteristică numai pentru unele dialecte).

15. Într-o lucrare publicată la trei ani după articolul rezumat mai sus, Em. Vasiliu a prezentat o nouă explicație a apariției celor două serii de africate ale românei comune [95]. Principala noutate față de părerea exprimată mai înainte de același autor constă în afirmația conform căreia în romanica balcanică — „stadiu de limbă imediat precedent constituirii idiomelor romanice din Balcani (inclusiv dialectele dacoromâne)" [96] — a existat o singură serie de africate, notate [tś], [dź]. La aceste sunete — din cîteva pasaje [97] rezultă că este vorba de africatele dentale cu timbru palatal [ț'], [ḑ'] — s-a ajuns (datorită fenomenelor fonetice pe care le-am numit prima și a doua asibilare) atît în formele provenite din lat. *acia*, *axungia*, **inaltiare*, *radia*, *brachium*, *prandium* etc., unde s-au menținut ca dentale, cît și în formele corespunzătoare lat. *caelum*, *sanguis*, *titionem*, *jurare* etc., unde africatele menționate au devenit, ulterior, prepalatale. Dat fiind că „[tś], dź] apar numai înainte de [e, i] urmați [sic] sau nu de o altă vocală, [k, g] sînt excluse din această poziție", cele două africate

[93] Cf. Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*. Extras din „Studii și cercetări lingvistice" XV (1964), fasc. 1–5, București, 1964, p. 75–78, 135.

[94] *Statutul fonematic al africatelor în româna comună*, în SCL XVI (1965), 3, p. 335–339.

[95] Em. Vasiliu, *op. cit.*, p. 89–91, 96–103.

[96] *Ibidem*, p. 23.

[97] *Ibidem*, p. 99–101.

sînt interpretate de autorul citat ca variante ale fonemenlor /k/, respectiv /g/[98].

După Em. Vasiliu, în romanica balcanică s-a produs o schimbare fonetică „în urma căreia [e], [i] dispar atunci cînd se află între africatele [tś] sau [dź] şi vocala [a] (accentuată sau nu), sau [o, u] neaccentuaţi"; din exemplele date în continuare — „lat. *brachiu(m)* > lat. vulg. [*brátśju] > rom. balc. [*brátśu]..., lat. *scorteam* > lat. vulg. [*skórtśja] > rom. balc. [*skórtśa]" [99] — reiese că, în realitate, este vorba de dispariţia nu a unor vocale, ci a semiconsoanei [i̯]. Constatăm că se admite existenţa secvenţelor „[tś] sau [dź] + vocală nepalatală" în romanica balcanică, ceea ce ar implica recunoaşterea faptului că opoziţiile dintre africatele [tś], [dź], pe de o parte, şi oclusivele velare (şi dentale), pe de altă parte, s-au constituit î n a i n t e de epoca românei comune. În alte pasaje ale lucrării la care ne referim trasformarea celor două africate din variante ale fonemelor /k/, /g/ în variante ale unor foneme noi, distincte de velare (şi de dentale), este considerată însă drept fenomen care marchează trecerea dela romanica balcanică la româna comună [100].

Am arătat, la începutul acestui paragraf, că după părerea lui Em. Vasiliu expusă în lucrarea sa din 1968 africatele [č], [ğ] din *cer*, *ger* nu provin direct din oclusive, ci din [ţ'], [ḑ'], întocmai ca aceleaşi africate din *fecior*, [ğur] [101]; de exemplu, lat. *cenare* > rom. balc. *[tśenare] > rom. com. > *[ĉenare] [102]. Transformarea [ţ'], [ḑ'] > [č], respectiv, [ğ] înainte de [i], [e], [i̯] este considerată a fi unul dintre cele două aspecte ale fenomenului numit „a doua palatalizare a dentalelor"; celălalt aspect ar fi asibilarea — mai tîrzie — a dentalelor din cuvinte ca lat. *texo*, *dico* (a treia asibilare, în terminologia folosită de noi) [103]. Distingînd „două categorii de africate [tś, dź]" în româna comună — primare (adică „cele care apar înainte de [a] şi înainte de [o, u] neaccentuaţi şi care sînt moştenite din latină") şi secundare (apărute prin asibilarea dentalelor din lat. *texo*, *dico* etc.) [104] —, Em. Vasiliu pierde însă din vedere faptul că africate dentale apăruseră în latină şi înainte de vocalele [e] şi [i], nu numai înainte de [a], [o], [u]. Or, dacă, în trecerea de la romanica balcanică la româna comună, [tś] (= [ţ']) s-ar fi transformat în [č] în cuvinte cum sînt cele devenite în dacoromână *(a) cina*, *(a) face*, ar fi trebuit să se prefacă în [č] şi africata dentală din *[faţe] „feţe", ceea ce nu s-a întîmplat [105].

Autorul stabileşte un raport cauzal între dispariţia semivocalei [e̯] a semiconsoanei [i̯] sau a primului element, [i], dintr-un diftong egal (sau dintr-un triftong), pe de o parte, şi fonologizarea deosebirilor fonetice

[98] *Ibidem*, p. 96.

[99] *Ibidem*, p. 98.

[100] *Ibidem*, p. 97, 102; vezi şi tabloul sistemului consonantic al romanicii balcanice, prezentat la p. 96, tablou în care nu figurează nici o africată.

[101] În articolul discutat în § **14** se admite provenienţa africatelor prepalatale din africate dentale- numai în cuvintele din cea de a doua categorie. De aceeaşi părere este Sanda Reinheimer(Rîpeanu, *Variante palatale şi variante africate. De la latină la limbile romanice*, în SCL XXX 1979), 1, p. 78.

[102] În exemplele reproduse, aici şi în continuare, din lucrarea lui Em. Vasiliu menţinem transcrierea fonetică folositǎde autor (renunţînd însă la notarea accentului).

[103] Em.eVasiliu, *op. cit*, p. 99.

[104] *Ibidm*, p. 100.

[105] Vezi § **8**.

dintre africate şi oclusive, pe de altă parte. De exemplu, prin dispariţia lui [e̯] din *[ĉe̯arə] ar fi devenit posibilă opoziţia dintre africata prepalatală şi [k] în contextul „...[a]" (se admite aşadar existenţa — improbabilă, după părerea noastră [106] — a unui stadiu intermediar [če̯a], [ğe̯a] în evoluţia de la [čę], [ğę] la [ča], [ğa]) ; [ğ] ar fi devenit un fonem distinct de /g/ prin dispariţia semiconsoanei din *[ĝjuru] (semiconsoana [j] = [i̯] a dispărut însă, după opinia noastră, atunci cînd a apărut oclusiva prepalatală : *[gi̯uru] > [d'uru] > rom. com. > *[ğuru]) [107].

Opoziţia dintre cele două serii de africate în româna comună este ilustrată de Em. Vasiliu [108] cu perechile de cuvinte *[cesu] — *[ĉenə] şi *[d̦e̯aĉe] — *[ĝe̯anə]. Întrucît [c] (= [ţ]) şi [d̦] din primul şi, respectiv, din cel de al treilea cuvînt sînt rezultatul asibilării unor oclusive dentale urmate, în latina clasică, de *ĕ*, s-ar părea că autorul pune constituirea acestei opoziţii în legătură cu apariţia africatelor în discuţie prin „a doua palatalizare a dentalelor". Dacă, într-adevăr, aşa stau lucrurile, este cazul să reamintim că, şi înainte de a se fi ajuns la forme ca *[cesu] = *ţesu], opoziţia dintre africatele prepalatale şi cele dentale era posibilă, dat fiind că şi unele, şi altele puteau fi urmate de [e] şi de [i] (africatele dentale din acest context se datorau primei asibilări) [109].

16. Chestiunea apariţiei a două dintre africatele româneşti (prepalatalele) ca unităţi f o n o l o g i c e distincte de oclusive a fost discutată, succint, şi de Al. Graur, care consideră că „atîta timp cît nu au existat cuvinte de tipul *ker*, *gher*, sunetele *č* şi *ğ* din *cer* şi *ger* nu erau decît variante ale lui *k* şi *g*, înainte de *e* şi *i*" ; autorul adaugă însă, în continuare: „Diferenţierea s-a putut face eventual în perechi ca *giură* — *gură*, sau, dacă socotim că trecerea lui *e* la *a* este atît de veche, deoarece apare şi în aromână, diferenţierea a putut apărea în perechi ca *ceară* (pron. *čară*) — *cară*. Poate a intervenit şi sinereza, în perechi ca *ce-a făcut* — *o-a făcut*. Dacă nu, trebuie să facem apel la împrumuturile din slavă, de unde am luat chiar perechi gata constituite, ca *citi* — *chiti*, sau termeni de opus unor cuvinte româneşti, ca *chelar* faţă de *celar*. Dar *ğ* nu exista în slavă" [110].

Dat fiind că pentru a se recunoaşte existenţa unei opoziţii fonologice este suficient ca aceasta să apară într-un singur context, faptul că, în anumite perioade din istoria limbii române, *cer*, de exemplu, nu coexista cu cuvinte de tipul **ker* (cf. perechi actuale ca *cete* — *chete*) nu însemna altceva decît că înainte de [e] (şi de [i]) se neutraliza opoziţia dintre africatele prepalatale şi oclusivele /k/, /g/ (sau /ḱ/, /ǵ/) ; neutralizarea constă însă în suprimarea, în unele contexte, a unor opoziţii e x i s t e n t e în sistemul fonologic. Perechea de forme *giură* — *gură*, citată de Al. Graur, este perfect valabilă ca argument în favoarea părerii că [ğ] nu era o variantă a lui /g/ (vezi şi cuvinte de tipul *picior*, în care africata prepalatală surdă apărea într-un context practic identic cu cel al lui [k] din *corb*, de exemplu, aşa încît [č] nu putea fi o variantă a lui /k/).

[106] Cf. § **12**.

[107] Cf. § **3**.

[108] *Op. cit.*, p. 101.

[109] Vezi cele spuse mai sus cu privire la forma *[faţe] <lat. vulg. **facie*.

[110] Al. Graur, *loc. cit.*

Rezultă că la independenţa fonologică a africatelor prepalatale în raport cu velarele /k/, /g/ s-a putut ajunge şi în absenţa celor mai multe dintre condiţiile menţionate de Al. Graur. Fără îndoială, apariţia fonemelor /č/ şi /ğ/ nu are nici o legătură cu pătrunderea în limba română a unor cuvinte de origine slavă.

17. După cum s-a putut constata, constituirea subsistemului celor patru africate ale limbii române comune a fost explicată pînă acum fără a se face nici o referire la părerea conform căreia oclusivele dentale şi velare nu s-au transformat d i r e c t în africate, ci au devenit mai întîi oclusive prepalatale. Existenţa stadiului intermediar [t'], [d'] (precedat uneori, în cazul palatalizării velarelor, de stadiul [ḱ], [ǵ])— admisă de diverşi lingvişti [111] — este o ipoteză în deplină concordanţă cu datele oferite de fonetica generală şi cu ceea ce se poate observa „pe viu" în idiomuri actuale (de exemplu, în graiurile dacoromâne); or, în lucrările asupra cărora ne-am oprit în ultimele trei paragrafe nu este menţionat nici un fapt susceptibil de a ne determina să punem la îndoială plauzibilitatea acestei ipoteze.

Dacă sîntem de acord că africatele provin, direct, nu din oclusive dentale sau velare, ci din oclusive prepalatale, problema statutului fonologic al sunetelor apărute prin asibilare nu poate fi rezolvată satisfăcător fără a se avea în vedere faptul că, sub aspectul care ne interesează aici, prima modificare produsă în sistemul consonantic al latinei pe cale de a deveni română a constat în apariţia fonemelor /ḱ/ şi /ǵ/. Aşadar, studiind etapele ulterioare ale evoluţiei acestui sistem, este necesar să stabilim în ce mod s-a ajuns la africate prin transformarea oclusivelor /ḱ/, /ǵ/ (nu a oclusivelor /t/, /d/, /k/, /g/); descrierea fenomenelor prin care au dobîndit valoare distinctivă (sau, dimpotrivă, şi-au pierdut valoarea distinctivă) unele sau altele dintre trăsăturile fonetice proprii consoanelor africate nu poate neglija chestiunile legate de apariţia şi dispariţia consoanelor [t'], [d'].

18. Concluziile cercetării noastre pot fi prezentate astfel:

1. Ca urmare a primei palatalizări (a dentalelor şi a velarelor), în latina vulgară orientală au apărut fonemele /ḱ/ şi /ǵ/.

2. Prima asibilare a dus la transformarea oclusivelor /ḱ/, /ǵ/ în africatele pe care le-am notat /tś/, /dź/, realizate ca [ţ] sau [č], respectiv, ca [ḑ] sau [ğ], în funcţie de context.

3. A doua palatalizare (a velarelor) nu a modificat inventarul consoanelor africate, nici din punct de vedere fonologic, nici pe plan fonetic.

4. A doua asibilare a avut drept consecinţă apariţia africatelor [č], [ğ] în contexte (înainte de vocale nelabiale) în care în perioada precedentă erau posibile numai celelalte două africate; această schimbare fonetică a dus la scindarea seriei de foneme /tś/, /dź/ în două serii: /ţ/, /ḑ/ şi /č/, /ğ/.

5. A treia palatalizare (a dentalelor) şi a treia asibilare nu au modificat inventarul africatelor.

6. Oclusivele (pre)palatale reapărute prin palatalizările a doua şi a treia erau variante ale fonemelor/k/; /g/.

[111] Vezi § 2 şi notele 8 şi 10.

7. Africatele n u a u f o s t niciodată variante ale fonemelor /t/, /d/, /k/, /g/ [112].

8. Subsistemul celor patru africate ale românei comune s-a constituit în cursul secolelor IV–V [113].

Les occlusives (pré)palatales et les affriquées en latin oriental et en roumain commun

(Résumé)

La première partie de l'article (1. – 8.) est consacrée à quelques problèmes de phonétique historique concernant l'apparition et l'évolution des occlusives (pré)palatales et des affriquées dans la variante du latin oriental qui est à la base du roumain commun. Quant à ce dernier, l'auteur accepte l'opinion suivant laquelle les quatre affriquées y sont le résultat de trois assibilations (précédées de trois palatalisations), qui ont affecté, successivement : 1° les dentales et les vélaires suivies de [i̯] (ou, selon l'avis de l'auteur, de la diphtongue « indécise » [i͡u]) ; 2° les vélaires suivies de [i], [e] ; 3° les dentales suivies de *e*, *ae* (> [i̯e] ou [i͡e]) et *ī* (devenu, probablement, [i̯i]). Dans tous ces cas, les dentales et les vélaires sont devenues des occlusives prépalatales ([t′], [d′]), qui, ensuite, se sont assibilées.

Dans la seconde partie de l'article (9. – 18.), l'auteur étudie les conséquences phonologiques des changements phonétiques qui viennent d'être mentionnés ; il aboutit aux conclusions que voici :

1. Par suite de la première palatalisation, le système consonantique du latin oriental s'est enrichi de deux phonèmes, les palatales /k′/ et /ǵ/.

2. Par la première assibilation, les occlusives /k′/, /ǵ/ se sont transformées en /tś/, respectivement, en /dź/, phonèmes dont les réalisations étaient, suivant le contexte, soit des affriquées dentales, soit des affriquées prépalatales.

3. La seconde assibilation a provoqué la scission de la série /tś/, /dź/ en deux séries de phonèmes, /ţ/, /d̦/ et /č/, /ǧ/ (= /ts/, respectivement, /dz/, /tʃ/, /dʒ/).

4. Les occlusives médio-palatales ou prépalatales ([k′], [ǵ] ou [t′], [d′]) dues aux IIe et IIIe palatalisations étaient des variantes des phonèmes /k/, /g/.

Februarie 1984

Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice
Bucureşti, Nikos Beloiannis 25

[112] Părerea conform căreia cele patru africate au fost, la început (« en latin tardif »), variante ale oclusivelor dentale sau velare a fost acceptată de M. Sala, *op. cit.*, p. 226 ; ea se regăseşte în *Istoria limbii române*. Volumul II. Redactor responsabil I. Coteanu, Bucureşti, 1969, p. 204. Din articolul Sandei Reinheimer-Rîpeanu citat în nota 101 nu reiese părerea autoarei asupra statutului fonologic al oclusivelor palatale şi al africatelor în diversele faze ale trecerii de la latină la română (şi la alte limbi romanice).

[113] Această afirmaţie se bazează pe cronologia palatalizărilor şi asibilărilor succesive indicată în prima parte a acestui articol (vezi mai ales § 5).

LAURENȚIA DASCĂLU

ASUPRA INTONAȚIEI VOCATIVULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Sînt cercetate unele aspecte legate de intonația vocativului românesc, ca: deosebirea melodică dintre vocativ și nominativ, intonația cuvintelor în cazul vocativ în funcție de poziția pe care o ocupă în enunț, aspectul melodic al diverselor tipuri de propoziții (enunțiative, imperative, interogative) care cuprind un vocativ.

0. Vocativul constituie unul dintre capitolele cele mai controversate din lingvistica românească; el a suscitat, de-a lungul timpului, numeroase discuții legate de probleme foarte diverse, printre care: originea și statutul său de caz aparte, funcțiile stilistice și conversaționale, tipul de structuri lexico-gramaticale în care este cuprins, topica și modul de accentuare în cadrul acestor structuri, formele flexionare proprii vocativului, distribuția dialectală a diverselor forme de apel etc. [1].

1. În ceea ce privește intonația vocativului, deși s-au făcut unele mențiuni în legătură cu aspectul ei specific [2], ea nu a fost încă descrisă în mod satisfăcător.

În *Gramatica limbii române* se arată că vocativul „se caracterizează, de obicei, printr-o intonație exclamativă" [3], dar aceasta din urmă este prezentată extrem de sumar.

Marie-Thérèse Kerschbaumer notează, pe un fel de portativ cu trei nivele, schema melodică a următoarelor fraze, care cuprind în partea finală interjecția *mă* [4]:

[1] Dintre studiile mai recente vezi, de exemplu: Laura Vasiliu, *Observații asupra vocativului în limba română*, în SG I (1956), p. 5–23; Mircea Zdrenghea, *În legătură cu vocativul*, în LR V (1956), 6, p. 55–59; idem, *Este vocativul un caz?*, în SCL XI (1960), 4, p. 797–801; Alexandru Niculescu, *Note asupra vocativului românesc*, în SCL IX (1958), 4, p. 533–535; Ion Coteanu, *Ce este -ule de la vocativ?*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1958, p. 213–216; Valeriu Rusu, *Formules d'interpellation en roumain*, în RRL IV (1959), 2, p. 243–253; I. Rizescu, *Observații asupra topicii vocativului*, în LR XII (1963), 6, p. 612–617; Luiza Seche, *Un nou mod de exprimare a vocativului feminin în limba română*, în LR XIV (1965), 1, p. 159–161; Marie-Thérèse Kerschbaumer, *Der „Appell" als Hervorhebungsmittel im modernen Rumänisch*, în RRL XIV (1969), 1, p. 25–35; Carmen Vlad, *Categoria gramaticală a persoanei la substantiv*, în SCL XXI (1970), 3, p. 275–283.

[2] *Gramatica limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1963, vol. al II-lea, p. 476 (în continuare ne vom referi la această lucrare folosind abrevierea GLR și indicînd prin cifre romane numărul volumului); Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 23.

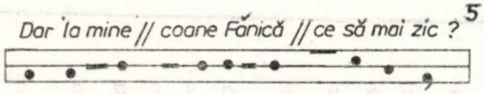
[3] „Vocativele și imperativele, precum și unele interjecții se caracterizează de obicei printr-o intonație exclamativă. [...] Intonația propozițiilor enunțiative afective (exclamative) are multe variante. Ea se caracterizează fie printr-o linie descendentă plus o anumită accentuare, reliefare a unor cuvinte, fie prin modulații foarte diferite ale intonației" (GLR II, p. 476).

[4] *Op. cit.*, p. 33 (autoarea menționează ajutorul oferit de Valeriu Rusu în realizarea acestor reprezentări; am așezat sub scheme textul care corespunde fiecăreia din curbele reprezentate).

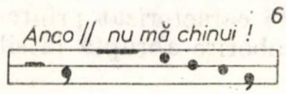
Lidia Sfîrlea tratează vocativul în mod diferit, în funcţie de poziţia pe care o ocupă cuvîntul în frază :

— dacă vocativul ocupă o poziţie internă în enunţ, el are intonaţia proprie cuvintelor incidente, adică un ton mijlociu şi plat ; de pildă :

[5]

— dacă vocativul ocupă o poziţie marginală, el are intonaţia une „sintagme terminate", manifestată printr-un ton mediu şi apoi descendent ; de exemplu :

[6]

2. Avînd în vedere faptul că şi în limba română distincţia dintre vocativ şi nominativ se bazează de foarte multe ori numai pe intonaţie[7], aşa cum se întîmplă în multe alte limbi, considerăm că descrierea acestei intonaţii merită o atenţie deosebită.

Se ştie că apariţia desinenţei de vocativ presupune folosirea intonaţiei caracteristice, în schimb desinenţa specifică a vocativului poate lipsi, în care caz intonaţia funcţionează ca element distinctiv. Acest fapt permite exprimarea ideii de vocativ cu ajutorul formei de nominativ în limba română, ca şi în alte limbi. Aşadar, în combinaţia *desinenţă de vocativ* + *intonaţie* putem considera că cea dintîi constituie elementul redundant, iar ultima, elementul distinctiv.

3. O problemă importantă legată de intonaţia vocativului priveşte felul în care acesta se distinge din punct de vedere melodic de nominativ. Să comparăm exemplele (a) şi (b) din fig. 1 :

Ana va veni la noi. (a)
Ana, va veni la noi! (b) — fig. 1[8]

[5] Lidia Sfîrlea, *Pronunţia românească literară. Stilul scenic*, Bucureşti, 1970, p. 183.
[6] *Ibidem*, p. 187.
[7] Cf. Laura Vasiliu, *op. cit.*, *passim* ; vezi şi GLR I, p. 50.
[8] În figuri este reprezentat traseul armonicii a patra de pe sonagramele corespunzătoare frazelor înregistrate, rostite de următorii subiecţi, vorbitori de limbă română literară, de sex feminin, cercetători ştiinţifici la Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice din Bucureşti : I : 34 de ani, II : 32 de ani, III : 33 de ani (prin cifra romană indicăm subiectul vorbitor, iar printr-o cifră arabă, numărul de ordine al sonagramei în cadrul corpusului folosit). Am adăugat, de asemenea, pentru exemplificări, cîteva sonagrame ale unor replici din piesa *O scrisoare pierdută* de Ion Luca Caragiale, rostite de actori şi copiate de pe un disc Electrecord realizat în 1951 ; pentru acestea am folosit abrevierea Am = actor masculin ; Af = actor feminin.

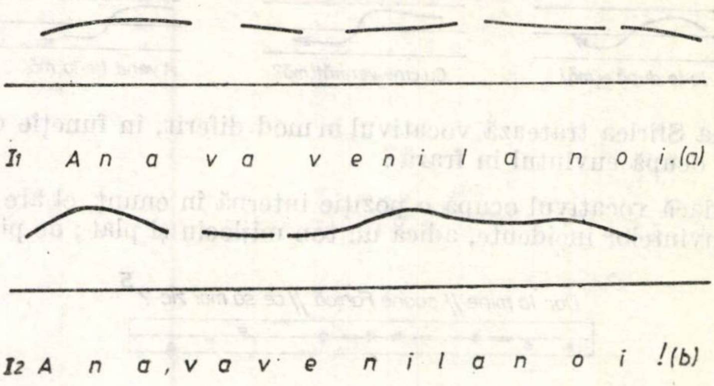

Fig. 1

Se poate remarca faptul că substantivul *Ana* din exemplul (a), aflat la nominativ, este rostit pe un ton relativ mediu, în timp ce vocativul *Ana* din exemplul (b) este caracterizat printr-un vîrf înalt pe silaba sa accentuată, urmat de o coborîre abruptă în silaba următoare (şi ultima) a cuvîntului respectiv [9].

4. Conturul descendent al vocativului se poate realiza i n t e r s i l a b i c, în cazul cuvintelor paroxitone, proparoxitone etc. ; de exemplu : *Ana!*, *Niculę!* (fig. 2), în timp ce în cuvintele oxitone şi în cele monosilabice coborîrea se produce i n t r a s i l a b i c (în cadrul silabei accentuate, urmînd după vîrful melodic) ; de exemplu : *Bogdán!*, *Dan!* (fig. 3).

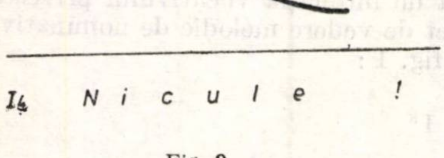

Fig. 2

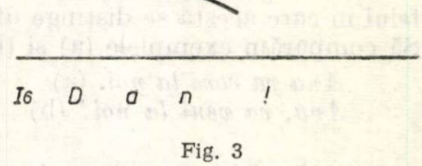

Fig. 3

Remarcăm că vîrful melodic al vocativului este uneori precedat de o urcare „pregătitoare". Ea are o amploare mult mai mică şi este mai scurtă decît coborîrea care urmează vîrfului, ceea ce face ca, în general,

[9] Se poate spune că deosebirea melodică dintre vocativ şi nominativ pe care o constatăm corespunde, în linii mari, observaţiilor, foarte sumare, ale Laurei Vasiliu, referitoare la intonaţia celor două cazuri ; autoarea se referă, printre altele la „tendinţa pe care o manifestă, în limba română, toate comunicările cu caracter imperativ, şi anume aceea de a avea un ton coborîtor ; prima tranşă a comunicării e pronunţată pe un ton mai înalt, tranşa pronunţată pe un ton descendent tinzînd să fie cît mai lungă", (*op. cit.*, p. 8–9).

urcarea despre care vorbim să nu fie întotdeauna perceptibilă. Se pare că mărimea considerabilă a intervalului descendent, precum și faptul că acesta se află în imediata vecinătate a segmentului ascendent, are un efect ,,de mascare'' în plan perceptual-auditiv a acestuia din urmă [10].

Urcarea ,,pregătitoare'' se manifestă i n t e r s i l a b i c cînd silaba accentuată este precedată de o altă silabă sau de mai multe ; de exemplu : *Ioána!*, *Margaréta!* (fig. 4).

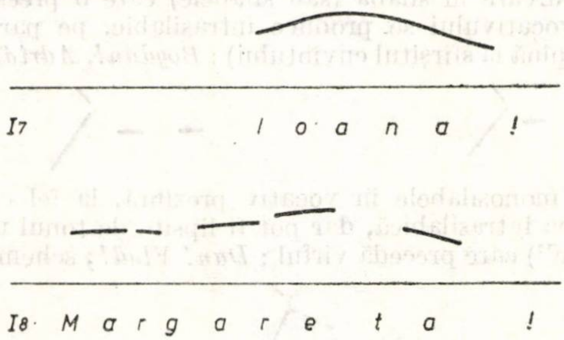
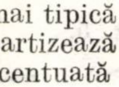

Fig. 4

Și în cazul cuvintelor monosilabice sau care încep cu silaba accentuată (de pildă : *Ana!*, *Nicule!*, *Dan!*) se observă uneori o ușoară urcare i n t r a s i l a b i c ă, mai precis, în prima parte a silabei respective, dar, în acest caz, avem a face mai curînd cu un fenomen de alt ordin. Urcarea ,,pregătitoare'' care precedă vîrful melodic din cuvintele plurisilabice de tipul *Ioána*, *Margaréta* este obligatorie pentru tiparul melodic al vocativelor respective, fiind condiționată de structura cuvintelor (apariția uneia sau a mai multor silabe înainte de accent), în timp ce urcarea ,,de atac'' (anterioară vîrfului melodic în cuvintele monosilabice sau în cele care debutează cu silaba accentuată) este de natură fiziologică și are un caracter facultativ, fiind determinată de inerția organului fonator în trecerea sa de la poziția de repaus la cea de vorbire.

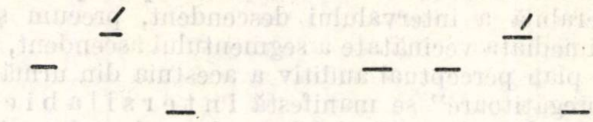
Observăm așadar că elementul *constant* în intonația cuvintelor aflate în vocativ este porțiunea *descendentă* a curbei melodice, astfel încît acest tipar își găsește expresia cea mai tipică în cuvintele bisilabice paroxitone, în care tonul descendent se repartizează în două trepte pe cele două silabe, prima accentuată, a doua neaccentuată : *Ana! mámă!* ; schematic :

În cuvintele paroxitone care cuprind mai mult de două silabe vîrful aflat pe silaba accentuată și urmat de coborîre în silaba finală este precedat de o urcare în silaba (sau silabele) care o precedă pe cea accentuată :

[10] Cf. Albert Di Cristo, *Des traits acoustiques aux indices perceptuels. Application d'un modèle d'analyse prosodique à l'étude du vocatif en français*, în « Travaux de l'Institut de Phonétique d'Aix-en-Provence » 3, 1976, p. 256–257.

Ioána!, *Margaréta!* ; schematic :

În cuvintele oxitone, la vîrful aflat pe silaba accentuată (ultima) se ajunge printr-o urcare în silaba (sau silabele) care o precedă ; iar coborîrea specifică vocativului se produce intrasilabic, pe parcursul ultimei silabe (de la vîrf pînă la sfîrșitul cuvîntului) : *Bogdán!*, *Adrián!* ; schematic.

În sfîrșit, monosilabele în vocativ prezintă, la fel ca și cuvintele oxitone, coborîrea intrasilabică, dar pot fi lipsite de tonul ușor ascendent (urcarea „de atac'') care precedă vîrful : *Dan! Vlad!* ; schematic :

5. Realizarea formei „complete'' sau „incomplete'' a tiparului melodic al vocativului depinde de importanța pe care o acordă vorbitorul cuvîntului respectiv în discurs, mai precis, funcției sale de adresare. În mod implicit, ea este determinată în mare măsură de l o c u l ocupat de vocativ în cadrul enunțului.

5.1. Cînd cuvîntul în vocativ este plasat la începutul frazei înseamnă că vorbitorul vrea să insiste asupra formulei de adresare către interlocutor, făcînd, în același timp, un apel la atenția acestuia față de cele ce urmează să spună. Poziția inițială favorizează manifestarea tiparului melodic „complet'' ascendent-descendent.

În schimb, în poziția finală, vocativul își pierde uneori porțiunea ascendentă, fiind caracterizat printr-o intonație „în platou'' + coborîre. Să se compare :

Ana, vreau să te rog ceva.
Vino, Ana! — fig. 5.

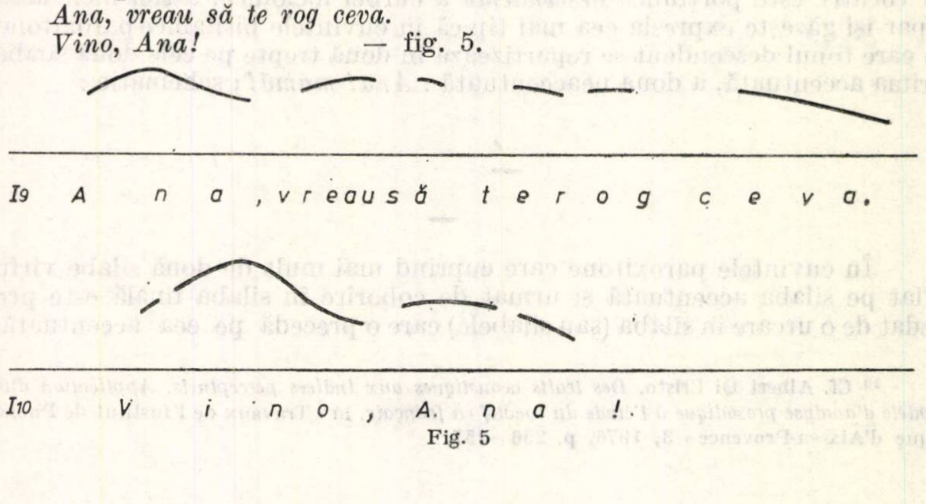

Fig. 5

5.2. Pe de altă parte, vocativul aflat la sfîrșitul unui enunț se deosebește de vocativul plasat inițial printr-un nivel mai coborît al tuturor punctelor „cheie" ale conturului melodic [11]. Să se compare, de pildă, curba melodică a vocativului inițial cu cea a vocativului final din exemplele următoare (în ambele cazuri este vorba despre cuvîntul *mamă*) :

Mamă, vino pe la noi ! (a)
Vino, mamă ! (b) — fig. 6

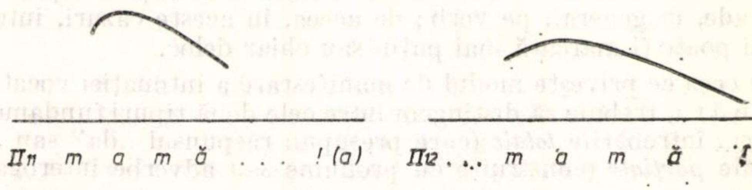

Fig. 6

Explicația acestei „bemolizări" care intervine în poziție finală o constituie faptul că după ce a fost deja emis mesajul nu mai este nevoie să se marcheze în mod deosebit un vocativ, pentru că, în această situație, el nu mai are rolul unui apel propriu-zis (la atenție), ci reprezintă doar invitația vorbitorului către interlocutor „de a lua în considerare comunicarea pe care i-a făcut-o" [12].

6. Este locul să facem o precizare importantă : în vorbirea obișnuită nominativul și vocativul nu se opun întotdeauna și în mod obligatoriu din punct de vedere melodic. Uneori opoziția dintre cele două cazuri se poate baza, ca și în alte limbi, numai pe c o n t e x t (verbe la persoana a doua la modul imperativ sau la cojunctiv cu valoare de imperativ), la care se poate adăuga sau nu rolul pauzei. De asemenea, subliniem faptul că o propoziție imperativă este, în general, marcată prin intonația specifică a verbului la modul imperativ. Să se compare intonația celor două exemple de mai jos :

Vine Ana.
Vino, Ana ! — fig. 7

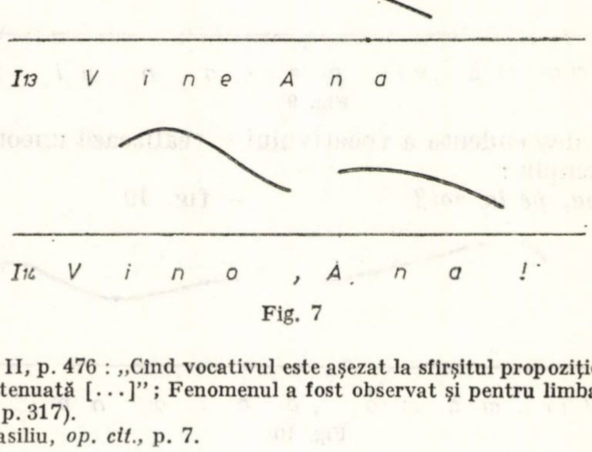

Fig. 7

[11] Cf. GLR II, p. 476 : „Cînd vocativul este așezat la sfîrșitul propoziției, intonația exclamativă este mai atenuată [...]" ; Fenomenul a fost observat și pentru limba franceză (Albert Di Cristo, *op. cit.*, p. 317).

[12] Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 7.

Remarcăm că, spre deosebire de enunţul asertiv *Vine Ana.*, cel imperativ, *Vino, Ana!*, are un contur melodic global caracterizat prin două vîrfuri : cel al vocativului (plasat al doilea) este dominat în înălţime de vîrful aflat pe silaba accentuată a verbului la imperativ. Se poate constata că intonaţia imperativului este similară cu cea a vocativului : un vîrf pe silaba accentuată a cuvîntului respectiv urmat de o coborîre abruptă în silaba (sau silabele) următoare.

Atunci cînd imperativul şi vocativul se află în acelaşi enunţ, accentul semantic cade, în general, pe verb ; de aceea, în aceste cazuri, intonaţia vocativului poate fi marcată mai puţin sau chiar deloc.

7. În ceea ce priveşte modul de manifestare a intonaţiei vocativului în întrebări, trebuie să distingem între cele două tipuri fundamentale de întrebări : întrebările *totale* (care presupun răspunsul „da" sau „nu") şi întrebările *parţiale* (construite cu pronume sau adverbe interogative).

7.1. Cînd vocativul se află la începutul unei întrebări **totale**, intonaţia sa este la fel cu cea a unui vocativ plasat înaintea unei fraze asertive sau imperative : ton înalt pe silaba sa accentuată urmat de o coborîre abruptă ; dacă cuvîntul respectiv nu începe cu silaba accentuată, vîrful poate fi precedat de urcarea „pregătitoare" ; de exemplu :

Ioana, vii pe la noi? — fig. 8

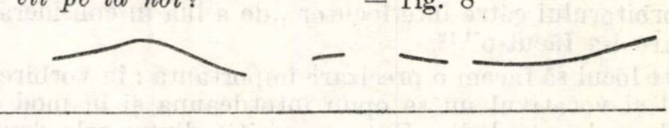

Fig. 8

De asemenea, dacă prima silabă din cuvînt este cea accentuată, poate apărea înaintea vîrfului o urcare „de atac" datorată inerţiei organului fonator ; de exemplu :

Mamă, vii pe la noi? — fig. 9

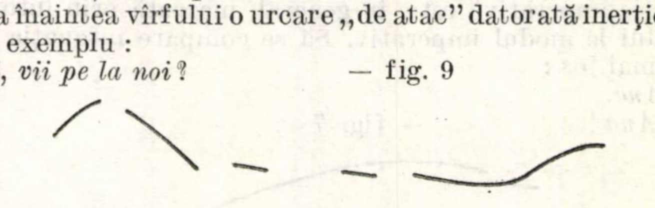

Fig. 9

Intonaţia descendentă a vocativului se realizează uneori şi în poziţie internă ; de exemplu :

Vii, mamă, pe la noi? — fig. 10

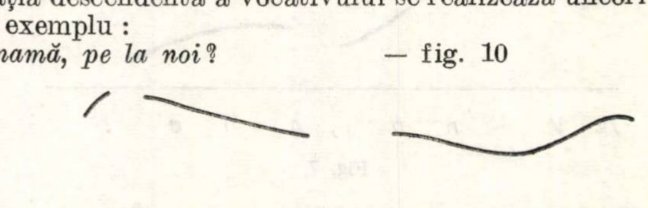

Fig. 10

După cum observăm, apariţia vîrfului melodic al vocativului are ca rezultat modificarea tiparului ascendent interogativ [13], în sensul că intonaţia globală a unei întrebări totale cu vocativ este caracterizată prin două vîrfuri : unul pe silaba accentuată a vocativului, celălalt în cadrul conturului terminal care exprimă interogativitatea. Din acest punct de vedere, vocativul este un factor modificator al tiparului ascendent interogativ, cu o excepţie : atunci cînd vocativul se află la sfîrşitul întrebării, în cadrul său se realizează simultan intonaţia sa specifică şi cea interogativă; de exemplu :

Vine, mamă? – fig. 11

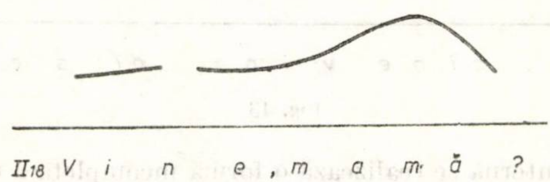

Fig. 11

În ceea ce priveşte poziţia finală, materialul lingvistic cercetat de noi nu confirmă ipoteza lui R. Rankin, care consideră că vocativul plasat la sfîrşitul unei întrebări totale ar avea intonaţie ascendentă [14].

În sfîrşit, trebuie să precizăm că vocativul acţionează ca factor modificator şi în întrebările totale negative; de pildă, cînd este plasat intern, vîrful său înalt întrerupe desfăşurarea plată pînă la ultima silabă accentuată a tonului coborît, desfăşurare specifică acestui tip de întrebări [15]; de exemplu;

Nu vine, mamă, pe la noi? – fig. 12

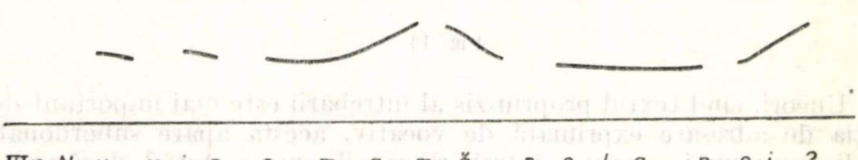
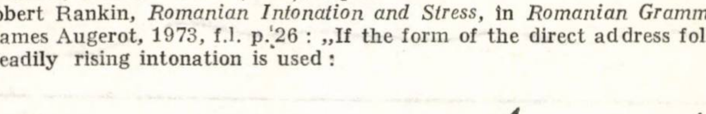

Fig. 12

[13] Pentru descrierea *tiparului ascendent interogativ* în limba română vezi, de exemplu, Laurenţia Dascălu, *What are you Asking about? (On the Intonation of Emphasis in Yes-No Questions)*, în RRL XX (1975), 5, p. 477–480 ; *On the Intonation of Questions in Romanian: the Rising Pattern*, în RRL XXIV (1979), 1, p. 35–44.

[14] Robert Rankin, *Romanian Intonation and Stress*, în *Romanian Grammar Pamphlets* edited by James Augerot, 1973, f.l. p. 26 : „If the form of the direct address follows a yes-no question, steadily rising intonation is used :

[15] Laurenţia Dascălu, *On the Intonation of Negative Questions in Romanian*, în RRL XXVI (1981), 4, p. 329–332.

7.2. Atunci cînd vocativul este plasat înaintea unei întrebări parțiale, aspectul ei melodic global este caracterizat prin două vîrfuri (primul situat pe silaba accentuată a vocativului, al doilea pe silaba accentuată a cuvîntului interogativ), fără ca unul din ele să domine în mod obligatoriu în înălțime pe celălalt ; de exemplu :

Mamă, cine vine diseară? — fig. 13

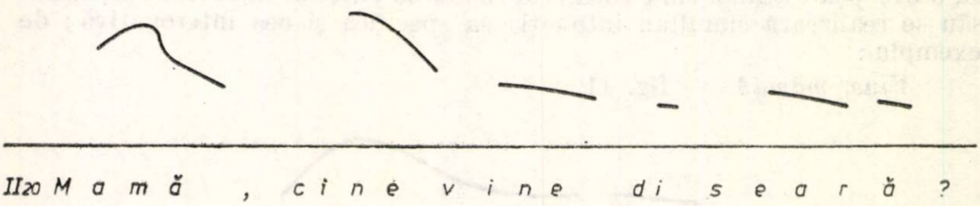

Fig. 13

În poziție internă se realizează o formă incompletă a conturului specific al vocativului, în sensul că începutul cuvîntului este rostit, de regulă, la aceeași înălțime cu partea precedentă a frazei, dar de la silaba sa accentuată pînă la sfîrșitul cuvîntului putem recunoaște coborîrea caracteristică ; de exemplu :

Cine vine, mamă, diseară? — fig. 14

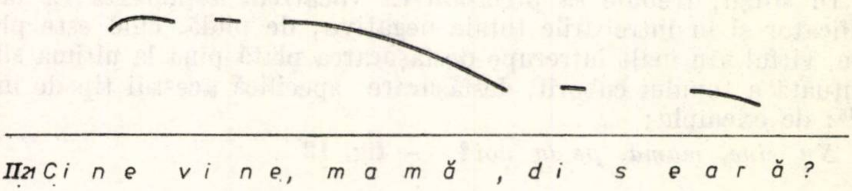

Fig. 14

Uneori, cînd textul propriu-zis al întrebării este mai important decît funcția de adresare exprimată de vocativ, acesta apare subordonat și melodic, nu numai semantic, întrebării care îl conține. Astfel, dacă precedă cuvîntul interogativ, fiind la rîndul său precedat de alte cuvinte, vocativul ia, din punct de vedere intonațional, forma unui fel de platou, plasat la același nivel cu cuvîntul interogativ [16], pierzînd și porțiunea descendentă caracteristică ; de exemplu :

Atunci eu, Ioana, unde merg? — fig. 15

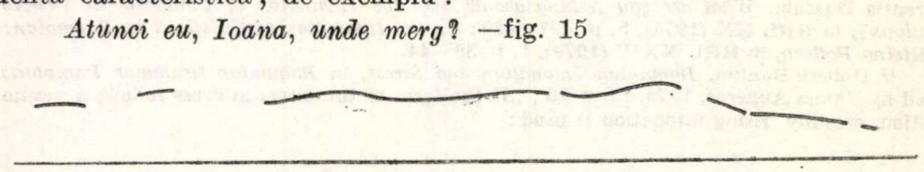

Fig. 15

[16] Așa cum remarca Lidia Sfîrlea, vezi nota 5.

Conturul „incomplet" al vocativului se întîlnește și atunci cînd acesta ocupă poziție finală. În acest caz pot apărea două tipuri de contururi globale :

Primul tip este caracterizat printr-un platou înalt între silaba accentuată a cuvîntului interogativ și silaba accentuată a vocativului, urmat de o coborîre abruptă pînă la sfîrșitul acestui cuvînt ; de exemplu :

Cine vine diseară, mamă? – fig. 16

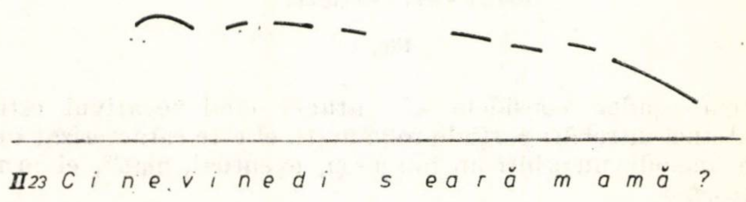

Fig. 16

Trebuie să menționăm că acest contur se realizează adeseori în întrebările românești parțiale construite cu adverbul *cum* și avînd structura:

Cum + Verb neg. + Vocativ

Aceste întrebări se caracterizează prin faptul că exprimă un înțeles negativ și repetă verbul din replica imediat precedentă a interlocutorului [17]; de exemplu:

— *Dacă ții la tine, dacă ții la familia ta, Ghiță...*
— *Cum să nu țin, Coană Joițică?* — fig. 17

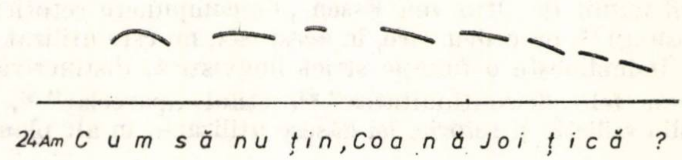

Fig. 17

Al doilea tip de contur apare atunci cînd în contextul situațional replica în sine este mult mai importantă decît termenul de adresare exprimat prin vocativ. În acest caz, vocativul este asimilat complet din punct de vedere melodic în conturul descendent specific întrebărilor parțiale [18];

[17] Laurenția Dascălu, *On the Intonation of Questions in Romanian; the Rising-Falling and the Falling Patterns*, în RRL XXIV (1979), 2, p. 117–118.

[18] *Ibidem*, p. 118.

de exemplu:

— *Ce-ai făcut, Ghiță?* — fig. 18

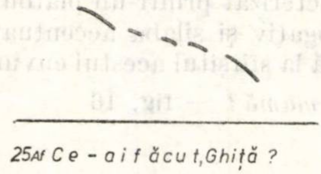
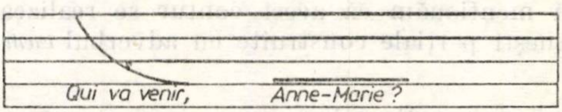

Fig. 18

Putem așadar considera că, atunci cînd vocativul este plasat la sfîrșitul unei întrebări parțiale românești, el este caracterizat din punct de vedere melodic nu printr-un ton jos și, eventual, plat[19], ci printr-unul *abrupt coborîtor*.

Acest tip de contur se deosebește, de pildă, de cel sugerat de schema propusă de Pierre Delattre [20] pentru limba franceză:

Noi considerăm, de altfel, că vocativul are o intonație proprie, în timp ce autorul menționat o subordonează intonației parentetice, care are un aspect plat și al cărei nivel melodic « est conditionné par ce qui précède et [...] par conséquence, il n'est pas distinctif » [21].

8. Coborîrea de ton abruptă pe care o introduce vocativul în orice tip de enunț, împreună cu pauza care separă cuvîntul respectiv, amintește de procedeul numit de Otto von Essen „descompunere retorică" (rhetorische Auflösung) [22], procedeu care, în acest caz, nu este utilizat în scopuri stilistice, ci îndeplinește o funcție strict lingvistică, distinctivă.

În acest fel „discontinuitatea" [23], stilul „parcelar" [24], care sînt fapte de ordin stilistic și retoric, își găsesc utilizarea în alt plan al limbii,

[19] Frederick B. Agard, *Structural Sketch of Rumanian*, în „Language" XXXIV (1958), 3 (part II). Supplement. Language Monograph no. 26, p. 125; R. Rankin, *op. cit.*, p. 26.

[20] *L'intonation par oppositions*, în « Le français dans le monde » 64 (1969), p. 11.

[21] *Ibidem.*

[22] *Hochdeutsche Satzmelodie*, în „Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft" IX (1956), 1, p. 84–85.

[23] Vezi, de exemplu: Ion Coteanu, *„Discontinuitatea", un procedeu al stilului artistic actual*, în LR XI (1962), 1, p. 3–12; Gheorghe Bulgăr, *Izolarea subordonatelor în proza artistică contemporană*, în SG I (1956), p. 165–180; Boris Cazacu, *Studii de limbă literară*, București, 1960, p. 209–210.

[24] Cf. Marcel Cohen, *Sur le style parcellaire en français contemporain*, în *Actele celui de al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, vol. I, București, 1970, p. 763–768.

funcționînd ca elemente distinctive în opoziția dintre un enunț „referențial" și unul cu caracter „conativ" [25].

On the intonation of the vocative in Romanian

(Abstract)

The paper deals with some aspects of the intonation of the Romanian vocative, such as : the melodic difference between vocative and nominative, the intonation of the vocative in relation with its position in the utterance (initial, internal, final), the overall melodic contour of various types of sentences containing a vocative (statement, command, question, respectively).

Ianuarie 1984

Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice
București, Nikos Beloiannis 25

[25] „In conative utterances the orientation toward the listener is decisive [...] Conative utterances are characterized by the fact that they presuppose the presence of a „second person" as well as immediate reactions on the side of the listener..." (A.V. Isačenko, *On the Conative Function of Language*, în volumul *A Prague School Reader in Linguistics* compilat de Josef Vachek, Bloomington, 1964, p. 91).

FLORIN DELEANU

FILOZOFIA LIMBII ÎN CHINA ANTICĂ (II)

Teza rectificării numelor nu a fost unanim acceptată în spaţiul filozofic chinez, deşi efortul întoarcerii la o limbă perfectă, care a reflectat fidel ordinea şi armonia cosmică [1], se înscrie în tema generală a Chinei antice : nostalgia unui trecut al fericirii şi al înţelepciunii [2]. Diferenţele între şcoli au fost generate de disputele privind perioada din trecut în care trebuie plasată epoca edenică şi modul cum trebuie să o modeleze prezentul.

Astfel, pentru taoism, această epocă trebuie căutată în trecutul cel mai îndepărtat, într-o etapă anterioară chiar împăraţilor înţelepţi. Este vorba de acele vremuri cînd omul trăia în deplină armonie cu Marele Tot. Taoismul este moştenitorul tradiţiilor arhaice ale culturii agrare, pentru care esenţiale nu sînt relaţiile sociale complicate ce caracterizează viaţa în marile colectivităţi şi state centralizate. Ideologia acestei etape din istoria colectivităţii chineze e reprezentată de confucianism. Pentru taoişti, raporturile nemijlocite cu natura, care a constituit din totdauna principala ocupaţie a agricultorului, sînt mult mai importante.

Taoismul a reluat sub forma meditaţiei filozofice, evident mai elevată, dar nu mai puţn eficace, acest vechi motiv al contactului direct şi permanent cu natura. Începînd cu Lăo Zi (sec. VI –V î.e.n.), întemeietorul curentului, societatea şi cultura epocii statului centralizat sînt considerate ca generatoare de sisteme axiologice arbitrare, care îl îndepărtează pe om de Cale (Dào), adică de principiul dialectic ce guvernează curgerea firească a Fiinţei. Dào este însăşi esenţa Fiinţei. El stă ascuns în spatele fiecărui existent particular, dar nu se identifică cu acesta. Lumea fenomenală (wàn wù, cele zece mii de lucruri) se întemeiază pe Dào, după cum, la rîndul său, Dào se manifestă prin lumea fenomenală. Legat intim de natură, fără a se identifica totuşi cu ea, Dào este etern şi infinit. Orice s-ar spune însă despre Dào, esenţa sa nu poate fi descrisă în întregime, căci limbajul, instrument imperfect şi limitat, se dovedeşte incapabil de a exprima ceea ce este veşnic şi nelimitat, ceea ce se dezvăluie în fiecare lucru, ascunzîndu-se în acelaşi timp.

Descoperirea adevăratului Dào se face prin meditaţie şi intuiţie. Revenit la starea de existenţă spontană şi firească (zì rán), omul se armonizează cu cosmoul, rezolvînd astfel orice inutilă contradicţie spirtuală.

[1] Existenţa unei limbi originare, în concordanţă perfectă cu realitatea, apare şi în tradiţia gnostică şi cabalistică. Ca şi pentru confucianişti, decăderea omului e însoţită inevitabil de degradarea limbajului, care devine astfel o piedică „între percepere şi adevăr, ca un geam prăfuit sau o oglindă deformată. Limba paradisului era ca o oglindă perfectă ; lumina unei înţelegeri totale străbătea prin ea" (George Steiner, *Limba şi gnoza*, în vol. *După Babel*, trad. V. Negoiţă şi S. Avădanei, Bucureşti, Univers, 1983, p. 88–89).

[2] Singura şcoală care a contestat acest trecut edenic a fost legismul, caracterizat printr-o exclusivă întemeiere a corectitudinii politice pe autoritatea suveranului în viaţă, care cunoaşte doar prezentul şi acţionează în conformitate cu postulatele care decurg din acesta.

Taoismul nu este însă un curent nihilist, care să recomande renunţarea la acţiune şi izolarea de societate. Conceptul central al acestei şcoli, nonacţiunea (wú wèi) înseamnă acţiunea în deplin acord cu legea firească a cosmosului, săvîrşită cu seninătate şi detaşare. „Non" se referă aici nu la lipsa acţiunii, ci la absenţa caracterului ei arbitrar şi subiectiv. Omul nu mai acţionează, ci se lasă acţionat de Dào, fără însă a-şi pierde individualitatea. Viaţa socială poate rămîne în continuare mediul său de existenţă, dar ea încetează a fi principiul care guvernează şi structurează cunoştinţele sale. Iniţiatul nu apelează la ansamblul informaţiilor stocate de o cultură, căci toate acestea sînt limitate şi neesenţiale în raport cu sursa supremă a înţelepciunii, Dào, care nu poate deveni obiectul unei descrieri teoretice realizate prin mecanisme lingvistice. Aşa cum am mai spus, limbajul nu poate descrie esenţa lui Dào, care este eternă şi infinită, dincolo de orice formă şi reprezentare: „ Dào care poate fi rostit nu este eternul Dào. Numele care poate fi numit nu este eternul Nume" (Lăo Zi, *Dào Dé Jīng [Cartea Căii şi Virtuţii]*, cap. 1) Cuvîntul reflectă doar un existent particular, o simplă faţetă a deschiderii infinite a lui Dào, care, deşi este tot o manifestare a acesutia, nu este totuşi principiul în sine. De aceea, Dào care se manifestă în existent nu face decît să-şi ascundă esenţa, care reprezintă mult mai mult decît acel existent.

Nici dacă am folosi tot fondul lexical sau toate enunţurile posibile ale unei limbi, nu am putea să descriem esenţa lui Dào. Căci limba este un model, un interpretant al lumii, deci o operaţie de explicare/mutilare a ceea ce prin definiţie nu poate fi explicat — Dào. Acesta poate fi doar experimentat nemijlocit; orice interpretare a sa reprezintă o introducere brutală, în scheme conceptuale rigide, a unei esenţe aflate într-o curgere dialectică. Limbajul îl poate exprima cel mult pe Dào manifestat în existent (numit dé, *ad lit.* virtute), nu pe eternul Dào [3].

Se detaşează două nivele gnoseologice distincte: 1) nivelul translingvistic, în vocabular taoist, al nenumitului (wú míng); 2) nivelul lingvistic al numelui (míng). Ele corespund celor două planuri ontologice taoiste: 1. planul esenţial al eternului Dào; 2. planul fenomenal al „celor zece mii de lucruri", al universului ca atare. Această disociere ne aminteşte de dihotomii asemănătoare din spaţiul filozofic european: noumen — fenomen (Kant), empiric — transcendental (Husserl), ontic — ontologic (Heidegger) [4] etc.

[3] O interpretare asemănătoare găsim în Lu K'uan-yü, *The Secrets of Chinese Meditation* New York, Samuel Weiser, 1964, p. 164. După Lu, substanţa eternului Dào este inexprimabilă lingvistic, dar funcţia lui Dào, care creează universul cu toţi existenţii săi, poate fi numită, deoarece creaţia implică obiecte diferite, ce trebuie distinse cu cuvinte diferite.

[4] Referirea la Heidegger nu este deloc întîmplătoare, căci există importante paralelisme între taoism şi gîndirea marelui filozof german, aşa cum recunoaşte, e drept, indirect, chiar acesta: „Dacă îl înţeleg eu bine [pe D. T. Suzuki], atunci este exact ceea ce am dorit eu să exprim în toate lucrările mele" *(apud* Huston Smith, *Foreword,* în *The Three Pillars of Zen,* compiled and edited by P. Kapleau, Boston, Beacon Press, 1966, p. XI). Autorul citat de Heidegger este profesorul Suzuki, unul dintre cei mai importanţi comentatori ai budismului Zen, figură centrală în introducerea şi explicarea acestei doctrine în lumea occidentală. Şi este un consens sinologic absolut în privinţa rolului predominant pe care taoismul l-a avut în fertilizarea budismului Mahāyāna, proces care a avut ca rezultat naşterea doctrinei Chán (în japoneză, Zen).

Există apropieri sensibile între Heidegger şi taoism începînd cu modul cum este concepută Fiinţa (Sein) şi, respectiv, Dào şi terminînd cu tratarea limbajului. Aparent, locul privilegiat

Limba are, aşadar, o valabilitate parţială, limitată mai ales la nivelul fenomenal „al celor zece mii de lucruri". Există însă cel puţin încă două situaţii cînd limbajul se poate dovedi folositor. În primul rînd, el poate declanşa propria sa „dizolvare" într-un tip superior de cunoaştere transconceptuală şi transverbală. Prezentîndu-şi propria sa precaritate, limba poate convinge adeptul taoist de necesitatea evadării din „închisoarea" lingvistică. Într-un stadiu iniţial, cuvintele te pot ajuta să scapi de cuvinte [5]. În al doilea rînd, prin folosirea paradoxurilor, limba poetico-filozofică a taoiştilor destructurează deprinderile uzuale de vorbire. Prin paradox se stabilesc corespondenţe şi relaţii nebănuite între entităţi aparent fără nici o legătură, producînd astfel o tensiune în interiorul limbajului. Căci prin paradoxul taoist, limba se întreabă pe sine însăşi dacă poate da seama de infinita ţesătură a universului, de veşnica sa curgere şi devenire. Această autointerogaţie naşte în interiorul limbajului o fisură, care lasă să se întrevadă propria lui incapacitate de a revela esenţa lui Dào şi a deschide astfel perspectiva unui mod autentic de a cunoaşte şi de a fi. Limbajul este, aşadar, o propedeutică la cunoaşterea veritabilă, care trebuie abandonată de îndată ce îşi epuizează această funcţie. Este ceea ce spune filozoful taoist Zhuāng Zi (cca 399—295 î.e.n.): „Năvodul slujeşte la prinderea peştelui, dar o dată ce acesta este prins, nimeni nu se mai gîndeşte la năvod. Capcana slujeşte la prinsul iepurilor, dar nimeni nu se mai gîndeşte la ea după ce aceştia au fost prinşi. Cuvintele servesc la fixarea ideilor, dar, o dată înţeleasă ideea, nu mai e nevoie să te foloseşti de cuvinte. Aş dori să găsesc pe cineva care a încetat să folosească cuvintele şi să discut cu el" (*Zhuāng Zi*, cap. 26).

Există chiar o anumită gradualitate descendentă pe scara cunoaşterii: „Cei din vechime, care înţelegeau natura lui Dào, intuiau esenţa lui supremă. Apoi, îl intuiau pe Dào [în manifestările sale]. Apoi, înţelegeau mila şi datoria faţă de semeni. Apoi, înţelegeau datoriile faţă de obşte. Apoi, formele şi numele..." (*Zhuāng Zi*, cap. 13). Greşeala nu constă în a folosi limba, ci în a o considera ca formă supremă de cunoaştere: „A sări în mod forţat direct la [cunoaşterea prin] forme şi nume înseamnă a nu înţelege care este sursa lor" (*ibidem*).

Şi pentru filozoful taoist Liè Zi (sec. V î.e.n.), discipolul trebuia să parcurgă o etapă iniţială în care se dezvăţa să gîndească în cuvinte [6].

În ceea ce priveşte starea gnoseologică translingvistică, textele taoiste oferă doar indicaţii foarte generale, folosind mai degrabă un limbaj

pe care limba îl ocupă în procesul apropierii omului de Fiinţă la Heidegger este cel puţin diferit de favorizarea nenumitului, a tăcerii ca supremă deschidere către Dào. Eventualele îndoieli dispar dacă ne gîndim la ultima fază a gîndirii heideggeriene, cînd limbajul devine monolog tăcut, un se-lasă-spus ce vine de la Fiinţă. Omul trebuie să asculte în tăcere Fiinţa ce vorbeşte şi să fie gata a primi revelaţia „cuvintelor" ei (cf. Tudor Ghideanu, *Conştiinţa filozofică de la Husserl la Teilhard de Chardin*, Iaşi, Junimea, 1981, p. 103—104). Aici nu mai e vorba de limba propriu-zisă, ci de un dialog translingvistic, ezoteric, între om şi Fiinţă, „Un limbaj sacru, ontologic se substituie limbajului uman; structura lui esenţială este *tăcerea*, cea care se revelează poeţilor şi profeţilor (*ibid.*, p. 104).

[5] În budismul Zen, există o poziţie similară: iniţial, trebuie să te foloseşte de concepte pentru a scăpa de concepte (cf. *The Three Pillars of Zen*, p. 210).

[6] Léon Wieger, *Histoire des croyances religieuses et des opinions philosophiques en Chine depuis l'origine jusqu'à nos jours*, 1917, Paris, A. Challamel, p. 190.

poetic, decît un discurs conceptual riguros, căci orice încercare de a o descrie amănunțit ar accentua contradicția de a numi nenumitul. Deși, în esență, o întreprindere sortită eșecului, descrierea lingvistică a lui Dào este o necesitate de ordin pragmatic. Filozofii taoiști trebuiau totuși să ofere un corp doctrinal care să atragă discipoli. Scopul final era, evident, de a anihila limbajul, adică tocmai acel instrument care convertise noi adepți : ,,Dào acționează pretutindeni și nu este supus primejdiei [de a se distruge] [7]. El poate fi considerat muma universului. Nu îi cunosc numele. Îi voi spune Dào. Forțat să îi dau un nume, îi voi spune Cel Mare (dà)" (Lăo Zi, *Dào Dé Jīng*, cap. 25).

Nici un nume nu poate exprima esența lui Dào, căci cuvintele se referă la entități finite în timp și spațiu. În plus, expresia sonoră a cuvintelor este o emitere efemeră de sunete. ,,Fiecare act al vorbirii, fie că este o exprimare audibilă sau numai una interiorizată, ia timp..." [8]. Aceasta înseamnă că limba îl aruncă pe vorbitor în fluxul ireversibil al timpului. Prin derularea sa în timp, vorbirea îndepărtează omul de eternitatea lui Dào, care este dincolo de orice descriere lingvistică și conceptuală [9] : ,,Dào este etern și nu are nume" (Lăo Zi, *Dào Dé Jīng*, cap. 32). ,,Marele Dào nu are denumire. Marea vorbire nu spune nimic" *(Zhuāng Zi*, cap. 2).

Oricît ar părea de paradoxal, gnoseologia nenumitului, deși pleacă de la antinomiile și inperfecțiunile generate de cultură, este, în fond, rezolvarea aspirațiilor acesteia. Numele este, în această perspectivă, o permanentă tendință spre nenumit, deoarece semioza nelimitată este o încercare de explicare globală a lumii. Căci ,,pentru a stabili semnificatul unui semnificant este necesar să numim primul semnificant printr-un alt semnificant, care la rîndul său are un alt semnificant, care poate fi interpretat de un alt semnificant. Avem astfel un proces de SEMIOZĂ NELIMITATĂ" [10]. Acest proces se oprește, în general, la un interpretant final, care este, de fapt, o ,,obișnuință comportamentală" [11], fixată în funcție de condiții culturale, sociale și individuale. Dar, dacă abordăm întreg procesul semiozei nelimitate, care caută un semn final sau ceea ce Peirce numea un Semn al Semnului însuși, trebuie să spunem că acesta ,,nu este realmente un semn, ci întregul cîmp semantic ca structură ce leagă semnele între ele" [12]. Acest cîmp semantic nu este o oglindă a lumii, ci o interpretare, un model global al acesteia.

[7] Interpretarea din paranteze îi aparține lui Ian Hin-șun, cf. *Filozoful antic chinez Lao Tzi și învățătura sa*, trad. Ed. de Stat pentru Literatură Științifică, 1953, p. 132.

[8] George Steiner, *Cuvîntul împotriva obiectului*, în *op. cit.*, p. 170.

[9] Starea nonlingvistică și nonconceptuală de care vorbesc textele taoiste pare să aibă un echivalent în dezvoltarea psihică a individului și în evoluția filogenetică a umanității. ,,Lucrările lui Piaget și J. S. Bruner sugerează că la copiii mici organizarea inteligentă și adaptivă a comportamentului precedă cu o marjă considerabilă dezvoltarea a orice poate fi desemnat în mod rezonabil drept limbă" (Steiner, *op. cit.*, p. 169). Steiner se întreabă dacă aceste scheme ,,pre-verbale" continuă a fi active și după dezvoltarea deplină a aparatului lingvistic. Admițînd continuitatea unor stări pre-verbale, putem afirma că tehnicile taoiste urmăreau actualizarea și conștientizarea lor deplină, proces care permitea un tip diferit de cunoaștere a lumii fără mijlocirea limbajului.

[10] Umberto Eco, *Tratat de semiotică generală*, trad. A. Giurescu și C. Radu, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 29.

[11] *Ibid.*

[12] *Ibid.*, p. 93.

Nenumitul reprezintă tocmai „evadarea" din lanțul semiozic nelimitat, considerat imperfect și arbitrar, și atingerea idealului gnoseologic al totalității prin contactul nemijlocit, intuitiv cu esența universului. Cînd referentul este întregul univers (Dào ca principiu infinit și etern), referința se dovedește prea săracă, chiar dacă implică întregul cîmp semantic, pentru a-i descrie esența. Numele este o aspirație spre explicarea lumii ca totalitate, dar o aspirație care e prizoniera convențiilor unei culturi. Nenumitul respinge tocmai acest „prizonierat", realizînd în acest fel, pe alte coordonate gnoseologice, idealul semiozei nelimitate, procesul pe care îl critică și îl respinge. E vorba de atingerea esenței totalității, a unui punct final cu putere explicativă maximă, un substitut al acelui Semn al Semnului. Numai că aici „puterea explicativă" a acestui punct final nu trebuie înțeleasă în termeni conceptuali, ci ca o capacitate de a sesiza intuitiv esența lui Dào. Dar în timp ce numele, limbajul, implicînd semioza nelimitată, are drept condiție fundamentală continua circularitate în spațiul cîmpului semantic al unei culturi, nenumitul presupune contactul direct, comprehensiunea nonconceptuală a esenței realității, ceea ce aduce, în final, un alt tip de viziune ontologică[13].

Să ne întoarcem acum și la gnoseologia și semiologia numelui, ce corespunde planului fenomenal al „celor zece mii de lucruri" în care limbajul are o valoare instrumentală, mai ales atunci cînd este folosit corespunzător.

În taoism, numele (míng) generează și denumește o formă (xíng) (cu sensul de entitate din realitatea obiectivă), căci funcția numelui este de a decupa continuum-ul ontic, proces ce „sparge" unitatea primordială și introduce arbitrar prezența umană: „Numele este muma celor zece mii de lucruri" (Lăo Zi, *Dào Dé Jīng*, cap. 1). Pe măsură ce societatea avansează și apar comunitățile cu organizare complicată, limba preia rolul central în viața omului. Astfel, numele are acum pretenția de a fi cel mai bun instrument de fixare și înțelegere a esenței realităților denumite. Acest proces, ce îl îndepărtează pe om de contactul nemijlocit cu natura, are consecințe tragice: „De îndată ce apar legile și instituțiile, se ivesc și numele. Atunci cînd apar numele, trebuie să înțelegi că este timpul să te oprești" (Lăo Zi, *Dào Dé Jīng*, cap. 32).

Faptul că limba se poate dovedi folositoare în planul realităților fenomenale nu înseamnă că ea are o valoare absolută, așa cum cred mai toți oamenii: „...motivul pentru care oamenii apreciază cuvintele nu este motivul pentru care ele sînt cu adevărat valoroase" *(Zhuāng Zi*, cap. 13).

[13] Reacția antisemiozică a gnoseologiei nenumitului se vede și în tehnica concretă a meditației taoiste (jìng zuò, *ad lit.*, a sta calm/ nemișcat), care constă din suspendarea tuturor gîndurilor și realizarea neantului ce permite revelarea lui Dào. „Toate gîndurile false sînt doar obișnuințe ale minții, care se succed neîntrerupt. Contemplarea este îndreptată spre interior, pentru a privi apariția și dispariția lor, cu scopul de a izola aceste gînduri, tăind astfel legăturile și relațiile dintre ele" (*Yǐn Shī Zi Jìng Zuò Fǎ*, [*Metode de meditație a lui Yǐn Shī Zi*], în Lu K'uan-yü, *op. cit.*, p. 184). Rupînd un gînd de altul, se distruge circularitatea semiozei și articulațiile interpretative ale unei culturi, lăsînd astfel psihicul în contact nemijlocit cu Ființa. Citatul de mai sus recunoaște implicit tocmai faptul că nu un „gînd" în sine este cel care oferă o interpretare a lumii, ci ansamblul gîndurilor, țesătura semiozică.

Numele sînt utile pentru că, decupînd continuum-ul ontic în forme, oferim mărci diferite pentru realități diferite. Ceea ce nu înseamnă însă că numele reprezintă etichete lipite realităților obiective. Ele sînt mai degrabă „simple valori emanînd de la sistem" [14], ce rezultă din jocul opozițiilor din interiorul limbajului și se referă mediat la „formele" exterioare. Numele este valoros nu prin referința sa, care nu poate „tălmăci" esența supremă a realității pe care o denumește, așa cum susținea confucianismul, ci prin capacitatea sa de a fixa un referent : „[Adevăratele] cunoștințe au anumite nuanțe care nu pot fi transmise prin cuvinte. . . " *(ibid.)*. Contează mai ales ca numele să indice mereu același referent („formă"), făcînd posibilă astfel o minimă comunicare umană, ce își are funcțiile ei pragmatice, „exoterice". Referința este supusă variațiilor doxastice individuale și nu poate oferi o definiție explicativă absolută, căci aceasta ține de sfera gnoseologiei nenumitului [15].

Limba este văzută mai degrabă ca un sistem de opoziții, decît ca un catalog de sensuri precise, ca în confucianism. Sensurile cuvintele derivă din jocul opozițiilor și nu din postulatele unor indivizi, fie ei chiar împărații sacri : „Consider că „acela" este produs de „acesta", iar „acesta" este produs de „acela". Aceasta e teoria producerii reciproce" [16] *(Zhuāng Zi*, cap. 2).

Prin acest joc al opozițiilor, limba se îndepărtează însă de posibilitatea ca referința cuvîntului să reflecte esența existentului denumit, care nu implică nici un interpretant lingvistic și conceptual : „Nu există nimic care să nu fie „acela" și nimic care să nu fie „acesta". Lucrurile nu știu că ele sînt luate ca „acela" pentru alte lucruri. Ele știu doar ceea ce ele însele știu" *(ibid.)*. Prin semioza nelimitată un lucru este luat ca interpretant al altui lucru, și astfel cuvîntul se referă imediat la realitate, ratînd șansa de a intra în contact direct, intuitiv cu existentul care își este „interpretant" sie însuși.

Pornind de la modelul limbii ca sistem de opoziții și diferențieri în cîmpul realului, oamenii construiesc ierarhii axiologice, instituind astfel o viziune asupra lumii ca ansamblu de contradicții ireductibile : „Fără

[14] Eco, *op. cit.*, p. 99. Citatul se referă la teoria glossematică a lui Hjelmslev, dar folosirea lui într-un comentariu despre taoism este destul de justificată. Deși despărțite de milenii și de aparate teoretice și explicative sensibil diferite, atît glossematica cît și taoismul susțin că limbajul nu se referă decît mediat la entitățile fizice, acestea apărînd în perimetrul său ca simple „unități culturale".

[15] Aceste teze taoiste se apropie de unele idei exprimate de Saul Kripke, în *Naming and Necessity* (în vol. *Semantics of Natural Language*, ed. by Harman and Davidson, Dodrecht — Holland, D. Reidel Publishing C°. 1972). După filozoful american, termenii denumind genuri naturale (natural kinds) au un mare grad de similaritate cu numele proprii, avînd doar denotație (în terminologia lui John Stuart Mill). De pildă, termenii denumind specii nu sînt echivalenți cu definițiile calitative de dicționar. „Conceptul real de pisică este *acel gen de lucruri*, unde gen poate fi identificat prin exemple paradigmatice" (p. 319). Referința poate conține proprietăți inexistente la referentul real sau poate exprima convingeri eronate despre aceste proprietăți. Ea poate fi corectată, chiar schimbată de noile descoperiri științifice. Important este ca termenii să primească mereu aceeași referenți, indiferent de convingerile vorbitorilor despre referință sau de schimbările pe care le pot aduce noile descoperiri.

[16] Traducerea urmează aici versiunea lui Wing-tsit CHAN, trad. și edit., *A Source Book in Chinese Philosophy*, New Jersey, Princeton University Press, 1963, care, la rîndul lui, reia interpretarea lui Qian Mu.

limbă, contrariile sînt identice" *(Zhuāng Zi*, cap. 27); „Cînd apare [conceptul de] corectitudine, apare și [conceptul de] greșeală" *(Zhuāng Zi*, cap. 2).

Aceste sisteme axiologice arbitrare nasc controverse și contradicții între oameni, deoarece cuvîntul nu mai este un simplu instrument de fixare a referentului, ci este din ce în ce mai mult încărcat cu conotații morale și valorice [17]. Zhuāng Zi consideră că astfel au apărut disputele dintre confucianism și moism, fiecare școală considerînd corect ceea ce școala cealaltă consideră greșit. Dar dacă rămînem cantonați în sistemul lingvistic, nu putem face niciodată o decizie finală privind corectitudinea și greșeala. De aceea pentru a rezolva asemenea probleme, limba trebuie depășită într-un „interpretant" translingvistic : „Pentru a arăta că ceea ce fiecare [școală filozofică] consideră corect e greșit și ceea ce consideră greșit e corect, cel mai bine e să folosiți lumina [lui Dào]" *(ibid.)*. Această „lumină" va dezvălui atunci marea identitate, faptul că „acela" poate fi și „acesta" — proces ce marchează abandonarea logicii bivalente, pe care se bazează limbajul obișnuit, și intrarea în sfera logicii polivalente. Folosind interpretantul acestei „lumini", universul ca peisaj al contradicțiilor ireductibile dispare și se instaurează o nouă viziune care neutralizează contrariile în esența unică a realității, Dào : „Dào transformă lucrurile într-o unică identitate" *(ibid.)*.

Limba se dovedește din nou un instrument gnoseologic precar în abordarea și dezvăluirea adevăratei esențe. Acest deziderat poate fi îndeplinit doar de gnoseologia tăcerii [18], căci numai ea poate să lumineze într-o comprehensiune totală infinitul și eternitatea.

Din cauza acestei „vocații" pentru infinit și eternitate, taoismul pune în discuție doar limba la nivel global, fără a se interesa de statutul numelui, de analiza cuvintelor și a enunțurilor, așa cum întîlnim la Xún Zi și, mai ales, la moiști. Deși cel mai departe de o analiză concretă a faptelor de limbă, taoismul a lăsat Chinei una dintre cele mai filozofice viziuni asupra limbii. Această viziune, alături de alte teze taoiste, cu toate că a fost des criticată, a fertilizat evoluția multor școli filozofice, chiar și pe aceea a unui curent aparent opus : confucianismul [19]. Rolul ei a fost însă predominant în acele domenii care permit într-adevăr depășirea limbii

[17] A gîndi evaluînd constituie... cel mai mare grad de blasfemie, ce poate fi imaginat împotriva ființei" (Heidegger, *Contre l'Humanisme*, apud Ghideanu, *op. cit.*, p. 101).

[18] Istoria gîndirii universale oferă destule exemple de filozofi care fie că se îndoiesc de capacitatea limbii de a reflecta esența realității, fie că resping total instrumentul lingvistic. Pentru eleați „obiectele lumii sînt create prin nume, în acest proces ia naștere părerea (δόξα)" (Al. Graur, Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. a III-a revăzută și adăugită, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1977, p. 12). În Scrisoarea a VII-a, Platon consideră cunoașterea numelor treapta inferioară a cunoașterii. La rîndul său, Augustin afirmă că „semnelor înseși le este superioară cunoașterea lucrurilor semnificate" *(De Magistro*, cap. IX, 28). Pentru Gorgias „existentul (τὸ ὄν) nu este gîndit și nu este sesizat. Chiar dacă ar fi sesizat, el nu ar putea fi comunicat altuia..." *(Fragmentul 3*, 83).

La aceste nume se adaugă preferința pentru tăcere a teologiei negative, așa cum apare la Pseudo Dionisie Areopagitul, Nicolaus Cusanus, Giordano Bruno (cf. Ghideanu, *op. cit.*, p. 104), sau Angelus Silesius, care considera că singura cale de acces la Logos-ul divin este tăcerea (cf. Steiner, *Limbă și gnoză*, în *op. cit.*, p. 93).

De fapt, Aristotel însuși spunea că „nu este cu putință să parcurgi infinitul prin gîndire".

[19] Chan, *op. cit.*, p. 178–179.

într-o ,,semiologie'' şi gnoseologie a tăcerii şi nenumitului : pictura, caligrafia şi chiar poezia [20].

Am prezentat pînă acum două poziţii opuse : confucianismul, care vede în limbă unul dintre principalele instrumente de reinstaurare a armoniei sociale şi cosmice, şi taoismul, care consideră că scopul limbajului este asigurarea unui minim de comunicare şi pregătire a propriei sale aboliri. Moismul reprezintă o orientare moderată, care păstrează echilibrul între ,,optimismul'' lingvistic al lui Kǒng Fū Zi şi ,,pesimismul'' lingvistic al lui Lǎo Zi.

Şcoala moistă manifestă aceeaşi nostalgie a trecutului, dar epoca împăraţilor înţelepţi este folosită mai ales ca argument al necesităţii gestului suveranului de a renunţa la tron în favoarea unor oameni capabili şi morali [21]. În acest fel, lumea ar fi cîrmuită de suverani cu grijă faţă de popor, care ar aduce bunăstarea în interior şi ar promova o politică de pace în exterior. O teorie atît de radicală, care cere unor cîrmuitori feudali să renunţe la poziţiile lor ereditare în favoarea unor oameni valoroşi doar prin propriile lor merite nu trebuie să ne mire. Mò Zi (cca 480 —420 î.e.n.) trăieşte în epoca imediat următoare vieţii lui Confucius, cînd intenţia sinceră a acestuia de a schimba lumea începea să devină o dogmă şi un mijloc, pentru discipolii confucianişti, de a realiza strălucite cariere politice. În acest context, era nevoie de o filozofie mult mai viguroasă şi eficace decît utopia etică a lui Confucius. De aici izvorăşte ,,patosul'' utilitarist al lui Mò Zi, care respinge orice acţiune fără un efect practic imediat (muzica, artele decorative etc.). Conceptul fundamental al acestei şcoli este dragostea universală, care reprezintă mai degrabă o atitudine intelectuală de ajutor imparţial dat tuturor semenilor, decît un sentiment de iubire şi compasiune. O asemenea atitudine era însă de neconceput pentru confucianism, bazat pe ierarhii precise ale sentimentelor şi datoriilor (suveran, familie, prieteni etc.). În plus, în moism apare un puternic element religios, aproape inexistent în confucianism : superstiţii, credinţe în spirite, ritualuri pentru atragerea binecuvîntării duhurilor etc. [22].

Toată această filozofie pare să reflecte interesele micilor producători [23], cei mai afectaţi de starea de tulburări sociale şi războaie, şi cei mai interesaţi în lichidarea ei imediată. Interese specifice acestei clase se descifrează în majoritatea tezelor moiste : dorinţa unei stabilizări rapide a stării sociale şi politice, spiritul utilitar şi deschiderea spre practica nemijlocită a producţiei, violenta reacţie antiaristocratică, persistenţa unor credinţe şi superstiţii primitive etc.

Dar, opunîndu-se atît de vehement confucianismului şi căutînd cu atîta ardoare o soluţie rapidă şi eficace, moiştii au pierdut din vedere un plan de lungă durată care să asigure nu numai stabilitatea şi prosperitatea economico-socială, ci şi fericirea individuală [24]. Se pare că acest

[20] *Ibid.*

[21] H. G. Creel, *Chinese Thought*, New York, The New American Library, 1960, p. 47—49.

[22] *Ibid.*

[23] Cf. China Handbook Series, *History*, Beijing, Foreign Languages Press, 1982, p. 9; Chan, *op. cit.*, p. 212.

[24] Creel, *op. cit.*, p. 61.

lucru, alături de utilitarismul și ascetismul extrem al școlii, au determinat dispariția definitivă a moismului din istorie în sec. I î.e.n. [25].

Utilitarismul moist a vizat orice domeniu care ar putea să devină un instrument eficace în îndeplinirea planului acestei școli. Limba, de pildă, se bucură de o atenție sporită, pentru că ea este instrumentul principal al polemicilor și al dezbaterilor filozofice. Acest interes se simte chiar la Mò Zi, dar el se amplifică considerabil la moiștii tîrzii, care, spre sfîrșitul epocii țărilor în luptă (Zhàn Guó) (475 —221 î.e.n.), elaborează un mic tratat de logică și gnoseologie. Acesta este cunoscut astăzi sub numele de *Canonul moist (Mò Jīng)* și formează capitolele 40 —45 din lucrarea filozofică *Mò Zi*. Alături de preocupări rudimentare de logică și gnoseologie, întîlnim și elemente științifice (geometrie, mecanică, optică), totul organizat sub forma unui sistem de definiții.

Analiza limbii ocupă un loc central în *Canonul moist*, căci definirea conceptelor logice începe cu o descriere a vorbirii, la fel ca în *Organon*-ul lui Aristotel [26]. De altfel, criteriile adevărului postulate de moiști sînt similare teoriilor stagiritului : „Lucrurile sînt așa cum sînt ele [în realitate] și atunci trebuie considerate ca atare sau nu sînt astfel [în realitate] și atunci nu trebuie considerate ca atare" (cap. 45) [27].

Aceasta nu înseamnă însă că limba poate oglindi perfect realitatea. Între esența obiectivă a unui lucru, referința care fixează cunoștințele noastre despre ea și transmiterea ei cu ajutorul limbajului există diferențe. Sensul este doar o aproximare a adevărului, la fel cum cunoașterea nu atinge niciodată absolutul, dar aspiră mereu către el : „Esența unui lucru, cunoștințele despre ea și comunicarea lor altora nu sînt în mod necesar identice" (cap. 41). Este foarte clară aici critica adusă „translingvisticii" taoiste și semanticii „perfecte" pentru care pledează confucianismul.

Cuvintele și realitatea sînt fenomene distincte dar adevărul și cunoștințele nu pot fi formulate decît prin și în limbă : „Cuvintele sînt [instrumentele] cu care vorbim, iar realitatea este ceea ce este exprimat prin ele. Cuvintele și realitatea sînt strîns legate" (cap. 42). Cuvintele trebuie să exprime realitatea, iar cunoașterea acesteia este mediată prin limbaj. De aici, strînsa lor legătură în procesul descoperirii adevărului.

Limba este un instrument gnoseologic tipic uman : „Numele sînt denumiri ale realităților. Dar realitatea nu are nevoie [prin ea însăși] de nume" (cap. 45).

Prin faptul că realitatea nu presupune prin ea însăși numele rezultă o oarecare independență a instrumentului lingvistic : „Dacă [într-un anumit loc] [28] nu există cai, aceasta înseamnă că ei au existat [acolo] și apoi au dispărut. Dar în cazul „găurii în cer" (tiàn xiàn) [care este doar o legendă], aceasta nu a existat dintru bun început" (cap. 43). Semnul lingvistic nu este strict legat de referent. Aceasta poate lipsi din perimetrul înconjurător al vorbitorilor și totuși referința semnului este suficientă pentru a

[25] Aceasta este data pe care o susține Creel, *op. cit.*, p. 60. Chan, *op. cit.*, p. 212 consideră că moiștii au dispărut din istorie în sec. al III-lea î.e.n.

[26] Anton Dumitriu, *History of Logic*, vol. 1, Kent, Abacus Press, 1977, p. 19.

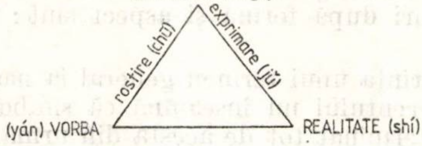
[27] „O enunțare adevărată e aceea prin care spui că este ceea ce este și că nu este ceea ce nu este" (Aristotel, *Metafizica*, București, Ed. Academiei R.P.R., 1965, p. 301).

[28] Interpretarea lui Shěn Yǒudǐng, *Mò Jing de Luójíxué* [*Elemente de logică în Canonul moist*], Beijing, Ed. Chineză pentru Științe Sociale, 1982, p. 21.

asigura comunicarea. Chiar dacă într-un anumit loc nu există cai, oamenii pot totuşi vorbi despre ei. Mai mult, semnul nu trebuie să se refere la ceva exterior lui, la o realitate cu existenţă obiectivă. Este cazul „găurii în cer" ce are un referent ficţional [29].

Independenţa numelui faţă de referent este reluată în discutarea deosebirii dintre limbă şi forma primitivă de comunicare prin gestul de „a arăta cu degetul" (zhǐ) : „Există lucruri pe care le cunoaştem, dar nu el putem arăta cu degetul :" (cap. 41). „[Astfel] Chūn este o persoană care a murit şi nu mai poate fi în nici un caz arătată cu degetul. Un sclav care a fugit nu se ştie unde s-a dus. [Doar prin arătare] nu este clară [deosebirea dintre noţiunile] de cîine şi căţel. Chiar dacă meşteşugarul îţi face [un obiect] ca acela pe care l-ai pierdut, tot nu poţi obţine două la fel" (cap. 43). Superioritatea limbajului se vede nu doar din independenţa cuvîntului faţă de referent, ci şi din capacitatea acestuia de a face deosebiri subtile în cîmpul realului, cum ar fi, de pildă, noţiunile de cîine şi căţel. Sinonimia nu este perfectă şi deosebirile existente între cele două unităţi lexicale nu pot fi redate printr-o simplă „arătare cu degetul".

Deşi *Canonul moist* nu este foarte explicit şi nici foarte consecvent, în el se face totuşi o analiză rudimentară a structurii numelui : „Rostind un nume (míng), se exprimă o realitate (shí) corespunzătoare. Vorba (yán) reprezintă rostirea numelui printr-o mişcare a gurii. Numele sînt asemenea desenului unui tigru" (cap. 42). Deci numele reprezintă conceptul sau, în termeni moderni, referinţa sau intensiunea. Vorba este complexul sonor sau simbolul. Numele (referinţa) oglindeşte realitatea (referentul), la fel cum un desen redă (şi, am adăuga noi, stilizează/interpretează) un tigru, fără însă a se identifica cu el. Uneori, textele moiste folosesc ca echivalent pentru nume (referinţă) termenul de yì *(ad lit.* noţiune, sens, intenţie). Exprimarea (jǔ, *ad lit.* a alege, a exemplifica, a dezvălui) este relaţia ce leagă numele (referinţa) de realitate (referent) [30], iar rostirea (chū) reprezintă legătura dintre nume (referinţă) şi vorbă (simbol). Credem că se impune de la sine comparaţia cu lunga istorie a modelelor triadice ale semnului, care începe cu stoicii [31] şi Augustin [32] şi se termină cu Peirce, Frege, Ogden şi Richards [33] :

[29] Similar, Ch. Morris, vorbind despre opera de artă, spunea că un semn „trebuie într-adevăr să semnifice ceva... să aibă semnificaţie, dar nu şi să denote. Un centaur desenat semnifică un anume fel de animal, iar acest semn se poate considera fără să existe centauri..." (Ch. Morris, *Signification and Significance, apud* Al. Sincu, *Literatura în perspectivă semiotică,* în vol. *Analiză şi interpretare,* Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1972, p. 142.

[30] Shen, *op. cit.,* p. 20.

[31] Stoicorum ueterum fragmenta, II, 166, trad. Felicia Ştef, în *Filozofia limbajului din antichitate pînă în sec. al XVIII-lea* (în texte şi studii), Universitatea Bucureşti, Facultatea de limbi străine, 1983, p. 76—77 (v. şi nota 15, p. 85—86).

[32] Lucia Wald, *La terminologie sémiotique dans l'œuvre de Augustinus,* în vol. *Actes de la XIIe Conférence internationale d'études classiques EIRENE,* Cluj-Napoca, 2—7 oct. 1972, Bucureşti — Amsterdam, Ed. Academiei R. S. România, p. 93—96.

[33] Eco, *op. cit.,* p. 80—84.

Canonul moist oferă şi o sumară teorie a comunicaţiei : „Auzul (wén) este o facultate a urechii. Mintea (xīn) examinează (chá) [cu atenţie] şi, urmărind cele auzite, înţelege sensul (yì)" (cap. 40). „Vorbirea este facultatea gurii. Mintea deliberează (biàn), apoi alege cuvintele şi [astfel] exprimă sensul" (cap. 40). Vom comenta această schemă a comunicaţiei folosindu-ne de termeni moderni : Emiţătorul trece printr-o fază de elaborare psihică (deliberare), pornind de la un anume stoc de informaţii. Urmează momentul codificării (alegerea cuvintelor ce exprimă sensul dorit). Mesajul capătă aspectul material al emiterii de sunete (produse cu aparatul fonator şi receptate cu aparatul auditor). Urmează faza receptării (urmărirea celor auzite) şi apoi decodarea (înţelegerea sensului). În final, receptorul compară mesajul primit cu propriul său stoc de informaţii, cu competenţa sa (examinarea atentă).

Pentru moism, cuvîntul şi enunţul se constituie la întîlnirea subiectului uman cu realitatea obiectivă, printr-un act de interpretare şi nu de copiere mecanică : „Dacă studiem proprietăţile unui lucru şi îl definim, numele pe care îl capătă acesta se extinde şi la alte obiecte pe baza asemănării" (cap. 45). Denumirea nu priveşte aşadar, obiecte particulare, ci clase de obiecte, obţinute printr-un proces de comparare şi generalizare. În capitolul 44 găsim o distincţie şi mai interesantă între diferite tipuri de formare a numelor. Pe de o parte, există denumiri care au intensiune (un concept ce fixează trăsăturile specifice ale clasei) şi extensiune (obiectele ce formează clasa respectivă). În această categorie intră cuvintele denumind diverse entităţi fizice. Pe de altă parte, există nume proprii (textul discută doar cazul toponimelor), care nu au referinţă, un sens care le înregistrează precis proprietăţile, ci doar referent : „Denumim [lucrurile] după forma şi aspectul lor. Cînd ştim cu siguranţă care sînt proprietăţile unui lucru, înseamnă că noi cunoaştem ce reprezintă el. [Există însă realităţi care] nu primesc denumirea după forma şi aspectul lor. Deşi nu ştim care sînt proprietăţile lor, totuşi le putem cunoaşte. [De exemplu] unele realităţi sînt numite după loc (jū). Dacă cineva se află în locul respectiv, tot ce îl înconjoară este acel loc. Dacă părăseşte perimetrul [acelui loc], atunci nu mai este [acel loc]. Exemple de denumiri după loc sînt : satul natal, oraşul natal, ţinutul Qí şi ţinutul Jīng [34]. Exemple de denumiri după formă şi aspect sînt : munte, colină, casă, templu" [35].

Faptul că referinţa unui termen general ia naştere printr-o analiză a proprietăţilor referentului nu înseamnă că simbolul (expresia sonoră sau grafică) este determinat tot de acesta din urmă. Simbolul este instituit prin convenţie, care, o dată stabilită, nu mai poate fi sfidată prin folosirea cuvintelor după bunul plac al vorbitorilor : „O dată denumit un lucru, denumirea nu se mai poate schimba" (cap. 41). „Ceea ce poartă numele de „tigru" poate fi numit „tigru", dar nu poate fi numit „cîine",

[34] Interpretarea ultimelor două caractere ca toponime ale unor ţinuturi este făcută după *Drevnekitajskaja Filosofija.* Sobranie tekstov v dvuh tomah, Tom 2, Moskva, Akademija Nauk SSSR, 1973.

[35] John Stuart Mill susţinea o idee asemănătoare : numele proprii au doar denotaţie, căci nu le denumim după proprietăţile lor. Teza este respinsă de Frege şi Russell, dar este apărată de Kripke, *op. cit.*, p. 327.

întrucît o denumire nu se poate îndepărta de denumirea general atribuită unui lucru" (cap. 43). Aici nuanța polemică se îndreaptă împotriva școlii numelor, care consideră că, plecînd de la arbitrarul semnului lingvistic, expresiile sonore sau grafice ale numelor pot fi schimbate în mod aleator : „Cîinele poate fi [numit] oaie" (Polemiști, paradoxul 5).

În discutarea problemei sinonimelor, moiștii îi atacă din nou pe gînditorii din școala numelor, care, intuind nonechivalența absolută a termenilor sinonimici, neagă total existența acestui fenomen lingvistic : „Cîinele nu este un cățel" (Polemiști, paradoxul 17). Moiștii recunosc imperfecțiunea sinonimiei, dar aceasta nu exclude faptul că două sau mai multe unități lexicale pot denumi, în linii mari, aceeași realitate : „Cățelul este cîine. Dar dacă este omorît un cățel, nu se poate spune că a fost omorît un cîine" (cap. 41). *Canonul moist* continuă cu demonstrația : „Cine știe ce este un cățel și spune că nu știe ce este un cîine, merge prea departe [cu afirmația sa]" *(ibid.)*.

O altă preocupare importantă a moiștilor a fost clasificarea numelor și a denumirilor, deci a modurilor cum poate fi reflectată/ interpretată realitatea.

În funcție de gradul de generalitate, numele se clasifică astfel: „Numele sînt generale (dá), de specie (lèi) și individuale (sī) :" (cap. 40). În capitolul 42 se explică pe larg această clasificare. Un exemplu de nume general este termenul de „lucru" (wù), care presupune un mare grad de generalizare a realităților ontice. „Cal" (mǎ) este un nume de specie, care denumește o clasă de animale cu trăsături identice. Prin nume individuale se înțeleg, de fapt, numele proprii, cum ar fi Zāng, nume limitate la o unică realitate.

În alt loc, denumirile (wèi) sînt clasificate din perspectivă funcțională : „Denumirile sînt denumiri [generale] (mìng) [36], exemple [particulare] (jǔ) și atribuiri [figurate] (jiā)" (cap. 40). Capitolul 42 explică mai amplu aceste definiții. Avem de a face cu o denumire generală atunci cînd „cîine" și „cățel" sînt considerate la un loc, ca formînd aceeași realitate ontologică, aceeași unică clasă. Prin exemple particulare se înțeleg acele cazuri cînd o clasă este formată din mai multe subclase. „Cîine" și „cățel", deși fac parte din aceeași clasă, reprezintă instanțieri particulare, cu trăsături proprii. Atribuirile se referă la folosirea figurată a denumirilor, ca atunci cînd reproșez cuiva : „Ah, tu cîine ce ești ! [37]" Intensiunea poate deci varia și în funcție de criterii stilistice, ceea ce reprezintă aici o implicită nuanță polemică la adresa viziunii confucianiste a limbii ca inventar rigid de sensuri.

Așa cum am arătat, *Canonul moist* schițează și o rudimentară teorie a judecății, care este exprimată printr-o propoziție (expresia sonoră) și are o deschidere, raportare către lumea obiectivă (reflectarea realității) : „Enunțul (jǔ) este reflectarea (nǐ) realității (shí)" (cap. 40). „Sensul

[36] În multe versiuni ale textului, această clasă e denumită yì, *ad lit.* transfer, deplasare. Liáng Qǐchāo consideră însă aceasta o greșeală a copiștilor din antichitate și înlocuiește termenul yì cu mìng, *ad lit.* a da un nume (*apud* Shěn, *op. cit.*, p. 20).

[37] O distincție asemănătoare face Augustin între *signa propria*, folosite numai pentru lucrurile pentru care au fost create, și *signa translata*, cu utilizare metaforică pentru alte lucruri (Wald, *op. cit.*, p. 91).

[judecății] (yì) [38] este exprimat printr-o propoziție (cí)" (cap. 45). Apare astfel o implicită deplasare a problemei adevărului către enunț și verificarea sa în practică, deplasare determinată de spiritul utilitarist al moismului, substanțial diferit, pe de o parte, de etica confucianistă, care punea accentul pe calitatea morală și pe denumirea ei corectă și, pe de altă parte, de „obsesia" taoistă a refugiului în nonconcept și nonnume.

Același spirit utilitarist a dus și la constituirea sistemului logic moist, care, oricît ar fi de rudimentar, reprezintă totuși o pagină însemnată în istoria logicii chineze și universale [39]. Contextul filozofic chinez nu s-a dovedit însă foarte receptiv față de acest sistem deși el a fost, în fond, generat de cadrul discuției raportului nume-realitate [40], care a constituit unul din motivele centrale ale epocii țărilor în luptă. Dar analiza prea abstractă la care a ajuns, în cele din urmă, *Canonul moist* s-a îndepărtat mult de vocația filozofiei chineze pentru înțelepciunea practică aplicată conduitei.

Un gînditor chinez spunea că teoretizarea problemelor nu ajută cu nimic la cîrmuirea înțeleaptă a poporului și este, prin urmare, inutilă. Totuși, adăuga el cu oarecare înțelegere, tinerii pot folosi dezbaterile despre termeni și principii abstracte ca o simplă formă de recreare și amuzament [41]. Chiar numai ca simple „forme de a distra" tineretul, și sîntem convinși că ele nu au fost doar atît, teoriile chineze despre limbă reprezintă capitole importante din istoria universală a filozofiei limbajului și lingvisticii, relevînd uneori surprinzătoare accente de maturitate și „modernitate".

Philosophy of Language in Ancient China

(Abstract)

The paper focuses on the rise and development of the theories concerning language in ancient China. Although not as systematic and coherent as the philosophy of language in ancient Greece, the Chinese philosophers evolved, however, their own theories on the structure and function of the language.

Setting great store by the practical role that language plays in human knowledge and action, each major philosophical school in ancient China developed in a more or less coherent manner an outlook upon the name, the word, the sentence, the structure of speech, etc. For instance, Confucianism considered that the rectification of names, i.e. assigning each word a unique and so-called "moral meaning, could be an efficient way to establish an ethically and politically perfect society. On the other hand, Taoism regarded language as an inferior form of knowledge, which could offer man a limited glimpse of the reality and, furthermore, could not convey the dialectical essence of the Being, i.e. Dào. The latter is the realm of the unnamed, a translogical and translinguistic gnoseology. The utilitarian spirit of the Mohist school generated

[38] Interpretarea caracterului yì ca judecată aparține lui Shěn, *op. cit.*, p. 28, și Rén Jìyù, coord. princ., *Zhōngguò Zhéxuéshǐ* [*Istoria filozofiei chineze*], Ed. Poporului, ed. a III-a, 1979, vol. 1, p. 191. Pentru interpretarea multor texte moiste, ca și pentru alte sugestii prețioase, îi aducem sincere mulțumiri tovarășului lect. univ. B. Wechsler.

[39] Shěn, *op. cit.*, p. 27; Dumitriu, *op. cit.*, p. 17–23.

[40] Deși textele chineze prezintă unele inconsecvențe și neclarități în folosirea termenilor filozofici, putem totuși trage concluzia că numele (míng) se referă, pentru cele mai multe școli, la concept, sens, referință.

[41] *Apud* Creel, *op. cit.*, p. 60.

a very realistic approach to language. Thus, knowledge should be always based on a close examination of facts, which meant that the Mohists believed in the capacity of language to approximate the essence of reality.

This paper is largely based on quotations from ancient Chinese texts, followed by commentaries which point out the similarities between Chinese theories and other ancient and modern ideas concerning language. We hope, on one hand, to open new perspectives on the ancient Chinese thought, and on the other hand, to enable the reader to get familiar with the Chinese contribution to the history of linguistics and philosophy.

Ianuarie 1984

Universitatea Cultural-Științifică
București, B-dul Nicolae Bălcescu 19

ZUR REZEPTION DES POLITISCH-SOZIALEN WORTSCHATZAUSSCHNITTS IN DER RUMÄNISCHEN LEXIKOLOGIEFORSCHUNG (1960 BIS 1982)

1. Allgemeine Orientierung

Die Untersuchungen des Wortschatzes der rumänischen Sprache gründen sich auf langjährige Erfahrung. So ist an weitge — spannte Studien zu erinnern, die verstärkt in der ersten Hälfte dieses Jahrhunderts von Lexikologen wir etwa Alexandru Philippide, Ovid Densusianu, Sextil Puşcariu, Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti oder Alexandru Graur betrieben werden. Das Interesse richtet sich dabei vorwiegend auf die etymologische Klärung einzelner Lexeme bzw. kompakter Schichten, auf den Anteil fremder lexikalischer Kontaktsysteme an der Konstituierung des rumänischen Lexikons und — nicht zuletzt — auf die lexikologische Argumentation der lateinischen und romanischen Kontinuität in der rumänischen Sprache. Ein wissenschaftsideologischer Aspekt liegt der etwa von Sextil Puşcariu und Gheorghe Giuglea verfolgten Intention zugrunde, mit lexikologischen Mitteln den gerechtfertigten Anspruch des rumänischen Volkes auf das von diesem bewohnte Staatsgebiet zu stützen.

Nach der Befreiung vom Faschismus am 23 August 1944 und in den felgenden Jahren der Konsolidierung volksdemokratischer Ordnung zeichnen sich in groben Umrissen zwei wesentliche Forschungswege ab : einerseits das Festhalten an einer traditionellen, auch weiterhin für nutzbringend gehaltenen Erkundungsrichtung, andererseits das Streben, eine als selbständige Disziplin zunächst nur intuitv erfaßte Lexikologie in einen engeren Zusammenhang zu den kommunikativen Gegebenheiten der grundlegend veränderten gesellschaftlichen Realität zu bringen. Es wird erkannt und gebilligt, daß der Bezug 'Gesellschaft — Sprache' auch der Lexikuntersuchung gezielte Aufgaben stellt, was sich u.a. in Betrachtungen wie *Lexicografia şi lexicologia după 23 August 1944* (in LR 8/1959, 4, S. 46—57) von Ion Coteanu, *Compoziţia istorică şi tendinţele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc* (CL 5/1960, 1—2, S. 39—55) von Dimitrie Macrea und *Limba — fenomen social* (RF 14/1967, 9, S. 1031—1036) von Ion Z. Coja niederschlägt. Von diesem Zeitabschnitt an bis hin zur Gegenwart überwiegt die Tendenz, den rumänischen Wortschatz als eine dynamische, gesellschaftsbezogene Sprachebene zu begreifen und seine Entwicklung nach bestimmten Kriterien der Reflexion zu beschreiben. Diesbezügliche Momente werden relevant in verschiedenen Arbeiten — beispielsweise in *Contribuţi la studiul influenţei ruse moderne asupra limbii române actuale* (*Calcuri lingvistice*) (RS 12/1965, S. 315—326) von Theodor Hristea, *Primenirea vocabularului* (RLit 7/1974, Nr. 37, S. 8) von A. Graur, *Vocabularul limbii române contemporane* (Bucureşti, 1975, 15 S.) von Grigore Brâncuş, *Progresul ştiinţei şi progresul vocabularului* (RLit 9/1976, Nr. 24, S. 8) und *Tezaurul lexical al limbii române* (RLit 10/1977, Nr. 42, S. 11) von Th. Hristea, *Structura şi evoluţia lexicului românesc* (Braşov, 1977, 17 S.) und *Probleme actuale ale lexicului limbii române* (Bucureşti, 1980, 25 S.) von Florica Dimitrescu oder *Tendinţe ale limbii române contemporane* (TribRom 10/1981, Nr. 207, S. 13) von Cezar Tabarcea. Auf sozialpsychologische Erscheinungen referieren im einzelnen diskutable Wortschatzbetrachtungen wie die von Vasile Morar, *Codul moral al societăţii noastre şi analiza limbajului său* (AUBFID 25/1976, S. 7—12) wie auch von Gheorghe I. Tohăneanu/ Teodor Bulza, *O seamă de cuvinte româneşti* (Bucureşti, 1976, 171 S.) und Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii* (Bucureşti, 1980, 260 S.).

Die in den 50er Jahren ausgelöste Diskussion um den Status der rumänischen 'Literatursprache' wird noch einige Zeit auch unter lexikologischen Gesichtspunkten weitergeführt. Hierbei gilt die Aufmerksamkeit mehr früheren Entwicklungsphasen der Hochsprache — zu erwähnen sind u.a. Beiträge von Alexandru Niculescu, *Contribuţii lexicale. Din vocabularul limbii române în secolul al XIX-lea* (SCL 11/1960, 3, S. 581—592), Elena Stîngaciu, *Contribuţii lexicologice (Aspecte ale introducerii neologismelor în secolele XVII—XIX)* (LR 11/1962, 2, S. 140—150), Boris Cazacu, *Sur l'étude du lexique de la langue littéraire roumaine du XIXe siècle* (RRL 9/1964, 2, S. 135—147). Auf dieser betont stiltheoretischen Ebene kommt der soziolektale Aspekt hinsichtlich der in bestimmten gesellschaftlichen Etappen spezifischen politisch-sozialen Lexik verständlicherweise zu keiner vollen Entfaltnug.

In der Wortschatzanalyse und -methodologie werden verschiedene moderne Verfahren dargelegt. So konzentrieren sich auf lexematische Probleme Untersuchungen von Werner Bahner, *Observaţii asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului I.J. Trier, II. Sistemul noţiunilor, III. G. Matoré* (LR 10/1961, 3, S. 193—203 und 5, S. 304—311) — eine Studie mit starken, nicht völlig ausgeschöpften Anregungen — , Mircea Radu, *Observaţii în legătură cu sinonimia, sistemul vocabularului şi raportul limbii cu gîndirea* (LL 13/1967,S. 107—128), Gheorghe Mihăilă, *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti* (Bucureşti, 1973, 225 S.), Ion Coteanu/Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*. Vol. II *Vocabularul* (Bucureşti, 1975, 303 S.), Narcisa Forăscu, *Analiza structurală a vocabularului limbii române contemporane. Sinonimia adjectivală* (Bucureşti, 1978, 274 S.) und — in einer umfassenden Anlage — Vasile Şerban/Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan. Schiţă de sistem* (Timişoara, 1978, 300 S.). Rein semantische Analysen präsentieren u.a. Dumitru Chiţoran, *Probleme ale cercetării structurale în semantică* (AUB 17/1968, S. 463—475), später in systematischer Darstellung in *Elements of English Structural Semantics* (Bucureşti, 1973, 269 S.) oder M. Radu, *Note despre legi şi cauze în evoluţia semantică* (LL 18/1969, S. 117—123). Ausgeführt wird, nach verschiedenen Vorstudien, auch der Gedanke von einem 'Basiswortschatz' so etwa durch Constant Maneca/ Adriana Senatore mit dem *Vocabolario essenziale rumeno poliglotta* (Bari, 1979, 272 S.) und durch Maria Iliescu (u.a.) mit dem *Grundwortschatz Rumänisch—Deutsch—Englisch—Französisch* (Frankfurt a. Main/ Bern/ Las Vegas, 1979, 299 S.) ,und schließlich werden die Beziehungen zwischen Gesamtsprache und Subsprache sowie Subsprachen untereinander z.B. von Liviu Constantinescu, *Interferenţe de limbaj* („Scînteia" 46/1977, Nr. 10706, S. 4) und Victor Iancu, *Cu privire la semiologia raporturilor dintre limbă şi dialect* (CL 23/1978, 1, S. 17—20) berührt.

Die lexikologischen Analysemethoden und — modelle machen bedauerlicherweise keine expliziten Aussagen über Status, Gewicht und Funktionen der 'politisch-sozialen Lexik', weshalb diese ein a priori festgeschriebener Wortschatzausschnitt bleibt. Die bisher nur sporadisch betriebene Erarbeitung theoretisch-methodologischer Grundlagen für eine als wesentlich erachtete, täglich praktizierte politisch (= außenpolitische) — soziale (= innenpolitische) Kommunikation und deren spezifisches Lexikon wirkt sich dann folgerichting auf die Darstellungsweise von Einzelproblemen aus, was in den folgenden Abschnitten zu erörten sein wird.

2. Die Beschreibung einzelner Lexeme und von Lexemgruppenein Charakteristikum der Lexikologie

Die Zahl der lexikologischen Arbeiten ist seit 1960 bis in die Gegenwart um ein Mehrfaches angestiegen, womit Elemente der politsch-sozialen Lexik schon aufgrund der Wahrscheinlichkeitsregel einbezogen sind. Die Behandlung von Einzellexem und Lexemgruppen mit onomasiologischen und/oder semantischen Abgrenzungskriterien ist dabei eine beherrschende Forschungskomponente, die vor allem in den 70er Jahren durch zusätzliche Motivationen erheblich ausgeweitet wird: durch das Bestreben, auf die Kommunikatoren mit der Interpretation politisch-sozialer Ausdrücke erzieherisch einzuwirken, sowie durch die mehr sprachkritisch orentierte Aufgabe, die Rolle von Internationalismen, Neologismen und Archaismen im modernen Wortschatz offenzulegen. Die verschiedenen Beiträge haben ohne Zweifel Eigenwert, trotz der Feststellung, daß sie häufig über Sachinformatonen nicht hinausgehen und nicht als zusammen — hängende Anteile des Komplexes 'politische Kommunikationsereignisse/ Handlungen' beurteilt werden.

In der Einzelanalyse werden als gesellschaftlich relevant eingeschätzte Lexeme erfaßt, so z.B. Asupra cîtorva termeni oficiali (Teatrul de operetă de stat, spital unificat, candidat în ştinţe, aspirant, examen de stat) (LR 14/1965, 1, S. 163—167) von Dumitru Muster, *Note etimologice şi lexicale. Este* popor *un cuvînt împrumutat*? von Dan Bugeanu (LR 17/1968, 1, S. 51—57) *Vocabular electoral*: candidat, vot, a vota, scrutin, balotaj (RLit 8/1975, Nr. 9, S. 8) von A. Graur, *Cuvîntul „unire"* (RLit 8/1975, Nr. 4, S. 8) von D. Macrea, *„Iluminism" sau „luminism"* (VR 31/1978, 7—8, S. 202—205) von Liviu Rusu, *Preocupări* (RLit 12/1979, Nr. 37, S.8) von A. Niculescu, *Impact* (LR 29/1980, 3, S. 201—204) von F. Dimitrescu, *A lucra* (RLit 14/1981, Nr. 39, S. 10) von A. Niculescu. Daneben stehen zahlreiche Kurzinterpretationen mit sprachpädagogischer Ausrichtung, z. B. *Termeni controversaţi*: Timp liber, loisir (IndrCult 25/1972, 5, S. 25—26) von Oltea Mişcol, *Patriotism* (IndrCult 29/1976, 8, S. 15) von Elena Ciobanu, *Brutalism* (Contemp 1978, Nr. 7, S. 2) von Mircea Lupu, *Adevărul ştiinţific, cutezătorii, apartheid, avuţie naţională, angajare socială, ateism, controlul oamenilor muncii, civilizaţie* („Cutezătorii" 25/1981, Nr. 20, 22, 23, 25, 30, 36, S. 5, 4, 5, 5, 5, 9) von P. Constantin.

Die onomasiologsich-semasiologische Tradition wird weniger stark auf Lexemgruppen des politsich-sozialen Ausschnitts ausgedehnt; zu erwähnen sind etwa Termeni pentru „bellum" în *Atlasul lingvistic român* (CL 8/1963, 2, S. 245—261) von Pia Gradea, *Die Bezeichnungen für „Volk" in Dimitrie Cantemirs Werk* (Beitr RumPhil, Berlin, 1968, S. 49—72) von A. Beyrer,

Din istoria, geografia şi semantica termenilor daco-români pentru noţiunea de ,,tovarăş'' (SCEIC 2/1977, S. 111—131) von Ioan Lobiuc. Mit der Frage des Bedeutungswandels beschäftigen sich vor allem Alexandra Burnei, *Evoluţia semantică a unor nume de demnităţi în limba română* (LR 22/1973, 4, S. 315—324) und H. Uscherson, *Două sensuri ale termenului ,,conştiinţă''* (RPsih 26/1980, 3, S. 375—387). Alle Beiträge berücksichtigen noch nicht annähernd Erkenntnisse der ,,ideologischen Paradigmatik'', wie 'Interpretationsausdrücke, Komplenymie' oder der politischen Kommunikationsstrategie, wie das Krterium der verbalen Angemessenheit, der Glaubwürdigkeit/ Wahrhaftigkeit oder Kategorien des Wertens.

Die Diskussion um Neologismen, Archaismen und Internationalismen im Rumänischen ist nicht differenziert genug, um den politisch-sozialen Wortschatz exakter zu bestimmen. Entweder wird das Niveau des Registrierens nicht überwunden oder eine Verwalterposition eingenommen. Daher wird lediglich audf einige Problemschwerpunkte verwiesen. An der Neologismuseinordnung beteiligen sich u.a. Gheorghe Poalelungi, *Neologisme juridice* (,,Pentru patrie'' 19/1968, 12, S. 29), A. Graur, *De ce nu ,,management''?*, I. Iordan, *Echivalentul românesc cel mai apropiat al termenului englezesc ,,management'' este ,,organizare''*, Constantin Pintilie, *Să adoptăm termenul de ,,management''* (alle Stellungnahmen in ,,Forum'' 13/1971, 2, S. 70—77), Hortensia Pârlog, *Termeni de origine engleză în publicistica română contemporană* (AUT 9/1971, 1, S. 55—68), T. Hristea, *Observaţii asupra folosirii neologismelor în limba română contemporană* (LL 4/1972, S. 591—605) und *Contribuţii la studiul etimologic al neologismelor româneşti* (LR 22/1973, 1, S. 3—17), Florenţa Sădeanu, *Premise pentru un studiu despre relatinizarea vocabularului în limba română* (SCL 24/1973, 5, S. 627—633), Felicia Şerban, *Analiza cantitativă a neologismelor limbii române* (CL 24/1979, 1, S. 29—31), Ion Moise, *Cuvinte noi de profesiuni* (LR 27/1978, 6, S. 585—589) und *Note lexicale (Cuvinte noi din terminologia muncii)* (LR 30/1981, 2, S. 131—135). Den Status des Archaismus bestimmt Carmen Vlad in der Studie *Conceptul de arhaism* (LR 22/1973, 3, S. 183—190). Die mit dem Internationalismus verbundene Thematik belebt V. V. Akulenko (Kiew) zeitig mit der Fragestellung *Există un lexic internaţional?* (LG, 1963, S. 189—203). Nachfolgende Uberlegungen, so von V. Păltineanu in *Observaţii cu privire la cuvintele internaţionale în limba română* (StUBB 14/1969, 2, S. 49—54), T. Hristea in *Americanisme internaţionale* (RLit 13/1980, Nr. 14, S. 9) und A. Graur, der bereits in den 50er Jahren von einer Internationalisierungstendenz in einzelsprachlichen Lexiksystemen spricht, in *Cuvinte internaţionale* (RCM 24/1980, Nr. 454, S. 1), bieten wenint neue Erkenntnisse, weshalb auch kaum Aufschluß über die Position des 'internationalen Lexems' im Lexikon der rumänischen politisch-sozialen Kommunikation zu erwarten ist.

3. Politisch-soziale Lexik und Fach- oder Sondersprache

Es durfte erwartet werden, daß die Fachsprachenproblematik im Anschluß an die tiefgehende, verdienstvolle Untersuchung *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti* (Bucureşti, 1962, 300 S.) von Nicolae Ursu neue Impulse erhielte, nicht zuletzt auch im Hinblick auf den politisch-sozialen Bereich (Die sowjetische Linguistik arbeitet zu jener Zeit schon mit dem Konzept 'obščestvenno-politčeskaja leksika/terminologija'.) Die Diskussion verharrt indessen weiter auf der Ebene von globalen Stileinheiten, so bei Magdalena Popescu-Marin. *Influenţe ale stilului tehnico-administrativ* (PN 10/1965, 11, S. 45—46), oder geht undifferenziert von mannigfachen Existenzformen der Sprache aus, so bei D. Macrea, *Limbajul de specialitate* (RLit 6/1973, Nr. 41, S. 12) oder A. Graur, *Vocabular profesional* (LLR 5/1979, 2, S. 3—5). Einen theoretisch und methodologisch grundlegenden Fortschritt realisieren Teodora Cristea/ Paul Miclău u.a. mit der *Introduction à l'étude des langues de spécialité* (Bucarest, 1980) ; eine befriedigende Lösung in bezug auf die politische Kommunikation in ihrer fachsprachlichen Einbindung ist allerdings nocht nicht festzustellen. (Es ist zu vermerken, daß Lothar Hoffmann (Leipzig) der Sprache in der Politik einen fachsprachlichen Aspekt einräumt.) Einer der Gründe für den Forschungsstand mag darin liegen, daß Termini wie Fach- und Berufssprache gegenüber Sondersprache gegenüber Klassen-, Gruppen-, Standessprache nicht mit voller Konsequenz auf das soziolektale und — im speziellen Fall — idiolektale Raster abgebildet werden.

4. Fach- und Sondersprachen, politisch-sozialer Wortschatz im einzelnen

Die lexikologische Forschung baut einerseits auf früheren Erkenntnissen über Fach- und Sondersprachen auf, und wendet sich andererseits einigen gesellschaftlich vorrangigen Kommunikationssphären zu.

Das tradierte Qualifikativ 'Argot' bleibt fast ausschließlich der studentischen Sprechweise vorbehalten, und nach einigem Zögern wird deren Untersuchung wiederaufgenommen, hinsichtlich des Lexikons allerdings häufig mit bloßen Lexemattestierungen: Coman Lupu, *Observaţii asupra argoului studenţesc* (LL 3/1972, S. 349—351), Maria Alexe, *Influenţe ale mediului*

social dat asupra vocabularului unor studenți de la Facultatea de agronomie din București (CRIP 1973, S. 5—6), Mihai Petre, *Noi contribuții la studiul argoului studențesc* (LR 27/1978, 5, S. 489—494). Eine idiolektale Opposition 'jung: alt' konstruiert Octavian Tudor mit der Problemhaltung *Limbajul tinerilor, o problemă de viață. Viața tinerilor, o problemă de limbaj* (Flacăra 25/1976, Nr. 42, S. 17).

Fragen der Begriffsklärung gehen u.a. Pädagogen nach, womit sie auch einen linguistischen Beitrag zur Terminologie einer sozial relevanten Subsprache erbringen. Hervorzuheben sind Überlegungen von Ion Popescu, *Terminologie pedagogică* (I—III; GÎ 17/1965, Nr. 799, S. 2; Nr. 802, S. 2; Nr. 804, S. 2), Teodor Gal, *Modernizarea terminologiei pedagogice* (RPed 21/1972, 2, S. 57—59), Dumitru Salade, *Despre limbajul pedagogic* („Forum" 16/1974, 7, S. 13—18), Olga Oprea, *Despre terminologia pedagogică* (RPed 23/1974, 10, S. 50—53). Einen allgemeinen, fruchtbaren Ansatz für die Beziehung zwischen gesellschaftlicher Zielstellung und Sprachform vermittelt Mioara Avram in dem Exkurs *Limbajul și educația* (LR 27/1978, 1, S. 83—90).

Die soziolinguistische Hinwendung zu dem Thema 'Kommunikation im Arbeitsprozeß'— in der rumänischen Literatur begründet mit Untersuchungen von Henri Wald, *Muncă, limbaj, gîndire* (CF 9/1962, 1, S. 151—163) und Tatiana Slama-Cazacu, *Comunicarea în procesul muncii* (București, 1964, 301 S.) reflektiert sich bisher in lexikologischen Komplementärerkundungen nur mäßig. Zu erinnern ist an eher Materialsammlungen darstellende Arbeiten von I. Moise (siehe unter 2.) und Valentin Țurlan, *Din terminologia muncii în porturile Galați și Brăila* (BUG 3/1980, S. 55—63).

Es ist verständlich, daß bestimmte Sachbereiche auf terminologische Nominationen hin geprüft werden, so durch Simion Dima, *Terminologia cuceririi cosmosului* (I, II, DR 18/1962, Nr. 5482 und 5493) ioder Ionel Rizescu, *Aspecte ale lexicului Pravilei ritorului Lucaci (Din istoria vocabularului primelor texte juridice românești)* (LR 14/1965, 4, S. 439—451); les erstaunt auch nicht das Bemühen von Spezialisten um 'ihren Wortschatz', wie von Constantin Noica um *Graiul filozofic românesc* („Ateneu" 5/1968, Nr. 9, S. 12) oder Ion Nicolau um *Limba noastră bisericească (Despre limba cărților bisericești)* (MB 15/1965, 7—9, S. 602—604).

Es ist hingegen erstaunlich, daß Gesellschaftswissenschaftler, wie Politologen und Fachleute des Wissenschaftlichen Sozialismus/ Kommunismus, kaum bereit sind, Anregungen an Linguisten zu vermitteln und mit ihnen zu sammen an die Erarbeitung einer Konzeption der politisch-sozialen Lexik (und Kommunikation) zu gehen. Diese Aufgabe soll also der Lexikologe bewältigen, der dann doch auf Unterstützung, durch Literaturhistoriker rechnen kann. — Der Problemkomplex wird zunächst nur gestreift, so von Ion Dănăilă, *Sufixul* -ard (SFC II/1960, S. 117—123), und in literarischer Perspektive von Alexandru Hanță. *Cîteva considerații pe marginea evoluției conceptului de „republică" în literatura și cultura română (cu unele sugestii utile lexicologului* (!)) (VR 15/1962, 12, S. 95—107). Einen beträchtlich erweiterten Zugang zu der Problematik findet in der Folgezeit Klaus Bochmann (Leipzig) über die Standortbestimmung der politisch-sozialen Lexik in der ersten Hälfte des 19. Jhs mit der Untersuchung *Beitrag zur Bestimmung des politisch-sozialen Weltbildes des rumänischen revolutionären Demokraten Nicolae Balcescu* (Diss., 1967, MS). Anschließend bemüht er sich um die Bereicherung der Analyse- und Deskriptionsmethode in *Dezvoltarea vocabularului social-politic românesc intre 1840 și 1850* (ACILFR I/1970, S. 869—874). *Neologismus und Neosemantismus im rumänischen politisch-sozialen Wortschatz von 1821—1829* (BRPh 12/1973, 2, S. 345—365), *Zum Verhältnis von gesellschaftlichem Fortschrittsdenken und lexikalischer Neuerung im Rumänischen* (Beitr Sozioling, 1974, S. 151—170) und erweitert teilweise den ideologischen Gegenstandsbereich mit der Studie *Sprachreform und Sprache der Reform bei Dimitrie Cantemir* („Dimitrie Cantemir (1673—1723). Sitzungsberichte der AdW der DDR" 13/1973 (1974), S. 65 f), später mit *Der Wortschatz der rumänischen Aufklärung im europäischen Kontext* (CREL 21/1979, S. 19 — 29). Eine für die lexikologische Forschung der 70er Jahre richtungsweisende Kristallisation der theoretischen und methodologischen Prinzipien wird erreicht in der Abhandlung *Der politisch-soziale Wort — schatz des Rumänischen von 1821 bis 1850* (Berlin, 1979, 221 S.; Rezensionen u.a. von K. Heitmann, ASNSL 134/1982, 219, S. 238—240; F. Bakos, „Acta linguistica" 30/1980, 3—4, S. 375—379; H. Misterski, „Lingua Posnaniensis" 25/1982, S. 148—149; A. Beyrer, ZPSK 35/1982, 5, S. 571—574).

Die von K. Bochmann maßgeblich gestützte Zusammenarbeit mit rumänischen Spezialisten führt zu zwei Sammlungen mit dem Titel *Beiträge zur Geschichte des politisch-sozialen Wortschatzes der rumänischen Sprache* (Leipzig, 1977, 166 S. und 1980, 89 S.). Im ersten Band sind objektrelevant: K. Bochmann, *Bedeutung, Probleme und Methoden der Erforschung des rumänischen politisch-sozialen Wortschatzes des 18. und 19. Jhs.* (S. 4—25), A. Niculescu, *L'occidentalisation romane du roumain moderne (XVIIIe—XIXe siècles)* (26—59), T. Hristea *Sursele frazeologiei politice din limba română contemporană* (74—91), Elena Barborică, *Momentul 1848; circulația neologismelor* (105—110), Ileana Vîrtosu, *Vocabularul social-politic în scrierile*

lui Ionică Tăutul (1795—1830) (111—115), Elena Toma, *Tradiție și inovație în lexicul social-politic din Transilvania (1780—1825)* (142—153). Die Beiträge des anschließenden Bändchens weisen noch keinen wesentlichen theoretischen und methodologischen Fortschritt für die politisch-soziale Lexikologie nach; zu erwähnen sind Betrachtungen von K. Bochmann, *Die Ablösung der feudalen Ständeterminologie durch die Lexik der bürgerlichen Gesellschaft*, (S. 2—11), Gheorghe Bulgăr, *Despre limba documentelor Independenței* (30—37), A. Beyrer, *Lexikalische Kontinuität 1877—1977* (38—49), Heidi Brang, *Die Bezeichnung sozialer Klassen und Schichten in der Siebenbürger Schüle* (50—54), Jürgen Erfurt, *Soziale Klassen und Schichten in der rumänischen Literatur zwischen 1840 und 1850* (55—61) Zamfira Mihail, *Die politisch-soziale Terminologie in den Schriften von Samuil Micu* (69—77), Helmut Kühnel, *Bemerkungen zur rumänischen Lexik der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts, insbesondere zum sozialpolitischen Wortschatz der Zeitschrift Dacia Literară* (78—83), Johannes Thiele, *Zum gesellschaftspolitischen Wortschatz Teodor Diamants* (84—85). Das verstärkte Eingreifen rumänischer Linguisten in die Interpretation der Probleme politisch-sozialer Lexik manifestiert sich, im Ergebnis eines Kolloquiums an der Universität Bukarest, in Untersuchungen u.a. von A. Bidu-Vrănceanu, *Observații privind metodele de cercetare a lexicului social-politic* (AUBLLR 27/1978, S. 5—11). Rodica Bogza-Irimie, *Emițător-receptor în texte politice din timpul revoluției de la 1848* (AUBLLR 27/1978, S. 13—17), N. Forăscu, *Aspecte ale aplicării metodelor semanticii moderne la studiul lexicului social-politic din secolul al XIX-lea* (AUBLLR 27/1978, S. 19—25), Mircea Seche, *Aspecte ale lexicului politic în lexicografia românească de la jumătatea secolului al XIX-lea* (AUBLLR 27/1978, S.29—36); zur Thematik zählt inhaltlich der Beitrag *Adnotări la limba și la concepția lingvistică a lui Alecu Russo* (AUBLLR 27/1978, S. 43—57) von A. Beyrer.

Es zeigt sich indessen, daß die politische sprachliche Kommunikation einer nationalen Gemeinschaft durch die selbst mit neuen Analyseverfahren verbesserte Beschreibung der spezifischen. Lexik und durch Beschränkung auf einen bestimmten gesellschaftlichen Abschnitt in ihrer vollen Wirksamkeit nicht erfaßt werden kann. Daher wird die Forschungsstrategie nach mehreren Seiten hin ausgeweitet: W.Bahner u.a. berücksichtigen beispielsweise den Zusammenhang zwischen dem Rumänischen und anderen Balkansprachen in der Studiensammlung „Entwicklungsrichtungen in der Herausbildung des modernen gesellschaftlichen Wortschatzes in Südosteuropa" (ZISW/LS/A 58/1979, 200 S.), K. Bochmann weist auf den syntaktischen Faktor für das Funktionieren des politisch-sozialen Lexems hin in den noch knappen Bemerkungen *Lexicul social-politic și sintaxa limbii* (LL 1979, 4, S. 398—404), A. Niculescu analysiert die Einbettungsweise politisch-sozialer Schlüsselwörter in Arbeiten wie 'Revoluție'. *Lexic, cultură, conceptele revoluției românești în secolelele XVIII—XIX* (RITL 28/1980, 1, S. 71—81), *Lessico della rivoluzione romena nel sec. XIX* (RESEE 17/1979, 4, S. 735—746), *Lexic social-politic* (RLit 13/1980, Nr. 12, S. 9), wobei die kulturgeschichtlichen Bezüge betont werden, während das Konzept der 'kollektiven Mentalität' — wohl eher eine Variante des gesellschaftlichen Bewußtseins — für einige andere mehr oder weniger zentrale Bedeutung gewinnt, z.B. für Paul Cornea, in der literaturgeschichtlich orientierten Untersuchung *Cuvîntul 'popor' în epoca pașoptistă: sinonimii, polisemii și conotații (Între semantica istorică și semiotica mentalului colectiv)* („Regula jocului". București, 1980, S. 208—243) E. Toma in dem Artikel *Mentalité et langage* (RESEE 18/1980, 4, S. 647—653) und J. Erfurt in den Überlegungen *Zur Mentalität einer Generation. Untersuchung zum politisch-sozialen Wortschatz des Rumänischen um die Zeit der Vereinigung der Fürstentümer Moldau und Walachei* (RESEE 18/1980, 4, S. 653—664).

In die gleiche Forschungsphase fallen auch monographische Darstellungen der politisch-sozialen Lexik relativ kurzer Ausschnitte von R. Bogza-Irimie, *Termeni politico-sociali în primele periodice românești* (București, 1979) und J. Erfurt, *Der politisch-soziale Wortschatz des Rumänischen im Zeitraum 1856 bis 1861* (Diss., Leipzig, 1981,MS; siehe dazu auch den Dissertationsbericht in BRPh 21/1982, 1, S. 177—184).

Als Fazit ergibt sich, daß die Erforschung des politisch-sozialen Wortschatzes vor allem durch Bukarester und Leipziger Mitarbeiter einige Jahre lang einen raschen und gewichtigen Erkenntniszuwachs über einen bislang zu wenig systematisch behandelten Gegenstandsbereich zeitigt. Daran anschließend wird freilich immer klarer, daß diese spezifische Lexik als eine Komponente in einem integrativen Modell der politischen sprachlichen Kommunikation aufgehoben ist; an die Generalisierung einer derartigen Sehweise und ihre Realisierung ist um das Jahr 1980 gar nicht zu denken (s.dazu auch 5.). Der zeitliche und heuristische Ausbau der Problematik ist sicherlich zu begrüßen — am Rande vermerkt erstrecken sich neuere Untersuchungen mit Beharrung auf lexikalische Phänomene des Rumänischen im und vor dem 19. Jh., hingegen in unzulänglichem Maße auf solche gesellschaftspolitisch herausragender Phasen der Neuzeit und unserer Gegenwart —, auf die Weiterentwicklung der lexikologischen Theorie vermag er aber keine wesentlichen Impulse mehr zu übertragen.

5. Erkundungen zum Komplex 'Sprache/Kommunikation in der Politik'

Die rumänische Literatur zu dem Themenkreis 'Sprache/ Kommunikation in der Politik' erweist sich als nicht annähernd zureichend – ein Mangel, der verdeutlicht, warum die politisch-soziale Lexik eine betont isolierte Stellung in der Forschung einnimmt.

Es ist nützlich, daß Adriana Mitescu, in der Betrachtung *Relaţia dintre politic şi alte forme ale conştiinţei sociale* (RRTL 28/1979, S. 553–556) die Wirkung politisch-ideologischer Kategorien auf diesen naheliegende Bereiche des gesellschaftlichen Bewußtseins anspricht. Das Theorieverständnis über politische Sprache bzw. sprachliche Kommunikation wird hier wie auch in den Äußerungen von Margareta Ştefănescu zu *Limba şi stilul comentatorului politic* (PN 17/1972, 8, S. 36–38) nur wenig befördert. Cezar Tabarcea erkennt in den *Repere pentru un studiu stilistic al limbajului politic* (AUBF 23/1974, 1, S. 93–98) wohl die weitgreifende kommunikative Geltung dieser bisher zu unsystematisch untersuchten Subsprache, jedoch reicht das von ihm beanspruchte linguistische Begriffsinventar für das Aufdecken des Funktionierens politischer Sprache/Kommunikation gewiß noch nicht aus: Sie als einen „Stil" unter und neben anderen sehen zu wollen, der nach seinen „semantischen, lexikalischen, phonetischen, morphologischen, syntaktischen, textorganisierenden" Merkmalen abgefragt wird (s. S. 96–98), kommt einer empfindlichen Problemvereinfachung und –einengung gleich, da mit dem Wirken einer solchen Sehweise weitere Aspekte – wie beispielsweise die soziolektale (klassen-und gruppenbedingte) Konstituierung, das Wechselverhältnis von ideologischem und sprachlichem Verhalten, die idiolektal-rhetorische („linguo-stilistische") Spezifik, der Einsatz kommunikationsstrategischer bzw. pragmatischer Muster und Mittel, die Vielfalt der subjazenten Konnotation, die normsystembestimmte und operationale Bewertung, die häufige Doppelfunktion politischer Kommunikationsausschnitte oder das asymmetrische Verhältnis von Kommunikatoren (parteien) auf der Ebene des 'Plurilogs' usw. – im besten Fall höchstens gestreift, nicht aber in selbstverständlicher Weise integriert werden. Das Vorgehen von C. Tabarcea ist somit wohl auch im Sinne einer Anregung zu weiterführenden, vorläufig leider ausgebliebenen Untersuchungen zu begreifen.

6. Ethnische Bezeichnungen – ein Forschungsschwerpunkt

Das allgemein-gesellschaftliche und wissenschaftliche Interesse an der ethnischen oder nationalen Selbst- und Fremdbenennung verdichtet sich in einer Reihe von Arbeiten, die zunächst von Historikern, dann auch von Linguisten getragen sind. Überwiegend diskutiert wird die Genese von Etnonymen wir *vlah, moldov(a)lah, rumin, român, românesc*; *România, Dacia.*

Die geschichtliche und bewußtseinshafte Umgebung der ethnischen Nomination würdigen Ştefan Ştefănescu, *Consideraţii asupra denumirilor „vlah" şi „rumîn" pe baza documentelor interne ale Ţării Româneşti din veacurile XIV–XVIII* („Studii 4/1960, 1, S. 63–76), Eugen Stănescu, *Premisele medievale ale conştiinţei naţionale româneşti. Mărturiile interne.* Român-românesc *în textele româneşti din veacurile XV–XVII* („Studii" 17/1965, 5, S. 967–1000). *Numele poporului român şi primele tendinţe umaniste interne în problema originii şi continuităţii* („Studii" 22/1969, 2, S. 189–206), *Semnificaţii istorice ale numelui poporului şi ţării noastre,* (I: MI 3/1969, 10, S. 37–41, II: MI 3/1969, 12, S. 71–75 und 84), Adolf Armbruster, *Evoluţia sensului denumirii de „Dacia". Încercare de analiză a raportului între terminologia politico-geografică şi realitatea şi gîndirea politică* („Studii" 22/1969, 3, S. 423–444). Von linguistischer Seite liegen Beiträge vor wie *Romînia* sau *România* (Trib. 9/1965, Nr. 11, S. 8) von Emil Petrovici, *Note etimologice şi lexicale*: Moldovalah, moldovlah (LR 18/1969, 2, S. 173) von Gheorghe Mihăilă, *Sensul titlului „Cîntare României"* (AR, 1970, S. 61–63) von Liviu Leonte, *Les termes ethniques en roumain* (StNeoph 43/1971, 1, S. 76–100) von Alf Lombard, Român, românesc, (LR 26/1977, 1, S. 33–35) von Iorgu Iordan. Nach Einzeluntersuchungen – z.B. *Termenul* România *şi paternitatea Cîntării României* (LR 26/1977, 3, S. 297–302), *Dimitrie Daniel Philippide et la dénomination* România (RESEE 16/1978, 2, S. 355–359), *Numele poporului, al limbii şi al ţărilor locuite de români în limba franceză* (AnL 26/1977–1978, S. 27–34), *Termenii* român *şi* vlah *în afirmarea comunităţii lingvistice româneşti* (LL 1979, 4, S. 323–335) – erreicht Vasile Arvinte eine instruktive Synthese: *Die Rumänen. Ursprung, Volks- und Landesnamen* (Tübingen, 1980, 88 S. = „Tübinger Beiträge zur Linguistik", Bd. 114).

Die Sammlung und Interpretation ethnischer Bezeichnungen, darunter der der eigenen Gemeinschaft, bildet zu Recht eine Komponente der politisch-sozialen Lexikologie.

7. Geschichtswissenschaftliche Terminologie

Ein konstantes Anliegen des Historikers ist es, Personen- und Objektbezeichningen möglichst genau zu erfassen, mit dem Ziel, über die terminologische Struktur Aufschlüsse hinsichtlich gesellschaftlicher Bedingungen zu erhalten. Obwohl meist von Nichtlinguisten be-

trieben, sind die Definitionsergebnisse von Interesse, da sie zur Schaffung eines Gesamtbildes des politisch-sozialen Wortschatzes beitragen. Die Erkundungen gelten in der Regel der terminologischen Klärung, so durch Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor români și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (pînă în secolul al XVI-lea)* (București, 1960, 314 S.), Șt. Ștefănescu, *Despre terminologia țărănimii dependente din Țara Românească în sec. XIV—XVI* („Studii" 15/1962, 5, S. 1115—1168), Elena Lința, *Termeni militari de origine polonă în limba cronicarilor* (RS 10/1964, S. 195—208), Nicolae Stoicescu, *Unele categorii de slujbași ai statelor feudale Țara Românească și Moldova* (StIst 7/1968, S. 107—121), C. Rezachevici, *Dregători din afara sfatului de taină al domnului* (MI 5/1971, 5, S. 54—58), ..., *Oșteni români de-a lungul veacurilor* (dorobanții, fustașii, levenții, lipcanii, martalogii, panțîrii, roșii, saragele, sărățeii, scutelnicii, talpoșii, vînătorii) (MI 5/1971, 8, S. 86—89), Constantin Șerban, *Lexic de terminologie istorică* (StIst 18/1972, S. 116—121), ..., *„Ispravnic" și „domn" în secolul XVII* (MB 24/1974, 1—3, S. 192), Dimitrie Oancea, *Despre „țară" și „țări"* (SCGeogr 26/1979, S. 3—12). Es kann nicht erwartet werden, daß dabei auch linguistische Problemstellungen dargelegt werden, die Arbeiten, die ausschließlich auf Gegebenheiten vergangener Zeitabschnitte Bezug nehmen, sind per se gegenstandsrelevant.

8. Wirtschaftspolitische Terminologie

Erst im letzten Jahrzehnt gibt es verstärkte Bemühungen, politökonomische Ausdrücke als Termini zu erfassen und zu fixieren. D. Grindea/B. Comisioner vermitteln in *Unii termeni economici în „Dicționarul limbii române moderne"* (SB 12/1961, 10, S. 77—83) Anregungen für eine fachsprachliche Diskussion, ohne vorläufig Echo zu finden. Erst Jahre später, um 1975, setzt eine intensive Beschäftigung um die Klärung aktueller Termini und ihren praktischen Aussagewert für die ökonomische Aktivität ein. Es geht also um Belange einer 'angewandten Lexikologie', wenn zahlreiche Bearbeiter — G. Popa, I. Stoica, C.K., D. Ciucur, V. Cornescu, Gh. Crețoiu, M. Curticeanu, Șt. Diamandescu, G. Horja, V. Nicolau, Gh. Răboacă, Gh. P. Tănase, Gh. Tomescu, P. Nicolae, E. Parhoti, V. Aldea, Ș. Ionescu, D. Dăianu, D. Oprescu, R. Negrea — vor allem in der Zeitschrift „Revista economică" unter Titeln wie „Glossar" und „Kleines ökonomisches Wörterbuch" Bedeutung und Verwendungsmöglichkeiten neuer Ausdrücke festhalten, z.B. von *marketing, conjunctură, protecționism, putere de cumpărare* 'Kaufkraft', *produsul social, autogestiunea economico-financiară* 'ökonomisch-finanzielle Selbstverwaltung', *muncă „neagră"* 'Schwarzarbeit', *datorie publică* 'öffentliche Schuld', *microhidrocentrale* 'Kleinwasserkraftwerke' u.v.a. Diesen Ökonomen geht es vor allem um terminologische Festlegung, wogegen sich aus Arbeiten an der Handelsfakultät der Akademie für ökonomische Studien eine Hinwendung auch zu anderen linguistischen Anliegen ablesen läßt, so bei Olga Galațanu, *Actele vorbirii și limbajul comercial* (CERC LLS 1/1975, S. 261—265) oder Ioan Petre Cenușe, *Unele aspecte ale lexicului internațional în terminologia economico-financiară* (CERCLLS 2/1978, S. 98—102).

9. Politisch-soziale Lexik in den Massenmedien

Die Sprache der Massenmedien Presse/ Rundfunk/ Fernsehen meint eine Kommunikative Sphäre, für die neben anderen Kriterien auch das lexikalischer Besonderheiten in Rechnung gestellt wird. Sie sind in mehreren Blickrichtungen einbezogen : Die Untersuchung des Ausprägens der Kommunikation durch die Presse stützt sich in erheblichem Maße auf das für diese spezifische Lexikon, so etwa in Beobachtungen von Gh. Bulgăr, *O contribuție la dezvoltarea stilului publicistic: România, primul nostru cotidian (1 ianuarie — 31 decembrie 1838)* (LL 4/1960, S. 27—38), Livia Popescu, *Observații asupra limbii și stilului presei progresiste de la 1848* (StUBB Phil. 1961, 2, S. 27—46), Alexandru Andriescu, *Limba și stilul presei românești în perioada 1829—1860* (AF 15/1964, S. 49—75). Einen substantiellen Überblick, auch in lexikologischer Hinsicht, erarbeitet schließlich A. Andriescu in der Studie *Limba presei românești în secolul al XIX-lea* (Iași, 1979, 204 S.). Der Gegenwart nahe Zeiträume sind weniger erkundert, so daß Iorgu Iordans Bemerkungen zur Sprache der kommunistischen Presse vor der Befreiung — *Cu privire la limba presei comuniste înainte de Eliberare* (AUB 10/1961, 23-Fil., S. 541—549) — hoch einzustufen ist.

Ohne lexikologischen Bezug kommen auch theoretisierende Erörterungen wie die von Alexandru Indrea, *Unele caracteristici ale limbii presei* (CL 15/1970, 1, S. 115—124) bzw. von Mircea Ichim, *Metalimbajul presei* (PN 21/1976, 6, S. 40) nicht aus.
Basiert man auf der Bestimmung von Normkriterien der Art 'Korrektheit, Klarheit, Präzision, Zugänglichkeit/ Verständlichkeit', wie das Pompiliu Marcea, in *Limba presei* (TribRom 3/1974, Nr. 31, S. 8 und 15), B. Cazacu, in *Două cerințe fundamentale ale stilului presei actuale* (PN 21/1976, 3, S. 27) und Andrei Magheru in *Concizie și claritate în limbajul publicisticii radiofonice* (PN 21/1976, 3, S. 15—17) tun, ist die Wahl des „richtigen" Lexems unmittelbar impliziert.

Ein Gutteil der Aufmerksamkeit gilt der Zuordnung der Kommunikation über die Presse zu einem sog. publizistischen Stil. Sein in den 60er Jahren umrissener Status beinhaltet auch sprachpflegerische Beobachtung der lexikalischen Gebrauchsregeln, was sich in Beiträgen von Jacques Byck, *Cîteva observaţii în legătură cu limba şi stilul presei* (PN 5/1960, 11–12, S. 41–44), Nicolae Mihăescu, *Există un „stil publicistic"?* (PN 8/1963, 10, S. 32–34) und *Limba şi stilul cîtorva ziare regionale* (PN 5/1960, 10, S. 37–38), Virgil Dănciulescu, *O îndatorire colectivă* (PN 10/1965, 2–3, S. 43–44), Nicolae Dragoş, *Cîteva opinii despre stilul şi limbajul publicistic* (PN 10/1965, 2–3, S. 44–46), Constantin Antip, *Concluzii la discuţia : Stilul şi limba în presă* (februarie 1965) (PN 10/1965, 2–3, S. 49–50) niederschlägt. Daß Überlegungen dazu erweitert werden können, zeigen spätere Stellungnahmen von A. Graur, *Stilul presei — mijloc esenţial al comunicării de masă* (PN 15/1970, 9. S. 23–24), Gh. Bulgăr, *Criterii pentru limbajul publicistic* (PN 18/1973, 11, S. 47–48) und I. Iordan, *Observaţii cu privire la stilul publicistic* (PN 24/1979, 10–11, S. 26–29).

Auf lexikologischem Gebiet dominiert die Suche und das Registrieren neuer Lexemformative und —bedeutungen —so bei N. Mihăescu, *Sintaxa şi vocabularul unor texte de ziar* (PN 6/1961, 1, S. 31–32), F. Dimitrescu, *Cuvinte şi sensuri noi în presa actuală* (I :LR 11/1962, 2, S. 131–139 ; II : LR 11/1962, 4, S. 387–399) und *Tendinţe ale formării cuvintelor în limba română actuală (Cuvinte noi în presa actuală)* (LL 10/1965, S. 231–245), Mircea Gheorghiu, *Inovaţii şi formaţii noi în limba presei actuale* (LR 17/1968, 2, S. 131–134), BREF, *De prin presă adunate* (PN 24/1979, 12, S. 46 ff. bis 25/1980, 12, S. 32–33), und andererseits wird die Position anderer Subsprachen in der Medienkommunikation geortet — so von N. Pădurariu, *Terminologie militară în presă* (PN 15/1970, 12, S. 28–29), Luiza Seche, *Argoul şi limitele folosirii lui în limba presei* (PN 18/1973, 2, S. 46–48) und *Regionalismele şi arhaismele în publicistică* (PN 18/1973, 6, S. 37–39), Victor Vişinescu, *Limbajul ziaristicii economice* (PN 21/1976, 3, S. 33–36).

Was auf die Pressesprache zutrifft, gilt ebenso für Rundfunk und Fernsehen, allerdings mit weit weniger eine Analyse des Einzelwortes einschließenden Untersuchungen. So verfahren Constantin Crişan, *Despre limbajul presei scrise audio-vizuale* (PN 21/1976, 6, S. 40–43), Dan Irimia, *Limba, presa, radio-televiziunea* (Conv Lit 1977, Nr. 9, S. 13) sowie I. Iordan mit einer Reihe von Attestierungen zu der Thematik *Limba noastră la radio* (LR 26/1977, 1, S. 95–98 ; a.a.O., 3, S. 303–306 ; 6, S. 639–641 und LR 27/1978, 2, S. 177–179 ; a.a.O., 5, S. 539–541).

Für den Spezialisten des Pressemediums scheint der Verbund „Sprache und Stil" von zentraler Wichtigkeit zu sein. Ion Haineş jedenfalls schätzt sie in der Betrachtung *Limba şi stilul presei, disciplină fundamentală în formarea viitorului gazetar* für die Lehre als wesentlich ein. (PN 21/1976, 4, S. 32–33) Einen deutlicher von linguistischen Markierungen ausgewiesenen Weg geht V. Vişinescu mit der beachtenswerten Studie *Valori lexicale şi stilistice în publicistica literară românescă* (Bucureşti, 1981, 306 S. = „Sinteze Lyceum").

10. Lexikologische Aspeckte in der Soziolinguistik

Im behandelten Zeitraum stellen soziolinguistische Untersuchungen selten Beziehungen zu lexikologischen Problemen, seltener noch zu solchen politisch-sozialer Tragweite her. In einschränkender Sicht erörtern 'gesellschaftliche Wörter' Sergiu Drincu in *Probleme de sociolingvistică în stilistica limbii române* (LL 1972, 2, S. 31–35), H. Culea eher lexikographisch in der *Rubrica „Dicţionar sociologic"* — z.B. *aculturaţie* ; *buget de timp* ; *conformism* ; *control social* ; *folclor* u.a. — (ÎndrCult 32/1979, 6–12 S. 43 bzw. 45 ; 33/1980, 1–11, S. 33 ; = CRom 1980/1 (dec.), S. 31 ;) Mikromonographien zu bestimmten Lexemen entwickeln Gheorghe Aldea, *„Sat" — sensuri etimologice, etnografice şi sociologice* (AnICED Com 1979, S. 47–54) und Ion Chelcea, *Vrancea ca „ţară" între celelalte (Schiţă etnosociologică)* (VS 9/1980, 3, S. 531–537).

Soziolinguistisch skizzieren die 'Jugend" als globale gesellschaftliche Gruppe Margareta Manu, *Constatări referitoare la vorbirea tinerilor din Bucureşti* (LL 1976, 2, S. 417–421), Pompiliu Marcea, *Cum vorbim la şcoală, cum vorbim în vacanţă* („Flacăra" 26/1977, Nr. 35, S. 9) und A. Niculescu, *Umor lingvistic tineresc* (RLit 12/1979, Nr. 29, S. 9), mit opportuner Notierung lexikalischer Eigentümlichkeiten.

Eine für die soziolinguistisch Methode interessante Problem – situation entsteht mit gesellschaftlich motivierten Verschiebungen im Inventar der Anredeformen. Dazu äußern sich u.a. Gabrielle Müller (Dresden), *Zur soziolinguistischen Relevanz der Anredeformen im rumänischen Theater des 19. Jhs.* (s.K. Bochmann (Hrsg.), „Soziolinguistische Aspeckte der rumänischen Sprache", 1980, S. 153–170), im Rahmen der Gesamtargumentation B. Techtmeier, *Das Problem sprachlich-kommunikativer Normen und seine Widerspiegelung in den aktuellen Diskussionen um die Sprachkultur in der SR Rumänien* (ebenda, S, 52–72, bes. S. 67–69) und Magdalena Vulpe, *Sur le système des termens d'adresse en roumain* (RRL 25/1980, 4, S. 429–431).

Herauszuheben ist vor allem der von K. Bochmann besorgte Sammelband „Soziolinguistische Aspekte der rumänischen Sprache" (Leipzig, 1980, 171 S. = „Linguistische Studien"), in dem — bei aller Heterogenität — entsprechende lexikologische Fragestellungen aufgegriffen werden. In erster Linie K. Bochmann selbst erhebt in dem Beitrag *Der politisch-soziale Wortschatz des Rumänischen bis zur Mitte des 19. Jhs. in seinen soziolinguistischen Dimensionen* (a.a.O., S. 142—152) 'Etymologie', 'differenzierende Semantik' und 'Rezeption' zu Größen, aus deren Wirken bzw. Handhabung Rückschlüsse auf politisch-ideologisches Verhalten gezogen werden können (s. dazu die Rezension von A. Beyrer, ZPSK 35/1982, 5, S. 571—574). Bei Würdigung derartiger 'Dimensionen' im Umgan mit dem Wort ist immerhin zu überdenken, ob sie lediglich eine von verschiedenen Seiten der politischen Kommunikation beleuchten.

11. Wortschatzanalyse in sprachkultureller Sicht

Die im Untersuchungszeitraum herrschenden Anliegen der Sprachkultur (Sprachpflege, Sprachkritik), die lexikologische Fragen zu einem für sie bedeutsamen Gegenstand erklärt, bewegen sich zumeist auf einer moralisch-ästhetischen Achse mit bewertenden Polen der Art „schön/ häßlich", „gut/ schlecht", „richtig/-falsch", „hohe/ niedrige Bildung". Damit wird offensichtlich, daß solche Kriterien kritisch, per definitionem weit und flexibel behandelt werden müßten, wenn schon andere —z.B. „±kommunikative Verständlichkeit", „±Nützlichkeit", „± Äußerungspluralität" — nicht ausdrücklich berücksichtigt sind.

Die Diskussion verläuft nun höchst selten über die Anerkennung von Gegenbenheiten, wie bei Gh. Bulgăr, *Realitățile actuale și exigențele limbajului* (PN 21/1976, 10—11, S. 85) und *Civilizație și limbaj modern* („Flacăra" 28/1979, Nr. 32, S. 17) oder A. Niculescu, *De-ale sufletului* (RLit 12/1979, Nr. 40, S. 8). Im Gegenteil, die rumänische Sprache der Gegenwart funktioniere dann optimal, wenn sie 'korrekt, knapp-genau, klar, einfach', wo opportun 'ausdrucksvoll', in jedem Fall 'regelgetreu' angewendet werde; diese Ansprüche stellen Beiträge u.a. von A. Graur, *Cultură și simplitate* (PN 10/1965, 2—3, S. 35—39) und *Pentru o limbă corectă* (PN 24/1979, 10—11, S. 30—31), A. Niculescu, *Limba culturii și cultura limbii* (RLit 6/1973, Nr. 14, S. 8) und *Exprimarea corectă (sau incorectă) — un fapt de cultură (sau de incultură)* (PN 24/1979, 10—11, S. 31—33), Th. Hristea, *Limbaj cotidian și rostire literară* (RLit 10/1977, Nr. 49, S. 14), *Lungul drum al rigorii de la fata la... fetița morgana* (PN 24/1979, 10—11, S. 33—35), *Problema variantelor lexicale* (RLit 13/1980, Nr. 23, S. 8) und *Variante lexicale inculte* (RLit 13/1980, Nr. 36, S. 8), H. Wald, *Mijlocirea* (PN 24/1979, 10—11, S. 26—27), BREF, Konklusionen zu *Limba noastră-i o comoară, dar... jargonul nostru e o calamitate cu care se poate lupta* (PN 24/1979, 10—11, S. 36). Aus einer breiten Debatte im Jahre 1976 zur Sprachkultur ist zu ersehen, daß der Kommunikator seine Sprache 'schön' und 'rein' nutzen soll — z. B. V. Şerban, *A vorbi și a scrie frumos* („Orizont" I : 27/1976, Nr. 50, S. 7; II : Nr. 51, S. 7), die Regeln zu bewahren habe — z.B. Anghel Valeriu, *Respect față de regulile stabilite* („Scînteia" 45/25.3.1976, Nr. 10448, S. 4) — und des Moments der sprachlichen und damit implizit nationalen Einheit eingedenk sein sollte — z.B. Gavril Istrate, *Limba — factor al unității naționale* („Scînteia" 45/5.3.1976, Nr. 10430, S. 4).

Auf der als erstrebenswert erachteten Seite der Sprachkritik manifestiert sich schließlich eine Haltung, die über die Pflege von Sprache zu moralisch-ethischen Grundwerten der Gemeinschaft insgesamt geführt wird, so durch Tanți Dumitrescu, *Creșterea limbii românești și a patriei cinstire* („Femeia" 30/1978, Nr. 1, S. 12) oder Ion Dodu Bălan, *Cultivarea limbii — componentă a demnității unui popor. Opinii pe tema „Cum vorbim"* („Scînteia" 51/18.8.1981, Nr. 12118, S. 4).

Im negativen Fall sei die rumänische Sprache bedroht. Sie verderbe durch Entwicklung ins Ungewisse — siehe etwa Marius Tupan, *Opriți „aventura limbajului"* (ScîntTin 30/22.6.1974, Nr. 7802, S. 4) — , durch Mißachtung von Norm und Regel — siehe u.a. Diomid Strungariu, *De stricarea limbii* („Tomis" 16/1981, Nr. 3, S. 15). Gewarnt wird, ohne Zweifel mit gutem Grund, vor dem unreflektierten, berauschend-nichtssagendem Wortgebrauch, so von Radu Ciobanu, *Fascinația cuvintelor* (LR 26/1977, 1, S. 99), Emil Vasilescu, *Beția cuvintelor* („Scînteia" 47/12.5.1978, Nr. 11111, S. 4), I. Iordan, *Despre „magia cuvintelor"* (RLit 12/1979, Nr. 44, S. 19), C. Tabarcea, *„Magia cuvintelor?"* („Flacăra" 28/1979, Nr. 45, S. 16), vor der wahllosen Neologienverwendung, so von Gh. Poalelungi, *„Neologită"* (RN 8/1979, Nr. 61—63, S. 1004—1005), vor der wachsenden Stereotypie und Schablonisierung, so von Teodor Capotă, *Stereotipia lingvistică* (LLR 5/1979, 4, S. 7—9) oder V. Vişinescu, *Puncte de vedere la : Este șablonul o maladie incurabilă?* (PN 25/1980, 12, S. 21—22).

Die gesellschafts — und sprachpädagogische Konzeption geht von bewußt gewählten Normen aus, denen die Überlegungen zum Wortschatz, auch zu dem der politisch-sozialen Kommunikation untergeordnet sind. Es muß legitim sein, über Entstehung, Geltungsdauer

oder Obligativität bestimmter sprachlicher Normen und Regeln sowie sprachkultureller Leitsätze nachzudenken.

12. Wörterbücher und Wortglossare zur Sprache in der Politik

Die Erarbeitung entsprechender Sammlungen ist auch im Rumänischen neueren Datums, und sie wird bisher nicht von Linguisten, sondern von Spezialisten der Disziplinen Politik, Diplomatie, Staats — und Verwaltungsrecht geleistet. Trotzdem sind sie auch für sprachliche Problemstellungen von großem Gewinn. Hervorzuheben sind Arbeiten von C. Alexandrescu/ O. Bărbulescu/ N. Fotino/ A. Iosipescu, *Mic dicționar diplomatic român* (București, 1967, 318 S.), Petre Bărbulescu a.a., *Dicționar diplomatic*. Cuvînt înainte de Ștefan Andrei (București, 1979, 1063 S.), ... (Academia ,,Ștefan Gheorghiu"), *Dicționar politic* (București, 1975, 661 S.), Kollektiv, *Mică enciclopedie de politologie* (București, 1977), Ioan Busuioc, *Dicționar de drept constituțional și administrativ* (București, 1978, 270 S.); Einträge zu einem Glossar nimmt Claudiu Ionescu-Bujor in der Sammlung *Dicționar O.N.U.* (VSt 13/1968, Nr. 12, S. 9 und Nr. 13, S. 9) vor. Daneben verdient Erwähnung das *Dicționar de cuvinte recente* (București, 1982, 535 S.) von F. Dimitrescu, das Neuwörter verzeichnet, darunter solche politisch-sozialer Bedeutsamkeit wir *competitiv* 'wettbewerbsfähig', *hiroșimă* (zynisch) 'Sprengkrafteinheit gleich der Hiroshimaatombombe', *mafiot* 'Mafioso', *producție-marfă* 'Waren-produktion'.

13. Zusammenfassung

Versucht man, die bisherige Leistung in der Erforsching des rumänischen politisch-sozialen Wortschatzen zu beurteilen, scheint es so zu sein, daß Licht und Schatten beieinander liegen. Mit Sicherheit zu gering ist der theoretisch-methodologische Beitrag zum Komplex 'Sprache/ Kommunikation in der Politik'. Daraus erklärt sich wahrscheinlich, daß das Lexikon noch zu wenig als eine der Komponenten eines kommunikativen Systems behandelt wird; so bestehen Zweifel über den fach - bzw. sondersprachlichen Status der politisch-sozialen Lexik, über deren Rolle in der kommunikativen Praxis der Massenmedien, ihre soziolinguistische und sprachkritische Position. Das Aufgreifen einzelner Lexeme und Lexemgruppen ist zu würdigen, verharrt indessen noch häufig auf der Stufe der Deskription. Positiv sind die Bestrebungen Leipziger und Bukarester Kollegen, den politisch-sozialen Wortschatz in größeren Zusammenhängen und neuerdings stärker unter soziolinguistischen sowie textuellen Aspekten zu untersuchen, es ist jedoch noch nicht klar, ob die Synthese — Lexik, soziolinguistische Methode, Textlinguistik — gelingt und sich durchsetzt. Als sekundär wirksam werden die Erarbeitung spezieller Wörterbücher wie auch die Beiträge zur ethnischen Bezeichnungsgebung, zur geschichtswissenschaftlichen und wirtschaftspolitischen Terminologie angesehen, die überwiegend Nichtlinguisten zu verdanken sind.

In Anbetracht des hohen kommunikativen Ranges des politisch-sozialen Wortschatzes ist zu hoffen und zu erwarten, daß sich ihm die Lexikologieforschung in Zukunft noch intensiver zuwendet.

SIGEL DER VERWENDETEN LITERATUR

ACILFR — *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, Bd. I; București: Editura Academiei R.S.R., 1970, 1155 S.

AF — ,,Anuarul de filologie" Academia R.S.R., ,,Filiala Iași; Iași, 1 (1950) ff. (=Fortsetzung von ,,Studii și cercetări științifice, Filologie", Academia R.S.R., F. Iași)

AnICED — ,,Anuarul Institutului de cercetări etnologice și dialectologice", Seria A. I. ,,Comunicări", București, 1979, 377 S.

AnL — ,,Anuarul de lingvistică și istorie literară"; Academia R.S.R., Filiala Iași; Iași, 11 (1960) ff.

AR — Alecu Russo. *Studii și articole*; Societatea de Științe Filologice din R. S. România; București, 1970, 125 S.

Ateneu — ,,Revista de cultură", Bacău, 1 (1964) ff.

AUB — ,,Analele Universității București", Seria ,,Științe Sociale"; București, 1 (1954) ff.

AUBF — ,,Analele Universității București, Seria ,,Științe Sociale, Filologie"; București, 1 (1954) — 17 (1968)

AUBFID — ,,Analele Universității București, Filosofie-Istorie-Drept", București, 1 (1954) ff.

AUBLLR — ,,Analele Universității București, Limbă și Literatură Română"; București 18 (1969) ff.

AUT	,,Analele Universităţii din Timişoara", Seria ,,Ştiinţe Filologice", Timişoara, 1 (1963) ff.
BeitrRumPhil	*Beiträge zur Rumänischen Philologie*. Hrsg. von Werner Bahner, Berlin, 1968, 209 S. (= ,,Schriften des Instituts für romanische Sprachen und Kultur", Bd. 5)
BeitrSoziol	Rudolf Große/ Albrecht Neubert (Hrsg.), *Beiträge zur Soziolinguistik*, Halle/ Saale, 1974, 225 S. (= Linguistische Studien")
BRPh	,,Beiträge zur Romanischen Philologie" ; Berlin 1 (1962) ff.
BUG	,,Buletinul Universităţii din Galaţi", Fascicula I — Ştiinţe Sociale şi Umaniste, Limbă şi Literatură" ; Galaţi, 1 (1978) ff.
CercLLS	*Cercetări actuale în domeniul limbilor şi literaturilor străine*; Bucureşti, 1 (1975), 2 (1978), 3 (1981)
CF	,,Cercetări filozofice" ; Academia R.P.R., Institutul de Filozofie ; Bucureşti, 1954 ff.
CL	,,Cercetări de lingvistică" ; Academia R.S.R., Filiala Cluj ; Cluj, 1 (1956) ff.
Contemp	,,Contenporanul", Săptămînal politic-social-cultural editat de Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste ; Bucureşti, 1 (1946) ff.
ConvLit	,,Convorbiri literare", Revistă literară fondată de Societatea ,,Junimea" din Iaşi, la 1 martie 1867 ; (Neue Folge) ; Iaşi, 1 (1970) ff.
CREL	,,Cahiers roumains d'études littéraires" ; Bucureşti, 1 (1973) ff.
CRIP	*Culegere de referate*, Institutul politehnic din Bucureşti, Catedra de limbi străine ; Bucureşti, 1973, 134 S.
CRom	,,Cîntarea României", Revistă editată de Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste; Bucureşti, 1 (33) (1980) ff.
Cutezătorii	,,Cutezătorii", Revistă săptămînală editată de Consiliul Naţional al Organizaţiei Pionierilor ; Bucureşti, 1 (1967) ff.
DR	,,Drapelul roşu", Organ al Comitetului regional P.M.R. şi al Sfatului popular regional Banat, Timişoara, 18 (1962)
Femeia	,,Femeia", Revistă editată de Consiliul Naţional al Femeilor ; Bucureşti, 1 (1948) ff.
Flacăra	,,Flacăra", Săptămînal editat de Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste ; Bucureşti, 1 (1952) ff.
Forum	,,Forum", Revista învăţămîntului superior, Publicaţie lunară editată de Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului ; Bucureşti, 1 (1959) ff.
GÎ	,,Gazeta învăţămîntului", editată de Ministerul Învăţămîntului şi Comitetul Uniunii sindicatelor din învăţămînt şi cultură ; Bucureşti, 1 (1950) ff.
ÎndrCult	,,Îndrumătorul cultural", Revistă lunară a Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste ; Bucureşti, 1 (1949) — 33 (1980)
LG	*Lingvistică generală*, culegere de articole ; Bucureşti, 1963, 242 S.
LL	,,Limbă şi literatură", Societatea de Ştiinţe Filologice din R. S. România ; Bucureşti, 1 (1955) ff.
LLR	,,Limba şi literatura română", Revistă trimestrială pentru elevi, Societatea de Ştiinţe Filologice din R. S. România ; Bucureşti, 1 (1975) ff.
LR	,,Limba română" ; Bucureşti, 1 (1952) ff.
MB	Mitropolia Banatului, ,,Revista oficială a Arhiepiscopiei Timişoarei şi Caransebeşului şi a Episcopiei Aradului" ; Arad, 1 (1951) ff.
MI	,,Magazin istoric", Revistă de cultură istorică, Bucureşti, 1 (1967) ff.
Orizont	,,Orizont", Săptămînal politic-social şi literar-artistic, editat de Uniunea Scriitorilor din R. S. România şi Comitetul judeţean pentru cultură şi educaţie socialistă, Timişoara, 1 (1951) ff.
Pentru patrie	,,Pentru patrie", Revistă ilustrată editată de Ministerul de Interne ; Bucureşti, 1 (1950) ff.
PN	,,Presa noastră", Revistă editată de Consiliul Ziariştilor din cadrul Uniunii Sindicatelor din Presă, Poligrafie şi Edituri din R. S. România ; Bucureşti, 1 (1955) ff.
RCM	,,Revista cultului mozaic" ; Bucureşti, 24 (1980)
RESEE	,,Revue des études sud-est européennes" ; Académie des Sciences Sociales et Politiques, Institut d'études sud-est européennes ; Bucureşti, 1 (1954) ff.
RF	,,Revista de filozofie" ; Bucureşti, 1 (1954) ff.
RITL	,,Revista de istorie şi teorie literară" ; Bucureşti, 1 (1952) ff.
RLit	,,România literară", Săptămînal editat de Uniunea Scriitorilor din R. S. România ; Bucureşti, 1 (1968) ff.

RN ,,Revista noastră", Publicaţie a elevilor Liceului ,,Unirea" din Focşani, fondată în 1912 ; Serie nouă din 1972 ; Focşani, 1 (1972)

RPed ,,Revista de pedagogie", Organ al Institutului de ştiinţe pedagogice ; Bucureşti, 1 (1952) ff.

RPsih ,,Revista de psihologie", Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a R.S. România ; Bucureşti, 1 (1955) ff.

RRL ,,Revue roumaine de linguistique" ; Bucureşti, 1 (1956) ff.

RS ,,Romanoslavica" ; Asociaţia Slaviştilor din R. S. România ; Bucureşti, 1 (1958) ff.

SB ,,Scrisul bănăţean", Revistă a Uniunii Scriitorilor din R. S. România ; Timişoara, 1 (1949) ff.

SCEIC ,,Studii şi comunicări de etnografie şi istorie" ; Caransebeş, 1975 (ff.)

SCGeogr ,,Studii şi cercetări de geologie, geofizică, geografie. Seria geografie" ; Bucureşti, 1 (1954) ff.

Scînteia ,,Scînteia", Organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român ; Bucureşti, 1 (1931) ff.

ScîntTin ,,Scînteia tineretului", Organ central al Uniunii Tineretului Comunist ; Bucureşti, 1 (1945) ff.

SCL ,,Studii şi cercetări lingvistice" ; Bucureşti, 1 (1950) ff.

SFC *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Bd. II ; Bucureşti, 1960

StIst ,,Studii şi articole de istorie" ; Societatea de Ştiinţe Istorice din R. S. România ; Bucureşti, 11/12 (1968)

StUBB ,,Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Series Philologia" ; Cluj-Napoca, 1 (1956) ff.

Studii ,,Studii", Revistă de istorie ; Bucureşti, 1 (1948) ff.

Tomis ,,Tomis", Revistă a Comitetului judeţean de cultură şi educaţie socialistă Constanţa, editată de ziarul ,,Dobrogea nouă" ; Constanţa, 1 (1966) ff.

Trib ,,Tribuna", Săptămînal de cultură editat de Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste ; Cluj-Napoca, 1 (1957) ff.

TribRom ,,Tribuna României", Revistă editată de Asociaţia ,,România" ; Bucureşti, 1 (1972) ff.

VR ,,Viaţa românească", Revistă editată de Uniunea Scriitorilor ; Bucureşti, 1 (1948) ff.

VS ,,Viitorul social", Revistă de sociologie şi ştiinţe politice ; Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice, Comitetul Naţional de Sociologie — Academia ,,Ştefan Gheorghiu" — Asociaţia Română de Ştiinţe Politice ; Bucureşti, 1 (1972) ff.

VSt ,,Viaţa studenţească", Revistă a Uniunii Asociaţiilor studenţilor Comunişti din România ; Bucureşti, 1 (1956) ff.

ZISW/LS/A Zentralinstitut für Sprachwissenschaft der AdW der DDR (Hrsg.), *Linguistische Studien*, Reihe A, Nr. 58 ; Berlin, 1979, 200 S.

November 1983

ARTHUR BEYRER

Akademie der Wissenschaften der DDR
Zentralinstitut für Sprachwissenschaft
Berlin

GR. BRÂNCUŞ, **Vocabularul autohton al limbii române**, Bucureşti, 1983, 197 p.

Specialist recunoscut în studierea substratului lingvistic autohton, Gr. Brâncuş prezintă în lucrarea de faţă o sinteză atît a cercetărilor proprii, cît şi a contribuţiilor aduse, de-a lungul timpului, de numeroşi învăţaţi români şi străini. Întemeindu-se pe o informaţie foarte bogată, la zi, autorul readuce în discuţie o largă problematică legată de investigarea substratului limbii române, stabilind nu numai principiile metodologice de bază, ci şi modul concret de abordare a diverselor aspecte privind lexicul autohton (schimbările fonetice, morfologice şi semantice, răspîndirea dialectală a termenilor etc.). Fiecărui cuvînt i se consacră un articol separat, care echivalează, adesea, cu o micromonografie a termenului studiat.

După o scurtă *prefaţă* (p. 5—6) şi o listă de *abrevieri* (p. 7—8) urmează o succintă *introducere* (p. 9—18), în care Gr. Brâncuş face cîteva precizări privind metoda de lucru. Autorul împărtăşeşte opinia exprimată de majoritatea predecesorilor săi, potrivit căreia „cele mai sigure elemente româneşti moştenite din traco-dacă sînt cele care au corespondente identice sau asemănătoare în albaneză" (p. 10). Preţioasă este precizarea că această comparaţie între română şi albaneză trebuie să se facă nu la nivelul limbilor actuale, ci în stadiul lor străvechi (româna comună, respectiv albaneza comună). Este de reţinut şi observaţia că termenii autohtoni comuni celor două limbi au suferit, în albaneză, modificări mai importante decît în română, unde aspectul fonetic al cuvintelor moştenite din substrat s-a conservat mai bine. Stabilirea listei de corespondenţe între termenii români şi albanezi (p. 16—17), pe baza foneticii istorice a celor două limbi, îl conduce pe autor la concluzia că se poate recunoaşte în vocabularul albanezei o *componentă tracă originară*.

O chestiune de principiu deosebit de importantă este tratată de autor într-un capitol separat, intitulat semnificativ: *Împrumut din albaneză sau moştenire din substrat*? (p. 19—27). Spre deosebire de unii învăţaţi străini (N. Jokl şi, mai recent, E. Çabej), care au susţinut că termenii comuni cu albaneza sînt, în română, împrumuturi ulterioare din această limbă, Gr. Brâncuş consideră, la fel cu cei mai mulţi specialişti, că româna a moştenit aceşti termeni direct din substratul autohton. Ipoteza moştenirii din substrat este susţinută de constatarea că există în română elemente lexicale preromane (aproximativ 100, după I. I. Russu) care nu se regăsesc în albaneză. Termenii autohtoni au suferit în română modificări identice cu cei de origine latină, fapt care dovedeşte vechimea lor în limbă (*-l->-r-* în *abure, măgură* etc., la fel ca în *moară, soare*; în *brîu<*brənu, n* a fost tratat la fel ca în *frîu, grîu* etc.). De asemenea, hidronimia majoră (*Argeş, Criş, Dunăre, Mureş, Olt, Someş, Timiş*) prezintă schimbări fonetice străvechi, specifice limbii dace.

În următoarele două capitole ale cărţii (p. 28—151), care ocupă, în economia lucrării, spaţiul cel mai întins, Gr. Brâncuş tratează individual cuvintele autohtone, pe care le împarte în două mari categorii: s i g u r e (89 termeni) şi p r o b a b i l e (44 termeni). În stabilirea etimonurilor comune termenilor români şi albanezi, metoda constă în compararea formelor străvechi din cele două limbi, pe care autorul fie le atestă în surse antice, fie le reface prin reconstrucţie. Atunci cînd este posibil, se fac referiri la alte limbi din antichitate (greacă, macedoneană), astfel încît existenţa în indo-europeană a formei reconstruite devine verosimilă. Pe această bază, Gr. Brâncuş respinge, în dese cazuri, opiniile unor învăţaţi (printre aceştia, E. Çabej) că termeni ca *balegă, brîu, călbează (gălbează), ciut, cursă, gata, ghimpe, hameş* etc. nu ar fi moşteniţi din substrat, ci ar fi fost împrumutaţi, mai tîrziu, din albaneză.

Din categoria cuvintelor autohtone sigure fac parte termeni pe care diverşi specialişti i-au considerat de origine latină (*sarbăd, mare* adj.), gotică (*grapă*), gepidă (*strugure*) sau chiar turcă (*argea*). Gr. Brâncuş admite că *baltă, gard, strungă* sînt cuvinte autohtone şi nu împrumuturi slave.

Cu acelaşi discernămînt şi simţ critic analizează autorul termenii a căror provenienţă din substrat o consideră probabilă. Pentru cuvinte cum sînt *codru, crăciun, lai, negură, sarică, spuză, sterp, vătui*, Gr. Brâncuş crede că este mai convingătoare explicaţia prin substrat decît prin latină. Autorul se pronunţă în favoarea originii autohtone şi în cazul unor termeni consideraţi, în general, de origine slavă (*daltă, stăpîn, stînă*), greacă (*traistă*) etc.

Rezultă din exemplele de mai sus că, în urma reexaminării atente a faptelor şi a

confruntării riguroase a opiniilor exprimate de alţi specialişti, Gr. Brâncuş îşi susţine punctele de vedere proprii, ca rod al unor îndelungate cercetări şi reflecţii personale.

În ultimele capitole ale cărţii (p. 152—182) autorul analizează termenii autohtoni din punct de vedere morfologic, fonetic şi semantic şi prezintă, de asemenea, răspîndirea lor dialectală şi poziţia în ansamblul lexicului limbii române.

Prin particularităţile lor fonetice şi morfologice (radical monosilabic, structura fonetică a radicalului, modul de accentuare, terminaţia *-ure*), cuvintele româneşti moştenite din substrat se identifică cu corespondentele lor albaneze, apropiindu-se de elementele moştenite din latină. Radicalul prezintă, uneori, o structură fonetică specifică *(bardz-, budz-, mîndz-, murg-, rînz-)*, care nu se regăseşte în cuvinte de origine latină sau împrumutate. În ceea ce priveşte semantica termenilor, autorul remarcă, pe bună dreptate, că elementele lexicale moştenite din substrat denumesc noţiuni concrete (fiind, în majoritate, substantive), care reflectă modul de viaţă pastoral al strămoşilor autohtoni; cele mai multe cuvinte au acelaşi sens cu corespondentele lor din albaneză.

În capitolul consacrat răspîndirii dialectale a termenilor moşteniţi din substrat, autorul confirmă constatarea făcută de cercetătorii anteriori că, în dialectele româneşti sud-dunărene, se întîlnesc mai puţine cuvinte autohtone comune cu albaneza decît în dacoromână. După opinia autorului, această situaţie se explică prin faptul că dialectele româneşti sud-dunărene au pierdut o parte din termenii autohtoni, înlocuindu-i cu împrumuturi din alte limbi. Ar fi, aici, de observat că, şi în dacoromână, unele cuvinte provenind din substrat au astăzi o răspîndire limitată, iar altele nu mai circulă în limba actuală. În afară de aceasta, există în aromână, de exemplu, unele cuvinte cu circulaţie generală, comune cu albaneza *(cuă* „coaja pîinii", *ghiză* „brînză frămîntată" etc.), care nu se întîlnesc în dacoromână; putem presupune că ele au existat odată în dacoromână? Ca răspuns la această întrebare, menţionăm observaţia autorului că unele cuvinte autohtone au avut totdeauna un caracter dialectal, fiind concurate de termeni sinonimi de origine latină (de exemplu : *gresie — cute* <lat. *cos, cotis*; *ghiuj — auş* <lat. *avus)*.

Din cele 89 cuvinte autohtone sigure, 37 fac parte din fondul principal lexical al românei actuale, realizînd o proporţie asemănătoare cu a termenilor de origine latină (827 din aproximativ 2000). Cuvintele moştenite din substrat au atestări vechi (50 dintre ele sînt semnalate înainte de anul 1600) şi o putere de derivare mai mare sau cel puţin egală cu a celor de origine latină.

În capitolul de *concluzii*, Gr. Brâncuş rezumă principalele rezultate ale lucrării şi face cîteva consideraţii cu caracter general. Părerea autorului este că geto-dacii vorbeau un idiom trac; încercările unor învăţaţi de a distinge daco-moesiana de tracă nu au dus la rezultate convingătoare. Limba de substrat a românei trebuie numită *traco-dacă*. Prin frecvenţa lor, prin răspîndirea dialectală, ca şi prin puterea de derivare, cuvintele moştenite din substrat au o importanţă egală cu a termenilor de origine latină.

Receptiv la opiniile exprimate de predecesori, Gr. Brâncuş rămîne tot timpul pe terenul sigur al faptelor, respingînd ipotezele lipsite de o bază ştiinţifică reală şi adoptînd soluţiile cu cele mai mari şanse de a fi acceptate. Procedînd cu prudenţă în interpretarea datelor şi a informaţiilor din diverse surse, autorul prezintă cu multă competenţă, într-o redactare riguroasă, rezultatele certe la care s-a ajuns în cercetarea cuvintelor româneşti provenite din substrat. Aşa cum autorul însuşi relevă pe parcursul lucrării, rămîn încă numeroase aspecte insuficient clarificate şi întrebări care aşteaptă răspunsul. După cum numeroşi specialişti au arătat, se impune lărgirea cadrului cercetării, prin atragerea în discuţie a faptelor din domeniul folclorului, al etnografiei etc., pentru a vedea în ce măsură ele confirmă rezultatele obţinute în studiile filologice. Aceasta ar contribui la cunoaşterea mai adecvată a complexelor raporturi etnice şi lingvistice din Peninsula Balcanică.

La lămurirea acestor complexe raporturi, contribuţia lui Gr. Brâncuş este esenţială în lucrarea de faţă, care se înscrie ca o operă de referinţă, indispensabilă în bibliografia studiilor consacrate substratului limbii române.

Decembrie 1983

NICOLAE SARAMANDU
*Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice
Bucureşti, Nikos Beloiannis 25*

DORIN GĂMULESCU, **Influenţe româneşti în limbile slave de sud, I. Sîrbocroata,** Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, 372 p.

Autorul prezentului studiu este unul dintre cei mai cunoscuţi specialişti în cercetarea interferenţelor lingvistice (şi nu numai lingvistice) româno-sîrbocroate. Bun cunoscător al problematicii pe care o abordează, el oferă specialiştilor o carte extrem de utilă,

a cărei lipsă se făcea simţită şi, ceea ce este cel mai important, o lucrare de o înaltă ţinută ştiinţifică. După studiul *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân. Elementi srpskohrvatskog porekla u dakorumunskom rečniku*, Bucureşti — Pančevo, 1974, lucrarea de faţă constituie şi o sinteză a contribuţiilor de mai mici proporţii publicate de autor în revistele de specialitate în ţară şi în străinătate.

Cartea în discuţie cuprinde nouă capitole care, de fapt, pot fi considerate adevărate monografii ale unor probleme pe cît de interesante, pe atît de dificile din punctul de vedere al elucidării lor. Spre deosebire de alte lucrări, în majoritatea analizelor de faţă, autorul nu insistă asupra punctului său de vedere, de foarte multe ori optînd pentru o soluţie dar lăsînd loc şi pentru alte rezolvări. De altfel, într-o asemenea lucrare în care, pentru prima dată este adunat la un loc un număr atît de mare de informaţii referitoare la influenţa limbii române asupra sîrbocroatei, o altă soluţie pare imposibilă sau, cel puţin, deosebit de dificilă şi riscantă. Acest mod de abordare a problemelor imprimă lucrării ţinuta ştiinţifică despre care am vorbit.

După o succintă *Prefaţă* (p. 5—9) urmează lista *Abrevierilor bibliografice* (p. 10—13) şi a celor *lexicale* (p. 13—14).

Primul capitol este destinat, cum era şi normal, *Contribuţiei lui Petar Skok la studierea raporturilor lingvistice româno-sîrbocroate* (p. 15—28). Cu această ocazie, autorul aduce un binemeritat omagiu lingvistului iugoslav, care a fost nu numai un specialist de renume, ci şi un mare prieten al României. Tot aici este amintit şi numele unor specialişti români şi străini care au contribuit la elucidarea raporturilor lingvistice româno-sud-slave; Jovan Sterija Popović, Franz Miklosich, Đura Daničić, Konstantin Jireček, Tomo Maretić, Henrik Barić, Aleksandar Belić, Gustav Weigand, Benjo Conev, Stojan Romanski, Vladimir Georgiev, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ovid Densusianu, I. A. Candrea, Sextil Puşcariu, Theodor Capidan, Alexandru Rosetti, Milan Budimir, Kr. Sandfeld, Radu Flora, Ivan Popović, Velimir Mihajlović, Elena Mihăilă-Scărlătoiu etc. Acest capitol este nu numai un veritabil studiu de lingvistică, ci şi o reală contribuţie la elucidarea raporturilor româno-iugoslave în general.

Capitolul următor, *Raporturile lingvistice româno — sîrbocroate reflectate în vocabular* (p. 29—39), aduce date noi privind *Cadrul etnic şi istorico-geografic* de contact dintre poporul român şi popoarele iugoslave în decursul veacurilor (primul subcapitol). Al doilea subcapitol, *Cuvinte româneşti în limba sîrbocroată*, pune în discuţie cele 15 cuvinte de origine română „considerate de I. Popović ca aparţinînd limbii sîrbocroate literare" (p. 34); *bačija, bale, bešika, burag, čuma, čutura, frula, grušati se* (şi *ugrušati se*), *guša, kanura, katun, ker, krecav, urda* şi *urlati*.

În continuare sînt analizate alte 38 de cuvinte sîrbocroate de origine românească înregistrate în diferite graiuri sîrbeşti şi croate şi care nu au pătruns în sîrbocroata literară: *barzast, berikat, blanda, blavor, bračir, brnduša, brnka, burdelj, furka, glindura, guntura, gunj, (h)rnkaš, karara, kaš, kjelator, kočan, kočenica, konastra, kopsa, korindati, kukuta, kulizdra, kustura, laja, mačuga, mamaliga, mrkatunja, plaj, plajari, skortelka, stina, strgljata, sugare, trzjak, turma, vičorak* şi *zarica*. La unele cuvinte se indică şi variantele acestora, de obicei fonetice.

Capitolul *O seamă de termeni sîrbocroaţi din domeniul pescuitului, împrumutaţi din română* (p. 40—57) analizează elemente româneşti în terminologia pescuitului reflectată în dicţionarul *Srpskohrvatska leksika ribarstva*, Novi Sad, 1977, de Velimir Mihjlović şi Gordana Vuković. Autorul susţine că următorii 26 de termeni sîrbocroaţi sînt de origine română: *bala, baluc, bešika* (şi *bešiga*), *budza, burda* (şi *burdu*), *čolan, flore čika, fuca, galjat, garda, ghibort, gimpuš, guša, kljan, krža, morun, morunaš, murga, plačika, pura, sapun, skorce, skortaš, skrtaš, udovica* şi *vakari*. Din această serie de termeni există unele cuvinte, ca de exemplu: *guša, kljan, krža, morun, sapun, skrtaš, udovica*, care solicită o analiză mai amplă, cea oferită în lucrare lăsînd impresia unei argumentări neconvingătoare.

Volumul de faţă cuprinde şi o serie de capitole, care, la prima vedere, par a nu avea nici o legătură cu titlul ei. Autorul putea să le includă şi sub formă de *Anexe*, ca o secţiune aparte a cărţii. Nu a ales această soluţie poate şi din cauză că materialul lingvistic analizat pune aceleaşi probleme pentru specialişti ca şi cel din capitolele precedente. Astfel, capitolul următor, *Împrumuturi româneşti şi aromâneşti în argourile sud-slave* (p. 58—69), nu se încadrează întocmai în titlul lucrării întrucît se referă şi la influenţa asupra argoului în limbile bulgară şi macedoneană, alături de cele în sîrbocroată: *albuša, are, barba, barbos* (şi *brbos*), *biserka, brnza* (şi *brndza, brănza, briza*), *burta, cujka* (şi *culjka*), *čapa, čerešar, čomaga, fakatura, fljaška, frntulja, frula, furati, galben* (şi *galbin*), *jarba, kal, kamaša, kandovam, kanjo, kapla, karne, kasarina, krculja, kuljta, kor* (*kora*), *lapte, levam, lingura, ljuvam, mamaljuga, merde, muska, nafiraca, ojeri, oќuj, panje, pene, pordek, porkam se, pruja, răndza, skutura, sokotela, stranje* şi *varza*. Şi în cazul acestor 48 de forme există unele care se pretează la altă interpretare şi poate că nu ar fi fost inu-

til ca autorul să fi încercat o discuţie mai amplă şi mai convingătoare, mai ales asupra cuvintelor *kal, kandovam, kuljta, ḱor, ḱora, levam, ljuvam.*

Prin capitolul *Etimologii sîrbocroate* (p. 70—92) se aduc unele completări interesante la cuvinte sîrbocroate de orgine română incluse în primele trei volume ale dicţionarului *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, Belgrad, 1959, 1962, 1965, cum ar fi: *bačuga, bada, baluca, berbat* (şi *Berbatovo, berbatov(s) ka), berbeč, beženar, bojer* (şi *bojerka, bojerski), bračir* (şi *brašir), branzar* (şi *brzak, brzar, brzdar, brznar, brnzar), burfan, burta* (şi *burtice, burtati), butuk, gurica, vaka* (şi *vukuša, vaklest, vakli, vaklo, vakluša, vakljast), veselija, Vićur, vija, vrulga.* Se fac şi unele completări la etimologia cuvintelor *apa, branduša, brnza, brnka, budza, bač, burag, burdelj, Burtulović, bala, bata, berikat, blanda, Visitor* (şi *Vizitor), vičorak* şi *bešika*, despre care autorul studiului în discuţie a mai scris şi cu alte ocazii. Separat este analizată şi etimologia numelui de persoană *Talanga* (p. 85), înregistrat însă în *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 —, XVIII, 37. Poate nu ar fi fost de prisos o discuţie mai largă a etimologiei cuvintelor de tipul *beženar, bojer, veselija, vrluga* etc., întrucît argumentele de ordin lingvistic aduse aici sînt sumare şi pot părea neverosimile. În orice caz, pătrunderea unui cuvînt slav în limba română şi trecerea lui de aici într-o limbă slavă este un fenomen care merită atenţie. În cazul de faţă orice argument de ordin fonetic (şi nu numai fonetic) de natura celor aduse de autor cu greu poate fi acceptat dacă se au în vedere trăsăturile fonetice ale graiurilor sîrbeşti în care sînt atestate cuvintele în discuţie.

Urmează capitolul *Interferenţe româno—sîrbocroate în domeniul derivării cuvintelor* (p. 93—140), secţiune care cuprinde o serie de aspecte de principiu discutate şi discutabile. Este vorba despre sufixele sîrbocroate *-onj, -onja, -ota*, ce se întîlnesc atît în apelative (de tipul *bakonja, balonja, belonja, bikonja* etc.), cît şi la unele antroponime *(Andronja, Bjelonja, Bratonja, Budonja, Dobrota, Radota* etc., chiar şi în cunoscuta formă *Kalota).*

Observaţia noastră formulată la sfîrşitul analizei capitolului precedent este valabilă şi în cazul de faţă. Este adevărat că autorul face doar o expunere, optînd pentru una din soluţiile posibile, totuşi argumentele aduse în favoarea influenţei româneşti în cazul sufixelor citate nu devin destul de convingătoare, în ciuda numărului mare de exemple citate de acesta.

Secţiunea *Toponime româneşti în Crna Reka (R. S. F. Iugoslavia)* (p. 141—1231) este cea mai întinsă. Majoritatea acestor toponime sînt, de fapt, folosite numai de români în zona Crna Reka. Ele nu pot fi considerate nume de locuri sîrbeşti, ci doar ale Serbiei, întrucît nu fac parte din sistemul toponimic sîrbesc, nefiind folosite, nici cunoscute de sîrbi. Prin urmare analiza acestor toponime nu-şi are loc într-un studiu consacrat cercetării influenţei limbii române asupra sîrbocroatei. Şi în acest capitol am întîlnit o serie de nume specific sîrbeşti considerate ca purtătoare de trăsături româneşti incluse aici ca urmare a neglijării trăsăturilor dialectale ale graiurilor sîrbeşti din sud-estul Serbiei, ca de exemplu: *Bostanje, Budjin Potok, Klokočic, Kopita* etc.

Antroponimelor le este dedicat un capitol aparte *(Antroponime româneşti în Serbia de nord-est*, p. 234—250).

În categoria anexelor intră şi capitolul *Sisteme antroponimice locale la sîrbii (şi croaţii) din Banat* (p. 272—289) care, de asemenea, nu este legat de obiectul volumului.

După *Lista hărţilor* (p. 290) urmează *Indicele de autori* (p. 291—294), *Indicele de cuvinte şi afixe* (p. 295—348), *Rezumatul în limba rusă* (p. 349—359) şi cel *în limba franceză* (p. 360—369).

Indiferent de faptul că unele capitole nu se încadrează tematic în subiectul volumului, indiferent de unele argumentări care pot isca discuţii contradictorii, cartea pe care am prezentat-o aici şi pe care o recomandăm cu toată căldura constituie, în totalitatea ei, o lucrare de referinţă de valoare ştiinţifică incontestabilă şi, de ce să nu o recunoaştem, singura sinteză a unei problematici atît de mult şi, totuşi, atît de nesatisfăcător cercetate.

Ianuarie 1984

MILE TOMICI
Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

GIUSEPPE PICCILLO, **Il glossario italiano-moldavo di Silvestro Amelio (1719). Studio filologico-linquistico e testo,** Catania, 1982 (Istituto Universitario di Magistero, Catania. Quaderni di filologia medievale, 5), 182 [—208] p.

Deşi nu sînt prea numeroase, textele româneşti scrise cu caractere latine în sec. al XVI-lea — al XVIII-lea reprezintă nu numai importante documente suplimentare privitoare la structura fonetică a limbii române din perioada respectivă, ci şi izvoare

lexicografice valoroase care, mai ales cînd nu sînt texte canonice, consemnează adesea prime atestări de termeni sau de sensuri, precum şi fapte de limbă vorbită. Unul dintre aceste texte este manuscrisul călugărului iezuit Silvestro Amelio, prezentat şi studiat încă de Ov. Densusianu, acum aproape 60 de ani[1]. După cum se ştie, manuscrisul, realizat într-o ortografie italo-polono-maghiară, este alcătuit dintr-un catehism creştinesc, copiat şi adaptat după acela tipărit în 1677 de Vito Piluzio[2], şi un glosar italian-român (*Breve vocabulario italiano-muldavo*, îi zice Amelio).

Plecînd de la articolul lui Ov. Densusianu, dar şi de la manuscrisul propriu-zis, păstrat astăzi în Arhivele Ordinului Minorităţilor (Archivio dell'Ordine dei Minori Conventuali) din Roma (cota codicelui: D. 30), G. Piccillo ne oferă, recent, un lăudabil şi foarte util studiu filologic şi lingvistic exhaustiv al glosarului, însoţit de facsimile, transcriere şi indici.

Precum au demonstrat cele cîteva fragmente din cartea lui G. P. publicate anticipativ, ca articole autonome, în SCL şi RLiR, documentarea autorului este deosebit de bogată. În plus, bun cunoscător al limbii române, el a reuşit să prezinte cercetătorilor un comentariu care poate fi luat ca model.

Cartea lui G. P. se deschide cu sumare însemnări asupra vieţii lui Amelio şi asupra misionarismului acestuia în Moldova, bazate pe cercetări de arhivă, şi cu o descriere minuţioasă a manuscrisului lui Amelio, acelaşi ms. pe care, printr-un împrumut între biblioteci, îl adusese I. Bianu la Bucureşti şi i-l dăduse lui Ov. Densuşianu spre studiere.

Reţinem că manuscrisul, de format 21×29 cm, cuprinde 82 f., fiind o c o p i e realizată, succesiv, de doi copişti (f. 4^r—55^v, respectiv 56^r — 80^v), probabil nu cu mult înainte de 1737, d u p ă autograful lui Amelio din 1719. Deci manuscrisul studiat de Ov. Densusianu nu datează din 1719, cum lasă acesta (şi cei care se întemeiază pe informaţiile sale) să se înţeleagă. Primul dintre cei doi copişti este un abruzzez, iar al doilea — Amelio însuşi. Glosarul se află pe f. 69^r — 80^v.

În continuare, după ce studiază particularităţile lingvistice ale glosarului lui Amelio în secţia sa italiană, definind profilul dialectal matern al autorului glosarului, G. P. zăboveşte mai îndelung asupra particularităţilor lingvistice ale părţii româneşti a glosarului (p. 45—125). Sînt examinate, aici, pe rînd, particularităţile ortografice, fonetice, morfologice şi, mai ales, cele lexicale. După cîteva concluzii la întreaga expunere, se transcrie textul vocabularului lui Amelio, în ordinea din ms. şi cu o numerotare a gloselor — în total 1409 (p. 131—169) —, se dă un indice alfabetic, pe origini, al cuvintelor discutate în studiu (p. 171—182) şi se reproduc, în facsimile, paginile glosarului (p. 183—208).

Meritul principal al lucrării lui G.P., pe lîngă faptul că pune la dispoziţia cercetătorilor textul integral al glosarului lui Amelio (în facsimile şi în transcriere), este că emendează o serie de inadvertenţe strecurate în articolul lui Ov. Densusianu (în legătură cu descrierea ms.; apoi lecţiuni eronate), că încearcă să decripteze un număr mare de grafii rebarbative (unele nerezolvate, altele omise de Ov. Densusianu) şi că supune întreg materialul românesc al glosarului unui multilateral studiu lexicologic. Ca să ne referim numai la lexic, menţionăm că G.P., ţinînd seamă de rezultatele la zi ale lexicografiei româneşti, relevă în special două categorii mai importante: 1. cuvinte dispărute din limba actuală sau puţin folosite (regionalisme şi cuvinte populare). : 2. cuvinte cu sensuri diferite de cele actuale. Discuţia în jurul fiecărui cuvînt priveşte nu numai lecţiunea (sigură sau probabilă), ci şi etimologia, sensul (prin confruntarea cu glosa italiană), încadrarea cuvîntului în timp şi spaţiu, relevarea primelor atestări etc. Nu sînt neglijate nici cuvintele de origine necunoscută, nici formaţiile pe teren românesc, nici cuvintele şi traducerile stranii. Foarte corect, autorul grupează la un loc „problemele nerezolvate" (p. 121—122). Iar raportarea unui material lexical vechi (în cazul nostru: de la începutul sec. a. XVIII-lea) la stadiul actual al limbii este o metodă curent folosită în lexicologie.

În ceea ce priveşte cuvintele şi traducerile stranii (p. 112—121), subliniem în mod deosebit numărul de ipoteze plauzibile pe care le avansează G.P. De ex.: *araetuieste* (= *rătuieşte* „mîntuieşte"), *cierkus* (= *ţarcuşă* „coţofană"), *dezde* (eroare de grafie pentru *nădejde*), *szouur* (= *şovîr[f]*, variantă regională pentru *sovîrf*) etc. etc. Faptul în sine dovedeşte nu numai o excelentă orientare în istoria limbii române, ci şi o intuiţie pe care nu oricine poate să o aibă.

Deosebit de interesant ni se pare, de asemenea, capitolul consacrat sinonimiei stabilite pe baza şi cu elementele glosarului lui Amelio (p. 122—125).

Cu toată admiraţia pentru efortul depus de autor şi pentru rezultatele la care a ajuns, ne permitem să expunem, în continuare,

[1] Ov. Densusianu, *Manuscrisul românesc al lui Silvestro Amelio, din 1719*, în „Grai şi suflet" I (1924), fasc. 2, p. 286–311.

[2] Vezi N. Drăganu, *Catehismul din manuscrisul de la 1719 al lui Silvestro Amelio, copie după al lui Vito Pilutio tipărit la 1677*, în „Făt-Frumos" (Suceava) I (1926), nr. 2, p. 34–38.

cîteva observații și sugestii pe marginea materialului cuprins în studiul său.

P r o b l e m e d e g r a f i e. **1.** G. P., p. 61—62, e dispus să considere — e adevărat, cu precauție — că, în diferite texte sau glosare vechi românești (mai ales în cele scrise cu alfabet latin), prin grafii ca *oborsia, pomont, molcom, debonda, monios, moncat,* (lab. +) *î* e notat *o*, și prin grafii ca *muncare, muncat, punza, semunza* etc., (lab. +) *î* e notat cu *u*. În realitate, avem a face cu o grafie convențională, obișnuită la neromânii care nu stăpînesc bine limba română și în a căror limbă nu există vocala [*î*]. Unele dintre formele citate se pot auzi mai ales în limba română vorbită de unii germani sau maghiari.

2. Pronunții ca *muncá* (pentru *mîncá*), *stapún* (pentru *stăpîn*), auzite de autor însuși, deci în zilele noastre, la Tismana, de la un muncitor provenind din Tîrgu Mureș (G. P., p. 62), sînt, evident, pronunții străine. Fiind vorba de Tîrgu Mureș, nu greșim dacă identificăm informatorul lui G.P. în persoana unui maghiar. Tot așa, *ramui* (pentru*ră mîi*), atestat sporadic în ALR, nu aparține limbii române vorbite de români. Asemenea cazuri, de fapt, deservesc ipoteza avansată de G.P. (*loc. cit.*).

3. Notația cu *o* în loc de *e* în *szomosz* [1065] (= zemos) și în *dominacz* [72] (= dimineață) nu poate să fie decît o grafie greșită. După părerea noastră, este exclusă ipoteza ca notația respectivă ,,să reflecte un fapt fonetic'' (vezi G. P., p. 59).

4. Exemplele *lago, plaua, takae* (= leah, pleavă, teacă), după G. P., p. 65, fac parte dintre cazurile, frecvente în graiurile din Moldova și Banat, de reducere a diftongului *ea* > *a*, după labiale și consoane dure [3]. În schimb, în seria *cernale, dyminaze, raevaenale, zupunassa,* aceeași reducere *ea* > *a* este atribuită ,,pronunției palatalizate a lui *n*'' (*ib.*), iar în *myrassa* — ,,pronunției dure a lui r'' (*ib.*) [4]. În realitate, în toate aceste cazuri, *l, t, n, r* (+ *a*) marchează consoane moi (*l', t', n', r'*). Avem a face, deci, cu un fapt de grafie. Dăm aici alte cîteva exemple din același glosar al lui Amelio: *muldavenaska* ,,muldovenească'' (p. 28), *unguraske* ,,ungurească'' (*ib.*), *latinaska* ,,latinească'' (*ib.*), *krestinaske* ,,creștinească'' (p. 35), *bonadominacza* ,,bună dimineața'' (p. 38, 113); cf. și p. 135, 136, 147, 150, 157, 158, 163, 167. G.P. neglijează faptul că în evoluția limbii române nu există cazuri în care una și aceeași transformare fonetică cu caracter de lege apare ca rezultat al unor legi diameral opuse.

Particularitatea grafică respectivă este relativ veche în scrierea limbii române, cu deosebirea că ea apare în special în notarea limbii române de către neromâni. Iată cîteva exemple din texte variate: *kurtan* ,,curtean'' *lafa* ,,leafă'', *lafačie* ,,lefegiu'', în varianta slavonă a *Învățăturilor* lui Neagoe Basarab (sec. XVI) [5]; *aștaptă* ,,așteaptă'' (p. 89/24, 221/9, 248/8 etc. etc.), *deștaptă* ,,deșteaptă'' (*ib*; p. 256/15), *starpă* ,,stearpă'' (p. 439/22, 23, 459/16, 26), în *Cazania* lui Varlaam [6]; *Ardal* ,,Ardeal'', *dal* ,,deal'', *diminacě* ,,dimineață'', *hran* ,,hrean'', *lafě*, ,,leafă'', *lak* ,,leac'', *nagrě* ,,neagră'', *namcz* ,,neamț'', *oltan* ,,oltean'', *stag* ,,steag'', *udalě* ,,udeală'' etc. etc., în dicționarul lui Mihail Halici-tatăl (*Anonymus Caransebesiensis*); *te-aștaptă* (p. 53, 669, 805 etc.), *îndamnă* (p. 313), în Ps. V. a lui Dosoftei [7]; *aștaptă* (III, f. 30^v, 98^v), *oștan* (III, f. 88^v), *vrascuri* (I, f. 242^r; II, f. 65^r), *o vrascură* (III, p. 24), în V.S. a lui Dosoftei [8]; *n-au venit* ,,ne-au venit'', *n-am bucurat* ,,ne-am bucurat'', *dumnata* ,,dumneata'', *dumnavoastră* ,,dumneavastră'' etc într-o scrisoare din Cîmpulung Mold., 1716 [9]; *traba* ,,treabă'', *diminacza* ,,dimineață'', *Bobotaza* ,,Bobotează'', *omenaska* ,,omenească'', *ungaraska* ,,ungurească'', *osendaska* ,,osîndească'', *deslaghe* ,,[să] desleage'', din manualul de conversație italo-român (1797) al lui Anton Maria Mauro, fost misionar catolic în Moldova [10]; *diminață* (VI 12) ,,dimineață'', *vitazi* (VII 181) ,,viteaz'', *unalti* (II 115, III 129, 142, IV 196) ,,unealti'' *Etarhu* (= Etearhu; II 32) etc., în versiunea de la Coșula a *Istoriilor* lui Herodot, 1816; *dumnalui* ,,dumnealui'', într-un doc., Moldova,

[3] Diftongul *ea*, în cuvintele citate, nu se afla, de fapt, după consoane dure (vezi: *leah, pleavă, teacă*), ci după consoane moi, căci astfel se pronunță consoanele respective în zonele citate în poziția fonetică dată.

[4] Nici *r* din *mireasă* nu este dur. Autorul neglijează faptul că în graiurile moldovenești și în alte cîteva graiuri dacoromâne există un *r* dur (cf. *urașle, crangă, ră* etc.) și un *r* moale (*mireasă, crească, boierească* etc).

[5] Lucia Djamo-Diaconiță, *Contribuții la cunoașterea slavonei românești. Elemente românești în varianta slavonă a ,,Învățăturilor'' lui Neagoe Basarab*, în SCL XXVIII (1977), nr. 3, p. 299 și 300.

[6] Ed. J. Byck, București, 1944.

[7] Ed. N. A. Ursu, Iași, 1974.

[8] Cităm după ed. princeps, Iași, 1682 — 1686.

[9] N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, Partea I—II, București, 1899—1900, p. 104.

[10] C. Tagliavini, *Alcuni manoscritti rumeni sconosciuti...*, în ,,Studi rumeni'' IV (1929—1930), p. 61 Și C. Tagliavini consideră că e vorba de ,,o particularitate a dialectelor Moldovei și Banatului''.

1821[11]; *dumnalui*, într-un doc. scris de Ionică Tăutul, 1825[12]. În tipăriturile lui Varlaam şi Dosoftei, această particularitate pare să aparţină tipografilor ucraineni, iar în dicţionarul lui Mihail Halici şi-n manualul lui Anton Maria Mauro — scrise şi acestea în alfabet latin, ca glosarul lui Amelio — copiştilor versaţi în scrierea limbii italiene, maghiare, eventual germane[13].

Antedatări faţă de atestările lui G. P. Pentru antedatări vom folosi un singur izvor: *Istoriile* lui Herodot în cea mai veche versiune românească (versiunea de la Coşula), traduse de spătarul N. Milescu, aprox. în 1668—1670 (nu în 1645, cum aprecia N. Iorga)[14].

chynauar [259] (= *chinăvar*) ,,miniu". Atestat: LB (Piccillo, p. 90). Cf. Herodot, *Ist.*: s.n. *chinovari* III 58, var. *chinăvari* VII 69.

desfaetaeczuni [252] ,,desfătăciuni". Atestat: 1746 (Piccillo, p. 98). Cf. Herodot, *Ist.*: *desfătăciune* I 71, 207; pl. *desfătăciuni* I 135; vb. refl. *desfătá* II 133; var. *disfătá* II 173.

prorocyssa [924] ,,prorociţă". Atestat: Biblia (1688). Cf. Herodot, *Ist.*: *prorociţă* V 63.

siniсy [1123] (= *sinici*) ,,finice" [= curmale]. Atestat: 1776 (Piccillo, p. 89). Cf. Herodot, *Ist.*: pl. *finice* IV 172, var. *finici* I 194, IV 182.

stubaey [1020] ,,ştiubei". Atestat: cronicarii moldoveni (Piccillo, p. 101). Cf. Herodot, *Ist.*: *şt[i]ubei* V 92 (d) (e).

zaenga [1337] ,,ţîncă" (it. *cagna*). Fără atestări anterioare. Cf. Herodot, *Ist.*: *ţîncă* ,,căţea" I 122 [×2]; dat. art. *ţîncii* I 110; *ţîncuşor* s.m. ,,căţel" III 32 [×2].

Observaţii variate[15]. **accattare** [9] ,,vedere". Ov. Densusianu (*art. cit.*, p. 300, n. 1) afirma: ,,[Amelio] a voit să spună *cătare*, dar a scris astfel influenţat de it. *accattare*, deşi are cu totul alt înţeles". Mai aproape de adevăr, Piccillo (p. 112) susţine că ,,l'Amelio, molto probabilmente avrà voluto dire *a căta(re)*, col valore di 'a privi' ". După părerea noastră, avem a face cu proteza lui *a*-, care apare la vb. *cătare* (infinitiv) ,,a privi", ca în *alamoë* [17] ,,lămîie", *araclyzza* [15] ,,răcliţă", *araetuieste* [50] ,,rătuieşte", *astarzyzza* [34] ,,stareţă", *auryczune* [58] ,,urîciune". Cu toată diferenţa semantică, nu se poate nega însă influenţa grafiei it. *accattare*.

beszyn [81] ,,scorreggiare". Glosarea lui Amelio, sub raport morfolexical, e greşită. Dilema lui G. P. (p. 85), dacă termenul românesc este verb sau substantiv, nu-şi găseşte locul: noi vedem aici s.f. *băşină*, deci cu -*ă* nemarcat, întocmai ca în *bobotaz*, *clopotnyz*, *kapusz*, *obial* etc., unde -*ă* de asemenea nu este notat (vezi G. P., p. 57—58). Pe de altă parte, inexistenţa termenului în DEX se conformează unui principiu convenţional în redactarea dicţionarelor noastre normative: excluderea termenilor populari vulgari. Termenul este atestat, în schimb, în DA, s.v. Deci, din absenţa unui asemenea cuvînt în DEX nu se poate deduce că el lipseşte din limba română actuală, cum lasă să se înţeleagă G. P.

dzak [197] ,,giacere" nu face parte din seria cu prepalatale, unde-l încadrează G.P (p. 71), alături de *dziok* [198], *dzudezul* [232], *dzudikatoryul* [233] etc., căci, în asemenea cazuri, *dz* [= *ğ*] (deci citim: *ğioc*, *ğudeţul*, *ğudicătoriul*...), ci din seria cu dentale, alături de *astadz* [3], *dumnaedzaerie* [213], *dzua* [112] etc., serie expusă în alineatul precedent (aceeaşi pagină).

kakos [453] ,,gallo". După G. P. (p. 63), ,,*a* è certamente dovuto ad errore di grafia". Sîntem de părere că e vorba de o grafie parţial modelată după magh. *kakas* ,,cocoş".

kresznyk [539] ,,mostro". Termenul este citit de G. P. (p. 87): *crasnic*, iar în altă parte (p. 46) e citat ca exemplu pentru grafia lui *a*. Cuvîntul respectiv, chiar dacă forma sa românească iniţială este *crasnic*, nu ridică, în grafia lui Amelio, problema grafiei lui *a*, ci a lui *ă* sau *î*. De altfel, chiar DA, s.v. *crásnic* ,,monstre, diable", citează şi variantele *crắsnic*, *crî́snic*. Deci şi formularea ipotetică a lui G. P. (p. 46: ,,*kresznyk* potrebbe rappresentare *crisnic*, variante di *crasnic*") ar trebui revăzută.

kurua [503] ,,meretrice". G. P. (p. 88) lasă să se înţeleagă că termenul românesc există numai în limba veche şi în dialectul aromân. În realitate, cuvîntul (*curvă*) este curent, după cum se ştie, şi în limba română

---

[11] Ionică Tăutul, *Scrieri social-politice*, ed. Emil Vîrtosu, Bucureşti, 1974, p. 304—306.

[12] Id. *ib.*, p. 319—320.

[13] Vezi şi G. Piccillo, *op. cit.*, p. 50, notele 14 şi 15; cf. p. 66, nota 73.

[14] A se vedea ed. noastră (cu studiu introductiv, aparat critic, indici, glosar...), acum sub tipar. Cf. *1645, Herodot*. Traducere românească publicată după manuscriptul găsit în mănăstirea Coşula de N. Iorga. Vălenii de Munte, 1909. Pentru confruntarea cu ed. Iorga, trimitem la cartea (cifra romană) şi la capitolul (cifra arabă) din *Istorii*. Menţionăm că ed. Iorga prezintă, uneori, decalaje în numerotarea capitolelor. Cifra arabă în paranteze drepte, de după cuvîntul-titlu, indică numărul de ordine al termenului în glosarul lui Amelio.

[15] Din motive tehnice, mai jos, sensul termenului românesc discutat reprezintă glosarea lui Amelio.

actuală, ca termen popular vulgar. Vezi cele afirmate, aici mai sus, în legătură cu *beszyn*.

kutipary [487] „stampatore". Avem a face cu sintagma *cu tipari* (= cu tiparul), tradusă foarte aproximativ. Îndoiala lui G. P. și ipoteza că secvența ar putea fi un cuvînt în sine („elemento a sé", p. 116) nu sînt justificate.

lekuritory [637] „plaga" G. P. (p. 116) propune, cu titlul de ipoteză, lecțiunea *licuritor* (variantă pentru *licăritor)*. Noi considerăm că ar trebui să fie vorba de *lecuitori* (adj. sg.), cu o eroare de grafie, adjectiv care prezintă avantajul că este foarte apropiat ca sens de „plagă".

menzyt [715] „buggia". Pe de o parte derivarea de abstracte verbale de tipul *mințit* (s.n.) „faptul de a minți" este curentă în limba română (cf. *bocit, mormăit, plimbat, schimbat, vorbit* etc.), în general, nu numai în varianta orală. Pe de altă parte, între *menzyt* și it. *buggia* nu este o sinonimie perfectă. Încît nu putem fi de părerea lui G. P. că „Amelio ar fi glosat cuvîntul italian cu o formă uzuală în limba vorbită" (p. 116). Cf. DLR, s.v. *mințit*[1].

more [725] „animo". E vorba de s.f. *moare* „fel de a fi al cuiva; fire, temperament; caracter" (DLR, s.v. *moare)*. Și aici, între termenul românesc și cel italian nu este o sinonimie perfectă. Încît glosa respectivă trebuie scoasă din categoria „problemelor nerezolvate" (G. P., p. 121).

pitronopul [938] „vicario" G. P. (p. 119) consideră cuvîntul românesc ca o grafie eronată pentru *epitrop*. În realitate, avem a face cu o dublă eroare de grafie pentru *protopopul* (> *potropopul* > *pitropopul* > *pitronopul)*, cu care se acordă și ca sens. *Epitrop* este atestat în glosarul lui Amelio: o dată sub forma *pitrop* [962] „ammonitore" (G. P., p. 108), altă dată sub forma *pytropul* [909] „preside" *(ib.)*.

pystruch [921] „trotte". Nu cred că *y* redă aici pe [*ă*], cum apreciază G. P. (p. 47). Grafemul *y* notează, de regulă, pe [*î*] (vezi exemple la G. P., p. 47). Deci ar trebui citit: *pîstrug* (pronunție moldovenească pentru *păstrug* „păstrăv"). Cf. DLR, s.v. *păstrăv*.

szersze [1142] „pennenti d'oro". Cuvîntul românesc trebuie citit într-adevăr *șerșe*[*i*], notație aproximativă pentru *șerșei*, pronunția moldovenească pentru *cercei*. Ipoteza lui G. P. (p. 122) este plauzibilă, încît și acest termen trebuie scos din seria „problemelor nerezolvate".

szesul de obite [1106] „campo da seminare o territorio". Ultimul element din sintagma românească a fost citit greșit, astfel (G. P., p. 120 și 161), în loc de: *szesul de obsta* (vezi facsimilul, f.78[v]), adică „șesul de obște".

undylemn [1300] „oglio burro" nu poate fi citat printre cazurile de substituire a unei dentale surde [*t*] prin dentală sonoră [*d*], alături de *lundre* „luntre" etc. (vezi G. P., p. 75). Aici, grupul consonantic s-a simplificat *ntd*> *nd* (legea minimului efort), fonetism curent și astăzi în limba română.

vataemö [1285] „offendere" se citește, simplu, *vatămă* și nu trebuie citat printre cazurile în care [*ă*] este notat *a* (vezi G. P., p. 46).

vÿarizza [1322] „vignajola" trebuie citit: *vieriță*, nu *viereasă*, cum presupune G. P.(p. 80 ; e adevărat : cu semnul întrebării). Cf. *rachier*, f. *rachieriță*.

Un material lexical atît de bogat și de variat, redat într-o ortografie capricioasă, fluctuantă, cu multe notații aproximative și cu numeroase erori (acestea din urmă — datorate neatenției în transcriere), a ridicat probleme dintre cele mai dificile atît pentru Ov. Densusianu, cît și pentru G. Piccillo. La descifrările și interpretările lui Ov. Densusianu, G. Piccillo adaugă un număr mare de alte descifrări și interpretări. În stadiul actual al cercetărilor, nu trebuie să ne mirăm dacă unele descifrări în partea românească a glosarului și chiar unele glose italiene rămîn încă obscure sau discutabile, iar unele datări ale elementelor românești sînt susceptibile de modificări. Aceasta, bineînțeles, nu diminuează cu nimic valoarea deosebită a studiului lui G. Piccillo, care se înscrie printre lucrările de referință în domeniul cercetărilor de istorie a limbii române.

Februarie 1984

LIVIU ONU
București, B-dul Muncii 104

ONUFRIE VINȚELER, **Probleme de sinonimie**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 136 p.

Această carte, care însumează rezultatele cercetărilor întreprinse de autor în domeniul sinonimiei, se înscrie în grupul lucrărilor care își propun să prezinte pe înțelesul unui public mai larg anumite probleme de semantică. În *Introducere*, O. Vințeler înfățișează pe

scurt istoricul preocupărilor referitoare la sinonimie, iar apoi introduce o serie de termeni folosiţi în discuţiile despre această relaţie semantică, insistînd în mod deosebit asupra clasificării sinonimelor (*serie sinonimică, lanţ sinonimic*; *sinonime lexicale, ideografice, sintactice, stilistice, gramaticale*; *sinonime totale şi parţiale*; *sinonimie în context şi distanţate*).

Capitolul I — *Conceptul de sinonimie* — reprezintă o încercare de definire a acestui concept prin discutarea problemelor pe care le ridică „trei criterii principale" ale sinonimiei („identitatea sau apropierea de sens, identitatea noţională şi identitatea obiectelor" (26)), „trei mijloace de verificare a raportului de sinonimizare" („substituţia, antonimia şi identitatea distribuţională "(26)), traducerea sinonimelor în alte limbi, precum şi implicaţiile structurii cuvintelor pentru relaţia de sinonimie. Acest capitol se încheie cu următoarea definiţie a sinonimelor: „cuvinte independente, diferite ca formă, dar identice sau apropiate ca înţeles, care exprimă aceeaşi noţiune pe plan sincronic şi în cadrul aceluiaşi sistem, avînd posibilitatea de substituire în acelaşi context, fără ca sensul contextului să fie alterat" (71).

În capitolul II — *Corelaţia dintre sinonimia totală şi parţială, constantă şi contextuală* — autorul analizează relaţiile dintre aceste patru tipuri de sinonime şi accentuează caracterul instabil al seriilor sinonimice, o consecinţă firească a dinamicii evoluţiei limbii naturale.

Capitolul următor — *Formarea sinonimelor* — prezintă succint modul în care au luat naştere unele serii sinonimice, furnizează exemple de serii sinonimice care includ cuvinte de origini diferite şi arată că în astfel de cazuri avem a face cu „o utilizare diferenţiată" a sinonimelor, deoarece ele sînt folosite în stiluri funcţionale şi limbaje diferite (104).

În capitolul IV — *Sinonimia teritorială* — O. Vinţeler abordează o problemă mai puţin tratată pînă în prezent, şi anume delimitarea sinonimelor de pe poziţiile dialectologiei, autorul definind succesiv sinonimia graiurilor, sinonimia dialectală, sinonimia interdialectală, sinonimia locală etc., pentru ca în încheiere să discute rolul pe care îl joacă limba română în formarea şi evoluţia seriilor sinonimice în graiurile naţionalităţilor conlocuitoare din ţara noastră.

Atunci cînd încercăm să ne formăm o imagine de ansamblu despre această carte, trebuie să ţinem seama de faptul că, deşi de dimensiuni foarte reduse, ea are meritul de a înmănunchia o serie de premise ale studiului ştiinţific al sinonimiei. Autorul examinează această relaţie semantică şi din punct de vedere diacronic, demonstrînd în mod convingător că „sinonimele, respectiv seriile sinonimice, sînt un produs istoric" (16) şi că seriile sinonimice sînt instabile (76, 78, 81, 83). Este accentuată ideea că sinonimia răspunde necesităţilor expresive ale limbii naturale (78, 95). De asemenea, se subliniază pe bună dreptate necesitatea abordării sinonimiei în cadrul unei forme (sociale şi teritoriale) bine delimitate a limbii considerate (48). *Probleme de sinonimie* evidenţiază existenţa factorilor care contribuie la diferenţierea sinonimelor şi care se împart în două categorii: factori subiectivi, cum ar fi „cunoştinţele vorbitorilor, gustul şi priceperea lor" (83), şi, respectiv, factori obiectivi (originea, frecvenţa şi apartenenţa stilistică a elementelor lexicale). Cartea susţine necesitatea studierii relaţiei de sinonimie *in concreto*, şi nu *in abstracto* (80, 112).

Din păcate, lucrarea lui O. Vinţeler are şi anumite lipsuri mai greu de trecut cu vederea, indiferent care ar fi fost scopul urmărit de autor. În continuare ne vom opri asupra unora dintre ele, care riscă să treacă neobservate de cititorul nespecialist.

Înainte de toate, nu ne putem declara de acord cu felul în care autorul înfăţişează stadiul actual al studiilor referitoare la sinonimie. Astfel, pe prima pagină a cărţii cititorului i se aduce la cunoştinţă că, „tratată sumar în lucrările de semantică tradiţională, nestudiată în lucrări de ansamblu speciale, sinonimia a rămas un fenomen lexical încă neelucidat în aspectele sale teoretice "(5) şi că „însăşi noţiunea de sinonimie nu este pe deplin clarificată" (5); O. Vinţeler mai susţine că, „deşi numărul studiilor consacrate sinonimiei a sporit în anii din urmă, există în acest domeniu multe probleme nerezolvate, întrebări mai vechi sau mai noi care nu şi-au primit încă răspunsul, în parte datorită dificultăţilor pe care le ridică investigarea vocabularului în general şi a sinonimiei în special "(6), astfel încît „nici pînă în prezent nu au fost dezbătute sistematic toate aspectele teoretice ale sinonimiei" (26). O asemenea prezentare a sinonimiei este nesatisfăcătoare, mai ales prin implicaţiile sale. În primul rînd, sinonimia nu este singura relaţie semantică tratată sumar în trecut sau căreia nu i-a fost dedicat cel puţin un studiu monografic[1]; ne gîndim

[1] În ultimă instanţă, chiar şi această afirmaţie este cel puţin parţial incorectă, deoarece există, pe de o parte, lucrări referitoare la parafrază (sinonimia poate fi definită ca un caz-limită de parafrază), iar pe de altă parte, lucrări în care sînt examinate dificultăţile întîmpinate de lexicografi în stabilirea seriilor sinonimice — vezi, de exemplu, *Webster's Dictionary of Discriminated Synonyms with Antonyms and Analogous and Contrasted Words*, First Edition, Manasha, 1951; introducerea: *Survey of the History of English Synonymy*.

la relații cum ar fi complementaritatea, conversiunea, hiponimia [2]. Mai mult, este îndoielnic că există vreo relație semantică care să fi fost abordată exhaustiv pînă în prezent; în definitiv, progresul în semantică (ca, de altfel, în orice domeniu științific) constă tocmai în descoperirea unor noi aspecte, în formularea unor noi puncte de vedere și în reinterpretarea unor date mai vechi. În al doilea rînd, bibliografia referitoare la sinonimie este mult mai bogată decît cea despre multe alte relații semantice, printre altele și pentru că sinonimia a fost dezbătută pe larg de neopozitiviști și de reprezentanții filozofiei limbajului curent, care s-au ocupat atît de aspecte filozofice, cît și de aspecte lingvistice [3]. În al treilea rînd, conceptul de **sinonimie** a fost definit riguros de unii lingviști [4]; din păcate, O. Vințeler nici măcar nu menționează aceste definiții (ar fi fost indicat să facă trimiteri la lucrări în care definițiile în cauză sînt criticate). În al patrulea rînd, sinonimia este un fenomen semantic și nicidecum lexical, fiind, așa cum afirmă, de altfel, și autorul, „o categorie semasiologică" (5); așa se face că ea este studiată de semantică, și nu de lexicologie.

Bibliografia este bogată (ea cuprinde 213 titluri), dar se oprește la anul 1977 (sînt incluse doar cîte două titluri din 1977 și, respectiv, din 1976) și are cîteva omisiuni pe care le considerăm surprinzătoare (vezi lucrările menționate în notele 3 și 4). Aceste omisiuni explică, pe de o parte, faptul că autorul nu menționează nicăieri distincția **denotație — conotație** (cu toate că atunci cînd definește sinonimele, el are în vedere numai denotația, făcînd abstracție de conotație), nu apelează la denumirile consacrate (folosite atît în semantica lingvistică, cît și în cea logică) de **referent** și **coreferențialitate** (deși operează cu conceptele respective, vorbind de **obiect** și respectiv de **identitatea obiectelor**), nu apelează la aparatul conceptual al semanticii structuraliste (ne gîndim mai ales la analiza componențială, cu ajutorul căreia ar fi putut să pună în lumină asemănările și deosebirile dintre membrii seriilor sinonimice) [5] și nu recurge la concepte din semantica logică, iar pe de altă parte, lipsa de rigoare și absența oricărei tendințe spre formalizare [6]. Desigur, autorul nu este obligat să își însușească o anumită terminologie, oricît de nepretențioasă ar fi aceasta; dar sîntem de părere că, dat fiind obiectivul cărții, era necesar ca terminologia consacrată să fie cel puțin amintită și, eventual, să se explice de ce nu este folosită.

Deși este conștient că „toate problemele sinonimiei sînt legate, direct sau indirect, de sensul lexical al cuvîntului" (32) și deși afirmă că membrii unei serii sinonimice au „același înțeles" (5), „un cuantum de sens comun" (12), „un anumit sens lexical comun" (14), sînt stabiliți „pe baza sensului comun" (12) și se caracterizează prin „prezența unui sens comun" (14), O. Vințeler nu găsește totuși de cuviință să delimiteze noțiunea de **sens lexical** [7]. De aceea nu trebuie să ne surprindă că el menționează „faptul că nici un cuvînt sau nici o unitate semantică nu are același sens în două enunțuri deosebite" (72) [8], că vorbește de „un coeficient [... de diferențiere" (21) sau „un coeficient de diferență" (23) al sinonimelor, dar nu îl definește, neindicîndu-i parametrii de bază, sau că nu schițează un răspuns la întrebarea „ce grad de apropiere trebuie să existe între cuvinte pentru ca ele să poată deveni sinonime, totale sau parțiale" (77) [9].

[2] Pentru aceste relații, vezi, de pildă, John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, London & New York, Cambridge University Press, 1968, sau Dumitru Chițoran, *Elements of English Structural Semantics*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.

[3] Vezi, de exemplu, Mircea Flonta, *Adevăruri necesare?*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.

[4] Vezi, printre alții, Rudolf Carnap, *Semnificație și necesitate*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 308—309; Geoffrey Leech, *Towards a Semantic Description of English*, Londra, Longman, 1969, p. 71—79; J. Lyons, *op. cit.*, p. 450; Mariana Tuțescu, *Précis de sémantique française*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 108—115; Emanuel Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, [București], Editura Academiei, 1970, p. 256—268; idem, *Preliminarii logice la semantica frazei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 108—112, 115, 159—160, 175, 185, 230—231.

[5] Vezi, de pildă, D. Chițoran, *op. cit.*, p. 51—56.

[6] Vezi Mihai Dinu, *Pour une nouvelle définition du concept de série synonymique*, în RRL XXVIII (1983), nr. 6, p. 479.

[7] Autorul confundă din nou semanticul cu lexicalul.

[8] O asemenea afirmație poate fi emisă numai de cineva care nu definește sensul semantic și nu operează cu distincția dintre **denotație** și **conotație** — pentru că a susține, de exemplu, că *Ștefan cel Mare* nu are același „sens" în enunțurile *Acesta este Ștefan cel Mare* și *Ștefan cel Mare i-a înfrînt pe turci la Vaslui* este un nonsens.

[9] Așa cum a demonstrat N. Chomsky, există întrebări la care lingvistul nu poate da un răspuns adecvat dacă nu recurge la formalizare.

În *Probleme de sinonimie* întîlnim formulări neadecvate, de genul „Relația sinonimică" este „rezultată din asocierea sensurilor" (12), „De obicei, contextul nu dă cuvintelor sensuri noi, ci servește la evidențierea, reliefarea, cu mai mare exactitate a sensurilor existente" (88) (în ambele citate este clar că autorul confundă cele trei puncte de vedere din care poate fi studiat un fenomen lingvistic: al emițătorului real, al receptorului real sau al emițătorului-receptor ideal; contextul nu „naște" sensuri noi, el are doar rolul de a actualiza sensuri — acestea sînt date în cazul emițătorului-receptor ideal); „există o sinonimie totală și una parțială, între care sînt o mulțime de faze intermediare" (91) (or, sinonimia parțială este cea care comportă „o mulțime de faze intermediare" care fac legătura între sinonimia totală și simpla similaritate semantică).

Autorul nu face deosebirea între **sintagme** (construcții analizabile sintactic în constituenți imediați) și **locuțiuni** (unități lexicale neanalizabile în constituenți imediați) cînd vorbește de proprietățile distribuționale ale sinonimelor (86 87); așa se explică faptul că întîlnim expresia „sintagme contextuale" (85).

În mod surprinzător, această carte conține destule afirmații cu caracter de generalizare care nu sînt însoțite de exemplificări — vezi, de pildă, cap. II §1.7.2, §1.7.3, §1.7.5, cap. V — secțiunea 3 (mai ales p. 126—127).

În concluzie, cartea lui O. Vințeler constituie o apariție editorială utilă, ea fiind o bună introducere într-o parte a problematicii sinonimiei, furnizînd celor care doresc să se familiarizeze cu aspectele lingvistice ale sinonimiei un cadru general pentru lecturile ulterioare.

Mai 1984

IOAN N. BÎTEA
Uzinele Mecanice
Timișoara, Aleea C.F.R. 9

BAKOS FERENC, **A magyar szókeszlet roman elemeinek története** (Elementele românești în lexicul maghiar. Privire istorică), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982, 560 p.

De proporții asemănătoare, dar organizată după alte criterii, monografia de față amintește de contribuția lui Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966: cele două opere se întregesc și oferă împreună posibilitatea de a urmări și cunoaște în amănunțime relațiile lingvistice reciproce în decurs de mai multe secole de conviețuire etnică; dar ele sînt în același timp și mijloace adecvate de a desprinde sau confirma unele legi sau tendințe în domeniul lingvisticii generale.

Munca cea mai anevoioasă a fost detectarea și exploatarea izvoarelor de informație: autorul a luat în evidență în primul rînd documentele latine începînd cu secolul al XIV-lea, apoi actele ulterioare redactate în limba maghiară, urbariile din Transilvania, dicționarele bilingve și etimologice, glosarele regionale, cercetările speciale de etnografie, folclor, botanică populară, păstorit, agricultură și, în sfîrșit, atlasele lingvistice contemporane, fără să neglijeze totuși domenii ca orientalistica, slavistica, balcanistica și lingvistica generală. Materialul este discutat pe epoci sau pe sfere de noțiuni și de activitate umană. Observăm și tendința de a lua în seamă particularitățile esențiale ale metodelor actuale cu aspecte revelatoare ca adaptarea la sistem, sinonimia, frecvența, răspîndirea geografică, încrucișările de forme sau sensuri, etimologia multiplă, apoi curentele de cultură și căile de penetrație pentru orientalisme, balcanisme, slavisme, germanisme etc. Contribuție importantă în domeniul lingvisticii, lucrarea devine într-o anumită măsură și un auxiliar prețios pentru istoricul, sociologul, etnograful sau geograful care doresc să urmărească relațiile istorice româno-maghiare, întrepătrunderile dintre aceste popoare și interferențele culturale. Cunoașterea reciprocă este de o importanță capitală pentru conviețuirea pașnică, în spiritul toleranței, respectului mutual și colaborării strînse în toate domeniile de activitate.

În totalul de 2256 de cuvinte înregistrate avem 1687 substantive (76,8%), 290 verbe (11,9%), 235 adjective (9,4%), 27 interjecții (1,2%), 14 adverbe (0,6%) și 3 conjuncții (0,1%). Prin urmare numele de obiecte sau noțiuni dețin numărul cel mai mare, urmate de verbe și adjective, formînd împreună un procent de peste 98% din total. Privite în ordine cronologică, împrumuturile prezintă următoarele cifre: secolul al XIV-lea, 4 cuvinte; secolul al XV-lea, 10; secolul al XVI-lea, 53; secolul al XVII-lea, 78; secolul al XVIII-lea, 121; secolul al XIX-lea, 1990. Aceste cifre au, se înțelege, o valoare relativă, orientativă, în funcție de izvoarele aflate la îndemînă și de gradul în care realitățile, de

obicei complicate, au putut să se reflecte în documentele scrise. În genere, împrumuturile au fost cu atît mai numeroase cu cît vorbitorii s-au aflat într-un contact reciproc mai strîns și mai îndelungat. Ținînd seama de faptul că elementele maghiare din română s-au răspîndit în mare număr îndeosebi între secolele al XIV-lea și al XVI-lea, presupunem că și numărul împrumuturilor din română depășea atunci cu mult cifrele oferite mai sus. Știm că numai un număr restrîns de elemente maghiare din română au depășit Carpații și s-au răspîndit pe tot teritoriul locuit de români; la fel s-a întîmplat și cu împrumuturile românești din maghiară, care rareori au trecut dincolo de linia Tisei spre a deveni un bun comun pentru maghiarofonii de pretutindeni. Așadar majoritatea maghiarismelor din română sau a românismelor din maghiară s-a localizat în Transilvania și în teritoriile învecinate, unde românii și maghiarii au trăit alături timp de mai multe secole.

Tabelul repartiției pe domenii de activitate de la p. 401–402 arată frecvența și densitatea contactelor etnice reciproce și merită să fie reținut:

păstorit, lactate, specialități de brînzeturi	208	cuvinte
activitate spirituală, manifestări afective	203	,,
țesături, îmbrăcăminte, broderii	184	,,
creșterea animalelor, piei, blănuri	170	,,
hrană, specialități alimentare	164	,,
etnografie, folclor, jocuri, distracții	156	,,
agricultură, tehnică agricolă	133	,,
administrație publică, organizare socială	127	,,
floră și faună	122	,,
surse de producție, lemnul, piatra	117	,,
economie casnică, muncă manuală	98	,,
credințe populare, superstiții, leacuri	91	,,
fenomene naturale, proprietăți fizice	69	,,
termeni geografici, numiri de relief	62	,,
animale sălbatice sau mitice	58	,,
organizare ecleziastică, religie	32	,,
pescuit, vînătoare	27	,,
vremea, starea timpului	23	,,
părțile corpului, anatomie	22	,,
schimburi comerciale, comunicații	20	,,
măsuri și greutăți	19	,,
minerit, prelucrarea metalelor	8	,,

Tabelul răspîndirii geografice de la p. 393 indică un număr mai mare de românisme în județele Someș, Cluj și Sibiu, dar unul mult mai redus în județele Mureș, Harghita și Covasna, ceea ce ar fi un indiciu că împrumuturile românești s-au infiltrat mai greu în ținuturi cu populație maghiară mai deasă, dar fenomenul depinde și de cantitatea și calitatea izvoarelor consultate. În relațiile atît de complicate din sud-estul Europei nu-i totdeauna ușor să determinăm căile de penetrație a cuvintelor și de aceea înțelegem prudența autorului cu prilejul discuției privind etimologia multiplă: un cuvînt ca *tigaie* a putut fi vehiculat de română sau sîrbocroată sau și de una și de alta; termenul *cîntar* a intrat probabil prin mijlocirea românilor, dar și pe calea comerțului internațional prin mijlocirea turcilor. Faptul că cuvîntul *cergă* apare în turcă, sîrbocroată și în documentele latine din Transilvania în anul 1331 ne îndeamnă să admitem existența lui concomitentă și în română, totuși nu sîntem siguri că el a pătruns în maghiară prin filieră românească. Termenul *sindia* „primar sătesc" amintește de italianul *sindaco* și trimite mai degrabă la terminologia medievală de origine latină. Cuvinte ca *armaș, boier, călugăr, crainic, logofăt, paharnic, popă, postelnic, stolnic, vistiernic, vlădică, vornic* atestă relații politice strînse cu principatele românești de dincolo de munți în secolul al XVI-lea. Altele de aceeași factură continuă pînă în secolul al XVIII-lea: *buzdugan, călăraș, măciucaș, moldovean, muntean, plăieș, spătar, vătaf.* Răspîndit în toate graiurile limbii române, cuvîntul *țandură* (cu varianta *țandără)* pare a deriva mai curînd din diminutivul latin *taedula* (compară și retoromanul *tieula* „așchie") decît din germanul regional *Zander* din graiul sașilor transilvăneni. *Furtună* este un împrumut din italiană prin filieră bizantină, nu o moștenire directă din latină. *Cort* a pătruns în română din greaca medie, înainte de secolul al XVI-lea. *Fuștel* (pl. *fuștei)* derivă din latinul *fustellus*, iar *fuște* din latinul *fustis*.

Mai 1984

H. MIHĂESCU

Moise Nicoară 21

HARTMUT KÄSTNER, **Phonetik und Phonologie des modernen Hocharabisch,** Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie, 1981, 131 p.

Lucrarea a apărut în seria „Modernes Hocharabisch", editată de doi bine cunoscuţi specialişti din R.D.G. în domeniul limbii arabe, Wolfgang Reuschel şi Günther Krahl. În această serie se publică lucrări cu o declarată şi, am spune, foarte pronunţată orientare didactică, principalii beneficiari urmînd a fi studenţii, cadrele didactice, traducătorii de limbă arabă. Prin natura subiectului abordat, lucrarea de faţă completează, în mod fericit, o lucrare anterioară, din aceeaşi serie. Este vorba de o realizare de excepţie, din toate punctele de vedere : primul volum, consacrat, în esenţă, morfologiei, din *Lehrbuch des modernen Arabisch* (proiectat a avea trei volume).

Cartea pe care o prezentăm îşi propune să fie „eine wissenschaftlich fundierte und sprachpraktisch orientierte Einführung in wichtige Tatsachen der artikulatorischen Phonetik des modernen Hocharabisch", fără a neglija însă problemele fundamentale ale structurii fonologice (p. 5). Este regretabilă şi de neînţeles absenţa unui capitol dedicat accentului şi intonaţiei. Omiterea — pe care autorul încearcă să o justifice *(ibidem)* — a acestor aspecte importante ale foneticii şi fonologiei oricărei limbi duce la unele inconveniente ce impietează, în primul rînd, asupra caracterului mai ales „sprachpraktisch" al lucrării : toate cuvintele arabe în transcriere fonetică, cu ajutorul cărora se exemplifică diversele probleme în discuţie, sînt însoţite de traducerea lor în germană, avîndu-se deci în vedere şi cititorii necunoscători ai limbii arabe, dar accentul nu este nicăieri marcat.

Pentru cititorul de limbă maternă germană volumul prezintă un plus de interes prin faptul că autorul schiţează şi o analiză contrastivă germano-arabă, pe plan fonetic şi fonologic.

Lucrarea este alcătuită dintr-un cuvînt înainte, patru capitole, lista bibliografiei consultate şi o selecţie de termeni din domeniul foneticii şi fonologiei, preluaţi din lucrări ale unor specialişti arabi.

Primul capitol, *Einige Grundbegriffe der Phonetik und Phonologie* (p. 10—23), introduce pe cititorul neavizat în problemele generale ale foneticii şi fonologiei ; un subcapitol este consacrat transcrierii fonetice. Optînd pentru sistemul API, autorul consideră că transcrierea folosită de celebrul arabist Hans Wehr în al său faimos *Wörterbuch für die arabische Schriftsprache der Gegenwart* nu oferă posibilitatea de a se reda variantele fonetice. Această obiecţie este valabilă însă numai în parte : cu excepţia lui [ʒ], inventarul consonantic este în întregime acoperit de transcrierea propusă de H. Wehr ; doar vocalele sînt, ce e drept, imperfect notate, marcîndu-se, practic, fonemul vocalic, dar nu şi variantele. H. Kästner pare să ignore modificările introduse în ediţia americană a dicţionarului (vezi, de exemplu, tirajul de buzunar, Ithaca, New York, 1976) ; astfel, în loc de [ḫ] şi [ǧ] (cum se menţionează la p. 22 a lucrării lui H. Kästner), se utilizează [k̲], respectiv, [j] ; pentru o mai bună notare a variantelor fonemelor vocalice, au fost introduse semnele [e ē ə o ō] ; pentru indicarea pronunţării dialectale şi a unor neologisme a fost adăugată litera corespunzătoare sunetului [g] ; în sfîrşit, pentru a se indica pronunţarea unor neologisme neadaptate la sistemul fonetic al limbii arabe au fost adăugate [p] şi [v], ceea ce a permis transliterarea mult mai multor cuvinte străine decît în ediţia germană. În noua sa variantă sistemul este mult mai bogat, iar unele transcrieri sînt, poate, mai potrivite decît cele care apar la H. Kästner. De exemplu, ni se pare corectă transcrierea folosită de H. Wehr pentru terminaţiile feminine ale rădăcinilor avînd a treia radicală slabă : *-āh*, în loc de *-āt* ; deci *mira'āh fatāh*, nu [mira'a : t], [fata :t], cum transcrie H. Kästner (p. 31) — şi aceasta pentru că, dintre cele două lecţiuni posibile, singura practic întîlnită este *lectio pausalis*, cu un [h] foarte slab, nu *lectio plena*, [a : t], respectiv, *-āt*.

Următorul capitol, *Das moderne Hocharabisch* (p. 24—32), este consacrat situaţiei aparte în care se găseşte limba arabă literară modernă. În acord cu cei mai mulţi specialişti, autorul distinge trei forme de existenţă ale arabei, care se deosebesc între ele prin trăsături tipologice, funcţionale, stilistice, vechime, prestigiu etc. : limba arabă clasică, limba arabă modernă şi aşa-numita „Dialektsprache", care, spune autorul, în ciuda marii fărîmiţări teritoriale şi a varietăţii ei, poate fi opusă ca o unitate limbii arabe moderne (p. 26). Pornind de la poziţia „tradiţională" a dihotomiei absolute limbă literară/dialect şi preluînd teoria d i g l o s i e i în accepţia dată acestui termen de Ch. Ferguson, autorul distinge stilul de pronunţare din dialect, cel din limba literară modernă şi cel declamator-retoric, propriu arabei clasice, menţionînd că, datorită interferenţelor permanente, precum şi alternanţei între variante, se produc diverse modificări şi abateri de la normă, aşa încît limba arabă modernă nu poate fi considerată o variantă unitară intermediară între dialect şi araba clasică (p. 28). În literatura de specialitate se vorbeşte, tot mai insistent, de artificialitatea oricăror astfel de diviziuni

funcţional-stilistice ale variantelor limbii arabe. Ideea ce se conturează tot mai pregnant în ultima vreme este cea a existenţei unui „continuum lingvistic" care nu poate fi segmentat decît, cel mult, pe plan strict teoretic. Totuşi, aceste distincţii, deşi nu corespund întru totul situaţiei *de facto*, sînt utile, ele permiţînd evidenţierea unor trăsături proprii diverselor variante ale limbii arabe. Se pot propune — şi s-au şi propus — diverse segmentări ale acestui „continuum". De exemplu, H. Kästner, urmîndu-l pe V. S. Segal', distinge, la p. 28, două stiluri de pronunţare ale limbii arabe moderne : 1. stilul „neîngrijit", în care pronunţarea este structurată pe baza obişnuinţelor articulatorii dialectale şi utilizată în conversaţiile uzuale pe diverse teme (afirmaţie oarecum în contradicţie cu ceea ce se spusese la p. 26 : „Somit entbehrt das MHA etwa im Gegensatz zum Neuhochdeutschen der umgangs- oder alltagssprachlichen Funktionalstile. Sie sind der Dialektsprache vorbehalten."); 2. stilul ortoepic perfect, retoric, cel care se apropie în cea mai mare măsură de stilul arabei clasice şi în care, cum corect relevă autorul, mai apar, totuşi, „regionale Substandards", cum ar fi cele trei variante de realizare a fonemului /dʒ/ (nu /ʒ/, cum se notează la p. 28 şi în tabloul de la p. 40 !) din araba literară.

O obiecţie de principiu care s-ar putea face aici este aceea că nu rezultă cu claritate o delimitare a variantei descrise în lucrare. Autorul pare a fi preocupat de stilul „perfect" (volkommener Stil) al limbii arabe moderne (p. 29). Stilul „neîngrijit" este, prin urmare, prezentat foarte succint — ceea ce, credem noi, constituie o greşeală —, în numai 12 rînduri, specificîndu-se următoarele modificări fonetice : schimbări ale timbrului şi duratei monoftongilor, monoftongarea diftongilor /aw/ şi /aj/, neutralizarea opoziţiilor /s/ : /θ/, /z/ : /ð/, /q/ : /ʔ/, variantele pauzale contextuale. După părerea noastră, cel puţin unele dintre aceste modificări sînt, totuşi, proprii (frecvent, chiar dacă nu întotdeauna) pronunţării actuale a limbii literare moderne, inclusiv stilului îngrijit; de exemplu : 1. variantele pauzale (fapt care l-a determinat, credem, pe H. Wehr să introducă unele modificări în sistemul său de transcriere; vezi mai sus); 2. neutralizarea opoziţiei /q/ : /ʔ/, care poate fi încadrată în acele „regionale Substandards" şi care este specifică, de exemplu, arabei din Egipt.

De remarcat că, în discuţia pe care o face, H. Kästner nu se bazează pe un corpus de înregistrări, cum procedează, în ultimul timp, autori ca A. Meiseles. Ca urmare, se întreprinde analiza unei limbi ipostaziate teoretic şi nu practic, în una dintre variantele sale. Se pierd astfel din vedere unele aspecte a căror discutare ar fi prezentat interes : 1. integrarea diferită, de la caz la caz şi de la variantă la variantă, a neologismelor intrate în uzul curent; 2. problema unor sunete ce nu sînt specifice arabei (de exemplu, [p] şi [v], care, în unele variante, capătă statut fonologic); 3. problema monoftongării diftongilor /aw/ şi /aj/, care, în unele variante ale arabei moderne, a dus la apariţia vocalelor [o] şi, respectiv, [e], cu statut fonologic; 4. problema apariţiei, în unele variante, a unor opoziţii consonantice noi (de exemplu, /dʒ/ : /ʒ/) ş.a. În esenţă, credem noi, analiza ţine seamă într-o măsură prea mare de sistemul fonologic al arabei clasice şi pune în evidenţă prea puţine dintre modificările care au dus la apariţia unor trăsături cu adevărat specifice ale limbii arabe moderne.

În legătură cu capitolul al treilea, *Die Laute des modernen Hocharabisch* (p. 33—95), şi cu cel de al patrulea, *Die Laute im Zusammenhang des Sprechakts* (p. 96—116), avem de făcut cîteva observaţii. În tabelul de la p. 40, fonemele /ʕ/ şi /ħ/ (= /ʿ/ şi /ḥ/ în sistemul de transliteraţie folosit de H. Wehr) sînt trecute în rîndul laringalelor. Discuţia foarte lungă de la p. 49—58, respectiv, p. 71—75 are ca scop demonstrarea caracterului de laringale al acestor două consoane, pe care cei mai mulţi autori le consideră faringale (îndeosebi în cazul lui /ʕ/, autorul se bazează prea mult pe propria experienţă didactică); H. Kästner nu reuşeşte însă să ne convingă. O foarte recentă lucrare, *Contribution à l'étude expérimentale des consonnes d'arrière de l'arabe classique*, de Marie-Christine Boff Dhkissi (= « Travaux de l'Institut de Phonétique de Strasbourg » XV, 1983) confirmă că /ʕ/ şi /ħ/ sînt faringale. Avînd în vedere cele arătate aici, concluzia autorului, potrivit căreia consoanele /ʕ/ şi /ʔ/, pe de o parte, şi /ħ/ şi /h/, pe de altă parte, ar fi mai apropiate între ele decît /ħ/ şi /ʕ/, ni se pare eronată; după cum a demonstrat şi autoarea studiului experimental citat, /ħ/ este o consoană faringală surdă, iar /ʕ/ corespondenta sa sonoră.

În încheiere, vom spune că, în ciuda unor inconsecvenţe, omisiuni şi interpretări discutabile — scuzabile în cea mai mare parte prin dificultăţile inerente obiectului analizei —, lucrarea lui H. Kästner este o bună prezentare (cu unele contribuţii originale) a foneticii şi fonologiei limbii arabe moderne. Astfel, lucrarea îşi atinge scopul principal, acela de a fi o introducere practică în acest domeniu.

Aprilie 1984

ANDREI A. AVRAM

Rompetrol, Bucureşti, Calea Victoriei 109

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Academia Republicii Socialiste România. Universitatea „Babeş-Bolyai", Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară Cluj-Napoca. **Noul atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat.** I. Sub conducerea lui Petru Neiescu. De Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, 1980, XXXII p. +155 hărţi + 9 planşe+154 p. anexa (broşura **Date despre localităţi şi informatori**), 184 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste. Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice. **Noul atlas lingvistic român, pe regiuni — Oltenia.** IV. De dr. Teofil Teaha, dr. Ion Ionică şi dr. Valeriu Rusu, 1980, X p. + 304 p., 238 lei.

Academia Republicii Socialiste România. **Dicţionarul limbii române** (DLR). Serie nouă. Redactori responsabili : Iorgu Iordan, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Alexandru Graur, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Tomul VIII. Partea a 4-a. Litera **P (Pogrijenie — Presimţire)**. Redactori responsabili ai tomului al VIII-lea (partea a 4-a) : Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Mircea Seche, doctor în filologie, şeful Sectorului de lexicologie de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti, 1980, p. 949—1341, 50 lei ; Tomul XI. Partea a II-a. Litera **T (T — Tocăliţă)**. Redactori responsabili ai tomului XI (partea a 2-a) : Vasile Breban, doctor docent |Bela Kelemen|, 1982, 376 p., 75 lei. Tomul XI. Partea a 3-a. Litera **T (Tocăna — Twist)**. Redactori responsabili ai tomului XI (partea a 3-a) : Vasile Breban, doctor docent |Bela Kelemen|, 1983, 764 p., 77 lei. Tomul VIII. Partea a 5-a. Litera **P (Presin—Puzzolană)**. Redactori responsabili ai tomului VIII (partea a 5-a) : Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Mircea Seche, doctor în filologie, şeful Sectorului de lexicologie de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti, 1984, p. 1343—1866, 100 lei.

Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374—1600.** Redactor responsabil : Gh. Bolocan. Colectivul de autori : Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, Mile Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guţu, Cornelia Popescu, 1981, 368 p., 32 lei.

ION COTEANU, **Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 245 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine.** 1981, 170 + II 404 + III 232 p., 29 lei.

Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Texte româneşti din secolul al XVI-lea.** Ediţii critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon. Coordonator Ion Gheţie, 1982, 638 p., 57 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti. **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române** (DOOM). De Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Finuţa Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, Ionel Rizescu, Laura Vasiliu, 1982, 693 p., 105 lei.

AL. GRAUR, **Dicţionar al greşelilor de limbă**, 1982, 80 p., 5,50 lei.

LUIZA SECHE — MIRCEA SECHE, **Dicţionarul de sinonime al limbii române** (DSR). 1982, 1113 p., 158 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti. **Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie**, ediţia a IV-a, 1983, 224 p., 16,50 lei.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1983 (XXXIV)

6

LOUIS MOURIN, Pronoms et adjectifs relatifs romans en fonction de génitif possessif et partitif; ALEXANDRA CUNIŢĂ, Evaluare cantitativă şi evaluare axiologică; MARIANA TUŢESCU, Univers de discurs şi structură sintactică; ION TOMA, Despre tautologiile toponimice; MIHAELA BÎRLĂDEANU, Structura etimologică a două vocabulare reprezentative: român şi francez; MAGDALENA POPESCU-MARIN, Cu privire la substantivele invariabile din limba română; ELENA CARABULEA, Aspecte ale trunchierii cuvintelor în limba română; SERGIU DRINCU, Observaţii privitoare la etimologia prefixelor *pre-* în limba română; COMAN LUPU, Din terminologia sportivă recentă; CONSTANTIN DOMINTE, Drom. *sîmbră* „asociaţie (păstorească)" (Note de etimologie romanică); ANA FIROIU-GOLDIŞ, Subiect şi temporalitate în lexicografie; ANDREI BANTAŞ, ILINCA CONSTANTINESCU, PAULA ŞENDREA, Observaţii pe marginea înregistrării cuvintelor de origine engleză în lucrări lexicografice româneşti; DOINA BOGDAN DASCĂLU, Cumulul funcţional.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1984 (XXXV)

1

ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, NARCISA FORĂSCU, Observaţii privind modalitatea contextuală de analiză la nivelul lexicului; GRAZIELLA TONFONI, La frase semplice e complessa nell'italiano; ECATERINA MIHĂILĂ, Grupul nominal în paradigmă semantică intra- şi intertextuală; ION DIACONESCU, Inversiunea sintactică la nivelul frazei.

2

MARIANA NEŢ, Textul poetic — un tip particular de izomorfism; ECATERINA MIHĂILĂ, Interferenţa valorilor gramaticale, adjectivale şi adverbiale, sursă de ambiguitate în poezia română actuală, ; FLORIN DELEANU, Filozofia limbii în China antică. I; ANCA ULIVI, Cercetări asupra sinerezei în limba română actuală; RADU SP. POPESCU, Despre palatalizarea labiodentalelor *f* şi *v* în Maramureş.

3

AL XV-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE ONOMASTICE
(Leipzig, 13—17 august 1984)

ION TOMA, Despre aplicarea statisticii în toponimie; I. COTEANU, O modelare toponimică; GH. BOLOCAN, Etimologia în *Dicţionarul toponomic al României (Oltenia)*; CHRISTIAN IONESCU, Toponime de origine antroponimică; DOMNIŢA ICHIM-TOMESCU, Astronimele, subclasă onomastică; ASPAZIA REGUŞ, CORNELIU REGUŞ, Antroponimele feminine — nume individuale din documentele slavo-române (sec. XIV-XVI); VIRGIL NESTORESCU, Termeni entopici în graiurile româneşti din reg. Vidin (R. P. Bulgaria); EMIL SUCIU, Nume de familie româneşti, împrumutate din limba turcă; MILE TOMICI, Toponimia caraşovenilor; GR. BRÂNCUŞ, Problemele toponimiei în opera lui Hasdeu *Istoria critică a românilor*; BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR DE ONOMASTICĂ APĂRUTE ÎN ROMÂNIA — 1978—1982 (Maria Dobre).

4

POETICĂ

ION COTEANU, Reconstituirea poetică a cuvîntului; DELIA RUXANDRA RADU, Rolul contextului în „generarea" simbolului; SOLOMON MARCUS, Cum depinde un text de limba în care este scris? (interpretîndu-l pe Marin Sorescu); CORINA CIOCÎRLIE, Aspecte ale specificului semantic al limbilor din perspectiva traducerilor poetice; MIHAI POP, O propunere de interpretare metrică. *Între două nopţi* de Tudor Arghezi; G. I. TOHĂNEANU, Accidentări expresive ale traseului ritmic dominant; OLIMPIA BERCA, Cu privire la analiza fonologică a rimei; ECATERINA MIHĂILĂ, Formaţiile negative cu prefixul *ne* din cadrul grupului nominal în poezia română actuală; PAULA DIACONESCU, Lucian Blaga şi textul poetic modern; ALEXANDRU SINCU, O convergenţă a procedeelor poetice: *Trecut-au anii*... de Mihai Eminescu; DANA MANEA, Relaţii semantice şi amalgamări de sens în *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* de Lucian Blaga; CARMEN APOSTOLESCU, Sinecdoca — proces semantic specific unui text de tip poetic; MARIANA NEŢ, Ion Barbu, *Timbru*; CEZAR TABARCEA, Analize paralele. Ion Barbu : *Grup* şi *Mod*.

RM—ISSN—0039—405X

I. P. Informaţia c. 2456

Lei 30

192

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXXV
6
noiembrie-decembrie
1984

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa consiliului de conducere: Adresse du Comité de rédaction:
Bucureşti 1, 79638 Spiru Haret 12, tel. 14.26.80 şi 15.74.30, int. 265

Colaboratorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărţile şi extrasele pentru recenzii, ca şi publicaţiile pentru schimb se primesc la aceeaşi adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte rendu, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

La revue « Studii şi cercetări lingvistice » paraît 6 fois par an. Toute commande de l'étranger sera adressée à „ROMPRESFILATELIA"—sectorul export-import presă, P. O. Box 12—201, telex 10376, prsfi r, 78104 Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64—66.

Le prix d'un abonnement annuel est de $ 58.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717 Calea Victoriei nr. 125, sectorul 1, Bucureşti

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 1
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

6—XXXV—1984
noiembrie—decembrie

SUMAR

RECENZII

NOTE BIBLIOGRAFICE

REVISTA REVISTELOR

CRONICĂ

LAURA VASILIU

OBSERVAȚII SEMANTICE ASUPRA „DERIVATELOR" FĂRĂ SUFIXE

Pornindu-se de la analiza semantică a unor tipuri de derivate regresive, pe de o parte, și verbe formate fără sufixe lexicale de la diverse părți de vorbire, pe de altă parte, se încearcă găsirea unor motivări semantice pentru stabilirea statutului verbelor denominale nesufixate, din punctul de vedere al formării cuvintelor.

1. Într-un articol mai vechi [1], ocupîndu-ne de structura semantică a derivatelor sufixale, am încercat să stabilim o distincție între ceea ce am numit definiția d e r i v a ț i o n a l ă și definiția l e x i c o g r a f i c ă a cuvîntului derivat. Definiția derivațională ar reflecta structura derivativă a cuvîntului raportînd derivatul la b a z a lui [2]. Definiția lexicografică, valabilă pentru orice cuvînt, fie el derivat sau nu, ar avea în vedere sensul lui global, reflectînd [3] raportul dintre cuvînt și r e f e r e n t u l [4] lui.

1.1. Așadar definiția lexicografică nu e datoare să dea socoteală de structura derivațională a cuvîntului. Dacă totuși o astfel de definiție conține date privitoare la structura derivațională a cuvîntului, ni se pare că ar fi normal ca aceste date să nu contrazică raportul dintre derivat și baza lui, așa cum se întîmplă, de exemplu, în cazul verbului *arici*, definit în DEX prin *ariceală:* „a se îmbolnăvi de..." [5]. Raportul real dintre *arici* și *ariceală* e tocmai invers, după cum o arată, de altfel, etimologia lui *ariceală (arici + -eală)* [6]; iar baza lui *arici* este *arici*, cu sensul „boală..." (sinonim cu *ariceală)*, ceea ce reiese din etimologia cuvîntului notată chiar în DEX [7].

Faptul se explică prin mecanismul de formare a definiției coroborat cu datele particulare oferite de dicționarul în speță. Modelul definițiilor verbelor cu sensul „a se îmbolnăvi de o anumită boală" cere menționarea numelui bolii respective, în schimb modelul definițiilor bolilor nu cere menționarea verbului prin care se exprimă „îmbolnăvirea". De aceea, autorii dicționarului au folosit mijlocul la îndemînă *(ariceală* [8]*)* fără a (sau neputînd) ține seamă de istoria cuvîntului.

[1] Vezi *Preliminarii la o tratare sistematică a semanticii derivatelor sufixale*, în SCL XXIX (1978), p. 389–390.

[2] Vezi H. Marchand, EW-F, p. 3 : "the concept which for its definition is dependent on the concept of the other pair member must be considered that of the derived word".

[3] Vezi și Laura Vasiliu, *Asupra sinonimiei derivatelor sufixale în română*, în *Semantică și semiotică*, București, 1981, p. 315.

[4] Această reflectare se face într-o manieră mai precisă ori mai vagă, vezi E. Vasiliu, *Sens și definiție lexicografică*, SCL XXXI (1980), nr. 5, p. 631–632.

[5] S. v. *arici* [2].

[6] Vezi DEX, s.v.

[7] Vezi și *căsătoriu* (DA s.v.) „om stabilit, cu casă, c ă s ă t o r i t" [spaț. ns.] și *căsători* (DA s.v.) „derivat din *căsător*".

[8] Sensul „boală ..." al lui *arici* nu e înregistrat în DEX. Apare însă în DA, s.v. *aricii* II 2°–4°.

1.2. Ni se pare, de asemenea, normal ca în tratarea lexicografică a cuvîntului, indiferent dacă definiția lui e identică cu definiția derivațională sau conține numai date privitoare la structura lui formală, să se coreleze în mod corect sensul derivatului (redat prin definiție) cu sensul bazei de derivare (la care se trimite prin etimonul indicat). Există însă cazuri în care definițiile cuvintelor, corect formulate, conțin, explicit sau implicit, baza de derivare, și totuși, prin etimoanele propuse se trimite, greșit, la alte baze. Așa cum observă Th. Hristea [9] în legătură, de ex., cu : *feciorelnic* „neprihănit, ... v i r g i n a l", *feciorie* [1] „calitatea de a fi f e c i o a r ă ; ... v i r g i n i t a t e", explicate în DLRM prin *fecior* (+ *-el-nic*, *-ie*).

2. În derivarea afixală, structura derivațională aparentă a cuvîntului explicitează termenii între care se stabilește relația de dependență etimologică și semantică. În aceste condiții, funcția definiției (e vorba de definiția derivațională), construită pe structura morfematică d a t ă a cuvîntului, este aceea de a d e s c r i e conținutul semantic al relației dintre derivat și bază. Firește că orientarea acestei relații în plan semantic (identificarea termenului dependent semantic) coincide cu orientarea ei în plan etimologic.

Dacă structura morfematică a cuvîntului nu este sau nu mai este aparentă [10], analiza semantică a lui nu se (mai) poate face. Din cauza aceasta cuvîntul respectiv nu (mai) are statut de derivat.

3. Ce se întîmplă însă în cazul derivatelor a căror structură derivațională nu e aparentă, deci în cazul derivatelor a căror bază nu e în mod explicit delimitată ?

Avem în vedere aici derivatele regresive și verbele formate fără sufixe lexicale (de la nume, pronume, adverbe, interjecții).

3.1. Derivatele considerate în mod tradițional r e g r e s i v e în literatura română de specialitate [11] se împart în două clase după baza lor de derivare :

a. derivate formate de la și analizabile prin derivate sufixale sau cuvinte primare ale căror desinențe sînt omonime (și de aceea pot fi

[9] *Probleme de etimologie în „Dicționarul limbii române moderne"*, în SCL XI (1960), nr. 2 p. 240.

[10] E cazul cuvintelor împrumutate care sînt derivate în limba de origine, dar a căror bază nu există și nu a existat niciodată în limba de adopție și, respectiv, a derivatelor a căror bază a dispărut din limbă sau și-a schimbat sensul în așa măsură încît formația nu mai e analizabilă semantic (deși din punct de vedere formal ar părea că este).

[11] În GLR[1] I 36 sînt considerate derivate regresive numai acelea formate prin suprimarea unui s u f i x. Th. Hristea (*Current Trends in Romanian Linguistics*, 1978, p. 220) afirmă că derivatele regresive se formează și prin eliminarea p r e f i x e l o r, a m o r f e m e l o r f l e x i o n a r e sau a unor t e r m i n a ț i i considerate, în mod greșit, a fi afixe. (Într-un articol mai vechi, din SCL XVI (1965), nr. 2, p. 278, Th. Hristea numește procedeul de formare a substantivelor prin suprimarea desinențelor f a l s ă derivare regresivă postsubstantivală.) Exemple de derivate regresive formate prin suprimarea prefixelor n-am găsit la Th. Hristea. Am găsit însă un exemplu la Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, [București], 1954, p. 150 : lat. *sculpo* < *in-sculpo*.

Accepția mai largă a termenului apare și în literatura străină. Vezi, de ex., la H. Marchand, *On Content as a Criterion of Derivational Relationship with Backderived Words*, în *Studies in Sintax and Word-Formation*, München, 1974, p. 218 : "words ...extracted from longer words which have the formal appearance of bimorphemic, composite signs".

confundate) cu unele sufixe lexicale, de ex. *audia* — *audi***enţă**; *alun* — *alun***ă** (desinenţa *-ă* = sufixul moţional *-ă*);

b. derivate formate de la şi analizabile prin cuvinte primare ale căror morfeme flexionare nu sînt omonime cu sufixe lexicale [12], de ex. *alint* — *alinta* [13].

Derivatele de tipul **a.** sînt formate prin substituirea unui sufix lexical şi a desinenţei adiacente ori a unei desinenţe omonime cu un sufix lexical printr-o altă desinenţă şi/sau un sufix morfologic. Derivatele de tipul **b.** sînt formate exclusiv prin înlocuirea unei desinenţe şi/sau a unui sufix morfologic printr-o desinenţă şi/sau un sufix morfologic diferite de primele. Structura derivaţională a ambelor tipuri de derivate nu este însă aparentă, în sensul că derivatele au o structură morfematică similară cu aceea a cuvintelor nederivate.

Caracterul lor de cuvinte f o r m a t e apare exclusiv la nivelul conţinutului, în structura lor semantică, şi anume: definiţiile lor sînt dependente de bazele prin care sînt analizabile sincronic. După cum vom vedea mai jos, această analiză sincronică poate să reia modul de formare a derivatelor (istoria lor) sau, dimpotrivă, să contrazică această istorie.

3.1.1. Structura definiţiilor derivatelor de tipul **a.** reflectă uneori raportul genetic dintre aceste formaţii şi bazele lor de derivare. De ex.: *copilări* „a petrece (undeva sau cu cineva) anii c o p i l ă r i e i" DEX, *coroia* "(despre nas) ... a se face c o r o i a t" DA, s.v. *coroiu*, *obiecta* „a face o o b i e c ţ i e" DEX (baza de derivare apare explicit în definiţii); *obîrşi* „a se trage, a-şi avea originea" DEX / *obîrşie* „... origine, ... neamul din care se trage cineva ...", *şofa* „a conduce un automobil" DEX / *şofer* „persoană care conduce un automobil..." (baza de derivare apare în definiţii în mod implicit, printr-un sinonim sau prin definiţia ei).

De aceea definiţiile derivatelor de tip **a.** pot fi folosite ca mijloc de stabilire a etimoanelor, ceea ce face Th. Hristea, de ex., în legătură cu *candida* şi *audia* [14]. Din definiţiile „a fi c a n d i d a t la ceva" şi „a-şi pune c a n d i d a t u r a într-o alegere" se deduce provenienţa lui *candida* din *candidat* şi *candidatură*; din definiţiile „a supune unui interogatoriu persoane chemate în faţa justiţiei", „a asculta un curs etc." şi „a asculta muzică, de obicei înregistrată" se deduce provenienţa lui *audia* din *au-*

[12] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, 1948, p. 245, unde se consideră că un mijloc de a forma postverbale este „transformarea în substantiv a unui verb prin simpla lăsare la o parte a desinenţei acestuia".

[13] Notăm forma de infinitiv cu sufixul morfologic modal, pentru că aşa se obişnuieşte, dar nimic nu ne îndreptăţeşte să credem că baza derivatelor este infinitivul şi nu altă formă a paradigmei verbale, de ex., indicativul şi conjunctivul prezent. Vezi G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, în LR XIV (1965), nr. 1, p. 35—36. Vezi şi Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 246, unde se spune că „obişnuit un postverbal are aceeaşi formă ca pers. 1 indic. prez. a verbului corespunzător".

[14] Vezi *Etimologia multiplă internă*, în LR XX (1965), nr. 5, p. 482—483. În cadrul unei demonstraţii pentru etimologia multiplă internă, făcută pe derivate regresive, T. H. corectează etimologii stabilite greşit (verbele au fost considerate împrumuturi din franceză şi, respectiv, latină de Candrea şi, respectiv, Scriban) sau incomplet (*candida* e explicat de Scriban exclusiv prin *candidat*, iar *audia* de Al. Graur, exclusiv prin *audienţă*). Ambele etimologii (multiple) au fost preluate de DEX.

dienţă „şedinţă (publică) a tribunalului, în care sînt ascultate părţile ...", *audient* şi *audiţie*.

3.1.2. Întrucît însă procedeul derivării prin ataşarea sufixelor este mult mai frecvent decît cel prin suprimarea lor, în sincronie analiza se face frecvent în sens invers faţă de raportul genetic [15], adică termenul sufixat (la origine, b a z a de derivare) este tratat ca dependent (semantic, uneori şi genetic) de cel nesufixat (derivatul regresiv).

Faptul e atestat de dicţionare la nivelul definiţiilor. De exemplu, *băjenie* (< sl. *běžanije*) şi *vernisaj* (< fr. *vernissage*) au în DEX definiţii de „nume de acţiune" dependente de (deci analizabile prin) anumite verbe exprimate implicit sau explicit (în definiţii): „fugă (vremelnică) a populaţiei ...", „faptul de a v e r n i s a"); dar verbele presupuse de aceste structuri semantice (*băjeni* „a-şi părăsi vremelnic casa ...", *vernisa* „a deschide ... o expoziţie") sînt considerate derivate regresive [16] (de la numele sus-menţionate).

Situaţia se explică aici şi prin aceea că substantivele menţionate s î n t „nume de acţiune", deci definirea lor prin formulele citate se justifică prin conţinutul lor.

3.1.3. Derivatele de tipul **b.** sînt, cele mai multe, substantive deverbale, „nume de acţiune", rezultatul acţiunii, uneori devenit „nume de stare", sau, mai rar, „nume de instrument", „nume de agent", definite adesea în dicţionare, explicit sau implicit, prin verbele de la care s-au format. De ex. : *blestem* „invocare a urgiei divinităţii ..." / *blestema* „a invoca urgia divinităţii...", *enunţ* „formulare a datelor unei probleme ... ; formulă prin care se exprimă ceva" / *enunţa* „a formula, a exprima ... o idee ...", *cîştiga* „ceea ce c î ş t i g ă cineva", *astîmpăr* „... linişte, tihnă, pace" / *astîmpăra* „a (se) linişti, a se calma", *afurcă* „ansamblu de manevre şi de cabluri folosite la a f u r c a r e a unei nave", *iscoadă* „persoană însărcinată să facă, în taină, cercetări. .." / *iscodi* „a cerceta ceva sau pe cineva ...", *străluc* „insectă ... cu luciu metalic specific ..." / *străluci* „a luci puternic ...", *luciu* „care l u c e ş t e" [17].

3.1.3.1. Existenţa numeroaselor substantive deverbale provenite prin regresiune (în română) de la verbe împrumutate îi face pe unii autori de dicţionare să prefere etimologia internă chiar atunci cînd derivatul deverbal există şi în limba de origine a verbului. Un exemplu : *anunţ* „înştiinţare scrisă" este considerat în DEX derivat regresiv din *anunţa* (< fr. *annoncer*, lat. *annuntiare*). În franceză însă există *annonce*, substantiv verbal, deci mai probabil e că formaţia românească provine din

[15] Th. Hristea (*Derivarea regresivă morfologică în raporturile ei cu cea lexicală*, în *Sistemele limbii*, 1970, p. 98) sesizează fenomenul la nivelul „subiectelor vorbitoare", deci al nespecialiştilor : „subiectele vorbitoare inversează raportul real care există între primitiv şi derivatul regresiv, acesta din urmă fiind luat drept formă de bază". (Ideea apare înainte la Al. Graur, *Încercare* ..., p. 42.) Alţi cercetători fixează fenomenul în termeni mai largi. Vezi, de ex., H. Marchand, *On Content*..., p. 219 : "The term... backderivation... has diachronic relevance only ... It brings in the extra-linguistic factor of time. However, as we have no historical memory, the fact of priority in time does not matter so long as synchronic analysis is not affected by it".

[16] În DA *băjeni* este explicat printr-un **bejan*.

[17] Vezi DEX, s.v. Spaţierile ns., L.V.

substantivul franţuzesc adaptat fonetic după verb (la rîndul lui, influenţat de fonetismul etimonului latin)[18].

3.1.3.2. Modelul definirii postverbalului prin verb funcţionează adesea şi în cazul cuplurilor cu ambii termeni împrumutaţi. Aici dependenţa semantică a unui termen faţă de celălalt reia uneori relaţia semantică din limba de origine, relaţie care acolo

— coincide cu relaţia genetică ; de ex. : *implant* „organ sau ţesut care se i m p l a n t e a z ă" / *implanta* „a introduce ... în ţesutul subcutanat ... un ţesut străin..."[19] : fr. *implant* „... fragment de tissu ... qu'on introduit sous la peau ..." < *implanter* „introduire ... dans (un nouveau milieu)"[20] < it., lat. med. ;

sau

— nu coincide cu relaţia genetică ; de ex. : *abandon* „părăsire ..." / *abandona* „a părăsi pe cineva ..."[21] : fr. *abandon* „action de renoncer (à une chose) ..." (< *(être) à bandon)* > *abandonner* „ne plus vouloir ..., renoncer à ..."[22] ; *captură* „1. bunuri materiale c a p t u r a t e de la inamic ; 2. c a p t u r a r e" / *captura* „... a dobîndi prin luptă bunuri materiale aparţinînd inamicului ..." : fr. *capture* „action de capturer ; ce qui est pris" (< lat. *captura)* > *capturer* „s'emparer de ..."[23].

3.1.4. Şi în această situaţie apar în dicţionare cupluri de termeni ale căror definiţii nu reflectă raportul genetic dintre ei (acesta din urmă fiind totuşi indicat prin etimoanele propuse). De ex. : *boteza* (< lat. *battizare — baptizare)* are definiţia „a (se) supune b o t e z u l u i (1)", dependentă de derivatul lui regresiv (tratat ca atare în acelaşi loc), care, în schimb, are definiţia independentă de primitivul lui verbal : „ritual creştin de primire a cuiva printre credincioşii bisericii"[24]. În mod similar, definiţia lui *avorta* (< fr. *avorter)*, „a suferi sau a-şi provoca un a v o r t", a lui *legăna* (probabil < lat. **liginare)*, „a mişca lin ... (cu l e a g ă n u l ...) ... ; a se da în l e a g ă n ...", a lui *mirosi* (< sl. *mirosati)* „a percepe un m i r o s ; ... a avea un m i r o s ..."[25] sînt dependente de derivatele lor regresive, tratate ca atare în acelaşi loc.

Acest fapt dovedeşte, credem, că tipul derivativ al verbului denominativ este mai puternic decît tipul numelui deverbal format prin regresiune[26].

De aceea, modelul definirii verbului prin nume prevalează asupra structurii semantice a derivatului deverbal care ar fi de natură să impună dependenţa de verb.

[18] Vezi soluţia din DA, s.v. *anunţ* : „după fr."

[19] Vezi DEX, s.v.

[20] Vezi ROBERT, s.v.

[21] Vezi DEX, s.v.

[22] Vezi ROBERT, s.v.; pentru etimologie, vezi DAUZAT, 1964, s.v. *abandon*.

[23] Vezi ROBERT, s.v.

[24] Vezi însă, tot în DEX : sensul 3. al lui *botez* este definit printr-un postverbal al lui *stropi* (2) : „s t r o p i r e cu agheasmă a credincioşilor ..." / „a s t r o p i cu agheasmă ...". Schemele definiţiilor menţionate din DEX reiau întocmai schemele definiţiilor corespunzătoare din DA.

[25] Vezi DEX, s.v.

[26] Vezi Al. Graur, *Caracterul sistematic al limbii*, în „Viaţa românească" XI (1958), nr. 6, p. 101.

3.1.4.1. Notăm că exemple de definiţii care contrazic relaţia genetică dintre termeni (vezi **3.1.4.**) apar şi în dicţionarele altor limbi. De ex. : corespondentele italieneşti ale rom. *asalt*, definit ca nume de acţiune [27], şi *asalta* sînt *assalto* şi *assaltare*, numele fiind provenit din verb, conform etimonului propus, deşi verbul e definit prin nume (,,dare l'a s s a l t o") [28]. Şi situaţia inversă : corespondentele franţuzeşti ale rom. *abuz*, definit ca ,,nume de acţiune", şi *abuza*, *abus* (< lat. *abusus*) şi *abuser* : verbul e format de la nume, dar numele e definit prin verb, ,,action d'a b u s e r" [29]; vezi şi mai sus (**3.1.3.2.**), fr. *capturer* e format de la *capture*, dar acesta din urmă e definit prin *capturer*.

3.1.5. Diversele situaţii complexe analizate sub **3.1.2.—4.** sînt de natură, credem, să pledeze pentru explicitarea distincţiei între dicţionarele istorice şi cele explicative în ce priveşte structura definiţiei cuvîntului derivat : fără a fi de tip derivaţional, structura definiţiei din dicţionarul istoric ar trebui să fie comandată de cerinţa de a nu contrazice modul de formare a cuvîntului, în timp ce structura definiţiei din dicţionarul explicativ ar putea fi mai liberă, în sensul lăsării ei la latitudinea lexicografului, care ar putea să urmeze modalitatea de analiză independentă de istorie.

3.2. În legătură cu verbele formate fără sufixe lexicale (**3.**), ne vom referi la verbe de tipul *furnica*, *adînci*, *nimici*, *alătura*, *coviţa* formate de la baze neverbale printr-un procedeu asupra naturii căruia nu există încă un consens în literatura de specialitate [30].

[27] Vezi DEX, s.v.

[28] Vezi ZINGARELLI (ed. X), s.v.

[29] Vezi ROBERT, s.v.

[30] Verbele de acest tip sînt considerate a fi formate cu sufixele *-a*, *-i*, înregistrate, fără nici o menţiune specială, printre sufixele lexicale în lucrări ca : I. Coteanu, A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, 1975 (v. p. 143), Laura Vasiliu, *Observaţii asupra semanticii sufixelor verbale*, SCL XXIV (1973), nr. 5 (v. p. 649—651). Vezi şi Al. Graur (*Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, SG, II, 1957, p. 6) care apreciază că *-a* din *ţipa*, ca şi *-ăt* din *ţipăt* sînt sufixe lexicale pentru că ,,formează cuvinte, nu forme gramaticale".

Alf Lombard (*Le verbe roumain*, 1954, 1955, p. 263, 514, 837—838) consideră elementele *-a*, *-i* sufixe lexico-gramaticale. Gramatica Academiei (ed. I, vol. I, 1954, p. 324—325) le identifică cu sufixele caracteristice ale conjugărilor, considerîndu-le elemente formative pentru toate verbele şi opunîndu-le sufixelor ,,mai dezvoltate" de tipul *-ui*. Florica Dimitrescu (*Considérations autour des verbes dans le roumain actuel*, în *Verbe et phrase dans les langues romanes*, Gent, 1983, p. 233, 234), vorbind despre verbe nou formate, opune sufixelor *-iza* şi *-ona* (pe care le numeşte sufixe flexionare sau lexico-gramaticale) ,,la simple addition du suffixe [sau ,,signe"] spécifique de l'infinitif". Vezi şi I. Fischer (*Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, SCL V (1954), nr. 3—4, p. 295) pentru care *-a* este un exemplu de caz în care ,,nu se poate face o distincţie netă între afix şi morfem".

G. Ivănescu (*Formarea cuvintelor în limba română*, LR XIV (1965), nr. 1, p. 36) califică sufixele *-a*, *-i* drept ,,morfologice, nu lexicale". Vezi şi G. Pascu (S. 177—178, 369—374) care nu le înregistrează printre sufixele verbale, iar pe acestea le notează fără marca conjugării.

Al. Philippide (P. 233) încadrează formaţiile de tipul celor discutate în fenomenul ,,derivării imediate". Vezi aceeaşi poziţie la Maria-Luiza Purdela (*Derivarea imediată (nemijlocită)*, SCL XXI (1970), nr. 1, p. 10—12). O Densusianu (HLR, II, 313—316) le încadrează la ,,derivarea improprie", alături de adjective, numerale sau infinitive devenite substantive, de participii adjectivale etc. şi de substantive provenite din radicalul verbelor. Şi I. Coteanu şi A. Bidu-Vrănceanu (*Limba română contemporană*, Bucureşti, 1975, p. 137) încadrează formaţiile constituite fără ,,formative" la ,,derivarea improprie", cu menţiunea că situaţia cea mai frecventă e trecerea adjectivului la substantiv şi fără a se pronunţa explicit asupra verbelor. Petru Zugun (*Conversiunea numelor în verbe*, LR XXI (1972), nr. 5, p. 436—443) le clasifică, împreună cu cele două categorii de formaţii avute în vedere de O. Densusianu, la fenomenul de ,,conversiune", iar sufixele *-a* şi *-i* le califică în mod explicit sufixe gramaticale.

Le numim, provizoriu, d e r i v a t e, printr-o folosire, poate, abuzivă a termenului, pentru a sugera caracterul lor de cuvinte f o r m a t e (de la o bază aparţinînd altei clase morfologice, cu ajutorul flectivelor caracteristice clasei de adopţiune).

Nu le numim formate prin conversiune [31], pentru a le distinge de cuvintele de tipul *bogat(ul)*, *drept(uri)*, *bine(le)*, considerate în mod obişnuit a fi formate prin acest procedeu. Procedăm astfel deoarece verbele în discuţie, formaţii stabile, constituie o clasă caracterizată în mod unitar prin trăsături morfologice, în timp ce substantivele, adjectivele etc. trecute în alte clase morfologice, formaţii de cele mai multe ori ocazionale, a căror valoare morfologică rezultă din context [32], constituie clase (uneori foarte puţin numeroase) caracterizate în mod neunitar, atît prin trăsături morfologice (nonflective), cît şi prin trăsături sintactice.

Le numim derivate n e s u f i x a l e pentru că sufixele care apar la unele forme din paradigmele lor nu sînt sufixe lexicale, ci sînt sufixe morfologice, caracteristici ale unor moduri şi timpuri.

Vom vedea mai jos în ce măsură verbele denumite de noi derivate nesufixale se d'sting de cuvintele rezultate din conversiune şi prin structura lor semantică.

3.2.1. Definiţiile verbelor de tipul celor menţionate sînt cel mai adesea, explicit sau implicit, dependente de bazele lor de formare : *furnica* „. . .a se mişca în toate părţile ca f u r n i c i l e", *adînci* „a (se) face mai a d î n c", *nimici* „a reduce la n i m i c", *alătura* „a (se) aşeza a l ă t u r i", *coviţa* „a guiţa" / *coviţ* „guiţ". Modul (constant) de a concepe relaţia dintre verb şi baza lui (reflectat în structura definiţiei) se datoreşte faptului că sensul bazei are întotdeauna existenţă independentă faţă de conceptul redat prin verbul corelativ. Relaţia de dependenţă semantică dintre cei doi termeni reflectă relaţia genetică dintre ei.

De aceea aici surprind cazurile de definiţii care evită referirea la baza nominală a verbului, deşi aceasta e menţionată în etimologie. De ex., *etila* e definit prin *etilare* („a efectua o ~") deşi e considerat ca format din *etil*, iar *etilare*, definit prin *etil* („introducere a unui radical ~ într-o moleculă . . ."), e dedus din *etila* [33]. Probabil, prin definiţia dată verbului se intenţionează a se arăta că substantivul (*etilare*) e mai frecvent folosit decît verbul şi, poate, chiar că substantivul e anterior verbului. În acest caz însă etimologia trebuia să reflecte istoria, şi anume *etila* să fie explicat ca derivat regresiv din *etilare*, iar acesta, din *etil* cu sufixul *-are*. Cp. şi cu fr. *hybrider* (< *hybride*) « pratiquer l'hybridation entre » / *hybridation* (<*hybride*) « croisement fécond entre sujets différant au moins par la variété » [34].

În schimb, (datorită modelului puternic al verbelor denominale) sînt de aşteptat definiţii formulate prin referire la bazele nominale apa-

[31] Numită şi „schimbarea categoriei gramaticale" (vezi Gramatica Academiei, I[1], p 37—38) sau „transpoziţie lexico-gramaticală" (vezi Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1978, p. 306).

[32] Tratate de obicei în dicţionare în acelaşi articol cu primitivele, uneori printr-o formulă care marchează caracterul ocazional : „substantival", „adjectival" etc.

[33] Vezi DEX, s.v.

[34] Vezi ROBERT, s.v.

rente pentru verbe provenite, prin regresiune, din derivate sufixale, de la aceleași baze. De ex., *medalia* și *vărga* sînt definite prin *medalie* și, respectiv, sinonimul lui *vargă* („a distinge cu o ~", „a face d u n g i" [=vărgi]), deși sînt considerate derivate regresive de la *medaliat* (acesta fiind format după fr. *médaillé*)[35] și, respectiv, *vărgat*[36].

3.2.2. O categorie, relativ restrînsă, mai dificilă sub raport semantic e aceea a verbelor derivate de la substantive cu sens și definiție de „nume de acțiune". De ex. : *aresta* „a ține pe cineva sub pază legală..." < *arest* „deținere sub pază legală...", *căzni* „a se strădui din greu... ; a tortura ..." < *cazná* „tortură... ; străduință..."[37]; vezi și *chicoti*, *chiuli*, *cîrcoti*, *fermeca*, *surghiuni* etc. Aici relația normală verb → „nume de acțiune" (realizată prin derivatele deverbale cu sufixe pentru „nume de acțiune" sau regresive cu același sens) este inversată sub raport etimologic, adică diacronic : „nume de acțiune" → verb. (Situația nu trebuie confundată cu cea descrisă sub **3.2.1.**, a verbelor formate de la nume oarecare, care nu sînt „nume de acțiune".) Sincronic însă, relația este pusă în termenii normali, adică substantivul este dependent din punct de vedere semantic de verb (vezi definițiile — de „nume de acțiune" — menționate).

Faptul dovedește puterea regulii de derivare a „numelui de acțiune" de la verb.

Regula e ilustrată și de mecanismul fixării raporturilor etimologice la unele cupluri de cuvinte în care nici un termen nu are etimon străin cunoscut și nici unul nu e format prin derivare sufixală. În aceste cazuri, se pare, stabilirea etimologiei se face exclusiv pe criterii semantice. Un exemplu : *clint* „clintire, mișcare" este considerat derivat regresiv de la *clinti* „a (se) mișca puțin din loc", care are etimologia necunoscută"[38].

Existența tipului substantiv „nume de acțiune" →verb[39] justifică însă și stabilirea relației etimologice inverse. De ex. : *loloti* „a face gălăgie" e considerat verb denominal de la *lolotă* „gălăgie", care are etimologia necunoscută[40].

În stabilirea etimologiei lui *năbădăí*, considerat denominativ de la *năbădăi* pl., „nume de stare" (cu etimologia necunoscută)[41], în afara modelului semantic menționat a influențat, credem, ponderea semantică și întrebuințarea mai largă a substantivului[42] (2 sensuri bogat atestate față de 1 sens slab atestat), precum și faptul că sensul verbului implică o întrebuințare particulară a unuia din sensurile substantivului[43].

3.2.3. O situație mai specială e constituită de substantivele omonime, unul avînd funcție de primitiv pentru un verb denominal, al doilea,

[35] Vezi DLR, s.v. În franceză există însă și verbul *médailler*, atestat la 1850, vezi ROBERT, s.v.
[36] Vezi DEX, s.v.
[37] Vezi DEX, s.v.
[38] Vezi DEX, s.v. și DA (s.v. *clinti*), cu formula echivalentă : „deverbal".
[39] Vezi mai sus.
[40] Vezi DEX, s.v.
[41] Vezi DEX, s.v. În DLR această etimologie e doar sugerată.
[42] Vezi H. Marchand, *A Set of Criteria for the Establishing of Derivational Relationship between Words Unmarked by Derivational Morphemes*, in "Studies ...", p. 245 : "If one word has a smaller range of usage than its pair member, it must be considered the derivative".
[43] Vezi DLR, s.v.

„nume de acţiune", fiind derivat regresiv de la verbul (denominal) care astfel joacă rolul de intermediar între cele două substantive.

Se pare că tratarea acestui tip de cuvinte prezintă dificultăţi pentru lexicografi, după cum o arată soluţiile adoptate pentru *fluier* în DA şi DEX. În DA, *fluier* „instrument ..." şi *fluier* „fluierătură" sînt tratate, credem, corect, în două articole distincte, cel de al doilea fiind considerat postverbal din *fluiera*. În DEX, apare un singur articol *fluier*, polisemantic, care, printre alte sensuri îl are şi pe acela de „fluierătură".

4. Verbele fără sufixe lexicale formate de la diverse părţi de vorbire pot fi descrise la nivel semantic prin definiţii care suportă clasificări mai mult sau mai puţin detaliate după cum conţinutul bazelor e prezentat mai mult sau mai puţin detaliat.

Am încercat, în altă parte [44], să formulăm astfel de definiţii care se structurează în mod diferit după conţinutul bazei, şi anume :

— dacă baza are ea însăşi provenienţă verbală (sau poate fi asimilată unei formaţii deverbale, de ex. „nume de acţiune", „nume de meseriaş") elementele definiţiei care se referă la caracterul verbal al formaţiei sînt mai puţin relevante, ele exprimînd de fapt caracterul verbal al cuvîntului, de ex. : „a e x e c u t a acţiunea" — *vrăji*, „a-şi e x e r c i t a meseria, funcţia" — *argăţi* ;

— dacă baza nu are provenienţă verbală şi denumeşte un „obiect în sens larg", elementul relevant, care determină o mare varietate de tipuri de definiţii, este acela care exprimă caracterul verbal al formaţiei ; de ex. : „a t r a n s f o r m a în obiectul ..." — *ciobi*, „a p r e v e d e a cu obiectul ..." — *petici*.

Aceleaşi tipuri de definiţii şi aceleaşi posibilităţi de clasificare semantică se regăsesc la verbele denominale derivate cu sufixe lexicale [45].

În contrast cu verbele derivate de la nume fără sufixe lexicale, substantivele devenite adjective ori adjectivele devenite substantive etc., prin conversiune, nu au un comportament specific şi comparabil cu al verbelor sub raport semantic. Cel puţin aşa reiese din modul în care sînt tratate aceste transformări în literatura de specialitate, unde observaţiile care se referă la nivelul semantic al formaţiilor au un grad de generalitate foarte mare vizînd conţinutul categorial al cuvintelor, şi nu pe cel referenţial. În Gramatica Academiei [46], de ex., se vorbeşte despre „crearea unor cuvinte noi, deoarece, schimbîndu-se sensul, a rezultat, alături de cuvîntul vechi, altul nou". Dar schimbarea de sens produsă este schimbarea „valorii de substantiv" în „valoare de adjectiv" şi invers. Singurele referinţe mai precise asupra conţinutului semantic se fac în lucrarea menţionată în legătură cu un singur caz, al substantivelor care devin adjective şi „care arată pe autorul acţiunii unui verb sau pe purtătorul

[44] *Observaţii asupra semanticii sufixelor verbale*, SCL XXIV (1973), nr. 5, p. 648 – 650. Vezi acolo definiţii similare celor propuse de noi mai jos formulate de X. Mignot pentru limba latină şi de H. Marchand pentru limba engleză.

Vezi şi clasificarea foarte fină a verbelor denominale din engleză operată după parafrazele care stau la baza verbelor, precum şi după rolul şi sensul pe care îl are numele în parafrază, de către Eve V. Clark şi Herbert H. Clark, în *When Nouns Surface as Verbs* („Language" 55 (1979), nr. 4, p. 768–786).

[45] Vezi *lucr. cit.* în nota anterioară.

[46] Vol. I², p. 38.

unei calităţi''. Întrucît însă nu se specifică în ce fel afectează schimbarea categoriei gramaticale conţinutul semantic al formaţiei, se subînţelege că e vorba şi aici de aceeaşi transformare a valorii de substantiv în valoare de adjectiv.

Mai frecvent, conversiunea diverselor clase de cuvinte, cu excepţia numelor în verbe, e demonstrată exclusiv prin comportamentul lor morfosintactic. Un singur exemplu : Valentina Hristea [47] constată că adjectivarea gerunziului se realizează prin acord, iar substantivarea gerunziului-adjectiv prin articularea cu articol hotărît enclitic, cu articol nehotărît, cu articol demonstrativ sau adjectival.

Aşadar transformarea numelor (substantive şi adjective) în verbe fără intermediul sufixelor lexicale este întotdeauna corelată cu un anumit comportament semantic relevant din punct de vedere lexical, identic cu comportamentul pe care îl au numele transformate în verbe cu ajutorul sufixelor. Transformarea substantivelor în adjective etc. nu este însă corelată cu un astfel de comportament semantic [48]. Credem că această distincţie trebuie avută în vedere în clasificarea procedeelor de formare a cuvintelor în sensul situării verbelor formate fără sufixe lexicale în a l t ă c l a s ă decît substantivele devenite adjective etc., de asemenea fără sufixe lexicale [49]. Mai precis decît atît, credem că suportul semantic pe care am încercat să-l relevăm ar justifica tratarea verbelor formate fără sufixe lexicale drept d e r i v a t e ca şi verbele formate cu sufixe lexicale, fireşte, derivate de un tip aparte, eventual denumite prin termenul derivate i m e d i a t e [50], care în afară de apartenenţa formaţiilor la categoria derivării arată că ele sînt constituite fără intermediul sufixelor lexicale.

Semantic Remarks on the Unsuffixal "Derivatives"

(A b s t r a c t)

The aim of this paper is a characterization of a subclass of derivational formations : Romanian verbs derived from various word classes, but with unmarked derivational structure.

In order to obtain such a characterization, the semantic structure of these "unmarked" derivatives is analysed in the same terms as those used for the semantic analysis of the deri-

[47] *Adjectivarea gerunziului*, SMFC, IV, 1967, p. 254, 269.

[48] Vezi şi Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik, *A Grammar of Contemporary English*, London, 1976, p. 1010–1014, unde conversiunea verbelor în nume (e vorba aici de ceea ce în literatura română se denumeşte prin ,,substantiv postverbal'' sau derivat regresiv format fără suprimarea unui sufix lexical) şi a numelor (substantive şi adjective) în verbe e tratată prin descrierea tipurilor semantice în care se constituie numele şi, respectiv verbele (tipurile exemplificate sînt prezentate prin definiţii de felul celor propuse de noi). Conversiunea adjectivelor în substantive şi a substantivelor în adjective este descrisă în termeni sintactici, exprimîndu-se îndoiala asupra apartenenţei faptelor respective la procesul de formare a cuvintelor.

[49] I. Iordan şi Vl. Robu *(lucr. cit.)* consideră că ,,transpoziţia lexico-gramaticală'' nu este un mijloc de îmbogăţire a vocabularului, ci o formă de manifestare a ,,plurifuncţionalităţii gramaticale'' a unor cuvinte. De aceea ea nu aparţine lexicologiei, ci gramaticii, mai precis morfologiei şi sintaxei.

[50] Vezi nota 30.

vatives proper : by grasping from the lexicographic definitions the semantic dependence of the derivative meaning on the meaning of the derivational base. The semantic structures of "unmarked derived" verbs avail to be substantially similar to those given to the class of backformations and to suffixal formations and dissimilar to those given to nouns and adjectives usually considered to be obtained by conversion.

The conclusion is that "unmarked derived" verbs should be considered to belong to a class which is distinct from "conversion" and is, on the other hand, a part of the larger class, that which could be called "immediate" derivation.

Iunie 1984

Institutul de Lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

D. BEJAN

CALCURI INTERNAȚIONALE LA NUME DE PLANTE

Autorul precizează că în fiecare limbă (din care s-a utilizat material lexical) există un procent de nume de plante la care s-a ajuns prin calchierea (traducerea) numelor științifice ale plantelor. Fenomenul se prezintă sub trei aspecte : au fost calchiate fie numele genurilor, fie numele speciilor, fie atît numele genurilor, cît și cele ale speciilor pentru aceeași formație lexicală. Cuvintele respective nu fac parte în nici o limbă din categoria numelor populare de plante, ci din aceea a numelor de plante generalizate, comune și standardizate.

I. Lucrarea de față își propune să evidențieze un număr de nume de plante care pot fi considerate rezultatul calchierii (traducerii) numelor științifice ale acestora. Făcînd parte din sfera mai largă a calcului lingvistic, conceptul de calc internațional (calc lexical internațional de structură) trebuie definit prin analogie cu cel de cuvînt internațional [1], ceea ce înseamnă că un calc este internațional dacă apare în trei din cele mai importante limbi europene : engleza, germana, franceza, italiana, spaniola și rusa. Mai multe limbi, între care și româna, au tradus sau au adaptat în același fel sau aproape în același fel numele științifice ale plantelor. Creațiile lexicale rezultate în urma acestui procedeu formează o categorie bine determinată în lexicul botanic al limbilor amintite mai sus, precum și al altora, ele intrînd în rîndul formațiilor lexicale care sînt de proveniență cultă, cărturărească și savantă și care au ajuns la vorbitorii limbilor respective pe aceste căi. Cei care le-au tradus au fost botaniști, medici, farmaciști, comercianți profesioniști de plante medicinale etc., persoane care cunoșteau bine plantele.

II. Fenomenul se prezintă sub trei aspecte : **1.** au fost calchiate (traduse) numele științifice ale genurilor ; **2.** au fost calchiate (traduse) numele științifice ale speciilor și **3.** au fost calchiate (traduse), pentru aceeași formație lexicală, atît numele genului, cît și numele speciei.

1. Cînd se traduc numele genurilor, se deosebesc : a. traduceri totale ale acestora și b. traduceri parțiale ale lor.

a. Traduceri integrale ale numelor genurilor [2]:

aegopodium (gr. αἴξ, αἰγός „capră", gr. πούς, ποδός „picior") rom. *piciorul-caprei*, fr. *pied de chèvre*, germ. *Geissfuss*, magh. *kecske láb ;*

[1] Th. Hristea, *Calcul internațional*, în SCL XXVII (1975), nr. 5, p. 500. Autorul nu se referă la calchieri ale numelor științifice ale plantelor, ci la calcuri care au un model originar într-o limbă (fr. *ne-m'oubliez-pas*, cu reflexele lui în diverse limbi europene).

[2] Lista surselor bibliografice : Al. Borza, *Dicționar etno-botanic*, București, 1968 ; M. A Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1894 ; E. Benoist și H. Goelzer, *Nouveau dictionnaire latin-français*, Paris, 1892 ; O. Bloch și W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, vol. I–II, Paris, 1932 ; *The Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford, 1966 ; *Dicționar enciclopedic român*, vol. I–IV, Buc., 1962–1966 ; *Flora Republicii Populare Române (Republicii Socialiste România)*, vol. I–XIII, București, 1952–1976 ; A. Forcellini, *Totius latinitatis lexicon*, vol. I–VI, Prati, 1858–1875 ; Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul*

alopecurus (< lat. *alopecurus,i* < gr. ἀλωπέκουρος, *ov* < gr. ἀλώπεξ, εκος „vulpe", gr. οὐρά, ας „coadă") > rom. *coada-vulpii*, engl. *foxtail*, fr. *queu de renard*, germ. *Fuchsswanz*, magh. *roka farka fü ;*

anemone (< lat. *anemone, es* < gr. ἀνεμώνη, ες < gr. ἄνεμος, ου „vînt") > rom. *floarea-vîntului*, engl. *windflower*, germ. *Windblume*, rus. *vetrenița ;*

campanula (< lat. *campana, ae* „clopot") > rom. *clopoței*, engl. *bellflower*, fr. *cloches, clochettes bleues*, germ. *Glokenblume*, magh. *harangvirág ;*

circaea (< lat. *circaea, ae* < gr. κιρκαια, ας < gr. Κιρκε, ες „magiciană celebră în antichitatea greacă") > rom. *iarba-vrăjitoarei, vrăjitoare, vrăcioaică*, fr. *herbe aux magiciennes, herbe aux soursières*, germ. *Hexenkraut ;*

chenopodium (< gr. χήν, χηνός „gîscă", gr. πούς, ποδός „picior") > rom. *piciorul-gîștii, laba-gîștii*, engl. *stinking goosefoot*, fr. *pied d'oie, patte d'oie*, germ. *Gänsefuss*, magh. *fehér libatop ;*

coronilla (< lat. *corona, ae, „coroană, cunună")* > rom. *coroniște, cunună*, engl. *crown vetch*, germ. *Kronwicke*, magh. *tarka koronafürt ;*

coronopus (< lat. *coronopus, odis* < gr. κορωνόπους, ποδος < gr. κορώνη, ης „cioară", gr. πούς, ποδός „picior") > rom. *talpa-stancei*, germ. *Krähenfuss*, magh. *varjúláb*, rus. *voronia prostiortaia lapka ;*

cynoglossum (< lat. *cynoglossus, i* < gr. κυνογλωσσον, ου, κυνογλωσσος, ους gr. κύων „cîine", gr. γλῶσσα „limbă") > rom. *limba-cîinelui*, fr. *langue de chien*, germ. *Hundszunge*, magh. *kutya nyelvü fü ;*

cypripedium (< gr. πέδιλον, ου „pantof", gr. κύπρις, ιδος „Venus") > rom. *papucul-Vinerei, papucul-doamnei*, engl. *lady's slipper*, fr. *sabot-de-Vénus, sabot-de la-Vierge*, germ. *Frauenschuh, Marienschuh, Marienpantoffel*, magh. *czipöczim, papucsvirág*, rus. *venerin basmacioc nastoiașcii ;*

echium (< gr. ἔχις, εως „viperă") > rom. *capul-viperei, capulșarpelui, viperină*, engl. *viper's bugloss*, fr. *viperine*, germ. *Natterkraut*, it. *viperina*, magh. *kigyöszisz ;*

equisetum (< lat. *equisetum, i* < lat. *equus, i* „cal", lat. *seta, ae* „mătase, păr") > rom. *coada-calului*, engl. *marestail* „coada iepei", fr. *queue de cheval*, germ. *Pferdschwanz, Rossschwanz*, magh. *ló fark fü ;*

erodium (< gr. ερoδιος, ου „bîtlan") > rom. *ciocul-berzei, clonțul-cocostîrcului, pliscul-cocorului*, engl. *common storksbill*, fr. *bec de grue*,

român, ed. a II-a, București, 1929 ; R. Phillips, *Wild Flowers of Britain*, London, 1977 ; P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, 1978 ; E. Rolland, *Flore populaire ou histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et la folklore*, vol. I—XI, Paris, 1896—1914 ; I. Simionescu, *Flora României*, București, 1939 ; C. Váczy, *Despre începuturile nomenclaturii binominale în botanică*, în „Comunicări de botanică", Universitatea „Babeș-Bolyai", Grădina Botanică, Cluj, 1970 ; *Începuturile și dezvoltarea nomenclaturii botanice*, în *Cod internațional de nomenclatură botanică* și *Cod internațional pentru nomenclatura plantelor cultivate*, traduse și prezentate de C. Váczy, București, 1979, p. 31—41 ; C. Váczy, *Dicționar botanic poliglot*, București, 1980.

bec de cigogné, germ. *Storken Schnabel*, port. *pico de grou*, sp. *pico de grulla*, *pico de cigüena*, rus. *juravelnic*;

geranium (< lat. *geranion*, *ii* < gr. γεράνιου, ου, < gr. γέρανος, ου „cocor'') > rom. *ciocul-berzei*, *pliscul-cocoarei*, engl. *wood cranesbill*, fr. *bec de cigogne*, germ. *Storchshnabel*, magh. *gólyaorr*;

glycyrhiza (< lat. *glycyrriza*, *ae* < gr. γλυκυρριζα, ης < gr. γλυκυς, εια, ύ „dulce'', gr. ῥιζα, ης „rădăcină'') > rom. *rădăcină-dulce*, germ. *Süssholz*, magh. *édesgökér*;

helianthus [3] (< gr. ἥλιος „soare'', gr. ἄνθος „floare'') > rom. *floarea-soarelui*, engl. *sunflower*, fr. *fleur du soleil*, germ. *Sonenblume*, magh. *napvirág*;

hesperis (< lat. *hesperis*, *idis* < gr. ἕσπερις, ιδος < gr. ἕσπερος, ος, ον „de seară'') > rom. *nopticoasă*, *floarea-nopții*, *viorea-de-noapte*, germ. *Nachtwiole*, magh. *estike*, rus. *vecernița nocinaia*, scr. *vecernița*;

hieracium (< lat. *hieracium*, *ii*, gr. ἱράκιον, ον < gr. ἱεραξ, ακος „pasăre de pradă'') > rom. *iarba-vulturului*, *vulturică*, *vulturoaică*, engl. *hawkweed*, fr. *épervière*, germ. *Habichtkraut*, magh. *éger fül fü*;

lycopodium (< gr. λύκος, ου „lup'', gr. πούς, ποδός „picior'') > rom. *piciorul-lupului*, fr. *pied de loup*, *patte de loup*, magh. *farkas talp*;

lycopsis (< gr. λύκοψις, εως < gr. λύκος, ου „lup'', gr. ὄψις, εως, „ochi'') > rom. *ochiul-lupului*, fr. *face de loup*, germ. *Wolfange*, magh. *farkasszem*;

myosotis (< lat. *myosotis*, *idis*, *myosota*, *ae* < gr. μυοσωτίς, ἰδος < gr. μῦς, μυος „șoarece'', gr. οὖς, οτος „ureche'') > rom. *urechea-șoarecelui*, fr. *oreille de souris*;

odontites (< lat. *odontitis*, *idis* < gr. ὀδοντιτις < gr. ὀδους, ὀδόντος „dinte'') > rom. *iarba-dintelui*, *dințură*, germ. *Zahntrost*, magh. *késöi fogöröm*;

ophyoglossum (< gr. ὄφις, εως „șarpe'', gr. γλῶσσα „limbă'') > rom. *limba-șarpelui*, engl. *adder's tongue*, fr. *langue-de-serpent*, germ. *Natterzunge*, magh. *kigyó nyelv*;

ornithogallum (< lat. *ornitogale*, *es* < gr. ὀρνιθόγαλον, ου < gr. ὄρνις, ὄρνιθος „pasăre'', gr. γάλα, γάλακτος „lapte'') > rom. *laptele-păsării*, germ. *Vogelmilch*, magh. *madár tej*;

passiflora (< lat. *pasio*, *onis* „suferință'', lat. *flos*, *floris* „floare'') > rom. *floarea-suferinței*, engl. *passion-flower*, fr. *fleur de la passion*, germ. *Passionros*, it. *fior di passione*, sp. *rosa di passion*;

petasites (< lat. *petasus*, *i* „pălărie'') > rom. *iarba-pălăriei*, fr. *herbe-aux-chapeaux*, *chaperronère*, magh. *kalap fü*;

[3] Vezi și Th. Hristea, *Un calc lexical de structură :* **floarea-soarelui**, în SCL XXIV (1973), nr. 5, p. 565–567; Menționăm că în limba latină era *helianthes*, *is* < gr. ἡλιανθές „plantă din genul mirt'' și că lat. *heliatropium*, *ii* < gr. ἡλιοτρόπιον, ου < gr. ἥλιος „soare'' și gr. τρέπω „a se întoarce'' este tradus în Benoist-Goelzer, *op. cit.*, s.v. *heliotropium*, *ii* prin „tournesol, plante'', iar în Bailly, *op. cit.*, s. v. ἡλιοτρόπιον, ου prin „tournesol, plante pour la teinture'', deci altă plantă decît *floarea-soarelui* (Helianthus annuus).

pieris (< lat. *picris, idis* < gr. πικρίς, ἴδος < gr. πικρός, ά, όν „amar") > rom. *iarbă-amară, amărea, amăruță*, germ. *Bitterkraut*, magh. keserüfü;

pinguicula (< lat. *pinguis, is* „gras") < rom. *foaie-grasă, grășătoare, grăscioară*, germ. *Fettkraut*, fr. *grassette*, rus. *jireanka;*

polygonum (< lat. *polygonos, i* < gr. πολύγονον, ου < gr. πολύς „mult", gr. γόνυ, γόνατος „nod") > rom. *nodurar, iarbă-noduroasă*, engl. *knotgrass*, fr. *herbe à noeuds*, germ. *Knöterich;*

ranunculus (< lat. *ranunculus, i* < lat. *rana, ae* „broască") > rom. *floare-broștească, floarea-broaștei*, germ. *Froschfusz* „piciorul broaștei", magh. *békavirág;*

salsola (< lat. *salsus, a, um* „sărat") > rom. *iarbă-sărată, săricică*, engl. *saltwort*, fr. *soude-épineuse*, germ. *Salzkraut*, rus. *solianka;*

saponaria (< lat. *sapo, onis* „săpun") > rom. *săpunariță, floare-de-săpun*, fr. *herbe au savon, saponaire*, engl. *soapwort*, germ. *Seifenblume, Seifenkraut*, it. *erba sapunaria, saponaria*, sp. *yerba jabonera, sabonera*, magh. *szappanfü, szappanvirág*, port. *saboeria;*

tragopogon (< lat. *tragopogon, onis* < gr. τρανοπωγων, ωνος < gr. τράγος, ου, „țap", gr. πώγων, ος, „barbă") > rom. *barba-țapului*, engl. *goat's beard*, fr. *barbe de bouc*, magh. *bakszakál*, rus. *kozloborodnic;*

b. Traduceri parțiale ale numelor genurilor :

alopecurus > rom. *vulpină*, fr. *vulpine;*

chrysosplenium (< gr. χρυσός, ου „aur", lat. *splen, is* „splină") > rom. *aurariță*, engl. *gold saxifrage*, fr. *dorine*, germ. *Gold Milzkraut*, magh. *arany veselke;*

eriophorum (< gr. ἔριον „lînă, bumbac", gr. φορός „care poartă") > rom. *bumbac, bumbăcariță, lînariță*, engl. *cotton-grass*, fr. *linaigraitte*, germ. *Wollgras*, magh. *gyapjúfü;*

heliotropium (< lat. *heliotropium, ii* < gr. ἡλιοτρόπιον, ου < gr. ἥλιος „soare", gr. τρέπω „a se întoarce") > rom. *iarba-soarelui*, fr. *herbe du soleil;*

polygala (< lat. *polygala, ae* < gr. πολύγαλος, ον < gr. πολύς „mult", gr. γάλα, γάλακτος „lapte") > rom. *iarbă-lăptoasă*, engl. *milkwort*, fr. *herbe à lait*, germ. *Milchblume*, magh. *tejes-fü*, port. *erva leiteira*, sp. *yerva lechera.*

2. Traduceri și adaptări ale numelor speciilor :

arvense (Pisum arvense) < lat. *arvalis, e = arvensis* „relativ la cîmp" > rom. *mazăre-de-cîmp*, fr. *pois des champs*, germ. *Felderbse*, magh. *mezei-borsó*, rus. *goroh-polevoi;*

aucuparia (Sorbus aucuparia) < lat. *aucupor, aucupari, aucupatus sum* „a vinde păsări" > rom. *scoruș-păsăresc*, fr. *sorbie d'oiseleurs*, germ. *Vogelbeere*, magh. *madár berkenye;*

bursa-pastoris (Capsella bursa-pastoris) < lat. *bursa, ae* „pungă" și lat. *pastor, is* „cioban, păstor" > rom. *traista-ciobanului*, engl. *shepherd's*

purse, fr. *bourse-à-pasteur*, germ. *Hirtentäschen*, magh. *pásztortáska*, rus. *pastușia sunka*;

capillus-Veneris (Adianthum capillus-Veneris) > rom. *părul-Maicii Domnului*, engl. *Maidenhair*, germ. *Frauenhaar*, magh. *Venus haja fü*;

caprifolium (Lanicera caprifolium) >rom. *frunza-caprii*, germ. *Geissblatt*;

cataria (Nepeta cataria) < lat. *cata, ae* „pisică" > rom. *iarba-mîții*, fr. *herbe aux chats*, germ. *Katzenkraut*, magh. *macskafü*;

corniculatum (Glaucium corniculatum) < lat. *corniculatus, a, um* „în formă de corn" < lat. *corniculum, i* „corn mic" > rom. *mac-cornut*, engl. *red horned poppy*, germ. *Hornmohn*, magh. *veresszaru mák*;

crista-galii (Rhinanthus crista-galii) > rom. *creasta-cocoșului*, germ. *Hahnenkamm*, fr. *crête de coq*, it. *cresta di gallo*, magh. *kakas-taréj*;

cynapium (Aethusa cynapium) < gr. κύων „cîine", lat. *apium, ii* „specie de umbeliferă cultivată ca plantă alimentară" > rom. *pătrunjelul-cîinelui*, germ. *Hundspetersilie*, rus. *sobacia petrușa*;

dens-canis (Erythronium dens-canis) > rom. *dintele-cîinelui*, fr *dent-de-chien*, germ. *Hundszahn*, rus. *sobacii zub*;

flos-cuculi (Lychnis flos-cuculi) > rom. *floarea-cucului*, engl. *cuckoo-flower*, fr. *fleur de coucou*, germ. *Kuckucksblune*, it. *fiol del cuculio*, magh. *kakúk szekfü*, scr. *roža kukovce*, sp. *flor del cuclillo*;

hippocastanum (Aesculus hippocastanum) > rom. *castanul-calului*, engl. *horse chesnut*, fr. *chastanie de cheval*, germ. *Rosskastanie*, it. *castagna cavallina*, magh. *lógesztenye*, sp. *castagno caballuno*, scr. *konski kastanj*, rus. *konskii kastan*;

hydropiper (Polygonum hydropiper) > rom. *piper-de-apă*, *piperul-bălții*, engl. *water-peper*, fr. *renouée poivre d'eau*, germ. *Wasser Pfeffer*;

lacrima-Jovi (Coix lacrima-Jovi) > rom. *lacrimile-Maicii Domnului*, germ. *Tränengras*, magh. *Mária könnye*;

marianum (Silybum marianum) > rom. *scaiul-Sf. Mării*, fr. *chardon Marie*, germ. *Mariendistel*;

morsus-ranae (Hydrocharis morsus-ranae) < lat. *morsus, us* „mușcătură", lat. *rana, ae* „broască" > rom. *mușcatul-broaștelor*, engl. *frogbit*, germ. *Froschbiss*;

nidus-avis (Neotia nidus-avis) < lat. *nidus, i* „cuib", lat. *avis, is* „pasăre" > rom. *cuibul-păsării*, fr. *nid d'oiseau*, germ. *Vogelnest*, magh. *madárfészek*;

plantago-aquatica (Alisma plantago-aquatica) > rom. *pătlagină-de-apă*, engl. *water-plantain*, fr. *plantain d'eau*, germ. *Wasserwegerich*, scr. *vodena bokvica*;

ptarmica (Achillea ptarmica) <gr. πταρμικός, ή, όν „strănutător" > rom. *iarbă-strănutătoare*, engl. *sneezwort*, fr. *herbe à éternuer*;

scoparius (Sarothamnus scoparius) < lat. *scopae, scoparum* „mătură" > rom. *mături*, engl. *broom*, fr. *genet a balais*, germ. *Besenstrauch*, magh. *seprözonat;*

spina-christi (Paliurus spina-christi) > rom. *spinul-lui-Christos*, fr. *épine de Christ*, germ. *Christusdorn*, it. *spino crocefissi;*

uva-ursi (Arctostaphyllos uva-ursi) > rom. *strugurii-ursului*, engl. *bearberry*, fr. *arbousier raisin d'ours*, germ. *Bärentraube*, magh. *medveszölö*, rus. *tolonianka medvejia;*

virga-aurea (Solidago virga-aurea) > rom. *vargă-de-aur*, engl. *goldenrod*, fr. *verge d'or*, germ. *Goldrute*, magh. *arany vesszö*, rus. *zolotaia rozga*.

3. Sînt traduse atît numele genului, cît și cel al speciei:

Onopordon acanthium (lat. *onopordon, i* < gr. ὀνόπορδον, ου < gr. ὄνος, ου „măgar", gr. περδω „a avea vînturi" și lat. *acanthium, ii* < gr. ἄκανθος, ου „plantă spinoasă") > rom. *scai-măgăresc*, fr. *chardon aux anes*, germ. *Esel Distel*, magh. *szamárbogáncs;*

Crambe maritima (lat. *crambe, es* < gr. κράμβη, ης „varză" și lat. *maritimus, a, um*) > rom. *varză-de-mare*, engl. *seakole*, fr. *chou marin*, germ. *Meerkohl*.

IV. Un procent din numele românești date mai sus sînt prezentate în unele lucrări de terminologie botanică de la noi ca făcînd parte din categoria denumirilor generalizate, comune, principale și standardizate [4]. Cele care nu apar în această categorie provin, cele mai multe, din surse cu caracter oficial și nu din liste cu nume culese de pe teren. Avînd în vedere caracteristicile date mai sus, precum și felul în care s-au format, aceste nume nu pot fi încadrate între numele populare românești de plante, în ciuda faptului că multe dintre ele sînt general cunoscute.

Calques internationaux dans les noms de plantes

(Résumé)

L'auteur précise que dans chaque langue (parmi celles dont on a utilisé le matériel lexical) il y a un pourcentage de noms de plantes auxquels on est arrivé par le calque (la traduction) des noms scientifiques de ces plantes. Le phénomène se présente sous trois aspects : on a calqué le nom du genre, on a calqué le nom de l'espèce, on a calqué le nom du genre aussi bien que celui de l'espèce pour la même formation lexicale. Les mots respectifs ne font partie, dans aucune des langues, de la catégorie des noms populaires de plantes, mais de celle des noms de plantes généralisés, communs et standardisés.

Martie 1984

Facultatea de Filologie
Cluj-Napoca, Horea 31

[4] Al. Borza, *op. cit.*, p. 5–6.

P. SWIGGERS

LES MIRAGES DE LA THÉORIE DANS LES SCIENCES DU LANGAGE*

La linguistique moderne se caractérise par son haut degré de théoréticité [1] et par le recours à des évaluations interthéoriques : la théorie de « Government and Binding » versus la « Generalized Phrase Structure Grammar »[2], la grammaire fonctionnelle versus la grammaire chomskyenne [3], etc. Ailleurs [4] nous avons montré que les oppositions « théoriques » (linguistique autonome / linguistique non autonome, intégrée à la psychologie, la sociologie ou la sémiotique ; description / explication ; « theory-orientation » / « data-orientation » [5]) doivent être situées à différents niveaux épistémologiques : théorie de la linguistique, théorie de la grammaire et théorie du langage. Ces niveaux présupposent une conception particulière de l'objet d'étude du linguiste et de sa tâche.

Dans cette contribution, nous voudrions développer deux points essentiels pour une épistémologie « objective » de la linguistique. Le premier concerne l'emploi de la (notion de) *théorie scientifique* comme argument fallacieux (ou sophisme). La linguistique moderne fait couramment emploi d'une dichotomie *théorie adéquate* vs. *théorie non adéquate*, ou encore *théorie scientifique* vs. *théorie non scientifique* pour évaluer les différents modèles : le résultat de ces évaluations est qu'on vante son

* L'auteur tient à remercier le Fonds national belge de la recherche scientifique (N.F.W.O.) de son support.

[1] Voir par exemple le modèle développé par D. E. Johnson — P. M. Postal, *Arc Pair Grammar*, Princeton, University Press, 1980, et les différents modèles présentés dans E. Moravcsik — J. Wirth ed., *Syntax and Semantics*, vol. 13 : *Current Approaches to Syntax*, New York, Academic Press, 1980. Pour des approches méta-théoriques, voir P. Finke, *Grundlagen einer linguistischen Theorie*, Braunschweig — Wiesbaden, Vieweg, 1979, et H. H. Lieb, *Integrational Linguistics*, vol. I, Amsterdam, J. Benjamins, 1983 ; cf. aussi P. Swiggers, *Some Reflections on the Epistemology of Linguistics, Seventh International Congress of Logic, Methodology and Philosophy of Science (Salzburg, 1983)*, vol. 2, 1983, p. 366—369.

[2] N. Chomsky, *Lectures on Government and Binding*, Dordrecht, Foris, 1981 ; N. Chomsky, *On the Generative Enterprise (A discussion with Riny Huybregts and Henk Van Riemsdijk)*, Dordrecht, Foris, 1982 ; G. Gazdar, *Unbounded Dependencies and Coordinate Structure*, « Linguistic Inquiry » 12 (1981), p. 155—184 ; G. Gazdar, *Remarks in Reply to Chomsky, The Psychological Mechanisms of Language : A Joint Symposium*, London, Royal Society, 1981, p. 67—69.

[3] S.C. Dik, *Functional Grammar*, Amsterdam, North-Holland Publishing Company, 1978 ; S. C. Dik, *Studies in Functional Grammar*, London — New York, Academic Press, 1980 ; S.C. Dik, *Some Basic Principles of Functional Grammar, Proceedings of the XIIIth International Congress of Linguists (Tokyo, 1982)*, 1983, p. 74—88.

[4] Voir notre article *Qu'est-ce qu'une théorie (en) linguistique ?*, « Modèles linguistiques » 5 (1983), p. 21—33.

[5] Voir à ce propos R. H. Robins, *Theory-orientation versus data-orientation : A recurrent theme in linguistics*, « Historiographia Linguistica » 1 (1974), p. 11—26 ; et B. Comrie, *Language Universals and Linguistic Typology. Syntax and Morphology*, Oxford — Chicago, Blackwell & Chicago University Press, 1981 (surtout le premier chapitre).

propre modèle et qu'on dénigre les modèles concurrents [6]. Il est pourtant évident que de telles évaluations ne sont que de simples exercices rhétoriques, n'ayant aucune valeur concluante : en effet, tout énoncé théorique s'insère dans un cadre épistémologique plus englobant, contenant les axiomes fondamentaux de la théorie linguistique qui en ressortit [7]. En conséquence, il n'a aucun sens d'évaluer, de façon comparative, deux énoncés théoriques appartenant à des théories diverses, $E(T_1)$ et $E'(T_2)$ [8], à l'une desquelles on adhère, vu que l'évaluation serait finalement (très souvent implicitement) reportée aux axiomes sous-tendant [9] ces deux énoncés. Or, il est évident que l'adhérent de la théorie T_1, en préférant $E(T_1)$ à $E'(T_2)$, ne fait que confirmer sa fidélité à l'égard de la théorie T_1. Ainsi, l'adhérent d'une théorie qui attache beaucoup d'importance à la représentation mentale des processus linguistiques, écartera une règle purement mécaniste rendant compte, par exemple, des constructions passives, en faveur d'une règle à « contenu psychologique ». Ce faisant, il n'a pourtant pas prouvé la supériorité de la seconde règle (comme il pourrait le croire) : il a simplement montré que la seconde règle est *plus adéquate à l'égard du contexte théorique avec laquelle elle est en conformité*... A fortiori, c'est un exercice intellectuel assez futile que de considérer sa propre théorie comme plus « scientifique » qu'une autre [10].

Le deuxième problème est lié à ce qu'on peut appeler une *erreur catégorielle* [11]. Il nous semble que beaucoup de linguistes ont une conception erronée de ce qu'est *une théorie*. Celle-ci n'est qu'un ensemble de points de vues (ou positions) [12] à propos d'un objet, et de procédés analytiques permettant de décrire cet objet à partir des points de vue adoptés. Par consé-

[6] Ce résultat est d'ailleurs codifié dans les mises en perspective « historiographiques » de certaines théories ; voir par exemple l'ouvrage de F. Newmeyer, *Linguistic Theory in America : The First Quarter-Century of Transformational-Generative Grammar*, New York, Academic Press, 1980 (cf. les comptes rendus de J. McCawley dans « Linguistics » 18 (1981), p. 911–930 ; de S.O. Murray dans « Historiographia Linguistica » 8 (1981), p. 107–112 ; de R. A. Hall dans « Forum Linguisticum » 6 (1981), p. 177–188).

[7] Voir à ce propos les travaux d'épistémologues tels que J. D. Sneed et W. Stegmüller ; cf. J. D. Sneed, *The Logical Structure of Mathematical Physics*, Dordrecht, Reidel, 1971 ; id., *Philosophical Problems in the Empirical Science of Science : A Formal Approach*, « Erkenntnis » 10 (1976), p. 115–146 ; W. Stegmüller, *The Structure and Dynamics of Theories*, New York — Heidelberg — Berlin, Springer Verlag, 1976 ; id., *The Structuralist View of Theories*, New York — Heidelberg — Berlin, Springer Verlag, 1979. Pour une application à la linguistique, voir notre article cité dans la note 4, et P. Garvin, *Une épistémologie empiriste pour la linguistique*, « La linguistique » 15 (1979), p. 65–89.

[8] $E(T_1)$ = Enoncé x appartenant à la théorie T_1 ; $E'(T_2)$ = Enoncé x' appartenant à la théorie T_2.

[9] Cf. les travaux de Sneed et Stegmüller cités dans la note 7 ; voir aussi D. Davidson, *Truth and Meaning*, « Synthese » 17 (1967), p. 304–323.

[10] Voir à ce propos P. Swiggers, *La méthodologie de l'historiographie de la linguistique* « Folia Linguistica Historica » 4 (1983), p. 55–79 (surtout p. 61–63 et p. 70–72).

[11] Nous empruntons ce terme à la philosophie anglo-saxonne, et plus particulièrement à G. Ryle (« category mistake »). Cf. G. Ryle, *Categories* et *Systematically misleading expressions*, dans A. Flew ed., *Logic and Language*, 2 volumes, Oxford, B. Blackwell, 1951 et 1953.

[12] Sur la notion de « point de vue » en linguistique, voir nos articles *The History-Writing of Linguistics: A Methodological Note*, « General Linguistics » 21 (1981), p. 11–16, et *Comment écrire l'histoire de la linguistique?*, « Lingua » 55 (1981), p. 63–74.

quent, une théorie n'est pas (et est plus que) une représentation de l'objet d'étude. Il faut donc distinguer, avec Peirce[13],

(1) les propriétés de l'*objet étudié* (qui relèvent de la catégorie que Peirce appelle « Firstness »)

= *catégorie « objective »*

(2) les propriétés des *modèles d'analyse* qui constituent une approche de l'objet (celles-ci relèvent de la catégorie de « Thirdness »)

= *catégorie « instrumentale »*.

On aurait tort de transférer les traits propres à la catégorie « instrumentale » à la catégorie « objective » : ce n'est pas parce qu'un certain modèle ne fournit que des techniques analytiques pour décrire les aspects formalisables des langues naturelles, que les adhérents de ce modèle nieraient l'existence d'aspects non formalisables dans les langues naturelles. Pourtant, cette erreur catégorielle (fonctionnant comme contre-argument *e silentio)* est fréquemment commise : c'est ainsi qu'on a reproché à l'école bloomfieldienne de méconnaître le côté sémantique du langage[14]; de même, les pragmaticiens reprochent aux grammaires descriptives de ne pas prêter attention à l'usage linguistique, et aux conditions de l'énonciation[15].

Une théorie linguistique n'est jamais « innocente »; les débats inter-théoriques — dans la mesure où il y a intercompréhension[16] — ne le sont pas moins. Sans doute, l'épistémologue sceptique est en droit de se demander si le linguiste doit vraiment avoir une théorie — ou prétendre qu'il l'a —, si cela ne sert qu'à légitimer la (plus grande) « scientificité » de son modèle.

Mai 1984

Fonds national belge
de la recherche scientifique
Louvain

[13] Ch. S. Peirce, *Collected Papers*, Cambridge, Belknap Press, vol. I : *Principles of Philosophy*, 1974³, p. 278—286.

[14] Pour une rectification de ces reproches injustifiés, voir E. F.K. Koerner, *Bloomfieldian Linguistics and the Problems of 'Meaning' : A chapter in the history of the theory and study of language*, « Jahrbuch für Amerikastudien » 15 (1970), p. 162—183 ; D. Hymes — J. Fought, *American Structuralism*, The Hague — Paris — New York, Mouton, 1981, p. 116—190.

[15] Voir à ce propos H. Parret éd., *Le langage en contexte*, Amsterdam, J. Benjamins, 1980.

[16] Cf. la formulation judicieuse de D. Bolinger dans sa défense contre la critique injustifiée d'un de ses ouvrages par R. Lees : « In his review of my monograph, R. B. Lees reveals what happens when we turn from a study of one nature to a study of a different nature and carry our persuasions with us. You enter a pharmacy wanting a malted milk. There is no soda fountain. You are disappointed, and blame your disappointment on a deficiency in the establishment rather than on your mistake in wandering into the wrong store » (D. Bolinger, *Linguistic Science and Linguistic Engineering*, « Word » 16 (1960), p. 374—391, ici p. 376). Cf. aussi J. Stéfanini, *Avant-propos à une histoire de la psychomécanique*, dans *Langage et psychomécanique du langage*, Lille — Québec, Presses universitaires, 1980 p. 3—14 : « On ne trouve dans un texte que ce que l'on y cherche ; beaucoup de critiques s'écrouleraient à tenter de comprendre ce qu'elles veulent seulement réfuter : le jeu universitaire se joue souvent à ce prix. Un véritable historien aurait ici, avant tout, constaté comment chaque génération laisse perdr quelques-unes des évidences les plus fortes de la précédente et recrée le passé sur ses préjugés présents » (p. 4).

HANS-MARTIN GAUGER, WULF OESTERREICHER, RUDOLF WINDISCH, **Einführung in die romanische Sprachwissenschaft**, Darmstadt, 1981, XIV + 336 p. (cu două hărți)

În „Prefața" cărții ne întîmpină, chiar de la început, următoarea constatare: „Este curios că, pînă în prezent, nu s-a scris, cel puțin în spațiul de limbă germană, o introducere în lingvistica romanică" (p. XI). Pentru ca cititorul să nu fie surprins de această afirmație și pentru înțelegerea exactă a structurii volumului de față, autorul prefeței, Hans-Martin Gauger, deosebește i n t r o d u c e r e a (Einführung), destinată îndeosebi nespecialiștilor, de un m a n u a l (Handbuch), care se adresează de obicei lingviștilor și, în special, romaniștilor, constatînd că, în timp ce s-au publicat excelente manuale[1], o introducere propriu-zisă nu a existat pînă acum.

Propunîndu-și să realizeze o asemenea introducere, autorii cărții de față și-au fixat un dublu obiectiv: pe de o parte, să prezinte, într-o formă accesibilă, cunoștințe generale pentru cei ce vor să se inițieze în lingvistica romanică și, pe de altă parte, să ofere studenților în romanistică o bază bibliografică suficient de cuprinzătoare pentru adîncirea, în continuare, a studiului limbilor romanice[2].

Avînd în vedere acest dublu scop, cartea cuprinde două părți (în afara prefeței p. I–XIV): după o introducere, cu caracter general, în lingvistica romanică *(partea I*, p. 1–96; autor: Hans-Martin Gauger), urmează prezentarea unui număr de 16 opere (în total, 13 autori) considerate semnificative, sub diverse aspecte, pentru lingvistica romanică *(partea a II-a*, p. 97–311; autori: Rudolf Windisch și Wulf Oesterreicher). Cartea se încheie cu două hărți („Romania la începutul secolului al III-lea" și „Romania astăzi", p. 312–314), o listă de *abrevieri* (p. 315–318) și un *indice (de autori* : p. 319–327 și *de materii* : p. 328–336).

În p r i m a p a r t e a volumului, Hans-Martin Gauger își propune să ofere o p r i v i r e g e n e r a l ă („allgemeine Übersicht") asupra disciplinei, în care, după o scurtă prezentare a o b i e c t u l u i și t e m a t i c i i domeniului (p. 1–13), expune succint a p a r i ț i a (p. 14–29) și i s t o r i c u l („preistoria", p. 30–44; istoria, p. 45–94) lingvisticii romanice; în încheiere, se dau cîteva indicații bibliografice (p. 95–96).

Este de remarcat metoda folosită de autorul expunerii: în locul unei prezentări detaliate, Hans-Martin Gauger optează pentru „punctarea" principalelor momente din evoluția lingvisticii romanice, fiind în permanență preocupat de încadrarea acesteia în istoria generală a lingvisticii („die Einbettung der romanischen Sprachwissenschaft in die Sprachwissenschaft insgesamt", p. XI)[3].

Înfățișînd activitatea lui Friedrich Diez, „părintele" lingvisticii romanice, autorul prezentării își propune să răspundă la întrebarea: de ce s-a născut această disciplină în Germania? În plan general, Hans-Martin Gauger condiționează apariția lingvisticii romanice de cea a lingvisticii indo-europene și a metodei comparativ-istorice, ceea ce a echivalat cu delimitarea lingvisticii ca disciplină autonomă. Patru factori au determinat această evoluție, la începutul secolului al XIX-lea, în Germania și în alte țări europene: descoperirea sanscritei (William Jones), înclinația romantică spre trecut, emanciparea studiului limbii de studiul literaturii și manifestarea conștiinței istoricității. Ca factor special, cu influență directă asupra lui Fr. Diez, autorul menționează publicarea gramaticii lui Jacob Grimm *(Deutsche Grammatik*, 1819)[4].

Hans-Martin Gauger fixează, în continuare, următoarele șapte momente importante în istoria lingvisticii (determinate, în general,

[1] Dintre care unele se intitulează *Einführung*... (ca, de exemplu, lucrarea devenită clasică a lui W. Meyer-Lübke; vezi mai departe).

[2] Cele nouă limbi romanice luate în considerație de autor sînt: franceza, occitana, spaniola, portugheza, catalana, italiana, retoromana, sarda și româna.

[3] Această preocupare este relevată și în încheierea expunerii: „die Geschichte der romanischen Sprachwissenschaft ist eingefügt in den Gang der Sprachwissenschaft insgesamt" (p. 90).

[4] Se menționează, în acest sens, mărturia lui Diez însuși (dintr-o scrisoare trimisă lui Gaston Paris): « Ce qui m'a poussé à entreprendre mes travaux philologiques et ce qui m'a guidé dans leur exécution, c'est uniquement l'exemple de Jacob Grimm. Appliquer aux langues romanes sa grammaire et sa méthode, tel fut le but que je me proposai » (p. 18).

de apariţia unor opere reprezentative), la care raportează apoi evoluţia lingvisticii romanice înseşi: 1) Franz Bopp (*Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache...*, 1816): fundamentarea metodei comparativ-istorice; 2) August Schleicher (*Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, 1861): teoria arborelui genealogic; 3) Karl Brugmann, Hermann Osthoff (prefaţa la *Morfologische Untersuchungen auf dem Gebiet der indogermanischen Sprachen*, 1878): şcoala neogramatică, legile fonetice; 4) Ferdinand de Saussure (*Cours de linguistique générale*, 1916): structuralismul; 5) Leonard Bloomfield (*Language*, 1933): descriptivismul american; 6) Noam Avram Chomsky (*Syntactic Structures*, 1957; *Aspects of the Theory of Syntax*, 1965): gramatica generativ-transformaţională; 7) perioada actuală, foarte diversificată, în care se remarcă orientări ca: lingvistica textului, lingvistica pragmatică, psiholingvistica, sociolingvistica.

Istoria lingvisticii romanice este expusă într-un capitol separat, urmărindu-se, în general, fazele menţionate mai sus. Sînt prezentate, în plus, şi alte teorii, metode şi orientări importante pentru lingvistica romanică: teoria „valurilor" (Johannes Schmidt), şcoala idealistă (Karl Vossler), geografia lingvistică (Jules Gilliéron), metoda „cuvinte şi lucruri" (Rudolf Meringer), teoria cîmpului semantic (Jost Trier, Leo Weisgerber), lingvistica statistică (Pierre Guiraud), la care am adăuga stilistica şi poetica. În sfîrşit, sînt menţionaţi autori care nu pot fi strict încadraţi (Gustave Guillaume: psihosistematica limbajului), care ilustrează dezvoltări ulterioare ale unei metode (André Martinet: fonologia diacronică) sau care, prin preocupările lor multilaterale, depăşesc cadrul rigid al delimitărilor (Eugenio Coseriu [5]).

Următoarele două afirmaţii le considerăm edificatoare pentru poziţia şi convingerile lingvistice ale autorului acestei prime părţi a cărţii: una se referă la istoricitatea limbii („ohne Historie ist ein wirkliches Verständnis dessen, was eine Sprache — oder die Sprache überhaupt — ist, nicht möglich", p. 93), cealaltă precizează formaţia romanistului („kaum mehr gibt es den Romanisten, der nur Romanist und nicht auch — mehr oder weniger — allgemeiner Sprachwissenschaftler wäre", *ibid.*).

Operele comentate în p a r t e a a d o u a a cărţii au fost repartizate în două mari categorii, în funcţie de perspectiva — d i a c r o n i c ă şi, respectiv, s i n c r o n i c ă — din care autorii lor abordează studiul limbilor romanice.

Pentru prima categorie (*Diachronische Perspektive*, p. 97—157; autorul prezentării: Rudolf Windisch) au fost alese lucrările a patru romanişti (Wilhelm Meyer-Lübke, Jules Gilliéron, Karl Vossler, Harald Weinrich), reprezentînd următoarele momente importante din istoria disciplinei: şcoala neogramatică, geografia lingvistică, şcoala idealistă şi, respectiv, structuralismul diacronic. Cu excepţia lui W. Meyer-Lübke, din opera căruia se comentează trei lucrări (*Grammatik der romanischen Sprachen*, 1890—1902; *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, 1901; *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 1911), ceilalţi autori sînt prezenţi cu cîte o singură lucrare: *Atlas linguistique de la France*, 1902—1910 (J. Gilliéron), *Frankreichs Kultur und Sprache*, 1929 (K. Vossler), *Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte*, 1958 (H. Weinrich).

În a doua categorie (*Synchronische Perspektive*, p. 158—311; autorul expunerii: Wulf Oesterreicher) au fost incluse nouă lucrări (9 autori), pentru a ilustra cîteva din principalele direcţii şi metode de cercetare din lingvistica contemporană: structuralismul, gramatica generativ-transformaţională, „comparativismul sincronic", sociolingvistica. Aşa cum era de aşteptat, cele mai multe din operele selectate (6 din 9) reprezintă structuralismul, ilustrînd nu numai diversele „şcoli" şi direcţii, ci şi diferitele domenii ale limbii în care a fost aplicat.

Pentru informarea cititorului, considerăm util să menţionăm lucrările cuprinse în această a doua categorie (lingvistica sincronică). În ceea ce priveşte structuralismul, sînt prezentate şcoala geneveză (Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, 1932), şcoala pragheză (Žarko Muljačić, *Fonologia della lingua italiana*, 1972), direcţia glossematică (Emilio Alarcos Llorach, *Gramática estructural*, 1951); sînt înfăţişate, de asemenea, cîteva exemple de aplicare a structuralismului în domeniul sintaxei (Lucien Tesnière, *Eléments de syntaxe structurale*, 1959), al morfosintaxei (Peter Wunderli, *Die Teilaktualisierung des Verbalgeschehens (Subjonctif) im Mittelfranzösischen*, 1970) şi al semanticii (Horst Geckeler, *Zur Wortfelddiskussion. Untersuchungen zur Gliederung des Wortfeldes 'alt — jung — neu' im heutigen Französisch*,

[5] Considerat „eclectic în sensul cel mai bun al cuvîntului", E. Coseriu este un structuralist care nu poate fi încadrat în nici o şcoală şi care, prin amploarea preocupărilor şi independenţa judecăţii, depăşeşte cu mult structuralismul („Coseriu, der ebenfalls — im besten Sinn eklektisch — zwischen den Schulen arbeitet, ist ohne Zweifel Strukturalist, er lässt den Strukturalismus aber, durch die Breite seines Ansatzes, den Reichtum an Aspekten und die Unabhängigkeit eines Urteils, weit hinter sich", p. 66).

1971). Celelalte trei lucrări comentate sînt: Jean Dubois, Françoise Dubois-Charlier, *Éléments de linguistique française; syntaxe*, 1970 (pentru metoda generativ-transformaţională), Mario Wandruschka, *Sprachen — vergleichbar und unvergleichbar*, 1969 (pentru comparativismul sincronic, germ. *synchronischer Sprachvergleich*) şi Antoni Maria Badía i Margarit, *La llengua dels Barcelonins*, 1969 (pentru sociolingvistică).

După cum se poate constata, în afara cîtorva opere consacrate limbilor romanice în ansamblu (cf. W. Meyer-Lübke, H. Weinrich şi, parţial, M. Wandruschka), cele mai multe din lucrările prezentate în partea a doua a cărţii au ca obiect franceza sau utilizează, ca material ilustrativ, limba franceză; dintre celelalte limbi romanice, sînt prezente spaniola, italiana şi catalana.

În cadrul expunerilor din partea a doua a cărţii se prezintă: bibliografia autorului (cu sumare date biografice); „punctul de pornire" al operei (Ausgangspunkt); concepţia lingvistică şi metalimbajul folosit de autor; conţinutul amănunţit al lucrării; aprecierea valorii operei; bibliografie (privind tema tratată şi alte contribuţii). Cei doi autori ai prezentărilor recurg la o largă informare bibliografică, referitoare la autor, la momentul lingvistic în care apare opera, la dezvoltarea ulterioară a domeniului. Într-o formă foarte sistematică, ei pun în evidenţă contribuţia autorilor prezentaţi, concepţia lor teoretică şi metoda de lucru, dînd dovadă de un nuanţat simţ al aprecierii critice. Între operele prezentate se găsesc atît lucrări mai vechi, cît şi lucrări recente, printre acestea din urmă cele mai multe fiind studii publicate în ultimele două-trei decenii. Se constată, de asemenea, un echilibru între numărul autorilor străini (7) şi germani (6).

Nu ne propunem să discutăm criteriile selecţiei efectuate de autorii prezentărilor; orice operaţie de acest fel este, într-o anumită măsură, subiectivă şi determinată, uneori, de interese ştiinţifice personale. Autorii înşişi sînt conştienţi că ar putea exista obiecţii cu privire la selecţie şi încearcă să le preîntîmpine, precizînd, în prefaţă, că, alături de opere „care nu puteau, în nici un caz, lipsi dintr-o asemenea prezentare" (p. XII; de exemplu, „Gramatica limbilor romanice" a lui W. Meyer-Lübke), apar lucrări pentru care această caracterizare nu e valabilă şi în locul cărora puteau figura, eventual, alte opere.

În acest sens, menţionăm că uneori au fost preferate, în locul modelelor, aplicări sau variante modificate ale acestora. Avem în vedere, de pildă, operele lui G. Guillaume sau contribuţiile lui A. Martinet (fonologie diacronică), E. Coseriu (semantică structurală), despre care aflăm indirect, din prezentarea unor lucrări datorate altor autori (P. Wunderli, H. Weinrich) sau discipolilor (H. Geckeler).

Am aminti aici că ideile din lucrarea lui Hermann Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1880), s-au reflectat relativ fidel în *Principii de istoria limbii* (Iaşi, 1894) de Al. Philippide sau că concepţia stilistică a lui Ch. Bally şi-a găsit, în bună parte, o aplicare la domeniul limbii române în lucrarea lui I. Iordan, *Stilistica limbii române* (1944).

Punînd în valoare personalitatea fiecărui autor, „Introducerea" de faţă îşi atinge cu prisosinţă scopul propus. Subliniem originalitatea unor clasificări şi delimitări din prima parte a cărţii (de exemplu, periodizarea istoriei disciplinei şi încadrarea ei în istoria lingvisticii în general), ca şi caracterul sistematic al expunerilor din partea a doua, unde atenţia arătată lucrărilor comentate se îmbină cu obiectivitatea critică şi cu efortul de a face o apreciere exactă atît a locului operei în cadrul lingvisticii romanice, cît şi a importanţei ei pentru lingvistica generală.

Lucrarea de faţă este o foarte utilă introducere în romanistica d e i e r i (prin atenţia cuvenită acordată predecesorilor, îndeosebi în prima parte) şi în cea d e a z i (lucrările a 9 din cei 13 autori prezentaţi în partea a doua aparţin perioadei postbelice, mai exact, ultimelor trei decenii). Ea se citeşte cu deosebit interes şi profit de către orice romanist.

Aprilie 1984

NICOLAE SARAMANDU
Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice
Bucureşti, Nikos Beloiannis 25

MOHAMED SAMI ANWAR, ***Be* and Equational Sentences in Egyptian Colloquial Arabic.** Amsterdam, John Benjamins B. V., 1979, 128 p.

Conţinutul cărţii lui Mohamed Sami Anwar nu este exact cel pe care l-am aştepta din titlu: avem a face, de fapt, cu o prezentare a structurii şi semnificaţiilor diferitelor tipuri de propoziţii nominale în ECA (Egyptian Colloquial Arabic) — nu numai a propoziţiei ecuaţionale, căci se discută şi alte tipuri de propoziţii, ca de exemplu propoziţia cu predicat adverbial (p. 68), şi nu numai propoziţii corespunzînd celor cu copulă din alte limbi (*be* sentences), căci se discută şi alte verbe din structura de suprafaţă, cum

ar fi *ba'a* „a deveni" (cap. V). La începutul cărţii sale, autorul include toate tipurile de propoziţii considerate nominale în categoria propoziţiilor ecuaţionale, iar apoi demonstrează că nu sînt toate de acelaşi tip, ceea ce era evident de la început.

Mohamed Sami Anwar îşi însuşeşte părerea că structura de adîncime poate fi interpretată drept parafrază a structurii de suprafaţă şi că această parafrază rezultă din întrebările corespunzînd respectivei propoziţii afirmative. Pentru propoziţia *huwwa mudarris* din ECA întrebarea poate fi formulată cu verbul plin *biyistagal* „lucrează" : *huwwa biyistagal eh?* „ce lucrează el?". Este neîndoielnic că această perspectivă de analiză permite o mai bună înţelegere a semnificaţiei propoziţiei nominale în ECA, şi în aceasta constă, după părerea noastră, principalul interes al cărţii. Este, de asemenea, de menţionat încercarea autorului de a lega observaţiile sale de altele mai generale privind predicaţia, cum ar fi cele ale lui Hockett, la care se face referire într-un scurt capitol de concluzii.

Problema care rămîne este aceasta: putem interpreta propoziţia nominală fără copulă ca o structură de suprafaţă căreia îi corespunde o structură de adîncime cu verbe pline? Soluţia a mai fost avansată, cum se ştie, şi nu numai pentru o interpretare sincronică, ci şi pentru diacronie: propoziţia nominală fără copulă ar fi un prototip primitiv al propoziţiei cu verbe pline. Dacă acceptăm această interpretare, studiul concentrat al lui Mohamed Sami Anwar (100 p. + note, apendice, bibliografie) poate să o sprijine prin cîteva argumente suplimentare.

Iulie 1984

NADIA ANGHELESCU

Facultatea de Limbi Străine
Bucureşti, Pitar Moş 7–13

Dicţionarul limbii române (DLR). Serie nouă. Tomul XI, partea a 2-a, litera T. Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982–1983, 764 p.

Instrument de lucru indispensabil, marele dicţionar continuă să apară cu regularitate. Bogăţia şi utilitatea lui sînt în mod unanim recunoscute. Partea cea mai slabă este fără îndoială etimologia; de aceea vom semnala mai jos unele lipsuri spre a fi luate în evidenţă de către organizatorii viitorului dicţionar etimologic. Pentru fiecare familie de cuvinte de origine latină se dă numai etimonul verbului, considerînd toate derivatele o creaţie pe terenul limbii româneşti, de pildă *tăia — taliare, tăiat, tăietură, tăios* etc. În latină existau însă derivatele *taliatus, taliatura* şi sufixul foarte productiv *-osus*. N-ar fi oare mai indicat să ţinem seama de această stare de lucruri? Numele arborelui *tei* derivă din *tilius*, iar pluralul *teie* din *tiliae*: ambele variante sînt atestate în latină. Alături de *traiecta — treaptă* întîlnim şi varianta *trecta*, mai apropiată de forma românească. Explicat prin *trist*+sufixul *-eţe*, substantivul *tristeţe* a putut să se dezvolte din *tristitia*, păstrat şi în alte limbi romanice. Se impune să separăm cu mai multă grijă împrumuturile din greaca medie de cele din greaca modernă: nu putem pune *tigaie, tîmpină, torţă, trandafir* alături cu *tacticos, taifas, tarif, tifla*. Cuvintele *Franţa* şi *torţă* ne-au venit din italiană, dar nu direct, ci prin filieră bizantină: ele sînt la noi elemente mediogreceşti. Termenul *tărăboi* se explică prin reclama gălăgioasă şi anarhică făcută lîngă o *tarabă*. În albaneză şi română *traistă* a venit de la bizantini. Din ταγάρτον „traistă mică" a rezultat un presupus *tăgar*, cu derivatele *tăgîrcioară, tăgîrţă, tăgîrcică*: ταγαρτζίκα este în realitate un împrumut din română. Termenii *turlă* (considerat de origine neogreacă) şi *turn* (socotit de origine germană) sînt de fapt împrumuturi din greaca medie.

H. MIHĂESCU

VASILE ARVINTE, **Român, românesc, România. Studiu filologic.** Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, 240 p.

Fiind termen popular moştenit din latină, înţelegem fără greutate că *român* şi derivatele sale sînt vechi şi răspîndite, deci operative în sistemul limbii române: a le urmări în mod sistematic şi exhaustiv, în timp şi în spaţiu ar părea o încercare menită să demonstreze evidenţa; şi totuşi nimic mai necesar decît un asemenea studiu, care presupune lectura întregii literaturi române, cunoaşterea amănunţită a documentelor, inscripţiilor, atlaselor lingvistice, raporturilor cu limbile vecine, implicaţiilor politico-sociale din fiecare epocă istorică etc. Intervine apoi şi împrejurarea că celelalte popoare, precum şi izvoarele istorice medievale cunoşteau pe români sub numirea de *vlahi* şi că, în consecinţă, ar trebui să studiem concomitent raporturile dintre termenii *român — vlah* pentru a înţelege mai bine pe fiecare în parte. Dar aceasta este o sarcină uriaşă, care va trebui totuşi să fie asumată de cineva într-un viitor oarecare. Reţinem deocamdată concluziile: derivatele termenului *român* s-au născut pe terenul limbii noastre; varianta *român* (alături de *rumân*) a fost rezultatul unei influenţe docte, dar nu în toate cazurile; derivatul *România* a luat naştere în cadrul categoriei mai largi de tipul *bulgărie, frîncie, grecie, nemţie, tălienie, ungurie* etc.

H. MIHĂESCU

CARMEN PENSADO RUIZ, **El orden histórico de los procesos fonológicos**, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 1983, 209 p.

Lucrarea lui Carmen Pensado, profesoară la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Salamanca — instituţie care patronează de altfel publicarea acestei cărţi, apărute în colecţia „Acta Salamanticensia" —, reprezintă partea teoretică a unei ample cercetări, în perspectivă istorică, din domeniul foneticii şi fonologiei. *El orden histórico de los procesos fonológicos* este totodată o interesantă evaluare a diferitelor modele de investigare, prezentate cu limitele şi avantajele lor. „En mi opinión — scrie Carmen Pensado —, las divergencias entre los modelos tradicional, estructural y generativo, en todas sus variantes, no son tan profundas como sus autores dan a entender" (p. 9).

Carmen Pensado urmăreşte în cartea sa modul de organizare a diferitelor schimbări de natură fonetică şi propune, după cum precizează autoarea în *Advertencia preliminar*, „un sistema para la reconstrucción de la relación histórica entre cambios fonéticos, a través de un modelo de raíz generativa no ortodoxa".

Cartea tinerei cercetătoare este structurată în patru capitole. În primul dintre acestea, *Introducción*, Carmen Pensado defineşte conceptele de cronologie absolută şi cronologie relativă, distincţie necesară pentru o cît mai limpede înţelegere a demersului întreprins de autoare. Precizarea pe care o introduce Carmen Pensado în această parte are în vedere în primul rînd caracterul determinat istoric al legilor fonetice, în raport cu cel ,,intemporal de las leyes físicas". ,,La cronología absoluta se ocupa de fechar cada evolución". Autoarea este interesată însă îndeosebi de cronologia relativă, ca formă de ,,reconstrucción interna". Acceptînd ,,como hipótesis de trabajo la regularidad de las leyes fonéticas", ,,la cronología relativa se basa en la predictibilidad de los resultados de las evoluciones fonéticas, dadas unas leyes bien definidas". Acest capitol introductiv se încheie cu o bibliografie referitoare la ,,cronologías de las lenguas romances". Cum în materialul citat de Carmen Pensado nu sînt şi lucrări din lingvistica românească, semnalăm autoarei cartea lui Emanuel Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, 1968, utilă pentru o deschidere romanică mai largă (v., de exemplu, p. 104 şi urm.) decît cea care caracterizează *El orden histórico de los procesos fonológicos*.

Cel de al doilea capitol, *Distintas metodologías de la cronología relativa*, cuprinde patru părţi de analize minuţioase şi critice a aspectelor abordate. Dintre ,,cronologiile tradiţionale", Carmen Pensado subliniază meritul celor de sorginte neogramatică, ale căror principii teoretice fundamentale sînt în general aceleaşi. În domeniul cronologiei schimbărilor lingvistice, modelele tradiţionale sînt singurele care oferă / sugerează sisteme utilizabile.

Autoarea urmăreşte şi explică totodată : interdependenţa dintre cronologia relativă şi cea absolută, rezultatele variabile ale cronologiei comparate, caracterul nesigur al ,,teoriei explicative" (care se bazează pe prezentarea cauzelor unor procese fonetice) şi limitele cronologiei relative, ceea ce justifică imposibilitatea unei reconstituiri limpezi, ordonate pe etape, a tuturor fenomenelor din evoluţia unei limbi, mai ales în cadrul gramaticii istorice. Carmen Pensado îşi pregăteşte astfel argumentele pentru un anumit punct de vedere pe care îl apără ori nuanţează prin observaţii şi discuţii de detaliu. Sînt subliniate, de pildă : neajunsurile create de utilizarea simultană a datelor cronologiei absolute şi ale celei relative; riscurile pe care le presupune practica ,,reconstrucţiei comparate".

Ocupîndu-se de problemele de cronologie în lingvistica modernă, Carmen Pensado se opreşte mai întîi la teoria structurală şi la urmările acesteia asupra cercetării limbii. Un prim rezultat al aplicării metodei structurale este stabilirea unei tipologii a schimbărilor fonetice, pornindu-se de la opoziţiile existente în sistem. Or studiile de tipologie, chiar şi cele lipsite de perspectivă diacronică, s-au dovedit deosebit de utile, ,,de una gran importancia para la reconstrucción (p. 51).

Interesul autoarei se îndreaptă însă către fonologia generativă, date fiind afinităţile dintre aceasta şi cronologia relativă. ,,El punto de contacto entre fonología generativa y cronología relativa está en relación de orden que ambas intentan establecer; la primera, entre reglas fonológicas; la segunda, entre cambios fonéticos" (p. 60). Supunînd unui examen critic riguros conceptul tradiţional de *regla viva* (,,Tradicionalmente se admitía que una ley fonética estaba viva mientras no tenía excepciones" — p. 66), Carmen Pensado consideră că acesta este insuficient pentru o cronologie relativă a acţiunii modificărilor fonetice. Deşi au consecinţe asupra problemei cronologiei schimbărilor fonetice, teoriile (lui Wang, Chen, Newton, Dressler etc.) care nuanţează conceptele tradiţionale sau introduc altele noi ,,pretenden explicar — ca şi teoria standard — por medio de distintos recursos formales estos fenómenos" (p. 114).

Penultimul capitol, *Sistema de reconstrucción cronológica adoptado*, are în vedere în primul rînd alegerea unui sistem de aplicare a regulilor fonologice. Autoarea optează pentru un sistem de reguli de reordonare, aplicate secvenţial şi valabile pentru cel puţin un anumit tip de cazuri. Sînt prezentate proprietăţile matematice ale relaţiilor de ordine dintre regulile fonologice şi teorii din domeniul fonologiei sincronice, pentru a putea astfel ajunge la un sistem de ,,reconstrucción del orden histórico de los procesos".

Un spaţiu amplu este rezervat împrumuturilor lingvistice şi importanţei acestora pentru cronologie (p. 163—192 : *Los préstamos. Su importancia para la cronología*). Interesul

pentru această problemă se explică, pe de o parte, prin atenţia deosebită acordată tradiţional de romanişti împrumuturilor, iar, pe de altă parte, prin perspectivele teoretice şi practice pe care le deschide un asemenea aspect în investigaţia autoarei. Dincolo de datele despre diferitele teorii asupra împrumuturilor, Carmen Pensado ne mai oferă în acest ultim capitol şi numeroase exemple, ilustrîndu-şi astfel unele observaţii şi realizînd totodată trecerea spre *Cronologia relativa del castellano*, lucrare în curs de apariţie.

Elaborat pe baza unei bogate documentaţii de specialitate, fapt confirmat şi de bibliografia întocmită de autoare, studiul lui Carmen Pensado se impune prin claritate şi rigoare ştiinţifică. Perspectiva diacronică şi caracterul preponderent teoretic al lucrării; problemele puse în discuţie şi motivaţia lor atent formulată recomandă *El orden histórico de los procesos fonológicos* drept o carte utilă atît romaniştilor, cît şi specialiştilor în lingvistică generală.

COMAN LUPU

« Cahiers de linguistique théorique et appliquée» XX (1983), nr. 1–2, Editura Academiei Republicii Socialiste România

Cele două numere apărute în cursul anului trecut conţin 17 studii, care se grupează, metodologic, în cîteva direcţii de cercetare. Locul principal îl deţin articolele care aplică aparatul lingvisticii matematice la variate domenii. Este vorba de studiile semnate de Răzvan Andonie, *A generative picture processing device used in two-dimensional cutting problems* (p. 3–13), Florentin Smarandache, *A mathematical linguistic approach to rebus* (p. 67–76), Maria Semeniuck-Polkowska, *A tentative linguistic interpretation of the notion of pseudoconfiguration*, I (p. 77–93), Nicos Cosmos, *Enriching the typology of languages ; the algebraic analytical approach* (p. 129–132). Aceluiaşi autor îi aparţine şi articolul *About the linguistic isomorphism and homomorphism* (p. 133–139), în care sînt evidenţiate noi tipuri de izomorfism lingvistic pe lîngă cele descrise de S. Marcus *(Algebraic Linguistics. Analytical Models*, New York, 1967); totodată se încearcă o aplicare, la materialul limbii, a conceptului de homomorfism, în măsura în care unele elemente ale unei limbi naturale prezintă mai multe omonime morfologice decît altele. Autorul deosebeşte în limbă trei tipuri de homomorfism : paradigmatic, sintagmatic şi distribuţional, pe care le ilustrează cu exemple din limbi naturale (în special din greacă). Tot aplicări ale lingvisticii matematice aflăm şi în articolele publicate de Nelu Dima, *A mathematical linguistic approach to the study of detective novels* (p. 141–147) şi de Cireşica Jalobeanu, *The ratedistortion function in comparison of languages* (p. 149–158). Topologia diferenţială este reprezentată prin articolul *Quelques applications linguistiques de la théorie des catastrophes* (p. 163–172), semnat de Erica Nistor şi Eliza Roman. Statistica este folosită ca instrument de cercetare a unui limbaj tehnic în studiul *L'influence de la terminologie anglo-saxone sur le langage économique français contemporain, reflétée dans quelques revues économiques françaises* (p. 115–127), publicat de Ileana Constantinescu şi Cristina Maiorovici, şi într-o analiză stilistică în articolul semnat de Domniţa Dumitrescu-Sîrbu, *Estructura del vocabulario poético en „Divan del Tamarit” de Federico García Lorca* (p.21–34). Autoarea urmăreşte să pună în lumină obsesiile lui Lorca în lucrarea citată şi motivele ei dominante; poetul spaniol a folosit un inventar redus de termeni (562), al cărui nucleu se repetă obsesiv şi este structurat pe cîteva motive reductibile la trei arhimotive : VIAŢĂ, MOARTE, COSMOS. Analiza statistică confirmă astfel observaţia lui G. Díaz Plaja *(Ensayos elejidos*, Madrid, 1965, p. 511) conform căreia, în poemele din ultima sa etapă de creaţie, lumea se reduce, pentru Lorca, la o dualitate cosmică — moarte şi viaţă.

Textul artistic este obiect de analiză şi în articolul Marianei Neţ, *Types of referents of the artistic text* (p. 55–58); aceeaşi autoare semnează şi studiul *Towards a pragmatics of poetic intertextuality* (p. 159–162).

Semiotica este reprezentată prin articolul lui Odalis G. Perez, *El discurso del signo ; epistemología y semiótica del lenguaje* (p.173–179), iar logica matematică pusă în slujba calculatorului, prin articolul *Analyse du rôle du sujet et de l'objet dans un système automatique d'inférences* (p. 39–66), de Erica Nistor şi Eliza Roman.

În sfîrşit domeniul sintaxei este abordat, din unghiuri diferite, în trei articole, două dintre ele referitoare la tipuri de întrebări : *The function of minor questions in conversation* (p. 15–19) de Ileana Baciu şi *Rhetorical questions within the theory of speech acts* (p. 35–54) de Cornelia Ene; Ioan Baciu semnează studiul *Le datif possesif dans des nominaux autres que les personnels et les réfléchis roumains* (p. 107–113).

Pe lîngă studiile menţionate, numerele din 1983 mai cuprind cronica unor cursuri de vară, două recenzii şi două scurte articole la rubrica „Note şi discuţii”.

ILEANA CONSTANTINESCU

« Studii clasice» XXII (1984), Bucureşti, Societatea de Studii clasice, 171 p.

Semnalăm, ca în anii precedenţi, contribuţiile din domeniul lingvisticii şi al unor discipline înrudite, publicate în acest volum, apărut la Editura Academiei la începutul lunii aprilie.

E. D. Kollmann, *Verbele* do *şi* emo *('a da' şi 'a lua') şi compusele lor (observaţii lexicale* (p. 29–39), respinge, pe baza comparaţiei formelor simple şi compuse a celor două verbe, antonime la origine, ideea că verbul *do* ar proveni nu numai din i-e. **dō-* 'a da', ci şi din **dhē-* 'a pune' (reprezentat, de altfel, de lat. *facio)*.

Gabriella Creţia, *O schemă narativă arhaică în* Eneida (p. 41—43) face interesante apropieri între unele scene ale *Eneidei* şi schemele descrise de V. Propp în *Morfologia basmului*.

Analizînd un pasaj vergilian, Stella Petecel, Eneida *VII, 8—36 : observaţii asupra caracterului « polifonic » al tehnicii poetice virgiliene* (p. 45—49), scoate în evidenţă alternanţa imaginilor vizuale cu cele auditive, la care se adaugă, ca un al treilea element, imaginea motrice, şi consideră construcţia ca prezentînd analogii cu contrapunctul.

Florica Bechet, Cena Trimalchionis *— spectacol implicit şi explicit* (p. 51—55), discută dubla valoare semantică — din domeniul culinar şi din cel al spectacolului — a unor termeni folosiţi de Petronius; *Cena* este decodată astfel nu numai ca « un spectacol evident, dar şi un spectacol conţinut în cuvinte, inclus în cea de-a doua semnificaţie a termenilor » (p. 55).

R. G. Böhm, *Pentru restabilirea tradiţiei manuscrise în Quintilian,* Inst. *10, 1, 44—46* (p. 81—93), porneşte de la ideea, corectă în principiu, că numeroase erori ale copiştilor pot proveni din greşita interpretare a unor abrevieri; de aici, propuneri de emendări, care nu vor fi acceptate, pe drept cuvînt, de editorii viitori, dar care au meritul incontestabil al unei analize foarte detaliate a textului.

Liana Lupaş, *Comentariu la* Cei şapte contra Thebei*: addenda et corrigenda* (p. 121—124) aduce completări, unele de natură lingvistică, la volumul publicat de d-sa împreună cu Zoe Petre în 1981.

O notă liminară ne informează că abundenţa materialului a obligat redacţia la amînarea publicării bibliografiei clasice româneşti pentru anii 1981 şi 1982; într-adevăr, volumul are 30 de pagini mai puţin decît cel precedent, ceea ce face ca şi rubrica de recenzii să nu cuprindă decît 22 de titluri, faţă de 46 din volumul XXI; filologia şi lingvistica ocupă paginile 131—145. Dar şi în aceste condiţii, noua apariţie reuşeşte să reflecteze în mod adecvat efortul comun depus de aproape 30 de autori pentru progresul studiilor dedicate la noi Antichităţii clasice greco-romane.

I.F.

« Bulletin de la Société de Linguistique de Paris» LXX V (1980), 1, XXXIV + 461 p.; 2, I + 429 p.

Revista, ale cărei numere pe anul 1980 le prezentăm în cele ce urmează, este una din cele mai prestigioase publicaţii de lingvistică.

În prima parte a fascicului 1, sînt reproduse procesele verbale ale şedinţelor Societăţii de Lingvistică din Paris ţinute în anul precedent, 1979. Aceste procese verbale cuprind rezumatele, unele destul de cuprinzătoare, ale comunicărilor prezentate. Urmează 17 articole din cele mai variate domenii ale lingvisticii: lingvistică generală, indo-europenistică, orientalistică, slavistică etc.

Cel mai bogat reprezentată este lingvistica generală. Jack Feuillet, în articolul *Les fonctions sémantiques profondes* (p. 1—37), discută problema „funcţiilor profunde" ale verbelor, mergînd pe noua cale a lingvisticii americane, semantica generativă. Autorul semnalizează verbe din limba franceză şi ajunge la concluzia că aceste funcţii, pe care el le numeşte „profunde", implică o relaţie de participare la acţiune, adică existenţa unui „agent", a unui „pacient", a unui obiect, uneori şi a unui „intermediar". De asemenea, există şi „funcţii profunde" ale verbelor care ţin cont de exprimarea „calităţii", de situarea în spaţiu, timp şi fază de desfăşurare a acţiunii.

Georg Bossong, folosind exemple din cele mai diferite limbi: franceză, italiană, arabă, sanscrită, chineză, japoneză etc., în articolul *Variabilité positionnelle et universaux pragmatiques* (p. 39—67), discută o problemă de sintaxă. Pornind de la cele trei tipuri fundamentale de aşezare în frază a subiectului, obiectului şi predicatului (VSO, SVO şi SOV), autorul analizează cazurile în care se pot produce inversiuni (motive lexicale, emfază, emoţie etc.).

Un articol deosebit de interesant pentru lingvistica generală este cel a lui Ivan Fónagy, *Structure sémantique des signes de ponctuation* (p. 95—127). Autorul face un istoric al semnelor de punctuaţie. Sînt discutate pe rînd: punctul care separă cuvintele în inscripţiile ugarite din sec. XIV î.e.n., sistemele grafice folosite de copiştii din evul mediu pentru a uşura lectura manuscriselor, precum şi sistemele de punctuaţie folosite în zilele noastre. Pentru studierea acestora din urmă, autorul a lucrat cu înregistrări de conversaţie şi lecturi de texte fără punctuaţie, stabilind în felul acesta raportul dintre intonaţie şi punctuaţie. În decursul timpului, constată autorul, fiecare semn de punctuaţie şi-a stabilit anumite funcţii, ceea ce face ca punctuaţia să aibă valori generale în toate limbile. Sînt cazuri, însă, în care un semn de punctuaţie poate fi înlocuit cu altul, fie din necesităţi metrice (fapt argumentat cu exemple din mari poeţi: Goethe, Hugo, Baudelaire, Mallarmé, Petöfi etc.), fie din necesităţi semantice.

O altă problemă de lingvistică generală este cea propusă de Hélène Vairel în articolul *La personne du nom : 3e personne et absence*

de personne (p. 267 — 238). Autoarea demonstrează că substantivul nu este la persoana a treia, aşa cum se susţine în general. De vreme ce nu poartă nici un semn care să-i marcheze apartenenţa la o persoană, substantivul nu poate fi decît apersonal. O consecinţă a acestui fapt este valoarea de apoziţie a substantivului şi funcţia lui de vocativ. În încheierea articolului autoarea face o comparaţie între pronumele latin *ille* şi pronumele francez *il*. Din punct de vedere morfologic se constată o diferenţă sensibilă între *il* şi *ille*, în ceea ce priveşte raportul acestor pronume cu pronumele de persoana 1 şi a 2-a. În franceză *il* este paralel cu *je* şi *tu*, pe cînd lat. *ille* nu corespunde pronumelor *ego* şi *tu*. Deci fr. *il* este persoana a 3-a, pe cînd lat. *ille* este apersonal.

Claude Tcheknoff, în articolul *Autour de l'ergatif: reflexions méthodologiques* (p. 69—93), discută clasificarea şi aspectul verbelor în limba caucaziană avar.

În articolul *Minima syntaxiques et coprédicatifs (en syntaxe russe)* (p. 189—226), Jacques Veyrene discută pe larg ,,principiile structurii predicative minimale'' în limba rusă.

Trei articole studiază probleme de indoeuropenistică.

Jean Haudry, în articolul *La « syntaxe des désinences » en indo-européen* (p. 131—165), analizează situaţia limbilor clasice, unde regula acordului adjectivului cu substantivul nu funcţionează întotdeauna (exemplu armeana clasică şi hitita. Este discutată şi situaţia desinenţelor indo-europene şi se reconstituie două tipuri de flexiuni indo-europene a căror cronologie este greu de stabilit.

Articolul *Le verbe hittite naḫ(ḫ)- et ses dérivés* (p. 167—180), de Jean Catsanicos, prezintă familia verbului hitit *naḫ(ḫ)-* « a se teme de, a venera » şi problemele grafice, fonetice, morfologice şi sintactice pe care le ridică.

Un scurt şi foarte interesant articol este cel al lingvistului italian Giuliano Bonfante, *Trois noms de parties du corp en tokharien (A et B)*, (p. 183—187). Sînt discutaţi termenii care denumesc noţiunile ,,mînă'', ,,picior'' şi ,,braţ''. Pentru noţiunea ,,mînă'', limbile indo-europene dispun de termeni din rădăcini diferite, ceea ce se explică prin caracterul tabu al miinii. Toh. A şi B *tsar* « mînă » < i.-e. **dhēros* <**dher-* « a ţine, a păstra » este comparabil cu scr. *dhar* şi avest. *dar-*, dar nu cu lat. *manus*, gr. χείρ, germ. *Hand*, v. sl. *rąka* etc.

În ceea ce priveşte termenii care denumesc ,,picior'', *pe* în toh. A şi *paintsa* în toh. B, autorul contestă orice comparaţie cu lat. *pes* şi gr. πούς şi stabileşte o comparaţie cu limbile germanice. Situaţia este asemănătoare şi în ceea ce priveşte cuvîntul *pauka* « braţ », care îşi găseşte corespondent tot în limbile germanice. Concluzia la care ajunge autorul este formulată sub formă de întrebare, şi anume: oare numai întîmplarea a făcut ca două din aceste cuvinte care desemnează părţi ale corpului să aibă apropieri în limbile germanice?

Limbile clasice sînt reprezentate în acest număr al revistei de patru articole.

Jean Brunel, în articolul *Les périodes conditionnelles du grec et le problème de l'optatif* (p. 227—266), discută sistemul perioadei condiţionale începînd cu Homer, pînă în evul mediu bizantin, cînd apare un condiţional perifrastic.

Probleme de accentuare ale limbii latine sînt discutate pe larg, cu foarte multe exemple, de Xavier Mignot, în articolul *La place de l'accent en latin* (p. 285—308).

Articolul *Latin* **expergiscor** (p. 309—324), al lingvistei Madeleine Keller, aduce în discuţie problema ariilor laterale. Lat. *expergiscor* şi avest. *fraγrisa-* continuă, în două zone îndepărtate ale domeniului indo-european, rădăcina i.-e. **griske/o-*, formată de la **(H₁) g-r-/ *(H₁) ger-*, cu sufixul **-īsk-*. Trebuie subliniat faptul că avest. *fraγrisa-* este singura formă din indo-iraniană care prezintă sufixul **-īsk-*, iar lat. *expergiscor* este singurul reprezentat în latină al rădăcinii **(H₁) ger-* « a (se) trezi ».

Claude Maussy, în articolul *Une étimologie de lat.* **uxor** (p. 325—346), readuce în discuţie o veche ipoteză abandonată de multă vreme, care permite apropierea cuvîntului *uxor* de *ueho*. Pentru aceasta, spune autorul, trebuie să se considere că *uxor* este un cuvînt compus şi că al doilea element de compunere este *-sor*, atestat în indo-iraniană şi în limbile din Asia Mică, cu sensul de « fiinţă de gen feminin, femeie ». În limbile indo-iraniene există exemple care atestă faptul că verbele care înseamnă « a-şi lua o soţie, a se căsători » şi unele nume care desemnează « soţia », provin de la rădăcina i.-e. **wedh-* « a conduce ». Această rădăcină lipseşte în latină, unde, aşa cum arată E. Benveniste, a fost înlocuită de **deuk-* şi **wegh- (ueho, uehiculum, uector* etc.). Se constată că în *Rig-Veda* i.-e. **wegh-* furnizează derivate care implică ideea de « a se căsători » sau « căsătorie ». Autorul atrage atenţia că existenţa în ceremonia căsătoriei la romani a ritualului numit *deductio ad domum* face plauzibilă ipoteza că primul element din cuvîntul *uxor* să provină din rădăcina i.-e. ** wegh-*. Ultimele paragrafe ale articolului discută opoziţia de sens între *soror* « fiinţă de gen feminin care face parte din familie prin naştere » şi *uxor* « fiinţă feminină care este introdusă în familie prin căsătorie ».

Din alte domenii ale lingvisticii, semnalăm articolele : *Une intégration laborieuse : les « verbes de qualité » du berbère* (p. 347—362), de Lionel Galand și *Trois traitements du verbe arabe : trois conceptions du langage* (p. 363—411), de profesorul Michel Barbot (Sorbona). Articolul *Marque de ponctuation et d'intégration dans l'énoncé, en gruma* (p. 415—432), al profesoarei Annie Rialland arborează o problemă de sintaxă, punctuație și intonație în limba vorbită în Volta Superioară.

Una din limbile mai puțin studiate, limba huronă, din familia limbilor irocheze, dispărută de cîteva decenii, este analizată de Pierrette Lagarde-Blin în articolul *Le temps et les temps en huron* (p. 433—461).

Fascicula a 2-a a acestui tom al revistei cuprinde în întregime recenzii și prezentări de cărți, lucrări și reviste publicate în ultimii ani. Lingvistica românească este reprezentată prin volumul *Current trends in Romanian linguistics* (« Revue roumaine de linguistique ») XXIII = Cahiers de linguistique théorique et appliquée », XV (1978), 654 p. Recenzia, semnată de Raymond Sindou (p. 259—261), arată importanța problemelor discutate în volum, nu numai pentru cei care se ocupă de limba română, ci și pentru romaniști.

GABRIELA PETRESCU

« Langue française » (1983), nr. 58, 126 p.

Numărul din mai 1983 al revistei, intitulat *Français et grammaire universelle*, a fost coordonat de Hans-Georg Obenauer, de la Centre National de la Recherche Scientifique Paris, și de Jen-Yves Pollock, de la Université de Paris 12.

În *Présentation* (p. 3—14), cei doi coordonatori oferă cititorului o perspectivă generală asupra fenomenelor luate în considerare.

Prezentul volum conține cinci studii detaliate asupra unor fenomene de gramatică ale limbii franceze, văzute din perspectiva raporturilor lor cu gramatica universală. În articole se recurge, ca principiu explicativ, la teoria chomskyană a deceniului opt, bazată pe programul de cercetare elaborat în *Conditions on Transformation* (1973), întrucît, după părerea autorilor, teoria universaliilor lingvistice ar fi fost insuficientă pentru a releva ideea, dominantă în studiile de față, că așa-numitele fenomene proprii unei limbi pot fi și ele explicitate prin apelul la principiile gramaticii universale. În esență, explicațiile date fenomenelor dintr-o limbă se bazează pe o așa-numită „gramatică nucleu a lui L", care are în vedere fenomenele generale, analizabile în cadrul unei teorii universale despre limbi, căreia i se opune „periferia", ce permite tratarea, în același cadru, a unor fenomene specifice unei limbi date.

François Dell (CNRS Paris), în articolul *L'acquisition des règles phonologiques facultatives* (p. 15—22), încerca aplicarea universaliilor la domeniul fonologic, care de altfel, în virtutea unei tradiții mai îndelungate, a atins un grad mai mare de generalizare, în comparație cu alte domenii. Autorul își propune să stabilească o ordine de aplicare a unor reguli fonologice rezultate în urma interacțiunii dintre o regulă obligatorie și una facultativă.

Jacqueline Guéron, în *L'emploi « possessif » de l'article défini en français* (p. 23—35), discută problema valorii posesive a articolului hotărît în secvențe de tipul *Il lève la main*. Autoarea tratează această valoare în legătură cu celelalte valori fundamentale ale articolului hotărît din limba franceză, dintre care valoarea de operator iota și valoarea generică apar într-un număr mai mare de limbi în comparație cu aceea de posesie inalienabilă (în articol, situația din franceză se raportează îndeosebi la cea din engleză).

În articolul *Chaînes, catégories extérieures à S et inversion complexe en français* (p. 36—65), Richard Kayne (Université de Paris 8) își propune să realizeze un studiu detaliat al proprietăților construcțiilor comportînd o inversiune complexă în franceză *(Cela est-il faux ?)*, deduse din proprietățile gramaticii universale.

Problema cuantificării la distanță constituie obiectul studiului lui H.-G. Obenauer, *Une quantification non canonique : la „quantification à distance"* (p. 66—88), în care discută posibilitatea detașării cuantificatorilor adverbiali în franceză *(Il a beaucoup mangé de viande)*, demonstrînd că aceste fenomene sînt reductibile la un număr restrîns de mecanisme universale.

În fine, în articolul *Sur quelques propriétés des phrases copulatives en français* (p. 89—125), J. -Y. Pollock pune în dezbatere unele proprietăți ale frazelor de tipul *ce être NP*, și anume acordul la plural al verbului copulativ *(Ce sont des idiots)* și interpretarea predicațională *(C'est un idiot)*. Autorul își propune să demonstreze că, aproape în totalitate, aceste proprietăți, aparent specifice francezei, decurg din proprietățile gramaticii universale.

GABRIELA SCURTU

« Quaderni dell'Atlante Lessicale Toscano » (1982), Florența, 289 p.

Cercetările întreprinse pentru Atlasul Lexical Toscan au determinat, cum era și

firesc, apariţia unor contribuţii dintre care cele dintîi au fost reunite în *Note sul Questionario*, 1978 (recenzate de noi în SCL XXX (1979), nr. 2), iar următoarele în volumul de studii pe care îl recenzăm şi pe care Comitetul de redacţie, în frunte cu Gabriella Giacomelli, îl doreşte urmat de altele, eventual prin constituirea unei reviste permanente care să găzduiască rezultatele muncii dialectologilor italieni. Depăşind graniţele Toscanei, după cum se precizează în Cuvîntul înainte, cercetările publicate în volumul amintit se centrează, cum era şi de aşteptat, pe probleme de lexic; de multe ori, însă, acesta este doar punctul de plecare pentru unele dezbateri mai generale, de lingvistică teoretică şi sociolingvistică.

Cele 10 articole sînt urmate de recenzii şi fişe bibliografice întocmite de Luciano Agostiniani şi de lista completă a punctelor de anchetă din Toscana.

O serie de articole îmbină cercetarea lexicală cu cea gramaticală. Astfel, Luciano Giannelli, *Caratteristische grammaticali e patrimonio lessicale. Proposte per una ricerca integrata* (p. 45–63), propune o metodă de lucru (p. 51) care să meargă în adîncime, ţinînd cont de toate nivelele: fonetică, morfologie, sintaxă, lexic, metodă cerută de întrepătrunderea fenomenelor lingvistice relevate prin anchetele pe teren. Şi Luciano Agostiniani, *Sulla morfologia dell'articolo determinativo maschile singolare nei dialetti amiatini e in fiorentino* (p. 65–91), subliniază fenomene ce ţin de morfologie, condiţionate pe de-o parte de interferenţa unor arii dialectale, pe de altă parte de presiunea tot mai mare exercitată de italiana comună. Antonio Batinti şi Carla Mancini Batinti, *Il bucato nella zona di confine tra Umbria e Toscana* (p. 201–246), întocmesc lexicul unui cîmp semantic în zona Cortonei, a Perugiei şi a Sienei, aflate la graniţa Toscanei cu Umbria, pentru a sublinia întrepătrunderea termenilor şi expresiilor, dar şi formele specifice pentru un spaţiu dialectal delimitat.

O serie de contribuţii studiază unii termeni sau unele expresii toscane caracteristice, în perspectivă nu numai sincronică, ci şi etimologico-istorică: Annalisa Nesi, *FARE (AL) L'AMORE* (p. 157–165); Maria Giovanna Arcamone, *Italiano antico MUCCIARE e voci toscane connesse* (p. 167–197); Ruggero Stefanini, *Fior. VÒCOLO: un dato dialettale e un esercizio etimologico* (p. 193–194); Gianna Brogioni, *Due voci toscane: PÉCCHIA e PÉGLIA* (p. 195–199). Remarcăm şi un articol cu contribuţii metodologice privitoare la integrarea vorbitorilor nativi de sardă: Patrizia Maffei Bellucci şi Pina Santoru, *Toscano e immigrati sardi. Un' esperienza metodologica* (p. 93–155).

Volumul cuprinde şi preţioasa colaborare a lui Giovan Battista Pellegrini, *Nuovo saggio del „DESF" (Dizionario Etimologico-Storico Friulano)* (p. 19–44), care comentează o serie de termeni friulani în comparaţie, pe de-o parte, cu cei prezenţi în ladina din Elveţia, pe de altă parte cu cei din dialectele italiene, în primul rînd din veneţiană.

De o deosebită importanţă ni se pare contribuţia lui Manlio Cortelazzo, *Lessico dialettale e lessico comune* (p. 1–18), care, pornind de la ideea exprimată cîndva de Peruzzi că multe sectoare ale vieţii obişnuite nu au încă un lexic general acceptat, se opreşte asupra modului în care sînt alese formele necesare dintre diferitele geosinonime (p. 5). Exemplele citate de Cortelazzo aparţin la toate dialectele şi demonstrează convingător participarea acestora la noul lexic al italianei comune, pe cale de a se stabiliza şi a se întregi.

Volumul reprezintă o contribuţie deosebită la cunoaşterea unei zone dialectale — Toscana — şi a raporturilor existente la nivel sincronic între aceasta şi alte dialecte, contribuţie completată cu foarte utile concluzii de ordin metodologic.

ANCA GIURESCU

«Travaux de Linguistique et de Littérature publiés par le Centre de Philologie et de Littératures Romanes de l'Université de Strasbourg» XIX (1981), 1 (Linguistique, Philologie, Stylistique)

Volumul cuprinde 13 articole, dintre care 2 sînt studii de literatură, iar celelalte 11 privesc diverse aspecte de limbă. Dintre acestea, 9 se referă la limba franceză, iar 2 abordează aspecte generale. Tematic, cele 9 articole privitoare la limba franceză se repartizează astfel: 3 — limba franceză contemporană, 2 — dialectologie, 2 — filologie, cîte 1 — istoria limbii franceze şi lexicografie. Reiese că acest tom are o diversitate tematică relativ redusă şi se adresează cu precădere domeniului francez. Prin metodologia folosită, prin bogatul material de limbă analizat, ca şi prin concluziile desprinse, cercetările pe care le cuprinde prezintă însă un interes mai larg.

Astfel, Georges Straka (*Sur la formation de la prononciation française d'aujourd'hui*, p. 161–248) întreprinde un studiu asupra formării pronunţiei franceze actuale, abordînd în acest scop perioada 1852–1914. Autorul afirmă că, după 1900, nu se întîlneşte nici o tendinţă nouă de evoluţie, iar cele care au apărut pentru prima oară în a doua jumătate

a secolului al XIX-lea sînt relativ puţin numeroase. Unele tendinţe de înnoire a pronunţiei franceze se manifestă spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, în epoca de ,,tulburare" (tourmente) a limbii clasice şi a ,,contactului său cu limba populară", iar altele, mai numeroase, încep mai devreme, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. G. Straka precizează că « les deux prononciations, l'ancienne et la nouvelle, ont continué et continuent à coexister, et tandis que les uns considèrent l'ancienne comme vieille, les autres n'acceptent pas la nouvelle qui leur parrait incorrecte, sinon vulgaire » (p. 247), iar în această situaţie « tout l'art consiste à savoir freiner les excès de l'innovation et à admettre ce qui est vraiment entré dans l'usage, et j'ajoute : le bon usage » (p. 248).

Stewart Gregory *(Le dialecte wallon avant 1165*, p. 7—51), examinînd caracteristicile fonetice şi gramaticale ale *Comentariului Psalmilor*, dedicat Laurettei de Alsacia — text pe care autorul îl consideră scris în a doua parte a secolului al XII-lea în regiunea Wallonia —, ajunge la concluzia că dialectul valon începuse să se diferenţieze de celelalte dialecte ale limbii (d'oïl) încă din această perioadă, cu cel puţin un secol mai devreme decît susţin unii specialişti.

Georges Kleiber *(Verbes virtuels et propositions relatives : Spécificité et Non spécificité*, p. 293—311) dezbate problema folosirii modurilor indicativ sau conjunctiv în propoziţiile relative care determină un SN articulat nehotărît, complement al unui verb modal, şi stabileşte trei situaţii posibile pentru acest tip de construcţii, în funcţie de modul relativei, calitatea de specific sau nonspecific a substantivului şi presupoziţia pragmatică a locutorului.

Daniel C. Le Flem *(Morphologie et syntaxe en psychomecanique : vers une théorie de la phrase nucléaire française*, p. 259—292) combate teoria ,,psihomecanică clasică" a incidenţei (care « souffre à la fois de complication et de simplisme excessifs », p. 269) şi propune o nouă teorie a frazei nucleare în limba franceză.

Madeleine Frédéric *(La tautologie dans le langage naturel*, p. 313—326) arată că tautologia în limbă este definită în mod diferit, orientările existente putînd fi reduse la două concepţii de bază : 1) Tautologia este orice repetiţie a conţinutului, indiferent dacă se reia acelaşi cuvînt sau cuvinte diferite; autoarea numeşte această categorie de construcţii tautologii nonformale sau repetiţii sinonimice. 2) Tautologia este o repetiţie a termenului; aceasta este tautologia aparentă sau formală, singura autentică după opinia autoarei. Se demonstrează, de asemenea, că tautologia formală şi o anumită parte a formaţiilor tautologice nonformale, în structura de adîncime, nu repetă întocmai sensul reluat, ci îl modifică sau îi adaugă trăsături distincte, la nivelul denotatului sau al unor conotaţii, aducînd, deci, un plus evident de informaţie în enunţurile respective. Prin urmare, asemenea construcţii sînt tautologii numai ca figuri, nu şi ca greşeli de limbă. Autoarea operează, în continuare, o seamă de distincţii şi clarificări în această problemă şi efectuează o analiză logico-semantică detaliată a diverselor situaţii tautologice.

Celelalte contribuţii se referă la probleme de filologie (Franz Lebsanft, *Adverbes de temps, style indirect et « point de vue » dans la « Queste del Saint Graal »*, p. 53—61 ; Gilles Roques, *Remarques sur le texte d'Eracle de Gautier d'Arras*, p. 63—67), dialectologie (Georges Merk, *Les résultats de lat. semita et de germ. *sinno en langue d'oïl*, p. 149—155), istoria limbii (François la Chaussée, *À propos de* anate > ane, p. 157—159), lexicologie (Pierre Nobel, *Qu-est-ce qu'un nerf de bœuf?*, p.249—257), stilistică (Michel Murat, *La métaphore verbale : une mise au point*, p. 327—345).

ION TOMA

De la *Societatea de Studii Clasice*

În al doilea semestru al anului 1982 şi în cursul anului 1983 s-au ţinut, la Bucureşti şi în cadrul filialelor, următoarele comunicări din domeniul lingvisticii şi al disciplinelor înrudite.

La Bucureşti: Olivier Reverdin (Geneva), *Un papyrus inédit de la collection Bodmer : La vision de Dorothée* (septembrie 1982) ; Sergiu Iosipescu, *Paisie Ligaridi şi studiile clasice în Ţara Românească (secolul al XVII-lea)* (aprilie 1983) ; M. Nasta, *Dinamica unor concepte presocratice* (decembrie 1983).

La Cluj-Napoca : Veronica Mocanu, *Traduceri ale* Orestiei *în româneşte* (ianuarie 1983) ; Frieda Edelstein, *Din sintaxa participiului* (martie 1983) ; A. Soroceanu, *Terminologia şi funcţionalitatea afumătorilor ;* Al. Neamţu, *Un raport şcolar din 1840 despre studierea limbii latine în Transilvania* (aprilie 1983).

La Iaşi : C. Marin, *Aspecte ale simbolicii scrierilor ideografice* (ianuarie 1983) ; Mihaela Paraschiv, *Aspecte morfosintactice ale latinei diplomatice din Moldova* (februarie 1983) ; I. Micu, *Terminologia marină în poemul* Halieutica *de Ovidiu* (mai 1983) ; Tr. Diaconescu, *Al. Philippide, traducător din limba latină* (noiembrie 1983).

La Constanţa : între 21 şi 23 noiembrie 1983 a avut loc sesiunea ştiinţifică pe ţară, organizată în colaborare cu Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie, în cadrul sesiunii anuale a acestuia, « Pontica » ; temele de interes filologic, organizate de Societate, au fost « Marea şi navigaţia în limbile şi literaturile clasice » şi « Contacte între greci şi romani în Balcani » ; membrii Societăţii au prezentat comunicări şi în secţiile istorice, organizate de Muzeu ; dintre comunicările filologice sînt de amintit : Lucia Wald, *Argumentul mării în stabilirea patriei primitive indo-europene,* Florica Bechet, *Marea safică — marea homerică,* Liana Lupaş, Zoe Petre, *Nume de nave ateniene în secolele V—IV,* Ilieş Cîmpeanu, *Marea la Properţiu,* I. Micu, *Terminologia halieutică în operele ovidiene de exil* ; I. Fischer, *Contacte lingvistice greco-romane în Balcani* ; din secţiile istorice cităm : Ecaterina Goga, *Integrare / non-integrare (Dobrogea romanizată),* Rodica Rădulescu, *Un manuscris inedit al „Genealogiei Cantacuzinilor”.*

La Craiova : în 15 iunie 1983 a avut loc a IX-a sesiune ştiinţifică a « Seminarului Pedagogic », organizată de Universitatea din Craiova în colaborare cu filiala Societăţii ; din secţia « Filologie Clasică » menţionăm : Doina Spînu, *Orientări noi în metodologia predării limbii latine,* Florica Bechet, *« Satiriconul » — material interdisciplinar,* Katalin Dumitraşcu, *Limba latină ca factor de cultură şi civilizaţie în accepţia unor gînditori români.* În şedinţele ordinare : Florica Bechet, *Perfectul indicativ, de la latină la limbile romanice* (noiembrie 1983) ; Ana Stoe, *Adjectivele integralităţii şi totalităţii în limba latină:* omnis, totus, cunctus, uniuersus (decembrie 1983).

La Timişoara : Ecaterina Andreica Ularu, *Aspecte ale predării limbii latine în învăţămîntul liceal,* Gh. Tohăneanu, *Un epitet poetic* : constelat *(lat.* constellatus) (decembrie 1982) ; Maria Pârlog, *Comentarii epigrafice* (noiembrie 1983).

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1984

INDICE DE MATERII*

* Întocmit de Alexandra Nicolescu.

INDICE DE AUTORI *

* Indicele de autori şi de cuvinte au fost întocmite de Mihaela Bîrlădeanu.

E

F

G

H

I

J

INDICE DE CUVINTE

CATALANA

FRANCEZA

ITALIANA

LATINA

PORTUGHEZA

ROMÂNA

A

B

SLAVA VECHE

SPANIOLA

LUCRĂRI RECENT APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

Academia Republicii Socialiste România. Universitatea „Babeş-Bolyai". Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară Cluj-Napoca. **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat. I.** Sub conducerea lui Petru Neiescu. De Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, 1980, XXXII p. + 155 hărţi + 9 planşe + 154 p. anexa (broşura **Date despre localităţi şi informatori**), 184 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste. Institutul de Cercetări Etnologice şi Dialectologice. **Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia. IV.** De dr. Teofil Teaha, dr. Ion Ionică şi dr. Valeriu Rusu, 1980, X p. + 340 p., 238 lei.

Academia Republicii Socialiste România, **Dicţionarul limbii române** (DLR), Serie nouă. Redactori responsabili: Iorgu Iordan, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Alexandru Graur, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România. Tomul VIII. Partea a 4-a. Litera **P (Pogrijenie — Presimţire)**. Redactori responsabili ai tomului al VIII-lea (partea a 4-a): Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Mircea Seche, doctor în filologie, şeful Sectorului de lexicologie de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti. 1980, p. 949—1341, 50 lei; Tomul VIII. Partea a 5-a. Litera **P (Presin—Puzzolană)**. Redactori responsabili ai tomului al VIII-lea (partea a 5-a): Ion Coteanu, membru al Academiei Republicii Socialiste România, Mircea Seche, doctor în filologie, şeful Sectorului de lexicologie de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti, 1984, p. 1343—1866, 100 lei; Tomul XI. Partea a 2-a. Litera **T(T—Toecăliţă)**. Redactori responsabili ai tomului XI (partea a 2-a): Vasile Breban, doctor docent |Bela Kelemen|, 1982, 376 p., 75 lei; Tomul XI. Partea a 3-a. Litera **T (Toeăna — Twist)**. Redactori responsabili ai tomului XI (partea a 3-a): Vasile Breban, doctor docent |Bela Kelemen|, 1983, 387 p., 77 lei.

Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române. 1374—1600.** Redactor responsabil: Gh. Bolocan. Colectivul de autori: Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, Mile Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guţu, Cornelia Popescu, 1981, 368 p., 32 lei.

ION COTEANU, **Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860)**, 1981, 245 p., 13,50 lei.

ALF LOMBARD, CONSTANTIN GÂDEI, **Dictionnaire morphologique de la langue roumaine**, 1981, 170 + II 404 + III 232 p., 29 lei.

Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Texte româneşti din secolul al XVI-lea**. Ediţii critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon. Coordonator Ion Gheţie, 1982, 638 p., 57 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti. **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române** (DOOM). De Mioara Avram, Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Finuţa Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, Ionel Rizescu, Laura Vasiliu, 1982, 693 p., 105 lei.

LUIZA SECHE — MIRCEA SECHE, **Dicţionarul de sinonime al limbii române** (DSR), 1982, 1113 p., 158 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti. **Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie**. Ediţia a IV-a. 1983, 224 p., 16,50 lei.

Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică din Bucureşti. **Dicţionarul explicativ al limbii române (DEX)** (continuare de tiraj). 1984, 1050 p., 250 lei.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1984 (XXXV)

1

ANGELA BIDU-VRĂNCEANU, NARCISA FORĂSCU, Observaţii privind modalitatea contextuală de analiză la nivelul lexicului ; GRAZIELLA TONFONI, La frase semplice e complessa nell'italiano ; ECATERINA MIHĂILĂ, Grupul nominal în paradigmă semantică intra- şi intertextuală ; ION DIACONESCU, Inversiunea sintactică la nivelul frazei.

2

MARIANA NEŢ, Textul poetic — un tip particular de izomorfism ; ECATERINA MIHĂILĂ, Interferenţa valorilor gramaticale adjectivale şi adverbiale, sursă de ambiguitate în poezia română actuală ; FLORIN DELEANU, Filozofia limbii în China antică (I); ANCA ULIVI, Cercetări asupra sinerezei în limba română actuală ; RADU SP. POPESCU, Despre palatalizarea labiodentalelor *f* şi *v* în Maramureş.

3

AL XV-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE ONOMASTICE
(LEIPZIG, 13—17 AUGUST 1984)

ION TOMA, Despre aplicarea statisticii în toponimie ; I. COTEANU, O modelare toponimică ; GH. BOLOCAN, Etimologia în *Dicţionarul toponimic al României (Oltenia)* ; CHRISTIAN IONESCU, Toponime de origine antroponimică ; DOMNIŢA ICHIM-TOMESCU, Astronimele, subclasă onomastică ; ASPAZIA REGUŞ, CORNELIU REGUŞ, Antroponimele feminine — nume individuale din documentele slavo-române (sec. XIV—XVI) ; VIRGIL NESTORESCU, Termeni entopici în graiurile româneşti din reg. Vidin (R. P. Bulgaria) ; EMIL SUCIU, Nume de familie româneşti împrumutate din limba turcă ; MILE TOMICI, Toponimia caraşovenilor ; GR. BRÂNCUŞ, Problemele toponimiei în opera lui Hasdeu *Istoria critică a românilor* ; BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR DE ONOMASTICĂ APĂRUTE ÎN ROMÂNIA — 1972—1982 (Maria Dobre).

4

POETICĂ

ION COTEANU, Reconstruirea poetică a cuvîntului ; DELIA RUXANDRA RADU, Rolul contextului în „generarea" simbolului ; SOLOMON MARCUS, Cum depinde un text de limba în care este scris? (interpretîndu-l pe Marin Sorescu) ; CORINA CIOCÂRLIE, Aspecte ale specificului semantic al limbilor din perspectiva traducerilor poetice ; MIHAI POP, O propunere de interpretare metrică. *Între două nopţi* de Tudor Arghezi ; G. I. TOHĂNEANU, Accidentări expresive ale traseului ritmic dominant ; OLIMPIA BERCA, Cu privire la analiza fonologică a rimei ; ECATERINA MIHĂILĂ, Formaţiile negative cu prefixul *ne* din cadrul grupului nominal în poezia română actuală ; PAULA DIACONESCU, Lucian Blaga şi textul poetic modern ; ALEXANDRU SINCU, O convergenţă a procedeelor poetice : *Trecut-au anii* de Mihai Eminescu ; DANA MANEA, Relaţii semantice şi amalgamări de sens în *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii* de Lucian Blaga ; CARMEN APOSTOLESCU, Sinecdoca — proces semantic specific unui text de tip poetic ; MARIANA NEŢ, Ion Barbu, *Timbru;* CEZAR TABARCEA, Analize paralele. Ion Barbu : *Grup* şi *Mod.*

5

LOUIS MOURIN, Relatives romanes substantivées ; ANDREI AVRAM, Oclusivele (pre)-palatale şi africatele în latina orientală şi în româna comună ; LAURENŢIA DASCĂLU, Asupra intonaţiei vocativului în limba română ; FLORIN DELEANU, Filozofia limbii în China antică (II).

RM—ISSN 0039—405X

I. P. Informaţia c. 2580

Lei 30